Fra Anđelko Šimić

LOVREĆ

Dragom rođaku Anđelu Čović

od fra Anđelka Šimića

Tučepi, 19. IV. 1998.

»U TEBE SE GOSPODINE UFAM.
NE DAJ DA SE POSTIDIM NIKADA!«

Ovu knjigu, kao krunu i plod svoje velike ljubavi i žrtve, prigodom svoje Zlatne Mise, posvećujem dragoj župi Lovreć – Opanci.

Ove godine (1993.) na Veliku Gospu, navršava se 50. obljetnica moga svećeničkog ređenja i 17. obljetnica moga prvoga svećeničkoga nastupa u ovoj Župi. Tog dana ću, ako Bog da, ujediniti i skupa prikazati predobrom nebeskom Ocu i nebeskoj Majci Mariji sve svoje žrtve, brige i napore, sve radosti i žalosti, kroz prošlih 17 godina, za dobro i spas svih ljudi ove Župe i svih onih koji su iz nje iselili.

Dobri Bože, sve ih čuvaj i obdari pravom srećom u ovom zemaljskom i vječnom životu!

Fra Anđelko Šimić, zlatomisnik

Biblioteka: *Lovrećki zbornik 1*

Izdavač:

Župski ured Lovreć – Opanci

Autor knjige

fra Anđelko Šimić

Urednik:

Ante Gavranović

Odgovorni urednik:

fra Anđelko Šimić

Tehnički urednik:

Nada Gavranović

Redaktura i korektura:

Božidar Stančić

Kompjutorski slog i prijelom:

Kruno Zakarija

Tisak:

IGP »August Šenoa«, Ilica 35, Zagreb

Napomena:

Sve tekstove u ovoj knjizi, koji nisu posebno potpisani, napisao je ili ih je pripremio fra Anđelko Šimić.

Fra ANĐELKO ŠIMIĆ

LOVREĆ

MONOGRAFIJA

ŽUPE LOVREĆ – OPANCI
(prošlost župe, život i rad)

PRIGODOM

250. OBLJETNICE OSNUTKA ŽUPE

150. OBLJETNICE ROĐENJA NADBISKUPA MILINOVIĆA

50. OBLJETNICE GRADNJE NOVE ŽUPSKE CRKVE

LOVREĆ 1993.

SADRŽAJ

Predgovor 7
Uvod 9
ŽUPA LOVREĆ – OPANCI
Moj rodni kraju (*S. Marija od Presv. Srca – Anka Petričević*) 15
Zemljopisni položaj župe Lovreć – Opanci 17
Administrativna podjela (17), Osobine tla i zanimanje stanovništva (19), Važnija brda i nadmorska visina (20), Doline (21), Jame i špilje (22)
Povijesna obilježja u Župi 23
Gomile (23), Gradine (24), Stara groblja i grobovi (25), Stećci (27), Trajno iseljavanje (28), Opustjeli zaselci (29)
Najstarija povijest našega kraja (*Don Ante Škobalj*) 31
Srednjovjekovna i novija povijest župe Lovreć – Opanci 47
Plemena u Župi (52), Prezimena u Župi (54-66), Domaći svećenici i redovnice (67), Župnici i pomoćnici u Župi (82)
IZGRADNJA I OBNOVA NOVE ŽUPSKE CRKVE 99
Početak pripremnoga rada na gradilištu — *dr. Mate Šimundić (101), Gradnja Nove župske crkve — fra Dušan Domić* (114), Sabirni arak — *fra Josip Šimić* (120), Crkva od kamena — *Anđelka Čenić* (122), Još o povijesti gradnje Nove župske crkve (123), Kumstvo pri blagoslovu temeljnog kamena — *fra Josip Šimić, ljetopis* (125), Povelja o postavljanju temeljnog kamena (127), Povelja posvete Nove crkve (128), Natpis na pročelju (129), Darovatelji Župske crkve — *fra Josip Šimić, Arhiv* (130), Dodatni radovi na Novoj crkvi (131), Ugovor o nabavci zvona (133)
Velika obnova Nove crkve za župnika fra A. Šimića 135
Obnova crkvenog okoliša (164)
Život i rad fra J. Šimića, graditelja crkve – *fra Ante Sekelez* 169
Uspomeni O. Josipa Šimića – *S. Marija od Presv. Srca* 173
IZGRADNJA I OBNOVA OSTALIH VJERSKIH OBJEKATA 175
Obnova Stare župske crkve (177), Crkva Sv. Ante (184), Crkva Sv. Ivana Krstitelja (188), Popravci stare i gradnja nove župske kuće (192), Groblja u Župi (195), Kapele i važniji križevi u Župi (198)
DUHOVNI ŽIVOT 207
Svima si bio — *S. Marija od Presv. Srca* (209)
Sakramenti 210
Krštenje (210), Krizma (213), Euharistija — Pričest, Misa (215), Ispovijed (231), Bolesničko pomazanje (232), Svećenički red (233), Ženidba (238)
Crkvena godina 243
Blagoslovi, procesije i pobožnosti (264), Vjerska pouka (271), Misije i duhovne obnove (280), Vjerski tisak (283), Vjerska udruženja (284), Hodočašća (289), Sprovodi (294), Neki od natpisa na groblju (299), Služba remete i drugih crkvenih pomagača (301), Zvona i zvonjenje (304)
Primjeri izgrađenog duhovnog života 307
Životopis Anđelke i Dragice Bošnjak — *Dijana Bošnjak* (307), Anka Domić (310), Ante Petričević (311), Marijan Petričević (312)

GRAĐANSKI ŽIVOT I RAD U ŽUPI U XX. STOLJEĆU
Građanski život i ustanove 315
Pošta (315), Oružnička postaja (316), Financijska postaja (316), Mjesni ured (316), Lovrećka općina (317)
Školstvo i pismenost 319
Nova velika škola u Lovreću (324), Osnovna škola S. S. Kranjčevića (326), Program proslave Osnovne škole (329), Osobe sa završenim fakultetom iz naše Župe (335), Studenti iz naše Župe (341)
Zdravstvo 345
Gospodarstvo 348
Vodoopskrba — pitanje vode (348), Putovi i promet (351), Elektrifikacija (357), Industrija (357), Komunalna ustanova (359), Dobrovoljno vatrogasno društvo (359), Neki hidrometeorološki podaci (360)
Trgovina 364
Hrvatska pučka blagajna (366)
Ugostiteljstvo 367
Galantarstvo 368
Prošnja (371), Odlazak na privremeni rad (371), Pisma o galentarin - *Mate Šimundić - Lugarić* (373), Ostali zanati (374)
Politika i domoljublje 377
Žalosna muka i smrt Stipana Javora (383), Istaknuti i zaslužni pojedinci (386)
Umjetnost i kultura (410), Znanost (424), Sport i sportaši (432)
Etnografska zbirka 438
Zabilježene narodne pjesme — *prof. Anđelko Mijatović* 441
ŽIVOT I DJELO fra ŠIMUNA MILINOVIĆA
Uz 150. obljetnicu rođenja O. Š. Milinovića 457
Pozdrav Župnika na otvorenju Simpozija 459
Čestitke i pozdravi (461), Odjeci znanstvenog skupa u Lovreću — *dr. Mate Šimundić* (471), Video-kaseta župe Lovreć — Opanci (475), Životopis fra Š. Milinovića — Autobiografija — *fra Vjeko Vrčić* (480), Veliki sin Lovrećke župe — *fra Vjeko Vrčić* (486), Vjerske prilike, ideje i pokreti — *dr. fraVicko Kapitanović* (490), Fra Šimun Milinović — *dr. fra Bruno Pezo* (495), Društveno-prosvjetiteljski rad — *prof. Ivan Bekavac Basić* (506), Fra Š. Milinović i J. J. Strossmayer — *fra Žarko Maretić* (514), Svijetli lik — *S. Marija Petričević, OSC* (518), Fra Š. Milinović i tiskanje Staroslavenskog misala — *prof. fra Josip Ante Soldo* (526), Milinovićev prilog poznavanju Stećaka — *prof. dr. Ivan Petričević* (551), Svijetli lik — recital (559), Kratko opisanje Lovreća u Dalmaciji (569), Jezero naokolo Imotskog polja — *O. Š. Milinović* (579), Zadarska i Makarska alka (583), Plamen iz kamena (589), Bibliografija fra Š. Milinovića — *fra Hrvatin Gabrijel Jurišić* (599), Fra Š. Milinović (stariji), život i izvještaj o Franjevačkoj provinciji Bosni Srebrenoj — *dr. fra Andrija Nikić* (601)
STATISTIČKI PRILOZI U SVEZI SA ŽUPOM LOVREĆ – OPANCI
STATISTIKA ŽUPE OD 1700. DO 1992. GODINE 609
Sažeci
latinski (687), engleski (688), njemački (689), francuski (691)
Izvori 692

PREDGOVOR

Iščitavajući stariju i noviju povijest župe Lovreć-Opanci čovjek se ne može otrgnuti primisli kako je sudbina bila ružno okrutna prema ovom mjestašcu Dalmatinske zagore. Sva zla su ga birala, sve blagodati su mu drugi otimali... Bilo je to tako prije, biva to tako i sada.

»Čitanje« povijesti župe Lovreć-Opanci pokazuje, međutim, mnogim primjerima njezino važno mjesto u sveukupnom životu Imotske krajine, jer tu nije riječ samo o jednoj u nizu župa. Ova Lovrećko-Opanačka ima svoju osebujnost, svoju prepoznatljivost, rekao bih čak svoj vlastiti »rukopis«.

Njezini su žitelji obilježili jedan svojevrsni pogled na život, utemeljili su određenu životnu, pa i poslovnu filozofiju. Dovoljno je ponekad reći Lovrećanin, pa su odmah jasni i određeni standardi koji se vežu uz taj pojam. I pozitivni, ali i oni nepovoljni. Ima jednih i drugih.

Sve je to, međutim, ostajalo ipak na usmenoj predaji. Ozbiljnije knjige o Lovreću i Lovrećanima sve do sada, nažalost, nije bilo.

Autor i priređivač ove svojevrsne monografije o Lovreću i Opancima, fra Anđelko Šimić, prihvatio se složenoga posla: pokušaj jednog viđenja svih djelatnosti na ovom području s posebnim naglaskom na izgradnju i obnovu nove Župske crkve, izgradnju i obnovu ostalih vjerskih objekata, na obilježavanje rada i djelovanja jednog od najvećih sinova Župe, nadbiskupa fra Šimuna Milinovića, ali dajući i tzv. građansku dimenziju Župe - njezine ljude, njihove aktivnosti, njihova stremljenja. Pokušao je nizom statističkih podataka sa svih područja ljudske aktivnosti pokazati da su »iz krša nikle mnoge biljke«, koje danas pronose slavu i čast ove zaista osebujne Župe.

Sigurno je da se svima neće svidjeti pristup autora i priređivača monografije o župi Lovreć-Opanci. Bilo bi to i čudno, jer uvijek postoje i drugačiji pogledi na istu stvar, drukčiji izbor tematskog okvira, ljudi koje se spominje i, napokon, drugačiji ukupni pristup. No, pozornijim čitanjem svega onoga što ova monografija nudi ipak se mogu vrlo čvrsto postaviti neki temelji za sva dodatna istraživanja župe Lovreć – Opanci.

To je, prije svega, visoki stupanj zahtjevnosti autora i priređivača monografije da u širokom opsegu odgovori na sva pitanja iz života i rada Župe, da to čini utemeljeno na povijesnim činjenicama i dokumentima koji stoje na raspolaganju i da odbaci svaki subjektivizam u valorizaciji učinjenog.

Nikad do pojave ove monografije nisu bili sređeni i sustavno pripremljeni mnogi podaci, počevši od prezimena u Župi, preko popisa polaznika škole, popisa nastavnika i liječnika, pa popisa stanovništva do popisa ljudi s ovoga područja koji su završili fakultete. Impozantne su te liste i same po sebi govore o dubokim preobrazbama koje su se zbile na ovom dijelu Dalmatinske zagore.

Nikad do pojave ove monografije nije izrečena puna istina o izgradnji nove Župske crkve, koja je već u ono vrijeme izgrađena klasičnim samodoprinosom žitelja Župe.

Nikad dosad nisu sustavno obrađeni neki aspekti duhovnoga života na području župe Lovreć-Opanci. Priređivač toga dijela dao si je mnogo truda da čak iscrpno prikaže sve ono što je svojedobno krasilo naš međusobni odnos, uključujući i odnos prema pojedinim sakramentima svete Crkve. Bila bi prava šteta da se takav zapis nije sačuvao, barem za buduće naraštaje.

Što reći o narodnim običajima ovoga kraja? Mnogi od njih su tiho nestali, ugasli se »poput svijeće u kojoj više nema ulja«. Trebalo ih je zabilježiti, sačuvati od zaborava.

Stoga izražavam osobno štovanje za veliki posao što ga je obavio autor i priređivač monografije, fra Anđelko Šimić. Ova knjiga je neobično dragocjeni dokument o jednom vremenu, o jednoj župi, o njezinim ljudima. One će sigurno poslužiti kao iskričav poticaj daljnjim istraživanjima, otkrićima i dopuni. Ona može poslužiti i kao katalizator u spajanju i okupljanju golemih ljudskih potencijala koji bi se mogli osjetno bolje iskoristiti na dobrobit rodnoga kraja i njegovih ljudi.

Upravo radi ostvarenja toga sna prihvatio sam suradnju na izdavanju ove edicije.

Zagreb, 21. lipnja 1993.

Ante Gavranović

Crkva Sv. Ante u Opancima

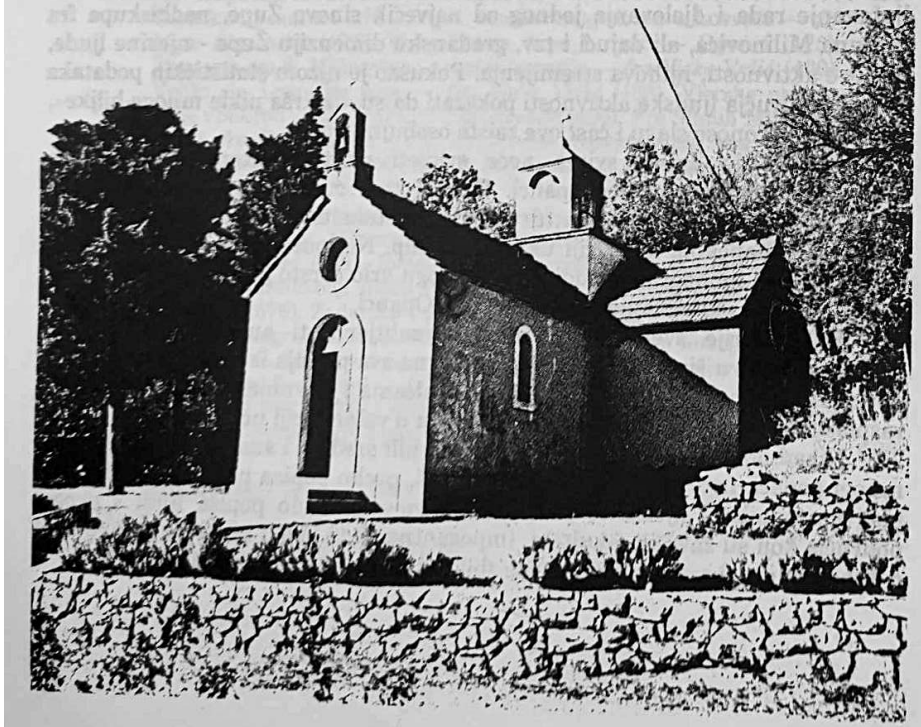

UVOD

KAKO JE NASTAO OVAJ ZBORNIK

Župa Lovreć – Opanci nalazi se dvadesetak kilometara zapadno od Imotskoga. Vrlo je prostrana. Četrdesetih godina 20. stoljeća imala je malo manje od 4000 stanovnika, pa je tijekom povijesti igrala veliku ulogu u ovome kraju. I u novinama se često zapadna sela Imotske krajine nazivaju: »Lovrećki kraj«. Između 1952. i 1962. Lovreć je imao svoju općinu: Općinu Lovreć.

U središtu sela Lovreća bila je (iza Imotskoga) prva pošta, oružnička postaja i druge ustanove. Lovreć je sve više postajao važno prometno i trgovačko mjesto, posebno u 20. stoljeću. U njemu je sagrađena jedna od najvećih crkava u Splitsko-makarskoj nadbiskupiji.

God. 1976. u ovu župu došao je za župnika fra Anđelko Šimić. Stjecajem različitih prilika, tada je u Župi nastala živa duhovno-materijalna pastoralna aktivnost na crkvenom području. 1977. i 1978. temeljito je obnovljena Stara župska crkva na groblju; 1980. sagrađena je nova crkva Sv. Ivana Krstitelja kod zaseoka Nikolića; 1980. i 1981. izgrađena je Nova župska kuća u Lovreću (kod Župske crkve). Za to vrijeme obavljeni su i drugi radovi na crkvama i oko njih.

U ovom razdoblju u Župi su se svake godine obavljale duhovne obnove i dvaput misije. God. 1979. izdane su razglednice Župske crkve i drugih crkava u Župi u 5 raznovrsnih motiva.

Tijekom 1983. i 1984. obavljena je cjelokupna obnova crkve Sv. Ante (kod starog župskog stana) u prigodi 50. obljetnice gradnje te crkve, koja je sagrađena 1933. i 1934.

U tijeku ovog rada sazrijevala je misao da se u 1985. godini proslavi 50. obljetnica gradnje nove velike Župske crkve, koja se počela graditi 6. listopada 1935. (pripremni dio).

Nakon završetka obnove crkve Sv. Ante ostala je samo još jedna godina do proslave 50. obljetnice gradnje Župske crkve. Stoga smo odmah ljeti 1984. započeli radove na sveobuhvatnoj obnovi Župske crkve i njezina okoliša. Oni će potrajati punih 8 godina (do ljeta 1991.).

Kad je 1934. bila sagrađena crkva Sv. Ante, freskama ju je oslikao akademski slikar Vlade Marijanović, naslikavši tom prigodom i velike portrete domoroca fra Šimuna Milinovića, barskog nadbiskupa, i ondašnjeg župnika fra Josipa Šimića. Doznavši tada da se nadbiskup Milinović rodio 1835. i da je umro 1910. došlo se na pomisao da bi trebalo proslaviti 150. obljetnicu rođenja i 75. obljetnicu smrti toga najslavnijega čovjeka u povijesti naše Župe.

Dok se odlučivalo o toj proslavi, doznasmo da se u ovim godinama slavi i 250. obljetnica osnutka naše Župe u današnjim okvirima (1734.).

Tako je napokon dozrela odluka da se skupa i svečano proslave sva tri spomenuta jubileja. Zbog toga su odmah poduzete mnoge radnje: kod akademskog kipara Krune Bošnjaka, domoroca, naručena su poprsja nadbiskupa Milinovića i graditelja crkve fra Joze Šimića; potražili smo vrsne predavače koji će obraditi ovu tako raznovrsnu tematiku. U ovom poslu dosta su pomagali prof. fra Gabrijel Jurišić i fra Vinko Prlić, župnik u Prološcu. Odlučeno je da se proslava obavi na prvi svibnja 1985. Od 27. do 30. travnja bit će duhovna obnova za cijelu Župu; 1. i 2. svibnja održat će se Znanstveni skup, a u nedjelju 5. svibnja održat će se Sv. Krizma (Potvrda).

Prije proslave tiskani su bogati programi, pozivnice i spomen - sličice.

Neposredno pred proslavu dođoše službenici Sekretarijata unutrašnjih poslova, te zabraniše da se postavi poprsje fra Josipa Šimića, graditelja crkve. Zabrana je dana usmeno, a ne pismeno. Vršen je pritisak na više Crkveno starješinstvo da podrži zabranu. Iznijeli su da je fra Josip, dok je bio u Americi, potpisao Pagvašku konvenciju. Međutim, fra Josip se iz Amerike povratio u domovinu i tu više godina živio, a nije nikada bio podvrgnut kaznenom postupku.

Neposredno pred proslavu rodila se misao da sve događaje tijekom proslave snimimo na video-kasetu. Snimao je stručnjak iz Splita. Tu nam je pomagao fra Nedjeljko Brečić, župnik Podbablja.

Na veliku radost svih sudionika, a i cijelog naroda, program proslave je u potpunosti izveden prema planu. Bilo je odlučeno da se predavanja i sve drugo što je u svezi s proslavom što prije tiska u Zborniku. Mislilo se predavanja prikupiti i sve urediti do rujna, a Zbornik da izađe do Božića 1985. Međutim, sva predavanja nisu stigla na vrijeme, pa Zbornik nije mogao izići. I do danas 2 predavanja nisu stigla. Vjerojatno iz objektivnih razloga.

God. 1986. Župnik je jače obolio. Zatim su počeli najopsežniji radovi na obnovi Župske crkve (promijenjen strop i krov), a trajali su do 1989. U to se doba doista nije ništa moglo poduzeti gledom na izdavanje Zbornika.

Na početku 1990. Župnik je doživio lakši moždani udar i morao se dulje liječiti. Ljeti 1990. došao je novi župnik fra Dinko Bekavac.

Kroz 1990. i 1991. nastavili su se obavljati zamašni radovi oko crkve: izgradnja velikih zidova, cesta, parkirališta, popločavanje svega ostalog prostora oko crkve, gradnja Lurdske špilje i spoj Župske kuće s crkvom.

Fra Anđelko se kroz to vrijeme oporavljao od bolesti i kod vanjskih radova oko crkve pomagao Župniku, pa nije mogao ni pomišljati o ozbiljnijem radu oko tiskanja Zbornika.

Početkom 1992. stvar se iz temelja promijenila: fra Anđelko se osjetio dosta oporavljenim, a više nije bilo većih radova, pa se stoga u veljači 1992. ozbiljno uhvatio posla oko izdavanja ove knjige. Možda je i sreća što se ovako dogodilo, jer osam godina nakon održane proslave naših jubileja, mnogo se toga dogodilo na duhovnom i tvarnomu području. Sada je bilo dosta slobodnog vremena da se potpunije i bogatije obradi život i rad u Župi u 20. stoljeću.

Također se sada slobodnije mogao obuhvatiti i građanski život, na što prije nismo ni pomišljali.

Punih 16 mjeseci, gotovo svaki dan po više sati, radilo se na proučavanju Arhiva, Ljetopisa i knjiga koje su pisale o našem kraju ili o našim ljudima. Po zaseocima su stariji ljudi ispitivani o svemu što oni znaju o sadašnjem stanju, kao i o prošlosti svega što se zbivalo u našoj Župi.

Evo, tako je napisana ova knjiga o našoj Župi. Neka ovaj naš trud i svih onih koji su u ovomu surađivali bude na slavu Bogu i Bogorodici, na korist i ponos svima onima koji su iz naše Župe.

Dužan sam srdačno zahvaliti svima onima koji su bilo kako i bilo koliko pridonijeli da ova knjiga iziđe na svijetlo dana.

Najprije zahvaljujem mnogim starijim ljudima i ženama iz svih zaselaka naše Župe, koji su mnogo pomogli svojim znanjem i sjećanjem. Toliko ih je mnogo da ih nije moguće sve nabrojiti. Svima hvala! Jednako zahvaljujem mnogim mladićima i djevojkama (srednjoškolcima) koji su pomagali pri popisu stanovništva, prepisivanju i izračunavanju statistika. I njih je vrlo velik broj. I njima hvala!

Dugujem zahvalnost Tomislavi Mustapić Ljubinoj i Dijani Bošnjak Slavkovoj, koje su zadnjih mjeseci mnogo pomagale u prepisivanju i dotjerivanju teksta.

Posebnu zahvalnost dugujem gosp. Anti Gavranoviću, domorocu i novinaru, te njegovoj supruzi gđi. Nadi Gavranović, dugogodišnjem grafičkom stručnjaku, koji su kroz zadnja 2 mjeseca sav uređivački teret na se preuzeli, te svojim radom i savjetom doprinijeli neprocjenjiv obol vrijednosti ove knjige. Oni su na sebe preuzeli teret i odgovornost da knjiga izađe na vrijeme. Radi svega toga svima dugujemo trajnu zahvalnost.

Zahvaljujemo također prof. Ivanu Bekavcu – Basiću za njegovu veliku pomoć i savjet. Zahvalnost dugujemo i graf. inž. Jozi (Joki) Milinoviću, koji je kao direktor izdavačko-tiskarskog poduzeća »August Šenoa« mnogo učinio da knjiga izađe na vrijeme i bude što ljepša. Moja zahvalnost pripada i prof. Krunu Zakariji te Božidaru Stančiću, koji su velikim marom pridonijeli da ova knjiga ugleda svjetlo dana. Također zahvaljujemo našem župniku fra Dinku na njegovoj podršci i razumijevanju. Zahvaljujemo i svim našim dobročiniteljima, sponzorima koji su nam svojim prilozima pomogli da možemo izdati ovu knjigu. Njih i njihove tvrtke navodimo na koncu knjige. Zahvaljujem i svima koji su unaprijed svojom pretplatom omogućili tiskanje ove knjige.

Autor knjige izjavljuje da je svim srcem želio i nastojao da sve istinski zabilježi i da ne napravi nikakav propust, pa je stoga više puta javno pozivao ljude da dođu i kažu o svojima. Međutim, uz najbolju volju svjesni smo da će biti manjkavosti i propusta posebno u popisu naših ljudi koji su završili ili studiraju fakultete. Trudili smo se da istaknemo sve osobe koje su se isticale ili se ističu na vjerskom ili na bilo kojem građanskom polju rada. Nismo željeli nikoga zanemariti ili umanjiti. Željeli smo upisati sve naše ljude koji su se rodili u našoj Župi ili su im roditelji iz naše Župe.

Autor se nada i želi da ova knjiga potakne nove članke, osvrte i čitave knjige koji će nadopuniti sve što u ovoj knjizi nedostaje. Takovima ćemo biti istinski zahvalni.

Na koncu želimo da ovu knjigu ima svaka naša obitelj i da je pročita svaki onaj koji živi u našoj Župi ili je potekao iz nje. Mladi naraštaji naći će u ovoj knjizi mnogo podataka iz povijesti i života svoga rodnoga kraja. Želim da im to bude nadahnuće i poticaj da ljube rodnu grudu.

Mnogo želim, a i nadam se da ću ovoj dragoj Župi, kojoj sam potpuno darovao svojih posljednih 14 godina župništva i 3 godine rada u miru uspjeti darovati ovu knjigu u 1993. Na Veliku Gospu navršiti će se 17 godina da sam prvi put kod vas nastupio kao svećenik. Tog istog dana navršit će se točno 50 godina da sam postao svećenik. Želim svim srcem da vam ova moja knjiga bude moj zlatomisnički dar.

Dragi vjernici i svi građani župe Lovreć-Opanci i svi iseljenici iz ove Župe, ova knjiga neka bude najveći dar ljubavi prema vama i prema ovom kraju. Neka vas ova knjiga mnogovrsno obogati i učini da još više budete zaljubljeni u svoj kraj. Ne dopustite da vaš rodni kraj opusti, nego ga uljepšajte i oživite u svakom pogledu, kao što je oživjela vaša Župska crkva i sav njezin okoliš.

Voli vas i blagosivlje Vaš

fra Anđelko

Oltarna slika — silazak Duha Svetoga u Staroj crkvi iz 1737.

ŽUPA LOVREĆ – OPANCI

U POVODU 250. OBLJETNICE OSNUTKA

MOJ RODNI KRAJU

Moj rodni kraju pod kamenom kosom,
Na čvrstom stijenju, na slobodnom visu,
Obasjan suncem i umivan rosom,
Tebe mi pjesme opjevale nisu.

Tebe mi nitko izreć neće moći,
Jer ti si za me izvor čistog sjaja,
Divne su tvoje obasjane noći;
U tebi skrite sve su sanje Raja.

U tebi primih prvi cjelov majke
I riječi prve o ljubavi rekoh,
I od nje slušah zvuk najslađe bajke;
Pred tvojim križem na koljena klekoh.

Junaci tvoji još u meni žive:
Vukašin, Marko Kraljeviću slavni,
Junaštvu, sva mu stoljeća se dive...
I prošlost diše, i san nije davni.

I slavu tvoju pronese po svijetu
Nadbiskup Šimun, kome premca nema,
I lik mu vrli sad je sav u cvijetu...
Rodno mu mjesto dično slavlje sprema.

On Primas bješe..., uzor stada svoga,
Čist glas o njemu još i danas kruži,
Zbog službe Božje mnogo podn'je jada,
Želeć da Braću u jedinstvo združi.

O milo mjesto, motrim tvoje zore,
I nebo puno ognjenoga žara,
Tvoje me uvijek dozivaju gore...
Ti živiš vijekom od Božjega dara!

Nevolje mnoge udarahu tebe,
Vihori, bure i mećave duge,
U tvojoj sudbi i ja motrim sebe,
Ljubeć' te više neg' obale druge.

I jad te teški mračnog rata stignu,
Garište crno odjedanput posta,
Mogu li da te iz pepela dignu...?
I tvoja tuga u mom srcu osta.

Al' Duh ti Božji opet život dahnu,
I zore nove vrh grobova sviću,
Izvori više u tebi ne sahnu...
Ognjišta nova na garištu niču.

Ko suri or'o ti na straži stojiš,
Nad svojim gnijezdom kô da trajno bdiješ,
Jastreba crnih više se ne bojiš;
Milosna blaga sad u sebi kriješ.

I kud god krenem, tebe svugdje nosim,
U meni ti si izvor čistog sjaja,
I za te Višnje smilovanje prosim...
Najdraži kraju, ti oazo Raja!

S. Marija od Presv. Srca
(Anka Petričević)

14. 6. 1984.

ŽUPSKA CRKVA
LOVREĆ – OPANCI

CESTA LOVREĆ – STUDENCI

CESTA SPLIT – IMOTSKI

S

PUT

PERIVOJ

SANITARNI ČVOR

SPREMIŠTE

OTPAD

PP 41 5 X 2,5

CESTA

SJEVERNO DVORIŠTE

VODOVOD

STRUJA

PP1 5 X 16

PARKIRALIŠTE

VODA

LURDSKA ŠPILJA

ZVONIK

GROMOBRAN

ŽUPSKA CRKVA

SAKRISTIJA 2.

STUBIŠTE

ULAZ

PREDVORJE CRKVE

ISTOČNO DVORIŠTE

SAKRISTIJA 1.

TRIJEM

PP1 5 X 16

JUŽNO DVORIŠTE

GLAVNI DOVOD EL. STRUJE

GARAŽA

ULAZ U KUĆU

PREDVORJE

ŽUPSKA KAPELA

ŽUPSKA KUĆA

REZERVOAR ZA GORIVO

HIDROFOR

ČATRNJA

VRT

VODA

STRUJA

GROMOBRAN

ZEMLJOPISNI POLOŽAJ ŽUPE LOVREĆ – OPANCI

Župa se nalazi na teritoriju općine i dekanata Imotskoga i jedna je od župa u zapadnom dijelu te općine, koju čini prostrana visoravan. Od istoka Kljenovac, prema zapadu Cista Provo - duga je 11 km. Od sjevera prema jugu (Studenci, Žeževica) široka je oko 7 km. Od središta Lovreća do Imotskog ima 25 km, do Splita 65 km, do Sinja i Makarske 41 km. Od mora (Dubci) zračnom je crtom župa udaljena oko 15 km.

Naša je župa okružena drugim župama imotskoga i omiškoga dekanata. S istoka graniči sa župom Lokvičići, s jugoistoka župom Medov Dolac, s juga Grabovac i Žeževica, sa zapada Katuni - Kreševo i Cista Provo i sa sjevera Svib i Studenci.

Nadmorska visina naselja u župi kreće se od 460 do 700 m. Na sjevernoj strani nalazi se brdo Kruškovik (712 m), Antunovača (706 m) i Petrinovača, (735 m), s istoka Crni Vrh (747 m), Kamenjak (804 m) i Vilenjak (859 m), s juga Sidoč (849 m).

Teritorij župe presijecaju ceste: Imotski - Split (istok - zapad), Studenci - Žeževica (sjever - jug). Zapadnu granicu župe zatvara cesta: Svib - Cista Provo - Šestanovac. Važan je cestovni smjer: Lovreć - Dolića Draga - Proložac - Imotski. Na Kažiputu od glavne ceste odvaja se cesta za Medov Dolac i Grabovac.

ADMINISTRATIVNA PODJELA ŽUPE

Tijekom turskog vladanja župa je obuhvaćala još neke dijelove drugih župa, a zvala se Opanci. U sadašnjim je granicama osnovana 1734. Međutim, odlaskom turske vlasti, a dolaskom Mlečana, župa je podijeljena u dva dijela: jugozapadni dio (Opanci) pripao je općini Omiš, a sjeveroistočni dio (Lovreć) pripojen je općini Imotski. Granica uglavnom ide cestom Cista Provo-Imotski do Gornjih Bekavaca. Ovdje se granica pomiče južno od ceste.

God. 1921. osnovana je nova općina na Šestanovcu (Krajiška općina). Na tome je veoma mnogo radio glavar u Opancima Marko Čaljkušić (Lastela), koji je 3 puta išao u Zadar da isposluje osnivanje općine u Šestanovcu.

Od 1921. do poslije drugoga svjetskog rata Opanci su pripadali pod Krajišku općinu.

Od 1952. do 1962. osnovana je posebna općina u Lovreću, sa sijedištem u kući Marijana Bulovića. Zvala se Lovrećka općina, a pripadala su joj sva sela zapadnog dijela Imotske krajine. Tom podjelom je župa i u administrativnom

Središte Lovreća i Gradina (iz zrakoplova)

pogledu ujedinjena pod nazivom župa Lovreć-Opanci i Mjesna zajednica Lovreć-Opanci. Tako su i Opanci uključeni u Imotsku krajinu.

U doba razdiobe župe uvijek je u Opancima bio jedan glavar, a u Lovreću također. Ipak, između dva svjetska rata u Lovreću su bila 3 glavarluka:

1. Dubrava, 2. Centar (Lovreć centar - Bošnjaci - Mrnjavci - Rupčići i Staje) i 3. Kamenjak: Gornji Bekavci - Katići i Nikolići.

Župa je prilično razvučena. Lovreć čine zaseoci: Staje (Petričevića i Žižanovića), Mrnjavci, Rupčići, Nikolići, Katići, Gornji Bekavci, Bošnjaci, Lovreć (c.) i Dubrava (Ćorići, Šamije, Mustapići i Čavrlji).

U Opancima imamo zaseoke: Ivanovići, Donji Bekavci, Bekavci - Basići, Ćojo, Nosići, Jelići, Batinići, Sekelezi, Bobetići, Milinovići, Čaljkušići, Šimundići i Kula (Kasumi, Olujići i Dumančići).

Župa se u starini zvala Opanci; mletačkom podjelom na dva dijela počela se više zvati Lovreć, jer su Župska crkva i groblje novom podjelom potpali pod teritorij Lovreća. Župnik je trajno stanovao na teritoriju Opanaka. Nekoliko se puta mijenjao službeni naziv župe: Lovreć, Lovreć-Opanci, opet Lovreć i Lovreć-Opanci. Budući da se u ovom stoljeću središte Lovreća razvilo u trgovačko mjesto (osobito između dva rata), i budući da je u to doba u Lovreću sagrađena nova veličanstvena Župska crkva, to je Lovreć postao poznatiji i istaknuo se. Nova velika škola sagrađena je ondje, nova lijepa zdravstvena stanica je u Lovreću, pošta se naziva: pošta Lovreć, pa se velika većina ljudi izjašnjavaju kao Lovrećani, bez obzira na to iz kojeg su dijela župe.

Službeno se župa danas zove: Župski ured Duha Svetoga: Lovreć-Opanci.

OSOBINE TLA I ZANIMANJE STANOVNIŠTVA U ŽUPI

Cjelokupno zemljište na kojem se prostire župa kamenita je visoravan, uz to i brdovita. Zemlja koja se nekad obrađivala, a ponešto se i danas obrađuje, uglavnom je škrta (plitka) i pjeskovita. Nađe se i poneki predio ili vrtača u kojem je i bogata zemlja.

Zanimanja ljudi tijekom stoljeća bila su različita: poljodjelstvo, stočarstvo, galantarstvo, a do drugoga svjetskog rata ponešto i prošnja.

1. *Poljodjelstvo* u životu ovih ljudi nije nikada značilo izvor života, jer je zemlja škrta. Ljetne suše često unište i ono što bi zemlja mogla dati, pa je sav urod ovisio o jednoj ili dvije kiše.

U župi nema žive vode, pa je za ovo pučanstvo voda uvijek bila velika poteškoća. Da doskoče potrebi, ljudi su od davnina gradili bunare, a u novije vrijeme čatrnje. To je bila voda za ljude. U lokvama je voda služila za stoku. Između dva svjetska rata izgrađene su dvije velike čatrnje u Kamenjaku i središtu Lovreća. Poslije drugoga svjetskog rata ljudi su velike napore uložili upravo u gradnju čatrnja, pa je gotovo svaka kuća imala jednu čatrnju, a neke obitelji i više njih. Danas u Lovreću ima više od 600 čatrnja.

Od poljoprivrednih kultura sijalo se: pšenicu, ječam, kukuruz, proso, bar i grah (ložnjak), krumpir, pa i luk, a od zelja: blitva, glavati kupus i raštika.

Loza se uzgajala i prije prvoga svjetskog rata, a nakon što je loza propala ljudi su i dalje (u manjoj mjeri) sadili vinovu lozu, a ponešto od toga i danas čine. Vino se proizvodi za vlastite potrebe. Neke obitelji iz Nikolića i Katića imaju svoja imanja i u Imotskom polju, pa ondje siju žito i sade lozu. Od voća se još uzgajalo: bademe, orahe, trešnje, šljive, zerdelije, murve, a ponešto, u nižim krajevima, i smokve. Zbog velike hladnoće mediteranske biljke lako promrznu.

2. *Stočarstvo* je imalo važnu ulogu u zanimanju ljudi ovoga kraja. Najviše su se uzgajale ovce i krave (gotovo u svakoj obitelji), pa koze (manje), volovi (za oranje), konji (za vuču i vršidbu), ponešto i magarci (za teret). Svaka kuća hranila je po jednu ili više svinja, a i kokoši. Oko 1970. u Nikolićima je osnovana farma kokoši, a poslije i jedna farma koza. Osobito su bila velika stada ovaca (po nekoliko stotina). Ovce, krave i koze služile su za proizvodnju mlijeka i masla, mesa, kože i gnoja za poljodjelstvo, a manje za proizvodnju sira. Danas od životinja ljudi još uzgajaju gotovo jedino krave.

Oko 1970. stočarstvo i poljodjelstvo naglo propadaju, jer je narod počeo masovno odlaziti na rad u Njemačku. U međuvremenu počelo je djelomično i trajno iseljavanje u Split i okolicu, pa i u Zagreb.

VAŽNIJA BRDA PO ŽUPI I NADMORSKA VISINA

Osoje nalazi se sjeverno od Staja.
Od Nikolića do Katića: Kamenjak, Gradina i Glavica.
Između Gornjih i Donjih Bekavaca: Kravja glava
Ispod Katića: Vilenjak
Iznad Bošnjaka: Vrhgradina i Umac.
Istočno od Župske crkve: Vršeljak, vrh Vršeljka zove se i Otar.
Zapadno od groblja: Viševac.
Čaljkušići leže na sjevernim padinama Sidoča.
Južno od Šimundića nalazi se: Trbotor (mali).
Istočno od Kule nalazi se Široka vlaka ili Kasumova vlaka (veliko nalazište ploča).
Kod Ćorića: Viševac i Čelinka.

Nadmorske visine

Doline u Čaljkušićima	452 - 464 m
Šimundići	oko 495 m
Letaruša (kula)	524 m
Lovreć (središte)	539 m
Trstenica (prema Kusićima)	550 m
Trbotor	592 m
Bliznice	603 m
Kravja glava	603 m
Vršeljak	614 m
Vrhgradina (iznad Bošnjaka)	675 m
Mrnjavci	682 m
Zubova gradina iznad Ćorića	683 m
Nikolići	706 m
Antunovača	706 m
Petrinovača iznad Staja	735 m
Crni vrh (istočno od Staja)	747 m
Crnovo	770 m
Gradina Umac	773 m
Kamenjak	804 m
Sidoč	849 m
Crkva u Studencima	689 m
Župska crkva u Lovreću	545 m

DOLINE

U Stajama, ispred Petričevića kuća, nalaze se doline: Rajina ograda, Rupčića ograda, Ikićevica, Lukićevića, Pogledala, Jankovina, Krčine, Dole, Krči i Marovinje (prema Bošnjacima).

Zapadno od Bošnjaka nalaze se: Podgradina i Duge njive (žitnica). Između Trbotora i Sidoča: Ravni dolac, Samograd (Gornji i Donji), Garovišće i Čondića dolac.

Iznad Crkavica nalazi se Draga, a južno od Šimaka Drinove drage. Oko Kule su doline: Trepetljika, Vrsnički dolac, Vodeni dolac, Staja, Kovačev dolac i Sirkovac.

Kod Ćorića su: Doci i Podnevaljak.

U Šamijama se nalaze: Drage, Tabakov dolac, Prline, Škembuša, Polica, Žilina draga, Liske i Krčine.

Doline oko Mustapića: Podvornice, Bratini doci i Krčine.

Ispod Čavrlja: Polje.

Središte Lovreća — obnavljanje crkve 1977.

JAME I ŠPILJE (PEĆINE)

Oko Mrnjavaca jame: Golubinka (vrlo duboka - u borovima), pod Ogradom, Meštrovića jama (jer je u njoj naden mrtav Meštrović).

(Priča se da je iz ove jame Meštrovića izvadio Grgo Nosić za fašu opanaka. Mnogi su zbog tog ubojstva osuđeni. Zbog sumnje su ukupno osuđeni na 110 godina zatvora).

Špilja (pećina): Lukičevica. U sredini Vrhgradine nalazi se špilja Jazinka. U Bristovači i u Klancu špilje su zatrpane. Postoji Nosića špilja, a južno od Batinića špilja koja je imala vrlo lijepe stalaktite i stalagmite, ali su, nažalost, uništeni. Južno ispod Nosića je »Pećina«. U nju se može lijepo ulaziti.

S naše strane Sidoča nalazi se jedna pećina Bogina, iz nje se ulazi u jamu: Gavraniku - duboku oko 100 m, široku 80x80 m. U nju se teško silazi. U njoj se legu gavrani. U Sidoču ima još jama: Dvovrata (s dvoja vrata).

Jama ima još kod Mrkinih loza i Pasjim docima. U njih se može sići.

Još je velika jama s vodom Ivanova jama. Zapadno od Ivanovića jama je Novakuša (85 m duboka i oko 50 m široka).

U Čaljkušićima: Lučina jama i Trogrla jama.

Vrlo velika i teško pristupačna je pećina kod Brloga i u Sidoču Bendina pećina. Južno od Olujića je: Olujića pećina, pa vrlo velike: Kovačeva pećina, Lubonjina pećina i na Pluževinama.

Pećine su i: Bandurica (na granici Šarića i Šimundića), Pilišov dočić, Petrova parnica, Provalija i Radni vrtal. Kod Kusonjića kuće nalazi se jama Golubinka.

U Ćorićima su jame Zovinka (u Mačjoj ljuti) i Čelinka. U Šamićima je jama: Ispod Nevaljca, a ispod tvornice »Pionirka« velika jama: U Gaju.

POVIJESNA OBILJEŽJA U ŽUPI

GOMILE

Na prostoru Mrnjavaca i okolo nalaze se gomile: Osoje (kod Kljena), na Starom brlogu, Ržišće, kod Marjanovca, na Telentinu osoju (prema Studencima).

Blizu Nikolića nalaze se: Glavica (mala gomila) i Dujmova ograda (Velika gomila).

U Katićima (kod Marića kuća) jedna je velika gomila. Oko 150 m sjevernije (na predjelu Greblja), nalazi se jedna razrušena gomila oko koje je Staro groblje.

Na Kažiputu (na raskrižju cesta za Medov Dolac) velika je gomila s nekoliko grobova. Gomila je djelomično samljevena 1967 (pri asfaltiranju ceste Lovreć - Imotski).

Na granici Lovreća i Medova Doca (blizu bunara Trstenice) nalazi se velika gomila. Između Bekavaca i Nikolića nalaze se gomile: Velika Vitanovica i Mala Vitanovica. S Vitanove gomile vidi se more u Bračkom kanalu.

U Bošnjacima je jedna gomila pod Gradinom. Između Kusića i Donjih Bekavaca ima gomilâ.

Na vrh Kravje glave nalazi se gomila: Misni dočić (smatra se da se tu u dalekoj prošlosti služila Sv. Misa).

Na putu prema Kusićima su Batinića stine (s više grobova). U Bekavcima: Bunarina (gomila i križ).

Istočno od Nosića gomila s grobovima i kostima: Verenjak. Ima i gomila s kostima: Greblje, s kamenim križem (kad se krčilo nalazilo se ljudskih kostiju).

U Sekelezima je gomila zvana Krčine. I ondje je bilo grobova. Kod Batinića nalazi se jedna velika gomila. Ispod Batinića gomila u Zakopinjavici. U Milinovića Stajama (između Trnovca i Krivog doca) ima više gomila. Na osojnoj strani Trbotora nalazi se vrlo stara Ganova gomila. Na vrh brda nalazi se gomila: Trbotor. U Čaljkušićima (sjeverno od Janjića) nalazi se: Staretina zidina. Istočno od Šimundića je gomila kod Krivog doca.

U Kuli velika stara gomila s križem i grobovima zove se Letaruša. Ispod Vukojina polja na Kosi bile su dvije gomile, koje su samljevene pri asfaltiranju glavne ceste 1967.

Samljevena je gomila kod Studenačkine čatrnje. Kod Dumančića je jedna mala gomila, a kod Križa velika.

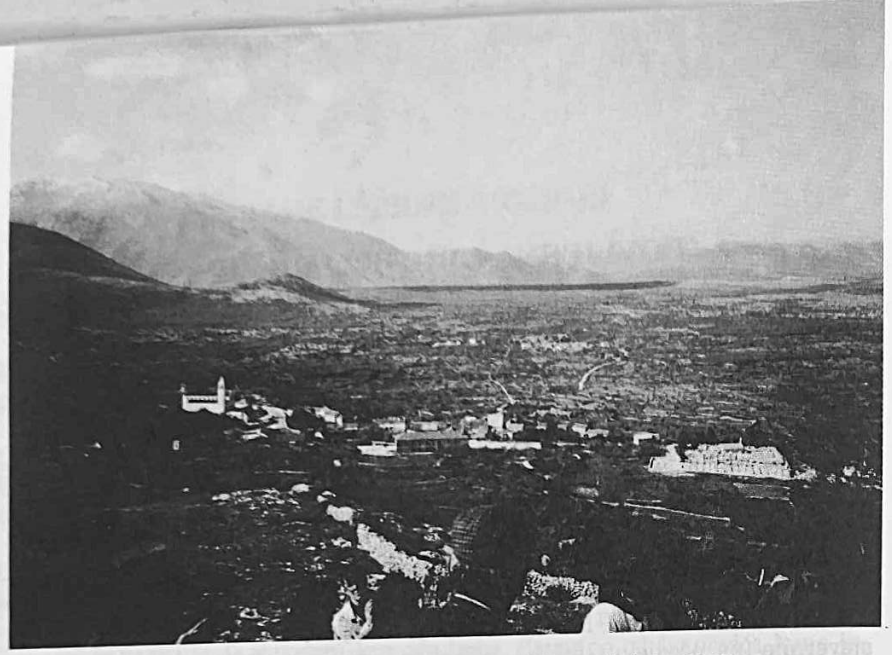

Panorama Lovreća — Opanaka s Gradine. U pozadini Brač i Hvar

U Ćorićima postoje: Gomilica (u sredini grobnice), Mali zidak, Veliki zidak, Nevaljac, Brlog i Kapunjera (ima po njoj nekih ogradica). Ima jedna gomila na predjelu Dražice. Iznad Viševca ima gomila s kostima. U Dubravi ima: Bulovića gomila i Varljačića gomila.

GRADINE

Južno od Nikolića na brdu je Gradina. Ondje su bile neke utvrde. Gradina je na vrhu ravna, ima dosta grobova na tri kata (etaže). Dr. Igor Nikolić je ondje našao lonce i komade željeza. Na kraju Gradine jedan je zemljani dočić, koji tutnji kad se u nj baci kamen. Ova je Gradina bila obzidana. Na njoj su Nikolići najprije namjeravali izgraditi kapelu Sv. Ivana. Oko 1930. počeli su probijati put i navoziti pijesak.

U Čaljkušićima, iznad Raljevina, nalazi se: Kula-Gradina. I sad se vide njezine zidine.

Na Trbotoru su stare utvrde. Tamo je i pećina koja se zove: Tamnica. Predaja kaže da su ondje ljudi zatvarani. Iznutra je prozorčić za zrak, a na ulazu velika kamena ploča koja je zatvarala vrata tamnice.

Jugozapadno od Šimundića nalazi se: Šimundića Gradina. Iznad Ćorića je: Zubova Gradina. Ispod Ćorića su Zidine i Kućetine (tamo su prije živjeli Ćorići), a iznad Šamija nalazi se: Zidak.

Iznad središta Lovreća izdiže se Vrhgradina. Tamo je bio Rimski grad, a možda čak i Ilirski.

Rimska naseobina

Sigurno je da je na Lovreću postojala rimska naseobina. Dokazuju to i predmeti koji se i danas nalaze oko velike tvrđave što je iznad samoga središta Lovreća. Nedjeljko Bošnjak, orući traktorom na njivi u Podgradini, otkopao je zid rimske nastambe staroga rimskoga naselja *Laurentium* (*Ludrum*). Zid je zidan lijepim obrađenim kamenom i žbukom. Pokraj samoga zida, u dužini od oko 5 m, pronašao je nekoliko rimskih novćića, nekoliko željeznih čavala, alatljiku nalik na teslu (sjekiru), dva slova (P A) veličine desetak centimetara, jedan brončani predmet (sličan žezlu), jedan bakreni predmet nalik sidru, jednu kvaku, nekoliko sitnih predmeta i jedan neobičan željezni predmet, koji je vjerojatno služio kao dio brave na vratima, pa komadiće keramičkih dijelova posuđa.

Važno je spomenuti da se ovaj nalaz prostire pod samom Gradinom, gdje se i danas vide ostaci zidina, a prema kojoj vodi put. Ostaci toga puta uočavaju se na neobrađenoj ledini. O starome gradu kroz prošlost nije se vodilo nikakva računa. Tvrđavsko se kamenje raznosilo za razne gradnje. Vjerojatno je jedan dio kamena ugrađen i u staru crkvu na groblju, donesen sa staroga grada. Povjesničar fra Šimun Milinović, kasnije nadbiskup, piše da je tu našao pečat na kojem je pisalo: »Sigl. De Abattisse Monast +sce Marie A.O.L.« Taj se pečat nije očuvao. Milinović ga je pročitao: *Sigillum Domine Abatisse monasterii sancte Marie apud oppidum Ludrum*. Prevedeno na hrvatski bilo bi: Pečat gospođe opatice samostana svete Marije kod grada Ludruma.

Nema sumnje da je na Lovreću postojala rimska naseobina. Po svoj prilici bio je to stari Ludrum. Bio je važan jer je bio na raskrižju ondašnjih putova. Moglo bi se »nategnuti« da se i sam Lovreć zove po tom starome imenu. (Prema Vrčić: *Župe Imotske krajine*, str. 105).

STARA GROBLJA I GROBOVI

Oko Mrnjavaca: jedan grob kod Kljena u Osoju, nekoliko grobova na Ržišću i Njemački grob u Toploj Dražici (na granici prema Studencima). Kod Matusinovića kuća ima nekoliko grobova.

Istočno od Rupčića u Docima zvane Podlokve ili Guvnine, pri krčidbi našlo se dosta grobova i kostiju. Sve je to pohranjeno u jedan grob, u Vranjića njivama. Župnik fra Jozo Šimić je taj grob blagoslovio.

Kod Mađorova bunara nalazi se: Dudin grob, a u Katićima na Greblju staro groblje.

Na Nikolića Gradini ima dosta grobova. Na Mramoru, ispod ceste, jedan je grob s kamenim križem.

Pješačkim putem od Nikolića prema sjeveru oko 1500 m nalazi se jedan grob pokriven kamenom pločom (bez križa). Zove se Carev grob, a kod Predivišća ima »Murkin greb«.

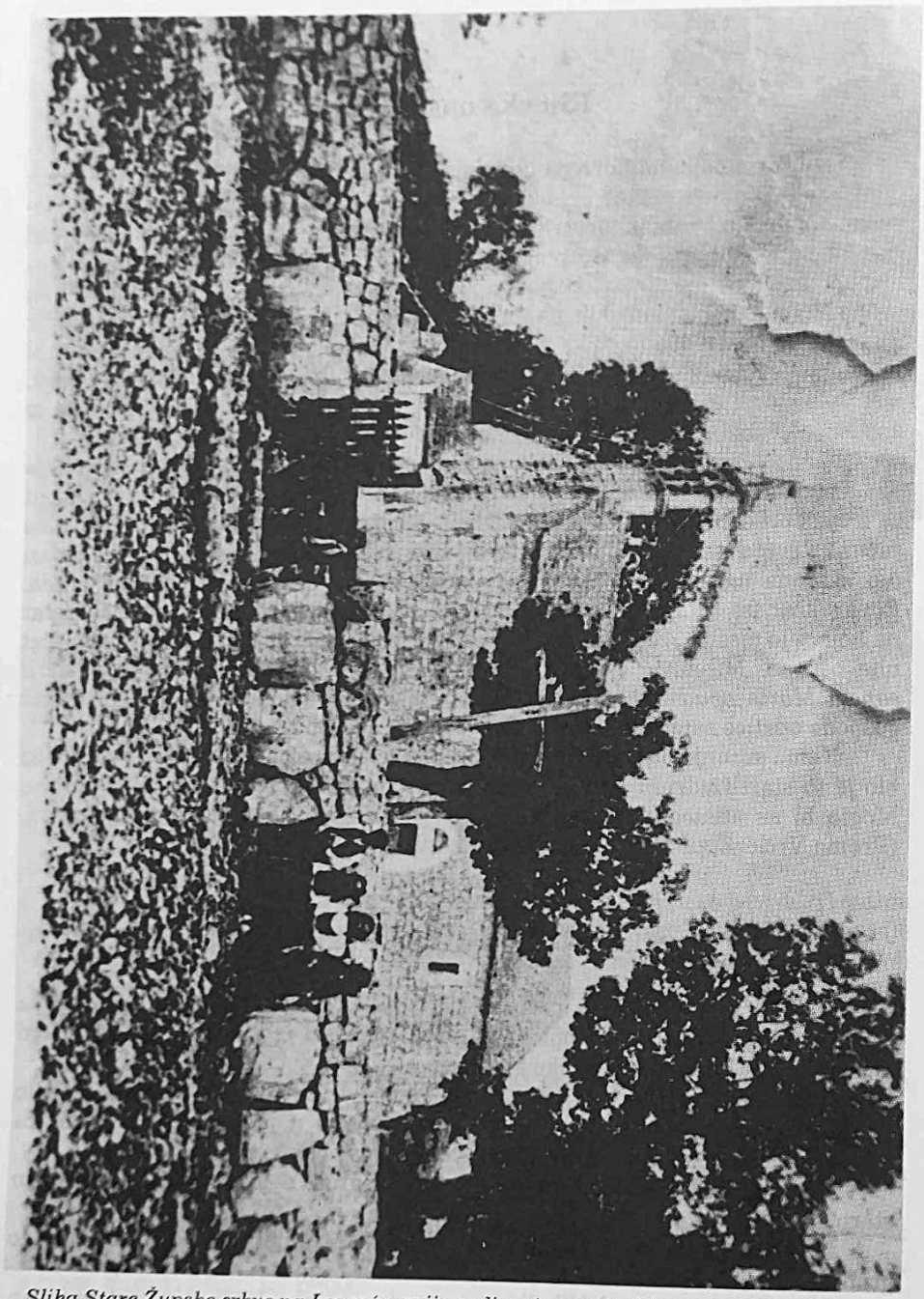

Slika Stare Župske crkve na Lovreću, prije podizanja novog zida na groblju 1927. — Stećci pred zidom i u zidu. Ne vide se ni tri velika zvona koja su kupljena 1909. i stavljena na pročelje crkve. Slika možda potječe iz vremena prije 1909.

Iznad Zdravstvene stanice grobnica je Ćemer u Frankića gomili.

Na Bliznicama su dva kamena na kojima piše ime i godina utopljenih sestara.

Kod Mustapića kuće u Donjim Bekavcima na dnu Kravje glave nalazi se jedan grob i na njemu križ.

Između Čoje i Nosića predio je Greblje, gdje se pri krčidbi pronašlo više grobova i ljudskih kostiju.

Kod Kažiputa ima gomila i više grobova.

Na putu prema Kusićima, u predjelu Batinića stine, ima više grobova.

Istočno od Nosića, u predjelu Verenjak, gomila je s više grobova.

Na putu k crkvi Sv. Ante, kroz Milinoviće, ima jedna grobnica.

Zapadno od Milinovića, u Torini, ima nekoliko grobova s velikim pločama.

U Čaljkušićima ima Janjića groblje. Stara predaja kaže da se ovdje u davna vremena pred hridinom služila sv. Misa.

Ispod Šimundića, prema Šarićima, predio se zove: Kosorovac. Tamo ima grobova.

U Kuli, na Letaruši, ima starih grobova.

U Ćorićima: Gomilica. U sredini Gomile je zajednička grobnica.

Ispod Ćorića južno ima grobova, gdje su ukopani preminuli za vrijeme španjolice (1918, 1919.). Takvih grobova ima i u drugim dijelovima župe.

U Šamijama se vide grobovi i kosti u Tabakovim docima.

U Mustapićima, u Varljačića gomili, ima grobova.

Na Krčini je grob jednoga njemačkog vojnika, koji je sudjelovao u ubijanju, a ubili su ga partizani. Kažu da je vojnik iz Martinaca (Srijem).

STEĆCI

Od davnih vremena poznata je nekropola stećaka na Mramoru, pokraj ceste prema Imotskom, istočno od Gornjih Bekavaca. Prije je, prema pisanim zapisima, ovdje bilo mnogo više stećaka. Danas su tri velika stećka - sarkofaga, s pločastim podnožjem (postamentom). Ima i tri mala stećka - sarkofaga, prevrnuta, a uz njih su tri pločasta podnožja i još dva velika pločasta stećka.

Čini se vrlo vjerojatnim da su ti stećci vađeni u kamenolomu blizu Mramora (sjeverno od stećaka), u podnožju Kamenjaka, jer se tamo još i danas nalaze samo napola izrađeni stećci.

Druga velika nekropola stećaka nalazi se zapadno od Zdravstvene stanice u Lovreću. Ondje i sad ima pet stećaka sarkofaga i pet pločastih postolja, sve povaljano, razbacano po livadi. Mjesto se zove: Drage (Markuzova ograda).

Pred starom crkvom na groblju u kapeli je jedan stećak koji je služio kao oltar kada se Misa služila izvan crkve.

Pred školom u Lovreću nalazi se jedan stećak donesen iz predjela Drage. (O stećcima vidi predavanja dr. Ivana Petričevića i don Ante Škobalja!)

TRAJNO ISELJAVANJE IZ ŽUPE

Početkom 20. stoljeća počeli su se ljudi trajno iseljavati iz naše Župe, iako je bilo iseljavanja i prije. Neki su se iselili u Derventu, Kreševo, Bugojno, Vitez i Karlobag.

Od 1903. do 1905. iselilo se iz Župe 26 osoba. Župnik iz Dervente u Bosni 27. V. 1909. pita od našega Župskoga ureda podatke za naseljenu obitelj Jure Olujića. Kod Kraljeve Sutjeske nalazi se cijelo selo Petričevića. Kod Karlobaga, u selu Cesarica, odselilo se više Milinovića. Sad ih tamo ima cijelo selo i odatle su se raširile pojedine obitelji sve do Senja, zovu se Podgorani. Ima ih iseljenih preko Velebita, zovu se Gorani.

Prije II. svjetskoga rata samo se nekoliko obitelji odselilo u Split (većinom oni koji su došli iz Amerike).

Tijekom II. svjetskoga rata, osobito poslije 1943, mnogo se naroda iselilo iz naše Župe, što zbog gladi, što zbog rata, a najviše nakon pokolja u Lovreću 1943. Selili su se u Slavoniju, pa su se iz Kule najviše doselili u Čepin i Vuku (okolica Osijeka). Ostali su otišli pretežno u Vrpolje te u okolicu Vinkovaca i Đakova.

Odmah poslije rata vratilo ih se oko polovice u Župu (na primjer Bošnjaci).

Neki su išli iz Slavonije raditi u Njemačku, pa ih se dobar dio vratio i nastanio u Zagrebu (npr. Mrnjavčani i Dubrava), a dio se vratio u Split i okolicu.

Neposredno nakon rata, oko 1950, u Split se preselilo desetak obitelji.

Kao što smo već spomenuli, budući da su se ljudi u Njemačkoj novčano obogatili, počelo je veće iseljavanje u Split, pa zatim i okolicu, od Trogira do Omiša. Iseljavanje je počelo oko 1960, a poslije ga je bilo sve više i više, sve do današnjih dana. Najprije su kuće bile prazne. U njih bi se dolazilo povremeno, osobito tijekom dopusta. Zatim su se pojedini članovi obitelji, školska djeca ili zaposleni počeli preseljavati u te stanove i kuće, a onda su dolazile i cijele obitelji.

U staroj kući u Župi ostajali su i ostaju redovito stari (djedovi i bake). Oni su se, naime, uz rijetke iznimke, nerado preseljavali u grad, pa provode starost prilično teško u samoći, a neki su i napušteni.

Najviše se ljudi iselilo od 1975. pa nadalje (posebno 1980.-1990).

U cijeloj našoj Župi god. 1982, s datumom 1. IX, provedena je velika akcija popisa stanovništva i svih onih koji su se iselili iz Župe, bilo u tuzemstvo bilo u inozemstvo. Tu statistiku iznosimo u ovoj knjizi, uz statistiku od 1. I. 1989. te kratke statistike iz godine 1976., 1977. i 1992.

Statistike iz 1982. i 1989. obradili smo do u pojedinosti. Ipak, na našu žalost, moramo priznati da uz najbolju volju i veliki trud koji su podnijeli na desetke mladića i djevojaka, a najviše Župnik, popis ima nedostataka jer se nađe takvih osoba koje se boje ili nemaju povjerenja ili tko zna u što sumnjaju, pa nerado daju podatke o svojima u inozemstvu.

Postoji mogućnost da neki nisu ni mogli dati prave podatke o svojima jer ih nisu ni znali, a možda je bilo i takvih slučajeva da za neke nije ni imao tko dati podatke.

Činilo se sve moguće da se dođe do točnijih podataka. Ovdje je mjesto da se zahvalimo svim vrijednim mladićima, posebno djevojkama, koji su tjednima pa i mjesecima surađivali, ispisivali i računali sve moguće podatke. Ovdje

posebno treba istaknuti uz ostale: Miru Šamija, Jelenu Ćorić, Anku Bekavac-Basić, Jelenu Rupčić, Jadranku Bekavac i druge. Neka im je svima od srca najljepša hvala, a od Boga velika plaća! Prema statistikama od 1. IX. 1982. podaci jasno pokazuju da se broj iseljenika stalno povećavao, osobito na prostoru oko Splita. Samo ondje sad ima više osoba iseljenih iz naše Župe nego što ih ima u Župi. Ako ih je 1982. bilo 350 obitelji s 1300 članova, držimo da ih sada ima oko 600 obitelji s oko 2000 osoba. Po iseljenim obiteljima na drugome je mjestu Zagreb s više od 100 obitelji i 300 članova. Slijede Vinkovci s 15 obitelji, Đakovo i Osijek s 14 obitelji, Vukovar i Rijeka s 13 obitelji, Slakovci s 11 i Makarska s 10 obitelji, pa Čepin s 9 obitelji i još oko pedesetak mjesta s manje od deset obitelji.

Najviše trajno iseljenih obitelji u inozemstvu ima u Njemačkoj, kamo se već iselilo više od 70 obitelji.

Na drugom je mjestu Kanada sa oko 30 obitelji, pa SAD s 26 obitelji, Francuska s 13 obitelji, Australija s 10 obitelji, po nekoliko obitelji ima u Čehoslovačkoj, Belgiji, Švedskoj, Švicarskoj, u Čileu, Argentini i Peruu.

U 1992. god. bilo je svih iseljenih obitelji iz naše Župe najmanje 900, a članova više od 3500.

Od svega ovoga iseljavanja jedino je nešto utješnija činjenica da se gotovo polovica svih iseljenika nalazi u Splitu i okolici, na udaljenosti od 60 do 80 km od Lovreća, pa to mnogima omogućuje neprekidanje svake veze sa starim krajem. Nadamo se da će doći bolji i ljepši dani, u kojima će naši ljudi još više voljeti i biti privrženi svom starom kraju, učiniti ga naprednijim i ugodnijim za življenje.

Ovaj kraj, naime, po svom položaju i po odnosu na more ima sve preduvjete da postane takav.

OPUSTJELI ZASELCI

Kod granice naše Župe prema Studencima, zapadno od Tople Dražice, nalaze se: Olujića staje, Dumančića staje i Zaradića staje. Te se kuće izdaleka vide, i reklo bi se da su neke od njih prilično očuvane (barem kao staje).

Oko 800 m sjeverno od Nikolića nalaze se »Gradine«. Ondje se vide ostaci kuća Marčetići, a tamo je bila i kovačnica, pa se sad zemlja zove Kovačuša.

Blizu Ivanovića, uz cestu desno, postoje stari dvori obitelji Novak. Još se i sada vide zidine i gumno za vršenje žita.

Oko 500 m južnije nalazi se bunar i lokva Novakuša, a blizu su i Jama Novakova, Ograde Novakove i Novakov brig.

Blizu Lastela (u Čaljkušićima) nalaze se: Breljanske staje (kućetine), Milovića staje, Gujićeva staja i Nosića staja.

U prošloj godini zaselak Žižanovići ostao je bez stanovnika, jer se i zadnja obitelj Ante Žižanovića iselila. U ovaj zaselak sigurno će se još barem nekoliko godina navraćati oni koji su se iz njega iselili.

Lijevo putem za Šariće nalaze se Bendića staje, s desne strane istoga puta Šimundića staje, a oko Bliznica Bošnjakove staje.

Don Ante Škobalj

NAJSTARIJA POVIJEST NAŠEGA KRAJA

Hvala vam na lijepome, prijateljskome i ljudskom pozdravu, kojim ste na velikome transparentu ispred vaše veličanstvene crkve pozdravili svoje goste, a time i cijelu Hrvatsku, i čestitam vam ovo slavlje što ste ga priredili *za vjeru i za narod!*

Drago mi je što mogu i ja štogod pridonijeti ovomu slavlju svojim predavanjem koje mi u programu priređivači određuje pod naslovom: *Najstarija povijest našega kraja.*[1]

[1] Dok sam prikupljao materijal za svoju knjigu Obredne Gomile, Sveti Križ na Čiovu, 1970. dva puta sam dolazio u Lovreć i razgledao njegove gradine i stare nekropole, te sam u Lovreću napisao samo nekoliko stranica, od str. 305-309. s crtežima nekih stećaka, onoga najljepšega s Kalvarijom, te onoga na suprotnoj ledini s križem i jelenom što sjedinjuje najstariju prapovijesnu simboliku vjere u vječni život izražene slikom jelena .... »koji čezne za izvorima voda...« skupa s kršćanskom simbolikom Kristova Otkupljenja. Osim toga, donio sam crtež onoga ravnoga i širokog prostora u podnožju Bošnjakove gradine s ruševinama rimskoga Lugdunuma, ispred stare Župne crkve Sv. Duha, koji je još onda bio sasvim čist i pristupačan za istraživanje. U donjemu dijelu toga prostora, odmah do ceste, bijahu već onda raskopane neke prapovijesne gomile i vidio se u jednoj od njih presvođeni prostor. Sad je ondje sagrađena zdravstvena stanica a da taj prostor nije bio istražen. Odmah do toga prostora, prema uzvisini same Gradine, prostiru se dvije posebno ograđene ledine, jedna s ovećim ukrašenim i neukrašenim stećcima, i druga, sjeverno od prve, bez stećaka, ali s manjim hrpama i hrpicama kamenja, »gomilicama« - kako sam ih ja nazvao u svojoj knjizi - ili običnim kamenim »biligom« iznad grobnoga uzglavlja. Taj bi prostor s prastarim gomilama, gradinama, rimskim ruševinama, srednjovjekovnim grobljima, stećcima, gomilicama i bilizima mogao dati dragocjene podatke o prošlosti ovoga kraja, o narodima i kulturama koje se tu ukrštavahu i stapahu, te o dolasku Hrvata i njihovu odnosu prema tim starim kulturama i narodima kojima su nametnuli svoju vlast, jezik i svoje ime, ali su sigurno s njihovim etničkim odjelom poprimili još i mnoge njihove simbole, izraze i običaje, što u proučavanju naše rane povijesti izazivaju mnoge zabune, a nitko još i ne pokušava proučavati je baš na ovakvim prostorima susreta i ukrštavanja tih kultura, koji su puni ako ne pisanih a ono barem materijalnih ostataka i spomenika toga za nas tako važna povijesnoga razdoblja. To je razdoblje od 7. do 9. stoljeća, koje nam je potpuno nejasno i nepoznato, i zanemareno, kao da uopće tada nismo ni postojali.

Ovaj zanimljiv položaj usred Lovreća poput kakva bojnoga polja sa svojim spomenicima od najstarijih, prapovijesnih gomila, gradina i groblja sve do današnjega groblja i današnje veličanstvene Župske crkve, koja upravo slavi svoj jubilej, kao živi spomenik toga uvijek istoga i nepobjedivog života i vjere našega naroda, čuva u sebi svjedočanstvo i tajnu te naše davne zaboravljene i zanemarene prošlosti, a tako važne i potrebite kao što je krsni list ili iskaznica. Ako ništa drugo, a ono barem prah i kosti tih drevnih ljudi i na grob nabačeni manji ili veći kamen, bio obrađen ili neobrađen, uvijek u sebi nosi jedno veliko svjedočanstvo, a počesto je jasnije izražen kojim prilogom, dodatkom, simbolom ili izrazom što poput kakvih »posvećenih znakova« svjedoče o vjeri tih drevnih ljudi. Taj kratki spomen o Lovreću u mojoj knjizi dao je povoda župniku fra Anđelku Šimiću da mi povjeri predavanje pod ovim naslovom. Mnogo željah ponovno doći u Lovreć te da se barem nekoliko dana posvetim malo boljemu i potanjemu promatranju ovoga kraja, ali mi ni to nije više moguće. Zato ovako poduže i malo jače napominjem i u-

Upravo mi se dopada taj izraz »našega kraja«. Jer vaš kraj, to je i naš kraj, to je jedan izraziti dio naše domovine Hrvatske. To je jedna točka ove naše zajedničke kugle zemaljske, na kojoj putuje čovječanstvo, čovjek uopće u jedan drugi, beskrajno veći i važniji svijet. I jer je u tome »putovanju«, u toj našoj povijesti i svijesti najvažnija stvar vjera, koja nam daje smjer i smisao ovomu životu, jer nam pokazuje konačni cilj i put u vječni život, ja ću se uglavnom, koliko vrijeme dopušta, osvrnuti na prve početke naše najstarije vjere, i to u svjetlu kamenih spomenika što su se obilno očuvali u ovome kraju, unatoč uništavanju, zaboravu i nemaru »zaštitnika« povijesnih spomenika.

Da bismo što pravilnije mogli shvatiti te prve početke naše najstarije vjere, treba imati na umu, usprkos veoma raznolikim, ponekad i suprotnim vjerskim naucima, sustavima, znakovima i izrazima - da je vjera, kao temelj i izvor svih vjera i vjerskih izraza i kao osnovna težnja, usađena u samu narav svakoga čovjeka da priznaje *ovisnost* o jednome, Višemu Biću, kojemu se mora klanjati, diviti i moliti, da je takva u svojoj biti jedna, ista i zajednička svima narodima i svima vremenima.

Ovdje je ne uzimamo kao izraz nego kao naravnu težnju koju i nesvjesno u sebi nosimo i onda kad je ne priznajemo i kad joj se protivimo, a protivimo se upravo zato što osim ove religijske težnje za Najvišim Bićem, za Neizmjernim i Beskonačnim, u sebi neprestano nosimo - jer smo samostalni i slobodni - drugu isto tako osnovnu i usađenu težnju da se Najvišemu Biću suprotstavljamo i da budemo »kao bogovi«. Te su dvije suprotne težnje u ljudskoj naravi kao dvije obale, između kojih teče rijeka našega života koja se priklanja sad uz jednu, sad uz drugu stranu i stvara bezbrojne različite zavijutke i meandre. To su ti utjecaji i dvojbe različite vjere i nevjere, vjerski sustavi, simboli i izrazi. Ti vjerski izrazi toliko su različiti te bi se slobodno moglo reći da je, zapravo, svaki čovjek zasebna vjera. Premda je religijski uzrok i temelj postupaka i djelovanja isti, ali kako sâm u sebi zbog slobode ljudske naravi nosi u sebi i ovu drugu suprotnu težnju protivljenja i borbe, dolazi tako do različitih učinaka. Osim toga, budući da su posrijedi odnosi ograničenoga bića prema Neizmjernome Biću, svaki ljudski izraz glede toga je nepotpun i nepouzdan, pa je već Sokrat uskliknuo: kako je potrebno da dođe netko veći od ljudi koji će nas poučiti kako ćemo se vladati prema Bogu i ljudima i ostvariti tu svoju religijsku težnju za Neizmjernim. I nakon što je »taj veći od ljudi« došao na Zemlju i naučio nas kako ćemo se ponašati prema Bogu i ljudima i ostvariti pravu Religiju u Ljubavi prema Bogu i ljudima, i dalje je u čovjeku ostala i razdirala ga ta suprotnost sa svojim težnjama, izrazima i simbolima koji ulažahu u kršćansku vjeru i stvarahu razna krivovjerja.

Pod djelovanjem tih istih suprotnosti razvijala se i vjera naših pređa. Da bismo bolje shvatili taj razvoj, moramo se sjetiti i prvih početaka našega naroda i krajeva, gdje je on nastao i kroza što je prošao dok nije došao u ove »naše krajeve« gdje sad živimo.

pozoravam na važnost ovoga kraja i njegovih spomenika, s čvrstom vjerom i nadom da će se naći netko tko će se potruditi da iz tih starih, prezrenih, priprostih i zanemarenih, ali vrlo rječitih i ustrajnih znakova zasjaji svjetlo života i istine, a to je - povijest.

Župska crkva u Lovreću (u vrijeme obnove)

Župska crkva — konac betoniranja krova (1987.)

Grb obitelji MILJENOVIĆ (Milienovich). Štit: na crvenom u sredini vodoravna srebrna greda; iznad nje dva srebrna polumjeseca a ispod jedan srebrni polumjesec. Nakit: iznad kacige uspravljen crveni orao, prsa obilježenih likom sa štita. Plašt: crveno-srebrni.

Počeli smo živjeti tamo gdje je kolijevka čovječanstva, svih naroda i svih starih religija. Premda je »iranska teorija« još i sad pretpostavkom, imamo pravo vjerovati da naš narod potječe iz tih krajeva gdje mu se i ime spominje 500 godina prije Krista, a 1300 godina prije Trpimirove darovnice. I to na spomeniku perzijskoga kralja Darija, u Perzepolisu, na kojemu se nabrajaju imena svih naroda nad kojima je on vladao, a među njima i ime naroda *Horuwati.*[2] Tada su, u tim davnim vremenima, a i kasnije kad su se selili kroz razne krajeve u kojima su ostavili tragove svoga imena u toponimima, prema vjerodostojno znanstvenoj i metodičkoj radnji profesora Jana Peiskera, pripadali Zoroastričkoj dualističkoj religiji u dva počela: Boga Svjetla, stvoritelja duhovnoga svijeta, Svaroga ili Svevida - i u Boga Tame, stvoritelja tijela i vidljivoga svijeta, Divu.[3] To osnovno dualističko vjerovanje u dva Počela, pri čemu je sama suprotnost pravomu Biću, nijekanje i nedostatak pogrešno shvaćeno kao kakva druga zbilja i neko drugo, suprotno Počelo,[4] bijaše pomiješano s animističkim alegorijama prirodnih sila i ljepota, vjerom u vile te primjesama lunarne, solarne i uopće astralne magije, osobito vjerom u Mjesec, koji je za njih bio pravo Božanstvo Svjetla, kojega demoni zla i Tame za Mjesečeve mijene »razdiru«,[5] ali se on ponovno rađa u Mlađaku i zato im je kao i drugim narodima bio simbol obnavljanja života, izraz vjere u vječni život. Zbog toga se znak Mjeseca nalazi kao najčešći simbol na starim nadgrobnim spomenicima od kamena, na mramorima.

Zapravo je to Polumjesec, i to Mlađak, premda se klesari, »kovači«, koji su ih u kamenu »kovali«, nisu strogo držali tih pravila da to bude desna strana, kad se novi Mjesec »rađa«, nego su ga često izrađivali i kao Polumjesec s lijevom stranom, kad on zapravo nestaje i »umire«. Našim starim »kovačima« to čini se nije značilo nikakvu razliku. Bilo lijevi, bilo desni, za njih je uvijek bio Polumjesec koji se »rađa« i pobjeđuje smrt.[6] To on znači na tim nadgrobnim,

[2] Tomislav Heres: *Dugo putovanje od Irana do Jadrana,* list poljičkog dekanata »Poljica«, Gata, 1981-1982. br. 1 (6-7). od str. 5-39. U tome članku pisac iznosi teoriju o iranskome porijeklu Hrvata i njihove kulture i vjere. Glavni pobornik i pionir te teorije bio je pokojni dr. Stjepan Sakač, koji je o tome objavio mnoge članke, a u novije vrijeme tim se pitanjem na širokoj znanstvenoj osnovi bavio nedavno preminuli dr. Silvije Grubišić.

[3] Prof. Jan Peisker: *Koje su vjere bili stari Slaveni?*, hrvatski prijevod od dra. Ive Pilara u Starohrvatskoj prosvjeti, N.S.H. Zagreb, 1928. Tu se utvrđuje na veoma znanstven i metodičan način iransko porijeklo starih Slavena, kojoj su pripadali i Hrvati, a porijeklo vjere jedna od važnih indicija i za porijeklo dotičnog naroda.

[4] Najočitiji primjer toga pogrešnog shvaćanja suprotnosti i nedostatka kao »bitka« imamo u odnosu Svjetlo - Tama. Svjetlo je bitak, dapače izvor bitka i stvaranje: »u početku stvori Bog svjetlo...« Naprotiv, »Tama« nije bitak, niti uopće što postoji, nego je ona nijekanje i nedostatak svjetla, niti je treba stvarati, niti treba imati stvoritelja, a pogotovo ona sama za sebe ne može biti ni stvoritelj ni počelo. Isto je tako i s odnosom Dobra i Zla. Dobro je zbilja i bitak, a Zlo je nepostojanje Dobra. Kao što i siromaštvo ne treba »stvoriti«, jer je ono baš nedostatak stvaranja i bogatstva.

[5] Tomo Arcidakon, *Historia Salonitana* 19, opisuje kako Hrvati u vrijeme Mlađaka u svojim brdskim naseljima lupaju u sve limene i drvene predmete i dižu zaglušnu viku da pomognu Mjesecu, tjerajući tako demone koji ga razdiru.

[6] U njemačkoj mitologiji mitološki »vuk« razdire Mjesec u zadnjoj četvrti, koja znači umiranje, i strogo se razlikuje od Polumjeseca u prvoj četvrti (desna osvijetljena strana), koja znači »rađanje« i obnovu života.

kamenim spomenicima. On ondje nije »ukras«, »ornament« već bitni izraz vjere u prekogrobni život.[7] Kako god bio primitivno i nevješto izrađen, on

[7] Marian Wenzel, *Ukrasni motivi na stećcima*, Sarajevo, 1965. Ovo je najopsežnije sustavno djelo o stećcima, premda tu nisu obrađeni ni registrirani svi stećci, jer ovdje nije riječ i nakana o kataloškom osustavljenju svih stećaka, nego samo o osustavljenju pojednih vrsta ukrasa na stećcima i o njihovu značenju. Od 60.000 stećaka, koliko se misli da ih u nas ima, a ima ih zacijelo i više, samo ih je oko 6000 ukrašenih nekom ornamentikom ili bilo kakvim znakom obilježenih. Od tih 6000 ukrašenih ili obilježenih stećaka u ovoj je knjizi obrađeno samo 3000 stećaka, koji su prema vrsti svojih ukrasa i motiva najsuvremenijom tehnikom obrađeni i sistematizirani u 21 poglavlje, od kojih svako pojedino ima uvod o značenju dotičnih motiva, zatim po više zemljopisnih karata o prostornoj rasprostranjenosti pojedinih motiva i njihovih grupacija i napokon table s preciznim crtežima pojedinih stećaka i bilješkama s oznakom mjesta gdje se nalaze i literature u kojoj se spominju.

Po sudu Marian Wenzelove, potvrđenu mnogobrojnim dokazima iz prapovijesne, antičke i kršćanske simbolike i ikonografije, gotovo svi ovi motivi imaju vjersko simbolično značenje i namjenu da budu »od koristi duši pokojnika u prekogrobnom životu«. Dapače, i čisto »geometrijski ukrasi« i obrubljene plohe mogu značiti »...prikazivanje ovoga svijeta u obliku labirinta kroz koji duša prolazi u raj. Hodanje po ovakvom labirintu na crkvenom podu zapadnih katedrala zamjenjuje hodočašće u Svetu Zemlju...« (str. 19)

Budući da je ovo najmjerodavnije djelo na ovome području i da je osobito potrebito poznavati značenje tih ukrasa, simbola i znakova na stećcima, a do tog djela nije moguće svakomu doći, dobro je ovdje navesti barem značenje najvažnijih motiva da naši čitatelji upoznaju njihovo značenje i da time mogu bolje poznavati značenje i smisao stećaka te ih više cijeniti i čuvati. Ta značenja navodim redom, donoseći o njima mišljenje Marian Wenzel iz navedenoga djela.

Arhitektonski motivi, stupovi, lukovi arkade imaju svrhu predočiti stećak kao crkvu i posvećeni prostor iznad groba pokojnikova (str. 55).

Za križeve koji su najizrazitiji znak Kristova Otkupljenja i vječnoga života M. Wenzel kaže: »Možemo zaključiti da su krstovi (križevi) jedan od najčešćih oblika ukrasa na stećcima, premašujući po broju motiv Polumjeseca, koji je također često zastupljen« (str. 91). Ovo je najbolji dokaz da stećci ne pripadaju isključivo bogumilima niti su bogumilskoga porijekla, jer bogumili nisu štovali križ. Zato je skroz neprilično i neznalački kad se knjigama i publikacijama o stećcima daju naslovi »Bogumilska umjetnost« i slično. Na žalost, i u znanstvenim publikacijama i školskim knjigama stećci se pripisuju isključivo bogumilima, tako da je to sasvim pogrešno mišljenje ušlo općenito u narodno shvaćanje.

Na početku poglavlja o križevima (krstovi-crosses) kao glavni znak stavlja se upravo crtež zapadne strane stećka na Kamenjaku kod Lovreća, sa tri križa, tj. Kalvarijom, znakom Kristova Otkupljenja, a u donjemu dijelu sa spiralama, prastarim simbolom rađanja i vječnoga života.

Za »udubljenja i obruče« na stećcima Marian Wenzel kaže da se zovu »kamenice«, ali da »njihova uloga na grobu nije jasna« (str. 129). Međutim, u nas i dandanas narod ulijeva vodu u takve »kamenice« gdje ih još ima ili jednostavno škropi grobove i polijeva ih blagoslovljenom vodom, koja znači vjeru u vječni život »... svjetlost vječna ...«. Kamenice su, dakle, simbol te vjere. Ipak, i ona sama dovodi ih u svezu s izlaganjem hrane na grobove, koja se stavljala i na grobove mučenika, zaštićene malim krovovima, »ciborijem«, od riječi »cibus = hrana, te zaključuje: »Grob se, dakle, smatra ujedno kao sto i kao oltar« (str. 129). Zbog toga je kršćanski oltar do dana današnjega ostao ujedno i stol Večere Gospodnje« - Euharistije i grob mučenika, po njegovim »moćima«, koje i danas ulažu u »menzu« = stol, jer su u početku te oltarne menze bile iznad pravih grobova mučenika, nad kojima je - po savjetu sv. Augustina - obavljanje Euharistije nadomjestilo staro pogansko izlaganje hrane »za dušu pokojnika«.

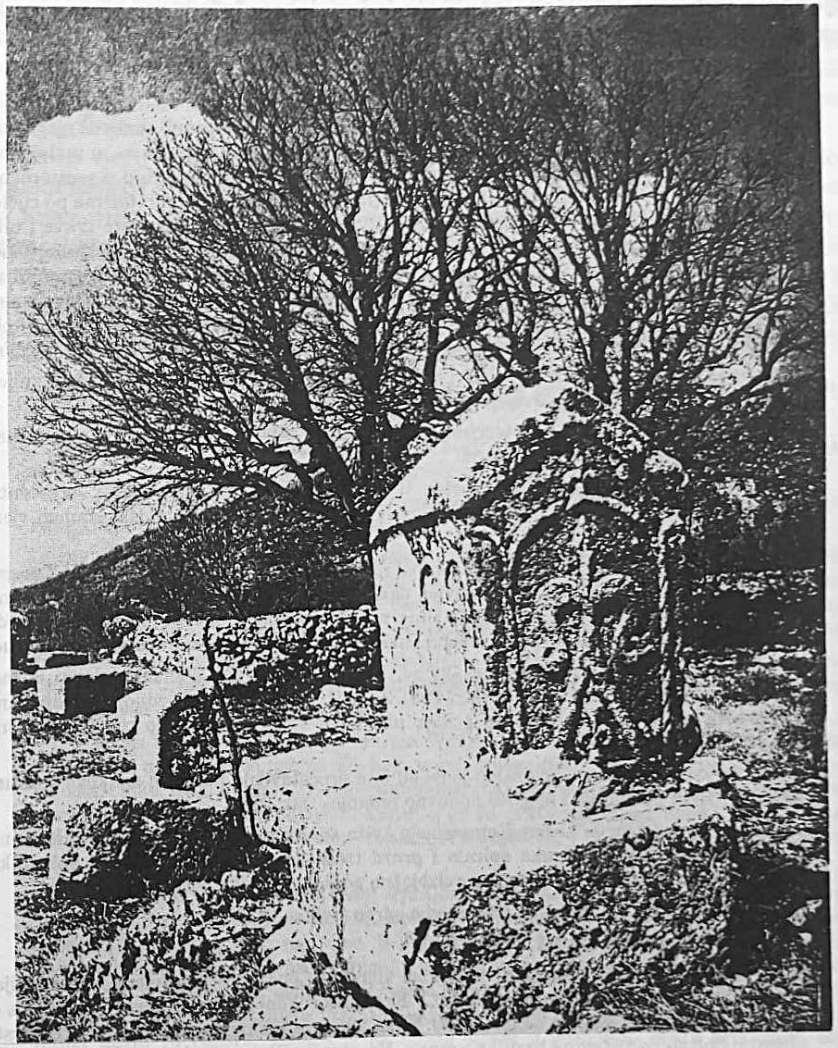

Stećak na Mramoru

uvijek ima duboko i istančano značenje jedne dobro definirane vjere, i pojava toga znaka u našim krajevima nema nikakve veze s dolaskom Turaka, koji

Poslije je prevladalo mišljenje da oltar i ne vrijedi ako mu menza nije iznad groba mučenikova, te gdje nema pravoga groba mučenika, tamo bi donosili malo od njegova praha ili zemlje u koju je pokopan, što se stavljalo u mali »grobić«, »loculus«, u maloj olovnoj kutijici, najprije ispod stupa oltara, pa u stup, te ispod menze i na kraju u samu menzu s gornje strane u sredini, kao što se danas stavljaju u svim katoličkim oltarima po cijelomu svijetu, a to se obavlja svečanim dugotrajnim obredom prigodom posvete crkve i oltara. Tako veliko značenje imaju ponekad prilično jednostavno i nespretno uklesane »kamenice«, sa značenjem vjere u vječni život, zbog čega naš narod i danas ulijeva u njih vodu kao izraz te vjere, kao što su činili i najstariji narodi davno prije kršćanstva. One su simbol praobjavljene religije svega čovječanstva, a ne tek neki »bogumilski vijenci« koji tobože označuju »savršene« članove (Vogel). One su izraz one vjere koju je drevni Job izrazio riječima:

»Znam, da Otkupitelj moj živi i da ću u najposljednji dan uskrsnuti iz zemlje i u tijelu svome vidjet ću Boga svojega...« (Job, 19, 25-26).

Kamene »jabuke« na stećcima ili križevima također znače stavljanje hrane na grobove kao izraz vjere u uskrsnuće.

Rozete i Polumjesec, koji Marian Wenzel na engleskom jeziku zove »crescent« = koji raste ili »rastući«, tj. »Mladak«, također su prapovijesni, općeljudski simboli vjere u obnavljanje života.

Polumjesec je uz križ najčešći simbol na stećcima i nema nikakve sveze s Turcima i njihovom vlasti, jer se on ovdje javlja davno prije dolaska Turaka, a s njihovim ga dolaskom dapače i nestaje, kao što s time nestaje, odnosno počinje nestajanje i stećaka uopće. Tako su nam stećci na neki način slika sudbine hrvatskog naroda na tom području.

Znak »ljiljana« na stećcima, »krin«, kako kaže Marian Wenzel, »glavni je motiv kršćanske mistične ikonografije« (str. 163). Za križ, ljiljan i mač na jednoj ploči kod Knina kaže: »Na grobnom kamenu ovaj prikaz ubjedljivo sugerira ponovno rođenje pokojnika kroz Krista« (str. 163).

Za »spirale« kaže »očigledno je da su one predstavljale magične znakove vezane za zagrobni život pokojnika i njegovo ponovno rađanje« (str. 180).

Za »grozd i lozu« kaže: »Kompozicija križa spojenog s lozom čini osnovu kršćanske ikonografije... krst, dvostruka spirala i grozd treba da posvjedoče stapanje pokojnika s Kristom kroz vino pričesti i njegovo neizbježno ponovno rođenje na nebu« (str. 204).

Slika »drva« na stećcima predstavlja »drvo života« (207).

»Ptica« označuje dušu...« (str. 253).

»Konj bez jahača pogrebni je simbol silaska u podzemlje«. »Jelen« u prapovijesti također označuje prijelaz na drugi svijet... Kršćanska ikonografija uspoređuje jelena s dušom... koja čezne za Bogom...« (str. 257). Slika jelenova nalazi se na mozaiku pred krstionicom u Solinu do ruševina bazilike urbane. Na »svećeničkome grobu« na Kamenjaku kod Lovreća, na debelome masivnom križu izrađen je jelen, a iznad njega Polumjesec. Ovdje se očito vidi, i to na »svećeničkom grobu«, koliko je našemu narodu bilo snažno zadržavanje tih starih pretkršćanskih, »poganskih« simbola, koji su našli svoje ispunjenje i postignuće upravo u križu Kristovu.

Naši predi nisu uopće osjećali potrebnim da te stare simbole napuste i odbace, jer su tako snažno i iskreno vjerovali u njihovo značenje kao što su jako i iskreno upoznali i prihvatili Kristovo Otkupljenje. Zato su ovakvi spomenici vrlo važni ne samo za našu narodnu povijest nego i glede povijesti i razvoja religije uopće.

Znak »ruke« može značiti »Božju ruku«, »pozdrav«, »pogrebni obred«, »prijateljstvo«, »otvorenu ruku bez oružja«. Zanimljivo je da je Marian Wenzel na tabli LXXIX, na prvome mjestu donijela crtež ležećega stećka na Kamenjaku kod Lovreća, na kojemu je uz lovca na konju i dvije životinje prikazan u desnoj strani Polumjesec, a u

također imaju taj znak na svojoj zastavi. Dapače, naši su ga predi s njihovim dolaskom tek onda i napustili. On je ovdje bio davno prije dolaska Turaka, pa i prije samoga kršćanstva, seže davno u prapovijest kao vjerski izraz i simbol u mnogih naroda, a nalazimo ga uklesana na Hamurabijevu spomeniku, zapravo zakoniku, dvije tisuće godina prije Krista.

Tu su vjeru u Mjesec naši predi poprimili još u svojoj pradomovini, u doba postanka našega naroda. Toliko je ta vjera bila jaka da su je i poslije, kad postadoše kršćanima, zadržali do te mjere da poljički glagoljaš-pustinjak u svojoj pustinjačkoj spilji kod Bola na otoku Braču u 15. stoljeću u stijeni svoje spilje, točno nasuprot kapelici, u kojoj je služio Sv. Misu, kleše po tadašnjoj maniri kojoj nalazimo primjerak u kodeksima iz 11. stoljeća u Španjolskoj, prizor iz XII. glave Apokalipse o borbi Zmaja i Žene u Suncu.[8] Međutim, on ne stavlja Ženu

čitavoj lijevoj strani križ, kojemu se desni vodoravni krak savija u pravome kutu prema gore i pretvara u otvorenu ruku (str. 303, br. 1).

»Žena između konjanika« predstavlja boginju podzemlja, a žena između životinja je klasična »Potnia teron«, moćna boginja, gospodarica životinja (str. 308).

»Muške osobe s podignutom otvorenom rukom znače pozdrav, a podignute obje ruke znače molitvu, takozvane »orante«.

»Kolo«, bilo sa tri osobe, dvije ženske i jedna muška, bilo s više osoba, bilo na jednoj strani stećka ili na sve četiri strane, kao što je onaj što je postavljen ispred škole u Lovreću, a trebalo bi ga vratiti na njegovo pravo mjesto, na njegov grob. Uvijek »kolo« znači pogrebni obred za spas duše pokojnika, odnosno uvođenje njegove duše u nebo (str. 348).

Osim ovih simbola s vjerskim i obrednim značenjima na stećcima se nađu još neki znakovi koji označuju pokojnikovo zanimanje, njegovo ratničko oružje, štitove, prizore turnira, lova i slično.

To su bitni izvaci iz knjige Marian Wenzel: *Ukrasni motivi na stećcima*, koje sam ovdje donio u namjeri da naš narod, koji će ovu knjigu čitati, a do znanstvenih publikacija ne dolazi lako, bolje upozna značenje uklesanih znakova na stećcima, a time i znamenitost i važnost stećaka za našu povijest i kulturu, pa da ih što više cijeni, čuva i zaštićuje, da se njima ponosi kao najvećim našim kulturnim nasljeđem, i da upozna i ljubi onu vjeru o kojoj ti stećci svjedoče.

[8] Wilhelm Nyssen: *Maria Geist-erfühlte Kirche*, Mainz, Matthias Grünewald Verlag, 1979. tabla 3: *Das grosse Zeichen am Himmel, Apokalypse des Franciscus aus S. Isidoro in Leon*, 1047. Madrid, Bibl. nac. Cod. B 31, fol. 186 v. Na toj tabli u bojama prikazana je samo pojedinost, to jest Žena u Suncu, a cijela slika prikazana je u crno bijeloj tehnici na str. 20-21. u navedenom djelu W. Nyssena. Tu se vidi kako je taj španjolski slikar cijeli opis iz XII. pogl. Apokalipse prikazao skroz doslovno. »Zmaj« ima zaista 7 glava i na njima točno 10 rogova. »Žena« je na lijevoj strani u gornjemu dijelu prikazana zaista »obučena u Sunce«. »Zvijezde« joj nisu poredane u krugu oko glave, nego slobodno razmještene, a nema ih 12 nego samo 11, što također može značiti da je dvanaesta zvijezda Marija. Ta ista »Žena« prikazana je u donjemu dijelu te lijeve strane slike kako je »pobjegla« u pustinju te je prikazana kako tu sjedi a na ramenima ima »krila velikoga orla« (Ap. XII, 14.). »Zmaj« iz jedne od svojih glava »pušta« za njom »mlaz vode poput rijeke da je odnese rijeka« (Ap. XII, 15).

Sve je to doslovno prikazano krajnje naivnom, gotovo infantilnom tehnikom, kao što je prikazano i uzdignuće Ženina djeteta na nebo »k Božjemu prijestolju« (Ap. XII, 5). U gornjemu desnom uglu prikazan je Zmaj, Sotona, »stara zmija, a to je davo«, ali u ljudskome liku, crne boje, okovan lancima za ruke i za noge u Bezdanu koji »nad njim zaključa i zapečati...« (Ap. XX, 3). Po svemu se tome vidi da je to vjerni prikaz XII. poglavlja Apokalipse, a XIII. se poglavlje ovdje ne prikazuje. Međutim, kao što je ovdje na španjolskome prikazu vjerno i doslovno prikazano XII. poglavlje, tako je na isti vjerni i doslovni način na

u Sunce već njezino žensko lice u profilu divna izraza nježnosti, mira i dostojanstva stavlja u Polumjesec, koji zauzima najizrazitiji dio u središtu golema kamenoga reljefa.[9] Ta vjera u Mjesec zadržala se i do naših vremena, kada naše

reljefu poljičkoga glagoljaša-pustinjaka u pustinjačkoj spilji na Braču prikazano XIII. poglavlje Apokalipse, a XII. je prikazano na jedan osobiti način, svojstven dualističkom shvaćanju poljičkih glagoljaša, te nam ova usporedba sa španjolskim tumačenjima pomaže kao dokaz da je ovdje zbilja riječ o ilustraciji XII. poglavlja Apokalipse.

Naime, na reljefu poljičkoga glagoljaša-pustinjaka u eremitskoj pustinji kod Bola na otoku Braču »Zmaj« nema 10 glava nego samo jednu s velikim razvaljenim raljama, kojima hoće proždrijeti »ženu i dijete njezino«. »Žena« nije prikazana u Suncu nego u Polumjesecu, s lijepim profilom ženskoga lica, koje odražava mir i dostojanstvo, a Sin je prikazan kao muško lice duge kose, na koju se oslanja, i s bradom, okrenuto ravno prema Suncu koje ga točno pred podne obasjava zrakama kao prvo od svih likova na reljefu, onda sve ostale, tako da je osim prikaza u kamenu postignut osobiti svjetlosni učinak što i izražava dualističko vjerovanje borbe Svjetla i Tame, što je predstavlja Zmaj u dubini svoje pećine. Ovakvo je prikazivanje zaista neobično i može biti razlogom protivljenja, ali pogleda li se slika »prve životinje«, koja je prikazana u prostoru iznad glave »Zmaja«, onda nema nikakve sumnje da jedno i drugo prikazuje XII. i XIII. poglavlje Apokalipse, ali po dualističkom shvaćanju, koje se zadržalo u kršćanskoj vjeri našega naroda, dapače i u vjeri poljičkih glagoljaša-pustinjaka, kao što ovaj reljef nedvojbeno dokazuje.

Dok je slika borbe »Zmaja« i »Žene« prikazana u slobodnoj dualističkoj interpretaciji na posve neobičan način, ovo XIII. poglavlje, to jest slika »Prve zvijeri«, prikazana je doslovno i vjerno (Ap. XIII, 1-10). Nasuprot svijetloj plohi Žene-Polumjeseca i njezina Sina, obasjanih Suncem, u tamnome udubljenom dijelu reljefa, točno iznad glave i ralja »Zmaja«, prikazana je »prva zvijer«... »koja je slična na leoparda...«, »... noge su joj kao u medvjeda...« »... a usta kao u lava...« (Ap. XIII, 2). Isklesana je točno iznad same glave Zmajeve kao jednoj plohi, kao da je riječ o jednome istom biću, točno kako kaže Apokalipsa: »Zmaj joj predaje svoju moć, svoje prijestolje i svoju veliku vlast...« (Ap. XIII, 2). »Tada ona otvori usta da izgovara uvrede protiv Boga i psuje njegovo ime, njegovo boravište i nebeske stanovnike« (Ap. XIII, 6).

Ta je glava s ustima »... kao u lava...« tako vjerno izrađena prema opisu Apokalipse da ne može biti nikakve sumnje. Dapače, iz tih razvaljenih »lavljih usta« izlijevaju se »...psovke i uvrede protiv Boga...«, a prikazane su kao rijeka, slično onoj rijeci koju je ispustila iz svojih žvala jedna od deset glava Zmajevih na ilustraciji španjolskoga kodeksa iz Leona, »... da Ženu odnese rijeka...« (Ap. XII, 15). Reklo bi se kao da je tu riječ o suprotnosti i pometnji, a kad tamo, posrijedi je neizrecivo pronicljivo i duboko shvaćanje jedinstva proročkih alegorija, koje sve skupa, i Zmaj i njegovih sedam glava, kao i prva zvijer sa svojim glavama od leoparda i od lava, znače na različne načine prikazan isti pojam Zla, Zmaj, Tama, »stara zmija«, sotona, davo, koji je napokon prikazan u Leonskom crtežu u ljudskome liku crne boje, okovan u Bezdanu (Ap. XX, 2).

[9] O tome reljefu pisao je prof. Josip Hamm u časopisu *Slovo*, Staroslavenski institut u Zagrebu, 1960. br. 9-10, na str. 43-104. pod naslovom »Apokalipsa Bosanskih Kršćana« u kojemu kaže: »Međutim, ako se te skulpture dobro *ogledaju*, vidjet ćemo da se tu radi zapravo o vrlo lijepom i originalnom spomeniku iz *starokršćanskog monaškog* (cenobitskog) *života*, za kojega su monasi - pustinjaci ... uklesali i simbole četiriju Evanđelista...« (str. 46).

Tako taj reljef prof. Hamm stavlja u prve vijekove kršćanstva bez ikakva dokaza i argumenta, dapače i bez ikakva povoda i temelja. Jedini mu je argument »... ako se bolje ogledaju...«. A upravo sam sadržaj ovoga reljefa obara hametom Hammovo tumačenje. Upravo gore opisanu glavu leoparda »... s ustima lava...« (bilj. 8) on donosi u slici, ispod koje stavlja začuđujuće bezvezni natpis: »Spilja na Braču: simbol sv. Luke« (zadnja od 8 slika između str. 48 i 49).

stare majke nisu htjele prati robu tijekom Mjesečeve mijene jer vjerovahu da će se roba »iskositi«, tj. rastrgati. Naime, duhovi Tame koji razdiru Mjesec razderat će i robu na sušilu. Isto tako i naši stari djedovi nisu htjeli u vrijeme Mijene sijati i saditi, jer držahu da će sjeme biti uništeno. To su ostaci ili - kako se to kaže - preživi stare poganske vjere naših predа, što su je naši predi donijeli iz pradomovine, a zadržali je i dalje kad su već postali kršćanima.[10]

U to vrijeme dok naši predi življahu u pradomovini i iz nje drugim tijekom seliše u današnju postojbinu, ovdje su živjeli razni narodi i plemena: Tračani, Kelti, Iliri, a od ilirskih plemena najstalnije i najjače pleme Delmati, od kojih do današnjeg dana osta naziv ovomu kraju - Dalmacija. Bilo je to jako stočarsko pleme. Naziv im dolazi od riječi »delme«, što u njihovu jeziku znači »ovca«. Glavni im grad bi Delmium, današnje Duvno, »grad ovčara«, a po njemu je dobila ime i Dalmacija, »zemlja ovčara«.

Cijelo njihovo područje bijaše utvrđeno sustavom utvrda, gradina, kao nekom »Maginotovom linijom«,[11] koja je išla negdje preko Muća, pa Mojanke, što navodno dolazi od latinske riječi Moenia janua = vrata među utvrdama,[12] kroz koja je prolazio put iz Salone prema Sinju (Senia = utvrda), pa preko Čaporica, Čačvine, Biorina, Visočice, Vitrenika, Ciste, Prhova (Prova), te ovdje u Lovreću preko Zubove, Zidka, Nevaljca do Bošnjakove gradine kao glavnoga najjačeg uporišta iznad glavnog naselja i središta ovoga kraja Ludruma, po kojemu se u hrvatskoj izvedenici zove današnji Lovreć.[13]

Dalje se na istočnoj strani nalazi Vitanova gomila, Krstina i Kamenjak sa svojim stećcima, a na južnoj strani Lovreća, kod Šarića kuća, na povisoku brijegu, nekoliko je gomila s povećom gradinom na vrhu brda, koja se zove Trbotor. Ovaj je naziv zanimljiv za povijest doseljenja našega naroda u ove

Svaki imalo pismen čovjek, upućen barem donekle u Bibliju, zna da je simbol sv. Luke vol, koji ovdje nema baš nikakve sveze ni sličnosti, a kad pročita XIII. poglavlje Apokalipse, bit će mu sasvim jasno da je to vjerna doslovna ilustracija toga poglavlja, kao što je slika »Zmaja« i »Žene« u Polumjesecu ilustracija XII. poglavlja, što prof. Hamm ne vidi, nego naprotiv u čisto i jasno izrađenu liku Polumjeseca vidi »kljun orla, koji je imao simbolizirati u isti mah i Ivana Evanđelista i Ivana isposnika i prognanika s Patmosa...« (str. 46). Međutim, tu orlu ni ikakvu simbolu Evanđela nema ni traga.

[10] Tomo Arcidakon, *Historia Salonitana 19*, opisuje kako Hrvati u vrijeme Mladaka u svojim brdskim naseljima lupaju u sve limene i drvene predmete i dižu zaglušnu viku da pomognu Mjesecu, tjerajući tako demone koji ga razdiru.

[11] To je izraz pokojnoga Bepe Britvića, koji se time naveliko bavio i proučavao ratovanje Rimljana protiv Delmata iz latinskih i grčkih izvora, te pripremio o tome prilično opširan materijal.

[12] Mišljenje istog J. Britvića.

[13] Vidi gore bilješku 1. mišljenje fra Karla Jurišića, koji hoće reći da se Lovreć kao Lovrećina na Braču zove po crkvi Sv. Lovre, koja se morala nalaziti negdje na onome području ispod Bošnjakove gradine, odnosno do stare Župske crkve Sv. Duha, što je prilično vjerojatno, jer po samoj fonetici teško je zaključiti da bi se od riječi »Ludrum« moglo razviti ime »Lovreć«. Ostaje samo pitanje: kako to da i današnje crkve koje su je naslijedile ne nose ime istog sveca... Postoje i druge mogućnosti i tumačenja, kao na primjer da bi to ime moglo nastati i od lovorova gaja, kao što prof. Petrislav Petrić izvodi ime Lovreta u Splitu, što je fonetski najbliže nazivu Lovreća.

krajeve i njegova stapanja sa starosjediocima, a bili su romanizirani i služili se preinačenim latinskim jezikom, romajolskim. Naime, naziv Trbo-tor sastoji se od starohrvatske riječi »trčba« te se prema tome negdje izgovara »triba«, kao Tribunj, negdje »trijeba«, a negdje »treba«, a znači »žrtva« ili »žrtveni obred« - i od latinske riječi »turris«, ili romajolske »tor«, što znači utvrda, gradina ili jednostavno zidom opasani i utvrđeni prostor. Taj je prostor na vrhu brda starim Hrvatima prije nego što su primili kršćanstvo služio za prikazivanje njihovih poganskih žrtava, tribe, kao što je starim Delmatima u sustavu njihovih gradina služio kao utvrda, turris ili tor, a sâm naziv Trbo-tor očuvao je i jedno i drugo kao sigurni i jasni dokaz i spomenik toga razvoja i stapanja.[14]

Ta obrambena delmatska crta sa sustavom gradina protezala se dalje prema Neretvi, gdje su obitavala druga ilirska plemena, koja su kao i Delmate, pokorili Rimljani u više navrata i više vojna, srušili im ovaj obrambeni sustav, romanizirali ih i nametnuli im svoju kulturu i jezik, ali su im ostavili njihovo zajedničko ime u nazivu svoje najuglednije provincije Ilirik, što se sterala od mora do Save. Mnogi su rimski carevi, među njima i Dioklecijan, bili iz Ilirika. Kasnije, u trećemu i četvrtome stoljeću, primili su kršćansku vjeru i doveli je do velika napretka i procvata, o čemu svjedoče ne samo starokršćanske iskopine rimske Salone nego i mnogobrojni nalazi starokršćanskih bazilika i fragmenata i u unutrašnjosti[15] sve tamo do Siscije i Sirmiuma, današnje Srijemske Mitrovice. I neki su pape na stolici rimskih biskupa bili rodom iz ovoga kraja, kao što je i jedan od najvećih starokršćanskih pisaca i naučitelja, sveti Jerolim.

Dok je, dakle, kršćanska vjera među romaniziranim Ilirima i Delmatima u ovome kraju bila u svome najljepšemu cvatu, Hrvati su za to vrijeme s Antima, Sarmatima i Avarima ratovali gore negdje po panonskim ravnicama, zalijetali se u svojim krvavim vojnama sve do Carigrada, do Grčke i Peloponeza, gdje je ostalo do danas mnogo slavenskih naziva u imenima tamošnjih položaja, brda i rijeka,[16] te se opet vraćali, ostavljajući za sobom samo zgarišta,[17] dok nisu napokon na početku 7. stoljeća skupa s Avarima provalili u Ilirik i srušili mu glavni grad, Salonu, te se potom nastanili u tim krajevima, i to u većini po brdskim i planinskim predjelima,[18] jer i sami bijahu po svome gospodarskom sustavu stočarima. Ali, kako su ujedno bili i dobro organizirani ratnički narod, pokorili su i pripadnike tamošnjih žitelja, već romaniziranih ilirskih plemena, potpuno ih pohrvatili, nametnuli im svoj jezik, tako da je od staroga ilirskoga i romajolskog jezika ostalo tek malo naziva gradova i većih brda i mjesta, a svi ostali toponimi i nazivi položaja već u 9. stoljeću, a pogotovo u 10. i 11. stoljeću, kako svjedoče hrvatske vladarske darovnice, pisane na latinskome jeziku, i posebno darovnica Petra Gumajeva, dotično Supetarski Kartular, skroz su hrvatski.[19]

Vjeru su, međutim, zadržali svoju staru, dualističku, štujući Svaroga i Divu sve do Divače i Devina, dotično Duina, kako ga zovu Talijani, Devin skok, dotičnu klisuru i pećinu zapadno od Trsta, gdje se i mjesto zove po tom nazivu Duino, stvarano po našu Devinu, tj. Devin skok ili Devina stijena, pećina. Svoga dualističkoga boga Divu štovahu na takvim hridinastim položajima, osobito u tjesnacima, kanjonima potoka i rijeka, kao što je i onaj iznad Prološca, prema Ričicama, gdje se nalaze dvije gradine ili gomile, jedna s jedne strane, druga nasuprot njoj. Jedna bijaše posvećena Bogu Svjetla, Svarogu ili Svevidu, druga, nasuprotna, Bogu Tame, Divi.

Takav prauzorak dualističkoga kulta otkrio je profesor Peisker u kanjonu Mazdoranu u Perziji, a tragove je toga kulta našao u toponima s korijenom toga naziva od Bugarske do Engleske i do Biskajskoga zaljeva u Španjolskoj.[20] Na prostoru njemačkoga govornoga područja taj je toponim po sličnosti preveden u naziv Jungfrausprung = Djevojčin skok, dotično Divičin ili Divin skok, a Talijani su po istome zakonu sličnosti preveli u naziv Salto della bella Alda,[21] kao da je riječ o djevojci, jer u starohrvatskome jeziku naziv za Boga, stvoritelja tvarnoga svijeta i tijela - Diva ima isti korijen kao i naziv za djevojku, diva, divica, divojka, djevojka, dotično Jungfrau ili Bella Alda. A »skok« se zove, dotično »Sprung« ili »Salto«, hridina, stijena ili pećina, koja je u tome tjesnacu, hridini iznad mora ili kojega drugoga položaja, posvećena Bogu Devi.

Duže od 200 godina Hrvati su u svojoj novoj domovini, tj. današnjim krajevima, ostali privrženi svojoj staroj poganskoj vjeri i prinosili svoje poganske žrtve ili »tribe«, »trijebe«, »trebe« ili »tr'be«, kao što se u govoru starijih žena i ljudi ovoga kraja doista čuje jedno produženje između glasa »r« i »b«, neki poluglas, koji mi više ne znamo govoriti ni zapisati. Te su žrtve ili »tribe« prinosili svojim poganskim božanstvima na gomilama i gradinama, što im istodobno služahu i kao tvrđave, i kao žrtvišta, i oltari,[22] te su ih tako i nazivali, kao što svjedoči ime ovoga brijega kod Šarića kuća u orsagu Lovrećkome, koji se brijeg zove *Trbo–tor*. Sličnih toponima iz istoga korijena ima golem broj po čitavoj našoj domovini, što dokazuje činjenicu da je naš

[14] Ovu činjenicu etničkoga stapanja doseljenih Hrvata i preostalih starosjeditelja na ovom području treba imati pred očima pri rješavanju pitanja naše stare povijesti. Stari Delmati, koji su obitavali u ovim krajevima, dolaskom Hrvata nisu skroz nestali već su se postupno stopili s Hrvatima poprimivši njihovo ime i jezik, ali dodavši i svoje osobine i običaje, simbole i znakove koje su i oni od drugih starijih naroda prenijeli živeći skupa na tome istom stočarskom tlu. Kralj Krešimir još naziva samoga sebe »kraljem Hrvata i Delmata...« (Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, JAZU, 1976. str. 122). Taj zajednički život Hrvata i Delmata kao jednog naroda na istome prostoru ostvario je svojih tragova i na ornamentici stećaka, tako da Marian Wenzel - zaboravljajući na taj povijesni proces kulturnoga stapanja - stećke pogrešno pripisuje »vlaškoj umjetnosti« (Marian Wenzel, *Bosnian and Hercegovinian tombestones. Who made them and why?* Südost - Forschungen, München, 1962. str. 102 - 143.), i moj odgovor na to njezino mišljenje koje sam iznio u djelu Obredne Gomile, str. 241.

[15] Marijan Lozo, *Fragmenti starokršćanske bazilike u Grabovcu*, župni list Proložac.

[16] Petar Skok, *Dolazak Slavena na Mediteran*, Jadranska Straža, Split, 1934.

[17] Procopius Caesariensis, De bello Gotthico, Bonnae, E. Weber 1833.

[18] *Ljelopis popa Dukljanina*, izdanje Šišićevo u latinskoj redakciji str. 318.

[19] Novak - Skok, *Supetarski Kartular*, JAZU, Zagreb 1952.

[20] Jan Peisker, navedeno djelo.

[21] Na istome mjestu.

[22] U svih prapovijesnih naroda žrtve su se prinosile na uzvisinama, na gomilama nasutim od sirova kamenja »... koje željezo nije dotaknulo...« kako Mojsije propisuje u Bibliji. U latinskome se jeziku takva gomila zvala »ara«, a visoka gomila »alta ara«, od čega je nastala i riječ »altare« - oltar. Postanak i razvoj kršćanskoga oltara potanje je opisan u mojoj knjizi *Obredne Gomile*, Sveti Križ, 1970. IV. pogl. str. 69-81.

narod posvuda i u svim vremenima bio religiozan i bogoštovan,[23] pa i onda kad su na pogrešan, dualistički način štovali svoga boga Divu, čime su dokazivali da su transcendentalni i da teže za - Neizmjernim.

I nakon što su primili kršćanstvo i prigrlili ga svom dušom i svim srcem, toliko su bili religiozni i privrženi svojemu starom vjerovanju da su od njega zadržali mnoga počela, od kojih se nisu mogli otcijepiti sve do danas. Ti su se ostaci lako ispravljali i uklanjali u zapadnim i primorskim krajevima, blizu velikih vjerskih središta, ali se u udaljenijim ta dualistička počela pomiješala s kršćanskom vjerom do te mjere da su stvorili, kao i u drugim krajevima, razna krivovjerja, protiv kojih se Crkva morala dugo boriti, pače, na žalost, i »ognjem i mačem«. Tako je nastalo poznato bogumilsko krivovjerje, upravo za najvećega cvata i snage Bosanskoga kraljevstva, što je dovelo do stvaranja posebne Bosanske crkve i Bosanskih krstjanja, koji su kasnije - pravo ili krivo, to ćemo vidjeti - nazvani bogumilima.[24] To je, zapravo, sasvim prirodna i samostalna mješavina staroga poganskog, dotično starohrvatskoga ili staroslavenskog, kako hoćete, vjerovanja, kojega se nisu mogli tako lako odreći i novopoprimljenoga kršćanstva, što su dragovoljno prihvatili i prigrlili.

Bogumila je zaista bilo. No, svi »dobri Bošnjani« nisu bili bogumilima, pogotovo ne sav narod, jer je on u većini bio pravovjeran i kršćanski, kao što je bio i sav hrvatski narod u tim krajevima. Dakako, taj narod imao je u svome vjerovanju ista počela i simbole koje su imali i bogumili, i stavljao ih na svoje grobove kao što su ih stavljali i malobrojni bogumili, pa je danas došlo do goleme zablude da su svi ti nadgrobnici »bilizi« ili »mramori« odreda bogumilski, a nisu nego hrvatski i kršćanski, noseći na sebi simbole svoje stare dualističke vjere kao i vjere naroda koje ovdje zatekoše i pohrvatiše, ali ujedno i najistaknutije simbole svoje kršćanske vjere kao što je Euharistija, koju bogumili ne štuju, kao što je križ od kojega bogumili zaziru, i kao što je Kalvarija, za koju bogumili neće ni čuti.

A vi ovdje u Lovreću, pod Kamenjakom, kod Bekavaca uza cestu, imate na jednome od onih divnih, zanemarenih, dijelom opljačkanih, prevaljenih i prekrštenih stećaka, na jednoj istoj strani u vrhu uklesanu kršćansku Kalvariju sa tri križa, znak Kristova otkupljenja i čitave sudbonosne životne drame ljudskoga spasenja i osuđenja. Točno ispod te tako rječite i najosnovnije simbolike kršćanskoga vjerovanja, u donjemu dijelu zapadne strane toga stećka, nalaze se dvije izrazite spirale, ti najstariji simboli i izrazi vjere u vječni život kojima tragove nalazimo na najstarijim prapovijesnim spomenicima.[25] Samo jedna str-

[23] U našim krajevima ima mnogo mjesta popisanih u poštanskim imenicima koji nose naziv iz ovog korijena »tr'ba«, »triba«, »trijeba«, »treba«, kao Tribić, Tibežić, Trebinje i slično, ili u spoju s rječju »hum«, kao Tribohum, Tribunj ili u svezi s rječju »tor«, kao Trbotor ili Tribotor itd. Ako toliki broj nastanjenih mjesta nosi takav naziv, zacijelo je još mnogo više pustih i nenastanjenih položaja koji se slično zovu.

[24] O postanku bogumila ima mnogo teorija i mišljenja, te pitanje njihova porijekla još ostaje neriješeno, upravo stoga što je do postanka toga krivovjerja došlo povijesnim prirodnim spajanjem staroga dualističkog vjerovanja i novoprihvaćenoga kršćanstva.

[25] U jednome od najstarijih neolitskih nalazišta u Evropi, u Lepenskome Viru kod Đerdapa, za koje se računa da je staro oko 8000 godina, na onim zagonetnim glavama i oblucima oko njihovih ognjišta, što predstavljahu duhove predaka, nađeni su elementi spirala i valovitih crta. Neki hoće reći da je to ideogram vala, rijeke, toka, a potom i simbol

ana ovoga stećka na Kamenjaku, ovdje blizu Lovreća, nosi na sebi čudesnom jednostavnošću izraženu svu povijest razvoja i stapanja vjere našega naroda i njegove religijske težnje za Neizmjernim i za vječnim životom, izraženu u simbolici te vjere od najstarijih prapovijesnih vremena, vjere u vječni život, koje se nikad nisu odrekli, pa sve do Isusa Krista, koji nam je to žrtvom svoga križa zaslužio, i njegova nauka, koji su svim srcem prihvatili. Tu istu simboliku vjere u vječni život, izraženu različitim znacima, zajedničkim svim starim narodima i vremenima, kao što su polumjesec, zvijezda, sunce, spirala, zdjelica za libacije i postavljanje hrane, jelen koji čezne »za izvorima voda, tako duša moja čezne za tobom, Bože«,[26] obredno kolo koje uvodi pokojnikovu dušu u vječni život, s predvodnikom što ponekad nosi mač u ruci, ali često drži križ, te na kraju s križem Kristovim, po kojemu je ostvarena ta religijska težnja, vječni život i spas.[27] Uz ostale znakove i izraze raznih zanimanja i staleža kojemu su dotični pokojnici pripadali, te slike lova, borbe, turnira i viteških igara, što su se također pri sprovodnim obredima obavljale, različiti znaci i simboli vjere u vječni, prekogrobni život, glavni su sadržaj takozvane ornamentike stećaka.[28] Ti znakovi, naime, predodžbe i slike izrađene na stećcima nisu na njima klesane kao puki ornamenti i ukrasi već kao obvezni znak i izraz vjere dotičnoga pokojnika i njegove religijske dužnosti prema vječnome životu. Kako god bili nevješto i nespretno izrađeni, oni su uvijek puni te neizrecive duhovne težnje za Neizmjernim i Beskonačnim, koja čovjeka čini čovjekom. Ta težnja je na kraju krajeva i glavni, krajnji pokretač ne samo religije, bez obzira na to kako je mi prihvaćamo, u pozitivnom ili negativnom smislu, to jest svih naših vjera i nevjera, prihvaćanja i buna, već i temeljni pokretač umjetnosti, splina i Svjetske Boli, kako su naši pogrešno preveli tu riječ. Ona je uopće temelj i izvor čitave kulture, jer i riječ kultura dolazi od riječi »kult«, što u svome konačnom smislu znači štovanje Boga, to jest težnju za Neizmjernim.

života, te se misli da je iz toga nastala pleterna ornamentika kao jedan od najstarijih općeljudskih simbola vjere u obnavljanje života. Ta ornamentika je obilježje hrvatske umjetnosti koju su Hrvati donijeli iz svoje pradomovine, ali to ne znači da je nisu poznavali i njome se služili i ostali narodi. Najbolji dokaz za to imamo u današnjoj katedrali Sv. Duje u Splitu, u vijencu koji spaja kapitele unutrašnjih stupova toga nekadašnjega Dioklecijanova mauzoleja, gdje je između ostalih ukrasa u čitavomu krugu naokolo isklesana u najsavršenijemu tropletu pleterna ornamentika 300 godina prije nego što su Hrvati došli u te krajeve.

[26] Ps. 41, »Kao što čezne jelen za izvorima vode, tako čezne duša moja za tobom, Bože ...« To nije isključivo pjesnička slika, nadahnuta samo u ovom psalmu, nego je mnogim starijim narodima slika jelena koji traži izvor vode služila kao vjerski izraz i simbol čežnje za Bogom i vječnim životom.

[27] M. Wenzel, *Ukrasni motivi na stećcima*, str. 347 -348.

[28] M. Wenzel, koja priznaje vjersku simboliku i značenje pojedinih motiva na stećcima, ipak je dala naslov svome lijepome djelu o stećcima »*Ukrasni motivi...*« Neki su od tih motiva zaista »ukrasni«, kao bordute, povijuše, volute, prizori lova, turniri i slično, ali većina ih ima isključivo vjersko značenje i stoje kao znak i obveza vjere u prekogrobni pokojnikov život. S obzirom na općenito prihvaćeno pogrešno mišljenje da su stećci »bogumilski spomenici«, potrebno je istaknuti znanstveni zaključak Marian Wenzel, koja o tome zaključuje ovako: »Poslije dugih razmatranja moram priznati: nisam otkrila NIŠTA što bi bilo isključivo ili uvjerljivo vezano uz bilo koju *heretičku religiju ili vjerovanje*« (str. 15).

Ti nam, dakle, »bilizi« i »mramori«, od grčke riječi »mermer«, što u prvotnome smislu ne znači vrstu plemenitoga kamena, nego »spomen« i »spomenik«, po čemu je i kamen, koji se u tu svrhu upotrebljava, dobio taj isti naziv - sa svojim ubilježenim i na neki način čisto »upisanim« znacima,[29] simbolima, pa na kraju i neki od njih i pravim natpisima svjedoče o divnoj vjeri naših pređa, vjeri u Boga, u Duh i Dušu, u prekogrobni život, zatim u Isusa Krista, u njegovu Euharistiju, Kalvariju, Križ i Kraljevstvo Nebesko, koje sačinjava jedini predmet i obećanje Kristova propovijedanja i Evanđelja i napokon ostvarenje vjekovite ljudske vjerske težnje za Neizmjernim.

Toliko su ti naši pređi vjerovali i čeznuli za vječnim životom da jedan od njih stavlja natpis na svoj stećak: »davno ti sam legao i vele ti mi je ležati...«[30] Za njih je smrt samo »dobar san«.[31] Zanimljivo je da je istu misao o smrti kao »snu« i o grobu kao »ležanju« izrazio i najveći umjetnik i majstor hrvatskoga pjesničkog izraza, duboki mislitelj i pravi sin ovoga kraja, inače u vjerskome smislu veoma kontroverzni i buntovni skeptik, pokojni Tin Ujević u svojoj pjesmi »Molitva iz tamnice«:

»A kada spane ova crna ljaga i radost zblaži svelo
lice Krista, blažena bit će otkupljena vlaga i kužna
plijesan zasjati će čista.
Znam da ću dotle ležati bez glasa i da će grobom biti mračna jama,
no zbog tog svetog, zbog tog slavnog časa
blagoslivljam te s ovim verigama...«

To je i danas ta ista vjera koju istom književnom snagom Sestra Marija od Presvetoga Srca, Anka Petričević, Lovrećanka, u svojim pjesmama, prozama i recitalima, ili naš do srži dubok i izražajan virtuoz hrvatske riječi i pera Marijan Ivan Čagalj, također sin ovoga kraja, u svojim divnim spisima, pa makar to bila samo Božićna ili Uskrsna čestitka, a pogotovo u svojim pjesmama i novelama, kao na primjer u onoj o Šolti, o kojoj govori kao o »...golemoj, zelenoj lađi, koja nas nekamo vodi...«

Pravi misaoni umjetnici ne mogu ništa reći i bilo kako izraziti a da to nema stanovit odnos prema Neizmjernome i Beskonačnom, jer je tu tek izvor religije, poezije i prave umjetnosti.

Ili uzmimo za primjer onaj natpis »dobre žene Vladne« sa stećka koji je, na žalost, uništen, ali nam je njegov natpis očuvao i zapisao upravo slavljenik današnjega jubileja i ovoga simpozija, o. Šimun Milinović, a prenio ga je Ante Ujević u svojemu djelu »Imotska Krajina« ovako:

[29] Od sličnih simbola i znakova nastali su »sveti znaci« - hijeroglifi, a iz njih se razvilo pismo. Zanimljivo je da se među mnogobrojnim simbolima na stećcima nalazi posve pravilno izrađen znak koji u hijeroglifima znači »život«, a zove se »ankh«. Marian Wenzel o tome govori: »Krst s kružnim dodacima na krakovima javlja se u najjednostavnijem obliku kao krst s jednim krugom na vrhu. To je egipatski hijeroglif koji znači »život«. On je u srednjem vijeku predstavljao znak »planeta Venere« (M. Wenzel, n. djelo, str. 92). Bitna počela istoga znaka pojavljuju se već među crtarijama u prapovijesnoj spilji Lascaux u Francuskoj. Postanak tih crtarija računa se da je star oko 30.000 godina.

[30] Šefik Bešlagić, *Stećci i njihova umjetnost*, Sarajevo 1971., str. 54.

[31] Na istome mjestu.

OVDI LEŽI DOBRA ŽENA VLADIJA
POLAG SVOGA SUĐENIKA JERKA KOSTRAŽIĆA[32]
OV BILIG POSTAVI 1 357.

Taj izraz »polag svoga *suđenika*« sadrži u sebi svu duhovnu veličinu i snagu vjere i Božanskoga morala, u kojemu su naši pređi živjeli i umirali i poslije smrti bili združeni i nerazdvojivi, te su i mrtvi htjeli biti jedan »polag« drugoga, jer su po Ljubavi jedan drugome od Boga *suđenici*.

U tim stećcima, kao u otvorenim kamenim knjigama, sadržana je *najstarija povijest našega kraja*. Zato ih moramo znati »čitati«. Moramo ih nada sve ljubiti, poštivati i sačuvati. Ne smijemo dopustiti da budu tako zapušteni i uništavani i da ih raznose kojekuda, pa niti u muzeje, kao što čine ti vajni »zaštitnici« povijesnih spomenika. Jer stećci nisu muzejski izlošci već trajni spomenici povijesti i života jednoga kraja i »bilizi« grobova na koje su postavljeni da ih trajno označe i svojom kamenom težinom zaštite i sačuvaju dok je svijeta i vijeka. Zato svaki koji diže ili premješta te spomenike čini dvostruko zločinstvo: uklanja ih s groba na koji su po volji pokojnikovoj postavljeni i na kojemu moraju trajno ostati da ga čuvaju i označuju te i samomu kraju u kojemu se nalaze daju posebno povijesno značenje i svjedočanstvo, a drugo je zločinstvo što ih premještaju tamo gdje ih nikad nije bilo i tako od njih prave »krivo svjedočanstvo«.

Svima vama, kao i svakomu pravomu Hrvatu i vjerniku, ovi nadgrobnici naših pređa moraju biti svetinjom kojom se moramo ponositi, a onu vjeru o kojoj oni svjedoče još bolje upoznati, te je u sebi i u svojemu narodu obnoviti. Tomu neka posluži i ovo moje izlaganje u sklopu vaše današnje svečanosti, koju vam još jednom čestitam. Živjeli!

Don Ante Škobalj

[32] Na ovomu Simpoziju održao je predavanje o stećcima dr. Ivan Petričević, koji je projekcijama prikazao i natpis sa stećka toga istoga Jerka Kostražića, a pronašao ga je, pročitao i objelodanio Marijan Lozo, sad čuvar i tumač starina na samostanima u Solinu. Na to ga je potakla riječ iz natpisa »dobre žene Vladije« - »polag svoga suđenika« - po čemu je on oštroumno zaključio da su to morala biti dva groba i dva stećka jedan »polag« drugoga. Premda je jedan od njih bio već prije prenešen u Split, a drugi zazidan u prizidu ledine na kojoj se nalaze ti stećci u Cisti Provu, on ga je pronašao, otkopao, proučio i pročitao. Tako je njegovom zaslugom - otkrivanjem stećka nad grobom Jerka Kostražića - otkriven i grob njegove »sudenice« i tako spašen od zaborava, premještanja i uništavanja toga divnoga primjera »sudeničke« vjernosti koja ide preko groba te se vraća k svome Stvoritelju od kojega je i postala. Ovo bi moglo biti poticajem za akciju da se ispravi jedna gruba nepravda te da se razneseni i premješteni stećci vrate na svoje pravo mjesto, da se postave na svoje grobove u kojima počivaju pokojnici, po čijoj su želji tu postavljeni da zaštite i obilježavaju prah njihova tijela i svjedoče o veličini i vjeri njihova duha, o vjeri u vječni život. Trebalo bi da se njihove nekropole dostojno urede i ukrase, da se natpisi transkribiraju i drugi podaci o njima ispišu, pa da to bude na dostojnu čast pokojnicima i na kulturnu korist i duhovnu radost živima.

Grb obitelji Miljenović u Fojničkom samostanu

SREDNJOVJEKOVNA I NOVIJA POVIJEST ŽUPE LOVREĆ – OPANCI

Kršćanstvo je u naše krajeve počelo prodirati već od prvih stoljeća. Kroz našu Župu prolazio je rimski put od Salone do Narone (od Solina do Norina kod Metkovića). Gotovo je sigurno da je i naša Vrhgradina (u središtu Župe) bila rimsko naselje, možda i vrlo važno naselje. Ondje su pronađeni grobovi, ostaci posuđa i novci iz rimskog doba. Na južnom dijelu Imotskoga polja nalazilo se rimsko naselje Novae (Runovići), u kojem je bilo sijelo biskupije. To mjesto je bilo spojeno rimskim putem s našim krajem.

Godine 533. ukinuta je na crkvenom saboru u Saloni biskupija u mjestu Novae i ustanovljena Makarska biskupija. Znači da je narod u ovim krajevima u to doba bio pokršten. Povijest kaže da je car Justinijan (527-565) posebno zaslužan za pokrštavanje stanovništva u našim krajevima.

Kad su Hrvati u 7. st. zauzeli naše prostore, i naselili ih, bili su pogani. Ali kao miroljubiv narod, već su u 7. stoljeću počeli postupno primati kršćanstvo. Možemo s pravom držati da su ovi krajevi, zbog prometnosti, pokršteni u 8. ili najkasnije 9. stoljeću.

Tijekom hrvatskih narodnih vladara nemamo pouzdanih podataka o životu u tim krajevima.

Početkom 14. st. u Imotskom je sagrađen franjevački samostan. Sagradio ga je plemić Ivan Nelepić. Samostan se prvi put spominje 1343. Već od tih vremena franjevci pastoriziraju naše krajeve. Nije jasno od čega dolazi naziv Lovreć. Naziv Opanci dolazi od starog vlaškog plemena Opanak, koje je živjelo u Opancima. Prije dolaska Turaka prebjegli su k svojim sunarodnjacima u Brotnjo u Hercegovini.

Vjerojatno je u to doba ovdje bilo i bogumila. Većina ih je pobjegla prema Bosni pod tursku zaštitu, gdje su poslije većinom prešli na islam. Bogumile su posebno progonili hrvatski banovi u vrijeme kralja Matijaša Korvina. Naše krajeve hrvatskim je banovima prije svoje smrti prepustio herceg - Stjepan Vukčić i sin mu Vladislav. Protiv bogumila bio je i humski vojvoda Vlatković (Ujević: Imotska krajina, 1954., str. 73).

Oko 1500. god. naši su krajevi potpali pod Turke. Tada je kod nas bilo i muslimana. Kad su Turci 1717. napokon istjerani iz Imotske krajine, u našoj župi više nije bilo muslimana. Povijest kaže da su neke muslimanke prešle na katoličku vjeru i tako muslimana više u našoj župi nije bilo. Na teritoriju naše župe nikada nisu živjeli pravoslavci.

U tursko vrijeme kod nas je postojala župa Opanci i zvala se župa Duha Svetoga u selu Opancima. Župa je obuhvaćala sela: Opanke, Lovreć, Studence i Svibić. Župska crkva za sva ova sela bila je crkvica Duha Svetoga u Opancima, na groblju. Danas je to Lovreć. U to doba župnik je stanovao u Studencima. Tijekom turskog vladanja narod je iz naših krajeva često bježao prema primorju, osobito za vrijeme Bečkog rata 1686. Kad su se fratri povukli s otočića u Prološkom Blatu 1715, s njima se povukao i opanački župnik i najveći dio naroda. Da je u to vrijeme župa bila gotovo potpuno opustošena najbolje dokazuje što je, kako piše fra Stjepan Vrljić, između 1703/08. ova prostrana Župa imala samo 20 obitelji (Studenci = 6, Svibić = 4 i Opanci = 10).

Župu su služili franjevci iz samostana na Prološkom Blatu. Makarski biskup Nikola Bijaković 1706. uklonio je iz župe franjevca fra N. B. Režića i postavio biskupijskog svećenika. Nakon što se tome usprotivio gvardijan s Prološkog Blata fra Mate Juranović, ponovno se u Župu vratio fratar.

Kad su fratri 22. travnja 1715. zauvijek napustili samostan na Prološkom Blatu i pred Turcima prebjegli u Omiš, s njima se povukao i župnik Opanaka fra Augustin Mrnjavac.

Poslije brzog izgona Turaka iz Imotske krajine, mletački providur Aloise Mocenigo, u dogovoru s makarskim biskupom, postavlja 11. kolovoza 1718. fra Filipa Rupčića za župnika u Opanke.

Župa Opanci zbog velike prostranosti znala je povremeno imati pomoćnika, pa je 1733, uz župnika fra Ivana Krajinovića, bio i pomoćnik fra Jure Božinović.

Kako stoji u zadarskoj katastarskoj knjizi, god. 1725. Venecija je podijelila zemljišta pojedinim obiteljima, pa je u župu Opanke osim Opanaka, Lovreća, Mrnjavaca, Studenaca, Svibića i nekih dijelova Lokvičića, tada pripala i Cista Provo.

Makarski biskup Stjepan Blašković, posjećujući u lipnju 1733. Imotsku krajinu, posjetio je i župu Opanke. Tada je odlučio podijeliti tu veliku župu, pa 14. lipnja 1734. traži od gvardijana u Omišu (pod koji je tada potpadala župa Opanci) da mu predloži župnika za tu novu župu. Biskup već 14. rujna 1734. izdaje dekret kojim osniva novu župu Opanci. U dekretu piše: Neka se osnuje nova župa u crkvi Sv. Duha u spomenutom selu Opanci. Tada su Studenci postali posebna župa. Budući da je prije župnik Opanaka stanovao u Studencima, to se omiški gvardijan našao u velikoj brizi. Trebalo je odmah u Opancima napraviti novi župski stan i imenovati novog svećenika, a bila je velika oskudica svećenika. Kad ovo naređenje gvardijan iz Omiša nije odmah proveo, biskup je stavio u Opanke biskupijskog svećenika (popa). No narod nije bio zadovoljan njime. Krivo mu je bilo što je odijeljen od Studenaca i što su izgubili župnike franjevce, na koje su se navikli.

Da bi se spor izgladio, vjernici Opanaka 5. veljača 1735. poslali su pismo biskupu, koje su odnijeli: Jere Nikolić, Ante Mrnjavac, Marko Rupčić, Mijo Milinović, Marko Kasum, Mijo Rupčić, Zane Dumančić, Grepo Galić, Jakov Batinić, Petar Olujić, Martin Bošnjak, Toma Mrnjavac, Mate Nikolić, Stjepan Novaković, Zorzi Mrnjavac i arambaša Nikola Bekavac. U pismu su izražene molbe i žalbe. Bit će zadovoljni ako ih budu posluživali župnici kako je to bilo i

Grb obitelji MRNJAVČIĆ (Mergniavcich). Ova obitelj potječe iz Bosne. Ivan Mrnjavčić bio je 1630. bosanski biskup sa sjedištem u Đakovu. Štit: na srebrnom crveni križ u čijoj je sredini srebrni orao raširenih krila, a na četiri ugla po jedan plavi kamen (ocilo). Nakit: iznad kacige sa zlatnom krunom uspravljena gola žena raspuštene zlatne kose; objema rukama drži crveno-srebrni stijeg, na kojemu se nazire ucrtani crveni orao. Plašt: crveno-srebrni.

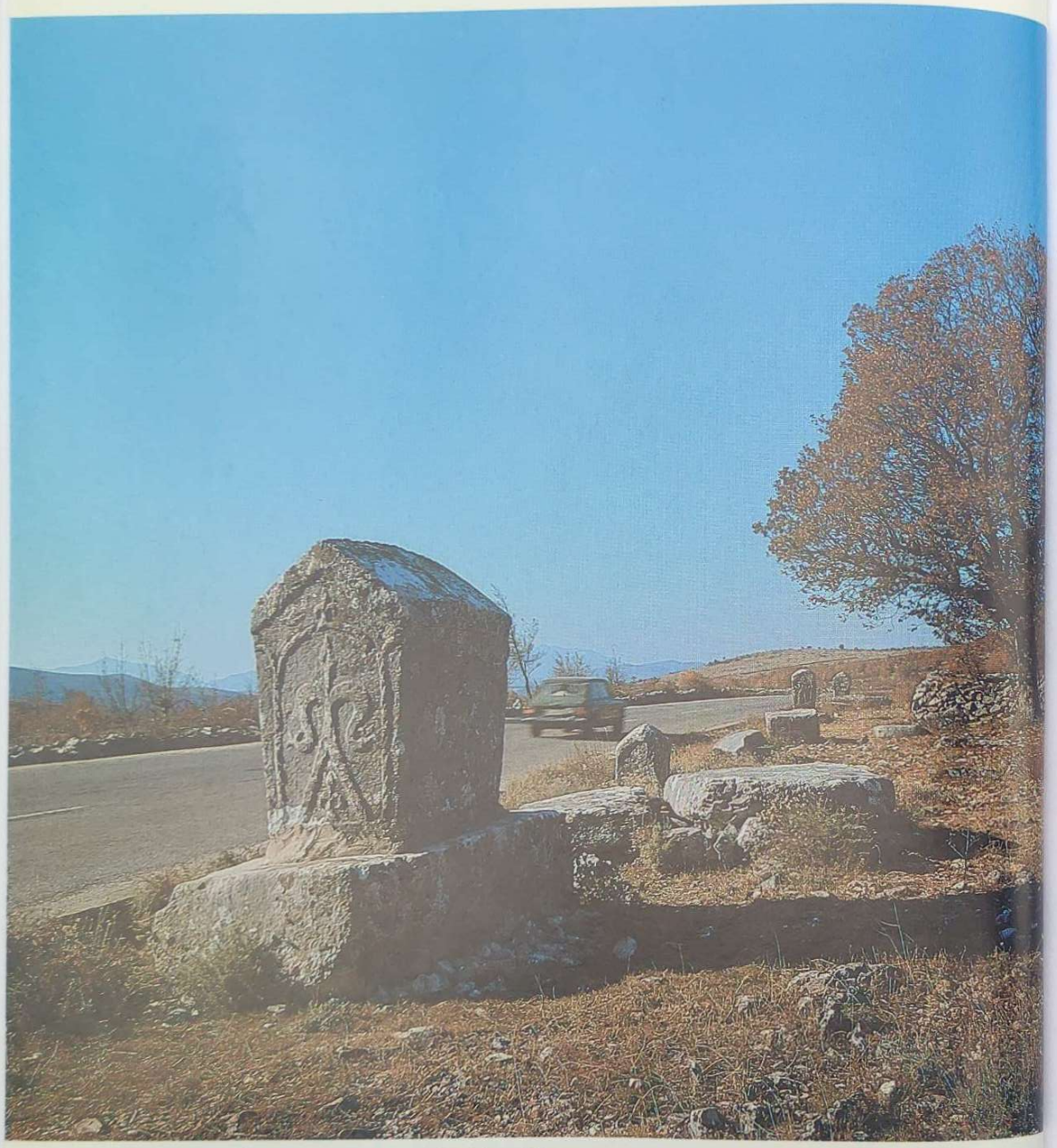

Stećci na Mramoru

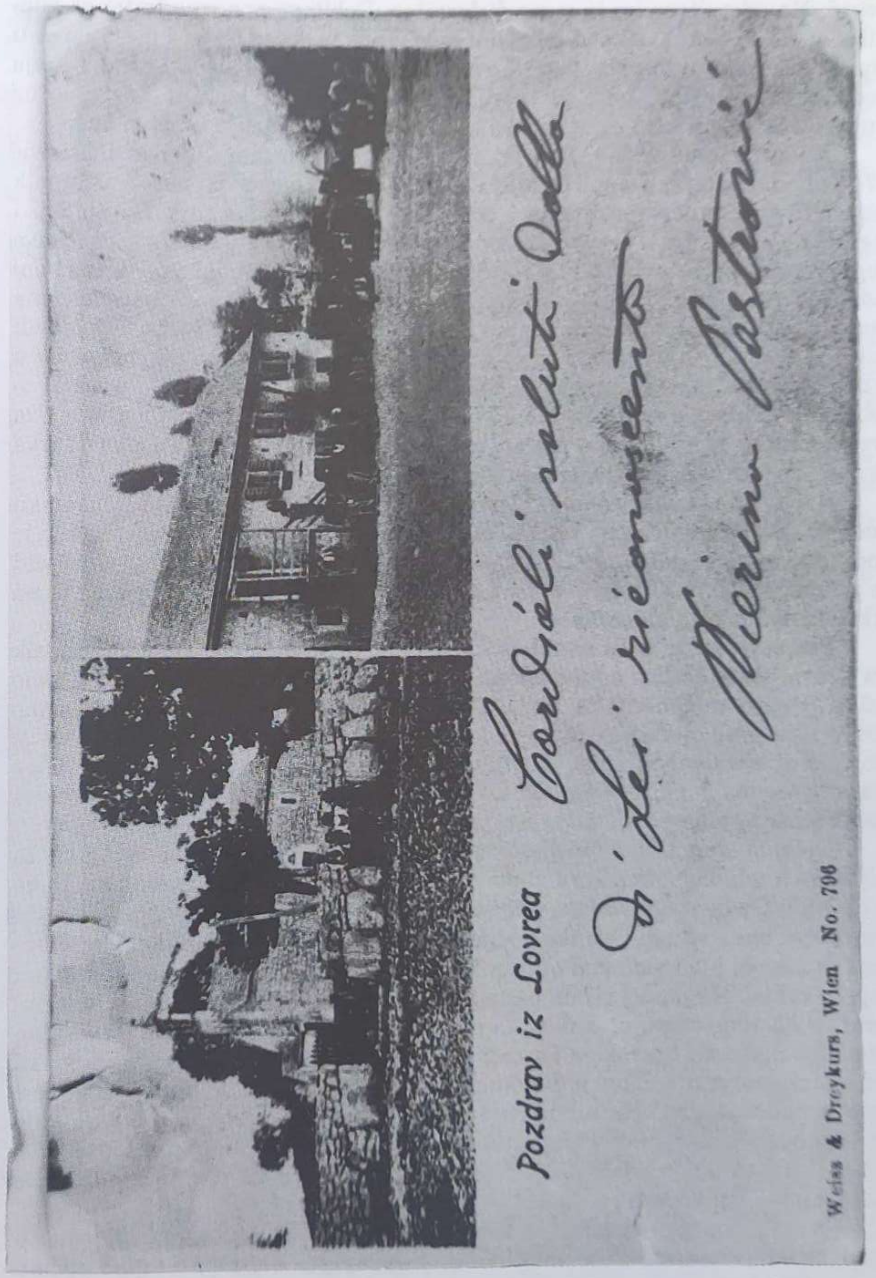

Razglednica o Lovreću (iz Beča) — vjerojatno prije 1909.

dosad. No udovoljeno im je samo djelomično. Dobili su ponovno fratra za župnika, ali su se morali odijeliti od Studenaca. Tada je došao fratar i nastanio se u Opancima, gdje će župnici župe Lovreć-Opanci poslije stanovati sve do kraja godine 1981. Naime, tada je sagrađena nova Župska kuća u Lovreću (uz Župsku crkvu), pa je 13. siječnja 1982. župnik prešao živjeti u tu novu kuću.

Međutim, stanje se u župi još nije sredilo. Isti biskup Stjepan Blašković 1747. stvara na terenu Župe Opanci i treću župu: Mrnjavci. Ni narod ni župnik nisu bili time zadovoljni, jer je i cijela župa skupa imala premalo obitelji i vjernika. Župnik fra Jure Božinović piše biskupu 19. ožujka 1747. da čitava župa Opanci ima samo 58 obitelji. U taj broj su uvršteni i radnici sa strane i oni što žive na stajama. Stalno naseljenih u Opancima skupa s Mrnjavcima ima samo 49 obitelji. U njima živi samo 230 osoba za Pričest, a svega 387 čeljadi (znači u svakoj obitelji je bilo prosječno 7,8 osoba). Kad biskup nije popuštao u svom zahtjevu, župnik mu piše da sami Mrnjavci imaju samo 14 obitelji s 91 osobom za Pričest, a svih zajedno 153 osobe (dakle 11 članova po obitelji). Uza sve to biskup je u Opanke poslao biskupijskog svećenika (popa) don Marka Brnasa, rodom iz Zagvozda, a digao franjevca.

Narod nije bio zadovoljan. Biskupu su 6. veljače 1755. poslali u Makarsku ljude da ga zamole neka im i dalje ostavi za župnika fra Grgu Miličevića, koji je kod njih već više godina obavljao službu župnika. To je bila upravo godina kad se završavala stara Župska crkva na groblju u današnjem obliku (kako je to na crkvi na dva mjesta uklesano).

Franjevci su se žalili na mletački Senat. Fra Stjepan od Požege, zamjenik fra Maria Semiticollo, opunomoćenik za fratarske poslove u Veneciji, šalje tužbu Senatu u Veneciji 24. veljače 1755. U njoj stoji da je u župu Opanke došao svjetovni svećenik (pop), a da su župu, prema povlasticama Senata, uvijek služili franjevci. Senat je tužbu riješio u korist franjevaca. Mrnjavci nisu postali posebna župa već su ostali i dalje u sklopu župe Lovreć-Opanci, koju su stalno služili franjevci, a tako je ostalo sve do danas.

Tijekom dugotrajne povijesti mijenjale su se granice Župe, jer su se mijenjala i sela koja su pod tu župu potpadala. Već smo rekli kako je u tursko doba župa Opanci obuhvaćala više sela. Kad su 1717. Mlečani zavladali ovim krajevima, oni su župu Opanke podijelili na dva dijela: Sjeverni dio iznad ceste zove se Lovreć i potpada pod općinu Imotski. Na tom dijelu nalaze se groblje i Župska crkva. Na južnoj strani ceste nalazi se selo Opanci, koje pripada općini Omiš, a na tom dijelu se nalaze Župski stan i Župski ured. Lovreć je stalno ostao pod općinom Imotski, a Opanci su nakon prvoga svjetskog rata potpadali pod novoosnovanu općinu u Šestanovcu (Krajiška općina). Ova podijeljenost župe osobito je smetala administraciji u Župskom uredu, a pomagala je razdvojenosti župe (smetajući često svaku ozbiljniju i korisniju inicijativu u župi). Posebno se to pokazalo kad je u 20. stoljeću nekoliko puta pokušana gradnja nove Župske crkve.

Nakon drugoga svjetskog rata ujedinjena su 2 sela: Lovreć i Opanci u jednu Mjesnu zajednicu: Lovreć-Opanci, i skupa pripale najprije pod općinu Lovreć (1952-1962), a zatim pod općinu Imotski. Župa je potpadala i u crkvenom pogledu pod dva dekanata: Imotski i Omiš. U Imotskom dekanatu

bila je podijeljenost na vicedekanate: Lokvičići; od 1954. Poljica, a od 1886. (neko vrijeme) Grabovac.

Pečat Župe nekoliko se puta mijenjao. Glavar Opanaka Mate Olujić, preko Biskupskog Ordinarijata u Splitu isposlovao je od Namjesništva u Zadru 5. kolovoza 1909. da se na pečat župe uz ime Lovreć umetne i Opanci. To se poslije nekoliko puta mijenjalo. Sad je pečat: Župski ured Duha Svetoga: Lovreć-Opanci.

Razdvojenost Župe na dva sela, na dvije općine, velika udaljenost nekih zaselaka, bili su uzrokom poteškoća koje su prouzročile nejedinstvo župe. To se najviše osjetilo u dugotrajnoj borbi za gradnju nove Župske crkve, pri gradnji škola, a i u najnovije vrijeme u borbama koje su iskrsle kad je zaselak Nikolići sagradio crkvu Sv. Ivana. I tada su se pokazale težnje za odvajanjem, što je stvaralo nemir i teškoće. Čovjek nekada iz najbolje namjere učini nešto u župi po želji župljana, ne misleći kako će netko to iskoristiti za ono što je protiv interesa vjere i Crkve.

Župske matice sačuvane su od 1786. Sad se u Župskom uredu nalaze Matice krštenih od 1825. do 1827. i od 1858. do 1875. Sve ostale matice nalaze se u povijesnim arhivima Zadra i Splita. Nove crkvene matice od 1949. čuvaju se u Uredu. Tu je pohranjeno i 6 svezaka »Stanja duša«.

Župski arhiv djelomično je očuvan od 1897. Drugo je propalo u drugom svjetskom ratu.

Novo stubište pred novom Župskom crkvom

PLEMENA U ŽUPI LOVREĆ – OPANCI

Plemena koja navodimo obrađena su prema knjizi »Plemena Imotske krajine« (fra Vjeko Vrčić, str. 133-143), Imotski 1990.

SVILIĆI

Selo Svilići dobilo je ime od prezimena Svilići, koje je izumrlo. Kad su se u Imotskoj općini dijelile zemlje 1725, Svilići su pripadali župi Opanci (današnja župa Lovreć-Opanci), kako piše u Zadarskom Zemljišniku.

Tada su se u Svilićima nalazila slijedeća plemena s obiteljima: Josip Gelić, Jure Nikolić, Stipan Mustapić, Petar Luić, Jure Pirić, Mijo Omrčen, Cvitko Mustapić, Šimun Mustapić, Bože Mustapić (Čauš), Mate Dumančić, Stipan Luić, Jure Bekavac, Ivan Rupčić, Marko Kasum, Ivan Živonginić reč. Čembo, Jure Madunić, Mijo Ćubić, Ante Mustapić, Marko Šitum, Ivan Kovačević reč. Bosno, Grgo Šitum, Ivan Dumandžić (arambaša), Petar Bilonosić reč. Penjak, Luka Bekavac, Jure Čaljkušić, Mijo Ribičić, Martin Novaković i Miro Čaljušić.

God. 1725. imali su zemlje u Svilićima, a nisu tamo stanovali: Nikola Bekavac (arambaša sa Studenaca), braća Caralipeo iz Omiša dobili su u posjed kulu u klačini s bunarom za vodu 1725. Kula je bila Turčina Mehe Granića.

Stanovništvo na teritoriju sela Mrnjavaca i Opanaka, općine Imotski, prema katastarskim zabilješkama (u Zadarskom arhivu 1725): Andrijana ud. Nikole Rupčića, - s dvoje čeljadi - Mrnjavci; Abram Mrnjavac s 11 čeljadi - Mrnjavci; Frane Rupčić sa 7 čeljadi - Mrnjavci; Martin Bošnjak s 9 čeljadi - Mrnjavci; Petar Nikolić (arambaša) s 21 čeljadi - Mrnjavci; Pavao Nikolić sa 6 čeljadi - Mrnjavci; Mate Nikolić s 4 čeljadi - Mrnjavci; Jure Mrnjavac s 13 čeljadi - Mrnjavci; Ante Mrnjavac s 9 čeljadi - Mrnjavci; Mijo Rupčić 13 čeljadi - Mrnjavci; Marko Milinović s 13 čeljadi - Svilići, selo Mrnjavci; Mijo Milinović s 9 čeljadi - Mrnjavci; Jakov Batinić sa 7 čeljadi - Mrnjavci; Tomo Milinović sa 7 čeljadi - Mrnjavci; Ivan Katić s 12 čeljadi - Mrnjavci u Opancima; Vid Lekić sa 6 čeljadi - Mrnjavci u Opancima; Josip Gelić sa 5 čeljadi, Svilići u selu Opanci; Lovre Nikolić sa 5 čeljadi Svilići u selu Opanci; Stipan Mustapić s 15 čeljadi Opanci; Petar Luić s 12 čeljadi - Opanci; Jure Pirić sa 3 čeljadi, Svilići u selu Opanci; Mijo Omrčen s 4 čeljadi, Svilići u selu Opanci; Cvitko Mustapić s 10 čeljadi, Svilići u selu Opanci; Šimun Mustapić sa 7 čeljadi, Lovreć u Opancima; Bože Mustapić s 13 čeljadi, Svilići u Opancima (čauš sela); Mate Dumančić sa 5 čeljadi Svilići u Opancima; Stipan Luić s 13 čeljadi, Svilići u Opancima; Jure

Bekavac s 14 čeljadi, Svilići u Opancima; Ivan Rupčić sa 7 čeljadi, Svilići u Opancima; Marko Kasum s 12 čeljadi, Svilići u Opancima; Šimun Živonginić (rečeni Čembo) s dvoje čeljadi, Svilići u Opancima; Jure Madonić s 40 čeljadi, Svilići u Opancima - on posjeduje u zauzetom Starom Zadvarju 4 kampa zemlje (kako sam svjedoči); Mijo Ćubić sa 7 čeljadi, Svilići u Opancima; Ante Mustapić s 10 čeljadi, Svilići u Opancima; Ivan Kovačević (reč. Bosno) sa 5 čeljadi, Svilići u Opancima; Grgo Šitum sa 5 čeljadi, Svilići u Opancima; Marko Šitum s 10 čeljadi, Svilići u Opancima; Nikola Bekavac (arambaša) s 10 čeljadi, Svilići u Opancima - ima posjed i na Studencima; Ivan Dumančić (arambaša) s 10 čeljadi, Svilići u Opancima; Petar Bilonosić (reč. Penjak) sa 6 čeljadi, Svilići u Opancima; Martin Novaković s 4 čeljadi, Svilići u Opancima; Šimun Cvitić, reč. Merčep u Svilićima (graničio s Novakovićem); Mijo Ćalušić s 10 čeljadi, Svilići u Opancima; Luka Bekavac s 11 čeljadi, Svilići u Opancima.

Zemljište oko Kule u Svilićima (u Opancima) bilo je vlasništvo Turčina Mehe Granića. Spomenuta Kula sa šumom graniči s Podvornicom Petra Luića i Podvornicom Jure Pirića.

Jure Čaljušić sa 16 čeljadi, Svilići u Opancima; Mijo Ribičić, Svilići u Opancima, doselio se iz Zadvarja, ostavio svoj posjed i dobio novih 6 kanapa u Svilićima u Opancima.

Kako vidimo, u selo Opanke bilo je uključeno i stanovništvo Ciste Provo. Tako piše: Mrnjavci u Opancima; Lovreć u Opancima!

Prezimena koja je zabilježio Zemljišnik 1725. u župi Lovreć — Opanci, a više ih nema:

Josip Gelić sa 5 čeljadi-živio je blizu Ciste Provo, u Svilićima, naslijedio imanje Boičića; Pavao Gelić reč. Kolokan s 12 čeljadi, živio kod Katića; Martin Novaković s 4 čeljadi, živio je kod Čaljkušića, oni su dobili zemlje u Novakovini;

Vid Novaković s 8 čeljadi, za Bečkog rata 1686. selio je u Brela (u zagvoškom zbjegu), 1725. Martin je dobio neke zemlje od Cvitića;

Vid Lekić sa 6 čeljadi, dobio je imanje na Kljenovcu, na granici Lokvičića i Opanaka. Radinkovića imanje naslijedili su Lekići i Katići;

Šimun Živonginić (rečeni Čembo) s dvoje čeljadi, živio kod Mustapića; Petar Bilonosić (rečeni Penjak) sa 6 čeljadi živio kod Kasuma i Olujića;

Mijo Omrčen s 4 čeljadi živio kod Kasuma.

Prezimena koja spominju Župske matice a više ih nema:

Brkić;

Pivčević: Ime je ostalo samo na Lovreću »Pivčev greb«. Bože Pivčević sa 6 čeljadi 1686. za Bečkog rata selio u Zagvoškom zbjegu u Brela.

Vuković.

Središte Lovreća — Osmogodišnja škola

Prezimena koja su sačuvana na zemljištima:

Boičića zemlje; Granića zemlje.

Znamo da su Turčina Granića Kulu dobila braća Caralpeo iz Omiša, pri diobi zemlje 1725.

Kalajzića zemlje; Kosorovina, Kosori su otišli iz Zagvozda i Grabovca 1686. za Bečkog rata u zbjegovima.

Roščića dolac. Rošćići žive u Grabovcu.

Šišmanovac.

Plemena koja su u naše vrijeme živjela u župi Lovreć - Opanci:

Antičević (Antić).

Prvotno i pravo prezime je Mrnjavac. Nadimak je postao prezimenom u 19. stoljeć. God. 1860. u Župi živi 7 obitelji, a 1976. jedna obitelj s dvije osobe.

31. prosinca 1992. pleme je izumrlo.

Batinići

Staro su pleme, koje se selilo za Bečkog rata 1686. u Brela, pa odatle dalje u Primorje. Prve Matice u Drašnicima bilježe Batiniće. Zacijelo su došli u Drašnice još u 17. stoljeću. U zbijegu sa Studenaca, 1686. spominje se Mate Batev (s 28 čeljadi) i Mijo (s 12 čeljadi). Neki su ostali u Makru, drugi su se vratili na Studence, Lokvičiće i Opanke. Potkraj prošlog stoljeća u Opancima je bilo 12 obitelji. God. 1976. bilo je 15 obitelji s 80 čeljadi.

Sada u Batinićima živi 8 obitelji.

Bekavac

Za Bečkog rata 1686. sa Studenaca su se selili u sela oko rijeke Cetine: Grgo Bekavac s 15 čeljadi i Frano s 12 čeljadi. U isto vrijeme, Petar Radovin iz Ričica poveo je 5 obitelji u Brela. Među njima i Ivana Bekavca. Neki su ostali u Zaveterju (u Brelima Gornjim), drugi su sišli k crkvi Sv. Nikole u Brela Donja. Tu su se prozvali po Ivanu: Ivandići. Pod tim imenom ondje i sad žive. Većina Bekavaca vratila se na stara ognjišta, na Studence i u Opanke. Zadržali su se i u Žeževici. U Matici župe Kučiće piše da se 1712. god. oženio Nikola Bekavac s Ivom Mrnjavac. Kod diobe zemlje 1725. zabilježena je obitelj Jurina s 14 čeljadi, Nikolina s 10 čeljadi i Lukina s 11 čeljadi. Bekavci u našoj župi dijele se na *Gornje i Donje Bekavce*.

Gornji Bekavci pripadaju Lovreću, a Donji Opancima. U Opancima imamo Bekavce i Bekavce-Basiće.

U Gornjim Bekavcima 1976. bilo je 29 obitelji sa 125 osoba. God. 1976. bilo je 16 obitelji Donjih Bekavaca s 93 osobe, a Bekavac-Basića - 7 obitelji s 39 čeljadi. Sad imaju 3 obitelji sa troje čeljadi.

Biškić

Nastali su od Mrnjavaca. Nadimak je postao prezimenom u 19. stoljeću. God. 1860. u Župi žive dvije obitelji, stanuju na Mrnjavcima. Godine 1976. ondje su dvije obitelji s 14 čeljadi, a sada su 2 obitelji s 8 čeljadi.

Bobetić

Pri diobi zemalja 1725. piše da u obitelji Ivana Rupčića (Bobete) živi 7 čeljadi. Prvotno im je prezime Rupčić. Tradicija je da su nastali od plemena Milinović. God 1976. bile su dvije obitelji sa sedmero čeljadi.

Bošnjak

Za Bečkog rata 1686. u Studenačkome zbjegu sele prema Vinišću Petar Bošnjak sa 6 čeljadi. Ima li ta obitelj veze s plemenom Bošnjak na Lovreću, ne znamo točno. Fra Anđeo (umro 1843.) i fra Karlo (umro 1836.) pišu se Jakić-Bošnjak. God 1860. na Lovreću živi 7 obitelji. Prema predaji, doselili su se iz Hercegovine. Matica im je u Grabovoj Drazi (Mostarski Gradac). God. 1976. na Lovreću ima 17 obitelji Bošnjaka i 95 čeljadi.

Bulović

Postali su od Mustapića. Odlukom Banske uprave 1924. promijenili su prezime u Bulović. God. 1976. u Dubravi su bile 3 obitelji s 13 čeljadi. Sada postoji jedna obitelj sa 7 čeljadi.

Čaljkušić (Čaljušić-Čale)

Za Bečkog rata 1686. u Grabovačkom zbjegu selio je na Slime Marko Čaljkušić sa 6 čeljadi. Pri diobi zemalja 1725. zabilježeno je u obiteljima Mije Čaljkušić sa 6 čeljadi. Pri diobi zemalja 1725. zabilježeno je u obiteljima Mije Čaljkušića 10 čeljadi i u Jure 16 čeljadi. Žive u Opancima i dijele se prema nadimcima, od kojih su neki postali i prezimena: Bakrići, Bikići, Šimaki, Janjići, Asanovići, Gazići, Crkavice, Vlastele i Ivanovići. God 1860. u Opancima živi 38 obitelji. God 1976. žive 34 obitelji sa 136 čeljadi. Devedesetogodišnjak Ivan Čaljkušić pok. Jure kaže da mu je davno jedan sveučilišni profesor rekao da su se Čaljkušići doselili od Čapljine prije oko 350 godina.

Čavrlj

Ne spominju se 1725. pri diobi zemalja. Prvotno im je prezime Ajduk. Nastali su od Lasića. Doselili su se iz Uzarića u Hercegovini. Pod prezimenom Ajduk doselili su se u Zavojane kod Vrgorca, Podbablje, Vinjane i Lovreć. God. 1860. na Lovreću žive 3 obitelji, a god. 1976. 4 obitelji s 20 čeljadi. Od toga je jedna obitelj na Mrnjavcima s 10 čeljadi. I sada žive 4 obitelji Čavrlja, a u njima 25 članova.

Čelan

Doselili su se u Bošnjake iz Ciste Velike, ženidbom. Pretopili su se u Bošnjake.

Čojić (Čojo, Čoić)

Nastali su od Milinovića. Nadimak je postao prezime. God 1860. žive u Opancima 4 obitelji. Sada živi 1 obitelj s jednim članom.

Ćorić

Zemljišnik 1725. ne spominje Ćoriće, možda ih uvrštava među Rupčiće, jer su se u starini u Dobrom selu u Brotnju, nazivali Rupčići-Ćorići. Pod tim prezimenom nabraja se 5 različitih obitelji. Ženidbom su Ćorići ušli u Olujiće. Inače su se smjestili najistočnije u Dubravi. God. 1743. biskup fra Pavao Dragičević stavlja Rupčiće-Ćoriće u Dobro Selo kod Čitluka. God. 1860. u Župi živi 5 obitelji. God. 1976. ima 15 obitelji s 81 osobom. Sad u Ćorićima ima 12 obitelji.

Domić

Prije su se zvali Mustapić. Nadimak Domić postao je prezimenom. God. 1976. bila je jedna obitelj sa 5 osoba. Sada živi jedna obitelj sa 7 osoba.

Dragun

U kasnijim vremenima doselili su se na Lovreć iz Lokvičića. Sad je ovdje jedna obitelj i jedna osoba.

Dumančić

Za Bečkog rata 1686. u Vinjanskom zbjegu selio se prema Cetini Mijo Dumančić s 19 čeljadi. God. 1725. u obiteljima Dumančića ima čeljadi: u Mate 5, u Ivana 10. Biskup fra Pavao Dragičević 1743. stavlja ih u Posuške Vinjane i Drežnicu župe Rakitno. Tu im je pradomovina. God. 1860. u Župi živi jedna obitelj, a god. 1976. - 13 obitelji s 47 osoba.

Frankić

Nadimak je postao prezime od plemena Mrnjavac. God. 1860. još ih ne spominje Stanje duša pod tim novim prezimenom. God 1976. u Mrnjavcima

Grb obitelji MRNJAVČIĆ (Mergniavcich) u Fojničkom samostanu

žive dvije obitelji s 10 članova, a u Opancima 3 obitelji. Sada ima 2 obitelji sa 3 člana, a u Opancima 3 obitelji s 14 članova.

Gavranović

Nadimak je postao prezimenom od plemena Mrnjavac. God. 1860. u Župi živi 8 obitelji, a 1976. - 5 obitelji sa 17 osoba. Danas ih ima: u Mrnjavcima 2 obitelji sa 3 čeljadi, a u Rupčićima 2 obitelji sa dvoje čeljadi.

Ivanović

Nadimak od plemena Čaljkušić postao je prezimenom. God. 1976. bilo je 10 obitelji s 46 osoba. Danas ima 8 obitelji.

Jelić

Zemljišnik iz 1725. u obitelji Josipa Jelića bilježi 5 čeljadi. Staro im je prebivalište u Pribinovićima u Hercegovini. Prema predaji prvi se Jelić naselio u Bošnjacima 1860. God. 1860. u Župi živi 7 obitelji, a 1976. 4 obitelji s 19 osoba. Sad su ondje 4 obitelji.

Kasum

Zemljišnik iz 1725. bilježi da u obitelji Ivana Kasumovića ima 3 čeljadi, u Marka 12. Prema predaji doselili su se na Staje, u Opanke, iz Vrbnja Poljca, kod sv. Kate u Zadvarju. Kod Kasuma živi predaja da je pop Kasum prvi sazidao crkvicu Sv. Duha na Lovreću. God. 1976. bilo je 13 obitelji s 39 osoba. Sada ovdje ima 9 obitelji.

Katić

Zemljišnik iz 1725. iznosi da u obitelji Ivana Katića (rečenog Kolokana), ima 11 čeljadi. Biskup fra Pavao Dragičević zabilježio je 1743. Katiće u Klobuku i na više mjesta u Bosni. Predaja tvrdi da su se Katići doselili u Lovreć iz Hercegovine, i to dva brata koja su se odmah razdijelila. Vjerojatno je jedan ostao u Lovreću, a drugi otišao u Proložac. God. 1860. u Lovreću živi 8 obitelji, a 1976. 20 obitelji sa 117 osoba. Sada ih ima 18 obitelji. Predaja kaže da se Ivan Katić iz Lovreća 1781. odselio u Poljare kod Dervente.

Kurević

Staro ime i prezime Mrnjavac. Nadimak je postao prezimenom, pa pod tim imenom 1860. živi u župi 5 obitelji. Sad ih više nema.

Lugonjić

Staro im je prezime Mrnjavac. Nadimak je postao prezimenom, pa pod tim prezimenom 1860. žive u Župi 3 obitelji. God. 1976. bile su dvije obitelji sa dvije osobe. Sad živi jedna obitelj s jednom osobom, i to na radu u Njemačkoj.

Matkov

Staro im je prezime Mrnjavac. Nadimak je postao prezimenom, pa pod njim živi 1860. u Župi 6 obitelji. God. 1976. ima 3 obitelji s 13 osoba. Sad žive 3 obitelji s 8 članova.

Matusinović

Staro im je prezime Mrnjavac. Nadimak je postao prezimenom, pa pod tim prezimenom u Župi žive 1860. g. dvije obitelji. Kao Matusinovići bilježe se već 1890. God. 1976. ima dvije obitelji s 15 osoba. Sad žive dvije obitelji s 4 osobe.

Merćep

Doselili su se u kasnijim vremenima iz Katuna u Nosiće na ženinstvo. Sad su se pretopili u Nosiće.

Milinović (Milinić i Milović)

Starosjedioci su u Opancima. Radi lakšeg izgovora, nazivali su se Milinić i Milović. Fra Ivan Milinić gvardijan je u Prološkom Blatu 1609. Fra Tadiju Milinića nalazimo u istom samostanu 1606. Don Tadija Milinić, kanonik u Šibeniku, živi 1609. Zemljišnik iz 1725. zabilježio je obitelji Milinovića: Marka sa troje čeljadi, Miju s 9 čeljadi, Tomu sa 7 čeljadi. Milinovića nema u popisu izbjeglica prema moru i prema Cetini 1686. tijekom Bečkog rata. Vjerojatno nisu bježali već su se skrivali kod kuće. Od Milinovića su: Nosići, Čojići i neki Sekelezi. God. 1860. u Opancima žive 32 obitelji. God. 1976. ovdje je 20 obitelji s 87 čeljadi. U davna vremena selili su se u Cesaricu kod Karlobaga. God. 1934. odatle je otišlo 10 obitelji u Bukovu kod Virovitice. Ondje su se zadržale dvije obitelji, a ostali su se raselili po svijetu. Predaja ih veže za Opanke. U samostanu u Fojnici imaju svoj grb.

Mrnjavac

Starosjedioci su u Lovreću. Po njima je cijelo naselje dobilo ime Mrnjavci. Nema ih u popisu izbjeglica 1686, tijekom Bečkog rata. Ipak se očuvalo pleme Mrnjavac u Brelima. Vjerojatno nisu svi bježali već se sakrivali kod kuće od turskog zločina. Imali su u prošlosti iz svoga plemena uglednih fratara. Fra Augustin Mrnjavčić, gvardijan je u Prološkom blatu, 1710; fra Grgo 1715; fra Ilija je umro 1785, a posljednji je Mrnjavac fra Paško, umro 1801. Danas je ovo prezime ostalo samo na zaselku, a ljudi su se podijelili prema nadimcima. To su: Gavranović, Suličić, Kurević, Tomašević, Lugonjić, Biškić, Pirkić, Antičević, Matkov, Frankić, Matusinović, Zaradić, Žižanović i Petričević. 1725. pri diobi zemlje su dobile obitelji Mrnjavaca: Abram s 11 čeljadi, Jure s 13 čeljadi, Ante s 9 čeljadi. Prezimena: Suličić, Kurević, Tomašević, Pirkić i Antičević ili su izumrla ili su se odselila. Više ih nema u našoj Župi.

Mustapić

Mustapići su starosjedioci u Imotskoj krajini. Za Bečkoga rata 1686. u zbjegu selili su se prema Cetini iz Grabovca: Jure Mustapić s 8 čeljadi, Mijo s 18 čeljadi, Dujam sa 5 čeljadi, Ilija s 8 čeljadi, Mate s 4 čeljadi.

Pri povratku na stara ognjišta vjerojatno su Jure i Mate naselili Dubravu, a ostali su se vratili u Grabovac. Granice sela u ono doba bile su šire, a Dubrava i Grabovac su u neposrednoj blizini. Za Kandijskog rata nalazimo u Podgori kao izbjeglicu Luku Mustapića Matina, iz Grabovca.

Pri diobi zemlje 1725. u Zemljišniku Lovrećke župe zapisane su obitelji Mustapića: Vid sa 7 čeljadi (dobio 10 mletačkih mjera zemlje); Mate s 3 čeljadi (5 mjera); Ivan s 10 čeljadi (1 mjeru); Mara s 1 čeljadetom (1 mjeru), Jakov s 11 čeljadi (5 mjera), i Arambaša Jure sa 9 čeljadi (8 mjera). Sigurno su jedna od 12 obitelji koje spominje fra Stipan Vrlić da su živjeli na Lovreću 1705-1708. Staro Stanje duša 1860. zabilježilo je: Mustapić Aiš 1 obitelj, Mustapić Tabak 2 obitelji, Mustapić Šamija 2 obitelji, a samo Mustapić 19 obitelji. Poslije su se podijelili na: Domiće, Buloviće, Truntiće, Tutiće i Varljačiće. God. 1976. 43 obitelji nosile su prezime Mustapić, a bilo je 192 čeljadi.

Nikolić

Za Bečkog rata 1686. u Zagvoškom zbjegu selili su se prema Cetini Marko Nikolić s troje čeljadi, a u Grabovačkom zbjegu Vid Nikolić sa 5 čeljadi. Kad je Krajina oslobođena od Turaka, vratili su se, ali ne na stara ognjišta. Jedni su se nastanili u Prološcu, drugi su krenuli prema Svilićima kod Ciste Provo i Mrnjavcima.

Pri diobi zemlje 1725. Zemljišnik je zapisao: U Svilićima Jure sa 5 čeljadi, na Mrnjavcima su dobili zemlje na Crnovru i Marketićima, arambaša Petar Nikolić s 22 čeljadi, Pavao sa 6 čeljadi, Lovre sa 5 čeljadi. Mate je dobio u Krstacima i Vrhdragovcu. God. 1860. u Župi živi 16 obitelji, a 1976. ovdje je 55 obitelji s 313 čeljadi. Obitelj Šamija doselili su u Nikoliće 1877. (ženidbom).

Nosić

Postali su od Milinovića. Nadimak Nosić s vremenom je postao prezime. God. 1783. u Župskim knjigama I. put susrećemo prezime Ante Nosić, koji je umro na Studencima 1838., piše se Milinović - Nosić; fra Filip koji je umro na Lovreću 1808. (piše se Milinović - Nosić), God. 1860. u Župi živi 21 obitelj, a 1976. ondje su 24 obitelji sa 110 čeljadi.

Olujić

Staro su pleme u Opancima. Da su se selili 1686. god. u Kučiće, pokazuje vjenčanje sklopljeno u toj Župi 1712. Ivan Olujić kumuje Ivanu Mrnjavcu. Pri diobi zemlje 1725. obitelj Petra Lujića s 12 čeljadi dobila je 23 mletačke mjere zemlje, a Stjepan s 13 čeljadi 26 mjera zemlje. God. 1720. kumovala je na krštenju u Imotskom Turkinji Sabiri, koja je dobila ime Kata, Iva Olujić. Ta Iva je kumovala tom prigodom i Turkinji Ismiji, koja je dobila ime Iva. U starini se pisalo prezime u dvije varijante: Luić i Oluić. Prema predaji, nekada su se zvali Orlovići i živjeli su u Mačijoj Ljuti ispod Studenaca. Odatle su se premjestili u Strmin Dolac, i na kraju u Kulu, k Urumbegu Graniću, za kmetove. Prema Zemljišniku 1725. Kula je bila Mehe Granića, dodijeljena je braći Caralipeo iz Omiša s bunarom i okolnim zemljištem u Klačini. Sve zajedno čini 3 mletačke mjere zemlje. Prema predaji, kmet Olujić oženio se kćeri Urumbega, pa im je po tome ostao nadimak Urumi. U Lovreć se doselio Olujić-Cvitalžić. Prema predaji u Ćoriće Olujići su se doselili po ženidbi, a tako i u okolicu Obrovca, gdje su prešli na pravoslavlje.

God. 1726. na kuli je uklesao bosančicom svoje ime Jozo Olujić. God. 1860. bila je 41 obitelj, a 1976. 23 obitelji sa 102 čeljadi. Prema predaji, Olujića ima dosta kod Dervente.

Petričević

Postali su od Mrnjavaca. Petričevići žive: na Mrnjavcima, na Osoju (u Stajama) i središtu Lovreća. God. 1860. svih zajedno ima 9 obitelji. God. 1976. na Stajama ima 12 obitelji s 80 čeljadi. Na Mrnjavcima 5 obitelji s 20 čeljadi, a u središtu Lovreća 5 obitelji sa 21 čeljadi. Kod Kraljeve Sutjeske ima cijeli jedan zaselak Petričevića, koji su se ovamo doselili iz Lovreća.

Pirić

Došli su 1719. god. u Imotsku tvrđavu. Kao kovači i poljoprivrednici nastanili su se u Imotskom, Prološcu, Zagvozdu i u Lovreću. Pri diobi zemalja 1725. obitelj Jure Pirića s troje čeljadi dobila je 5 mletačkih mjera zemlje. God.1860. u župi Lovreć žive 3 obitelji. Danas su dvije obitelji, koje žive u Kuli.

Pirkić

Nastali su od Mrnjavaca. God. 1860. u Stanju duša zabilježena je samo jedna obitelj. Danas ih više nema.

Rajić

Pri diobi zemalja 1725. u Cisti Velikoj nalazimo Pavla Rajčevića s 15 čeljadi. Vjerojatno oni imaju vezu s ovima u Lovreću. Potkraj 18. stoljeća nalazimo Rajiće u Lovreću. Biskup Dragičević u svom popisu stavlja Rajiće u Gorance i u Dobro kod Livna, 1743. God. 1860. u Lovreću su dvije obitelji, a 1976. 1 obitelj sa 6 čeljadi.

Rupčić

Doselili su se u Lovreć iz Dobrog Sela u Brotnju. Pri diobi zemlje 1725. zapisane su obitelji: Frane sa 7 čeljadi, ud. Andrijane sa 6 čeljadi, Mije sa 13 čeljadi, Šimuna sa 7 čeljadi i Ivana (rečenog Bobete) sa 7 čeljadi. Pravo im je prezime Rupčić-Ćorić. Poslije su se Ćorići odijelili od Rupčića. Fra Filip Rupčić rodio se u Hercegovini, ali nalazimo ga na Prološkom Blatu, u samostanu 1715. Seli se među posljednjim fratrima s tog otoka u Omiš. Po tome bismo mogli zaključiti da su se Rupčići-Ćorići doselili u Lovreć još za turskog vladanja. Iz Lovreća se neki odseliše na Hardomilje kod Ljubuškog. God. 1860. u Lovreću živi 6 obitelji. God. 1976. ondje je 13 obitelji s 56 čeljadi.

Sekelez

Ne nalazimo ih u Opancima 1725. pri diobi zemalja. Prema predaji, nastali su od Bobetića, a neki od Milinovića. God. 1860. u Stanju duša nema ih pod prezimenom Sekelez. God. 1976. ondje je 7 obitelji s 32 čeljadi. Sad su ondje 4 obitelji.

Šamija

Nastali su od Mustapića. God. 1860. pod prezimenom Mustapić-Šamija zapisane su 2 obitelji. Dijele se na Šamija-Rupčić i Šamija-Mustapić. God. 1976. u Lovreću živi 29 obitelji sa 159 čeljadi. Dijele se na Grgiće i Vukoviće. Mnogo obitelji Šamija ima u Vitezu, tradicija je da su iz Lovreća.

Šimundić

Pri diobi zemalja 1725. ne spominju se Šimundići. Znači da su se doselili poslije iz Ograđenika u Hercegovini. Pravo im je prezime Milićević. Nadimak je postao prezimenom. Biskup Dragičević 1743. stavlja Šimundiće u Butum, Otinovce, Ođak i Fojnicu u Bosni. God. 1976. u Opancima živi 31 obitelj sa 117 čeljadi. Vjerojatno ih je doveo fra Grgo Milićević, koji je došao za župnika 1750. god. Isto su pleme sa Šimunovićima u Slivnu. Sada u Šimundićima ima 12 obitelji.

Zaradić

Nastali su od Mrnjavaca. Stanje duša 1860. ne spominje to novo prezime. God. 1976. na Mrnjavcima živi 12 obitelji s 40 čeljadi.

Žižanović

Nastali su od Mrnjavaca. Stanje duša 1860. god. zabilježilo je 6 obitelji Žižan. God. 1976. žive 3 obitelji Žižanovića s 12 čeljadi. God. 1992. zadnja se obitelj odselila.

OPANCI

Prezime	Anagraf vol. V. oko 1915. g.	Anagraf vol. VI. 1947. g.	Bilješke
Batinić	11	17	
Batinić-Olujić	1	2	
Batinić-Milinović	1	0	
Bekavac	10	15	
Bekavac-Basić	6	8	
Bekavac-Nosić	1	3	
Bobetić	1	6	
Bobetić-Lapat	3	0	
Čaljkušić	22	46	Bikić - 1, Šimak - 3, Gazić - 13, Lastela - 7, Bakrić - 3, Janjić - 6, Crkavica - 13
Čaljkušić-Ivanović	7	11	
Čoić	1	1	
Dumančić	7	17	
Frankić	0	3	
Frankić-Milinović	1	0	
Jelić	6	8	
Matković	0	1	
Merćep-Nosić	0	1	
Milinović	19	26	
Mustapić	0	3	U D. Bekavcima 2 (iz Dolića Drage) U Kuli 1 (iz Grabovca)
Nosić	22	28	
Olujić	26	28	
Olujić-Pirić	2	5	
Sekelez	1	8	
Sekelez-Bobetić	2	0	
Sekelez-Milinović	2	0	
Šimundić	26	36	
Šimundić-Bendić	2	7	
Prezimena: Obitelji:	23 180	22 280	

LOVREĆ

Prezime	Anagraf vol. V. oko 1915. g.	Anagraf vol. VI. 1947. g.	Bilješke
Ajduk-Čavrlj	5	0	
Antičević	0	2	
Antić-Frankić	7	0	
Antić-Mrnjavac	6	0	
Bekavac	42	33	*G. Bekavci:* Martinovci, Antićevci, Bembeljići (Žižanušići), Milinušići i Kumičići
Biškić	5	6	
Bošnjak	42	37	
Bošnjak-Čelan	1	1	
Bulović	0	4	
Čaljkušić-Mustapić	0	3	
Čavrlj	0	7	
Čelan-Bošnjak	1	0	
Ćorić	15	11	
Ćorić-Olujić	2	8	
Domić	1	2	
Dragun	1	1	
Frankić	0	6	
Gavranović	10	15	
Katić	22	25	
Kurević	2	1	
Lugonjić	3	6	
Matkov	0	7	
Matusinović	5	6	
Milinović-Mustapić	0	2	
Mrnjavac-Matkov	5	0	
Mustapić	37	49	*Mustapići:* Čorušići, Kurići, Tabaci, Truntići, Tutići, Voljevići i Varljačići
Mustapić-Čaljkušić	1	0	
Mustapić-Šamija	1	1	
Nikolić	38	53	*Nikolići:* Kavazi, Vilići, Delaši, Zelići, Božići, Burkići, Lovrići, (Pivčušići, Pavlovi, Blaževi, Šisti = Madori)
Nikolić-Šamija	1	0	
Olujić	0	5	

Prezime	Anagraf vol. V. oko 1915. g.	Anagraf vol. VI. 1947. g.	Bilješke
Olujić-Ćorić	3	0	
Petričević	19	26	*Petričevići:* 1. U Stajama (najviše), 2. U Lovreću (c) i 3. U Mrnjavcima
Pirkić	1	1	
Raić	2	1	
Rubić	1	0	
Rupčić	11	19	
Rupčić-Šamija	1	0	
Staničić	0	1	
Šamija	20	30	*Šamije:* Vukovići (istočni) i Grgići (zapadni)
Šamija-Nikolić	0	2	doselili ženidbom 1877.
Šamija-Rupčić	0	1	
Zaradić	12	19	
Žižanović	10	7	
Lovreć: Prezimena: Obitelji:	 33 333	 34 398	
Ukupno u Lovreću i Opancima: Prezimena: Obitelji:	 56 513	 56 677	

Fra Anđelko i fra Dinko, 26. VIII. 1990.

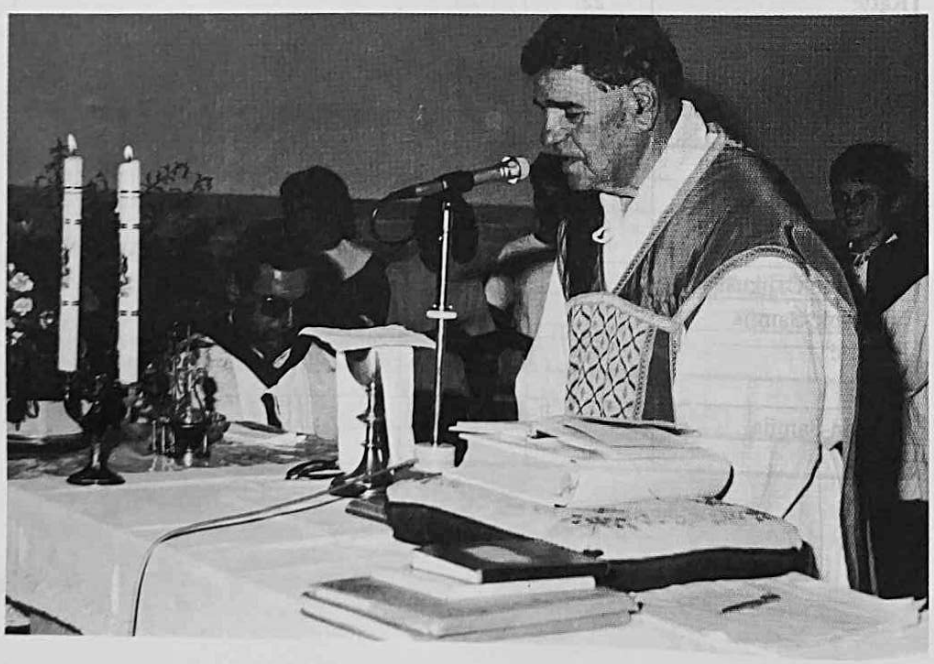

SVA PREZIMENA I OBITELJI U ŽUPI 1992.

Prezime	Broj obitelji	Zaselak
Batinić	8	Batinići
Bekavac (G)	23	Gor. Bekavci
Bekavac (D)	10	Donji Bekavci (Galinovići)
Bekavac-Basić	5	Bekavci-Basići
Biškić	2	Mrnjavci
Bobetić	2	Bobetići
Bošnjak	16	Bošnjaci 13, Lovreć centar 3
Bulović	2	Dubrava
Čaljkušić	30	Čaljkušići
Čavrlj	5	Dubrava 3, Mrnjavci 2
Čojo	1	Čojo (kod Nosića)
Ćorić	13	Dubrava-Ćorići, u Šamijama 1
Domić	1	Dubrava
Dragun	1	Mrnjavci
Dumančić	8	Kula
Frankić	6	Mrnjavci 1, Lovreć centar 1 Milinovići 3
Gavranović	3	Mrnjavci 1, Rupčići 2
Ivanović	8	Ivanovići
Jelić	4	Jelići
Kasum	9	Kula
Katić	19	Katići
Lešina	1	Lovreć centar
Lugonjić	1	Mrnjavci
Matkov	4	Mrnjavci
Matusinović	3	Mrnjavci
Milinović	16	Milinovići
Mustapić	32	Dubrava 29, Kula 1, D.Bekavci (Galinovići)
Mustapić-Šamija	2	Šamije
Nikolić	51	Nikolići 50, Lovreć centar 1
Nosić	18	Nosići
Olujić	20	Kula 14, Viševac 1, Lovreć centar 5
Olujić-Pirić	2	Kula
Petričević	23	Staje 12, Mrnjavci 4, Lovreć centar 7
Raić	1	Mrnjavci

Prezime	Broj obitelji	Zaselak
Repušić	1	Lovreć centar
Sekelez	6	Sekelezi 4, Lovreć 2
Šamija	28	Šamije 24, Nikolići 2, Tabaci 1, Brig 1
Šimić	1	Lovreć centar
Šimundić	6	Šimundići
Šimundić-Bendić	5	Šimundići
Štambuk	1	Lovreć centar
Ujević	2	Lovreć centar 1, Nikolići 1.
Zaradić	8	Mrnjavci
	415	

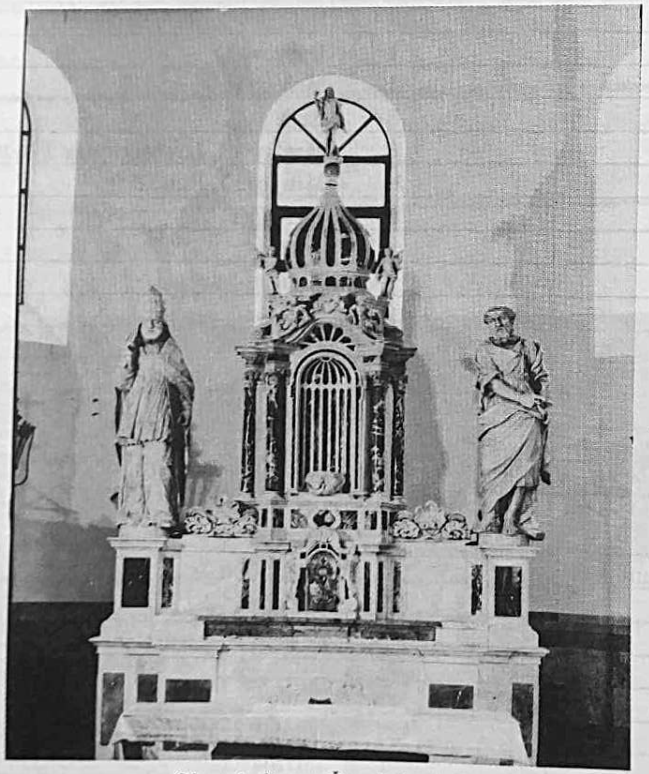

Glavni oltar u Župskoj crkvi

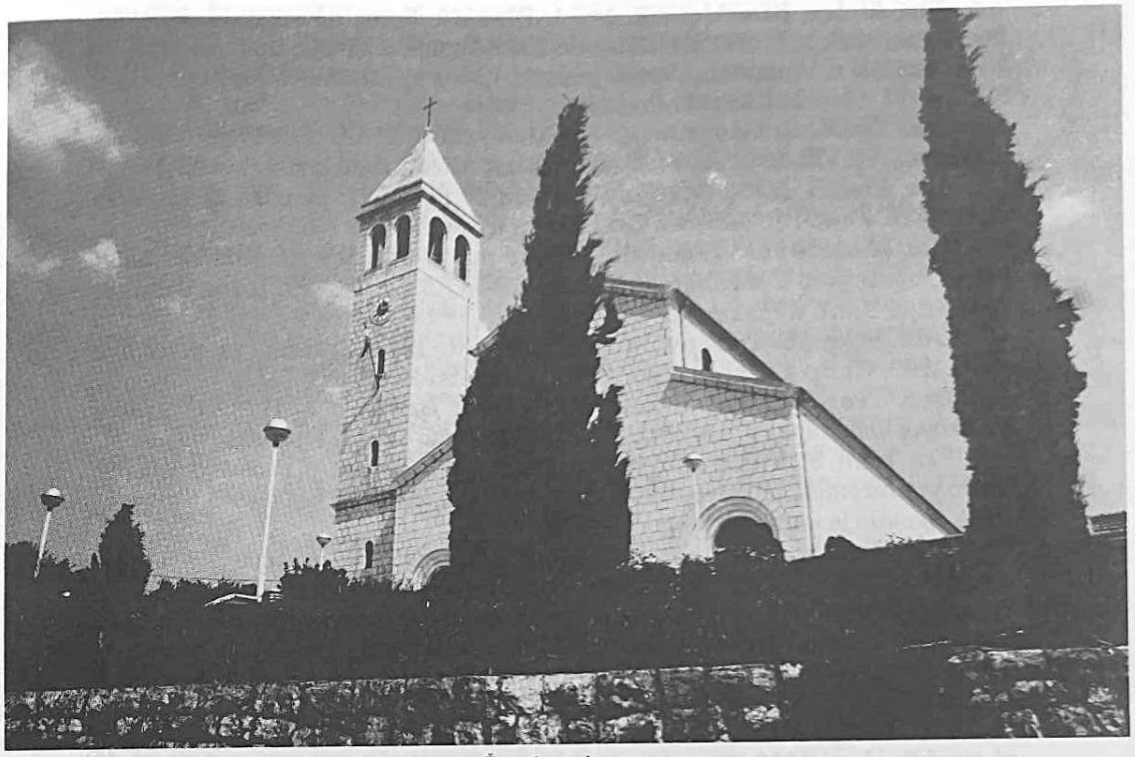

Župska crkva

DOMAĆI SVEĆENICI I REDOVNICE

Fra Ilija Bekavac. - Umro u Požegi 7. II. 1727.

Fra Nediljko Bekavac. - Rodio se 5. IX. 1954. Svečane zavjete položio 4. X. 1977. Umro 15. IV. 1978. u Zagrebu. (Vidi kratki životopis!)

Fra Jozo Brkić. - Zavjetovan u Visovcu 18. III. 1746. Bio je profesor. Umro u Makarskoj 31. X. 1776. u 50 godini života.

Fra Augustin Bošnjaković. - Umro u Makarskoj 15. I. 1753.

Don Josip Ćorić Matin. - Rođen u Slakovcima. Otac iz Lovreća. Župnik u Derventi.

Fra Dušan Domić. - Rođen 7. VI. 1954. Zaređen za svećenika 2. VII. 1978. (Vidi kratki životopis!)

Fra Anđeo Frankić. - Rođen 1. IX. 1869. Počeo novicijat 12. X. 1886. Postao svećenik 1. I. 1891. Od 1896. do 1900. župnik u Zavojanima, od 1907. do 1915. župnik u Vinjanima. Vodio gradnju novog sjemeništa u Sinju. Umro u Sinju 4. VI. 1926. kao župnik Potravlja.

Don Zvonimir Gavranović. - Rođen u Austriji 23. III. 1946. Postao svećenik u Australiji 26. VIII. 1972. Radi kao svećenik u Australiji. (Vidi kratki životopis!)

Fra Anđeo Jakić-Bošnjak. - Rođen 20. III. 1791. Zaređen za svećnika 28.IV.1816. Župnik je u Slivnu 1822. Umro u Imotskom 6. VII. 1843.

Fra Karlo Jakić-Bošnjak. - Krsno mu je ime Stjepan. Obukao habit 1814. Župnik je u Podbablju 1831. - 1832. Od 1826. do 1829. bio je definitor Provincije. Umro u Makarskoj 23. IX. 1836.

Don Stjepan Matkov. - Rođen 30. VII. 1914. Zaređen za svećenika 18.VI.1939. Umro u Diklu 18. II. 1989. (Vidi kratki životopis!)

Don Ivan Milinić. - Bio je župnik u Kokorićima 1772. U arhivu Makarske biskupije ne piše odakle je. Zaključujemo da je iz Opanaka.

Fra Ivan Milinić. - Bio je prvi gvardijan na Otoku u Prološkom blatu. Umro je mučeničkom smrću 1605. Imotski kadija Mehmed Sinanov u listopadu 1606. naredio je istragu o njegovoj smrti.

Don Tadija Milinić. - Kao šibenski kanonik 16. II. 1609., zajedno s kanonikom don Ivanom Grunjevićem, daje obavijesti papinom nunciju u Veneciji o radu franjevaca među Hrvatima pod turskom vlašću. Splitski nadbiskup Dominis tražio je od Svete Stolice da se njemu povjeri cijeli teritorij duvanjsko - krajinske biskupije. U tome Dominis nije uspio zahvaljujući stvarnim dokazima i don Tadije Milinića.

Fra Tadija Milinić. - Kao »redovnik Otoka Jezera Podstranje« tražio je od turskih vlasti 1606. da se povede istraga o ubojstvu fra Ivana Milinića. Fra Tadija je bio profesor bogoslovije u Zaostrogu 1623. - Fra Ivan i fra Tadija žive u isto vrijeme i članovi su imotskog samostana kojemu je pripadala župa Opanci. Znači, Milinić je skraćeni oblik iz starih vremena današnjeg naziva Milinović.

Fra Ante Milinović. - Župnik je u Runoviću 1771.-1776. Ovdje je umro u staroj runovićkoj kući 12. IX. 1776. Pokopan je u Imotskome.

Fra Ivan Milinović. - Zamjenjuje župnika u Tučepima povremeno, u razdoblju 1855. do 1859. Nigdje se drugdje ne spominje.

Fra Jakov Milinović - stariji. - Rodio se 16. VII. 1809. Zaređen za svećenika 19. VII. 1837. Pod njegovim vodstvom ujedinjena je Franjevačka klasična gimnazija u Sinju 1854. Te je godine dobila pravo javnosti s državnim školama, kao prva gimnazija u Hrvatskoj s hrvatskim nastavnim jezikom. Fra Jakov je završio više nauke na Sveučilištu u Beču. U Sinju bio upravitelj osnovnih škola. Obavljao je službu Provincijala u Provinciji 1860.-1863. Pri kraju života povukao se u omiški samostan. Ondje je obavljao službu dekana Omiškog dekanata. Umro u Omišu 6. XII. 1871.

Fra Jakov Milinović - mlađi. - Rodio se 16. IX. 1863. od brata nadbiskupa Milinovića. Zaređen za svećenika 4. VIII. 1886. Bio je gvardijan u Zaostrogu te župnik u Drveniku i u Runoviću 1903.-1922. Odatle je prešao u Imotski, gdje je umro 11. IV. 1943.

Fra Šimun Milinović - stariji. - God. 1828. završio je u Beču visoku školu da bi mogao predavati na domaćim školama. Provincijal je bio 1835. do 1838. Bio je vizitator u Provinciji Bosni-Srebrenoj. Umro je u Omišu 13. I. 1853. u 56. godini života. (Vidi o njemu opširnije u ovoj knjizi!)

Fra Šimun Milinović - nadbiskup. - Rodio se 24. II. 1835. Za svećenika je zaređen 11. IV. 1858. Za barskog nadbiskupa bio je posvećen u Rimu 7. XI. 1886. Umro u Baru 24. III. 1910. (O fra Šimunu više predavanja !)

Fra Andrija Milinović Brkeb. - Župnik u Ričicama 1872.

Fra Ante Milinović Nosić. - Župnik u Ričicama 1799. do 1803., 1804. do 1814.; na Studencima 1822. do 1838. On je iz Ričica pisao pismo bivšem Provincijalu Dorotiću, koji se nalazio u Vinici u Turskoj i odatle vodio borbu protiv Francuza. Umro je kao studenački župnik 6. III. 1838., i ondje je pokopan.

Fra Filip Milinović Nosić. - Župnik je u Podbablju 1788. do 1791. Definitor je Provincije 1791. do 1794. Na jednom stećku na lovrećkom groblju dao je uklesati natpis »Ovdi leži pok. Ivanica mater O. F. Milinovića 1795.« Umro je na Lovreću u Župskoj kući 21. IX. 1808. u 62. godini života.

Fra Grgo Mrnjavac. - God. 1715. među posljednjim fratrima napustio stari Imotski samostan na Prološkom blatu.

Fra Ilija Mrnjavac. - Gvardijan je u Imotskom 1776. do 1777., 1782. do 1784. Župnik je u Pasičini 1773. do 1774. Umro u Omišu 29. X. 1795. u 55. godini života.

Fra Paško Mrnjavac. - Profesor na bogosloviji. Umro u Omišu 21. IX. 1801. u 45. godini života.

Fra Augustin Mrnjavčić. - Gvardijan na Otoku na Prološkom blatu 1710.

Fra Jure Nikolić. - Knjiga mrtvnih (Mrtvar) u Ravči bilježi da je umro 30. VI. (bez oznake godine). Naglašava da je od Imotskog.

Fra Lovre Nikolić. - Umro u Omišu 23. IX. 1836. u 27. godini života.

Don Petar Nosić. (u Sarajevu) Prestao obavljati svećeničku službu.

Fra Stjepan Nosić. - Rođen 20. III. 1952. Zaređen za svećenika 24. VI. 1979. (Vidi kratki životopis!)

Fra Ante Olujić. - Kapelan u šibeniku 1824. i ujedno učitelj osnovne škole. Umro u Makarskoj 16. III. 1834. u 36. godini života.

Fra Anđeo Frankić, domorodac, r. 1886., † 1926

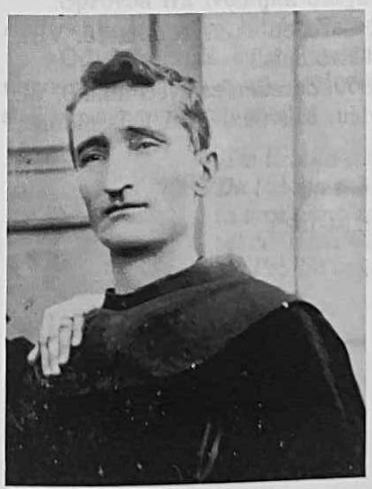

Fra Jakov Milinović, mlađi r. 1863., † 1943

Don Benedikt Olujić. - Rodio se 24. V. 1874. Zaređen za svećenika 28. II. 1897. Kao franjevac služio na raznim župama, a kao svećenik barske nadbiskupije najviše služio župu Zupce. Konzultor je barske nadbiskupije. Umro u Zupcima 1942. Bio je rođeni brat fra Petra Olujića.

Fra Ignacije Olujić. - Rodio se 19. IX. 1858. Zaređen za svećenika 24. II. 1881. Župnik je Kozice 1884. do 1885., Studenaca 1888. do 1889., Slivna 1890. do 1895., Zavojana 1900. do 1906. Bio je župnik u Bristu, Baškoj Vodi i Zaostrogu. Gvardijan je u Imotskom 1897. do 1899. Istu je službu obavljao i u Makarskoj. Definitor je Provincije 1896. do 1899. Umro je u Omišu 21. XI. 1932. Stric je fra Joze Olujića.

Fra Ignacije Olujić, domorodac
r. 1858., † 1932

Don Ivan Olujić. - Rodio se u Lovreću 15. II. 1923. od oca Marijana i majke Mare Madunić. Zaređen je za svećenika Riječko-Senjske nadbiskupije 3. VII. 1955. Misionar je naših radnika u Salzburgu u Austriji.

Fra Jozo Olujić. - Rodio se 18. I. 1888. Zaređen za svećenika 30. VII. 1911. U studenom 1944. ubijen u Sinju. (Vidi poseban članak!)

Fra Petar Olujić. Kao klerik umro u Imotskome 8. IV. 1892.

Fra Frano Petričević. - Rodio se 30. III. 1911. Zaređen za svećenika 28. III. 1936. Živi u Sinju. (Vidi kratki životopis!)

Fra Lovre Rupčić. - Župnik u Runoviću 1765. do 1770.

Don Nikola Rupčić. - Ređen za svećenika u Makarskoj 1778.

Fra Paško Rupčić. - Gvardijan u Omišu 1766. Župnik u Runoviću 1762. do 1764. On je prvi pravi župnik župe Runović. Umro u Omišu 8. XI. 1770., u 40. godini života.

Fra Ante Sekelez. - Rođen 11. II. 1919. Zaređen za svećenika 15. VIII. 1943. Sad je župnik na Studencima. (Vidi kratki životopis!)

Fra Mladen Šimundić. - Rodio se 2. I. 1950. Zaređen za svećenika 6. VI. 1975. Bio župski pomoćnik u Sinju i u Runoviću. Misionar je u Düsseldorfu 1979. Prestao obavljati svećeničku službu.

(Prema: Vrčić, *Župe Imotske Krajine*, II. dio, str. 94-102.)

Fra NEDILJKO BEKAVAC

Rodio se 5. rujna 1954. g. u Lovreću, od oca Ante i majke Mare r. Bekavac, iz kršćanske obitelji u kojoj je stekao prve osnove kršćanstva koje je poslije u svom mladenačkom životu usavršavao. Svi njegovi žarko su željeli da postane svećenik i molili da im se ostvari želja. Fra Nediljko svjesno je usmjeravao svoj život kako bi ostvario svoje duhovne želje, a time zadovoljio Boga, sebe i svoju obitelj. Otkako je počeo osnovno školovanje u svom rodnom selu već se pročuo glas o uzornom učeniku nazvanom »Mića«. Put, kao i njegova vjera, doveli su ga u Sinj početkom rujna 1969. gdje je završio prva tri razreda gimnazije kao uzoran učenik, omiljen među svima. To mu je omogućilo ulazak u Novicijat.

Novicijat mu je protekao mirno, jer je bio uvjeren u svoje zvanje i sposobnosti. Ljubio je molitvu, knjigu, rad, društveni život. Završetak novicijata okrunio je polaganjem svojih prvih jednostavnih zavjeta, 5. srpnja 1973. g. na Visovcu. Uzorno vladanje bila je značajka njegova tijela, duha, želje, što potvrđuje polaganjem ispita zrelosti u školskoj godini 1973/74. s vrlo dobrim uspjehom. Slijedi upisivanje prvog semestra na Bogosloviji u Makarskoj 1974/75. i on se ubrzo uključuje u život bogoslova.

Uvijek nasmijanog lica i vedrog duha uz svoju omiljenu gitaru, sudjelovao je na akademijama, priredbama, koncertima. S kolegom fra Brankom Brnasom spjevao je i skladao nekoliko pjesama za Vis »Milovan«, a posebno se ističe pjesma posvećena njegovoj majci »Hvala ti, hvala, majko«.

U vojsku odlazi 1976. g., ali je otpušten tri mjeseca poslije zbog meniskusa u koljenu. Pitamo se je li to bio početak njegove bolesti, koja će dokrajčiti njegov mladi život, njegovu volju, ambicije, jednostavno ugasiti sve što je ljubavlju započeo i radio. U bogosloviju se vratio 23. listopada 1976. g. i ondje ubrzo obnavlja svoje redovničke zavjete. Svečane zavjete položio je u Makarskoj 4. listopada 1977. g. i time se predao Bogu zauvijek, neopozivo!

Prvi ozbiljniji znakovi bolesti počeli su se javljati 12. ožujka 1978. Rezultati pretraga bili su uvijek gotovo isti. Imao je veoma lošu krvnu sliku, samo 800 leukocita, pa je odmah prevezen u Zagreb, u Kliniku »Dr. Ozren Novosel«. Opet počinju iscrpne pretrage. Liječnici su mu željeli pomoći, ali su bili nemoćni. Još ga je samo njegova mladost održavala na životu, ali i ona polako nestaje. Iscrpljeno od visoke temperature, nedostatka leukocita i raka u kosti, 15. travnja prestalo je kucati njegovo srce, njegov se mladi život ugasio...

Sprovod fra Nediljka bio je nezapamćen. Kao da su se obistinile njegove riječi »Ako i umrem, bit će to lijep sprovod...«

Od pokojnika su se redom oprostili misom u homiliji o. Provincijal, neposredno nakon mise još devetorica. Dječaci i djevojčice, njih pedeset, oprostili su se ovom recitacijom:

»Da l'zbilja zauvijek'?...«
Da l'zbilja zauvijek utrnu to oko čistog plama,
to srce puno žara, taj lik vijek blago nasmijan,
taj život svima darovan.
Da l'zbilja zauvijek utrnu?

»Ne! To tek iskra sakri se pod pepel ovaj sivi, da pod njim dalje živi i sluša jek svega prolaznog i gleda lice Boga svog. Da! To tek iskra sakri se! Taj grob sad je oltar nov (što križ na grobu znači?) Da kroz križ dalje zrači sva snaga tog, što žrtvovan pod križem čeka velik dan. Taj grob, to sad je oltar nov!«

Josip st. Ivić

Oplakali smo ga suzama, rastajali se od njega s tugom u srcu, u nadi da ćemo se nakon ovoga zemaljskog života ponovno susresti s njim u krilu Očevu.

Josipa Bekavac, đak

Nediljko Bekavac, bogoslov, domorodac, r. 1954. † 1978.

Don Zvonimir Gavranović, domorodac, r. 1946.

Don ZVONIMIR GAVRANOVIĆ

Rođen je 23. I. 1946. u Schärdingu od roditelja Marka i Ane Olujić, u Gornjoj Austriji. Majka mu je, sa sinom Ivanom i Marijanom, otišla iz Lovreća 1941, a otac mu je i prije bio u Zagrebu, gdje je trgovao. Na kraju II. svjetskog rata njegovi su se roditelji i braća povukli u Austriju. Zvonimir se rodio u Austriji 1946. Njegovi su roditelji ostali u Austriji do 1948, a zatim se odselili u Njemačku, odakle su otišli u Australiju i nastanili se god. 1950. u jugozapadnom dijelu Sydneya, u mjestu kraj Liverpoola. Tamo su radili kao farmeri na imanju od nekoliko jutara zemlje.

God. 1951. Zvonimir je počeo učiti državnu pučku školu. Prvi svećenik koji mu je predavao vjeronauk u toj školi bio je F. Kevin McGoven, vrlo dobar i uzoran svećenik koji je naučio poljski i njemački da bi mogao djelovati među novonadošlim Poljacima i Nijemcima.

Zvonimirov otac znao je dobro govoriti njemački, pa se mogao sa svećenikom sporazumjeti. Vjeronauk mu je predavao F. Clancy, danas nadbiskup u Sydneyu.

Svake je nedjelje Zvonimir išao na Misu u svojoj okolici, koja se zvala Austral. Ondje je primio i prvu Pričest 1955, sa još oko 35 druge djece. Za prvu Pričest spremila ga je gospođa Madden. Tamo, naime, vjeronauk poučavaju mnogobrojni vjernici različitog spola i dobi, koji su dobro poučeni u vjeri i tako pomažu svećenicima.

Zvonimir je 1960. završio pučku školu od 7 godina, a zatim se upisao u katoličku školu u Liverpoolu, gdje je stekao zvanje svećenika, posebnom zaslugom Vjerske braće koji su ga učili, a osobito svećenika F. Franka Robertsa. God. 1966. ušao je u sjemenište, a njegov se otac Marko dvije godine prije toga, 1964., vratio u Hrvatsku i umro u Imotskome 1966. Zvonimir je za svećenika zaređen u sidnijskoj Katedrali 1972.

Kao mladi svećenik i pomoćnik služio je u ovih 20 prošlih godina na slijedećim mjestima:

1973. - 1975. u Merrylandsu, 1975. - 1979. u Malabau, 1979. - 1984. u Bankstownu, 1984. - 1986. u Cronullim, 1986. - 1988. u Laloru, 1988. - 1989. u Blacktownu, 1989. - nekoliko mjesecu u Emu Plainsu, 1990. u Rydalmereu, 1991. 6 mjeseci u Merrylandsu.

Nakon toga biskup ga je pustio jednu godinu u Njemačku (učiti njemački) i posjetiti domovinu. Posjetio ju je ljeti 1981. i 1992.

Po povratku u Australiju postao je župnikom župe Parramatta u zapadnom dijelu Sydneya.

Don Zvonimir češće surađuje s našim svećenicima u Australiji, susreće se s našim narodom, tješeći ga i jačajući mu vjersku i narodnu svijest, budeći mu želju i nadu u povratak svojoj pravoj domovini - Hrvatskoj.

Don STJEPAN MATKOV

U Zadru je 18. veljače 1989. umro, a 20. II. pokopan u rodnome Lovreću župnik i profesor don Stjepan Matkov. Ne možemo povrijediti njegovu jednostavnost i skromnost ako nakon 75 god. života i 50 god. svećeništva rečemo o tom skromnom Božjem svećeniku i zahtjevnom profesoru barem dio onoga što je Crkvi i narodu poklonio.

U Mrnjavcima, župa Lovreć, rodio se 30. lipnja 1914. kao osmo dijete od desetero što ih dadoše na svijet vjernički roditelji Marko i Lucija Petričević. Školovao se u Lovreću, Sinju, Zagrebu i Šibeniku, a 18. lipnja 1939. zaređen je za svećenika u šibenskoj crkvi sv. Lucije. Iste je godine 9. srpnja u tek sagrađenoj i godinu dana ranije posvećenoj ljepotici, Lovrećkoj crkvi, služio svoju Mladu Misu. Odmah nakon toga počinje i dokraja svoga života vjerno provodi ono što napisa na svojoj mladomisničkoj sličici: »Uz Križ, s Križem i u

Don Stjepan Matkov, domorodac, r. 1914., † 1989.

Križu, Gospodine, neka se počne i završi moja misija među hrvatskim narodom.« Šest mjeseci i četrnaest dana pritvora, bez suđenja, Smilčić, Korlat, Zemunik, Privlaka, Zaton, Petrčane, Kožino, Vir i Diklo, te predavanje latinskoga i talijanskog jezika u Srednjoj školi u Zadru postaje su njegova Križnoga puta, postaje njegova uspinjanja prema vječnoj domovini. Od svih tih postaja potrebno je posebno istaknuti Privlaku, Diklo i Sjemenište.

U Privlaku je došao nakon mučkoga ubojstva tek imenovanoga župnika don Eugena Šutrina, 1945. Makar je to u ondašnjim prilikama bilo neobično teško, on ostaje uspravan i nepokolebljiv, pa je za mnoge Privlačane ostao pojam heroja. Ovdje je podigao i novi zvonik. Iako je Privlaku napustio prije gotovo 30 godina, Privlačani ga nisu zaboravili već su ga posjećivali u Diklu, sad u bolnici, a neki ga dopratiše i do Lovreća.

Njegovih 28 godina rada u Diklu ispunjeno je jednostavnim i nesebičnim radom. Crkvu je sasvim obnovio izvana i iznutra, elektrificirao zvona i sat na zvoniku, te iz Bolzana u Italiji nabavio umjetnički Gospin kip, kopiju vrijednoga djela nepoznatoga majstora. Uvijek gostoljubiv i prema svima širom otvorenih kućnih vrata za župljane i mnoge prijatelje. Svetu pradjedovsku baštinu vjere svoga hrvatskog naroda orao je do kraja života pošteno i neustrašivo. Njegovi Dikljani nisu mu to zaboravili. »U procesiji« su dan prije sprovoda došli izraziti iskrenu sućut njegovoj sestri Mili, vjernom suputniku i pravom supatniku na njegovu životnom putu. Tom prigodom su naručili 114 Misa za njegovu dušu, platili troškove jednoga autobusa za Lovreć, priložili za Fond »Dom Božji«, za gradnju novih crkava i za potrebe svoje crkve.

Rad u sjemeništu karakterizira poznata strogost i zahtjevnost temeljena na znanju, radu, odgovornosti i ljubavi kojom je obavljao svoju profesorsku dužnost tijekom 22 godine. Jedan od tolikih učenika, svećenik Tomislav Baričević, reče u Lovreću:

»Za bezbroj Tvojih riječi,
za darovane nam sate i dane
govorim jezikom Tvojim
IURE TIBI GRATIAS, CANDIDE PROFESSOR, AGO
i nek' dođe smiraj,
nek' zaživiš mir!«

U dan sprovodni, u Župskoj crkvi u Diklu, u nijemom hodu pokraj njegovih ostataka, škropeći ih blagoslovljenom vodom i pobožno dodirujući njegov lijes, nazočni su živjeli u vjeri u Boga, nadi u bolje dane i ljubavi prema bratu čovjeku i dragoj hrvatskoj grudi.

Nakon Nadbiskupovih riječi oproštaja i zahvalnosti i nakon odrješenja, ostaci umornoga tijela uz dva prepuna autobusa uputila su se prema, pokojniku tako dragoj lovrećkoj »Zemlji domaćoj«, kako to lijepo spomenu u svome govoru prof. don Rozario Šutrin, direktor škole.

U Lovreću, kamo stigosmo u 13 sati, mnogi ljudi svečano odjeveni dočekaše i uz blagoslov župnika fra Anđelka Šimića uniješe pokojnika u lovrećku »Katedralu«, koja sa svoga brežuljka, u dobru i zlu, bdije nad svojom djecom: bakama, majkama i ženama koje čuvaju pradjedovska ognjišta, i unucima, sinovima i muževima u dalekome svijetu, kamo pođoše zaraditi kruh.

U 14 sati, uz asistenciju 56 svećenika i nazočnosti još barem deset svećenika, mnogih časnih sestara i mnoštva vjernika, predvodio je koncelebraciju i održao homiliju zadarski nadbiskup msgr. Marijan Oblak, ističući »da mu smrt nije dovršila život ni uništila djelo«.

Nakon zadušnice govorili su don Srećko Frka - Petešić, župnik u Zadru - Borik i novi župnik Dikla; fra Ante Sekelez, pokojnikov kolega i prijatelj još iz mladih dana; prof. don Rozario Šutrin, direktor škole; dr. don Vojko Devetak, također kolega i prijatelj; don Tomislav Baričević, pokojnikov učenik; Srećko Špaleta, župljanin iz Dikla i na kraju mjesni župnik fra Anđelko Šimić.

Poslije oproštaja pokojni don Stipe vrlo je svečano otpraćen na groblje i ovdje časno sahranjen.

Frane Baričić

Dr. fra STIPE NOSIĆ

Fra Stipe Nosić, domorodac, r. 1952.

Rođen je 20. ožujka 1952. u župi Lovreć-Opanci od oca Ivana i majke Nedjeljke rođ. Čojić. Osnovnu školu pohađao je u rodnom mjestu, a klasičnu gimnaziju od 1968. do 1971. god. u Splitu, gdje je položio i ispit zrelosti. Nakon toga 1971. god. na otočiću Košljunu stupa u Novicijat Franjevačke provincije sv. Jeronima sa sjedištem u Zadru, gdje je položio i prve privremene redovničke zavjete. Teološki studij započeo je u zimskom semestru 1972/73. god. na Filozofskom učilištu Trst-Rijeka i ondje završio dvije godine studija. Studij teologije nastavio je u Splitu i 28. VI. 1979. god. diplomirao.

Morao je prekinuti studij od listopada 1976. do prosinca 1977. god. da bi ispunio vojnu obvezu.

Za svećenika je zaređen 29. VI. 1979. u Splitu i nakon toga radio kao župski pomoćnik tri godine u župi Srca Isusova u Zadru.

Od zimskog semestra 1983. nastavio je studij teologije u Freiburgu i. Breisgau na Albert-Ludwigs-Universitätu, gdje mu je 30. travnja 1987. god. dodijeljena akademska titula doktora teologije.

U kolovozu 1987. imenovan je župskim vikarom sv. Antuna u Puli, gdje je proveo godinu dana. Gvardijanom novoizgrađenog samostana sv. Nikole u Rijeci postaje 25. lipnja 1988. god. i na toj službi je i danas, a osim toga je župnik istoimene župe od srpnja 1991. god.

Među ostalim dužnostima koje trenutno obnaša, valja istaknuti njegovo članstvo u Vijeću za pastoral bolničkog osoblja Biskupske konferencije hrvatske, kao i službu suca Interdijecezanskoga ženidbenog suda prvog stupnja u Rijeci.

Dr. fra JOSIP OLUJIĆ

Fra Josip se rodio 20. siječnja 1888. u selu Opanci (Lovreć) u Imotskoj krajini, od oca Joze i majke Mare r. Balić. Krstio ga 24. siječnja 1888. župnik fra Frane Ravlić, a kum mu je bio Božo Olujić. Dobio je tada ime Marijan.

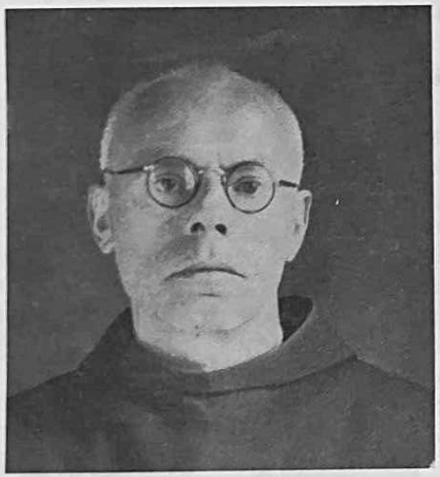

Fra Jozo Olujić
domorodac, r. 1888., † 1944.

Prvi razred osnovne škole završio je u Lovreću 1895/96., a ostala tri u Omišu od 1898. do 1899. godine. Nakon osnovne škole pohađao je Franjevačku klasičnu gimnaziju u Sinju do 1905. da bi poslije završenoga šestog razreda gimnazije stupio u franjevački red i 25. rujna 1905. obukao franjevačko odijelo. Filozofiju, koja se onda shvaćala kao neka nadopuna gimnazije, pohađa u Šibeniku od 1. do 11. lipnja 1908. god. Poslije završenoga trogodišnjeg teološkoga studija u Makarskoj bio je zaređen za svećenika u Zadru 30. rujna 1911. god. U međuvremenu je položio svečane zavjete 30. rujna 1909. u Zaostrogu i kao mladi svećenik, najprije je dvije godine bio prefekt u sjemeništu i za to vrijeme kao suplent predavao na Franjevačkoj kl. gimnaziji u Sinju. Kako je bio nadprosječnih sposobnosti, uprava Provincije ga god. 1913. šalje na Friburško sveučilište studirati fiziku i matematiku, kamo se upisao 12. rujna 1913. god. i kao glavni predmet studija uzeo eksperimentalnu fiziku, a za sporedne

matematiku i teorijsku fiziku. Licencijat prirodne filozofije položio je 14. srpnja 1916. i doktorirao 5. siječnja 1918. godine. Stekavši doktorsku titulu, vraća se u domovinu za profesora na sinjskoj franjevačkoj gimnaziji.

God. 1926. za Olujića se zainteresirao profesor Stanko Hondl sa Zagrebačkog sveučilišta i pitao ga, preko fra Julijana Jelinića, može li doći za asistenta na Sveučilište (pismo O. Jelinića od 18. veljače 1926. upravljeno O. Olujiću). Olujić je odgovorio (u pismu od 27. veljače 1926.) kako mu je žao što se ne može odazvati pozivu jer je radi predavanja potreban na gimnaziji u Sinju. Nije se mogao odazvati ni prije četiri godine, kad ga je Vrhovno starješinstvo franjevačkog reda zvalo u Rim da predaje na papinskom Sveučilištu Antonianum.

Osim nastavničke službe, Olujić je obavljao i druge službe u Provinciji. Bio je zamjenik ravnatelja (1926.-1928.), direktora gimnazije (1928.-1931.) i definitor Provincije (1925.-1928.). Osim toga, bio je član Katoličkoga društva glazbe »Gospa Sinjska« (1918.-1934.), predsjednik istoga društva (1928.-1934.), član Hrvatskoga profesorskog društva u Splitu, član Orlovskog društva (1921.-1930.), te član i tajnik Hrvatske čitaonice (1919.-1934.).

Uz tolike svoje obveze i dužnosti, Olujić neprekidno djeluje na Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji u Sinju sve do kraja života, koji je prekinut u ratnom vihoru krajem listopada 1944. god.

Osim svećeničkoga i profesorskoga rada, Olujić se cijeloga života bavio knjigom i pisanjem. Kako su mu u Sinju nedostajala i najosnovnija tehnička pomagala, nije se nakon studija, ni uz najbolju volju, mogao baviti znanstvenim radom na području eksperimentalne fizike, odnosno proučavanjem radijeve emanacije, iako je i u tom pogledu nastojao pribaviti neka pomagala i osnovati radiološku stanicu u Sinju. Zato se dao na proučavanje pužića i u tome postigao zavidne rezultate. Svoja istraživanja i proučavanja ostavio nam je u nekoliko objavljenih i jednom neobjavljenom radu.

U slobodno vrijeme, bavio se pitanjima paleontologije i radioaktivnim zračenjem. O znanstvenim rezultatima držao je predavanja na Ljubljanskome i Zagrebačkome sveučilištu te u Prirodoslovnom društvu u Splitu. Bio je tip pravoga znanstvenika, živeći u svojem znanstvenom svijetu, ali pomažući rado u crkvi kad god je zatrebalo. Rado je propovijedao i ispovijedao. Školske praznike provodio je po Dalmatinskoj zagori, s naprtnjačom na leđima i čekićem u rukama. Razbijao je kamenje i tražio materijal za znanstvena istraživanja.

Dugo je vremena Upravitelj svih zbirki Franjevačke klasične gimnazije u Sinju. Posebno je zaslužan za Numizmatički odjel, a i Paleontološki odjel njegovo je djelo. Sačuvao je i konzervirao ostatke Elephans primogenitusa, koje je pronašao u Karakašici kod Sinja, a u isti odjel pohranio je ostatke mamuta pronađene u Donjim Vinjanima kod Imotskoga.

Osim rukopisnih stvari posebno je tiskao: Beiträge zur Messung der Radiumemanation in Atmosphäre, Leipzig 1918. (to je inauguralna disertacija), Prilozi poznavanju Sinjske okolice, »Nova revija«, Makarska 1925. (separat).

Dr fra Josip Olujić, profesor i znanstveni radnik, član Franjevačke Provincije Presvetog Otkupitelja, ubraja se među istaknutije franjevce u prvoj polovici 20. stoljeća u našim krajevima.

Čitav svoj radni vijek proveo je kao profesor na Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji u Sinju.

Poslije fra Šimuna Milinovića (mlađega i starijega) te poslije fra Jakova Milinovića (starijega) među najglasovitijim je ljudima iz naše župe. Kao svećenik poznat je kao veoma vrijedan i požrtvovan ispovjednik i propovjednik a kao profesor bio je vrlo sposoban. U polovici svoga radnoga vijeka, u 1944. god. ubili ga komunisti. Ipak je za to vrijeme postao pravim znanstvenikom koji se pročuo u znanstvenom svijetu.

fra ANTE SEKELEZ (MILINOVIĆ)

Rodio se u župi Lovreć-Opanci kod Imotskoga od oca Ante i majke Anđe rođ. Šimundić, 11. veljače 1919. Pošto je završio osnovnu školu u Opancima, pošao je u Franjevačko sjemenište u Sinju 1931, pa zatim završio Novicijat na Visovcu 1938. Dvije godine poslije maturirao je s odličnim uspjehom na istoj tada javnoj gimnaziji u Sinju.

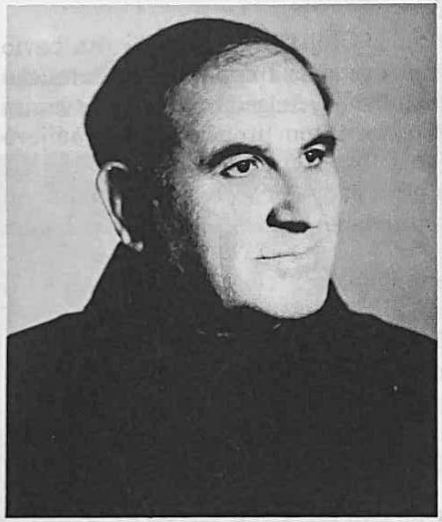

Fra Ante Sekelez
domorodac, r. 1919.

Za svećenika je zaređen na Veliku Gospu 15. kolovoza 1943. u Makarskoj, od biskupa dr. K.K. Bonefačića, a Mladu Misu je odslužio sutradan u Franjevačkoj crkvi u Makarskoj. Pošao je na studij i diplomirao na Teološkom fakultetu u Zagrebu 1947. Gotovo čitav život bio je pastoralni radnik: Župski pomoćnik u Crkvi Gospe od Zdravlja u Splitu 1945. - 1952. zatim župnik iste župe 1952. - 1962, od 1962. do 1969. bio je župnik i dekan u Metkoviću, a 1956. - 1962. tajnik je Provincije Presvetog Otkupitelja. Definitor provincije bio je 1962. - 1965, a od 1969. do 1975. bio je župnik na Ugljanima i od 1975. do 1982. župnik Runovića i Zmijavaca. Gvardijan u Omišu bio je 1982. - 1985. i od 1985. župnik je na Studencima.

Kao župski pomoćnik u Splitu više godina imao je jurisdikciju nad mnogim župama Dalmatinske Zagore od Drniša do Sinja, a kao župnik radio je na obnovi i gradnji crkvenih objekata, posebno u Ugljanima te u Runoviću i Zmijavcima. Na Sebišini je sagradio novu crkvu, a u Zmijavcima dovršio do krova novu kuću.

Kao župnik Studenaca temeljito je obnovio Župsku crkvu i izgrađuje kod nje zgradu za župske potrebe.

Osim duhovnim i materijalnim radom fra Ante se ogledao i u pisanju različitih članaka u nekoliko časopisa. Izdao je knjižice vjerskog sadržaja: Pretvorba kod sv. Mise, Božićne pjesme, Molitvenik Gospa od Zdravlja. Izdao je nekoliko izdanja Kneževićeve: Muke Gospodina našega Isusa i Plač Matere njegove, a i nekoliko knjiga drugih pisaca. Sam je dosad napisao i izdao knjige: »Nauk o Svetim sakramentima« (ciklostilom), »Pogled kroz veo«, »Razumski dokazi za Božju opstojnost« (dvije knjige 1962), »Riječi života«, »Od srca srcu«, tri knjige propovijedi za godinu A, za godinu B i za godinu C.

Sada kao župnik Studenaca fra Ante uređuje i župski list »Studenci«. Nema sumnje da je fra Antin život i rad mnogovrstan i veoma plodan.

MARA (ČASNA SESTRA IVANKA) NIKOLIĆ

Rođena je u Lovreću 8. XI. 1917. od roditelja p. Ivana i Matije r. Nikolić. Imala je 2 sestre: Ivu (1909.) i Anđu (1911.) i petero braće: Petra (1913. - poginuo u Bleiburgu 1945.), Tomu (1915.), Srećka (1920.), Marijana (1922. † 1922.) i Ivana (1924.).

Preko časnih sestara »Notre Dame« u Splitu pošla je u redove časnih sestara i dugo godina bila misionarka u Alžiru. Sad živi kao časna sestra u Lyonu, u Francuskoj.

Nekoliko je puta posjećivala svoj rodni kraj, doimajući se živo i raspoloženo.

Mara (č. s. Ivanka) Nikolić
r. 1917.

Mara (č. s. Esterina) Olujić
r. 1949.

MARA (ČASNA SESTRA ESTERINA) OLUJIĆ

Rođena je u Lovreću 21. X. 1949. od roditelja Marijana Olujića i Mare rod. Nikolić, kao treće od četvero djece. Krštena je 30. X. 1949.

U Lovreću je pohađala osnovnu školu do početka 1961. god. kad se njezina obitelj preselila u Zagreb, gdje je Mara završila osnovnu školu i 1965. ušla u Družbu službenica milosrđa.

Prve zavjete obavila je 30. VIII. 1968. a 29. VIII. 1975. položila je doživotne zavjete.

Kao redovnica provela je neko vrijeme u Splitu i u Kaštel-Sućurcu. U Zagrebu je pohađala Katehetski institut te je nakon toga radila kao katehistica i orguljašica na župama Kaštel-Štafilić, Plješivica kod Jastrebarskog, Vrbovec, a već treću god. tu službu obavlja u Nerežišću na otoku Braču.

Sestra Esterina je najmlađa redovnica iz naše župe.

MARICA (ČASNA SESTRA MIROSLAVA) PETRIČEVIĆ

Sestra Miroslava rodila se 6. VIII. 1919. u Lovreću od roditelja Marijana i Kate r. Matković. Po vlastitom priznanju, postala je redovnica zaslugom župnika fra Joze Šimića i svećenika fra Ivana Glibotića.

U samostan Školskih sestara u Splitu stupila je kao kandidatica 1. XII. 1938.

U postulaturu je ušla 14. II. 1940, a u novicijal 5. I. 1941. Prve zavjete je položila 6. I. 1942. u Splitu, a u Zagrebu (Sv. Duh) položila vječne zavjete 6. I. 1945. Za polaganje vječnih zavjeta, nije zbog ratnih neprilika mogla ići u Split, pa je to, posebnim dopuštenjem Sluge Božjega kardinala Stepinca učinila u Zagrebu.

Mjesta na kojima je službovala sestra Miroslava:

1942. u Lovreću, 1942. - 1946. u Zagrebu (Sv. Duh), 1946. Sisak - Zagreb, 1947. - 1948. u Trpnju, 1947. - 1948. u Splitu (na Poljudu), 1949. - 1951. u Makarskoj, 1951. - 1952. u Zagrebu, 1952. - 1954. u Dubrovniku i Splitu (Poljud), 1954. - 1958. u Splitu (samostan na Poišanu), 1958. - 1962. u Splitu (samostan na Obali) - Lovret, 1962. - 1967. u Kaštel Gomilici, 1967. - 1982. u Lovreću (njegovateljica bolesnih roditelja), u tom razdoblju pomagala je župnicima i svirala u Crkvi. Od 1982. živi u samostanu Imotski.

Tijekom ovog rata 1991. posjetila je svoju sestru u Trstenom i ondje je zbog ratnih nevolja zadržana. U svoj samostan u Imotskome vratila se 1992. Sad dok živi u samostanu, kao i nekoliko godina prije, svaki dan odlazi u župu Vinjane pomagati svećenicima u sviranju i u kućanstvu.

ANKA PETRIČEVIĆ (S. MARIJA OD PRESVETOG SRCA, KLARISA)

Ima životopis među književnicima.

MARIJA (ČASNA SESTRA LEONARDA) ŽIŽANOVIĆ

Rođena 5. IV. 1923. od roditelja Bože i majke Ivanice Bilić. Krštena 10. VI. 1923. Imala je dva brata i četiri sestre. završila je 4 razreda osnovne škole u Lovreću i domaćinsku školu u Splitu (Lovret) i po zanimanju je kuharica.

U samostan časnih sestara franjevki u Splitu na Lovretu stupila je 1941. god., a godinu Novicijata započela ja 15. VIII. 1943. Prve je zavjete položila 16. VIII. 1944., a doživotne 5. I. 1948. godine.

Kao kuharica radila je u franjevačkim samostanima ili u podružnicama svoje redovničke provincije.

God. 1945, nakon prvih redovničkih zavjeta, poslana je u Zagreb, u samostan Gospe Lurdske, a zatim je u Splitu na Lovretu 1947. Već 1948. u samostanu je Badija kod Korčule, 1949.-1952. u Splitu (samostan Gospe od Zdravlja), 1952. u Trpnju (u podružnici svoje družbe), 1952.-1955. u franjevačkom samostanu u Makarskoj, 1955.-1958. u franjevačkom samostanu u Sinju, 1958.-1965. u Zagrebu u samostanu Sv. Duha (konventualci), 1965.-1972. u Splitu, u Domu starih, 1972.-1973. u Franjevačkom samostanu Makarska, 1973. samostan otaca trećeredaca u Odri kod Zagreba, 1973.-1975. u Hrvatskoj misiji u Frankfurtu, 1975.-1977. u Domu starih u Bad Tölzu (Njemačka), 1977.-1979. u samostanu Sv. Duha u Zagrebu, 1979. -1985. u samostanu Gospe Lurdske u Zagrebu, 1985.-1988. u podružnici svoje družbe u Segetu kod Trogira, 1988. - 1992. u Franjevačkom samostanu Poljud u Splitu i od 1992. u Svetom Roku (Lučac) u Splitu.

Dakle, časna sestra Leonarda cijeli je svoj radni vijek provela marljivo radeći u kuhinji, i tako nastojala uljepšati i olakšati život tolikima zdravim i bolesnim, što je i te kako veliko i zaslužno pred Bogom. Nema dvojbe da je obavljajući ulogu Marte ostvarivala pohvalu koju je od Isusa dobila Marija.

Marica (č. s. Miroslava) Petričević, r. 1919.

Marija (č. s. Leonarda) Žižanović r. 1923.

ŽUPNICI I POMOĆNICI U ŽUPI LOVREĆ-OPANCI
(od osnutka Župe do 1992. god.)

Fra Ivan Krainović	1733. -
Fra Jure Božinović	1747. - 1750.
Fra Grgo Miličević	1750. -
Fra Ante Milinović	1768 .- 1769.
Fra Filip Milinović - Nosić	1770. - 1772.
Fra Benedikt Delaš	1773. - 1778.
Fra Stjepan Primorac	1779. -
Fra Dane Knezović	1779. -
Fra Filip Milinović - Nosić	1780. - 1784.
Fra Ilija Mrnjavac	1785. - 1790.
Fra Gabro Batinić	1790. - 1792.
Fra Paško Mrnjavac	1792. - 1793.
Fra Filip Milinović - Nosić	1793. - 1795.
Fra Ante Milinović - Nosić	1795. - 1799.
Fra Karlo Jakić	1799. - 1816.
Fra Mijo Lozo	1816. -
Fra Ante Ravlić	1826. - 1831.
Fra Anđeo Udiljak	1831. - 1835.
Fra Ante Milinović	1838. - 1840.
Fra Anđeo Udiljak	1840. - 1857.
Fra Frano Pušić	1858. - 1861.
Fra Ilija Ravlić	1861. - 1862.
Fra Cipro Leutić	1862. - 1866.
Fra Karlo Balić	1866. - 1867.
Fra Anđeo Udiljak	1867. - 1872.
Fra Felicije Vukojević	1872. - 1875.
Fra Ante Rako	1876. - 1880.
Fra Frano Ravlić	1880. - 1888.
Fra Kleme Šarić	1888. - 1905.
Fra Frano Ravlić	1905. - 1908.
Fra Stanko Borić	1908. - 1914.
Fra Silvestar Kutleša	1914. - 1921.
Fra Konrad Rudan	1921. - 1930.
Fra Josip Šimić	1930. - 1945.

Fra Frano Petričević	1945. - 1949.
Fra Anđeo Cvitanović	1949. - 1955.
Fra Paulin Vuković	1955. - 1962.
Fra Josip Dodig	1962. - 1970.
Fra Ante Anić	1970. - 1973.
Fra Metod Latinac	1973. - 1976.
Fra Anđelko Šimić	1976. - 1990.
Fra Dinko Bekavac	1990. -

Pomoćnici:

Fra Frano Pušić	1835.
Fra Frano Petričević	1936.
Fra Ivan Abrus	1937.
Fra Bernardin Librenjak	1937. - 38.
Fra Serafin Raić	1938. -
Fra Anđeo Cvitanović	1939. - 40.
Fra Ćiro Markoč	1940.
Fra Pavao Glibotić	1941. - 43.
Fra Frano Petričević	1943. - 45.
Fra Dušan Domić	1980.
Fra Pavao Glibotić	1980. - 82.
Fra Anđelko Šimić	1990. -

Prema Vrčić: Župe Imotske krajine, II. dio, str. 91.

Fra KLEME ŠARIĆ, župnik (1888. - 1905.)

Fra Kleme bio je rodom iz Tučepa i župnikovao je na Lovreću potkraj 19. i početkom 20. stoljeća. Župnikovao je 17 godina i umro kao župnik Lovreća i Opanaka od boginja, za 3 dana. Pokopan je na groblju u Lovreću.

Fra Kleme Šarić, župnik (1888.-1905.)

Fra FRANO (GRGO) RAVLIĆ, župnik (1880.-1888, 1905.- 1908.)

Rođen u Kozici 12. rujna 1856. (općina Vrgorac) od oca Mate i majke Pere rod. Luetić. Kršten je i krizman u Kozici, osnovnu školu učio je u Makarskoj, srednju školu u Sinju, a bogosloviju u Šibeniku i Makarskoj.

Ušao je u Novicijat 15. prosinca 1873; položio zavjete na Visovcu 20. studenog 1874, a svečane zavjete u Makarskoj 20. studenog 1877. »Svećenik je postao 20. ožujka 1879. u Splitu. Službe: prefekt sjemeništaraca u Sinju 1877. - 1879, profesor dogmatike u Šibeniku 1879, *župnik u Lovreću 1880. - 1888,* gvardijan u Omišu 1888. - 1891, župnik u Studencima 1891. - 1896, *drugi put župnik Lovreća 1896. - 1907,* gvardijan u Živogošću 1907. - 1910, u Omišu vikar 1910. - 1911, a gvardijan od 1911. do 1914. Ponovno definitor provincije 1914. - 1917.

Ostaje u Omišu do duboke starosti (85 g.) i ondje umire 22. studenog 1941.

Fra STANKO BORIĆ, župnik (1908. - 1914.)

Rođen je u Bristu u Makarskom primorju. Među ostalim službama koje je obavljao bio je župnik u Vinjanima 1885 - 1889.

Fra Stanko Borić
župnik (1908.-1914.)

Potkraj 19. i početkom 20. stoljeća u Lovreću su bili zagrijani župnik i vjernici da se napokon sagradi nova crkva. Tako je bilo i za fra Stanka Borića. Fra Stanko piše biskupskom Ordinarijatu 26. ožujka 1908. da je na seoskom zboru 4. veljače 1908. postignut sporazum o gradnji crkve i mjesta gdje se crkva ima graditi. Sastanku nisu bili nazočni Katići i Nikolići. Nagovorio ih je Bulić, općinski tajnik u Imotskome, neka ne grade župsku crkvu zajedno s Opancima. Nastale su svađe i naprijateljstva. Pokušao je župnik uspostaviti mir i slogu i predlagao je da poslanstvo ide Biskupu, ali sve uzalud. Župnik Borić 13. srpnja 1912. preko Ordinarijata moli da se gradnja crkve ne povjeri poduzetniku Franchiniju, jer on zbog svojih karakternih mana neće nikad

dovršiti posao, pa preporučuje Perkovića, poduzetnika iz Aržana.

Za vrijeme fra Stanka opanački glavar Mate Olujić isposlovao je od Namjesništva u Zadru da se na župski pečat stavi: Župski ured: Lovreć-Opanci i 5. kolovoza 1909. Ordinarijat je to odobrio.

Dana 7. travnja 1909. dovedena su iz Splita tri velika zvona iz livnice J. Cukrova, nabavljena troškom Župske crkve i doprinosom vjernika.

Fra SILVESTAR KUTLEŠA, župnik (1914. - 1921.)

Rođen je 28. ožujka 1876. a svećenikom postao 28. listopada 1898. Bio je profesor na sinjskoj Franjevačkoj gimnaziji, predajući grčki, latinski, hrvatski, povijest i zemljopis a od 1912. do 1914. bio je ravnateljem gimnazije.

Župnikovao je u Lovreću u vrijeme I. sujetskog rata i 3 godine nakon rata, ostavivši dobru uspomenu kao župnik.

Iz Lovreća je pošao na dužnost gvardijana u Makarsku. Kao župnik Lovreća bio je definitor Provincije (1913 - 1917). U Runoviću je župnikovao od 1922. do 1936, a odande je u šezdesetoj godini otišao u Imotski samostan, gdje je ostao do smrti 8. I. 1943.

Fra Silvestar se, uz svoje svećeničke dužnosti, mnogo bavio knjigom i skupljanjem kazivanja o narodnim običajima, pjesmama i dr. Zapisao je mnoge pjesme koje su mu kazivali pjevači narodnih pjesama.

Izdao je: Junačke narodne pjesme Imotske krajine (1939.), a prije toga izdao je folklorne zapise: »Zamirlisao mi Krist« (1936.), »Legenda o Gavanu u Imotskoj krajini« (1937.) i »Život i običaji u Runovićima«.

Fra Silvestar Kutleša,
župnik (1914.-1921.)

Fra Konrad Rudan
župnik (1921.-1930.)

Fra KONRAD (ANDRIJA) RUDAN, župnik (1921. - 1930.)

Rodio se u mjestu Bogomolje na otoku Hvaru 2. rujna 1875. od oca Stjepana i majke Antice Dragičević, a kršten je 8. rujna 1875. Imao je 4 brata i 4 sestre. Osnovnu školu završio je u Bogomolji, srednju školu u Sinju, pa filozofiju u Šibeniku, i bogosloviju u Makarskoj.

Obukao se u Novicijatu 25. rujna 1895. i prve zavjete je položio 25. rujna 1896., a vječne zavjete 26. rujna 1899. Svećenikom postaje u Makarskoj 22. X. 1899. Službovao je 1900. - 1905. kao župnik u Velikom Brdu; 1906. - 1908. župnik u Tučepima; 1908. - 1913. župnik u Gradcu (Makarska); 1914. - 1916. gvardijan u Živogošću; 1916. - 1921. gvardijan u Makarskoj; 1921. - 1930. *župnik u Lovreću; 1930. - 1937.* gvardijan u Imotskome. Bio je tri godine definitor Provincije. Poslije 1937. živi u Zaostrogu, gdje umire 28. III. 1942. okrijepljen Svetim otajstvima vjere.

Fra JOZO ŠIMIĆ, župnik (1930 - 1945)

OPASKA: životopis fra Joze Šimića objavljujemo na drugom mjestu.

Fra FRANE PETRIČEVIĆ, župnik (1945. - 1949.)

Rođen je u Lovreću 30. ožujka 1911. od roditelja Marijana i Tomice Matković. Osnovnu školu (6 razreda) završio je u Lovreću, gimnaziju u Franjevačkom sjemeništu u Sinju 1924 - 1932, a u novicijatu je bio na Visovcu 1929. - 1930. Bogosloviju je završio 1932. - 1936. u Makarskoj.

Župski pomoćnik bio je u Drnišu pet godina, a nakon toga je, usred rata 1943, došao za *župnika u Lovreć*, malo poslije nezapamćenog krvoprolića i paleža nedužnoga civilnog pučanstva u Lovreću 22. srpnja 1943.

Došao je u Lovreć u rujnu i provodio dane straha i progona. Gotovo svakog dana bio je po privatnim kućama i mijenjao kuće u kojima je spavao zbog ratnih, a poslije i zbog poratnih neprilika.

U svojoj rodnoj župi ostavio je uspomenu neobično požrtvovnoga, dobroga i

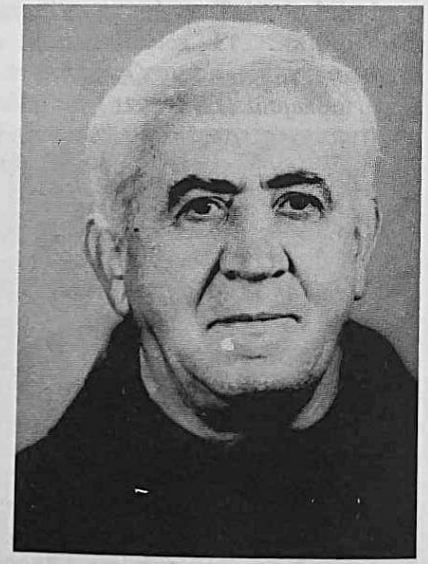

Fra Frane Petričević
župnik (1945.-1949.)

svetog svećenika, koji je tada a i poslije tijekom života, mnogo pješačeći, vjernike učio moliti, tješeći ih i upućujući na dobro.

Fra Frano je ostao župnikom na Lovreću do 1949.

Župnikom u Grabu kod Trilja bio je 1950.-1961. Obavljajući službu u Grabu, bezbrojne je kilometre propješačio ili se vozio na biciklu. Svagdje je ostavio uspomenu dobroga i domaćega čovjeka-svećenika.

Od 1970. do 1976. bio je župski pomoćnik u Šibeniku, od 1976. od 1985. župski je pomoćnik na Unešiću, a od 1985. boravi u samostanu Gospe Sinjske u Sinju. Cijeloga svog života fra Frano se uvijek najradije navraćao baš u to svetište. Tamo ga cijela Sinjska krajina odlično poznaje i rado se kod njega ispovijeda.

Fra Frano se više puta godišnje navraćao, a i sad navrati u svoj rodni kraj i vrlo rado posjećuje kršćanski svijet koji je željan duhovne utjehe i poticaja na dobro.

Fra ANĐEO CVITANOVIĆ, župnik (1949. - 1955.)

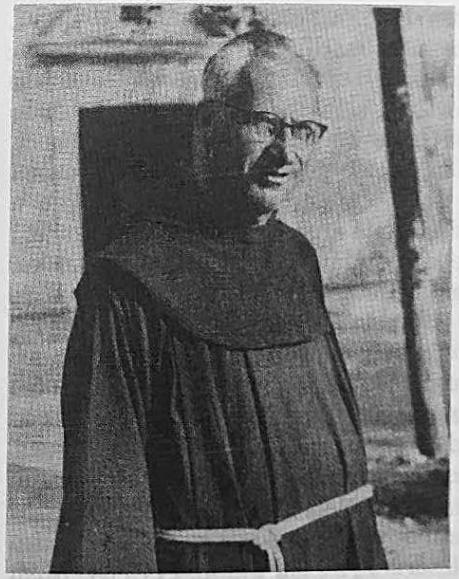

Fra Anđeo Cvitanović
župnik (1949. - 1955.)

Rodio se 15. ožujka 1915. god. u Podaci od oca Ivana i majke Kate rođ. Petričević. Prvi razred osnovne škole završio je u Podaci, II. i III. u Bristu, a IV. i V. u Otoku kod Sinja. God. 1925, s deset godina, stupio je u Franjevačko sjemenište u Sinju, a 1931. ušao u Novicijat u samostan u Zaostrogu. Sljedeće godine 1932. - 1934. studira filozofiju u Sinju i nakon toga 1935. - 1938. bogosloviju u Makarskoj. Iste je godine 12. ožujka 1938. zaređen u Splitu za svećenika i sutradan služi mladu Misu u Podaci. Od rujna 1938. do veljače 1939. bio je u vojsci u Petrovaradinu, od 18. ožujka 1939. do kolovoza 1941. kapelan je u Lovreću. Zatim je od 1941. do ožujuka 1942. župnik u Pasičinima.

Tijekom rata je u Sinju, Makarskoj i Imotskome (bez župničke službe).

Od 1945. do 1949. župnik je u Studencima.
Od 1949. do 1955. *župnik u Lovreću.*
Od 1955. do 1964. župnik i gvardijan u Živogošću.
Od 1964. do 1967. župnik u Bristivici.
Od 1967. do 1990. župnik Sućurju, otok Hvar, a od 1990. do danas živi u Zaostrogu.

Fra Anđeo Cvitanović veći dio svoga života bavio se pisanjem nabožnih knjiga. Ispod njegova pera izišlo je više knjiga: 1992. izišla je iz tiska njegova nova knjiga: *Molitvom do Boga.* Ljudi govore da je bio dobar vjeroučitelj.

Fra PAULIN VUKOVIĆ, župnik (1955. - 1962.)

Rodio se u Glavicama (Sinj) 31. siječnja 1913. od oca Karla i majke Šime r. Bužančić. U djetinstvu je osjetio što znači biti siromah i siroče. Majka mu je naime, umrla kad mu je bilo nekoliko godina. Otac je sve sile uložio kako bi prehranio svoju mnogobrojnu čeljad i dao im kršćanski odgoj. Djecu je slao u osnovnu školu, a kad je Šimun (fra Paulin) uspješno završio osnovnu školu, ponudio mu je da pohađa od kuće franjevačku klasičnu gimnaziju u Sinju, jer nije imao novca da plaća sjemenište. Šimun rado prihvati očevu ponudu i u jesen 1925. započne gimnaziju u Sinju. Uza svu marljivost i čvrstu volju za naukom, u prvim razredima teško se provlačio, a bilo je i posrtaja. Nije čudo ima li se na umu siromaštvo u kući, nema sobicu gdje bi se mogao spremati za nauk, otac traži da mu pomogne u radu, ostaje mu i briga za mlađu braću... sve je to otežavalo dobar uspjeh u nauku. Ipak je sretno završio šesti razred i javio se Upravi provincije da želi poći u Novicijat i ubrojiti se u sljedbenike sv. Franje. Molba je uslišana i on je započeo Novicijat u Zaostrogu god. 1933. pod vodstvom meštra O. Alberta Bukića. Prošavši sretno i plodonosno godinu novaštva, položi zavjete 1934. pa nastavi gimnaziju u Sinju, a filozofsko-teološki studij u Makarskoj i to s vrlo dobrim uspjehom, zadovoljan odgojiteljima i profesorima, a i oni njime. Prvu Sv. Misu služi u Kninu 14. travnja 1940. Prezbiter asistent mu je bio Mp. fra Petar Grabić, provincijal.

Fra Paulin Vuković
župnik (1955. - 1962.)

U svećeničkom životu je obavljao razne dužnosti: odgojitelj u sjemeništu u Sinju od god. 1941. - 1942, pomoćnik župnika u Sinju od 1942. do 1945, župnik u Gali -Gljevu, stojeći u Sinju, od 1946. do 1949, gvardijan u Sinju i 3 godine definitor od 1949. do 1955, *župnik u Lovreću od 1955. do 1962,* magistar klerika u Sinju od 1962. do 1967, župnik u Turjacima od 1967. do 1978. a u samostanu u Omišu nalazi se od 1979. do smrti (7. siječnja 1986).

Tjelesno bijaše krupan i naoko vrlo razvijen, ali njegova pluća nisu pravilno radila još od njegove mladosti. Imao je više puta upalu pluća, a što se odrazilo na rad srca. No uza sve bolesti i boljetice u radu se nije štedio, osobito kad je bila riječ o vjeronauku. Katehezi mladih i starijih pridavao je veliku važnost, općenito je bio savjestan, uredan, čovjek od riječi, pouzdan, karakteran, ponešto žestoke ćudi pri obrani istine i vrednota.

Moglo bi se kazati da je bio rođen za redovnika - franjevca. Jednostavan, s najmanje stvari zadovoljan. Držao se savjeta sv. Pavla, koji je kazao: »Kad imamo što pojesti i u nešto se obući, budimo zadovoljni.« - Budno je pazio da crkva Božja, gdje se narod Božji okuplja na svetu molitvu i druge liturgijske čine, bude uvijek čista, uredna, pažena i svetim ruhom i svetim posuđem dolično opremljena. I to je smatrao kultom Svevišnjega.

U čitavom svom svećeničkom radu mogao je kazati s apostolom: »Ne stidim se Evanđelja!« Na njegovim vječnim istinama izgrađivao je svoj duhovni profil i nastojao oblikovati duše i srce vjernika među kojima je kao dušobrižnik djelovao. Fra Paulin je bio čovjek žive i cjelovite vjere u Krista i njegovo Evanđelje. Ono ga je nadahnjivalo, poticalo u radu i žrtvi, njegove istine ispunjale su ga životom i radošću. Živi Evanđelje, širi ga i brani. Čovjek je višega duhovnog života, koji dnevno hrani liturgijskim činima, dnevnim razmatranjem i stalnim pobožnostima. Bježao je od polovičnosti, površnosti u svom vlastitom životu, i u duhovnom vodstvu povjerenog mu stada. - Sveti Franjo, živo ogledalo Krista, bio mu je trajni uzor kako se iz bliza nasljeđuje Božjeg Sina, našeg Otkupitelja, Učitelja, Žrtvu, radi veće slave nebeskoga Oca i spasa duša. Fra Paulin je ostavio lijep spomen kršćanina, redovnika i apostolskog radnika. Uspomena na njega će živjeti!

o. Jerko Lovrić

Fra JOZO DODIG, župnik (1962. - 1970.)

Rodio se u Kamenmostu, župa Podbablje, 19. ožujka 1928. od oca Ante i majke Ane r. Jonjić. Ante (fra Jozo) imao je 2 brata i 5 sestara. Osnovnu školu polazio je od 1935. do 1940, a gimnaziju 1940. - 1944. u Sinju. Ušao je u Novicijat 22. prosinca 1945. (na Visovcu), jednostavne zavjete položio je 4. siječnja 1947. (na Visovcu), a svečane zavjete 4. siječnja 1950. (u Zagrebu). Svećenikom je postao u Zagrebu 19. ožujka 1952.

Službe: župnik Kozice (1954. - 1958.), župnik Čvrljeva (1958. - 1962.), *župnik Lovreća (1962. - 1970.),* župnik Nevesta (1971. - 1976.), na Visovcu (1976. - 1987.), u Sumartinu od 1987. Na Visovcu i Sumartinu obavljao je i obavlja službu samostanskog vikara.

Fra Jozo Dodig
župnik (1962. - 1970.)

Fra ANTE-MILAN ANIĆ, župnik (1970. - 1973.)

Rođen 11. IX. 1933. god. u Slivnu Imotskome, od Ivana i Ljubice rođ. Glibotić. Osnovnu školu završio je u Iloku (Srijem), gimnaziju u Sinju i Zagrebu. Dvije godine vojske proveo je u Pirotu (Istočna Srbija), a filozofsko-teološki studij završio je u Makarskoj i Zagrebu. Za svećenika je zaređen 3. srpnja 1960. u Imotskome od biskupa dr. Petra Čule iz Mostara i prvu Sv. Misu služio u Slivnu 10. VII. 1960.

Služio je: kapelan u Sinju od 1961. do 1963, provincijalni tajnik od 1963. do 1965, župnik u Otoku od 1965. do 1967, župnik u Čvrljevu od 1967. do 1970. i *župnik u Lovreću od 1970. do 8. VIII. 1973.* Ondje naslijedio o. fra Jozu Dodiga.

Došao je u župu Lovreć kao relativno mlad svećenik, za vrijeme »Hrvatskoga proljeća«. Ondje je djelovao kao svoj na svome u pravom smislu riječi, među tim našim vrijednim, ponosnim i vjerski svjesnim žiteljima. Dobar dio njih radio je u inozemstvu i u splitskom području, gdje su mnogi već i svoje kuće sagradili.

Mlađi su ljudi redovito svake nedjelje i blagdana iz Splita dolazili i sudjelovali kod nedjeljne službe Božje. Divno je bilo raditi s tim ljudima punim idealizma što su budno pratili razvoj buđenja nacionalne svijesti.

Taj rast nacionalnoga i vjerskoga događanja izvrsno se odrazio na sve stanovnike i službe u župi Lovreć. Svi su se divno slagali i uklapali u cjelinu, bez obzira na radna mjesta na kojima su djelovali.

Napose valja istaknuti povezanost Lovrećana sa svojom mjesnom crkvom i Župnikom. Gdje god bili, u zemlji ili u inozemstvu, gotovo ni jedan od njih, bilo intelektualac, radnik, službenik... nije došao kući a da nije došao pozdraviti, porazgovarati sa svojim Župnikom. Oni iz Amerike, Australije, iz dalekih zemalja, ukoliko nisu eventualno bili u posjetu Lovreću, javljali su se pismeno. Mislim da su rijetke župe naše Provincije u kojima su župljani tako ponosni na svoje kao župljani župe Lovreć.

Fra Ante piše: »Neka ovih nekoliko rečenica bude sitni kamenčić za hvale vrijednu »Spomenicu« župe Lovreć; ujedno kao mali doprinos za veliku mozaičnu fresku koju su radili i dalje rade sa svojim župnicima na domoljubnom i vjerskom području vrijedni Lovrećani.

Neka i dalje prenose na svoje mlađe te neuništive i vječne vrednote. Trajno sam zahvalan Gospodinu što mi je bilo dano da sam mogao dio svoga radnoga vijeka odraditi u toj čestitoj sredini!«

Poslije Lovreća fra Ante je službovao u Rosenheimu 1973. - 1974.; u Bonnu 1974. - 1982.; u Kölnu, 1982. - 1986.; u Podbablju 1986. - 1991.; Gradcu na/m. od 1991.

Fra Ante -Milan Anić
župnik (1970. - 1973.)

Fra Metod Latinac
župnik (1973. - 1976.)

Fra METOD LATINAC, župnik (1973. - 1976.)

Rodio se u Trilju, od oca Marka i majke Marte r. Klapež. Ćiril (fra Metod) rodio se 24. veljače 1916. Imao je 2 brata i 3 sestre. Osnovnu školu završio je u Trilju, a gimnaziju u Sinju. U Novicijat je ušao u Zaostrogu 13. kolovoza 1934, zavjete položio na Visovcu (14. kolovoza 1935.), svečane zavjete učinio u Makarskoj (4. XII. 1938.), a svećenik je postao u Sinju 6. srpnja 1941.

Službe: pomoćnik u Imotskome (1942. - 1947.); pomoćnik u Zagrebu (1947. - 1952.); pomoćnik u Splitu (1952. - 1955.). Iz Splita je služio Lećevicu (1953. - 1954.); od 1955. do 1958. pomoćnik je u Splitu i župnik u Brštanovu; 1958. - 1964. gvardijan je na Visovcu i župnik u Dubravicama; župnik je u Vrlici (1964.-1973.); od 1973. do 1976. *župnik u Lovreću; 1976. -1978.* župnik u Prugovu; 1978. - 1982. (u samostanu u Omišu); 1984. u Šibeniku; 1984. - 1990. kapelan klarisa u Splitu; od 1990. u Omiškom je samostanu.

Fra Metod je od 8. svibnja 1945. do 8. svibnja 1948. bio u zatvoru u Staroj Gradiški.

Fra ANĐELKO ŠIMIĆ, župnik (1976. - 1990.)

Rođen u Tučepima 1. prosinca 1920. i kršten 5. prosinca 1920. a krizman 24.travnja 1933. također u Tučepima, gdje i završio osnovnu školu 1927. - 1931, pa zatim gimnaziju (osam razreda) u Sinju 1931. - 1940. Ušao je u Novicijat na Visovcu 27. srpnja 1937. pa do 28. srpnja 1938. kad je položio zavjete. Klerikat (VII. i VIII. r. gimnazije) u Sinju 1938. - 1940, a filozofiju i bogosloviju učio u Makarskoj 1940. - 1944. Svečano se zavjetovao 2. XII. 1941. a ređen za svećenika u Makarskoj 15. kolovoza 1943. Mladu Misu služio u Tučepima 22. kolovoza te godine, a u Igranima i Drašnicama bio župnik 1944. - 1948. Zatim u vojsci u Sloveniji 21. XI. 1946. - 2. II. 1948, a te je godine diplomirao na Zagrebačkom Bogoslovnom fakultetu i postao župnik i gvardijan u Živogošću gdje je ostao do 1955, otkad je župnik u Promini, pa od 1964. do 1976. župnik u Baškoj Vodi i Bastu, a otada *župnik u Lovreću do 1990.*

Od 1973. do 1982. bio definitor Provincije (3 puta), a od 1970. do 1990. u šest navrata bio član Svećeničkog vijeća Splitsko-Makarske nadbiskupije (u Baškoj Vodi i Lovreću). Bio članom Svećeničkog vijeća pri Biskupskoj konferenciji u Zagrebu (2 trogodišta).

Od 1990. god. živi i radi u Lovreću kao ispovjednik.

Fra Anđelko Šimić
župnik (1976. - 1990.)

Fra Dinko Bekavac
župnik (od 1990.)

Fra DINKO BEKAVAC, župnik (od 1990.)

Rođen je 15. rujna 1953. u Studencima, Općina Imotski, od roditelja Nikole i majke Mare r. Dragum. Drugo je od četvero djece u obitelji. Osnovnu školu završio je u Studencima 1968. g. i 11. rujna 1968. stupa u franjevačko sjemenište u Sinju. Poslije treće godine sjemeništa stupa u Novicijat na Visovcu 5. srpnja 1971. g., a godinu dana poslije polaže prve redovničke zavjete. Godine 1973. maturirao je na Franjevačkoj gimnaziji u Sinju.

Filozofsko-teološki fakultet pohađao je u Makarskoj i u Zagrebu od 1973. do 1979. god. Za svećenika zaređen je 29. lipnja 1979. u Otoku kod Sinja, a Mladu misu služio u rodnim Studencima 23. srpnja 1979. god.

Poslije Mlade mise obavlja službu župnikova pomoćnika u župi Gospe Lurdske u Zagrebu do 1981, kad biva premješten u Imotski, također kao župnikov pomoćnik. Od 1983. do 1989. na dužnosti je samostanskog vikara u Imotskom. Tijekom službovanja u Imotskom uspješno vodi Mješoviti pjevački zbor i mali dječji zbor, s kojim na natjecanjima za »Zlatnu harfu« dječjih zborova nekoliko puta osvaja prva mjesta.

Od 2. veljače 1990. do kraja srpnja iste godine zamjenjuje u župi Lovreć bolesnog fra Anđelka Šimića, gdje biva imenovan i župnikom, pa i sada obavlja tu službu.

Fra IVAN (JOSIP) ABRUS, pomoćnik (6 mj. 1937.)

Rodio se u Drnišu 25. rujna 1911. od oca Ivana i majke Božice r. Basić. Osnovnu školu učio u Drnišu, gimnaziju u Sinju, filozofiju u Sinju, a bogosloviju 1934. - 1938. u Makarskoj.

U Novicijatu na Visovcu bio 1929.; zavjete je položio 1930, a svečane zavjete u Makarskoj 1933. Svećenik postao 28. ožujka 1936. u Splitu. Službovao je: kao pomoćnik u Drnišu 1936. - 1937.; *pomoćnik u Lovreću od 11. I. 1937. do 3. VII. 1937.* (bio vrlo aktivan), župnik u Velikom Brdu 1937. - 1940; u Splitu od 1940.-1946, župnik u Drnišu 1946. - 1947, 1953. - 1955. orguljaš u Sinju. Od 1955. - 1958. župnik u Tučepima, župnik i dekan u Metkoviću 1958. - 1962, u Zagrebu orguljaš 1962. - 1964, gvardijan u Omišu od 1964. do 1967, te godine župnik u Šibeniku, a od 1967. do 1970. župnik u Sinju. Orguljaš i profesor u Sinju, a u Provincijalatu radio gotovo 20 godina kao tajnik pastorala za Provinciju i kao vrlo marljivi urednik »Vjesnika Provincije«.

Od 1947. - 1953. bio je u zatvoru. Sad živi u miru u Splitskom samostanu Gospe od Zdravlja.

Fra BERNARDIN (PETAR) LIBRENJAK, pomoćnik (1937.)

Rodio se u Karakašici (Sinj) 19. lipnja 1912. od oca Ivana i majke Mande Žanko. Imao je 4 brata i 5 sestara. Kršten 1912, krizman 1925. u Sinju. Osnovnu školu učio u Feričancima (1920. - 1925.), srednju školu od 1925. do 1930. u Sinju, filozofiju 1931. - 1933. u Sinju, a bogosloviju u Makarskoj 1933. - 1937.

Ušao u Novicijat 30. kolovoza 1930. u Makarskoj, prve zavjete položio 1. rujna 1931, a svečane 12. rujna 1934. Svećenikom je postao 6. svibnja 1937. u Splitu (Dobri). *U Lovreću je pomoćnik od 1. kolovoza 1937. do 31. kolovoza 1937*, pa pomoćnik u Sinju 1937. - 1938, kratko vrijeme u Šibeniku, a zatim u Promini od 1938. do 1940, pa opet u Sinju od 1945. do 1948, zatim je župnik u Turjacima 1955. - 1958, i u Prgometu od 1958. do 1964. Od 1964. živi u miru u Sinjskom samostanu.

Fra SERAFIN RAJIĆ, pomoćnik (1938. i 1940.)

Rodio se u Velikoj Cisti 2. prosinca 1913. od oca Ante i majke Jele rod. Madunić. Osnovnu školu završio je u Cisti, gimnaziju u Sinju, filozofiju u Sinju (1932. - 1934.), a bogosloviju u Makarskoj (1934. - 1938.)

Obukao se na Visovcu 1931, a zavjetovao se 1932. Svečane zavjete položio je u Makarskoj (30. XI. 1935.) i svećenik postao 12. III. 1938. Kao bogoslov, fra Serafin je 2 puta bio kod župnika u Lovreću iz zdravstvenih razloga pa se upoznao i sprijateljio sa župnikom fra Jozom Šimićem.

Kad je fra Serafin trebao služiti Mladu Misu, nije to mogao učiniti u Cisti, jer su mu godinu prije Mise umrli otac, stric i sestra. Stoga mu je fra Jozo ponudio da služi Mladu Misu u novoj velikoj Župskoj crkvi u Lovreću. Fra Jozo mu je bio kum i u svom stanu priredio mu gozbu. Objed su pripravili mladići i djevojke Katoličke akcije, koji su i crkvu nakitili.

Fra Serafin je službovao kao pomoćnik na Lovreću u 2 navrata, kratko. Fra Karlo Balić pozvao ga je u Rim u skotističku komisiju, ali zbog ratnih neprilika nije mogao otići. Od 1942. do 1947. bio je pomoćnik u Zagrebu, u župi Gospe Lurdske. Ondje su ga 1947, s još nekolicinom braće fratara, potpuno nedužnoga osudili na smrt komunističke vlasti i strijeljali ga 4. travnja 1947.

Marijanski kongres u Zaragozi (1979) — Fra Ćiro Markoč

Fra ĆIRO (GRGO) MARKOČ, pomoćnik (1940.)

Rodio se u Vodicama 22. travnja 1912. od oca Nike i majke Tomice r. Fržop. Imao je još tri brata. Osnovnu školu završio u Vodicama, gimnaziju i filozofiju u Sinju, a bogosloviju u Makarskoj. Od 1937. do 1941. studirao filozofiju u Rimu.

U Novicijat je ušao u Makarskoj 30. kolovoza 1930, privremene zavjete položio 31. kolovoza 1931. u Zaostrogu, a svečane 12. rujna 1934. u Makarskoj.

Za svećenika je zaređen 6. V. 1937. u Splitu (Dobri). Od 1941. do 1944. profesor je filozofije u Makarskoj i podmagister bogoslova. Godine 1946. - 1955. prof. je filozofije našim bogoslovima u Zagrebu, a 1955. postaje ondje župnikov pomoćnik. Od 1955. do 1958. definitor je Provincije, pa je u Šibeniku pomoćnik 1956. i onda ponovno profesor filozofije na bogosloviji u Makarskoj. Od 1963. do 1964. profesor je i na Biskupskoj bogosloviji u Splitu. Od 1964.-1967. gvardijan je u Makarskoj i definitor Provincije, a od te godine do smrti dušobrižnik je naših radnika u Njemačkoj. *U našoj ga spomenici donosimo jer je neko vrijeme 1940. bio u Lovreću kapelanom, pomoćnikom za vrijeme fra Joze Šimića.*

Fra PAVAO GLIBOTIĆ, pomoćnik (1941. - 1943.)

U petak 31. srpnja 1992. u Omiškom samostanu preminuo je naš dragi i *nezaboravni fra Pavao Glibotić, koji je od 1939. do 1982. u nekoliko navrata službovao u našoj župi.*

Fra Pavao rodio se u Slivnu 19. travnja 1913. od oca Josipa i majke N. Lozina. Na krštenju je dobio ime Jure. Osnovnu je školu završio u Makarskoj, pa zatim 6 razreda u Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji u Sinju. U Novicijat je ušao i obukao franjevačko odijelo u Zaostrogu 2. rujna 1931. i prve zavjete položio 3. rujna 1932.

Studij filozofije završio je u Sinju, a bogosloviju u Makarskoj. Svečane zavjete položio je u Makarskoj 30. studenoga 1935. i za svećenika je zaređen u Splitu 12. ožujka 1938. Mladu Misu služio je u Slivnu 20. ožujka 1938.

Kao bogoslov pomagao je župniku fra Jozi Šimiću. Naime, on je 1937. i 1938. učio djecu pjevanju, a od 1938. - 1941. bio je orguljaš u crkvi Gospe od Zdravlja u Splitu. Kad je fra Jozo (zbog životne opasnosti) napustio Lovreć, *fra Pavao je ostao u Lovreću i obavljao svu službu do 1943.* Tada se zbog opasnosti povukao u rodno mjesto Slivno, gdje je službovao od 1943. do 1951. a od te godine do 1955. bio je župnik u Runoviću.

1955. - 1961. župnik, gvardijan i dekan u Imotskom.
1961. - 1964. drugi put župnik u Runoviću.
1964. - 1967. gvardijan u Visovcu.
1967. - 1970. župnik u Prološcu.
1970. - 1976. gvardijan i župnik u Sumartinu.

Fra Pavao Glibotić

Fra Dušan Domić

1976. - nekoliko mjeseci pomagao je u Lovreću i župniku fra Anđelku Šimiću dok on nije položio vozački ispit.

1976. - 1980. samostanski je vikar i učitelj pjevanja za novake na Visovcu.

1980. - 1982. *ponovno je u Lovreću* gdje u svemu pomaže Župniku, posebno sviranjem i obučavanjem u pjevanju.

1982. - 1985. u Imotskom je samostanski vikar.

1985. - 1992. (do smrti) nalazi se u Omiškom samostanu kao bolesnik.

Pokojni fra Pavao je jedan od naše braće koji je svoje umne i fizičke snage trošio da očuva vjeru u našem hrvatskom narodu u ovim sudbonosnim danima i vremenima.

Takva su naime, vremena bila ona prije II. svjetskog rata, pa tijekom rata i poslije njega, sve gotovo do naših dana. I fra Pavao je u svom životu doživljavao teška iskušenja kao pastoralni radnik u mnogovrsnim službama.

Proteklih deset godina osjećao se bolesnim ali je bolest strpljivo podnosio. Bio je pobožan svećenik i posebno je rado molio krunicu.

Neka mu Gospodin udijeli obilje nagrada za njegovu vjernu službu u njegovom zvanju! Molimo se za nj!

Dragi fra Pavle, toliko si puta govorio i tako si žarko želio doći u Lovreć, da vidiš što je u crkvi i oko crkve učinjeno, jer te to osobito zanimalo i veselilo, ali bolest ti to nije dopustila.

Sad nas još bolje vidiš u Bogu i sve bolje znaš, pa se pomoli Božjem milosrđu za sve nas, za cijelu župu Lovreć-Opanci, koju si tako volio.

Neka ti je vječni pokoj!

Fra Anđelko Šimić

Fra DUŠAN DOMIĆ, pomoćnik (1980.)

Fra Dušan rođen je 7. lipnja 1954. u Župi Duha Svetoga Lovreć, kao četrnaesto dijete Ivana Domića i Anke rođene Olujić.

Osnovnu školu započeo je u Cisti Provo 1960. god. i ondje završio 4 razreda osnovne škole, a 1964. pohađa ostala 4 razreda osnovne škole u Lovreću, gdje je završio Osmogodišnju školu 1968.

Iste godine u rujnu odlazi u Franjevačko sjemenište u Sinj i 1971. g. u Sinju završava III. razred gimnazije, pa 5. srpnja iste godine odlazi u Novicijat na otočić Visovac, gdje ostaje do 5. srpnja 1972, kad polaže i svoje prve redovničke zavjete. Nakon toga vraća se u Sinj i 1973. završava klasičnu gimnaziju i polaže veliku maturu. U Makarskoj boravi od 1973. do 1977. i završava ondje 4 godine bogoslovije, a za to vrijeme 4. listopada 1975. polaže svečane redovničke zavjete. Godine 1977. odlazi na završnu godinu studija u Zagreb.

Fra Dušan je ređen za svećenika u Sinju 1978. i na njegovo ređenje došli su mnogi naši župljani (u tri autobusa). Mladu misu fra Dušan je služio vrlo

svečano u Lovreću, u svojoj rodnoj župi 15. srpnja 1978, a zatim odlazi za župskog pomoćnika u Drniš, gdje ostaje do siječnja 1980.

Nakon toga dolazi u Lovreć i boravi ondje 6 mjeseci. Od srpnja 1980. do srpnja 1981. pomoćnik je u Imotskome, a zatim odlazi u Split, gdje je godinu dana kapelan časnih sestara klarisa.

U Vrliku za pomoćnika dolazi 10. kolovoza 1982. i ondje boravi 6 godina, zatim je ondje tri godine župnik, 1991. odlazi u Kanadu za župnika Hrvatske župe svetog Nikole Tavelića u gradu Winnipegu.

Fra Dušan je rado pratio svaki rad i napredak u našoj Župi, rado je pomagao, posebno pri ozvučenju crkve. Godine 1989. sam je izveo ozvučenje svetišta tako kao da je specijalist za to. I ovdje mu zahvaljujemo.

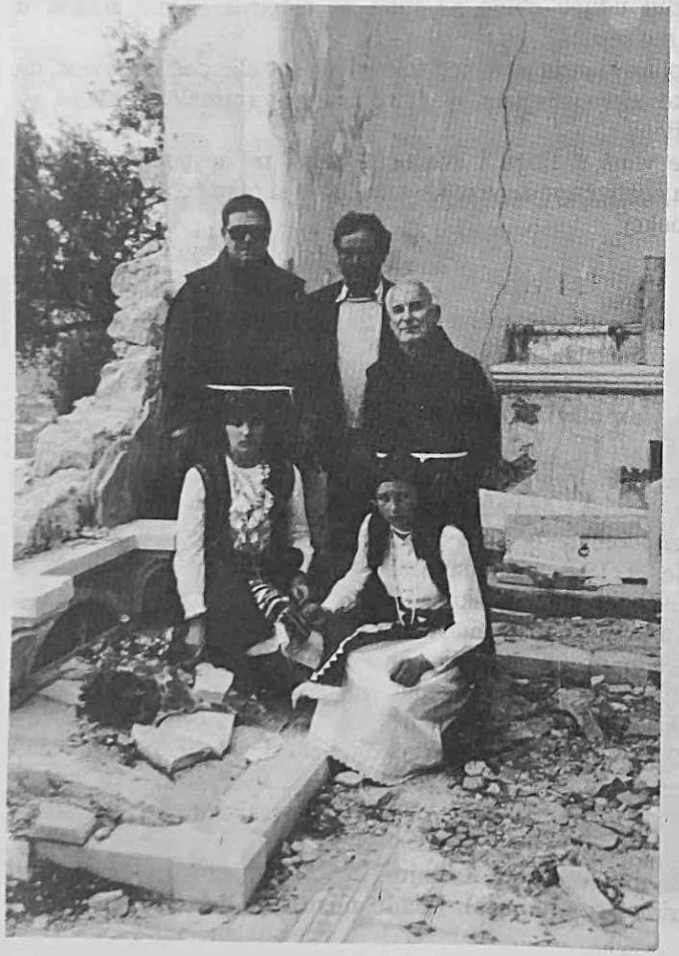

Hodočašće u Bar
Grob nadbiskuba
Milinovića

IZGRADNJA I OBNOVA NOVE ŽUPSKE CRKVE

POČETAK PRIPREMNOGA RADA NA GRADILIŠTU CRKVE U LOVREĆU

Iznjet ću svoja sjećanja o tome što ih nosim već 55 godina. Toliko dugo razdoblje gotovo je jedan ljudski vijek, a čini mi se kako se nedavno zbio, kao da nema ni desetak godina. Istina je, godine promiču veoma hitro, barem nama starijima, događaje mladih dana upijamo kao suha spužva vodu, držimo ih trajno u sjećanju i možemo ih ispričati u cjelini i u potankostima. Kad god ih prizovemo u svijest, pred nama se svaki put odvijaju zorno kao da se upravo sad događaju, a mi smo tada nekadašnji, ondašnji, u djetinjstvu i dječaštvu. Sve se, dakle, pomiče natrag, svagda proživljujemo dalekoga sebe i svoju bivšu okolicu i ljude u njoj, njihova djela, čine i postupke. Iako se većina ondašnjih sredovječnih i starih ljudi zauvijek preselila s ovoga svijeta, krenula »kud za vazda gre se,« kako veli pjesnik Ivan Mažuranić, u trenucima ih vratimo k sebi,

Fra Jozo Šimić s narodom (početak radova na crkvi)

u znan i neponovljiv događaj. I Bog sâm zna koliko li puta živimo s tim bliskim ljudima, živimo davno življenje, dozivljemo ga k sebi i ponavljamo ne zaboravljajući i bez preinaka! Bliže i znamenitije ljude te osobite dogodovštine prihvaćamo jače, duboko se utisnu u našu unutrašnjost, iz koje se ne mogu ničim izgnati. Tako svaki čovjek u sebi nosi sve svoje vrijeme od prvih zapamćenja do kraja bivanja. Poznato je da se događaji i ljudi iz okolice najdublje utisnu u dušu mlade osobe, osobe u djetinjstvu. I ne tvrdi se tek tako da odrastao čovjek, osobito umjetnik, zbiljski proživljuje svoje djetinjstvo. U njemu nalazi sreću i utjehu, stvarateljske moći i nadahnuća. Bilo da nam je djetinjstvo minulo u siromaštvu, bijedi i tegobama, pripravljeni smo češće u njemu poiskati ugodnije i veselije doživljaje.

Mi sadašnji šezdesetogodišnjaci rođeni u Dalmatinskoj zagori malo smo što vidjeli u djetinjstvu izvan rodnoga kraja. Rijetko se u dječjim danima odlazilo dalje od susjednoga sela. Čuvasmo janjce, ovce i goveda, travu čupasmo, kupismo prašku. Igrasmo se bez kupljenih igračaka, najviše skrivača, na šiške za puceta, za učupanu travu (na »mušketalo«, kako se govorilo). Djevojčice su svoje bebe same pravile od skupljenih krpica i končića. A kad smo »pisali« ocu »u svit«, činjasmo to šiljastim kamenom po kakvoj pločici. Gotovo svi oženjeni muškarci odlažahu u torbarenje ili košarenje (»galantariju«, kako se ovdje govorilo) »u svit.« To »u svit« značilo je u Austriju, Čehoslovačku, Njemačku i Mađarsku. Nerijetki nošahu svoju košaru po Slavoniji i Srijemu, Bačkoj i Banatu. Biše i oni »ljudi od svita.« A »ljudi od svita« bijahu cijenjeni, cjenjeniji negoli oni malobrojni što ostajahu kod kuće. Ti su domarci nastojali krenuti za ostalima čim im se pruža prilika. Ako li je galantar zarađivao bolje te doma donosio više novca, dakako, bijaše cjenjeniji i poštovaniji. Obično se za nj govorilo kako je »sritan u svitu, šćedan i čuvaran«. Moj je naraštaj zahvalan svojim očevima i djedovima (jedinim dvama pokoljenjima »ljudi od svita«, jer pradjedovi to već ne biše) što je od njih slušalo o nepoznatim i dalekim krajevima i ljudima, o drugačijemu načinu života, o običajima kakvi osvajahu dječju pozornost. A gdjekad su subesjednici razgovarali češki i njemački kad ne bi željeli da ostali, osobito mlađi, doznaju što govore. Spoznavali smo da osim našega opstoje i drugi jezici. Javljala se i naša znatiželja: zapitkivali smo ih koješta o tomu kako je »u svitu.« Naučili bismo koju tuđu riječ, potom bismo oponašali razgovore starijih tako što bismo »govorili« njemački i češki poput njih. Time smo se činili važnijim, odraslijim; jedva pritom čekasmo kad ćemo narasti i kročiti njihovim stopama »po svitu«, kad ćemo ostaviti košaru na trbuh i »obzirati« od kuće do kuće.

Zahvaljujući svojim djedovima i očevima, o tuđemu smo svijetu doznavali mnogo više negoli o susjednim selima, u koja smo iznimno dolazili. Stjecajem takvih prilika daleke su nam zemlje bile bliže nego, recimo, Lokvičići, Biorine, Grabovac, Šestanovac i Zadvarje, a da se i ne spominju Split, Makarska, Sinj i Imotski. Bliža i dalja putovanja pripadahu odraslim muškarcima, ženama u iznimnim slučajevima.

Pri kraju zime od oca se rastajasmo suznih očiju, bolno. Idućih osam-devet mjeseci mati će preuzeti potpun odgoj, bit će ujedno i mati i otac. Drugoga rješenja nije bilo, niti ga mogaše biti! Kad se pred Božić vraćao otac i djed,

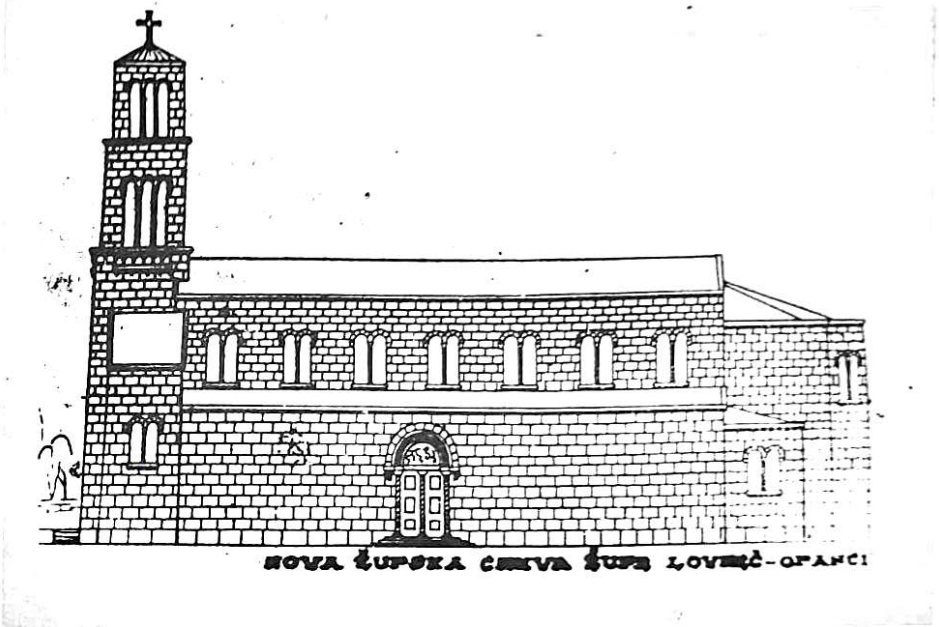

Prvi Nacrt nove crkve iz 1931.

dočekivali smo ih radosno veseleći se da će nam donijeti kakvu prikladnu stvarčicu, odjevni predmet ili postole. Široka srca očekivali smo svakoga »iz svita«, jer bismo od njega gotovo obvezatno primili tvrdi dalmatinski kolač. Bijaše to za nas prava poslastica, iako ne bi nimalo sladak. Glavno da je bio od bijela brašna i nesvakidašnji, rijedak, stoga nam se činio slatkim.

* * *

Poslije nedjeljne Mise redovito se u kući i selu razgovaralo o svećenikovoj propovijedi. Upamtih od odraslih misara da se obarao na psovače, pravdaše, smutljivce, loše običaje kojih se župljani strogo pridržavaju. Na najjačemu udaru nahodilo se umicanje, umaknuće djevojaka. Taj davni običaj hotijaše iskorijeniti župnik fra Jozo Šimić, i svake godine istupaše nekoliko puta protiv njega. No malo je uspijevao u suzbijanju umaknuća. Otkako počeh pamtiti, slušah pričanja o tomu kako svećenik zagovara gradnju crkve veće nego što je sadašnja, malena i pretijesna za vjernike lovrećke župe. U tomu fra Jozo bi ustrajan i sve ustrajnijim iz godine u godinu. Narod se slagao s njime u tomu kao ni u čemu drugomu. Svatko je želio novu crkvu, htio se njome podičiti, ali je bilo jasno da će veliki troškovi pasti na njihova leđa, na leđa svake obitelji, svakoga pojedinca. I tako skupa iđahu želja i strah, protezali se iz mjeseca u mjesec, iz godine u godinu. Razumije se, najviše je fra Jozo govorio o gradnji crkve za zimskih mjeseci kad crkva bi najpunijom, kad se kod kuće nalazilo

KRALJEVSKA BANSKA UPRAVA
PRIMORSKE BANOVINE

V.Broj: 2591/35.

21. Juna 1935. godine
- S P L I T -

PREDMET: Lovreć - novogradnja
Župske crkve.-

MINISTARSTVU GRADJEVINA
= ARHITEKTONSKO ODELJENJE =

B E O G R A D

U vezi § 87. Gradj.zakona dostavlja se Ministarstvu predmetna osnova molbom na nadležni postupak.-

Prilozi: Nacrti u trostruko kom 18.
Opis zgrade " 2
Predračun " 2
Statički račun " 2
Situacija " 2
Preris gradske mape " 4

PO OVLASĆENJU BANA
NACELNIK TEHNICKOG ODELJENJA:
u z.

Краљевина Југославија
МИНИСТАРСТВО ГРАЂЕВИНА
Бр. 18979
28 VI 1935 г.
БЕОГРАД

МИНИСТАРСТВУ ПРАВДЕ
-Вероко Оделење-

Са молбом за мишљење.

29. јуна 1935 год.
Београд.

По наредби
Министра Грађевина
За Начелника Архитектонског Одељења,

МИНИСТАРСТВО ПРАВДЕ
Бр. 68148
Л 581
2-VII-35

PREČASNOM

./.

Rješenje za gradnju nove Župske crkve

610/35 ./.

BISKUPSKOM ORDINARIJATU

S P L I T

Jednakom molbom na mišljenje.

Po ovlašćenju Ministra pravde
NAČELNIK,

6 jula 1935 g.
Beograd.

Biskupski Ordinarijat
u
Splitu
Br. 1922 dne 2-VII-1935.

Lovreć, gradnja nove župske crkve.

Split, 1.VIII. 1935.

Visokom
Kr. Ministarstvu Pravde
Vjersko odjeljenje XIII.
Beograd.

Čast je ovom Biskupskom Ordinarijatu povratiti Tom Visokom Naslovu prednji cijenjeni dopis izjavom, da je ovaj Biskupski Ordinarijat mišljenja, da bi Kr. Ministarstvo Gradjevina imalo da udijeli dozvolu za gradnju nove župske crkve u Lovreću, jer je od prijeke potrebe za bogoslužje u onoj župi, da se ista čim prije sagradi.

Biskup:

BISKUPSKI ORDINARIJAT SPLIT

Biskupski Ordinarijat traži dozvolu za Župsku crkvu

najviše odraslih muških, onih koji donose novac u kuću. Na kraju i to jednom poče...

* * *

Ne navršivši sedmu godinu, nađoh se u školi. Bio je to najkrupniji događaj u životu svakoga dječaka i djevojčice. Od rodne kuće moja noga nije kročila dalje od crkve u Lovreću, zaseoka Čaljkušića i brijega Trbotorića, s kojega se pruža vidik do Kljenovca i Medova Doca na istoku, Ciste Velike na zapadu, Sviba na sjeveru, Novih Sela na jugu. Ispred kuće vidio se vrh otoka Brača, planine Dinara, Mosor, Vitrenik, Kamešnica, Biokovo, Orljača, Vilenjak i brdo Sidoč i Gradina (Bošnjakova). Dotle se prostirao i moj svijet. Znadijah da ga ima još, kako doseže daleko, daleko, no sve to drugo bijaše nepoznato, bijaše predmetom domišljanja, nestvarna maštanja. Misli su letjele iz obzorja i dočaravale zamišljeni prostor, naselja i ljude; oči gledahu neviđeno. Prvi ulazak u školu, koja se nahodila u kući Gale Olujića na prvomu podu, proteče u uzbuđenju dok me ne uvedoše u razred i posjedoše u petu kupu srednjega reda. Desno do mene, moj drug, bio je stasitiji od mene. Gledasmo se sumnjičavo, začuđeno, kao da se bojimo jedan drugoga, jer se do tada nismo vidjeli. Bio je to prvi susret i upoznavanje na pogled dvojice dječaka iz istoga sela! Velim upoznavanje na pogled, jer međusobno ne izmijenismo ni jednu riječ. Šutke smo sjedili i katkad se pogledali. Počinjaše tako jedno životno razdoblje vezano za knjigu, koje će se u mene protegnuti do sadašnjih dana. Učiteljica Marija Žuvić, zvana Drečka zbog velikih očiju i mrka pogleda, pokazala nam je kako se sjedi u klupi te strogo naredila da moramo u razredu biti mirni i tihi, dolaziti u školu čisti i uredni, da se ne smijemo tući ni činiti ništa lošeg. Tko se ne bude držao propisa, umirit će ga šiba što je ona podiže na stolu i pokaza svima. Slušasmo je šuteći ne trepnuvši okom, buljismo u njezinu pojavu, koja nam ulijevaše strah u kosti. Da je tako nastavila, srce bi nam se spuštalo u petu. Na sreću, brzo okonča.

Po redu smo izlazili iz razreda. Kad se nađosmo ispred škole, na cesti, počesmo se oslobađati zbunjenosti i dolaziti k sebi. Kako god bilo, ipak se osjetismo nekako većim, snažnijim i zrelijim; iz nas izviraše ponos te osjećaj veće vrijednosti što smo naposljetku i mi učenicima. Više nam se neće stariji rugati da smo djeca, da se ne možemo s njima družiti. Gotovo smo namah bili viši za glavu! Idući kući, nas nekoliko mlađih i starijih, živo smo raspravljali o svojim prvim dojmovima toga dopodneva.

* * *

Te 1935. bila je rana jesen, suha i vruća. Tek smo išli u školu mjesec dana kadli nas prije nastave pred školom učiteljica i učitelj poredaše i povedoše stotinjak metara zapadno od škole, do Bošnjakovih ograda. U dopodnevnoj smjeni nađosmo se prvi i drugi razred te peti i šesti (onda, naime, osnovna škola bi šestogodišnjom). Ondje na cesti pokraj ograda zatekosmo mnoštvo domaćega svijeta, osjetno više ženskih nego muških. U rukama držahu kosirače, kosore i

sjekire. Župnik fra Jozo Šimić upravo je bio okončao blagoslov početka pripremnih radova za gradnju crkve. Dakle, na brežuljku ispred nas bit će sagrađena crkva, zdanje o kojemu se govorilo godinama, otkako znam za sebe.

Eto, svjedokom sam početka ostvarbe velikih želja i osnova nekolikih naraštaja naših Lovrećana! I ovdje, u neposrednoj blizini osnovne škole, usporedno s njome, niknut će velika crkva, veća od bilo koje u okolici, kako se često govorilo. Služit će nam na slavu i ponos, svakomu ćemo reći kako je baš u nas najveća i najviša crkva. Što će prema njoj biti žeževačka, medovačka, cistka, svibska, studenačka, lokvička crkva!? Svaka će se u njoj moći okrenuti. Moći će se najedanput u njoj naći svi Lovrećani i neće im biti tijesno. I k tome će sjediti na klupama, a u staroj se jedva stoji. Eto ćemo i mi Lovrećani biti poznatijim i vrednijim od naših susjeda Žeževljana, Medovljana, Cišćana i drugih. Tako smo trenutno mislili mi pučkoškolci očekujući da se počne sjeći šuma. Žene i muškarci pred nama spremni su svaki trenutak započeti sječu lisnate šume koja se uzdiže pred njihovim očima.

U kratkomu razdoblju preda mnom bi drugi najznačajniji i najveći doživljaj u dotadašnjemu životu. Razumljivo je kako smo svi bili veoma uzbuđeni. Mi se učenici doista djeca, privikavamo na velika događanja. Sa starijih zanos prelazi na nas mlađe i malene. Učenici šestoga razreda, dakle najstariji, bijahu u trinaestoj godini. Bože mili, što bih dao da se mogah naći među njima, da sam i ja šestašem! Oni na kraju školovanja, ja tek na početku, jedva me se vidi. Oni će posjeći koji viši jasen, grab, hrast, a što ću ja kad sam nejak. Duboka bi potištenost u meni zbog vlastite nejakosti i nemoći. Tolika kao da o meni ovisi gradnja naše crkve. Približno se jednako osjećasmo svi prvašići i drugašići. Petoškolci i šestoškolci izgledaju nam kao potpuno odrasli. S njima se ni u čemu ne možemo mjeriti.

Kad god bi se u tijeku minulih godina razgovaralo o gradnji lovrečke crkve, neizostavno je iskrsavalo pitanje: na kojemu će prostoru biti podignuta? Spominjana su tri-četiri mjesta, no najčešće se nagađalo kako će se graditi blizu stare crkve. Kao: nedaleko od groblja i stare neka bude i druga crkva. Najmanje je spominjan Vršeljak, zemljište napokon odabrano za nju. S toga se mjesta Vršeljak dizao prema istoku. Podnožje brijega Vršeljka bilo je obraslo šumom, pripadalo je nekolicini Bošnjaka. I te svoje ograde, svoju šumu, vlasnici dadoše besplatno za crkvu. Nije to onda bila mala stvar. Naprotiv! Bio je to čin vrijedan najviše hvale! Lovrečka je župa brojila oko 4.000 duša. Škrta zemlja bila je daleko prenapučena. Svaki je komadić vlasniku mnogo značio. Mnogo više pak ograda, i to u središtu sela, uza cestu. Ograda se mogla prodati skupo, po zlato. Električne struje i plina nije bilo, varilo se i peklo i grijalo jedino loženjem svojih drva. A njih je bilo malo, za kupnju nije bilo novca. Da su se barem ložile peći (po domaće rečeno »štuve«), manje bi se trošilo drva. Ali njih, peći, imahu rijetka kućanstva. Uglavnom se ložila vatra na ognjištima. Da bi se na njima skuhala kotla mlijeka, moralo se izložiti cio naramak praške, kukrika. Stoga je ovaj dar naših Bošnjaka bio izrazom najveće vrline, nesebičnosti, odricanja i pregaranja. Bila je to prava žrtva za opću stvar, za skupno dobro. Sadašnji i budući naraštaji ne smiju smetnuti s uma ovaj njihov čin. Zaista Bošnjaci imaju veliko srce!

20

КРАЉЕВИНА ЈУГОСЛ...
МИНИСТАРСТВО ПРАВДЕ
Бр. 79507 Л-581
Заведено 4-VIII 1935
У БЕОГРАДУ

МИНИСТАРСТВУ ГРАЂЕВИНА,

На тамошњи предњи упит Бр.18979/35 Верско Одељење Министарства Правде има част известити да би,на основу предњега одобрења духовне власти,Бискупског Ординаријата у Сплиту Бр.1922/35 - које Министарство правде усваја требало одобрити планове и предрачун предметне цркве.

По овлашћењу Министра Правде
НАЧЕЛНИК,

6/8.1935 г.
Београд.

Краљевина Југославија
МИНИСТАРСТВО ГРАЂЕВИНА
Бр. 24002
12-VIII 1935 г.
БЕОГРАД

Sresko načelstvo - Split -
Broj: 19285/35
Dne 17 juna 1935 godine
u Splitu.

Gosp.

Fra Jozi Šimiću, župniku

Opanci

Na Vašu molbu prikazanu dne 6 juna 1935 godine u svrhu izdanja putne isprave za inozemstvo saopćuje Vam se,da ovo Sresko načelstvo na osnovu propisa člana 6 Pravilnika o izdavanju i viziranju putnih isprava,ne nalazi da molbu uvaži zbog pomanjkanja razloga osobitog obzira vrijednih,koji bi opravdali izdanje traženog pasoša za putovanje u inostranstvo.

Protiv ove odluke imate pravo žalbe na Kraljevsku bansku upravu primorske banovine u Splitu u roku od 15,a ista se predaje kod ovog načelstva sa taksom dinara 20:-.

Taksa iz T.br.5 takseno tarife zakona o taksama naplaćena je i na ovom rješenju propisno poništena.

Sreski načelnik:

Sresko načelstvo — Split odbija fra Jozi molbu za u inozemstvo (1935.)

Dozvola za izdavanje rješenja za gradnju nove Župske crkve (1935.)

Kako se i moglo očekivati, na dani znak prvi se na posao baciše Bošnjaci, i to vlasnici tih ograda. Prva preskoči ogradni zid, svoj zid, Matija Bošnjakova, Tomina žena, za njom drugi, najviše žena, jer u to doba muževi bijahu po svijetu »trbuhom za kruhom,« kako se općenito kaže. Marija, žena zrelih godina, jačega života, odvažna i vesela, prekriži se, potom podviknu: »U ime Isusovo, Lovrećani, počnimo graditi crkvu!« U taj trenutak zamahnu kosorom i zasiječe jasen ispred sebe. Njezin uzvik prihvatiše drugi Bošnjaci, zamahnuše sjekačima te svi kao jedan slijeđahu srčanu i odlučnu Matiju Tominu. Dogodi se prizor kakav do tada i dugo poslije ne vidjeh. Vođeni odlučnošću i poletom Bošnjakovih žena i ljudi, ostali Lovrećani preplaviše zid pred sobom kao nezaustavljiva bujica kad se digne iz korita, razletješe se po šumi i nasrnuše na stabla. Nasta neopisiv urnebes: iz svakoga se grla izvi uzvik: »Naprid!« Svatko lovi najbliže drvo. Kao munja sijevnuše sjekire, kosori i kosirače na kosomu jutarnjemu suncu, razlijegahu se nebrojeni udarci, poletje iverje na sve strane. Bliješti stotinu reskih oruđa, njihov odsjaj ubrzo prekri polovicu ograda. Za jedno stablo gdjekad hvataju po dvije žene kao da se boje kako se za njih neće naći ni jedno drvo. Čuje se i prepir zbog toga kome će pripasti to stablo. One hrabrije odgone drugu govoreći: »Ajde dalje, ko da nema drugi!« Pri tomu snažnija jače zamahne braneći svoje pravo na dotično stablo, jer tek njoj mora pripasti, jedino je njezino. Druga popušta, trči k slobodnom drvetu i čvrsto ga stišće, gri kako bi ga zaštitila od nepoželjne osobe. Primakne li se pak itko, čuje se glas: »Ovi je moj, ti sebi traži!« Uz to prema došljaku ispruža kosor. Kad se i zadnji dohvatiše slobodnih stabala, jenja strka, začuše se potom riječi: »Uh, uh! Drži, drži, sici, ruši ga ko sebi, ko da je tvoj! Neka se vidi ko je bolji! Ko valja, neka se danas iskaže!« Ostale bi teško razabrati jer su se miješali s udarcima sjekira i padanjem grana. Ne trebaše dugo čekati na pjesmu. zapjeva je krupnija djevojka:

Nek se siče i svak dobro radi,
U Lovreću sad se crkva gradi.

Pridružiše joj se dvije mlađe žene. Prodorni glasovi naše gange odzvanjahu po Lovreću, istodobno podsjetiše i ine da mogu pjevati, da je vrijeme pjesmi i pjevanju. Uskoro kao po dogovoru pretvoriše se ograde u velik pjevački zbor. Lakoćom se smišljaju prigodni dvostisi, reklo bi se kano da su već otprije spjevani.

- Gotov je prvi! - izvinu se jak muški glas. Krupan čovjek, po svoj prilici iz Nosića, najavi kako je posjekao jasen, prvo debelo stablo.

- Brzo će ji bit i više! - dometnu žena iz Mrnjavaca.

- Do podne neće ni jedno drvo ostat na uzgoru, brka mi moga! - zaključi starac iz Dubrave.

Učitelji školsku djecu doveli tek da bi bila nazočna početku posla, odnosno blagoslovu na koji smo dobrano zakasnili, potom nas kanili odvesti u školu. Tako rekoše prije negoli nas povedoše. Međutim, ne poslušasmo ih. Val oduševljenja i zanosa nagle bujice ponese i nas, podiže nas preko zida. Kako bijasmo praznih ruku, stariji nam rekoše neka slažemo u bremena odsječene grane. Budući da su poneki učenici među drvosječama imali roditelja, strica, sestru ili koga od svojte, to im njihovi ustupiše sjekače kako bi se donekle djeca izdovoljila. Nakratko, dakako. U blizini ne vidjeh svojih, zbog toga zamolih mla-

đu ženu neka mi malo dade svoju sjekiricu. Nakon moga uporna moljakanja popustila je i utisnu mi je u ruke dodajući u smijehu da pripazim, jer bih je mogao prebiti. Ne znam jesam li bio viši od njezina držala. A da je bila i manja i lakša, ne mislim da bih sa svojih 25 kg tjelesne težine mogao išta bolje učiniti. Do mene bi jasenova mladica jedva prst debela, no veća od mene, izrasla tik do staroga jasena. U korijenu se savijala dok sam je zasijecao i tako izmicala. Nakon pet-šest zamaha ipak je svladah. Pade. Nato me žena pohvali pripominjući da sam prava junačina jer, eto, sruših jasen. Ja slavodobitno uzeh taj svoj jasen i složih ga na obližnje breme. Uzgredice onda doda žena kako mogu doći u nje na nadnicu sjeći drva, dobro će me hraniti i platiti. Možda bi mi još štogod rekla, ali se uto začu zov naših učitelja i moradosmo ostaviti radilište te krenuti u školu. Nevoljko smo se izvlačili, ali ne bi pogovora; učiteljičina šiba posjedovaše veliku moć.

Ne moram ni napominjati da bih zadovoljan sobom. Kako i nebih kad sam posjekao jasen naočigled odraslih ljudi. Po tomu sam se bio izravnao s njima, pa kako ne bih bio pun sebe! Taj mi se doživljaj toliko duboko usjekao u dušu da ga i nakon više od pedeset godina pamtim do sitnica. Čini mi se kako ga se bolje sjećam negoli čega što jučer doživjeh i proživjeh. Nastavu sam slabo pratio. Misli mi letjele na prostor iza škole odakle je neprekidno dopirala pjesma iz ženskih grla. Što bih dao da sam u ogradi! Dođe mi tako u glavu da po okončanju nastave odem na radilište, uzmem svoj jasen i ponesem ga doma. Pokazao bih ga svojima neka se osvjedoče kakvo veliko djelo učinih.

Nastava svrši oko podne. Otrčasmo vidjeti koliko je šume posječeno. Ugledasmo kako većina stabala leži, dosta ih je bilo sklonjeno u kraj, druga su odvezena. Malo ih bi nauzgor, ali ni oni neće dočekati mraka. Tlo je izgledalo drugačije, golo, a brijeg se smanjio. Sličilo je na druge naše ogoljele bregove i brda. Dugo sam tražio svoj jasen, ali mu nigdje traga. U bremenu je odnijet u Bošnjake. Zbog toga me obuzela žalost. Pomišljah kako bih mogao uzeti drugi i reći da je moj, ali se sjetih da se ne smije lagati pa odustah.

Drvosječama pristizao objed, donosili ga njihovi u lončićima. Kako bi kome prispio, sjedao bi taj na povaljeno drvo i zalagao se toplim varivom u kojemu je plivao komad suhe slanine ili mesa. Muškarci se nazdravljahu staklenkama crnoga vina, žene ga odklanjale...

Idući doma, prepričavali smo viđeno i doživljeno. Ponosito sam nekoliko puta kazivo da odsijekoh jasen. I tek što stupih u kuću, babi i materi ushićeno priobćih: »Danas sam osika jasen za novu crkvu!« Obje se činile ugodno iznenađene i pohvalile me za obavljeno djelo. meni taj pothvat i pohvala bili visoki do neba, učinili me odraslim; u sebi sam bio porastao i nađoh se u svijetu odraslih. Letio sam u nedostižne daljine i visine, u beskraj.

Na podnožju brijega Vršeljka bio sam nazočan još dvama slavljima: kada je slijedeće godine blagoslovljen početak gradnje današnje crkve 2.II.1936. te na njezinu posvećenju, 12. XII. 1937.

Dr. Mate Šimundić

Preris Mape

K. O. Opanci

Mjerilo 1:2880.

Mapni list. br: 3

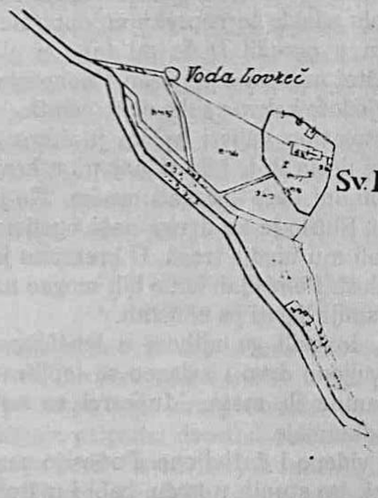

Unešeno u iskaz naručbe Serija IX br: 21

Katastarska Uprava

Split, dne 2 septembra 1934.

Šef uprave:

Preris mape zemljišta darovanog za crkvu (1934.)

Darovnica

Mi niže potpisani i podkrižani valsnici č. z. 688/2 biće 16 zh 51 p.o. Lovreć kao i čes zemljišta 687/1 te 687/2, so 688/2 svim svečano izjavljujemo, da mi dragovoljno darujemo spomenute čestice za gradju nove župske crkve na Lovreću, te za istu ne tražimo ništa odštete od strane crkvenoga odbora.

Ovo činimo za sebe i svoje nasljednike.

Lovreć 15. I. 936.

Petar p. Mate

Darovatelji zemljišta za crkvu (7 obitelji Bošnjaka) 1936.

GRADNJA NOVE ŽUPSKE CRKVE U LOVREĆU

Godine 1735. osnovana je franjevačka Provincija, koja se zvala Provincija Sv. Kaja, ali je nakon osam godina, tj. 1743. promijenila naziv u Provinciju Presvetog Otkupitelja. Godinu dana prije (1734), osnovana je župa Lovreć. Župne matice poznate su od 1786. Nalaze se u arhivu u Zadru. Još otprije potječe i crkva Sv. Duha što se nalazi na groblju, sagrađena 1755, a posvetio ju je 7. srpnja 1759. biskup S. Blašković, kako se lijepo vidi na ploči urađenoj na pročelju. Sadržaj glasi: »1759. BI. POSVECHENA. OVA. CZARKVA. S. DUA. OD. P.G.D. STIPANA. BLASCKOVICHA. BOD. MAKARSKE. NA. 7. SARPGNA.«

Crkva se dijeli na svetište i lađu. Svetište je dugo 5,5 m, široko 4,5 metara, a lađa je duga 14 m, široka 7,5 metara.

Crkva je u početku zadovoljavala potrebe vjernika tadašnje župe, ali je s vremenom postalo jasno da ona više ne može zadovoljavati te potrebe Lovrećke župe, jer se stanovništvo povećavalo. Crkva je postala pretijesna za toliku župu, pa se na kraju prošlog stoljeća počelo razmišljati o gradnji nove župske crkve.

Znano je da je 1900. tijekom župnikovanja fra. Frane Ravlića, napravljen i nacrt za novu crkvu. Crkvu je zakupio na javnoj dražbi 1903. Karlinčić, ali je odustao od pogodbe. Godine 1905. crkovinarstvo je zakupilo ovaj nacrt nakon odobrenja Ordinarijata od 18. II. 1905. (br. 3844) i prihvatilo ga na sjednici 2. IX. 1905.

Dotičnu pogodbu bijaše odobrilo namjesništvo u Zadru 20. prosinca iste godine (pod brojem 47028). Odluku je objavio Ordinarijat 4. siječnja 1906. (br. 3.), a 11. srpnja 1906. crkovinarstvo javlja poglavarstvu u Imotskome da odstupa od pogodbe, iako se počeo vaditi kamen za gradnju i dosta ga je bilo izvađeno. Tako je propao prvi pokušaj gradnje nove crkve. Ovu ludost - (kao što će poslije reći fra Konrad Rudan), učinio je o. Frano Ravlić. O. Rudan se pita: »Tko će ovu ludost ispraviti?«

Pokušao je i on to ispraviti 26. svibnja 1922. kad pod brojem 22/234 šalje molbu Ordinarijatu za izgradnju nove crkve. U molbi ističe žalosno stanje župske crkve i njezinu tjesnoću za župu, koja broji oko 3500 župljana. Moli neka vlada potpomogne izgradnju manjim doprinosom, ostalo bi skupila sama župa. Ali ni od ovog pokušaja nije bilo ništa. Godine 1930. u Lovreć za župnika dolazi fra Josip Šimić. Na primopredaji župe bi deset zdravica i svi ti govornici, kao i dotadašnji župnik fra Konrad Rudan izraziše želju da novi župnik uznastoji, što prije, oko gradnje nove župske crkve.

God. 1931. o. Jozo je nastojao pokrenuti pitanje gradnje nove crkve. Uspjelo mu je od Banske uprave, preko nadstojnika Matulovića, postići da je Banska uprava izradila nacrt bez naplate, kasnije je odredila i jednog arhitekta,

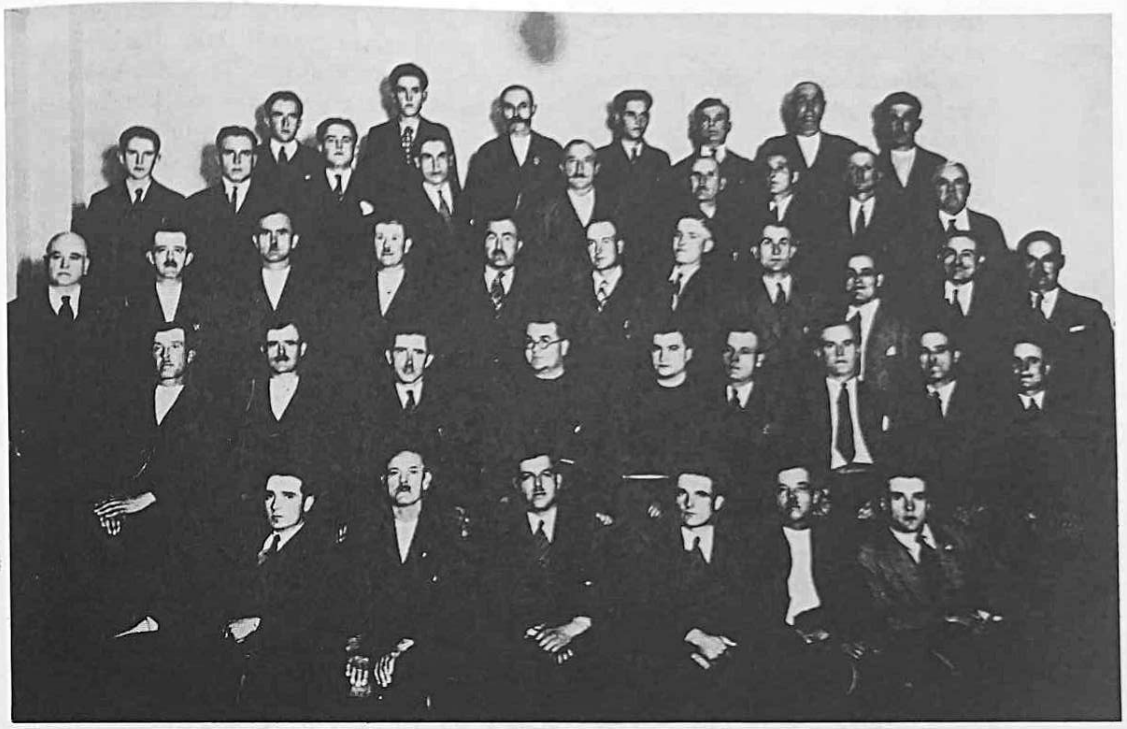

Osnivači nove Župske crkve, Königsberg 5. VIII. 1935: Jure Matković, Frano Bekavac, Božo Šamija, Mirko Ribičić, Šimun Marasović, Jakov Omrčen, Marijan Gavranović, Mate Mustapić, Stipan Batinić, Petar Zaradić, Bože Madunić, Ante Madunić, Luka Ribičić, Mate Gavranović, Martin Šitum, Jerko Rubić, Nikola Bekavac, Marijan Mustapić, Ante Zaradić, Marijan Petričević, Marijan Katić, Andrija Ujević, Frano Gavranović, Marko Gavranović, Mijo Gavranović, Marijan Milinović, Toma Šamija, Marijan Mustapić, Jozo Mustapić, Mate Šamija, o. Jozo Šimić, o. Nikola Bilić, Marijan Gavranović, Mate Gavranović, Ivan Gavranović, Stipan Gavranović, Jozo Zaradić, Petar Zaradić, Božo Zaradić, Ivan Zaradić, Jure Olujić i Ivan Bekavac

koji će nadzirati gradnju. Najprije je bio Ivan Ivančić, potom Zvonimir Celić, koji je u veljači iste godine došao na Lovreć i tražio najpogodnije mjesto gdje bi se crkva planirala graditi. Arhitektu nije bilo po volji mjesto ispod groblja, a neki župljani nisu bili zadovoljni mjestom poviše stare crkve. Izabran je uži i širi odbor za gradnju. Sve je bilo u redu dok se nije postavilo pitanje mjesta na kojem će se graditi. Kako se odbor nije mogao složiti, prihvaćen je prijedlog o. župnika da inženjeru, stručnjaku, ostave da on izabere mjesto za gradnju.

Budući da je arhitekt Celić bio spor u izradbi nacrta, pa nacrti nisu bili gotovi čitave godine, nije se ni moglo tražiti dopuštenje za gradnju, pa se malo otegnulo s ovim planom. Ipak, 1933. videći da je narod i u tim teškim

trenucima zagrijan za gradnju crkve o. Župnik je pošao po župi od kuće do kuće i upisivao sve one koji su bili voljni i dali svoj pristanak za gradnju. Iako nije bio u svima zaseocima, ipak se upisalo 230 obitelji. Kako kraj groblja nema baš pogodna mjesta za gradnju, to je Župnik nastojao zagrijati za stvar Marka Olujića kako bi on dao svoj vrt na Privorcu. Najprije je obećao, ali je poslije tražio 100.000 dinara, i tako je taj pokušaj propao.

God. 1935. župnik je nakanio krenuti za svojim župljanima, odnosno k svojim župljanima u Njemačku, Češku i Austriju da bi od svojih »galantara« prikupio novca za gradnju crkve. U pratnji fra Nikole Bilića kreće on na put 21. srpnja, a vraća se 14. rujna 1935.

Odmah po dolasku u župu, odnosno 6. listopada, preko župne sv. Mise svečano je župljanima najavio gradnju nove crkve. Budući da se braća Olujići (sinovi Ante Olujića) nisu pokazala spremnima ustupiti svoje zemljište pokraj groblja za gradnju, to se počelo radovima na Privorcu, tj. na sadašnjem mjestu. Za uravnavanje tla svaka je obitelj bila dužna odraditi dvije nadnice. Kako je Župnik uvidio da sve teškoće oko gradnje crkve ne može sâm rješavati, pozvao je narod da svaki zaselak izabere po jednoga čovjeka, a ako je zaselak veći od 25 obitelji, neka izabere dva čovjeka koji će biti članovima odbora za gradnju crkve.

Narod je ovaj prijedlog bez prigovora prihvatio i izabrao ljude. Taj se odbor prvi put sastaje 5. siječnja 1936. u Župnoj kući. Zajednički je odlučeno da se radnja oko temelja crkve podijeli po zaselcima.

Dana 12. siječnja 1936. odbor se sastaje drugi put na vijećanje. Na toj sjednici je ustanovljen broj obitelji i koliko svaka obitelj ima članova. Zaključeno je da blagoslov temeljnoga kamena nove crkve bude 2. veljače i da se pozove biskup Kvirin-Klement Bonefačić, koji je izrazio želju da dođe.

Blagoslov temeljnoga kamena obavljen je najsvečanije. Došao je biskup Kvirin-Klement Bonefačić u pratnji sjemenišnoga duhovnika Brechlera i.s. velečasnim Žiškom-ceremonistom. Stiže i kotarski načelnik iz Imotskoga dr. Ante Rajević. Iz Sinja je prispio o. Šimun Jelinčić, dr. Vladimir Radonić, dr. Ivan Glibotić i glazba Gospe Sinjske. Najprije je bio obred blagoslova kamena temeljca, iza toga je slijedila sv. Misa, gdje je govorio biskup Bonefačić i potakao narod na složan rad oko gradnje. Nakon Mise je govorio o. Šimun Jelinčić veoma vatreno i uvjerljivo, tako da ga je narod udivljeno slušao.

Nekoliko dana prije toga događaja, fra Jozo Šimić prošao je cijelom župom i poticao ljude da se pri blagoslovu temeljnoga kamena nastoje upisati u kumove. Uspjeh je bio sjajan. Na dan blagoslova temeljnoga kamena, za kumstvo je obećano 78.600 dinara.

Dana 27. veljače 1936. u Župnoj kući, u nazočnosti svih članova Odbora za gradnju crkve, održano je nadmetanje za gradnju. Poduzetnik Stipe Mršić iz Prološca preuzeo je gradnju prema nacrtu Banske uprave iz Splita, i to za 268.000 dinara, s tim da cjelokupna radnja mora biti gotova za deset mjeseci. Kao jamstvo Mršić je predao svoju knjižicu Hrvatske Pučke blagajne u Imotskome koja je glasila na 33.184 dinara. Poduzetnik se prihvatio posla i počeo je vaditi kamen, a crkovinarstvo ubrzalo napore oko uređenja i čišćenja terena za temelje. Za nadzornika gradnje crkovinarstvo je izabralo Josipa Šaru, poduzetnika iz Splita, koji je u Lovreć došao 15. travnja 1936. On se hranio u

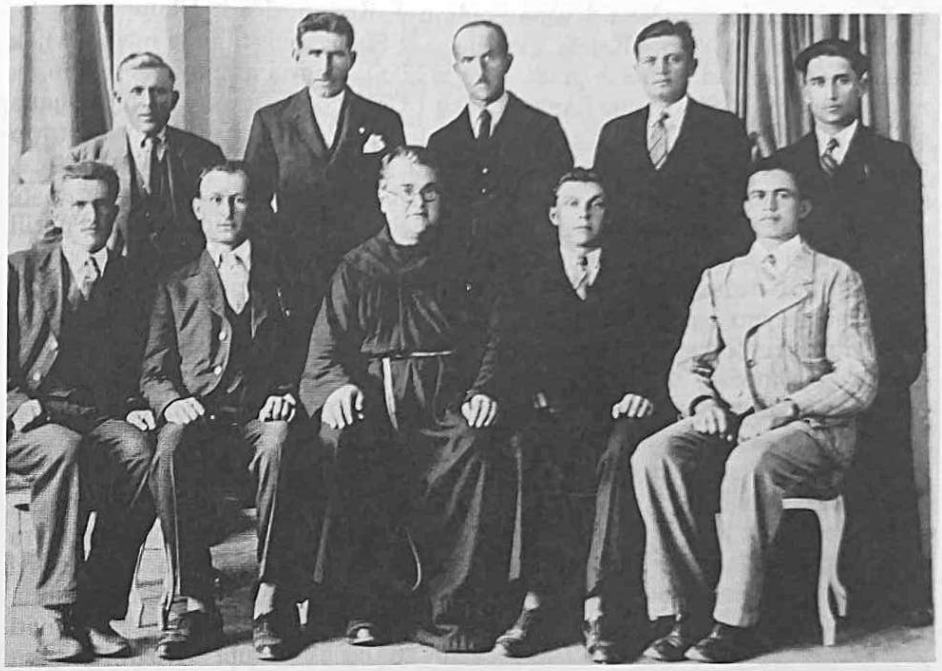

Osnivači nove Župske crkve, Nemecki Brod (Češka), 1935: Gurbert Batinić, Pinto Batinić, Lazo Milinović, Ivan Batinić (Grgin), Petar Brstilo, Jota Batinić, Jurić Batinić, o. Josip Šimić, Stipe Milinović (Škičićev), Jakov Škojo

Marinkice Petričevića, gdje je i stanovao. Plaća mu je iznosila 1200 dinara mjesečno i još 800 dinara Marinkici za hranu i spavanje.

Kamen za crkvu vadio se u Cisti Provo, u predjelu ispod Vrsnovca. I tu je u početku bilo poteškoća jer su pojedini ljudi iz Ciste zabranjivali vaditi kamenje s njihova područja za lovrećku crkvu. Ali se i to poslije sredilo, pa je sve teklo kako valja. Kamen je u cijelosti izvađen i prevezen na Lovreć.

Dana 30. travnja 1936. iz Zagreba dolazi Lavoslav Horvat, arhitekt, koji je bio zamoljen da preuredi nacrt što ga je izradila Banska uprava u Splitu, jer je u danima stiske, kakva je vladala u to vrijeme, bilo nemoguće raditi po tako skupome nacrtu, a i sâm poduzetnik Mršić bi potpuno propao da je Crkveni odbor tjerao mak na konac i tražio od njega da radi po nacrtu po kojemu je i sklopljena pogodba. Ni tako nije dobro prošao. Kad je preuređen nacrt, izmijenjena je i pogodba s poduzetnikom tako što je iz pogodbe isključen zvonik. Gradnju »gole crkve« Mršić se obvezao dovršiti do kraja rujna tekuće godine, tj. 1936.

Sve je ostalo na obećanju, jer je ponestalo novca i Mršićevi radnici odlaze k svojim kućama spašavati kukuruze i vinograde, kako u župnoj kronici kaže o. Josip Šimić. Tako je poduzetnik Mršić kriv što crkva nije dovršena u pogodbenome roku. Gradnja je prekinuta 21. studenoga 1936. zbog mrazeva. U

međuvremenu je naručena drvena građa u J. Krstanovića iz Glamoča; vrata, prozori i rozeta u Marka Katića, drvodjelca iz Sinja. Budući da je novca uvijek malo, a osobito kad se nešto gradi, tako je bilo i pri ovoj gradnji, pa je župnik morao krenuti u Slavoniju, Banat, Bačku i Češku, gdje je od svojih župljana skupio oko 40.000 dinara. Na početku lipnja 1937. godine Mršić je nastavio gradnju crkve. Sada je nadzor vodio župnik o. Jozo. Kako bijaše malo majstora, gradnja se otezala i jedva su zidarski radovi bili dovršeni do 25. kolovoza iste godine. Krovnu konstrukciju izveli su Nijemci iz Banata besprijekorno. Pokrili su je domaći radnici crijepom iz Sinjske ciglane. Okapnice oko crkve, uredio je majstor Mate Bradvica iz Imotskoga, pošto je potpisao ugovor s Banskom upravom koja će mu isplatiti troškove na račun čatrnje. Nju će Banska uprava napraviti blizu crkve. Žbukanje crkve je povjereno Anti Letici iz Baške Vode. Radnja je započeta 19. rujna 1937, a okončana 23. listopada iste godine. Čišćenje okoliša crkve organizirano je sa župljanima, pa su pozvani svi koji mogahu raditi i odziv bijaše priličan.

Oltari za crkvu nabavljeni su iz Splita. Župnik se pogodio za oltare s gvardijanom na Dobrome, i to tri mala i polovicu velikoga za 30.000 dinara. Uređenje oltara, prijevoz i gradnju polovice velikoga oltara od novoga mramora (iz Srbije) pogođeno je s Antom Frankom iz Splita za 32.000 dinara. Kor u crkvi izradio je također Ante Letica a stube stolar u radionici Marka Katića u Sinju, Slovenac Joža. I tako je nova lovrečka crkva ipak dovršena da se mogla obaviti posveta 12. prosinca 1937. Na posvetu su došli biskupi Kvirin-Klement Bonefačić iz Splita, Miho Pušić iz Hvara i dr. fra Petar Grabić, provincijal. Posveti su bili nazočni i dr. Ante Rajević, kotarski načelnik iz Imotskoga, i Ljubomir Tecilazić, kotarski načelnik iz Splita, Stipe Matijević, narodni zastupnik Hrvatske seljačke stranke, dr. Mile Vuković, načelnik iz Imotskoga, Tadija Vukušić, načelnik iz Šestanovca i Juraj Jurišić, načelnik iz Makarske, dr. Josip Luetić, općinski liječnik iz Imotskoga, dr. Koloman Jerković, općinski vijećnik za Cistu. Za tu prigodu došli su profesori iz Sinja i Makarske, gvardijani i župnici okolnih župa. Bijahu dvije limene glazbe, i to Gospe Sinjske iz Sinja i »Napretkova« iz Imotskoga i pjevački zbor Makarskih bogoslova »Milovan« pod vodstvom fra Bože Vuce, koji je pratio cijelu službu i skladno pjevao višeglasnu misu. Taj dan su u Lovreć 63 automobila dovezla vjernike i goste. Usprkos ružnom vremenu, na posveti je bilo mnoštvo svijeta, tako da je crkva bila dupkom puna. Tako je Lovreć dobio dugo očekivanu crkvu za svoje vjerske potrebe. Nova je crkva odraz vjere ovoga sela, ali i izraz ponosa domaćih ljudi koji su kruh naporno zarađivali daleko od svoje kuće i mjesta.

Crkva je sagrađena, posvećena, no nije bila potpuno uređena, jer još nije bio sazidan zvonik. Župnik je nastojao na sve moguće načine da bi se zvonik podigao, jer su to željeli svi što bijahu za novu crkvu. Za glavnoga radnika, odnosno majstora, uzet je Ante Carev, koji je radove vodio prema nacrtu arhitekta Horvata iz Zagreba. Blagoslov temeljnog kamena obavljen je 19. lipnja 1938., a obavio ga je o. Šimun Jelinčić iz Sinja. Zvonik je dovršen 10. studenoga 1938., svečani blagoslov zvonika bi na blagdan sv. Nikole Putnika 6. prosinca iste godine, u nazočnosti oko 3000 vjernika. Slijedeće godine, 1939, nabavljena su i tri zvona iz zagrebačke livnice zvona »Kvirin Lebiš«: veliko, teško 840 kg, posvećeno je sv. Nikoli, srednje 550 kg, Gospi Lurdskoj, te malo (teško 110 kg), sv. Josipu. Sve radove oko postavljanja zvona, izvela je tvrtka »Kvirin Lebiš«, uz trošak od 70.000 dinara.

Time je dovršeno, izrazio bih se, jedno velebno djelo uz mnogo zapleta i teškoća, uz mnogo protivljenja, ali još više razumijevanja i ljubavi prema Bogu i Crkvi, zaslugom upornoga župnika fra Joze Šimića, uz veliku pomoć i žrtvu lovrećkih vjernika.

fra Dušan Domić

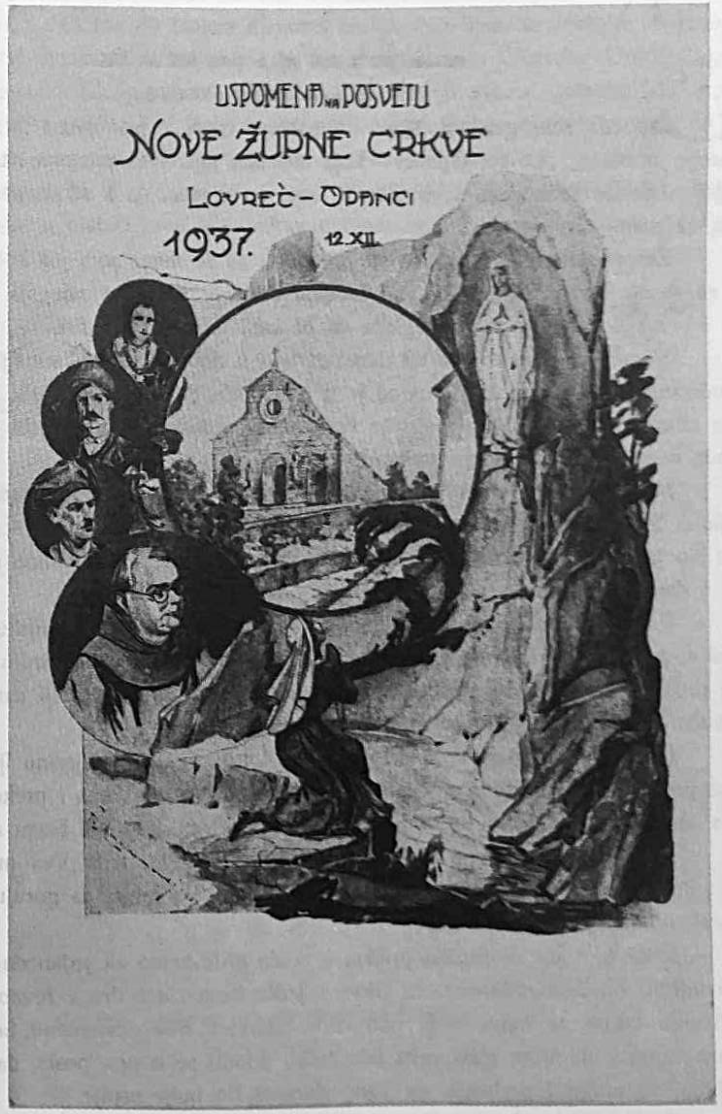

Uspomena na posvetu nove Župske crkve, 1937.

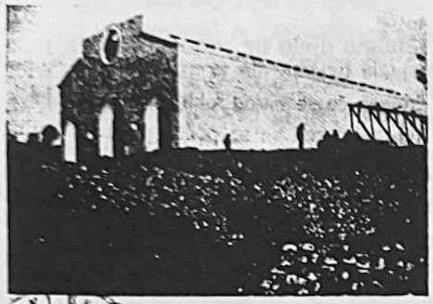

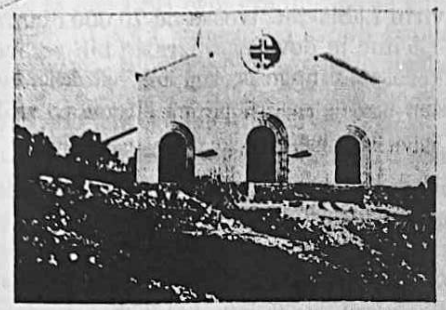

SABIRNI ARAK

Hrvati Katolici!

Započeo sam građom lijepe i prostrane crkve u jednoj između najsiromašnijih župa Dalmacije imenom „Lovreć-Opanci" koja do sada nije imala pristojne Kuće Božje, jer zgrada u kojoj su se do sada vršili sveti Obredi, tako je bijedna, da s nikakove strane ne odgovara svojoj uzvišenoj misiji.

Zidovi nove crkve gotovo su pri kraju, ali se dosta para još hoće da se crkva osposobi za službu Božju. Moji siromašni župljani otkidaju od svog zalogaja i daju, ali je to sve malo i bez tuđe potpore nema izgleda da bi sami to mogli dovršiti.

Vama je poznato, da mi danas živimo u doba, kada se zemaljske Vlasti ne staraju za podizanje Hramova Božjih i narod je u tom poslu pripušten sam sebi. Danas su teške prilike u čitavom svijetu, pak ni bogatije župe nijesu u stanju da same sebi prave crkve, a kako bi onda mogli siromašni moji župljani?

Niže potpisan kao bivši Upravitelj Svetišta Gospe Sinjske, kada je g. 1927 gradio zvonik u Sinju, tada se je bio obratio svim pretplatnicima Glasnika Gospe Sinjske u inozemstvu i bio im je poslao Sabirne Arke i tada su ga svi pretplatnici obilno potpomogli, na čemu im je i danas zahvalan.

Radi toga pun pouzdanja mogu se i danas obratiti na sve vanjske preplatnike Gospina Glasnika, jer sam potpuno osvjedočen, da nećete zatvoriti svoju milosrdnu ruku na moju poniznu prošnju. Ne prosim za sebe, nego prosim za ovaj najsiromašniji narod, a niti prosim da sebi kuću napravim, nego prosim da sagradim kuću Božju.

Crkva će biti posvećena dragoj Gospi Lurdskoj, te za Njezinu ljubav molite svakoga, da nas pomogne, i dajte mu pročitati ovo naše pismo, a mi Vama i preko Vas svima darovateljima obećajemo, da ćemo se javno u crkvi za sve Vas dragome Bogu moliti.

Ako li ste zbilja sami u nemogućnosti da sabirete, tada Vas molim, da nađete sebi za to jednu zgodnu osobu, koju zamolite u moje ime, da sabira za gornju svrhu, jer i najmanji darak primamo sa zahvalnošću.

Kada bi Vam se pružila prilika, te kada biste zamo za jedan dan posjetili ovo siromaško mjesto i vidjeli njihovu staru crkvu s jedne strane, a s druge revnost mojih vjernika u posjećivanju crkve, te kako stoje oko crkve izloženi zimi nevremenu, a ljeti žegi, tada sam potpuno uvjeren, da Vam ništa nebi bilo teško primiti se ovoga posla, dapače sam uvjeren, da biste tada sve moguće poduzeli, da Vam sabiranje što bolje uspije.

Uvjeren sam također, da bi tada Vaša revnost tolika bila, da Vi nebiste ostavili praga naših zemljaka dok Vam ne bi dao svoga obola.

Hrvat katolik, koji iole vidi dalje, treba da bude uvjeren, da je u današnje doba potrebito narodu podizati prostrane crkve po selima u kojima će se narod sakupljati na zajedničku molitvu i primati poduku kako će se klonuti modernih zala, koji su se počeli pokazivati u našem narodu u zadnje doba.

Za ljubav Isusovu i Njegove božanske Majke primite se ovoga posla i pokucajte ovih božićnih Blagdana na vrata sviju naših zemljaka i stalan sam da će biti uspjeha, jer za svetih Božićnih Blagdana srca su katolika spremna na činjenje dobrih djela, a mi i najmanji darak primamo sa zahvalnošću. Kada saberete, tada odmah I Sabirni Arak i ček opremite na adresu: Šimić fra Josip župnik Lovreć-Opanci, Dalmacija, Jugoslavija.

Tko sabere 25 Dolara njegovo će ime biti izloženo u sakristiji Crkve u posebnom okviru za sva vremena, a tko bar 50 Dolara njegovo će ime biti upisano zlatnim slovima na mramornoj ploći u crkvi. Imena darovatelja iznijeti ćemo oglašena u Glasniku Gospe Sinjske.

Velečasnu Gospodu Župnike molim, da ako li bi ih koji sabirač zamolio, da bi ovu stvar u crkvi preporučili, a sabirače molim, da se potrude do Gospode župnika i da za istu stvar zamole. I jednim i drugima na trudu zahvaljujem i obećajem molitvu.

Trudite se, dragi će Bog platiti! - Svima Hrvatima-Katolicima želi „Sretan Božić i Novu Godinu"! Uz srdačan bratski hrvatski pozdrav ostajem svima odani u Kristu

Fra Josip Šimić župnik

Lovreć Opanci 15. XI. 1936.

Sabirni arak za dovršenje crkve (1936.)

CRKVA OD KAMENA

To samo nebo zna i piše
Kako u grudim zadrhti srce moje,
Kad od mora prema kršu krenem
I vidim sliku bijele crkve svoje.

Često se Njojzi moja misa svraća
Ta u Njoj primih svu čvrstinu vjere,
Tamo su moji i živi i mrtvi
Za Nju se ljubav u nedogled stere.

Ja vjeru Crkve u svom srcu čuvam
I Njenu gradu od kamena bijela,
U duši nosim uspomene svete
Crkvu i vjeru dragog moga sela.

I molim se tiho za sva ona bića
Za jačinu vjere, za klesani kamen,
Da svak ima kruha kraj ognjišta svoga,
Djedovinu čuva sve do konca. Amen.

Andelka Čenić
Trsteno, 26. svibnja 1977. god.

JOŠ O POVIJESTI GRADNJE NOVE ŽUPSKE CRKVE

Kad je 1755. *sagrađena Stara župska crkva Sv. Duha*, mogla je zadovoljiti potrebe župe. Kako je vremenom župa rasla, sve se više osjećalo da je crkva tijesna. Stoga su na pročelju crkve dodali jednu *kapelicu za svećenika*. U kapelici je postavljen oveći stećak za oltar. Ondje je svećenik u ljetno doba služio sv. Misu. Vjernici su stajali po groblju. Potkraj 19. stoljeća, kad je župa brojila više od 2000 vjernika, teškoća je bilo sve više, pa se počinje sve ozbiljnije misliti o gradnji nove crkve.

Župnik fra Frano Ravlić 21. II.1897. piše Ordinarijatu o gradnji nove crkve i ističe kako svijet, zimi, velikim dijelom dršće izvan crkve, a ljeti se kupa u znoju. Ordinarijat iz Splita je odgovorio Župskom uredu Lovreć da je Poglavarstvo iz Makarske poslalo Namjesništvu u Zadar »osnovu za gradnju nove crkve«. Namjesništvo nije odobrilo taj nacrt već je zamolilo arhitekta Ivekovića da izradi novi nacrt za crkvu u Lovreću.

Dana 28. svibnja 1898. biskupski Vikarijat iz Makarske poslao je, preko Dekanata u Imotskom, nacrt nove crkve za Lovreć, tražeći da župnik i Crkovinarstvo iznesu svoje mišljenje. Dana 12. studenog 1898. piše župnik Ravlić Ordinarijatu da on s Crkovinarstvom nastoji ostvariti želju naroda da se sagradi nova crkva, da se u Staru župsku crkvu više ništa ne ulaže, osim ono najnužnije i polako se skuplja novac za gradnju nove crkve.

Kad je 1899. sazvan zbor vjernika radi gradnje nove crkve, suprotstavili su se Katići i Nikolići. Na tom zboru je potaknuto i pitanje gradnje zajedničkog bunara i ceste Lovreć-Studenci.

I župnik fra Stanko Borić (1908.-1914.) želio je započeti gradnju nove crkve. Vlast je već bila odredila da se nova crkva gradi iznad Olujića kuća, malo dalje od Stare crkve. Dana 5. ožujka 1907. Poglavarstvo traži od župnika da od župljana sakupi 1500 kruna. Isti župnik, 26. ožujka 1908. piše Ordinarijatu u Split da je na seoskom zboru 4. veljače 1908. postignut sporazum i o gradnji crkve i o mjestu gdje bi se ona gradila. Sastanku ipak nisu bili nazočni Katići i Nikolići. Podgovorio ih je općinski tajnik Bulić iz Imotskoga. Nagovarao ih je da ne grade crkvu zajedno s Opancima, nego posebno. Župnik se tuži da ih više nitko ne bi složio.

Namjesništvo iz Zadra piše 7. veljače 1908. Ordinarijatu u Splitu da se poduzetnik Franchini iz Sinja prihvatio graditi crkvu po odobrenom nacrtu za svotu od 38.725 kruna, povećana za još 10 posto. Ali i on se odrekao kad je doznao da seljani, zbog nesloge, neće dati svoj doprinos. Ordinarijat moli Župnika da smiri župljane, a Župnik šalje skupinu ljudi k Biskupu, da bi se

Osnivači nove Župske crkve, Stettin (Pomerania), 1935: 1. Ćuća Matkov, 2. Matko Udiljak, 3. Škare Lugonjić, 4. Miško Petričević, 5. Ćubela Matkov, 6. Ivan Bošnjak (Rajušić), 7. Matiša Zaradić, 8. Frano Nosić, 9. o. Josip Šimić, 10. o. Nikola Bilić, 11. Miško Gavranović, 12. Marijan Gavranović-Muratović, 13. Džin Biškić, 14. Ikan Frankić, 15. Miško Frankić, 16. Šimun Nosić, 17. Breša Frankić, 18. Marijan Petričević (Škegrić), 19. Stjepan Zaradić, 20. Tuta Zaradić, 21. Ante Petričević, 22. Ivan Zaradić Matin, 23. Luka Lugonjić (Maleta), 24. Dunda Biškić, 25. Tuba Biškić, 26. Ante Bošnjak, 27. Josko Petrićević, 28. Ikica Bujić, 29. Marko Petričević, 30. Mate Olujić, 31. Srećko Petričević, 32. Petar Krivić, 33. Ivan Nosić i 34. Petar Čaleta.

napokon u tome uspjelo. Ali na žalost, ni to nije pomoglo, a nisu pomogla ni daljnja nastojanja župnika Borića.

Isti župnik 13. srpnja 1912. moli Ordinarijat da gradnju crkve ne povjeri Franchiniju, jer taj čovjek, zbog svog načina života i karaktera, neće nikad završiti ovaj posao. Župnik preporučuje poduzetnika Perkovića iz Aržana. Zbog nesloge se nije postiglo ništa. Prvi svjetski rat potpuno je onemogućio daljnja nastojanja oko gradnje crkve.

Župnik fra Konrad Rudan 1927. odlučio je da za novu crkvu svaka osoba dade 160 dinara. Kamenjak je opet smetao i tražio crkvu nasred sela. Kad su vidjeli da su u manjini, otišli su sa zbora. Godine 1927. Rudan je odustao od skupljanja za crkvu zbog velike i nezapamćene suše, što se ponovilo i 1928.

Ovo je napisano prema knjizi: *Župe Imotske krajine*, II dio, (Vrčić) str. 80.

KUMSTVO PRI BLAGOSLOVU TEMELJNOGA KAMENA NOVE ŽUPSKE CRKVE 2. II. 1936.

Prvi i glavni kum u natjecanju ostao je *Miško Gavranović* s obećanim *darom od 11.000 dinara.*

Drugi kum je bio *Ante Olujić* i sinovi s *10.000 dinara.*

Zatim slijedi 5 kumova, od kojih je svaki obećao po *2.000 dinara,* a to su:

Ante Petričević (Klipina) i sinovi
Frano Nosić Mijin
Kulje Lugonjić
Luka Lugonjić
Sinovi Ante Frankića pok. Marka

Tisućari su slijedeći:

Marijan Jelić pok. Ante
Matko Petričević (Glavar)
Marijan Petričević pok. Ante
Đin Biškić
Ante Mustapić Jakovljev
Ivan Mustapić (Truntrić)
Marijan Mustapić (Bego)
Marijan Bulović (Stariji)
Mate Baletić
Srećko Petričević pok. Jure
Matko Petričević pok. Ike
Garan Petričević
Josko Petričević pok. Luke
Miško Petričević pok. Stipana i brat
Josko Petričević (Jacić) i braća
Mate Frankić pok. Marka
Franić Frankić
Breša Frankić
Toma Bošnjak
Petar Bošnjak
Ante Rupčić Petrov
Mate Olujić pok. Joze
Marijan Olujić (Turičin)
Matan Čaljkušić (Gazić)
Marijan Čaljkušić (Gazić)
Marijan Gavranovič-Muratović
Matišica Zaradić

Petstotinjari:

Keso Petričević
Kute Zaradić
Mate Zaradić (Prže)
Marijan Bošnjak pok. Luke
Ante i Marijan Bošnjak Čelan
Juko Bošnjak Čelan
Jozo Dragun
Marko Frankić
Baći Šimundić
Nikola Bendić
Marijan Šimundić pok. Ante
Marijan Milinović-Mustapić p. Joze
Dunda Biškić
Ante Bošnjak Martinov
Marijan Gavranović i braća
Marinkica Petričević
Stipe Mustapić pok. Mate
Ivan Jelić pok. Ante
Stipe Zaradić (Zelin)

Ženske:

Mara Rupčić ud. Ante
Anđa Sekelez pok. Ante
Mara ud. Matkov (Karinuša)
Iva Biškić ud. Ivana

Tristotinjari:

Ivan Bošnjak pok. Nikole (Zec)

Dvistotinjari:

Ante Zaradić Matin
Mašina Zaradić
Marijan Matkov i brat
Iva Bošnjak pok. Marijana
Božo Bošnjak i brat Marijan
Nikola Bošnjak Rajušić
Ante Milinović (Skičić)
Marijan Žižanović Biko
Nikola Biškić
Bile Mustapić (Truntrić)
Petar Mustapić (Truntrić)
Stipe Mustapić
Ante Žižanović pok. Nikole

Stotinjari:

Beg Nosić
Ante Nosić Ivanov
Toma Nosić Ivanov
Šimun Nosić pok. Tome
Ivan Nosić Jurin
Marijan Nosić pok. Ante
Mate Nosić pok. Ante i brat
Bernard Bekavac Tomin
Mate Bekavac Tomin
Toma Bekavac Antin
Iko Bekavac pok. Nikole
Toma Bekavac Ivanov
Jozo Bekavac pok. Cvitka
Marko Čaljkušić (Lastalo)
Antuka Čaljkušić (Lastalo)
Marijan Čaljkušić pok. Ante
Marijan Čaljkušić pok. Joze
Jerko Lovrinčušić Ivanov
Marijan Lovrinčušić pok. Ante
Toma Lovrinčušić pok. Joze
Iva Lovrinčušić (Crkavica) pok. Jure
Ante Lovrinčušić (Crkavica) pok. Nikole
Ivan Lovrinčušić pok. Mate
Grgo Lovrinčušić pok. Ante
Zele Bendić
Mate Šimundić pok. Petra
Marijan Šimundić (Ćorušić)
Marko Šimundić Martinov
Kajo Šimundić pok. Ante
Andrija Šimundić pok. Ivana
Marijan Šimundić pok. Ivana
Mijo Šimundić Matin
Mijo Šimundić-Bendić pok. Ante
Grgo Milinović pok.Marka
Stipe Milinović pok. Marka
Marijan Milinović pok. Ante (Gujić)
Ante Milinović Marijanov
Ante Milinović Jakovljev
Mate Milinović pok. Ante (Kaurin)
Tadija Milinović
Mijo Milinović pok. Petra
Bariša Milinović pok. Ilije
Cvitan Milinović Jurin
Marijan Petričević (Popov)
Jozo Matusinović
Grgo Matusinović
Jakov Bošnjak
Bože Bošnjak pok. Ivana
Ivan Bošnjak pok. Ivana (Cvitan)
Stipan Bošnjak pok. Lovre
Martin Bošnjak pok. Petra
Mate Bošnjak pok. Grge
Božo Mustapić pok. Jure
Marinko Mustapić pok. Mije
Iviša Rupčić
Stipe Sekelez Antin
Mate Sekelez pok. Ivana

»Na dan blagoslova temeljnoga kamena za kumstvo je obećano 78.600 dinara, što samo, Bože daj, da svatko bude pošten i da u redu podmiri ono što je obećao.«

(Ljetopis za 1936. godinu)

POVELJA O POSTAVLJANJU TEMELJNOGA KAMENA ZA ŽUPSKU CRKVU U LOVREĆU 2. II. 1936.

U IME BOŽJE!

Gospodinove godine 1936, za vladanja Sv. Oca pape Pija XI; za Petra II., kralja Jugoslavije; za biskupa splitsko-makarskoga Preuzvišenoga dr. Kvirina Klementa Bonefačića; za župnika Lovreća-Opanaka, o. Josipa Šimića; za sloge svih Hrvata pod vodstvom dr. Vladimira Mačeka, danas na svetkovinu Očišćenja Blažene Djevice Marije (2. II.), uz veliku svečanost i svirku »Glazbe Gospe Sinjske«, te uz sudjelovanje sviju župljana, od gore spomenutoga našega Preuzvišenoga gospodina Biskupa bi svečano blagoslovljen i postavljen temeljni kamen za ovu našu novu Župsku crkvu Duha Svetoga i Gospe Lurdske.

Što smo napokon dočekali ovaj sretni dan zasluga je o. Župnika koji je umio žrtvovati se i svladati poteškoće, a zasluga je i župljana koji su tome pridonijeli radom i darom.

Svemogući Bog i Blažena Djevica Marija neka blagoslove naš započeti rad pod vodstvom našega neumornog župnika oca fra Josipa Šimića!

Blagoslovu temeljnoga kamena kumovali su:

Miško Gavranović, glavni kum (11.000 dinara),
Gaje Olujić i sinovi (10.000 dinara),
Klipina Petričević i sinovi,
Frano Nosić,
Luka Lugonjić,
Marijan Lugonjić,
Srećko Frankić Antin,
Matko Petričević,
Marijan Bulović itd.
(slijedi oko 100 potpisa).

Prisutni su bili:

K. K. Bonefačić, bis. s. r.
O. J. Šimić, župnik
Breschler, duh. bog. sjem.
Don Niko Žiška, biskupski ceremonijar
O. Šimun Jelinčić
Dr. fra Vladimir Radonić,
O. Mirko Čović,
Dr. Ante Rajević, sreski načelnik
arhitekt Čelić.

POVELJA POSVETE
ŽUPSKE CRKVE U LOVREĆU 12. XII. 1937.

Gospodinove godine 1937. na 12. prosinca, koji je bio dan III. Nedjelje Došašća Gospodinova, ova crkva bila je posvećena od preuzvišenoga gospodina dra. Kvirina Klementa Bonefačića, splitsko-makarskoga Biskupa; u nazočnosti Preuzvišenoga Gospodina Mije Pušića, Biskupa hvarskoga; Mnp. o Provincijala Petra Grabića i župnika fra Josipa Šimića, te predstavnika državne vlasti gg. dra Ante Rajevića, sreskoga načelnika iz Imotskoga i Ljubomira Tecilazića, sreskoga načelnika iz Splita, i kumova: dr. Mile Vukovića, općinskoga načelnika iz Imotskoga, Tadije Vukušića, općinskoga načelnika iz Šestanovca; Jure Jurišića, općinskoga načelnika iz Makarske; Stipe Matijevića, narodnoga poslanika i dr. Josipa Luetića, općinskoga liječnika općine Imotski.

Svečanost su uveličali slijedeći svećenici: preč. N. Žiška, biskupski ceremonijar; dr. Miro Vulić, župnik iz Katuna; don Milan Pavlinović, misionar; o. Ćiro Ujević, dekan i gvardijan iz Imotskoga: o. K. Rudan, gvardijan iz Zaostroga; o. J. Mikulić, gvardijan iz Omiša; o. Vlade dr. Radonić, ravnatelj sjemeništa iz Sinja; o. Š. Jelinčić; o. Jozo dr. Olujić; o. Stanko dr. Vidić; o. I. Glibotić; o. M. Anušić, profesori iz Sinja; o. L. Kovačević, župnik Prološca; don L. Pavlinović, župnik iz Lokvičića; o. V. Šimić, župnik iz Vrpolja; o. N. Bilić, župnik Studenaca i o. B. Librenjak, pomoćnik iz Sinja, bivši pomoćnik Lovreća i o. A. Kamber.

Slavlju je prisustvovao pjevački zbor franjevačkih bogoslova »Milovan« iz Makarske, koji je na opće udivljenje izveo svoju glazbenu točku. Sudjelovale su glazbe »Gospe Sinjske« iz Sinja i Napretkova glazba iz Imotskoga, koje su cijeli dan održavale veselje nazočnog svijeta, koji se skupio usprkos ružnomu vremenu.

Hvala Bogu i Majci Božjoj Lurdskoj što je napokon uspjelo tijekom kratkog vremena našemu župniku o. Josipu Šimiću crkvu staviti u suho i osposobiti je da narod može slobodno moliti se svome Bogu!

U Lovreću 12. XII. 1937.

† Kvirin Klement, biskup splitski,
nekoć solinski i makarski
o. Petar dr. Grabić, provincijal
prov. Presvetoga Otkupitelja
o. Josip Šimić, župnik.

NATPIS NA PROČELJU CRKVE

N A S L A V U

B O G A D U H A S V E T O G A

NA ČAST NEOSKVRNJENE GOSPE LURDSKE

O V U C R K V U

KROZ DVIJE GODINE SAGRAĐENU PRINOSIMA SLOŽNIH SELJANA

ŽUPE L O V R E Ć A I O P A N A K A

I DAROVIMA DOBRIH VJERNIKA

A MARNIM NASTOJANJEM

ŽUPNIKA O. FRA JOSIPA ŠIMIĆA

SVEČANO POSVETI 12. XII. 1937.

PREUZVIŠENI GOSP. DR. KVIRIN KLEMENT BONEFAČIĆ

BISKUP SPLITSKI I MAKARSKI

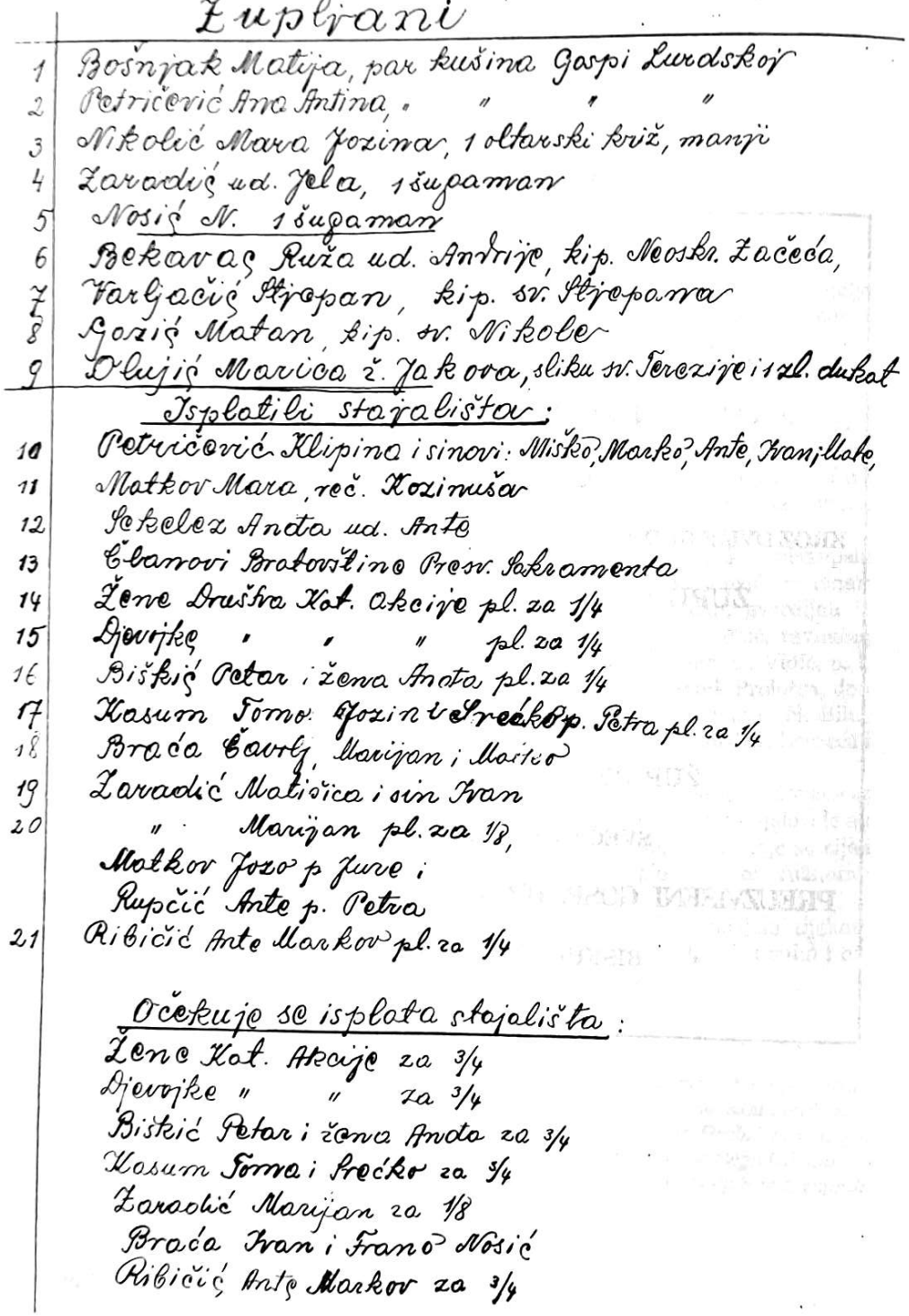

Župljani

1 Bošnjak Matija, par kušina Gaspi Lurdskoj
2 Petričević Ana Antina, " " "
3 Nikolić Mara Jozina, 1 oltarski križ, manji
4 Zaradić ud. Jela, 1 šupaman
5 Nosić N. 1 šupaman
6 Bekavac Ruža ud. Andrije, kip. Neoskr. Začeća,
7 Varljačić Stjepan, kip. sv. Stjepana
8 Gozić Matan, kip. sv. Nikole
9 Dujić Marica ž. Jakova, sliku sv. Terezije i 1 zl. dukat

Isplatili stajalište:

10 Petričević Klipina i sinovi: Miško, Marko, Ante, Ivanjlake,
11 Matkov Mara, reč. Kozinuša
12 Sekelez Anda ud. Ante
13 Čbarovi Bratovštino Presv. Sakramenta
14 Žene Društva Kat. Akcije pl. za 1/4
15 Djevojke " " pl. za 1/4
16 Biškić Petar i žena Anda pl. za 1/4
17 Kosum Tomo Jozin i Srećkov Petra pl. za 1/4
18 Braća Čavlj, Marijan i Marko
19 Zaradić Matišića i sin Ivan
20 " Marijan pl. za 1/8,
Matkov Jozo p Jure i
Rupčić Ante p. Petra
21 Ribičić Ante Markov pl. za 1/4

Očekuje se isplata stajališta:

Žene Kat. Akcije za 3/4
Djevojke " " za 3/4
Biškić Petar i žena Anda za 3/4
Kosum Tomo i Srećko za 3/4
Zaradić Marijan za 1/8
Braća Ivan i Frano Nosić
Ribičić Ante Markov za 3/4

Darovatelji Župske crkve, posebno Križnog puta (1939.)

DODATNI RADOVI NAKON DOVRŠENJA CRKVE

God.1938. postavljeni su u *crkvu oltari*, kupljeni za 30.000 dinara iz crkve Gospe od Zdravlja. Dva pobočna oltara prenesena su cijela, a od glavnog oltara samo gornji dio s kipovima i svetohraništem i onim što je iznad svetohraništa. Prijevoz i postavljanje oltara te donji dio velikog oltara stajao je 32.000 dinara. Sve su radili splitski klesari Ante Franko i Ante Carev. Oltari su dobro došli u crkvu i narod je bio zadovoljan. Sve je postavljeno za 28 dana. Spomenimo povijest oltara. »O. Frano Burić zamijenio je u svetištu Gospe od Zdravlja drvene oltare mramornima. Najprije je pribavio veliki oltar g.1822. iz crkve Sv. Krševana u Zadru. Donji dio oltara napravljen je od mramora s Muća, a svetohranište su iste godine poklonile benediktinke iz samostana Sv. Rajnera. Gornji dio oltara bio je okrugao, ukrašen mramornim stupićima. Kraj stupića bilo je 6 malih anđela, koji su u stavu poklona resili oltar. Na vrhu oltara nalazio se lik uskrslog Spasitelja s pobjedonosnom zastavom. S jedne i druge strane oltara bila su dva mramorna kipa: sv. Tome, apostola i sv. Silvestra pape. Kad je (u Splitu) sagrađen novi zavjetni hram Gospe od Zdravlja, donji dio velikog oltara upotrebljen je za oltar sv. Josipa, što ga je Provincija ondje podigla svom zaštitniku sv. Josipu, a gornji dio ujedno s kipovima sv. Tome i sv. Silvestra uzela je nova crkva u Lovreću.« (fra A. Crnica: »Naša Gospa od Zdravlja i njezina slava«.)

»Veliki oltar najprije je bio u crkvi Sv. Silvestra (nekadašnja sv. Tome), te nakon što je crkva zatvorena god. 1768. prodan je franjevcima na Dobrome, a sad se nalazi u Župskoj crkvi u Lovreću. Kipovi sv. Silvestra i Tome kvalitetno su izrađeni, ali statični, bez baroknog patosa. Zasad nije poznato tko ih je izradio«. -(»Zadar pod mletačkom upravom«, Zadar 1987.)

Pri obnovi crkve 1989. sav je oltar straga obložen kamenim brušenim pločama »seget«.

God. 1938. uređen je *ulaz s glavne ceste prema crkvi*. Za Božić 1938. narod se ponovno vraćao kući. Kad su zidali crkvu, željeli su da bude najveća crkva u Imotskoj krajini. Sad su se zaboravile sve muke. Nakon ovoga pridružili su se i oni zaselci koji su se prije protivili gradnji. Složnim silama napokon se uspjelo platiti dugove. Dana 20.I.1939. piše biskup Bonefačić župniku Lovreća: »S velikim duhovnim veseljem u srcu obavio sam posvetu tamošnje Župske crkve. Prošlih dana, prolazeći kasno uvečer kroz Lovreć, pokraj iste crkve prikazao mi se u mjesečevu svjetlu kao div novi lijepi zvonik, podignut uz nju. Zahvalio sam Bogu i pomolio se za sve one koji su bilo što i kako pridonijeli da se mogao sagraditi i podići tako veleban hram u Imotskoj krajini, Bogu na slavu, a Lovreću-Opancima na čast i spas.« (Vidi Vrčić, str. 85.)

Južno od crkve sagrađena je *čatrnja*. Voda je u nju počela teći 20. kolovoza 1938. Sagrađena je uz pomoć Banovine, a radio ju je poduzetnik Tomo Puharić iz Makarske.

Iste godine dogotovljeno je *stubište pred crkvom*. Napravljeno je od bračkoga kamena (pune stube). Nažalost, nije bio kvalitetan kamen, pa je tijekom 50 godina gotovo sav propao.

Gradnja *zvonika* je počela 19. lipnja 1938., a dovršena 10. studenog 1938. Svečano je blagoslovljen 6. prosinca 1938. (na sv. Nikolu), uz nazočnost oko 3000 ljudi. Blagoslov je obavio fra Petar Grabić, provincijal. Završeno je i stubište pred crkvom.

Prije nego što je blagoslovljen zvonik, blagoslovljena su 3 *kipa*: 1. Gospe *Lurdske* (dar Ruže Bekavac ud. Andrije); 2. *Sv. Nikole* (dar Matana Čaljkušića-Gazića) i 3. *Sv. Stjepana* (dar Stjepana Mustapića-Varljačića). Tog dana je ustanovljen veliki »*dernek*« na Lovreću, koji se otada uvijek slavio.

Dana 20. srpnja 1939. majstor Ante Carev pogodio se da izradi cijeli *crkveni pod* od brušena teraca. Nacrte su dali: dr. fra Stanko Petrov, dr. fra Vlade Radonić i župnik fra Josip Šimić. U pod su ugrađena dva hrvatska grba.

Iste godine drvodjelac Petar Staničić, doseljenik iz Baške Vode, napravio je i *klupe* u crkvi, prema klupama u sinjskom sjemeništu.

Od tvrtke »Ecclesia« iz Ljubljane, (1939.) nabavljena su za 28.000 dinara lijepa stajališta *Križnog puta*. Stajališta od drveta u reljefu sva su darovana. Nabavljena je i slika sv. Terezije, 1939. god.

Tada je nabavljena i *uskrsna svijeća, baldahin i torci*.

Velebna crkva, još u vrijeme graditelja fra Joze Šimića, počela je upijati vlagu osobito kroz *kamene oluke*. Već je fra Jozo pokušavao to popraviti, a i svi župnici poslije njega imali su dosta posla i brige oko uzdržavanja i popravljanja tako velike crkve.

Već 20. rujna 1939. fra Jozo Šimić popravljao je oluke koji su tekli na 32 mjesta. Na dan 31. XII. 1939, bilo je u župi Lovreć-Opanci 615 obitelji, a osoba 3850. Za gradnju crkve bila je obaveza dati po osobi 200 dinara. Svoju obvezu je isplatilo potpuno 232=37,7% obitelji. Djelomično je isplatilo 253=41,1% obitelji, ništa nije dalo 130 obitelji (21%).

Fra Paulin Vuković (1955.-1962.) počeo je radove na popravku crkve 22. rujna 1958. Radili su Jure Čelan i Mile Petričević.

Da bi zaštitio zidove od vlage i drvenariju od propadanja, on je prekrio kamene oluke na krovu još jednim redom cigle i stavio oluke od pocinčanoga lima. Drvene *prozorske okvire*, koji su gotovo sasvim propali, promijenio je tako da je okvire salio od armiranog betona. Stropnu žbuku, koja je popucala i djelomično otpala, svu je otukao. Digao je *stropne daske* i njima *popodio potkrovlje*, jer prije nije bilo popođeno, a na *strop je pričvrstio velike plohe lesonita*.

Misleći da crkva upija vlagu kroz zidove, oblijepio je *širim cementnim fugama* sjeverni i istočni dio crkve (30.rujna 1959.). *Zid apside* na šest mjesta povezao je željeznim zategama. U tu svrhu su i tri prozora na apsidi zazidana (31. kolovoza 1961.). Ti su prozori poslije opet otvoreni. U rujnu 1958. uveo je struju u crkvu. Veliki dio svih tih radova izvodio je Jure Čelan iz Ciste Velike.

Zaključak i ufanačenje

Izmedju Prve Odlikovane i diplomirane Umjetne Ljevaone Zvonova KVIRIN LEBIŠ, Zagreb, Gorjanska 50 te: Rimokt. Župskog ureda u Lovreću, a na temelju sklopljenog pismenog sporazuma od 10/II 939 u Lovreću.

za sudbeno obvezatnu nabavu: 3 nova zvona i to: veliko zvono od kg. 840- glasa C- srednje zvono od kg. 510-glasa G-te malo zvono od kg. 106-glasa E-koja će zvona sa postojećim zvonom-glasa H od kg. 300- sačinjavati, prekrasan C-mol akord

Zvona će se isticati umjetnošću izradbe i svečanošću glasa, jakog i dugotrajnog zato se spomenuta tvrtka obvezuje saliti ista iz prvorazrednog materijala, zajamčene ZVONOVINE, sastojeći se iz 78% bakra i 22% engleskog kositra.

Zvona će biti dovršena do dana 25 novembra *1939.*

Cijena je zvonovini netto po kg . -. . **Din.** 33·50

3 *Jarmova i bata* (modernih konstrukcija) *ukupno* . . **Din.** 14.780

Za montiranje zvona u toranj (sa jednim monterom) na trošak firme

Željeznička ili parobrodarska vozarina do Splita, na trošak firme.

Glede isplate zvona obvezuje se naručitelj isplatiti **Din.** 65.500-

slovima šestdeset i pettisuća, pet stotina Din.

kao cjelokupnu svotu pogodbe, te polaž -/- *kod naručbe zvona* **Din** -/- -/-

slovima -/- -/- -/-

kod primitka zvona **Din.** 35.000- i više ako bude do tada sakupljeno, dočim ostatak čitave svote najkasnije do konca god. 1940.-a u slučaj promjene vrednosti valute, vrijedi za obje stranke, valuta na

Zvona ostaju raspoloživo vlasništvo tvrtke sve dok ista potpuno isplaćena nisu.

Tvrtka daje za solidnost radnje jamstvo na 15 (petnaest) godina

od dana primitka zvona te ako bi ista slučajno puknula krivnjom materijala ili izradbe uslijed toga izgubila svoj propisni zvuk obvezuje se tvrtka ista prelit i na svoj trošak postaviti na prijašnje svoje mjesto.

U slučaju spora jedne i druge stranke sudi mjestni sud u Splitu

Ovaj zaključak stupa na snagu nakon potpisa jedne i druge stranke, a sastavljen je u dva primjerka izvorna i suglasna od kojih se jedan primjerak nalazi u rukama vlasnika ljevaonice a drugi u rukama naručitelja zvona.

U Zagrebu *dne* 10 februara *1939.*

Potpis naručitelja:

Šimić fra Jozo
župnik
Matko Petričević glavar

Potpis zvonoljevca:

ODLIKOVANA
LJEVAONA ZVONA
KVIRIN LEBIŠ
ZAGREB - GORJANSKA 50

Ugovor o nabavku zvona 1939.

Fra Paulin je, kao i na svim drugim područjima, vrlo mnogo radio i žrtvovao se za crkvu, ali su na žalost, u siromaštvu, radovi obavljani privremeno i nedovoljno estetski, posebno vanjsko fugiranje crkve. Tada, valjda, nije ni mogao bolje.

Fra Josip Dodig (1962.-1970.), uz ostalo, posebno se trudio oko krova crkve. Na cijeloj sjevernoj i južnoj lađi digao je crijep, na grede pribio daske i na njih stavio pocinčani lim. Radove je izveo limar Izet Vrabac iz Livna. To je 30.VII.1970. koštalo 3.367.000 dinara. Pocinčani lim trebalo je kasnije bojati cinkolitom, zbog hrđe. To je radio župnik fra Anđelko Šimić 1978.

Fra Ante Anić (1970.-1973.) također se mnogo trudio oko crkve. I on je odlučio temeljito izliječiti crkvu od vlage pa je *otukao svu žbuku* sa sjeverne lađe i s apside (21. veljače 1972.). *Ponovno su je ožbukali* radnici iz Dervente 1972. a obojio ju je Mustafa Buljubašić (19.X.-2.XI.1972.). Fra Ante je obložio hrastovinom nešto više od 1 metra iznad poda sve zidove i sve stupove po crkvi, 8. studenog 1972. Na ulazu u crkvu napravio je veliku hrastovo-staklenu pregradu (busolu), 1. svibnja 1973. Stolarske radove izvodio je Mate Vučko, stolar iz Makarske. Nastavnik Joško Petričević popravljao je i *obnovio stajalište Križnog puta.*

Fra Metod Latinac (1973.-1976.) postavio je iza glavnoga oltara, pred apsidu, na gredu od čempresa (iz Trstena) veliki, brončani križ od 300 kg. Ta se greda poslije iskrivila, pa je križ, nakon desetak godina, dignut. Brončani križ naručio je bivši župnik fra Ante Anić kod akademskog kipara Kruna Bošnjaka, rođenog Lovrećanina, profesora na Umjetničkoj akademiji u Zagrebu. Fra Metod dao je *popraviti 2 zvona*, što je uradio majstor Jerko Glavinović iz Sinja. Fra Metod je dosta radio i oko crkve. Postavljao je *željezne ograde* oko Župske crkve te veliki željezni natpis s nazivom crkve (1975).

Usadio je i *50 čempresa pred crkvom* i uredio cvijeće.

U vrijeme njegova župnikovanja 22. prosinca 1947. održane su u župi misije. Uz veoma veliko slavlje blagoslovljen je *veliki brončani križ.* Bilo je 20 kumova.

Za vrijeme fra Metodova prethodnika, fra Ante Anića, Ante Bekavca (Juribešin) kupio je i donio iz Njemačke *lijep križ.* Sad se taj križ nalazi u Staroj crkvi kao glavni križ. Ivan Domić je darovao lijep *kalež*, a Ivan Bekavac jednako lijep čestičnjak.

VELIKA OBNOVA ŽUPSKE CRKVE I NJEZINA OKOLIŠA ZA VRIJEME ŽUPNIKOVANJA FRA ANĐELKA ŠIMIĆA (1976.-1990.)

Uz mnoge druge radove najviše vremena, brige i sredstava upotrijebio je za temeljitu obnovu *Župske crkve i njezina okoliša.* Spomenimo radove:

1. Obnova struje (od groma zapaljena crkva) u svibnju 1980.
2. Obnova zvonika (1980.-1981.).
3. Hrastove klupe u crkvi (1981.)
4. Širenje južnoga crkvenog dvorišta (1981. i 1982.).
5. Elektrifikacija zvona i sat na zvoniku (24. IX.1982.).
6. Novo ozvučenje crkve (1983.-84.).
7. Radovi pred crkvom: stubište, cesta, zidovi, ograda, perivoj i rasvjeta (1984.-85.).
8. Simpozij (o Milinoviću, o Župskoj crkvi i župi), 2 brončana poprsja i videokaseta o župi (1985.).

Stari i novi župnik, ing. Madunić i svi glavni majstori koji su radili na crkvi 5. VIII. 1991.

9. Popravak zvona (prvo i treće) Jerko Glavinović (VI. 1986.).
10. Vanjska vrata na sakristiji i dovod vode u sakristiju (VII. 1986.).
11. Promjena stropa i krova na 2 male lađe (9. VIII. - 16. X. 1986.).
12. Proširenje terena sjevernoga dvorišta crkve (velik iskop II. i III. 1987.).
13. Promjena stropa i krova na velikoj lađi crkve (VII. - X. mj. 1987.)
14. Sve tri lađe pokrivene kupom kanalicom, novi oluci i gromobran (X. 1987.).
15. 20 prozora povećano i napravljeno od eloksiranog aluminija s ornament-staklom (XI. 1987.).
16. Napravljen armiranobetonski trijumfalni luk pred svetištem (XII. 1987.).
17. Svi električni i telefonski vodovi dignuti oko crkve. Za crkvu uveden podzemni priključak s istočne strane (X. XI. i XII. mj. 1988.)
18. Mljevenje velike količine kamena (1988.).
19. Nova električna instalacija i rasvjetna mjesta (1988.).
20. Izmjena propale žbuke u sjevernoj lađi i podizanje terena u svetištu i sakristijama (I.1989.).
21. Dizanje Lurdske špilje iz crkve i kopanje mjesta za novu špilju, istočno od crkve (II. mj. 1989.)
22. Oblaganje kamenom i mramorom: svetišta, pred svetištem i u sakristijama (III. 1989.).
23. Novi oltar, ambon i krstionica (VI.1989.).
24. Bojenje cijele crkve (IV. i V.1989.).
25. Mramoriziranje i obnova starih oltara i svih kipova (V. mj. 1989.).
26. Obnova i premještaj brončanoga križa (V. 1989.).
27. Novi sakristijski namještaj i dvoja vrata na sakristijama (V. 1989.).
28. Nova umjetnička slika Duha Svetoga (V. 1989.).
29. Izrada potpornoga kamenog zida sjeverno i istočno od crkve (1990.).
30. Ugradnja u spomenutom zidu 3 zahoda, crkveno spremište i Lurdska spilja (V. VI. i VII. 1990.). Na sva tri mjesta uvedena je voda.

Daljnji radovi za župnikovanja fra Dinka Bekavca (1990.-) uz suradnju bivšeg župnika fra Anđelka Šimića

(Dolaskom novog župnika radovi su redovito, prema već prije stvorenom planu, nastavljeni.)

31. Bitni radovi na izradi Lurdske špilje su završeni i nastavljena izgradnja velikoga kamenog zida od špilje prema jugu IX, X, i XI. 1990.).
32. Izrada ceste i parkirališta sjeverno i istočno od crkve (1991.).
33. Popločavanje ostalih terena oko crkve i postavljanje tri kandelabra oko špilje (1991.).
34. Napravljen put i perivoji iznad skladišta i Lurdske špilje (sjeveroistočno od crkve) - 1991.
35. Sazidan spoj između crkve i Župske kuće (trijem) 1991.
36. Konačno popločan i uređen južni dio crkvenog dvorišta (1991.)
37. Konačno uređenje špilje i proslava završetka svih radova (5. VIII. 1991.)

1. OBNOVA STRUJE U ŽUPSKOJ CRKVI (V. 1980.)

U svibnju 1980. za vrijeme kiše i grmljavine, dojaviše nam iz Lovreća da je sva crkva u dimu.

Kapelan fra Dušan Domić i župnik fra Anđelko Šimić požurili su iz Župskog stana u Opancima na Lovreć. Strašno je bilo vidjeti dim iz crkve, koji je prolazio kroz sve kupe na krovu crkve. Činilo se da je sva crkva zapaljena. Grom je udario u crkvu i zapalio razvodnu kutiju za električnu instalaciju. Od plamena je bila već izgorjela drvena kutija i plamen se počeo širiti na potkrovlje, iznad sakristije. Fra Dušan i Ivan Bekavac, trgovac, požurili su i vodom uspješno pogasili požar.

Narod je odmah skupio milodare i sva je šteta popravljena. Stolar Mate Vučko izradio je novu razvodnu kutiju, a instalaciju u kutiji i drugo što je bilo oštećeno uredio je Frano Čizmić, električar iz Zadvarja.

Ovaj događaj pokazao je svu ozbiljnost uređenja gromobrana na crkvi i njegova pravilnog uzemljenja.

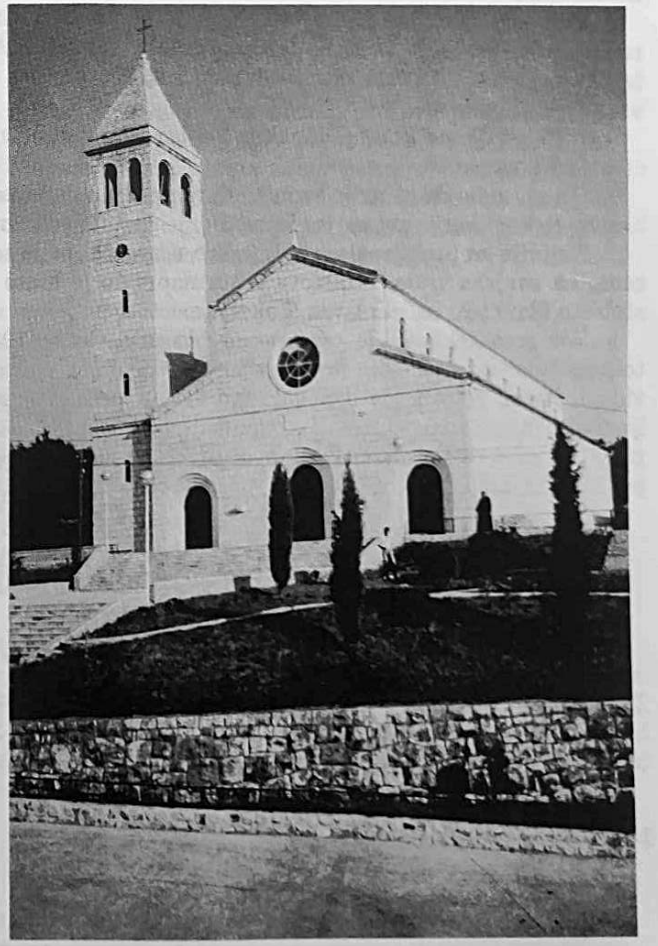

Nova Župska crkva (u obnovi)

2. OBNOVA ZVONIKA (IX. 1980. - IV. 1981.)

U želji da se uredi elektrifikacija četiri zvona i postavi sat na zvonik, došlo se do spoznaje da je zvonik u veoma lošem stanju: vrlo je trošan, osobito vlaži. Treba ga najprije obnoviti, učvrstiti, a osobito ukloniti vlagu, pa se tek onda može misliti na njegovu elektrifikaciju.

Prema nacrtu inž. Petra Družeića iz Splita pogođena je obnova zvonika s majstorom Mustafom Subašićem iz Solina. On je trebao iznutra obložiti (armiranim betonom 15 cm debljine) cijeli zvonik. U taj beton postavljena je po svim zidovima željezna mreža. U uglovima zvonika trebalo je postaviti 4 debela željeza sve do vrha zvonika, ugraditi nove armirane betonske stube i željezne ograde na stube. Istočnu stranu zvonika trebalo je fugirati, jer to nije bilo učinjeno kad se zidao zvonik.

Na kubi (vrhu) zvonika od groma je jedan dio kamenja pomaknut, pa je i to trebalo urediti i učvrstiti.

Nadzorni organ u ime crkve bio je tehničar Mirko Ćorić iz Splita, inače Lovrećanin.

Posao se obavljao cijele jeseni 1980, ali je zimi zbog hladnoće trebalo radove prekinuti. Na proljeće je rad nastavljen i završen. Bio je doista vrlo težak i zapleten, ali i vrlo skup. No, nažalost, nije bio baš tako uspješan, što će se kasnije vidjeti.

U to je vrijeme Petar Kljenak iz Poljica radio novi Župski stan, uz Župsku crkvu na Lovreću.

On se nudio da bi radio zvonik, ali tek godinu dana kasnije. Nama se žurilo zbog elektrifikacije zvona, jer je zvonjenje postalo velikom teškoćom župe.

Najprije su probijena vrata iz crkve u zvonik. prije se u zvonik moglo ući samo na vanjska vrata. Hrastova vrata napravio je Mate Vučko, a ogradu na stubištu Slavko Krivić, limar iz Makarske.

Već smo rekli da je ovaj posao bio vrlo skup (103.000 DEM). Velika teškoća bila je u tome što pri obavljanju ovog posla vjernici gotovo ništa nisu vidjeli, jer se gotovo sve obavljalo iznutra, u prostorima kamo velika većina ljudi nikad u životu ne ulazi. Župnik je već unaprijed osjećao težinu ovog pitanja i kako će se teško toliki novac prikupiti za ovaj posao. Milodari za ovaj posao skupljani su od travnja 1980. do veljače 1982.

3. NOVE HRASTOVE KLUPE U ŽUPSKOJ CRKVI (1981.)

Želeći ispuniti crkvu lijepim i prikladnim klupama, već 1980. počelo se misliti o nabavi veće količine suhe hrastovine. Čak smo to tražili i u predgrađu Zagreba. Sam Župnik je išao tamo, ali je uvidio da će vrlo teško dobiti suhu hrastovinu, jer to se navodno sve izvozi u inozemstvo. Nakon višemjesečnog traganja upozoreni smo da možemo dobiti dobru i suhu hrastovinu u Šibeniku (u skladištu na Ražinama). Ona je bila također određena za izvoz. Ondje smo potkraj 1980. kupili 10 m3 hrastovine i odvezli je u Makarsku stolaru *Mati Vučku*. Od nje je Mate izradio *44 klupe*, 3m duge, sa sjedalom, klecalom i naslonom. Izradio je i 40 klupa (sjedala) dugih 2 m, koje su upotrebljene u Župskoj kapeli (30), a 10 klupa je u bočnim lađama Župske crkve. Napravio je i 8 klecala od 1 m (za ispovjedanje). *Željezne nogare* za ove klupe izradio je *Slavko Krivić*, limar iz Makarske. Nogare je spojio željeznim cijevima: jedna ispod klecala i dvije ispod sjedala. Sve su klupe izrađene u stolarskoj radnji Mate Vučka u Makarskoj. Više puta je župnik osobno poveo iz župe nekoliko radnika i išao u Makarsku da bi pomogao raditi oko klupa, a i da bi tako postigao da sam Vučko ponastoji, jer to inače ne bi bilo gotovo ni za nekoliko godina.

Klupe su lakirane bezbojnim nitro lakom. *18 klupa* platile su *pojedine obitelji*, a ostatak je isplaćen prikupljenim milodarima. Novim klupama crkva je dobila bitno novi izgled. Uoči Božića 1989. *sve su ove klupe* uredno i vrlo lijepo *tapecirane*. Tijekom ovog vremena kupljen je lijep i velik klasični harmonij od Jenka iz Ljubljane. (1981.)

Uoči blagdana Duhova djelomično je popravljeno i obojeno svetište Župske crkve.

4. ŠIRENJE JUŽNOGA CRKVENOG DVORIŠTA (1981.-1982.)

Dobrotom susjeda uspjeli smo gotovo dvostruko proširiti južno dvorište, koje nije bilo pravo ni omeđeno. U jesen 1981. nasut je teren te uzidan jak potporni betonski zid od zapada prema istoku, nastavljen prema jugu, pa opet prema istoku. Tako je omeđen i vrt ispred Župske kuće. Radovi su izvođeni pod vodstvom Roka Medvidovića iz Imotskoga. Poslije je, 1982, završen zid od juga prema sjeveru i u vrt navezeno 10 velikih kamiona crne zemlje.

Izrada kaseta za cvijeće i popločavanje južnog dvorišta crkve (1977.)

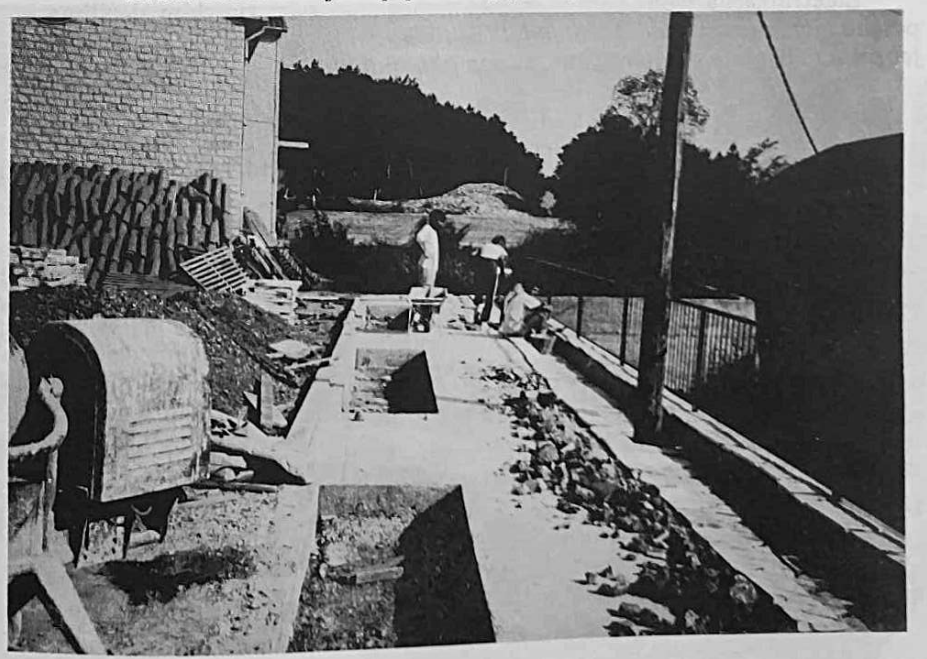

5. ELEKTRIFIKACIJA ZVONA I SAT NA ZVONIKU (24. IX. 1982.)

Čim je zvonik završen 1981. i kad se župnik preselio u novu Župsku kuću na Lovreću (13. I. 1982. god.), ozbiljno se počelo raditi na elektrifikaciji zvona. Nismo imali iskustva, a nije nam bilo poznato da je neka od susjednih župa dosad obavljala taj posao. Početkom 1982. tražili smo u Zagrebu domaće majstore. U Kaštelima je bio predstavnik jedne talijanske tvrtke. Napokon smo se, poslije nekoliko ponuda, odlučili za tvrtku Grassmayer iz Beča.

Ta tvrtka lijeva zvona u Innsbrucku od 1559, vjerojatno u najstarijoj livnici zvona u Europi. Za postavljanje sata na zvoniku uzeli smo tvrtku Schauer, također iz Beča.

Poslove je izvodio jedan inženjer tvrtke Grassmayer iz Beča, a električarske poslove obavio je Mihalj Roža, Madjar iz Bačke Topole. Sat je uredio predstavnik tvrtke Schauer, Toma Deak, Hrvat koji živi u Beču.

Poslovi za završeni u rujnu 1982. Vjernici su se sustezali davati unaprijed milodare za zvona i sat, jer da su već prije nekoliko puta davali pa da od toga nije bilo ništa. Ali kad su vidjeli da je posao gotov, vrlo su spremno pokrili sve troškove.

Vladimir Zaradić (Franin) već u početku planiranja poslova oko elektrifikacije zvona obećao je da će on sam platiti tu elektrifikaciju. On je, naime, kao mladi radnik u Njemačkoj, jednom nehotično upalio sva zvona u jednoj velikoj crkvi i napravio čitavu uzbunu u gradu. Kad su mu protumačili što je učinio, vrlo se iznenadio, ali je odlučio da će to isto napraviti i u svojoj crkvi u Lovreću. Ali kad se pokazalo da je elektrificiranje 4 zvona vrlo velik trošak (od 20.000 DEM), župnik mu je predložio da uplati samo za sat na zvoniku (6.000 DEM) što je on uredno i izvršio.

Nakana je bila da se elektrifikacija tako izvede da se po potrebi može i ručno zvoniti, međutim, kad je posao završen, pokazalo se da to nije moguće.

Elektrifikacija zvona nam je osobito pomogla pri svim vjerskim slavljima, posebno jer nismo imali Remetu. No, elektrifikacija zvona ima i svoje slabosti, jer pri tom bat jače udara u zvona, pa ona lakše pucaju.

6. OZVUČENJE CRKVE (1983.-1984.)

U doba obnove crkve Sv. Ante namjerili smo se na vrlo dobrog stručnjaka za ozvučenje crkava, inž. Antona Matasića iz Zagreba, sa još dva mlada inženjera Slavka Zelenbrza i Antu Matkovića. Oni su posao ozvučenja izveli uz pomoć domaćih električara.

Mjesta ozvučenja postavljena su na stupovima sa tri strane. Pojačalo je u sakristiji, odakle je kroz pod crkve ukopan kabel, najprije uz oltar sv. Josipa, pa niz crkvu do dna, poprijeko uz glavna ulazna vrata, pa sjevernom lađom uz stupove, kroz pod crkve.

Prvi dio radova izveden je do Božića 1983., pa je za Božić proradio razglas. Napokon je razglas potpuno ureden za Uskrs 1984. Kad se svetište crkve preuređivalo i podizalo 1989., sav razglas s utičnicama na 4 mjesta uredio je naš fra Dušan Domić, koji se vrlo dobro uputio u posao uz inž. Antona Matasića.

Ostavljena je mogućnost pri dnu crkve da se razglas lako razvede izvan crkve. Postavljeno je ukupno 44 zvučnika. Dva utikača za mikrofone nalaze se kod oltara, jedan za ambon, jedan za kor, te dva na izlazu iz crkve. Odlično je ozvučena cijela crkva, sakristija i crkveno predvorje.

Još prije (već 1972.) župnik fra Ante Anić postavio je u crkvu ozvučenje s jednim mikrofonom i šest velikih zvučnika. To ozvučenje darovao je gosp. Anđelko Milinović Marijanov, trgovac u Frankfurtu. Tako je naša velika crkva sad i u ovom pogledu postala još uporabljivija.

7. RADOVI PRED CRKVOM: STUBIŠTE, CESTA, ZIDOVI, OGRADE, PERIVOJ I RASVJETA (1984.-1985.)

Po završetku obnove crkve Sv. Ante (13. lipnja 1984.) na redu je bilo: uhvatiti se Župske crkve i svega što je u svezi s njom. Željeli smo i trebali smo i prije se prihvatiti tog posla, ali nije bilo moguće, jer je cesta prema Studencima iz središta Lovreća (1980.) asfaltirana. Tom prigodom silaz te ceste na glavnu cestu Split-Imotski sasvim se promijenio. Naime, cesta od Studenaca prema Lovreću u dužini od oko 200 m prilično je spuštena i njezin pristup na glavnu cestu sad je oko 50 m sjevernije nego prije. Pošto je cesta asfaltirana, ostao je nedovršen visoki zid, ali ne uzidan. Naime, ispred crkve i ispred kuće braće Bošnjaka (Kekića), pa i sjevernije, ostala je visoka neuzidana provalija.

Perivoj pred Župskom crkvom

Nekoliko godina trajale su molbe, prepiske i prepirke s Poduzećem za ceste preko Mjesne zajednice i preko drugih koji su tu nešto mogli pomoći. Napokon je, nastojanjem inž. Tonća Štambuka i drugih, odlučeno da se taj *visoki zid* ipak jednom uzida. Prije su tražili da se zid uzida od betona. Naravno da se s tim nikako nismo mogli složiti, jer bi to bila kulturna sramota: veliki bedem od betona, pred onako lijepom kamenom crkvom. Ta je misao doista prodrla, pa je *Poduzeće za ceste uzidalo sporni zid od kamena* (1983.), iako ne baš najljepše, ali ipak je bolje nego da je od betona.

Vrlo lijepo kameno stubište od ceste do crkve, napravljeno 1938. od bračkoga kamena, gotovo je sasvim propalo zbog izmrzavanja. Kamen je popucao, iskrivio se i ispadao, pa je postalo opasno hodati po njemu. Stoga je nužno trebalo izgraditi novo stubište. Najprije se mislilo izgraditi ga od punog posuškoga kamena, koji može izdržati na ledu. Kad se čula cijena koštanja toga kamena, moralo se odustati od te nakane. Poslije dugotrajnoga savjetovanja s nekoliko inžinjera, posebno s inž. Vladom Galićem iz Posušja, odlučili smo se na betoniranje stubišta, *koje će se potom obložiti pločama*. Saznali smo da je benkovački kamen tvrd, otporan na led, i da bi za ovo mogao biti vrlo dobar.

U kolovozu 1984. počelo se od ceste kopati i širiti prijašnje stubište. Župnik je želio lepezasto stubište i da se uspon ublaži. U tome je samo djelomično uspio. Prvi dio stubišta trebalo je napraviti s blažim usponom. Sprečavala su to nedovoljna materijalna sredstva. Sve smo radili gotovo sami, na dobrovoljnoj osnovi uz najnužniji savjet stručnjaka. Betoniranje je vodio zidar Roko Medvidović iz Imotskoga svojim sredstvima za armiranje. Išlo se sve do crkve.

Na krajevima stubišta *postavljen je debeli električni kabel*, jer je planirana *rasvjeta uz stubište*.

Dovezeno je nekoliko kamiona debljih i tanjih ploča iz Pridrage kod Karina i njima je majstor *Luka Karin* iz Grubina sa svojom ekipom *popločao cijelo stubište*. Deblji kamen (za gazišta stuba) ispilili smo po mjeri u radnji »Klesar« u Posušju, kod inž. Vlade Galića. U to vrijeme započet je i rad na izgradnji *ceste od glavne ceste do zvonika*. Nakon temeljitog razmišljanja odlučeno je da cesta bude od betona. pojačanog željeznim mrežama (da bude izdržljiviji). Sve je radio domaći svijet, na dobrovoljnoj osnovi, kao i stubište. Voditelj posla na cesti bio je *Mate Raos*, zidar iz Medova Doca. Cesta je napravljena po propisima, sa dvije jednake strane. Na sredini je cesta povišena i naginje se s obje strane k slivnicima za vodu širokim 50 cm. Cesta je široka 5 m i dosad se pokazala prilično dobra i čvrsta.

U drugoj polovini 1984. do travnja 1985. završeni su i stubište i cesta. Za to vrijeme radilo se na *uređenju cjelokupnoga terena pred crkvom*. Najveći dio terena je prekopan, nasipan zemljom i *ograđen niskim zidovima*. Na sve te zidove stavljene su *niske ograde*, osim na donji zid iznad ceste, kamo je stavljena visoka ograda (zbog opasnosti). U predvorju crkve prorijeđeni su čempresi koji su usađeni prije desetak godina, jer su počeli previše zaklanjati crkvu, te je narod tražio da se posijeku, a još više je to tražio šumski tehničar Jozo Đurđević iz Imotskoga. Veći dio čempresa smo digli, ipak, na sreću, ostavljeno je 6 komada.

Pridraga kod Karina. Prijevoz ploča.

Perivoj je ispresijecan *puteljcima*, *popločanim pločama* dobivenim sa starih krovova po župi. Zidiće i putove po perivoju radio je zidar *Petar Milardović* iz Medvidovića Drage (kod Imotskoga).

Zidiće uz stubište uzidao je Luka Karin (pločama iz Pridrage). Bočno po stubištu postavljeno je 8 kandelabra. Na njima su radili limar Miro Topić (Cista Provo) i elektičar Frano Čizmić iz Zadvarja.

Za Božić su radnici što su došli iz Njemačke bili oduševljeni kad su vidjeli novo stubište s rasvjetom.

Izrada velikog kruga za cedar na južnom dvorištu (1991.)

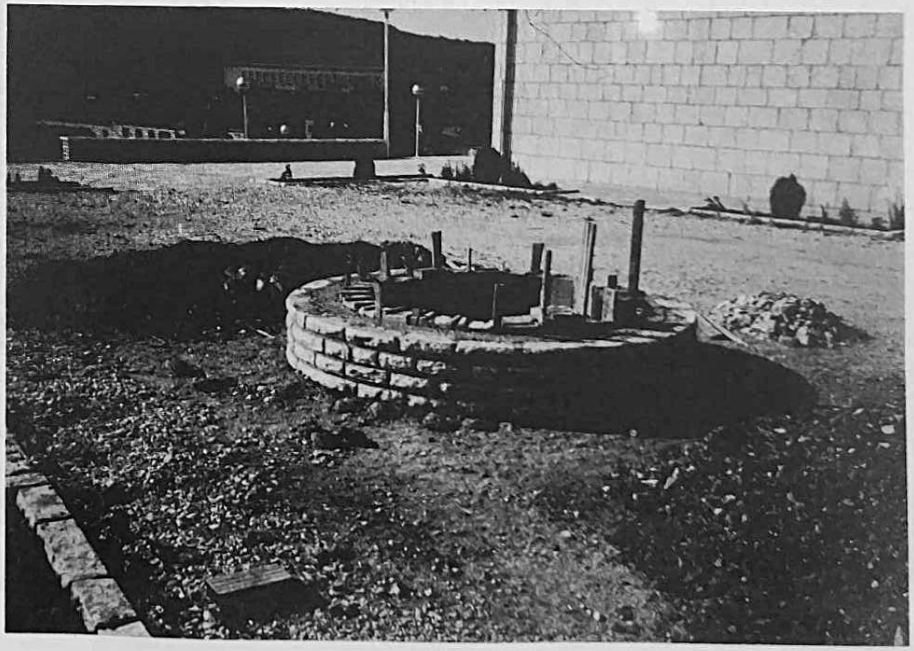

8. ZNANSTVENI SKUP O NADBISKUPU MILINOVIĆU, O NOVOJ ŽUPSKOJ CRKVI I NJEZINU GRADITELJU TE O ŽUPI LOVREĆ — OPANCI

O svemu ovome a posebno o nadbiskupu Milinoviću, ima u našoj knjizi više predavanja.

Milinoviću se slavila *150. obljetnica rođenja* i 75. obljetnica smrti. *Župskoj crkvi* slavila se *50. obljetnica* njezine gradnje, koju je, uz velike napore, poduzeo i izveo njezin graditelj župnik fra Jozo Šimić.

Tom prigodom proslavili smo i *250. obljetnicu osnutka župe Lovreć-Opanci*. Upravo za tu prigodu nastojali smo srediti barem predvorje crkve i u tome smo prilično uspjeli. Prigodom znanstvenog skupa, u crkvi su, na kamene stupove, postavljena *dva brončana poprsja* nadbiskupa Milinovića i graditelja crkve, fra Josipa Šimića, koja je izradio domaći kipar Kruno Bošnjak.

Prigodom Znanstvenog skupa i *svete Krizme* snimili smo i veliku *video-kasetu* o našoj župi prvih dana svibnja 1985. O svemu ovome bit će u ovoj knjizi izneseno mnogo pojedinosti.

9. POPRAVAK ZVONA (PRVO I TREĆE), 1986.

Budući da je prvo i treće zvono znatno napuklo pa ta zvona nisu mogla više uredno zvoniti, potražili smo elektrovarioca Jerka Glavinovića iz Sinja da nam popravi ta zvona, jer on ih je dosad popravljao. On to obavio u lipnju 1986. O tome opširnije u napisu: O zvonima i zvonjenju.

10. PROBIJANJE VANJSKIH VRATA NA SAKRISTIJI (VII.1986.)

Nova Župska kuća na Lovreću *blagoslovljena je 13. prosinca* 1981. Župnik fra Anđelko Šimić preselio se iz stare Župske kuće u Opancima i *prešao u Lovreć, uz Župsku crkvu (13.I.1982.)*

Crkva, pa tako i Nova Župska kuća na Lovreću, na velikoj su vjetrometini. Zimi su često jake bure i vijavice. Da bi se iz kuće ušlo u crkvu trebalo je ići na glavna vrata crkve, a to je na suprotnu stranu kuće daleko oko 40 m. No, na udaljenosti od 8 m od kuće nalazi se sakristija, na kojoj je od početka bio prozor.

Odlučeno je, savjetovavši se sa stručnjacima, na ovom prozoru *otvoriti zid do dna i napraviti vrata*. Tako smo dobili prava vanjska vrata, s prozorom iznad vrata.

Taj je posao tako izvrsno izveo klesar Luka Karin iz Grubina da bi svatko rekao da su ta vrata napravljena pri gradnji crkve. Mate Vučko izradio je debela

Djeca pomažu na sjevernom dvorištu (1985.)

Sjeverni dio dvorišta sa zidovima i perivojem (1992.)

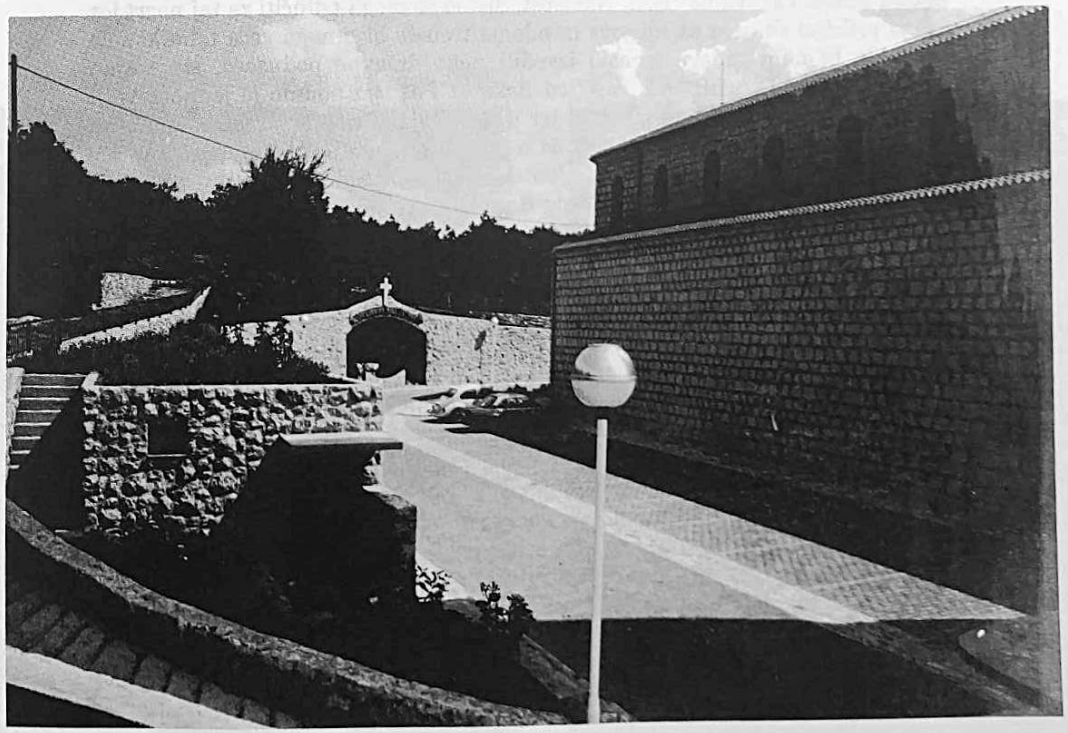

vrata od ariša za staklom za ovaj ulaz. Sad je sakristija bila vrlo blizu kući, što je veoma pomoglo komunikaciju s crkvom. Poslije će župniku pasti na um spasonosna misao da se crkva i Župska kuća sasvim spoje, što će se nakon nekoliko godina i ostvariti.

Ovom prigodom *uvedena je i voda* u sakristiju, jer je to bilo vrlo potrebno za crkvu. Vodu je uveo u sakristiju vodoinstalater Ivan Ćelić iz Imotskih Poljica.

11. PROMJENA STROPA I KROVA NA 2 MALE LAĐE NA ŽUPSKOJ CRKVI, 1986.

Došlo je, napokon, vrijeme da započne najteži i najodgovorniji posao: promjena stropa i krova na cijeloj župskoj crkvi.

Iako su drvnu konstrukciju nekad Nijemci odlično postavili, ipak je zbog slabo postavljenih oluka (odvoda vode), gotovo svaka greda na krajevima istrunula. Krov od pocinčanog lima (što ga je župnik Dodig postavio) nije osobito odgovarao. Osim što je propadao, tijekom bura čula se nepodnošljiva lupa u crkvi. Na sjevernoj lađi, posebno oko zvonika, lim se često otkidao tijekom bure. Dio krova oko zvonika bio je najproblematičniji, i upravo se ondje najteže rješavala vlaga.

Već 1983. inž. arh. V. Freund i statičar inž. Ante Baković iz Splita načinili su mnogostruke nacrte: arhitektonski, statički, za struju i za grijanje, za promjenu stropa i krova na crkvi. Nažalost, nismo se mogli odlučiti za taj nacrt jer je bio prilično skup, a za njegova izvođenja trebalo bi mnogo veća tehnika. To znači da bi nam radove trebalo izvoditi neko državno poduzeće, što nismo željeli. U proljeće 1986. *inž. Veseljko Bašić iz Posušja* podnio je jednostavniji nacrt, ali ni njega nismo prihvatili jer je predviđao krov od drveta. Željelo se imati trajniji krov, pa nismo htjeli da u stropu i krovu bude drveta. Dana 18. srpnja 1986. donio je *inž. arh. Ivo Madunić* iz Splita konačni nacrt za rekonstrukciju krova crkve. Od ovog događaja sve do kraja radova 1991. Ivo Madunić bio nam je *glavni arhitekt i savjetnik*. Dana 21.srpnja 1986. g. troškovnik je ponuđen nekolicini poduzetnika. Na kraju je izabran *Petar Kljenak iz Poljica* S njime je pogođeno da uradi obje male lađe za 12.000.000 dinara ili za 60.000 DEM.

Kljenak je trebao srušiti stare i postaviti nove dvije stropne i dvije krovne armirane ploče. Kupa kanalica će se staviti poslije kad se i srednja lađa obnovi. Početkom kolovoza 1986. god. počeo je stizati građevinski materijal i u crkvi su se očistile male lađe.

Dana 8. kolovoza 1986. počeo se dizati krov na sjevernoj lađi. Vjernici su za vrijeme svete mise mogli stajati samo u srednjoj lađi.

Na zidove crkve stavljen je jaki vodoravni serklaž od željeza ukopan u zid velike lađe. Za stropnu ploču svakih 8 m stavljene su jake grede ispletene od željeza, a ostali prostor ispunjen je armiranim gredicama i ispunama od šuplje stropne opeke. Nakon toga, podignuta je i stropna kosa armirana ploča do pod prozore i na njoj ostavljen jedan krovni prozor.

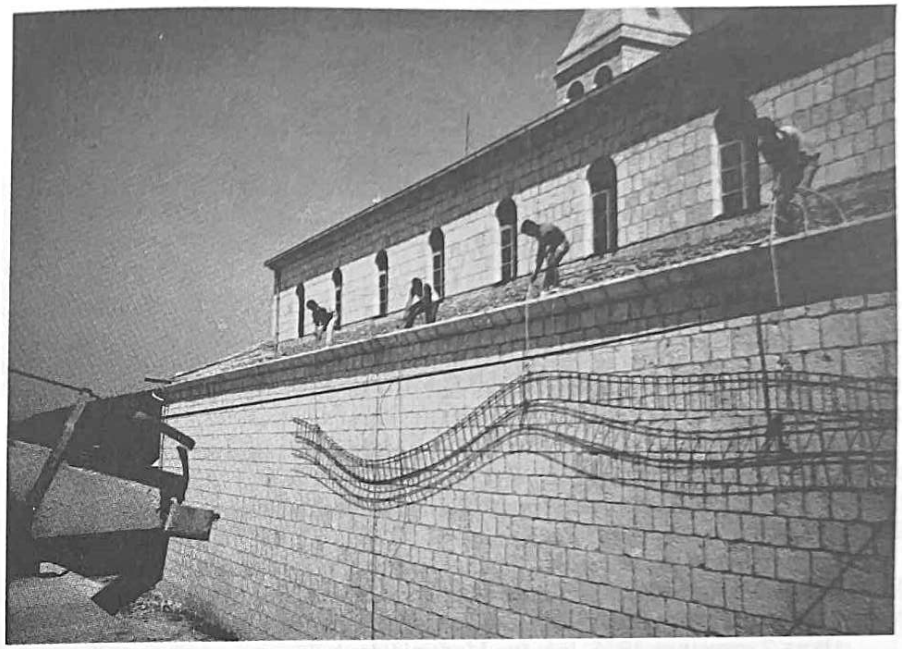

Radovi na južnoj lađi (1986.)

Postavljanje betonske deke na maloj lađi (1986.)

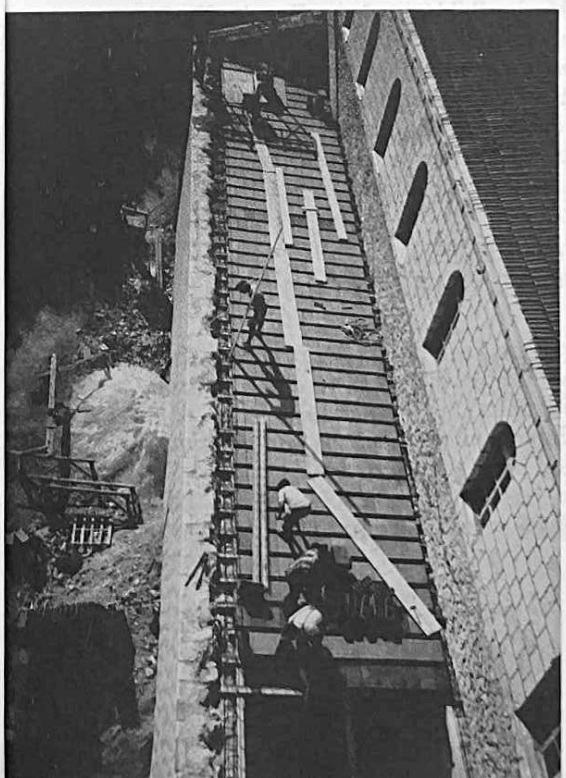

Radovi na unutrašnjosti južne lađe (1986.)

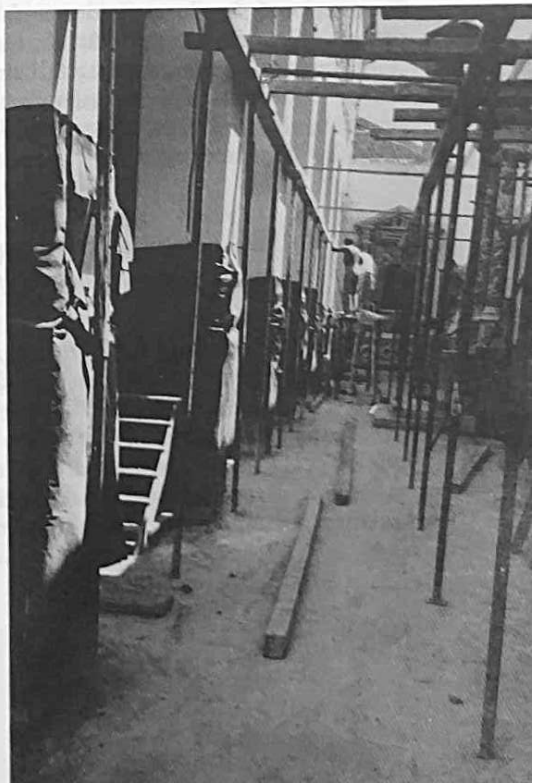

To je sve učinjeno i na južnoj lađi. Zatim je strop na jednoj i drugoj lađi ožbukan, razdijeljen na svakoj strani na po četiri polja.

U to vrijeme *nastalo je pitanje kako i od kakvog materijala staviti oluke ili opšave*. Mislilo se svakako na bakar, jer je on trajniji. Budući da se s naše Crkve slijeva voda za piće u našu čatrnju, inž. kemije Tonka Madunić istakla je sumnju da bi bakar mogao biti otrovan za vodu. Dugo smo poslije u Zagrebu na Kemijskom institutu ispitivali bi li bakar bio otrovan za vodu, ali nismo došli do pouzdanog rješenja. Ipak je prevladalo mišljenje da je sigurnije (zbog zdravlja) staviti pocinčani lim, a kad taj lim propadne, može se bez velikih teškoća staviti drugi.

Sve četiri salivene ploče imale su oko 500 m^2. Ugrađeno je 276 armiranih gredica, četiri tisuće ispuna od šuplje opeke, 46 željeznih mreža (6 x 2,2o), 1000 kg željeza, 22.ooo kg cementa i oko 60 m^3 šljunka.

Dana 10. listopada 1986. Ante Raos, geometar iz Imotskoga, dobio je zadatak da napravi geometarsku sliku terena oko crkve, jer je planirano proširenje sjevernog dvorišta Crkve.

U rujnu, listopadu i studenom radio se pločnik južnog dvorišta, zidić okolo i kanal za vodu.

Rad na crkvi (*promjena stropa i krova na malim lađama*) završen je 15. listopada 1986.

Poduzetnik je utrošio oko 318 nadnica. Dana 1. listopada 1986. (blizu Svih Svetih) sva je crkva očišćena, oprana i kupe postavljene, tako da se Veliki blagdan mogao svečano u crkvi proslaviti i Bogu zahvaliti na uspješnom početku obnove crkve.

Dana 7. prosinca 1986. inž. Ivo Madunić donio je nove nacrte proširenja i uređenja prostora sjeverno od crkve, pa je 12. prosinca 1986. sazvana u našu crkvu jedna komisija stručnjaka: kako crkvu iznutra urediti. Dva sata se razmišljalo i raspravljalo. prisutni su bili: inž. Ivo Madunić, prof. fra Bernadin Škunca, prof. fra Josip Soldo, prof. fra Marko Babić, prof. fra Branko Periša, prof. fra Šime Samac, prof. fra Frane Carev i župnik fra Anđelko Šimić.

Raspravljalo se: o trijumfalnom luku (koji nedostaje), o novom oltaru, o ambonu, o krstionici, o propovjedaonici i o Lurdskoj špilji. Zaključeno je, svakako, da se izvede trijumfalni luk, da se po mogućnosti iz crkve izbaci Lurdska špilja, a druga sitnija pitanja i teškoće kasnije će se rješavati.

12. PROŠIRENJE TERENA SJEVERNOGA CRKVENOG DVORIŠTA (1987.)

Dana 17. siječnja 1987. *mjeren je teren sjeverno od crkve i označeno kuda bi išao put prema njivama susjeda*, koji su darovali dio svoga terena za potrebe crkve. Tog dana je pročišćeno i prosječeno groblje koje je smetalo.

Dana 21. siječnja 1987. inž. Ivo Madunić donio je *nacrt za obnovu glavne lađe na crkvi.*

Dana 4. veljače 1987. dovezeno je iz Slovenije 25.000 komada kupe kanalice za cijeli krov crkve. Mnogo je ljudi pomagalo iskrcaju tolikih kupa.

Proširivanje terena na sjevernom dvorištu (1987.)

Ante Šamija, iz Nikolića 7. veljače 1987. *bagerom je počeo proširivati* i kopati *teren sjeverno od crkv*e. Materijal su prevozili kamionima Ante Nikolić (Bevčev) i Miljenko Nikolić (Kavaz), izbacujući ga iznad crkve Sv. Ante, ispod glavne ceste.

Dovezen je kompresor iz Posušja, vlasnika Zvonka Tomića. Mine je pucao Mate Šarić iz Splita (iz Šarića). Dobivalo se pomalo eksploziva, a trebalo je mnogo više.

Kopajući i minirajući iskopano je *700 m*. Iskopan je veoma velik prostor gdje će se sagraditi zahodi, zatim prostor za crkveno spremište, pa jedan dio gdje bi se imala izgraditi Lurdska špilja. Istočnu stranu prema jugu samo smo načeli.

Glavnina ovog posla bila je gotova do kraja veljače. U ožujku je *narod odvajao kamen*. Iako se mislilo da taj kamen neće biti dobar za zidanje, Župnik je htio da se zidovi podignu od kamena koji je tu iskopan. Odvajao se kamen koji će trebati drobilicom samljeti, jer će trebati vrlo mnogo mljevenog šljunka.

Ovaj teren trebalo je proširiti i mine ispucati prije nego što se obnovi glavna lađa i promijene prozori. Bilo bi, naime, opasno da se novi prozori a i krov ne razbiju od eksplozije pri miniranju.

Narod se doista mnogo založio na raščišćavanju terena i odvajanju kamena. Dnevno je bilo oko 30 osoba. Dana 9. i 10. ožujka bilo je -10º C. Više dana bilo je vrlo hladno, pa se nije moglo raditi.

13. PROMJENA STROPA I KROVA NA GLAVNOJ LAĐI CRKVE (1987.)

Mnogo se teških i zapletenih poslova obavilo tijekom nekoliko proteklih godina, ali je ipak sad predstojao najteži i najopasniji posao. Trebalo je, naime, promijeniti cijeli strop i krov na srednjoj lađi naše velike crkve (42 m duga, 8 m široka).

Mnogo se raspravljalo i predlagalo kako da se izvedu radovi. Natjecalo se poduzeće iz Posušja. Nakon duže neodlučnosti i različitih kombinacija posao je ponovno, nasreću, povjeren poduzetniku *Petru Kljenku uz cijenu od 50.000.000 (oko 130.000 DEM)*. U ugovor ulazi *promjena stropa i krova na glavnoj lađi*, od armiranog betona. Zatim treba cijelu *crkvu pokriti kupom kanalicom*, koja će biti postavljena na betonske vodilice. Radovi moraju biti završeni do kraja rujna, a isplaćeni do 15. siječnja 1988. Posao je bio prevelik i preskup, pa se trebalo odmah obratiti na mnoge strane i adrese. Trebat će za ovaj posao dvije godine skupljati pomoć.

Obratili smo se preko Ordinarijata i na »Caritas«. Na sreću, pomoć je u tri navrata došla (ukupno 50.000 DEM).

Dana 9. srpnja 1987. započeo je rad na otkrivanju krova, pa je 22. srpnja otkrivena cijela srednja lađa. Velike debele grede sasvim su istrunule na ovom dijelu koji je ležao na zidu. Inače prema sredini bile su vrlo dobre. Tegljač s debelim željezom i željeznim mrežama stigao je 23. srpnja.

Majstor Petar Kljenak najprije je stavio jak serklaž na zidove srednje lađe, napravio željezne nosače - grede od 300 kg željeza i podijelio strop na 8 dijelova (polja). Svako polje imalo je 4 x 8 m^2. Najprije je betonirao polovicu crkve, počevši od pročelja prema istoku. Na gredice i ispune stavio je armaturu za ploču te salio ploču 8 cm debljine.

Cijela armirana betonska ploča betonirana je 24.kolovoza, a 5. rujna započelo je nalijevanje krovne ploče s pročeljem (4 polja).

U to vrijeme nestalo je vode u čatrnji. Dovozili smo je i nešto prenijeli iz čatrnje Zakote Olujića. Dana *15. rujna završen je strop i krov nad Svetištem* i tako smo (slavljenjem u zvona) završili betoniranje cijeloga krova.

Salijevanje betonskih vodilica za stavljanje kupa kanalica počelo je 18. rujna. Najprije je to urađeno na velikoj lađi. Nastavilo se stavljanjem betonskih vodilica na krov, a *23. rujna počela se crkva pokrivati kupom*. Kljenak je završio pokrivanje glavne lađe kupom kanalicom (17.X.) i digao dizalicu koja je nekoliko mjeseci stajala na vrhu istočnog dijela apside. Dana 22. listopada počela se pokrivati sjeverna lađa.

Posao se otegao, pa smo se bojali zime. Kljenak je 28. listopada završio pokrivanje sjeverne lađe, a 5. studenog završeno je pokrivanje južne lađe. *Dana 6. studenog* slavili smo Bogu što je *uspješno završeno mijenjanje stropa i krova na crkvi* i što se ništa zla nije dogodilo.

Žbukanje crkve iznutra počelo je 9. studenoga (najprije u apsidi). Tog dana je sa inž. Madunićem i Kljenkom dogovoreno podizanje trijumfalnog luka na ulazu u svetište, te kopanje zida na dnu svih 20 prozora, u kosini za 40 cm.

Kljenak je za taj posao tražio 14.000 DEM. Dana 12. studenog *dignuti su kipovi sv. Ante i Gospe*, jer preko tih niša ide trijumfalni luk. Kljenak je žbukanje stropa završio 17. studenoga. Opet smo morali pretakati vodu u našu čatrnju, ovaj put iz čatrnje Frane Mustapića (Šamušića).

Rad na izgradnji trijumfalnog luka počeo je 18. studenoga. Dok se podizao trijumfalni luk, u isto vrijeme 27. studenoga počelo se obijati i sjeći donji dio prozora. Dana 6. prosinca (na blagdan sv. Nikole) trebalo je svečano otvoriti crkvu i proslaviti 50. obljetnicu posvete crkve. Majstori su, osobito zadnji dan,

sve sile upregli da završe prozore, da dignu skelu s prozora i s većeg dijela trijumfalnog luka. Radili su sve do 20 sati navečer. Od 20 do 23 sata 60 vjernika je radilo, a još više čekali da se završi rad i da se crkva sredi, očisti i nakiti. Tijekom ta tri sata sva skela je iznesena iz crkve, sve smeće dignuto,crkva izmetena i očišćena, tapete stavljene, klupe poredane, stajališta očišćena i obješena, pomični oltar očišćen, namješten i kip sv. Nikole izložen na čašćenje.

Pravo malo čudo. U podne toga dana svatko bi se zakleo da to neće moći biti sređeno i da sutra neće biti Mise u crkvi, a eto, hvala Bogu, žrtva majstora i ljubav naroda sve su to svladali.

Misu je 6. prosinca (sv. Nikola) vodio Pastoralni vikar naše Nadbiskupije don Josip Delić, koji nam je mnogo pomogao pri dobivanju pomoći od »Caritasa«. On je probranim riječima, veoma oduševljen, pohvalio zalaganje vjernika i župnika. Kad se trijumfalni luk nakon blagdana sv. Nikole osušio, trebalo je dignuti oplatu i ožbukati luk, da bi za Božić bilo sve gotovo i sređeno. Sav rad je u crkvi završen 16. prosinca (rad koji je planiran). Nakon toga je poduzetnik odvozio građevinski materijal i sav je prostor oko crkve očišćen.

Proslava 50. obljetnice posvećenja crkve obavljena je 20. prosinca. Bio je nazočan provincijal fra Šimun Šipić i Nadbiskupov generalni vikar dr. don Mile Vidović. Tom prigodom čitana je povelja posvećenja crkve od 12. prosinca 1937. Bilo je oko 600 vjernika i 350 Sv. pričesti.

Tog dana isplaćeno je Kljenku još 5.000 DEM, s tim da je ostalo duga 45.000 DEM. On će čekati plaćanje do 30. lipnja 1988.

Unutrašnji radovi u glavnoj lađi (1987.)

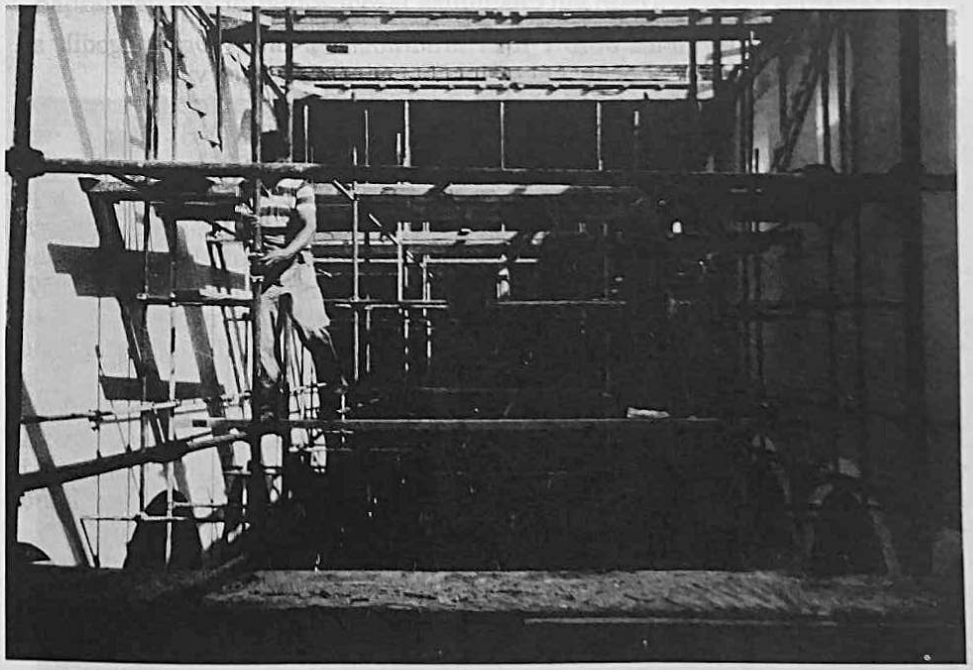

OSTALI RADOVI NA CRKVI I OKO CRKVE U VRIJEME OBNOVE GLAVNE LAĐE

Potkraj srpnja 1987. išlo se u *Pridragu kod Karina po ploču* od 4 cm i kamen debeo 10 cm radi popločavanja dvorišta i zidanja zidića. Dana 3. kolovoza 1987. šalovana su i betonirana korita za cvijeće u južnom dvorištu, stavljena je zatim kaldrma od kamena na južnom dvorištu i betonirana. Luka Karin počeo je 6. kolovoza 1987. oblagati kanal za vodu na južnom kraju dvorišta.

Zidar Ivan Nikolić, koji je betonirao južno dvorište, počeo je tog dana *šalovati i betonirati veliku septičku jamu* (sjeverno od zvonika). Jama je naprav ljena u veličini od 3,2x3x3m. Dana 12. prosinca Frane Čizmić postavio je kabel za elektrifikaciju dva kandelabra na južnoj strani dvorišta (uz kanal za vodu).

Ivan Nikolić je 17. kolovoza uz septičku jamu prema istoku *stavio temelje budućega crkvenog spremišta*. Cijelo ljeto Sv. *Misa služena je pred Župskom crkvom.*

Dobrovoljni radnici su u kolovozu kopali temelje budućeg zida (sjeverno od crkve). Inž. Madunić pri tom stalno nadgleda i savjetuje.

Poslije 25. kolovoza čisti se južno dvorište i prenosi materijal na sjevernu stranu. Tek sada *Luka Karin stavlja kamene završnice na kasete za cvijeće*, zatim popločava nogostup uz crkvu južno i drugi nogostup još južnije (uz kanal za vodu).

Dana 8. rujna *molimo Elektrodalmaciju da digne zadnje električne kablove* pred crkvom, na crkvi i oko crkve i da se sve prenese na istočnu stranu crkve. Struju za kuću i crkvu treba dovesti kroz zemlju. U rujnu su se čistile fuge na bijelom kamenu, koji služi za korniše ispod krovnih oluka i ponovno su ga zalijevali bijelim cementom.

Dana 19. rujna braća *Jozo i Ivan Milardović iz Imotskoga* pogodili su *oluke i počeli stavljati nosače za oluke ispod* (korniša) kamenog vijenca.

Isti dan je Željko Zovko iz Širokog Brijega pogodio *napraviti 20 prozora od eloksiranog aluminija (za 20 dana)*, što će stajati 17.500 DEM. Vrlo skup posao, ali smo se na nj odlučili kao najtrajniji i najljepši. Zatim su 22. rujna donesena iz Splita četiri *krovna prozora »abaina«* od eloksiranog aluminija. Milardović je stavio oluke od pocinčanog lima na glavnoj lađi. Iz *Pridrage je 24. rujna dovezen jedan kamion ploča*, a drugi kamion iz Pridrage, koji je vozio (10 m^3), dovezao je ploču 29. IX. Prozori od eloksiranog aluminija stavljeni su 13. listopada 1987. Luka Karin završio je popločavanje jugozapadno od crkve, oba nogostupa južno od crkve, *jugozapadni kameni zidić, i nastavio južni zidić*. Zidići su se izvrsno uklopili. Južni zidić u tri dijela završio je 16. listopada.

Tada su i majstori staklari iz poduzeća *»Dekor«*, kojem je direktor Lovrećanin Branimir Mustapić, stavili ornament-staklo na prozore. Ovom prigodom je obnovljena rozeta na pročelju crkve, dva prozora u sakristijama i tri prozora na apsidi koji su ostali željezni. Oni su obojeni i na njih je stavljeno ornament-staklo.

Limari su 23. listopada postavili oluke na male lađe, a Luka Karin stavio je površnice na južni zid.

Tijekom tog vremena čistio se vanjski zid crkve i popravljane su fuge. Oko toga su najviše radili Rine i Brajo Čaljkušić.

Limari su stavili *pocinčani lim između krova crkve i zvonika* i po bridovima pročelja. Smatrali smo da je za *vlaženje Crkve to bila glavna teškoća i uzrok*, a još je i danas glavna teškoća, ako možda nije u čemu drugom tajna vlaženja crkve uz zvonik.

Luka Karin popločao je prostor zapadno od zvonika 28. listopada. Narod je potpuno očistio i poravnao južno dvorište.

Dana 30. listopada i željezni prozori su uređeni i ostakljeni. Luka Karin završio je zidić sjeverno od zvonika, te 3. studenog *završio rad na popločavanju (za ovu godinu)*. Sve ovo je koštalo 3.500.000 dinara. Limari su 12. studenoga 1987. dovršavali postavljanje lima po svoj crkvi gdje je trebalo. Tada je i N. Lončar iz Imotskoga dovezao kamion zemlje za kasete (za cvijeće).

Staklarima »Dekora« isplaćeno je 975.000 dinara. Tada je vodoinstalater Ivan Čelić riješio pitanje zastoja vode kroz zvonik.

Naredio je *da se iskopa kanal kroz cijeli zvonik* i da se *naprave šahtovi za vodu na obje strane zvonika* i stave nove cijevi.

U *»Glasu Koncila«* 25. studenog poslana je *Božićna čestitka* za sve naše vjernike u domovini i inozemstvu, s molbom da koliko mogu pomognu crkvi.

Franjo Čizmić je 30. studenog uredio *dva kandelabra na južnom dvorištu* i istog dana su zasvijetlili. Franjo je 3. prosinca *postavio gromobran na crkvu.*

(U prethodnom članku obradili smo *točku 14*: sve tri lađe pokrivene su kupom kanalicom, novi su oluci i gromobrani - X.1987).

U prethodnom članku obrađena je i *točka 15:* 20 prozora povećano i napravljeno od eloksiranog aluminija s ornament-staklom (XI.1987.), a obradili smo i *točku 16:* napravljen je armiranobetonski trijumfalni luk pred svetištem (prosinac 1987.)

Rad na trijemu između kuće i crkve (1991.)

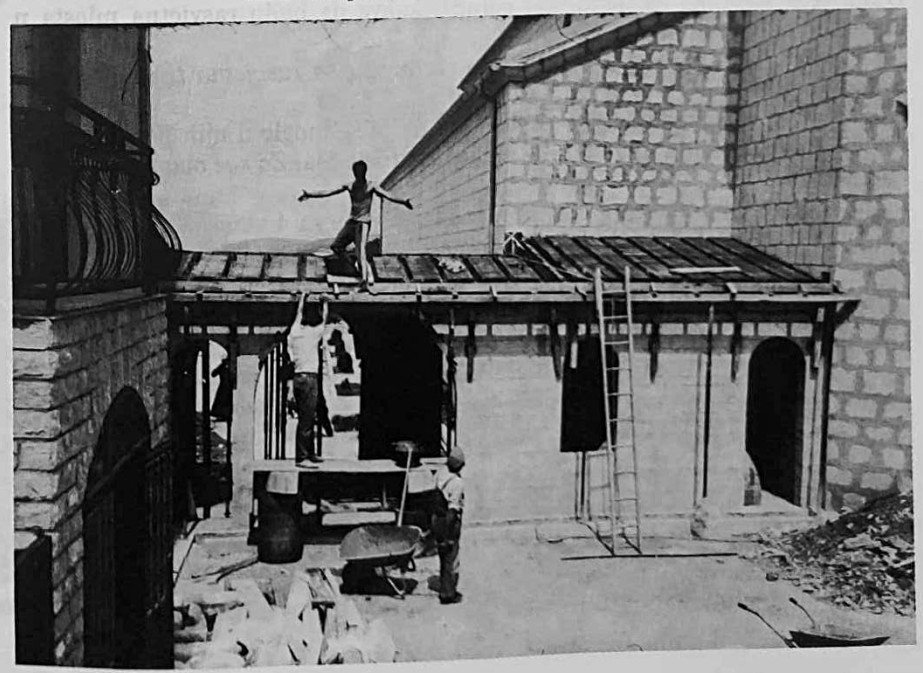

17. SVI ELEKTRIČNI I TELEFONSKI VODOVI DIGNUTI OKO CRKVE (1988.)

Kuća i crkva spojene su posebnim kabelom

U 1987. god. obavljeni su najveći poslovi na Župskoj crkvi, stoga je trebalo 1988. god. obustaviti rad. Još je mnogo toga trebalo obaviti, ali je najprije trebalo platiti dugove iz 1987. Ipak su se i u 1988. obavljali neki radovi izvan crkve, a neki i u crkvi.

Potkraj siječnja 1988. g. nekoliko je dana oko 100 osoba sudjelovalo u *mljevenju sitnog kamena*, koji je ostavljen na sjevernoj strani crkvenog dvorišta poslije velikog iskopa 1987. Taj će šljunak biti veoma potrebit, ponajprije za izgradnju velikog potpornog zida sjeverno i istočno od crkve, a dobro će doći i za izradu ceste i parkirališta koje se planira sjeverno i istočno od crkve. Trebat će i za prostore koje ćemo popločiti, jer sve te prostore treba najprije betonirati.

Zbog vlage u zvoniku u rujnu 1988. *Petar Kljenak radio je na izolaciji pokrova pod zvonima, u zvoniku*. U istu svrhu *braća Milardovići stavili su pocinčani lim na velike prozore oko zvona i odveli vodu s krova* južnim zidom zvonika. Sve je to učinjeno da se ukloni vlaga u crkvi, ali, nažalost, ni to nije potpuno uspjelo.

Tijekom ljeta 1988. dignut je *telefonski vod i stup* pred pročeljem crkve što je nagrđivao izgled.

U rujnu i listopadu mnogo smo se mučili oko *potpuno nove elektrifikacije crkve*. Od razvodne kutije, pa kroz cijelu crkvu postavljena je nova instalacija. Trebalo je to ukopati u zid i urediti, jer se u 1989. kani bojiti crkva. Glavni su radovi obavljeni od 17. do 29. listopada. Radove je izvodio naš električar Jozo Dumančić. Posebno se teško bilo odlučiti kakva da budu rasvjetna mjesta u crkvi i gdje ih postaviti.

Nakon više pokušaja odlučili smo se na *po dva rasvjetna tijela kugle na svakom stupu.*

Staklene kugle su odozgo probušene, da bi se mogle u njih postaviti veće žarulje (od 100W), da ne bi pucale uslijed zagrijavanja. *Za sve ova potrošeno je 10.000 DEM.*

U dane 27. i 28. listopada iskopane su 4 rupe za 4 vanjska stupa istočno od crkve i tako je *napokon bila od crkve uklonjena mreža kablova*. Struja je dovedena na Župsku kuću i kroz zemlju priključena u crkvu, a *1. studenog 1988. blagoslovljena je nova rasvjeta u crkvi*. Potkraj 1988. inž. Madunić razmišljao je o proširenju kora i busole na male lađe i o izgradnji dvije ispovjedaonice na tom terenu. Župniku se to učinilo neostvarivim.

(U ovom članku je obuhvaćena *točka 18*, koja glasi: *Mljevenje velike količine kamena* i *točka 19.* koja glasi: Nova električna instalacija i rasvjetna mjesta (1988.)

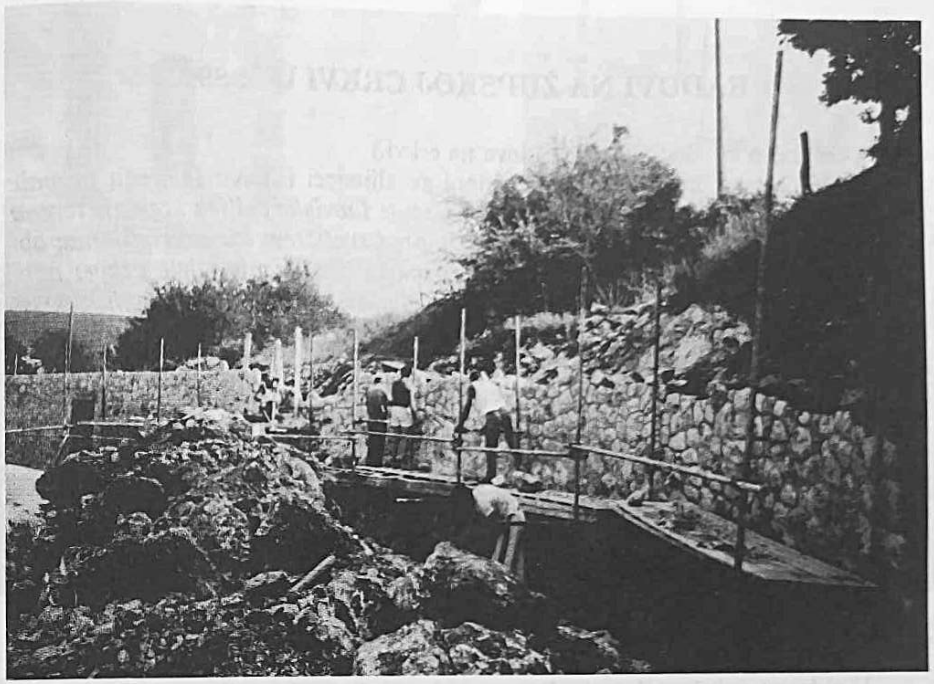

Izgradnja sjevernog zida (od zahoda do Lurdske špilje (1990.)

Dovoz velikog kamenog bloka za oltar u špilji (1990.)

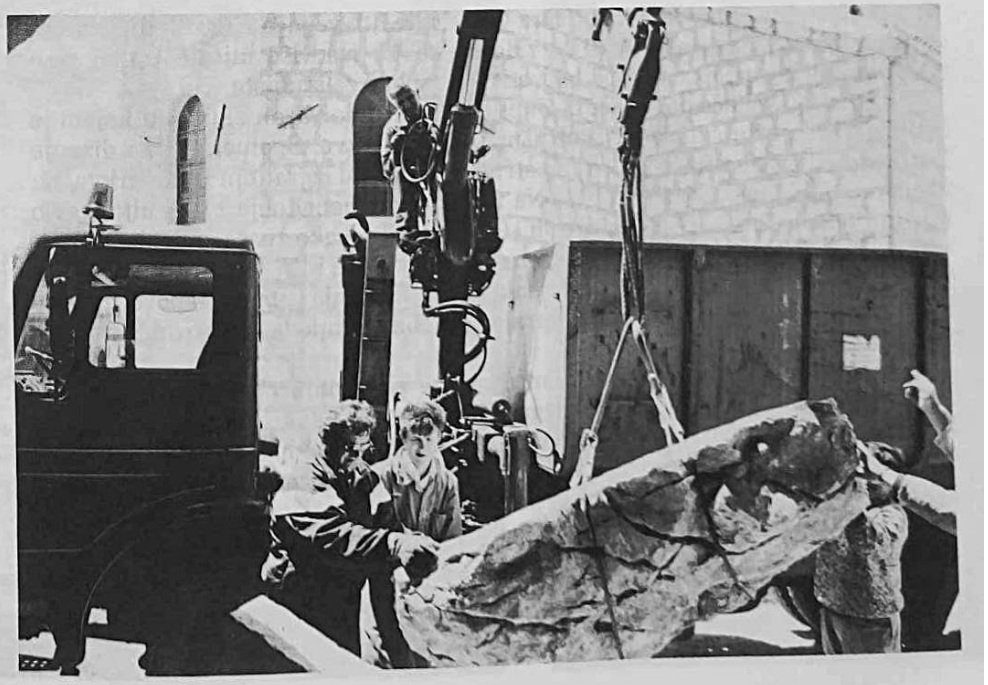

RADOVI NA ŽUPSKOJ CRKVI U 1989.

(Od točke 20. do 28. točke radova na crkvi.)

U 1989. g. u Župskoj crkvi izvedeni su slijedeći radovi: *Izmjena propale žbuke na sjevernom zidu crkve (iznutra); dizanje Lurdske spilje i kopanje terena za novu špilju; podizanje terena u svetištu, pred svetištem i u sakristijama; oblaganje kamenom i mramorom svetišta i sakristija; bojenje cijele crkve; novi oltar, ambon i krstionica; mramoriziranje i obnova starih oltara i svih kipova; obnova i premještaj brončanog križa; novi sakristijski namještaj; nova umjetnička slika Duha Svetoga.*

Žbuku na unutarnjem zidu sjeverne lađe trebalo je otući i to se počelo 16. siječnja 1989. Žbuka je bila propala više nego što se mislilo.

Župnik u Zagrebu uredio je s akademskim slikarom prof. Josipom Biffelom izradu slike Duha Svetoga. Tom prigodom ozbiljno se savjetovao s domaćim kiparom Krunom Bošnjakom. Za crkvenu unutrašnjost i njezino uređenje posebno se savjetovao s arh. Florijanom Škuncom.

U sakristijama (dvije) je srušen stari strop i postavljene su armirane betonske ploče. U cijelom svetištu i sakristijama podignut je i betoniran pod za jednu stepenicu. Svetište je prošireno u lađu za 4 m, a u sredini je izvedeno polukružno.

U zidu su usječene i postavljene mramorne konzole za kipove sv. Ante (u južnoj lađi) i sv. Stjepana (u sjevernoj lađi).

Iz Vinkovaca je 13. veljače došla Lojzika Ulman, prof. crkvene umjetnosti. Pošto je temeljito pogledala sve po crkvi i oko crkve, dale je neke nove savjete, a složila se s mnogim pothvatima.

U Kaštelima smo kod kamenara Cvitkovića 14. veljače naručili dvije vrste kamena: za svetište »seget«, a za zidove »dolit«. Na više mjesta tražili smo mramor koji bi se dobro uklopio u svetište, posebno za stubišta.

Dana 19. veljače održan je u Župskoj kapeli vrlo važan skup, na kojem je župnik izložio sve planove o unutrašnjoj obnovi crkve. Spomenuo je i dizanje Lurdske špilje (što traže svi ljudi od struke), i njezinu izgradnju izvan crkve, na istočnom dijelu crkvenog dvorišta. Na župnikovo iznenađenje nitko nije stavio nijednu primjedbu, već su odgovorili: »Oče, vi radite kako znate da je najbolje.«

U veljači 1989. radilo se mnogo na obnovi kipova i križeva. Išlo se najprije konzervatoru u Split, ali kad se saznala cijena koštanja obnove kipova, nije se nikako moglo na to pristati. Razgovaralo se o obnovi kipova s kiparom Nikolom Samardžijom.

Međutim, njegov stan i radionica nalaze se u najužem središtu staroga Splita i dovoz i odvoz kipova do njega bili su gotovo nemogući pa se odustalo. Međutim je 23. veljače Petar Kljenak počeo sa svojom ekipom skidati Lurdsku špilju iz crkve. Radovi se nastavljaju i 1. ožujka tri prozora iza glavnog oltara pri dnu koso su usječena, kao što je učinjeno na ostalim prozorima u crkvi. Tih prvih dana ožujka braća Katići iskopali su rovokopačem i minama duboku

Oltar sv. Nikole (iz 1937.)

Kip pape sv. Silvestra na glavnom oltaru (iz 1937.)

Oltar i kip sv. Josipa (iz 1937.)

Kip sv. Tome apostola na glavnom oltaru (iz 1937.)

špilju, više i bolje nego što smo se nadali. Trebalo je vjernicima pokazati da će se i gdje će se Lurdska špilja opet podići.

Dana 5. ožujka (u Zagrebu) bio je dogovor s prof. Josipom Biffelom o slici Duha Svetoga, koja treba biti gotova do blagdana Duhova, a bit će velika 130 x 90 cm, i koštat će 3000 DEM. Darovat će je braća Gavranović.

S domaćim kiparom Krunom Bošnjakom uređeno je da on pošalje ljude s Akademije koji bi njegovo veliko brončano Raspelo očistili i patinirali.

On je naredio da se napravi velik hrastov križ (od manjih letava) i stavi pred zid gdje je prije bila Lurdska špilja.

U Kaštelima kod Cvitkovića, isplatili smo 13. ožujka sav kamen (»seget«i »dolit«) 7000 DEM, a dva dana zatim 15. ožujka Miljenko Kavaz dovezao je kamion ploča od Cvitkovića (Rudine - Kaštela).

Inž. Madunić je 28. ožujka našao kod »Konstruktora« kamen »fantazija«, koji će se staviti na stubište svetišta i za još neke crte po svetištu. Za taj smo mramor u banci uplatili 28.000.000 dinara.

Drugog travnja Župska je crkva zatvorena za bogoslužje zbog radova, posebno radi bojenja. Za to vrijeme obredi će se obavljati u Staroj crkvi. Sutradan je Jure Pavlović, ličilac iz Metkovića, počeo bojiti crkvu s još nekoliko radnika, a 5. travnja fra Dušan Domić stavljao je instalaciju za razglas u svetištu. Isti dan došli su zidari iz »Konstruktora« izmjeriti stube i dovezli jedan dio »fantazije«.

Inž. Ivo Madunić posebno se u to vrijeme zauzeo oko bojenja, oko nabave kamena, oko uređenja oltara i kipova, te oko popravka starih oltara i mramoriziranja zidova u oltarima.

Dana 10. travnja skinuo je staru propovjedaonicu stolar Zdravko Tolić, koji treba dopuniti hrastovu oblogu oko stupa, izraditi novi namještaj u sakristiji prema nacrtu Lojzike Ulman, a dvoja hrastova staklena vrata na sakristijama izradit će Mate Vučko iz Makarske.

Bojenje južne lađe završeno je 11. travnja. Boja se svima sviđa. Počela se stavljati i 12 m visoka skela za bojenje glavne lađe. Dana 16. travnja naišao (na sreću) umirovljeni šibenski biskup msgr. Josip Arnerić. Budući da nijedan od naših biskupa 9. srpnja neće moći doći na Krizmu, jer su već prije na drugim mjestima zauzeti, to smo zamolili njega da dođe podijeliti Krizmu i posvetiti novi oltar. On je to spremno prihvatio.

Dana 17. travnja podignuto je podnožje glavnog oltara. Betonski smo ga spojili s novim oltarom, prema novoj vrlo korisnoj zamisli prof. Šime Samca.

Stolar Zdravko Tolić 24. travnja popravio je stare ispovjedaonice i sve stare ormare, koji će ostati u sjevernoj sakristiji.

Bojenje glavne lađe završeno je 21. travnja i počelo bojenje svetišta. Inž. Ivo Madunić je 25. travnja napravio nacrte za novi oltar, za krstionicu, ambon i za drvo velikoga križa.

Iz Kaštela su od »Konstruktora« 28. travnja dovezene ploče »fantazija« za stube.

Trećeg svibnja počelo je stavljanje stuba »fantazije«, zatim rad na popločavanju svetišta. Popločen je sav prostor ispred svetišta i u malim lađama. »Fantazija« neobično lijepo pristaje!

Bojenje svetišta završeno je 8. svibnja i počelo bojenje sjeverne lađe. Popločavanje su nastavila četiri majstora, a glavni majstor bio je Ivan Šarić iz Splita. Dva dana nakon toga fra Dušan uredio je razglas po svetištu i postavio sve zvučnike, a električar Jozo Dumančić postavio sva rasvjetna mjesta. U to vrijeme glavno bojenje je završeno, osim još nekih pojedinosti, kamenari su postavljali kamen oko oltara, a Mate Vučko poslao je dvoja sakristijska vrata.

Kamenari su završili posao 11.-13. svibnja i dignuta je skela iz crkve. Vrata sakristije su uređena i dovezen je novi namještaj u sakristiju. U to je iz Zagreba stigla slika Duha Svetoga, prevelika jer s okvirom iznosi 138 cm x 108 cm.

Tijekom protekla tri dana radilo je oko 100 vjernika, mladih i starijih, koji su sve očistili po crkvi, po oltarima i oko crkve jer je 14. svibnja bio blagdan Duhova, zaštitnika naše crkve. Iako će se još oko 50 dana raditi u crkvi, ipak su već sada vjernici oduševljeni izgledom crkve, posebno svetišta i bojom u crkvi. Došao je i 14. svibnja (Duhovi) i na blagoslovu slike Duha Svetoga bilo je oko 600 vjernika i oko 300 svetih Pričesti. Nakon blagdana opet se svim marom počelo raditi u crkvi, jer su ostali završni radovi, koje treba završiti do 7. srpnja jer 8. srpnja ima biti posveta oltara, a 9. srpnja Sv. Krizma.

Trebalo je popraviti tri stara oltara i zidove u njima mramorizirati, obnoviti pet kipova i križ, napraviti hrastovo drvo za veliki brončani križ, izraditi i postaviti novi oltar, novi ambon i novu krstionicu. Trebat će brusiti pod u sve tri lađe i lakirati svu drvenariju, posebno klupe.

20.V. - Dovršen kameni obrub na zidovima oko glavnog oltara. Luka Karin je lijepo izradio kameni obrub na nišama, u oltarima sv. Nikole, Gospinu i sv. Josipu.

26.V. - S Draganom Lubinom iz Runovića dogovoreno je da napravi šuplji križ od hrastovih letava (da se ne može iskriviti).

24.V. - Inž. Ivo Madunić bio na dogovoru s Ivanom Šarićem, klesarom, i Mirkom Cvitkovićem, vlasnikom kamena, radi izrade novog oltara, ambona i krstionice. Sve će to koštati 7000 DEM. Došli su prof. umjetnosti gosp. Midjor i Miro Kavelj: za obnovu pet kipova, mramoriziranje triju oltara te za obnovu jednoga križa i 14 postaja Križnog puta trebat će 6800 DEM.

Dogovoreno je sa Zdravkom Tolićem kako bi Lubina trebao napraviti šuplji križ od hrastovine (1500 DEM). Došao je i brusač iz Prološca, Mijo Bubalo, i dogovorio se za brušenje crkve.

3.VI. - Dovezen je križ iz Runovića, visok 468 cm. Tog dana stavljena su u svetište dva reflektora od 1000 W.

14.VI. - Mijo Bubalo iz Prološca počeo brusiti sve tri lađe, a Luka Karin uredno je zazidao i popravio oltare sv. Nikole i Gospin.

15.-16.VI. - Miro Kavelj iz Lokvičića počeo mramorizirati zid u sva tri oltara.

Majstor Mijo Bubalo 20. lipnja završio je brušenje crkve (2800 DEM). Nešto, ali malo, postiglo se brušenjem u crkvi. Taj će rad dobiti nešto veću vrijednost kad se, nakon nekoliko mjeseci, cijela crkva premaže nekom vrstom ulja koja je za tu svrhu nabavljena iz Njemačke. Time bi pod crkve dobio malo veći sjaj i postao otporniji na vlagu i na mrlje.

Jure Pavlović, ličilac, napokon je završio pojedinosti bojenja i toga je dana 30 osoba temeljitije očistilo crkvu. Sutradan su Franjo Nikolić i Frane Čaljkušić lakirali sve klupe zagasitim nitrolakom.

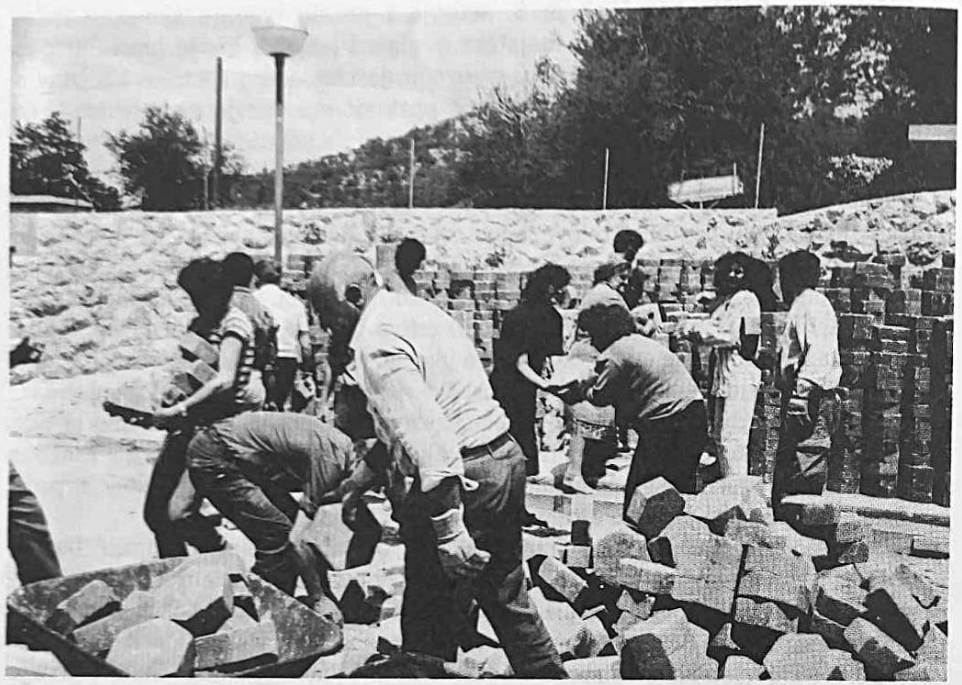

Narod sprema blokete za cestu (1991.)

Bloketi složeni. — Odmor radnika (dobrovoljnih).

24. VI. - Došlo su dva radnika iz Zagreba, iz radionice Akademije umjetnosti, radi čišćenja i patiniranja raspeća i njegova postavljenja na novi križ. Prema uputama kipara Krune Bošnjaka oni su učvrstili i dva poprsja (Milinovića i Šimića) na njihovim postoljima.

27. VI. - Iz Kaštela dovezen novi oltar, ambon i krstionica. U slijedeća tri dana Ivan Šarić je postavio oltar, ambon i krstionicu na njihova mjesta u crkvi.

5. VII. - Miro Kavelj dovezao obnovljene kipove i križ. Uradio je to prilično dobro ali gotovo zadnji dan.

8. VII .- Msgr. biskup Arnerić posvetio je novi oltar i blagoslovio ambon i krstionicu. Obredu je bila nazočna i Kata Bekavac, žena Ante, koji su darovali taj oltar i podmirili trošak za obnovu kipa sv. Ante. Kata je kumovala svemu tome.

Ivan i Ankica Petričević, pok. Miljenka, darovali su novac za obnovu Gospina kipa i Gospina oltara.

Ivan Ivanović (Veliki), na čast Bogu i za pokoj svoje kćeri Marice, darovao je novac za ambon.

U nedjelju 9. srpnja održana je sv. Krizma (60 djece). U crkvi je bilo oko 900 osoba i oko 400 na Pričesti.

Smatramo potrebnim naglasiti da je upravo iznenađujuće kako je ovako velik i težak program i posao ostvaren u prilično kratkom roku, uzme li se u obzir da su se na putu ostvarenja ovog posla ispriječile četiri vrste teškoća: 1) kako napraviti, 2) kojim sredstvima, 3) kojim materijalima i 4) kojim majstorima.

Za sve ove radove u novcu je potrošeno oko 90.000 DEM. Ostalo je duga još 35.000 DEM. Kad su neki ljudi došli iz Njemačke, prilično su darivali crkvu, oduševljeni njezinom obnovom. Tijekom ljeta je majstor u oltar urezao kalež, stavljeni su natpisi darovatelja ondje gdje je trebalo i obavljeni po crkvi još neki sitni poslovi.

19. VIII.- Provincijalat je poklonio 5000 DEM.

29. VIII. Majstorima su plaćeni gotovo svi dugovi. Crkva je ostala dužna još 30.000 DEM, koje su ljudi posudili bez kamata. Njima će trebati vratiti novac do kraja godine.

Miro Kavelj pisao je 7. rujna imena na oltaru, ambonu i na stupovima poprsja.

11. IX. - Limar Milardović stavio je oblogu na donji kameni vijenac na zvoniku.

8. X. 1989. došao je inž. Madunić, pa smo razmišljali o budućim radovima i planovima koji čekaju ostvarenje. Posebno smo razmišljali o zahodima, o crkvenom spremištu, o Lurdskoj špilji te o velikom zidu sa sjeverne strane crkve, u koji svi ovi prostori trebaju biti kao ugrađeni, zatim o spoju kuće i crkve i o cesti do garaže, o parkiralištu i drugim prostorima koje treba popločiti, o radovima koje treba uraditi u slijedeće dvije godine.

1. XII. 1989.- Župnik je u Splitu s inž. Madunićem i traže prikladni materijal za tapeciranje klupa. Pošto smo nabavili robu, 6. prosinca je župnik pošao u Prisoje prema Duvnu tražiti majstora za tapeciranje klupa. Odande je 8. prosinca došao majstor Vinko Ljubičić i pogodio za 700 DEM tapeciranje klupa. Spužvu smo nakon dugog traženja napokon pronašli u Mostaru.

Međutim, 12. prosinca ponovno su nastale teškoće oko zvona. No, nastavljeno je i 15. prosinca uspješno završeno tapeciranje klupa: u Župskoj crkvi, Staroj Crkvi, u crkvi Sv. Ivana i Župskoj kapeli (oko 150 klupa).

Završavanje rada na trijemu (1991.)

RADOVI OKO CRKVE U 1990.

1. Izrada kamenog zida, sjeverno i istočno od crkve,

2. Ugradnja u spomenutom zidu 3 zahoda, crkvenog spremišta i Lurdske špilje.

9. 1. 1990. Iz Splita su stigli slikari da bi izradili nekoliko velikih slika cjelokupne crkve, a i nekih pojedinih dijelova.

18. I. 1990. Fra Dušan uredio ozvučenje u Župskoj kapeli.

21. I. 1990. Župnik fra Anđelko Šimić tijekom rane Mise u nedjelju doživio lagani moždani infarkt. Desetak dana ostao je u Splitu u bolnici. Od 20. veljače do početka travnja nalazio se na rehabilitaciji u Lječilištu »Biokovka« u Makarskoj. Prilično se dobro oporavio i vratio se u župu. Već od početka veljače, imotski kapelan fra Dinko Bekavac zamjenjivao ga je u župi.

18. II. inž. Madunić donio je nacrt Lurdske špilje.

1. V. - U južnom dvorištu usađeno 10 tuja. Istog dana dogovoreno s Petrom Kljenkom radi izrade sjevernog zida sa zahodima i spremištem (za 24.000 DEM).

9. V. - Rovokopač je kopao zid od špilje prema jugu do garaže.

22. V. - Počelo kopanje temelja za zid sjeverno od crkve, a 25.V. počelo i zidanje zida. Inž. Madunić kaže da je to vrlo dobro učinjeno.

2. VI. - Stolar Zdravko Tolić napravio je lijep i prikladan stalak za sliku Duha Svetoga (u tom stalku dobro stoji, a može se i u procesiji nositi).

U lipnju 1990. vodoinstalater Ivan Ćelić postavio je novi odvod vode uza sam sjeverni zid crkve i napravio tri okna (šahta).

U to vrijeme dobro napreduju radovi na izgradnji zida te zahoda i spremišta.

23. VI.- Nalijevala se armirano betonska ploča nad tim objektima.

25. V.-8. VI. 1990. Nastavljeno je zidanje potpornog zida na istok, od spremišta prema Lurdskoj špilji.

27. VI. - Ivan Ćelić uredio je vodovodne cijevi sjeverno od crkve. Od 25. do 30. VI. crkva je najprije dobro oprana, zatim se čekalo da se dobro osuši, pa je nastavljeno brušenje cijelog poda crkve, pošto smo ga namazali uljem, koje smo još prošle godine dobili iz Njemačke. Pod svakako izgleda nešto bolje.

4. VII. - Bilo je nezapamćeno nevrijeme, zapuhao silni vjetar sa zapada, pa je vjetar gurnuo cijeli vjetrobran (busolu) na ulazu u crkvu. Vjetrobran je otkinut od kora oko pola metra i bočno. Jedino nije pomaknut u podu. Strašno je izgledalo.

7. VII. - Petar Kljenak i Zdravko Tolić stručno (doista) vjetrobran vratili na njegovo prijašnje mjesto i učvrstili ga.

9. VII. - Marijan Katić ispucao je oko 30 mina po terenu koji će služiti za cestu (on je i prije više puta takav posao kod nas radio).

10. VII. Naljevene su stube iza zahoda.

13. VII. - Stavljena je izolacija na zahod i spremište, a nakon toga tanki pokrov od betona. Poslije je na taj pokrov stavljena zemlja i usađeno cvijeće.

20. VII. Gradio se zid zapadno od zahoda.

31. VII. Zidan je zid sjeverno od ceste, a istočno od kuće Željka Bošnjaka.

1. i 2.VIII. planira se i radi put iznad zahoda i spremišta do iznad špilje.

6. VIII. - Braco Zdilar proveo je električni kabel kroz cestu do pred zahod i do dva kandelabra pred špiljom.

9. i 10. VIII. Završen je put zapadno od spremišta.

11. VIII. - Petar Kljenak postavio je pod u špilji. Nastupile su velike teškoće oko izrade špilje. Zastupana su različita mišljenja: kipar Kruno Bošnjak traži da se špilja radi kao pravilni čemer; Inž. Madunić traži što greziji zid; a prof. Lojzika Ulman (koja je tom prigodom bila prisutna), traži da ova špilja sliči što više naravnoj špilji.

17. VIII. - Rade se dvije niše: Gospi i Bernardici (u špilji).

23. VIII. - Uvedena struja u zahode i spremištu u Lurdskoj špilji i dignuta skela za zidanje krova špilje.

Današnjim danom (23. VIII. 1990.), fra Dinko Bekavac preuzeo je upravu župe. Fra Anđelko je još ostao na Lovreću i nastavio se baviti radovima i pomagati župniku.

Tijekom kolovoza i rujna 1990. radilo se na dovršavanju Lurdske špilje, na izgradnji puta iznad crkvenog spremišta i špilje.

Put je nasipan i podizani zidovi. Pri izgradnji špilje bilo je dosta teškoća. Taj je rad svima manje poznat jer se rijetko u životu radi. Uz primjedbe stručnjaka dosta toga u ovom poslu uradio je po svom mišljenju majstor Petar Kljenak.

Na vrh špilje majstor Kljenak isklesao je kameni križ, na kojem smo poslije napisali: »U Križu je spas«.

U ovom razdoblju bila je dosta angažirana domaća radna snaga pri dovozu, odvozu, i nasipanju materijala, mnogo nadnica potrošeno je pri iskopu temelja i svega prostora na kojem će se izraditi zid od špilje prema jugu do garaže.

Polovicom listopada majstor Kljenak izradio je zid od špilje prema garaži. Tu je upotrebljen i kamen koji je ovdje iskopan. Ipak, za dovršenje potpornog zida nije bilo dovoljno vlastitog kamena. Stoga smo u krugu od 2 km tražili slično kamenje i tijekom nekoliko dana u traktorima ga prevozili. Za to vrijeme napravljen je i put iznad istočnog zida, podignut zidić prema vinogradu, betonirana ograda i nasut put.

Polovicom studenog betoniran je nogostup uz cijeli veliki zid (od zahoda i spremišta, ispred špilje do garaže). Nogostup je širok 1 m. Prije toga struja je provedena do kandelabra kod špilje. Struja za zahod, skladište i špilju uvedena je iz sakristije, na sva tri kandelabra s kandelabara ispod crkve.

Do svetkovine sv. Nikole (6. XII.) teren sjeverno od crkve bio je gotovo sasvim očišćen.

RADOVI U 1991. GOD.

Početkom siječnja 1991. betoniran je široki nogostup uz sjevernu stranu crkve. Tu je prije prokopan odvod vode za čatrnju i postavljene nove salonitne cijevi. Stavljena su i tri otvora (šahta) za provjeru. I kroz zvonik smo promijenili odvodne cijevi.

U proljeće počeo je rad na betoniranju ceste, parkirališta i svega ostalog prostora na sjeveroistočnoj strani crkve. Za to vrijeme proučavali smo način kako napraviti cestu, kako izraditi slivnike za vodu i nogostupe. Zaključeno je da se cesta, a i parkiralište, pokrije betonskim bloketama. Sve ostalo treba pokriti benkovačkom pločom. Prava je sreća bila što smo u zadnji trenutak nabavili nekoliko kamiona ploča iz Lisičića kod Benkovca, jer su četnici već počeli pobunu.

Kljenak je sve betonirao i osmerokutnim blokovima iz Solina obložio svu cestu. Parkiralište je pokrio blokovima drugog tipa, koje je salio Lovre Kusić u Kusićima.

Oblaganje nogostupa i slivnika pločom obavio je Luka Karin sa svojom ekipom.

Fra Anđelko Šimić predložio je da se pred špiljom veliki popločani prostor razbije s četiri kruga u koja će se usaditi zelenilo. To je doista i napravljeno. Najprije smo duboko kopali i minirali tvrd teren, a zatim navezli zemlju. Krugovi su uzidani od deblje benkovačke ploče, iznad pločnika oko 40 cm.

Popločana je špilja. U nju smo dovezli iz Gornjih Metera jedan kameni blok od nekoliko tona i postavili ga za oltar u špilji. Uvedena je i struja u špilji i dovršena tri kandelabra.

U svibnju smo započeli zadnji naš veliki posao. Počeli smo, naime, kopati temelje za trijem koji će spojiti Župsku kuću i crkvu. Bilo je velike muke s mnoštvom kablova od struje, vodovodnih cijevi i gromobranskih traka. Bilo je već davno planirano da to bude zadnji posao, kruna svega rada. Zgrada se veoma lijepo uklopila između ulaza u Župsku kuću i ulaza u sakristiju. Tako smo dobili izvanrednu pogodnost spoja crkve i kuće, što je omogućilo savršeni pristup do crkve. Ovaj trijem je zaštitio Župski stan i Župsku kapelu da zimi budu mnogo topliji nego što su bili, jer su tako zaštićeniji od bure, koja je na tom mjestu bila veoma jaka.

Trijem je širok 4 m, dug 12 m, a visok oko 3,5 m. Pokriven je kupom kanalicom kao i crkva. U hodniku su ulazna vrata u crkvu i ulazna vrata u kuću. Ondje se nalaze i izlazna mala vrata (na istok i na zapad). Po sredini trijema dvoja su velika vrata, široka 270 cm, a visoka 300 cm (ovalna), da može proći i automobil po potrebi. Vrata su napravljena i za to da se mogu procesije odvijati oko crkve.

Vanjska vrata na zvoniku, vrata i prozori na zahodu, dvoja vrata na skladištu, 5 vrata na trijemu, napravio je Željko Zovko iz Širokog Brijega (od eloksiranog aluminija).

Izrada ceste i pločnika na sjevernom dvorištu (1991.)

Južno dvorište, nakon završenih radova (1991.)

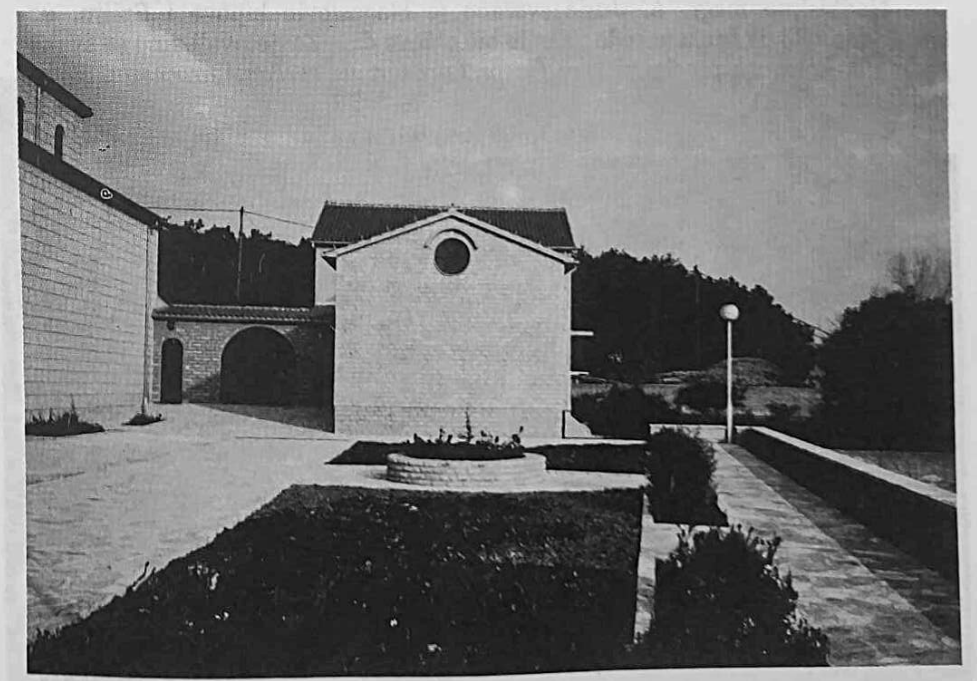

Veseljo Čujić, limar iz Šumeta, napravio je željeznu ogradu na ulazu u Lurdsku špilju.

Tijekom tog vremena (V.-VII. mjesec), Luka Karin je završio popločavanje prostora ispred garaže. Popločao je čitav južni dio crkvenog dvorišta. Popločana je i staza za procesiju po sredini južnog dvorišta. Preostali dio dvorišta (sjevernije od staze) ostavljen je za boćalište.

Južni dio spomenute staze podijeljen je na dva dijela, uokviren kamenom i nasut zemljom. Ondje je nasađeno zelenilo i cvijeće, a između ta dva dijela izrađen je veći krug duboko iskopan, nasut zemljom i izdignut iznad pločnika kamenim pločama u visini od 45 cm. U krug je usađen cedar, a po perivoju su između ostalih zasađena dva stožasta čempresa, 6 kineskih čempresa i drugo.

Riješeno je pitanje odvoda vode s obje strane trijema. Pod u trijemu uredio je Petar Kljenak sa svojom ekipom.

Sjeverno od crkve, nad skladištem, prema špilji, nad špiljom i sjevernije, duž cijelog ograđenog zemljišta nasadili smo dvadesetak čempresa, više komada lovor-višnje, ruža i drugih trajnica.

Tako je potkraj srpnja 1991. završen dug i mukotrpni posao na obnovi Župske crkve u Lovreću i cjelokupnoga njezina okoliša.

Može se reći da su ovi poslovi trajali gotovo neprekidno od 1980. do 1991, dakle punih 12 godina, za što se utrošilo ukupno više od milijun DEM.

5.VIII.1991.- Pošto smo u župi priredili Duhovnu obnovu, održali smo svečanu proslavu Gospe Lurdske. Zahvalili smo Bogu i Majci Božjoj na svemu što nam je omogućeno tijekom vremena učiniti ovdje velikom ljubavlju i požrtvovnošću svećenikâ i svih vjernika.

Ovom prigodom Ante Šamija (»Bara«) sa suprugom darovao je kip sv. Bernardice, a njegov sin Marijo poklonio je kip Gospe Lurdske.

Nadbiskup msgr. A. Jurić svečano je blagoslovio kipove i Špilju, uz nazočnost velikog broja naroda, iako je bio običan dan. Zavjetovali smo se svake godine 5. kolovoza proslaviti Dan *Gospe Lurdske, uz svečanu procesiju. Bogu hvala za sve!*

Lurdska špilja i okoliš (1991.)

Misa 5. VIII. 1991. Proslava. Blagoslov kipova i Lurdske špilje.

Misa 5. VIII. 1991. Proslava završetka radova na crkvi i oko crkve.

Nadbiskup Jurić blagosivlje kip Gospe Lurdske (5. VIII. 1991.)

Nadbiskup Jurić Blagosivlje Lurdsku špilju (5. VIII. 1991.)

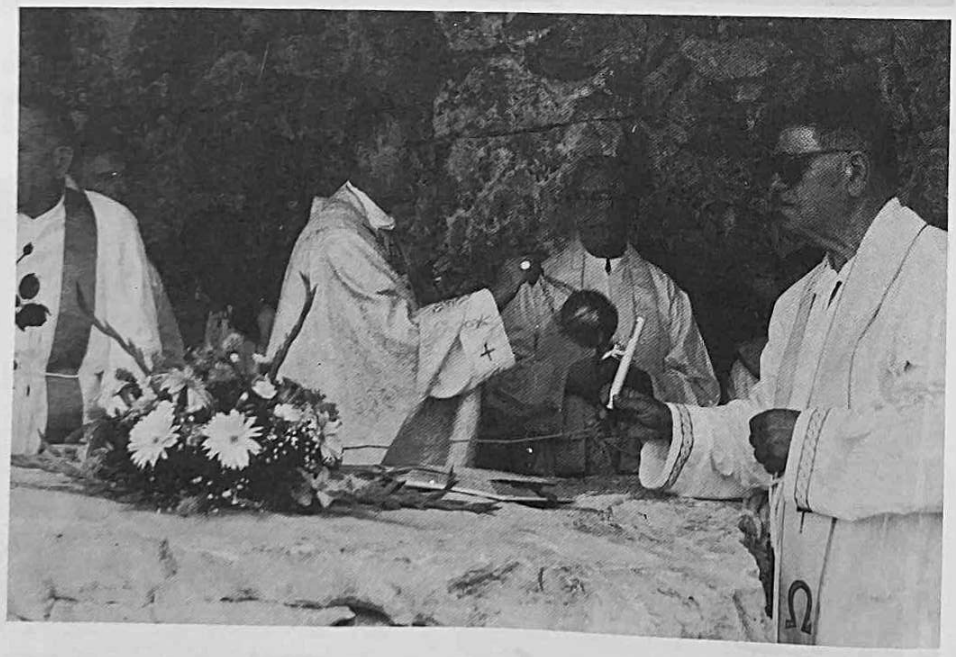

ŽIVOT I RAD FRA JOSIPA ŠIMIĆA, GRADITELJA ŽUPSKE CRKVE

I usmeno i pismeno me zamolio sadašnji župnik lovrećke župe da na ovome znanstvenom skupu održim predavanje pod gornjim naslovom. Budući da sam rođen u ovoj župi i odavde pošao u sjemenište upravo za župnikovanja o. fra Josipa Šimića, to sam se rado prihvatio pisanja zamolbenog posla. Uspomena na graditelja nove Župske crkve u ovoj župi još je svježa i u starijih osoba ove župe i u mene. Njemu je ova župa uvijek bila na srcu, što je i razumljivo jer je u nju došao u najljepšoj svojoj starosnoj dobi i u najboljoj snazi. Za Župu je žrtvovao sve svoje sile, dao sav svoj trud i ostavio neosporne i odlične rezultate svoga rada. Neka mu i ovo kratko izlaganje bude dio zahvalnosti za sve što je u ovoj župi učinio!

ŽIVOT O. FRA JOSIPA ŠIMIĆA

O. fra Josip Šimić rodio se u Igranima kod Makarske 1. lipnja 1894. od roditelja Ante i Marije, rođene Lulić. Kršten je gotovo odmah nakon rođenja, 3. lipnja iste godine, i na krštenju mu nadjenuše ime Dane (Daniel). Krstio ga je Lovrećanin fra Anđeo Frankić. Kad je dorastao do škole, šest razreda pučke ili osnovne škole završio je u Igranima i u mladosti se opredijelio za duhovno zvanje, pa nakon svršene osnovne škole polazi u Sinj, u naše Franjevačko sjemenište, sa željom da danas-sutra bude svećenik i franjevac. I ondje je uspješno završio šest razreda klasične gimnazije.

Po ondašnjim propisima nakon okončanih šest razreda gimnazije obukao je na sebe redovničko franjevačko odijelo i stupio u novicijat na Visovcu 16. rujna 1912., kad je i dobio ime fra Josip. Nakon novicijata položio je svoje prve jednostavne zavjete na Visovcu, 17. rujna 1913. S Visovca odlazi u Zaostrog gdje je u ono doba bilo filozofijsko učilište. Ondje je dvije godine studirao filozofiju, pa zatim pošao na četverogodišnji bogoslovni studij u Makarsku, gdje je položio i svoje svečane i vječne redovničke zavjete 23. rujna 1916.

Nakon završene bogoslovije biskup dr. Juraj Carić redio ga je za svećenika u Makarskoj, 27. travnja 1919. Prva njegova svećenička služba bila je služba župnoga pomoćnika u župi Gospe Sinjske u Sinju od 13. kolovoza 1919. do 12. prosinca 1922. Odatle ga je Starješinstvo Provincije poslalo za župnika župe Sv. Ilije u Metkoviću, gdje je ostao od 13. prosinca 1922. do 5. prosinca 1925. Iz Metkovića se ponovo vraća u Sinj na tešku i odgovornu dužnost sttarješine ili

gvardijana franjevačkoga Gospina samostana u Sinju. Na toj odgovornoj i teškoj dužnosti ostao je od 1926. do 8. rujna 1930. a zatim će biti postavljen za župnika prostrane i onda vrlo žive župe u Lovreću. Ondje ostaje kao župnik oko 12 godina. (1) Zadnjih godina svoga boravka na Lovreću bio je i definitorom Provincije. I kad je tijekom rata pošao u Zagreb, i dalje je nosio naslov župnika lovrećke župe sve dotle dok nije neposredno prije svršetka drugog svjetskog rata pošao u inozemstvo, boraveći neko vrijeme u Austriji, Čehoslovačkoj i Italiji (Rimu). Odatle je otišao u Sjedinjene Američke Države, gdje je kao misionar djelovao od kraja 1945. do 28. veljače 1964. Vrativši se iz inozemstva, proveo je svoje posljednje godine u našemu samostanu Gospe Lurdske u Zagrebu, pohađajući tijekom boravka u Zagrebu naše samostane i župe po Provinciji. Ovdje je bio posljednji put 14. studenog 1969, kad je za župnikovanja p.o. fra Josipa Dodiga proslavio i svoju zlatnu Sv. Misu. Tada sam mu baš ja i proprovijedao i još mi ta propovijed stoji u rukopisu iz kojeg sam izvadio i neke podatke.

Posljednje dvije godine života bolovao je od slabosti srca i visoka tlaka, pa je 1970. bio i u bolnici, gdje su mu liječnici pronašli i znakove raka. On je želio da ga operiraju, ali ni kirurzi ni kardiolozi nisu se s time složili. Lijekove je trajno trošio dok nije 8. listopada 1971. nastupila moždana kap. I nakon kapi bio je pri punoj svijesti ne samo tog dana nego i slijedeći dan do večeri. Bio je spreman mirno i vedro umrijeti. Ispovijedio ga je p.o. fra Silvestar Aračić, koji se tih dana našao u Zagrebu. On mu je podijelio i bolesničko pomazanje. Zatekla ga je živa i njegova sestra Marica i dvije nećakinje, koje su na vijest o njegovu teškome zdravstvenom stanju došle iz Igrana. U nedjelju uvečer, 10. listopada, upao je u duboku komu. Gvardijan p.o. fra Ivan Mirković i sva braća oko njega su molili molitve za umiruće. Oko ponoći počela je agonija i u ponedjeljak 11. listopada 1971. u 0,45 sati ispustio je svoju dušu.

Njegovo mrtvo tijelo predano je majci zemlji na Mirogoju. Sprovod je vodio zamjenik ondašnjega provincijala p.o. fra Roko Tomić. Oproštajne govore su održali pp.oci fra Silvestar Aračić, fra Krsto dr. Kržanić i fra Romislav Duka 12. listopada 1971. Tako je končao svoj život na zemlji u 78. godini života, ostavivši iza sebe djela koja će dugo govoriti o njemu i njegovoj požrtvovnosti.

RAD O. FRA JOSIPA ŠIMIĆA

Svoj svećenički život o. fra Josip Šimić proveo je u tešku i ustrajnu radu, koji se može uglavnom svrstati u tri dijela: pastoralni, graditeljski i karitativni.

a) PASTORALNI RAD

U Domovini je prije povratka iz Amerike bio župnim pomoćnikom, župnikom i gvardijanom, u Americi misionarom za naše iseljenike u Sacramentu, Chicagu i nekoliko zadnjih godina kapelanom časnih sestara klarisa u New Orleansu. Svaku svoju dužnost obavljao je savjesno. Veoma dobro ga se sjećam kao pastoralnoga radnika na župi u Lovreću. Vjeronauk se tada držao u

školama. Duboko sam uvjeren da nikad nije hotimice izostavio sat vjeronauka u bilo kojoj školi. A pripravu za prvu Sv. Pričest još je posebno držao tijekom školskih praznika kraj ondašnje župne kuće. Sv. Mise su bile u određene satove, a prije njih je obvezno sjedio u ispovjedaonici. Pobožnost prvih petaka razvio je do zamjerne visine. Osim Sv. Mise držao je nedjeljom poslije podne i krunicu i litanije. Trudio se na svaki način da podigne sakramentalni život u župi, i u tome uspijevao. Da se vjernici što lakše ispovijede i da crkveno pjevanje podigne, nije imao mira dok nije od uprave Provincije dobio i pomoćnika. Osobito je sa žarom vodio katolička društva i Treći red. Znajući kako je bio marni i ustrajni pastoralni radnik u ovoj župi, bez sumnje možemo pretpostaviti da je takav bio i na ostalim mjestima gdje je službovao.

Po povratku iz Amerike posjetio me i u Metkoviću i Ugljanima. I tada sam na svoje uši od njega slušao koliko je muke imao dok je naučio engleski samo da može i engleski propovijedati. Pripovijedao mi je i koliko je imao muke dok nije pronašao tamo naše ljude i s njima uspostavio veze; pridobio je dobre vjernike da traže starce i bolesnike i o njima ga obavijeste; koliko i koliko bi se puta znao uz velike žrtve i napore navraćati ka pojedincima samo da ih pomiri s Bogom i probudi u njima vjeru i potrebu za Bogom.

GRADITELJSKI RAD

Iako je o. fra Josip Šimić bio dobar i uzoran pastoralni radnik, ipak će ostati u povijesti naše provincije još poznatiji po svome graditeljskom radu. Bio je poduzetna duha i snažne volje, pa je svuda u Domovini, gdje je službovao, gradio ili popravljao župne kuće, kapele, crkve, zvonike. U Metkoviću je popravljao Župsku kuću i krov na Župskoj crkvi Sv. Ilije; u Sinju kao gvardijan sagradio je drugi dio zvonika i nabavio zvona; na Lovreću popravio staru Župsku kuću, sagradio novi dio uza Župsku kuću, gdje je bila kuhinja i Župski ured, sagradio novu kapelu Sv. Ante kod stare Župske kuće, uredio okoliš oko nje; sagradio kapelicu Gospe Sinjske uz cestu (blizu današnje Zdravstvene stanice) i sagradio velebnu crkvu od kamena, koja je još i danas druga po veličini u splitsko-makarskoj nadbiskupiji.

Ipak dva njegova najveća graditeljska djela jesu drugi dio zvonika u Sinju i sadašnja Župska crkva na Lovreću. Da se takvo što podigne u ono vrijeme trebalo je i žrtava i živaca, i mnogostrukih napora, i poduzetnosti. Nije onda bilo lako doći do novca. Išao je naš fra Josip i u Njemačku da prosi od naših galantara.

KARITATIVNI RAD

Pokojni o. Karlo Nola, školski kolega o. Josipa Šimića, znao je više puta reći: »Bog je našoj provinciji dao tri velika čovjeka: oca fra Antu Antića kao sveca, oca fra Karla Balića kao učenjaka, a oca fra Josipa Šimića kao ekonoma.«

Zaista, u ovim prvim godinama nakon drugoga svjetskog rata o. fra Josip Šimić bio je ne službeni nego zbiljski ekonom Provincije. Ona se u to vrijeme nalazila u teškome materijalnome položaju. Potrebe su bile velike, a sredstava za život malo. I u tim godinama pomoć o. fra Josipa iz Amerike dobro je

dolazila. To najbolje znaju ondašnji provincijali (o. Nola i o. Lovrić), a znaju i starija Braća iz Provincije. O. Josip je u skupljanju tvarne pomoći za Provinciju bio neumoran, a u slanju pošiljaka tako revan da se može s potpunim pravom reći da je bio pravi Samaritanac prema Braći u Provinciji. Ali ne samo prema Braći nego i prema svima koji su bili u potrebi a utjecali se njemu.

U potvrdu navedene činjenice navodim lpismo opatice Sestara Klarisa iz Splita s. M. Celine Sesartić, što ga je ona uputila kao sažalnicu nakon smrti o. Šimića na naš Franjevački provincijalat u Splitu. U tome pismu, između ostalog, stoji i ovo: »U dobrom je o. fra Josipu naša Zajednica izgubila velikog dobročinitelja i oca. On je bio naš drugi spasitelj u teškim poratnim godinama, u godinama posvemašnje oskudice. Slao nam je i pomogao nas u svemu što je god mogao više. Odmah poslije rata, kad su u samostan ušle 4 mlade sestre a u kući nije bilo ni komadića robe da bi se mogle obući u redovničko odijelo, sestre se utekoše o. Šimiću u SAD i on im posla rubu za habite i za plašte. Tako sestre sretne i zahvalne proslaviše dan svoga oblačenja. Kao Josip Egipatski on nas je u svemu pomagao i izbavio iz velike oskudice« (Vjesnik Provincije, br. 12. str. 443/71).

Ovu karitativnu aktivnost o. Šimića uočio je i znao za nju i p. o. fra Krsto Kržanić, njegov školski kolega, pa je u posmrtnom govoru na njegovu sprovodu na Mirogoju u Zagrebu, između ostalog rekao: »Dragi pokojnik je pošao u tuđi svijet. U dalekoj Americi neumorno je radio da može barem donekle pomoći svoju redovničku zajednicu, koja je u ratu i poslije rata krvarila iz stotinu rana. Štogod je zaradio pretvarao je u materijalna dobra, koja je sabirao i od ostale braće u emigraciji... i slao svojoj zajednici u Domovinu radi opstanka njezine mladosti. Mogao je ta sredstva upropastiti; ali kako je provodio neporočan život, htio je samaritanski Braću pomagati, karitativno pritjecati u pomoć svim - sredstvima vremena i prostora samo da dobije potrebna sredstva - u komunitarne svrhe. Stoga je on, s ostalom braćom u Americi, vrlo zaslužan za Provinciju i s njima ušao u zlatnu knjigu njezinih dobrotvora« (Vj. Prov. br. 11, str. 374/71).

ZAKLJUČAK

I mogu završiti ovim zaključkom:

O. fra Josip Šimić, graditelj ove Župske crkve u Lovreću, ulazi u povijest Provincije Presv. Otkupitelja kao vrlo važna osoba. I kad nitko više o njemu ne bude govorio, govorit će njegova djela. Zvonik crkve Gospe Sinjske u Sinju veličanstveno je djelo. Crkva Duha Svetoga na Lovreću također. I dokle god oni budu postojali, govorit će o njihovu graditelju.

LITERATURA

1. Vjesnik Provincije Presv. Otkupitelja, br. 11/71, str. 371-375.
2. Vjesnik provincije Presv. Otkupitelja, br. 12/71, str. 443
3. O.Ante Sekelez: *Govor na zlatnoj Misi o. fra Josipa Šimića,* rukopis.

Lovreć, 2.V.1985.

Fra Ante Sekelez

USPOMENI OCA JOSIPA ŠIMIĆA

Ti nisi umro... Tvoj lik se izdiže nad ovim mjestom i sve obasjava, kao sunce koje se spušta k svomu zapadu da opet izroni na istoku. Svaki pogled na velebno bijelo izdanje hrama u čast Boga Duha Svetoga, koji si Ti podigao, oživljava u nama i uspomenu na Tebe, jer si bio srce i duša ovoga kraja, za koji si živio, radio i trpio.

Došao si k nama već bogat zaslugama... Kao mladi kateheta u Sinjskoj krajini revno si širio pobožnost Srcu Isusovu, bio duhovni vođa mladeži i prvi s njima u religijskim svečanostima, pun žara i ljubavi za Krista i Crkvu. - Kao župnik-dekan u Metkoviću neumorno si i bez predaha u školi obavljao službu odgajatelja-vjeroučitelja, upravljao katoličkim društvima, posebno vodio Treći red. Kao gvardijanu u Sinjskome samostanu jedino je Tebi uspjelo nakon toliko godina podići velebni zvonik u čast Mariji-Gospi Sinjskoj, koja je blagoslovila Tvoje napore i žrtve i Tvoja stradanja. To je najljepši ukras cijeloga Sinja. I na njemu zvona, čiji nebeski zvuci kao da dopiru iz same vječnosti.

Podižeš druge građevine: Katolički dom u Sinju, Samostan časnih sestara na Čitluku, kapelu - školu, sve to opskrbljujući uz teške osobne napore i žrtve.

Uspomena Zlatne Mise fra Joze Šimića

HVALA BOGU

koji mi je dao da doživim

ZLATNU MISU

koju ću prikazati u

LOVREĆU

14. prosinca 1969.

Tom ću prigodom moliti za braću, rodbinu, znance i prijatelje, a osobito za moje negdašnje župljane drage Lovrećane

Fra Josip Šimić O.F.M.
zlatomisnik.

Zlatna Misa fra Joze Šimića u crkvi Gospe Lurdske u Zagrebu (1969.)

Ali kruna Tvojih djela naša je Crkva od bijeloga kamena, što se izdiže na visoravni i sa svojih 20 prozora motri daljine.

Koliko žrtava, stradanja, bdijenja u noći! Svojom snažnom voljom i duhom sjedinio si mnoga sela, približivši ih Križu kao zajedničkomu stožeru. Opravdao si pouzdanje mnoštva. Osnažio si ljubav u srcima prema rodnome kraju i vlastitim vrijednostima. Nicao je i bijeli zvonik i rastao u visine. Kad zastane sjajni uštap nad zvonikom, kao da Očeva prisutnost bdije i zakriljuje ovaj kraj. I zvona prekrasna zvuka zborila su o Božjoj slavi i ljubavi i pozivala duše bliže k Stvoritelju i Ocu. Kolikima je taj zvuk vraćao utjehu i nadu, radost i spas!

Zborila su da je uvijek moguć povratak Očevu domu i da duša pripada svome Bogu.

I crkvica Sv. Ante među cvijećem i drvećem djelo je Tvoje. I uz nju župski dvori; i crkva Sv. Duha na brežuljku... O, posvuda su tragovi Tvoje dobrote i Tvojih pregaranja. Od tvojih žrtava živjet će mnogi naraštaji. Žar Božjega Srca obuzimao je preko Tebe naše duše.

Drugi će opisati Tvoja stradanja i patnje pod nebom tuđeg kraja... Tvoja sudbina bješe kao Josipa Misirskoga, što je spasio od gladi svoj narod. A uz kakvu cijenu si spašavao mnoštvo... Samo u Knjizi Života sve će biti znano. Neka Te za sve dobro okruži Očeva Ljubav!

Tvoj duh i danas nad nama bdije... Tvoje velebno i mukotrpno djelo nasljeđe je naroda ovoga kraja, kojemu si bio duhovni otac, branitelj i tješitelj. U Tvome liku pokazala se Očeva dobrota, koja spašava. O, moli se da se svi jednom nađemo u vječnoj slavi, koju već sad naviješta zvuk Tvojih i naših najljepših zvona.

Sestra Marija od Presvetoga Srca
(Anka Petričević)

Fra Jozina Zlatna Misa. — Prijatelji na Misi

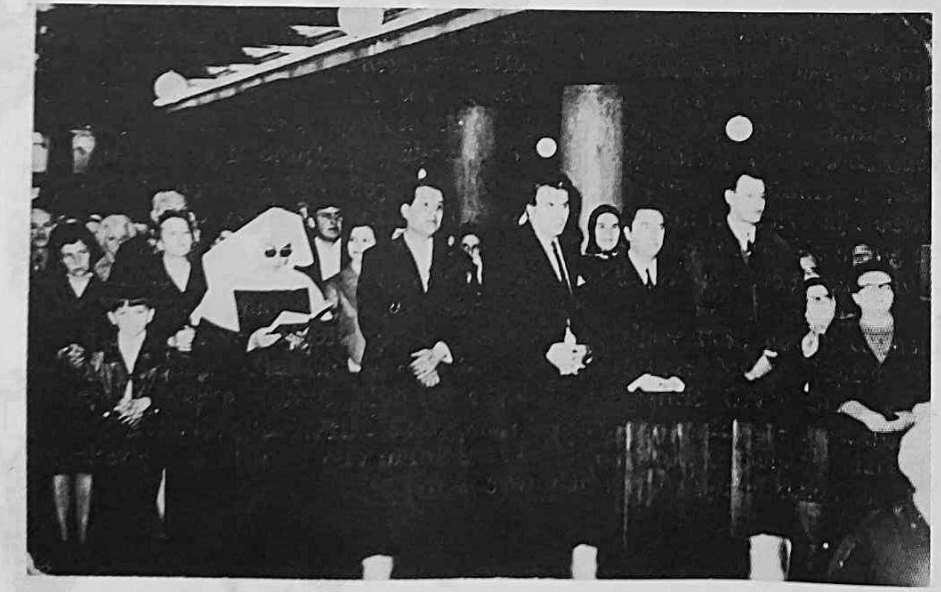

IZGRADNJA I OBNOVA OSTALIH VJERSKIH OBJEKATA

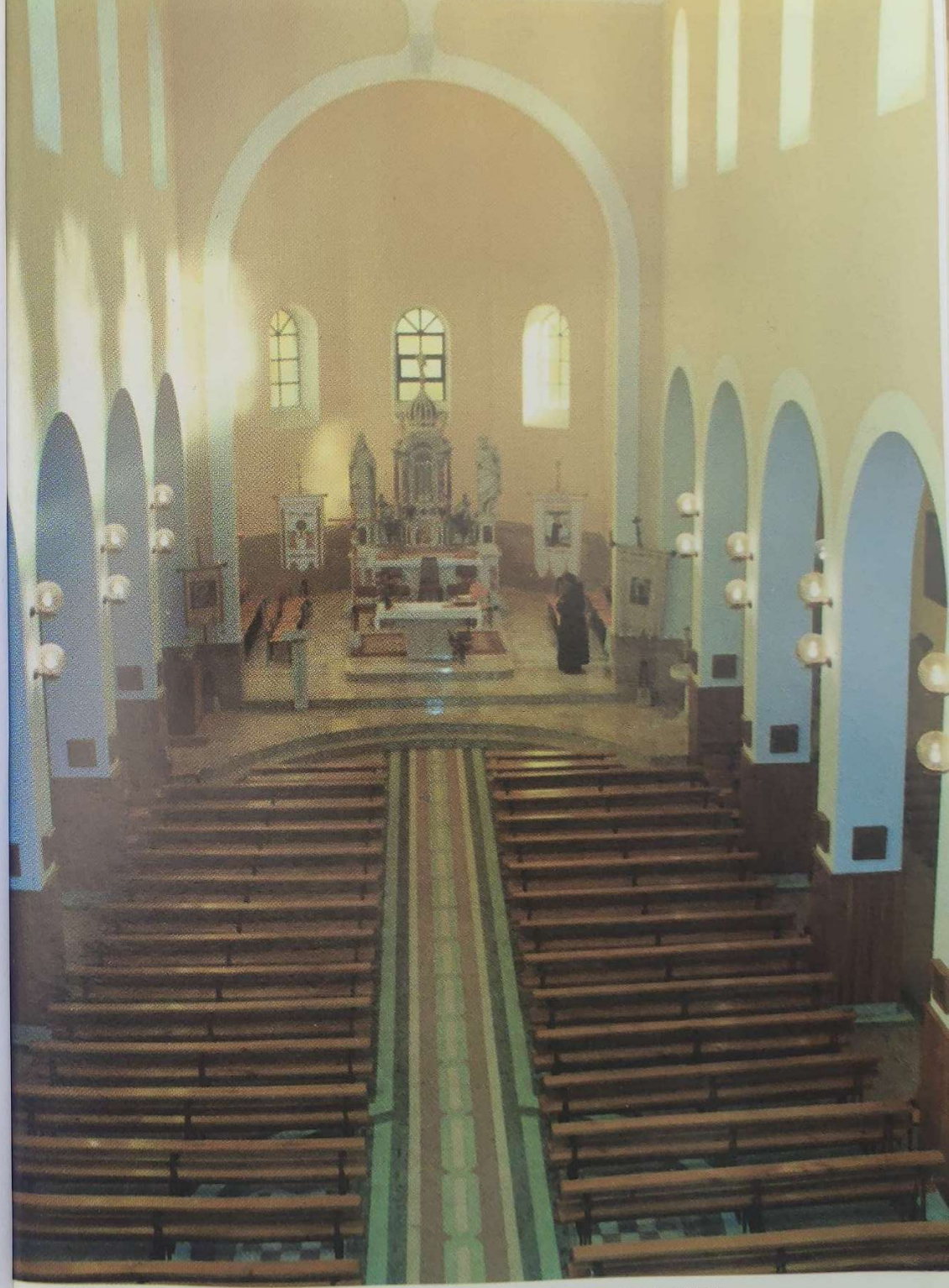

Obnovljena unutrašnjost Župske crkve (15. I. 1990.)

Nova krstionica u Župskoj crkvi (15. I. 1990.)

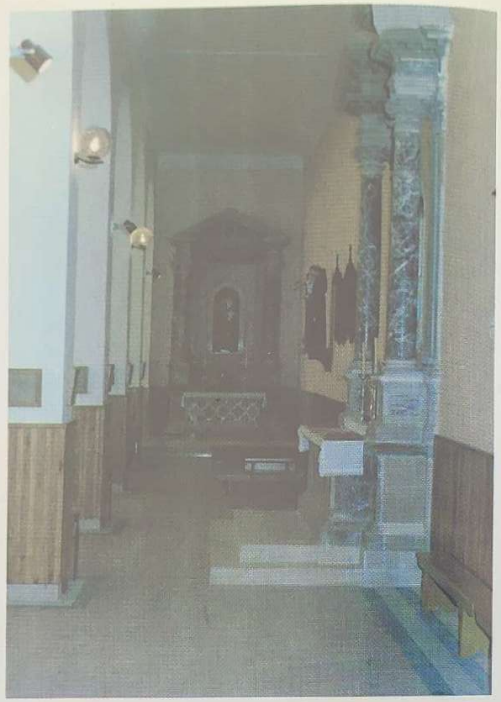

Prednji dio južne lađe (1989.)

Oltar sv. Nikole Putnika (obnovljen 1989.)

Oltar sv. Josipa (obnovljen 1989.)

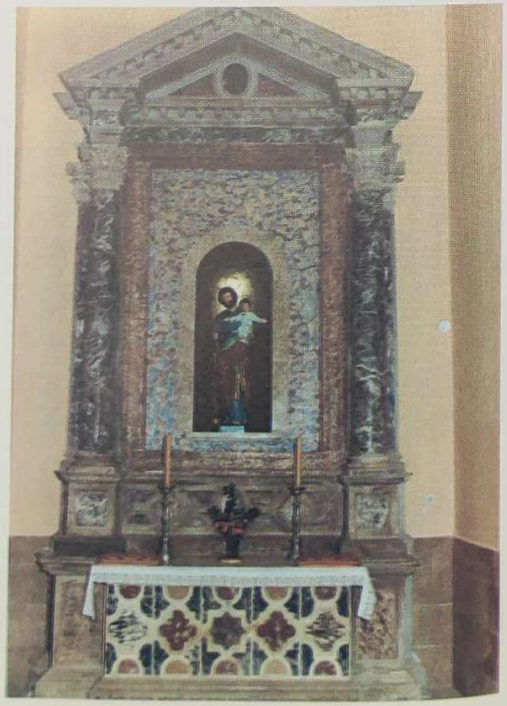

OBNOVA STARE ŽUPSKE CRKVE

Crkvica Duha Svetoga bila je na Lovreću, još u tursko doba. Tada je bila glavna crkva za župu koja se zvala Opanci. Ta župa obuhvaćala je sve ono što danas obuhvaća župa Lovreć-Opanci. Još je obuhvaćala: Studence, Svibić i Cistu Provo, a i neke bliže dijelove župe Lokvičići. Oko ove Crkve bilo je i groblje za sva ova sela.

Predaja govori da je na istočnom dijelu današnje crkve, na groblju u Lovreću, bila suhozidina pokrivena slamom. Župnik-fratar tražio je od turske vlasti odobrenje da može sagraditi crkvu, koja ne bi bila suhozidina već zgrada od kamena, koji bi bio vezan žbukom. Po običaju, nastala je prepirka gdje graditi crkvu: da li na Mramoru (kod Bekavaca), da li na Trolokvama (iznad Mrnjavaca) ili na Crvljivici u Cisti Provo. No, uzalud je bilo to prepiranje. Po turskom zakonu crkva se morala graditi na istom mjestu gdje je i prije bila. Svećenik Kasum (pop) podigao je na toj crkvici (s ljudima iz Kule) jedan aršin, a kasnije su se pridružili Bekavci i drugi ljudi iz Opanaka.

Kad se 1977. temeljito obnavljala današnja crkva Sv. Duha na groblju, za župnikovanja fra Anđelka Šimića, otkriveni su zidovi toga starog zdanja i tada je na cijeloj crkvi bila otučena sva žbuka. Ustanovilo se da je stari dio, oko oltara, bio zidan u crljenici, a kasnija dogradnja zidana je kamenom, klakom i pijeskom. To je prednji dio svetišta crkve i oko dva metra crkvene lađe. To je još i tada bila mala crkva, poput ostalih crkvica iz turskog doba. Zvono na staroj crkvi, koje se i danas nalazi na njoj, izliveno je 1725. god.

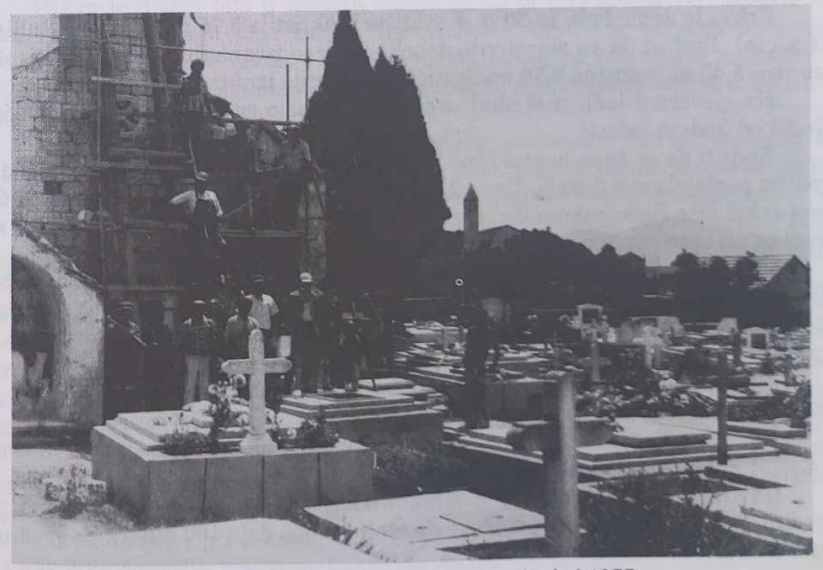

Rušenje i zidanje pročelja na Staroj crkvi 1977.

Makarski biskup Stjepan Blašković, poslije obavljenoga pastirskog pohoda, šalje 14. IX. 1734. dekret kojim osniva župu u crkvi Sv. Duha, u selu Opanci. Usput naređuje da se u crkvi sagradi krstionica i nabave predmeti koji nedostaju, a potrebni su za službu Božju.

I danas se, na drvenom oltaru iz onog doba, nalazi velika slika Duha Svetoga, naslikana 1737. Na njoj piše:

Fecit anno 1737.

Župnik fra Grgo Milićević dao se na gradnju nove, veće crkve, koja je dovršena 1755. Naime, na apsidalnom zidu izvana, pri dnu, s istočne strane, uklesana je u kamen godina 1755. Isto tako, na zvoniku (koji je sagrađen na preslicu za tri zvona) na najvišem trokutastom kamenu (zabatu), od 1 komada piše: MIMATO DALMISA FEC. 1755. (Mimato iz Omiša napravio je 1755.) Iznad pročeljnih vrata stoji kamena ploča, na kojoj je uklesano: 1759. BI POSVEChENA OVA CZARKVA. S.DUA. Od P.G.D. STIPANA. BLASCKOVIChIA. Bod MAKARSKE. NA 7. SARPGNA.

Taj dan posvete poslije je svake godine slavila cijela župa. Dana 4. srpnja 1898. Biskupski ordinarijat u Splitu dopušta da »na godišnjicu posvete crkve na Lovreću« svi misnici mogu vjernike na ispovijedi odrješivati »od slučajeva pridržanih biskupu«.

Dana 7. srpnja 1897. u Ljetopisu piše župnik fra Frano Ravlić: Danas, na svetkovinu Posvećenja crkve, skupilo se misnika brojem 17 i bi ispovijed kod Župničke crkve. Ispovijeđeno i pričešćeno osoba 517.

Crkva o kojoj govorimo, jer je posvećena, ima 12 većih križeva od kamena. Na bočnim zidovima crkve ima 10 križeva, a dva križa na prednjem zidu (jedan iza ispovjedaonice).

Crkva je duga: lađa 12,50 m + svetište i sakristija 5,75 m. (Ukupna duljina 18,25 m). Budući da su zidovi vrlo debeli, crkva je izvana duga 19,75 m, široka iznutra 5,45 m, a izvana 6,80 m. Svetište i sakristija iznutra su široki 3,10 m.

Na sjevernoj lađi, u sredini ove crkve, nalazio se drveni oltar, posvećen Gospi od Sedam žalosti.

Budući da se župa neprekidno brojčano povećavala, to je crkva iz godine u godinu postajala sve tješnja. Dana 12. studenog 1898. župnik fra Frano Ravlić o ovoj crkvi piše Biskupskom ordinarijatu u Splitu: »Radi njezinog bataljenja, ne troši se ništa za njezino popravljanje, osim ako iziskuje krajnja nužda.«

Dok je fra Frano Ravlić pisao ovo, župa je već brojila više od 2000 osoba. Zbog toga je pred crkvom bila sagrađena kapelica u koju je bio postavljen jedan stećak za oltar. Kad je bilo ljepše vrijeme, župnik je ondje služio svetu misu, a narod je stajao po groblju.

Zbog toga se sve više osjećala potreba i želja za novom, većom crkvom. U ovoj crkvi održavale su se sve nedjeljne i blagdanske mise te svi sprovodi.

Dnevne pak mise, vjenčanja, krštenja i vjeronauk redovito su se održavali u kapeli Sv. Ante, kod Župske kuće.

Godine 1927. župnik fra Konrad Rudan dogovorio se s vjernicima za gradnju nove crkve. Bilo je odlučeno da svaka osoba daje 160 dinara za gradnju nove crkve.

Nažalost, te je godine udarila takva suša i nevolja da se župnik nije usudio o tome bilo što govoriti. Ta suša i siromaštvo ponovili su se i 1928.

Godine 1930. župnik fra Jozo Šimić, zabrinut zbog tjesnoće crkve, čim je došao na službu župnika, molio je Ordinarijat da mu dopusti držati dječju misu da bi i djeca mogla obavljati svoju vjersku dužnost.

Isti župnik je velikim trudom doista i uspio 1937. god. posvetiti novu i upravo veličanstvenu crkvu. Ipak, ta je nova crkva u slijedećim desetljećima zauzimala gotovo svu brigu svih župnika da je održe, da je popravljaju i da uklanjaju nedostatke koji su se već na njoj pokazivali.

Budući da je sva briga upravljena prema novoj Župskoj crkvi i budući da su se svi obredi obavljali u njoj stara Župska crkva sve više i više je propadala, tonući u zapuštenost.

Župnik fra Anđelko Šimić došao je u župu 10. kolovoza 1976. Budući da se u staroj crkvi služila Misa (15. IX.) na blagdan Sedam žalosti Blažene djevice Marije i budući da je trebao ponekad služiti Svetu misu za pokojne u toj crkvi, bio je prisiljen razmišljati o njezinu stanju. Naime, zbog trošnosti prednjega zida, na glavna vrata crkve nije se moglo ni smjelo ulaziti, pa se ulazilo na pobočna vrata. U kor crkve nije se moglo pristupiti, jer je bio pun mrtvačkih nosila. Crkveni pod bio je toliko iskrivljen i izlomljen da je bilo opasno po njemu hodati. Zid na pročelju toliko je ispucao da je prijetila pogibelj da se sruši. Naime, od 1909. do 1917. tri velika zvona bila su obješena na grede učvršćene u zid crkve. Pri zvonjenju se zid sve više rastresao. Od 1917. do 1937. ondje je još ostalo jedno zvono od 300 kg koje je isto tako zvonjenjem narušavalo čvrstoću zida.

Crkva je doista bila u takvom stanju da se to nije moglo više gledati ni podnositi. Zbog svega toga župnik fra Anđelko odlučio je najprije poduzeti radove na obnovi ove crkve. Crkva je veoma stara, pa je trebalo činjenice i prijedlog prijaviti Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika kulture u Splitu i dobiti od njih pismena odobrenja.

Na naš dopis stigao je pismeni odgovor od Regionalnoga zavoda 15. ožujka 1977. pod br. 12/7-1977. U tom odgovoru dano je odobrenje za popravak crkve, dane su upute što treba učiniti i ponuđene usluge stručnjaka za davanje savjeta.

Poslije tolikih opsežnih priprema napokon je 6. lipnja 1977. započeo rad, koji se odvijao u nekoliko razdoblja. Prvo je razdoblje bilo od 6. VI. do 10. VII. 1977. Tijekom tog vremena pokušala se dignuti preslica (zvonik) i zatim sav zid na pročelju, te ga svega iznova sagraditi. Nakon velikih muka uspjelo je dignuti s vrha preslice trokutasti zabat. Dalje se više ništa nije moglo učiniti, jer su kamenja bila vezana željeznim kvakama. Moralo se pristupiti izmjeni pročelja na drukčiji način (trebalo je kamenje postupno izvlačiti i ponovno ga s betonom ulagati), jer je zid bio najlošiji po sredini. Zbog toga se počelo mijenjati pročelje po dijelovima. Najprije jedan metar s južne strane, pa jedan metar sa sjeverne strane, dok se nije došlo do sredine i do utvrđivanja rozete, koja je bila najtrošnija.

Glavni majstor pri ovome poslu bio je Mate Raos iz Medova Doca, a radilo je i nekoliko domaćih majstora. Glavni savjetnik bio je inženjer iz Regionalnog zavoda. Pomagao je savjetom i tehničar Zvonko Jurišić iz Baške Vode.

Najveća teškoća bilo je pročelje crkve i ugrađivanje betonskoga kora u to pročelje. Kad je zid na pročelju učvršćen betonom (izgled pročelja je ostao isti), prešlo se na kopanje fuga na sjevernom i južnom zidu, i na tim zidovima promijenjeno je nekoliko četvornih metara zida.

Zidovi su ponovno fugirani produžnom žbukom. Prešlo se i na popravljanje krova. Na sjevernoj i južnoj strani krova majstori su presložili ploče, umetnuli neke nove i sve podmazali. Tako je sva crkva izvana bila popravljena i podmazana. U crkvi je saliven kor od armiranoga betona i vraćen kamen-zabat na vrh preslice.

Drugo razdoblje je počelo 25. srpnja 1977. i trajalo do 9. kolovoza 1977. Tijekom tog vremena, pristupi od glavnih i sporednih vrata groblja, te oko cijele crkve, popločani su domaćim pločama, položenim u beton. Ploče smo dobili skupljanjem po zaselcima, od starih kuća. Izlivene su u betonu i stube na kor. Grob Joze Olujića (Turičina) bio je na pročelju crkve, tik uza zid crkve. Pošto je zamoljen, odobrio je da se grob digne i prostor poploči, a njemu je u novom dijelu groblja sazidan novi grob.

Nakon toga nastao je prekid od dva mjeseca. Za to vrijeme nastavlja se traženje najboljih idejnih rješenja za uređenje unutrašnjosti crkve, traženje majstora, a i traženje potrebitih materijala za obnovu.

Treće razdoblje rada na ovoj crkvi počelo je 10. listopada 1977. i trajalo sve do 11. ožujka 1978. Tijekom tog vremena uređivana je unutrašnjost crkve, što je doista bilo veoma teško i zamršeno.

Počela se u crkvi odbijati žbuka koja je bila propala. U početku se mislilo otući samo okomito plohe zidova do posvetnih križeva, ali se kasnije išlo i na više, pa čak i na strop, koji je u obliku čemera.

U međuvremenu su došli Mate i Ante Fabijanović sa Šina (kod Splita) radi načina popločavanja poda crkve. Dogovoreno je da će se staviti ploče »Osoje« iz Posušja.

Mate Vučko, stolar iz Makarske, dogovorio se uraditi klupe i zidnu oblogu (120 cm), sve od hrastovine. Dogovoreno je da napravi drvenu ogradu na koru, zatvorenu ispovijedaonicu pod korom i druge obloge pod korom, napravi dvoja vanjska vrata (izvana od ariša, a iznutra od hrastovine) i šest malih prozora po crkvi (od ariša).

Joško Petričević, nastavnik, dogovorio se o uvođenju struje u crkvi. Slavko Alač, restaurator u Regionalnom zavodu, trebao bi restaurirati oltar te sve slike i kipove. Mate Šimundić iz Splita obećao je izraditi željezne noge za hrastove klupe.

U ovom razdoblju došlo je do susreta s fra Bernardinom Škuncom, prof. liturgike i dobrim poznavateljem crkvene umjetnosti.

Kad je žbuka bila otučena, zaključeno je da u početku crkva uopće nije bila ožbukana. Postavljena je skela za čišćenje svakoga kamenčića u stropu (čemeru). Donijeta je motorna crpka za vodu, pa su dobro isprani svi zidovi i strop crkve. Neki su stručnjaci savjetovali da se cijela crkva ostavi tako u kamenu, samo da se lagano fugira svaki kamen.

Radi konačne odluke zatražili smo savjet od Regionalnoga zavoda za zaštitu spomenika kulture. Došao je sam direktor Zavoda gosp. Davor Domančić i zatražio da se cijela crkva ponovo stručno ožbuka. To nam je

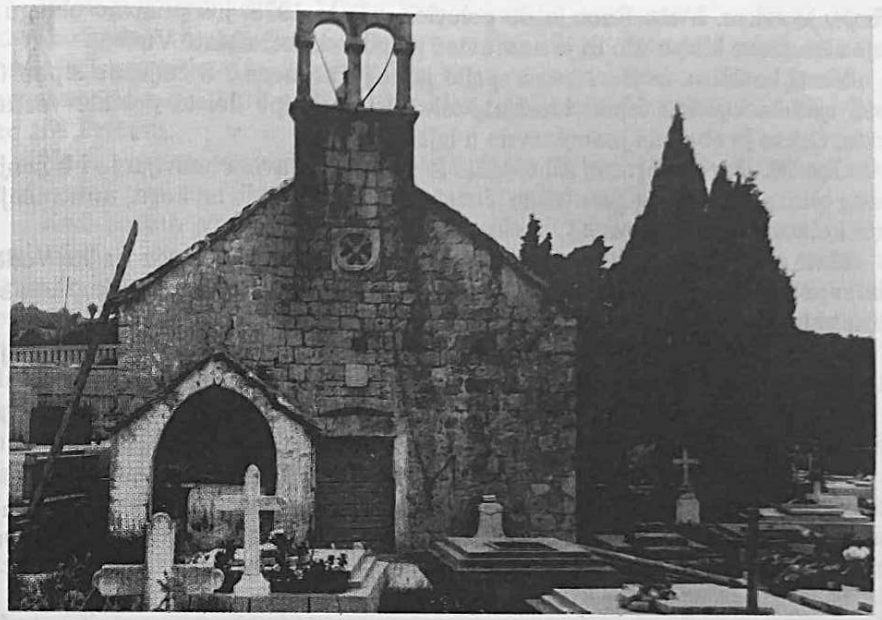

Pročelje Stare crkve vrlo uršcno 1977.

olakšalo posao. Zidar Mate Gašpar iz Basta okresao je pragove na vratima i prozorima. Ostali majstori najprije su bacili po cijeloj nutrini crkve betonski sloj, a poslije su produžnim malterom ožbukali crkvu. To se zbivalo u studenom 1977.

Nastavnik Joško Petričević postavio je prije žbukanja električnu žicu. Drveni oltar Gospe od Sedam žalosti bio je toliko uništen i od moljaca izgrižen da se ni jedan komad nije mogao spasiti. Zazidana je oltarna niša, a otvorena stara niša na pročelju svetišta (sa sjeverne strane). Onamo je postavljen Gospin kip. Time se dobio veći prostor u crkvi, koja je ionako malena.

Potkraj studenoga dovezen je kamen (ploče - »Osoje«). U vrijeme državnih praznika, Fabijanovići su (iako je bilo vrlo hladno), postavili 90% crkvenog poda. Pred oltarom su podignute dvije stepenice (prije je bila samo jedna). Između svetišta i sakristije uzidan je u ciglu cijeli zid koji drži retablu. Ciglom je uzidan prostor pod stubama koje vode na kor. Te su stube pokrivene kamenom iz Posušja. Do 2. prosinca po cijeloj crkvi je postavljen pločnik i coklica. Klesari su brusili križeve, znakove posvete crkve.

Mate Vučko postavio je ulazna vrata na crkvi, a sutradan pobočna vrata (s južne strane). Počele su se stavljati poprečne letve za prišivanje hrastove obloge na zid.

Slavko Alač, slikar - konzervator, donio je dva obnovljena Gospina kipa i dvije manje slike. Tada je uzeo obnoviti s oltara glavnu sliku Silazak Duha Svetoga (15. prosinca). Do Božića su stavljene sve letve na zidovima i završeno

je bojenje crkve. Mate Raos je do polovice veljače 1978. još prišivao oblogu i spajao hrastove klupe, što ih je napravio i pomalo dovozio Mate Vučko.

Veseljko Lasić iz Berinovca spojio je željezne noge i 3 željezne šipke (2 ispod sjedala i jedna ispod klecala), tako da su klupe doista postale veoma čvrste. Crkva je obojena jednostavno u bijelo.

Oko 20. II. restaurator Alač donio je sliku i nastavio obnavljanje i bojenje samog oltara. Potkraj veljače Mate Vučko izradio je ograde na koru, unutrašnja vrata i oblogu na licu kora.

Mate Gašpar je još klesao pragove. Marin Josipović, stolar iz Baške Vode, izradio je 5 ormara u sakristiji i načinio mali drveni oltar prema puku, koji se dobro uklopio u postojeću staru retablu.

Majstori-restauratori i ovaj su oltar bojom dotjerali tako da se što bolje uklopi. Stavljeni su reflektori prema oltaru i 9 manjih lustera u crkvi.

U to vrijeme stavljena je u crkvu 21 klupa (s naslonom), deset klupa (sjedala), jedna klupica (klecalo). Sve su one u prosincu 1989. god. tapecirane.

Pošto je crkva očišćena i oprana i sve oko nje uređeno, na unaprijed određeni datum, 12. ožujka 1978. (peta nedjelja Korizme), crkva je svečano otvorena. Na proslavu je došao mnp. dr. fra Stjepan Vučemilo, provincijal. On je vodio Misu i držao propovijed, uz oduševljenje nazočnih.

Unutrašnjost Stare crkve poslije obnove 1978.

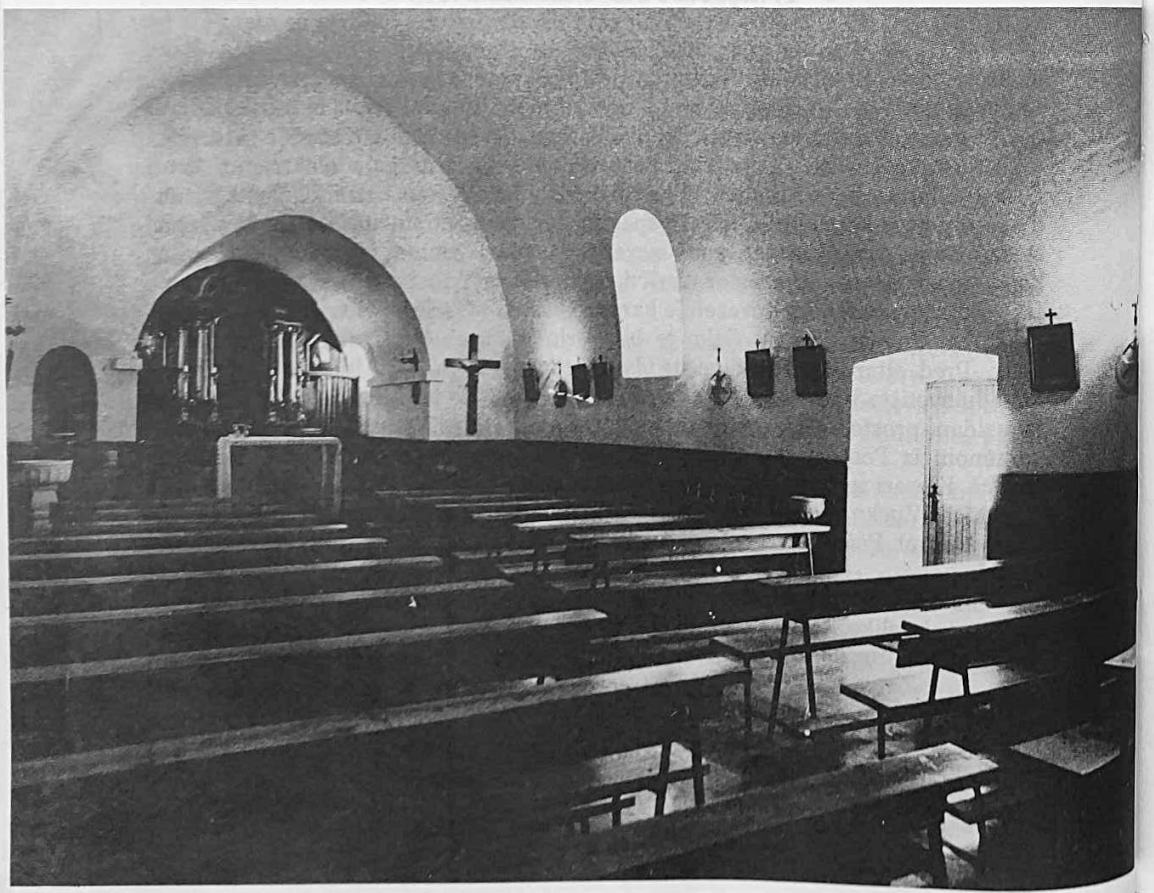

Imotski gvardijan fra Mirko Buljac sve je pozdravio i sa svoje strane zahvalio svima za uspješno izveden posao. Župnik je, radostan, pozdravio provincijala i pohvalio vjernike za velike žrtve u radu i novcu. Samo u radu je darovano, do tada, 1100 nadnica. Na Misi je bilo oko 300 vjernika i obavljeno oko 150 Pričesti.

Nakon mjesec dana, krajem travnja, Mate Gašpar je isklesao škropionicu na glavnim vratima i donekle obnovio staru krstionicu.

Kod bočnih vrata nalazi se otprije lijepa kamena škropionica, a kod krstionice je neobično lijep nosač za uskrsnu svijeću (otvorena ruka od mramora). Još je ostalo ponešto rada na drvenariji. Nikola Rudež iz Makarske postavio je plastični pod na koru, koji je od betona napravljen stepeničasto (17. srpnja). Taj dan smo donijeli i postavili 14 postaja Križnoga puta. Slikar Slavko Alač naslikao je sv. Nikolu Tavelića i sv. Leopolda Mandića i postavio ih u okvire koji su od prije bili na retabli glavnog oltara i vrlo dobro se uklopile kao triptih (14. VIII.). Dana 27. kolovoza župnik je blagoslovio i postavio slike Križnoga puta. Ispod slike, na retabli, skladno je ugrađeno svetohranište.

Od naših zidara koji su radili na crkvi spominjeno: Marinkica Matusinović, Ante Šamija, Ante Bekavac, Nikola Ćaljkušić, Marijan Bošnjak, Slavko (Petar) Bošnjak i Martin Ćorić. Crkvu je bojio Jerko Šimić iz Imotskoga.

Na kraju, tijekom 18 mjeseci rada (1977.-1978.) na obnovi stare Župske crkve, učinjen je prvi veliki i uspješan korak u obnovi svih crkava i drugih crkvenih objekata u župi Lovreć-Opanci.

Nova Župska kuća i kapela 1982.

CRKVA SV. ANTE — GRADNJA I OBNOVA

Crkvu izvan Župske kuće sazidao je fra Anđeo Udiljak kad je treći put postao župnik u Opancima (1867.-1872.). Prije toga je kapela bila u staroj Župskoj kući, što se vidi iz rasprave župnika fra Ante Ravlića, u dopisu od 20. srpnja 1835., što ju je uputio Dekanatu, koji nije odobrio kapelu u kući.

Uz kapelu, koju je sagradio fra Anđeo Udiljak, podignute su i dvije kućice za ispovijedanje vjernika tijekom većih ispovijedi.

Župnik fra Frano Ravlić traži 6. veljače 1903. od biskupskoga Ordinarijata dopuštenje da može i dalje u toj kapeli držati svakidašnju Službu Božju i čuvati Sveto otajstvo, ističući da je takva kapela postojala od početka Župe. Kapela je bila bez prozora, s niskim vratima, a mogla je primiti oko 40 osoba. Nalazila se na prednjem dijelu sadašnje crkvice, što se moglo jasno vidjeti na jugoistočnom zidu kad je 1983. odbijena žbuka s vanjskih zidova pri obnovi crkve.

Župnik fra Jozo Šimić 1933. piše u Ljetopisu: »Svi su zidovi bili umidni, a crkvena je roba propadala. Budući da se u ovoj kapeli obavljaju sva krštenja djece, trajno se obavljala priprema djece za prvu Svetu pričest. U ovoj se kapeli obavljaju sva vjenčanja, suviše godišnje ispovijedi, a svake nedjelje i sveca, u zadnje vrijeme se ispovijedi oko 100 osoba, to je dosadašnja kapela bila pretijesna za svu ovu raznovrsnu službu. Stoga sam se odlučio za gradnju mnogo veće kapele, koja bi mogla doskočiti svima ovim raznovrsnim poslima.«

Župnik dalje piše da se dao na gradnju ove kapele zato što još neće moći početi gradnju velike Župske crkve. Naime, uza sve njegovo nastojanje, tek mu je polovicom svibnja 1933. uspjelo dobiti od Banovine nacrte za novu crkvu, a sad će trebati najmanje jedna godina da se dobije građevinska dozvola. Da ne izgubi vrijeme, odlučio se na gradnju crkvice Sv. Ante. To znači nekoliko puta povećati prostor bivše kapele, izgradivši potpuno novu zgradu. Isti župnik piše u Ljetopisu: »Pošto sam je gradio u sv. Godini našega otkupljenja zato sam je učinio na križ s kupolom, nad kojom opet dominira križ, znak našega spasenja.« Fra Jozo ističe da su vjernici u početku bili prilično zagrijani, ali su ih neki nastojali ohladiti, pa se on obratio raznim stranama za pomoć. Od naših galantara u Njemačkoj i Češkoj skupilo se 6.090. dinara, pa se odmah 14. kolovoza 1933, počelo kopati temelje. Kopali su ih Jure i Perčin Nosić. Voditelj radova, bio je zidar Marko Bogdan iz Glavica (Sinj). Idejni nacrt izradio je sam Župnik, a nacrtao ga je gosp. učitelj Nikola Frankić.

Temeljni kamen je postavljen 4. rujna 1933, zidovi su bili dovršeni 8. listopada a krov je postavljen 13. listopada. Žbukanje crkve bilo je gotovo 10. studenog iste godine.

Crkva je na križ, duga 12,50 m, široka 9,50 m, visoka 4,50 m, a kupola visoka 7,50 m. Lađe su široke 3,10 m.

U ovoj crkvici prva je Misa služena 15. studenoga 1933. god.

Bojenje crkve i ukrašavanje iznutra obavio je gosp. Ivan Ivasović iz Kaštel-Štafilića. On je tijekom mjesec dana svu crkvu iznutra ukrasio na opće zadovoljstvo, a obojio ju je jednobojno izvana. Pomogao mu je majstor Mate Rabadan.

Cjelokupni radovi na ovoj crkvici bili su završeni 15. rujna 1934. god. Zvono za crkvicu nabavljeno je iz Zagreba.

Nepredviđeno je crkva ukrašena umjetničkim slikama. Naime, naišao je akademski slikar Vlade Marijanović iz Livna, koji je za 2200 dinara oslikao strop crkve. Crkvica je divno zablistala. Vjernici su bili vrlo oduševljeni i rado su dolazili u nju ne samo moliti već posebno gledati je.

Za sve obavljene radove na crkvici Sv. Ante u 1933. i 1934. potrošeno je 54.133 dinara. Crkvica je blagoslovljena vrlo svečano. Blagoslov crkve obavio je sam splitsko-makarski biskup Kvirin Klement Bonefačić, uz nazočnost neobično velikoga broja ljudi (oko 8000 ljudi). Tom prigodom proslavljena je u Župi 1900. obljetnica Kristove smrti. Sudjelovale su župe: Cista, Studenci, Medov Dolac. Došli su župnici s vjernicima procesijom. Još je bilo svijeta iz Lokvičića, Poljica, Sviba, Aržana, Ričica, Prološca, Zadvarja, Žeževice, Katuna, Imotskoga i Baške Vode.

Cijela je Župa sudjelovala, osim dva čovjeka stranca, državna službenika.

Uoči Božića 1934. kupljene su lijepe jaslice i stavljene u crkvicu. Već su u prvoj godini isplaćene.

Dana 3. travnja 1935. blagoslovljena je zastava Duha svetoga i dječje zastave, te kipovi Srca Isusova i Gospe Lurdske, koji se i danas nalaze u toj crkvici.

U svibnju 1962. drvodjelci Ilija Sekelez i Nikola Čaljkušić radili su na popravku crkvice, oko 25 dana. Tada je župnik bio fra Paulin Vuković.

U svibnju 1973. župnik fra Ante Anić obavljao je radove oko uređenja predvorja crkve Sv. Ante. On piše: »Budući da smo u lipnju uredili stubište ispred crkve Sv. Ante i oko nje postavili izolacije s kulirom, Jozo Olujić je već prije uzeo mjeru za tri prozora u crkvi, koji su dotrajali i uskoro će ih dovršiti.« Posao je doista dovršen u lipnju 1973.

Premještaj župskoga stana i ureda od crkvice Sv. Ante k Župskoj crkvi u Lovreću, 13. siječnja 1982, neki su vjernici teško doživljavali. Tome se ne treba čuditi, jer ljudi su često duboko emocionalno vezani sa starim i s tradicijom. Da bi se dokazalo da taj lijepi položaj nije napušten nego se radi veće vjerske potrebe prešlo k Župskoj crkvi, odlučeno je da se crkvica Sv. Ante temeljito i dugoročno obnovi.

Pok. fra Jozo Šimić dao je sagraditi crkvicu Sv. Ante 1933-34. god., prigodom proslave 1900. obljetnice Kristove smrti. Tako se pokazalo vrlo prikladnim da se nakon 50 godina, za 1950-u obljetnicu Kristove smrti i uskrsnuća, crkva obnovi. Naime, bili su znatno stradali krov, strop i drvenarija.

Dana 23. svibnja 1983. Župsko pastoralno vijeće zaključilo je da se crkva obnovi. Prije toga je nekoliko mjeseci trajalo ispitivanje, računanje i proučavanje: kako što bolje i jeftinije obnoviti crkvu. Najteža je bila spoznaja da se promjenom krova mora promijeniti strop u crkvi. Budući da je strop još 1934. oslikao akademski slikar Vlado Marijanović, bilo je teško te slike uništiti, iako su vlagom bili uništeni veći njihovi dijelovi. Zbog toga su dovedeni stručnjaci iz Konzervatorskoga zavoda u Splitu da stručno fotografiraju slike, i

da se one za svaku mogućnost sačuvaju. Oni su pa savjetovali da nisu za to da se iste slike s istim mjerama ponovno vrate na strop crkve.

Nacrte za obnovu crkve izradila su dva inženjera iz Splita: Ladislav Freund i Ante Baković, i donijeli ih gotove 24. svibnja 1983. Pokazalo se da će rad mnogo koštati, više nego što se očekivalo, pa se tražila ponuda nekoliko majstora. Majstor iz Posuških Vinjana Stipe Lončar (Ćipa), dao je ponudu upola jeftiniju od drugih, pa je Župsko vijeće njega i prihvatilo. Majstori započinju rad 16. kolovoza, a radnici će spavati u staroj Župskoj kući. Tako je ugovoreno.

Radovi su počeli 17. kolovoza 1983. čišćenjem crkve, rušenjem krova i spremanjem materijala. Šljunak za crkvu dovezen je od Župske crkve (22 m^3). Rad je započet pod nadzorom inž. statičara Ante Bakovića. Dolazio je i inž. Bašić iz Posušja. Na betonsku ploču stavljena je hidroizolacija, na ploču stiropor, a iznad greda i letava folija debeloga najlona. Sve su grede promijenjene. Crkva je pokrivena crijepom »mediterankom«. Budući da je crkva na križ, trebalo je mnogo učiniti da ne upija vlagu. Majstor Veseljko Čujić iz Šumeta obložio je kupolu i apsidu bakrenim limom. Od bakra su napravljeni oluci i svi spustovi, te sva spajanja krova i zida.

Mate Vučko, drvodjelac iz Makarske, pristao je da će izraditi četiri prozora na kupoli, dva prozora u prednjem dijelu crkve i tri okrugla prozora u lađama (od ariša). Naši radnici dobrovoljno su otukli žbuku sa zidova crkve. Tu se na prednjem istočnom zidu vidio izgled prve, male kapele prije 1933. god. Otukli smo žbuku i iznutra da se na donjim dijelovima zidova postavi drvenarija. Majstori iz Posušja ožbukali su cijelu crkvu iznutra i izvana. Daske, grede i letve nabavili smo od »Razvitka«, preko njihove prodavaonice u Prološcu. Župnik je majstorima prigovorio na žbukanje okapnice. Sva je bila kao »izdrpana«. U savjetovanju za uređenje unutrašnjosti crkve sudjelovali su inž. Bašić i Vican iz Posušja, te tehničar Zvonko Jurišić iz Baške Vode.

Mnogo su nam pomogli i nacrti koje je za obnovu ove crkve još 1977. god. dala prof. crkvene umjetnosti Lojzika Ulman iz Vinkovaca.

Veseljko Čujić završio je 26. studenog 1983. stavljanje bakrenoga lima i time je završen rad na crkvici za tu godinu. Pastoralno vijeće i kućne starješine, zaključili su 21. I. 1984. da se nastavi obnova crkve Sv. Ante i da se ponovno od vjernika zatraži doprinos.

Arhitekt interijerist Florijan Škunca iz Zagreba pogledao je 7. II. 1984. crkvu Sv. Ante. Proučivši naše planove, odobrio je postavljanje oltara prema puku i postavljanje triju kipova na zid apside (triptih).

Cijeli travanj i svibanj radilo se u crkvi. Dignuta je betonska ograda pred oltarom. Kipar Nikola Samardžija mramorizirao je novi oltar te uredio kipove. Jure Pavlović je bojio cijelu crkvu (apsidu u staro zlato). Drvodjelci Mate Vučko iz Makarske i Zdravko Tolić iz Druma izradili su i postavili, uz pomoć drugih radnika, svu drvenu oblogu na zidovima. Napravili su tri klupice za kipove i klupe za crkvu. Radilo se danju, a i kasno uvečer, da bi se crkva uredila za blagdan sv. Ante. Kao u I. dijelu rada, tako su i sad mnogi ljudi iz Župe dobrovoljno radili mnoge poslove, pa i majstorima pomagali. Elektriku po crkvi postavio je Frano Čizmić, električar iz Zadvarja. Crkva je osvijetljena sa 6

Lojzika Ulman, profesor crkvene umjetnosti iz Vinkovaca, savjetnik

zidnih svjetiljki i dvije neonske cijevi. Željezne noge za klupe (koje su inače hrastove) izradio je limar Miro Topić iz Ciste Provo. Kasnije, 12. III. 1989., 14 osoba platilo je 14 postaja Križnog puta, koji je postavljen po zidovima crkve.

Crkva je izvana uređena »terabonom«. Stavljena su četiri željeza na četiri prozora i iznutra željezna mreža. Darovano je više od 200 dobrovoljnih nadnica. Ljudi su bili neobično zadovoljni izgledom crkve. Sav trošak za cjelokupnu obnovu crkve od travnja 1983. do lipnja 1984. iznosio je 70.000 DEM. Bilo bi potrebno u zapadnom dijelu crkve dodati nešto sakristijskog namještaja.

Kapela u Kavazima

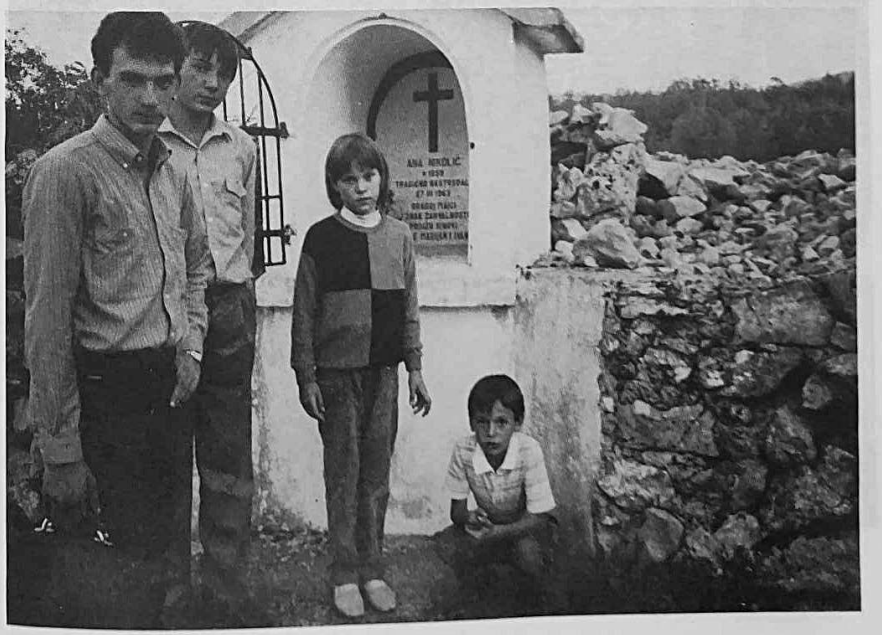

CRKVA SV. IVANA KRSTITELJA - GRADNJA

God 1935. osjećala se živa djelatnost mještana u našoj Župi oko gradnje nove crkve. Bilo je velikog sporenja, dvojbi, rasprava oko mjesta gdje bi se crkva morala izgraditi. Zapadni dio Župe vukao je na svoju stranu, a istočni dio pak k sebi.

Zaselak Nikolići, koji je tada imao 47 obitelji, odlučio je da ne sudjeluje u gradnji nove crkve već da će graditi crkvu za sebe. I doista, bez nacrta i bez odobrenja, podjarivani od neprijatelja gradnje zajedničke crkve, počeli su na »Jakovcu«, zapadno od Nikolića, graditi crkvu veličine 17 x 9 m. U naumu ih je podržao sreski načelnik u Imotskome Tefedrić, nadajući se da će ih time pridobiti da glasaju na izborima 5. V. 1935. za Jeftićevu listu a protiv Mačeka. Dakle, ne odustajući sagradili su tri zida visoka 2 m. Apsidu nisu ni počeli graditi.

Sreski se načelnik ljuto prevario, jer nitko od Nikolića nije glasovao za Jeftića, što im svakako služi na čast. Međutim, zbog takvog stava im je civilna vlast (osim Crkvene) zabranila graditi crkvu, pa su bili prisiljeni pridružiti se zajedničkome radu na novoj Župskoj crkvi.

Predstavnici Nikolića posjetili su biskupa Kvirina Klementa Bonefačića u Lovreću. Naime, 2. II. 1936. taj je biskup blagoslovio temeljni kamen nove crkve. Nikolići su tom prigodom tražili dopuštenje za gradnju svoje crkve. Biskup im je naredio da su dužni graditi zajedničku crkvu u Lovreću, kao i ostali župljani, a glede gradnje njihove kapele, konačnu će odluku donijeti kada bude Krizma (Potvrda) u Lovreću. Tada će posjetiti Nikoliće i odlučiti o tom pitanju na licu mjesta. Tijekom tog vremena Nikolići, videći da ne mogu ništa učiniti bez Župnika, radili su i uplaćivali za Župsku crkvu kao i svi drugi župljani. Župnik fra Jozo Šimić obećao im je, urede li sve i uplate, da će se on brinuti za kapelu kad se Župska crkva dovrši. Rat je onemogućio da se to i ostvari.

Svetište crkve sv. Ivana (kipovi L. Ulman; oltar i ambon, poklon braće Nikolić (Kavazi).

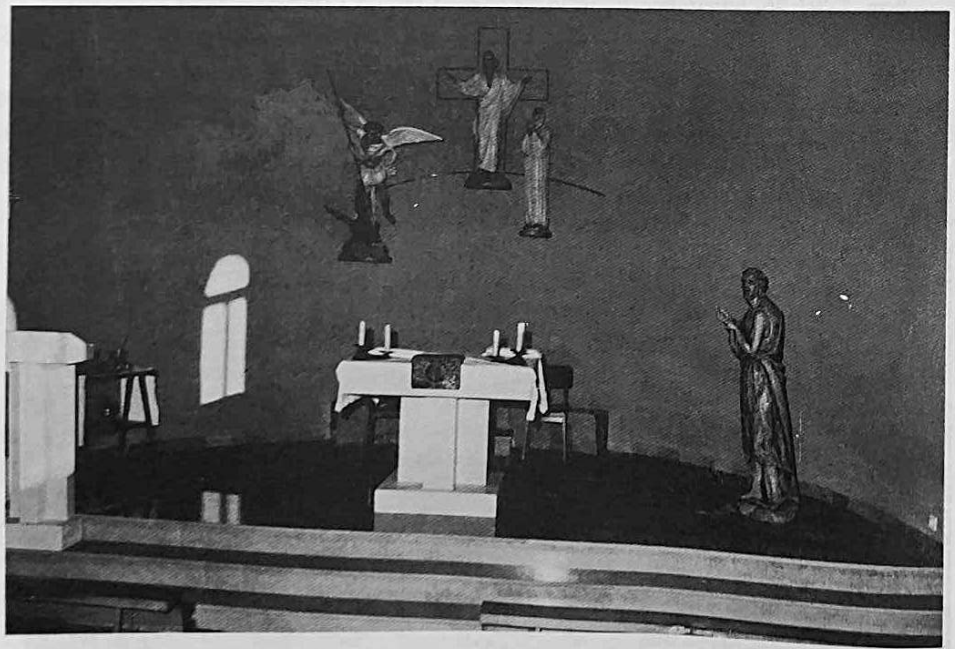

Poslije II. svjetskoga rata Nikolići su cementnim bloketama zatvorili apsidu na započetoj gradnji crkve, ali im je rad opet obustavljen.

Međutim, ipak su 1973. uspjeli isposlovati dopuštenje za gradnju groblja kod započete crkve na »Jakovcu«. Prvi ukop bio je 1974. Istovremeno su bili gradili mrtvačnicu, koju su umješno pretvorili u kapelu, u kojoj je župnik fra Metod Latinac služio prvu Misu 24. lipnja 1974. na blagdan sv. Ivana Krstitelja, kojemu je kapela i posvećena. Ta kapelica bila je velika 5,5 m x 4,5 m x 2,4 m. Župnik je iz Podmilačja s hodočašćem u dva autobusa došao ravno na »Jakovac« i blagoslovio kapelu.

Župnik fra Metod Latinac je tijekom 1974, 1975. i 1976. u toj kapelici držao satove vjeronauka i Svetu misu nedjeljom i blagdanom.

Dana 24. lipnja 1976. nabavljen je i blagoslovljen mali kip i zastava sv. Ivana, a iz Italije je nabavljen i veliki kip sv. Mihovila arhanđela (dar Mije Nikolića).

Dolaskom župnika fra Anđelka Šimića, kojemu je tijekom nekoliko mjeseci pomagao fra Pavao Glibotić, rad se u kapelici nastavio onako kako je ostavio župnik fra Metod Latinac. Nedjeljom se ondje okupljalo između 50 - 100 osoba, a svetih Pričesti bilo je od 10 do 40.

Kad je veoma uspješno završena obnova stare Župske crkve, na groblju u Lovreću 1978. neki su Nikolići izrazili želju da bi nastavili gradnju crkve iz 1935., jer je kapelica navodno već tijesna. Župnik je odgovorio da on to ne može preuzeti, jer da je još dužan za troškove obnove stare župne crkve, a i da novu Župsku crkvu treba temeljito obnoviti. Na to su oni odgovorili da će sami raditi na crkvi i da ne traže nikakvu pomoć. Župnik je smatrao da mu nije razborito tome se protiviti, iako su ga upozoravali neki Nikolići da će to biti još veći izvor svađa. Župnik to nije ozbiljnije shvaćao, jer mu nije bila poznata cjelokupna povijest ovoga pitanja.

Tako je rad na dogradnji crkve počeo 2. kolovoza 1979. i trajao do 24. lipnja 1980. Tada je crkva blagoslovljena. Nacrte za radove izradili su inž. Ferić iz Splita i Zvonko Jurišić, tehničar iz Baške Vode.

Crkva je prilično brzo dograđena betonskim bloketama. Na visini od 6 m načinjen je pokrov od armiranoga betona. Ljudi koji su to radili nisu se baš strogo pridržavali zahtjeva inž. Ferića, koji je vodio ovaj dio posla. Krov je napravljen od drvenih greda i letava, pokriven crijepom »mediterankom«. Podignut je i zvonik na preslicu u visini od 11 m i na njega postavljen željezni križ. U zvonik je stavljeno i zvono koje je bilo na kapelici još od 1974. Na pročelju je napravljen okrugli prozor (rozeta), a u crkvi ima 6 prozora, sa svake strane po 3 (gornji dio u polukrugu). Nad apsidom je krov niži. Oblik crkve je klasičan: nad ulazom u crkvu podignut je kor od armiranoga betona dubok 2,5 m, širok 7,9 m.

Lijevo od ulaza u crkvu pod korom je sakristija, a desno (također zatvoreno) dio za ispovjedaonicu i ulaz na kor. Između tih dviju prostorija ulazi se u crkvu. Radove na izgradnji crkve izveli su sami domaći ljudi. Kad je crkva pokrivena, Župnik je rekao da će se u crkvi nadalje raditi sve pod njegovim nadzorom. U tom radu mnogo je pomogao tehničar Zvonko Jurišić, koji je češće dolazio i savjetovao glede radova.

U svezi s uređenjem svetišta (oltar, ambon, kipovi) i bojenjem crkve, najviše je odlučila Lojzika Ulman, prof. crkvene umjetnosti iz Vinkovaca.

Pod crkve izrađen je od prvorazrednoga posuškoga kamena »Osoje«. Na molbu župnika, naša Provincija je darovala novac za pod crkve (oko 150 m^2). Podni kamen postavili su Mate i Ante Fabijanović, klesari sa Šina kod Splita.

Limarske radove izvodio je majstor Zakarija iz Vinjana, a stolarske Mato Vučko iz Makarske. On je izradio vrlo lijepa ulazna vrata i sve prozore (od ariša). Vučko je također postavio oblogu u crkvu u visini od 2,5 m i troja unutarnja vrata (s ornament-staklom) od hrastovine, a izradio je i zapadna bočna vrata.

Šesnaest velikih hrastovih klupa izradio je Franjo Bačić, stolar iz Miljevaca, a željezne noge za klupe napravio je majstor iz Makarske, Slavko Krivić.

Crkvu je, prema uputama Lojzike Ulman, obojio ličilac Vice Medvidović iz Imotskoga, zatim je stolar Mate Vučko izradio još 14 postaja Križnoga puta od hrastovine, a staklar Josip Rajčević iz Makarske ostaklio ih je kao i sva vrata i prozore.

Petar Kljenak sa svojom ekipom izveo je fugiranje staroga kamenog zida, a električar Dinko Nikolić uveo je struju u crkvu.

Kako smo već spomenuli, crkva je blagoslovljena 24. lipnja 1980. Blagoslovio ju je nadbiskup dr. Frane Franić u prisutnosti mnp. Provincijala dr. fra Stjepana Vučemila. Blagoslovu je prisustvovalo oko 400 vjernika, a od toga ih je 200 bilo na svetoj Pričesti.

Doista, bilo je mnogo svijeta i svi su bili vrlo zadovoljni. Objed za uzvanike bio je priređen u Nikolićima. Kad je crkva blagoslovljena, nisu bili još gotovi: oltari, ambon, škropionica i kipovi. Tijekom 1980. i 1981. majstori Fabijanovići izradili su oltar, ambon, škropionicu i sjedala za svećenika prema nacrtu već spomenute prof. Lojzike Ulman.

Oltar (kvadratni) s debelom menzom od 12 cm i postoljem te svetohraništem i dva svijećnjaka od tučenoga bakra i mjedi darovalo je 5 sinova Joze Nikolića (Kavaza): Ante, Josip, Ivan, Marijan (Miljenko) i Tomislav. Oni su za oltar, za svetohranište i za dva svijećnjaka darovali 10.000 DEM. Kipove sv. Ivana Krstitelja darovali su Ivan i Matija Nikolić (Bilini), Uskrslog Isusa darovao je Ante Nikolić (Gatarević), a Gospin kip Luka Nikolić (Nune). Ova tri kipa izrađena su u Vinkovcima u ateljeu prof. Lojzike Ulman i njezine sestre.

Tijekom ovog razdoblja nabavljene su postaje Križnoga puta (svaka je darovana). Zbog hladnoće stavili smo pod klupe tepison i nabavili dvije plinske peći. Tom prigodom smo tepison stavili u Župsku crkvu i u staru crkvu na groblju.

Novi oltar je svečano posvećen 24. lipnja 1981. To je obavio dr. fra Jure Radić, prof. bogoslovije u Makarskoj. Za to je dobio posebno odobrenje od Ordinarijata. Misu je s njim koncelebrirao i njegov brat fra Nikola, generalni definitor našega Reda, i fra Marko Babić, profesor bogoslovije.

Iako je bilo kišno vrijeme i prilično hladno, ipak je bilo nazočno oko 200 vjernika i obavljeno oko 100 svetih Pričesti.

Crkva je, nakon svega ovoga, doista bila izvrsno uređena. U svemu je bila skladna i svatko se najljepše izražavao o njezinu izgledu.

Za izgradnju ove Crkve potrošeno je oko 500 nadnica i oko 85.000 DEM.

U crkvi je ipak još ostalo nedovršeno stubište na kor i pokretne stube za potkrovlje s kora. Trebalo bi još dodati namještaj u sakristiji, urediti mjesto za ispovjedaonicu i završiti »sedes« za svećenika i ministrante.

Nekoliko godina nakon dovršetka izgradnje crkve pokazalo se da je crkva zidana na brzinu i nesolidno, pa zidovi upijaju vlagu, a krov prokišnjava. Stari, kameni dio Crkve (koji je bez izolacije), također je podložan vlazi.

Poslije dovršetka crkve na »Jakovcu« neki su vjernici počeli rjeđe dolaziti u crkvu. Neki od njih počeli su riječima i nekim postupcima tražiti i prisiljavati župnika da u ovoj crkvi drži sve obrede kao u Župskoj crkvi, pa i krštenja i vjenčanja.

No, župnik, kao što je bio odlučan da lijepo uredi ovu crkvu, tako se i sad ozbiljno i snažno tome usprotivio. Počele su rasprave, tužakanja Višoj crkvenoj vlasti pa je 4. rujna 1983. u Lovreć došao nadbiskup dr. Frano Franić s provincijalom dr. fra Šimunom Šipićem. Župnik je sve događaje i činjenice točno izložio, jer je bio duboko svjestan da ljudi koji to traže ne traže to iz vjerskih razloga. Udaljenost od Župske crkve (koja iznosi 3,5 km) i drugi razlozi ne traže da im se dopuste te posebnosti. Nadbiskup Franić je odlučio stati iza Župnikove odluke. Poslije nekoga vremena stanje se smirilo.

Blagoslov crkve sv. Ivana Krstitelja, 24. VI. 1980.

POPRAVCI STARE I GRADNJA NOVE ŽUPSKE KUĆE

Župska kuća naše Župe bila je od osnutka župe u Opancima na mjestu sadašnje Župske kuće. Bila je to dakako skromna kućica. Današnju staru proširenu župsku kuću počeo je graditi fra Anđeo Udiljak 1868., a završio ju je fra Felicije Vukojević.

Bunar pod kućom sagrađen je državnom pomoću 1885.

Za vrijeme župnikovanja fra Kleme Šarića iz Tučepa kuća je proširena i 1902. državnom pomoću temeljito obnovljena. Fra Stanko Borić zatražio je pomoć od Namjesništva u Zadru radi spajanja kuće i kuhinje te za uređenje prostorija u kući.

Župnik fra Jozo Šimić poduzeo je godine 1932. veće preuređenje kuće. Staroj zgradi dao je prigraditi nove prostorije, koje su sve do 1981. god. služile kao Župski ured i za druge potrebe. Od Hrvatske pučke blagajne, na račun stanarine, dobio je 28.000 dinara, a od svojega je novca dodao 5180 dinara, jer je za sve radove potrošeno 33.180 dinara.

Kuća je, uz kuhinju, imala 4 prostorije (sobe). Pod sobama bile su tri podrumske, prilično velike prostorije, a sa sjeverozapadne strane nalazio se novi uredski dio.

Matice naše Župe očuvane su od 1786. god. Sad se stare matice čuvaju u Zadarskome arhivu, a novije (od 1900) u Matičnome uredu u Cisti Provo.

Fra Jozo je uočio i druge potrebe pa je uredio i kućno dvorište, gdje se po potrebi moglo parkirati i veće automobile. Daljnja briga bio mu je zid od kuće do ulaznih vrata dvorišta i zidovi oko čitavoga imanja i to je uredio 1934, utrošivši za to 800 nadnica. Godine 1940. uz pomoć Banovine, popravio je bunar i na kući probio dva velika prozora, uposlivši na tome Juru Bobana.

Godine 1961. župnik fra Paulin Vuković obavljao je još neke radove na kući. Kad je u župu došao fra Josip Dodig, uveo je u kuću vodu i sagradio kupaonicu (prvu u Župi). Kako su se mijenjali župnici, Župna kuća se osuvremenjivala i proširivala.

Župnik fra Ante Anić (1970. - 1973.) još je ljepše uredio predvorje, zidove i stube, župsko spremište preuredio u Župsku čitaonicu 15. X. 1971.

Župnik fra Anđelko Šimić išao je još dalje u osuvremenjivanju i parketirao istočni dio kuće (dvije sobe i hodnik) i uveo vodu u sobe. U dva je navrata uređivao i proširivao put do Župske kuće, a doprinosima vjernika u župi asfaltirao je put do Župske kuće.

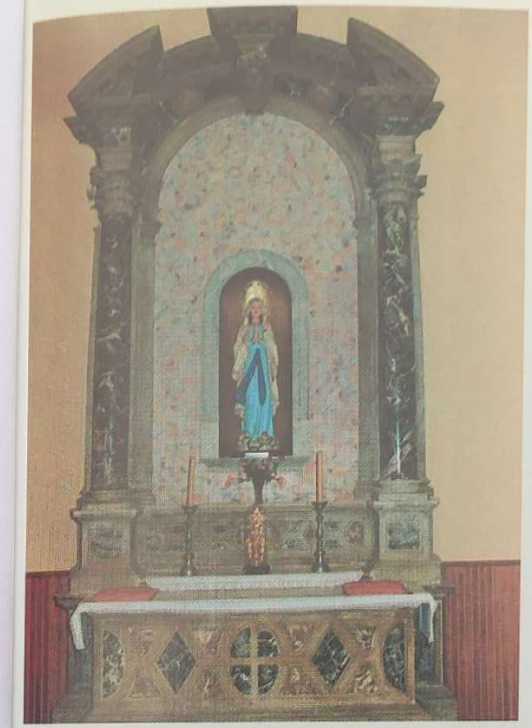

Obnovljen Gospin oltar (15. I. 1990.)

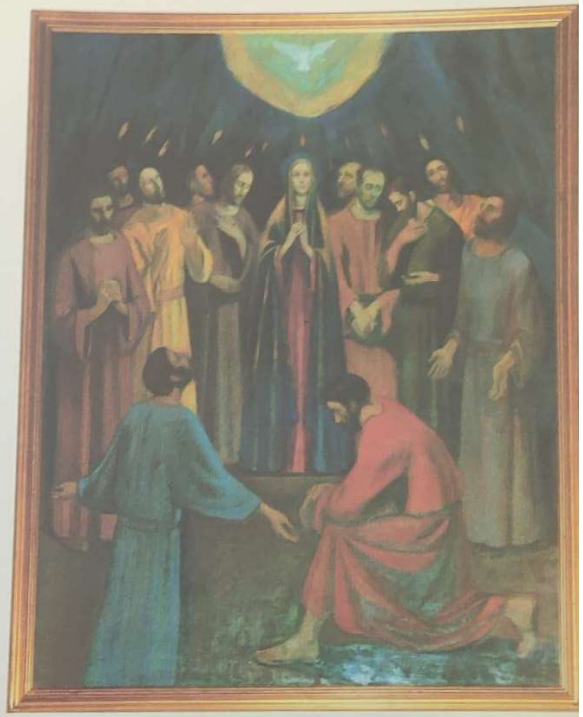

Silazak Duha Svetoga (J. Bifel 1989.)

Nadbiskup Milinović i župnik fra J. Šimić (15. I. 1990.)

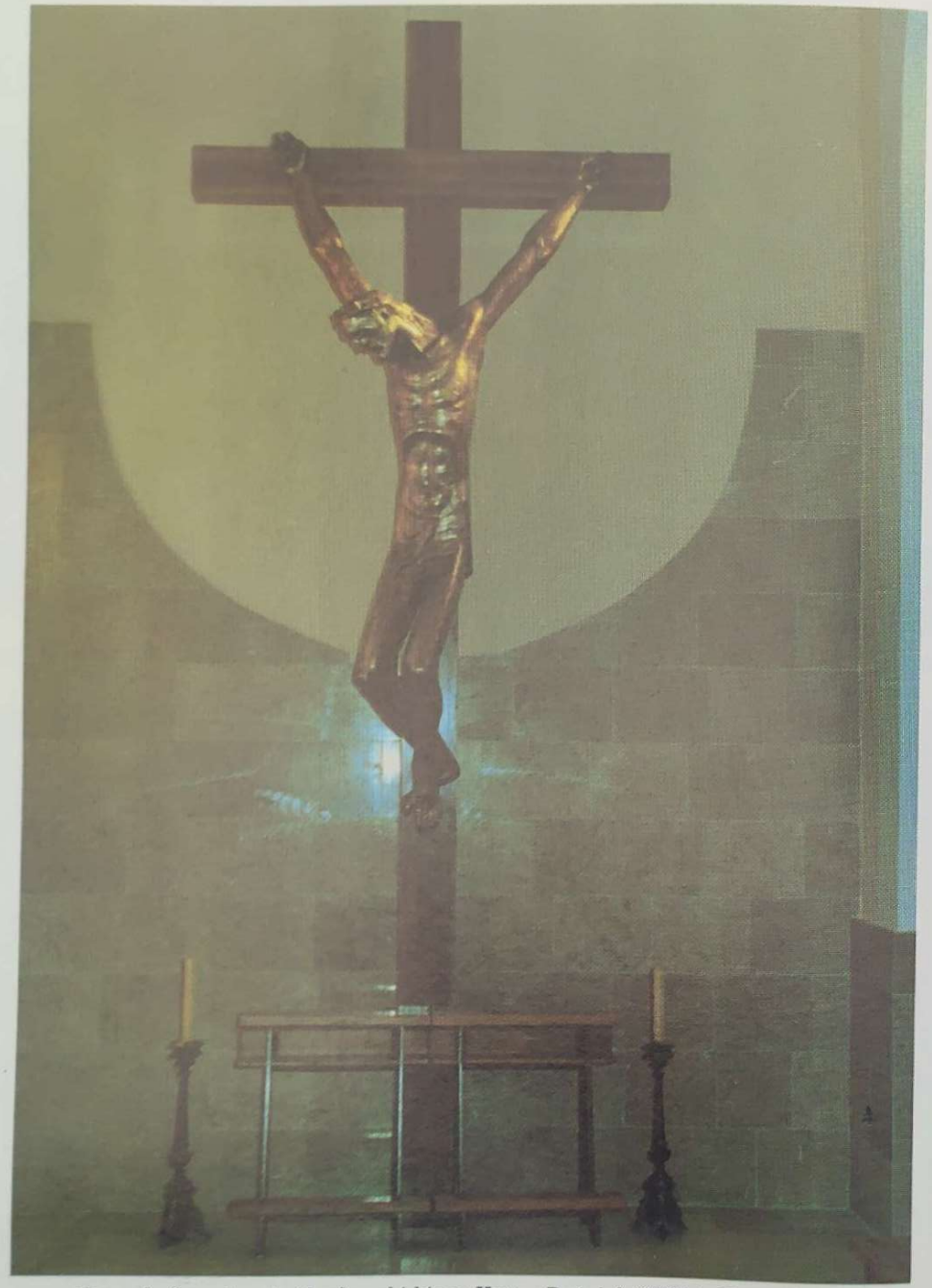

Raspelo (brončano). Akademski kipar Kruno Bošnjak (1974.). Obnova 1989.

Nakon dolaska fra Anđelka za župnika (po želji Starješinstva), počelo se ozbiljno razmišljati o Župskome stanu, jer je stari bio vrlo trošan.

Po savjetu Provincijala Župnik je trebao riješiti pitanje Župske kuće u Župi. Ne samo što je kuća bila vrlo trošna već je bila udaljena od Župske crkve oko 800 metara. Pučanstvo iz najbližih zaselaka: Batinića i Sekeleza već se bilo iselilo u priličnom broju. Valjalo je najprije načiniti nacrt za temeljitu obnovu stare kuće na suvremeni način. No, provedba nacrta pokazala se toliko skupom da se za taj novac mogla sagraditi nova kuća. Činjenice su ponukale Provinciju da povjeri inž. Mati Miliću izradu nacrta za novu kuću, i to istočno od stare kuće i u ravnini s postojećom crkvicom, kako bi se poslije, možda atrijem, spojila kuća s crkvom. Nije ostalo samo na zamisli. Počeli su razgovori i savjetovanja s domaćim svećenicima i bivšim župnicima o tome što oni misle, bi li bilo bolje graditi kuću ovdje ili je preseliti u Lovreć, uz Župsku crkvu, kako je to planirao i pok. fra Jozo Šimić i u čemu ga je spriječio rat.

Gotovo svi oni kojima su postavljena pitanja izjavili su da bi bilo mnogo bolje (iz mnogo razloga) da se kuća preseli uza Župsku crkvu u Lovreć. Bilo je ipak i dvojbi i oklijevanja u tome, uzevši u obzir stav nekih susjednih vjernika i zbog doista lijepoga položaja stare kuće, uz šumu i toliko potreban mir. No, iako te dvije prednosti neće imati kuća uza Župsku crkvu, ipak postoje i mnoge druge velike prednosti: svećenik je bliže crkvi i služenju obreda, bliže većini vjernika, bliže je školi, bliže je prometnici, prodavaonicama, bliže pošti itd.

Kad je inž. Mate Milić dovršio i donio nacrt nove kuće, koja se imala graditi istočno od stare Župske kuće, Vijeće za građevine u Provinciji nije taj nacrt prihvatilo, opravdavajući to velikom zamršenošću i problematičnošću krova. Tada je potkraj 1979. odlučeno, osobitom zaslugom Provincijskog vikara fra Celestina Belamarića, da se Župska kuća preseli u Lovreć uz Župsku crkvu. On je, naime, na sve prigovore odgovorio: »Ako se veliki dio vjernika preselio u Split ili u Zagreb i ostavio kuću i kućište, onda se može i župnik preseliti 800 m bliže Župskoj crkvi, jer će odande moći mnogo uspješnije obavljati svoju župničku službu.«

Tijekom proteklih desetak godina pokazalo se da je to bila veoma sretna odluka.

U tijeku 1980. i 1981. gosp. Petar Kljenak iz Imotskih Poljica sa svojom ekipom počeo je graditi Župsku kuću u Lovreću, na južnoj strani Župske crkve.

Nacrt za kuću načinio je inž. Ante Sorić iz Zadra. U kući se nalaze dvije podrumske prostorije i veliko stubište. U prizemlju su, s južne strane, kuhinja i blagovaonica, sa sjeverne strane Župski ured i garaža. Zapadna strana prizemlja u produžetku je predviđena za lijepu dvoranu - kapelu za vjeronauk i svete Mise, velika 10,5 x 5,8 x 3,2 m. Pred dvoranom se nalazi sanitarni dio, a na katu su četiri sobe i jedan sanitarni odjeljak. Dvije sobe imaju svoj vlastiti sanitarni dio. Kuća je građena od betonskih bloketa i armiranog betona, sva iznutra obložena stiroporom i opekom. Podovi su betonski (3), krov napravljen od drvenih greda i letava, pokriven je crijepom »mediterankom.« U kuću je uvedeno i centralno grijanje.

U dvorani - kapeli postavljen je oltar, školska ploča, Križni put, slike župnika nakon II. svjetskog rata, velike slike graditelja crkve fra Joze Šimića i

Stara Župska kuća u Opancima

nadbiskupa fra Šimuna Milinovića u tehnici ulja na platnu, umjetnički rad slikara Vladimira Marijanovića iz Livna, 1934. Kuća je izvana žbukana, a neki istaknuti dijelovi izrađeni su kamenom (bunja) iz Posušja (»Osoje«).

Kapela ima 8 lijepih zaobljenih prozora. Zapadni (bočni) dio kapele sav je obložen kamenom da bi se bolje uklopio uz crkvu, koja je sagrađena od kamena. U kapeli su postavljene 32 klupe, kombinacija željeza i hrastovine, duge dva metra. Gradnju kuće vodio je ekonom Provincije fra Josip Matić jer je sve troškove platila Uprava Provincije. Kuća je svečano otvorena 9. prosinca 1981. u prisutnosti nadbiskupa dr. Franića i provincijala dr. fra Stjepana Vučemila.

Prije nego što je blagoslovljena, kuća održana je u crkvi Sveta misa uz sudjelovanje visokih gostiju i mnogobrojnih vjernika - kao nedjeljom.

Župska kuća je 19. kolovoza 1988. priključena izravno na telefonsku centralu, što je veoma mnogo pomoglo u obavljanju pastoralnih poslova.

Južno od kuće uređen je vrt od oko 300 m^2 (zemlja je dovezena kamionima). Veći dio toga vrta služi za uzgoj povrća, ali ima u njemu i cvijeća, loza i voćaka.

Istočno od nove Župske kuće izgrađena je šupa za drva i spremanje drugih stvari.

U ljetu 1991., za župnikovanje fra Dinka Bekavca, spojene su Župska kuća i Župska crkva lijepim i praktičnim hodnikom. Taj nam hodnik omogućuje prikladnu vezu sa crkvom, a kuću čuva od vjetra i leda.

GROBLJA U ŽUPI

Sad su u Župi dva aktivna groblja. Postoji i više pojedinačnih grobova i skupnih grobnica po Župi od starih vremena.

1. GLAVNO GROBLJE

Ono se nalazi oko stare Župske crkve i potječe iz davnih vremena. Ostaci starih stećaka svjedoče da je ondje groblje bilo u srednjem vijeku.

Budući da se groblje prostire ispod Vrhgradine, gdje je još u rimsko doba bilo veće naselje, nije isključeno da je tamo bilo groblje još iz rimskih vremena, jer su se u povijesti sveta mjesta čuvala, a i nasljeđivala.

Sve dok Župa nije razdvajana ondje su se pokapali vjernici iz Opanaka, Lovreća i Studenaca. Kad je 1755. građena stara Župska crkva, vjernici su se pokapali i u crkvi i oko crkve.

Prema zapisu župnika fra Konrada Rudana, groblje je temeljito popravljeno 1770. Budući da župnik Rudan nije uspio izgraditi novu crkvu, odlučio je 1925. ozbiljnije urediti i obzidati groblje. To je učinio na izvrstan način, obzidavši ga pravilno klesanim kamenom.

Predložio je Imotskoj i Krajiškoj općini (na Šestanovcu) da pomognu jer su Opanci potpadali pod Krajišku općinu, a Lovreć pod Imotsku. Međutim, nije uspio. Godine 1926. održani su seoski zborovi i određeno da svaka osoba pridonese po 25 dinara i da se počne s poslom. Napravljen je nacrt koji je koštao 103.000 dinara. No, za javne dražbe 22. lipnja 1926. godine od 103.000 došlo je

Groblje i Stara crkva 1991.

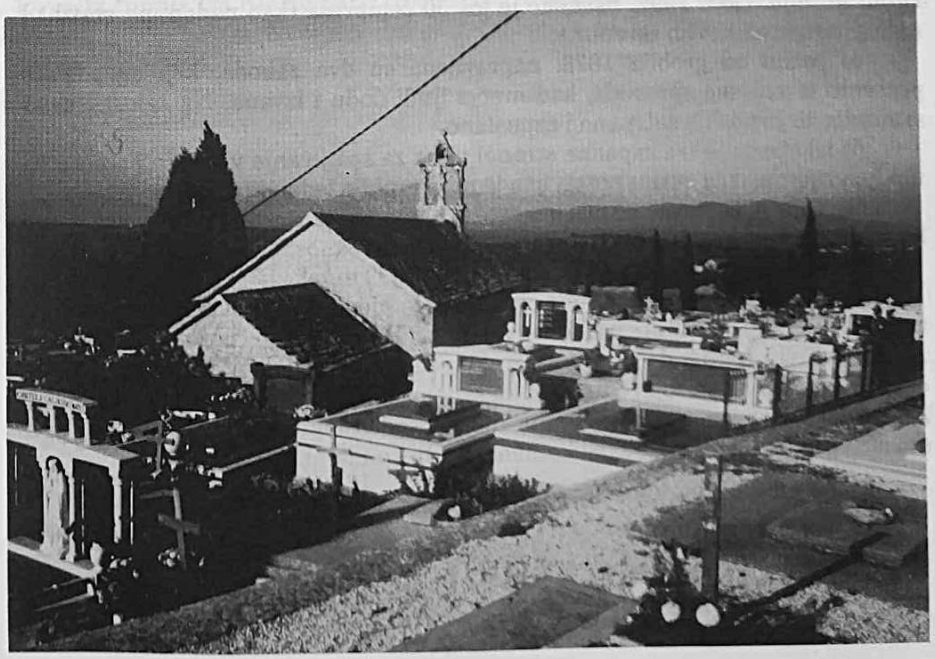

na 68.000. Poljičani su zakupili posao i odmah 2. kolovoza 1926. započeli, iako još nije bilo ništa skupljeno. Glavar Opanaka, Ante Olujić, tražio je da se groblje ne povećava, ali to nije uvaženo. Župnik piše: »Šest puta sam obišao i jedno i drugo selo, i to ljeti po najvećoj žegi, dok se stvar uredila. Ovo je prva radnja u Župi poslije 40 god. Kad je groblje dovršeno, a ljudi se povratili iz svijeta, svatko je, bez razlike, blagosivljao ono što je dao, i svi su željeli da se što prije počne gradnjom crkve.«

Župnik je uspio skupiti 70.000 dinara. Majstorima je dano još 5.000 dinara da se i istočna strana uradi pravilno klesanim kamenom.

Ovo groblje u god. 1973. gotovo se podvostručilo. Tada je počelo širenje groblja (II. dio). Šteta je što i ovaj put nije obzidano kamenim zidom već betonom! Groblje je vrlo lijepo uređeno u redove, s vrlo bogato uređenim grobnicama. Htjela je, naime, gotovo svaka obitelj imati svoju grobnicu i ljudi su se počeli ukapati u lijesovima.

U najnovije vrijeme, 1989. god., napravljeno je sa sjeverne strane još oko 100 grobova (III. dio). Ovaj najnoviji dio groblja blagoslovljen je 2. studenog 1990. Od davnina se na groblju nalazi čatrnja. Istočno od čatrnje u prijašnja vremena bile su tri kućice:

1) za mrtvačnicu, 2) za loženje vatre, 3) za župnikova konja. Sad od toga nema ništa.

God 1977. i 1978., dok se obnavljala stara Župska crkva, obavljeni su dosta veliki, raznovrsni poslovi na groblju. Među ostalim:

1) lijepo je popločen glavni ulaz u crkvu, i sporedni (istočni) ulaz; popločeno je oko crkve, pa veliki prostor oko čatrnje (za skupljanje vode); popločena je i staza za novo groblje i izgrađeno stubište u zidu;

2) s istočne, zapadne i južne strane groblja teren je očišćen, poravnan i proširen (osobito s južne strane);

3) god. 1978. iskopane su rupe za čemprese. Potkraj zime (u ožujku 1979.), zasađeno je 100 čempresa, koji su tijekom 13 godina krasno narasli i obrubili groblje. God. 1992. usađeno je još 30 čempresa (kao nadopuna starih) i nadogradnja na novim terenima;

4) južno od groblja 1978. napravljena su dva zahoda, koji su osobito potrebiti u vrijeme sprovoda, kad mnogi ljudi dođu i izvana. Na žalost i našu sramotu, to je poslije zatrpano i zapušteno.

5) iskopana je (sa zapadne strane) jama za spaljivanje vijenaca i smeća. U novije vrijeme, u tu svrhu postavljen je pred groblje jedan kontejner.

Groblje u Lovreću ubraja se među ljepša seoska groblja: po veličini, po ljepoti grobničkih spomenika, a djelomično i po urednosti.

Šteta je što nema nikoga tko bi se o njemu brinuo!

Posred drugog dijela groblja izgrađena je lijepa, široka betonska staza. Uz nju je (s obje strane) usađeno zelenilo. Potrebito je ponovno naglasiti nepopravljivi propust da se sve na groblju radilo od cementa. Posebno njegove ograde, mjesto da se to sve uradi u klesanom ili bilo kakvom drugom kamenu. Zato je dao izvrstan primjer župnik fra Konrad Rudan, koji je 1926. god. prvi dio zida onako lijepo izradio od kamena, a župa onda nije bila bogatija.

Fra Anđelko blagosivlje treći dio groblja (2. XI. 1989.)

Na starome dijelu groblja nalazi se grobnica majke fra Filipa Milinovića-Nosića, gdje piše: »Ovdi leži pok. Ivanica, mater O. F. Filipa Milinovića, 1975«. S desne strane spomenute grobnice nalazi se svećenička grobnica. U njoj su pokopani, koliko se zna, svećenici: fra Filip Milinović-Nosić (umro 21. studenog 1808.) fra Ante Milinović-Nosić (umro u Studenicama 6. ožujka 1838, a pokopan u Lovreću), lovrećki župnik fra Frano Pušić (umro 16. listopada 1861), lovrećki župnik fra Kleme Šarić (rodom iz Tučepa, umro od boginja 1905.), student bogoslovije fra Nediljko Bekavac (pokopan je 18. travnja 1978. u obiteljskoj grobnici).

2. GROBLJE NA »JAKOVCU« (KOD NIKOLIĆA)

Ovo je groblje sagrađeno 1973.-74. kao dio crkve (čija je gradnja započela 1935.). Udaljenost je ovoga groblja od groblja na Lovreću 3,5 km.

Prvi ukop na ovome groblju bio je 1974. Grobnice su od betona (na police), a groblje je obzidano cementnim bloketama. Sad ima oko 40 grobnica.

Jedan dio Nikolića nije ovdje sagradio svoju grobnicu već su ostali na velikome groblju u Lovreću i tamo sagradili nove grobnice.

Stara, napuštena pa i zaboravljena groblja, nalazila su se na Mramoru, na Besarovini, a bila su i kužna groblja.

Ostale su još mnoge gomile s pojedinačnim i skupnim grobljima.

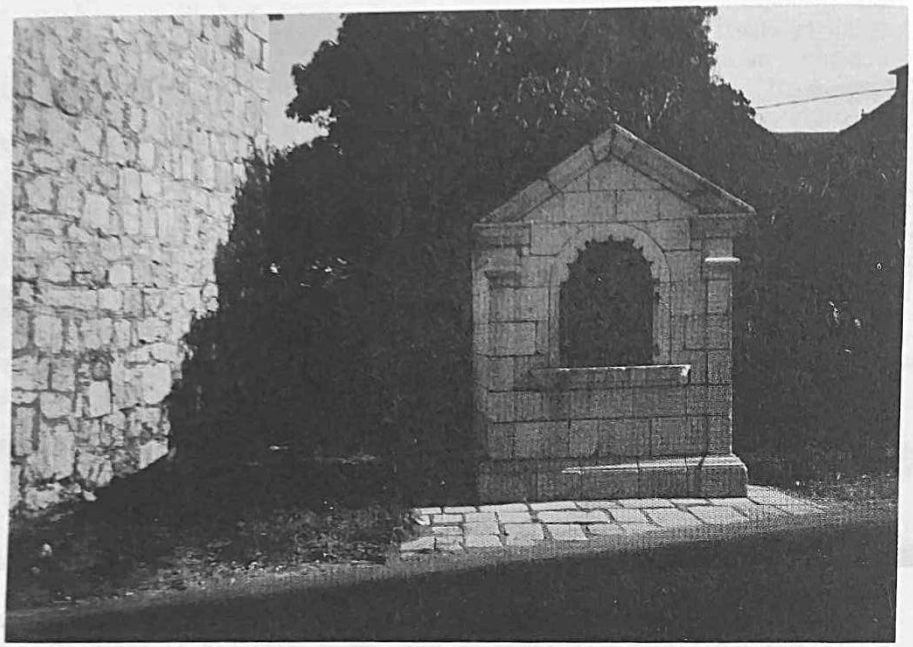

Kapela Žalosne Gospe u središtu Lovreća iz 1864.

KAPELE I VAŽNIJI KRIŽEVI U ŽUPI

1. KAPELA ŽALOSNE GOSPE

Ova se kapelica nalazi u središtu Lovreća, uz cestu. Sagrađena je 1864. od pravilno klesanoga kamena. To se mjesto zvalo: Na »Pivčevu grebu«. Ovu je kapelu, kao zavjetni dar, sagradio Mijo Petričević (toga Miju spominje don Mihovil Pavlinović kao vrlo uvaženoga čovjeka). Marinkica Petričević, potomak Mijin (kad se širila cesta i kapelica nešto pomaknula), u strahu da se kapelica ne uništi, predao je upravu nad njom župniku fra Josipu Dodigu. Najveći dio procesija koje kreću kroz mjesto ide do ove kapele i vraća se u crkvu.

U kapeli se nalazi kip Žalosne Gospe (iz Tirola), visok 80 cm. Lice kapele ukrašeno je lijepim kamenim obrubom. Na kapeli je napisano: »1864. B.M.D.« Vrata su željezna, krov cementni. Veličina kapele: naprijed široka 205 cm, bočno duboka 185 cm, a visoka od 235 do 310 cm.

2. KAPELA GOSPE OD KARMELA

Ova se kapela nalazi uz cestu, u Dubravi, ispod Mustapića kuća. Sagrađena je početkom našega stoljeća. I ona je bila u rukama privatnika (jedne obitelji). Župnik fra Jozo Šimić preuzeo je 1932. upravu nad njom.

U staro doba zapadni dio župe imao je 7. svibnja (sveti Duje) kod ove kapele blagoslov polja (II. od četiri). Kad su procesije bile zabranjene, 7. svibnja je kod ove kapele održavan blagoslov polja, a od 1975. služi se i Sveta misa. Te godine je župnik fra Metod Latinac proširio kapelu i uredio okoliš. Tu je, naime, za vrijeme II. svjetskoga rata (1942.), fra Metod bio napadnut (pucanjem) ali se spasio. Od 1991. tu se obavlja na 7. svibnja četvrti blagoslov polja i služi Sveta misa (ondje, naime, završava procesija koja ide s Letaruše kroz Kulu). Fra Metod je uveo da se u ovoj kapeli služi Misa i na Gospu od Karmela (16. srpnja). Kapela je široka 200 cm, duboka 200 cm, visoka 200 cm. Sva je ozidana od pravilno klesanoga kamena. Četrdeset centimetara iznad zemlje izgrađena je kamena cokla. Kapela (sprijeda) ima lijep obrub od kamena, uz željezna vrata. God. 1975. kapela je produžena za 140 cm na dva betonska stupa. Sve skupa je prekriveno kupom kanalicom. Osim željeznih vrata postoje još i drveno-staklena vrata.

U niši se nalazi drveni Gospin kip (50-60 cm), veliki željezni križ (s korpusom) i jedna viseća kandela.

Na pročelju piše: »B.D.M. Bog s nami, Isus i Marija.«

God. 1975. fra Metod je mnogo radio oko ove kapele: sprijeda je postavio željeznu ogradu (dugu 27 m, visoku 86 cm, s vratima), na zapadu ogradu s vratima (2,5 m), s istočne strane ogradu (10,5 m). Oko kapele betonirana su 2 m i dodan još 1 m za cvijeće. Osim vanjske (željezne) ograde postoji i unutarnja, koja je s istoka duga 7 m, sa sjevera 8,5 m, a sa zapada 6,5 m.

Jugoistočno od kapele diže se lijep cedar (oko 10 m visok), a sjeverno od nje 5 je čempresa (visokih od 5 do 10 m).

Velika je šteta što kapela, kad se obnavljala, nije uvučena prema sjeveru (barem 2 m), jer ovako visi na cesti, koja je prilično prometna.

Gospina kapela u Dubravi (iz 1903.)

Kapela Gospe Sinjske, ispred Zdravstvene stanice.

3. KAPELA GOSPE SINJSKE

Ova se kapela nalazi pred Zdravstvenom stanicom (uz cestu). Sagradio ju je župnik fra Jozo Šimić (od 28. travnja do 19. svibnja 1931.) Blagoslovljena je 19. svibnja 1931. Pročelje i bokovi kapele su od klesanoga kamena, a straga kamen i žbuka. Ova kapela je dar Marice Olujić, žene Jakovljeve.

Kapela ima drveno-staklena vrata, unutra je velika slika Gospe Sinjske. Na kapeli je križ i krov (zaobljen) od betona. Lice kapele široko je 180 cm, visoko 170 cm, a dubina (bočno) 160 cm. Kapela je produžena na dva stupa (za 120 cm).

Župnik fra Metod Latinac je 26. veljače 1974. ogradio prostor oko kapele željeznom ogradom (8 m x 7 m, visokom 85 cm). Posadio je i 5 tuja. Kod ove kapele se svake godine na Veliku Gospu (u 18 sati) skupe vjernici i zajedno izmole Gospinu krunicu i litanije.

4. KAPELA SV. JURJA U ČALJKUŠIĆIMA

Kapelica je sagrađena 23. travnja 1983. posebnim zalaganjem Jure Čaljkušića (zvanoga Baraban). Pomagali su mu i drugi Čaljkušići, Kapela je rađena od betona i žbukana. Oko nje je napravljen betonski okoliš i grubi kameni zid. U kapeli sagrađenoj u klasičnome obliku, slika je sv. Jurja.

Kod ove kapele drži se prvi blagoslov polja u župi (23. travnja poslije podne). Gotovo svi Čaljkušići (tko god može doći) skupe se tada kod ove kapele (60-80 osoba).

Blagoslov kapele sv. Jurja u Čaljkušićima 1983.

5. KAPELA KRALJICE MIRA U ŠIMUNDIĆIMA

Sagradila ju je Marija Šimundić, žena Jurina (u god. 1991.). Nalazi se na ulazu u Šimundiće, na desnu stranu. Sva je sagrađena od betona, ali su cijela kapela i pristup k njoj vrlo lijepo obloženi u klesani kamen. Kapelu je blagoslovio fra Anđelko Šimić (u odsutnosti Župnika). Ondje su bila nazočna još tri svećenika: fra Frano Petričević, don Jozo Melki i don Zdenko Bralić, i oko 80 vjernika, 22. kolovoza 1992, točno na blagdan Kraljice mira. Zid kapele je visok 70-80 cm, od kamena, podnožje kapele (4 m x 3,70 m). Kapela je straga široka 2 m, bočno 120 cm + 90 cm otvoreno. Stupići su visoki 170 x 30 x 30 cm (na ulazu u kapelu). Straga i bočno ima 3 stupića (80 x 30 x 30 cm), a sprijeda četiri. Ispred kapele pristup je popločen kamenom (7 m dug i 120 cm širok). Željezna ograda (6 kom 10 x 65 cm, sprijeda su dva komada 70 x 65) i vrata (85 x 65 cm). U kapeli je kip Kraljice mira i željezna vrata (100 x 60 cm). Na krovu je kupa kanalica i željezni križ, sve urađeno lijepo, u kamenu. Nacrt je izradio don Jozo Melki.

Kapela Kraljice mira u Šimundićima. Blagoslovljena 22. VIII. 1992.

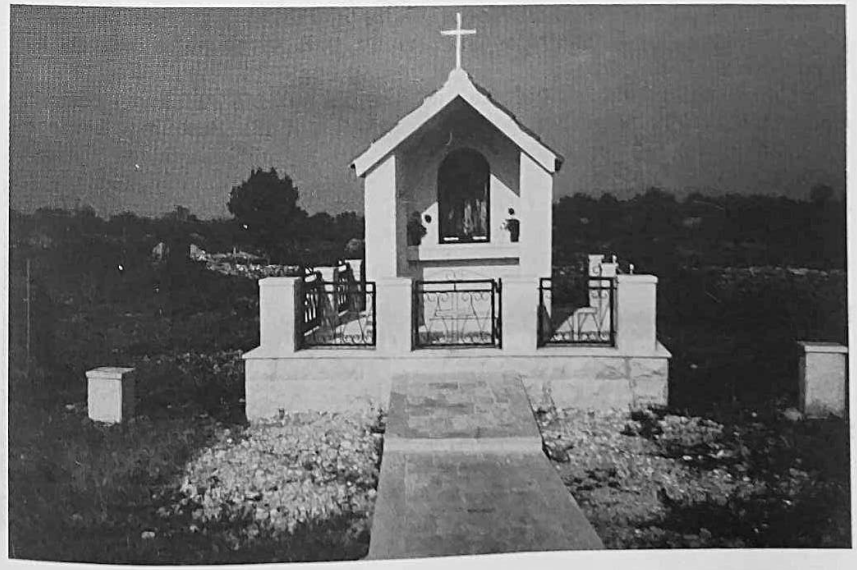

Križ pred Mrnjavcima (iz početka XX. stoljeća)

6. KRIŽ KOD MRNJAVACA

Križ je postavljen početkom našega stoljeća. Galantari su ga donijeli iz inozemstva (iz Erdelja). Izrađen je od željeza - srebreno bojen, visok 130 cm, utvrđen na lijepo povišenom kamenom postolju. I ovdje je lijepo klesani kamen. Križ se nalazi na putu iz Lovreća prema Studencima, na lijevoj strani ceste, pred Mrnjavcima.

Ondje se od davnina na Sv. Marka (25. travnja) držao II. po redu blagoslov polja, a i blagoslov blaga (toga dana, naime, prvi se blagoslov održao na Vrhgradini).

Kad se širila cesta za Studence (radi asfaltiranja), bili su i križ i postolje dignuti (1975.) i 1978. ponovno postavljeni nešto zapadnije. Postolje je kameno (na vrhu: 110 x 110 cm, a dolje 100 x 100 cm). Na udaljenosti oko 2 m od postolja nalazi se nova željezna ograda (duga 16 m). Ograda je visoka 95 cm. Južno od križa, raste jedna jelka u kamenjaru i dva borića (jela je visoka oko 5 m). Pod oko postolja križa je betoniran. Pristup s ceste načinjen je od ploča utopljenih u beton (u novije vrijeme).

U doba kad su procesije bile zabranjene, na blagdan svetog Marka, blagoslov je bio samo kod križa i u Crkvi.

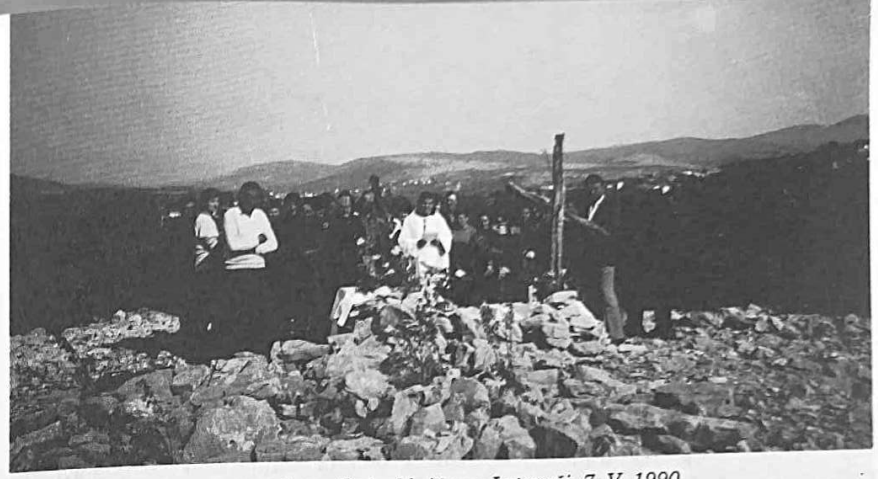

Blagoslov polja kod križa na Letaruši, 7. V. 1990.

7. KRIŽ U KULI (NA »LETARUŠI«)

Kad se iz Lovreća ide u Kulu, točno pred zaselkom, na lijevu stranu, nalazi se velika gomila. Na toj gomili nalazi se oveći križ (poput onoga na Mrnjavcima). Pokraj njega nalazi se jedan poveći drveni križ, koji je vjerojatno još stariji, pa kad su donijeli novi križ valjda su mislili da ne smiju dirati stari. Međutim, to je neukusno, kao što je neukusno vidjeti po nekoliko križeva na jednome grobu.

Ovdje se od starine držao i sad se drži (7. svibnja) I. blagoslov polja. Ondje se iz Kule skupi priličan broj ljudi. Kad su bile zabranjene procesije, blagoslov se i tada obavljao ondje. Sad pak toga istoga dana odatle, pošto se obavi blagoslov, uputi se procesija za blagoslov polja kroz Kulu, pa preko polja do kapele u Dubravi.

Blagoslov polja kod križa u Nosićima 1983.

8. KRIŽ IZNAD NOSIĆA

Križ je vrlo lijepo obnovljen 1980. god. Oko obnove križa posebno je radio Marijan Nosić (Calum), a i drugi Nosići. Prostor je ograđen željeznom ogradom (12 x 1 m). Unutar ograde su dva čempresa. Kod ovoga križa je župnik fra Paulin Vuković održao posljednju procesiju za blagoslov polja (1960.). Od starine se ondje obavljao blagoslov polja i blaga (na blagdan Spasova). Križ se nalazi sjeveroistočno od Nosića, oko 100 m južno od ceste. Blagoslov se držao prije podne, da bi se odatle, u procesiji s postajama išlo još na tri mjesta, u staru župsku crkvu, a poslije u novu (na Misu). Proteklih godina veliki broj vjernika nije poslije blagoslova dolazio na Misu, pa je odlučeno da se na Spasovo prije podne drži Misa za cijelu Župu. Poslije podne se kod Nosića križa drži I. blagoslov i ide se u procesiji prema crkvi Sv. Ante i ondje se održi IV. blagoslov i Sveta misa. Kod ovoga križa držao se blagoslov i onda kad su procesije bile zabranjene.

9. KRIŽ U PETRIČEVIĆA STAJAMA

Ovaj križ je podigao Frano Petričević p. Zele (naš radnik u Australiji). Križ je željezni, na betonskome postolju i na ulazu je u Petričevića Staje. Blagoslovljen je u svibnju 1991.

Stajari žele da se ondje svake godine u proljeće jednom obavi blagoslov polja.

10. KRIŽ U NIKOLIĆIMA

Nalazi se na križanju cesta, kad se iz Lovreća dolazi u Nikoliće, pedesetak metara južno od nove škole. Križ je isti kao i onaj pred Mrnjavcima i na Letaruši. I on je donesen iz inozemstva (iz Češke).

Kad su Nikolići 1949. dobili pravo na poseban blagoslov polja, I. postaja blagoslova bila je kod ovoga križa. Križ je donio pok. Jozo Nikolić (Kavaz), a kupili su ga zajednički galantari iz Nikolića.

Na željeznoj ploči, u dnu križa piše: »Na svoju odluku, s pomoću Boga, podigoše Nikolića galantari - donijeli iz Češke - Prag 1942. Josip Kavaz, Ante Kavaz, Ante Šamija, Ivan Bilin, Ante Kavaz Joskin, Toma Zelić, Nune Zelić, Luka Zelić, Tomica Pavlov, Ivan Pivčušić, Ivan Lovrić, Nikola Zelić.

Obnovljeno, Zagreb 1973.«

Blagoslov novog križa u Stajama 1991.

11. KRIŽ U ŠIMUNDIĆIMA

Josip Šimundić (Dajkin), na sredini Šimundića, na raskrižju ceste za Bendiće i Šariće, u svom vrtu, odmah uz cestu, postavio je prilično veliki željezni križ (gus). Križ je obojio umjetnik Miro Kavelj iz Lokvičića.

Postavljen je 1991., a blagoslovljen 22. kolovoza 1992. Blagoslov je obavljen istovremeno s blagoslovom kapele Gospe Kraljice Mira (istoga poslije podneva), uz nazočnost četiri svećenika i oko 70 osoba iz Šimundića. To je gotovo sve pučanstvo koje sad živi u Splitu.

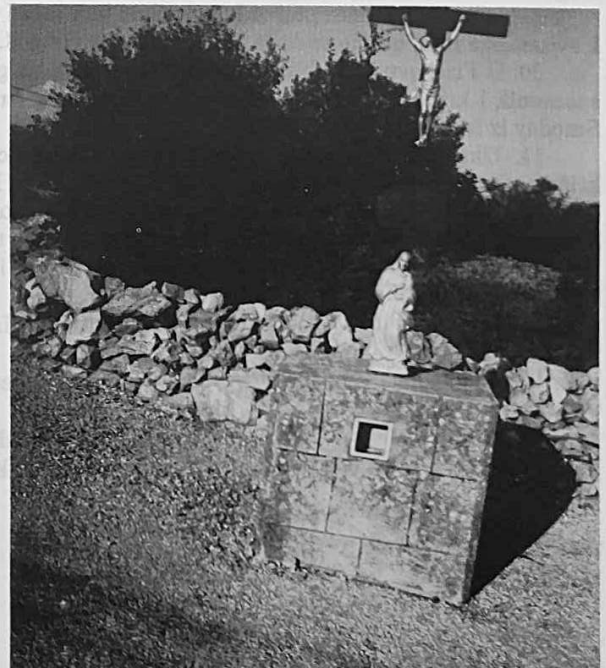

Križ na cesti u Nikolićima

12. KRIŽ NA MRAMORU

Istočno od gornjih Bekavaca, uz cestu prema Katićima, pokraj mnogobrojnih stećaka na Mramoru, nalazio se nekad Kameni križ, koji je nakon rata nestao.

Treba ga ponovno postaviti, jer je Mramor veoma važno, i možemo slobodno reći, posvećeno mjesto u našoj Župi.

KRIŽEVI KAO OBILJEŽJA

1. Križ (kapela) kod Pržina. Ondje je s konja pao i poginuo Mate Mustapić (Guje).
2. Križ na cesti prema Dolića Dragi. Nešto dalje od toga križa Mara Nikolić u lokvi je spašavala Šimu Nikolić, pa su se obje utopile.
3. Križ (kapela) u Kavazima. Ondje je Ana Nikolić (Kavaz) svezala konop od magarca oko ruke. Magarac ju je povukao i usmrtio.
4. Križ kod Bunarića (Nikolići). Ondje se utopila jedna žena iz obitelji Tomišića (Nikolića).
5. Uz cestu prema Nikolićima, kod Pišćeta, stoji jedan zanemareni križ. Tu je »Galiotov« grob. Ondje je umro od leda čovjek iz Prološca.
6. Kod Katića bunara ima jedan križ. Ondje se utopila Iva Katić (Đugumova).
7. Na Lovreću, oko 150 m iznad groblja na Klipinovoj njivi, nalazi se križ. Ondje su u početku bili zakopani partizani koji su poginuli 22. srpnja 1943.
8. Na podnožju »Kravje glave« stoji križ. Kažu da se ondje držao blagoslov blaga (oko 1935).
9. Na putu iz Basića prema Ivanovićima ima jedan križ. Blizu njega, prije I. svjetskoga rata, utopio se Ante Bekavac Ivanov (14 god.).
10. U Fratrovu gaju (blizu izlaska Nosića ceste na glavnu cestu), nalazi se spomenik i križ ispod ceste. Ondje je u automobilskoj nesreći poginuo Kvirin Smoday iz Imotskog (26. IX. 1971.).
11. Oko 100 m zapadnije prema Lovreću, iznad ceste, stoji spomenik s križem. Ondje je u automobilskoj nesreći poginula Mara Mustapić.
12. Kod Dugih njiva dva su bunara. Ondje se utopila Šimunduša Čaljkušić, ud. Ante. Ondje stoji i kameni znak. Vjerojatno je tamo prije bio i križ.
13. Dinko Šamija (Snigarević) na cesti, na Brigu, iznad kuće, postavio je 1990. veliki željezni križ.
14. U Batinićima, u zidu kuće Nikole Batinića Martinova, postavljen je Gospin kipić.
15. Na kući pok. Andrije Šimundića, 1939. postavljen je kipić Srca Isusova, u niši, na kućnome zidu.
16. Na kući Ivana Ćorića (Zeke) također, u kućnome zidu, jedan je Gospin kipić.
17. U Mrnjavcima, na kući Rade Zaradića, nalazi se ukopan u zid, Gospin kip.

DUHOVNI ŽIVOT

SVIMA SI BIO...

Dugogodišnjem župniku Lovreća
Ocu Anđelku Šimiću

Svima si bio ko otac i mati,
Ko duša ove Župe - našeg kraja,
I svima Krista želio si dati;
Mnogi od Tvoga živjeli su sjaja.

Narodu našem, o, sam Bog Te dao,
Da trajno k vječnom upravljaš ga Visu;
Sve muke, patnje njegove si znao...
I žrtve Tvoje gasile se nisu.

Tolika zdanja podiže i sazda,
Obnovi Župu u djelu i Duhu;
Žrtvenu ljubav svoju svima razda...
Bivaše sličan božanskome Kruhu.

Velebnu crkvu, što sve mjesto krasi,
Iznova Ti si utvrđiv'o smjelo;
Ona se nikad u srcu ne gasi...
I Bog je Tvoje okrunio djelo.

Ti hram si ljepši Duha Svetog bio,
Za Njeg je duša pregarala Tvoja,
U svakom srcu stan mu spremit htio;
Dijelio Tebi On je blaga svoja.

Ostani s nama na kamenu rodnom,
Ko »svitnjak« plamni izgaraj do kraja...
Žrtvu će tvoju Bog činiti plodnom;
S Marijom pođi k svom Izvoru Sjaja.

Samostan sv. Klare,
Split, 27.V.1993.

S.Marija od Presvetoga Srca
Anka Petričević, OSC

SAKRAMENTI

1. KRŠTENJE

Od odlaska Turaka, početkom 18. stoljeća, svi stanovnici ove Župe, osim slučajne iznimke, bili su katoličke vjere. Krštenja su se obavljala odmah u djetinjstvu, i to što prije (obično u prvih 8 dana od rođenja).

Krstionice su bile u kapeli Svetog Ante (drvena) i u Staroj crkvi (kamena). Krštenja su se obavljala redovito u kapeli Sv. Ante, uz Župski ured. Krstilo se svaki dan. Roditelji nisu nosili dijete na krštenje. Majka nije ni mogla tako rano nakon porođaja ići u crkvu iz zdravstvenih razloga, a bio je i običaj da majka 40 dana nakon porođaja dođe u crkvu, da bude posebnim svećenikovim blagoslovom uvedena u crkvu. To se pogrešno smatralo obaveznim baš nakon 40 dana.

Na krštenje dijete je nosila teta ili strina, s njom je išao kum ili kuma, a ponekad i više kumova. Zato je djetetu nerijetko bilo nadjeveno drugo ime nego što su mu ga roditelji odlučili dati. Nije rijedak slučaj da su mladi ljudi doznavali za svoje pravo ime tek kad su se trebali vjenčati ili kad su nekom drugom prilikom tražili nešto u Matičnom uredu za sebe.

Nije pri svakom krštenju bilo vanjskog slavlja ni svečanih objeda. To su si priuštili samo bogatiji.

Kumovi ili kume bili su redovito domaći: rođaci ili prijatelji. Do kumstva se vrlo mnogo držalo, pa su neki bili vezani dvostrukim, trostrukim ili višestrukim kumstvom. Kumovi su nagrađivali ženu koja je donijela dijete na krštenje.

Nakon Liturgijske obnove (poslije II. Vatikanskoga sabora) krštenja se obavljaju pošto majka zdravstveno postane sposobna doći u crkvu, jer su prvotno sami roditelji (uz kumove) dužni donijeti dijete na krštenje. Kumovi su samo njihovi prvi pomagači.

Krštenja se u novije vrijeme obavljaju nedjeljom uz Misu, bilo ranu bilo župsku. Nastoji se to činiti prve nedjelje u mjesecu. Nažalost, mnoga se djeca krste prilično kasno (po dva, tri, četiri, pa i pet mjeseci poslije rođenja), najviše u očekivanju oca ili kuma koji trebaju doći iz Njemačke ili iz bilo kojeg udaljenog mjesta. Budući da se rađa mali broj djece, to su i krštenja rijeđa, a redovito se obavljaju svečano i u crkvi i za kućnim stolom.

Sad roditelji prije krštenja (subotom) dođu na upis djeteta da budu poučeni o krštenju i o svojoj obvezi odgoja djeteta te da se ispovijede.

Roditelji i kumovi redovito se na misi pričeste pod obje prilike.

Pri obnovi unutrašnjosti Župske crkve 1989. napravljena je nova krstionica od kamena i skladno postavljena na povišeni prostor, na ulazu u svetište. Izradio ju je klesar Ivan Šarić iz Splita.

Proteklih desetak godina u zimskome razdoblju, ako je veliki led, krštenja se obavljaju u Župskoj kapeli (gdje se grije).

Nabavljena je i lijepa Uskrsna svijeća (sa stalkom), koja izvan uskrsnoga vremena stoji uz krstionicu. U uskrsno vrijeme stoji uz žrtvenik, a na sprovodima uz glavu pokojnika.

Navest ćemo od 1900. do 1992. god. rođene i krštene za svaku godinu.

Statistika krštenih u župi od 1900. do 1992.

Godina	Broj krštenih	Godina	Broj krštenih	Godina	Broj krštenih
1900.	118	1931.	140	1962.	61
1901.	113	1932.	117	1963.	33
1902.	128	1933.	131	1964.	34
1903.	103	1934.	110	1965.	51
1904.	135	1935.	106	1966.	57
1905.	104	1936.	123	1967.	53
1906.	120	1937.	94	1968.	38
1907.	132	1938.	106	1969.	35
1908.	126	1939.	126	1970.	40
1909.	135	1940.	108	1971.	52
1910.	143	1941.	89	1972.	56
1911.	136	1942.	81	1973.	54
1912.	139	1943.	37	1974.	33
1913.	143	1944.	63	1975.	49
1914.	150	1945.	41	1976.	34
1915.	94	1946.	65	1977.	26
1916.	54	1947.	71	1978.	33
1917.	81	1948.	67	1979.	40
1918.	52	1949.	69	1980.	35
1919.	114	1950.	62	1981.	30
1920.	181	1951.	56	1982.	27
1921.	104	1952.	66	1983.	19
1922.	143	1953.	68	1984.	23
1923.	130	1954.	81	1985.	20
1924.	128	1955.	71	1986.	20
1925.	135	1956.	52	1987.	22
1926.	129	1957.	54	1988.	20
1927.	123	1958.	63	1989.	20
1928.	116	1959.	57	1990.	20
1929.	112	1960.	54	1991.	17
1930.	129	1961.	46	1992.	22

U našoj župi tijekom tog vremena od 93 god. djeca su redovito krštena iako ponekad s manjim ili većim zakašnjenjem. Tijekom prošle 93 godine u našoj je župi kršteno 7.298 osoba.

Broj krštenih od 1900. do 1914. god. kretao se između 103 (1903.) do 150 (1914.). U tom razdoblju bilo je u prosjeku 128 krštenih godišnje.

Od 1915. do 1918. broj krštenja se naglo smanjio (gotovo upola) i tada je bilo prosječno godišnje 70 krštenja, jer je u to vrijeme bijesnio I. svjetski rat, u kojem su sudjelovali gotovo svi mlađi ljudi iz župe.

Od 1919. do 1940. opet su se rodila mnoga djeca, od 94 do 143 rođenja, a 1920. rodilo ih se najviše: 181.

Tijekom II. svjetskog rata rađanje opet naglo opada. Krštenih je bilo najmanje 1943. god., samo 37 rođenih. Uzrok smanjenog broja krštenja isti je kao u I. svjetskom ratu. Nakon II. svjetskoga rata broj rođene djece opet je porastao i do god. 1955. kretao se u prosjeku 68 krštenih godišnje. Od 1955. do 1967. prosjek rođenih je 51 godišnje, od 1967. do 1982. broj krštenih u župi još se više smanjio – 34 krštenja godišnje, a još manje krštenih bilo je od 1982. do 1992.: prosjek je bio 20. U tom razdoblju najmanje krštenih bilo je 1991. god. – 17.

Već smo naglasili da je krštenih u 1920. bilo čak 181. To znači da je u 1920. bilo toliko krštenih koliko od 1984. do 1992. (9 godina).

Za sve 93 godine prosjek krštenih godišnje iznosio je 78 osoba.

Krštenje Tomislave Bošnjak i Željane Nikolić 1979.

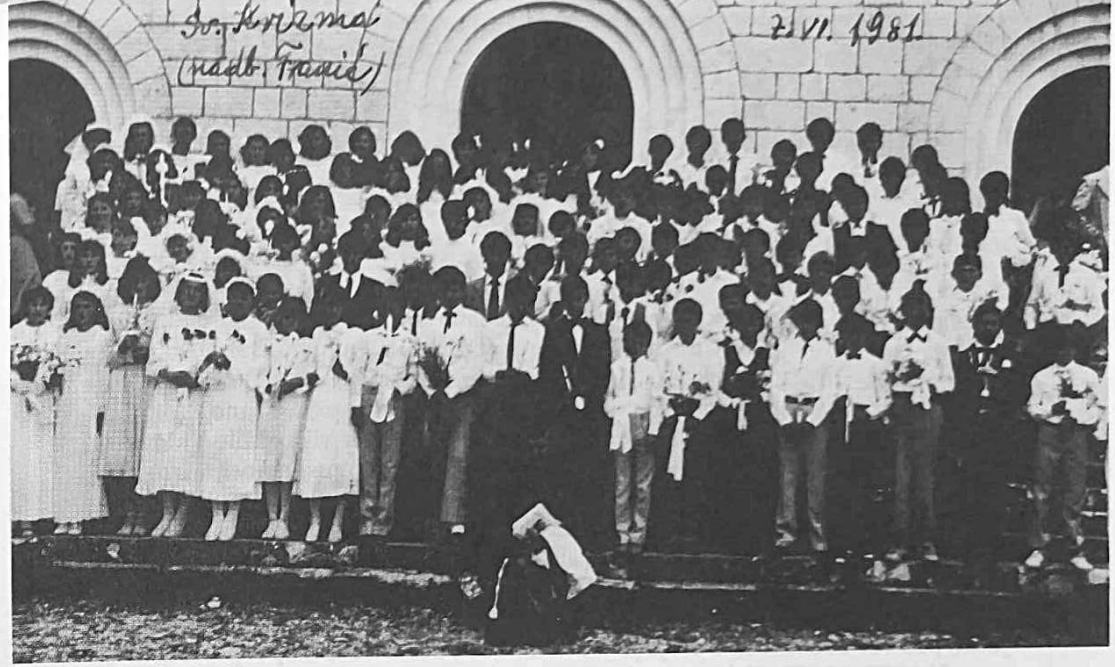

Krizma 7. VI. 1981.

2. KRIZMA

Od pamtivijeka se Sakramentu Krizme (Potvrde) posvećivala velika važnost. Krizma se prije obavljala svakih 5 godina, a od 1977. svake 4. godine.

U našem stoljeću Krizma se obavljala redovito iza Prve svete pričesti, a bilo je slučajeva da se primala i prije Prve pričesti (nakon ispovijedi). Od 1977. do 1989. u našoj župi krizmala su se djeca V, VI, VII. i VIII. razreda.

Krizma se obično obavljala oko Duhova. U starija vremena djeca su išla na pouku za Krizmu tijekom Korizme i poslije Uskrsa, a i tijekom praznika. Do 1982. god. to se obavljalo u crkvici Svetog Ante, a u novije vrijeme djeca su se spremala za Krizmu cijele godine, posebno zadnjih mjesec dana. Pouka se održavala u vjeronaučnoj dvorani kod Župske crkve.

U prijašnja su vremena za Krizmu roditelji često posuđivali odjeću i obuću za svoju djecu. Sad oni mnogo ulažu za odjeću i obuću krizmanika, a često to donose iz inozemstva. Nerijetki Krizmu snimaju foto-kamerama, a kod kuće naprave pravo slavlje.

Sveta Krizma uvijek se obavljala u Župskoj crkvi, prije u Staroj crkvi na groblju, a poslije u novoj Župskoj crkvi. Proteklih 15 godina redovito se u Župi prije Krizme provodila Duhovna obnova. Postao je običaj da se uz krizmanike ispovijede i pričeste roditelji i kumovi.

Donosimo popis obavljenih Krizmi u ovom stoljeću, do kojih smo mogli doći:

15. 10. 1924. (župnik fra Konrad Rudan), krizmano 838, biskup K. K. Bonefačić.
20. 4. 1931. (župnik fra Jozo Šimić), krizmano 480, biskup K. K. Bonefačić.
16. 7. 1948. (žup. fra Frano Petričević), krizmano 643, biskup K. K. Bonefačić.
23. 7. 1952. (župnik fra A. Cvitanović), krizmano 211, biskup dr. Frano Franić.
28. 7. 1957. (župnik fra P. Vuković), krizmano 274, biskup dr. Frano Franić.
5. 8. 1962. (župnik fra P.Vuković), krizmano 284, biskup dr. Frano Franić.
29. 1. 1967. (župnik fra Josip Dodig) krizmano 230, biskup dr. Frano Franić.
16. 1.1972. (župnik fra Ante Anić) krizman 201, biskup dr. Frano Franić.
10. 7. 1977. (župnik fra A. Šimić) krizmano 76, gener. vikar Mate Grgin.
7. 6. 1981. (župnik fra A. Šimić), krizmano 131, biskup dr. Frano Franić.
5. 5. 1985. (župnik fra A. Šimić), krizmano 107, gener.vikar Mile Vidović.
9. 7. 1989. (župnik fra A.Šimić), krizmano 60, biskup msgr. Josip Arnerić.

Po broju krizmanika iz 1924. godine (838)i 1948. (643), vidi se da Krizma nije uvijek obavljana svake pete godine već i rjeđe, posebno u doba rata. Nakon II. svjetskoga rata Krizma se obavljala uglavnom redovito, ali je krizmanika bivalo sve manje: između 284 do 201 (1972. god).

Najmanje ih se krizmalo 1989. godine (šezdesetero djece). Broj djece je osjetno pao već 1987. (76). Poslije je u dva navrata, 1981. i 1985, opet porastao.

U 1967. i 1972. Krizma je obavljena iznimno u siječnju (29.1. i 16.1.), kako bi olakšali roditeljima koji su u to vrijeme radili u Njemačkoj, a kući su dolazili samo za Božić.

Krizma 5. V. 1985.

Prva pričest — ženske 1957.

3. EUHARISTIJA

SVETA PRIČEST

Veoma važan čimbenik vjerskoga života, bez ikakve dvojbe, jest dobro i često primanje Sv. sakramenata: ispovijedi i Pričesti.

Prije liturgijske obnove, dok je pričesni post bio veoma strog (naime, nije se moglo ništa ni jesti ni piti od ponoći sve dok se ne pričestimo), primanje Pričesti bilo je veoma otežano. Osobito je, zbog istoga razloga, Pričest bila gotovo isključena iz župskih misa, a upravo župska Misa mora biti pravo mjesto za pričest.

Od pamtivijeka su se vjernici ispovijedali tijekom Korizme. Ispovijed je trajala nekoliko dana. Između I. i II. svjetskoga rata ustalio se običaj ispovijedanja i za Božić. U vrijeme župnikovanja fra Joze Šimića uskrsna ispovijed obavljala se, zadnjih njegovih godina, tijekom Velikog tjedna: (tijekom četrdesetsatnog klanjanja). Božićna pak ispovijed obavljala se oko 12. prosinca (dan posvećenja Nove crkve).

U staro vrijeme sve su se ove pričesti obavljale u kapeli Svetoga Ante, koja je 1934. postala i lijepa crkvica. Tada se pričešćivalo samo prije podne. Ljudi su vrlo rano ujutro dolazili na ispovijed i često se pričešćivalo, redovito izvan Mise.

Župnik fra Jozo Šimić piše u *Ljetopisu:* »U maloj kapeli Svetoga Ante (prije nego što je povećena) opazio sam da gotovo svi župljani nakon Pričesti odmah stave kapu na glavu i cigaretu u usta, pa u razgovor. Nikakva poštovanja nisu pokazivali prema Isusu. Tome se nije ni čuditi kad nisu imali pogodna mjesta za zahvalu nakon Pričesti, jer su im sami župnici govorili neka izađu i drugima ustupe mjesto.«

Fra Jozo piše da ga je to najviše potaklo da kapelicu pretvori u crkvicu Svetoga Ante.

U starini je bilo opće načelo (barem kod vjernika): jedna ispovijed važi samo za jednu Pričest. Tog se načela neki vjernici i danas drže, ali se mnogi i ne drže. Sad se nađe priličan broj vjernika (pa i muškaraca) koji se nakon jedne ispovijedi više puta pričešćuju.

Usporedimo (prema podacima iz *Ljetopisa*) broj vjernika na Misi i onih koji su na toj Misi pristupili Pričesti.

28. 10. 1958. djece je bilo na Misi 160, pričestilo se 28,
11. 10. 1958. djece je na Misi bilo 169, a pričestilo se 41,
13. 10. 1958. na zadušnicama za papu Pija XII. na Misi 170, a na pričesti 11.
1. 11. 1958. na blagdan Svih Svetih Pričesti samo 30.
25. 12. 1958. na Božićnoj ponoćki 15 Pričesti.
1. 1. 1959. u crkvi oko 800 duša, na Pričesti 36,
10. 1. 1960. nedjelja. Na dječjoj Misi 250, Pričesti 30; u Župskoj crkvi 18 Pričesti.

Ove statistike su iz doba župnikovanja fra Paulina Vukovića, koji je bio vrlo marljiv u promicanju sakramentalnoga života u župi.

Broj pričesti po mjesecima i godinama

God.	1. mj.	2. mj.	3. mj.	4. mj.	5. mj.	6. mj.	7. mj.	8. mj.	9. mj.	10. mj.	11 mj.	12 mj.	Svega
1956.	328	443	792	532	265	221	197	222	201	269	259	992	4.721
1957.	300	350	1070	670	300	250	230	350	400	570	220	1290	6.000
1958.	350	300	1140	540	380	270	220	275	392	630	195	1434	6.126
1959.	400	350	1400	300	400	300	250	300	400	700	200	1500	6.500
1960.	200	290	1400	443	70	390	275	475	230	565	240	1300	5.973
1962.	400	300	980	630	430	410	210	1312	371	248	309	1064	6.664
1963.	410	290	892	765	530	560	340	230	420	250	401	1260	6.948
1964.	320	320	950	720	862	650	360	210	360	652	320	1161	9.765
1965.	460	423	646	1507	948	984	466	752	481	872	415	1438	9.396
1966.	534	503	1426	675	1896	714	641	814	810	953	474	1561	11.001
												Ukupno:	71.094

Prosjek u tom razdoblju bio je 7.109 (godišnje).

Godina	Broj pričesti	Godina	Broj pričesti	Godina	Broj pričesti
1975.	5.500	1981.	23.306	1987.	15.592
1976.	7.500	1982.	22.146	1988.	15.842
1977.	13.626	1983.	21.344	1989.	16.014
1978.	17.864	1984.	20.075	1990.	14.893
1979.	19.581	1985.	20.149	1991.	15.139
1980.	21.859	1986.	17.729	1992.	15.147

Prosjek od 1975. do 1992. bio je godišnje 16.794.

Od 1956. do 1966. god. broj Pričesti kretao se od 4.700 do 11.000. Tijekom osam godina bilo je po 6.000 Pričesti.

Od 1977. do 1981. god. naglo se penje broj na 13.600, pa svake godine po dvije tisuće i više. Vrhunac je doseglo 1981. kad je broj Pričesti iznosio 23.306, iako se broj vjernika u župi smanjivao (oko 100 godišnje).

Djeca, mladež, pa i veći broj starijih masovno su pristupali nedjeljom na Svetu pričest.

Mjesečno je jedan ili dva puta dolazio strani svećenik za ispovijedanje. Smijenilo se mnogo svećenika, a najviše je dolazio fra Stanko Anić, prof. iz Makarske.

Do 1985. broj Pričesti smanjivao se po 1000 godišnje. Od 1986. do 1992. nastavio se proces smanjivanja od oko 20.000 do oko 15.000 zbog, kako je već naglašeno, osjetno smanjenog broja vjernika, posebno školske djece.

Na ovo smanjenje djelovala je i praksa da se djeca umjesto poslije prvoga razreda pričešćuju nakon drugoga razreda.

Protekle tri godine prestalo se pozivati stranoga svećenika za ispomoć. U protekle dvije godine naime bila su dva svećenika u Župi, pa su se vjernici mogli bolje koristiti mogućnosti češće ispovijedi, a onda i Pričesti. Ipak, sumnjamo da službujući svećenici mogu kod jednoga dijela vjernika sasvim zamijeniti stranoga svećenika.

Broj od 15.000 u 1992. više je nego dvostruko veći od onoga iz 1956. do 1965. kad je broj vjernika u Župi bio više nego dvostruko veći od onog 1990. To je zapravo u prosjeku povećanje 4 puta, jer je bilo dvostruko manje vjernika u Župi, a dvostruko više Pričesti.

Navodimo broj Pričesti na nekim vjerskim slavljima i događanjima od 1934. do 1962.

U Korizmi 1934, kad se blagoslivljala crkvica Svetoga Ante, bila je trodnevna duhovna obnova. Tada je ispovijedalo 7 svećenika, a pričestilo se 2300 vjernika.

Dana 17. rujna 1939. bio je Osnutak bratovštine Gospe od Karmela, 10 svećenika, 1050 Pričesti.

Za božićnu Pričest 1958. god. bilo je 987 osoba, a 1959. god. 1100 osoba.

7. - 15. veljače 1959. - bile su misije i bilo je 1300 Pričesti.

4. - 6. ožujka 1960. za Uskrs 1150 Pričesti.

God. 1961. uza božićnu ispovijed 1000 Pričesti.

1. i 2. rujna 1962. (početak škole) pričestilo se 350 djece.

Fra Jozo Šimić piše da se svi vjernici ispovijedaju dva puta godišnje, svi osim kojega »butigara« (*Ljetopis*).

Broj pričesti na posebne blagdane i događaje

Godina	Sveti Nikola	Božićna ispovijed	Na Božić	Uskrsnja ispovijed	Cvjetnica	Sveto trod. i Uskrs	Duhovi	Prva pričest
1977.	250	600	200	800	150	560	250	260
1978.	260	600	300	630	200	700	200	220
1979.	450	690	385	735	310	700	250	300
1980.	200	840	350	950	350	680	300	300
1981.	400	misije 1770	570	800	400	760	Krizma 500	150
1982.	500	700	660	930	400	905	400	300
1983.	400	600	658	800	300	1.095	500	250
1984.	500	860	640	900	400	1.287	500	200
1985.	500	790	450	850	400	1.080	400	300
1986.	450	750	485	730	300	930	300	250
1987.	400	740	400	890	400	800	300	250
1988.	350	653	530	925	400	930	400	—
1989.	450	749	690	738	400	1.115	400	440
1990.	390	676	450	701	350	926	300	150
1991.	400	608	500	690	400	1.010	450	480
1992.	300	620	400	650	380	850	300	200

Misije:
26. 12. 1930. =2150
25. 2. 1934. =2300
8.-13. 2.1959. =1300
20.-27.12.1981. =1770
9.-17.6.1990. =1850

Duhovne obnove:
1976. = 395
10.-14. 7. 1978. = 490
2.-5. 12. 1978. = 600
1979. = 640
XI. 1985. = 950
1987. = 650
1991. =1000

Krizme:
1977. = 300
1981. = 500
1985. = 500
1989. = 400

Mlade mise:
1977. fra D. Domić = 500
1978. fra S. Nosić = 400

Broj pričesti na posebne blagadane i događaje

Godina	Sveti Ante	Sv. Ivan Krstitelj	Srce Isusovo	Velika Gospa	Početak vjeronauka	Svi Sveti i Dušni dan	Prosjek nedjeljom
1977.	80	100	100	150	—	210	100-150
1978.	200	80	130	95	255	440	oko 150
1979.	200	200	100	150	200	410	170-200
1980.	200	300	100	250	380	710	200-250
1981.	150	300	100	138	230	545	oko 250
1982.	200	200	200	331	240	610	oko 250
1983.	250	150	150	50	250	350	200-250
1984.	300	200	115	200	200	384	oko 200
1985.	200	150	100	150	300	380	170-200
1986.	200	150	100	150	200	450	140-180
1987.	150	100	120	100	240	335	120-170
1988.	230	50	150	100	250	425	110-160
1989.	200	100	150	150	200	540	100-150
1990.	300	100	100	200	300	400	oko 120
1991.	250	100	150	100	130	480	oko 115
1992.	180	90	110	90	200	370	oko 110

Prva pričest — muški 1957.

PRVA PRIČEST

U starija vremena, Prve su se pričesti obavljale oko 14. god. Na vjeronauk (na »dotrinu«) uvijek se išlo u kapelu Sv. Ante. Ondje je svećenik poučavao i primala se Prva pričest. U to se doba poslije Prve pričesti išlo još jedanput na Pričest.

Poslije su se djeca pričešćivala različito: u 8, 9, 10. ili 11. godini. Fra Jozo Šimić (1930.-1942.) uveo je pripravu za Prvu pričest od 50 dana. U svibnju i lipnju držao je svaki dan poslije podne dva sata vjeronauka. Prvu pričest redovito je držao 21. lipnja (na blagdan svetog Vjekoslava) u crkvici Sv. Ante. Ako bi 21. lipnja padao u nedjelju, Prva pričest bi bila održana u Župskoj crkvi. Prigodom Prve pričesti fra Jozo je djeci davao kavu, kolače i uspomene na Prvu pričest.

Djeca su dolazila na pričest još u šest nedjelja redom. Poslije je Župnik nastojao da se djeca pričešćuju jedanput mjesečno, a trudio se da ih upiše u koje kršćansko društvo (tako piše *Običajnik*).I drugi su župnici u novije vrijeme ulagali mnogo truda i brige u pripremu djece za Prvu pričest i taj vjerski obred obavljali su vrlo svečano.

Prva pričest 1. VII. 1990.

Župnik fra Paulin Vuković trudio se da se djeca lijepo spreme, pa je pomoću fra Aleksandra Ribićića, pomoćnika iz Imotskoga, prigodom Prve pričesti pripremao i akademije.

Župnik fra Ante Anić 27. 6. 1971. poveo je prvopričesnike u svečanoj procesiji iz crkvice Sv. Ante do Župske crkve.

I proteklih petnaestak godina Prva pričest obavljala se veoma svečano. Obično se tom prigodom obavila i Pričest sve školske djece i mladeži te svih roditelja. Crkva je bivala ispunjena, a na Svetu pričest pristupalo je oko 300 vjernika.

Navodimo broj prvopričesnika u našoj župi od 1956. do 1992:

1939. = 125	(fra J.	Šimić)
1956. = 43	(fra P.	Vuković)
1957. = 87	("	")
1958. = 71	("	")
1959. = 68 (8.8.)	("	")
1960. = 61 (24.8.)	("	")
1961. = 46 (27.8.)	("	")
1962. = 84 (1.8.)	("	")
1963. = 48 (1.8.)	(fra J.	Dodig)
1964. = 41 (6.8.)	("	")
1965. = 40 (8.8.)	("	")
1966. = 57 (9.8.)	("	")
1967. = 25 (10.8.)	("	")
1968. = 25 (3.8.)	("	")
1969. = 42 (3.8.)	("	")
1970. = 23 (2.8.)	("	")
1971. = 25 (27.6.)	(fra A.	Anić)
1972. = 35 (9.7.)	("	")
1973. = 19 (1.7.)	("	")
1974. = 30 (14.7.)	(fra M.	Latinac)
1975. = 55 (15.6.)	(" "	")
1976. = 35 (13.6.)	(" "	")
1977. = 51 (24.7.)	(fra A.	Šimić)
1978. = 41 (9.7.)	("	" ")
1979. = 40 (15.7.)	("	" ")
1980. = 21 (6.7.)	("	" ")
1981. = 31 (5.7.)	("	" ")
1982. = 16 (4.7.)	("	" ")
1983. = 21 (3.7.)	("	" ")
1984. = 15 (8.7.)	("	" ")
1985. = 17 (7.7.)	("	" ")
1986. = 15 (6.7.)	("	" ")
1987. = 26 (21.6.)	("	" ")
1988. = —	("	" ")
1989. = 22 (16.7.)	("	" ")
1990. = 13 (1.7.)	("	")
1991. = 11 (/)	(fra D.	Bekavac)
1992. = 11 (/)	(" "	")

Župnik fra Paulin Vuković i fra Josip Dodig držali su Prvu pričest u kolovozu, poslije su pak župnici održavali Prvu pričest u tijeku srpnja (najviše u prvoj polovici srpnja). Budući da u Župi ima djece koja idu u škole okolnih župa, to je potrebito neko vrijeme po završetku da se sva djeca okupe i bolje pouče.

God. 1988. nije održana Prva pričest. Naime, u to doba djeca nisu išla u školu sa 7 god. nego od 6. godine. Župnik je osjetio da su prvašići zbilja premaleni, pa ih je počeo pričešćivati u drugom razredu. Pisac ovih redaka, iz svoje pastoralne prakse i duha crkvenoga zakona (a i slova), smatra da djecu koja redovito idu na vjeronauk, koja svake nedjelje slušaju Misu, (a to su činila još i kao mala djeca), koja su svake nedjelje gledala mnoge pričesnike kako idu na Svetu pričest, treba što je moguće prije dovesti Pričesti, jer će tako zavoljeti Pričest, pa će redovito kad idu na Misu ići na Svetu pričest. To će ih čuvati od zla i utjecati na njihov vjerski i ćudoredni život.

Iz kojega razreda su djeca pričešćivana proteklih 35 godina

Fra Paulin Vuković:	1956, 1957, 1958, 1959. iz II. razreda
" "	1961. i 1962. iz I, II, i III. razreda
Fra Josip Dodig:	1963.-1970. iz I, II. I III. razreda
Fra Ante Anić:	1971.-1972. iz II. i III. raz., (1973. stroži kriterij)
Fra Metod Latinac:	1974. iz II i III. raz.
" "	1975. i 1976. iz I, II, i III. razreda
Fra Anđelko Šimić:	1977. (51) iz I.r. (5), iz II.r.(34) iz. III.r. (10) iz V.r.(1)
" " "	1978. (41) iz I.r.(28), iz II.r.(11) iz III. (2)
" " "	1979. (40) iz I.r.(28) iz II.r.(7), iz III. (5)
" " "	1980. (21) iz I.r. (21)
" " "	1981. (31) iz. I.r. (26), iz II.r. (5)
" " "	1982. (14) iz I.r.(12), iz II.r.(1), iz V.r. (1)
" " "	1983. (21) iz I.r.(18), iz II.r. (2), iz II.r. (1)
" " "	1984. (15) iz I.r.(12), iz II.r.(2), iz III. r. (1)
" " "	1985. (17) iz I. r. (17)
" " "	1986. (15) iz I. r. (14) iz III. r. (1)
" " "	1987. (26) iz I.r. (23), iz II.r.(3)
" " "	1988. nije bilo pričesti
" " "	1989. (22) iz II.r.(19), iz III.r.(2) iz VI.r. (1)
" " "	1990. (13) iz II.r. (13)
Fra Dinko Bekavac	1991. (11) iz II.r.(9), iz IV.r. (2)
" " "	1992. (11) iz II.r.(11)

Od 1956. do 1966. god. broj prvih pričesti kretao se od 40 do 70, s iznimkom 1957. kada je bilo 87 prvopričesnika, i 1962. kada ih je bilo 84. Od 1967. do 1974. broj prvopričesnika se smanjio i prosječno ih je godišnje bilo 28.

Prva pričest

Prva pričest 5. VII. 1992.

Od 1975. do 1979. broj se povećao i u prosjeku iznosio 44 prvopričesnika godišnje. No, 1980. opet se njihov broj osjetno smanjio i u prosjeku iznosio 18 prvopričesnika.

MISA

Kako vjernici pohađaju nedjeljom Misu, veliki je pokazatelj njihova vjerskoga života.

Župske mise u nedjelje i blagdane služile su se, kako je to inače običaj, u Župskoj crkvi. Do kraja 1937. god. Misa se služila u staroj Župskoj crkvi, a od kraja 1937. služi se u novoj velikoj Župskoj crkvi. U prvoj polovici našega stoljeća naša je Župa dosegla najveći broj stanovnika(od 3000 -3800). Budući da je nedjeljom bila samo jedna Misa, to narod nije mogao ni približno stati u staru Župsku crkvu. Mnogo više vjernika stajalo je izvan crkve. Možemo tek zamisliti kako je bilo u dane kad je padala kiša ili snijeg, kad je bilo hladno ili je palila sunčana žega.

Budući da je crkva za ovu Župu bila doista vrlo malena, na pročelju crkve, sa sjeverne strane, podignuta je kapela i u nju postavljen jedan stećak, koji je služio kao oltar. Ondje je Župnik ljeti služio misu, a vjernici su po groblju stajali i slušali.

Shvatljivo je stoga što je radišni župnik fra Jozo Šimić, čim je 1930. god. došao za župnika, odmah zatražio od Biskupskoga Ordinarijata da mu dopusti nedjeljom održati još jednu Misu u kapeli Svetoga Ante, za djecu. Tu će kapelu on u 3 i pol godine povećati u lijepu crkvicu.

Tu se, naime, skupljalo nekoliko stotina djece. Znamo iz kasnijega Ljetopisa župe da se u doba fra Paulina Vukovića (oko 1960) u crkvicu Svetoga Ante svake nedjelje skupljalo od 150 do 300 djece.

U starije doba Župnik je svakidašnje Mise služio u kapeli Sv. Ante (kod Župske kuće). Nije bio običaj da vjernici daju određene mise i da dođu običnim danom na Misu. Proteklih 20-tak i više godina nastao je običaj da župnici i običnih dana služe neke mise za pokojne i da vjernici dolaze na te mise, pa i u većem broju.

Među vjernicima nastalo je natjecanje u gradnji grobova, groblje se osjetno proširilo jer je svaka obitelj htjela imati svoj grob. Tada su počeli davati mise osmi, trideseti dan nakon smrti, a posebno na prvu obljetnicu smrti. Malopomalo to se proširilo, jer se štovanje pokojnika naglo povećalo, što osobito ističu župnici fra Ante Anić i fra Metod Latinac.

Župnik fra Anđelko Šimić, iako je gotovo svaki dan služio Misu u crkvi na groblju (posebno nakon njezine obnove 1988.), ipak nije mogao potpuno udovoljiti svim potrebama. Više puta je trebao tražiti pomoć drugoga svećenika ili ovlast biniranja.

Ove svakidašnje mise uvijek su pjevane. U početku se zvala koja pjevačica iz Bošnjaka da pjeva Misu. Međutim, već nakon jedne godine ili manje, nastojanjem Župnika sav se narod pomalo oslobodio i priučio na pučko pjevanje Mise, tako da nije trebalo nikoga zvati da pjeva Misu.

Ulaz svećenika u na Misu (1. V. 1985. — Simpozij)

Nadbiskup Franić i ministranti (7. VI. 1981.)

Oko 1980. - 1985. (i prije) dok još župa nije opustjela, na ovim svakidašnjim misama gotovo redovito je bilo 20 - 50 vjernika, a nerijetko i do stotine.

Bilo je dosta i Pričesti. Proteklih godina manje je vjernika na svakidašnjim misama, iako i u tome ima velike razlike od zaselka do zaselka i obitelji do obitelji.

Proteklih godina tijekom najhladnija tri zimska mjeseca, umjesto u crkvi na groblju služi se Misa u Župskoj kapeli u sklopu Župske kuće i po potrebi se može grijati. U kapelu može stati oko 150 osoba.

U staroj i novoj Župskoj crkvi, na blagdane svetih, slavila se Misa na oltarima svetih kojima su bili posvećeni. U novije vrijeme prema liturgijskim propisima mise se redovito služe na glavnome oltaru, a kipovi ili slike svetih izlažu se u crkvi, pred oltarom, na javno štovanje.

Obred Mise, koji je župnik fra Jozo Šimić zapisao u Običajniku, smatramo da je svjedok duge tradicije, pa ga donosimo:

I. Kada od nedjelje Župnik služi Sv. Misu treba najprije da poškropi svijet blagoslovljenom vodom, idući od velikog oltara prema velikim vratima. Najprije lijevu onda desnu stranu. Kad se vrati pred oltar, izmoli molitvu. Zatim pođe u sakristiju i obuče misnicu. Tada uzevši kalež, praćen od podvornika, ide k oltaru, uredi kalež, otvori misal i najavi molitve koje vjernici imaju moliti, govoreći:
   Izmolite
   1) 3 Oče naša, 3 Zdravo Marije, 3 Slava ocu za raširenje svete vjere,
   2) 5 Oče naša, Zdravo Marije i Slava ocu za obraćanje tvrdokornih grešnika,
   3) 7 Oče naša, Zdravo Marije i Slava Ocu za sve naše potrebe duhovne i tjelesne,
   4) 3 Oče naša, Zdravo Marije, Slava Ocu za iskorjenjivanje psovki, pijanstva i umaknuća,
   5) 3 Oče naša, Zdravo Marije i Slava Ocu za sve čobane, putnike i nemoćnike koji nisu mogli doći slušati svetu Misu, a da ih Bog učini dionicima ovoga svetoga posvetilišta,
   6) 1 Zdravo Mariju na moju odluku, a ja ću se Vas sjetiti u Svetoj Misi.

II. U danima svečanim neka naredi mjesto ovih molitava jedan dio Ružarja, koje će namijeniti za potrebe duhovne i tjelesne.

III. Kad svrši Introit (Ulaz) i popne se na oltar, neka pokadi prema ceremonijalu.

IV. Pred Evanđelje neka uspe tamjan i neka pokadi »Pištular«.

V. Od obične nedjelje, nakon evanđelja, kad se popne na propovjedaonicu, župnik najprije pročita mrtve koji su preminuli kroz proteklu nedjelju. Zatim izmoli 3 Oče naša, Zdravo Marije, Pokoj vječni za njihove duše, a puk odgovara. Nakon toga čita svete Mise koje je primio tijekom ove nedjelje te najprije reče: 2 Oče naša, Zdravo Marije i Pokoj vječni za duše umrlih, a zatim 2 Oče naša, Zdravo Marije za zdravlje živih koji su dali Sv. Mise. Potom štije napovijedi. Oni koji idu »Na lijepe« napovijedaju se »Po načinu Sv. matere Crkve misle se u Sv. sakramentu ženidbe združiti...« Koji su »umaknuti« napovijedaju se na prosto: »Ženi se...« Nakon toga daje napomene, savjete i upute, ako ih ima. Najavi svetkovine, postove i slično. Nakon toga drži propovijed. Nakon propovijedi silazi s propovjedaonice, oblači se u misnicu, i nastavi Misu po obredu. Poslije Mise pozdravi Gospu i pjeva se 3 puta: »Budi hvaljeno po sve vrime Isusa i Marije i Josipa slavno ime«, Hvaljen Isus, i odgovor : Vazda Isus i Marija!

Sve do liturgijske reforme Župnik je u ovoj Župi služio Misu latinski. Pjevači su pjevali sve dijelove Mise hrvatski u 2 kora. Čitanja su se čitala hrvatski (šćavet). Kasnije hrvatski, prema Vlašiću. U četvrtome desetljeću ovoga stoljeća i kasnije pjevanje su preuzele djevojke i žene. Tome su pridonijeli pomoćnici: fra Ivan Abrus i fra Pavao Glibotić, koji su dosta brige posvetili pjevanju.

Sve do oko 1970. pjevači su u novoj crkvi pjevali iz kora. Poslije su pjevali pred oltarom. To je bio pravi potez.

Uvođenjem ozvučenja u Veliku crkvu 1972. godine Župnik nije više čitao evanđelje i propovijedao s propovjedaonice već s oltara ili pokretnog ambona.

Prije liturgijske reforme, svake prve nedjelje u mjesecu, i na neke blagdane, nakon Mise je bio blagoslov s Presvetim i procesija oko crkve. Obavljalo se ovako: Svet... (kađenje); Usta moja... izlaganje na tron ako nije procesija; Divnoj dakle...(kađenje). Zatim bi svećenik blagoslovio narod. Jedan vjernik bi uskliknuo: »Od kuge, glada i rata!«, a narod bi odgovorio: »Oslobodi nas, Gospodine!« »Od srdžbe svoje!«. »Oslobodi nas, Gospodine!« »Od nagle i nepripravne smrti!« »Oslobodi nas, Gospodine!« - Zatim : »Blagoslovljen budi Bog!« Na kraju bi se pjevalo: »Budi hvaljeno po sve vrime Isusa, Marije i Josipa slavno ime!« (za to vrijeme zvone zvona).

Dolaženje na Misu bilo je dobro. U stara vremena išao je na Misu tko je imao što obući. Misa je uvijek bila u 11 sati i samo jedna. Ovdje nije bio običaj, kao u nekim župama, da na Misu ide samo starija sestra, a tek kad se ona uda, onda druga (pa po redu).

Ako je lošije vrijeme i sipi kišica, svijet rjeđe dolazi u crkvu. Možda je to ostatak onoga shvaćanja iz doba kad je svijet kod Stare crkve trebao i po lošem vremenu stajati vani.

Dječja misa s vjeronaukom držala se nedjeljom ujutro u crkvi Sv. Ante u 9 sati, od početka svibnja pa do Svih svetih.

U starije doba (do 1940.) žene bi nakon Mise išle kući. Mladići i djevojke ostali bi neko vrijeme u šetnji. Oženjeni muškarci ostali bi u Lovreću do navečer, u 11 gostionica (koliko ih je u Lovreću bilo između I. i II. svjetskoga rata). Svaka nedjelja bila bi kao mali skup - dernek. Pred crkvom su se prodavali kolači, smokve, oskoruše i drugo.

Kod crkve je listonoša poštu dijelio, a glavar i čauš obavještavali narod o potrebitim stvarima. Nakon II. svjetskoga rata to se kod crkve branilo. Neki podaci o posjećivanju crkve iz ovoga doba prema Ljetopisu: 20.9.1957. bilo je u crkvi 503 (ženskih 285, muških 103, djece 115), 1958. na Božić: Noćna Misa (u četiri sata) bilo 400 vjernika, a na dnevnoj Misi 500.

11. 2. 1959. god. Gospa Lurdska, bilo na Misi 1500 osoba.

1959. nedjelja. Na misi u crkvi Sv. Ante 300 djece.

1962. Duhovi. Bilo na Misi 1800 osoba (pomagao fra Stjepan Vučemilo, prof.)
13. 6. 1973. Sv. Ante. Na jutarnjoj Misi bilo 300 osoba.
1974. Na svagdanjoj Misi u Staroj crkvi dnevno bude od 20 do 100 osoba.

Donosimo posebno *brojenje vjernika na Misi iz 1957.god.*

		Siječanj	Veljača	Ožujak	Travanj	Svibanj	Lipanj
Od 7. do 14. god.	M.	90	51	21	48	106	94
	Ž.	72	45	17	27	97	112
	Svega	162	96	38	75	203	206
Od 14. do 21. god.	M.	182	150	77	45	22	12
	Ž.	120	90	73	70	50	33
	Svega	302	240	150	115	72	45
Starijih od 21. god.	M.	400	301	340	301	134	95
	Ž.	200	249	269	278	113	204
	Svega	600	550	609	579	247	299
Ukupno	M.	672	502	438	394	261	201
	Ž.	392	384	359	372	260	349
	Svega	1064	886	797	766	521	550

Svega je u župi bilo 1957. godine 2.630 vjernika
Župnik fra Paulin Vuković

Podaci o pohađanju Mise od 1977. do 1992.
u neke veće blagdane i veće događaje

Godina	Sveti Nikola	Božić	Stjepandan	Nova godina	Sveti Josip	Cvjetnica	Veliki četvrtak	Veliki petak
1977.	500	600	340	380	300	450	280	400
1978.	500	800	300	400	200	650	200	300
1979.	600	700	350	350	350	600	150	350
1980.	250	700	400	90	350	700	250	400
1981.	550	450	350	400	180	700	200	350
1982.	650	700	550	350	300	600	250	350
1983.	500	750	300	300	300	450	200	400
1984.	500	700	300	400	300	650	220	450
1985.	450	800	250	230	200	600	200	450
1986.	550	600	250	300	250	500	200	450
1987.	500	600	280	250	200	600	150	400
1988.	250	800	250	300	170	600	200	400
1989.	450	850	250	300	200	650	180	350
1990.	450	700	300	320	250	700	200	400
1991.	500	550	290	300	250	700	150	450
1992.	400	700	280	300	240	550	200	300

Mila Ćorić i Vesna Šamija
pjevaju psalam (5. VIII. 1991.)

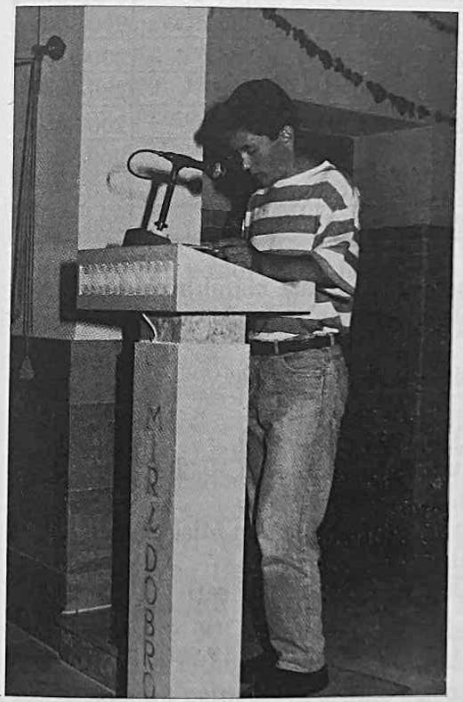

Čitač
Ante Bošnjak
5. VIII. 1991.

Marijan Bošnjak
čitač (5. VIII. 1991.)

God	Uskrsno bdijenje	Uskrs	Duhovi	Sveti Ante	Velika Gospa	Svi Sveti	Prosjek nedjeljom
1977.	450	300	500	300	300	300	300-350
1978.	450	300	500	150	350	350	250-350
1979.	450	350	700	300	350	350	250-350
1980.	450	350	700	300	300	300	300-350
1981.	450	350	900	300	400	500	250-400
1982.	500	400	600	300	350	350	250-400
1983.	500	300	600	300	300	350	250-350
1984.	550	400	600	300	300	300	250-350
1985.	550	250	600	330	380	250	200-350
1986.	550	400	500	300	280	300	200-350
1987.	550	400	650	250	280	260	200-300
1988.	600	350	600	200	260	250	280-300
1989.	650	450	600	250	280	500	200-300
1990.	600	350	500	450	300	400	200-300
1991.	550	400	550	250	320	350	200-300
1992.	550	360	600	280	300	400	200-300

Kad god je u ovom pregledu kod nekoga blagdana manji broj, to je znak lošega vremena. Ako je pak broj prisutnih veći, to je znak nekog posebnog događaja: Krizma, misije ili drugo.

Sadašnji raspored Misa u našoj župi (redovito) je ovakav:

Nedjeljom:

U VII. i VIII. mjesecu u 8 sati (rana), u 10 sati (župska).

u III, IV, V, VI, IX, X. i XI. mjesecu u 8,30 sati (rana), u 10,30 (župska).

U XII, I. i II. mjesecu u 9 sati (rana), u 11 sati (župska).

U crkvi Sv. Ivana u drugu i četvrtu nedjelju u mjesecu Mise poslije podne (od 15 do 18 sati, prema godišnjem dobu).

U crkvi Sv. Ante 13. VI. misa u 10,30 i na Spasovo u 17 sati.

Blagdanom:

Misa u Župskoj crkvi u 11 sati. U VII. i VIII. mjesecu u 10 sati.

Svagdanom:

U III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X. i XI. mjesecu u staroj crkvi u 7,30 ili poslije podne prema godišnjemu dobu od 15 do 18 sati.

U XII, I. i II. mjesecu u Župskoj kapeli u 7,30 ili 15 sati.

4. ISPOVIJED

Budući da je u ovome stoljeću Župa brojila od 3000 do 3800 duša, to je svećenik (budući da je većinom bio sâm) teško mogao unaprijediti praksu češće ispovijedi i Pričesti. Posebno je to bilo teško dok je bio na snazi strogi pričesni post: ništa ne jesti ni piti od ponoći dok se ne pričestimo.

Od pamtivijeka su se vjernici ispovijedali u Korizmi (prije Uskrsa). Skupljalo se 5-6 svećenika iz okolnih župa, koji su ispovijedali 2-3 dana, ovdje ostajali i spavali.

Između dva rata uvedena je Božićna ispovijed u kapeli Sv. Ante, uz Župsku kuću. Praksa je bila: jedna ispovijed, jedna Pričest. Često puta kod Sv. Mise, pa i nedjeljom, pričešćivao se sam svećenik.

Od 1930. do 1940. uvedena je nedjeljom rana đačka Misa, pa se počelo prije Mise ispovijedati. Tada je bilo nešto više i Pričesti, a na župskoj Misi mnogo manje.

Župnik fra Jozo Šimić 1938. piše u *Običajniku* da župnik treba nedjeljom prije Mise sve poslove ostaviti da bi se lakše mogao posvetiti ispovijedanju. On je to doista i činio sam i s pomoćnikom i redovito ispovijedao. Još piše da Župnik dva puta godišnje zove vjernike na ispovijed, i to uskrsnu i božićnu. Uskrsnu neka po mogućnosti drži Velike nedjelje (u vrijeme 40-satnog klanjanja), a božićnu 10-12. XII. (na dan posvete nove Župske crkve). Onima koji idu u svijet prije uskrsne ispovijedi, preporučuje se da ne idu u svijet neispovijedani. I onima koji idu u vojsku. Djeca imaju 4 puta Sv. ispovijed, i to prvu odmah nakon otvorenja škole, drugu uoči Božića, treću prije Uskrsa, a četvrtu na svršetku školske godine. Društva katoličke akcije: žene, djevojke, mladići i muževi pozivani su mjesečno na sastanke i na ispovijed.

U ljetopisu 1933. god. fra Jozo piše da se u kapeli Sv. Ante nedjeljom i svetkom ispovijedi do 100 osoba, da je prva ispovijed i Pričest primljena u Novoj crkvi 19. XII. 1937. god. To bi možda značilo da se na posveti crkve 12. XII. 1937. nije nitko od vjernika pričestio (što je teško vjerovati).

Proteklih petnaestak godina zajednička ispovijed vjernika, tj. priprema za ispovijed, obavljala se redovito za Božić i za Uskrs.

Ta se priprema najprije obavljala u crkvici Sv. Ante, pa u Staroj crkvi, a poslije najviše u novoj Župskoj crkvi. Ispovijedanja su bila glavna briga Župnika pri održavanju misija i čestih duhovnih obnova. Između 1976. i 1990. svaki mjesec jedan ili dva puta dolazio je svećenik sa strane da bi se ljudi lakše mogli ispovijediti. To je najviše činio dr. fra Stanko Anić, prof. bogoslovije iz Makarske. To je, bez ikakve sumnje, znatno utjecalo na unapređenje sakramentalnoga života. Tako se dogodilo, iako je za to vrijeme pučanstva u župi bivalo sve manje (zapravo se prepolovilo), da se broj ispovijedi i Pričesti trostruko povećao.

Smatramo da je ispovijedanje vjernika velika teškoća za Župnika i za vjernike u svakoj župi. Nije bez razloga u cijeloj liturgijskoj obnovi obred sakramenta Ispovijedi posljednji obnovljen.

Župnik fra Jozo piše u *Običajniku* XXXII. toč.: »Župnik ne smije nikada zaboraviti da se u župi od sveca puno svijeta ispovijeda, i da treba tako sve da uredi, te da ima dosta zgodna vremena za ispovijed.

Mladiće i ljude koji će idućega blagdana ili nedjelje nositi kip ili sliku u procesiji treba upozoriti da se ispovijede i pričeste.

Treba uvijek najaviti s oltara kad je I. petak, jer se tada dosta svijeta ispovijeda. Treba više puta držati govor o pobožnosti prema Srcu Isusovu, svijet navoditi na često primanje Sv. sakramenata. Također treba često govoriti o pobožnosti 13 utoraka u čast sv. Ante.«

U novije vrijeme o Božiću, Uskrsu, pa prigodom misija i većih duhovnih obnova, Župnik je slao vjernicima program u kojem je bilo određeno vrijeme i za ispovijedanje bolesnih i starih kod kuće. Navodimo nekoliko godina između 1960. i 1992., gdje se vidi koliko je godišnje ispovijedano starih i bolesnih kod kuće:

1960. = 86	1970. = 93	1988. = 328
1961. = 83	1971. =151	1989. = 257
1962. = 106	1972. =120	1990. = 284
1963. = 56	1975. = 90	1991. = 302
1969. = 97	1987. =216	1992. = 307

Prije su župnici za Božićnu i Uskrsnu ispovijed po nekoliko dana izbivali iz župe i spavali ondje gdje se obavljala ispovijed. Župnik fra Paulin piše u Ljetopisu 1961. god. da je na Božić prije prve Mise i poslije druge Mise ispovijedao 2 sata. Isto tako piše da su 13. XII. 1958. god. 4 svećenika ispovijedala navečer djecu. Ispovijed i Pričest bila je ujutro u 6 sati.

Od 20. do 23. prosinca 1958. išao je fra Paulin na Studence i vratio se pješke po kiši i vjetru. Slično je bilo i drugima više puta. Božićna i Uskrsna ispovijed prije se obavljala sa 4-5 svećenika 2-3 dana. Pričest je bila samo ujutro.

U novije vrijeme župnici zapadnoga dijela Imotskoga dekanata, njih 5 ili 6, ispovijedaju skupa. Budući da Pričest može biti u tijeku cijeloga dana, to se tako organizira ispovijedanje da se svaka župa ispovijedi u jedan dan. Prije ispovijedi drži se priprava (ispit savjesti).

Toj olakšici pridonose asfaltirane ceste i automobili koje svećenici imaju, tako da je koji put omogućeno u jednom danu ispovijediti i dvije manje župe.

5. BOLESNIČKO POMAZANJE

U starini su se bolesnici redovito i savjesno krijepili svetim sakramentima, posebno bolesničkim pomazanjem (koje se zvalo Posljednje pomazanje ili sveto ulje). Nije se izbjegavao taj sakrament, jer se ljudi nisu bojali. Odgojeni u čvrstoj vjeri u siromaštvu, u radu i životnoj patnji, prirodnije su shvaćali bolest,

pa i smrt. Svećenik je često pozivan bolesniku noću. U protekla tri-četiri desetljeća otkako je u Župi Zdravstvena stanica, u svim hitnim slučajevima ljudi traže liječnika, koji ili sam pomaže ili šalje bolesnika u bolnicu. Tako iz godine u godinu svećenik noću ima sve manje poziva bolesniku. Zbog toga treba uputiti vjernike da u bolnici što prije zovu svećenika svojim bolesnicima. Zna se na to zaboraviti, a neki se to i boje bolesnicima reći da ih se ne bi tobože uznemirilo. Treba naglašavati da se bolesničko pomazanje podjeljuje bolesnicima da im Bog dade duševno i tjelesno zdravlje, te da se bolesničko pomazanje može primiti više puta u životu.

U starija vremena ljudi su pozivali svećenika bolesniku. Onaj koji je pozivao svećenika išao bi skupa s njime noseći u desnoj ruci svjetiljku (feral), a u lijevoj zvonce. Obučen u kotu i štolu, svećenik je obično putovao na konju. Svi su ukućani, pa i susjedi, čekali svećenika. Putem su vjernici, koji su bilo gdje susreli svećenika koji je išao bolesniku, odmah pri susretu kleknuli pa bilo gdje se našli.

Župnik se kući vraćao ili sam ili u pratnji onoga istoga čovjeka. Ako je bila noć, svakako su onda svećenika pratili sve do kuće. Neki su svećenici išli pješke i k bolesniku i tako se vraćali.

Otprilike protekla dva desetljeća župnici su imali automobil, pa su se vozili bolesniku. U novije vrijeme, onaj tko zove svećenika bolesniku redovito dolazi automobilom. Nekad se ljudi (gdje mogu) posluže telefonom da pozovu svećenika.

No, nisu rijetki bolesnici u novije vrijeme koji oklijevaju primiti bolesničko pomazanje. Imaju, naime, predrasudu da je nakon bolesničkoga pomazanja sve gotovo, da je smrt neminovna. Nema ni tolikoga okupljanja ukućana i susjeda. No, mora se priznati da i u jednoj i drugoj pojavi ima vrlo lijepih iznimaka.

6. SVEĆENIČKI RED

Devedesetogodišnjak Ivan Čaljkušić pok. Jure kaže da se u staro doba smatralo da za svećenika može učiti samo onaj koji je svećeničkoga roda, što je svakako bilo neispravno mišljenje. Inače, kaže Ivan, da je bila čast biti svećenik. Od starine u Opancima su bili svećenici iz roda Milinovića, a poslije Olujića, Frankića i Nosića. Iz Lovreća su bili svećenici Mrnjavci, Rupčići, Petričevići i Matkovi. Redovito su to bile imućnije i uglednije obitelji. Svećenike, redovnike i časne sestre iz naše župe pobrojili smo na drugom mjestu. Ovdje ćemo posvetiti pozornost svećeničkim i redovničkim zvanjima u 20. stoljeću. Danas iz naše župe ima četiri svećenika redovnika franjevca i jedan svećenik (biskupijski). Imamo i pet časnih sestara. Tijekom ovog stoljeća nije bilo iz naše župe ni jednog redovnika koji ne bi bio i svećenik.

Najveći dio svećeničkih kandidata iz naše župe u ovom stoljeću bio je u doba župnika fra Konrada Rudana (1922. - 1930.), šest kandidata, za župnika

fra Joze Šimića (1930. - 1942.) 15 kandidata, i za vrijeme župnika fra Josipa Dodiga (1962. - 70.) 12 kandidata. Od kandidata u doba Konrada Rudana svećenici su postali: fra Frano Petričević i don Stjepan Matkov.

Od kandidata u doba fra Joze Šimića svećenikom je postao fra Ante Sekelez. Od kandidata fra Josipa Dodiga svećenici su postali: fra Mladen Šimundić, fra Dušan Domić i fra Stipe Nosić.

Fra Nedjeljko Bekavac umro je kao bogoslov. Svi drugi kandidati iz sva tri razdoblja napustili su ili sjemenište, ili novicijat, ili klerikat.

Nakon 1970. u našoj župi nije se prijavio u sjemenište ni jedan kandidat. Prave razloge zna jedini Bog, a mi se možemo samo domišljati.

Svakako da je negativno na mlade ljude djelovalo to što je oko 1970. veliki broj kandidata izišao iz sjemeništa, iz novicijata ili iz klerikata, pa i jedan iz svećeništva.

Naglo je smanjen broj djece u obiteljima. Odlaskom roditelja na rad u Njemačku mnogo je trpio odgoj djece. Velika zarada roditelja u Njemačkoj omogućila je djeci raspolaganje novcem i u većim količinama, a uz to je išla i popustljivost prema djeci.

Nema dvojbe da je negativan utjecaj na djecu imala TV i bezbožna propaganda, koja je dovela do moralnoga kvarenja djece.

Smrtni udarac u odgoju djece zadao je nedostatak molitve u obitelji. Molitva je, naime, u ovo vrijeme, iz mnogo razloga sve više i više zanemarivana u obitelji. Ne smije se zanemariti popuštanje roditelja u vjeri i ljubavi. Prilično pouzdano može se zaključiti da bi se upravo roditelji prvi suprotstavili svakoj klici Božjega poziva kod djece. To su neki razlozi koje nabrajamo, a jedino Bog zna što je u čovjekovu srcu.

U 20. stoljeću iz naše župe služili su *Mladu misu*: fra Josip Olujić, prof. gimnazije u Sinju, zaređen za svećenika 30. VII. 1911., a ubili su ga partizani 1944. (strijeljan).

Fra Frane Petričević zaređen za svećenika 28. III. 1936.

Don Stjepan Matkov zaređen za svećenika 18. VI. 1939. Mladu je Misu služio u Lovreću 9. VII. 1939. Umro 18. II. 1989.

Fra Sarafin Raić svećenik iz Ciste Velike, Mladu Misu služio u Lovreću 13. III. 1938. Ubijen u Zagrebu 1947.

Don Ivan Olujić, rodom iz Kule. Roditelji nastanjeni u Cisti Provo, zaređen za svećenika 3. VII. 1955. Sad svećenik u Salzburgu.

Fra Ante Sekelez, zaređen za svećenika 15. VIII. 1943. u Makarskoj. Mladu misu služio 16. VIII. 1943. u Makarskoj.

Fra Mladen Šimundić služio Mladu Misu u Lovreću 6. VI. 1975. Prestao obavljati svećeničku službu.

Fra Dušan Domić, Mladu misu služio u Lovreću 16. VII. 1978.

Fra Stjepan Nosić, služio Mladu misu u Lovreću 22. VII. 1979.

Don Zvonimir Gavranović, rođ. nakon rata u Austriji, Mladu misu služio u Australiji 1972.

Dakle, tijekom ovog stoljeća iz naše župe zaređeno je 9 svećenika. To je u prosjeku svakih 10 godina po jedan.

Redovnica, sad živih, *iz naše Župe ima* 5 časnih sestara:

Mlada Misa fra Stipe Nosića, 22. VII. 1979.

- Miroslava Petričević, školska sestra (Marica),
- časna sestra Ivana (Mara) Nikolić,
- časna sestra Leonarda (Marija) Žižanović (pok. Bože) - školska sestra,
- časna sestra Marija (Ana-Mladenka) Petričević-Klarisa,
- časna sestra Esterina (Mara) Olujić - Službenica Milosrđa.

Bilo je još nekoliko djevojaka koje su pošle u redovnice, ali su izišle ili iz kandidature ili iz redovništva. Može se pouzdano reći da je deseterostruko više bilo mladića koji su bili svećenički kandidati nego djevojaka za redovništvo.

U Ćorića zaselku saznali smo da u Derventi službuje svećenik don Josip Ćorić Matin, kojemu se otac odselio iz Ćorića i nastanio se u Slakovcima.

Saznali smo i da postoji časna sestra Danuška Šimundić pok. Mirka i majke Danuške (Čehinje). Otac časne sestre Danuške odselio se iz Šimundića. Ona je službovala u Rimu, Sarajevu i drugdje.

Nabrojimo sve one koji su bili *svećenički kandidati*, koliko nam je bilo moguće doći do svih podataka.

1. Frano Batinić Adamov (rođ. 1926). Umro u Splitu 1991.
2. Ivan Batinić pok. Ivana (Šakotin) službuje u Zagrebu.
3. Jure Bekavac
4. Nediljko Bekavac, pok. Ante (rođ. 1954). Umro kao bogoslov 1978.
5. Ivan (Frano) Bekavac-Basić (prof., živi u Zagrebu).
6. Marijan Bulović (umro 1944.).
7. Ante Bulović pok. Marijana (1927.).
8. Ante Ćorić pok. Marijana, odvjetnik, živi u Zagrebu.
9. Fra Dušan Domić pok. Ivana, svećenik, službuje u Kanadi.
10. Ratko Domić (umro u Zagrebu kao trgovac).
11. Ivan (Iko) Frankić pok. Frane, rođ. 1924.
12. Jozo Frankić (pok. Mate)-Cigo, rođ. 1925. Živi u Zagrebu.
13. Nediljko Frankić pok. Mate (rođ. 1922.) Poginuo u II. svj. ratu.
14. Tomislav Frankić Antin (rođ. 1923.). Poginuo u ratu.
15. Don Zvonimir Gavranović, svećenik u Sydneyu, u Australiji.
16. Don Stipe Matkov, umro kao svećenik 1989.
17. Mate Milinović, umro u Sinju 1926.
18. Zvonko Mustapić, prof. matematike Živi u Buenos Airesu.
19. Ante Marijan Nikolić, pok. Nikole, rođ. 2. IX. 1937. Živi u Torontu.
20. Jure Nosić (Begov) rođ. 1928. Veterinar u Slavoniji.
21. Marijan Nosić pok. Ivana, radi u Njemačkoj.
22. Miro Nosić pok. Šimuna, službenik.
23. Nikola Nosić pok. Šimuna, službenik.
24. Tomislav Nosić pok. Šimuna, službenik.
25. Don Petar Nosić (otac mu iz Nosića), Bio svećenik u Sarajevu.
26. Fra Stipe Nosić, župnik i gvardijan u Rijeci.
27. Don Ivan Olujić, svećenik u Salzburgu.
28. Mate Olujić Adamov.
29. Mladen Olujić pok. Jakova, ubijen 1947. (na Prpuši).
30. Viktor Olujić, živi u Kuli - u našoj župi.
31. Fra Frano Petričević rođ. 1911, svećenik u Sinju.

32. Ivan Petričević Jacin, rođ. 1923. Umro u Zagrebu.
33. Dr. Ivan Petričević pok. Marijana, rođ. 1924. Liječnik i prof. u Doboju.
34. Ivan Petričević (Miškov - Leta), rođ. 1923. Umro u II. svj. ratu.
35. Marinko Petričević Miškov, rođ. 1922. - poginuo.
36. Dr. Nikola Petričević Škegrić, rođ. 1923. - liječnik u Splitu.
37. Petar Petričević Klipinov, rođ. 1921, agronom u Zagrebu.
38. Stipe Petričević pok. Miška, rođ. 1925, umro u Splitu.
39. Tomislav Petričević (Misle), rođ. 1922. Živi u Zagrebu.
40. Fra Ante Sekelez rođ. 1919, župnik u Studencima.
41. Miroslav (fra Mladen Šimundić), bio svećenik.
42. Tomislav Šimundić, radi u Njemačkoj.
43. Vlade Šimundić pok. Nikole, rođ. 1923, agronom u Osijeku.
44. Marijan - Rine Frankić pok. Breše. Poginuo u II. svj. ratu.

Bogu smo zahvalni što je vjeran Bogu i Crkvi ostao veliki dio svećeničkih kandidata, gotovo svi. Lijepi broj završio je škole i u životu se dobro snašao.

Ova vjerska zajednica ni za čim ne vapi kao baš za pravim svećeničkim kandidatima, koji će imati snage da sav svoj život posvete dobru i spasu našega hrvatskog naroda.

Dao Bog da dođu novi, još bolji naraštaji svećenika, mladića koji će u tome imati još više uspjeha.

Proteklih petnaestak godina imali smo veliki broj ministranata; vodili smo često naše dječake na sastanke, na kojima su usmjeravani i upućivani na svećenički poziv. Vrlo često smo takvu djecu pozivali na Svete sakramente. Moramo priznati da su se oni tome vrlo rado odazivali, pa su jedino razlozi koje smo naveli mogli odvratiti dječake od tako lijepoga, ali teškoga poziva, posebno u naše vrijeme.

Vjenčanje Jelić i Gadžo (22. I. 1978.)

7. ŽENIDBA

Budući da ženidba igra vrlo važnu ulogu u vjerskome i društvenome životu, Crkva je uvijek ženidbi posvećivala veliku brigu.

U prošlih pedesetak godina, u doba bezbožnoga materijalizma, u nastojanju da se sav privatni i javni život raskršćani, posebno je na udaru bila ženidba. Na mnogo se načina nastojalo mladima otežavati ili sprječavati vjersku ženidbu. Na žalost, u tome se prilično i uspijevalo. Ženidbi je na veliko oduzeta oznaka svetosti. Taj negativni utjecaj u našoj Župi nije sasvim uspio. Mlade osobe, uz rijetke iznimke, redovito su se crkveno vjenčale. Oni koji to nisu učinili odmah, poslije su to popravljali, pa i potajno.

Do II. svjetskoga rata vjenčanja su se u Župi obavljala ponedjeljkom prije podne u crkvi Sv. Ante. Išlo se na vjenčanje pješke, a nerijetko i na konjima. Bilo je tom prigodom i preskakanja na konjima ulaznih vrata, u dvorištu crkve. Zadnji svatovi na konjima bili su 5. II. 1962. (Ante i Luca Katić).

Vjenčanja su se obavljala redovito od Božića do Poklada, a najviše o Vodokršću.

Kad je mladić upoznao djevojku i s njom se ozbiljno dogovorio o ženidbi, obavijestio bi oca o svojoj nakani. Nakon toga bi mladićev otac s nekim od svojih otišao djevojčinu ocu na »ugovor«. Ponio bi 2 litre rakije, 2 kg smokava i 1 kg duhana. Tom prigodom sve bi se dogovorilo o svatovima: kad će biti i koliko će biti svatova.

Dan prije vjenčanja od djevojke se k mladiću nosila roba (škrinje). U starini se to obavljalo nedjeljom poslije podne.

Sam svadbeni dan odvijao se ovako: jedan od svatova »prvo« išao je ispred svatova i izvidio je li kod djevojke sve u redu. Izvidjevši, obavijestio je svatove da je sve spremno. Kad su svatovi stigli do djevojčine kuće, našli bi zatvorena kućna vrata. U kući su se nalazili roditelji i rodbina te mladenka s još nekoliko djevojaka. Tada bi jedan od svatova, »čavo«, lupao na vrata i tražio da mu otvore i predaju djevojku. Jedan od iskusnijih svatova počeo je tražiti »izgubljenu ovcu« i pitati je li možda u ovoj kući. Djevojčin bi otac odgovorio da tu nema nikakve »tuđe ovce«.

Nastavilo bi se traženje i moljakanje, pa bi ukućani pustili jednu djevojku. Svatovi bi tada počeli vikati da to nije »tražena ovca«. Netko od svatova zamazao bi tu djevojku po licu. Nakon ponovnoga navaljivanja opet bi izišla jedna, pa druga i treća djevojka. Svatovi bi ponovno vikali da to nije »ovca« koju oni traže, a u međuvremenu bi netko od svatova svaku djevojku izmazao po licu. Svatovi su gurali vrata ne bi li ih otvorili silom. Kad su napokon otvorili vrata, svatovi bi zavikali: »Evo, ovo je naša prava ovca!« Tada bi roditelji i rodbina rekli: »Mi smo ovu našu ovcu dugo hranili i pazili. Stoga tražimo da je otkupite. Hoćemo jabuku za jabuku!« Tada bi djevojčin otac dobio od mladoženje lijepu jabuku, punu usađenih novaca.

Svatovi bi tada ušli u kuću i nešto založili: pršuta, sira, smokava, kolača, vina, rakije i dr. Za to vrijeme sestre djevojčine ili rodice, stavljale su cvijet na prsa svakoga svata. Mladenci, kumovi i »stari svat« dobivali su po dva cvijeta.

U svatovima je bio najvažniji »stari svat«, pa »barjaktar«. Onaj koji najavljuje dolazak i prima darove zove se »prvo«. »Čavo« lupa, poziva svatove i konobare kod jela. Mladoženju prate dvije ili 4 »jenge« - sestre ili bliže rođakinje. U crkvu je djevojku vodio brat ili bliži rođak. Tako je bilo i kad su svatovi jahali na konjima. U crkvi se mladoženja pridružio zaručnici. Iz crkve do kuće mladenku su pratili kumovi i djever. Oni su uz nju i za stolom sjedili. Mladoženja je sjedio za stolom nasuprot mladenki.

Nakon vjenčanja kumovi su pred kućom mladenke požurili u kuću javiti roditeljima da je sve obavljeno u redu. Roditelji mladenke tada bi darovali kumove cijelim pršutom i čarapama.

Dok su svatovi polazili u crkvu i iz nje se vraćali, susjedi su iznosili »buklije«: vino, rakiju, liker, smokve i drugo.

Za vrijeme objeda kuharica bi dala »starome svatu« pečenu janjeću glavu. U zubima janjeće glave nalazila se jabuka i dugo kokošje perje. »Stari svat« je na pladnju od svatova skupljao novac za kuharicu, a i za cvjetove, za cigarete i za kavu.

Događalo bi se da je tijekom objeda mladenki netko odnio cipelu. Kumova je dužnost bila svakako pronaći cipelu, koju bi on tada trebao otkupiti.

Na odlasku iz kuće mladenka bi kleknula na kućni prag te od Boga i svojih roditelja zamolila oproštenje. Poljupcem bi se oprostila od svojih roditelja.

Kad su se svatovi uputili, mladoženja bi se vratio ispred kuće da bi punicu i ostale ukućane darovao novcem. Punica je mladoženju darivala košuljom, čarapama i ručnikom. Pošto bi mu sve to stavila oko vrata, dala bi mu ispiti čašu vina, a kad mladoženja ispije vino, bacio bi čašu preko sebe. Ako se čaša razbila, to se smatralo dobrim znakom, ako ne, onda je to bio slab znak.

Na putu od kuće mladenku su pratili djeveri. Opet su se putem iznosile »buklije«, a svatovi su ih darivali pečenim mesom, pogačom ili novcem. Putom su mladenkini pratioci požurili mladoženjinoj kući i obavijestili da dolaze svatovi s nevjestom. Oko mladoženjine kuće već se okupilo mnoštvo svijeta.

Mladoženjini roditelji darivali su pratioce: muškarce pršutom i čarapama, a ženama bi darivali torbice. Tada su pratioci ponuđeni da »s nogu« nešto pojedu i popiju. Pošto su se okrijepili, vratili bi se pred svatove i dopratili ih do mladoženjine kuće. Ondje bi se od svoje sestre oprostili i vratili svojoj kući.

Stigavši pred kuću svoga muža, mladenka zagrli jedno dijete, prekriži ga i poljubi. Nekad se mladoj davalo i rešeto i u njemu žito da ga skruži i da se vidi hoće li biti dobra kućanica. Na kućnim vratima bi mlada nevjesta kleknula na prag i poljubila ga, zamolila oproštenje svekra i svekrvu i poljubila bi ih. Zatim bi izišla u dvorište, gdje bi je kum tri puta zavrtio nadesno. Uzevši iz torbice jabuku, mlada bi se njome prekrižila, zagrizla je i bacila preko kuće, a zatim još dvije jabuke. Nakon toga mlada baca po dvorištu i po narodu: bajame (bademe), smokve, bombone i sitni novac. Nije bio običaj da se drži kolo ili ples. Svirale su diple i gusle, a u novije vrijeme harmonika.

Kad je došlo vrijeme večere, »čavo« je lupanjem pozivao svatove na večeru. Za večeru bi obično bila juha, govedina, sarme, rižoto, zečevina, pržena (pohana) kokoš, zelena salata, pire i pečeni krumpir, »njoke« i pečena janjetina, a na kraju kolači prošek i kava.

Pred kraj večere mlada bi darivala kućnu čeljad i svatove. Za te darove svatovi su uzvraćali u novcu. »Stari svat« je najviše davao, a mlada bi sav novac dala svekru i svekrvi.

U staro doba večera je svršavala oko pola noći. Tada bi »doktor«, kumovi i mladenci pošli u spavaću sobu i pregledali je li sve u redu. Kad su se svatovi razišli i mladenci legli, skupili bi se neki susjedi i počeli udarati u kante, bačve, zvona i sva moguća »glazbala«. Kod djevojčinih roditelja bi se po odlasku svatova skupili susjedi i rodbina i tu bi večerali.

Kod mladoženje bi pir trajao još jedan dan. Mlada bi ujutro prva ustala, marljivo pospremila po kući i oko kuće. Po tome bi ljudi sudili kakva će biti kućanica. Oko podne bi se neki svatovi, rodbina i susjedi skupili na objed.

Nakon tjedan dana bio je običaj da roditelji i bliža rodbina dođu mladoj u pohode, »na kolač«. Ponijeli bi janje, pogaču, vino, rakiju i drugo. Posebno je trebalo ponijeti kudjelju s vunom i vretenom.

Mlada se mogla vratiti u rod tek nakon 40 dana. Išla bi sa svekrom i svekrvom i još nekim ukućanima, noseći darove.

Vjenčanje Vlade Katić i Marija Rupčić (1987.)

Nakon II. svjetskoga rata vjenčanje se obavljalo nedjeljom prije podne na Župskoj Misi, obično s velikim zakašnjavanjem i nemirom. Ovo je vrlo smetalo revnom župniku fra Paulinu Vukoviću (i ne samo njemu). Znalo se dogoditi da svatovi uđu u crkvu galameći, za vrijeme propovijedi ili Posvećenja. Zbog toga je 14. I. 1960. fra Paulin molio i zaklinjao sve buduće svatove da za vjenčanje dođu u crkvu na vrijeme. Ne poslušaju li to zaprijetio je da će ih ostaviti pred vratima crkve do kraja Mise.

Kad su 31. I. 1960. doista svatovi uz buku nahrupili u crkvu tijekom propovijedi, fra Paulin ih je zaista zaustavio na vratima i ondje ih ostavio do kraja Mise. Taj lijek je bio tako djelotvoran da tu pogrešku više nikad nitko nije učinio. Kamo sreće kad bismo svi mi svećenici imali takvu duševnu snagu! Za kratko vrijeme mnogo bi se slabosti i mana u narodu popravilo, jer iskustvo pokazuje da se narod može poučiti.

Svi su svatovi 7. veljače 1960. došli na vrijeme, i prije Mise zauzeli svoja mjesta.

Od starine je poznat vrlo nevaljan običaj: umaknuće. Znalo je nekih godina biti više umaknuća (vjenčanje »na ružne«), nego pravih vjenčanja (na lipe«). Ljetopis iz 1938. piše da je 50% bilo manje umaknuća nego 1937, da je 1940. bilo 6 umaknuća, a 1941. god. 12 umaknuća. Taj naopaki običaj traje sve do danas, a kao da je posebno oživio 1991.

U starini je umaknuća bilo onda kad su roditelji priječili ženidbu i udaju. Umaklice su bez vjenčanja znali ostati i po nekoliko mjeseci. Kad su se odlučili kao vjernici vjenčati, mlada je nekoliko dana otišla kući k svojima, a nakon toga bi se obavilo vjenčanje. Takvima se nisu čitale napovijedi ili bi se čitale na drugi način. Mlada se ne bi vjenčala u bjelini ni s velom i krunom na glavi. U novije vrijeme, u neko doba, umaknuća su se osjetno smanjila. Sadašnja umaknuća ne događaju se zbog zapreke roditelja, jer nje obično nema. Bez ikakve sumnje, umaknućima ljudi udaraju pogrešne temelje svojoj obiteljskoj sreći, a ta je sreća temelj sve društvene sreće. Stoga nikad neće biti dovoljno govoriti o tome, koriti to i mlade ljude zaklinjati da bračni život ne započinje bez Boga i Njegova blagoslova.

Do 1980. vjenčanja su se svečano obavljala nedjeljom na Župskoj Misi. Poslije je prevladao običaj da se obavljaju subotom navečer (po gradsku). U svadbi se ostaje do rano ujutro. I stoga, umjesto da vjenčanje uveliča nedjeljno slavlje, te da dobri Bog bude priznatiji i častćen, broj vjernika na nedjeljnoj Misi osjetno se smanji.

U naše vrijeme na vjenčanje se dolazi automobilima. Vrlo rijetko se svadba održava u roditeljskoj kući ili u mjestu. Redovito se slavi u gostionicama i hotelima u drugim mjestima.

Mladenci se spremaju za vjenčanje poukom, a vjenčanje se obavlja pod Misom. Mladenci pristupaju Sv. Sakramentu. Na vjenčanju bude oko 50 do 100 svatova. Ostali vjernici ne okupljaju se na obred vjenčanja, pa ni djevojke.

Statistika vjenčanja od 1900. do 1992.

1900.	= 16	1923.	= 27	1946.	= 17	1969.	= 18
1901.	= 22	1924.	= 21	1947.	= 24	1970.	= 12
1902.	= 22	1925.	= 37	1948.	= 28	1971.	= 15
1903.	= 17	1926.	= 22	1949.	= 27	1972.	= 15
1904.	= 28	1927.	= 17	1950.	= 27	1973.	= 17
1905.	= 19	1928.	= 24	1951.	= 18	1974.	= 9
1906.	= 23	1929.	= 35	1952.	= 25	1975.	= 11
1907.	= 18	1930.	= 31	1953.	= 14	1976	= 13
1908.	= 31	1931.	= 33	1954.	= 21	1977.	= 18
1909.	= 22	1932.	= 20	1955.	= 28	1978.	= 12
1910.	= 27	1933.	= 15	1956.	= 26	1979.	= 11
1911.	= 18	1934.	= 13	1957.	= 19	1980.	= 10
1912.	= 33	1935.	= 27	1958.	= 19	1981.	= 11
1913.	= 18	1936.	= 22	1959.	= 12	1982.	= 8
1914.	= 26	1937.	= 23	1960.	= 22	1983.	= 3
1915.	= 5	1938.	= 36	1961.	= 22	1984.	= 5
1916.	= 9	1939.	= 34	1962.	= 14	1985.	= 10
1917.	= 8	1940.	= 30	1963.	= 7	1986.	= 6
1918.	= 23	1941.	= 22	1964.	= 19	1987.	= 9
1919.	= 48	1942.	= 25	1965.	= 32	1988.	= 4
1920.	= 41	1943.	= 14	1966.	= 15	1989.	= 5
1921.	= 35	1944.	= 16	1967.	= 13	1990.	= 6
1922.	= 31	1945.	= 2	1968.	= 18	1991.	= 4
						1992.	= 8

ukupno 1803

Od 1900. do 1914. u našoj Župi bila su godišnje prosječno 23. vjenčanja. U I. svjetskome ratu od 1915. do 1918. broj se naglo smanjio (u sve tri godine bila su 22 vjenčanja). Nakon rata broj je naglo porastao i dosegao najvišu točku za sve 93 godine: 1919. bilo je 48 vjenčanja, a 1920. god. 41.

Od 1921. do 1941. godišnji prosjek bio je 27 vjenčanja.

Od 1942. do 1946. prosjek vjenčanja iznosio je 14 (bolje nego u I. svjetskome ratu). Jedino se posebno ističe godina 1945. kad su bila samo 2 vjenčanja.

Od 1946. do 1965. godišnje je u prosjeku bilo 21 vjenčanje. Poslije 1966. broj vjenčanja se vidljivo smanjio.

Od 1966. do 1982. broj vjenčanja gotovo se prepolovio i iznosio u prosjeku 13 vjenčanja godišnje.

Od 1983. do 1992. broj vjenčanja još se više smanjio i u prosjeku je iznosio 6 vjenčanja.

Tijekom protekle 93 godine bilo je u Župi ukupno 1803 vjenčanja, dakle prosječno godišnje 19,5 vjenčanja.

Najviše je bilo 1919. god. - 48, a najmanje 1945. godine - 2.

CRKVENA GODINA

BOŽIĆNO DOBA

1. Priprema za Božić – Došašće (Advent)

Ovdje nije bila uobičajena Misa zornica. Neko vrijeme obavljale su se, i još se obavljaju, jutarnje molitve s pjesmama Došašća. Posebno se obavlja Devetnica za Božić.

U Došašću su se pjevale božićne pjesme u kući i kod ovaca. Sve se više pjevalo što je Božić bio bliže. Za župnikovanja fra Josipa Šimića kapelani fra Ivan Abrus i fra Pavao Glibotić, nastojali su oko pjevanja u crkvi, pa i oko pjevanja božićnih pjesama.

Od davnine se obavlja božićna ispovijed vjernika. Dok je župa bila naseljenija (u prvoj polovici 20. stoljeća, pa i nešto poslije), dok se Sv. Pričest dijelila samo prije podne i dok nije bilo asfaltnih cesta ni brzih prijevoznih sredstava, ispovijed se obavljala tijekom dva-tri dana. Obavljali su je susjedni župnici (njih četiri-pet), koji su tom prigodom ostali kod Župnika.

Budući da je nova Župska crkva posvećena 12. prosinca, to se nastojalo da se toga dana ili oko toga dana obavlja božićna ispovijed. Poslije se ispovijed pomaknula bliže Božiću, uz ostalo i zbog povratnika iz Njemačke. Sad se obavlja između treće i četvrte nedjelje Došašća i u četiri puta (jedoga dana). U proteklih petnaestak godina tiska se božićni program i pošalje svakoj obitelji u župi. U tom programu piše: 1. kad je ispovijed bolesnih (po župi - dan i sat); 2. kad se ispovijedaju vjernici u crkvi (dan i sat); 3. vrijeme bogoslužja za sve božićne dane (mjesto i sat) i 4. raspored blagoslova kuća (mjesto i sat). Narod obično šalje pismene čestitke rodbini i prijateljima u tuzemstvu i u inozemstvu.

O sv. Luciji sijala se pšenica na tanjur. U sredinu se stavlja prazna čaša, koja se na Božić napunila žitom, a u žito usadila svijeća što je u dnu bila uvijena u jednu, a na vrhu se granala u tri (trojica). Ako nije bilo pšenice, okitila bi se svijeća bršljanom.

2. Badnji dan

U crkvi su se obavljale zadnje pripreme za kićenje crkve. Od 1934. počeo se stavljati »Betlehem«. Župnik fra Josip Šimić nabavio je iz Ljubljane, od tvrtke »Ecclesia«, prve jaslice. Najprije ih je stavio u novosagrađenu crkvu Sv. Ante. Narod je bio oduševljen, pa je već prve godine milodarima isplatio »Betlehem« (kipovi 25 cm), koji je stajao 1500 dinara.

Na Badnji dan se strogo postilo: ujutro čaj, tijekom dana ništa, a navečer se spremalo i jelo: uštipke, bakalar i drugo (posno). Posebno je bakalar sve do danas ostao hrana bez koje neki ne mogu ni zamisliti Badnji dan.

Proteklih desetljeća ljudi su se na Badnju noć gotovo svi ispovijedali, posebno muškarci (povratnici iz Njemačke i došljaci iz Splita). Uvedena je ispovijed na Badnji dan poslije podne.

Već izjutra tog dana kitila su se vrata i prozori kuća bršljanom. Tijekom dana donesena su pred kuću tri veća komada drva - badnjaci (jedan je bio veći, a dva manja).

Predvečer se sva obitelj skupila oko kamina u kojemu je gorjela vatra. Domaćin kuće ulazio je u kuću noseći badnjak i rekao: »Hvaljen Isus! Na dobro vam došao Božić i Porođenje Isusovo!« Ukućani bi odgovorili: »I s tobom zajedno!« - Starješina je u tri navrata unosio po jedan badnjak. Svaki put bi ponovio isti pozdrav, a ukućani bi mu istim načinom odzdravili. Negdje su djeca starješinu tada posipala žitom. Badnjaci su se stavljali na vatru i cijelo božićno vrijeme na kaminu polako gorjeli pa je trebalo da budu golemi. Pošto je starješina unio badnjake, unio bi naramak slame i prostro po kući, uz isti pozdrav, a djeca su se valjala po slami. Na badnjaku se užigala božićna svijeća.

Kad su postavljeni badnjaci, cijela obitelj, skupljena oko vatre, molila je Ružarij (Krunicu) i Oče naš za pokojne. Nakon toga je slijedila večera. Dok se večeralo, kućni starješina uzeo bi bukaru vina i nazdravio svim ukućanima, govoreći ove ili slične riječi: »Živili i veselili se! Kolo nam hodilo, žito nam rodilo... Zdrav opet, ne bio proklet! Pčelice nam doce prikrivale, bile ovce i brda i doce! Zdrav, rekoše meni, da nazdravim tebi!« Tada bi starješina pošao oko kamina i svim starijima dao piti iz bukare. Za to vrijeme djeca bi se valjala po slami. Slama posuta po kući izmela bi se tek na Mladence.

Zatim je starješina blagoslivljao kuću i štalu blagoslovljenom vodom. Uz kvasni kruh, koji se pekao pod cripnjom, pekla se mala pogača (beskvasni kruh). Starješina bi uzeo pogaču i u pratnji cijele obitelji pošao u štalu. Ondje je dao ovnu, a zatim i volu da zagrize pogače. Ostatak pogače pojeli bi ukućani. Komadić kvasnoga kruha »paškurica« dao bi se svakome komadu blaga. Danas su ovi običaji zanemareni, osobito glede blaga, jer ga i nema.

3. Božić

Do 1959. (za župnika fra Paulina Vukovića) uvijek je božićna noćna Misa bila u 4 sata ujutro, a nakon nje odmah Misa zornica. God. 1959. božićna Misa bila je točno u ponoć, ali samo te i iduće godine. Već 1961. sve do 1970. ponoćka je ukinuta i božićna Misa je služena u 4 sata ujutro. Od 1970. trajno je uvedena ponoćka. Zornica se služila jutrom rano u crkvi Sv. Ante, a župska Misa u 10 sati u Župskoj crkvi. U novije vrijeme mise su na Božić: u ponoć, u 11 sati (Župska crkva) i u crkvi Sv. Ivana u 14,30 sati.

Vjernici su od davnih vremena išli na božićnu noćnu Misu i u 4 sata i u ponoć (posebno se to odnosi na mlađi svijet). Ako je noć bila tamna, nosila se zapaljena glavnja drveta. Poslije su se nosile petrolejke (feralići), a u novije vrijeme ručne električne svijetiljke. Sad veliki dio vjernika dolazi automobilima.

Križ Krune Bošnjaka u Župskoj crkvi

Kićenje bora za Božić 1990.

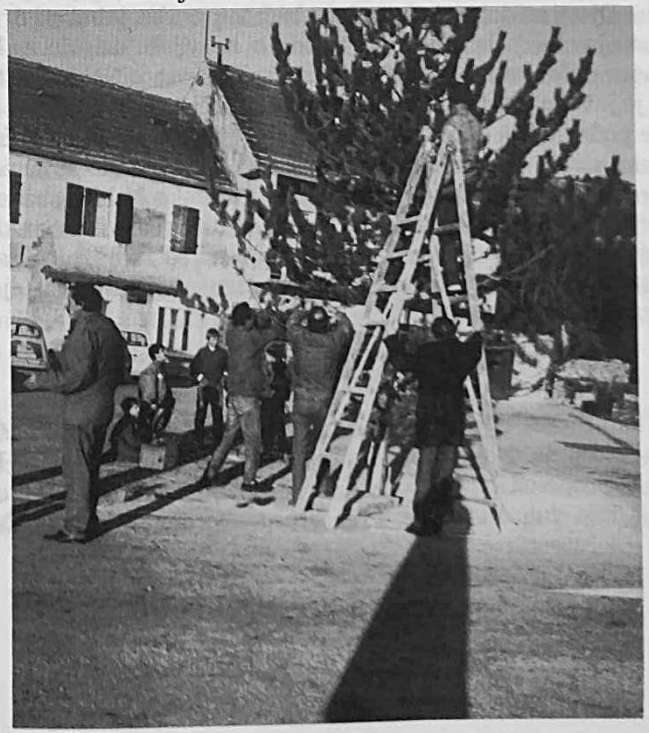

Običaj je od davnine, a sad se razvio do krajnosti, da se u toj noći puca. Prije se više pjevalo. Pucali su crkveni »mačkuli« i topić, a zatim u novije vrijeme sve više pucaju eksplozivna sredstva, koja znaju biti i pogibeljna za život. Bilo je godina kad se u tome pretjerivalo i stvaralo nered, pa i u crkvi. Posebno se to događalo u doba kad su bezbožni organi vlasti poticali takve nerede, da i tako odvrate ljude od slavljenja Božića. Neki zbog toga još i danas ne idu na božićnu ponoćku. S pravom se može reći da su božićne ponoćke bile najveća vjerska slavlja u našoj župi, posebno otkako je sagrađena nova Župska crkva. U doba bezboštva ljudi su barem na Božić išli u crkvu, a mnogi ljudi iz drugih župa, pa i iz daljine, dolazili su u našu crkvu, da se u toj masi lakše izgube, da ih ne vide i ne poznaju. Na Misi se okupljalo oko 800-1000 osoba. Rasvjeta u crkvi i oko nje privlačila je ljude. God. 1988. u našoj crkvi ponoćku je vodio fra Josip Grbavac, profesor u Sinju. Vidjevši ono silno mnoštvo u veličanstvenoj crkvi kako sjedi i sluša Božju riječ, kako pjeva božićne pjesme, izjavio je da nikad u životu i nigdje nije tako lijepo doživio Božić kao u našoj crkvi.

Do šezdesetih godina dvadesetoga stoljeća izabrani ljudi posebno su se natjecali tko će na Božić pjevati »pištulu« (poslanicu). Zbog toga su skrivali »pištular«. Ipak se znalo i takve preteći tako što su neki preduhitrili druge i mjesto iz knjige napamet ispjevali poslanicu. Među takve se ubrajaju: Andrija Šimundić, Mate Šimundić (Lugarić), Nikola Šamija (Goran), Božo Zaradić, Marinkica Petričević, Petar Olujić, Mijo Batinić i dr.

Kad je završila božićna Misa, svijet bi se zadržao neko vrijeme oko crkve, posebno kad se Misa govorila u 4 sata ujutro i kad bi nakon Mise zornice već svanjivalo. Ondje bi se pjevale gange, posebne pjesme. Pjevali su i muškarci i žene. Manje se igralo kolo. Na povratku kući posjećivali se susjedi i svima se čestitalo. Na danju Misu išao je češće stariji svijet.

Kad su se misari vratili iz crkve, bake su darivale djecu sudžukom i divenicom. To bi se zatrpalo u topli lug, brzo ispeklo, jer je badnjak stalno polako gorio. Djeca su dobivala i smokve, bademe, orahe, jabuke i drugo.

Na Božić je objed bio ranije. Pri objedu bi se svijeća užigala na badnjaku, a gasila kruhom pečenim ispod cripnje, umočenim u vino. Neki su izrezali kruh, koji je, dok je još bio tijesto, bio posebno obilježen čašom.

Poslije podne djeca bi se igrala na bademe (bajame) kao na buće (balote).

U nekim dijelovima župe (Lovreć-centar) bio je neko vrijeme običaj da djeca na Sveta Tri Kralja idu po kućama. Tri dječaka bi bila obučena kao Tri Kralja, a druga su djeca išla s njima, po obližnjim zaselcima. Svaki je »Kralj« govorio svoje riječi i molio pomoć: »Daj darak, udijeli za bližnjega svog, pa daj se veseli i pomoga te Bog!« Ljudi, osobito kućanice, darivali su djecu voćem, jajima, divenicama i drugim.

4. Sv. Stjepan

Drugi dan Božića od pamtivijeka se veoma svečano slavio u našoj župi. Do prije tri desetljeća na ovaj dan bila je procesija s Misom u 11 sati. Procesija je išla do kapele Gospe od 7 žalosti i vraćala se gornjom cestom. Poslije je išla oko crkve, ako je bilo dobro vrijeme. Prije liturgijske obnove, nakon Mise, bio je

kratki blagoslov Sv. Sakramentom. Na Stjepan-dan od davnine je bio skup - dernek u našoj Župi. Dolazili su ljudi iz drugih župa. Proteklih nekoliko desetljeća počeli su se derneci u Župi prorjeđivati, dok napokon nisu sasvim nestali.

5. Sv. Ivan (27. XII.)

U starini se održavala Misa u 11 sati. Narod je rjeđe dolazio na Misu jer je taj dan bila svečanost u Cisti Provo. Otkako je sagrađena nova Župska crkva Misa se u 11 sati služi u staroj crkvi na groblju. Onamo češće dođu vjernici. Prošlih desetak godina na blagdan sv. Ivana drži se godišnji sabor vjernika prije župske Mise. Župnik obavijesti vjernike o duhovnome i materijalnome stanju crkve i Župe, o onome što je protekle godine učinjeno i što se planira u slijedećoj godini, posavjetuje se i s vjernicima.

6. Mladenci

Misa se održavala i danas se održava u 11 sati.

7. Sv. obitelj – Iseljenički dan

Pitanje obitelji i iseljeništva prvorazredna su pitanja naše Župe. Tom danu u božićnoj osmini treba posvetiti najveću pozornost i važnost. Misa je u 11 sati.

8. Stara godina – Silvestrovo

Fra Josip Šimić u *Običajniku* piše: »Za taj dan pozovu se svi bratimi (Sv. Sakramenta) i vjernici da prisustvuju sv. Misi u 9 sati. Nakon pjevane Mise biva odrješenje za pokojne bratime... Poslije danoga odrješenja Župnik obuče bijelu štolu i plašt i s oltara podsjeti župljane na sve važnije događaje prošle godine u Župi. Pozove ih da se zahvale Bogu za dobročinstva prošle godine i zamole ga da im u budućnosti bude milostiv. Zatim izloži Svetootajstvo i pjeva se: »Tebe Boga hvalimo«!

Proteklih desetljeća na Staru se godinu ništa ne drži u crkvi. Župnik fra Josip Šimić pokušao je uvesti da Silvestrovo bude svetkovina, jer je na glavnom oltaru nove Župske crkve mramorni kip sv. Silvestra, pape, ali u tome nije uspio. To se dogodilo i s blagdanom sv. Tome, jer je na oltaru drugi mramorni kip sv. Tome apostola. Trebalo bi sve učiniti da se na Staru godinu - Silvestrovo, služi Sv. Misa u 11 sati. Između dva rata, bio je običaj da se u noći na Staru godinu stare stvari otjeraju dalje od kuće, kao stara kola, bačve i dr. To se činilo susjedima za šalu.

9. Nova godina – Sv. Bogorodica Marija – Dan mira

O ovom blagdanu piše u *Običajniku* iz 1938. slijedeće: »Ova svetkovina svetkuje se velikim slavljem. Osam dana prije, sakristan slavi podne i Zdravo Mariju. Misa počinje u 11 sati. Prvi zvoni u 9 sati, drugi u 10 sati, a treći u

10,45 sati. Sva tri i slavi. Prije Mise pjeva se: »O dođi, Stvorče Duše Svet...« Poslije Mise je blagoslov s Presvetim i procesija kroz mjesto. Procesija zaokreće kod kapele Gospe od 7 žalosti te se cestom vraća u crkvu. Na četiri mjesta daju se blagoslovi: prvi malo prije stare Tošićeve kuće, drugi ispred kuće Marinkice Petričevića, treći između kuća Franića Frankića i Petra Bošnjaka, a četvrti na vratima crkve, okrenut prema mjestu. Sveto otajstvo se unese u crkvu, položi na oltar, pokadi, izmoli se 6 Oče naša i dade se blagoslov. Po mogućnosti, puca se iz mačkula.«

Na Novu godinu bio je i dernek-skup (sada ga nema). Sad se slavi Sv. Misa u 11 sati, gdje se skuplja oko 400 vjernika. Izvještaji koji bi se trebali činiti na Staru godinu čine se na Novu godinu. Treba ispjevati: »O dođi, Stvorče Duše Svet...«

10. Bogojavljenje – Tri kralja – Vodokršće

Običajnik piše: »Pred Misu je blagoslov vode u 10 sati. Obavlja se kod nove čatrnje (sagrađena 1938.), koja sa sjeverne strane ima posebni mali odio za blagoslov vode. Odatle je narod nosio blagoslovljenu vodu kući. Nakon blagoslova slijedi Misa po običaju, a nakon Mise blagoslov s Presvetim oko crkve. Daje se jednako blagoslov na četiri mjesta. Prvi sa sjeverne strane zvonika, drugi prema prozoru sakristije, treći prema prednjem uglu s južne strane crkve, a četvrti s vrata crkve. Ostalo kao i na Novu godinu, kao i glede slavljenja«! Sad se služi Sv. Misa u 11 sati. Počinje blagoslovom vode kod krstionice. Blagoslovi se oko 200 litara vode. Vjernici tu vodu poslije Mise nose kućama. Ako je lijepo vrijeme, mnogo vjernika posjećuje crkvu. U »Betlehemu« se Tri kralja stave pred špiljicu.

11. Krštenje Gospodinovo

Blagdanom krštenja Gospodinova završava se proslava Božića. Uvijek je u nedjelju, najkasnije 13. siječnja, Župska Misa u 11 sati. Tri Kralja u »Betlehemu« odlaze iz špiljice drugim putem. Nakon ovog blagdana diže se iz crkve sav nakit koji je stavljen za Božić. Nedjeljne su mise: rana u 9 sati, župska u 11 sati, u crkvi Sv. Ivana u 14,30 sati.

12. Blagoslov kuća

Župnik fra Paulin Vuković, kako piše u Ljetopisu, počeo je 1957. g. blagoslovom kuća. Kaže da ga je jedna obitelj odbila, a nije ni ulazio u kuće obitelji za koje je znao da će ga odbiti. Svećenik je tada blagoslivljao 7 dana. S njime je pješke išao jedan čovjek: Andrija Šimundić, Božo Zaradić, Marijan Petričević (Popov); poslije i Mate Nosić (Jelin) i dr. Poslije su župnici išli u blagoslov automobilom, a pomagala su im djeca iz zaselka. Župnik daruje svakoj obitelji zidni kalendar.

Blagoslov je počimao različito: o Vodokršću ili ranije. Zbog radnika iz Njemačke, a i zbog novogodišnjih praznika djece i ljudi, proteklih petnaestak godina blagoslov je počimao već na Mladence i završavao do Vodokršća.

U središtu Lovreća ostalo bi neblagoslovljeno oko 5 obitelji, a toliko još po cijeloj Župi. Znači, blagoslivljalo se oko 98% obitelji. U nekoliko proteklih godina vjernici su dobili u kuće s božićnim programom i raspored blagoslova kuća: koji zaselak, koji dan i u koji sat. Radi osiguranja od leda najprije se blagoslivljao sjeverni, pa istočni dio župe. Redovito je zadnji planiran južni i zapadni dio, jer je ondje manje leda i blizu je.

13. Svijećnica

Misa je u 11 sati, a tijekom Mise blagoslov svijeća. U staro doba vjernici su donosili od kuće tanke svijeće, uvijene (namotane) u kolo (kolač). Od te blagoslovljene svijeće bio je običaj da se ukapi po tri kapi: na zvonu životinje, na rog životinje, na kapu, na ječermu i na kućna vrata (križ). Ta svijeća gorjela je kod umirućih.

Sad se vjernicima u crkvi podijele tanke svijeće, koje gore za vrijeme procesije i pri određenim obredima Mise. Ostatak svijeće nosi se kući. Procesija se obavi po crkvi, a ako je lijepo vrijeme oko crkve. Treba upozoriti vjernike da čuvaju klupe i da vosak ne kapaju po podu. Šteta je što zbog toga treba isključiti djecu od držanja svijeća. Inače bi upravo djeca trebala sudjelovati u procesiji, u pjevanju i nošenju svijeća.

14. Sveti Blaž

Ujutro se na Misi blagoslove dvije svijeće i obavi obred grličanja za one koji su u crkvi. Dobro je ugovoriti s djecom da prije ili poslije škole, ili u drugo slobodno vrijeme, dođu na grličanje. Prema starome *Običajniku* u prvu nedjelju nakon sv. Blaža, prije Sv. Mise, grliča se narod koji to nije učinio na blagdan.

15. Gospa Lurdska

Običajnik kaže za ovaj blagdan: »Titular župe. Crkva se što je moguće ljepše naresi. Osam dana prije svetkovine slave zvona. U predvečerje svetkovine slavi se cijeli sat, pale se vatre, bacaju rakete i pucaju mačkule. Prije svetkovine pozove se sve vjernike da i oni pale vatre kod svojih kuća. Misa počinje u 11 sati. Kip se izloži nasred crkve i lijepo se uresi. Procesija bude prije Mise i ide se na kapelu Gospe Sinjske, zatim se zaokrene ispod groblja i cestom vrati u crkvu. Prije procesije i Mise puca se iz mačkula. Kip se ostavi cijeli dan izložen na svome mjestu da vjernici mogu iskazati pobožnost.«

Na ovaj dan bio je u Lovreću veliki dernek. Mnogo je svijeta iz drugih župa dolazilo na misu i na dernek. Sad dolazi malo vjernika iz drugih župa (oko 50), a i domaći vjernici se osobito ne trude. Kao da bi ukinućem derneka trebalo ukinuti i vjerski blagdan. Pomišljalo se i na prenošenje blagdana na slijedeću nedjelju. Kad je 5. kolovoza 1991. napravljena nova Lurdska špilja i svečano blagoslovljena, uz nazočnost nadbiskupa msgr. Ante Jurića i veliku svečanost i nazočnost 500-600 vjernika, dan je zavjet da će se svake godine toga dana svečano slaviti blagdan Gospe Lurdske. Velika procesija u staro vrijeme bila je ukinuta nakon rata, pa se obavljala oko crkve. Međutim, 5. kolovoza 1991. obavlja se procesija vrlo svečano po mjestu.

16. Pepelnica (Čista srijeda)

Običajnik kaže da se u nedjelju nakon Pepelnice obavi pepeljenje svih vjernika pepelom koji se dobije od zapaljene masline blagoslovljene prošle godine na Cvjetnicu. U petnaestak proteklih godina nastojalo se na Pepelnicu pozvati vjernike u prvi dan Korizme na Sv. Misu i na obred pepeljanja. Misa se služila u 11 sati, a bila je nazočno oko 100-150 vjernika. Posebno je važno da je dolazilo mnogo djece. Tome danu treba posvetiti veliku pozornost!

17. Korizma

Glavna oznaka Korizme: pokora se održavala prilično strogo. Neki cijele Korizme nisu okusili ništa mrsno. Neki su mrsili samo nedjeljom. Obavezno se nemrs držao srijedom i petkom. Vjernici nikad nisu naučili razlikovati post od nemrsa. Kod njih je sve bio post. Mnogi su korizmene petke provodili samo o kruhu i vodi. Posebno je mnogo žena i djevojaka postilo o kruhu i vodi, od »Glorije« na Veliki Četvrtak, do »Glorije« na Veliku Subotu. To se zvalo »žežinj«. U nemrs se ubrajalo ne jesti svako meso i sve masnoće (osim ulja), mlijeko, sir i jaja.

Tijekom Korizme se pjevalo navečer u kućama i kod ovaca »Muka Gorka...« i Gospin plač.

U Korizmi se nisu pjevale vesele djevojačke pjesme, nije se igralo kolo ni plesalo, nije se ni slavila svadba.

U Korizmi se išlo češće na Misu. Prije nedjeljne Mise držao se Križni put. Križni put se održavao i petkom poslije podne, ali se lošije pohađao. U novije se vrijeme tijekom Korizme svakoga jutra prije Mise obavlja Križni put, u kojemu sudjeluju mnoga djeca i vjernici koji dođu na Misu. Djeca predvode svaki svoju postaju. Nedjeljom prije župske Mise u 10,30 sati drži se Križni put, koji uz svećenika predvode mladići i djevojke (svaki svoju postaju).

Župnik fra Paulin Vuković bio je 1961. po naputku crkvenih starješina držao u sve korizmene petke 1 sat klanjanja u crkvi Sv. Ante. Piše da je svijet tu pobožnost često pohađao.

U starija vremena održavala se korizmena ispovijed dva, tri dana, kao i prije Božića. Sad se to obavlja više puta jednoga dana. Pri kraju Korizme vjernicima se pošalje Uskrsni program, kao i za Božić. Oko Cvjetnice obavi se ispovijed starih i bolesnih u župi po kućama.

18. Sveti Josip – 19. III.

Kad je sagrađena nova Župska crkva, uz ostale oltare postavljen je i lijep oltar u čast sv. Josipa, s veoma lijepim kipom. To je još više potaklo slavljenje sv. Josipa u našoj župi. God. 1938. na sv. Josipa bila je velika svečanost. Crkva je bila dupkom puna. Bila je i procesija s kipom sv. Josipa. Kip su nosila 4 Josipa, koji su se ispovijedili i pričestili. Za procesije pucale su mačkule, a u predvečerje mačkule i vatromet. *Običajnik* piše: »Slavi se 3 dana prije svetkovine. Misa u 11 sati. Prije Mise procesija s kipom sv. Josipa do Kapele 7 žalosti BDM. Ostalo kao na Gospu Lurdsku.« Proteklih desetljeća procesija je išla oko

crkve. Skupljalo se oko 300 vjernika na Misi (radni dan, djeca u školi). Sad se opet procesija odvija kroz mjesto, po starome običaju.

19. Blagovijest – 25. III.

Ovaj blagdan Isusova začeća, Isusova utjelovljenja, voma je omiljen kod vjernika. Vjernici se rado ispovijedaju na taj danu, a Misa se služi u 11 sati.

20. Cvjetnica

U subotu, prije Cvjetnice, brala bi se ljubica (prije izlaska sunca) i stavila bi se u vodu s još drugoga cvijeća: od badema, drinina i pera od novoga žita i u tome se umivalo rano, prije izlaska sunca. U crkvu se na blagoslov nosilo: masline, lovorike, jele, ljubice i drugo cvijeće. To se veoma svečano obavljalo od najstarijih vremena. Dok se to obavljalo u staroj Župskoj crkvi, vjernici bi na grobove stavljali blagoslovljeno granje i cvijeće. Otkako je sagrađena nova Župska crkva, sve se obavljalo kod nje. Vjernici su poslije Mise odnosili blagoslov na groblje. Proteklih dvadesetak godina sve više se vjernika preselilo u Split i okolicu. Na Cvjetnicu masovno dolaze, donose cvijeće i vijence i to stavljaju na grobove, a blagoslov stavljaju u kuće, u staje i na imanja. Kad je grmjelo i padala tuča, uzimao se blagoslov masline ili lovorike i raspelo i i stavljalo van. Narod je zazivao Božju pomoć i zaštitu od munje, groma i grada. Bio je običaj, kao i na drugim mjestima, da zvone zvona.

U dvije prošle godine obred se obavlja kod Stare crkve i odmah se stavi blagoslov na grobove, a zatim se u procesiji svečano polazi u Župsku crkvu.

U crkvi se pod Misom u novo vrijeme čita Muka. Dobar čitač čita riječi pisca, a sve druge pojedine uloge čitaju posebni čitači. Svećenik čita Isusove riječi, a riječi svjetine (turbe) pjeva zbor.

Prije pedesetak godina jedan je pjevač pjevao Muku, npr. Mile Petričević, Mijo Batinić, svećenici i drugi.

Na Cvjetnicu treba posebnu važnost posvetiti blagoslovu grančica i procesiji.

Uoči drugoga svjetskog rata uveden je običaj 40-satnog klanjanja na Cvjetnicu poslije Mise. Klanjanje se nastavilo u ponedjeljak, utorak, a završilo bi u srijedu u 10 sati. Započelo bi ujutro u pet sati, a predvečer bi se molili pokornički psalmi, zatim propovijed posebnoga svećenika. Nakon propovijedi pjevalo se: »Prosti, moj Bože!« i završi kratkim blagoslovom. Na kraju bi Župnik pročitao članove katoličke akcije, bratime i druge koji će sutradan čuvati uru klanjanja. Pogodno je u ta tri dana obaviti duhovnu obnovu i korizmenu ispovijed. Ako to nije moguće, onda se u to doba ispovijede oni koji se još nisu ispovijedili. God. 1938. propovijedao je fra Ivan Hrstić i tada je bilo 600 ispovijedi.

Za vrijeme 40-satnog klanjanja Pričest se dijelila na oltaru sv. Nikole. Klanjanje je završeno procesijom sa Sv. Sakramentom oko crkve ili (ako nije moguće) blagoslovom u crkvi. Ovaj je običaj u ratu ukinut i poslije se nije obnovio. Dobro bi bilo da se obnovi kao godišnja duhovna obnova i uskrsna ispovijed i Pričest i kao najbolja priprava za kršćansko proživljavanje Svetoga Trodnevlja (Veliki Četvrtak, Veliki Petak i Uskrsnuće Gospodinovo).

21. Veliki Četvrtak

Bio je običaj da se Veliki Četvrtak ujutro dođu na ispovijed bratimi Presvetog Sakramenta. God. 1938. bilo ih je 150. Poslije Mise bratimi bi dobili rakiju i kolač. Taj je običaj ukinut 1939. Bratimi su tijekom Mise držali upaljene svijeće, kao i pri svim blagoslovima i procesijama sa Sv. Sakramentom. Poslije liturgijske obnove župnik fra Paulin Vuković uveo je pranje nogu na Veliki Četvrtak dvanaestorici starijih ljudi. To je bilo 1961, ali godine 1962. nije bilo dovoljno starijih ljudi, pa te godine nije bilo pranja nogu. Proteklih desetljeća peru se noge dvanestorici ministranata. Poslije liturgijske obnove obredi Velikog Četvrtka nisu se obavljali prije podne nego predvečer. Poslije Mise uvedeno je klanjanje, koje je nekada trajalo sve do ponoći (što je poželjno). Župnik fra Paulin Vuković držao je klanjanje do ponoći. U ponoći bi došao i stavio Presveto u »grob« (1960). Fra A. Anić je držao klanjanje od 23 do 24 sata.

U novije vrijeme se poslije Mise Večere Gospodnje ostane klanjati Presvetom, pjevajući Gospin Plač (od Kneževića). Svećenik pjeva riječi Isusove, a Ivanove, Judine, Petrove, Kaifine i drugih pjevaju pojedini dječaci i mladići, Gospine riječi djevojke i žene, riječi pisca tri skupine pjevača (naizmjenice), a riječi svjetine svi skupa. Ispjeva se do smrti Isusove. Sveukupno s Misom i Plačem to traje oko 2 i pol do 3 sata. Prilagodi se tako da ljudi prije pravoga mraka mogu doći kući.

Zbog staroga običaja da na Veliki Četvrtak dolaze posebno na ispovijed bratimi, ovaj prvi dan Svetoga Trodnevlja nije se nikad pravo ukorijenio u svijest vjernika. Na to se tuže svi župnici u Ljetopisu. Slično je i po drugim župama. Na Misi je prošlih godina sudjelovalo oko 150-200 osoba. Na Veliki Četvrtak na Slavu prestaje se zvoniti do Slave na Uskrsnom bdjenju. Djeca za to vrijeme donose čegrtaljke, zamjenjujući njima zvona. U staro doba mnogi su vjernici držali strogi post o kruhu i vodi (»žežinj«) od Slave Velikog Četvrtka prije podne do Slave na Uskrsnome bdjenju (Velika Subota prije podne).

22. Veliki Petak

Nakon obreda Velikog Četvrtka otkriju se svi oltari, a Sv. Sakrament se pohrani na oltaru sv. Nikole. Taj se oltar svečanije uresi. Vjernici su navikli promatrati ondje »grob Gospodinov«, ali pravilnije čine ako tako misle od Velikog Petka navečer do Velike Subote navečer.

»Grob Gospodinov« u Staroj crkvi bio je na Gospinu oltaru, koji je u toj crkvi prije obnove crkve 1978. bio na sredini sjevernoga zida, a u Novoj na oltaru sv. Nikole.

U starini bi se u 9 sati uputila procesija od kapele Sv. Ante prema Staroj crkvi, a poslije prema novoj Župskoj crkvi. Zaokret je bio kod kapele Gospe od 7 žalosti. Putem se pjevala »Muka gorka« od Babića u dva kora. Pjevali bi u crkvi sve do kraja. God. 1939. petnaest žena je lizlo na golim koljenima od crkve Sv. Ante do Župske crkve. I danas to čini oko 5-10 žena, ali oko Župske crkve. Zatim bi počeli obredi. Kad bi svećenik otkrio križ (u novoj crkvi), položio bi ga na oltar sv. Josipa. Pošto bi poljubio križ, vjernici su ga ljubili klečeći na

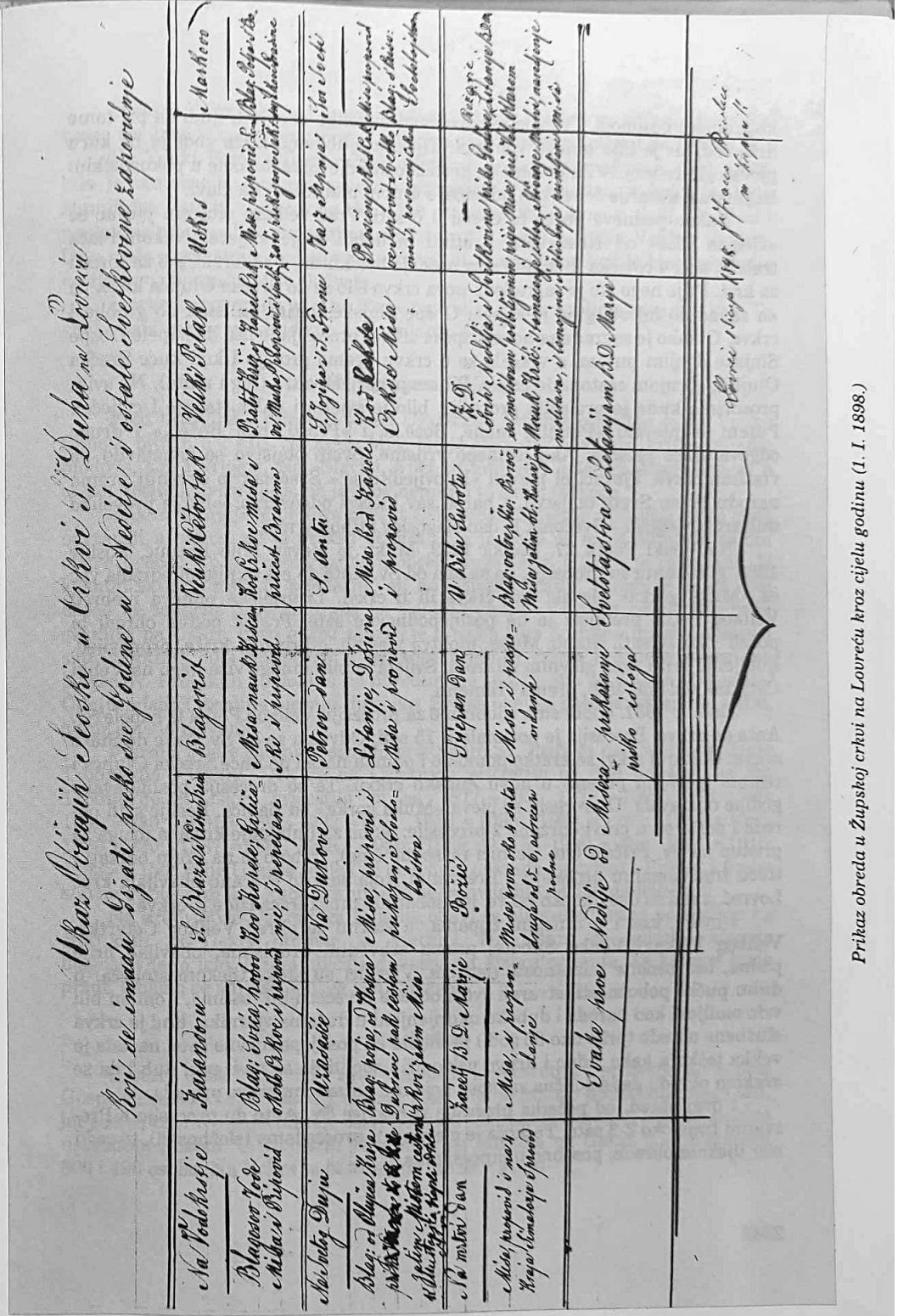

Prikaz obreda u Župskoj crkvi na Lovreču kroz cijelu godinu (1. I. 1898.)

koljenima i bosonogi. Trebalo je određivati nekoliko ozbiljnih ljudi da pri tome drže red, jer je bilo mnogo vjernika. Tijekom ljubljenja križa zbor je na koru pjevao »Puče moj...« Za križem su pretežno sve djevojke dolazile u pokorničkim haljinama, a starije žene (kao udovice) s crnom maramom na glavi.

Nakon podneva počeo bi obred u 6 sati. Pred velikim oltarom pjevao se »Gospin Plač« od Kneževića. Bratimi bi dobili svoje svijeće. Nakon Plača trebaju doći 4 čovjeka ili mladića za nošenje baldahina, 4 za ferale, a 6 za torce i za križ. Prije nego što je sagrađena nova crkva išlo se do Srećka Olujića kuće, pa na zapad do mjesta gdje je kapela Gospe Sinjske, zatim na istok do groblja i crkve. Otkako je sagrađena nova Župska crkva, procesija je išla do kapele Gospe Sinjske donjim putem, a vraćala se u crkvu prema groblju i kod kuće Srećka Olujića, gornjom cestom do crkve. Putem je gorjela vatra (lug i nafta). Na svim prozorima kuda je prolazila procesija, bilo je svjetlo i nakit (tapete i cvijeće). Putem se pjevalo »Pomiluj mene, Bože...« i »Prosti, moj Bože,,,« i druge odgovarajuće pjesme. Ako je lijepo vrijeme, Sveto otajstvo se zaustavilo na vratima crkve. Pjevači bi pjevali »Ispovijedite se!« Svećenik je okrenut prema narodu držao Sveto otajstvo, a narod sav klečeći odgovarao: »Jer je preveliko milosrđe Njegovo.« Svećenik bi dao blagoslov i tiho završio.

Na Veliki Petak 27. ožujka 1959. Muku je pjevao Mijo Batinić. Poslije 1960. g. ukinute su procesije, pa se ona od Sv. Ante do crkve nije ni održala već se »Muka gorka« pjevala oko crkve ili u crkvi. Liturgijska obnova i obred Velikog Petka prenijela je na poslijepodnevne sate. Poslije podne obredi bi počeli oko 16 sati: čitanje Muke, molitva vjernih, otkrivanje križa, propovijed, ljubljenje križa pred glavnim oltarom. Svijeta je bilo mnogo više nego na Veliki Četvrtak (od 350-450), prema vremenu.

Godine 1981. dobili smo odobrenje za procesiju Velikog Petka iz kapele Sv. Ante do crkve. Procesija je počimala u 15 sati. Odvijala se od Sv. Ante do Stare crkve. U Staroj crkvi se kratko pomolilo i odmah nazad do kuće Srećka Olujića i cestom (gornjim putem) u novu Župsku crkvu. Ta se procesija poslije svake godine održavala. U procesiji se pjeva »Muka gorka« od Babića. Poslije svih obreda i pošto su u crkvi održane 2 procesije: jedna za ljubljenje križa, a druga za pristup na Sv. Pričest (što vjernici masovno čine), trebalo je na kraju održati i treću tradicionalnu procesiju s Presvetim, koja se vrlo svečano obavljala kroz Lovreć, a sad se obavlja oko crkve, jer dobar dio muškaraca iziđe iz crkve.

I ovdje, kao i u mnogim župama, u starini se obred Velikog Četvrtka, Velikog Petka i Velike Subote, prema crkvenim propisima, obavljao prije podne, bez osobite nazočnosti vjernika. Vjernici su stoga tijekom stoljeća, u duhu pučke pobožnosti, stvarali svoje obrede u večernjim satima, i oni su bili vrlo omiljeni kod naroda i duboko ukorijenjeni u dušama vjernika. Kad je crkva službene obrede (prije oko 35 god.) prenijela na poslijepodnevne sate, nastala je velika teškoća kako jedno i drugo uskladiti i spojiti da se ne izgubi duh i da se svakom obredu dade dolična važnost, koja mu po zakonu crkve pripada.

I ovaj obred, od početka procesije iz crkvice Sv. Ante do procesije s Presvetim traje oko 2-3 sata. Teškoća je pjevanje u procesijama (složnost?!), te red i mir tijekom obreda, posebno u procesijama.

U staro doba bilo je i čuvanja »Gospodinova groba« u vrijeme župnikovanja fra Joze Šimića. Oltar poput groba napravio bi se na oltaru sv. Nikole.

Na Veliki Petak nije se radilo, osim kao pomoć siromašnima. God. 1962. bila je iznimno dopuštena večernja procesija s Presvetim, u kojoj je, kaže župnik fra Paulin, sudjelovalo oko 1300 osoba, a tih je dana u školi bilo djeci i nastavnicima posebno zabranjeno sudjelovati u crkvi u tijeku Velikog Tjedna. Ono malo djece što je sudjelovalo u procesiji na prostoru koji je bio malo bolje osvijetljen od straha bi se skrivalo.

I ovdje se govori da se vino što se na Veliki Petak popije pretvara u krv. Ta velika zabluda navodi ljude da prekomjerno piju.

23. Uskrsno Bdjenje

Pred liturgijsku reformu obred Uskrsnoga Bdjenja obavljao se na Veliku Subotu ujutro u 8 sati. Na kraju Mise bio je blagoslov jela: jaja, kruha, mladih plodova, soli i drugog. Na »Slavu« svijet se umivao i galamio. Blagoslov su u crkvu nosila najviše djeca, pa je zbog nemira i to činilo teškoće.

Nakon liturgijske obnove obredi Uskrsnoga Bdijenja nekoliko su se puta održavali u ponoć, ali je praksa pokazala da je bolje za našu Župu da se oni obave uvečer. To je veoma ozbiljan obred, dugo traje, a Župa je raštrkana. U kasnim satima došla bi mlađarija, ali ne i djeca i stariji. Propis je da se ovaj obred ne započne prije sumraka na Veliku Subotu i da ga treba završiti prije svanuća na Uskrs. Ovaj obred zauzeo je u našoj župi dostojno mjesto. Vjernici svih životnih dobi skupe se u velikom broju u crkvu i donese hranu na blagoslov. Proteklih 15 godina na obredima je sudjelovalo od 450 do 650 osoba. Čitaju mladići, psalme pjevaju djevojke. Sve se obavlja dostojanstveno, u tišini, ali uz glasno pjevanje.

Vjernici svake godine masovno pristupaju Sv. Pričesti na Cvjetnicu, Sveto Trodnevlje i Uskrs. Dok se na Cvjetnicu pričestilo od 300 do 400, na Sv. Trodnevlje i Uskrs pričestilo bi se 1977.=560; 1978.=700; 1979.=700; 1980.=680; 1981.=760; 1982.=905; 1983.=1095; 1984.=1287; 1985.=1080; 1986.=930; 1987.=800; 1988. =930; 1989.=1115; 1990.=926; 1991.=1010; 1992.=1150. Prije Uskrsa uvijek se obavljala uskrsna Ispovijed i Pričest i posjet starim i bolesnim kod kuće. Ukupno bi se ispovijedilo od 700 do 950 ljudi.

Na kraju Mise Uskrsnoga Bdjenja obavi se blagoslov hrane po običaju i s čestitkom za Uskrs otpuste se vjernici. Na Uskrs se najprije blaguje blagoslovljeno jelo. Nema običaja donositi na blagoslov janje, ali kadgod bude pršut. Obično se najviše donose jaja i sirnice.

24. Uskrs

U staro doba Misa u 11 sati, blagoslov s Presvetim i procesija do kapele Gospe žalosne. U staro doba Uskrsna Misa bila je mnogo posjećenija nego sad, jer sad se zapravo najsvečanije slavi Uskrs u Uskrsnom Bdjenju, koje se smatra uskrsnom Misom. U proteklih 15 godina na Misama na Uskrs bilo je između 300 i 490 osoba. Na Uskrs se čestita i ne ide se u goste.

25. Uskrsni ponedjeljak

Drugi dan Uskrsa, otkako je sagrađena nova crkva, Misa je u 11 sati u Staroj crkvi i crkva bude dupkom puna.

26. Blagoslov polja

Starodrevni je običaj da se blagoslivlje polje, blago, kuće (i u novije vrijeme djeca na sv. Antu).

U prijašnja vremena vjernici su veoma veliku važnost pridavali blagoslovu polja, jer su dobrim dijelom od polja i živjeli. Poslije, pa sve do naših dana, mali broj osoba i manjim dijelom žive od poljoprivrede. Ipak i danas vjernici, posebno kad je to blizu njihovih kuća, rado dođu na blagoslov.

U prošla vremena bila su tri glavna blagoslova: Na Markov dan (25. IV.), na sv. Duju (7. V.) i na Spasovo.

27. Markov dan (25. IV.)

Blagoslov je od starine na Gradini iznad središta Lovreća, gdje se u 9 sati skupi narod. Kaže *Običajnik:* »Svećenik se tu obuče. Remeta donese križ, bandiru i potrebite stvari za blagoslov. Prva stanica je Gradina, druga kod križa na Mrnjavcima, treća »kod kruške« - gdje Nikolićima kreće put s ceste, a četvrta je pred Župskom crkvom. Putom svećenik pjeva litanije Svih Svetih, a narod odgovara. Kad svećenik dođe pred oltar, izmoli molitvu i slijedi Misa.«

Prošlih 20 godina, otkako su procesije bile zabranjene, blagoslov se obavljao oko Župske crkve. Od 1991. ponovno idemo s blagoslovom istim starim putem i u isto vrijeme. Budući da je na Gradini i pod Gradinom bio važan rimski grad i Gradina je u središtu župe i vidi se iz većeg dijela župe, to smo zaželjeli i odlučili, pa i zavjetovali se, da ćemo na vrhu Gradine podići jedan lijep i velik križ, da Bog čuva naše ljude i mladiće u ovom strašnom ratu u kojem se naša domovina bori za svoje konačno oslobođenje.

U ovom blagoslovu najviše sudjeluju: Bošnjaci, Lovreć (središte), Milinovići, Mrnjavci, Rupčići i Staje. Mrnjavci, Rupčići i Staje najviše dođu na Gradinu i kod križa na Mrnjavcima, pa onda pođu kući.

Blagoslov blaga obavljao se na Gradini, kod križa na Mrnjavcima, na cesti niz Bošnjakovu stranu i na ulazu u Bošnjake.

28. Sv. Duje (7. V.)(Sudujmova)

U stara vremena (između dva rata) pri ovoj procesiji znalo je dolaziti do smutnje između Kule i Dubrave. Stoga treba uzeti jednoga čovjeka ili mladića sa 2 dječaka iz Kule te 1 čovjeka ili mladića sa 2 dječaka iz Dubrave, koji će nositi križ, zastavu, uskrsnu svijeću, trojicu, škropionicu i kadionik s lađicom. Ova šestorica nose spomenute stvari iz crkve skupa sa Župnikom. Kod križa iznad Kasuma (na Letaruši) narod čeka. Ondje je prvi blagoslov. Zatim se ide u procesiji kroz Olujiće, pa preko polja. Na cestu se izlazi kod Domića kuće. Drugi

se blagoslov obavio kod kapele ispod Mustapića, treći 100 m istočno od Ćorušića kuće, a četvrti kod kapele Gospe Sinjske.

Zatim bi se ispod groblja pošlo u Staru crkvu, a kasnije u novu Župsku crkvu i održala bi se Misa (uz blagoslov polja blagoslivljalo se i blago, i to na Letaruši, kod kapele u Dubravi i oko 100-200 m od Ćorušića kuće). Poslije 1960. i ova procesija je zabranjena. Blagoslov se obavljao na sv. Duju poslije podne na Letaruši, gdje bi se okupio narod iz Kule (oko 50-80). Svećenik bi otišao zatim u Dubravu i kod kapele održao blagoslov polja, a od 1975. i Misu. Ondje se skupilo dosta svijeta iz Dubrave (oko 80). God. 1991. obnovili smo i ovdje procesiju: prvi blagoslov na Letaruši, drugi na raskrižju između Olujića i polja, treći u polju kod stabla na staroj granici Opanaka i Lovreća. Tamo su čekali vjernici iz Dubrave. Četvrti blagoslov bio je kod kapele u Dubravi i tamo je održana Misa.

29. Spasovo – Uzašašće – Križi

U staro doba išlo se u procesiji, bez svećenika, do križa u Nosićima. Svećenik je od kuće došao na konju. *Običajnik* piše: »Ovaj blagoslov počinje kod križa (greblje) između Nosića i Čojine kuće. Odatle procesija ide na cestu (prema sjeverozapadu), ispred kuće Marijana Jelića. Ide se cestom sto metara i tu se održi drugi blagoslov. Treći blagoslov drži se kod velikog kamena u Novaku, a četvrti pred Župskom crkvom. Zatim Misa od Spasova.

Kad su procesije bile zabranjene (oko 1960. god.), blagoslov se obavljao kod Župske crkve, a poslije kod križa u Nosićima. Onamo su dolazili najviše Donji i Gornji Bekavci, Nosići i Jelići, a ponešto i drugi.

Otkako su procesije ponovno dopuštene (od 1991. god.), ide se od križa u Nosićima prema kapeli Sv. Ante. Drugi blagoslov bude ispod Jelića kuća, treći iznad Batinića kuća, a četvrti kod crkve Sv. Ante. Slijedi Sveta Misa. To bude poslije podne, jer izjutra zajedno bude Misa u Župskoj crkvi s blagoslovom polja oko crkve.

30. Duhovski ponedjeljak

Kad je 1948. u župi bila Krizma (Potvrda), Nikolići su od biskupa zatražili za sebe posebni blagoslov polja. Župnik fra Frano Petričević htio je taj blagoslov obavljati na Uzašašće, ali se s tim nisu složili Nosići i Jelići, koji su se žalili Biskupu. Zato je Biskup odredio da se blagoslov za Nikoliće obavlja na Duhovski ponedjeljak.

Običajnik kaže: »Nikolići imaju doći po župnika i za potrebite stvari za blagoslov. Blagoslov počinje u 8 sati kod križa pred Nikolićima. Druga postaja je na vratima započete crkve. Treća postaja je na Pišćetu, a četvrta na vratima Stare crkve na groblju. U crkvi se nastavi Misa za cijelu župu.«

Kasnije, kad su procesije zabranjene, blagoslov se obavljao od 1974. kod Kapele Sv. Ivana. U novije vrijeme obavljao se i obavlja na Duhovski ponedjeljak poslije podne, jer je ujutro u 11 sati Misa za cijelu župu u Staroj crkvi.

31. Sveti Jure (23. 4.)

Od 1983. god. kad je sagrađena kapela Sv. Jurja u Čaljkušićima, drži se blagoslov kod te kapele poslije podne, bez Mise. Skupi se od 60 do 80 osoba, gotovo sve osobe koje sad žive u Čaljkušićima a mogu se kretati:

32. Blagoslov u Stajama

Godine 1991. postavljen je križ pred ulazom u Petričevića Staje, osobito zaslugom Frane Petričevića (našeg iseljenika u Australiji). Kod toga križa obavlja se od 1991. jednom u proljeću blagoslov.

33. Blagoslov blaga

Redovito se pri svakom blagoslovu polja blagoslivljalo i blago. Krave, ovce, koze i druge životinje izvodile bi blizu blagoslova polja, oko bunara, i Župnik bi ondje obavio blagoslov blaga.

Blago se blagoslivljalo i prije nego što bi otišlo na ljetnu ispašu u Bosnu. Na primjer, Čaljkušići bi doveli sve blago na lokvu ispod Crkavica.

34. Škropljenje kuća

Kućni starješina škropio je blagoslovljenom vodom kuću: na Badnjak (navečer), na Staru godinu, na Vodokršće (novom blagoslovljenom vodom) i na Poklade.

35. Duhovi

Običajnik piše: »Zvona slave 8 dana. Crkva se najsvečanije nakiti. U predvečerje pale se vatre, bacaju rakete i pucaju mačkule. Misa je u 10 sati. Poslije Mise biva procesija s Presvetim. Zaokret procesije kod Gospe od 7 žalosti. Ostalo kao na Tri Kralja. Nakon podneva nema ništa. Drugi dan Duhova je Sveta Misa na groblju u 9 sati.« U novo vrijeme na Duhovski ponedjeljak Misa je u Staroj crkvi u 11 sati.

Poslije drugoga svjetskoga rata otpale su sve vanjske proslave, osim procesije oko crkve. Sad se na Duhove drži devetnica. Na sâm dan Duhova ide svečana procesija po starome običaju. U procesiji se nosi nova slika Duha Svetoga koju je naslikao 1989. akademski slikar Josip Biffel.

U stara vremena skup - dernek je na Duhove trajao 2 ili 3 dana. Nažalost, odlaskom ljudi i mladeži na rad u Njemačku, preseljavanjem u Split i okolicu i polaskom u školu, posebno ženske mladeži, derneka je posve nestalo već oko dvadesetak godina.

36. Nedjelja Presvetoga Trojstva

U *Običajniku* stoji: »Sve biva kao u običnu nedjelju, osim što nakon Mise bude blagoslov s Presvetim i procesija oko crkve.« - Sad nema procesije.

37. Sveti Ante

To je titular crkvice kod Stare župske kuće. *Običajnik* veli: »Tri dana zvona slave. Kip se uzme iz niše u Župskoj crkvi. Nosi se u procesiji od crkvice Sv. Ante do Župske crkve i tu se služi Misa. Procesija počinje u 9 sati. Nakon podneva blagoslov je u crkvi.«

Otkako su procesije zabranjene, blagdan se obavljao u crkvi Sv. Ante. Ondje je nabavljen i novi kip sv. Ante. Izjutra je bila Misa s procesijom oko crkve (i po dvorištu,) a poslije podne Misa s blagoslovom djece. Na obje Mise došlo bi oko 400 vjernika. Pričesti bi bilo oko 250.

Kad je Župska crkva obnovljena 1989. god., jutarnja Misa i procesija drže se kod crkvice Sv. Ante, a poslije podne u 17 sati Misa je s blagoslovom djece i blagoslovom ljiljana u Župskoj crkvi. Na poslijepodnevnoj Misi bude mnogo mladih roditelja s djecom, pa se taj obred lakše održi u Velikoj crkvi, a poslijepodnevni neverini često su ometali obred kod crkvice Sv. Ante.

U staro doba vjernici su za blagdan sv. Ante donosili na dar vunu. Nosići su darivali janje, kao uzdarje za obavljeni blagoslov blaga.

38. Nedjelja nakon svetoga Ante

Običajnik donosi: »Ovo je dan kad se službeno izlaže Sveto otajstvo na čuvanje vjernicima. Izloženje se obavi odmah nakon Mise. Narod se s nekoliko riječi upozori na to. Društva se pozovu na čuvanje (klanjanje) po satovima. Crkva se što ljepše nakiti, osobito veliki oltar. Zadnji sat od 18 do 19 sati mole se pokornički psalmi i Velike litanije. Sve se završi kratkom propovijeđu. Narod se na ovu svečanost upozori u nedjelju prije.

Toga običaja sad nema. Ipak bi trebalo uvesti jedan dan u godini u kojem bi se obavljalo cjelodnevno klanjanje. Liturgijskom obnovom stavljen je naglasak na Svetu Misu i na Svetu Pričest, ali se ne smije potpuno izostaviti smisao adoracije (klanjanja).

39. Tijelovo

Običajnik iz 1938. kaže: »Misa u 9 sati. Škole se pozovu pismeno da prisustvuju s djecom. Djeca se organiziraju tako da svatko donese buket cvijeća a ženske po dvije da nose košaricu punu cvijeća, koje će posipati pred Svetootajstvom, predvođene jednom učiteljicom. Procesija je poslije Mise. Prvi blagoslov biva na silasku s ceste k Frankića kući. Tu se namjesti stol pokriven stolnjakom, jastucima, cvijećem i ostalim uresom. Drugi je blagoslov kod kapele Gospe sinjske, treći ispred kapele Gospe od Sedam žalosti, a četvrti kod Frane Frankića kuće. Oltari se urede kao i prvi. U crkvi je završetak blagoslova. Tijekom procesije, po mogućnosti, pucaju mačkule. Nakon podneva biva u crkvi blagoslov s Presvetim.« Dok je Stara crkva bila Župska crkva, procesija se odvijala od crkve do Olujića kuće (blagoslov), pa do sadašnje kapele Gospe sinjske (blagoslov), treći blagoslov pred grobljem, a četvrti u crkvi.

Nakon rata i kasnije procesija se obavljala ispred i oko crkve, a blagoslovi na četiri mjesta: južno od Kekića kuće, pred Lurdskom špiljom, jugozapadno od

pročelja crkve i u crkvi. Sad se obavlja ili na Tijelovo ili (još češće) u nedjelju nakon Tijelova je procesija s Presvetim po mjestu. Prvi oltar namjesti se pri dnu stubišta, drugi pred novom zgradom (Vatrogasni dom), treći ispred kuće Nikolića, a četvrti u Lurdskoj špilji. Treba organizirati djecu s cvijećem, poučiti ih kad i kako treba posipati cvijeće, nabaviti novi baldahin, treba nositi 4 »ferala«, 6 »toraca«, procesionalni križ i sve zastave.

Budući da je Tijelovo zapovjedani blagdan a ljudi rade na poslu i djeca su u školi, to Tijelovo rijetko može odgovarati za procesiju. Stoga će se bolje obaviti procesija u slijedeću nedjelju. Bilo bi poželjno za Tijelovo i za dan procesije pozvati sve vjernike na Sv. sakramente ispovijedi i Pričesti.

40. Srce Isusovo

Običajnik donosi: »Procesija počinje u 9 sati od crkvice Sv. Ante (gdje se nalazi kip) do Župske crkve s kipom Srca Isusova. Zaokret je kod kapele Gospe od Sedam žalosti kao na sv. Antu. Za ovu svetkovinu slave zvona tri dana.«

Ukidanjem procesija, ukinuta je i ova. Poslije se donosio kip Srca Isusova iz crkvice Sv. Ante u Župsku crkvu i ondje se služila Misa i išla je procesija oko crkve. Pričesti na Srce Isusovo bilo je više od 200.

Dobro bi bilo obnoviti procesiju Srca Isusova.

41. Mjesec svibanj

Od vremena župnika fra Joze Šimića drži se Svibanjska pobožnost u čast Gospi. Tu su pobožnost podržavali svi župnici do danas. Prije se pobožnost održavala u crkvi Sv. Ante. Dolazilo je oko 50-70 osoba iz Batinića, Nosića, Sekeleza, Milinovića, Bošnjaka i Lovreća. Kad je sagrađen Župski stan u Lovreću potkraj 1981. god., pobožnost se većinom obavlja u Staroj crkvi ili u Župskoj kapeli pred jutarnju Misu. Na tu Misu su često vrlo marljivo dolazila školska djeca. Ona su predmolila krunicu i tako molila i učila moliti. Trudili smo se da na svakome vjerskom sastanku vjernici prije Mise mole barem koje otajstvo krunice. To se odnosi i na listopadsku pobožnost, koja je odavna uhvatila dublje korijenje.

42. Sveti Ivan Krstitelj (24. 6.)

Godine 1974. otvorena je kapela kod Nikolića u čast sv. Ivana Krstitelja. Godine 1980. blagoslovljena je blizu kapele veća crkva u čast svetoga Ivana Krstitelja, koja je sagrađena na temeljima crkve koji su bili sazidani još 1935. Svake godine, ondje se služi Sveta Misa i drži procesija oko groblja u 10,30 sati. Po cijeloj Župi, a i okolnim župama, pale se vatre uoči sv. Ivana. Običaj je bio u kućama obavljati molitvu Ružarija.

Vlada staro mišljenje da tko ima na nogama natučke što je išao bos, treba na svetoga Ivana prije izlaska sunca proći bosim nogama kroz lug koji je ostao od sinošnjeg paljenja i noge će ozdraviti.

43. Posveta Stare župske crkve Duha Svetoga (9.7.)

Stara Župska crkva posvećena je 9. srpnja 1759. U starom Ljetopisu iz 1897. god. piše: »7.7. danas na svetkovinu posvećenja crkve skupilo se misnika 17 i bi ispovid kod crkve župničke ispovi đeno i pričešćeno osoba 517«.

Taj se dan svake god. slavio. Svećenici su imali posebne ovlasti za odrješenje od grijeha koji su bili pridržani Biskupu. Taj dan ponovno treba označiti, i na taj dan (ili najbliže nedjelje) održati Misu u Staroj crkvi.

44. Proslava Gospe Lurdske (5. 8.)

Budući da se zimi redovito ne može dostojno proslaviti titular naše župe Gospa Lurdska, to smo odlučili naći prigodu da to izmijenimo. Zato nam se pružila vrlo lijepa prigoda godine 1991. god. Tada smo završili osmogodišnje radove na Župskoj crkvi i oko nje. Napravili smo veliku i lijepu Lurdsku špilju, istočno od crkve, nabavili nove kipove Gospe Lurdske i sv. Bernardice (dar Ante Šamije i njegove obitelji). Dana 5. kolovoza 1991. god. proveli smo duhovnu obnovu, pozvali Nadbiskupa msgr. Antu Jurića i održali veliku svečanost s procesijom po mjestu. Iako je bio radni dan, ipak se okupilo mnoštvo vjernika, kao na najveće blagdane u godini. Tada je Nadbiskup blagoslovio Špilju i kipove. Toga dana zavjetovali smo se da ćemo svake godine na taj dan na najsvečaniji način slaviti našu zaštitnicu Gospu Lurdsku. U to vrijeme, naime, kod kuće su sva djeca i mladež, a i najveći dio naših iseljenika i radnika nalazi se na odmoru u našoj Župi.

45. Sedam žalosti Bl. Djevice Marije – Gospa Žalosna (15.9.)

U staroj Župskoj crkvi bio je uz glavni oltar i oltar Gospe Zalosne. Taj se oltar nalazio posred crkve na sjevernom zidu. U doba velike obnove ove crkve 1977/78. morao se oltar dignuti jer je drvo bilo potpuno propalo i nije se moglo popraviti. Kip Gospe Žalosne je obnovljen i postavljen u nišu pred oltarom (sjeverno).

Običajnik donosi: »Ovo je svetkovina koja se svetkuje od davnine u Staroj župskoj crkvi. Sedam dana prije slave zvona. Misa biva u 11 sati. Prije Mise procesija oko grobišta sa slikom B. D. Marije«. Tog dana bio je u Lovreću veliki dernek. Poslije je taj blagdan, gradnjom nove crkve i zapuštenošću Stare crkve gotovo sasvim zanemaren.

Proteklih godina drži se na taj dan Sveta Misa. Trebalo bi ovom blagdanu posvetiti više brige i obnoviti procesiju oko groblja.

46. Krist Kralj

Običajnik kaže » Dolazi u zadnju nedjelju mjeseca listopada. Tada je opća ispovijed za društva Katoličke akcije. Poslije Mise je procesija kroz mjesto. Zatim u crkvi posveta Kristu Kralju. Ako je moguće, pozove se neki svećenik radi ispovijedi, Mise i propovijedi.«.

Liturgijskom obnovom ovaj je blagdan prenesen na zadnju nedjelju crkvene godine. Obavlja se posveta Kristu Kralju. Dobro bi bilo obnoviti procesiju oko crkve i pred Presvetim obaviti posvetu.

47. Svi Sveti (1. 11.)

Običajnik donosi: »Sve po običaju, osim što nakon Mise ima blagoslov s Presvetim oko crkve. Za ovu svetkovinu zvona slave 8 dana.« Narod Sve Svete smatra prvim Božićem i osobito poštuje ovaj blagdan. Uz njega su vezani i neki običaji.

Budući su u našoj Hrvatskoj domovini Svi Sveti postali i državnim blagdanom, to će on sve više dobivati važnost jer je i u svezi s Danom mrtvih.

U našoj Župi Misa je u 11 sati. Po starom običaju poslijepodnevna Misa od Svih Svetih služi se u Staroj crkvi na groblju u 15 sati.

Toga dana na jutarnjoj Misi bude oko 400 osoba, a poslije podne bude puna Stara crkva. Za Sve Svete i Dan mrtvih u župi se pričesti od 350 do 600 osoba.

48. Dan mrtvih (2. 11.)

Običajnik iz 1938. govori: »Na Sve Svete javi se narodu da mogu dobiti oproštenje za svoje pokojne. Pozove sve vjernike na ispovijed i Pričest. Javi se da će na Dan mrtvih prve dvije Mise biti u crkvici Svetog Ante, s početkom u 5 sati ujutro. Nakon toga ispovijedanje. Nakon obavljene ispovijedi i Pričesti i druge Mise, Župnik ide služiti treću Misu na groblju u 8,30 sati. Poslije Mise drže se zajednička odrješenja na četiri mjesta.

Neki su župnici nakon zajedničkih odrješenja obavljali i pojedinačna odrješenja. Sad se u 8 sati služi prva Misa na groblju, druga na groblju u 10 sati, a poslije Mise procesija oko groblja. Na četiri ugla groblja odrješenje. Poslije podne Misa i odrješenje kod crkve Svetoga Ivana u 15 sati. Ispovijedanje pak u svako slobodno vrijeme. Vjernici običavaju taj dan dati najviše Misa tijekom cijele godine (oko 1000). Držimo da to čini svaka obitelj.

Na Sve Svete poslije podnevne Mise na groblju počinje zvonjenje za mrtve, koje traje cijelu noć, i na Dan mrtvih do početka glavne Mise. Prije su zvonili odmah nakon podneva, i to stalno nastoje, iako to ne odgovara duhu blagdana Svih Svetih. Zvonari žele biti na groblju i zvoniti, jer ljudi dolaze onamo, donose cvijeće i daruju one koji zvone. Stoga, ako zvonari baš žele da se zvoni odmah nakon podneva, onda bi trebalo svakako nastojati da od Svih Svetih na podne do navečer zvone, a ne brecaju. Brecanje bi trebalo početi nakon Zdravo Marije. U Župskoj crkvi breca navečer do 9 sati i ujutro neko vrijeme (na prekide), jer bi se inače motori za zvonjenje mogli uništiti. Bilo je godina kad je bilo teškoća sa zvonjenjem i samovolje zbog novčane zarade.

Pravedno je da oni koji zvone budu nagrađeni, a i od zarađenoga jedan dio daju crkvi jer su zvona crkvena, crkveni su konopi i crkva troši struju za zvonjenje.

U *Običajniku* nema ničega o ovome zvonjenju. Prije su zvonili: remeta, crkovinari i drugi dobri vjernici, pa nije bilo nikakvih teškoća oko zvonjenja.

49. Gospa od zdravlja (21. 11.)

U *Običajniku* piše: »Župnik na vrijeme upozori remetu da donese sliku Gospe od zdravlja iz kapele u crkvu, da je postavi nasred crkve i nakiti. Misa i ostalo po običaju.« I sad se drži Misa na Gospu od zdravlja u 11 sati.

50. Sveti Nikola – putnik (6. 12.)

U *Običajniku* piše: »Osam dana se slavi prije blagdana. U predvečerje pale se vatre, puštaju rakete i pucaju mačkule. Misa započinje u 11 sati. Prije Mise procesija ide s kipom svetoga Nikole kroz mjesto, a zaokreće kod kapele Gospe od Sedam žalosti. Tijekom Mise pucaju mačkule, a nakon Mise je kratki blagoslov s Presvetim.«

Jedino još na ovaj blagdan u našu crkvu dolazi dosta vjernika iz okolnih župa. Domaći vjernici trebali bi za ovaj blagdan mnogo marljivije dolaziti.

Kad su prestale procesije po mjestu, obavljale su se oko crkve, a sad opet po mjestu. Ovaj se blagdan započeo slaviti najsvečanije 6. prosinca 1938., kad se nekoliko tisuća vjernika iz naše i susjednih župa okupilo da proslavi blagdan Zaštitnika putnika. Graditelj crkve fra Jozo Šimić namjerno je jedan oltar u crkvi posvetio svetome Nikoli, zaštitniku putnika, jer je od pamtivijeka mnogo naših ljudi išlo u daleki svijet trbuhom za kruhom. U osnivanju toga blagdana bio je pravi psiholog, pa je to postao gotovo glavnim blagdanom u našoj Župi.

51. Sveta Lucija (13. prosinca)

Bio je običaj da se na taj dan posije pšenica za Božić. Tog su se dana darivala djeca.

52. Godišnjica posvete Župske crkve (12. prosinca)

Običajnik piše: »Na 12.12. slavi se svake godine posveta nove Župske crkve (od 1937.). Toga dana bude svečana Misa u 10 sati. Da svečanost bolje uspije, neka Župnik nastoji da za taj dan naredi Božićnu ispovijed.«

Slavlje posvete crkve svakako bi trebalo obnoviti, bez obzira na to koliko će vjernika doći. Božićna bi ispovijed tada bila prilično rano zbog domaćih vjernika, a pogotovo zbog onih koji dođu iz Njemačke.

52. Sveti Toma apostol

U *Običajniku* stoji: »Budući da je na velikom oltaru kip svetoga Tome, župnik će nastojati narodu najaviti da će se na taj dan (21. 12.)održati sveta Misa u 9 sati. Prije svetkovine tri dana slave zvona. To se nije održalo i blagdan se posebno ne slavi. U obnovljenome kalendaru blagdan je svetoga Tome 3. srpnja.

BLAGOSLOVI, PROCESIJE I POBOŽNOSTI

BLAGOSLOVI

Blagoslov s Presvetim držao se od starine u svaku prvu nedjelju u mjesecu, nakon župske Mise. Držala se procesija s Presvetim oko crkve, s blagoslovom na četiri mjesta. Blagoslov oko crkve s Presvetim držao se još na ove dane: na Tri kralja, na Veliku Srijedu (kraj četrdeset satnog klanjanja) nedjelju nakon sv. Ante, na Presveto Trojstvo i na Sve Svete.

Bilo je dosta blagdana na koje se nosilo Presveto u procesiji kroz mjesto: na Novu godinu, na Veliki Petak (navečer), na Uskrs, na Tijelovo (četiri oltara) i na Duhove.

Svaki put se pri blagoslovu ili procesiji s Presvetim, bratimima Sv. Sakramenta podijele svijeće i oni prate Presveto u procesiji. Ako je loše vrijeme, obred se obavi u crkvi. U procesiji oko crkve nosi se samo križ i velika zastava.

Presveto se nosi pod baldahinom i u pratnji 4 »ferala« i 6 »toraca«. Društva u procesiji oko crkve ne idu pod svojim zastavama. Pod svojim zastavama idu u svim procesijama koje polaze iz crkve u crkvu ili iz crkve po mjestu, osim na Veliki Petak ujutro i navečer (tako piše *Običajnik*).

Župnik treba uvijek naći 3-5 muškaraca ili žena koji će držati red u procesiji.

U procesijama u kojima se nose kipovi ili slike župnik u nedjelju prije pozove mladiće koji žele nositi da se dođu ispovijediti. Prednost imaju imenjaci sveca.

Prema »Običajniku« u procesijama treba biti slijedeći red: »Najprije križ s dvije svijeće, nakon toga djeca, onda Društvo sv. Ante sa zastavom. Iza društva Sv. Ante ide velika zastava s muškarcima, pa zastava Katoličke akcije (djevojke) i Katoličke akcije (žena), Pjevački zbor; ministranti (mali podvornici), svećenik pod baldahinom ili pred kipom i na kraju ženski svijet.

U procesijama će župnik odrediti jednoga ili dva muškarca koji će pred muškarcima moliti Ružarije.«

PROCESIJE (prema »Običajniku« iz 1938.)

1. *Na Novu godinu*, nakon Mise, procesija s Presvetim do kapele Gospe od 7 žalosti.
2. *Na Tri Kralja* procesija poslije Mise s Presvetim oko crkve.
3. *Na Gospu Lurdsku*, prije Mise, do kapele gospe Sinjske, pa ispred groblja na cestu do crkve.
4. *Na Sv. Josipa* prije Mise, procesija do kapele Gospe od 7 žalosti.

Proslava završetka radova — Procesija — Blagoslov špilje (5. VIII. 1991.)

Duhovska procesija — kroz mjesto (1991.)

5. *Na Cvjetnicu* procesija s Presvetim nakon Mise oko crkve.
6. *Na kraju 40-satnog klanjanja* procesija oko crkve, na Veliku Srijedu.
7. *Na Veliki Petak* u 9 sati iz kapele Sv. Ante do kapele Gospe od 7 žalosti.
8. *Na Veliki Petak* navečer, procesija s Presvetim do kapele Gospe od 7 žalosti.
9. *Na Uskrs* poslije Mise procesija s Presvetim do kapele Gospe od 7 žalosti.
10. *Na Duhove* procesija nakon Mise s Presvetim do kapele Gospe od 7 žalosti.
11. *Na Presveto Trojstvo* procesija s Presvetim nakon Mise oko crkve.
12. *Na Tijelovo* procesija (4 blagoslova) s Presvetim do kapele Gospe Sinjske.
13. *Na sv. Antu* procesija iz kapele Sv. Ante u Župsku crkvu u 9 sati.
14. *Na Srce Isusovo* procesija u 9 sati iz kapele Sv. Ante do kapele Gospe od 7 žalosti, pa u Župsku crkvu.
15. *Na 15. IX. blagdan Gospe* od 7 žalosti. Prije Mise (11 sati) procesija oko groblja s Gospinom slikom.
16. *Na Sve Svete*, nakon Mise, procesija s Presvetim oko crkve.
17. *Na Dan mrtvih* procesija po groblju, s molitvom na 4 mjesta.
18. *Na Krista Kralja* procesija s Presvetim do kapele Gospe od 7 žalosti.
19. *6. XII. Sveti Nikola*. Prije Mise procesija s kipom sv. Nikole do kapele Gospe od 7 žalosti.
20. *Na Stjepan-dan* prije Mise (u 11 sati) procesija s kipom sv. Stjepana do kapele Gospe od 7 žalosti.
21. *5. VIII. 1991.* ustanovljena je nova svetkovina: proslava Gospe Lurdske. Toga dana prije Mise ide procesija s kipom Gospe Lurdske do kapele Gospe od 7 žalosti, pa opet do crkve.
22. Prema *Običajniku*, svake prve nedjelje u mjesecu blagoslov je s Presvetim i procesija oko crkve.

Od 1. IX. 1940. držao se u crkvi svake nedjelje poslije podne blagoslov s Presvetim i kateheza. Vjernici su dobro dolazili, ali moglo se i bolje (Ljetopis).

Od 1937. bilo je određeno da se svake godine 20. VI. održi cjelodnevno klanjanje.

Fra Jozo Šimić je 1938. uveo 40-satno klanjanje od Cvjetnice nakon podneva do Velike Srijede prije podne. Tada se po unaprijed napisanom rasporedu održavalo klanjanje, propovijedi i u to vrijeme uskrsna ispovijed i Pričest. Poslije II. svjetskog rata to je ukinuto.

Fra Paulin je 1961. svakoga petka u Korizmi uveo u crkvi Sv. Ante jedan sat klanjanja radi obraćenja grešnika. Bilo je prilično posjećeno od vjernika (*Ljetopis*).

Ljetopis za 1962. piše da je na večernjoj euharistijskoj procesiji Velikoga Petka bilo oko 1300 osoba. Tada je Župa imala oko 3500 vjernika.

Klanjanje, koje je, po novim liturgijskim propisima, određeno na Veliki Četvrtak poslije obreda, nekoliko se godina održavalo do ponoći i tada bi završilo. Godine 1971. prema Ljetopisu održavala se ura klanjanja od 23 do 24 sata. U novije vrijeme, na Veliki Četvrtak poslije obreda, obavlja se oko 2 sata klanjanja dok se pjeva Gospin Plač.

Procesija na Tijelovo — kroz mjesto (1991.)

Procesije s blagoslovom polja

Oko 1960. ukinute su zabranom vlasti sve vjerske procesije, osobito one za blagoslov polja. U vrijeme zabrane procesija, procesije za blagoslov polja obavljale su se oko crkve i skupljanjem kod pojedinih kapela.

Protekle dvije godine blagoslovi polja se obavljaju prema starom običaju, uz neke potrebite preinake.

Prva i najglavnija procesija za *blagoslov polja bila je ona 25. IV. (na svetoga Marka)*. U 9 sati skupio se narod sa svećenikom na Vrhgradini. Ondje je obavljen prvi blagoslov polja, zatim se išlo u procesiji do križa u Mrnjavcima i tamo je obavljen drugi blagoslov polja. Tada se u Mrnjavcima i Bošnjacima obavio i blagoslov blaga.

Treći blagoslov polja obavljen je kod kruške (na cesti gdje se skreće za Nikoliće), a četvrti kod Župske crkve.

U doba zabrane procesija blagoslov se obavljao kod kapele u Mrnjavcima i kod Župske crkve. U najnovije vrijeme obnovljen je stari običaj procesije i blagoslova s Vrhgradine.

Dana 7. svibnja obavljao se blagoslov polja na zapadnom dijelu Župe. Vjernici bi se skupili sa svećenikom na *Letaruši (iznad Kasuma)* i ondje bi se obavio prvi blagoslov. Zatim bi pošli kroz Olujiće, pa preko polja i kod kapele u Mustapićima bio bi drugi blagoslov.

Treći se obavio oko 100 metara istočno od Ćorušića kuće, a četvrti kod kapele Gospe Sinjske. Zatim bi se ispod groblja išlo u Župsku crkvu i ondje služila Sveta Misa.

U doba zabrane procesije istog se dana obavljao blagoslov na Letaruši za Kulu. Zatim bi svećenik otišao u kapelu u Mustapiće i ondje održao blagoslov, a od 1975. i Misu.

U najnovije vrijeme blagoslov se obavlja na isti dan, ali ovako: Prvi blagoslov na Letaruši, pa procesija kroz Olujiće i ondje drugi blagoslov, pa treći nasred polja i četvrti kod kapele u Mustapićima, s Misom.

Treći važni blagoslov polja bio je na Spasovo (ujutro). Vjernici i svećenik skupili bi se kod križa iznad Nosića. Ondje bi bio blagoslov polja. Zatim bi se uputili, prema cesti i kod kuće Marijana Jelića na cesti obavili drugi blagoslov.

Putem bi se obavio i blagoslov blaga. Treći je *blagoslov bio u Novaku* (kraj Velikoga kamena), a četvrti pred Župskom crkvom. Zatim bi se služila blagdanska Sveta Misa u Župskoj crkvi (za sve vjernike).

U doba zabrane procesija izjutra se blagoslov obavljao kod Župske crkve. Kod križa u Nosićima, neko vrijeme se obavljao blagoslov izjutra, a zatim poslije podne.

U najnovije vrijeme *(Spasovski) blagoslov* obavlja se ovako: na Spasovo poslije podne vjernici i svećenik skupe se kod križa, iznad Nosića. Pošto obave prvi blagoslov kod križa, polaze u procesiji kroz Nosiće, te ispod Jelića na donjem putu obavljaju drugi blagoslov, treći na cesti kroz Batiniće, a četvrti kod crkvice Sv. Ante, gdje se služi i Misa.

Za vrijeme župnika fra Frane Petričevića (26. VIII. 1949.) uveden je, na Duhovski ponedjeljak, *blagoslov u Nikolićima*, koji se obavljao ovako: U 8 sati blagoslov kod križa pred Nikolićima, drugi na vratima započete crkve (na Jakovcu), treći na »Pišćetu«, a četvrti pred vratima Stare crkve na groblju. Zatim slijedi Misa za sve vjernike.

Od zabrane procesija blagoslov se obavlja također na Duhovski ponedjeljak, ali poslije podne. Blagoslov se sad obavlja oko crkve ili oko groblja.

Kapela Sv. Jurja u Čaljkušićima sazidana je 23. travnja 1983. Od toga dana svake godine na blagdan sv. Jurja obavlja se blagoslov polja za zaselak Čaljkušići. Vjernici se veoma dobro skupe za taj blagoslov.

Frano Petričević (Zele), naš radnik u Australiji, sagradio je i postavio lijepi križ *pred Petričevića Stajama* god. 1990. Od tada se jedanput tamo obavlja blagoslov polja.

POBOŽNOSTI

1. Prvi petak

Pobožnosti Prvih petaka uveo je župnik fra Jozo Šimić i vrlo ju je marljivo preporučivao. Godine 1940. vršilo je Prve petke 160 osoba, a 1941. - 140 osoba. I drugi su župnici preporučivali ovu pobožnost. Župnik fra Paulin Vuković vodio je o ovome posebnu statistiku. Ona glasi: 1957.= 70, 1958.=80, 1959.=90, 1960.=85, 1961.=99.

Poslije se to više ili manje uspješno nastavilo. Ustalio se običaj da se na Prvi petak drži i mjesečna skupština Trećega reda (franjevačkog). God. 1988/89. sva su djeca od petog do osmog razreda obavljala Prve petke. To je bila posebna priprema za Svetu Krizmu, a pobožnost se trajno obavljala u crkvici Sv. Ante. Kad je Župnik 1982. prešao u Lovreć stanovati, počela se obavljati u kapeli kod Župske crkve.

2. Prve nedjelje

Župnik fra Paulin Vuković piše da je 1957. god. obavljalo Prve nedjelje 50 osoba (naime, pristupalo na Svetu pričest). God. 1958. bilo ih je 45, 1959. god. 70, 1960. god. 73, a 1961. bilo ih je 74. Proteklih petnaestak godina svake nedjelje, pa i Prve u mjesecu, bilo je u Župi oko 200 osoba na Svetoj Pričesti.

3. Svibanj

I ovu pobožnost uveo je župnik fra Jozo Šimić. Pobožnost se obavljala poslije podne u crkvici Sv. Ante. Okupljala su se djeca (posebno pripravnici za Prvu Svetu Pričest). Ovu pobožnost posjećivali su bliži zaseoci: Batinići, Sekelezi, Milinovići, Nosići, Bošnjaci i Lovreć. Na pobožnosti su sudjelovala najviše djeca, djevojke i žene. Budući da se tada obavljaju veći poslovi u polju, više je svijeta bilo onda kad je bilo lošije vrijeme (70-100) osoba, a nedjeljom i više. Molila se Krunica, Gospine litanije i čitalo se o Gospi. U god. 1973. Svibanjsku pobožnost pohađalo je oko 50 osoba. Proteklog desetljeća Svibanj se služio izjutra u 7 sati (prije jutarnje Mise) u Staroj crkvi ili Župskoj kapeli. Neki su stalno dolazili na pobožnost, a nekad oni kojima je toga jutra bila Misa na njihovu nakanu. Posebno su marljivo dolazila školska djeca prije škole, njih od 30 do 60. Molila se Krunica, Litanije i pjevale su se pjesme.

4. Listopadska pobožnost

Ovaj se mjesec Gospi posvećivao od davnih vremena. Molila se Krunica i bio bi blagoslov sa Sv. Sakramentom. I ova se pobožnost obavljala u crkvi Sv. Ante, a dolazili su vjernici iz okolnih zaselaka: djeca, žene i djevojke. U novije vrijeme pobožnost se obavlja kao u svibnju. Djeca su posebno poučavana i preporučivano im je da mole Krunicu.

Tijekom 1961, na Listopadsku pobožnost dolazilo je od 70 do 100 osoba. Od Ružarice do Uskrsa bio je običaj u našoj župi da se u svakoj obitelji moli Ružarij navečer i taj se običaj dugo održao. I danas to neke obitelji čine, ali nažalost mnogo manje, i one su zapravo iznimka.

5. Križni put

Ova je pobožnost svijetu veoma draga, obavlja se svake nedjelje u Korizmi, prije Župske mise. Razmišlja se pri postajama i pjeva se: »Puna tuge« Proteklih godina župnik samo predvodi. Razmišljanja čitaju mladići i djevojke s razglasa, a narod sa svećenikom i ministrantima ide od postaje do postaje. Prije se Križni put obavljao i petkom poslije podne. Budući da su vjernici slabo posjećivali Križni put petkom, to smo ga uveli petkom izjutra, prije Mise. Poslije smo uveli Križni put tri puta u tjednu, kao i svaki dan. Naime, djeca su izjutra, prije škole, vrlo rado dolazila na Križni put i sama čitala postaje.

Postaje križnoga puta koje se nalaze u Župskoj crkvi tirolski su rad (reljef). Nabavio ih je župnik fra Jozo Šimić 1939. god. iz Ljubljane za 28.000 dinara. Pri temeljitoj obnovi Župske crkve 1989. i postaje Križnoga puta su temeljito obnovljene. U desetak proteklih godina postavljene su nove postaje Križnoga puta u crkvi Sv. Ivana, u crkvici Sv. Ante, u Staroj crkvi na groblju i u Župskoj kapeli. Velike postaje križnoga puta u Župskoj crkvi 1939. platili su: Marko Frankić (Talin), Klipina i sinovi, Mara Matkov (reč. Karinuša), Anđa Sekelez, Bratovština Presvetog Sakramenta, Žene Katoličke akcije, Djevojke katoličke akcije, Petar Biškić, braća Čavrlj, Toma i Srećko Kasum, Matišica Zaradić i sin, Toma Bošnjak, Marijan Zaradić, Jozo Matkov i Ante Rupčić, Ivan i Frano Nosić i Ante Ribičić.

6. Lipanj Srcu Isusovu

Proteklih godina u lipnju se svaki dan, prije Mise, moli Zlatna krunica i litanije Srca Isusova.

7. Utorci u čast sv. Ante (13)

U vrijeme župnika fra Joze Šimića znamo da su se obavljali utorci u čast svetoga Ante. To je pobožnost 13 utoraka prije blagdana sv. Ante. Tu su pobožnost posebno obavljale djevojke, pa i žene. U najnovije vrijeme gotovo je sasvim utrnula.

8. Molitva u obitelji

Danas se molitva u obitelji obavlja pri objedu, posebno pri večeri. U nekim obiteljima moli se Krunica navečer, osobito kad su duže večeri i kad se manje radi u polju. No, bez ikakve sumnje, molitva, uz časne iznimke, u obitelji sve više umire, iako se vrlo mnogo govorilo i nastojalo da se molitva u obitelji zadrži i obnovi. Prije desetak godina, na blagdan Svete obitelji, u crkvi smo blagoslovili zavjetne križeve i javno Bogu obećali da će svaka naša obitelj dnevno moliti i nedjeljom slaviti Svetu misu.

U našoj Župi poslije II. svjetskoga rata ustalio se običaj da se poslije sprovoda u kući pokojnika moli 8 dana. Ta se molitva u nekim zaselcima vrlo redovno i uz nazočnost vjernika obavlja. Osobito je lijepo što tu molitvu većinom predvode mladi, koji se na taj način uče predmoliti. Vrlo je važno da predmolitelji točno mole, jer smo ustanovili da su baš predmolitelji osnovne molitve Oče naša i Zdravo Marije nepodnošljivo iskrivili, pa su čak i smisao molitve izmijenili.

Da bi unaprijedio svaku svoju obiteljsku molitvu, a osobito ovakvu zajedničku, župnik fra Anđelko Šimić već je prije 10 godina uveo običaj da jedanput u osam dana sudjeluje u molitvi za pokojnika. No, nažalost, neke obitelji i ovu molitvu zanemaruju. Nerijetko je pokojnik zadnja osoba u obitelji, pa s njim izumire obitelj u župi, pa kažu da nema tko moliti. No i tada bi trebali dobri vjernici moliti za pokojnika u bilo kojoj kući.

VJERSKA POUKA

1. VJERONAUK OD 1900. DO 1930. Župnici su bili: fra Kleme Šarić, fra Frane Ravlić, fra Stanko Borić, fra Silvestar Kutleša i fra Konrad Rudan.

Tijekom tog razdoblja vjeronauk se održavao osobito u korizmeno vrijeme i u proljeće, oko 2-3 mjeseca. Bilo je različitih načina i mogućnosti da se djeca i vjernici pouče u vjeri. Nedjeljom se za Mise učila zajednički »dotrina«.

Kapela Sv. Ante, kod Župskoga stana, bila je glavno mjesto posebne pouke. Djeca su se poučavala od 7. do 14. godine. Sakramenat Sv. Pričesti primao se u nešto kasnijim godinama od 13. do 14. godine. Tada su djeca postajala u župi punoljetna i tada se (od 14. godine) počela na njih davati redovina.

Župnici su odlazili u školu poučavati djecu vjeronauk. U Lovreću je škola započela radom 1886, a u Opancima 1914.

2. VJERONAUK ZA VRIJEME ŽUPNIKA FRA JOZE ŠIMIĆA 1930.-1942.

Željan da svoju župu obnovi (duhovno i materijalno), već 1930. uvodi on nedjeljom poslije podne blagoslov i katehezu. Ljetopis piše da vjernici dobro pohađaju vjersku pouku. Iste godine on moli Ordinarijat da mu dopusti održavati ranu Misu u župi. Župska crkva ni iz daleka ne može primiti sve vjernike, pa su se djeca slabo mogla okupljati na Misu. Znao je da je marljivo pohađanje Mise temeljni preduvjet za pravi vjerski odgoj. Iz istih razloga, o Božiću 1930. održao je Misije. Misije su vrlo dobro uspjele, kako piše Ljetopis. Bilo je 2150 pričesti. Tom prigodom osnovano je društvo »Božja vojska protiv psosti«. To društvo brojilo je 400 članova.

Na 20. IV. 1931. biskup K. K. Bonefačić održao je Svetu Krizmu u Lovreću. Tom prigodom bilo je 480 krizmanika. Da bi lakše mogao udovoljiti svojim dužnostima u doba gradnje crkve, posebno katehetizaciji, Provincija je župniku Lovreća 5. VII. 1936. dala pomoćnika fra Franu Petričevića. Župnik je odlazio u školu na vjeronauk, i to u tri škole: u Lovreć, Opanke i Gornje Bekavce.

Potkraj god. 1936. otišao je pomoćnik fra Frano Petričević, a zamijenio ga je fra Ivan Abruz. Fra Ivan je nastojao unaprijediti crkveno pjevanje. Kupljen je harmonij i zbor je posebno nastupao u Velikom tjednu 1937.

U svibnju je održana velika Akademija. Djelovao je dječji i djevojački zbor. Poučiti narod u pjevanju i učiniti da vjernici u crkvi znaju pjevati jedan je od vrlo važnih zadataka katehetizacije.

Kako je već rečeno, u školama je predavao vjeronauk sam župnik, poslije i pomoćnici.

Prigodom priprave za Prvu Svetu Pričest, obaveza je bila da sva djeca idu na vjeronauk u crkvu Sv. Ante, i to od početka svibnja do 21. lipnja, 2 sata dnevno nakon podneva.

Prva Pričest se obavljala na blagdan sv. Vjekoslava (21. VI.). God. 1938. bilo je 125 djece. U Ljetopisu piše da se s njima pričestilo 15 roditelja.

Zanimljivo je zapaziti što piše u »Ljetopisu« za lipanj 1939: »Djeca su kroz ovu godinu slabo pohađala misu, i to s razloga što učitelji nemaju volje dolaziti ni djecu voditi.«

U novoj školskoj godini 1940./1941. otvorene su škole: u Dubravi, u Mrnjavcima, u Gornjim Bekavcima, u Kuli i u Lovreću. Župnik je u svim školama držao vjeronauk. U »Ljetopisu« piše da je školsko osoblje svugdje bilo zadovoljavajuće, osim u Kuli. U Kuli je učiteljica istjerala iz škole svu djecu koja nisu iz Kule, a i Kuljane je slabo učila.

Ljetopis hvali učitelja Ivana Điva Petričevića, njegovu ženu Ildu koje su ondašnje vlasti progonile i napokon premjestile. Spomenuti učitelji odgojno su djelovali na djecu.

Isto tako, kao žrtva mržnje i tužbi, premješten je i Vladimir Kaić, učitelj u Opancima (1934.), jer je usko surađivao s Crkvom i svećenikom.

Naprotiv, 1936. došao je za učitelja u Opanke Luka Todor, veliki protivnik vjere. Narod se digao protiv njega zbog njegova skandaloznog života. Nakon dužeg vremena istjeran je iz Župe.

God. 1939, po optužbi žandarmerije, premješten je učitelj Josip Šenda, koji je učio u Kamenjaku. Premješten je u Makedoniju (»Južnu Srbiju«), jer je bio dobar Hrvat i katolik. Na zauzimanje župnika fra Joze Šimića, na više mjesta, pa i kod ministra prosvjete Ćirića, Šenda je, na veliku radost naroda, ostao i dalje učiteljem u Kamenjaku.

3. VJERONAUK OD 1942. DO 1956. (fra Pavao Glibotić 1942.-1943., 1943.-1949. fra Frano Petričević, a 1949.-1955. fra Anđeo Cvitanović)

Kad je župnik fra Jozo Šimić 1942. zbog opasnosti po život otišao iz Župe, Župu je vodio jednu godinu kapelan fra Pavao Glibotić i u ratnim okolnostima, koliko je mogao, obavljao je savjesno katehizaciju djece i odraslih. To se odnosi i na fra Franu Petričevića, koji je u Župu došao u rujnu 1943. On je od 1943. do 1945. obavljao službu kao kapelan, a od 1945. do 1949. kao župnik. Kao što je fra Frano u svemu drugome bio savjestan i odan Božjoj službi, tako je bio savjestan i u vjerskoj pouci djece i vjernika.

Fra Anđeo Cvitanović (1949-1955.) neko vrijeme (1952.) odlazio je u školu na vjeronauk. U drugo vrijeme je poučavao djecu u Župskoj crkvi i crkvi Sv. Ante. Održavao je Prvu Pričest. Bio je omiljen kao vjeroučitelj.

4. VJERONAUK OD 1955. DO 1962. (fra Paulin Vuković)

Izvještaj o vjeronauku koji je držao fra Paulin Vuković veoma je opsežan, u prvom redu zato što je o vjeronauku, kojega je on držao, u »Ljetopisu« najviše zapisano. Baš je o njemu on najviše bilježio. Nema nikakve sumnje da je razlog zbog kojega više pišemo o vjeronauku u njegovu razdoblju bio i što je on doista bio natprosječno savjestan u održavanju vjeronauka. Ta njegova osobina još više odskače kad se zna da je bio prilično boležljiv i mnogo zauzet radovima na popravljanju nove crkve.

Uzme li se okolnost da je baš u to doba bio najviši pritisak na vjeru od strane vlasti, onda to izaziva još više poštovanje. Vjeronauk za djecu održavao se od Uskrsa do Svih Svetih. Za vrijeme škole vjeronauk se predavao u Župskoj crkvi. On je od ranoga prijepodneva do navečer čekao djecu pred Župskom crkvom. Nastojao je da mu ne promakne ni jedan sat. Njegova žrtva urodila je dragocjenim plodom, pa su djeca, u doba progona vjeronauka, prilično marljivo, često i odvažno dolazila na vjeronauk.

U svemu ovome vjerno svjedoči »Ljetopis« Župe, koji je tijekom ovog razdoblja vođen do u pojedinosti, posebno glede vjeronauka.

Za vrijeme župnikovanja fra Paulina nedjeljom se na ranu Misu skupljalo u crkvi Sv. Ante od 150 do 300 djece. Ustrajno ih je pozivao i podučavao. Veliko je mučeništvo bilo biti sam s tolikim brojem djece u razmjerno malom prostoru. Zbog toga se fra Paulin često tuži kako su djeca nemirna na Misi. Ako to sad objektivno razmotrimo, nužno zaključujemo da je tako moralo biti, jer je crkveni prostor bio dupkom pun djece od I. do VIII. razreda, a nije bilo nikoga tko bi u crkvi držao red ili malo pripazio na djecu.

Fra Paulin je svake nedjelje, uz homiliju, održavao i sustavne kateheze za odrasle.

Župski arhiv iz toga doba čuva prozivnike djece na vjeronauku za školske god. 1956/57, 1957/58, 1958/59, 1959/60, 1960/61, 1961/62.

1957. bilo je u školi 408 djece, od toga na vjeronauku 285=69,8%
1958. bilo je u školi 400 djece, od toga na vjeronauku 325=71,2%
1959. bilo je u školi 384 djece, od toga na vjeronauku 361=94%
1960. bilo je u školi 390 djece, od toga na vjeronauku 371=95%
1961. bilo je u školi 400 djece, od toga na vjeronauku 360=90%

Dakle, iako se broj djece iz godine u godinu smanjivao, na vjeronauku se vidljivo povećavao. Dolazila su čak i djeca onih roditelja od kojih se to ne bi nadalo.

Vjeronauk u župi održavao se 1957. ovako:

u velikoj školi u Lovreću	za 8 razreda
u Mrnjavcima	za 4 razreda
u Dubravi	za 4 razreda
u Nikolićima	za 4 razreda
u Katićima	za 4 razreda.

Razred	Upisanih u školu	Pohađali vjeronauk
I. r.	67	49
II. r.	61	57
III. r.	66	58
IV. r.	50	48
V. r.	45	33
VI. r.	40	20
VII. r.	47	16
VIII. r.	32	4

Donosimo nekoliko podataka o vjeronauku iz ovoga razdoblja, kako ih »Ljetopis« navodi:

4. V. 1958. piše: »Vjeronauk počinje i traje do Svih Svetih.«

24. V. 1958. počele su smetnje za vjeronauk, djeca se zadržavaju u igri oko škole ili se odvode na šetnju i odatle trebaju ići ravno kući. Djeca ipak stalno dolaze na vjeronauk i pokazuju više odvažnosti za obavljanje svoje dužnosti. Djeca su se, naime, vraćala na vjeronauk, usprkos zabrani nastavnika.

26. X. 1958. god. prije dječje Mise bila je obična pouka u vjeronauku. - Na Župskoj misi - kateheza.

3. XI. 1958. god. Završetak vjeronaučke pouke. Tijekom župske mise-kateheza.

28. XI. 1958. god. Župnik u katehezi protumačio vjernicima značenje Došašća (Adventa).

10. XI. 1959. god. Župnik već u 9 sati (u obične dane) ide u Župsku crkvu i čeka da djeca ne bi prije vremena bila puštena iz škole. Prije župske Mise župnik na vratima proziva djecu.

21. VI. 1959. god. Bilo je na Misi 268 djece. Idući u dvoredu s učiteljem djeca viču: »Oče, idemo mi! Čekaj nas! Mi ćemo se vratiti!«

1958.-1959. god. Župnik je držao svake nedjelje i katehezu (na župskoj Misi). Tumačio je Svetu Misu. U Korizmi je tumačio obrede Velikoga Tjedna.

1. XI. 1959. god. Djeci je prestao vjeronauk. Tijekom ljeta su lošije dolazila na vjeronauk. Roditelji ih šalju po poslovima ili ne vode o tome brigu. Na početku školske god. 1959/60. opet je bilo smetnji oko vjeronauka, ali manje nego prije.

1. I. 1960. god. Kateheza se održava za odrasle, po običaju.

5. VI. 1960. Djece na Sv. Misi, kao i obično i ove godine ima oko 300. »Fra Ćiro Markoć bio je tijekom Mise i djeca su bila prilično dobra. Kako bi bilo važno da ima jedan svećenik među djecom za vrijeme Mise! Djeca ove godine još bolje posjećuju Sv. Misu i vjeronauk. U školsko doba djeca pohađaju vjeronauk oko 93 posto. U vrijeme praznika bojim se da će se taj broj smanjiti.« (iz *Ljetopisa*).

25. IX. 1960. Nikolića djeca posve slabo dolaze na vjeronauk i Misu, pa i ona koja su primila Prvu Pričest.

1960. Kroz Korizmu Župnik je držao kateheze o ispovijedi i Pričesti.

X. 1960. Povećan je teror nad djecom zbog pohađanja vjeronauka.

7. V. 1962. Župnik fra Paulin išao je u Makarsku potužiti se Vjerskoj komisiji zbog postupka upravitelja škole u Lovreću prema vjeronauku.

3. VII. 1962. Kod Krizme biskup dr. Frano Franić pohvalno se izrazio o djeci i njihovoj vjeronaučnoj spremi. Na groblju je držao vatren govor i rekao da nigdje nije tako primljen kao u Lovreću. (Sve iz Ljetopisa župe.)

5. VJERONAUK OD 1962. DO 1970. (župnik fra Josip Dodig)

Iz ovoga razdoblja imamo Prozivnike djece iz god. 1965/66, 1966/67, 1967/68, 1968/69.

Vjeronauk se predavao od travnja do prosinca u crkvi Sv. Ante. Održavao se dva puta tjedno, po razredima, poslije nastave. Držala se dječja Misa u crkvi Sv. Ante, nedjeljom ujutro.

Fra Josip je svih godina održavao Prvu Pričest početkom kolovoza, da u slobodno, izvanškolsko vrijeme, bolje okupi djecu iz okolnih škola i udaljenih zaselaka.

Vjeronauk je držao tijekom praznika, svaki dan ujutro. Na Svetu pričest puštao je I. i II. razred, a nekad i stariju djecu.

U njegovo vrijeme, iz naše župe bilo je desetak kandidata za svećeništvo.

I za župnikovanja fra Josipa Dodiga bilo je iz škole pritisaka na djecu zbog pohađanja vjeronauka.

6. VJERONAUK 1970.-1973. (župnik fra Ante Anić)

Župnik fra Ante Anić držao je vjeronauk u crkvi Sv. Ante u vrijeme škole, poslije nastave. Tjedno je držao 22 sata vjeronauka. Sačuvani su prozivnici djece na vjeronauku iz 1970./71, 1971./72. i Dnevnik rada iz 1970./71.

Nedjeljom su išla na vjeronauk djeca iz Čaljkušića, Nikolića, Mrnjavaca i Stajari. Vjeronauk se predavao u jesen i u proljeće.

7. VJERONAUK OD 1973. DO 1976. (župnik fra Metod Latinac)

Imamo imenik djece iz 1973./74. školske godine (za sve razrede) i uvedeno je nešto podataka. U Ljetopisu iz toga doba piše: »U zimske dane nemoguće je održavati vjeronauk u Velikoj crkvi. I zato u jesensko i proljetno vrijeme održava se redovito nižim razredima dva sata tjedno i Đačka Misa u 9 sati u crkvi Sv. Ante. - Za ostale raštrkane zaselke održava se u kućama:

U Katićima 2 sata tjedno u privatnoj kući,

u Petričevića stajama 2 sata tjedno u privatnoj kući,

U Nikolićima 4 sata tjedno u kapeli. Ovi uglavnom svi idu na vjeronauk.

Tako piše župnik fra Metod Latinac. U doba njegova župnikovanja mnogo je u vjeronauku pomagala časna sestra Miroslava Petričević.

8. VJERONAUK OD 1976. DO 1990. (župnik fra Anđelko Šimić)

Tijekom ovih 14 godina imamo sve prozivnike i dnevnike vjeronaučnog rada.

Od 1979. do 1985. bila je u Lovreću škola s deset razreda (usmjereno obrazovanje).

Školska godina:	pohađalo je vjeronauk	srednjoškolaca
1979./80.	" "	29
1980./81.	" "	52
1981./82.	" "	73
1982./83.	" "	64
1983./84.	" "	58
1984./85.	" "	24
1985./86.	(iz Imotskog i Splita)	45
1987./88.	" "	45
1988./89.	" "	60
1989./90.	" "	50

Pregled pohađanja vjeronauka djece iz naše župe u Osmogodišnjoj školi od 1976. do 1990.

Godina	I.r.	II.r.	III.r.	IV.r.	V.r.	VI.r.	VII.r.	VIII.r.	Ukupno
1976.	26	34	33	45	49	32	25	31	275
1977.	25	35	37	42	47	31	35	32	284
1978.	30	35	24	31	33	38	39	30	270
1979.	23	26	33	29	34	28	47	37	257
1980.	28	26	24	32	23	35	26	45	239
1981.	16	24	19	20	36	35	39	29	231
1982.	20	18	28	20	26	33	21	33	199
1983.	14	20	18	28	23	25	31	20	179
1984.	19	12	21	17	26	22	25	29	171
1985.	14	18	11	21	17	24	22	26	153
1986.	25	14	16	12	18	18	23	23	149
1987.	20	24	13	15	13	17	15	23	140
1988.	14	20	24	13	17	14	16	15	133
1989.	10	13	19	23	14	16	13	16	124
1990.	12	10	13	18	25	12	16	13	119

Najmarljivija djeca u pohađanju vjeronauka i Mise šk.g. 1981./82.

Razred	Ime i prezime	Pohađanje vjeronauka	Pohađanje Mise
I.	Božidar Šimundić	56	15
	Ana Bekavac Tadijina	53	18
	Suzana Petričević	50	18
II.	Krunoslav Nosić	58	28
	Mila Olujić-Pirić	68	31
III.	Ivan Bekavac Marijanov	56	30
	Alen Olujić	55	29
	Dijana Šimundić	62	28
IV.	Ivan Bošnjak Nediljkov	57	31
	Snježana Šimundić	61	31
V.a	Marijan Šamija Stipin	50	30
	Gordana Gavranović	52	31
	Anita Šamić	51	30
V.b	Joško Šamija Ivanov	50	29
	Katica-Branka Kasum	51	28
	Branka Jelić Franina	53	27
VI.a	Tomislav Bekavac Antin	54	26
	Ivanka Šimundić	56	32
VI.b	Marijan Mustapić Nediljkov	45	19
	Mara Ćorić Petrova	50	30
VII.a	Žarko Petričević Ivanov	52	27
	Ivana Nosić Antina	60	32
	Marija Nosić Ivanova	60	32
VII.b	Berislav Šanić	34	21
	Marijana Čavrlj	44	29
VIII.a	Ante Olujić Stipin	32	28
	Zdravka Šimundić	53	35
	Miroslava Šamija	52	35
	Ankica Nosić Marijanova	52	35
VIII.b	Milena Gavranović	52	32
IX.	Stipe Nosić Antin	55	35
	Jure Nosić Ivanov	56	35
	Anđelka Katić pok. Marijana	63	34
	Anđelka Mustapić Vladina	61	30
X.	Ante Dumančić Jakovljev	57	29
	Dražena Šimundić	60	28

Od 1981. Župnik je uz posjet vjeronauku bilježio i posjet svetoj Misi, sakramentima, pobožnostima, ministriranje, čitanje i pohađanje pjevanja. To je vrlo poticajno i pozitivno djelovalo na vjeroučenike. Posebnu brigu posvećivalo se pouci djece u crkvenome pučkome pjevanju. Povremeno smo pozivali i stručnjake na tom području. U 1980/82. u našoj župi bio je pomoćnik fra Pavao

Glibotić, i to najviše radi pjevanja.

Školska god. 1987./88.

Razred	br. djece	Najbolji:	Izostanci
I.r.	(20 djece)	Mate Bošnjak Boškov	(3 izostanka)
II.r.	(24 djece)	Ivan Čaljkušić Franin	(2)
III.r.	(13 djece)	Marina Nosić Antina	(bez)
IV.r.	(15 djece)	Kvirin Nosić	(bez)
V.r.	(13 djece)	Tomislav Mustapić	(2)
		Ana Mustapić Ljubomirova	(2)
VI.r.	(17 djece)	Zvonko Bošnjak Nediljkov	(1)
		Domagoj Zaradić Jurin	(1)
		Zdravka Katić Jurina	(1)
VII.r.	(15. djece	Mila Ćorić Srećkova	(bez)
VIII.r.	(23 djece)	Kruno Nosić Ivanov	(1)
		Ivana Domić Petrova	(1)
		Lidija Nosić Ivanova	(1)

Tijekom ovog razdoblja vjeronauk je održan: u Župskoj crkvi, u crkvi Sv. Ivana i u crkvi Sv. Ante, gdje je održavan nedjeljom (do 1981).

Od početka 1982. (kad je Župnik prešao stanovati u novu Župsku kuću u Lovreć), vjeronauk je predavan u novoj vjeronaučnoj dvorani cijeloj Osmogodišnjoj školi po dva sata tjedno. Tada se i srednjoškolcima vjeronauk održavao dva puta tjedno.

Djeci prva četiri razreda, koji su pohađali nastavu u Nikolićima, vjeronauk se održavao u crkvi Sv. Ivana, a ona iz prva četiri razreda koja su pohađala školu u Cisti Provo, Mrnjavcima, Kljenovcu i u Goričaju, imala su vjersku pouku nedjeljom, prije rane Mise.

U vrijeme školske godine Župnik je svake nedjelje držao katehezu za odrasle, prema liturgijskoj godini, prema vjerovanju, prema Deset Zapovijedi božjih i sakramentima.

Često su održavane staleške pouke za vrijeme duhovnih obnova, te svake godine kod Božićne i Uskrsne ispovijedi, priprema kod krštenja i vjenčanja.

Vjeronauk se održavao dok je trajala školska nastava, pa i uoči Božića i Uskrsa (iako je to za svećenika vrlo nezgodno), radi pripremanja djece za te velike blagdane (obredi i pjevanje). Budući da je Župa razvučena, pa djeca pohađaju tri škole koje su izvan župe, Prvu Svetu Pričest i Svetu Krizmu mogli smo održavati samo poslije školske godine (tijekom praznika) i s posebnom pripremom. Što se tiče Krizme, ipak je bilo iznimaka, jer se ona održavala i za vrijeme školske nastave.

Od 1976. do 1990. donosimo broj održanih vjeronaučnih sati svake godine: 1976.=460 sati; 1977.=500 sati; 1978.=497 sati; 1979.=490 sati; 1980.=450 sati; 1981.=370 sati; 1982.=480 sati; 1983.=506 sati; 1984.=430 sati;

1985.=340 sati; 1986.=375 sati; 1987.=400 sati; 1988.=420 sati; 1989.=354 sata i 1990.=351 sat.

Postotak učenika koji su pohađali vjeronauk škol.god.1977/78.

Te godine vjeronauk je pohađalo 266 učenika, 77 % svih đaka. Školske godine 1979./80. pohađalo ga je 290 učenika, što je 99 %, a srednjoškolaca 29 učenika, što je 100 posto. *Godine 1981./82.* vjeronauk je pohađalo 190 učenika, 98 %, a srednjoškolaca 73 učenika, 99 posto.

Školske god. *1982./83.* vjeronauk je pohađalo 215 učenika, što je 98 %, a srednjoškolaca 63 odnosno 100 posto.

God. *1983./84.* vjeronauk su pohađala 183 učenika, što je 97 %, a srednjoškolaca 58, što je 100 posto.

Školske god. 1984./85. pohađalo je vjeronauk 167 đaka, što je 97 %, a srednjoškolaca 64 što je 100 posto.

Od 1985. do 1986. od 153 osmoškolaca pohađalo je vjeronauk 150, što je 98,5 %, a srednjoškolaca 60 što je 100 % - nisu redoviti.

God. 1986.-1987. pohađalo je školu 149 đaka, od toga vjeronauk 147 odnosno 98 posto.

Srednjoškolaca iz Imotskoga i Splita bilo je 58. Svi su pohađali vjeronauk = 100 % (neki neredovito)

God. 1987.-1988. Od 140 osmoškolaca pohađalo je vjeronauk 138=98 %, a srednjoškolaca je bilo samo 54. Svi su pohađali vjeronauk = 100%. Iz škole u Imotskom svi dolaze na vjeronauk, oni u Splitu (koji nedjeljom dolaze kući) dolaze, ali nisu redoviti.

God. 1988.-1989. od 133 osmoškolca vjeronauk je pohađao 131 = 98 %, a srednjoškolaca u školi 45. Svi su pohađali vjeronauk, što je 100 posto.

God. 1989.-1990. Od 124 djece pohađalo je vjeronauk 123 =99 %, a srednjoškolaca je bilo 41. Vjeronauk je pohađalo 40, što je 98 posto.

9. VJERONAUK OD 1990. DO 1992. (župnik fra Dinko Bekavac)

U školskoj godini 1990. i 1991. novi Župnik, uz povremenu pomoć prijašnjega Župnika, nastavio je održavati vjeronauk dva puta tjedno za osnovnu školu, a za srednjoškolce jedan put tjedno.

U *1991.-1992.* obnovljena je stara praksa održavanja vjeronauka u školi, ali na dobrovoljnoj osnovi. Vjeronauk u našoj Osmogodišnjoj školi predaje vjeroučiteljica Draga Kegalj iz Ciste Velike.

Župnik fra Dinko Bekavac držao je vjeronauk II. razredu (prvopričesnicima) i u četiri niža razreda u školi u Nikolićima.

Srednjoškolci pohađaju vjeronauk u školi u Imotskom.

U *1992./93.* vjeronauk u Osmogodišnjoj školi predaje vjeroučiteljica Draga Kegalj. Župnik predaje vjeronauk za prvopričesnike i u nižim razredima u Nikolićima. Župnik je ove godine 1992. počeo predavati vjeronauk srednjoškolcima u Imotskom (5 sati).

MISIJE I DUHOVNE OBNOVE

1. *26. XII. 1930. (na Stjepandan)* započele su svete misije, kojih nije bilo već 15 g. Župnik fra Josip Šimić, da bi što bolje doveo svijet Bogu, prvih godina svoga župnikovanje htio je iskoristiti valjda najjače sredstvo: održavanje misija. Misije je tijekom više nedjelja najavljivao. Našao je glasovite misionare: fra Andriju Matusinovića, fra Vjenceslava Bilušića i fra Antu Jadrijevića. Na prvu propovijed došlo je mnogo svijeta, iako prave crkve nije bilo. Tako se nastavilo svaki dan za vrijeme misija. Okolni svećenici imali su pune ruke posla za ispovijedanje. Tijekom misija se pričestilo 2150 osoba. Župnik piše da je to bio rekordan broj. Zadnji dan udarilo je veliko nevrijeme s kišom, snijegom, da se nije moglo izići iz kuće. Župnik još piše: »Misije su donijele sjajan uspjeh. Osnovano je društvo Vojska Božja protiv psosti, koja je brojila 400 članova. Na taj način, psost se dosta suzbila.«
2. Prigodom Sv. godine - jubileja 1900. god. Kristove smrti i Uskrsnuća, *25. veljače 1934.* župnik fra Jozo Šimić (prigodom blagoslova obnovljene crkvice Sv. Ante) želio je obaviti i *duhovnu obnovu* od 3 dana. Za propovjednika je pozvao fra Šimuna Jelinčića. On je tako lijepo propovijedao da se (kako kaže Župnik) svake večeri skupljalo oko 1500 osoba. Ispovijedalo je 7 svećenika, svaki dan do popodne. Ispovijedilo se i pričestilo 2300 osoba. Kaže Župnik da nije nitko izostao. To je bila i korizmena ispovijed.
3. *Od 15. do 22. XII. 1940.* fra Josip Šimić organizirao je još jedanput svete *misije*. Održali su ih svećenici - dominikanci.
4. *8.-13. II. 1959.* župnik fra Paulin Vuković organizirao je u Župi *misije*, a držao ih je svećenik dominikanac fra Marijan Zubak. Prvi dan bilo je 1200 osoba, a na Gospu Lurdsku 1500 osoba. Ispovijedilo se 1300 osoba. Župnik piše da bi trebalo misije držati češće. Šteta je što se misije nisu mogle produžiti još 3 dana!
5. *Od 13.do 15. I. 1972.* god. bila je *duhovna obnova* pred Krizmu, a vodio ju je fra Gabrijel Jurišić.
6. Župnik fra Metod Latinac držao je *misije od 20. do 26. XII. 1974.* godine prigodom blagoslova velikog križa što ga je izradio akademski kipar Kruno Bošnjak. Misije su vodili fra Pavao Žmire, fra Stjepan Čovo, fra Luka Livaja i Imotski gvardijan.

7. Župnik fra Anđelko Šimić održao je od *26. XII. 1976. do 2. I. 1977.* u Župskoj crkvi *duhovnu obnovu* za mladiće i djevojke, muževe i žene, za djecu od III. do V. razreda te za djecu od VI. do VIII. razreda.
8. Prigodom zimskih praznika župnik fra Anđelko održao je od *21. do 23. I. - 1977. duhovnu obnovu* za školsku djecu i za mladež, u crkvici Sv. Ante. Vodili su je fra Silvestar Aračić i fra Julijan Ramnjak.
9. Od *10. do 14. VII. 1978.* god. održana je *duhovna obnova* pred Mladu Misu fra Dušana Domića.
10. Od *2. do 5. XII. 1978.* održana je *duhovna obnova* pred blagdan sv. Nikole. Tada se veoma svečano slavila 40 obljetnica dovršenja nove crkve sa zvonikom. Obnovu su vodili: fra Gabrijel Jurišić, fra Vjekoslav Glibotić i fra Mario Stipić za mladež, djecu i odrasle.
11. Od *24. V. do 4. VI. 1979.* župnik fra Anđelko Šimić održao je svete *misije* prigodom 1300. obljetnice pokrštenja Hrvata i 1100. obljetnice vjernosti kneza Branimira Papi.
    Gospin pralik donesen je svečano iz Solina uz blagdan Duhova. Glavne propovijedi držao je prof. fra Josip Soldo.
12. Od *19. do 22. VII. 1979. duhovna obnova* za mladež pred Mladu Misu fra Stipe Nosića.
13. Od *1. do 3. V. 1980.* god. bila je *duhovna obnova* u crkvi Sv. Ante za djecu i mladež. Propovijedali su: don Ivan Cvitanović, fra Jakov Begonja i časna sestra Ancila Presečki.
14. Od *4. do 6. VI. 1981.* god. pred Krizmu i Duhove održana je *duhovna obnova*. Fra Anđelko je za to pozvao fra Vjenceslava Glibotića, a obnova je bila priređena za krizmanike.
15. Od *20. do 27. XII. 1981.* god., prigodom 800. obljetnice rođenja sv. Franje, fra Anđelko je u Župi priredio *svete misije*. Držane su opće i staleške propovijedi. Misije su održane za djecu, mladež i odrasle (po skupinama), u Župskoj crkvi, staroj crkvi i Župskoj kapeli. Misije su držali: veleč. Živko Kustić, fra Silvestar Aračić, fra Nikola Vukoja, fra Jerko Lovrić i fra Pavao Glibotić. Bio je veliki led.
16. *Od 27. do 30. IV. 1985.* održana je *duhovna obnova* za cijelu našu Župu, za djecu, mladež, žene, muževe i druge. Pouke su održavane na 4 mjesta u isto vrijeme, pred Krizmu. Tom prigodom u našoj župi održan je i važan znanstveni skup prigodom 150. obljetnice rođenja nadbiskupa Milinovića (domoroca), 50. obljetnice gradnje nove crkve te 250. obljetnice osnutka naše Župe. Obnovu su vodili: don Slobodan Štambuk (sad Hvarski biskup), don Stanko Jerčić, fra Vinko Prlić, fra Petar Lubina i časna sestra Ljiljana Todorić. Filmove je prikazivao fra Lav Krivić.
17. Prigodom otvorenja svete Marijanske godine održana je u našoj Župi *duhovna obnova od 4. do 7. VI. 1987.* Pouke su bile staleške i zajedničke. Propovijedali su: fra Vinko Prlić, fra Josip Grbavac, fra Ivon Međušić i fra Jerko Lovrić, a filmove je prikazivao fra Lav Krivić. Dva dana prije Duhova i na sam dan Duhova propovijedao je blagopokojni don Petar Šolić, poslije pomoćni biskup Splitsko-makarski.

18. *Od 13. do 15. X. 1988.* god. održani su *Antićevi dani*. Doktor fra Stjepan Vučemilo tom je prigodom održao nakoliko pouka za djecu i odrasle o sluzi Božjem fra Anti Antiću a predstavljena je i izložba slika iz života pok. Antića.
19. *Od 2. do 7. VII. 1989.* održana je *duhovna obnova* prije Krizme, prije posvete novoga oltara. Tom prigodom je bila završena cjelokupna unutrašnja obnova crkve. Filmove je prikazivao fra Lav Krivić, a propovijedi i pouke držali su: don Ivan Cvitanović, fra Vinko Prlić te Župnik i jedan đakon. Biskup msgr. Josip Arnerić dva dana je zanosno propovijedao, obavio posvetu oltara i održao svetu Krizmu.
20. *Od 9. do 17. VI. 1990.* održane su *svete misije* od Presvetoga Trojstva do Tijelova. Misije su održavane na četiri mjesta radi staleških pouka, koje su se održavale u isto vrijeme. Nakon staleških pouka održavale su se zajedničke pouke. Misije je vodio misionar fra Silvestar Aračić, propovijedali su don Ivan Ćubelić, fra Jakov Udovičić, fra Ivon Menđušić, don Pavao Medić i don Stjepan Baljkas. Prigodom tih misija, podijeljeno je 2100 pričesti.
21. *Od 2. do 5. VIII. 1991.* prigodom blagoslova nove Lurdske špilje i završetka svih velikih radova na obnovi crkve i crkvenoga okoliša, župnik fra Dinko Bekavac održao je *duhovnu obnovu*. Propovijedali su: fra Mario Jurišić, fra Vlade Kozina, fra Vinko Prlić, fra Zvonko Pirić, župnik fra Dinko Bekavac i fra Anđelko Šimić. Duhovnu obnovu je završio i na proslavi 5. VIII. propovijedao i blagoslovio špilju, Gospin i Bernardičin kip, nadbiskup msgr. Ante Jurić. Odlučeno je da se toga istog dana svake godine na najljepši mogući način proslavi Gospa Lurdska, koja je titular naše Župe.
22. Od *1. do 4. VIII. 1992.* župnik fra Dinko Bekavac ponovno je, prigodom proslave Gospe Lurdske, priredio *duhovnu obnovu.* Održane su staleške pouke za sve skupine, a zatim je Sveta Misa i zajednička propovijed. Propovijedali su nadbiskup msgr. Ante Jurić, fra Jakov Udovičić, fra Zvonko Pirić, fra Zoran Kutleša, fra Petar Vrljičak te župnik fra Dinko i fra Anđelko. Liječnik Ante Vučemilović govorio je o drogi - alkoholizmu, pobačaju i kontracepciji te o odgovornom roditeljstvu. Zbog bolesti nije mogao sve teme održati. Ova duhovna obnova završila je ponovnom svečanom proslavom Gospe Lurdske. Obavljena je i svečana procesija kroz mjesto.

VJERSKI TISAK

God. 1886. počela je raditi škola u Lovreću, zatim je 1914. škola proradila i u Opancima. I prije su župnici učili pojedine skupine djece pisati i čitati, posebno u tri navrata župnikovanja fra Anđela Udiljka.

Rastom pismenosti raste i uporaba tiska, poglavito vjerskoga tiska i Kačićeve pjesmarice, a prve knjige koje su ljudi čitali bili su molitvenici.

Između I. i II. svjetskoga rata u vjerskoj pouci služe i katekizmi. Među prvim vjerskim knjižicama našli su se u rukama djevojaka i mladića i onih koji su znali čitati i knjižice »Muka gorka«, Babića, i »Gospin plač« Kneževića. Pjevalo se iz tih knjižica u Korizmi, u kućama, gdje je jedan pjevao a drugi su slušali, a i kod ovaca. Ovo vrijedi i za Božićne pjesme, osobito za pjesmu »U se vrime godišta«. Ponegdje se mogla naći i Biblija.

Uz katekizme na vjeronauku, između 1960. i 1970. i dalje, polako prodiru i vjerski listovi, kao što su: Glas koncila (110), Mali koncil (130), Marija (20), Brat Franjo (do 15) i drugi listovi.

Župnik fra Ante Anić oko 1972. u Župskoj kući u Opancima otvorio je knjižnicu i čitaonicu uz Župski ured, a učinjeno je to i za vrijeme župnikovanja fra Anđelka Šimića, kad je od 1982. uređena u Vjeronaučnoj dvorani posebna čitaonica, koja još i danas radi. Ovdje su izloženi na čitanje gotovo svi vjerski listovi koji su u Hrvatskoj za to vrijeme izlazili.

VJERSKA UDRUŽENJA

1. Bratovština Presvetog Sakramenta

Ova bratovština je najstarije vjersko društvo u župi Lovreć-Opanci. Društvo je potvrđeno od Biskupskog Ordinarijata u Splitu 6. IX. 1856. Svrha mu je bila: promicanje pobožnosti prema Presvetom Sakramentu. God. 1938. bilo je 120 članova, a 1940. god. 135 članova. Članovi ove bratovštine trebali su se isticati dobrim kršćanskim životom. Njihove su dužnosti bile: njegovati pobožnost prema Presvetom Sakramentu. Pred oltarom i oko oltara držali su bratimske svijeće, upaljene tijekom blagoslova s Presvetim i za vrijeme procesija s Presvetim, bilo oko crkve, bilo kroz mjesto.

Takvih je procesija u prvoj polovici 20. stoljeća bilo mnogo kao što se to očito vidi iz popisa procesija. Bratimi su posebno dolazili na Veliki Četvrtak na ispovijed i Pričest. Bio je običaj da ih se, tom prigodom, počasti kolačem i rakijom. Taj je običaj ukinut kad je sagrađena nova crkva (1938.).

2. Udruga Gospe od sedam žalosti

Ovo udruženje ustanovljeno je 1906. radi promicanja dobroga kršćanskoga življenja i poticanja pobožnosti prema Bl. Dj. Mariji.

3. Vojska Božja protiv psosti

Ovo je udruženje osnovano potkraj 1930. na kraju misija. Osnovao ga je župnik fra Jozo Šimić, a upisalo se 400 ljudi i žena. I danas je sačuvan popis. Društvo je imalo za cilj borbu protiv sramotne i grešne mane psovanja Boga, Bl. Dj. Marije i svetaca.

4. Katolički muževi (K.A.)

Društvo je osnovano 28. II. 1937. radi unapređenja katoličke vjerske svijesti među ljudima-muževima. Društvo su osnovali župnik fra Jozo Šimić i pomoćnik fra Ivan Abrus. Upisalo se 58 ljudi.

5. Katolički mladići (K.A.)

Osnovano je 8. III. 1937. kako bi se odgojila i osposobila katolička mladež za živu vjeru i za obranu vjere u novim vremenima. Društvo je osnovao fra Jozo Šimić i pomoćnik fra Ivan Abrus.

6. Katoličke žene (K.A.)

I ovo društvo osnovali su 18. IV. 1937. isti župnik i pomoćnik, a svrha mu je bila pravi vjerski odgoj za živo i plodno majčinstvo i za odgoj djece u vjeri. Upisalo se 80 žena. Zapisnici sjednica vođeni su sve do 7. VII. 1940. Sva ova

društva osnivana su uz prilično teške borbe, jer je bezboštvo već počelo kucati na vrata naših domova.

7. Katoličke djevojke (K.A.)

Djevojačko društvo Katoličke akcije osnovano je 25. IV. 1937. u vrijeme istoga župnika i kapelana. Svrha mu je bila odgojiti djevojke u živoj vjeri i osposobiti ih da postanu dobre katoličke žene i majke.

Upisalo ih se više od 100 i one su s nekim ženama činile Pjevačko društvo. Pjevale su u crkvi i sudjelovale u priređivanju vjerskih akademija, posebno u čast Gospe. Zapisnik o sjednicama ovoga društva postoji do 10. IX. 1939. god.

Djevojke i žene Katoličke akcije imale su svaki mjesec svoje vjerske sastanke, i išle su na ispovijed i Pričest.

8. Bratovština Gospe od Karmela

Veoma radišni župnik fra Jozo Šimić s kapelanom fra Anđelom Cvitanovićem, pozvao je za 17. IX. 1939. god. profesore iz Makarske bogoslovije i sinjske gimnazije: fra Gabrijela Cvitanovića, fra Antu Jadrijevića, fra Šimuna Jelinčića, dr. fra Krstu Kržanića, fra Ivana Hrstića, fra Stanka Vidića, fra Ivana Vukovića i fra Mirka Čovića. Nakon priprava, toga dana odlučili su osnovati Bratovštinu Gospe od Karmela. U procesiji su pošli iz Nove u Staru crkvu, uzeli sliku Gospe Žalosne i u procesiji je donijeli u Novu crkvu. Ondje je bila Sveta Misa na kojoj je zanosno propovijedao fra Ivan Hrstić. Svi su svećenici prije podne ispovijedali. Taj dan upisalo se u Bratovštinu 1050 osoba, a svi su se toga dana ispovijedili i pričestili (*Ljetopis*).

9. Bratovština sv. Nikole Putnika

Kako piše u Ljetopisu, župnik fra Jozo Šimić htio je 1942. oživjeti »Bratovštinu sv. Nikole Putnika«. To znači da je prije opstojala, samo joj je djelovanje zamrlo. Tom prigodom članovi su se zauzeli da će nabaviti jedan dobar harmonij za crkvu.

10. Franjevački svjetovni red (Treći red)

Savjesni župnik fra Paulin Vuković najavio je 30. IX. 1958. (na sv. Jeronima) pred blagdan sv. Franje osnivanje III. reda sv. Franje. Dana 4. X. 1958. skupile su se kandidatice, ali su izrazile bojazan da neće moći obdržavati pravila III. reda. Župnik je dalje spremao kandidatice i primio ih u red desetak (1959. god.).

Poslije je red slabo rastao. Fra Anđelko Šimić primio je u Treći red veći broj žena srednje dobi i starijih (oko 25). Treći red je igrao prilično važnu ulogu u župi proteklih 30-ak godina, ali, nažalost, nije se nikad dublje ukorijenio. I sad ne napreduje.

Isti je župnik 1981. i 1982, u vrijeme proslave 800. obljetnice rođenja sv. Franje, nastojao unaprijediti Treći red i uopće postići da bi Župa bolje upoznala franjevački pokret. Stoga je poduzeo slijedeće:

Dana 7. X. 1981. našu je Župu posjetio general Franjevačkog reda. Mnogo se svijeta skupilo na dočeku. Župnik je pozdravio generala na latinskome jeziku, predstavio mu Župu i njezin vjerski život. General je odgovorio na

Bratimi Presv. Sakramenta 1940. ——————→

Bratimi Presv. Sakramenta

u godini 1940

Redni broj	Prezime i ime
1	Frankić Ante p. Marka
2	" Ivan " " (Breša)
3	" Marko p. Nikole
4	" Frano p. Ivana
5	" Ikan p. Petra
6	" Miško p -"-
7	Čavrlj Marijan p. Jure
8	" " p. Filipa
9	Batinić Martin p. Ivana
10	" Mate p. Tome
11	" Adam p. Ante
12	Basić Ivan p. Mije
13	" Petar p. Ante
14	Nosić Ante p. Bože
15	Bekavac Mate p. Marijana
16	" Marijan p. Nikole
17	" Jozo p. Cvitka
18	" Bernard Tomin
19	" Cvitan p. Ivana
20	" Jozo p. Jure
21	"
22	" Ivan p. Andrije
23	" Mate p. Ilije
24	" Blaž p. Ivana
25	" Marijan p. Mate
[illegible]	Biškić Marijan p. Ante
27	Bobetić Jozo p. Ante
28	" Mate p. Marijana
29	" Mijo p. Ante
30	" Petar " -"-
31	Bošnjak Mate p. Jakova (Gale)
32	" Toma p. Mije
33	" Ivan p. Marijana
34	Čaljkušić Ante i brat Ilija p. Marka
35	" Mate p. Nikole
36	Čaljkušić Andrija p. Petra
37	" Marko p. Ante
38	" " p. Nikole
39	" " p. Ante
40	" Bariša p. Cvitka
41	" Toma p. Jure (Garić)
42	" Ruža ud Ivana
43	" Ivan p. Jure
44	Ćorić Marijan p. Jakova
45	Čaljkušić Mara ud. Joze
46	Ćorić Jure p. Martina
47	Čaljkušić Marijan p. Ante
48	" Ivan p. Jure (Lovrinčuš)
49	" " p. Mate
50	" Mijo p. Jure (Garić)
51	" Jure p. Ante
52	Dumančić Jozo p. Jakova
53	" Nikola p. Jure
54	" Jure p. Bože
55	" Ilija p. Jure
56	Gavranović Marijan p. Mate
57	" Jure p. -"-
58	Jelić Jure p. Mate
59	" Petar p. Joze
60	Katić Petar p. Ilije
61	" Ivan p. Marijana
62	" Mate p -"-
63	" Luka p. Mate
64	" Ivan p. Bože
65	" Jozo Antin
66	Lugonjić Luka p. Nikole
67	Matkov Petar p. Cvitka
68	Mustapić Toma p. Ivana
69	" Jozo p. Cvitka
70	" Jakov p. Mate
71	Mustapić Miško p. Grge
72	" Grgo p. Petra
73	Matkov Marijan p. Ivana
74	Mustapić Marijan p. Mije
75	" Iva ud. Marijana
76	Milinović Ivan p. Marka
77	" Stipan p -"-
78	" Grgo p. -"-
79	" Ante p. Stipana
80	" Mijo p. Petra
81	" Jozo p. Ilije
82	Mustapić Milinović Marijan p. Josipa
83	Matkov Mara ud. Marijana
84	Bulović Ivan p. Stipe
85	Mustapić Mijo p. Andrije
86	Matkov Jozo p. Jure
87	Domić Ivan p. Jure
88	Nosić Ivan p. Marka
89	" Blaž p. Ante
90	" Mate p. Mije
91	" Ivan p. Tome
92	" Ante p. Joze
93	" Grgo p. Šimuna
94	" Mijo p. Stipana
95	" Petar p. Ivana
96	" Toma p. Tome
97	" Grgo p. Stipana
98	" Marijan p. Mije
99	" Mate p. Ante
100	Nikolić Ante p. Tome
101	" Marijan p. Ante
102	" Ante p. Andrije
103	" Mijo p. Marijana
104	Olujić Bože p. Bože
105	" Ante (Turica)
106	" Jokan p. Marijana
107	" Ante p. Lovre (Gale)
108	Olujić Mate p. Ante
109	Petričević Mate p. Ike
110	" Ante p -"-
111	" Marijan p. Ante
112	" Jozo p. Marka
113	" Ivan p. Luke
114	" Ivan p. Mate
115	" Jozo p. Jure
116	" Marijan (Popov)
117	" Toma p. Luke (Garan)
118	Rupčić Ante p. Petra
119	" Marijan p. Tome
120	" Grgo p. Marijana
121	" Ante p. Ilije
122	Raič Ivan
123	Šamija Mate p. Joze
124	Šimundić-Bendić Mate p. Marija
125	" Marko p. Martina
126	" Mate p. Andrije
127	" Mijo p. Mate
128	" [illegible]
129	" Kajo
130	Sekelez Ivan p. Mate
131	" Anda ud. Ante
132	" Mate p. Ante (Jukić)
133	Zaradić Ante p. Mate
134	" Matišica
135	Žižanović Marijan p. Tome

pozdrav, osjetivši se veoma veselim i zadovoljnim. U pratnji generala bio je i naš provincijal dr. Stjepan Vučemilo.

Od 20. do 27. XII. održane su misije u našoj župi, u svezi s proslavom sv. Franje. U župi smo tom prigodom raširili stotinu uokvirenih slika sv. Franje (od Murilla). Tijekom travnja i svibnja 1982. god. svoj djeci i mladeži držan je vjeronauk o sv. Franji i franjevaštvu.

Išli smo na više hodočašća koja su priređivana prigodom tog jubileja od 27. do 30. IV. 1982. (neki su išli u Asis), 9. V. 1982. u Herceg-Novi, 23. V. 1982. na Visovac, 1. VIII. 1982. na Franjevačku proslavu u Imotskome, hodočastili smo u Zagreb (Siget) 4. i 5. IX. 1982. 4. VII. 1982. nabavljena je i blagoslovljena velika zastava sv. Franje.

Naše hodočašće u Kočerin 25. VI. 1985.

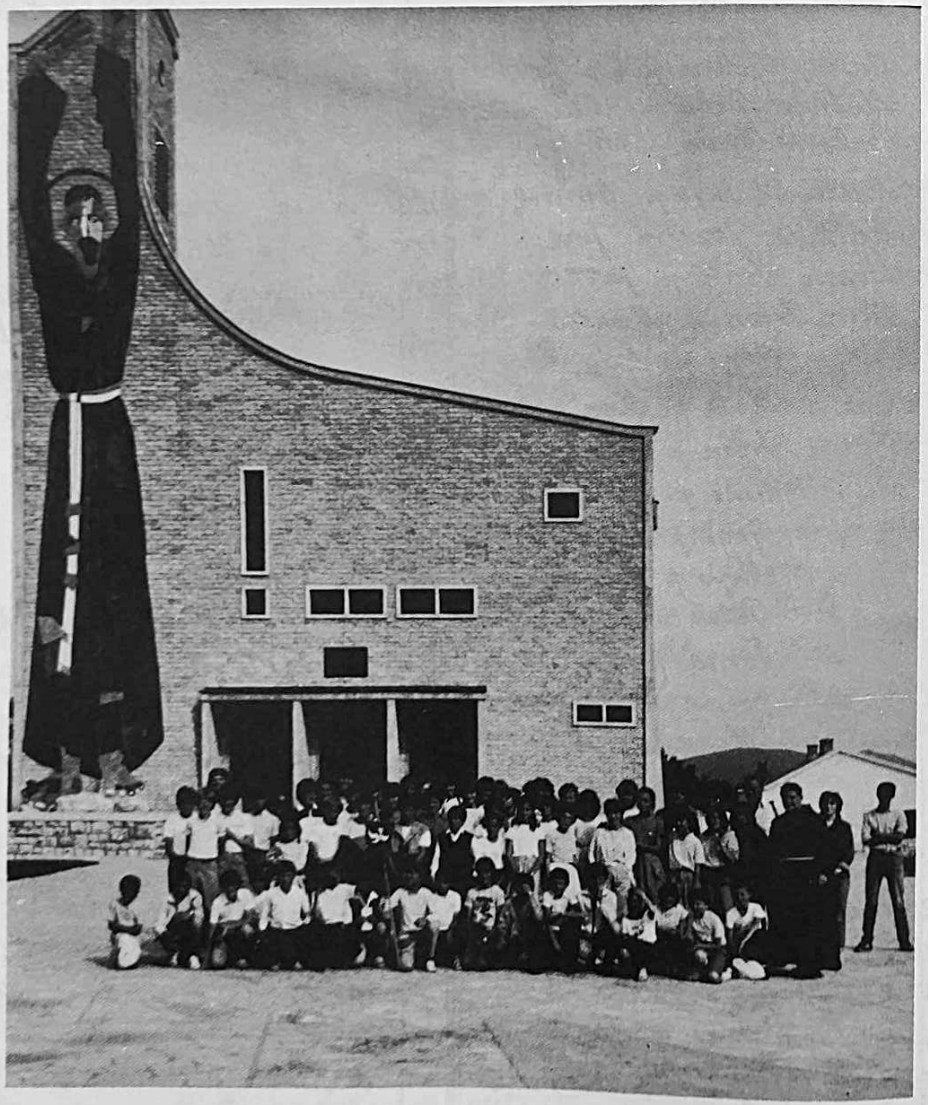

HODOČAŠĆA

5. XI. 1933. za župnika fra Joze Šimića išlo je 300 osoba u Cistu Provo (Sveta godina).

20. VI. 1971. hodočašće u *Sinj*. Tri autobusa sa 180 osoba.

29. VII. 1973. hodočašće u *Sinj* s dva autobusa.

23. VI. 1974. dva autobusa u *Podmilačje* (sv. Ivan Krstitelj).

11. VIII. 1974. dva autobusa u *Sinj*.

10. VIII. 1975. dva autobusa u *Sinj*.

7. IX. 1975. hodočašće, 130 osoba u *Vepric*.

12. IX. 1976. fra Anđelko s dva autobusa poveo je hodočašće u *Solin*, proslava 1000. obljetnice Prve Gospine crkve u Solinu, Kraljice Jelene i 1300. obljetnica početka pokrštenja Hrvata.

1. V. 1977. Hodočašće u Herceg-Novi (prva obljetnica proglašenja blaženim Leopolda Mandića.

Posjet Dubrovniku i Boki kotorskoj (Gospa od Škrpjela) – 1 autobus.

24. VI. 1977. Hodočašće sv. Ivanu Krstitelju u Podmilačje (Jajce) – 1 autobus.

7. VIII. 1977. Hodočašće *Gospi Sinjskoj*, Visovac-Šibenik (1 autobus)

7. IX. 1977. Hodočašće u Vepric-Živogošće (1 autobus).

24. VI. 1978. Hodočašće u Podmilačje (posjet Rami, Bijelom Polju i Širokom brijegu) – dva autobusa.

2. VII. 1978. Hodočašće u *Sinj* (Solin-Split). Ređenje fra Dušana Domića (tri autobusa).

7. IX. 1978. Hodočašće u Vepric (Imotski – Humac – Vrgorac – Makarska), dva autobusa.

17. IX. 1978. Hodočašće u *Biskupiju* (Sinj – Visovac – Šibenik – Split), proslava 900. obljetnice Gospine crkve koju je sagradio kralj Zvonimir (dva autobusa).

27. IV. – 2. V. 1979. hodočašće u Rim (10 osoba) brodom i vlakom.

24. VI. 1979. Hodočašće u Podmilačje (dva autobusa).

5. – 16. X. 1979. Hodočašće u Lurd i Zaragozu (8 vjernika, autobusom) Marijanski kongres u Zaragozi. Putem zaustavljanje: Genova – Marseille – Lurd –Zaragoza – Montserat – Barcelona – Padova.

2. IX. 1979. Hodočašće u *Nin*, 1100. obljetnica Domagoja i Pape Ivana VIII. (pisma). U dva autobusa 100 osoba. Posjet Sinju, Zadru i Šibeniku.

10. VIII. 1980. Hodočašće u Kočerin – posveta crkve. Posjetili Široki Brijeg (jedan autobus).

7. IX. 1980. Hodočašće u Vepric. Otvorenje Euharistijske godine (1 autobus).

14. IX. 1980. Hodočašće Gospi u Sinj, pa Gospi u Biskupiji i Gospi u Solin (1 autobus).

12. X. 1980. Hodočašće u Zadar, 700. obljetnica crkve Sv. Franje (jedan autobus).

31. V. 1981. Hodočašće u Imotski. Dekanatski euharistijski kongres (tri autobusa).

Hodočašće naše župe u Bar, na grobu nadbiskupa Milinovića (9. V. 1982.)

Hodočašće vjernika iz Promine s Biskupom Arnerićem.
Povratak iz Međugorja, Lovreć 1982.

9. VIII. 1981. Hodočašće Gospi u *Sinj*. Župnik i 75 hodočasnika išlo je pješke na hodočašće (8. VIII. navečer), sutradan ujutro došlo ih je još 25-ero. Autobus u dva puta, sve ih je vratio.

6. IX. 1981. Hodočašće u Vepric. Završetak Euharistijskoga kongresa Nadbiskupije, neki su išli 5. IX. pješke, a 6. IX. vozio je jedan autobus.

9. V. 1982. Hodočašće u *Herceg-Novi*. Proslava 800. obljetnice rođenja sv. Franje. Posjet Baru i grobu našega domoroca fra Šimuna Milinovića, nadbiskupa Bara 1886.-1910. (jedan autobus)

23. V. 1982. Hodočašće na *Visovac*. Franjevački svjetovni red naše Provincije imao je glavnu proslavu 800. obljetnice sv. Franje.

31. VII. 1982. Hodočašće mladih u *Široki Brijeg* (jedan autobus).

1. VIII. 1982. Metropolitanska proslava sv. Franje u Imotskom (2 autobusa).

4.-5. IX. 1982. Proslava sv. Franje za cijelu Hrvatsku u Zagrebu - Siget. Posjetili i Mariju Bistricu (1 autobus).

Išli *4. IX.* navečer (subota) a vratili se *6. IX.* pred zoru. Naše četiri djevojke u narodnim nošnjama, u Sigetu, prikazale su darove.

7. IX. 1982. god. Hodočašće u *Vepric*, jedan autobus.

29. V. 1983. Hodočašće mladih u *Sinj*. Jedan autobus sa 60 mladih.

25. VI. 1983. Hodočašće djece (od I. - VIII. raz.) u Imotski (jedan autobus)

7. VIII. 1983. Hodočašće u *Sinj* (jedan autobus).

11. IX. 1983. U *Solin* hodočastili prigodom 1950. obljetnice Otkupljenja (s Imoćanima) (1 autobus).

16. X. 1983. Hodočašće u *Rim*. Proglašenje svetim Leopolda Mandića. Bilo je nekoliko naših.

24. III. 1984. Hodočašće u *Vepric*. 1950. obljetnica otkupljenja. i 9. godišnja proslava, 1300. Obljetnice pokrštenja Hrvata (1 autobus).

6. V. 1984. Hodočašće mladeži u *Sinj* (jedan autobus).

30. VI. 1984. Hodočašće djece na dekanatski sastanak u *Imotski* (1 autobus).

12. VIII. 1984. Hodočašće Gospi u *Sinj* (jedan autobus).

8.-9. IX. 1984. Hodočašće u *Mariju Bistricu* (Euharistijski kongres), sa Studenčanima (jedan autobus).

22. VI. 1985. Hodočašće djece na dekanatski sastanak u *Imotski*.

11. VIII. 1985. Hodočašće vjernika (pješke i autobusom) Gospi u *Sinj*.

7. IX. 1985. Hodočašće Gospi u *Vepric* (jedan autobus).

27. X. 1985. Hodočašće mladih u *Zagreb*. Išao Župnik s nekoliko mladića, Vlast zabranila autobusnim poduzećima da daju autobuse.

11. V. 1986. Hodočašće mladih u *Sinj* (jedan autobus).

25. VI. 1986. Hodočašće u *Međugorje* (tri autobusa).

28. VI. 1986. Hodočašće Gospi od Anđela u *Imotski* (1 autobus djece).

22. VI. 1986. Župnik s još nekima išao u *Oštarije* na proslavu 800. obljetnice Krbavske biskupije.

10. VIII. 1986. Hodočašće Gospi u *Sinj* (pješke), i jedan autobus.

14. IX. 1986. Hodočašće u *Solin* na 10. obljetnicu prve proslave u Solinu (jedan autobus) Posjetili crkvu Gospe od zdravlja i franjevačku crkvu u Omišu.

24. VI. 1987. Hodočašće u *Međugorje* (dva autobusa).

27. VI. 1987. Hodočašće u *Imotski* (jedan autobus djece).

Hodočašće ministranata na Visovac

Naši hodočasnici u Lurdu, 11. 10. 1979.

8. V. 1988. Hodočašće mladeži *Gospi Sinjskoj* (1 autobus).
25. V. 1988. Hodočašće djece u *Imotski* (1 autobus-prije podne).
25. V. 1988. Hodočašće u *Međugorje* (poslije podne 2 autobusa)
7. IX. 1988. Hodočašće u *Vepric* (jedan autobus i pješke).
18. IX. 1988. Hodočašće u *Biskupiju* (jedan autobus).
9. X. 1988. Hodočašće u *Imotski* na 250. obljetnicu samostana sv. Franje. Bio kardinal Kuharić. Naš je predstavnik obučen bio u galantara. Darovali smo još neke darove (dva autobusa).
29. VII. 1989. Hodočašće mladeži u *Široki Brijeg* (jedan autobus).
5. VIII. 1989. Hodočašće Gospi u *Sinj* (pješke i jedan autobus).
3. IX. 1989. Hodočašće u *Nin* (10. obljetnica Velikog hodočašća prije 10 godina).
17. IX. 1989. Hodočašće u *Biskupiju* na spomen 900. obljetnice smrti kralja Zvonimira (navratili u Sinj i Visovac, jedan autobus).

Posljednjih navedenih 58 hodočašća vodio je župnik fra Anđelko Šimić. Župnik fra Dinko Bekavac *7. IX. 1990.* poveo je hodočašće u *Vepric* (jedan autobus).

Nije naodmet spomenuti da je naša Župska crkva od 1989. (poslije obnove), postala mjesto kamo su počeli navraćati hodočasnici, pa je *8. X. 1989.* navratilo 5 autobusa iz Baške Vode, Promajne, Basta i Velikog brda, 14. X. 1989. dva autobusa iz Lišana, a 15. X. 1989. jedan autobus iz Igrana i Drašnica.

Svi su autobusi navratili na putu iz Sinja prema Međugorju, a vjernike su vodili njihovi župnici.

Hodočašće u Solin 1987.

Sprovodna Misa pok. fra Nediljka Bekavca, 18. IV. 1978.

SPROVODI (običaji)

Kad netko od vjernika umre, obitelj je dužna što prije obavijestiti župnika o smrti i dogovoriti se o sprovodu. Zvonjenjem će se javiti cijeloj župi o smrti svakoga člana vjerske zajednice.

Do prije petnaestak godina za muškarce se zvonilo u najveće zvono, za žene u drugo po redu, a za djecu u najmanje. Otkako su 1982. zvona elektrificirana ona tužno zvone (brecaju) svakom vjerniku jednako.

U staro doba (prema *Običajniku*) župnik je čekao sprovod ispred crkve. Jedino je bratimima izlazio nekoliko stotina metara. Poslije je svećenik izlazio na doček sprovoda svakome vjerniku.

Sprovod iz Dubrave i Kule čeka se stotinjak metara zapadno od Zdravstvene stanice, a oni iz Mrnjavaca, Rupčića, Staja i Nikolića čekaju se na cesti prema Bošnjacima.

Katiće, Gornje i Donje Bekavce, Ivanoviće, Nosiće, Jeliće i Batiniće, čeka se na izlazu na glavnu cestu iznad crkve Sv. Ante. Ide li sprovod donjim putem (što vrlo rijetki čine), onda se čeka kod crkve Sv. Ante.

Čaljkušići se čekaju na dnu Milinovića, a Šimundići 100 m južno od Gospine kapele od 7 žalosti. Pri sprovodu svećenik ide u kuću: u Lovreću (c.), u Bošnjake, u Sekeleze, Bobetiće i Milinoviće. Proteklih godina neki sprovodi iz Župe, a i iz Splita, dolaze automobilima. Takve sprovode svećenik čeka pred crkvom, podno stubišta.

U stara vremena sprovodi su se redovito obavljali ujutro oko 9 - 10 sati. U protekle godine to se gotovo uvijek obavlja nakon podneva, ranije ili kasnije, prema godišnjem dobu. Sprovod se obavljao s Misom, osim ako je svećenik bio zauzet drugom nekom Misom, a tada bi Misu za pokojnika služio prvoga slobodnog dana.

U prvoj polovici našega stoljeća pokojnici su bili pokapani u plahti, a do groblja bi se mrtvac donio u zajedničkoj kapsi (sanduk).

Kapse su bile posebne za muškarce, posebne za žene, a posebne za djecu. XXVIII. točka *Običajnika* kaže: »Nosila su u Župi stara, zajednička, a nova koja bratimi prave to su za njih, ili ako hoće tko drugi neka plati propisnu taksu.« Sad se svi vjernici sprovode na groblje u vlastitoj kapsi. Redovito se u njoj i ukopavaju, jer gotovo svi imaju svoje velike i lijepe zidane grobnice.

U kući kod pokojnika od davnina se molio Ružarij i druge molitve. U sprovodu je prije jedan muškarac predmolio Ružarij. Kod pokojnika su se ljudi masovno skupljali. To čine i danas. Poslije ponoći pokojnika su većinom čuvali domaći. Nažalost, vladanje ljudi pri čuvanju pokojnika često nije kako treba. Ono je plod svjesnoga ili nesvjesnog nastojanja da se tako otjera misao na smrt. Naime, šale i vicevi a i svađe i vike u to vrijeme najmanje dolikuju, iako ima iznimaka i u dobrome smislu.

Danas u sprovodu svećenik moli (pjeva) psalam: »Smiluj mi se, Bože« - obično s pjevačima. Iz crkve do groblja pjeva se: »U dan onaj«.

Poslije II. svjetskoga rata, gotovo u cijeloj Župi uvedeno je moljenje u pokojnikovoj kući. Molitva počinje sutradan po sprovodu i traje 8 dana. Moli se Ružarij (Krunica), Gospine litanije (»moli za nj ili za nju«), te još neke molitve za pokojne (iz obitelji, iz zaseoka, iz župe i za duše u čistilištu. Moli se za radnike, putnike, đake i vojnike, te za onoga koji će prvi od nas umrijeti). Molitva se u nekim zaseocima obavlja veoma dobro. Mnogi sudjeluju i vrlo lijepo mole. Obično predmole djeca i mladež i tako se uče predmoliti. Ima i lošijih primjera. Neke obitelji tu molitvu izostavljaju i zanemaruju veoma koristan i svet običaj. Ovaj običaj nije nikad bio uveden u zaselak Katića.

Danas se sprovodi redovito obavljaju u Župskoj crkvi sa Svetom Misom. Otkako je sagrađena Nova crkva, bilo je teškoća sa strane od nekih iz Dubrave i Kule, da oni ne bi nosili svoje pokojnike u Župsku crkvu, jer im je 200-300 metara dalje. Poslije je i to prestalo.

Općenito su sprovodi u našoj Župi prilično dobro posjećeni. Za veliki dio sprovoda mnogo ljudi dolazi iz Splita i posebnim autobusima i svojim automobilima, jer u Splitu i okolici živi valjda dvostruko više vjernika iz naše Župe nego što ih je ostalo u župi. Sad već svake godine sve više imamo i sprovode ljudi koji su se sasvim odselili u Split, ali se pokapaju ovdje jer imaju ovdje svoju grobnicu. Još i sad neki od njih kupuju i daju graditi grobnicu. Bude sprovoda iz Zagreba, pa i iz inozemstva.

Budući da je mnoštvo naših ljudi u Njemačkoj, pa i u prekooceanskim zemljama, nerijetko se za sprovod čeka ljude iz Njemačke ili Kanade. Nažalost, nemalo je bilo onih koji su u Njemačkoj poginuli ili naglo umrli, pa su ovamo dovezeni na pokop.

Na sprovodima se vrlo često naša velika crkva lijepo ispuni. Sprovodi se obavljaju dosta časno i uredno.

Smatramo potrebnim navesti neke sprovode tijekom proteklih petnaestak godina. Posebno su se svojom veličinom isticali slijedeći sprovodi: sprovod pok. fra Nediljka Bekavca, studenta bolooslovije 18. IV. 1978. To je svakako bio najveći i najpotresniji sprovod. U njemu je, kažu sudjelovalo oko 2000 osoba, 125 svećenika, 96 bogoslova, tri franjevačka brata, 40 časnih sestara, 52 sjemeništarca, bio je nazočan naš provincijal i dva vikara naše Nadbiskupije. U crkvi je održano 10 govora. Možemo još istaknuti sprovode:

Seke Šimundić (16. VIII. 1980.), oko 800 osoba; Ante Bobetića (24. X. 1982.) oko 1200 osoba; Anke Domić (22. I. 1985.) oko 900 osoba; Tomislava Čaljkušića (26. I. 1985. god) oko 800 osoba; Ivana Domića (19. III. 1988.), oko 800 osoba. Pri njegovu sprovodu bila su 52 svećenika u koncelebraciji i još 10 svećenika i 20 časnih sestara. Poseban je bio i sprovod svećenika don Stipe Matkova (20. III. 1988.) s oko 600 osoba. On je bio Župnik u Diklu (kod Zadra), a rodom je iz naše Župe i ima grob na našemu groblju. Iz Zadra i Dikla došli su: nadbiskup Marijan Oblak, 25 svećenika i jedan autobus vjernika. Na Misi je bilo u koncelebraciji 57 svećenika i četiri izvan koncelebracije. Održano je sedam govora. Svi svećenici iz koncelebracije išli su odjeveni u albe sve do groblja, što je bilo posebno zanimljivo. U doba sprovoda Ivana Domića i don Stipe Matkova, upravo je bilo podignuto i prošireno svetište u našoj crkvi, ali samo betonirano. Bit će doista divno kad se dovrši, jer će u njemu moći lijepo koncelebrirati 100 svećenika.

Bilo je još velikih sprovoda, ali da spomenemo sprovod Srećka Frankića iz god. 1992. Na njegovu sprovodu bilo je više od 800 osoba. Inače na mnogim sprovodima sudjeluje 400-600 osoba. Time se upravo lijepo ispuni glavna lađa u našoj crkvi a nekad i pobočne lađe.

U proteklih 15 godina bila su samo 4 sprovoda bez vjerskoga obreda. Mnogima je poznato da su ljudi iz drugih župa vrlo pozitivno doživljavali sprovode u našoj župi. Divili su se redu u sprovodu i pjevanju svih u crkvi. Mnogi su javno govorli kako bi bili vrlo sretni kad bi njima bio priređen takav sprovod. Ipak, nažalost, u novije vrijeme nešto u redu popušta. Tome su dosta uzrokom ljudi iz drugih zajednica, koji dolaze na sprovod a ne poznaju reda u sprovodu. Ostaju kraj sprovoda i razgovaraju. Nažalost, nađe se i među našim onih koji misle da nešto dobivaju ako tako postupe. I pjevanje je oslabilo, jer se veći dio mladeži iselio. Župa je sve manje životvorna.

Prije petnaestak godina ljudi su donosili na sprovod vijence, ali ih nisu nosili oni pa je najveća teškoća sprovoda bila tko će nositi vijence. Pokušali smo uvesti kartone mjesto vijenaca, ali je to slabo uspjelo. Zatim smo uspjeli nagovoriti vjernike da umjesto vijenaca daju milodar za Mise. Dana 2. ožujka 1980. cijela je župa odlučila da se pri sprovodu milodari skupljaju za Mise i za radove na obnovi crkava. Javno je 21. studenog 1982. izglasano da se od milodara za svakoga pokojnika služe Grgurske mise, a ostatak za obnovu crkve. Tu je odluku još nekoliko puta javno potvrdio narod i to je svakako pridonijelo da vjernici uspiju u proteklih 10 godina obnoviti sve vjerske objekte u župi.

Sprovod pok. don Stipe Matkova u Lovreću

Umrli od 1900. do 1992.

1900. = 70
1901. = 61
1902. = 52
1903. = 71
1904. = 94
1905. = 94
1906. = 52
1907. = 61
1908. = 77
1909. = 82
1910. = 47
1911. = 70
1912. = 58
1913. = 77
1914. = 61
1915. = 90
1916. = 46 + 15
1917. = 69 + 12
1918. = 124 + 10
1919. = 59 + 3
1920. = 109
1921. = 76
1922. = 62
1923. = 54
1924. = 65
1925. = 60
1926. = 51
1927. = 62
1928. = 58
1929. = 84
1930. = 67
1931. = 50
1932. = 58
1933. = 56
1934. = 58
1935. = 40
1936. = 64
1937. = 45
1938. = 52
1939. = 42
1940. = 62
1941. = 58
1942. = 40
1943. = 94
1944. = 56 + 6
1945. = 51 + 12
1946. = 42
1947. = 30 + 6
1948. = 37
1949. = 29
1950. = 39 + 3
1951. = 41 + 1
1952. = 24
1953. = 44
1954. = 24
1955. = 26
1956. = 30
1957. = 27
1958. = 19
1959. = 21
1960. = 29
1961. = 24
1962. = 16
1963. = 32
1964. = 33
1965. = 21
1966. = 17
1967. = 30
1968. = 41
1969. = 31
1970. = 20
1971. = 29
1972. = 17
1973. = 26
1974. = 28
1975. = 35
1976. = 32
1977. = 31
1978. = 30
1979. = 31
1980. = 34
1981. = 39
1982. = 26
1983. = 43
1984. = 23 + 13
1985. = 30 + 7
1986. = 37 + 5
1987. = 27 + 5
1988. = 23 + 9
1989. = 31 + 11
1990. = 30 + 12
1991. = 33 + 8
1992. = 30 + 10

Broj umrlih u našoj župi od 1900. do 1915. kretao se između 47 (1910.) i 94 (1904. i 1905). U tom razdoblju prosjek umrlih bio je 68 godišnje. U razdoblju 1915.-1920, prosjek umrlih bio je 89 godišnje. Tijekom cijelog stoljeća bilo je najviše umrlih 1918. (134) i 1920. (109). Tih godina umrlo je u 3 g. 130 od španjolice.Od 1920. do 1940. najmanje je umrlo 1925. (40 umrlih), a najviše 1929. (84 umrla).U ovom razdoblju prosjek je umrlih bio 58 godišnje. God. 1941./45. broj umrlih je nešto porastao i iznosi 64 godišnje, ali je sigurno da taj broj nije ni izdaleka točan, jer tu nisu u matice upisani oni koju su u ratu nestali ili se nije znalo za njih. Znamo iz drugih istraživanja da je u II. svjetskom ratu i neposredno nakon njega iz naše župe poginulo ili ubijeno više od 280 osoba. U razdoblju od 1946. do 1982. najmanje umrlih bilo je 17 (1966. i 1972.), a najviše 44 (1953.). U ovom razdoblju koje je trajalo 37 godina prosjek umrlih bio je 30 godišnje.

Od 1984. do 1992. najmanje umrlih bilo je 1984. i 1988. do. (23 umrla), a najviše 1983. (43). Prosjek umrlih u proteklih deset godina iz naše Župe bio je 31.

U tom razdoblju obavljeno je 80 sprovoda naših ljudi koji su se trajno iselili iz župe, ali su ovdje pokopani jer imaju svoje grobove a i sve više ih se gradi. Takvih sprovoda bilo je prosječno 8 godišnje.

Neki od natpisa na našem groblju

Isuse, Marijo, Josipe,
čuvajte naše hrvatske obitelji!

Ovo je kuća od našeg truda,
počivaj u miru do vječnog suda.

Počivali u nadi uskrsnuća!

Našeg stabla prelomljena grana,
Naša tuga, naša teška rana,
Boli srce, ali tješi nada
Kad boljeg si roditelja sada.(fra Nediljkov spomenik)

Ovdje čekaju uskrsnuće u Kristu.

Ja sam uskrsnuće i život
Koji vjeruje u mene,
Živjet će uvijeke.

Ljubav djece nek ti vijenac bude
Cvijet na grobu vječna ljubav muža
Blagi lahor anđeoskih krila
Pratio te putem vječnih ruža.

Gospodine, milostivo ih primi
i udijeli im vječnu radost u kraju svetih!

Tko u mene vjeruje
živjet će ako i umre.

Gospodine, tvojim se vjernima
život mijenja a ne oduzima.

S vjerom u novi život (Višeslavova krstionica)

U ovom znaku je pobjeda (u znaku križa)

Smrt je gorka istina
Ali ljubav i čvrsta vjera u Boga
Da ćemo jednom biti skupa
Melem je našim srcima.

Sjeti se, Gospodine, žrtve njegova života
i nagradi ga vječnim blaženstvom!

Anđeli Božji neka bdiju
nad cvijetom Vaše mladosti!

Svećenici u sprovodu pok. fra Nediljka Bekavca

Gospodin mi je svjetlost i spasenje.

U tebe je oproštenje i radi zakona Tvoga
čekam Tebe, Gospodine.

Krasno si procvao, divni cvijete,
rano si rekao: zbogom svijete.

Lijep vjerski natpis na grobu svjedoči o našoj vjeri u vječni život i to govori svakome tko taj grob promatra.

Ima i krivovjernih natpisa na našem groblju. Tamo se, među ostalim, kaže da su umrli samo oni kojih se nitko ne sjeća. Međutim, iako smo se dužni sjećati svojih pokojnika, i to je vrlo pohvalno, ipak njihov život, vječni život ne ovisi o nama. Naš vječni život dar je Božji, po zasluzi uskrslog Isusa, koji je jamac našeg, ne samo duševnog nego i tjelesnog uskrsnuća.

Sprovod pokojnog don Stipe Matkova

SLUŽBA REMETE I DRUGIH CRKVENIH POMAGAČA

REMETA

Remeta ima vrlo važnu ulogu u svakoj župi i crkvi. U našoj Župi u 20. stoljeću tu službu obavljala je obitelj Bošnjak. Dugo je remeta bio Petar Bošnjak, a tu je službu obavljao njegov otac i djed. Petar se odrekao ove službe 1961.

Nakon Petra bio je remeta Mate Milinović (Maćas) od 1961. do 1977. Bio je čovjek bez jedne ruke, pa je to bio nedostatak u obavljanju službe. Još je veći nedostatak bio njegov stav: podgovoren, govorio je da Župnik nema vlast ni upravu nad zvonikom već da tu vlast ima on kojega je selo za to izabralo. Bilo je to utoliko opasnije što se on pozivao na vlast, koja je tada bila komunistička, stoga je dobio otkaz potkraj 1977. god.

Početkom 1978. izabran je i imenovan remetom Ante Olujić (Kore). On je službu remete dobro obavljao, ali je potkraj 1978. sâm odustao. Nakon Božića i početkom 1978. tražili smo čovjeka, pa se sastajalo Župsko pastoralno vijeće. Nemajući drugoga rješenja, složili smo se 27. XII. 1978. da se imenuje Boško Sekelez, razmjerno mlad i dobar čovjek, ali slaboga sluha i vida. Ljudi su mu htjeli pomoći, nadajući se da će služba biti dobro obavljena, jer je Boško imao ženu i četiri sina. No, nažalost, nije se to ostvarilo. On se sâm mučio koliko je mogao. Stanje se sve više pogoršavalo, pa je na 30. XII. 1984. prestala njegova služba, na XXXVIII. sjednici Župskoga pastoralnoga vijeća. Ljudima ga je bilo žao, ali gotovo slijep i gluh čovjek nije mogao obavljati tako odgovornu javnu službu. To je bilo za nj opasno po život. Nakon toga nismo našli nikoga tko bi se prihvatio te službe.

Srećom je 24. IX. 1982. izrađen električni pogon za zvonjenje, brecanje i slavljenje, a čišćenje i kićenje crkve treba urediti uz pomoć vjernika.

»Običajnik« župe iz 1938. god. navodi ove dužnosti remete:

1. Remeta mora znati misu služiti (latinski) ili netko iz njegove obitelji.
2. Remeta je dužan crkvu urediti i čistiti, i to svaki ponedjeljak ili nakon blagdana. Ako ima više Svetaca zasebice, poslije podne dužan je omesti crkvu, tako da bude uvijek čista, a i sakristiju. Kad omete crkvu, dužan je poprašiti oltare, balaustar, banke i ostalo što valja oprašiti.
3. Oltare treba držati uvijek čistima i u redu. Kandelire i kandele treba često svitlati, a svakako pred glavne svetkovine: Gospa Lurdska, Uskrs, Duhovi, Velika Gospa, Svi Sveti i Božić.
4. Remeti je dužnost crkvu urediti (nakititi), i to uvijek pred glavne svetkovine. Zato treba nekoliko dana unaprijed početi raditi i sve na vrijeme svršiti.
5. Kad god se pokaže potreba, dužan je crkvu fregati (ribati), pa i skale i paučinu skinuti.
6. Njegova je dužnost prozore otvarati i zatvarati i crkvu zračiti, i paziti da se prozori ne razbiju. Ako li se nešto razbije njegovom krivnjom, ide na njegovu štetu.

7. Crkvenu robu treba držati u redu i skalupanu (složenu) na svojem mjestu.
8. Kad je ispovijed u crkvi, dužan je uvijek biti u crkvi za svaku potrebu. Crkvu treba uvijek otvoriti jedan sat prije ispovijedi da se svijet može skupiti.
9. Od Sveca – crkvu otvara kad zazvoni prvoga, a zatvara na Zdravo Mariju. Remeta od Sveca treba da je uvijek u crkvi ili u njezinoj blizini radi djece i lopova. Kad je u službi, treba uvijek biti trijezan.
10. Kad je Sveto otajstvo u crkvi, on treba paziti da lumin uvijek gori.
11. Remeti je dužnost zvoniti jutarnju i večernju Zdravo Mariju, i u podne, a kad su velike svetkovine tada treba 7 dana slaviti.
12. Remeta je dužan zvoniti za mrtve po običaju, dužan je brecati kad se nosi mrtvac iz crkve do grobišta.
13. Remeta zvoni tijekom župskih misa po običaju, a za vrijeme procesija slavi. On namješta bandire (zastave), baldahin, žeže svijeće, ferale i sve to trne i posprema.
14. Robu vlažnu ne smije složiti.
15. Remeti je dužnost paziti da bude sve čisto oko crkve. On namješta katafalk u crkvi, ali samo bratimu koji je upisan.
16. Remeta treba da stoji na raspolaganju Župniku i da čini sve što mu Župnik naredi, a kad nešto ne zna ili sumnja tada je dužan doći i sa Župnikom se savjetovati i upitati ga. Njegova je dužnost da uvijek bude vatre kad je potreba i svete vode u kamenicama. Pred sve velike svetkovine, osobito one koje su spojene s procesijama, Župnik treba da upozori remetu da očisti sve svijećnjake, križeve i sve drugo što će se nositi u procesiji. Župnik treba da se pobrine nekoliko dana prije velikih svetkovina, pred koje se pale vatre i pucaju maškule, da nađe jednoga ili dvojicu pogodnih ljudi i da nastoji kod butigara skupiti za potrebiti trošak do 500 dinara (derneci su bili u interesu butigara).

Remeta je pomagao pri ukopu mrtvaca. Donosio bi klak za zamazivanje groba, zvonio, slavio i brecao za sve funkcije i blagdane prema običaju, i za neveru (kad se spremalo veliko nevrijeme) protiv tuče.

Remeti se davalo po kući 3 kg pšenice, a poslije u novcu.

CRKOVINARI (prokaraturi)

Oni su bili pomagači i savjetnici župnikovi. Brinuli su se o crkvi i njezinim dobrima. Po zaselcima prenosili su naredbe i planove župnikove. Potpisivali su crkvene račune. Proteklih desetljeća posebno su poznati crkovinari: Marijan Petričević (Popov), Božo Zaradić, Andrija Šimundić, Mate Šimundić (Lugarić), Marko Ivanović (Žukić), Marko Čaljkušić, Filip Čavrlj, Marijan Nikolić, Marin Katić, Nikola (Goran) Šamija, Marinkica Petričević, Čovo Olujić, Mate Nosić, Frano Čaljkušić i dr.

Među njima su bili i glavni pjevači u crkvi, a posebno valja spomenuti Petra Olujića.

ŽUPSKO PASTORALNO VIJEĆE

Dana 11. veljače 1978. (Gospa Lurdska) na sjednici Crkovinarstva zaključeno je da se do Uskrsa osnuje Župsko pastoralno vijeće sa oko 20 članova. Treba dobro pogledati i razmisliti da se izaberu po mogućnosti, najvrednije osobe.

U Župskoj je crkvi 4. lipnja 1978. održana prva sjednica novoga Župskoga pastoralnog vijeća. Župnik je obavijestio nazočne da je planirano učlaniti u Vijeće oko 15 mladih ljudi koje rade po domovini ili u inozemstvu, a povremeno dolaze kući, te oko 30 ljudi koji su stalno kod kuće. Na ovaj sastanak došlo je 25 članova Župskoga pastoralnog vijeća. Nazočni su upozoreni da se povežu sa svima ostalima. Kad se sve napokon osnuje i uredi onda ćemo zatražiti i potvrdu Ordinarijata.

Župsko pastoralno vijeće odigralo je veoma važnu ulogu u doba velikih radova na crkvama. Neki su bili izvanredno požrtvovni. Spomenuto Vijeće je Župniku savjetovalo kako treba postupati pri radu i prikupljanju milodara. Bez toga savjeta i potpore Župnik zacijelo ne bi ni poduzeo ni ostvario sve ono što je u idućih 12 godina učinio.

Tijekom sedam godina (4. VI. 1978. - 11. II. 1985.) održano je 39 sjednica Župskoga pastoralnog vijeća. Poslije se Vijeće povremeno i u manjem sastavu skupljalo. Dobar dio ljudi i dalje je bio Župniku pri ruci, a dio se iselio. Sad Župsko pastoralno vijeće službeno više ne djeluje.

Popis članova Župskoga pastoralnog vijeća 4. VI. 1978.

1. Tomo Petričević p. Ante
2. Mate Petričević p. Marijana
3. Ante Žižanović Ivanov
4. Iko Zaradić p. Mate
5. Božo Zaradić p. Petra
6. Luka Nikolić p. Jure
7. Miljenko Nikolić Jozin
8. Ante Šamija (mlađi)
9. Grgo Katić
10. Božo Katić
11. Marijan Bekavac p. Mate
12. Vinko Bekavac
13. Marinkica Bekavac Antin
14. Ante Bekavac p. Jure
15. Petar Bekavac (Ćutić)
16. Mate Nosić
17. Marijan Nosić p. Mije
18. Frano Nosić Jozin
19. Ivica Nosić Ivanov,
20. Ante Jelić (Dorić)
21. Marijan Čaljkušić p. Tome
22. Marijan Čaljkušić p. Ante
23. Ivan Čaljkušić p. Jure
24. Frano Čaljkušić p. Ante
25. Tonko Milinović p. Grge
26. Frano Frankić p. Ivana
27. Marinkica Nikolić Mijin
28. Gabrijel Petričević Marijanov
29. Nediljko Bošnjak pok. Ivana
30. Slavko-Petar Bošnjak p.Ante
32 Zdravko Šimundić p. Ivana
33. Mate Kasum p. Joze
34. Marijan Olujić p. Adama
35. Stipe Olujić p. Ilije
36. Petar Domić Ivanov.
37. Živko Mustapić p. Mate
38. Mate Ćorić (Kikić)
39. Petar Mustapić p. Marijana
40. Jozo Šamija p. Bože
41. Branko Ćorić Franin

ZVONA I ZVONJENJE

Najstarije zvono u našoj župi jest zvono na preslici stare crkve, saliveno 1725. Možda je najstarije u Imotskoj krajini. Stara crkva sagrađena je 1755, što znači da je zvono bilo prije na maloj crkvi, koja je bila na tom mjestu još za vrijeme Turaka.

Na tom zvonu piše »ANNO MDCCXXV OPUS ANTONI PICINI F.(ecit). Na zvonu su četiri medaljona: KRIŽ, USKRSLI ISUS, GOSPA S DJETETOM i PETAR S KLJUČEVIMA.

U starom Ljetopisu piše: Dne 7. travnja 1909. dovedena su iz Splita 3 velika zvona iz livnice gosp. Jakova Cukrova. Bila su nabavljena troškom Župske crkve i dobrovoljnim doprinosima župljana. To je bilo za vrijeme župnikovanja fra Stanka Borića.

Zvona su obješena na grede pred starom crkvom. Tri grede su bile ukopane i utvrđene u samom zidu crkve. To je prouzročilo pucanje samoga pročelja crkve. To se osobito vidjelo kod ponovnoga zidanja pročelja crkve (gotovo čitavoga) god. 1977. Ta zvona su ostala na tom mjestu do I. svjetskoga rata. Pri kraju rata Austrougarska Monarhija u ratnoj krizi digla je s crkve veće i manje zvono, da ih prelije u topove, a srednje zvono je i dalje ostalo na gredama do 9. XII. 1937. Odakle ga je uz veliku buku pred posvetu nove Župske crkve prenio fra Jozo Šimić. Opet je stavljeno na grede pred novu Župsku crkvu, nešto južnije i ostalo ondje do 1939.

Kad je isti župnik 1939. sagradio novi zvonik, postavio je ovo zvono od oko 300 kg s još tri nova na novosagrađeni zvonik. Tri nova zvona: od 840, 550 i 110 kg fra Jozo je naručio u ljevaonici Kvirina Lebiša u Zagrebu. Lebiš je fra Jozi jamčio da će zvona biti prvorazredna, kao da ih je nabavio iz Italije. (On je naime 10-tak godina prije nabavio iz Italije velika i krasna zvona za zvonik crkve Gospe Sinjske). Na nesreću, 1939. Kvirin Lebiš je umro, a rat se sve više bližio. Sin Lebišev nije želio isporučiti zvona prema potpisanom ugovoru, već ili ugovor prekinuti ili povisiti cijenu zvona, jer je materijal, osobito kositar za to vrijeme poskupio. Fra Jozo nije htio odustati. Tražio je izvršenje ugovora, pa je mladi Lebiš isporučio zvona, ali možda zvona slabije kvalitete nego što je bilo ugovoreno. Veliko zvono posvećeno je sv. Nikoli, drugo Gospi Lurdskoj, a najmanje sv. Josipu. K ovim zvonima pridruženo je četvrto staro zvono sa stare crkve, nabavljeno 1909, teško oko 300 kg. Sva četiri zvona ukupno su težila oko 1800 kg.

Na najvećem zvonu (840 kg) stoji lik sv. Nikole u sjedećem stavu sa štapom u ruci. Nalazi se i grb Ljevaonice: Kvirin Lebiš Zagreb - Lovreć - Opanci, 6. XII. 1939. Na zvonu piše: »Sv. Nikola, putniče, molimo te da dadeš dobro zdravlje i sreću svim našim putnicima!«

Na drugome zvonu (550 kg), koje je posvećeno Gospi, nalazi se lik Gospe Lurdske i ostalo kao na velikom zvonu, Na ovome zvonu piše: »Čudotvorna Lurdska Gospe, molimo te za obraćenje svih tvrdokornih grešnika župe Lovreć-Opanci!«

Na trećem starome zvonu (300 kg) piše: »Sv. Marko, isprosi nam tvrdu vjeru. Vjernici naši odvjetnici, molite za nas. Srce Isusovo ufanje naše!« Na zvonu je križ s Isusovim likom, a pod križem Gospa i sv. Ivan apostol. Na njemu piše: Ljevaonica zvona Jakova Cukrova, Spljet 1909.

Na četvrtom zvonu (110 kg) piše: »Od munje, grada, groma, kužne bolesti i svakog drugog zla, oslobodi našu župu, sveti Josipe!« I na ovom zvonu je Lebišev grb i Zagreb - Lovreć -Opanci, 6. XII. 1939. Ova tri nova zvona koštala su onda 70.000 dinara. Zvono na crkvi Sv. Ivana Krstitelja kod Nikolića teško je 137 kg, a nabavljeno je 1974. Na njemu piše: »Pripravite put Gospodinu!« - Sveti I. Krstitelj - Nikolići. U zahvalu 1974. god. Na malom zvonu na crkvici Sv. Ante piše: U čast Sveca svega svijeta u godini Slavljenja jubileja 1232.-1932. Dade saliti o. župnik fra Jozo Šimić milodarima župljana Lovreća i Opanaka. Salio Kvirin Lebiš – Zagreb 1932.

U starini je bio običaj da se nedjeljom zvoni u dva zvona. Budući da je to teško, kad nije imao pomoći, remeta je zvonio samo u jedno zvono. Za blagdane je bio običaj da se slavi i zvoni u sva četiri zvona.

Crkovinarstvo na svojoj sjednici od 29. VIII. 1976. odredilo je da opet treba zvoniti po starome običaju.

Kad su bili sprovodi običaj je bio da se breca (tužno zvoni), za muškarce u najveće zvono, za žene u drugo zvono a za djecu u najmanje.

Za župnikovanja fra Metoda Latinca dva su zvona pukla. Dana 22. srpnja 1974. popravljao je ta zvona elektrovarilac Jerko Glavinović iz Sinja, 35 godina nakon što su zvona kupljena.

Zbog teškoća s remetom i teškoća da se zvoni u tolika zvona, pošto je 1981. utvrđen zvonik, odlučio je župnik fra Anđelko Šimić postaviti električni pogon za zvonjenje i staviti sat na zvonik, pa je tvrtka Grassmayer iz Beča (Insbruck-1559.) 24. rujna 1982. elektrificirala sva četiri zvona za 20.000 maraka. Od tada su zvona na električni pogon zvonila, slavila i brecala.

Za 6000 DEM kupljen je i sat na zvoniku, koji tuče svakih četvrt sata i svaki sat, a sam zvoni ujutro, u podne i navečer Zdravo Mariju. Sat je darovao gosp. Vladimir Zaradić, naš radnik u Stuttgartu, a postavila ga je tvrtka Schauer iz Beča.

Pogon je blagoslovljen 24. rujna 1982.

Prvih nekoliko godina zvona i sat uredno su radila. Ali, što zbog nestalnoga napona struje, što zbog vlage u zvoniku, uređaj se počeo kvariti. Elektrifikacija zvona omogućila je da se zvonima češće služimo, a i udari zvona jači su nego kad se zvonilo ručno. Zbog toga su već 1986. god. (12. god. nakon popravka) dva zvona ponovno pukla, pa ih je gosp. Jerko Glavinović ponovno popravio. Nakon 5 godina, 1991. opet su popravljana tri zvona. Budući da je ovaj put rad loše obavljen, morala su se zvona ponovno popravljati 1992.

Pitanje zvonika koji još i sad upija vlagu i nakon više ozbiljnih pokušaja da se popravi, i pitanje zvona ostat će briga budućih naraštaja, i to će se morati temeljito riješiti.

U prošlom petnaestogodišnjem radu na crkvi i oko crkve ovo je jedini posao koji je manje uspješno obavljen. Bilo je objektivnih zapreka, ali nije nedostajalo ni subjektivnih (majstor!). U starome *Običajniku* piše koliko se za koji blagdan slavi. Taj *Običajnik* kaže da se nedjeljom i blagdanom za svetu Misu zvoni tri puta. Tako se čini i sad.

Za Dan mrtvih zvonilo se (mrtvački) odmah na Sve Svete, u podne. Brecalo je cijelo poslije podne, cijelu noć i na Dan mrtvih do glavne Mise u staroj crkvi. Kad je sagrađen novi zvonik, zvonilo se i u njemu. Kad su na zvoniku elektrificirana zvona, tužno se zvoni u tri zvona, kao na sprovodu: na Sve Svete navečer (neko vrijeme) i na Dan mrtvih ujutro. Prije su zvonili remeta i crkovinari i nije bilo teškoća. Župnik je od bratimskog novca platio večeru onima koji su zvonili, a poslije od novca koji se skupljao. Naime, običaj je da zvonarima donose piće i da ih gotovo svaka obitelj nagradi novčanim darom.

Proteklih godina, kad nije bilo remete i njegovih pomagača, počeli su neki mimo volje Župnika silom se uguravati u zvonjenje radi lake dobiti, pa je nastala još jedna teškoća. Naime, prema sadašnjem liturgijskom duhu ne ide da se veseli blagdan Svih Svetih pretvori u Dan mrtvih. Budući da vjernici već oko podne na Sve Svete dolaze na groblje stavljati cvijeće, zvonari su odmah nakon podneva počeli zvoniti za mrtve. Ljudi su odmah nagrađivali zvonare za zvonjenje. Stoga, ako se hoće već od podne na Sve Svete biti na groblju pa i zvoniti, onda bi to svakako trebalo biti zvonjenje a ne brecanje. Navečer pak, kad zvoni Zdravo Marija, onda bi trebalo početi brecati. To bi bilo u duhu sadašnjega svetkovanja blagdana Svih Svetih.

Neredi pri zvonjenju trajali su dvije godine, a poslije je bilo sve u redu.

PRIMJERI IZGRAĐENOG DUHOVNOG ŽIVOTA

ŽIVOTOPIS ANĐELKE I DRAGICE BOŠNJAK

Životni put uzor-djevojke Anđelke Bošnjak započinje 1928. g. u rodnom Lovreću. Rođena je od seljačkih roditelja i u Lovreću je provela i svoje djetinjstvo. Godine 1941. odlazi u Zagreb u Zavod časnih sestara milosrdnica, a godinu dana poslije, bježeći pred talijanskom okupacijom, kao i mnoge druge obitelji, i obitelj Anđelke Bošnjak seli se u Zagreb. Sa sobom u neizvjesnost poniješe i čvrstu vjeru pradjedova.

Nova i nepoznata sredina nije (bitno) utjecala na vjerski život obitelji, dapače, Anđelka i mlađa sestra Dragica još su svesrdnije pohrlile hramu Božjemu, te su svako jutro u crkvi Sv. Josipa primale Sv. Pričest i tako svjedočile svoju duboku vjeru u Krista, što je u teškim, ratnim godinama, bio znak duboke predanosti.

Njihova vjera nije mogla ostati neprimijećena, posebno ne u najtežim danima Crkve u Hrvata, u poslijeratnom razdoblju, kad je režim strogo zabranjivao i najmanje javno isticanje vjerske pripadnosti.

Anđelka i Dragica bile su posebno uočljive jer je na njihovim prsima blistao znak pobjede: zlatni križ.

Godine 1947. neposredno prije Rezolucije informbiroa, učestalo su se u zagrebačkim školskim dvoranama održavale tzv. konferencije o moralno-političkoj podobnosti svakog đaka. Na jednoj takvoj, mladi Anđelkin znanac, inače aktivni omladinac, zatražio je njezino isključenje iz škole jer je, kako je rekao, »prkosno religiozna«.

Anđelka i Dragica Bošnjak

I tada je o njezinu vratu visio zlatni križ. Nakon njegova oštrog zahtjeva u dvorani je nastao muk. Tada je ustala Anđelka i sa tri podignuta prsta u zraku hrabrim glasom rekla: »Optužujete me zbog moje vjere. Kažete da ona nije moja, da su mi je drugi nametnuli. Da, ja sam tu vjeru usisala s majčinim mlijekom. Ali je moja! I neću je se odreći.«

U dvorani i dalje tišina. Anđelka nastavlja: »Da, i Petar se Isusa tri puta odrekao, ali ja ga se ovdje neću odreći ni jedanput. Radite sa mnom što hoćete, moja je vjera Ustavom zajamčena.«

U njezinu zaštitu ustao je direktor škole i nisu je isključili. Ostala je u školi, i kao odličan đak bila je među prvima u Zagrebu koji su bili oslobođeni polaganja mature.

I Anđelkina sestra Dragica imala je u školi neprilika zbog svoje vjere, osobito uoči male mature. Razrednica i nastavnica matematike dala joj je nedovoljan samo zbog njezine ljubavi prema Bogu i vjeri.

Nakon Anđelkine prijetnje komisijom i ocjena iz matematike bila je popravljena na odličan. Dragica je i dalje nosila s ponosom krizmani dar njezina oca - zlatni križ.

Samo je duboka suživljenost s Kristom mogla u tim teškim vremenima komunističke diktature biti poticajem za Anđelku i Dragicu da ne klonu duhom, već da i dalje svijetle u olujnom moru bezboštva kao svjetionici što pokazuju sigurnu luku spasa - vječnosti.

Anđelka Bošnjak zapanjivala je kolege i prijatelje svojim sigurnim i opsežnim poznavanjem vjerskih pitanja. Jednog je dana profesor prirodopisa, inače znanstvenik, donio na sat Bibliju i objašnjavajući teoriju o evoluciji izrugivao se prvim poglavljima knjige Postanka. Đaci su šuteći slušali upirući poglede u Anđelku, jer su znali da samo ona ima objašnjenje. Ustala je i glasno zapitala: »Druže profesore, ima li ta knjiga imprimatur?« Profesor je bio zatečen. No, Anđelka mu je objasnila što to znači. Ta znala je ona da ta Biblija koju je on donio na sat nije tiskana s odobrenjem crkvenih starješina. Njezine prijateljice kažu da je Anđelka velike dijelove Sv. Pisma znala napamet.

Vjerskom uzdizanju sestara Bošnjak pripomagao je i kardinal Šeper, kod kojeg su išle na poduku vjeronauka. Dr. Šeper je u svojoj bilježnici zabilježio razlog njihova jedinog izostanka s vjeronauka - sprovod dragog im oca. Od njega i od majke djevojke su primile prve spoznaje o Bogu. Nažalost, taj primjerni kršćanin umro je 1949. g. Kad je osjetio da mu se bliži kraj ovozemaljskog puta, pozvao je svećenika i primio Sv. Sakramente, a potom je dopustio da ga vode u bolnicu.

Prije polaska rekao je djeci: »Dico, ćaća iđe. Ostanite što jeste, viru ne zatajite, naroda se ne odrecite, u politiku se ne mišajte«, a prije smrti je zamolio liječnika da preda poruku za kćeri: »Nek' se drže onog što sam im reka kad sam polazio od kuće.« Uz takve roditelje kakvi su bili Ante i Ana, doista nije bilo teško postati kršćanin, ali je po očevoj smrti, u teškim poratnim godinama, bilo itekako teško ostati dosljedan u vjeri. Djevojke su, dakle, od najranijih dana života bile povezane s Bogom. Kad su Dragici bile dvije godine, na večernjoj krunici u kući na Lovreću, upitala je iznenada majku: »Mama, vidiš li ti

Isusića?« »Ma di, sinko?« pita majka. »Ništa ne vidim.« Tako ju je pitala tri večeri zaredom.

Iz ovog primjera mogu se izvesti razni zaključci, ali jedno je sigurno: »Isus je vječno s nama«. S Dragicom je sigurno bio i tada, ali i u času njezine smrti, u viru nabujale Save, pruživši joj ruku da je uvede u vječnu radost. Smrt Anđelke i Dragice bila je neobična kao i njihov život. Dana 13. srpnja 1951. g. Anđelka se probudila sva u strahu, s krikom na usnama. Sestri Marici, koja je s njom spavala, ispričala je san, slutnju i prikaz vlastite smrti. Anđelka nije vjerovala u snove, ta bila je studentica prirodnih znanosti, katolkinja, svjesna i suvremena. Tog dana sestre su, kao i obično, pošle na Savu. Anđelka se sunčala, a Dragica se više voljela kupati. Na sestrin poziv Anđelka je ušla u vodu i zamahom se istrgala i zaplivala. Onda je zacijelo, iz mutne podsvijesti, iskrsnuo san. Okrenula se. Dragica je plivala za njom. San je postao gruba zbilja. Htjela je sestri viknuti da se vrati jer je plivala prema viru. Dragica je od šuma vode nije mogla čuti. Anđelka je za tren zastala. Hladna ozbiljnost prožme joj tijelo. Prizor iz sna je stvaran. Ustuknula je. Ali Dragica je već bila u viru. Anđelka je vidjela dvije ruke kako se dižu ištući pomoć, dva ustrašena oka gledala su u nju.

Anđelka je zaplivala prema sestri, u vir, pružila joj ruku i s njom potonula. I tog jutra djevojke su bile na Sv. pričesti. I na plažu su došle s velikim zlatnim križevima. S Kristom su pošle i u smrt.

Preneraženi gledatelji s obale vidjeli su kako dvije djevojke nestaju pod valovima. Spasioci su priskočili u pomoć. Uzalud. Anđelku su izvukli nakon 10 minuta mrtvu. Dragicu nakon pet dana.

Svi koji su ih poznavali bili su potreseni njihovim preranim odlaskom, a takvih je bilo mnogo. Kolikim li je kolegama Anđelka pokazala put vjere, koliko li je mladića uputila u sjemeništa. Njezina rečenica bila je: »Čuj, ti si tako dobar mladić, mogao bi biti krasan svećenik.« Njezin vjeroučitelj na otvorenom je grobu zavapio: »Isuse, zašto si ovo učinio?« Žalosnoj majci mnogi su izrazili sućut: dr. Šeper, kardinal Stepinac, mnogi njezini znanci širom zemlje i Sestra Marija od Presvetog Srca, inače sumještanka i prijateljica iz djetinjstva, časna sestra kojoj je Anđelka omogućila bijeg u samostan. Anđelka je sve voljela i svi su je voljeli.

Na njezinu grobu stoji natpis kao poruka i svjedočanstvo o svetom životu dviju sestara s Lovrećkoga kamena:

MRTAV JE ONAJ U ČIJOJ SI DUŠI, GOSPODE,
MRTAV TI.
NIKAD NE UMIRE, ISUSE, U ČIJEM SRCU ŽIVIŠ TI.
STOGA NA DNU SRCA OBAVITA PLAMOM
LJUBAVI ŽARKE
UVIJEK SMO SVIJETOM NOSILE TEBE
I U SRCE TVOJE, PRIJE NEGO U GROB,
MI SMO, KRISTE, DUBOKO SAHRANILE SEBE.

Izvor: Ž Kustić »Djevojka sa zlatnim križem«
Izvor: Ž. Kustić »Anđelka i Sonja« - 1986.

Dijana Bošnjak, student

Anka Domić s mužem i unučadi

ANKA DOMIĆ ž. IVANA

Anka Domić (rođ. Olujić) rođena je 10. II. 1910. u Lovreću. Roditelji su joj bili Ante Olujić i Iva rođ. Frankić. Udala se za Ivana Domića 4. veljače 1929. a umrla 18. I. 1985.

U braku sa svojim mužem rodila je 14 djece. Od toga ih je devetero i danas živih, a petoro ih je umrlo u djetinjstvu. Donosimo popis rođene djece da se vidi bogatstvo ovoga braka:

† Iva - Judita (rođ. 2. I. 1930, kršt. 5. I. 1930.) Umrla.
Jure - Fidelis (rođ. 23. IV. 1931., kršt. 31. V. 1931.)
Ante Teofil (rođ. 19. VIII. 1932, kršt. 11. IX. 1932.)
Marijan (rođ. 3. IX. 1935., kršt. 22. IX. 1935).
† Barbara (rođ. 23. IX. 1938. kršt. 8. IX. 1938.). Umrla.
Tomislava - Radoslava (rođ. 7. III. 1940., kršt. 25. IV. 1940.)
Marica (rođ. 26. IV. 1941., kršt. 14. IV. 1941.)
† Jozo (rođ. 5. VII. 1942., kršt. 2. VIII. 1942.). Umro.
† Rade (rođ. 1. I. 1944., kršt. 2. I. 1944.) Umro.
Ivanka (rođ. IV. 1945, kršt, 10. V. 1945.)
Petar (rođ. 16. VI. 1947, kršt. 6. VII. 1947.)
† Jakov - Rade (rođ. 19. VII. 1949. kršt. 7. VIII. 1949.) Umro.
Stanko (rođ. 27. VI. 1951., kršt. 29. VII. 1951.)
Dušan (rođ. 7. VI. 1954., kršt. 20. VI. 1954.).

Dva sina, oženjena, sad su u Calgaryju (Kanada). Ondje žive i tri udate kćeri. U Winipegu (Kanada) nalazi se treći sin svećenik, koji je ondje kao dušobrižnik, fra Dušan. Jedan sin s obitelji živi u Zagrebu, jedan s obitelji u Lovreću, a jedna kći s obitelji u Vinjanima kod Imotskoga.

Unuka od pok. Anke danas ima 22, a praunuka šestero.

Jedan od razloga zbog kojega smo naveli izvanrednost ove žene je i gornji navod.

Drugi razlog je život Anke kao aktivne i otvorene vjernice. Bila je poznata u cijeloj župi i teško je bilo naći dan u kojem ona nije došla na Sv. Misu, iako joj je crkva bila 3 km od kuće.

Žarko je željela i Boga molila da joj sin postane svećenik - franjevac.

Anka je bila poznata kao gostoljubiva žena. Svake godine u njezinoj kući se slavilo: ili krštenje, ili Prva pričest, ili Krizma, ili vjenčanje. Bilo je godina kad je bilo i po više slavlja.

Od svih žena imala je najveći sprovod: po broju ljudi u sprovodu, po broju svećenika i po broju darovanih Misnih nakana. Jedino je veći sprovod bio pok. fra Nediljka Bekavca, bogoslova. Kad je umrla, čekalo se 3 dana dok joj nisu djeca došla iz Kanade. Anka je živjela 75 godina, a njezin suprug Ivan 1905. - 1989.) 84 godine. Neka nam dobri Bog udijeli što veći broj ovakvih žena i majki!

ANTE PETRIČEVIĆ ZVAN ŠKARE

Rođen 24. VIII. 1913. god. od roditelja pok. Marijana (Popova) i Pere rod. Šamija u Lovreću (zaselak Staje). Kao osmogodišnjaku umrla mu je majka, a maćeha ga je umjesto u školu slala za ovcama. Želja za znanjem natjerala ga je da sam uči pisati i čitati, u čemu mu pomaže otac, koji mu je nabavio početnicu.

Rano je morao krenuti u svijet, trbuhom za kruhom. Kao i mnogi naši ljudi, bavi se prodavanjem raznih sitnica po selima, »nošenjem korpe«.

Ante Petričević pok. Marijana

Marijan Petričević (Popov)

Njegovo »korparenje« dovodi ga do Pelješca, gdje se oženio i zasnovao obitelj, a i danas je tamo, u mjestu Trpnju.

Radio je u Njemačkoj 12 godina, gdje je naučio i pisati njemački.

Čitao je Schillera, Goethea, Freuda i razna druga djela na njemačkome jeziku.

Zanima ga znanost i poezija, piše pjesme, a ima i zbirku pjesama. Odgojio je četvoro djece, od kojih se sin jedinac zaposlio u Lovreću, gdje je zasnovao obitelj. Odani je vjernik i uvijek pomaže crkvi i razvoju kršćanstva, o čemu govore i mnoge njegove pjesme. S pravom se može reći da je Ante Petričević pok. Marijana u cijelom svom životu, a osobito u poratnim godinama, kad je to bilo veoma teško i opasno, bio desna ruka svoga Župnika.

MARIJAN PETRIČEVIĆ pok. IVANA (POPOV)

Rođen 26. I. 1889. od roditelja pok. Ante i pok. Lucije Batinić.

Bio je časnik u austrijskoj vojsci, a prošao je mnoga bojišta, u Srbiji, Crnoj Gori i Italiji. U Italiji je bio ranjen bajunetom u ruku i u nogu. Zatim odlazi u Njemačku, gdje je trgovao metražnom robom i galantarijom (nosio je košaru).

Poslije II. svjetskog rata, u kojem nije sudjelovao, god. 1945. bio je odbornik Lovreća i Opanaka te predsjednik Poljoprivredne zadruge Lovreć.

Kako nije odgovarao tadašnjim vlastima, mora napustiti te položaje jer se nije želio odreći Crkve, a to se od njega tražilo. Bio je član Crkvenog vijeća i savjetnik svećenika 50 godina.

Često je skupljao hranu za bogoslove i sam na konju nosio u Makarski samostan. Pismeno ga je pohvalila Splitsko-makarska biskupija. Pomogao je ljudima u ratu i poslije rata, pa je u cijelom našem kraju slovio kao vrstan čovjek.

Iz I. braka imao je 4 djece, od kojih je samo jedno živo. Jedan mu je sin poginuo u II. svjetskom ratu kao hrvatski časnik. Iz drugog braka ima 5 djece.

Živeći sa sinom Matom, doživo je duboku starost i umro u 91. god. života, 23. ožujka 1980.

Sahranjen je na groblju u Lovreću.

GRAĐANSKI ŽIVOT I RAD U ŽUPI U XX. STOLJEĆU

GRAĐANSKI ŽIVOT I USTANOVE

POŠTA

Pošta u Imotskome počela je raditi 1882. god. Nakon toga je najprije ustanovljena pošta na Lovreću. Od 1888. do 1891. obustavila je rad, a 1891. opet je otvorena i posluje neprekidno do danas. Upravo je prošlo 100 god. njezina rada. Zna se da je već zastupnik Klajić u Zadarskom saboru 1873. tražio otvaranje pošte u Lovreću.

Poštu je dovozila i odvozila kočija zvana »dilidženca«. Uz poštu prevozila je i ljude. Tako se prevozila pošta sve dok između dva svjetska rata nisu počeli poštu prevoziti autobusi.

Prostorije pošte bile su najprije u kući Ante Olujića (uz današnju mesarnicu), a on je kao vlasnik kuće bio i upravitelj pošte. Nakon njega je poštom upravljao Mate Bilić (Đakulin). Za vrijeme prve Jugoslavije dugo je upravitelj pošte bio Petar Olujić Antin, kojeg su tijekom II. svjetskog rata ubili ustaše.

Uoči II. svjetskog rata i u ratu do 1942. pošta je poslovala u kući Markuza Olujića, a upraviteljica pošte bila je Franka Mihaljević, koja se udala za Ančinu Olujića.

U ratu, do 1945., pošta je bila u kući Jakova Olujića, pa zatim u kući Mate Petričevića Klipinova, te u kući Petra i Nikole Bošnjaka. Tu je kuću poslije kupio Marinkica Nikolić. Upravitelica pošte bila je tada Mira Čizmić, kasnije udata Nikolić. Iz Nikolićeve kuće pošta je prešla na Privorac u novosagrađenu kuću, gdje posluje i danas. Upravitelji pošte bili su još: Mira Nikolić, Neda Bilić, Ante Bilić, Branko Udiljak i Marko Bajić. Ovaj posljednje spomenuti bio je upravitelj od 1974. do 1988. Poslije Marka Bajića poštom je upravljala Gordana Božinović iz Prološca.

Nakon rata u pošti su radili: Zora Šušnjar iz Kamenmosta (u dva navrata) i Milica (Mika) iz Studenaca.

Listonoše su bili: Josip Bobetić i od 1947. Frano Frankić pok. Ivana (Brešin). Frano Frankić bio je u ratu zaposlen u pošti Mostar i Doboj. Nakon II. svjetskog rata bila su u Lovreću dva listonoše: Frano Frankić Brešin i Frane Mustapić. Tada je i Cista Provo potpadala pod poštu Lovreć. Od 1976. do 1991. listonoša je bio Srećko Frankić pok. Marka.

Naši su ljudi uveliko nastojali dobiti telefonsku centralu i telefone u kuće, jer je veliki dio ljudi na radu u inozemstvu ili u domovini, radeći raznim strojevima, pa im je bio nužno potrebit telefon radi lakše veze s obiteljima. Tijekom proteklih 15 godina bilo je u tome ozbiljnih nastojanja i vodila se uporna borba za dobivanje telefona.

Najprije je dobiveno nekoliko induktorskih telefona, koji su radili preko pošte, a poslije 30-40 izravnih telefona. Od toga su najveći dio dobili Nikolići, a nekoliko ih je bilo i na Lovreću, otprilike oko 1/7 od potreba u ono doba u cijeloj našoj Župi.

Godine 1991. sagrađena je nova zgrada za buduću telefonsku centralu u Nosićima (usred Župe). Odavde bi telefone mogli dobiti svi zaselci u našoj Župi,

pa i susjedni Medov Dolac. Taj se posao čini se bliži kraju u 1993, što bi bila velika blagodat za našu Župu i pomoć više koja će pridonijeti da se naš svijet manje iseljava.

ORUŽNIČKA POSTAJA

Tako se zvala za vrijeme Austrougarske monarhije. Za vrijeme prve Jugoslavije prozvana je žandarmerijskom stanicom. Žandari su imali stanicu u kući Joze Petričevića (pok. Ivana-Špike), preko puta kapele Žalosne Gospe. Obično je ondje bilo u službi 4-5 ljudi. Za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske Oružnička postaja bila je u kući Mate Bošnjaka (Kekića).

Nakon II. svjetskog rata milicija se smjestila na krajnjem zapadu Župe, u kući Matka Čavrlja. Preko puta te kuće bila je Lovrećka općina, u kući Marijana Bulovića.

FINANCIJSKA POSTAJA

Za vrijeme Austrougarske uprave zvala se Financijska postaja, a za prve Jugoslavije bio je to Odjel financijske straže. Financi su za vrijeme Austrougarske bili smješteni u kući Ante Olujića, a za vrijeme prve Jugoslavije tri su njihova čovjeka stanovala iznad sadašnje mesarnice Boška Olujića.

Služba je tih ljudi bila da sprečavaju promet robe pod registrom državne kontrole (»Kontroban«), npr. duhan, papirići (kartine), igraće karte i dr.

MJESNI URED

Župa se dijelila na 2 sela: južno (ispod ceste) Opanci, a sjeverno (iznad ceste) Lovreć. Opanci su duže od 200 god. potpadali pod općinu Omiš, a poslije, kad je osnovana općina na Šestanovcu, Opanci su potpali pod Krajišku općinu (oko 1920.). Opanci su uvijek imali samo jednoga glavara.

Lovreć je uvijek potpadao pod općinu Imotski, a bio je i nesložniji, pa se nakon prvog svjetskog rata razdijelio na 3 glavarluka. Središte Lovreća, Bošnjaci, Mrnjavci, Rupčići i Staje imali su svoga glavara. Dubrava je izabrala svoga, a Gornji Bekavci, Katići i Nikolići (takozvani Kamenjak) imao je svoga. *Glavari Opanaka* među ostalim bili su: Marko Čaljkušić, Jukić Sekelez, Antić Kasum, Jakov Olujić (pok.Ante), Ante Milinović (pok.Tome), Mate Nosić (pok. Ante), Mate Olujić i Ivan Nosić. Lovreć se dijelio na tri glavarluka između prvoga i drugoga svjetskog rata:

1. *Dubrava*: Marijan Bulović, Nikola (Goran) Šamija, Ivan Ćorić i dr.
2. *Lovreć - centar*: Matko Petričević, Marinkica Petričević i Nine Petričević.
3. *Kamenjak*: Ante Bekavac pok. Petra, Ante Katić pok. Bariše, Toma Katić i dr.

Poslije II. svjetskog rata ukinuta je ustanova glavara u mjestima i osnovani su mjesni odbori s predsjednikom na čelu. Zbog toga su Opanci imali svoj Mjesni odbor, a Lovreć svoj, i nisu potpadali pod istu općinu.

Prvog travnja 1946. sazvan je pred kućom Mate Milinovića (Tošića) zbor za selo Opanke. Od vlasti su bili prisutni: Mate Tadić (predstavnik iz Splita), Slavko Rako (predstavnik iz Imotskog) i Ivan Nikolić (predstavnik Općine iz

Šestanovca). Oni su govorili o ujedinjenju dvaju sela, dviju mjesnih zajednica u jednu, koja bi se zvala Mjesna zajednica Lovreć - Opanci. Zatim je zatraženo glasovanje, ali nije bilo ni jednog čovjeka koji bi bio za to ujedinjenje, pa nitko nije ni digao ruku. Međutim, unatoč svemu tome proglašeno je ujedinjenje tih dva sela u jednu mjesnu zajednicu: Lovreć-Opanci.

Tako ujedinjena Mjesna zajednica pripala je Krajiškoj općini na Šestanovcu. Bilo je određeno da u njoj bude jednaki broj odbornika iz jednoga i drugog dijela Mjesne zajednice, a i u općinu Šestanovac morao je ići podjednaki broj odbornika iz Opanaka i iz Lovreća.

Novoosnovana Mjesna zajednica Lovreć-Opanci imala je svoje sjedište u kući Jakova Olujića.

Kad je 1952. osnovana općina Lovreć, cijela ujedinjena Mjesna zajednica odvojila se od Šestanovca i činila (s ostalim selima zapadnog dijela Imotske općine) jednu općinu Lovreć. Ukinućem općine Lovreć, ujedinjena Mjesna zajednica Lovreć-Opanci sva je potpala pod općinu Imotski i tako je ostalo sve do danas (1992.). Potkraj 1992. Hrvatski sabor raspisao je izbore za županije i nove samoupravne jedinice: Lovreć je opet postao općina.

LOVREĆKA OPĆINA

Iako je tijekom proteklih stotinu pa i više godina Lovreć igrao najvažniju ulogu među svim selima zapadnog dijela općine Imotski, ipak se nakon II. svjetskog rata pojavilo veliko suparništvo nekih sela prema Lovreću. Ta se borba osjetila pri gradnji nove osnovne škole, pri zidanju nove Zdravstvene stanice, a posebno pri osnivanju nove općine u zapadnom dijelu Imotske krajine, 1952.

Žučno se raspravljalo o sjedištu općine, i to između Ciste Provo i Lovreća, te u nekoj mjeri između Studenaca i Lovreća.

Poslanstva su išla sve do Hrvatskog Sabora u Zagreb. Mišljenja su bila podijeljena, a glasovanje odbornika mješovito.

Imotski je bio na strani Ciste Provo, pa je poveo i neke druge, ali Lovreć se nije dao. Na kraju je odlučeno da se općina zove Lovrećka općina, a sjedište joj ima biti u najzapadnijoj kući Lovreća, u kući Marijana Bulovića.

Pri osnivanju Lovrećke općine bio joj je pripojen i Medov Dolac. Međutim, neki ljudi iz vlasti Medova Doca spriječili su to pripajanje pa je Medov Dolac 19. veljače 1953. pripao općini Zagvozd.

Lovrećka općina službeno je osnovana 1. V. 1952. godine sa sjedištem (kako smo već rekli) u kući Marijana Bulovića do 1961. Tada je sagrađena (oko 400 m zapadnije) u Cisti Provo nova zgrada u koju je preneseno sjedište Lovrećke općine, a sagradilo ju je Lovrećko komunalno poduzeće. U toj zgradi Općina je ostala do svoga ukinuća, 1. studenog 1962. kad je čitava (sa svim svojim dijelovima) prešla u Općinu Imotski.

Nakon ukidanja bilo je odlučeno da će ubuduće jedan put biti vlast iz Imotskog i njegove okolice, a drugi put iz zapadnog dijela općine (bivše općine Lovreć). Tako se imalo stalno ponavljati. Međutim, to se nije nimalo održavalo, čak je oko 1985. došlo do većeg sukoba, pa i do potajnog rascjepa u političkim

organima između Imotskog s jedne strane i zapadnog dijela općine s druge strane.

Predsjednici Lovrećke općine bili su: Pavao Škare, Jure Bilić (Studenci), Špiro Čelar (Svib), Božidar Žaja (Aržano) i dr.

U Cisti Provo ostao je poslije odlaska Općine u novosagrađenoj zgradi Mjesni ured i Matični ured za sva sela koja su potpadala pod općinu Lovreć.

LJUBOMIR MUSTAPIĆ, prvi načelnik Općine Lovreć

Rođen je u Lovreću 2. IX. 1953. od pok. Ivana i Dobre r. Mustapić.

Osnovnu školu završio je u Lovreću, a srednju školu u Splitu (Pomorska škola). Plovio 8 god. po morima, položio stručni ispit i postao prvi časnik stroja. Iz obiteljskih razloga prestao raditi u pomorstvu i otvorio ugostiteljski objekt u Lovreću.

Otac je četvero djece i prvi predsjednik HDZ-a u Lovreću. Od osnutka Hrvatske slobodne države dopredsjednik je Izvršnog vijeća Imotske općine. Vrlo je zauzet na svakom području i poštovan od sviju, a 24. travnja 1993. postao je prvim načelnikom novoosnovane Lovrećke općine. Želimo mu mnogo uspjeha u obnovi ovoga našega zanemarenoga kraja, kojeg je bivši sustav posebno i svjesno zanemarivao zbog njegove nacionalne i vjerske svijesti.

Ljubomir Mustapić, načelnik općine Lovreć s obitelji

ŠKOLSTVO I PISMENOST

Prvi pismeni dokaz o pismenosti ovoga kraja najvjerojatnije je natpis na najistočnijem stećku na Mramoru. Natpis je donedavno bio nepoznat znanstvenicima. Međutim, u novije vrijeme marljivim nastojanjem prof. dr. Ivana Petričevića, našega mještanina, natpis je pročitan. Drži se da je natpis iz kraja 14. stoljeća, a napisan je ikavicom. Na tom stećku ovako piše:

OVDI LEŽI DOBAR JUNAK U IME VLKOJE
RADMILA BOGDANIĆA SIN, A DOJDE MU SMRT
I U GOSPODSKOJ SLUŽBI POGIBE
VOJUJUĆ A OVO ČINI KOVAČ JURINA

Na drugom stećku piše na bosančici:

OVDI LEŽI DOBRA ŽENA
VLADNA POLAG' SVOEGA SU
ENIJA JERKA KUSTRAŽIĆA
A OVI BILIG' POSTAVAH JA Z B
RATIOM'

Na staroj župskoj crkvi ima nekoliko starih natpisa. Na vanjskom apsidalnom zidu, na okruglom kamenu, uklesana je »1755«. god. Na zvoniku na preslicu piše: "M. da Almisa fecit 1755" (M. iz Omiša učini 1755.).

Nad glavnim vratima crkve piše na posebnoj ploči:

1759 BI POSVEChENA. OVA. CZARKVA.S. DUA. Od. P.G.D.STIPANA. BLASCKOVIChIA. Bod MAKARSKE. NA 7. SARPGNA.

Na zvoniku je zvono iz 1725. Slika na oltaru je iz 1737. U Opancima, u zaseoku Olujići - Urumi, na turskoj kuli nalazi se godina »1640.« Prve škole u našoj Župi bile su privatne škole, koje su besplatno držali župnici. Za našu Župu osobite zasluge ima župnik fra Anđeo Udiljak, koji je s pravom nazvan »ocem školstva« u Imotskoj krajini. On je na Lovreću bio župnikom od 1831. do 1835., pa od 1840. do 1857. i treći put 1867.-1872. Kod njega je osnove školstva učio i naš slavni Mate (fra Šimun) Milinović, nadbiskup.

Udiljak je 13. rujna 1840. obavijestio Poglavarstvo da na terenu Župe ima 216 djece (od 6 do 14 godina). Od toga muških 112, ženskih 104. God. 1858. Župnik je na Lovreću poučavao 5 djece. Konstantin Matas piše 1862. da Župnik na Lovreću podučava djecu, i to besplatno. Oba navoda su iz knjige fra Petra Bezine: PUČKO ŠKOLSTVO I FRANJEVCI PROVINCIJE PRESVETOGA OTKUPITELJA, Split 1987. str. 52-65. Svakim danom sve se više osjećala potreba za otvaranjem redovite škole u kojoj bi, od države plaćeni učitelji, održavali redovitu i stručnu nastavu.

God. 1878. Pokrajinsko školsko vijeće odlučilo je da se u Lovreću otvori škola, ali na žalost nije bilo učitelja. God. 1884. raspisan je opet natječaj za učitelja na Lovreću i god. 1886. škola u Lovreću radi.

Prema odluci vlasti tu školu nisu bila dužna pohađati djeca koja su više od 4 km udaljena od škole. Odluka je donesena 26. veljače 1897. Od 1897. do 1905. bila je na Lovreću učiteljica Anka Puović, a nakon nje je bio učitelj Marin Gazzarin.

God. 1910. na Lovreću je nadučitelj Nagler. Župnik fra Stanko Borić bio je 1908. inspektor u školi na Lovreću.

Budući da su Opanci potpadali pod Omišku općinu, tražilo se već od 1908. da se djeca iz Opanaka odijele iz škole u Lovreću. Održano je više sastanaka 1908. i 1909. sa župnicima fra Franom Ravlićem i fra Stankom Borićem kako bi se pronašlo najpogodnije mjesto i način da se otvori škola u Opancima.

I napokon se 1914. otvara u Opancima dvorazredna škola u kući braće Ante (Gale) i Marka (Markuza) Olujića, na Privorcu. Od lovrećke škole do ove za Opanke bilo je oko 200 m.

God. 1924. u školi u Opancima na službi su dva učitelja: Josip Grgić i Nikola Frankić. Domorodac Nikola Frankić gotovo cijeli je život službovao u našoj Župi kao vrlo vrstan učitelj, uvažen čovjek i mnogo je radio za dobrobit mjesta. God. 1928. otvara se u Opancima i III. razred škole i tada je došao treći učitelj, Mijo Gojak. God. 1930. otvorena je škola u *Gornjim Bekavcima*, u kući Matuke i Nikole Bekavca. Onamo su išla u školu djeca iz Gornjih Bekavaca i Nikolića. Djeca iz Katića (iako su Katići pripadali u jedan glavarluk s Nikolićima i Bekavcima), nisu išli u ovu školu već u Katiće (Magiće) u Lokvičićima.

Prvi učitelj u školi u Bekavcima bio je Ivan (Đivo) Petričević (Klipinov) iz Lovreća.

U Ljetopisu Župe piše da je Ivan Petričević sa svojom ženom Ildom već u studenom 1933. bio premješten: premjestile su ga ondašnje vlasti nakon neprekidnih tužba nekih trgovaca i njihovih plaćenika.

Ivan je bio žrtva nesebičnoga i poštenog rada u Potrošnoj zadruzi za dobro svoga naroda.

Ovu školu pohađala su neko vrijeme djeca iz Medova Doca i iz Kusića. Škola je završila radom školske god. 1949. i 1950. Tu je neko vrijeme bila škola od I. do VI. razreda. Zadnje mjesece školske god. 1949. i 1950. djeca iz Bekavaca pohađala su školu u Nikolićima, gdje je otvorena nova. Govori se da su u školu u Nikoliće odnesene klupe iz Bekavaca na prijevaru. Tada je, naime, škola u Nikolićima otvorena u kući Joze Nikolića (Kavaza). U školi u Gornjim Bekavcima bili su učitelji: Ivan i Ilda Petričević, Palmina Sapunar iz Brača, Zorka Pavlinović, Josip Šenda (iz Donjeg Vakufa), Zorka Kordić iz Gorice. Nakon drugoga svjetskog rata službovali su Roko Rudež (iz Vinjana), Neda Štambuk (s Brača), Evica Bekavac (iz Kljenovca), Joško Vuka (iz Imotskog), i sestre Radojka i Neda Vukadinović.

God. 1936. otvorena je škola u *Mrnjavcima*. Prvi je učitelj bio Iko Glibota iz Slivna. Ta je škola neprekidno radila u kući Ike Zaradića Matišina od 1936. do 1990. neko vrijeme sa 6 razreda, a poslije 1950. sa četiri razreda. Neko vrijeme školu je pohađalo mnogo djece, a nekih godina imala je više od 90 učenika.

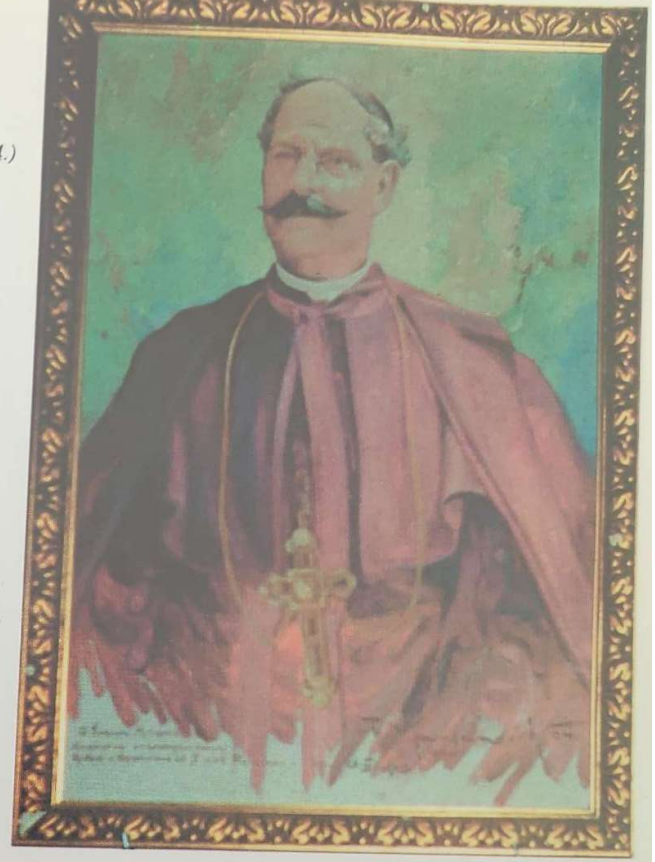

Nadbiskup Milinović
(portret naslikao V. Marijanović 1934.)

Blagoslov Lurdske špilje (nadbiskup Jurić) 5.VIII. 1991.

Fra Josip Šimić, graditelj crkve (V. Marijanović 1934.)

Procesija 5. VIII. 1991. Darovatelji kipa Gospina i Bernardičina Ante Šamija (Bara) i supruga (na slici sprijeda)

Domaćinski tečaj u Opancima 1942.

God. 1942. došle su u Lovreć tri školske čč. sestre s Lovreta (u Splitu). Dvije čč. sestre bile su nastavnice Domaćinske škole (s. Tomislava Pantelić i s. Katarina Fabijanac). Ovdje su za vrijeme tečaja od nekoliko mjeseci pokušale grupi zainteresiranih seoskih djevojaka pružiti osnovne pouke o kuhanju i šivanju. Taj je tečaj bio u Župskom stanu. (Lovretske sestre, č. s. B. Nazor, str. 77 i 78)

Cijela škola na Lovreću, za župnika fra Konrada Rudana 1927. Provincijal fra Petar Grabić u viziti s fra Metodom Rudanom kod župske kuće.

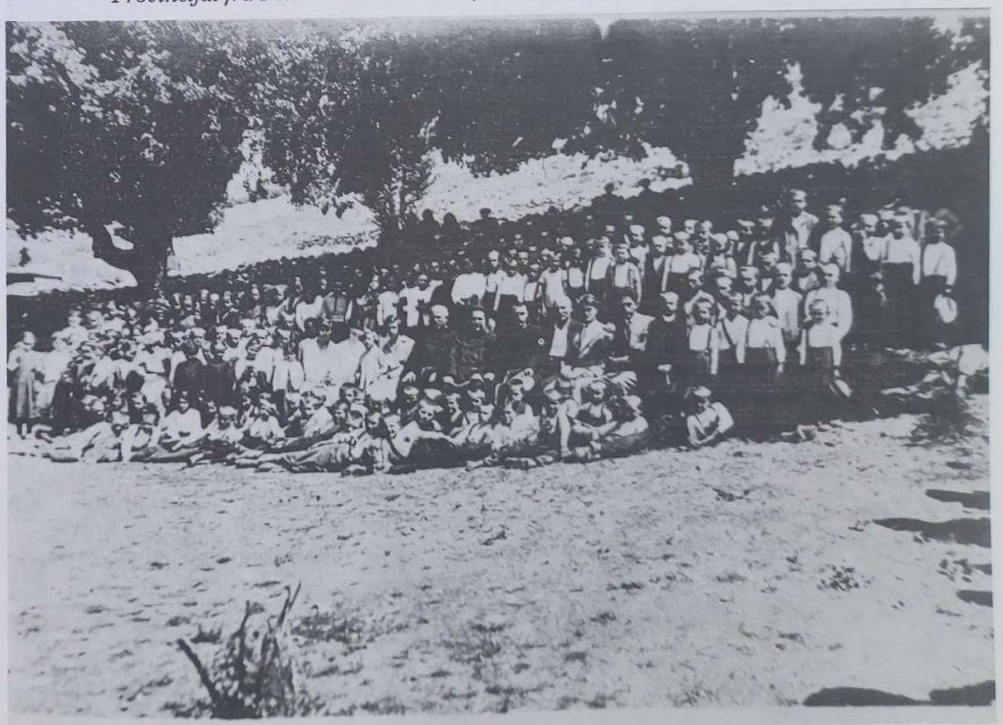

Od 1939. do 1940. u Mrnjavce su u školu išla i djeca iz Lovreća.

U toj školi nakon II. svjetskog rata učitelj Nikola Frankić držao je kraće vrijeme nastavu za opismenjavanje starijih osoba. On je čak u Mrnjavcima osnovao kulturno-umjetničko društvo. Ova škola je ukinuta 1990, kad je u njoj pohađalo nastavu samo troje djece.

U II. svjetskom ratu radile su škole na teritoriju župe ovako: u *Opancima:* Učitelj Nikola Frankić (pošto je 1942. zapaljena kuća Gale Olujića) otvorio je školu u Milinovićima, u kući Ante Milinovića (Zenzića) 1943. Zatim je škola preseljena u kuću Tonka Milinovića pok. Grge, pa 1945. u kuću pok. Ante Milinovića (Vange), od 1946. do 1948. škola za Opanke bila je u Sekelezima (u kući Boška Sekeleza). Učitelji su bili: Vlade Zuban, Ivo Biskup, Senka Rogošić (iz Splita), pa Nikola Šparić.

Iz Sekeleza se škola ponovo preselila u kuću Gale Olujića na Privorcu, pošto je zapaljena kuća bila popravljena. Ondje je škola radila od 1948. do 1950. kad je otvorena nova velika škola u Lovreću.

Kažu da je tijekom rata učitelj Nikola Frankić kraće vrijeme držao nastavu i u Bendićima, u kući prof. Mate Šimundića, a u isto vrijeme je držao nastavu i u Milinovićima.

U *Kuli* (u Kasumima) radila je škola (4 niža razreda) u kući Joskana Kasuma, i to od 1938. do 1947. (uz prekide od 1943. do 1945.) U toj školi radili su učitelji: Zlatko Šegina (Slavonac), učiteljica Rendić (otočanka), Milka Kežić (iz Neretve) i Marijan Rebić iz Vinjana.

Škola u *Dubravi*. U kući Stipe Mustapića (Muntušića) na Brigu radila je škola od 1938. do 1942., pa od 1945. do 1960. Od 1950. kad je otvorena velika škola u Lovreću, djeca od V. do VIII. razreda pohađala su školu u Lovreću. Od 1960. do 1966. prva četiri razreda pohađala su nastavu u kući Zvonka Mustapića (Kovačušića).

Neko vrijeme dio djece iz Opanaka išao je školu na Brigu u Mustapiće, u vrijeme kad je učiteljica u Kasumima istjerala iz škole svu djecu koja nisu iz Kule.

U Mustapića školi spominju se učitelji Ante Artić (Šibenčanin), učitelj Kukolj i žena mu Marija, Marija Nives, Marinko Prgomet i drugi.

Stare škole u Lovreću. U Lovreću je škola bila u kućama Antine Petričevića, Ante Frankića (Ujevušića), neko vrijeme u Mrnjavcima i u kući Marijana Petričevića (Škegrića).

Nakon drugoga svjetskog rata otvorena je škola u *Nikolićima* u kući Joze Nikolića Kavaza, od 1950. do 1980. Kad je 1980. sagrađena nova zgrada, škola se preselila u tu zgradu i radi ondje sve do danas, ali s vrlo malim brojem djece (manje od 10).

Prvi učitelj u školi u Joze Kavaza kući bio je Pavao Rendulić. Dugo je učila u kući Joze Kavaza, a još i danas uči u novoj školi Marija Ujević iz Krivodola, koja je u Nikolićima učiteljica 22 godine.

Opis nove škole u Nikolićima:

Duga je 22,5 m, široka 11,80 m. Prizemno ima jednu učionicu 8x4, dječji vrtić 3x4, jedna kuhinja i tri zahoda. Na katu jedan dvosobni stan, kuhinja, sanitarne prostorije i balkon. Zgrada je zidana od armiranog betona i cigle, krov pokriven ciglom »mediterankom«, a sve četiri strane zgrade imaju po jedna vra-

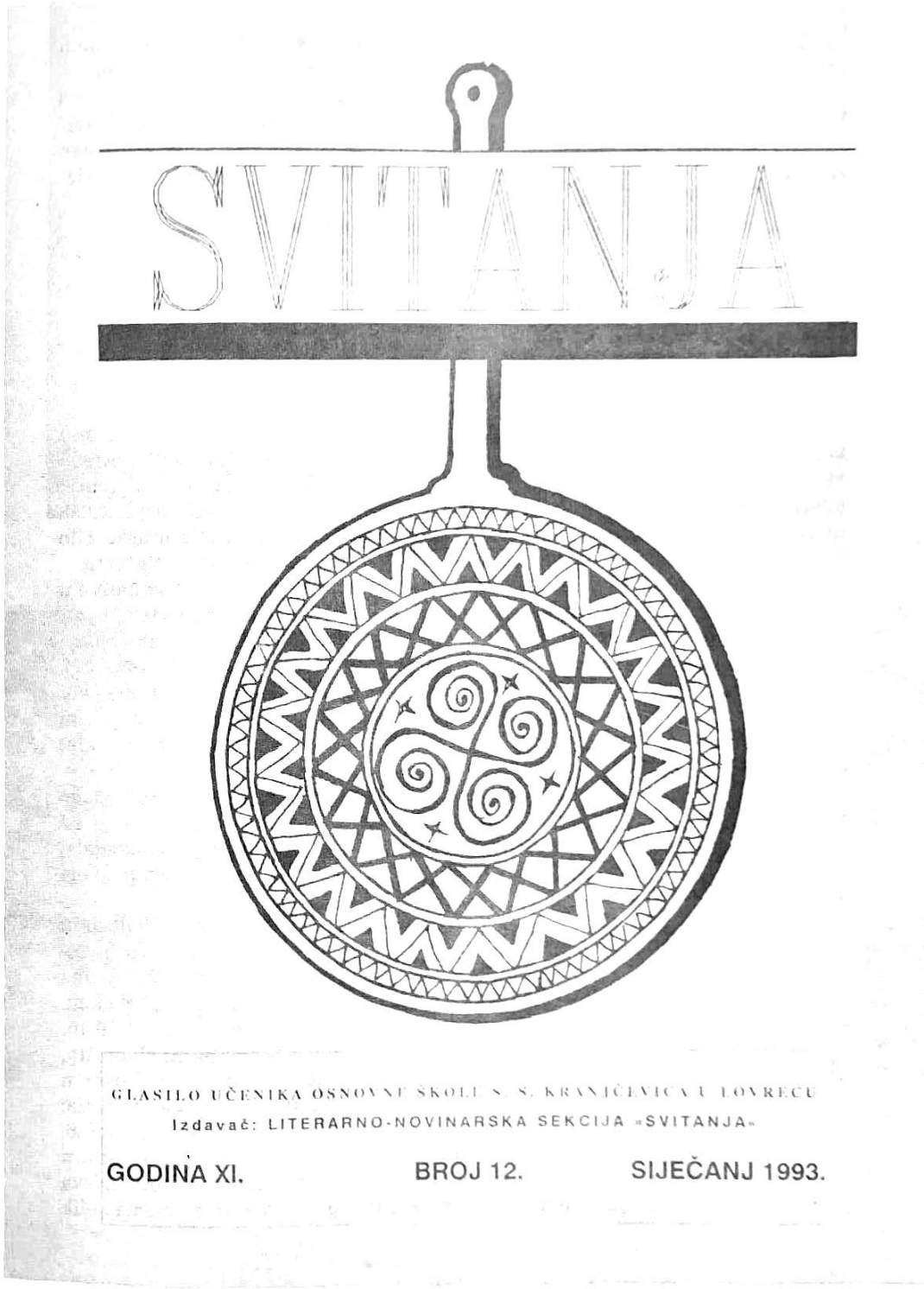

List »Svitanja«

ta. Glavni ulaz posebno se ističe. Na učionici su 3 velika prozora, a na dječjem vrtiću dva veća. Stan ima vrata i prozor na balkon, te dva prozora na sobama.

Učitelji koji su službovali u školi u Nikolićima: Pavao Rendulić, Ana Vuković, Petar Gudelj, Vinko Bušić, Ivanka Žaja, Gordana Petrić, Ivan Jurić-Kavelj, Darinka Jonjić, Anđelka Štambuk, Marija Ujević, Ana Čaljkušić, Ivan Ivanović, Marija Kujundžić, Petar Brečić, Ivanka Kujundžić i Ankica Petričević.

Učitelji u Mrnjavcima:

Ante Vlašić, Mate Vlašić, Marija Olujić, Ivan Milavić, Vlatka Martinović, Ivan Jurić (Kavelj), Nediljka Zovko, Mirjana Gudelj, Marija Štambuk, Anđelka Štambuk, Ana Čaljkušić, Ivan Ivanović, Anka Milinović, Slava Bekavac, Mira Mikulić, Janja Bekavac, Janja Vlašić, Marina Kapular, Petar Brečić, Dražena Ujević, Dragica Ćubrić, Veronika Biloš, Ilka Mamić i Anka Bodrožić.

NOVA VELIKA ŠKOLA U LOVREĆU

Sve do 1950. god. mnogobrojne škole u našoj župi bile su u privatnim kućama. Župa je bila velika i djece je bilo mnogo, pa se osjećala velika potreba za gradnjom velike škole. I doista, nastojanjem Mjesne zajednice, Poljoprivredne zadruge, osobito zauzimanjem naroda 5. studenoga 1950. sagrađena je velika škola u Lovreću. Svaki odrasli mještanin, bilo muško bilo žensko, trebao je dati 15 dnevnica u radu. Ljudi su mnogo pomagali i novcem.

U početku se škola vodila pod imenom Zadružni dom. Tada su se naime u svim selima podizali zadružni domovi. Za gradnju škole prilično su zaslužni uz druge Ivan Nikolić i Mate Bošnjak (Kekić). Osim dnevnica ljudi su davali doprinose u novcu, a neke obitelji, osobito oni koji su radili u Čehoslovačkoj, davali su mnogo više, npr. Anđa Sekelez i neki Šimundići. Radove su obavljali domaći radnici, a majstori su poslije bili više Imoćani. Inženjer je bio Ivan Žužul. Zemljište vlasništvo Antine Petričevića, Nine Petričevića, Martina (Gale) Bošnjaka i Tome Bošnjaka vlasnicima je isplaćeno.

Žene su nosile vodu, muškarci su vadili kamen. Sav narod je sam palio klačinu za vapno, a pržina je dovezena iz Crljivice u Velikoj Cisti.

Škola je duga 50 m, široka 12,80. Otkako je napravljena, nije se obnavljala, iako je dokumentacija za obnovu ove škole napravljena još 1980. Stoga je škola sad u prilično lošem stanju.

Škola ima 10 učionica (8 velikih po 56 m^2) i dvije male (30 m^2). Nedostaju kabineti za specijalnu nastavu, dvorane za tjelesno-zdravstvenu kulturu, prostor za informatiku, za knjižnicu i kuhinju. Ondje su dvije kancelarije i jedna prostorija za kućnog majstora, jedna prostorija za arhiv i četiri zahoda s vodom. Zgrada ima prizemlje i kat te dva velika hodnika duga 30 m, široka 4,70 m. Prizemlje je visoko 3,40 m. a kat 3,80 m. Zgrada nema podruma ni skloništa, ima jednu garažu i jednu drvarnicu, podovi su drveni, krov drven i u trošnom je stanju. Crijep na krovu je široki (»bedekovčina«). Škola se u početku zvala: Narodna osmogodišnja škola u Lovreću, 6. XI. 1950. Nakon 20 god., od 6. studenog 1970. škola nosi ime hrvatskog pjesnika Silvija Strahimira Kranjčevića. U prizemlju je i pjesnikovo brončano poprsje. Iznad Kranjčevićeva poprsja piše: »Dok čovjeka bude, ljudstvo neće mrijeti.« Na katu se nalazi velik

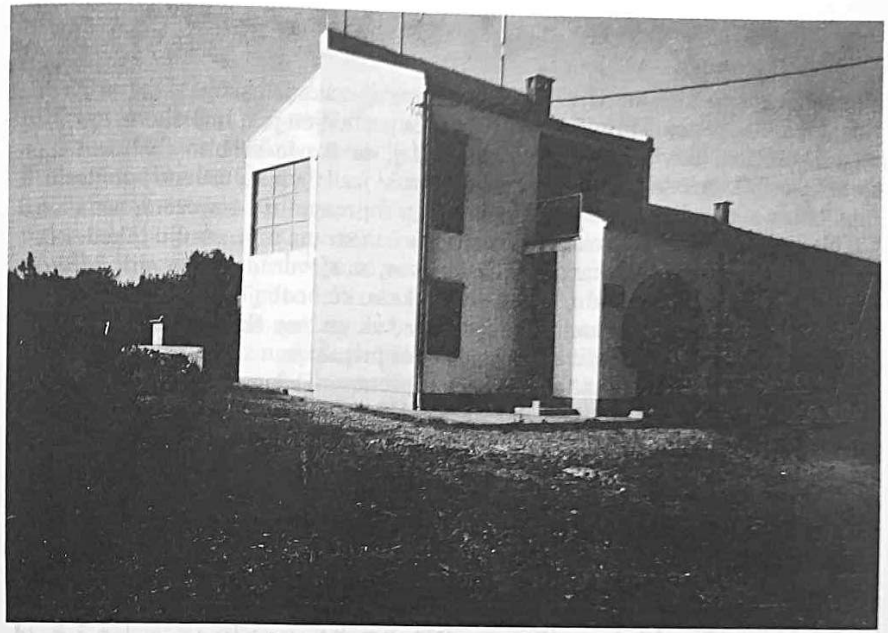

Škola u Nikolićima sagrađena 1980.

Osnovna škola »S. S. Kranjčević« u Lovreću, sagrađena 1950.

gipsani spomenik Tinu Ujeviću, dar domaćega akademskoga kipara Krune Bošnjaka. Spomenik Tinu Ujeviću od bronce postavljen je u Imotskom.

Škola ima Zavičajni etnografski muzej, za što je osobito zaslužan nastavnik Josip Petričević. U školi se uči francuski jezik, a fakultativno i engleski.

Uz svečani ulaz zgrada ima na pročelju u prizemlju 14 prozora, a na katu 18. Na katu sa zapadne strane 5 prozora, a s iste strane u prizemlju također 5.

S istočne strane na katu je jedan prozor, sa sjeverne strane njih 8. Škola ima svoju čatrnju za vodu, igralište za košarku, odbojku, rukomet i mali nogomet (44x20 m). Tijekom proteklih desetak godina škola izdaje i svoj list »Svitanja«, vrlo dobro uređivan, dobitnik više priznanja.

Prije petnaestak godina pred školu je prenesen jedan lijep stećak iz Draga (zapadno od Zdravstvene stanice). Prije nekoliko godina u školi u Lovreću bio je otvoren vrtić, a kratko vrijeme bio je otvoren i u školi u Nikolićima.

OSNOVNA ŠKOLA S. S. KRANJČEVIĆA LOVREĆ

Broj učenika u školi iz župe Lovreć — Opanci							
Školska godina	Broj svih učenika u školi	Matična škola	P. Š. Cista Provo	P. Š. Nikolići	P. Š. Mrnjavci	P. Š. Dubrava	Svega učenika iz župe Lovreć — Opanci
1950/51.	433	255	Nema dokumentacije	30	40	60	385
1954/55.	535	283	0	24	33	29	369
1959/60.	466	288	Nema dokumentacije	22	33	33	376
1964/65.	560	305	2	28	30	31	396
1969/70.	462	267	7	27	23	—	324
1974/75.	427	229	3	30	15	—	277
1979/80.	356	208	3	12	12	—	235
1984/85.	263	133	7	10	5	—	155
1985/86.	239	119	6	10	5	—	140
1986/87.	222	113	7	9	3	—	132
1987/88.	207	104	7	14	4	—	129
1988/89.	194	102	6	11	—	—	119
1989/90.	183	89	6	13	—	—	108
1990/91.	183	90	6	10	—	—	106
1991/92.	171	89	3	7	—	—	99
1992/93.	188	81	4	7	—	—	92

N.B.! Broj učenika u školi za god. 1992/93. nije 188 nego je 154, jer 34 učenika su izbjeglice iz BiH. Ove podatke sastavila i statistiku obradila Marija Bekavac-Basić, nastavnica Osmogodišnje škole S.S.Kranjčevića u Lovreću.

Ova tablica broja školske djece od 1950. do 1992. godine najbolje statistički oslikava stanje u župi Lovreć-Opanci i u ostalim okolnim župama.

Od 1950. do 1965. porastao je broj učenika u školi od 433 na 560, ali ne u broju djece iz naše Župe, jer tu je manje povećanje (od 385-396). Međutim, od 1965. nadalje stalno se smanjuje broj učenika u školi, osobito onih iz naše Župe, pa se od 1965. do 1992. smanjio od 560 (1964/65.) na 154 u (1992/93). Broj učenika iz naše župe smanjio se od 396 na 99 djece, dakle 4 puta, a isto je i sa svom djecom koja su pohađala ovu školu.

To nam govori o naglom iseljavanju mladih obitelji i padu nataliteta. Od 1965. školske djece iz naše Župe bilo je svake godine po 12 manje. U tablici nisu uključena jedino djeca nižih razreda koja su išla u školu u Kljenovac ni djeca iz Ivanovića i krajnjih Čaljkušića koja su nekad išla u školu u Goričaj (Grabovac).

Po našoj slobodnoj ocjeni moglo ih je biti od 5 do 15.

Od 1979./1980. šk.god. do 1985./86. školu u Lovreću pohađala je mladež IX. i X. razreda po novom sustavu usmjerenog obrazovanja. Za našu mladež to je bilo vrlo dobro, jer su imali mogućnost da u 15, 16. i 17. godini budu uz roditelje, a manje izloženi lošim utjecajima grada. Taj IX. i X. razred škole, osim mladeži iz naše župe, pohađala je i mladež iz Ciste Provo, iz Ciste Velike, iz Biorina, iz Dobranja i Sviba. Prije toga naša mladež, završivši osmogodišnju školu, polazila je najčešće u školu u Split, poneki u Zagreb, a vrlo rijetko u neki drugi grad. Poslije ukinuća 10-godišnje škole u Lovreću okolnosti su se prilično promijenile. Otada sve više đaka srednje škole ide u Imotski, jer je Autopoduzeće Imotski uvelo posebne autobuse za đake srednje škole, koja je nosila ime: Pavao Lozo.

U vrijeme Šuvarove reforme u Imotskom su bile srednje škole: Ekonomska, Upravna, Trgovačka, Prometna, Tekstilna, Kemijsko-tehnološka, Matematičko-informativna škola i zanatske škole. U najnovije vrijeme Imotski je dobio neobično lijep Srednjoškolski centar »Mate Ujević«. On se dijeli u četiri škole: Opća gimnazija, Tehnička škola, Ekonomska škola i Industrijsko-obrtnička škola (zanatske škole).

Podatke o osmogodišnjoj školi, osim u tablici o školskoj djeci iz naše Župe (koju je izradila nastavnica Marija Bekavac-Basić), dobili smo od ravnatelja škole Marijana (Zdravka) Sekeleza i bivšeg ravnatelja Petra Ujevića. Zahvaljujući im, ovdje donosimo popis svih upravitelja (direktora) i vršitelja dužnosti upravitelja ove škole od 1950. do danas: Vojmir Ćorić, Frano Baričić, Miroslav Matijević, Nevenka Braičić, Luka Ujević, Ivan Gudelj, Zorka Predovan, Jozo Nikolić, Jure Zaradić, Petar Turić, Marija Basić-Bekavac, Petar Ujević i Marijan (Zdravko) Sekelez.

Donosimo i popis svih učitelja i nastavnika koji su od 1950. bili zaposleni u Osmogodišnjoj školi Lovreć. Škola je održala svoj Simpozij u 1990. Posebno se se za taj Simpozij zauzeo ravnatelj Petar Ujević i dr.

POPIS RADNIKA OŠ S. S. KRANJČEVIĆA – LOVREĆ 1950. - 1990.

1. Vojmir Ćorić
2. Marija Ćorić
3. Katica Šušak
5. Rina Vlahović
6. Zorka Predovan
7. Miroslav Matijević
8. Nikola Škarić
9. Frano Baričić
10. Nevenka Braičić
11. Boško Predovan
12. Vinka Duplančić
13. Nevenka Gudelj
14. Ante Ivanović
15. Boris Dunatov
16. Katarina Delač
17. Margarita Čaklec
18. Toni Bavčević
19. Mino Bezerić
20. Ante Zoričić
21. Toma Serdarević
22. Anka Tonković
23. Dragica Vuknić
24. Manda Biočić
25. Vice Kegalj
26. Mihovil Nikolić
27. Waldemar Gostl
28. Frano Gudelj
29. Ivan Gudelj
30. Ranka Pavlović
31. Mate Šimundić
32. Marija Đerek
33. Marija Madunić
34. Luka (Lujo) Ujević
35. Katica Ujević
36. Vesela Šimundić
37. Marija Baće
38. Katica Krvavica
39. Ante Z. Dragičević
40. Nevenka Dragičević
41. Grga Marjanović
42. Ivan Madunić
43. Tomo Olujić
44. Josip Bobetić
45. Dobroslav Prlić
46. Jozo Nikolić
47. Ana Vuković
48. Petar Gudelj
49. Ahmed Piragić
50. Ivanka Madunić
51. Ana Margetić
52. Ante Vlašić
53. Mate Vlašić
54. Marija Ilić
55. Jadranka Milinović
56. Ana Getoš
57. Marija Olujić
58. Jasenka P. Marinković
59. Milica Bužančić
60. Marija Jadrić
61. Vinko Bušić
62. Ivanka Žaja
63. Gordana Petrić
64. Iskra Blašković
65. Iva Milavić
66. Ivo Šetka
67. Nada Šetka
68. Janja Jukić
69. Iva Lešina
70. Josip Petričević
71. Vlatka Martinović
72. Marija Dragun
73. Jozo Strinić
74. Viktor Madunić
75. Željko Bečica
76. Mate Blažević
77. Juraj Hrepić
78. Blaž Knezović
79. Marija Radovanović
80. Cvitan Milinović
81. Ivan Jurić-Kavelj
82. Tomislav Bartulović
83. Vojislav Prlić
84. Olga Krstić
85. Nada Žunić
86. Marija Pavičić
87. Marija Basić-Bekavac
88. Nedjeljka Zovko
89. Ante Ujević
90. Ana Kavelj
91. Ružica Carević
92. Mirjana Gudelj
93. Petar Turić
94. Darinka Jonjić
95. Ivo Krilić
96. Petar Štambuk
97. Marija Štambuk
98. Ljiljana Božikov
99. Andelka Štambuk
100. Miho Fadić
101. Mila Karin
102. Marija Ujević
103. Ana Čaljkušić
104. Sovjetka Kljaković-Šantić
105. Ica Jelić
106. Marijan Jelić
107. Mara Marjanović
108. Ivan Ivanović
109. Blaženka Katić
110. Grozdana Olujić
111. Dinka Đerek
112. Andelka Mendeš
113. Petar Ujević
114. Jure Zaradić
115. Ivana Lipoglavšek
116. Vlado Milinović
117. Anka Milinović
118. Slava Bekavac
119. Ivan Jonjić
120. SinišaKović
121. Slavica Baričević
122. Mirko Zujić
123. Ivan Karoglan
124. Marija Kujundžić
125. Miro Bežovan
126. Mira Mikulić
127. Senka Mužinić
128. Janja Bekavac
129. Maja Ninčević
130. Branka Matić
131. Branka Buljan
132. Tadija Bekavac
133. Adla Konjhodžić
134. Marijan Sekelez
135. Janja Vlašić
136. Franka Sovulj
137. Marina Kapular
138. Zvonko Lasić
139. Ana Zaradić
140. Marija Matković
141. Petar Brečić
142. Dražana Ujević
143. Tihomir Pribudić
144. Ante Škeva
145. Tihomir Vlašić
146. Josip Ćubić
147. Dragica Ćubić
148. Veronika Biloš
149. Ivka Mamić
150. Ivka Kujundžić
151. Ankica Petričević
152. Anka Bodrožić
153. Vedrana Mandić
154. Snježana Šućur
155. Stanko Pinjušić
156. Ivan Pleić
157. Željka Stojanović
158. Silvana Kovačević
159. Marija Madunić
160. Igor Rogošić
161. Olga Talijančić
162. Janja Galić

Ovaj popis smo dobili od Uprave škole. Poredak prosvjetnih radnika sastavljen je prema redoslijedu službovanja.

SUBOTA, 3. studenoga

8,00 SVEČANA SJEDNICA ZBORA RADNIKA

8,30 prof. ANĐELKO MIJATOVIĆ:
Zabilježene narodne pjesme u Lovreču

9.00 MIRANDA NOSIĆ: Narodno književno stvaralaštvo u Lovreču i Opancima

14.00 PRIGODNI KULTURNO - UMJETNIČKI PROGRAM
(ŠKUD - Nikola Frankić - - LOVREČ)

15.00 POZDRAVNA RIJEČ DOPREDSJEDNIKA REPUBLIKE ANTUNA VRDOLJAKA
- OTVARANJE IZLOŽBE akad. kipara KRUNE BOŠNJAKA
(PREDSTAVLJANJE RADOVA UČENIKA I NASTAVNIKA ŠKOLE)
- RAZGLEDANJE IZLOŽBE

NEDJELJA, 4. studenoga

8.00 prof. dr. MATE ŠIMUNDIĆ: Značenje lovačkih prezimena

9.00 dr. sci. med. IVAN PETRIČEVIĆ: Srednjovjekovni spomenici Lovreča

9.30 prof. SNJEŽANA TONKOVIĆ: Neke gomile i gradine na području Lovreča

10.00 fra VJEKO VRČIĆ: Plemena u župi Lovreč. - Opanci (Redovita sv. misa počet će u 11.00 sati u Župskoj crkvi)

14.00 prof. dr. DRAGO ŠIMUNDŽA - Književni opus klarise ANKE PETRIČEVIĆ

14.30 prof. dr. MATE MARAS: Dante i Shakespeare u jeziku lirske krajine

15.00 prof. IVAN BASIĆ - BEKAVAC: Povijesni osvrt na razvoj osnovnog školstva u 19. i početku 20. stoljeća

ODMOR

16.00 PETAR UJEVIĆ: Počeci i razvoj školstva u Lovreču i Opancima

16.00 MARIJA BASIĆ - BEKAVAC: Nastava matematike od 4. god. 1950./51. do 1961./62.
(stručna zastupljenost i uspjeh učenika)

17.00 prof. IVAN JUROŠ: O Š S. S. Kranjčevića na putu ka suvremenoj školi

PROGRAM PROSLAVE
OSNOVNE ŠKOLE S. S. KRANJČEVIĆA
LOVREČ

3 — 4. studenoga 1990.

MARIJA BASIĆ-BEKAVAC, nastavnica

Rođena 12. studenoga 1946. godine u Slakovcima, općina Vinkovci. Osnovnu školu polazila u Lovreću, gimnaziju pedagoškog smjera »Marko Marulić« u Splitu završila 1965. godine i ondje polazila i Pedagošku akademiju, na kojoj je diplomirala iz predmeta studijske skupine matematika – fizika.

U rujnu 1967. godine počela raditi kao nastavnica matematike i fizike u Osnovnoj školi Lovreć, gdje radi i danas. Od 1982. godine uz nastavu matematike radi i kao pedagog škole.

TADIJA BEKAVAC, nastavnik

Tadija Bekavac p. Ilije i p. Ive r. Bekavac rođen je u Lovreću 17. VIII. 1939. Roditelji su mu imali 5 sinova i četiri kćeri. Osnovnu školu završio je u Gornjim Bekavcima i u Lovreću, srednju tehničku školu učio je u Splitu, a Pedagošku akademiju pohađao u Zagrebu i Mostaru.

Službovao je 8 godina u Travniku, predavajući u osnovnoj školi i u Školi učenika u privredi. Zatim je 4 godine bio u Kanadi i na njihovu koledžu učio engleski. Po povratku jednu godinu predaje u Posušju i 3 godine u Krivodolu. Na Lovreću je od 1982. do danas. Predaje biologiju i kemiju. Bio je predsjednik Mjesne zajednice u Lovreću od 1985. do 1988. (dva mandata).

Tadija se 31. I. 1970. vjenčao s Janjom Šušak, također nastavnicom, predaje hrvatski jezik. Gimnaziju je završila u Širokom Brijegu. S mužem je bila u Kanadi i poslije radila zajedno s njim u svim navedenim mjestima.

NIKOLA FRANKIĆ, učitelj

Roditelji: Ante i Mara r. Katić. Rođen 10. XI. 1895. umro X. 1959. Cijeli život službovao u našoj Župi i stoga ga se vrlo dobro sjećaju svi stariji stanovnici naše Župe.

Ante Ujević: Imotska krajina I. izdanje, str. 346. piše: »Započeo školovanje za Austrije, završio za Jugoslavije, Nikola Frankić, dobar učitelj i pedagog. Frankić se iskazivao drugarstvom i čestitošću. Bio je čvrst karakter, pošten i nesavitljiv, a zadužio je cijelo svoje selo kao nitko drugi, jer je u njemu radio od prvoga dana službe do umirovljenja, odnosno do smrti, osim kratkog vremena, 2-3 god; ostao mu je vjeran, odgojivši mnogo naraštaja mladeži koja ga se i danas s velikom zahvalnošću sjeća i koja ga poštuje.

JOSIP - VLADE MILINOVIĆ, nastavnik

Rođen je u našoj župi u (Opancima) 3. III. 1934. od roditelja Marijana i Mile r. Merćep.

Osnovnu školu završio je u našoj Župi. Posljednje razrede osnovne škole završio je u novosagrađenoj školi sa sedam razreda. Prvi je tu školu završio i malu maturu polagao u Imotskome. Gimnaziju je učio u Splitu, a Višu pedagošku u Mostaru.

Vlade Milinović s djecom u školi u Dubravi 1956.

Prva mu je služba bila u školi u Dubravi (na Brigu) 1956. Ondje je bio jednu godinu, a zatim je dvije godine bio u Aržanu, a 3. g. u Biorinama. U Cisti Velikoj službovao je 12 godina, a ondje je bio i upravitelj škole.

Vlade se vjenčao s učiteljicom Ankom Ćapin i ima 3 sina. Nakon sloma hrvatskog proljeća prestala mu je služba upravitelja škole i imao je teškoća. God. 1973. zaposlio se u Lovreću kao nastavnik matematike i još i danas radi.

JOSIP (JOŠKO) PETRIČEVIĆ, nastavnik

Rođen je 6. IX. 1940. u Gornjoj Vrućici (Trpanj - Pelješac). Otac mu se Ante doselio iz Lovreća u Vrućicu i tamo osnovao obitelj.

Joško je osnovnu školu završio u Trpnju, a srednju školu (primjenjene umjetnosti) pohađao je u Splitu. Tijekom školovanja dobio je prvu nagradu za likovne radove. Nije se imao mogućnosti školovati pa nije nastavio već se 1963. zaposlio u Lovreću kao pomoćni učitelj za likovni odgoj. Radeći u Lovreću, upi-

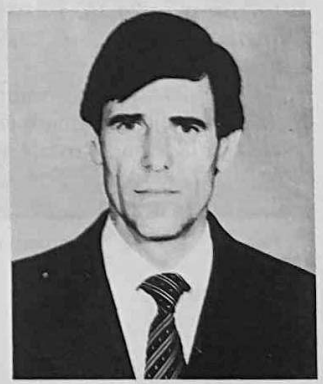

Josip Petričević, nastavnik

sao je izvanredni studij likovnog odgoja na Pedagoškoj akademiji u Splitu i 1970. diplomirao na temu: Stećci Imotske krajine. U Lovreću se oženio i ima četvero djece.

Kao pedagoški radnik imao je više učeničkih izložbi: 1970/71. (u Splitu i Dubrovniku), 1972./73., (u Zagrebu), 1973./74. (u Zagrebu - u predvorju dvorane »Lisinski«), 1983. (u Lovreću).

Uspješno je vodio streljačku družinu u školi.

U slobodno vrijeme bavi se slikarstvom, jer za kiparstvo nema prostorne uvjete. Izradio je više od 100 ulja na platnu (krajolici Lovreća, Posljednja večera, slike svetaca, portrete hrvatskih velikana i portrete mještana). Godine 1984. imao je izložbu tih portreta, a 1990. je svoje radove izlagao u školi.

Osnovao je u školi Etnografsku zbirku. Osposobio se za to pohađanjem kod Konzervatorskog zavoda nastave poznavanja konzerviranja starih predmeta, pa je obnovio barokni oltar u Studencima. Vrlo rado i uspješno radi plakate i reklame, pa godinama u Župskoj crkvi u Lovreću izrađuje božićne jaslice.

Joško je bio 1989.-1990. predsjednik Mjesne zajednice Lovreć-Opanci, a sad je tajnik u Mjesnoj zajednici.

Evo i jedne njegove pjesme:

»E, kad bih znao - Zašto sam ja tužan,
Zašto me ne ostavi sjeta? - Zašto me uvijek,
K'o da sam joj dužan - Gnjavi, i nitko joj ne smeta.«

MARIJAN (ZDRAVKO) SEKELEZ, nastavnik

Rođen je 21. XI. 1955. g. u Osijeku od roditelja Petra i Mile r. Milinović. Osnovnu školu je pohađao i završio 1970. u Lovreću, Gimnaziju »Božidar Maslarić« 1974. u Osijeku, a Pedagošku akademiju 1977. u Splitu. Pohađao je skupinu tjelesno-zdravstvene kulture.

Službovao je jednu godinu 1979. u Šestanovcu. Od 1980. do danas radi kao nastavnik u Lovreću.

God. 1987. vjenčao se s Ankicom r. Frankić i u 6 godina braka imaju četvero djece (Petra, Mila, Stjepan i Mario).

Dugi niz godina bio je tajnik i predsjednik Mjesne zajednice Lovreć-Opanci. Sad je ravnatelj O.Š. »S. S. Kranjčevića« u Lovreću, te predsjednik Općinskog vijeća Općine Lovreć.

JURE ZARADIĆ I ANA r. BEKAVAC, nastavnici

Jure se rodio 1. XI. 1939. u Lovreću. Osnovnu školu završio je u Lovreću, gimnaziju i Višu pedagošku školu pohađao u Zagrebu (smjer povijest i zemljopis).

God. 1963. počeo je raditi u školi u Slivnu, pa 2 godine u vojsci. Nakon vojske nastavnik je 8 godina u školi u Krivodolu. U školu u Lovreću dolazi za nastavnika 1973. i ondje ostaje sve do danas. Kratko vrijeme bio je v.d. ravnatelja škole.

Marijan (Zdravko) Sekelez, ravnatelj škole s obitelji

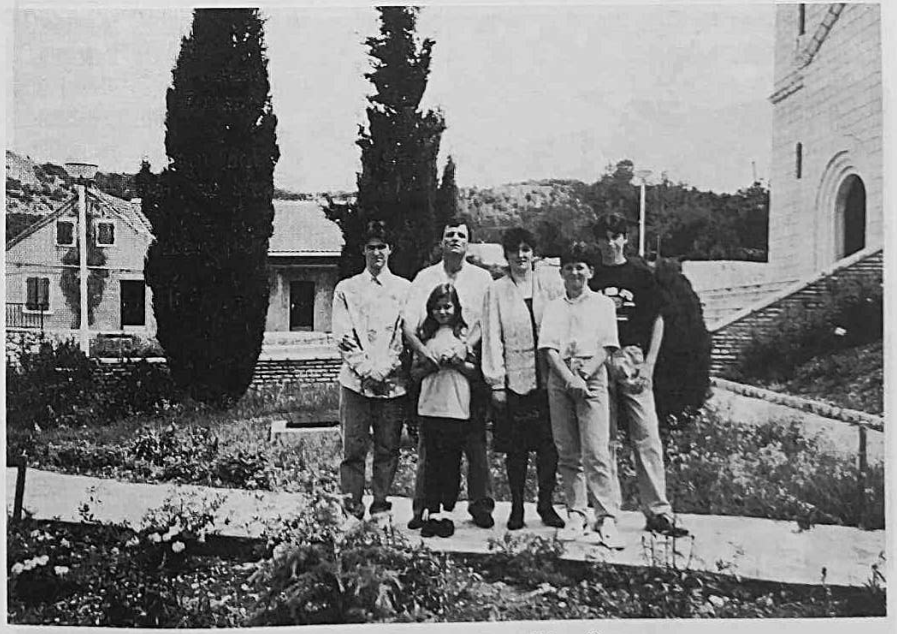

Nastavnici Jure i Anka Zaradić s djecom

U Lovreću je bio zauzet i na drugim područjima javnog života. Bio je predsjednik 1983. - 1984. i tajnik Mjesne zajednice Lovreć-Opanci, odbornik u Skupštini općine Imotski, a proteklih godina bio je osnivač i voditelj Dobrovoljnoga vatrogasnog društva.

Ana Zaradić r. Bekavac, rod. 17. VII. 1951. u mjestu Stari Mikanovci, općine Vinkovci, od oca Marijana i majke Anđe iz Lovreća. Osnovnu školu završila je u rodnome mjestu, gimnaziju u Vinkovcima, a studirala je matematiku i fiziku na Pedagoškoj akademiji u Slavonskom Brodu.

Nakon završetka studija radila je u Starim Mikanovcima i Šidskim Banovcima. U Dalmaciju dolazi 1974. god. i radi kratko vrijeme u Osnovnoj školi Hrvace (područna škola Dabar). Zatim u Biorinama, Cisti Velikoj i na kraju u Lovreću. Udala se za Juru Zaradića 1975.

Ovo dvoje nastavnika u braku su rodili četvero djece: Domagoja, Ivicu, Marija i Mariju.

* * *

Treba posebno istaći tajnicu škole *Maricu Luetić,* koja službuje u školi u Lovreću od 1975. g.

U školi su dugo godina bili podbornici *Toma Bekavac* (Lojo) i *Nediljko Bošnjak.* Toma Bekavac bio je dvadesetak godina u mjesnim organizacijama i predsjednik Odbora za elektrifikaciju mjesta.

Dio zbora nastavnika škole u Lovreću

OSOBE SA ZAVRŠENIM FAKULTETOM IZ NAŠE ŽUPE
31. XII. 1992.

(Ovdje su obuhvaćeni ljudi iz naše Župe i oni kojima su roditelji otišli iz naše Župe, za koje smo uspjeli saznati)

Ime prezime, roditelji	Mjesto stanovanja	Fakultet/zvanje
Staje		
Damir Petričević, pok. Ljubomira	Split	Ekonomski
Nikola Petričević, pok. Marijana	Split	Liječnik-pulmolog
Tihomir Petričević, Nikolin	Split	Liječnik-kirurg
Vlade Petričević, pok. Joze	Split	Spec. opće medicine
Vlado Petričević, pok. Matka	Split	Elektrotehnički
Mrnjavci		
Jure Antičević, pok. Mije	Zagreb	Pravni
Brigita Biškić, Antina, udata Šimundić	Split	Pravni
Milena Frankić, Nikolina	Zagreb	Pravni
Sanja Frankić, udata Čulina	Zagreb	Defektološki
Ante Gavranović, pok. Petra	Zagreb	Pravni, novinar
Dragica Gavranović, pok. Ivana, udata Jolić	Zagreb	Ekonomski
Dubravka Gavranović, Antina, udata Bilić	Zagreb	Elektrotehnički
Tomislav Gavranović, pok. Mate	Zagreb	inž. arhitekture
Zvonimir Gavranović, Matin	Zagreb	karikaturist
Ana Gavranović, Ivanova	Sidney	Filozofski
Ivanka Gavranović, pok. Ivana, udata Gunjača	Zagreb	Veterinarski
Tomislav Matusinović, Mijin	Zagreb	PMF/sveuč. prof. dr.
Tanja Matusinović, Tomislavova	Zagreb	Ekonomski
Tomislav Matusinović, Tomislavov	Zagreb	Tehnološki, magistar
Frano Matusinović, pok. Joze	Osijek	Farmaceutski
Mario Petričević, pok. Ljube	Zagreb	Ekonomski
Anđelka Zaradić, pok. Marijana, udata Horvat	Zagreb	Ekonomski
Dragica Zaradić, pok. Ivana (udata Majken)	Zagreb	Ekonomski
Ivana Zaradić, Vladina	Vancouver	Ekonomski
Marijan Zaradić, pok. Stipana	Zagreb	akad. kipar i slikar
Suzy Zaradić, pok. Janka	Beč	
Tomislav Zaradić, pok. Bože	Split	Fakultet tjelesne kulture
Zrinka Zaradić, Željkova	Vancouver	Strojarski
Frano Petričević, pok. Ante	Zagreb	Ekonomski
Jadranka Petričević, Jozina	Zagreb	Filozofski
Ljiljana Petričević, pok. Marijana	Zagreb	Filozofski

Zvonko Petričević, pok. Marijana	Zagreb	inž. arhitekture
Mario Petričević, pok. Ljube	Zagreb	Ekonomski

Nikolići		
Ankica Nikolić, Antina	Split	prof. biologije i kemije
Igor Nikolić, Jozin	Zagreb	liječnik
Ivan Nikolić, pok. Joze	Zagreb	Ekonomski
mr. Jozo Nikolić, pok. Joze	Zagreb	inž. elektrotehnike
Petar Nikolić, pok. Tome	Split	Ekonomski
Tomislav Nikolić, Ivanov	Split	prof. biologije i kemije
Mirjana Nikolić, pok. Tome	Zagreb	Fak. polit. znanosti

Katići		
Anđelka Katić, pok. Marijana	Zagreb	Pedagoški

Gornji Bekavci		
Ante Bekavac, Ivanov	Split	Ekonomski
Ante (Dragan) Bekavac, pok. Joze	Split	inž. kemije
Ivan Bekavac, Matin	Split	liječnik
Marijan Bekavac. Antin	Zagreb	inž. agronomije
Marko Bekavac. Andrijin	Split	Pravni
Miro Bekavac, pok. Tadije	Vinkovci	inž. agronomije
Petar Bekavac, pok. Ante	Lovreć	prof. biologije
Vladimir Bekavac. Marijanov	St. Jankovci	inž. agronomije

Bošnjaci		
Anđelka Bošnjak, Marijanova	Đakovo	profesor
Branka Bošnjak, Ivanova (udata Veverec)	Zagreb	Ekonomski
Branka Bošnjak, pok. Joze	Zagreb	liječnik
Ivan Bošnjak, pok. Jakova	Split	inž. kemije
Jozo Bošnjak, pok. Ivana	Zagreb	inž. elektrotehnike
Kruno Bošnjak, pok. Jakova	Zagreb	akademski kipar, prof. na Likov. akad.
Marija Bošnjak, pok. Nikole	Vinkovci	profesor
Marijan Bošnjak, pok. Jakova	Zagreb	dr. bioteh. znan. inž. kemije, prof. Sveučilišta
Marijo Bošnjak, Nediljkov	Trogir	inž. strojarstva
Tomislav Bošnjak. Marijanov	Split	Ekonomski
Tonka Bošnjak. Marijanova	Zagreb	liječnik
Zvonko Bošnjak. Božin	Zagreb	inž. elektrotehnike
Zvonko Bošnjak, pok. Matka	Zagreb	Pravni
Zdravka Bošnjak, pok. Srećka	Zagreb	Fakultet polit. znan.
Marija Bošnjak, pok. Joze	Zagreb	liječnik
Ivan Bošnjak, pok. Ante	Beograd	fakult. Vojne akademije

Nadbiskup dr. F. Franić govori na Misi prigodom Simpozija (5. VIII. 1985.)

8. VII. 1989. Biskup Arnerić posvetio novi oltar. Darovateljica Kata Bekavac.

26. VIII. 1990. Oproštajna Misa fra Anđelka. Krštenje iz Donjih Bekavaca.

Krštenje četvero djece. Roditelji i kumovi s djecom.

Lovreć centar		
Aleksandar Frankić	Šibenik	liječnik, rengenolog
Gordan Frankić. Vojislavov	Split	liječnik
Ivan Frankić, pok. Frane	Zagreb	inž. elektronike
Josip Frankić, pok. Ante	Zagreb	fakultet grafičar
Marko Frankić, pok. Mate	Zagreb	Filozofski
Radoslav Frankić, pok. Ante	Zagreb	Filozofski
Ante Olujić, pok. Frane	Split	
Ivanka Olujić, pok. Frane	Split	
Marinko Olujić, Srećkov	Zagreb	Ekonomski
Anka Petričević, pok. Marijana	Split	Filozofski, književ. č.s. Marija (klarisa)
Ante Petričević, pok. Mate	Split	inž. elektrotehnike
Branka Petričević, pok. Marijana, udata Zaradić	Beč	prof. hrvatskog jezika
Ivan Petričević, pok. Marijana	Doboj	dr. sci, liječnik pulmolog, prof. Med. fak.
Ivan Petričević, pok. Marka	Zagreb	Šumarstvo
Lidija Petričević (Milina), udata Jalšovec	Zagreb	Filozofski
Pere Petričević, pok. Ante	Zagreb	inž. agronomije
Zvonimir Petričević, pok. Ante	Kanada	inž. elektrotehnike

Ćorići		
Ante Ćorić, pok. Marijana	Zagreb	pravnik
Dalibor Ćorić, Ivanov	Split	mr. ekonomije
Ivan Ćorić, pok. Srećka-Drage	Zagreb	inž. prometa
Jasminka Ćorić (Antina), udata Nemanić	Zagreb	Filozofski fakultet
Ksenija Ćorić, Antina (udata Erić)	Zagreb	Filozofski
Matilda (Vesela) Ćorić, Stjepanova	Split	inž. kemije
Mirko Ćorić, Franin	Split	inž. građevinarstva
Petar Ćorić, Fabijanov	Belgija	inž. građevinarstva
Stela Ćorić, Ivanova	Zagreb	liječnik

Šamije		
Borko Šamija, pok. Jakova	Zagreb	Ekonomski
Branimir Šamija, Ivanov	Kanada	farmaceutika
Bruno Šamija, pok. Petra	Split	Vanjska trgovina
Ivan-Branko Šamija, pok. Mirka	Zagreb	Filozofski, novinar
Marinko Šamija, Jozin	Split	Ekonomski fakultet
Mirko Šamija, pok. Ivana	Zagreb	dr. radiolog

Mustapići		
Ana-Marija Mustapić, Zvonkova	Buenos Aires	fak. diplomacije
Arijana Mustapić, pok. Radoslava (udata Šparmajer)	Zagreb	dipl. pravnik

Borka Mustapić, pok. Stjepana	Zagreb	Ekonomski
Branimir Mustapić, pok. Petra	Split	dipl. ekonomist
Damir Mustapić, Mirkov	Beč	farmaceutika
Dinko Mustapić, Franin	Rijeka	dipl. ekon. trener košarke
Danijel Mustapić, pok. Grge	Zagreb	ekonomist
Evelin Mustapić, Marijanov	Zagreb	Prometni fakultet
Fedor Mustapić, Zvonkov	Buenos Aires	inž. elektron. sveuč. prof.
Hanka Mustapić, Mirkova	Beč	psihologija
Ante-Lucijan Mustapić, Zvonkov	Buenos Aires	inž. brodograd. Sveuč. prof.
Jozo Mustapić, pok. Petra	Split	inž. strojarstva
Kornelija Mustapić, pok. Vladimira	Split	inž. građevinarstva
Krešimir Mustapić, pok. Vladimira	Kanada	inž. građevinarstva
Lenka Mustapić, Marijanova	Stuttgart	stomatolog
Mate Mustapić, Dinkov	Vancouver	ekonomist
Mate Mustapić, Živkov	Split	pravnik
Marijan Mustapić, pok. Stipe	Split	inž. građevinarstva
Marijan Mustapić, Tomislavov	Calgari	inž. poduzetnik: Končar-Calgary
Mijo Mustapić, pok. Stjepana	Zagreb	dr. znan. prof. kem. na Sveuč. stručnjak za otpadne vode
Mira Mustapić, Mirkova	Beč	Filozofski
Mirko Mustapić, pok. Marinka	Zagreb	meteorolog
Petar Mustapić, Dinkov	Vancouver	Filmska akademija
Radoslav Mustapić, pok. Ivana	Zagreb	pravnik
Stanka Mustapić, pok. Stjepana	Zagreb	Filozofski
Suzana Mustapić, ž. Marijana	Zagreb-Calgary	ekonomist
Zvonko Mustapić (Kovačušić), pok. Jakova	Buenos Aires	prof. matemat.
Vlade Mustapić, Dinkov	Vancouver	prof.
Željko Mustapić, Srećkov	Split	inž. strojarstva
Ante Čorušić, Dragin	Zagreb	liječnik
Dunja Čorušić	Split	pravnik
Željko Mustapić-Čorušić, pok. Mate	Split	inž. elektronike
Marijan Tihomir Ćavrlj, pok. Srećka	Split	inž. elektrotehnike
Siniša Ćavrlj, pok. Matka	Split	Ekonomski
Srđan Ćavrlj, pok. Matka	Split	Pomorski
Tonći Ćavrlj, Filipov	Zagreb	Ekonomski
Dino Milinović, Jozin	Pariz	arheolog
Petar Milinović, pok. Marijana	Makarska	liječnik, spec. za unutr. bolesti
Jozo Milinović, pok. Marijana	Zagreb	Ekonomski
Goran Bulović, Marijanov	Zagreb	inž. građevinarstva
Marijan Bulović, pok. Ivana	Zagreb	inž. građevinarstva

Miljenko Bulović, pok. Ivana	Zagreb	inž. strojarstva
Roko Domić, Marijanov (Zelin)	Zagreb	akademski kipar
Zdravko Domić, Marijanov	Kanada	geolog
Marijan Domić, pok. Ivana	Kanada	geolog

Ivanovići		
Marinko Ivanović, pok. Marka	Split	pravnik

Donji Bekavci		
Damir Bekavac, Sarafinov	Beč	pravnik
Anka Bekavac, Jozina	Kaš. Štafilić	Farmaceutika
Ankica Bekavac, Vinkova, udata Čagalj	Kaštela	inž. agronomije
Bernard Bekavac, Jurin	Stuttgart	inž. kompjutora
Jasna Bekavac, Antina	Trogir	Filozofski
Nada Bekavac, Franina, udata Sever	Zagreb	psihijatar
Zlata Bekavac, Markova	Chicago	prof. engl. jezika
Anđelka Bekavac Basić, pok. Mate, udata Eljuga	Zagreb	defektolog
Ante - Željko Basić, Jozin	Split	Ekonomski
Ivan Bekavac Basić, pok. Mate	Zagreb	prof., pisac, Teol. fak.
Nediljka Basić, pok. Mate	Zagreb	ekonomist
Franjo Basić, Franjin	Szeged (Mađarska)	inž. kemije
Milica Basić Milanova, udata Krapinec	Koprivnica	Ekonomski

Nosići		
Ante Nosić, pok. Frane	Split	stomatolog
Iva Nosić, pok. Jure (udata)	Rijeka	prof. književnosti
Jure Nosić, pok. Mate	Vel. Kopanica	veterinar
Marijan Nosić, pok. Ante	Vinkovci	prof. tjeles. odgoja i nogometni trener
Vesna Nosić, Jurina, udata Crnković	Sl. Brod	Filozofski
Vladimir Nosić, pok. Ivana	Kanada	inž. šumarstva
Ivo Jelić	Split	Vojna akademija

Batinići		
Anka Batinić, pok. Marka	Osijek	liječnik
Ante Batinić, pok. Frane	Split	inž. ekonomije
Tonći Batinić, pok. Marijana	Split	liječnik
Ljuba Bobetić, pok. Marijana	Split	defektolog
Miro Bobetić, pok. Petra	Wuppertal	inž. građevinarstva

Sekelezi		
Bernarda Sekelez, Marijanova	Zagreb	glumica - montažer
Boris Sekelez, pok. Ante	Split	ekonomist

Marija Sekelez, Marijanova	Zagreb	glumica
Marko Sekelez, pok. Ante	Zagreb	ekonomist
Tomislav Sekelez, pok. Mate	Split	inž. elektrotehnike
Zlatko Sekelez, pok. Ante	Split	

Milinovići		
Ana Milinović, Matina, udata Matusinović	Split	Filozofski
Ivo Milinović, Marijanov	Split	liječnik
Jozo Milinović	Zagreb	Ekonomski
Jure Milinović	Imotski	prof. tjelovježbe
Ivo Milinović, pok. Tome	Split	inž. kemije
Marijan Milinović, pok. Ante	Lovreć	prof. povijesti i zastupnik u Hrv. Saboru

Čaljkušići		
Ankica Čaljkušić, Jozina	Zemun	liječnik
Dina Čaljkušić, Jozina	Zemun	liječnik
Marija Čaljkušić, Jozina	Zemun	liječnik
Ivan Čaljkušić, Antin (Šimak)	Zagreb	pravnik
Ivan Čaljkušić, Stipin	Split	pravnik
Marija Čaljkušić (Bikić), pok. Frane	Split	ekonomist
Marko Čaljkušić, Jurin	Zagreb	pravnik
Marica Čaljkušić, pok. Mije	St. Pazova	ekonomist

Šimundići		
Boris Šimundić	Zagreb	Fak. polit. znan.
Borko Šimundić, pok. Ante	Rijeka	veterinar
Borko Šimundić, pok. Luke	Ormož	agronom
Grgica Šimundić, pok. Luke	Vrpolje	pravnik
Ivan Šimundić, Miroslavov	Split	rendgenolog
Ivo Šimundić (Matin)	Šibenik	liječnik
Jozo Šimundić, pok. Ivana	Zagreb	agronom
Marija Šimundić, Josipova, udata Zvonarić	Split	stomatolog
Marijan Šimundić, pok. Ante	Split	pravnik
Mate Šimundić, pok. Ivana	Maribor	dr. znanosti, prof. hrv. j.
Mate Šimundić, pok. Mije	Tomislavgrad	psihijatar
Mirko Šimundić, pok. Ivana	Zagreb	pravnik
Nediljko Šimundić, Marijanov	Zagreb	inž. građevinarstva
Slavko Šimundić, pok. Joze	Split	Fak. inform. i društ. znanosti
Slavko Šimundić, Nikolin	Zagreb	inž. kemije

Vlado Šimundić, Nikolin	Osijek	agronom
Zdravko Šimundić, pok. Luke	Zagreb	agronom
Željko Šimundić, pok. Mirka	Đakovo	agronom

Kula		
Ante Dumančić, pok. Marijana	Zagreb	pravnik
Mladen Dumančić, Stipin	Zagreb	
Nediljko Dumančić, pok. Jure	Zagreb	pravnik
Željko Dumančić, Nediljkov	Zagreb	pravnik
Bernard Olujić, Ivanov	Pforzheim	inž. strojarstva
Cvitan Olujić, pok. Ivana	Zagreb	inž. elektrotehnike
Jadranka Olujić, Cvitanova	Zagreb	inž. elektrotehnike
Zvonko Olujić, Ivanov	Zagreb	prof. književnosti
Zvonko Olujić, Jozin	Split	stomatolog
Žarko Olujić, pok. Ante	Zagreb	
Željko Olujić Ivanov	Zagreb	pravnik
Anica Kasum, Marijanova	Split	profesor
Darko Kasum, Petrov	Zagreb	inž. strojarstva
Edo Kasum, Petrov	Split	
Josip Kasum, Franin	Split	elektronika
Marijan Kasum, pok. Ivana	Zagreb	inž. kem. i farmacije
Miro Kasum, Petrov	Zagreb	ginekolog
Vanja Kasum, Franina	Split	ekonomist
Viktor Kasum, Matin	Zagreb	ekonomist
Željko Kasum Miljenkov	Ptuj	inž. kemije

STUDENTI IZ NAŠE ŽUPE

Ime i prezime, roditelji	Mjesto studiranja	Fakultet

Mrnjavci		
Mladen Frankić, Brankov	Zagreb	Strojarski
Iva Gavranović, Antina	Zagreb	Pravni
Kornelija Gavranović, Petrova	Zagreb	Filozofski
Lidija Petričević, Brankova	Köln	Pravni
Dolores Zaradić, Brankova	Split	Tehnološki
Silvija Zaradić, Željkova	Vancouver	Glazbena akademija

Nikolići		
Ivan Nikolić, Jozin (Mlečkov)	Split	Ekonomski
Ante Nikolić, pok. Petra (Piričev)	Split	Pravni
Anka Nikolić, Marijanova	Split	

Katići		
Marija Katić, Jurina	Split	Pravni
Mate Katić, pok. Marijana	Zagreb	Filozofski

Gornji Bekavci		
Ivona Bekavac, Tadijina	Zagreb	Filozofski
Maja Bekavac, Draganova	Zagreb	Stomatološki
Nediljka Bekavac, Marijanova, udata Šipić	Zagreb	Kem. tehnološki
Petar Bekavac, pok. Mate	Split	Pravni

Bošnjaci		
Miro Bošnjak, Nediljkov	Zagreb	Medicinski
Jolanda Bošnjak, Brankova	Zagreb	Medicinski
Branka Bošnjak, Brankova	Zagreb	Filozofski
Krešimir Bošnjak, Marijanov	Split	Ekonomski
Marijan Bošnjak (Petrov)	Split	Filozofski
Dijana Bošnjak, Slavkova (Petrova)	Split	Pravni
Tomislavka Bošnjak, Miljenkova (udata Ćubić)	Zagreb	Pravni

Lovreć — centar		
Mario Petričević, Josipov	Zagreb	Radiologija
Mladen Frankić, Vojislavov	Zagreb	Strojarstvo

Ćorići - Šamije		
Mladenka Ćorić, Petrova	Zagreb	Medicinski
Ana Ćorić, Petrova	Zagreb	Pedagoški
Marijana Ćorić, Petrova	Zagreb	Fak. promet. znanosti
Mario Ćorić, Srećkov	Zagreb	Ekonomski

Mustapići		
Antonija Mustapić, Jozina	Zagreb	Fak. biološke medicine
Branka Mustapić, Branimirova	Split	Filozofski
Dubravka Mustapić, Branimirova	Split	Ekonomski
Ivana Mustapić, Jozina	Zagreb	Umjetnička akad.
Rade Mustapić, pok. Radoslava	Zagreb	Građevinski

Čavrlji		
Marijana Čavrlj, pok. Srećka	Zagreb	Filozofski
Hrvoje Milinović, Petrov		Građevinski
Davor-Jure Domić, Antin	Calgary	Geologija
Vilko-Ivan Domić, Antin	Calgary	Strojarski

Ivanovići		
Boženko Ivanović, Mirkov	Split	Elektrotehnika
Matilda Ivanović, Mirkova	Split	Kemijski

Donji Bekavci		
Sandra Bekavac, Vinkova	Split	Ekonomski
Marija Bekavac, Vinkova	Split	Pravni
Marko Bekavac - Basić, pok. Ivana	Zagreb	Pravni

Nosići		
Jure Nosić, Ivanov	Split	Strojarski
Miranda Nosić, Zvonkova	Zagreb	Književnost
Krešimir Jelić, Antin	Split	Strojarski

Batinići		
Damir Batinić, Ivanov	Split	Elektrotehnički
Inka Batinić, Stipina	Zagreb	Medicinski
Josip Batinić, Stipin	Zagreb	Veterinarski
Marijana Batinić, Ivanova	Split	Veterinarski
Mate Batinić, pok. Marijana	Split	Elektrotehnički
Željko Batinić, Marijanov	Split	Teološki

Milinovići		
Ante Milinović, Jozin	Zagreb	Pravni
Mario Milinović, Antin	Stuttgart	Filozofski
Milena Milinović, Jozina	Zagreb	Veterinarski
Tomislava Milinović, Ivanov	Split	Ekonomski
Damir Milinović, Josipov	Split	Medicinski
Tomislav Milinović, Josipov	Split	Ekonomski

Čaljkušići		
Anita Čaljkušić, Antina	Split-Graz	Filozofski
Branimir Čaljkušić, Josipov	Split	Ekonomski
Ivana Čaljkušić, Antina	Split	Ekonomski
Jelena Čaljkušić, Ivanova	Split	Elektronika
Jelka Čaljkušić, Markova	Zagreb	Veterinarski
Josip Čaljkušić, Antin	Split	Građevinski
Mario Čaljkušić, Josipov	Split	Elektronika
Mirela Čaljkušić, Ivanova	Split	Ekonomski
Nataša Čaljkušić, Franina	Split	
Renata Čaljkušić, Antina (Stipina)	Split	Filozofski
Zrinka Čaljkušić, Antina	Split	Teološki
Zvonimir Čaljkušić (pok. Ante-Vlade)	Split	Strojarski

Šimundići		
Dijana Šimundić, Petrova	Split	Bogoslovija
Ivanka Šimundić, Ivanova	Split	Bogoslovija
Zdravka Šimundić, Ivanova	Split	Ekonomski
Ante Dumančić, Jakovljev	Zagreb	Filozofski

Olujići		
Iva Olujić, Marinkova	Zagreb	Agronomija
Ivan Olujić, Cvitanov	Zagreb	Elektrotehnički

ŽUPA LOVREĆ – OPANCI 1992.

Prezime	Završili fakultet	Prezime	Završili fakultet
Antičević	1	Ivanović	1
Batinić	3	Jelić	1
D. Bekavci	7	Kasum	9
G. Bekavci	8	Katić	1
Bekavac-Basić	6	Matusinović	4
Biškić	1	Milinović	9
Bobetić	2	Mustapić	29
Bošnjak	16	Nikolić	7
Bulović	3	Nosić	6
Čaljkušić	8	Olujić	7
Čavrlj	4	Petričević	17
Ćorić	9	Sekelez	6
Ćorušić	3	Šamija	6
Domić	3	Šimundić	18
Dumančić	4	Zaradić	7
Frankić	8		
Gavranović	7		
Ukupno			221

Sada od naših ljudi na fakultetima uči 75 studenata.

Lovreć 1979., Duhovi. Posjet Župi lika Gospe od Velikoga hrvatskoga zavjeta

ZDRAVSTVO

Kao i u mnogim djelatnostima i u zdravstvu jednog dijela Imotske krajine Lovreć je igrao veoma važnu ulogu. Osjećala se velika potreba da se na zapadnom dijelu Imotske općine osnuje jedna zdravstvena ustanova, gdje će ljudi moći lakše potražiti i dobiti zdravstvenu zaštitu. Naime, prostor zapadnog dijela općine udaljen je od Imotskog 20 do 40 km. Stoga već od kraja I. svjetskog rata u Lovreću djeluje Zdravstvena služba ili povremeno dolazi iz Imotskoga.

Ante Ujević: Imotska krajina, II. izdanje, Imotski 1991. str. 353, 354, među ostalim piše: »Već 1919. raspisan je natječaj za liječnika u zdravstvenim stanicama Lovreć i Zagvozd. U to vrijeme povremeno su dolazili liječnici iz Imotskoga. Češće je dolazio dr. Ilija Abjanić, a manje dr. Mile Kuković. Kasnije su dolazili dr. Lujo Domljan i dr. Ivo Kandijaš.

Dana 7. rujna 1922. ponovno je raspisan natječaj za mjesto općinskog liječnika u Lovreću, pa je god. 1922. došao u Lovreć dr. Josip Fabić i ostao ondje do 1927. kad je otpušten. Na njegovo mjesto došao je dr. Stjepan Ivanišević 15. svibnja 1927. i ostao u Lovreću do 31. prosinca 1930. Njega je zamijenio dr. Ivan Zovko i ostao do pretkraj 1931. Nakon odlaska dr. Zovka Lovreć ostaje bez liječnika. Tijekom tog vremena u Lovreć dolaze 2 liječnika: dr. Josip Luetić iz Zagvozda i dr. Mate Beroš iz Šestanovca.

Zdravstvena stanica — Lovreć

U Lovreću je od 1. lipnja 1939. do 1. listopada 1942. stanovao i radio dr. Josip Giaconi (Đakoni) i uz njega jedan zubar. God. 1948.-49. u Lovreć je dolazio dr. Franceski. Tada je na Lovreću bio bolničar Stipe Petričević, pok. Miška.

God. 1950. u Lovreću je radio dr. Vlade Marinović, stanujući u kući Matka Petričevića (Škegrića). U to vrijeme ovdje je bila i babica Bračanka Marija Štambuk (4-5 god).

Jedna od najvažnijih godina za zdravstvo u Lovreću je 1954. god., jer je te godine u kući Marijana Petričevića Škegrića otvorena Zdravstvena stanica i ljekarna.

Liječnici su bili: dr. Perić (iz Omiša), dr Vlade Marinović (iz Slivna), dr. Nadović, dr. Nikola Petričević (Lovreć), dr. Ante Čizmić (1961.), dr. Ivo Čikeš (1962.), dr.Vlade Petričević (Lovreć), dr. Ante Zovko (iz Zmijavaca), dr. Jakov Lipoglavšek (iz Imotskoga), dr. Slavko Repušić (iz Runovića), dr. Nedjeljko Jurišić-Sokić (iz Biorina), dr. Ante Kavelj (iz Lokvičića), dr. Joško i Mladen Lešina iz Runovića, dr. Gordan Frankić iz Lovreća, i u najnovije vrijeme dr. Dijana Perković.

Budući da prostorije Zdravstvene stanice u Škegrića kući nisu mogle zbog tijesnog i nepogodnog prostora zadovoljiti potrebe zdravstva, pokrenuo je narod akciju da se sagradi nova Zdravstvena stanica i ona je doista, velikim zalaganjem svih domaćih župljana i onih iz inozemstva, a i zalaganjem ljudi iz okolnih župa, otvorena 20. studenog 1970, a tom prigodom je u novoj Zdravstvenoj stanici otvorena i ljekarna. U skupljanju sredstava za ambulantu osobito se istakao pok. Frane Frankić, pok. Ivana (Brešić).

Zdravstvena stanica je dakle sagrađena višegodišnjim radom i novcem samoga naroda. Petar Olujić skupljao je u Njemačkoj dobrovoljne priloge od naših radnika. Kad se taj novac ovdje nije mogao korisno upotrijebiti zbog nemogućnosti i neupotrebljivosti, kupljena su i prodana dva auta, a novac upotrijebljen za gradnju Zdravstvene stanice. Petar Olujić je bio predsjednik Mjesne zajednice koja je vodila gradnju Zdravstvene stanice.

Nova zgrada Zdravstvene stanice, sagrađena zapadno od groblja, duga je 50 m, a široka 11 m. Ima prizemlje i kat. Krov joj ima betonski pokrov. Na pročelju ima 22 velika prozora, jedna glavna vrata i dvoja bočna.

Prizemno su dvije ambulante opće prakse (dva tima primarne zaštite), zubna ambulanta, patronažna služba, laboratorij, ljekarna, rendgen, dvije administrativne prostorije, 3 sanitarne prostorije i odvojeni vlastiti vozni park (garaže za 2 automobila). Osim redovne službe postoji i stalna pripravnost (dežurstvo). Od 1975. u ovu Zdravstvenu stanicu dolaze specijalisti iz Splita i Imotskoga: okulisti, rendgenolozi, otorinolaringolozi, neuropsihijatri, specijalisti za pluća i internisti.

Zubna ambulanta:

Ima stalnu zubnu službu od 1968, i u njoj su radili liječnici: Melkunisa Tonković, Marija Lukić, Mira Meter, Ante Mustapić, i dr. Prije nego što je otvorena zubna ambulanta, dolazio je u Lovreć zubar Branko Čutura.

Zdravstvena stanica redovito je imala 3-4 liječnika opće prakse, 1 zubara, 6-7 medicinskih sestara, jednog laboranta, jednog administratora, 2 vozača i jednu čistačicu.

Ljekarna u Šestanovcu donedavno je imala svoje skladište lijekova u ljekarni Lovreć. Ovoj Zdravstvenoj stanici pripada ambulanta u Aržanu, gdje su radili dr. Ivan Ribičić, dr. Branko Filipović-Grčić, dr. Joško i Mladen Lešina.

U Cisti Velikoj i Studencima postoje sektorske ambulante, kamo je liječnik dolazio i do tri puta tjedno.

Do 1985. god. Zdravstvena stanica Lovreć bila je samostalna, a od tada je u sastavu Doma zdravlja u Imotskome.

Ovoj Zdravstvenoj stanici pripadaju sela: Aržano, Biorine, Cista Provo, Cista Velika, Dobranje, Lovreć-Opanci, Svib i Studenci. Često se i ljudi iz Medova Doca i Lokvičića služe njome. Lijepo je obnovljena za upravitelja dr. Ante Kavelja 1987./88. sredstvima Doma zdravlja Općine Imotski.

Osim što je narod svojim sredstvima izgradio Zdravstvenu stanicu, on ju je i poslije (osobito radnici iz Njemačke) stalno pomagao i darivao. Darovano joj je 7 automobila, aparat za biokemijske pretrage (darovao gosp. Vlade Zaradić). Najnoviji dar 1991. bio je izvrsni sanitetski automobil, 2 najsuvremenija EKG aparata i velika količina lijekova.

Mile Petričević, pok. Marijana, bio je oko 20 god. vozač bolničkih kola, Petar Šago bio je bolničar 1961.-1981. Poznata je babica Maja Kegalj, rođ. Danolić, i mnogi dr.

Na katu Zdravstvene stanice ima 4 stana za potrebe zdravstva i školstva.

VODOOPSKRBA – PITANJE VODE

Ova je Župa izrazito sušan kraj, s malo kiše, s pjeskovitim ili kamenitim terenom. Izvora žive vode nema, oni su udaljeni 7 do 20 km. Tijekom svoje prošlosti ovaj je narod u sušnim mjesecima, osobito u izrazito sušnim godinama, znao odlaziti sa svojom stokom mnogo kilometara po vodu, a stoke je do sedamdesetih godina ovog stoljeća bilo obilno, posebno ovaca, krava i drugog blaga.

Župnik fra Konrad Ruden opisuje veliku sušu 1927. god. ovako: »God. 1927. bila je godina suše, nerodice. Ljudi su tražili čašu vode. Išlo se na Studence (9 km), na Zadvarje (15 km), na Kamenmost (20 km)« (Ljetopis župe). Takvih i sličnih godina bilo je više.

Zbog svih ovih okolnosti stanovništvo je posvećivalo veliku brigu izradi, kopanju bunara i lokava. Oni su služili za dobivanje pitke vode za ljude, a lokve za stoku. Donosimo popis bunara i lokava. U prostoru *Mrnjavaca* nalaze se bunari: Trolokve (povrh Mrnjavaca) i Rovanj (kod Žižanovića staja).

U *Petričevića stajama* nalaze se bunari: Stari brlog, Pišćet, Kruški brlog i Drage, Lokvica je kod Bogodola i Aptovci kod borove šume.

Kod *Rupčića*: Lokvica (kod Dragovca), Jankovina (kod Rupčića) i Pišćet (usput za Nikoliće).

Jedan kilometar sjeverno od Vrhgradine nalazi se važna skupina bunara zvanih Bliznice. Prema predaji ondje su se utopile dvije sestre blizanke. U blizini, kod Olujića staja, nalaze se dva kamena: jedan u znaku križa. Ondje je poginuo neki Olujić kad je pao s konja. Na Bliznicama ima 5 bunara i jedna lokva: jedan bunar Zaradića, jedan Olujića, jedan Šamija, jedan i po bunar Bošnjaka, pola bunara Ćorića. U okolišu je jedna velika zajednička lokva: Kasumovac (povrh Olujića staja), bunar ispod Olujića staja i Zaradića bunarić te bunar kod Dumančića staja.

U zaselku *Nikolića* nalazi se bunar Kruševac, a blizu *Mikulića* je lijepo obzidan bunar, Cer-Bunar. Bunar gdje su se utopile Šima i Mara Nikolić zove se Mali bunarić. Nalazi se uz cestu prema Dolića Dragi. Sjeverno od Nikolića nalazi se Madžorov bunar, a blizu njega Šištov bunar. Bunar Jakovac nalazi se blizu crkve Sv. Ivana. Ondje su bili veliki bunari (3), koji su zatrpani kad se pravila velika čatrnja, koja nikad nije završena. Ima lokva kod Jaričišća i jedna splivorina uz cestu prema Dolića Dragi i još jedna lokva, Đikina lokva (ondje se utopio Ivan Nikolić - Šarić - Đika).

Katići imaju lijepo obzidan velik bunar koji rijetko presuši. Ima i Marića bunarić (iznad Marića kuća).

Bunari Gornjih Bekavaca nalaze se ispod Bekavčevih kuća, a Trstenica na granici Lovreć-Opanci-Medov Dolac.

Zapadno od Bekavčevih kuća nalazi se bunar Sarnač, a istočno, ispod ceste, Rovanj (dva bunara i jedna lokva).

Bunar kod Bošnjaka je zatrpan kao i bunar kod Njivice. U središtu Lovreća bio je jedan bunar istočno od sadašnje Carske čatrnje.

Još u vrijeme cara Franje Josipa sagrađena je 1912. god. u središtu Lovreća, ispred današnje Zdravstvene stanice, velika čatrnja. Ona ima 4 dijela. Sprijeda uz cestu nalazi se »Bucal«, gdje se vadi voda. U nju ulazi voda sa Zdravstvene stanice.

U Donjim Bekavcima (Galinovići i Basići) ima lokva na području Kravje glave kod trafostanice, u ogradi prema Ivanovićima pak Mačin dolac.

U zaselku Nosići ima Galinova lokva, bunar Sirkovac i Planinuša, Malenica i Veliki bunar. Južno od *Nosića* uz cestu nalazi se bunar Mrćetiša, a onaj na groblju sad je zavaljen.

Kod *Tilova doca*, od Nosića prema Donjim Bekavcima, jedna je velika čatrnja (pod Napolišćem), puknuta.

Između *Basića i Čaljkušića* nalazi se bunar i lokva Sirkovac, a prema Lastelima Planinuša.

U zaselku *Jelići* su bunari Labovina i Serac.

Batinići, Sekelezi i Milinovići imaju bunare na Predivišću. Batinićima pripada jedan bunar, Sekelezima također jedan, a Milinovićima dva (Starac za kupanje i stoku i Novi bunar za piće). Ondje svi imaju zajedničku lokvu. U staro doba na tom mjestu se blagosivljalo blago. U Novaku ima jedan bunar, koji je presušio samo 1908. i 1927.

Istočno od *Milinovića Staja* nalazi se bunar Novak i bunar u *Milinovića Stajama*. Između velikog i malog *Trbotora* nalazi se bunar Pišćet, za koji tvrde da u njemu izvire živa voda.

U *Šimundićima* su Petrov bunar, bunar Gradina, Bunarić, Šimundića rovanj, Čelinka i Lovađinica, te Šimundića svinjak i Vrsnica.

U *Šimundićima* ima lokva Novak. U 19. stoljeću ondje je bila i jedina čatrnja (Klemića).

U *Kuli* su bunari Štrakavac, Dubok bunar kod Kasuma i Vrsnica. Kod *Dumančića* je Rovanj, Lokvanj i Veliki bunar, u *Olujićima* veliki bunar Bunarić.

Ćorići imaju (kako je već spomenuto) pola bunara na Bliznicama, jedan na Viševcu, jedan na Nevaljcu, te iznad Dumančića staja na Mačjoj ljuti Mačji bunar.

Šamije imaju jedan bunar na Bliznicama, dva bunara Pasike i jednu lokvu Kličak.

Mustapići imaju dva bunara: Vodice, gdje nadolazi živa voda, i lokva Solokva.

Pri kraju 19. stoljeća moglo se na prste dvije ruke izbrojiti sve čatrnje u Župi. U 20. stoljeću, osobito u drugoj polovici 20. stoljeća, naglo se povećao broj čatrnja. Ljudi su naime, uz gradnju kuća, najviše briga posvećivali gradnji čatrnja, pa im se broj znatno povećao, i danas u prosjeku svaka obitelj ima više od jedne čatrnje.

Petričevića Staje	20	Batinići	18
Žižanovića Staje	3	Sekelezi	9
Mrnjavci	41	Bobetići	3
Rupčići	15	Milinovići i Frankići	27
Nikolići	77	Čaljkušići	41
Katići	31	Šimundići	31
Gornji Bekavci	36	Dumančići	12
Bošnjaci	25	Olujići-Pirići	29
Lovreć(c)	30	Kasumi	15
Donji Bekavci	17	Ćorići	14
Basići	6	Šamije	30
Nosići	36	Mustapići	45
Jelići	6	Ivanovići	18
		Sveukupno	635

Iako su čatrnje osjetno popravile pitanje opskrbe pučanstva vodom, ipak je to rješenje nedovoljno za sveukupni napredak života na tom prostoru. - Naše Vatrogasno društvo ima cisternu za vodu i njome često pomaže u nabavljanju potrebite pitke vode.

Stoga je još prvorazredno pitanje i potreba toga kraja: vodovod koji bi omogućio normalan razvitak istoga kraja.

To je nakon elektrifikacije svakako prva potreba: dovođenja žive vode. Proteklih se godina podosta o tome govorilo, ali se vrlo malo učinilo. Očito je da je bilo i pojedinaca koji su namjerno kočili razvoj toga kraja da bi se što prije i što potpunije iselio. Nešto ozbiljnije počelo se raditi glede vodovoda oko Imotskoga. Voda je dovedena na brdo zapadno od Poljica. Iako su ljudi, posebno oni koji rade u Njemačkoj, željeli i tražili da se voda što prije dovede, ipak nisu htjeli u tu svrhu izdvojiti veću svotu novca bez pouzdanog jamstva da će voda doista biti dovedena.

Postojale su i postoje tri mogućnosti i tri smjera za dovod vode u naš kraj. Prvi jest dovod vode s Imotskoga izvora, s brda iznad Poljica. Odatle bi voda mogla doći padom na teritorij naše Župe. O tom se rješenju proteklih godina najviše govorilo i u tu se svrhu skupljao novac.

Druga mogućnost za dobivanje vode je u priključenju na Sinjski vodovod u Budimirima, a treća jest voda iz Buškog blata.

Ostaje dakle i današnjem naraštaju veliki izazov da pomogne i omogući ostvarenje toga višegodišnjeg sna. Riješi li se ta teškoća, to bi umnogome riješilo ili barem smanjilo iseljavanje iz ove Župe, uz mogućnost otvaranja novih industrijskih i drugih pogona.

PUTOVI I PROMET

Već su Rimljani izgradili mrežu putova po Dalmaciji, posebno za vrijeme cara Augusta, Tiberija i Klaudija. Rimski put je vodio iz Salone (Solin) preko Ugljana, Lovreća u Runović (Novae) i dalje u Naronu (kod Metkovića). S Lovreća se odvajao put za Studence, Proložac i Imotski.

Od ceste Šestanovac - Zagvozd odvajao se put oko Trbotora na Kažiput. Tada nije bilo ceste preko Prpuše.

Frantz Adolf, pretur u Imotskome (1854.-1861.) za nekoliko godina popravio je staru Rimsku cestu od Imotskog do Ugljana preko Lovreća. God 1873. traži se od države obnova starog Rimskog puta Imotski - Lovreć - Ugljani. Austrougarska uprava osposobila je tu cestu za kolna vozila. Još 1882. općina Imotski traži da se probije cesta Lovreć-Studenci-Aržano-Bosna.

Od Splita i Sinja preko Lovreća za Imotski u prometu je bila jedna kočija - koloslanica. Narod ju je nazivao brzovoz, a neki diliđenca. Prevozila je poštu i mogla je uz to primiti 4 putnika. Za put od Splita-Sinja do Imotskog trebalo joj je cijeli dan, često i praznoj. Jedne je godine u srpnju prevezla samo 58 putnika, što dokazuje kako se malo putovalo.

God. 1899. fra Frano Ravlić, župnik Lovreća, 13. lipnja javlja općini u Imotskome da su župljani dali po dvije nadnice za izgradnju putova. Katići od glavne ceste do svojih kuća, Bekavci od svojih kuća prema Trstenici, Bošnjaci i Mrnjavci na putu prema Studencima. Nikolići od Rimskog puta prema svojim kućama, župljani iz Dubrave od Lovreća prema Svibu.

Dana 6. lipnja 1903. Poglavarstvo iz Splita je poslalo Župskom uredu 500 kruna iz Oskudične blagajne za cestu Lovreć - Studenci. Spomenuti župnik Ravlić 11. ožujka piše Poglavarstvu u Splitu neka pošalje mjernika koji bi trasirao i nacrtao cestu od sjevera Opanaka prema jugu, od Studenaca preko Lovreća u Šimundiće i Šariće, jer se starim putem više nije moglo putovati.

Krajiška općina 5. listopada 1912. poziva Župnika kao predstavnika Putovnoga odbora da započne rad na nekim dionicama. Za probijanje makadamske ceste od Lovreća do Studenaca vrlo je zaslužan učitelj Đakula (iz Studenaca).

Vrlo je zanimljivo da je 9. kolovoza 1907. poglavar iz Imotskoga upoznao Župski ured u Lovreću s obavijesti koju mu je poslala Željeznička uprava u Splitu. Ministarstvo željeznica je naime naredilo da se započne trasiranje željezničke pruge u smjeru Cista Provo-Lovreć-Lokvičići-Poljica-Zagvozd.

U obavijesti piše da mjernici imaju pravo raditi a da ih vlasnici posjeda ne ometaju. (V.Vrčić: I.K.II, str. 107-108).

Među prvim cestama koje su asfaltirane u Imotskoj općini bila je cesta Lovreć-Cista Provo. Asfaltirana je 1963. doprinosom stanovnika i pomoću državnih poduzeća u dužini 3300 m od Župske crkve u Lovreću do raskrižja u Cisti Provo. Tu je najzapadnija granica župe Lovreć - Opanci.

God. 1967. stavljen je novi i bolji asfalt, kojim je Lovreć povezan sa Splitom i Mostarom.

Od zaselaka koji su se potpuno ili djelomično priključili na glavnu cestu 1973. god: Nikolići od Kruške do Nikolića i Čaljkušići od Milinovića do kraja Čaljkušića. Svi drugi zaselci povezani su asfaltom na glavnu cestu nekoliko godina poslije. Široka cesta od *Lovreća do Studenaca* asfaltirana je 1980.

Od *Lovreća do Petričevića staja* ima 5200 m. Od glavne ceste za Studence do Staja asfalt je stavljen 10. studenog 1989.

Od glavne ceste do u Staje ima 1750 m. Prema Žižanovića Stajama nije asfaltirano, a put je dug 1800 m.

Lovreć-Mrnjavci ima 2450 m. Kroz Mrnjavce je po ulicama stavljen asfalt 10. studenog 1989. (1000 m).

Od Lovreća do Kruške ima 1350 m, od Kruške do Mrnjavaca 1100 m, a od Mrnjavaca do ceste prema Stajama 900 m.

Cesta *Lovreć-Studenci* ima 7 km, Lovreć-Studenci (Župski stan) 9,5 km. Granica naše Župe prema Studencima nalazi se u Toploj Dražici, a granica Župe od Petričevića staja prema Gutićima udaljena je oko 200 m.

Dugotrajne su bile borbe i natezanja u svezi sa stavljanjem asfalta prema Studencima. Cesta Lovreć-Studenci široka je 6 m. Između Kruške i Križa kod Mrnjavaca odvaja se uska asfaltna cesta desno za Rupčiće, 1100 m duga, uža od 3 m. Asfaltirana je 1988. Lovreć-*Nikolići* do crkve Sv. Ivana ima 3250 m, a do kraja zaselka 4050 m, do granice prema Dolića Dragi ima pak 5500 m. Od Nikolića prema Mikulićima i Strinićima vodi makadam cesta duga 1500 m i izlazi na Kljenovac. Od Kruške do Nikolića kolski je put napravljen između dva svjetska rata, a od Nikolića do Rupčića postoji put za traktor.

Od crkve Sv. Ivana na jug vodi pješački put prema Gornjim Bekavcima. S »Pišćeta« do »Bekavčevih bunara« vodi Rimski put (njime mogu voziti traktori).

U novije vrijeme iz Nikolića je rovokopačem i drugim strojevima probijena cesta prema bunaru Kruševac, zatim je od Katića bunara probijena cesta prema Kruševcu (ugrubo). Zaselak *Katići* ima priključak na glavnu cestu s istoka i s juga. S *Lovreća do Katića* cestom ima 7 km.

Granica Župe prema Kljenovcu još je 600 m dalje, što znači od granice prema Kljenovcu do Ciste Provo cestom 10.500 m.

Lovreć - Gornji Bekavci. Cestom od Lovreća do Nanine kuće (na vrhu Bekavaca) ima 3200 m, do kuće Marije Ćoćina još 900 m, a do stećaka na Mramoru 200 m. Do Kažiputa (raskrižje za Medov Dolac) trafostanica je 6 km, od Kažiputa do kuća Katića na cesti 1000 m. Kroz Gornje Bekavce po ulicama je stavljen beton a ne asfalt (širok 3 m, a dug oko 500 m). Nisu betonirane sve ulice. Iz Gornjih Bekavaca do Donjih Bekavaca pješački je put. *Kažiput - Medov Dolac* (do crkve) 3300 m, od *Crkve Lovrećke do crkve u Medovu Docu* ima 9300 m.

Lovreć - Bošnjaci. Stari Rimski put vodio je sa zapadne strane Bošnjaka prema Matusinovićima-Studencima-Bosni. Kroz zaselak Bošnjake stavljen je asfalt 1988. dug 700 m, širok oko 3 m.

Po Lovreću. God. 1981. asfaltirana je cesta niz Privorac (uz kuću u kojoj su neki mještani zapaljeni 22. srpnja 1943.). Nešto je duža od 100 m. Od Olujića kuće do groblja i oko groblja asfalt je stavljen 1981. u dužini od oko 300 m.

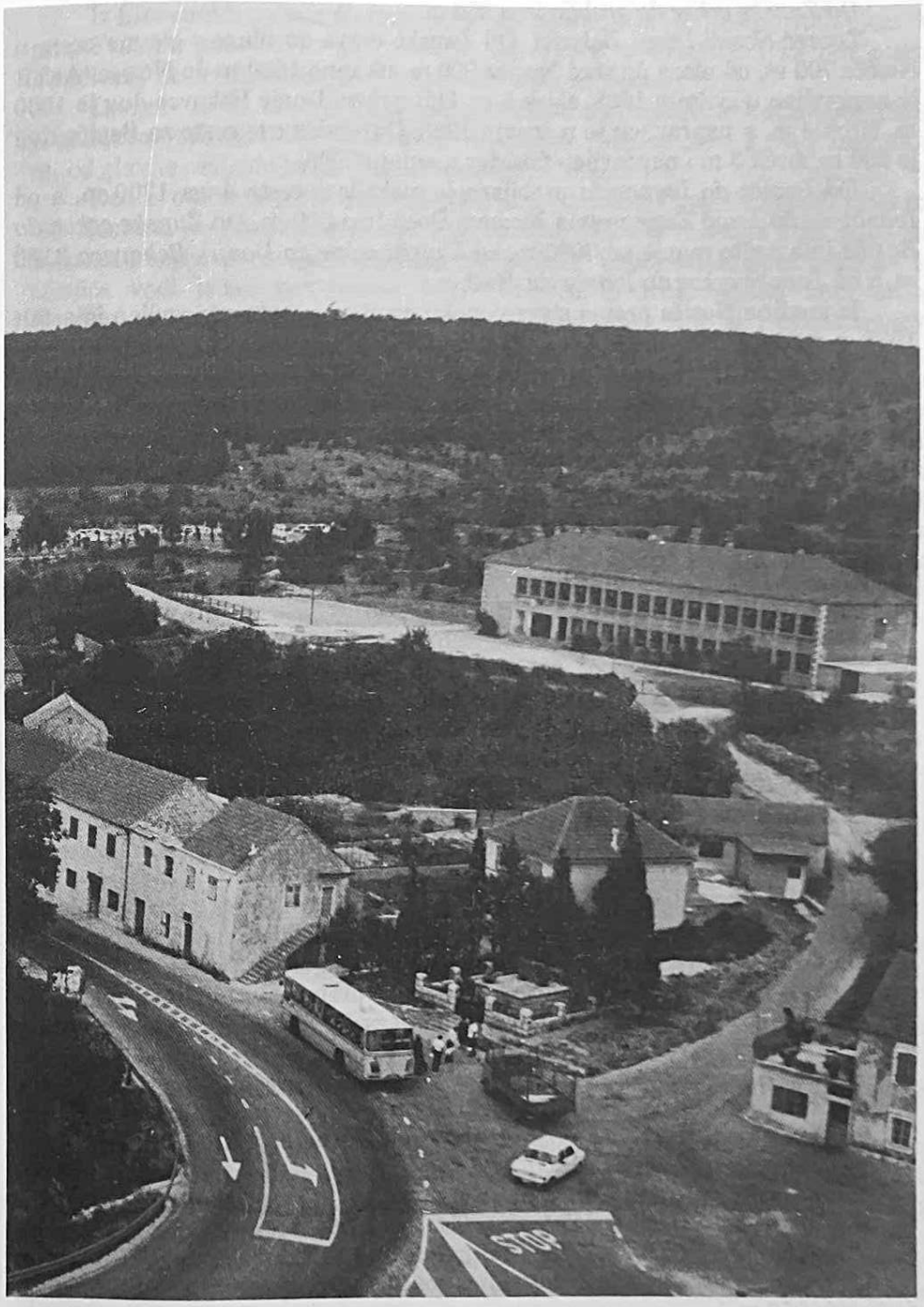

Raskrižje cestâ u središtu Lovreća

Od Župske crkve do groblja ima 350 m.

Lovreć-Nosići-Donji Bekavci. Od Župske crkve do ulaza s glavne ceste u Nosiće 700 m, od ulaza do sred Nosića 900 m, ukupno 1600 m do Nosića. Asfalt je napravljen u svibnju 1988. širok 3 m. Odvojak za Donje Bekavce dug je 1500 m, širok 4 m, a napravljen je u srpnju 1988. Odvojak s ove ceste za Basiće dug je 200 m, širok 3 m i napravljen također u srpnju 1988.

Od *Basića do Ivanovića* probijena je makadam cesta duga 1700 m, a od *Ivanovića do kraja Župe* prema Medovu Docu ima 500 m. Od *Župske crkve do Basića* ima nešto manje od 3000 m, od *Župske crkve do Donjih Bekavaca* 3100 m, a od *Župske crkve do Ivanovića* 4600 m.

Iz sredine Nosića prema sjeveroistoku do glavne ceste napravljen je asfalt 1989. u dužini 800 m, širok 4 m.

Makadam za Ivanoviće probijen je 1984.

Od Donjih Bekavaca prema Kusićima vodi pješački put dug oko 1200 m.

Od crkve Sv. Ante preko Batinića, Nosića i do Donjih Bekavaca počela se probijati makadamska cesta 1938, neposredno prije izbora, da bi se naveo narod da glasuje za Stojadinovića a protiv Mačeka. Šteta je što taj put od sv. Ante preko Batinića i Nosića još nije asfaltiran. Taj bi put bio osobito važan zimi jer nema ni uspona ni padova. Prije nego što se skrene s glavne ceste u Nosiće (oko 100 m bliže Župskoj crkvi) skreće cesta za Batiniće, duga oko 800 m, uska i asfaltirana 21. travnja 1988.

Lovreć-Milinovići-Čaljkušići. Za Čaljkušiće kolski je put probijen između dva svjetska rata, a asfalt od Milinovića do Čaljkušića stavljen je 1973. Kroz same Milinoviće do Lovreća u dužini od 600 m. asfalt je stavljen kasnije.

Od Župske crkve do Lastela ima 3050 m, od Lastela do kapele Sv. Jurja 750 m, do Gazića 250 m, a do Janjića 400 m i od Janjića do Rajevina 300 m. Dakle, *Lovreć-Kraj Čaljkušića ima 4600 m.* Od zadnjih kuća u Čaljkušićima prema Grabovcu ima 400 m. Tome treba dodati još 470 m do važne ceste Grabovac-Medov Dolac, što znači da od zadnjih kuća Čaljkušića do ceste na Goričaju ima 870 m makadama.

Otprilike na pola puta između Milinovića i Lastela skreće udesno traktorski put za Kovačice (velika šuma). Takovi su putovi još probijeni od Lastela do Novakove jame, od ovog puta na sjever prema Zimišću, od Velikih stina prema Kovačicama (Pasji doci) i od Lastela prema Kućetinama.

Pri vrhu Milinovića odvaja se asfaltni put za *Sekeleze i Bobetiće i crkvu Sv. Ante,* završen 12. lipnja 1988. u dužini od oko 600 m.

Lovreć-Šimundići. Stari put od Pivčeva greba (u središtu Lovreća) prema Šimundićima zvao se Turbin put (turski ili tur). Onuda su muslimani iz Bosne išli preko Studenaca-Matusinovića-Bošnjaka - Turbinim putem do Zadvarja. Put preko Prpuše probijen je 1905. god.

Lovreć-Šimundići asfaltni put je napravljen 9. listopada 1983, a poslije nastavljen preko *Šarića za Žeževicu.* Ta cesta ima spoj za Šestanovac i za Grabovac. Od Lovreća do početka Šimundića ima 1200 m, a do dna Šimundića još 400 m, do granice prema Žeževici ima još 900 m (Kosorovac) i od Šimundića do Šarića 950 m.

Iz Šimundića prema starom Župskom stanu (crkvi Sv. Ante) vodi pješački put, Fratrov put. Sličan put vodi iz Šimundića u Vrsnicu, i za put preko Bendića. Put iz Čaljkušića preko Kovačica vodi na Šariće.

Lovreć - Kula. Kroz Kulu je postojao kolski put otprije, a 9. studenog 1989. je asfaltirana cesta. Od Župske crkve do odvojka s glavne ceste u Kulu ima 1200 m, od glavne ceste do kraja Kule (Dumančići) 1300 m.

Dakle, od crkve do kraja Kule 2500 m, do granice Župe na Prpuši 1200 m. Od Kasuma prema Šimundićima vodi Rimski put. Od Kasuma vodi put i na Vrsnicu i ondje se odvaja put prema Merćepima, Vukušićima, Šimundićima. Iz Olujića vodi jedan put prema kući Ćorušića, a drugi prema kući Živka Mustapića. Na Rimskom putu u Vrsnicu i Šimundiće vide se i danas tragovi kotača koji su se tijekom stoljeća urezali u kamenje.

Lovreć - Dubrava. Od Župske crkve na kraju bora pod Viševcem udesno kreće asfaltna cesta kroz Dubravu. Kolski put kroz Dubravu probijen je između dva svjetska rata, a asfaltiran je 1983. Od Župske crkve do ulaska na cestu prema Dubravi ima 1350 m, od ulaska na cestu do Ćorića još 950 m, od Ćorića do na dnu Briga 750 m i još od Briga do Domića kuće 900 m. Odvojak koji vodi put kroz Šamije do Briga ima 900 m. Od Ćorušića kuće do Tabaka ima 200 m. Ukupno je kroz Dubravu asfaltirano 3700 m. Iz Ćorića prema istoku vodi jedan put preko Bliznica i Olujića staja za Studence. Drugi je preko Prlina - Viševca - Brloga - Rakića doca - Dumančića staja u Studence.

Udaljenost važnijih mjesta od Lovreća:

Cista Provo	= 3 km	Imotski	= 25 km	Dubci	= 24 km
Cista Velika	= 10 km	Posušje	= 37 km	Omiš	= 44 km
Biorine	= 14 km	Grude	= 42 km	Split	= 65 km
Svib	= 10 km	Široki Brijeg	= 60 km	Trilj	= 28 km
Dobranje	= 14 km	Ljubuški	= 70 km	Sinj	= 41 km
Studenci	= 7 km	Međugorje	= 85 km	Makarska	= 41 km
Medov Dolac	= 9 km	Mostar	= 96 km	Živogošće	= 58 km
Lokvičići	= 12 km	Šestanovac	= 12 km	Ploče	= 91 km
Kljenovac	= 8 km	Zadvarje	= 15 km	Zaostrog	= 73 km

Za Lovreć je sretna okolnost što se nalazi na glavnoj prometnici Split - Imotski - Mostar, pa često ima vezu u oba smjera (do desetak puta dnevno). Ovuda prolaze autobusi Autopoduzeća Imotski, Mostarski promet, Poštanski autobusi i neki drugi.

U drugoj polovici 1991. kroz Lovreć se osjetno pojačao promet svih vozila, jer je veliki dio izbjeglica iz BiH došao preko Posušja, Imotskog i Lovreća idući prema Makarskoj i Splitu. Isto su tako i oružje i hrana u obratnom smjeru ovuda prolazili prema BiH.

Promet cestom preko Lovreća već se u staro vrijeme razvijao s mora prema Bosni. Otvaranjem pošte u Imotskome 1882. a poslije u Lovreću oko 1885. nakon stalnog otvaranja pošte na Lovreću 1891. kroz Lovreć je počela

redovito prolaziti poštanska kočija zvana »diliđenca«. Ona je iz Split preko Sinja vozila poštu i ljude.

Između dva svjetska rata (oko 1930.), obitelj Olujić imala je i svoje privatno autobusno poduzeće sa 7-8 autobusa, koji su vozili u Split i u Mostar, a ponekad i do Austrije i Čehoslovačke. Imali su i teretni i osobni automobil. Poslije II. svjetskog rata, osobito odlaskom naših ljudi na rad u Njemačku, u našoj Župi se znatno razvio automobilizam. Rijetke su otada bile kuće koje nemaju automobil. Oko 1980, pa i prije, mnogi su kupili kamione i teške strojeve za rad. Nemali broj obitelji ima traktore za vuču, male traktore i »freze« za obradu tla.

U novije vrijeme na teritoriju naše Župe nalazi se javno poduzeće Hrvatske ceste, tehnička ispostava Split, Nadcestarija Imotski. Smještena je ispod terena poduzeća Pionirka na površini od oko 9000 m^2, od kojih je 1000 m^2 pokrivenog prostora, s cjelokupnom opremom za održavanje cesta, čime se ovaj prostor ubraja u red najsuvremenijih i najboljih u Hrvatskoj. Nadcestarija Imotski zapošljava 21 radnika s područja čitave općine Imotski. Ovo se poduzeće bavi održavanjem svih kategoriziranih cesta na području općine Imotski u ljetnom razdoblju (od 15. III. do 15. XI.). U zimskom razdoblju održava se teren do Dubaca, tj. dio općine Omiš i Makarska, kad se čisti snijeg i održava prohodnost cesta. Poduzeće je opremljeno suvremenom opremom za sve oblike održavanja cesta. Izvještaj smo dobili od nadcestara gosp. Ivice Šamanovića.

Nova trgovačka zgrada i Općina — Lovreć (s južne strane)

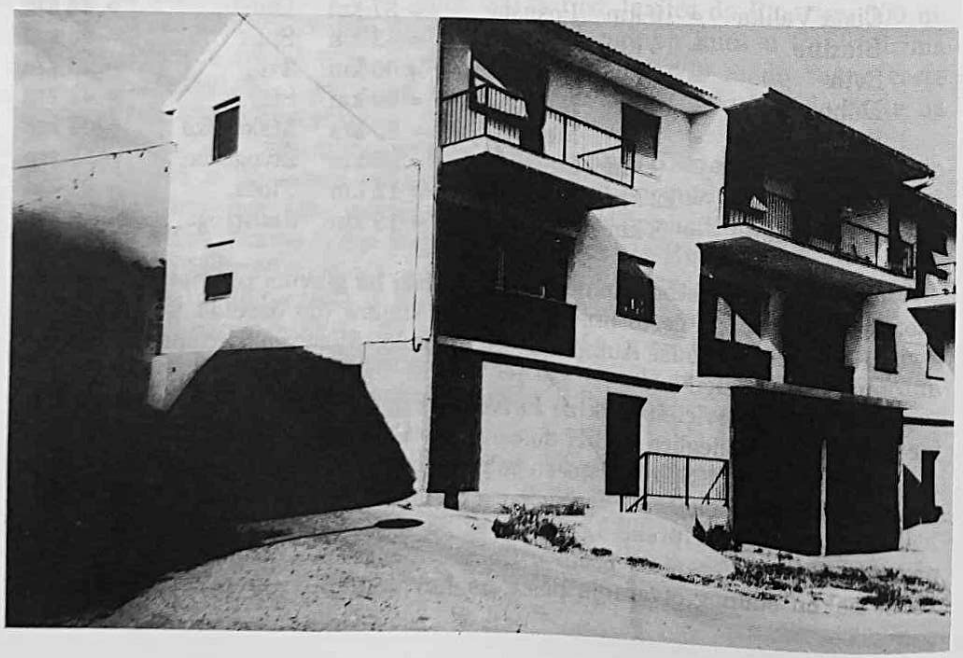

ELEKTRIFIKACIJA

Fra Jozo Šimić kao vijećnik Krajiške općine još se 1938. bio osobito zauzeo za elektrifikaciju Krajiške (Šestanovac) općine. Nažalost, u tome nije uspio jer su se drugi usprotivili.

Rad na elektrifikaciji župe počeo je 1952. Neki dijelovi Župe, pa i Župski ured, dobili su struju 1955. U Župsku crkvu uvedena je električna struja 1958. Lovreć je dobio struju s Gubavice na Zadvarju i prije Imotskoga. Pjevale su se gange: »Lovrećani sve od šale i dođoše do centrale.«

Na dovođenju struje radili su najviše Ivan Nikolić Mijin, Mate Bošnjak (Kekić) i Anćina Olujić. Selo je stavljalo samo betonske stubove od Zadvarja do Pišćeta. Stupove je osigurala »Svjetlost« iz Splita (inž. Gujina).

Električno svjetlo najprije je došlo u Lovreć, pa u Bošnjake, Milinoviće, Batiniće, Nosiće, Nikoliće, Dubravu, Mrnjavce, Donje Bekavce i Katiće.

Žicu na stubove postavljao je inž. Maks Batinić (rodom iz Batinića, živi u Splitu). On je najviše pridonio elektrifikaciji naše župe.

Na teritoriju župe nalazi se velika 35 KV trafostanica na Kažiputu (gdje cesta kreće prema Medovu Docu).

U Mrnjavcima je trafostanica od 10 KV (za Mrnjavce, Rupčiće i Staje, za Nikoliće (10 KV), u Bošnjacima 10 KV za Bošnjake, Lovreć i Milinoviće, u Batinićima 10 KV za Nosiće, Batiniće, Sekeleze i Bobetiće, a za cijelu Dubravu trafostanica od 10 KV nalazi se na dnu Briga, kod kuće Krešića. Kod Pionirke (Industrijska zona) nalazi se trafostanica od 10 KV za Domiće, Čavrlje i središte Ciste Provo.

Trafostanica ima i u Kuli, u Šimundićima, u Čaljkušićima, Donjim Bekavcima i u Gornjim Bekavcima, sve od 10 KV. Ivanovići imaju trafostanicu s Kusićima.

Vrlo je zanimljivo zabilježiti da je Lovreć imao vanjsku rasvjetu po mjestu prije II. svjetskog rata. Bila su postavljena »tri ferala« na izloženim mjestima. U feralima je gorio petrolej, a užigao ih je i gasio Krsto Bošnjak.

Ferali su bili na kućama Franića Frankića, Joske i Mate Petričevića i Srećka Olujića. Po našem mišljenju i ovo jasno pokazuje koliku je važnost i ugled nekad uživalo ovo mjesto. Nažalost, danas, poslije 60 godina, nema javne rasvjete na Lovreću.

INDUSTRIJA

Budući da ovaj kraj nema žive vode ni vodovoda, industrija se nije mogla razvijati. Bilo je i namjernih nastojanja nekih ljudi da se ovaj kraj ne razvije i da se što prije i što potpunije raseli, jer je za neke nepodnošljivo što je zadržao katoličku vjeru i hrvatsku svijest.

Bilo je nekih pokušaja, npr. *Tvornica gumenjaka*, koja je započela radom u zgradi gdje je danas pošta. Onamo su dovezeni strojevi iz Pirota, iz Makedonije, a tvornica se zvala »17. kolovoza 1942.«, datum dolaska partizana prvi put u

Lovreć. Strojevi su samo kušani, pa neki odgovorni nisu bili zadovoljni i dopustili su da se ta Tvornica odveze u Ploče. Tvornica se poslije razvila u veliku tvornicu »Azbest«.

Na zapadnom dijelu Župe ispod ceste, u takozvanom Gaju, nalaze se dva poduzeća. Prvo i starije je *Pionirka*, tvornica trikotaže, pogon imotske Pionirke. Počela je radom 5. studenoga 1974, zapošljavala je u početku 120, poslije oko 80, a sad oko 50 radnika. Za to vrijeme iz naše Župe u toj tvornici bila su zaposlena 42 radnika, gotovo isključivo žene, uz nekoliko zaposlenih muškaraca.

Tvornica je ponekad i prekidala rad. Zgrada je duga oko 60 m, široka oko 15 m, ima veliku prostoriju za rad, skladište za robu, dvije kancelarije, blagovaonicu, prostoriju za prodaju robe, radionicu, vodnu stanicu, kotlovnicu, stražarnicu, dva zahoda i parkiralište. *Pionirka* je sagrađena montažno, pokrivena limom, s potrebnim termoizolacijama i hidroizolacijama. U krugu *Pionirke* velika je pumpna stanica.

U neposrednoj blizini, jugozapadno od *Pionirke*, nalazi se i *Poduzeće za ceste* (1990.-1991.), sekcija za održavanje i popravljanje cesta, izgrađena u najnovije vrijeme. Ima nekoliko prizemnih zgrada, velika spremišta za strojeve, prostoriju za popravak strojeva i prostoriju za materijal. Teren je asfaltiran. U nazivu spomenutih poduzeća pisalo je da se nalaze u Cisti Provo, no ona su duboko na terenu Lovreća, jer od njih do granice Ciste Provo ima oko 500 m. To je nepravda, veća od one na Kažiputu, gdje se velika trafostanica, izgrađena duboko na lovrećkom zemljištu, zove trafostanica Medov Dolac. Nikako nam nije jasno kako je moglo doći do toga, jer sasvim bi prirodno bilo da ona nosi naziv trafostanica Kažiput ili Katići.

To se možda dogodilo stoga što su u vrijeme gradnje trafostanice, u Imotskoj upravi Elektro-Dalmacije ljudi iz Medova Doca bili jači u vlasti. Možda iz Lovreća nitko nije ni bio ni brigu vodio. Ovo se odnosi i na 10 - kilovoltnu stanicu kod *Pionirke*, pogotovo na nazive *Pionirke* i *Poduzeća za ceste*, što nose naziv Ciste Provo. Tu je očito bilo nebrige ljudi iz Mjesne zajednice Lovreć - Opanci, a nije nevjerojatno ni da se našao netko tko je, iz Bog zna kojih razloga (vjerojatno osobnih interesa), prodao ove pogone Cisti Provo.

JP »HRVATSKE CESTE«
TEHNIČKA ISPOSTAVA SPLIT
NADCESTARIJA IMOTSKI
Broj: 206 - 204/92.
Cista Provo, 12. 11. 1992. god.

ŽUPNI URED
LOVREĆ

Predmet: Obavijest

U svezi vašeg zahtjeva za dostavu podataka o poduzećima čiji je prostor smješten na terenu župe Lovreć, a vezano za izdavanje knjige »Župa Lovreć«.

JP »Hrvatske ceste«, Tehnička ispostava Split, Nadcestarija Imotski smještena je na terenu župe Lovreć ispod terena RO »Pionirke«. Prostor obuhvaća površinu od cca 9000 m^2 od kojih je 1000 m^2 pokrivenog prostora, sa kompletnom opremom za održavanje cesta, time ovaj prostor spada u red najsuvremenijih i najboljih u Hrvatskoj. Poduzeće »Hrvatske ceste« je u rangu javnih državnih poduzeća, a Nadcestarija Imotski zapošljava 21 radnika sa područja čitave općine Imotski. Poslovi kojima se bavi ovo poduzeće je održavanje svih kategoriziranih cesta na području općine Imotski u ljetnom razdoblju (od 15. o3. do 15. 11.). U zimskom razdoblju održava se i teren do Dubaca tj. dio općine Omiš i Makarska, kada se radi na čišćenju snijega i održavanju prohodnosti cesta. Poduzeće je opremljeno sa suvremenom opremom u cijelosti za sve vidove održavanja cesta.

Sa štovanjem,

Nadcestar:
Ivica Šamanović

KOMUNALNA USTANOVA U LOVREĆU

Oko 1960. godine u Lovreću je ustanovljena Komunalna ustanova, što se bavila većinom zidarskim poslovima: zidanjem novih zgrada i popravljanjem starih, većinom s domaćim radnicima. Majstori su bili iz drugih župa. Direktor Komercijalnog poduzeća bio je inž. Ivan Milas. U Lovreću su izgradili zgradu u kojoj je danas pošta.

Počeli su u Lovreću (desno od ceste prema Šimundićima) graditi veliku zgradu za neki pogon. Strojevi tog pogona odvezeni su u Ploče i od toga se razvilo poduzeće »Azbest«.

U Cisti Provo sagradili su zgradu novog Općinskog (zatim Mjesnog) ureda i škole.

Spomenuto je poduzeće popravljalo škole u Svibu, u Aržanu, Lovreću i drugdje.

DOBROVOLJNO VATROGASNO DRUŠTVO

Radi potreba zapadnog dijela Imotske općine osnovano je u Lovreću Dobrovoljno vatrogasno društvo. Opet se osjetila težnja da to bude u Cisti Provo, ali je napokon na Osnivačkoj skupštini Mjesne zajednice Lovreć-Opanci i Vatrogasnog saveza Imotski 1984. odlučeno da bude u Lovreću.

Odaziv je bio vrlo dobar. Prijavilo se 35 mlađih osoba u Vatrogasno društvo, pa se odmah pristupilo održavanju tečaja za tu službu.

Za predsjednika društva izabran je Jure Zaradić (nastavnik), tajnik je bio Petar Ujević, nastavnik, komandir Ljubomir Mustapić, ugostitelj (poslije dopredsjednik Imotske općine), sada načelnik općine Lovreć.

Društvo je bilo bez prostorija. Počelo se s četiri uprtnjače, zatim je nabavljena pumpa i cijevi, u čemu je pomagao Vatrogasni savez općine Imotski. Zatim je dobivena cisterna iz brodogradilišta Split, koju je trebalo osposobiti. U sklopu novosagrađenog trgovačkog objekta osposobljena je garaža za vatrogasna kola i za sve drugo što je u tom zadatku bilo potrebno.

Članovi Vatrogasnog društva DVD — Lovreć

Mnogo su pomogli Vatrogasni savez, Sekretarijat NO i drugi. Lovreć je cisternu ustupio Vatrogasnom društvu Zagvozd, a za sebe je dobio drugu iz Vojnopomorske oblasti - Split, a i nju je trebalo osposobiti. Nabavljena je zatim sirena za oglašavanje požara i za oglašavanje ratnih opasnosti.

Vatrogasno društvo dobilo je i telefon, a i dvije ručne radio-stanice i jednu stabilnu. Od Vatrogasnog saveza dobiveno je jedno teretno vozilo - Lada, za prevoz ljudstva, ali i to je trebalo osposobljavati.

Oko 150 puta se izlazilo na spašavanje zgrada ili šuma od požara a najviše na gašenje šumskih požara. Gašeni su požari i u privatnim kućama i poslovnim objektima, išlo se po cijeloj Imotskoj općini, a i drugdje.

U domovinskom ratu većina članova pošla je braniti domovinu Hrvatsku. Sva sredstva za vezu dobro su došla za obranu. Novo auto-cisterna služila je za prijevoz vode našoj vojsci na položaju i za mnoge prognanike i izbjeglice u Lovreću i okolici.

NEKI HIDROMETEOROLOŠKI PODACI

Oborine

Od 1955. u Lovreću postoji Meteorološka - kišomjerna stanica za praćenje i motrenje oborina, tj. kiše, snijega, grada (tuče) i ostalih oborina.

Zapisivale su se i nepogode: grmljavine, vjetar, izljev jačih oborina i druge pojave.

Ovu stanicu vodi Mile Petričević, pok. Marijana, sa svojom suprugom Ankom. Mjerenje se obavlja svako jutro u 7 sati i uredno upisuje u dnevnik. Izvješće se šalje jedanput mjesečno Meteorološkoj stanici Zagreba. U početku se izvješće slalo Hidrometeorološkoj pomorskoj službi u Split.

Mile Petričević je za svoj savjesni rad nekoliko puta dobivao pohvale i priznanja od Državnoga hidrometeorološkog zavoda iz Zagreba. On je taj posao obavljao uz minimalnu nagradu (gotovo besplatno). Donosimo sliku oborina tijekom proteklih desetak godina:

Mjes.	1981.	1984.	1985.	1986.	1987.	1988.	1989.	1990.	1991.	1992.	Ukup.
I.	72,7	164,3	63,9	160,9	196,6	75,7	1,2	25,0	19,4	25,4	804,9
II.	83,6	168,0	22,1	215,4	123,7	148,6	131,4	39,5	83,1	13,3	899,7
III.	93,3	84,1	236,1	135,6	48,5	132,8	87,0	120,3	49,7	62,8	1050,2
IV.	56,8	70,7	79,4	181,2	54,5	94,5	110,9	137,9	157,1	93,9	986,9
V.	90,9	153,6	68,6	34,0	129,7	105,2	47,6	36,8	146,6	35,0	748,0
VI.	78,4	77,5	66,1	120,3	118,6	73,9	63,5	59,7	82,0	83,4	823,4
VII.	34,4	15,0	25,1	91,3	4,7	4,0	95,6	30,1	209,6	150,8	660,6
VIII.	44,8	173,5	45,7	56,1	35,2	55,5	60,8	30,8	6,4	2,4	511,2
IX.	94,5	132,9	0,8	9,0	32,1	56,7	81,5	51,9	30,1	34,1	523,6
X.	152,6	89,0	52,6	103,3	97,0	143,3	80,7	185,2	196,1	269,4	999,8
XI.	50,4	2,1	225,4	110,2	119,2	78,7	96,5	158,0	332,5	148,5	1326,0
XII.	332,7	12,9	126,2	54,8	64,9	65,9	19,6	169,5	26,8	123,4	873,3
	1383,2	1323,6	1032,0	1272,1	1024,7	1034,6	849,3	1044,7	1339,4	1042,4	

Razmotrimo li ovaj prikaz oborina, očito se vidi kako su bile najbogatije oborinama godine: 1981, 1991, 1984, 1986, 1990, 1985. i 1987. Ove su godine bile s oborinama iznad 1000 mm, ili iznad 1 m oborina tijekom godine. Najsušnija godina bila je 1989. s 849 mm kiše na jedan metar godišnje.

Pogledamo li kako su oborine raspoređene po mjesecima, vidimo da su mjeseci s najobilnijim oborinama: studeni, ožujak, iznad 1000 mm kiše u tijeku 10 godina.

Zatim dolazi listopad i travanj oko 1000 mm/10 god. Najmanje kiše bilo je u kolovozu, pa u srpnju i rujnu, ispod 700 mm u 10 godina. Po oborinama u sredini su mjeseci: prosinac, lipanj, siječanj, te svibanj, koji su imali između 750 mm i 870 mm po m^2/10 god.

Zanimljivo je zapaziti da je u rujnu 1985. palo najmanje kiše 0,8 mm.

Obrađeno na temelju izvješća gosp. Mile Petričevića.

Temperatura

Tijekom nepune tri godine, od 1988. do 1990, vodili smo sami neke zabilješke o visini temperature. Jutrom, oko podneva i navečer.

Jutarnja mjerenja u 7 sati

1988.
XI. mj. od 0 do -5°C bilo je 4 dana
(od 23. XI.) od +1 do +6°C bila su 4 dana
XII. mj. od 0 do -4 °C bilo je 10 dana
od +1 do +11°C bilo je 20 dana

1989.
I. mj. od 0 do -3 bilo je 9 dana, od +1 do +7 bilo je 21 dan
II. mj. od 0 do -1 bilo je 9 dana, od +1 do +12 bilo je 19 dana
III. mj. od +1 do +11 bilo je 31 dan
IV. mj. od +5 do +13 bilo je 30 dana
V. mj. od +3 do +15 bilo je 31 dan
VI. mj. od +9 do +15 bilo je 30 dana
VII. mj. od +11 do +23 bilo je 31 dan
VIII. mj. od +8 do +22 bilo je 31 dan
IX. mj. od +9 do +16 bilo je 30 dana
X. mj. od +4 do +15 bilo je 31 dan
XI. mj. od -1 do -5 bilo je 7 dana, od +1 do +14 bilo je 24 dana
XII. mj. od 0 do -6 bilo je 13 dana, od +1 do +12 bilo je 17 dana

1990.
I. mj. od 0 do -5 bilo je 18 dana, od +1 do +8 bilo je 13 dana
II. mj. od 0 do -1 bilo je dva dana, od +1 do +10 bilo je 26 dana
III. mj. od -2 bilo je jedan dan, od +1 do +14 bilo je 30 dana
IV. mj. od +2 do +10 bilo je 30 dana
V. mj. od +7 do +16 bilo je 31 dan
VI. mj. od +9 do +20 bilo je 30 dana
VII. mj. od +12 do +20 bilo je 31 dan.

Mjerenje u 13 sati

1988.
XI. mj. od 0 do -1 bilo je 2 dana, od 23. XI. +4 do +13 bilo je 6 dana
XII. mj. od 0 do -5 bilo je 10 dana, od +1 do +14 bilo je 20 dana

1989.
I. mj. 0°C bio je samo jedan dan
od +1 do +13 bilo je 30 dana
II. mj. od +4 do +13 bilo je 28 dana
III. mj. od +6 do +20 bilo je 31 dan
IV. mj. od +7 do +20 bilo je 30 dana
V. mj. od +9 do +22 bilo je 31 dan
VI. mj. od +12 do +25 bilo je 30 dana
VII. mj. od +18 do +35 bilo je 31 dan

VIII. mj. od +13 do +33 bilo je 31 dan
IX. mj. od +15 do +32 bilo je 30 dana
X. mj. od +9 do +27 bilo je 31 dan
XI. mj. od 0 do +18 bilo je 30 dana
XII. mj. od 0 do +16 bilo je 31 dan.

1990.
I. mj. od +3 do +14 svi dani
II. mj. od +4 do +19 svi dani
III. mj. od +5 do +16 svi dani
IV. mj. od +9 do +18 svi dani
V. mj. od +13 do +27 svi dani
VI. mj. od +17 do +31 svi dani
VII. mj. od +13 do +33 svi dani

Rezultati mjerenja pokazuju da je pri jutarnjem mjerenju bilo najhladnije u prosincu 1989. kad su se temperature spustila na -6. Cijeli mjesec bilo je na ništici ili ispod ništice.

Hladan je bio siječanj 1990, kad se temperatura spustila na -5, a na ništici i ispod ništice bilo je 18 dana.

Hladan je bio i kraj studenoga 1988. kad se živa spustila na -5.

Nije naodmet spomenuti da je 9. i 10. III. 1987. bila tako hladna zima da su se hidrofori smrzavali.

Kod nas je ta dva dana bilo -10. Poznata je hladnoća 1927. kad je, osim velike količine napadanog snijega, temperatura pala na -15. Kažu da se tada vino u bačvama smrzavalo. I 1929. bio je veoma veliki led i snijeg. Tada je bilo -15°C. God. 1930. bila je zima vrlo blaga.

19. III. 1962. piše u Ljetopisu fra Paulin Vuković da je fra Vjeko Vrčić, nakon propovijedi na sv. Josipa, rekao: »Užas! Već nisam znao što sam govorio od leda.« Fra Paulin mu je na to rekao: »*Sad znaš kako je meni bilo u ovolikoj crkvi kroz sedam godina.*«

Ova župa svakako spada među hladnije u južnoj Hrvatskoj. Osobito je česta bura, koja donosi čist i svjež zrak, ali također donosi i veliku hladnoću.

Lovreć se nalazi na vjetrometini od Kupresa prema Dubcima.

Kod podnevnog mjerenja dobro je pogledati najviše temperature. Iz navedenog primjera vidi se da je najtoplije u srpnju 1989. kad se temperatura popela na +35.

Iste godine temperatura se u kolovozu popela +33, a u rujnu +32. U srpnju 1990. temperatura se popela na 33°C. Poznato nam je iz drugih godina da se temperatura znala popeti i do +37. Inače se ovaj kamenjar ljeti brzo zagrije, ali su ljetne noći ovdje mnogo svježije i ugodnije.

Potresi:

1923. (7. II. u 4,30 h) bio je u Imotskoj krajini jak potres.
1924. (u 9,35 h) bio je lakši potres.

1927. (14. I. u 4,30 h) bio je prilično dug i jak potres.
1927. (14. II.) dug i jak potres u cijeloj zemlji.
1937. još jedan jak potres.
1942. jak potres. Isto i 1962. (6. I.) bio je jak potres.
1989. (6. XII.) u 6 h bio je prilično jak potres.
Ujević: Imotska krajina.

TRGOVINA

Isti razlozi koji su potakli razvoj ugostiteljstva u Lovreću, pridonijeli su i procvatu trgovine, posebno u I. polovici 20. stoljeća.

Prodavaonice (većinom mješovite robe) imali su:

Marko Olujić (Zekota - Markuz) 1 prodavaonicu na Privorcu, Marinkica Petričević - 1, Nine Petričević 1, Matko Petričević - 1, Jakov Olujić - 1, Jokan Olujić - 1, Iva Olujić - 1, Ante Frankić - 1, Kata Frankić - 1, Franić Frankić dvije.

Mate Kasum Macin imao je u Lovreću jednu parfumeriju, a prodavaonice su do II. svjetskog rata imali još: Boško Žižanović i Mate Kasum, pok. Joze.

U *Dubravi* je prodavaonicu imao Luka Mustapić (Ćorušić) - 1,a u Kuli Jozo Kasum (Joskan) - jednu.

U *Mrnjavcima* je Marijan Lugonjić (Kulje) imao jednu prodavaonicu.

Potrošna zadruga osnovana je 31. svibnja 1932. Ona je stanovništvu donijela velike koristi tijekom dvogodišnjega uspješnog rada. Nižim je cijenama, naime, konkurirala privatnim trgovcima. Poslije je još nekoliko godina samo životarila i zbog unutrašnjeg a i vanjskog rušenja i trvenja prestala je poslovati.

Zadruga je radila u kući Marijana Petričevića, pok. Ivana. Župnik je bio predsjednik zadruge. No, zbog lošeg rada poslovođe i zbog borbi koje su glede toga nastale Zadruga je prestala opstojati 29. svibnja 1938.

Nova trgovačka zgrada i Općina — Lovreć (sa sjeverne strane)

Zapisnik 1935.

ustavne skupštine društva "Sloge " u Lovreću držane 31.X. u župskom stanu.

Prisutni su imenovani presjednik O. Josip Šimić te izaslanici :Petričević Matko pk. Ante,Petričević Jakov pk. Lovre,Lugonjić Marijan Ivanov, Kupčić Ivan pk. Marijana,Bošnjak Toma pk. Mije,Šamija Mijo pk. Stipana, Mustapić Jakov pk. Mate,Ćorić Mate pk. Ante,koji jednoglasno biraju slijedeću Upravu :

Za podpresjednika : Petričević Matka pk. Ante,za tajnika Frankić Nikolu pk. Ante. Kao zamjenike gornjih članova Bošnjak Toma pk. Mije i Lugonjić Marijan Ivanov.

Buović Marijan pk. Jure,Šamija Mate pk. Joze,kao zamjenike Ćorić Matan pk. Ante,Maustapić Ante Jakovljev.

Bekavac Marijan Matin, Nikolić Marijan pk. Ante kao zamjenici : Nikolić Ante pk. Tome i Katić Toma pk. Marijana.

Pošto je presjednik poučio članove prisutne kakova su naša pravila i pozvao ih da narod poučavaju i upisuju i ubiraju članarinu upitao je da li tko ima što reči.Svi ljudi slažu,da se odmah žito naredi ,jer narod neima šta jesti.

Prisutni su članovi upisali se u društvo i odmah uplatili članarinu upisninu i poslovni udjel.

Iza toga smo se razišli.

Lovreć 31.X.1935.

Matko Petričević
Marijan Lugonjić
Ivan Kupčić p. Marijana
Jakov Mustapić
Jakov Petričević
Ćorić Mate p. Ante
Bošnjak Toma p. Mije
Šamija Mijo p. Stipe

Voditelj zapisnika,

HRVATSKA PUČKA BLAGAJNA ZA ŠTEDNJU I ZAJMOVE

Ova je zadruga osnovana još 1906. za župnikovanja fra Frane Ravlića. Bila je pridružena Zadružnoj zvezi u Ljubljani. U njoj je narod štedio i posuđivao novac, pa je ona igrala vrlo korisnu ulogu sve do kraja II. svjetskog rata. Sjedište joj je bilo u kući Marinkice Petričevića.

U ovoj zadruzi župnici su bili potpredsjednici, a predsjednici i tajnici su se povremeno mijenjali.

Dana 31. listopada 1935. osnovano je društvo *Sloga*, sa zadaćom da se brine o nabavi žita i brašna da bi se narod zaštitio od gladi.

Društvo je osnovano, ali nije djelovalo. U tom društvu župnik je izabran za predsjednika, potpredsjednik je bio Matko Petričević, pok. Ante, a tajnik učitelj Nikola Frankić. (Vidi fotokopiju zapisnika Osnivačke skupštine društva *Sloga*).

Nakon II. svjetskog rata u Lovreću je bila prodavaonica mješovite robe »Zagora« iz Imotskog, prije nego što je osnovan »Napredak«. »Zagora« je radila u Frankića kući, a poslovođa je bio Petar Zaradić. Druga prodavaonica »Zagore« poslovala je u kući Tonća Olujića i u njoj je radio Ivan Ćorić (Samčušić).

Prodavaonica iz Gruda »Bekija« proradila je u Lovreću oko 1973. g. u kući Marinkice Nikolića, a poslije do utrnuća u kući Mate Milinovića (Tošića).

Sadašnja kuća Marinkice Nikolića služila je tijekom proteklih pedesetak godina u mnoge javne svrhe. Nekoć je bila vlasništvo Petra i Nikole Bošnjaka, pok. Bariše. U ratu je bila zapaljena. Poslije II. svjetskog rata Mjesni odbor ju je pokrio i popravio. U prizemlju te kuće poslovala je pošta i zadružna gostionica, a bila je i postolarska radionica Šestanovačke zadruge, u kojoj je radio Marijan Jelić.

Na katu zgrade bio je Mjesni ured i jedan stan za nastavnika. Kad se u tu zgradu uselila prodavaonica »Bekije«, radio je u njoj Cvitan Bekavac a zatim Mate Milinović (Tošić).

Poslije je Mate Milinović-Tošić preselio Bekijinu prodavaonicu u svoju vlastitu kuću i ondje sa svojom ženom dugo prodavao mješovitu robu (sve dok prodavaonica nije ukinuta).

Imotsko poduzeće »Napredak« već od 1968. ima prodavaonicu u kući Marinkice Nikolića, zatim u kući Mile Petričevića, pok. Marijana, u kući Mate Petričevića, pa u sadašnjoj kući Frane Mustapića, gdje se danas nalazi kafić »Pirelli«.

Poslije 1980.-tih godina »Napretkovom« zaslugom počela se usred Lovreća graditi velika kuća, u kojoj »Napredak« ima veoma lijepu prodavaonicu sa samoposluživanjem i drugu za tehničku robu i poljoprivredne potrebe. Ova kuća je uređena 1988.

»Napredak« je otvorio prodavaonicu i u Nikolićima u kući Ante Nikolića (Jakića) i na krajnjoj zapadnoj granici Župe, u kući Mare Čavrlj, ud. Srećka. Ondje radi Slavica Bekavac, žena Željkova.

Jako trgovačko poduzeće iz Metkovića »Export-Import-Razvitak« otvorilo je prodavaonicu u Lovreću odmah poslije 1970. Prodavaonica je prestala poslovati potkraj 1992. a trajno je radila u kući Marka Olujića (Zekote) na

Privorcu. U njoj su radili trgovci Ivan Lasić iz Grabovca, Ivan Bekavac iz Lovreća i Ivan Bosnić iz Ciste Provo.

U kući Marinkice Nikolića od 1989. posluje prodavaonica iz Tomislavgrada s nazivom »Bosna promet«, prodaje mješovitu robu, a u njoj radi Zlata Nikolić, žena Ivanova.

U Lovreću se 1. travnja 1988. pojavila nova tvrtka »Strojorad«. Središnjica tvrtke bila je ovdje, a poslovnica u Zagrebu. Sad su ovdje i poslovnica i prodavaonica.

U početku, kad je tvrtka osnovana, bavila se građevinskim radovima, organiziranjem strojeva te izgradnjom i rekonstrukcijom objekata, zgrada svih vrsta. Zatim se tvrtka proširila, posluje kao Rent-a-car, uvoz i izvoz te trgovina.

»Strojorad« je prodavaonica mješovite robe i galanterije, a posluje u kući Ante Petričevića (Škegrića). Ured poduzeća bio je neko vrijeme u novoj zgradi koju je sagradio »Napredak«, a direktor tvrtke je Tomislav Nikolić u Zagrebu. Šef ovdašnje poslovnice je Marko Bajić, a prodavač Marijan Petričević. Radnja posjeduje kompjutor i telefax.

Privatna prodavaonica »Vršeljak-komerc« Export-import vlasništvo je Ivice Nosića, a prodaje mješovitu robu. Posluje u kući Mate Milinovića (Tošića), gdje je prije bila prodavaonica »Bekije«.

Na krajnjem zapadu župe u kući Ante Bulovića, pok. Marijana, otvorena je 16. kolovoza 1991. nova privatna prodavaonica, vodi je Marija Šamija, žena Franina. Prodaje se na veliko i na malo, a naziv joj je »Šama-trade«.

Nimalo nije pohvalno što obje nove privatne prodavaonice otvorene u Lovreću imaju u nazivu strane i nepoznate riječi, i to u doba kad su hrvatski narod i hrvatski jezik dobili slobodu i istinsku cijenu. To se odnosi i na nove privatne kafiće. Vidi se da još nosimo osjećaj manje vrijednosti i da tuđe više cijenimo nego svoje. Ipak, još stoji ona: »Tuđe poštuj, a svojim se diči!«

UGOSTITELJSTVO

Već prije početka 20. stoljeća u Lovreću je radila pošta »diliđenca« - kočija, koja je vozila poštu i putnike. Ta je kočija neko vrijeme noćivala u Lovreću. Ondje je bila Oružnička i Financijska postaja, a preko Lovreća je vodio put iz Baške vode i Zadvarja preko Studenaca u Bosnu. Zbog toga je Lovreć već prije I. svjetskog rata počeo dobivati na važnosti, što je pridonijelo i njegovu razvoju, a razvoj se posebno osjetio između dva svjetska rata.

Baška voda bila je važno trgovačko mjesto za primorje i otoke. Trgovina se ondje odvijala sa zaleđem u velikom dijelu preko Lovreća.

Sve te okolnosti pridonijele su da se u Lovreću počelo razvijatti, između ostalog, i ugostiteljstvo. Gostionice su se umnožile, trgovanje vinom posebno je potaklo gostioničarstvo. Osim putnika i prolaznika u ondašnje su krčme zalazili i domaći ljudi, osobito u zimskim mjesecima kad bi se vratili s rada u tuđini. Posebno su opet ljudi nedjeljom zalazili u krčmu, kad su gotovi svi stariji muškarci poslije Mise, dugo poslije podne ostajali u Lovreću. Vrhunac prometa bio je u dane derneka, a tih je dana bilo dosta i trajali su jedan i dva dana. Tada

se redovito okupljala cijela okolica, sve susjedne župe, pa je cvala dobit u gostionicama i mesarnicama.

Nije stoga neobično što je u ovo doba na Lovreću znalo u isto vrijeme raditi po desetak gostionica. Donosimo popis vlasnika koji su posjedovali takve radnje:

Frano Frankić-Franić -2, Ante Frankić -1, Ante Milinović Tošić -1, Nikola Bošnjak Barišić -1, Frano Olujić -1, Gale Olujić (pod Viševcem) -1, Iko Petričević -1, Marinkica Petričević -1, Marijan Petričević (Škegro) -1, Marinkica Nikolić -1, i Poljoprivredna zadruga -2.

Gostionice su bile još i u Mrnjavcima, u Kuli i u Dubravi. U Mrnjavcima su je držali Marijan Lugonjić Kulje -1, Marko Matkov -1 i Iko Zaradić (Drkić) -1.

U Kuli: Jozo Kasum Joskan -1, Mara Olujić ud. Bože -1.

U Dubravi su jednu gostionicu imali Mrlje i Stipe Mustapić.

Danas na teritoriju župe posluju dva kafića, dvije konobe i jedna krčma.

Kafići: Kafe-bar »AS«, u kojem se mogu dobiti sva pića i hladna jela, iznajmio ga je Ivica Nosić u kući Mile Petričevića. Od 1981.-1991. ondje je držao kafić Ljubomir Mustapić.

Kafe-bar »Pirelli« otvoren od 20. srpnja 1989. Drži ga, u svojoj kući, Petar Mustapić Franin. U njemu se mogu dobiti sva pića, kava i čaj. Posjeduje i dva poker aparata.

Konoba u Mladena Bulovića Antina. (U toj kući je desetak godina bila Lovrećka općina).

Konoba: »Mirni konak« u kući Željka Frankića. Iznajmio ju je Ivan Madunić.

Mara Frankić, ud. Ante, drži u svojoj kući krčmu.

Lovreć je neko vrijeme imao i slastičarnicu i cvjećarnicu. Bilo je nekad više mesarnica, a i danas su dvije, uvijek se može nabaviti svježe meso. Nekad su mesari, osobito prigodom svečanosti i derneka, pekli janjce. U starije vrijeme mesarnice su imali Frane Frankić, Marinkica Petričević, Matko Petričević i Poljoprivredna zadruga. Danas ih još drže Marinkica Nikolić i Boško Olujić.

Između središta Lovreća i Bošnjaka 1972. sagradio je Janko Bošnjak veliku kuću. Prizemlje je služilo kao kuglana i bife, a na katu restoran i plesna dvorana. Ta je prostorija često služila za doček Nove godine i za svadbe, zbog prostranosti. Sad je ta kuća vlasništvo Zvonimira Olujića, pok. Ante.

GALANTARSTVO - pokućarenje

Galantarenje i pokućarenje bilo je već tijekom 19. stoljeća važna grana privređivanja u ovom kraju. Predaja kaže da su prvi ljudi iz ovih krajeva pošli u tuđinu tražeći posao još u doba carice Marije Terezije, potkraj 18. stoljeća.

Stara predaja govori da je prvi pošao neki Čanaš-Mustapić. Prvi naši galantari išli su preko Rijeke parobrodom. Poslije se išlo vlakom preko Splita ili preko Mostara. Nije počesto nedostajalo ni pješačenja. Posebno je teško bilo onima koji su išli prvi put i onima koji su odlazili sami. Može se zamisliti kako

Galantari: Ivan Milinović, pok. Marijana (Šakić) i Ante Milinović, pok. Marijana (Gujić) oko 1939. u Čehoslovačkoj

Jozo Šamija, Matin (galantar), 1865. — 20.II. 1902.

je teško bilo tim ljudima snalaziti se u tuđini, u nepoznatom svijetu, uz nepoznavanje jezika. Tu je pripomogla i spašavala prirodna izdržljivost i sposobnost naših ljudi. Takav način života, ta životna borba, učinila ih je snalažljivijima i izdržljivijima.

Hodali su od mjesta do mjesta, od sela do sela, od njive do njive noseći na prsima drvenu košaru s pretincima u kojima se izlagalo što je moguće više svakidašnjih životnih potrepština (cijeli mali dućan). Svaki takav pokretni trgovaca nosio je u ruci jak štap. Štapom bi se pomagao pri hodanju, a kad bi stao, stavio bi štap pod košaru i tako si olakšavao teret.

Ako je u naprtnjači nosio bale sukna ili platna, onda je njegov teret znao težiti i do 60 kg. Noseći dugo takav teret, mnogi su imali iskrivljena ramena i leđa.

Košara je, naime, sa svim priborom visjela na prsima, obješena kožnatim remenom preko desnog ramena. Sretan je bio onaj galantar koji se mogao subotom odmoriti u kakvoj sobici i nedjeljom otići na Misu. Nerijetko su spavali bilo gdje, pa i po štalama. Neki su slabo zaradili pa su propadali. Da bi se vratili kući, morali su posuđivati novac za kartu, i u tu svrhu zalagati komade svoje zemlje.

Galantarenje je postalo veoma važan način zarade u prvoj polovici 20. stoljeća.

Obitelji su bile zdrave, životvorne i s mnogobrojnom čeljadi. Kraj je siromašan poljoprivredom. Posebno ga biju česte suše i jake bure, nema žive vode. Narod se jednim dijelom pomagao sitnim stočarstvom, koje je bilo prilično razvijeno i barem djelomično omogućavalo kakav - takav život.

Svi zdravi i sposobni muškarci, bilo mladići bilo oženjeni, bili su prisiljeni ići po svijetu trbuhom za kruhom, tražeći života za sebe i svoju obitelj.

Galantari su se upuštali u tako težak i riskantan posao jer je trebalo prehraniti i odijevati velike obitelji. Svaki od njih želio je donijeti kući što više novca i sagraditi lijepu kamenu kuću. Upravo zbog toga bili su vrlo štedljivi, što ih je očuvalo da se u svijetu ne raskalaše.

Osim rijetkih iznimaka oni su svoj cilj i postizali. Dokaz tome su mnogobrojne vrlo lijepe kuće, sagrađene od pravilno klesanoga kamena. Natjecali su se tko će imati veću i ljepšu. Te se kuće mogu i danas vidjeti po svim zaselcima ove prostrane Župe, ali su, nažalost, velikim dijelom prazne i zapuštene.

Galantari su polazili u svijet u proljeće, a vraćali bi se kući pred Božić i zimske su dane provodili kod kuće. Svi su se s velikom čežnjom vraćali kući i gotovo da i nije bilo poznato obiteljsko nevjerstvo.

U vrijeme vladanja Austro-ugarske i prve Jugoslavije galantari su išli po Europi: u Čehoslovačku, u Austriju, u Mađarsku, Njemačku, Belgiju, Poljsku, Švedsku i druge zemlje. Išli su i po Slavoniji, Srijemu, Baranji, Bačkoj, Banatu, Zagorju, Sloveniji, Bosni i Dalmaciji.

Prije II. svjetskog rata, tijekom tog rata i odmah nakon rata išli u trgovanje i u srpska sela, gdje im je prijetila opasnost po život. Mnogi su u takvim selima ubijeni čim se doznalo da su Hrvati. Znalo se dogoditi da su

galantari mijenjali ime u srpskim selima da ih po imenu ne bi prepoznali. Nekima su ta promijenjena imena ostala i kasnije kod kuće.

Takav način života, mijenjanje krajeva, ljudi, običaja, vjera i mišljenja prisiljavao je naše ljude na neobičnu snalažljivost i žilavost, pa i nije čudno što je to u njihovo ponašanje upečatilo i poneku negativnu oznaku.

Ti su se ljudi, da bi uspjeli, služili i raznim smicalicama, kao što je ona opće poznata: »Kunem se da ovaj predmet više mene stoji«, i tada bi dotični predmet digao povrh svoje glave, tako se tješeći da se nije krivo zakleo.

Galantarenje je prestalo nakon II. svjetskog rata. Neki su se ljudi i poslije u Njemačkoj, na nešto drukčiji način, bavili nekom vrstom galantarenja-trgovanja.

PROŠNJA

Postojao je još jedan način kojim su stanovnici ove župe stjecali sredstva za uzdržavanje svojih mnogobrojnih članova obitelji. To je bila prošnja.

Prošnjom su se bavile samo one obitelji gdje je bilo dosta čeljadi a nije bilo muške glave sposobne privređivati galantarenjem ili drugim korisnim poslom.

U prošnju su većinom išle žene, i to starije. Išlo se u susjedne krajeve, u Primorje i na otoke, no neke su žene išle i dalje, po Bosni i Slavoniji.

Prošnjom su se skupljala dobra u naravi i novcu. Dobra u naravi znala su se mijenjati ili prodavati za novac.

Ovaj način prošnje iz susjednog sela Medova Doca u karikiranom je obliku opisao književnik Ivan Raos u svom romanu »Prosjaci i sinovi«.

ODLAZAK NA PRIVREMENI RAD

Poslije II. svjetskog rata nije se više moglo ići u galantarenje. Tada je vlast organizirala radne akcije, za koje su muškarce i žene dizali po mjesec dana ili više na radne obveze.

To je trajalo nekoliko godina. Ljudi su primoravani da idu na rad (na takav način) u Slavoniju, Istru, Liku i drugdje u radne brigade.

U međuvremenu, a još više nakon tog razdoblja, ljudi su se snašli i opet pošli trbuhom za kruhom radeći teške pa i opasne poslove po Crnoj Gori (ceste i tunele), po Bosni i Sloveniji (probijali šumske ceste).

Čim se ukazala mogućnost odlaska u inozemstvo na rad, naši ljudi, naviknuti na galantarenje po svijetu, odmah su prihvatili tu mogućnost i doista, 1956. počinju odlaziti na rad u Njemačku.

Do 1992. god. u Njemačkoj je sasvim sigurno radilo barem 1000 osoba iz naše župe, bilo je odraslih i mladića, a nešto manje žena i djevojaka.

Prvih godina radnici su većinom dolazili kući, za Božić, a poslije, poboljšavanjem prometnih veza, počeli su dolaziti i za Uskrs, a posebno na ljetni dopust. Neki u proteklih desetak godina i češće dolaze kući, osobito oni što rade u Bavarskoj.

Do osamdesetih godina radili su vrlo uspješno. Neki su se zaposlili u Austriji, neki u Belgiji, Francuskoj i Švedskoj, a najviše u Njemačkoj, jer je ondje bila najbolja zarada. Oni koji nisu mogli raditi u Njemačkoj, išli su i u prekooceanske zemlje: Kanadu, Australiju i SAD, a neki su kraće vrijeme radili čak i u arapskim zemljama, u Libiji i Iraku.

Zarada naših ljudi u Njemačkoj posebno je bila dobra do oko 1980. godine, a poslije sve lošija. Mnogi su radnici uspjeli nabaviti teške strojeve, kamione i druga sredstva za zaradu i proizvodnju. Neki su ih dovezli u domovinu i prvih godina vrlo uspješno radili i zarađivali. Nakon 1980. god. kod nas je posla bilo sve manje, a zarada sve lošija. Neki ljudi koji su dovezli teške strojeve iz Njemačke zaista su nastradali. Za nabavu strojeva dio su novca i posuđivali, pa zbog loše zarade nikad taj novac nisu mogli vratiti, a neki sa svojim strojevima nisu nikad ni proradili. Međutim, mnogi naši ljudi, osobito u Njemačkoj, vrlo su se obogatili, pa su otvorili prodavaonice, tvrtke ili ugostiteljske radnje.

Neki su u Njemačkoj kupili stanove ili sagradili kuće, pa se tako dio privremeno iseljenih počeo pretvarati u trajno iseljene. Ipak, više naših ljudi kupilo je stanove ili sagradilo kuće u Splitu i okolici, na prostoru od Trogira (Čiova) do Omiša i Makarske, a neki i u Zagrebu. Dio radnika zaradio je mirovine i vratio se u domovinu: neki u svoju Župu, većina u spomenute gradove gdje su sagradili kuće.

Dakle, ljudi na privremenom radu u inozemstvu stekli su velika materijalna dobra, ali gotovo na svim drugim područjima i vrijednostima može se pouzdano reći da je više izgubljeno nego dobiveno. Oko 30 ljudi je poginulo na poslu, ljudi su redom prije vremena izgubili zdravlje i prerano umrli, a ostali nose teške posljedice napornog rada u tuđini. Najviše ih je izgubilo obiteljski život, umanjen i oslabljen i brojem članova i unutrašnjom srećom.

Ljude je ubijao samački život, nezadovoljstvo zbog udaljenosti od žene i djece, pa su se poneki odali alkoholizmu, misleći da ih to može utješiti i spasiti. Nerijetko su i žene kod kuće ostavljene i opterećene svom obiteljskom brigom znale upadati u istu pogrešku. Najveću štetu pretrpjela su djeca: i ona koja su s roditeljima otišla u Njemačku i ona koja su ostala kod kuće s bakama.

Naše je ljude većinom spašavala Crkva sa svojim misionarima. U misijama su naši ljudi barem djelomično nalazili zamjenu za svoj dom. Crkva im je davala snagu da ne izgube svoju vjeru i narodnost.

Mnogi su od njih bili na mnogovrsnim iskušenjima. Po povratku kući bojali su se ići u crkvu, jer im se govorilo ili prijetilo da će izgubiti putovnicu. Uza sve slabosti i promašaje koje su naši ljudi doživjeli na mukotrpnom radu u tuđini, možemo ipak sa stanovitom mjerom utjehe izjaviti da ti ljudi nisu vidljivo i izravno razbijali svoje obitelji.

Tome je pomoglo i to što su neke žene s pravom pošle sa svojim muževima u Njemačku, osobito u kritičnim godinama.

Donosimo pjesmu o galantarima, koju je spjevao čovjek iz naše Župe (i sam galantar). U pjesmi je opisan teški život galantara i različite kućne teškoće. Pjesma je spjevana uoči II. svjetskog rata.

PISMA O GALENTARIN

Sinoć nebo u vedrini staše,
Sjajne zvizde po njem trepećaše.
Misec sije nebeskom pučinon,
Ja putujem poljen i širinon.
Putujući stado se misliti,
Galentarski život tumačiti.
Sve se mislin, od pete do uva,
Bože mili, teška ovog kruva!
Svaka majka kada rodi sina,
Goji njega do petnest godina.
Kad godine malolitne prođe,
Nešto dite do razuma dođe,
Odma niki stanu govoriti:
- Ovi dobar galentar će biti!

A ne znadu kako će mu biti
I kako će život provoditi,
Koliko će pritrpit po svitu,
U mladosti, u najlipšen cvitu.
Nigdar mira on neće imati
Ako dinar misli ušparati.
Danon leta od vrata do vrata
I u noći sve do dvanest sata,
Po ponoći kad bi triba leći,
Sve se boji - vlak će mu uteći.

Cura kaže: - Daj mi galentara,
S njin mi nikad neće falit para.
Oni nose kožne rukavice,
Oko vrata kune i lisice,
Na ruci in prstenovi sjaju,
A na nogan cipele škripaju,
Pa i meni s njin će lipo biti,
Módre će mi lipe kupovati,
S njin ću lipo provoditi dane,
Šetat ću se kud mi volja pane!

A da oće i da mislit stane,
Kako su mu kosti izmotane,
Težak teret na sebi noseći,
Ružno blato pod nogan gazeći,
I koliko on pritrpi muke,
Doklen dinar dobije u ruke!

Žena ima svog milenog muža,
Pa mu lipo svaku ljubav pruža.
I piše mu: -Dragi, kad ćeš kući,
Ponesi mi što lipa obući.
Jadni čovik kada kući bane,
Žena rusak promećat mu stane.
Kada lipo sve prigleda stvari
I ne nađe ono šta njoj fali,
Nogon rusak pod postelju svali.
Oštro gleda, obrćat se stade,
Nema komu da iskaže jade,
Pa u selo ona drúgi leti,
Sve joj kaže, još ga stane kleti.
-Jadnu ti san i ja sriću stekla.
Neman kuda, od njeg bi utekla!
Ko će s njime zauvike biti,
Ko ovaki život provoditi!
Svu godinu po svitu je bijo,
Nikad ništa poslat nije tijo!
Jadna ti san, uzdiše u srcu,
Da mu vidin baren maramicu.
Ja se jadna, evo, sva opekla
I lupežu svega san nastekla,
A sad neman ništa nego tuge,
Š čin ću izać među svoje druge.

Tako skupa sve provode dane
Dokle misec veljača nastane.
Još proliće nastupilo nije,
Snig ledeni, studen vitar bije,
Žena mužu lipe svite daje:
- Vidiš da nan u kući nestaje.
Krava slaba, a nemamo vola,
A po kući sva su dica gola.
Ja san tebi sve ruvo oprala
I u rusak lipo spakovala.
Još ću skuvat tebi brašenicu,
Il' ćeš ukvas ili pogačicu,
Pa ti ajde, nemoj se bojati,
Ja ću ovde posle opremati.
Jadni čovik stane se misliti:
- Još je zima, ko će pritrpiti?
Ali mora, drugčije mu nema,
Jer u kući nevolja se sprema,
Pa je ženi govoriti tijo
Da bi pršut za puta ponijo.
Žena oštro ko oružnik stoji:
- Kakav pršut, sto ti duša tvoji!
Ku' ću ja i dica ti nejaka?
Ti ponesi tavu ušćipaka,
Još duzinu jaja ću ti dati,
A pršuta neću načimati.

Čovik kaže: - Nezgodno će biti,
Makar malo mesa ću poniti.
Žena veli : Viruj mojoj duši,
Još se meso na čeranju suši.
Vriško meso nije zdravo jisti,
Na putu te može zaboliti.
Ti ponesi, kako san ti rekla,
Uščipaka lipi san ispekla.
Pošalji mi što prije novaca
Makar zaja ti u trgovaca.
Eto, ajde, Bog ti u pomoći,
Ja ću čekat kad će pare doći.

Siromašne to su pokrajine
Koje čine takve trgovine.
Opet narod raspušćeno radi,
Kad promislin, spopanu me jadi.
Dosta muke po svitu se vidi,
Dođe kući, u paradi sidi.
Pa imade i dosta momaka
Šta odaju oko divojaka,
Po krčmama razbiju bocune,
Više puta učinu se bune.
Oženjeni isto ima taki,
Koji život provode opaki.
Svoju ženu i dicu imade,
Opet zgodno lumpovati znade.
Do ponoći po krčman lumpuje,

Žena s dicon kod kuće gladuje.
Od ponoći od krčme se vuče,
Sve rukama po zidovin tuče,
Sam govori i sam svakom priti,
Još i ženi da će je ubiti.
Staro, mlado, veliko i malo,
U luksuze priviše se dalo.
Težačke su posle zabacili,
Mašklini in od rđe sagnjili.

- Oj narode, nemoj taki biti,
Vina svoga nećeš nigdar piti,
Već privati mašklin i motiku,
To će dati korist nan veliku.
Sadi lozu i još svako voće
I bit ćemo puno bolje sreće.
Kad ne rodi ječim i šenica,
Može rodit vinova lozica,
Pa zgodnije odma može biti,
Svoga vina o Božiću piti.

Završujuć, pozdravljan vas lipo,
Da ste zdravo, malo i veliko,
Bog van dao i zdravlje i sriću,
A i meni, vašen Lugariću,
Koji san vam ovo sastavijo
I svu našu braću pozdravijo:

SRITAN BOŽIĆ I NOVA GODINA,
DA SE SKUPA NAPIJEMO VINA!

Mate Šimundić (Lugarić)

OSTALI ZANATI

Već smo bili obradili trgovinu, ugostiteljstvo i mesarske radnje kojima su se pojedini ljudi iz naše Župe u 20. stoljeću bavili.

Od ostalih zanata, odnosno obrta, ljudi su se najviše bavili *zidarstvom* (stručno ili češće priučeno). Veliku školu u Lovreću, Zdravstvenu stanicu i mnogo privatnih zgrada gradili su većinom domaći ljudi. Kad smo obnavljali crkvene zgrade, osobito do 1980, dobar dio su obavili domaći zidari.

Petar Juranić iz Livna otvorio je 15. siječnja 1928. *postolarsku* radnju u Lovreću i ondje radio nekoliko godina.

Petar Staničić (Pjer) došao je iz Baške Vode, oženio se u Lovreću i ovdje umro. Bio je vrlo dobar *stolar* i ličilac. Radio je i po našim crkvama klupe u novoj Župskoj crkvi. Kasim Mujkić radio je u Lovreću kao stolar ispod Škegrićeve terase.

Prije II. svjetskog rata radio je stolar Ivan Kumpara (Bertun) iz Mostara i Jure Šimundić, pok. Marijana (Jukica). Stolarijom su se nakon II. svjetskog rata bavili Jozo Olujić (Turičin) i sin mu Nediljko, te Zdravko Šimundić pok. Dušana.

Vozački zanat poznaje većina muškaraca, a i poneka žena. Neki su naši ljudi u domovini, a još više u inozemstvu, zaposleni kao vozači. Mnogi imaju kamione, rovokopače i druge korisne strojeve.

Najstariji zanat naših ljudi bilo je, rekli bismo, pokućarenje - galantarenje. Ljudi su na sebi nosili cijeli mali dućan i odlazili u sela i gradove u domovini i inozemstvu. Župnik fra Jozo Šimić osnovao je 1. veljače 1940. za zapadni dio Imotske općine *Zadrugu galantara.* U nju se upisalo oko 500 ljudi, ali je rad te zadruge uništio rat koji je uslijedio. (O ovom starom i reklo bi se najstarijem zanatu naših ljudi u ovoj knjizi posebno pišemo).

Ispred sadašnje Zdravstvene stanice oko 1925. otvorena je i *pekarnica.* Nju je najprije držao Miško Petričević Klipinov, a tu je radio i pokojni Mate Petričević Klipinov od 1955.- do 1960, a i Jozo Olujić (Zekotin) 1963. do 1966.

Marinkica Nikolić sagradio je pekarnicu 1969. usred Lovreća. Ondje su Albanci u dva navrata više godina pekli kruh. Pekarnica posluje i danas.

Neki ljudi bavili su se i *mlinarstvom.* Budući da ovdje nema vode, mlinovi su bili na naftu ili na struju.

Marinkica Petričević (pok. Ivana) prvi je u Lovreću nabavio motorni mlin za mljevenje žita 17. srpnja 1927. a neko vrijeme je držao radnike na mlinu. Mlin je radio do 1968. Mlin na elektromotor imali su Marijan Bulović i sin mu Ante, a na dizelski motor i elektromotor Ante Katić pok. Bariše, u Katićima. Mlin na električni pogon imao je Miće Nikolić,pok. Mije, od 1955. do 1963. Do prije desetak godina u Lovreću je mlin imao Ivan Petričević (Mlinar) iz Staja.

Mnogi ljudi su međutim imali svoj žrvanj, pa su sami mljeli ono malo žita što su ga imali.

Miće Nikolić, pok. Mile imao je *bloketaru* 1967.-1977. i *kokošju farmu* 1974. do 1990. Oko 1978. držao je *farmu koza* Luka Nikolić (Lovrić), ali kratko vrijeme.

Mehaničarska radionica nalazi se u zapadnom dijelu naše župe u kući Mare Čavrlj, ud. Srećka. Ondje već petnaestak godina radi mehaničar Petar Šitum iz Ciste Provo, a povremeno mu pomažu i drugi majstori i naučnici.

Nekoliko Ivanovića bavilo se *fotografskim zanatom.* Sad njihovi potomci rade u Splitu, Imotskome a i u Lovreću. Do smrti je živio u Dumančićima fotograf Petar Dumančić. Mnogi naši ljudi danas imaju fotoaparate i videokamere i služe se njima.

Ovdje treba spomenuti *električare, vodoinstalatere* i druge koji rade u državnim poduzećima u Splitu i Imotskome.

Oni u slobodno vrijeme rade i u Lovreću.

Godine 1940. u kući Marinkice Petričevića održavao se *Tečaj šivenja i vezenja* za djevojke. *Domaćinski tečaj* držale su časne sestre s Lovreta god. 1942. u Župskoj kući u Opancima.

Proslava dana državnosti
u Župi Lovreć — Opanci (kod Starog župskog stana V. 1991.)

Željko Olujić, državni tužilac, 1990. u Lovreću, u razgovoru sa župnikom fra A. Šimićem

POLITIKA I DOMOLJUBLJE

Naša je Župa od pamtivijeka katolička i hrvatska. Iako su ljudi bili prisiljeni ići po svijetu, ipak su očuvali živu vjersku i narodnu svijest, a svoje su hrvatstvo uvijek isticali.

Kako se Lovreć nalazi na glavnoj cesti Split - Imotski - Mostar, to su često državnici i političari prolazili ovuda i ovdje se zaustavljali. Na Lovreću su održavani i razni politički govori. Još je car austrijski i hrvatski kralj Franjo Josip I. 24. travnja 1875. prošao kočijama kroz Lovreć i zaustavio se u Olujića kući. Išao je u Imotski. Na istome mjestu zadržao se i Aleksandar Karađorđević.

Sa Škegrića balkona održao je govor predsjednik Hrvatske seljačke stranke Stjepan Radić 1925. S istoga balkona 1. veljače 1927. dr. Ante Trumbić održao je politički govor.

Godine 1971. u Lovreću je držao politički govor i Miko Tripalo.

Ipak je i u našoj Župi bilo ljudi koji su se dali potkupiti, te služeći tuđincu činili zlo svome vlastitom narodu. Judin zanat poznat je u svim vremenima.

Neki trgovci iz Lovreća nisu mogli podnijeti osnutak Potrošačke zadruge koju je 1931. osnovao fra Josip Šimić. Zadruga je snizila cijene, pa su trgovci bili bijesni. Kad nisu uspjeli fra Jozu slomiti uz pomoć crkvenih vlasti, pokušali su ga optužiti pred civilnom vlašću. Optužili su ga da je u propovijedi govorio protiv kralja i države, da je narod bunio protiv vlasti i da ga je odvraćao da se ne upisuje u Jugoslavensku stranku. Optužba je došla sreskom načelniku Jojiću u Imotskome, žestokom protivniku katoličkog svećenstva, pa se stoga fra Jozo nije odazvao na njegov poziv već mu je odgovorio: "Podanik sam sreza Split. Ako vi želite da dođem u Imotski, pošaljite mi za put, inače odgovaram samo Splitu". To je Jojića razbjesnilo i naredio je žandarima da fra Jozu sprovedu u Imotski i da on sa sobom ponese govor što ga je držao u crkvi. Kad je Jojić pročitao govor koji je fra Jozo održao, ljutito je rekao: "Ma ovdje nema ni riječi o onom za što vas tuže". Fra Jozo je tražio preko Banovine da se otkrije tužitelj. I doista, 28. XII. 1932. u Imotskome je fra Jozi rečeno ime i prezime onoga čovjeka koji ga je tužio. Taj je čovjek bio iz Lovreća i osuđen je na 8 dana zatvora te da plati parničke troškove.

Zanimljiv je slučaj početka gradnje crkve kod Nikolića. Nikolići, podgovoreni od neprijatelja fratara i župnika fra Joze Šimića, započeli su graditi crkvu na Jakovcu. Iako im je Biskupski Ordinarijat iz Splita zabranio gradnju, oni su, bez ikakva nacrta i odobrenja, ipak nastavili. U tomu ih je podržao sreski načelnik Tefedrić, nadajući se da će ih tako pridobiti da 5. svibnja 1935. glasuju za Jeftića a ne za Mačeka. Međutim, kad je došlo vrijeme

glasovanja, svi Nikolići su glasovali za Mačeka. Oni koji nisu bili navedeni u popisu birača, od muke su plakali. To svakako služi Nikolićima na čast.

Godine 1937. predsjednik HSS je, pogreškom, napao Katoličku akciju i tražio od ljudi da se ispišu, jer da je to rekao predsjednik stranke dr. Maček. Međutim, poslije se utvrdilo da ni Maček ni Košutić nisu o tome rekli ni riječi već su naprotiv tvrdili da Katolička akcija narod dobro odgaja.

God. 1938. svečano je proslavljen Mačekov imendan. Nova crkva je bila puna naroda. Nakon Mise bila je Akademija koju su priredili mladež Katoličke akcije i sjemeništarci iz Sinja. Proslov je držao Marinko Petričević, a glavnu ulogu igrao je Ante Ćorić Marijanov. Zatim je održana velika povorka. Mnoštvo se svijeta skupilo pred crkvom a govore su održali Matko Petričević i župnik fra Jozo Šimić.

Mnogo je naroda bilo i 8. kolovoza prigodom 10. obljetnice smrti Stjepana Radića.

11. XII. 1938. bili su izbori. Hrvatska seljačka stranka (HSS - Maček) bila je u opoziciji. Cijeli narod glasovao je za HSS, osim 6 glasova (4 iz Lovreća, 1 iz Bošnjaka i 1 iz Mrnjavaca). Ova šestorica glasovali su za Stojadinovića.

God. 1939. župnik je bio općinski vijećnik i želio je elektrificirati cijelu Krajišku općinu, ali su se neki usprotivili i omeli taj posao, koji bi imao dalekosežne rezultate za ovaj kraj.

16. VII. 1939. još svečanije je proslavljen Mačekov imendan. Ujutro je služena Misa, uz pucanje mužara i uz vatru. Poslije podne je održana Akademija s probranim programom. Zatim je povorka išla kroz Lovreć i održan je govor pred crkvom. Narod se veselo i u miru razišao kući.

27. VIII. 1939. u Katunima je obavljen blagoslov zastava ogranka HSS za sva sela Krajiške općine. Iz Lovreća je pošlo oko 100 osoba. Župnik fra Jozo Šimić je održao zapaženi govor u katoličkome duhu.

Sramotan je pokušaj jednoga čovjeka da podigne kapelu Sv. Savi Nemanjiću pod Viševcem. Sramotan je i pokušaj osnivanja starokatolicizma. Ovo su bila dva štetna pokušaja uperena protiv naše vjere i našeg rodoljublja.

Godine 1938., pred izbore za Stojadinovića, vlast je dala novac da se gradi cesta od Župske kuće, kroz Batiniće, Nosiće do Donjih Bekavaca. Međutim, sav je narod ipak glasovao za oporbu (Mačeka).

Kad se planirao pod nove crkve u Lovreću od brušenoga sitnoga kamena, predviđeno je da se ugrade dva hrvatska grba, sa svake strane po jedan, što je i učinjeno 2. srpnja 1939.

Naši neki ljudi, radnici u Belgiji, oko 1936., pošli su u dobrovoljce u španjolski rat (na strani komunista), a drugi su se pridružili hrvatskoj borbi za oslobođenje domovine Hrvatske, pod vodstvom dr. Ante Pavelića.

Tijekom drugoga svjetskoga rata 80% ljudi iz ove Župe prijavilo se dobrovoljno ili je mobilizirano u Hrvatsku vojsku. Mnogi su obavljali više časničke službe. Naše ljude nije zanosila nikakva fašistička ideologija. Bili su zagrijani za slobodu i nezavisnost Hrvatske države. Zbog toga ih je više od 200 poginulo u hrvatskoj vojsci, osobito pri kraju rata. Inače, poginulih iz naše Župe u II. svjetskom ratu bilo je više od 280. Naših je oko 70 poginulo od Talijana, Nijemaca i četnika, a najviše je civila ubijeno u pokolju u Lovreću. Koliko nam je poznato, vojnici NDH na teritoriju Župe ubili su nekoliko osoba.

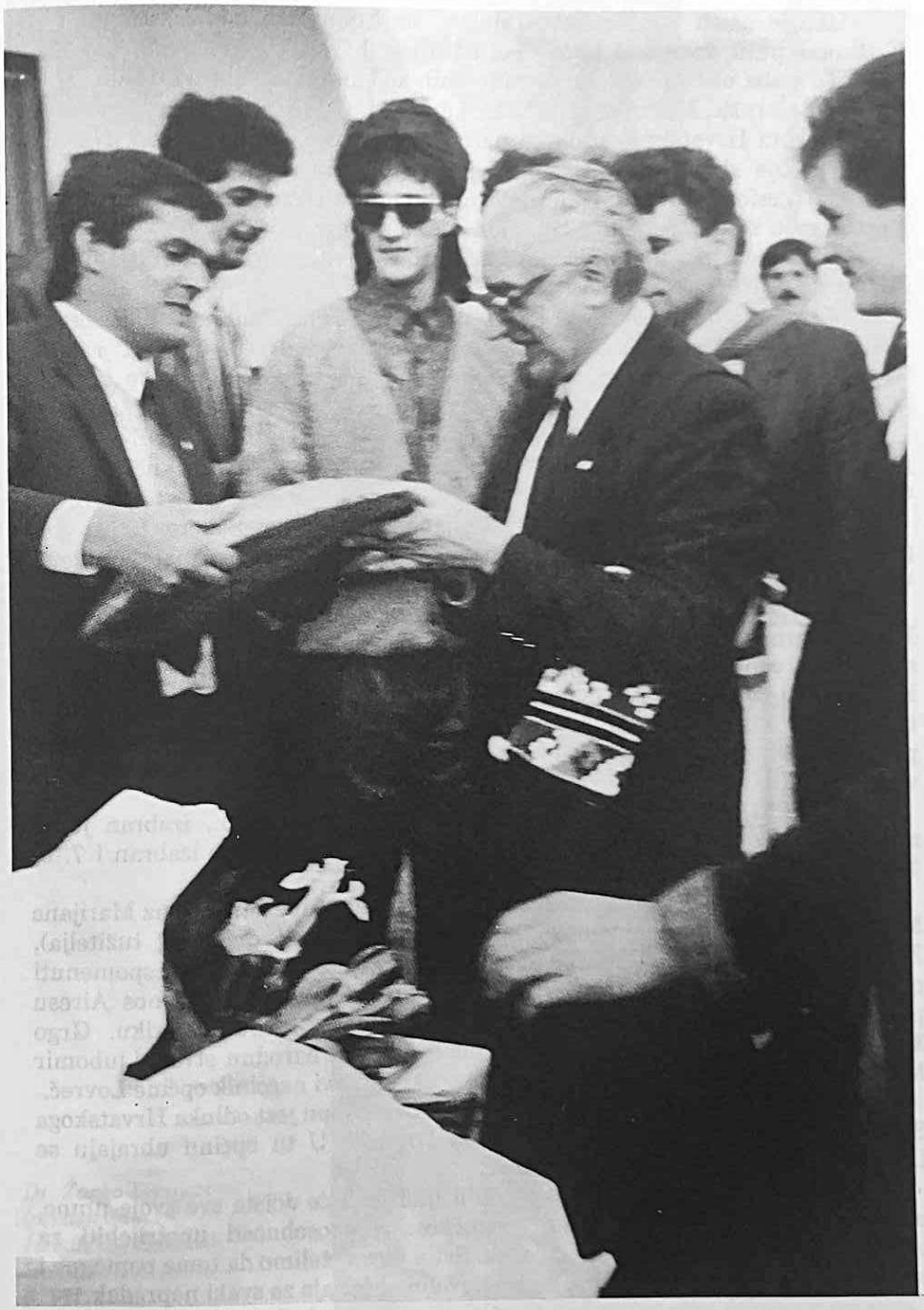

Sadašnji predsjednik Republike Hrvatske dr. Franjo Tuđman, za posjeta Lovreću (14. ožujka 1990.) prije prvih demokratskih izbora, prima dalmatinsku torbicu i lovrečku pogaču

Iako je naših vojnika dosta ubijeno na kraju rata kod Bleiburga i na Križnome putu, ipak kod kuće nije, od mjesnih vlasti, nitko sudio niti ubio koga. To treba ubrojiti u dobru stranu onih koji su bili na upravi u selu (Mate Mustapić-Ćorušić, Mate Bošnjak-Kekić i drugi).

Tijekom Hrvatskoga proljeća narod se opet probudio i otvorio. Neki su trpjeli poslije zbog svoga izjašnjavanja. Župnik fra Ante Anić je 1971. na zvoniku objesio veliku hrvatsku zastavu od 6 m. Na zastavi je bio hrvatski grb, a preko grba križ. Početkom 1972. morao je tu zastavu skinuti.

U Lovreću je 25. studenog 1989. nastala prva selska tajna organizacija HDZ-a na području cijele Hrvatske.

14. III. 1990. kroz Lovreć je prošao dr. Franjo Tuđman. Dočekan je poklicima i po domaću ugošćen. U kratkom govoru dr. Tuđman je istakao tragičnu sudbinu ovoga kraja, pečalbarstvo i iseljavanje. Izrazio je vjeru u povratak otišlih te u bolji život na ovome prostoru.

Povodom pobjede na prvim slobodnim izborima, Ogranak HDZ-a Lovreć priredio je veliku proslavu (20. svibnja 1990.) kod stare Župske kuće, gdje se skupilo oko 3000 ljudi.

Veoma svečano je u crkvi proslavljeno i ustoličenje Sabora 1990., proglašenje Predsjednika Republike i slobodne hrvatske države, priznate poslije od međunarodne zajednice.

20. VII.1992. pred predsjedničke izbore ponovno je kroz Lovreć prošao dr. Franjo Tuđman i kratko se zaustavio. 2. VIII. 1992. bili su izbori, na kojima je u našoj Župi velikom većinom pobijedio HDZ i dr. Tuđman. 7. II. 1993. bili su izbori za Županijski dom Sabora i za županijska vijeća te za općinska vijeća. I tada je većinom pobijedio HDZ. Bile su zastupljene i HSP (Hrvatska stranka prava) i HSS (Hrvatska seljačka stranka), no ove stranke nisu dobile ni jednog vijećnika.

Na prvim izborima za Zastupnički dom Sabora, 1991., izabran je za zastupnika prof. Marijan Milinović iz Lovreća (Opanci). On je izabran i 7. II. 1993. za zastupnika u Županijski dom Sabora.

Na političkoj pozornici proteklih godina iz naše Župe ističu se uz Marijana Milinovića i Željko Olujić, odvjetnik (bio na dužnosti državnog tužitelja), Zdenka Petričević-Babić (konzul u Stuttgartu). Ovdje je na mjestu spomenuti našega iseljenika Zvonka Mustapića (Kovačušića), koji je u Buenos Airesu poslije smrti Košutićeve zastupnik HSS za cijelu Južnu Ameriku. Grgo Mustapić (Ćorušić) mnogo je radio u inozemstvu za narodnu stvar. Ljubomir Mustapić, dopredsjednik Imotske općine, postao je prvi načelnik općine Lovreć.

Politički i gospodarski važan događaj za našu Župu jest odluka Hrvatskoga Sabora da se ponovno osnuje općina na Lovreću. U tu općinu ubrajaju se Lovreć-Opanci, Studenci i Medov Dolac.

Želimo da se nađe što više vrijednih ljudi koji će doista sve svoje umne, moralne, tjelesne i gospodarske mogućnosti i sposobnosti upotrijebiti za oživljenje ovoga kraja i njegov napredak. Svim srcem želimo da tome pomogne i ova Spomenica, u kojoj ljudi mogu naći dovoljno poticaja za svaki napredak.

Bez ikakve dvojbe možemo ustvrditi da su Crkva i njezini svećenici trajno odgajali naš narod da čuva i ističe svoju narodnu svijest.

Lovreć 24. IV. 1993., osnivačka skupština Općine Lovreć. Gosp. Ljubomir Mustapić izabran za načelnika

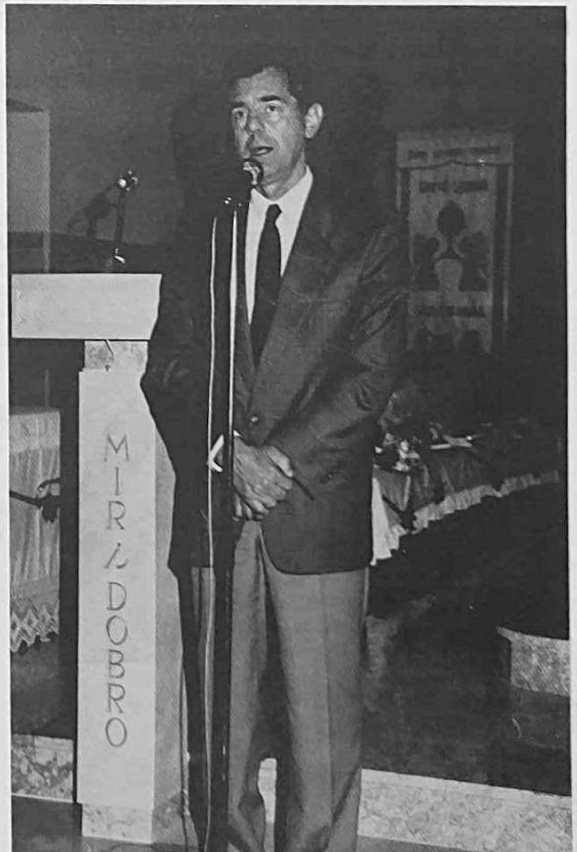

Dr. Žarko Domjan (predsjednik Hrvatskog Sabora), iza Mise u Lovreću 5. VII. 1992. pozdravlja mnoštvo vjernika

ANDRIJA ŠIMUNDIĆ
p. Ivana i Matije r. Mustapić

Rođen u Opancima 22. XI. 1894. Školu je učio na Lovreću. Vjenčao se 12. VIII. 1917. s Ivom Bekavac-Basić.

Isticao se kao dobar vjernik i kao osvjedočeni Hrvat. Trajno je bio crkovinar i savjetnik, pomagač Župnika. U crkvi je bio čitač i skupljao milodare. Pratio je svećenika u blagoslovu kuća.

Bio je i pravi skupljač narodnih pjesama. Tijekom života napisao je mnoštvo epskih pjesama, u kojima je po uzoru na Kačića opjevao razne događaje, pretežno povijesne. Opisao je: Dolazak Hrvata, Smrt Aleksandra Karađorđevića, Smrt Stipana Javora i dr. U svim njegovim pjesmama posebno je naglašena domoljubna nota. Iako se njegove pjesme nisu smjele pjevati gotovo 50 godina, ipak su one još i danas većinom očuvane: neke su sačuvane tiskom, neke pamćenjem ljudi, osobito guslara.

Ovaj seljak pjesnik pjeva prirodno, s osjećajem. Njegove pjesme se odlikuju slikovitošću, skladom i ljepotom jezika.

Kad bi ga mlađarija zamolila nedjeljom poslije Mise da im "zapjeva koju novu", on bi mirno odgovorio: "Bez slobode nema, sinko, prave pjesme, rečeš li istinu, popit će te noćca crna i tamnica mrkla".

Andrija Šimundić umro je 26. II. 1977. u 83. god. života.

Njegova kći *Marija Šimundić,* poput svoga oca, ispjevala je i još i danas pjeva mnoštvo pjesama vjerskoga i rodoljubnoga sadržaja. Kao i njezin otac, odrješita je u izražavanju svog vjerskoga i nacionalnoga uvjerenja. Proteklih godina sagradila je krasnu Gospinu kapelu u Šimundićima.

Donosimo ovdje Andrijinu pjesmu: Smrt Stipana Javora.

Imoćanin s diplama

ŽALOSNA MUKA I SMRT STIPANA JAVORA I RODBINE

Draga braćo, da vam žalost kažem,
ne sumnjajte da vam štogod lažem.
Teška muku Stipana Javora,
da i kamen proplakati mora.
Taka muka nije nikom data,
nit u kakvu povijest zapisata.
Takvu muku ljudi ne biližu,
već sam Isus što umri na križu.
Na svršetku nesretnoga rata,
Srbin uze Hrvata za brata.
I ugovor napraviše taki,
da će biti u svemu jednaki,
da za narod bude bolja sreća
i država snažnija i veća.
Kad nas pod svoj jaram uvatiše,
ugovore bratske poništiše,
i htjeli su da Hrvata nije,
nego samo ime od Srbije.
Da Hrvatska niti ne postoji,
već Rim i Beč to od Srba skroji.
Protiv toga Hrvati ustaju,
da Hrvatsko ime sačuvaju.
Al' Srbija Hrvate privari
i sramotno brata nasamari;
vojsku pusti, prisvoji obranu,
sve oružje i ratnu džabanu.
Postaviše diktaturu strogu,
što dosadi narodu i Bogu.
i hrvatsku svu slobodu sruši,
i najmanju protivnost uguši.
Još i vođu Hrvatskog ubiše,
na hiljade strašno izmučiše.
Kad bi znali tko je Hrvat vrijedan,
Dobar borac, pošten i ugledan,
tog su odmah dali uhapsiti
i na muke teške postaviti.
A mnogi su brze noge stekli,
u tuđinu od smrti utekli.
Ostaviše i kuću i ženu,
roditelje i djecu milenu.
Stipan Javor biše Hrvat vrijedan
u Zagrebu trgovac ugledan.
Dosta moćan i bogat je bio
i mnogo je sirote volio.
Još kojim su oci zatvoreni
pomoć pruža i djeci i ženi,
I svoj život za Hrvatsku dao,
il' od grozne smrti utekao.
Sve sirote Javor potpomaga
i hrvatsku borbu, braćo draga.
Još je mnogi bio sličan njemu,
što sirote pomaže u svemu.
Sada, braćo, čujte što su jadi
diktatura što od nas uradi;
kakvu muku ljudi podnosiše
što hrvatski hrabri borci biše.

Uhapsiše Javora Stipana,
mučiše ga punih osam dana.
I s njim mnoge Hrvate ugledne,
lavske snage, naše borce vridne.
I htjeli su da se sviju riješe,
te ih strašno mučit započeše.

Nedaj Bože, nikom takvu muku,
strašnoj zviri i gorskom hajduku!
Javorovoj, moj brate mileni,
ne prašćaju ni dici ni ženi.
Tute krivi spisak napraviše
i Javora sile da potpiše.
Takovi su spisak napravili,
zlo veliko da su počinili.
Da je Javor zločin počinio,
pred ostalim da je vođa bio.
Ta, uopće zločin ne postoji,
tako njima diktatura stoji.
Stipan Javor voli život dati,
nego krivi spisak potpisati.
S tim potpisom sebe na smrt sudi
i ostalih mnogo pravih ljudi.
Čujte, braćo, žalosti i bide
kad im Javor potpisat ne htide.
Najprvo mu tute muku daše
po tabanim štapom udaraše,
da ne može ni na pamuk stati,
siluju ga šoderom šetati.
Drugog dana muče ga zločinci
dvajestipet štapa po zadnjici.
Trećeg dana teža muka biše,
pod nokte mu klince udariše.
Draga braćo, to su teške muke,
grozne boli, velike jauke.

Dan četvrti pravi muku veću,
na ruke mu patent zmije meću.
To Francuske jesu patent zmije
što mu i kost na ruci probije.
Promislite je li muka ova
isto slična kao Isusova,
samo Isus više je trpio
jer je za nas od ranam visio.
To je, braćo, teško pomisliti,
kamal taku muku pritrpiti.
Na sve muke što Javoru rade
spisak nude, on potpis ne dade.
Osam dana patiše ga jadom,
teškim mukam i nemilim gladom.
Potpis traže, pokazuju jila
nebili im namjera uspila.
Muku trpi, krasno jelo gleda,
jopet im se nadvladati neda.
Petog dana srama ne imaše,
već mu ciglu za mošnje svezaše.
Fuzbala se sa ciglom igraju,
sram nemaju, za Boga neznaju.
Tad u nesvjest na zemlju je pao,
od bolesti jedva živ ostao.
Šestog dana obadva tabana
vežu za dva stupa vodoravna
i nistrmo glavu obišaju
dok mu jadne kosti popucaju.
U tim mukam, moja braćo draga,
izgubi se i otpor i snaga,
da se oprit ne može ditetu
sitnoj ptici, ni malom piletu.
Nesritnjaka tako obišena
komu snaga biše izgubljena,
tukuć nogom lice izgrdiše
i oko mu iz glave izbiše.
Tako ljudi čovjeka ne biju,
ni zvir ljutu ni otrovnu zmiju.
Sedmi danak ruku salomiše
i udarcim nogu mu pribiše.
Na sve muke što je pritrpio
sto puti je s Bogom bratimio.
Ubijte me da već ne bolujem,
ja vam moju krvcu alalujem.
Oni za to ko da i ne čuju,
već ga gadnim bljuvotinam psuju.
Bili moga itko pomisliti,
da to čovik može pritrpiti.
I ostale tako su mučili
što su život u mukam svršili.
Koji umre, slušaj što mu rade,
ni mrtvu mu mira ne imade,
već ga bace sa drugoga kata,
to je ljubav od Srbina brata.
Sutra dan bi u novinam bilo:
sam skočio i smrt učinio.
Sad poslušaj, dragi pobratime,
što Javoru rade od rodbine.
Drugog dana kad ga uhapsiše
ni u tomu dosta im ne biše.
Uhapsiše sina i suprugu
sve za žalost i njegovu tugu,
a u kući dvi su kćerke male
brez ikoga plačući ostale.
Od jedanaest i devet godina
gorko plačuć dječica nevina,
gorko plačuć za milenim tatom,
sad još više za mamom i bratom.
Komšije bi dicu utišili
i rad Boga u pomoć skočili,
ali straže po danu i noći,
tim sirotam ne puste pomoći.
Draga braćo, da ste čuli jade
kad im hrane u kući nestade.
Da ne možeš slušati strahote
kako plaču dvi gladne sirote.

Plačuć zovu kroz prozor komšiju,
da što jadne za jisti dobiju.
Ljudi mili, znate li za Boga
spasite nas od glada teškoga.
Roditelji i brat nam je strada
mi dvi jadne mrijemo od glada.
Komšije bi dale pomoć dici,
al' se boje propast u tamnici.
Plaču jadne noć i danak cili,
jao naši roditelji mili.
Vaše ruke mnogim pomoć daše
mi mrijemo dvi sirote vaše.
Četri dana jesu vapijale,
te nesritne dvi sirote male.
Kad su jadne od gladi zabulale
iznemogle plakati pristale,
gladnu dicu straža je odvela,
polumrtvu ocu ih dovela.
Kad bi kogod Javora vidio
da je kamen i on bi cvilio,
jerbo nije sličan ni živini,
nego gnjiloj u grobu lešini.
Noga s dlakom biše privezana
a u prnje ruka omotana,
zubovi mu biše izbijeni,
a obrazi grubo otečeni,
oka nema, zavijena glava,
a odjeća sva mu je krvava.
Osmi danak mučenja njegova
najteža je muka Javorova.
Ne tuku ga niti udaraju,
već u srce teško žalost daju.

Osam dana ništa jeo nije,
gladan, želja da srce izbije.
U ćeliji biše stolić mali
pun sa krasnim jelom natrpali.
Potpis traže, jelo obećaju
al badava, korist ne imaju.
Tad pod ruku njemu šljaku daše
i nesretnu djecu pokazaše.
Kad ugleda svoju djecu jadnu,
blidu, tamnu, žalosnu i gladnu,
on uzdahnu, problidi u licu
i upita nesritnu dičicu:
Šta j' za Boga moja dico mila,
kakva j' zloća na nas se srušila.

A djeca ga u čudu gledaju,
nakažen je pa ga ne poznaju.
Kad najednom poznaše ga djeca:
ti li si to naš mili tatica?
Kakav si nam naš tatica mili,
čudno li su tebe nagrdili.
Otrali su i mamu i brata,
nami straža zaključala vrata.
Čuvaju nas po danu i noći.
Evo ima četri dana, tata,
ni kora nam kruha nije data.
Molimo te naš mili tatica,
ne pusti nas, jer smo tvoja dica!
Daj što traže, potpiši im sada,
ne pusti nas umriti od glada.
Ti ako ćeš spisak potpisati
rekla nam je straža jesti dati.
Javor suze niz obraz obori
i žalosno djeci odgovori:
Draga djeco, ja života nemam,
ja se brzo u grob hladan spremam.
Ja vas više nego sebe volim
i još k tome ja vas milo molim.
Mila djeco, nemojte me molit,
vašu molbu neću udovoljit.
Volim skupa sa vama umriti
neg' pravedne ljude optužiti.
S tim potpisom mene na smrt sude
i ostale mnoge prave ljude.
A zbog mene ja bih potpis dao,
sebe smaka, a vas sačuvao.
Al to neću učinit nikada,
nit' da s mene kogod pravi strada.
Milu dicu izljubit je htio,
i da bi se s njima oprostio.
Lice bolno, izbijeni zubi,
pa nemože dicu da poljubi,
niti može kao otac mili
da ih rukom pribitom zagrli.
Šljaku držeć, rukom ih miluje,
da osjećaj od ljubavi čuje.
Suze roneć, čuje žalost veću
sina, ženu na muke mu meću.
Sin jedini i žena milena
strašno plaču kao dva jelena,
pod čerinom čuju se udarci,
plaču braća i mileni znanci.
Djeca mamu po glasu poznaše,
k'o dvi ljute guje zaplakaše.
Kada djeca počeše plakati,
brata, mamu milo spominjati,
tad ga tuga nemilo uguši
u nesvjest se na zemljicu sruši.
Od nesvisti kada se povrati
on žalosno poče uzdisati
On uzdahnu, reče Bogu svomu:
ne drži me na svitu ovomu,
ne daj da mi pogine rodbina
čuvaj ženu, kćerkice i sina!
Nek' ja gubim svoj život nevini,
tebe molim moj Bože jedini,
smiluj mi se Hrvatskom narodu
daj im zlatnu i svetu slobodu!
Imal' tkogod da je ovo čujo,
da žalostan nije uzdahnuo?
Imal' čovik, žena ili dijete,
kome grozne suze ne polete?
Ko' takovu zajednicu tio
Javorovu muku pretrpio!
Još zlotvorim dosta ne bijaše,
polumrtva sudu ga pridaše.
Pa ni sud ga poštedio nije,
dvaest'godin dade mu robije.
Ali dugo nije robovao,
mučenik je Bogu dušu dao.
Crna zemljo, ti mu laka budi!
Slavuj ptico, rano ga ne budi!
Nije majka rodila Hrvata
ko Javora našeg milog brata.
Sve pritrpi, dušmane nadvlada,
da zbog njega nitko ne nastrada.
Draga braćo, ovo dobro znajte,
ovu pismu svugdi zapivajte.
Nek svak znade kako je narodu
koji svoju neima slobodu.

Oj, Javore, slava tebi budi,
dok je sunca i na zemlji ljudi!

Spjevao: Andrija Šimundić

ISTAKNUTI I ZASLUŽNI POJEDINCI

ZDENKA BABIĆ – PETRIČEVIĆ

Rođena je 22. kolovoza 1948. u Lovreću kao peto dijete Ivana Petričevića i Pere rođene Lugonjić.

Pučku školu završila je u rodnom Lovreću, a poslije osmogodišnjeg školovanja preselila se u Split, gdje je pohađala upravnu školu.

Poslije mature, tragom mnogih zavičajaca, krenula s obitelji u bijeli svijet. Po dolasku u Njemačku radila je kao tvornička radnica, a poslije se doškolovala na mnogim tečajevima za informatiku i radila donedavno u jednoj američkoj tvrtki.

Intenzivnije se uključuje u političke prilike radeći u HKZ-u u Stuttgartu, s ciljem povezivanja domovine i dijaspore.

Pojavom novog HRVATSKOG PREPORODA i općeg nacionalnog pokreta pridružila se domovinskim promicateljima HRVATSTVA u krugu dr. Franje Tuđmana, te uz potporu dotičnih osoba osnovala do prvih slobodnih izbora 80 i više ogranaka u Njemačkoj i susjednim europskim zemljama, što je očigledno pridonijelo rušenju starog sustava i rađanju obnovljene, dugo čekane HRVATSKE DRŽAVE.

1991. godine u veljači uspjela je otvoriti, usprkos otporima, prvo legalno hrvatsko predstavništvo u svijetu pod imenom "Inozemni ured Republike Hrvatske", kojem je bio cilj ne samo promicanje hrvatskog imena, nego je, zahvaljujući naklonosti vlade Baden-Württenberga, taj ured preuzeo i konzularne poslove oduzevši tako prioritet neprijateljski raspoloženom YU-konzulatu.

Poslije priznanja Republike Hrvatske, Inozemni ured je izrastao u Generalni konzulat Republike Hrvatske, u kojem joj je povjerena uloga generalnog konzula.

Ishod dugogodišnjeg rada u Uredu, odnosno Konzulatu, je i kupljena zgrada, naime "Hrvatska kuća" (Das Kroatisches Haus) u Stuttgartu, koja je, što ispunjava posebnim zadovoljstvom, i prvo vlasništvo takve vrste u svijetu mlade hrvatske države.

Rad Zdenke Babić-Petričević za HRVATSKU DRŽAVU pritisnutu ratom i ratnim nevoljama, ne iscrpljuje se samo u granicama radnog mjesta; ona nesebično širi svoju djelatnost u obliku svekolike pomoći na svim prostorima, na čast, korist i dobrobit svom narodu, svojoj DOMOVINI i svom rodnom Lovreću, kojega su kamen, sunce i nebo oblikovali ne samo njezino postojanje, već i njena životna načela.

Zdenka Babić—Petričević, generalni konzul Republike Hrvatske u Stuttgartu

STARI ALVIR BEKAVAC

U davne dane glavar od Ciste do Prološca. Predaja kaže da su mu hajduci zaklali ženu, dvije sestre i četiri kćeri. On je sve te hajduke pohvatao i predao vlastima.

TOMA BEKAVAC (Lojo)

Oko 20 godina bio je predsjednik političkih organizacija našega mjesta i 4 godine predsjednik Mjesne zajednice Lovreć-Opanci, zatim 4 godine općinski odbornik u Imotskome i Makarskoj, član Odbora za izgradnju škole, Zdravstvene stanice i predsjednik Odbora za elektrifikaciju.

STANKO BOŠNJAK, farmer

Rođen 5. kolovoza 1940. kao peto dijete Nikole i Mare Bošnjak. U proljeće 1942. g., u tijeku drugoga svjetskog rata, preselili su se u Srijem u Stare Jankovce. Ondje ih je dočekao otac Nikola, koji se prije nekoliko mjeseci vratio iz Češke.

Djetinjstvo i mladost vezani su mu za ovo bogato srijemsko mjesto s nekoliko tisuća stanovnika. U to vrijeme u selu su živjeli Hrvati, Nijemci (Švabe) i Mađari. Tijekom rata selo nije stradalo iako je bilo u neposrednoj blizini srijemskoga fronta. God. 1944. Nijemci su morali napustiti svoje domove i preseliti se u Njemačku.

Nakon rata provedena je kolonizacija i "Vlakom bez voznog reda" došli su u selo novi ljudi - Srbi iz okolice Knina i Drniša. Bošnjakovi su stanovali u njemačkoj kući. Jednog jutra u kuću je upala tadašnja UDB-a, istjerali ih na ulicu i zapovjedili: "Gubite se! Ovdje će stanovati naši zaslužni ljudi". Mama Stankova je molila: "Dajte mi moje stvari!", ali ništa nije vrijedilo.

U Lovreć se nisu mogli vratiti, jer je ondje sve bilo spaljeno. Sve su im oduzeli, ali Bog ne zaboravlja one koje iskušava. U tim najtežim trenucima pomogla im je jedna hrvatska obitelj, čija su četiri sina poginula za NDH.

Nastale su teške godine za ovaj dio Hrvatske. Bogati Srijem i Slavonija tek nakon rata doživjeli su siromaštvo, oduzimana je ljudima ubrana ljetina, zemlja, i dijeljena je onima koji je nisu znali obrađivati.

God. 1946. njegov otac i stariji brat, kojemu je tada bilo 15 godina, otišli su u Lovreć - Bošnjake, posjekli dio svoje šume i za prodana drva u Jankovcima kupili kuću i pola jutra okućnice.

U njihovoj kući se uvijek radilo. Starija sestra Anđa, brat Viktor, djed Mate - Krsto, otac i majka svakodnevno su išli na nadnicu.

Stanko se sjeća idiličnih zimskih večeri, kad bi se nad slavonsko-srijemskom ravnicom spustio mrak i svi su se okupili oko stola. Otac je molio "Rožarije" i tek nakon "Zdravo Marije" palila bi se petrolejka i postavljala večera.

Djetinjstvo mu je prekinuto 15. listopada 1952. kad mu je umro otac. Njegovom smrću teret života pao je na njegova nejaka pleća. Ostao je s djedom, majkom i mlađom sestrom, koja je tada pohađala gimnaziju. Djed je od tuge za sinom oslijepio, majka je pobolijevala, starija sestra se udala, a brat oženio.

Zaposlio se Stanko na ciglani i radio "pićula" uz malu plaću, ali za sestrino školovanje i kućne potrepštine dovoljnu.

Radio je i po 16 sati dnevno težak posao, ali s veseljem. Radeći sa starijima, slušao je i učio životnu školu.

God. 1955. umro je djed (did) Krsto, ali ga prije toga pozvao k sebi, drhtavom ga rukom blagoslovio i uvelim usnama izgovorio: "Sve ti moje blagoslovljeno bilo!"

God. 1961. nakon povratka iz vojske, predložio je majci da proda očevinu u Dalmaciji i da je podijeli sa svojim bratom, po starom dalmatinskom običaju.

God. 1963. oženio se, a 1964. rodila mu se starija kći Jadranka. Supruga Verica i on izrodili su sedmero djece: dva sina i pet kćeri. I danas žive u sretnom i kršćanskom braku. Najmlađe dijete Marijana rođeno je 1982. godine. God. 1964. preselio se u Vinkovce, gdje i danas živi. God. 1966. zajedno s bratom kupio prvi kamion i zajedno su radili do 1975. godine.

Božji blagoslov, rad i težnja za uspjehom donijeli su ploda. Radili su i kupovali građevinske strojeve, radili su diljem Hrvatske i tadašnje Jugoslavije, izvodeći s desetak teških strojeva zemljane radove na najvažnijim gradilištima, npr. auto-cesta Zagreb-Karlovac, petlja u Osijeku, izgradnja mostova na Dunavu i učvršćivanje nasipa Save, Drave i Dunava, melioracija Baranje, izgradnja zračne luke Klise kod Osijeka, izgradnja cesta Vinkovci-Županja. Sagradili su dvije pristojne stambene kuće i veliku mehaničku radionicu.

Ime Viktora i Stanka Bošnjaka bilo je poznato po široj okolici. God. 1977. kupio je tri hektara zemlje, koja se vodi u zemljišnim knjigama pod nazivom "Gušte", a nalazi se u nekadašnjim Prišincima, pripojenim zloglasnoj mjesnoj zajednici Mirkovci šezdesetih godina.

Stanko Bošnjak, farmer

Počeo je Stanko ostvarivati svoj san iz vremena kad je bosonog gacao po jankovačkoj prašini i blatu. Zemlja i domaće životinje bile su mu u genima. Po pričanju njegove majke u njihovoj obitelji svi su voljeli zemlju i životinje. Svaki zarađeni dinar počeo je zbog toga Stanko ulagati u zemlju i 1980. počeo graditi poznatu farmu, proputovavši cijelu Europu, posjetivši mnoge farme, sa željom da sagradi najveću i najbolju privatnu farmu u Hrvatskoj.

U bivšem režimu nastojali su omesti njegov naum, ali unatoč visokim porezima djelomično je počela djelovati velika svinjogojska farma, klaonica, sušionica mesa, konobe i štale. Posebno se specijalizirao u pravljenju slavonskih kulena i to mu je donijelo oko 90 nagrada kao prvaku.

Uspostavom demokratske vlasti u Hrvatskoj shvatio je da je nastupilo njegovo vrijeme u kojem će privatni kapital napokon značiti vrijednost i mjerilo rada. God. 1990. u Vinkovcima je otvorio veliku prodavaonicu (malu robnu kuću) s različitom robom. Na farmi su uzgajali oko 3000 svinja, u sušari su mogli istodobno sušiti 14 tona mesa, a na salašu su imali svoju trafostanicu.

Čovjek snuje, a Bog određuje. Njemu je dosudio da četnici zaposjednu ono što je godinama stvarao. Jedva je sa sinom i zetom iznio živu glavu. Kuća u Vinkovcima nalazi se na prvoj liniji bojišnice -Radićev blok.

Od 12. rujna 1991. do 1. siječnja 1992. na kuću je palo 37 granata. Teški su to bili dani, puni tjeskobe, straha i nade. Materijalno je uništen poput mnogih hrvatskih sinova, ali njegov duh, vjera i nada držale su ga uspravna. Prvi put je zaplakao kad je 14. kolovoza 1992. u Osijeku zagrlio sina koji se vratio iz 9-mjesečnoga četničkog zarobljeništva, zarobljen kao hrvatski gardist u Vukovaru.

Na Veliku Gospu cijela obitelj našla se za zajedničkim stolom.

U noćima razmišlja Stanko o Jankovcima, jer tamo su grobovi njegovih najmilijih. Ne zna da li još postoje, ali hrvatska zemlja ne može dugo trpjeti tuđi jaram. Ponovno će njegova noga kročiti po farmi, jer nitko ne može vječito uživati plodove tuđega rada.

Sva odličja, plakete i priznanja koje je primio tijekom deset godina kao proizvođač najboljega slavonskog specijaliteta - kulena - pohranio je jer ih želi sutra postaviti na farmu, duboko uvjeren da će se, uz pomoć Božju, i radom ponovno izdignuti iz pepela.

MATE BOŠNJAK (Kekić)

Pri kraju i nakon II. svjetskog rata obavljao je vrlo važne službe u Lovreću. Među ostalim bio je predsjednik Mjesnog odbora i direktor Poljoprivredne zadruge. Za nj se priča da je nakon rata spašavao ljude od nasilne smrti i drugih stradanja.

Rodio se 2. X. 1893. od roditelja pok. Bože i pok. Mare rod. Bošnjak. S prvom ženom Marom Bošnjak imao je sina Petra-Božu, koji je poginuo 29. V. 1943. na Tari (u partizanima) i sina Ivana-Marijana koji je također poginuo u II. svjetskom ratu, u njemačkoj vojsci. S Anđom rod. Ćorić Mate je imao troje djece: Željka, Božu i Mariju.

Umro je 1960. godine.

MARKO ČALJKUŠIĆ Antin (Radin)

Tijekom I. svjetskog rata osobito je pomagao svijetu. Bio je zastupnik u Beču. Išao tri puta o svom trošku u Zadar, dok nije izborio u Šestanovcu Krajišku općinu. Tri puta je bio glavar Opanaka. Zajedno s braćom imao je oko 400 ovaca. Fizički je bio vrlo jak i pri tučnjavi opasan. Poslije I. svjetskog rata pao je s balkona i umro.

ROKO DOMIĆ

Rođen 16. kolovoza 1938. godine u Lovreću. Nakon gimnazije studirao i diplomirao na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu. Godinama je bio suradnik u majstorskoj radionici kod akademika Antuna Augustinčića.

Akademski kipar Roko Domić danas je stručni suradnik-konzervator u Restauratorskom zavodu Hrvatske.

NEDILJKO DUMANČIĆ

Rođen 24. studenog 1927. g. u Lovreću, općina Imotski. Gimnaziju završio u Slavonskom Brodu, a Pravni fakultet na Zagrebačkom sveučilištu (1955.).

Odvjetništvom se bavi od 1955. g. Kao pripravnik radio u uglednoj kancelariji dr. Stjepana Bukojevića, zatim kao sudački pripravnik na Okružnom sudu u Zagrebu. Od 1. srpnja 1959. otvara samostalnu odvjetničku kancelariju u kojoj i danas djeluje.

Branio je u krivičnim predmetima pred Općinskim i Okružnim sudom u Zagrebu bezbroj stranaka, a uža specijalnost su mu građansko-pravni odnosi, što je bio i pretežni dio njegova odvjetničkog interesa, osobito stambeni odnosi.

Nediljko Dumančić, odvjetnik

Željko Dumančić, odvjetnik

Zastupao je mnoge organizacije pred Okružnim privrednim sudom i Višim privrednim sudom u Zagrebu.

Surađivao je u "Odvjetniku" - glasilu Odvjetničke komore Hrvatske i bio član njegova uredništva.

Član je Odvjetničkog zbora grada Zagreba, član Upravnog odbora u više navrata, te član Upravnog odbora Odvjetničke komore Hrvatske.

Odvjetnička tradicija u obitelji se nastavlja - sin Željko je odvjetnik, supruga Ankica diplomirani pravnik i odvjetnički vježbenik, a djedovim i očevim stopama krenut će i unuk Domagoj Dumančić.

ŽELJKO DUMANČIĆ

Rođen 5. ožujka 1952. godine u Zagrebu. Gimnaziju završio u rodnom gradu, a Pravni fakultet na Sveučilištu u Zagrebu.

Kao diplomirani pravnik radio je u uglednom gospodarskom tjedniku "Privredni vjesnik", a potom se posvećuje odvjetništvu. Najprije je radio kod oca kao odvjetnički vježbenik, a potom je otvorio samostalnu odvjetničku kancelariju.

Uža specijalnost mu je krivično i privredno pravo te stambeni odnosi.

Aktivan je u odvjetničkoj organizaciji Zagreba i Hrvatske. Bio je član Upravnog odbora Odvjetničke komore Hrvatske, a sad je član Odvjetničkog zbora grada Zagreba.

Trenutno je predsjednik Višeg disciplinskog suda Odvjetničke komore Hrvatske.

STIPE FRANKIĆ

Rođen je 1. siječnja 1936. godine u Lovreću. Gimnaziju je završio u Sisku, Akademiju likovnih umjetnosti u Zagrebu u klasi prof. Frane Kršinića, a majstorsku radionicu kod Kršinića i Krste Hegedušića.

Crtanjem se počeo baviti još u djetinjstvu, a osobito intenzivno tijekom studija na ALU, 1962. godine. Specijalnost mu je - crtež. Opus mu je velik - 800 crteža. Ilustrirao je mnoge dječje knjige i druge publikacije.

Samostalno je izlagao u Zagrebu i drugim gradovima Hrvatske, a na kolektivnim izložbama u Italiji, Francuskoj i Japanu. Kao student dobio međunarodnu nagradu za grafiku na izložbi u Firenci.

ANTE GAVRANOVIĆ

Rođen je u Lovreću, selu Mrnjavci, 9. prosinca 1933. godine od oca Petra i majke Ive rođene Petričević.

Kao malo dijete, s nepune tri i pol godine, odlazi s majkom i mlađim bratom Ivanom u posjet ocu, koji je živio u Beču. Majka se nakon dvomjesečnog boravka vraća s bratom, a on ostaje s ocem sve do konačnog povratka u domovinu, u svibnju 1941. godine. Pripala mu je tako "čast" da bude vjerojatno prvo "gastarbajtersko" dijete uopće.

U Austriji, od 1938. godine Njemačkom Reichu, pošao je u osnovnu školu i do povratka dovršio prva dva razreda. Naučio je njemački, ali je potpuno zaboravio materinski jezik.

U Zagrebu je nastavio pohađati školu, ali zbog nepoznavanja jezika pohađa tzv. Evangeličku (njemačku) školu, a nakon završenoga četvrtog razreda i tzv. Deutsche Oberschule, gdje je dovršio prvi i drugi razred gimnazije.

Preokretom 1945. godine dolazi do znakovitih promjena: vlasti mu ne priznaju pohađanje njemačke škole i tako je morao sve polagati iznova - najprije osnovnu školu, pa pojedinačno prvi i drugi razred gimnazije. Iako je u roku pripremio i polaganje trećeg razreda, to mu nije dopušteno pod izlikom "da ništa nije izgubio zbog rata" u pogledu godina (što je bilo točno, jer je u Njemačkoj krenuo u školu mlađi od 6 godina života).

Odmah po dolasku iz Njemačke njegov je otac, godinama politički emigrant, teško obolio i u listopadu 1942. godine i umro.

U oskudici i velikoj neimaštini (1945. godine sav im je imetak konfisciran) proživio je i završio školovanje: završetak gimnazije i studij na Pravnom fakultetu. Velikim dijelom to zahvaljuje izvanrednoj požrtvovnosti svoje majke Ive, koja je - neuka i nepismena - pokušavala osigurati bratu i njemu potrebna sredstva za život.

Iz materijalnih razloga započeo je znatno ranije i raditi. Zaposlio se već od 1. srpnja 1954. godine u uredništvu "Privrednog vjesnika", gdje je proveo čitav svoj radni vijek - do odlaska u prijevremenu mirovinu 1. rujna 1991. godine.

Na poslu je prošao sve: od korektora do glavnog urednika i direktora poduzeća, stječući novinarski ugled i ime mnogim napisima u našem tisku. Nije bilo važnijih novina u nas u kojima nije pisao članke ili komentare, držeći se uvijek gospodarskih pitanja, koja su bila i ostala njegova uža novinarska specijalnost.

U posebno ugodnoj uspomeni ostaje mu "kolumna" u "Slobodnoj Dalmaciji", koju je neprekidno držao punih 7,5 godina.

Bio je uvijek aktivan i društveno angažiran čovjek, iako nije nikad pripadao bilo kojoj stranci - ni prije ni sada.

Osobitu aktivnost pokušao je razvijati u vlastitoj cehovskoj organizaciji, Hrvatskom novinarskom društvu, gdje je u tijeku dvadesetak proteklih godina bio članom Uprave, a 1971./72. i potpredsjednikom odnosno, v.d. predsjednika (do lipnja 1972.).

Za predsjednika Hrvatskog novinarskog društva izabran je 10. siječnja 1991. godine i prvi je predsjednik novinarske organizacije u slobodnoj, nezavisnoj i samostalnoj Republici Hrvatskoj.

Uz novinarstvo se bavio i publicistikom. Objavio je knjigu "U borbi za stabilizaciju" te brošuru "Jugoslavija u suvremenom svijetu", pokušavajući dati naznake gospodarsko-socijalnih kretanja u bivšoj YU-zajednici.

Razvijao je, također, široke gospodarske veze s inozemnim privrednim krugovima, koje su rezultirale određenim aktivnostima. Za svoj doprinos u tom pogledu dobio je visoka priznanja iz ČSFR, bivše Njemačke DR i, posebno,

Ante Gavranović, novinar

odlikovanje njemačkog predsjednika von Weizsaeckera, Križ za zasluge prvog reda.

U bivšoj Jugoslaviji odlikovan je (1990.) Ordenom rada sa zlatnim vijencem.

Odlaskom u mirovinu nastavlja s aktivnostima. Odlazi u jedno od naših najvećih poduzeća, zagrebački "Končar", gdje u svojstvu člana Upravnog odbora pokušava pomoći u organiziranju poduzeća na novim temeljima. Na toj je dužnosti i danas.

Oženjen je. Supruga Nada rođena Kovač, ekonomist je i grafičar, danas umirovljenica. Imaju dvije kćeri - Dubravku i Ivu. Dubravka je upravo nedavno završila studij na Elektrotehničkom fakultetu u Zagrebu, a Iva studira treću godinu na Pravnom fakultetu.

Što još reći o njemu?

Cijeli je život pokušavao, samozatajno ali stalno, djelovati na dobrobit naše domovine, predstavljati je u zemlji i svijetu na doličan način. Radio je to predavanjima o Hrvatskoj, sudjelovanjem na raznim međunarodnim skupovima, kao privremeni predavač na Fakultetu političkih znanosti - Odsjeku za novinarstvo, i kao novinar koji je posjetio sve naše dijaspore (SAD, Kanada, Argentina, Australija).

U sjećanju hrvatskih televizijskih gledatelja ostat će njegov nastup na njemačkoj televiziji SDRF-u i duel sa srpskim književnikom Smiljanićem, u kojem je on uspio, unatoč pokušaju voditelja emisije da krivnju za rat podjednako raspodijeli na srpsku i hrvatsku stranu, uvjerljivo ukazati na karakter rata s kojim je naša domovina suočena.

Govori njemački i engleski, a služi se dobro ruskim i češkim jezikom.

TOMISLAV GAVRANOVIĆ

Rođen 9. studenog 1934. godine u Lovreću, općina Imotski. Osnovnu školu, gimnaziju (IV muška) i studij arhitekture završio u Zagrebu.

Kao arhitekt- nositelj (projektant) u Zagrebu ostvario 10 stambenih objekata; kao član projektantske ekipe oko 20 objekata, te Policijsku školu u Zagrebu i kažnjeničku bolnicu u Zagrebu; projektirao bazene, bar i podij hotela "Dražica" Krk (otok Krk) i hotel "Koralj" Krk; projektant velikog broja obiteljskih kuća u Zagrebu i Hrvatskoj; projektirao (idejno) dopunu sportskog centra u Boru - Srbija (nije ostvareno) i rekonstrukciju tvorničkog pogona u Štipu (Makedonija), sudjelovao kao suradnik prof. Drage Iblera na međunarodnom pozivnom natječaju za kazalište u Zürichu. Glavni projektant građevinskog dijela postolja (postament) spomenika bana Josipa Jelačića na istoimenom trgu u Zagrebu, itd.

Želi u bolja, mirnija vremena projektirati poneki objekt i u rodnom Lovreću: "Za Lovreć ništa dosad nisam uradio. Vjerojatno su me zaboravili. To mi teško pada, jer moji korijeni i krv su lovrećki" - kaže Tomislav Gavranović.

Arhitekt Tomislav Gavranović ogledao se i kao vrstan sportaš. Bavio se plivanjem i vaterpolom ("Mladost" - Zagreb), skokovima u vodu ("Mladost" - Zagreb), sportskom gimnastikom (vježbe na spravama) u gimnastičkom društvu Zagreb I - danas "Sokol"; Teniski je sudac i skijaški sudac, te skijaški učitelj.

Igrao nogomet kao omladinac i bio član omladinske nogometne reprezentacije Zagreba, srednjoškolske reprezentacije Zagreba, omladinske reprezentacije Hrvatske, kandidat i u najužem izboru nogometne omladinske reprezentacije bivše Jugoslavije. Igrač prve momčadi NK "Zagreba" (Prva liga). Igrao i za NK "Jedinstvo" Zagreb, kasnije NK "Zagrebački plavi", te za podsaveznu reprezentaciju Zagreba. Kao kapetan veteranske ekipe NK "Zagreb" igrao 20 sezona u ligi veterana.

Danas je umirovljenik. Živi u Zagrebu.

ZVONIMIR GAVRANOVIĆ

Rođen je 22. rujna 1937. godine u Lovreću, općina Imotski. Gimnaziju i Pedagošku akademiju završio u Zagrebu.

Novinarstvom se počeo baviti 1955. godine. Član uredništva "Večernjeg vjesnika" (danas "Večernji list") je od prvog broja 1957, gdje i sad radi kao novinar-karikaturist. Impozantan je broj karikatura, dječjih ilustracija, ilustracija i dizajnerskih poslova od tada do danas. Njegovi radovi, osim u

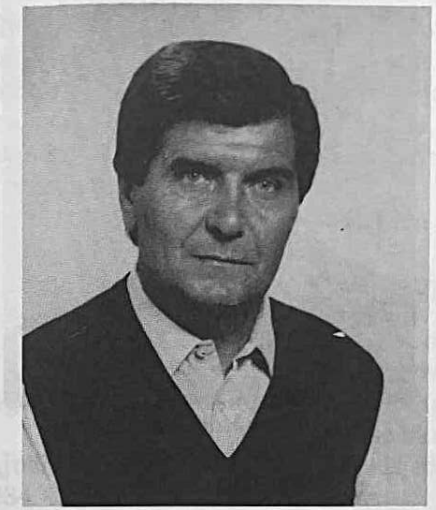

Tomislav Gavranović
arhitekt

Zvonimir Gavranović — Gaga
karikaturist

matičnom listu, preneseni su i tiskani u mnogim domaćim i inozemnim listovima.

Sa 150 radova - karikatura i ilustracija - predstavio se na svojoj prvoj samostalnoj izložbi 1976. godine u Karlovcu, a s kolegom Alojzom Ševčikom izlagao je 1991. godine u Zagrebu pod nazivom "Warikatura".

Ta izložba kasnije je postavljena u Koprivnici, Križevcima i Čakovcu, gdje je pobudila nemalo zanimanje. Planirano je bilo da se održi i u Sarajevu, ali su je bosansko-hercegovačke vlasti zabranile. S više radova zastupljen je u knjizi "Warikatura Croatica" u izdanju Ministarstva informiranja Vlade Hrvatske 1992.

Istovremeno, Zvonimir Gavranović bio je istaknuti gimnastičar u društvu "Zagreb" (danas "Sokol"), i u gimnastičkom klubu "Novi Zagreb", a svoje najveće uspjehe postigao je kao trener. Bio je trener bivše ženske reprezentacije Jugoslavije koja je 1970. godine postigla svoj najveći uspjeh u Ljubljani - deseto mjesto (momčadsko) u svijetu. Njegove učenice osvojile su niz medalja na Mediteranskim igrama i na svjetskom gimnastičkom kupu, a nastupale su i na europskim i svjetskim prvenstvima i Olimpijskim igrama. Sada je izbornik (selektor) ženske reprezentacije Republike Hrvatske. Kao trener djeluje gotovo četiri desetljeća.

Dobitnik je nagrade Hrvatskog novinarskog društva "Zlatno pero" (2 puta), Nagrade grada Zagreba (1992.), te niza plaketa i povelja gimnastičkog Saveza Hrvatske i bivše Jugoslavije.

Ivo Jelić, General-bojnik (u mirovini)

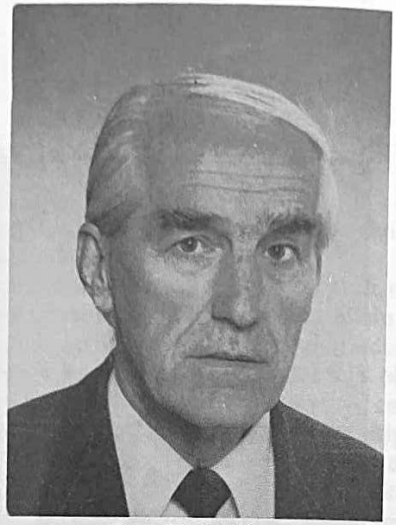

Ivan Madunić inž. arhitekture

IVO JELIĆ, general-bojnik

Ivo Jelić p. Marijana i majke Marije rođ. Sladoljev, rođen 20. III.1941., kršten 30. III. 1941. Rodio se u Belgiji, gdje su mu roditelji bili na radu. Osnovnu školu završio je u Lovreću. Njegovi roditelji su umrli i pokopani u Lovreću.

Kad je otišao u vojsku, ostao je u njoj (aktivirao se) i završio Vojnu akademiju. U Jugoslavenskoj vojsci postao je potpukovnik. U komandi garnizona Split bio je zapovjednik kontraobavještajne službe.

Nastankom slobodne Hrvatske države on je pristupio u Hrvatsku vojsku, premda je već bio umirovljen, i bio je prvi zapovjednik teritorijalne obrane Splita. Zatim je bio osnivač i zapovjednik IV. splitske brigade. Sa svojom brigadom borio se od Kruševa do Dubrovnika. Sad je u mirovini, u činu general-bojnika.

IVAN MADUNIĆ

Rođen je 25. studenog 1932. godine u Cisti Provo. Osnovnu školu pohađao je u Cisti Provo, a završio u Pleternici. Gimnaziju je završio u Slavonskoj Požegi, a Arhitektonsko-građevinsko-geodetski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Poslije studija do 1963. godine radi u Slavonskoj Požegi, a od 1963. živi i radi u Splitu.

Tijekom dugogodišnje prakse sudjeluje u svim fazama svoje struke: od izvođenja radova na nizu gradilišta, projektiranja i rukovođenja poduzećem odnosno ustanovom iz stambeno-komunalne i prostorne oblasti. Iz ove oblasti objavio je i niz stručnih naslova (Studija o dugoročnom društveno-ekonomskom

razvoju Dalmacije do 2000. godine (s gledišta stambeno-komunalne privrede), Razvoj Splita do 2010. godine (s gledišta stambeno-komunalne izgradnje), Priručnik za održavanje zgrade i stana i dr.)

Na polju sakralne arhitekture javlja se od 1965. godine diskretno u suradnji sa svećenicima na manjim zahvatima, adaptacijama i rekonstrukcijama, jer ozbiljnije izgradnje sakralnih objekata u to vrijeme nije bilo. Tek od 1985. godine sudjeluje znatno intenzivnije na projektiranju, rekonstrukcijama i nadzoru vjerskih i župskih objekata, među kojima posebno mjesto zauzima rekonstrukcija crkve Sv. Duha u Lovreću i uređenje svega njezina okoliša, što je obavljeno vrlo uspješno.

Proteklih godina dao je nacrte za gradnju dviju crkava u Imotskoj krajini.

MARIJAN MILINOVIĆ, profesor i zastupnik

Rođen je u Opancima 2. I. 1954. od oca p. Ante i majke Ljubice r. Vukušić.

Osnovnu školu završio je u Lovreću, gimnaziju pohađao u Splitu, a u Zagrebu je završio Filozofski fakultet (povijest i sociologiju).

Već 14 godina obavlja profesorsku službu na Gimnaziji u Imotskome predajući povijest i sociologiju. Predsjednik je Mjesne zajednice Lovreć-Opanci 1984.-1985.

Jedan je od glavnih utemeljitelja HDZ-a u općini Imotski. Osniva prvi selski ogranak HDZ-a u Hrvatskoj (u Lovreću 25. studenog 1989.g. Ogranak HDZ Lovreć-Cista) u ugostiteljskom objektu Janka Bošnjaka.

Na prvom Saboru HDZ-a u Zagrebu izabran je u Središnji odbor. Pri prvom uspostavljanju Hrvatskog sabora bio je izabran na listi HDZ-a za zastupnika Imotske općine.

Tijekom domovinskog rata sudjeluje u formiranju 115. (Imotske) brigade, gdje obnaša dužnost pomoćnika zapovjednika brigade.

Dana 2. kolovoza 1992. izabran je za zastupnika u Županijskom domu na listi HDZ-a za Splitsko-dalmatinsku županiju.

U svojim nastupima Marijan, svojom smirenošću i dostojanstvenošću, izaziva pozornost i poštovanje kod slušatelja.

Marijan Milinović zastupnik u Hrvatskom Saboru

GRGO MUSTAPIĆ

Rođen 12. X. 1938. od oca Stjepana i majke Mare rod. Šamija u Lovreću. Pohađao je redovnu osnovnu školu u Dubravi, te u Lovreću Osmogodišnju školu. U četvrtoj godini života ostao je bez oca. Tijekom rata i nakon rata majka, teško bolesna, odgaja starijeg brata i njega. Zbog nemogućnosti školovanja, a da očuva goli opstanak, u komunističkoj Jugoslaviji, sa 17 godina bježi u Italiju. U logoru San Sabo u Trstu srećom susreće vlč. Krunoslava Draganovića, koji mu je na preporuku sad već pokojnog ujaka Mirka Šamije pomogao, kao i mnogim drugim Hrvatima, i pronašao mjesto i dozvolu boravka u Njemačkoj, u rudniku kod Aachena.

Pod teškim uvjetima rada ostaje dvije godine na tom radnom mjestu, tek neko vrijeme ostavlja posao u rudniku i postaje putujući trgovac. Pri tom upoznaje trgovca u Stuttgartu kod koga se zapošljava, kao namještenik. God. 1965. ulazi u to poduzeće kao suvlasnik, a 1975. postaje isključivi vlasnik i još i sada vodi poduzeće.

Kako se već u logoru San Sabo u Trstu povezao s hrvatskim političkim djelatnicima, nakon dolaska u Aachen (Njemačka) odmah se uključuje u političko društvo "Ujedinjeni Hrvati Njemačke". U to vrijeme djeluje vrlo popularni i istaknuti djelatnik dr. Branimir Jelić, posjećujući hrvatske radnike po rudnicima i drugim radilištima, pa Grgo prelazi u njegovu organizaciju Hrvatski narodni odbor, gdje ostaje do 1974. kad gotovo sve hrvatske političke skupine osnivaju zajedničko političko predstavništvo pod imenom "Hrvatsko narodno Vijeće".

Kao član HNO 1959.-1965. bio je vrlo aktivan u širenju glasila "Hrvatska država" i drugoga promidžbenoga rodoljubnog štiva, te izdašno pomagao svim hrvatskim djelotvornijim organizacijama. U tom poslu (šezdesetih godina), koji je u to vrijeme bio opasan, osobito za gostoprimajuće radnike, mnogo mu je pomogao radom i savjetom pok. Ante Sekelez.

Od osnutka Hrvatskog narodnog Vijeća, koje je predstavljalo nov politički i rodoljubni zamah sve do uspostave suverene demokratske Republike Hrvatske, tijekom dugog razdoblja od 35 godina emigracije Grgo je s njime usko surađivao.

U HNV-u nalazi vrlog Hrvata, prijatelja i suradnika Petra Hinića i niz drugih rodoljuba s kojima surađuje na organiziranju tajne tiskare HNV u Stuttgartu i razvija, kao član i blagajnik mjesnog odbora u Stuttgartu, punu političku aktivnost. Stotine tisuća letaka i glasila HNV pomogao je proširiti među hrvatske radnike i Nijemce. Tijekom tog razdoblja u Njemačkoj je ubijeno više od 40 Hrvata, a mnogi su završili i u zatvorima, pa su sve te djelatnosti nosile sa sobom veliki rizik. No sve je bilo lakše podnositi jer je i u domovini bilo mnogo Hrvata koji su spremno išli u zatvore za slobodu naše domovine.

Tijekom dugog razdoblja od 35 godina emigracije materijalno je podupirao sve političke akcije te izdavačke kuće: Novu Hrvatsku, Hrvatsku Reviju te hrvatske političke zatvorenike.

Okolnosti zbivanja u novostvorenoj Hrvatskoj državi usmjeruju njega i sve prave Hrvate da svim raspoloživim sredstvima priskoče u pomoć svom ugroženom narodu i voljenoj domovini.

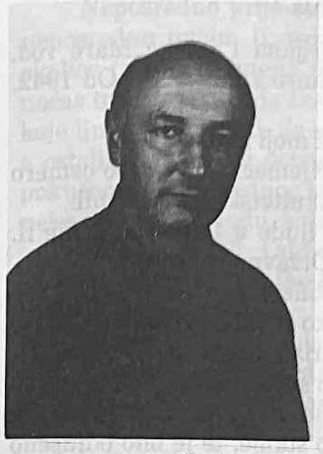

Grgo Mustapić (Čorušić) uspješan poslovni čovjek

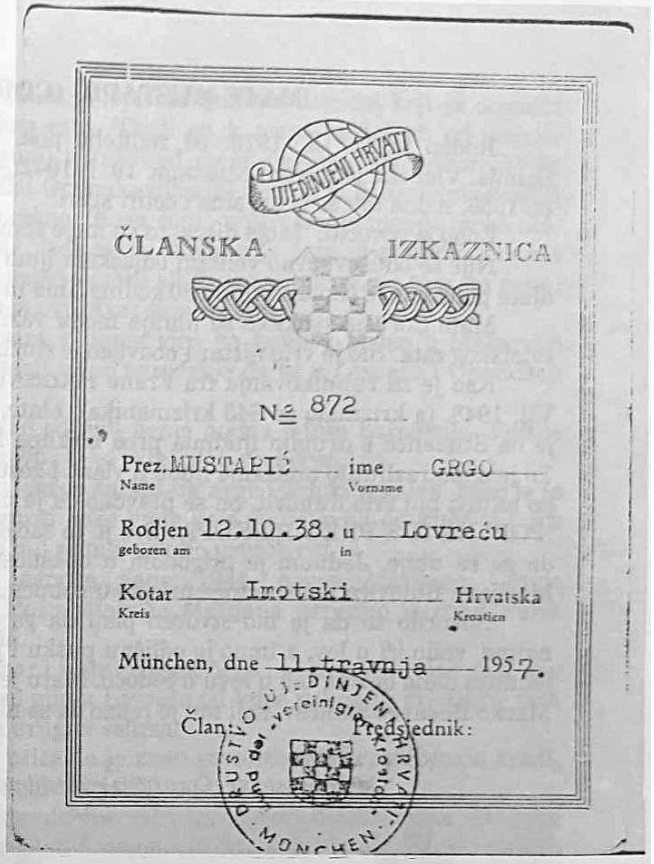

UJEDINJENI HRVATI

ČLANSKA IZKAZNICA

Nº 872

Prez. MUSTAPIĆ ime GRGO
Name Vorname

Rodjen 12.10.38. u Lovreću
geboren am in

Kotar Imotski Hrvatska
Kreis Kroatien

München, dne 11. travnja 1957.

Član: Predsjednik:

HRVATSKI NARODNI ODBOR U EUROPI

ČLANSKA ISKAZNICA

Odsjek: Političnī

Broj: 19

Ime i prezime: GRGO Mustapić

Član društva od 1. XI 1958

Žig društva

Podpis

Tajnik: Predsjednik:

MATE MUSTAPIĆ (ĆORUŠIĆ)

Rođen je 21. IX. 1918. od roditelja pok. Marijana i majke Mare rod. Šamija. Vjenčan je s Ivom Mustapić 19. I. 1942., a umro 25. II. 1990. Od 1942. do 1956. rodila mu se četiri sina i četiri kćeri.

Znao je govoriti: "Moja djeca, to su moje zemlje i moji stanovi".

Nije se oduševljavao velikim odlaskom ljudi u Njemačku. Njegovo osmero djece pohađalo je školu ukupno 80 godina. Ima ih i fakultetski obrazovanih.

Mate Ćorušić svakako se ubraja među važnije ljude u Lovreću poslije II. svjetskog rata. Bio je vrlo bistar i obavljao je službu Državnog matičara.

Kad je za župnikovanja fra Frane Petričevića bila u Lovreću Krizma 16. VII. 1948. (a krizmalo se 643 krizmanika), Mate, iako matičar i član KPJ, išao je na Studence s drugim ljudima pred biskupa Kvirina Klementa Bonefačića. To je silno razljutilo ondašnje ljude u vlasti i žestoko su ga napali. Budući da je po naravi bio vrlo duhovit, on se pravdao da je morao ići, jer kako bi to bilo da "POP" NE IDE PRED BISKUPA? Sve je to zaoštrilo stanje, te je bilo odlučeno da ga se ubije. Jednom je prigodom u opasnosti iskočio kroz prozor iz kuće Marijana Bulovića i nakon toga prispio u bolnicu.

Govorilo se da je bio stvoren plan da ga se ubije tijekom lova. On je, naime, volio ići u lov, a imao je odličnu pušku i psa. Taj je plan trebalo izvesti jednoga dana dok su bili u lovu u Sidoču. Matu je tom prigodom od smrti spasio Marko Bekavac Samčev, koji mu je rekao da se nikako ne udaljuje od njega.

Mate Mustapić (Čorušić) s roditeljima i svojom obitelji

Neposredno prije smrti Mate je ispričao ljudima događaj koji se dogodio neposredno nakon II. svjetskog rata: "Došli su k meni neki ljudi od sinjske okolice (naveo je imena tih ljudi) i tražili od mene (jer sam bio odbornik) da noćas treba s teritorija Lovreća i Opanaka ubiti 30 ljudi, a ja da trebam označiti koje ljude treba ubiti. Ja sam rekao: 'Koga ćemo ubiti? Imate mene i moga oca, a ostalih 28 vi sami potražite.' Tada su se smeli, a ja sam ih ponudio pićem i pokušao slomiti. Jednog sam uspio slomiti ali drugoga nisam, pa sam im rekao neka drugi puta dođu, a da ću ja ovu stvar sâm ispitati.

Tada su otišli. Odmah sam u ponoć sjeo na konja i otišao u Makarsku pitati u komandi je li tko iz vlasti izdao naređenje da se u Lovreću i Opancima ubije 30 ljudi.

Odgovoreno mi je da nitko od njih nema pojma o tom naređenju. Poslije toga došla je vojska u Cistu Provo i tako je taj plan spriječen."

Mate, koji je bio ne samo jakoga karaktera nego i fizički vrlo jak, znao je (a to je bilo javno poznato) istrgnuti neke ljude koje su odvodili od kuće iz ruku onih koji su ih odvodili i nitko mu se nije usudio usprotiviti.

Tako je Pavao Lozo jednoga dana 1944. poveo Marijana Ćorića (Jakovljeva) i braću Ivana i Božu. Mate je Marijana istrgnuo iz ruku Pavla Loze, a drugu su dvojicu pustili.

Mate je bio ne samo hrabar i bistar čovjek nego i pošten. Ubrajao se u one ljude koji su bili zaslužni što se nije u Lovreću od kuće nakon II. svjetskog rata odvodilo i ubijalo kao u nekim drugim selima.

Mate je bio šaljiv, pa se priča da je znao govoriti: "Malo radi, malo kradi, skini kapu našoj vladi, pa ćeš dobro živjeti".

Mnogima je pomogao da dobiju vizu za Njemačku, a ništa im nije naplaćivao. Neki kojima je besplatno omogućio dobivanje vize, drugima su to "slano" naplaćivali.

STANKA MUSTAPIĆ-MUNTUŠIĆ, prof.

Prof. Stanka Mustapić (Muntušić)

Rodila se 10. XI. 1938. kao osmo dijete u obitelji koja je već imala petoro muške djece i dvije kćeri.

Sa pet godina proživjela je seobu svoje obitelji iz Lovreća u dugom putovanju i pješice i vlakom, s prekidima pruge kroz Bosnu do Slavonije. Prispjeli su u selo Ivankovo, gdje je prvi put vidjela guske i sasvim drugačiju prirodu od lovrećke. U Ivankovu je prvi put doživjela kino i kazalište s lutkama, koje su je se posebno dojmile. Dobrotom jedne njemačke obitelji iz susjedstva u tim ratnim godinama boravila je u njemačkom dječjem vrtiću, gdje je u rekordnom vremenu naučila njemačke pjesmice i sve igre na njemačkom jeziku.

Nakon sedmogodišnje škole u Ivankovu pohađala je gimnaziju u Vinkovcima i u Zagrebu, gdje je maturirala. Još od ranog djetinjstva bila je usmjerena prema kulturi i umjetnosti, pa se kolebala kuda se opredijeliti - na Kazališnu akademiju, jer ju je zanimala režija, ili na Filozofski fakultet, kamo ju je privlačila književnost. Ni danas nije sigurna što je trebalo odabrati, ali na Katedri komparativne književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu našla je i jedno i drugo. Diplomirala je taj smjer, uz studij ruskog jezika i književnosti, s finalnom jednogodišnjom specijalizacijom ruskog jezika na uvaženom Sveučilištu Lomonosov u Moskvi.

Diplomirana mlada profesorica bez odgovarajuće političke podobnosti nije mogla dobiti mjesto u Zagrebu, već u provincijskom Pakracu, gdje je u deset godina predavanja na gimnaziji spoznala sve suprotnosti odnosa Hrvata i Srba. Morala se boriti za hrvatske pripovjedače i pjesnike, da budu dovoljno zastupljeni u školskom programu. U recitalima je birala najbolje hrvatske predstavnike, s njima vodila gimnazijalce na republičke smotre i festivale i pobirala nagrade. Tamo je bila i profesor književnosti i redatelj, a s tim afinitetima je iz Pakraca prešla u Zagreb, u Centar za kulturu Susedgrad, u kojem i danas djeluje kao voditelj (i osnivač) Galerije "Idealni grad".

Od 1977. do danas pokrenula je mnoge kulturne tribine. Posebno se angažirala u oživljavanju kazališne djelatnosti, stvarajući vlastite predstave (s autorom Mladenom Kerstnerom) i dovodeći mnoge teatre s najboljim predstavama na gostovanje u područje Centra za kulturu. Osim toga je u ovoj prigradskoj općini radila na istraživanju i oživljavanju narodnih običaja, što je pobudilo zanimanje zagrebačkog radija (o fašniku je po čitav mjesec bila gost-urednik), zatim od 1990. u mnogim emisijama govorila o uskrsnim i božićnim običajima kao kulturnim vrijednostima narodnog života.

Usporedo s kulturološkim radom bavila se i novinarstvom s temama iz pedagoškog rada (na gimnaziji), a intenzivnije u dnevnoj štampi, na radiju, pa i televiziji proteklih godina iznosi različite teme iz hrvatske prošlosti i sadašnjosti, ne samo one iz svoje stručne djelatnosti u Centru za kulturu nego i neke aspekte političke borbe Hrvatske za svoju državnost i samobitnost. Posebno je imala intervjue s hrvatskim povratnicima, među kojima su najistaknutiji profesor i književnik Vinko Nikolić i njezin rođak iz Argentine profesor Zvonko Mustapić. Bilo je još različitih tema o ljudskim sudbinama stradalnika iz obaju ratova (Glasnik, hrvatski politički tjednik, zatim Hrvatska revija, Školske novine, Večernji list itd.).

Osim toga, svoju nacionalnu pripadnost i brigu za nevolje našeg naroda u ratu izražava djelovanjem u raznim humanitarnim akcijama.

Bit će sretna ako joj vrijeme dopusti progovoriti i o lovrećkim etnološkim i etničkim kulturnim osobitostima, da ne dolazi u svoj kraj samo kao gost nego kao privrženik i tumač zajedničkih davnih korijena i neiscrpnog pamćenja hrvatskog naroda u Lovreću i šire u Imotskoj krajini.

ZVONKO MUSTAPIĆ (KOVAČUŠIĆ), profesor

Rodio se u Lovreću 13. IX. 1914. kao četvrto dijete od oca Jakova i majke Ane rođ. Batinić (bilo je 6 braće i 1 sestra). Pučku školu završio je u Lovreću, Klasičnu gimnaziju učio u sjemeništu u Sinju, a maturirao na Klasičnoj gimnaziji u Splitu. Studij matematike završio je na Zagrebačkom sveučilištu, a istovremeno je upisao i ekonomske znanosti.

Međutim, zanimala ga je i politika još iz djetinjstva, davne 1925. god., kad je Stjepan Radić posjetio Lovreć i vrlo srdačno razgovarao s mještanima, pa i s djecom. Tada je, kako sam Zvonko kaže, osjetio hrvatstvo koje je prožimalo duh naroda, i to ga je potaklo da 1936. stupi u HSS, kao član Sveučilišne organizacije. Aktivnije njegovo djelovanje u HSS-u počinje 1938. godine u Središnjici Seljačke sloge u Zagrebu.

Od 1938. do 1945. Zvonko Mustapić posjećivao je mnoge naše krajeve kako bi što više probudio narodnu svijest. Bio je kod Bunjevačkih Hrvata, posjetio je Ilok, Vinkovce, Županju, Daruvar, Pakrac, Staru Gradišku i okolna sela svih tih gradova, odlazio je i u Međimurje i u mnoga druga područja u kojima su djelovali ogranci Seljačke sloge, šireći prosvjetu, njegujući narodne običaje i čuvajući svoj izvorno hrvatski nacionalni običaj.

Dolaskom Nezavisne države Hrvatske 1941. kratko je vrijeme imao nekih teškoća, zatim je pozvan na odsluženje vojnog roka u Mostar, pa u Bjelovar. Godine 1943. Zvonko postaje profesor na Nižoj vojnoj akademiji u Karlovcu, a sljedeće godine bio je premješten u borbenu jedinicu u Doboju. Došao je u Zagreb 6. svibnja 1945. godine i u odori domobranskog časnika pridružio se vojnim postrojbama koje su se povlačile prema Austriji.

Na samoj granici zarobili su ga partizani, partizanski časnici iz Dalmacije: Munitić, Zec i Rako, koji su ga prepoznali kao profesora Zvonu. Ta mu je okolnost pomogla da pobjegne, preplivavši Dravu blizu Celovca. Tamo je srećom našao svoja dva brata, koji su također sretno prešli granicu.

Pomoću nekih naših ljudi došao je do Rima i ondje 5 mjeseci čuvao engleske automobile. U lipnju 1946. njegova supruga Štefica rođ. Valencić i sin Fedor (pod krivim imenom) uspijevaju doći u Trst. Ondje su se vjenčali 15. ožujka 1947. u Trieste-Bercola. U Trstu se Zvonko zaposlio na pošumljavanju tršćanskih ogoljelih obronaka. Devet mjeseci bili su kod Napulja u izbjegličkom logoru, da bi nakon gotovo dvije godine Zvonko prešao u Argentinu.

Ondje je u početku život bio težak. Opet se on bavi pošumljavanjem, teškoće mu stvara i španjolski jezik. No, brzo se Zvonko snalazi, dobiva pristojan stan i plaću, tada mu se rodio drugi sin Ante-Lucijan. Pošto je naučio španjolski, postao je činovnik, a zatim i šef odjela u električnoj centrali. Sredivši tada i svoje materijalne prilike, u Argentini se osjećao kao u drugoj domovini, ali je ipak ondje bio samo tijelom, a duhom i mislima u domovini Hrvatskoj, zbog koje je patio jer je od nje bio neprirodno otrgnut. Kaže da mu je posebno teško bilo za blagdane: Božić, Uskrs, Novu godinu... Stare običaje iz domovine prenio je u Argentinu i tako održavao duhovnu vezu sa starim krajem.

Zvonko je podigao troje djece (2 sina i kćer). Svi su završili fakultete. Sinovi su profesori na sveučilištu (Fedor predaje elektrotehniku, Ante-Lucijan brodogradnju), a kći Ana-Marija završila je fakultet diplomacije.

Zvonko kaže da se u Argentini nije bavio svojom strukom (matematikom). Najveći svoj poslovni uspjeh postigao je kao predstavnik velike turističke agencije. Prije 10 godina pridružio se u Ognjenoj zemlji svom bratu Mati u razvijenoj trgovini tekstila. Mate je živio u najjužnijem gradu svijeta Ushuai.

Zvonko je posjetio domovinu 1990. u političkoj funkciji koju je prihvatio nakon smrti dr. Jurja Krnjevića, kad je postao predsjednik HSS-a za Južnu Ameriku. Već od 1927. postoje ogranci HSS u Argentini. Prvi put se hrvatsko ime u Argentini spominje 1867. Ondje ima - kaže on - više od 150.000 Hrvata, i svi su oni u ovom burnom vremenu duhom ovdje, u domovini, jer znaju da se događaju povijesni prijelomi.

Zvonka Mustapića je 1990. prilikom boravka u domovini primio predsjednik Republike Hrvatske dr. Franjo Tuđman u pratnji baruna Vranyzanija-Dobrinovića, pa je čestitao dr. Tuđmanu u ime Hrvata Južne Amerike. Predsjednik je tom prigodom na njega ostavio nezaboravan dojam, pa je Zvonko uvjeren da će Hrvatska pod njegovim vodstvom doživjeti istinski napredak i procvat.

Navedeni podaci većinom su uzeti iz intervjua što ga je u ljeto 1990. dao gosp. Zvonko Mustapić profesorici Stanki Mustapić-Muntušić, a ona ga je objavila 6. kolovoza 1990. u Glasniku HDZ-a.

IVAN NIKOLIĆ (pok. Mije)

Rođen 30. IX. 1924. od roditelja Mije i Matije rođ. Petričević, koji su rodili 8 sinova i kćer.

Nakon II. svjetskog rata (1947.) bio je pročelnik kotara u Šestanovcu. Dosta je radio u lovrećkoj Poljoprivrednoj zadruzi i proširio njezin rad. Uz druge ljude, veoma se zauzimao za gradnju velike škole u Lovreću, posebno i u dovođenju struje. Borio se da u Lovreću ostane Zdravstvena stanica, a i pazar. Što su Nikolići dobili novu školu i telefone u svoje kuće imaju najviše zahvaliti upravo njemu. Radio je na podizanju vinarije u Imotskom i bio njezin upravitelj.

Nakon II. svjetskoga rata obnašao je više političkih funkcija.

FRANO NOSIĆ

Rođen 15. IX. 1903. od roditelja Mije i Barbare rođ. Mustapić.

Za vrijeme NDH bio je načelnik Općine u Šestanovcu. Prigodom sprovoda pok. Stjepana Radića vodio je Općinsko poslanstvo u Zagreb na sprovod. Za vrijeme II. svjetskog rata ubili ga partizani u Biokovu 28. VII. 1942.

ŽELJKO OLUJIĆ

Poznati zagrebački odvjetnik i stručnjak za kazneno pravo, rodio se 11. siječnja 1947. godine u Zagrebu. I on je podrijetlom Lovrećanin, jer mu se otac Ivan, pok. Adama, rodio u Opancima, a majka Antica, rođena Bulović, u Lovreću.

Željko Olujić, pravnik

Školu je završio u Zagrebu, studirao pravo, povijest umjetnosti i sociologiju, diplomiravši 1972. godine. Studirao je kazneno pravo na postdiplomskom studiju Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Odvjetničku je karijeru počeo kao odvjetnički vježbenik kod dr. Aurela Krstulovića, također u Zagrebu. Osamostalivši se, preuzeo je mnoge pravno, ali i politički teške slučajeve. Hrabro je branio žrtve jugokomunističkih pogroma; od nepoznatih albanskih vojnika ili hrvatskih studenata iz doma na Lašćini do dr. Franje Tuđmana, Dobroslava Parage, dr. Andrije Artukovića i Azema Vllasija. Koliko su god "politički slučajevi" u komunističkoj Jugoslaviji bili unaprijed izgubljeni, njemu su bivši klijenti ostali zauvijek zahvalni, znajući što im je sve činio i izvan same odvjetničke dužnosti. Zalagao se za poboljšanje uvjeta njihova života u kaznionicama, molio je, iako bez upute obitelji, pomilovanje za dr. Andriju Artukovića, i time barem na neko vrijeme odgodio izvršenje kazne ukazujući komunističkim vlastima na težinu čina koji su spremale. Kako je poznato, one su na kraju odustale od pogubljenja dr. Andrije Artukovića.

Iskrena odanost Hrvatskoj izložila je Željka Olujića mržnji i napadima jugokomunističkog režima. Oduzeli su putovnicu njemu i njegovoj obitelji, podmetali mu provokatore, tjerali njegove vježbenike da rade protiv svoga principala, prijetili se i na svaki drugi način nastojali zapriječiti njegovo domoljublje.

Još u ljeto 1988. godine Željko Olujić počeo je raditi na svojoj knjizi o suđenju dr. Artukoviću, kojom je htio razotkriti ne samo podvale jugokomunističkog režima u tome slučaju nego i sve laži protiv cijeloga hrvatskog naroda i nepravnost vladajuće srbokomunističke klike. U "Glasu koncila" i tada najslobodnijemu laičkom listu "Danas", Željko Olujić nizom temeljitih i oštrih kritika već u to doba sve potpunije i šire dokazuje primitivnost i kriminalnost jugokomunizma i bez Miloševića, a pogotovo s njime na čelu.

Više od godinu dana nakon toga, 1989., osnivaju se i prve stranke kao plod javnog istupanja neznatnog broja hrvatskih intelektualaca koji su se usuđivali prekinuti dugogodišnju "hrvatsku šutnju" i iznijeti iskonsku težnju cijeloga hrvatskoga naroda. Među njih se, sasvim sigurno, ubraja i Željko Olujić.

Mnogim desecima stručnih, publicističkih i drugih javnih članaka i istupa Olujić je pridonio krojenju naše političke misli i zbilje, uvijek shvaćajući politiku svojom domoljubnom dužnošću a ne načinom da sebi namakne korist. To mu je priskrbilo javne simpatije i povjerenje, a iz toga i mjesto prvoga demokratski postavljenoga javnog tužitelja Republike Hrvatske.

Na tužiteljskoj je dužnosti Olujić od 1990. do 1992. godine podnio glavni teret hrvatskoga pravosuđa u obračunu s još prijetećom jugokomunističkom silom. Odbijao je naredbe iz Beograda, javno kao prvi službeni hrvatski državni dužnosnik izrekao da neće surađivati s beogradskim "saveznim" tužiteljem, uzeo u obranu hrvatskoga predsjednika dr. Franju Tuđmana, kojega su u Beogradu htjeli osuditi za veleizdaju i time pružiti izliku JNA za napad na Hrvatsku u siječnju 1991. godine. Pamti se Olujićev govor održan u Hrvatskom državnom saboru 25. siječnja 1991. godine. U isto se vrijeme Željko Olujić znanstveno i djelom borio za uspostavu pravnoga sustava i prakse kakva dolikuje hrvatskoj europskoj orijentaciji.

Na istupima u zemlji i inozemstvu stekao je mnogo povjerenja, simpatije i prijatelje, stekavši poštovanje organizacija "Amnesty International" i "Helsinki Watch", koje su ublažile svoj neobjektivni pritisak na Hrvatsku nakon intervencija njezina državnog tužitelja. Postao je članom Pravničkoga kanadsko-hrvatskog udruženja, bio na savjetovanjima kod američkoga saveznog javnoga tužitelja, bio primljen u Kongresu i Senatu SAD i slično.

Uza sve to, Željko Olujić ostao je vjeran cijelome hrvatskome narodu, u domovini i inozemstvu, trpeći svaku nepravdu kao da je njemu nanijeta.

Vrativši se od pravosuđa političkom životu, on sudjeluje u osnivanju Hrvatske demokratske unije, koju smatra najboljim načinom zadovoljenja ideala i interesa hrvatskoga naroda u teškim vremenima kraja 20. stoljeća, kad nas jedni nastoje opljačkati i poniziti oružjem, a drugi novcem.

Poželimo mu sreću u daljnjemu radu.

BRANKA PETRIČEVIĆ – ZARADIĆ

Rođena je 7. rujna 1932. godine u Lovreću. Maturirala je u Splitu, a diplomirala hrvatsku i rusku književnost i ruski jezik na Filozofskom fakultetu Zagrebačkog sveučilišta 1957.

Po završetku studija izvjesno je vrijeme bila profesor na jednoj gimnaziji u Zagrebu, a potom je odselila u Beč gdje već 26 godina radi kao lektor na slavističkom institutu Univerziteta u Beču. Predaje hrvatski jezik, stilistiku, metodiku hrvatskoga i srpskoga jezika i poznavanje zemlje i kulture.

Iako pedagoški i metodički usmjerena, ogledala se i kao pisac surađujući u brojnim listovima i znanstvenim časopisima. Urednik je rubrike u listu *Gradišćansko-hrvatskih novina*, a djeluje i kao profesor u dopunskoj nastavi.

Za izvanredan doprinos u službi lektora dobila je više priznanja i pohvala od Državnog školskog savjeta Republike Austrije.

Branka Petričević — Zaradić

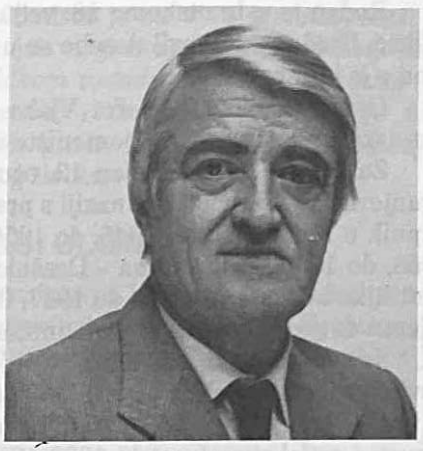

Jozo Petričević, novinar

JOZO PETRIČEVIĆ

Rođen je 12. VII. 1934. u Lovreću. Gimnaziju i Višu pedagošku školu završio je u Zagrebu.

Prve radove objavio je pedesetih godina u zagrebačkom "Narodnom listu", gdje je i počeo novinarsku karijeru, zatim u "Studentskom listu" (zamjenik glavnog i odgovornog urednika), TV Zagreb (urednik TV dnevnika), a najduže vremena proveo je u agenciji TANJUG, odakle je kao glavni i odgovorni urednik hrvatske redakcije otišao u mirovinu.

Bavi se feljtonistikom i publicistikom. Objavio je 37 feljtona, najviše u zagrebačkom "Večernjem listu". Prema njegovom još neobjavljenom rukopisu snimljena je TV serija od 19 epizoda pod naslovom "Nepokoreni grad". Autor je i mnogih TV portreta te ciklusa emisija na valovima Radio-Zagreba pod nazivom "Sat povijesti".

Autor je knjiga: "Omladinske radne akcije", "Ivo Lolo Ribar" (monografija), dramskog recitala "Jutro naših dana", "Ponos pokoljenjima", "Omladina i revolucija", Ratna pisma Ive Lole Ribara, "Lolo", "Dr. Ivan Ribar u zapisima suvremenika", "Slikar Jurica Ribar" i dr.

Istaknuti je javni, sportski i kulturni djelatnik. Dobitnik je priznanja Hrvatskog novinarskog društva "Zlatno pero", plakete i povelje Općine Črnomerec, godišnje nagrade "Narodne tehnike Hrvatske", nagrade za životno djelo agencije Tanjug i najvišeg priznanja bivše SR Hrvatske - Plakete ZAVNOH-a za 1987. godinu.

Članci Joze Petričevića o zagrebačkom Muzičkom bijenalu, Zagrebačkom velesajmu, gradnji tunela kroz Učku, Dubrovačkim ljetnim igrama, Svjetskom festivalu animiranih filmova, Plitvičkim jezerima, Kumrovcu, JLZ i Miroslavu Krleži, Dušanu Vukotiću, Vesni Butorac, Univerzijadi i drugi objavljeni su, prema službenoj analizi Novinske agencije Tanjug, u 119 uglednih listova na svih pet kontinenata.

FRA VJEKO VRČIĆ

Rođen je u Imotskome 28. veljače 1914. od oca Luje i majke Ane, rođene Jeličić. Djed mu Mihovil doselio se u Imotsku krajinu, gdje je radio kao učitelj. Ondje je i umro.

Osnovno školovanje fra Vjeko završava u rodnome gradu, pa odlazi u gimnaziju u Franjevačko sjemenište u Sinj, a bogosloviju studira u Makarskoj.

Za svećenika je zaređen 12. ožujka 1938. U početku radi kao profesor na Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji s pravom javnosti u Sinju 1939.-1945. Zatim je župnik u Metkoviću od 1945. do 1958. U Runoviću je službovao kao župnik od 1958. do 1959., u Igranima - Drašnicama 1959.-1961., u Imotskome je župnik, gvardijan i dekan od 1961. do 1967. Od te je godine u Vrgorcu župnik do 1982. i u jesen te godine odlazi u mirovinu, u Imotski samostan.

Još od gimnazijskih dana počinje pisati i surađivati u raznim izdanjima. U novije vrijeme posebno piše u *"Mariji"* - s crticama iz župničkog života. Objavio je više knjiga: *Odjeci 250-godišnjeg rada župe*, Imotski 1967.; *Biokovski župnik (osvrti i refleksije)*, Imotski 1969.; *Svećenici redovnici Imotske krajine*, Imotski 1970.; *Vrgorska krajina*, Vrgorac 1972.; *Neretvanske župe*, Metković 1974.; *Naš Magistar*, Vrgorac 1977.; *Župe Imotske krajine I.*, Imotski 1978.; Župe *Imotske krajine II.*, Imotski 1980.; *Govori župnik*, Split 1982.; *Posljednji bijeg*, Imotski 1984.; *Plamen iz kamena*, Lovreć 1985.; *Franjevačka baština u Imotskom*, Imotski 1988.

Fra Vjeko neumorno i sada piše svoje uspomene. Kad god može vrlo rado ide i u bliže i dalje župe pomagati župnicima propovijedati i ispovijedati. To je činio i više prije nekoliko godina, kad je bio jači i zdraviji. Vrlo je rado dolazio u Lovreć. Posebno je bio zauzet prigodom znanstvenog skupa u Lovreću 1985. Tada je održao prvi govor o pokojnom fra Šimunu Milinoviću, nadbiskupu. U knjizi *Župe Imotske krajine* napisao je o Lovreću 64 stranice. Na spomenutom znanstvenom skupu tumačio je izložbu. Zauzeo se i oko prikupljanja i postavljanja izložbe. Tijekom znanstvenog skupa fra Vjeko je odlučio i doista napisao povijesni roman o pok. nadbiskupu Milinoviću pod imenom *Plamen iz kamena*, koji je izašao 1985.

Fra Vjeko Vrčić, neumorni kroničar Imotske krajine i Lovreća

U tom romanu fra Vjeko ne samo što zanimljivo opisuje fra Šimuna Milinovića, nego živo opisuje i običaje u župi Lovreć-Opanci.

Zahvaljujemo mu za sve što je učinio za našu Župu.

JOZO (JOKO) MILINOVIĆ

Rođen je 1941. godine u Lovreću. Diplomirao je na Višoj grafičkoj školi u Zagrebu. Priznati je gospodarstveni stručnjak u grafičkoj industriji Zagreba. Dugi niz godina uspješno je radio u *Grafičkom zavodu Hrvatske*. Direktor je izdavačko–grafičkog poduzeća *August Šenoa* u Zagrebu. Pokrenuo je niz edicija zapaženih u kulturnim zbivanjima grada Zagreba, kao i godišnju nagradu »A. Šenoa« za roman iz zagrebačkog života.

MARKO (MARINKO) OLUJIĆ

Rođen je 1940. godine u Lovreću. Diplomirao na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu. Istaknuti je stručnjak u vanjskotrgovinskom poslovanju. Uspješno je radio u poduzećima *Zagrebačka mljekara* i *Chemcolor* u Zagrebu. Direktor je izvozno–uvoznog poduzeća *Grelma* u Zagrebu.

JOZO MILINOVIĆ

Rođen u Lovreću. Diplomirao je na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu. Istaknuti je gospodarstvenik. Niz godina uspješno je radio u poduzeću *Vinoprodukt* u Zagrebu. Sada je direktor poduzeća *Gramat* u Zagrebu.

NAPOMENA AUTORA

Nisam, nažalost, uspio prikupiti biografije svih ljudi koji su ostavili traga u društvenom životu naše domovine, a rođeni su ili porijeklom iz Lovreća. Ovime se ispričavam zbog toga propusta, u nadi da će upravo ova knjiga potaknuti na dodatna istraživanja i prikupljanja potrebne građe.

Moram, međutim, među uspješnim ljudima našega kraja ipak posebno spomenuti neke ljude koji su na gospodarstvenom području postigli lijepe rezultate. To su:

- Dinko NIKOLIĆ, direktor poduzeća "Europatrade" u Zagrebu,
- Tomislav NIKOLIĆ, direktor "Strojorada" u Zagrebu,
- Ljiljana PETRIČEVIĆ, zastupnik "Siemensa" za dentalnu medicinu u Hrvatskoj,
- Vitomir ČAVRLJ, trgovac u Sindenfingenu, Njemačka,
- Anđelko MILINOVIĆ, trgovac u Frankfurtu, Njemačka,
- Milan ČALJKUŠIĆ-BIKIĆ, bagerist,
- Ante NIKOLIĆ, bagerist,
- Ivan i Nikola FRANKIĆ, bageristi.

UMJETNOST I KULTURA

GRADITELJSTVO

Tijekom ovog stoljeća (i prije) ljudi iz naše Župe veoma su mnogo polagali i ulagali u izgradnju obiteljskih kuća. U svim zaselcima, posebno u središtu Lovreća, sagrađeno je mnoštvo lijepih kamenih kuća (građenih od pravilno klesanoga kamena). To se moglo zbog toga što su gotovo svi naši ljudi radili u inozemstvu i prikupljali novac da bi jednoga dana skupili toliko da mogu sagraditi što ljepšu kuću, u tome su se ljudi natjecali. U to vrijeme građena je i velebna Župska crkva Sv. Duha u Lovreću, sva od pravilno klesanoga kamena. Crkva Sv. Ante sagrađena je u obliku križa, od kamena i vapna, a izvana ožbukana.

Crkva Sv. Ivana Krstitelja sagrađena je u klasičnom stilu. Prva dva metra visine sagrađena su od pravilno klesanoga kamena, a ostali dio crkve od betonskih bloketa i izvana ožbukan.

Godine 1950. sagrađena je velika osmogodišnja škola od kamena i vapna, izvana ožbukana. Godine 1970. sagrađena je Zdravstvena stanica novom tehnikom (armiranoga betona) i izvana je ožbukana. Nema klasičnoga krova, jer je pokrivena betonskom pločom. Godine 1980. u Nikolićima je sagrađena škola suvremenom tehnikom željeza, cementa i opeke, klasičnoga krova. Na isti način sagrađena je i nova lijepa Župska kuća u Lovreću 1981.

Proteklih dvadesetak godina, po svim zaselcima gradi se poneka nova obiteljska kuća. Kuće koje se u novije vrijeme grade rijetko su kamene. Većinom su izvana žbukane, a i drugačijeg stila. Ako je koja od kamena, samo je obložena njime.

Ne smije se izostaviti oveća zgrada u središtu Lovreća, koju je podiglo trgovačko poduzeće "Napredak", SIZ za školstvo i Mjesna zajednica.

Zgrada velike trafostanice na Kažiputu dugo je građena i lijepo sagrađena.

Na krajnjem zapadu Župe, prema Cisti, nalazi se velika zgrada "Pionirke" i zgrada Poduzeća za ceste, sagrađene pomoću velikih željeznih nosača (hangarskog tipa).

KIPARSTVO

U svim našim mnogobrojnim sakralnim objektima nalazi se veliki broj kiparskih djela.

U Župskoj crkvi: Veliko brončano Raspelo (rad akademskog kipara Krune Bošnjaka); brončana poprsja nadbiskupa Milinovića i graditelja Župske crkve, fra Joze Šimića (od istog kipara). Na glavnom oltaru te crkve nalaze se dva velika kipa od kararskog mramora: kip sv. Tome apostola i sv. Silvestra pape. Ovi su kipovi kao i oltar starinom iz Zadra. Na oltaru se nalaze kip uskrslog Isusa i nekoliko anđela. U crkvi su drveni kipovi: Gospe Lurdske, sv. Nikole, sv. Ante, sv. Stjepana i sv. Josipa. Uz oltar se nalazi oveći drveni križ. U Lurdskoj spilji nalazi se Gospin kip i kip sv. Bernardice (od sintetičkog materijala).

U staroj crkvi osrednji je kip Gospe žalosne (stari drveni) i drveno-brončani križ.

U crkvi sv. Ante ima: kip sv. Ante i Srca Isusova (od drveta) i Gospe Lurdske (od gipsa).

U crkvi Sv. Ivana nalaze se tri veća kipa od terakote: uskrsli Isus, Gospa i sv. Ivan Krstitelj (od kiparice Lojzike Ulman iz Vinkovaca). U istoj crkvi je i kip sv. Mihovila (iz Italije).

Dijelovi oltara u Župskoj crkvi, novi oltar, krstionica, ambon, novi su klesarski i umjetnički radovi, a umjetnički rad je i stari drveni oltar u staroj Župskoj crkvi.

Po nacrtu Lojzike Ulman izrađeni su u crkvi Sv. Ivana kameni oltar, ambon i kamenica za vodu. U oltar je usječeno svetohranište (umjetnički rad, bakreno-mjedeni). Od istoga materijala izrađena su dva dvostruka svijećnjaka za oltar.

Posebno treba istaknuti u staroj crkvi nosač uskrsne svijeće, koji je pravo remek-djelo. Lijepa je i kamenica za vodu kod pobočnih vrata u istoj crkvi. U staroj crkvi nalazi se vrlo stara kamena krstionica, a u Župskoj crkvi 14 postaja Križnoga puta (reljef u drvu, tirolski rad).

U Osmogodišnjoj školi nalazi se brončano poprsje S. S. Kranjčevića i gipsani spomenik Tina Ujevića (oba djelo kipara Krune Bošnjaka).

Svojevrsna kiparska i klesarska djela su i mnogobrojni stećci i reljefi na njima. Glavnina stećaka nalazi se na Mramoru i zapadno od Zdravstvene stanice u Dragi (u Markuzovoj ogradi). Stećci su iz 14. i 15. stoljeća.

Godine 1934. nabavljene su jaslice s kipovima od 25 cm, i još i danas su u uporabi u crkvi.

KRUNO BOŠNJAK, kipar

"Za sve nepredviđeno kažu: stvori se. Čarolije i gatanja, i gatke pričalice, i basne, i odgonetke, i vile, i vilenjaci. I mjesec okrenutih rogova i kolo djevojačko na stećku. Stvori se konj na oblaku i ovca na čatrnji. I ja sam se stvorio na sopici, ispod murve u Bošnjacima, na Lovreću." (Citat iz "Podsjetnika za pismo Kruni Bošnjaku" Jure Kaštelana, Split, 1976.g.)

I stvori se Kruno Bošnjak u Bošnjacima, na Lovreću 4. listopada 1936. godine od majke Anđe rođ. Petričević i oca pok. Jakova, s još dva brata i tri sestre. Poslije završene osnovne škole u Lovreću Kruno je upućen na školovanje u Zagreb, gdje završava srednju školu 1959. g., a zatim i Akademiju likovnih umjetnosti 1964. g.

Kiparsku tehniku usavršava u radionici prof. Frane Kršinića od 1964. do 1968. Danas je profesor na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu.

Njegova kiparska ruka, nadahnuta genima majke Anđe (koja je i sama rado oblikovala male figure od štuka i slikala uljenim bojama), oživjela je podatnu glinenu masu u figuraciju duha rodne mu grude - Hrvatske. I tako nastaju figure od gipsa, terakote, drva, kamena i bronce, u kojima se izražava snaga i monumentalnost malih figura.

"U Bošnjakovu portretnom kiparstvu, koje je u osnovi minijaturalističko, vidimo i dimenziju monumentalnoga, koja se očituje kroz simbolsku stvarnost

kipa" - kaže Milan Bešlić, a Vid Mihičić piše: "Njegov Krsto Hegedušić veći je od konja i konjanika pred zagrebačkim Kolodvorom, iako je tek dvadesetak centimetara visok", i "Bošnjak kad najspontanije radi, on ne može a da ne kritizira i malo karikira".

Kruno u svojim likovima potencira bitne elemente značaja što graniči s karikiranjem. U njegovim radovima osjeća se naklonjenost vlastitim korijenima, hrvatskim izvorištima, ispod one murve u Bošnjacima, pa i šire, sve do bijelog Zagreba i dalje u Europu.

To kretanje u Kruninu stvaralaštvu nije se uklopilo u koncept jugokomunističke vlasti, te ga tadašnja kritika okarakterizira kao "sasvim demodiranoga i prevladanoga". Josip Depolo kaže: "Mislim da nije nimalo teško odgonetnuti razloge zbog kojih je Kruno Bošnjak ostao određeno razdoblje povijesno izoliran upravo u likovnoj kritici.".

Kruno se nije dao duhovno slomiti; nastavio je svoj izabrani put stvarajući figure Ivana Meštrovića, Tina Ujevića, Ivana Raosa, Fabijana Šovagovića, Jure Kaštelana, Raspela, Put križa, Sv. Ante.

"Ako sam rođen kao radost, i ako sam rođen kao ljubav,
i da imam srce toplije i zlatnije od sunca,
i da imam srce srebrenije od mjeseca,
i tada tebi bih ga darovao - ljubavi moja, Hrvatska moja sveta"
(Iz pjesme "Hrvatska moja sveta" 1992.)

Tako je došlo vrijeme da se Kruno slobodno može posvetiti svojim izvorištima, svojoj Hrvatskoj, a tu radost neskriveno iznosi kiparskim ciklusom "Ljudi za sva hrvatska vremena" 1992., gdje u sedam figura (Hans Dietrich Genscher, Ivan Pavao II., Helmut Kohl, Alois Mock, Margaret Thatcher, Franjo Tuđman i Hrvatski vojnik) iskazuje svoje veselje i zahvalnost na potpori pri stvaranju samostalne Republike Hrvatske. U ovim malim figurama vidimo svu njihovu monumentalnost u kiparskom smislu i monumentalnost njihovih djela koja su učinili za Hrvatsku. Josip Depolo kaže: "Bošnjak je nastojao pronaći njihov zajednički nazivnik, a taj je, bez sumnje, humanizam s čvrstim uporištem u zapadnoeuropskom svjetonazoru."

Prigodom Bošnjakove izložbe u Dubrovniku, Depolo zaključuje: "U postmodernoj teško je naći majstora koji je figuraciji dao dublju dimenziju ekspresivnosti i vratio ljudskom liku humani dignitet, osmislio ga na razini individualnosti i pružio novu mu šansu u hrvatskoj postmodernoj."

Kruno se osim kiparstvom bavi i grafikom, crtežom, a ponekad slika uljem na platnu. Sudjeluje na izložbama od 1965. god., a samostalno izlaže u Zagrebu (1967., 1976. i 1984.), u Imotskom (1976., 1978., 1981.), u Splitu (1977.), u Osijeku (1978.), u Opuzenu (1982.), u Varaždinu (1985.) i Dubrovniku (1989.).

Izradio je mnogo javnih spomenika kao: Put križa (1972.) u Podmilačju, sv. Ante (1975.) u Bihaću, Put križa (1978.) u Derventi, sv. Franjo (1980.) u Hrvatskoj Tišini, Gospe od Anđela (1984.) u Tramošnici Gornjoj, spomenik Tinu Ujeviću (1981.) u Imotskome, Put križa u Vitezu, kip sv. Ante (1987.) u Zagrebu, kip popa glagoljaša (1989.) u Gatima. Autor je mnogih portreta i poprsja, npr. S. S. Kranjčevića u istoimenoj školi u Lovreću, gdje je poklonio i gipsani odljev Tina Ujevića.

U crkvi Sv. Duha u Lovreću nalazi se njegovo veliko brončano raspelo i dva poprsja: fra Šimuna Milinovića i fra Josipa Šimića.

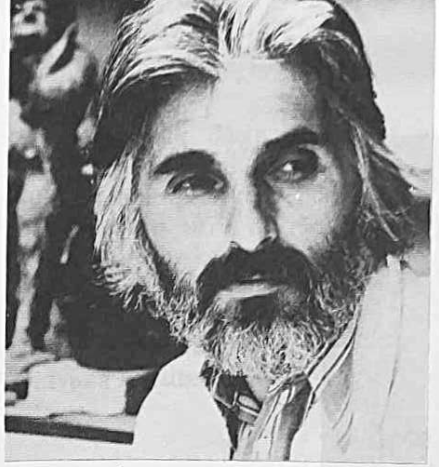

Prof. Kruno Bošnjak, akademski kipar

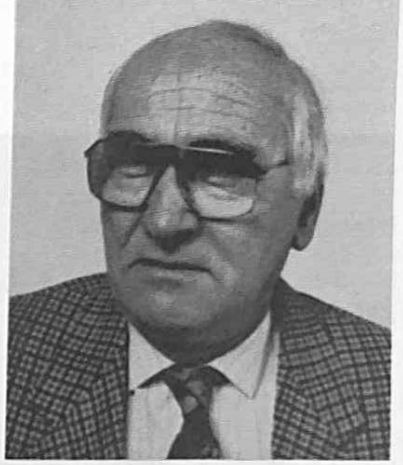

Prof. Marijan Zaradić, akademski kipar

MARIJAN-BRANKO ZARADIĆ

Rođen je 17. kolovoza 1933. godine u Lovreću, Imotski. Školu primijenjene umjetnosti završio u Zagrebu, Akademiju likovnih umjetnosti također u Zagrebu u klasi akademika Vanje Radauša, a majstorsku radionicu kod akademika Antuna Augustinčića.

Kiparstvom se bavi od 1961. godine i autor je priličnog broja poprsja odnosno bista istaknutih ličnosti iz javnog, znanstvenog i kulturnog života.

Izradio je bezbroj plaketa, medalja i sportskih trofeja što su se minulih destetljeća dodjeljivali najistaknutijim športašima i momčadima Zagreba, Hrvatske i bivše Jugoslavije. Uz ostalo, Zaradić je autor svih trofeja što ih dodjeljuje uredništvo zagrebačkog dnevnog športskog lista *Sportske novosti*, zatim trofeja "Marjan", trofeja košarkaškog prvenstva, svih športskih trofeja grada Zagreba i Hrvatske, trofeja "Zlatne skije", prelaznog pokala za nogometno prvenstvo Hrvatske itd. Dobitnik je gotovo svih najviših priznanja hrvatskih športskih organizacija za likovno rješenje...

Kao kipar izlagao je uglavnom na kolektivnim izložbama s ostalim skulptorima iz Hrvatske.

Kipar Marijan Zaradić, poznatiji kao Branko, bio je svestrani športaš i športski radnik. Bavio se nogometom, šahom, kuglanjem i bridžom.

Dugi niz godina bio je član Šahovskog kluba "Zagreb" i član momčadi koja je osvojila prvenstvo države u šahu, a kao član ekipe "Zagreba" osvojio je prvenstvo države (momčadsko) i u bridžu.

Zapažene rezultate polučio je i u nogometu (igrao u "Lokomotivi" i u "Mladosti"). Više puta nastupao je i u studentskoj nogometnoj reprezentaciji Hrvatske.

Osnivač je, potpredsjednik i dugogodišnji predsjednik Bridž kluba "Zagreb", član komisije Nogometnog saveza Hrvatske za podmladak i dužnosnik u mnogim športskim organizacijama.

U dva navrata bio je direktor radionice primijenjene umjetnosti u Zagrebu, a sada je profesor Škole primijenjene umjetnosti i dizajna u Zagrebu.

Pjevanje Psalama na Duhove 1990.

SLIKARSTVO

U našim sakralnim objektima ima izvornih umjetničkih slika i reprodukcija. U Župskoj crkvi akademski slikar Josip Biffel iz Zagreba naslikao je sliku: Silazak Duha Svetoga (138x109 cm), na platnu, 1989. U staroj crkvi je glavna oltarna slika: Silazak Duha Svetoga na platnu iz 1737. S lijeve i desne strane slikar-konzervator Slavko Alač iz Splita 1978. naslikao je na platnu sv. Nikolu Tavelića i bl. (onda) Leopolda Mandića (dobro stoje kao triptih), Tom prigodom obnovljena je jedna stara Gospina slika koja se čuva u sakristiji stare crkve. U crkvi Sv. Ante (na stropu) akademski slikar Vlade Marijanović oslikao je cijeli strop slikama najvažnijih događaja iz Isusova života. Tijekom vremena slike su od vlage propale i pri obnovi crkve 1983. dignute. Isti slikar naslikao je 1934. veliku sliku nadbiskupa Milinovića i veliku sliku župnika fra Joze Šimića. Obje se nalaze u Župskoj kapeli kod Župske crkve. U pet kapela su razne slike i kipovi Gospini i sv. Jurja.

Nastavnik Josip Petričević Antin naslikao je mnogo slika svetaca, krajolika, Lovrećke crkve, Lovreća i dr. Iz naše župe ima više akademskih slikara i kipara (Roko Domić, Stipe Frankić, Kruno Bošnjak).

U lipnju 1979. dovršeno je u Čakovcu tiskanje 5 vrsta razglednica naših crkava (3 župske crkve, 2 ostalih crkava). U početku su se ljudi prilično zanimali za njih, ali nakon jedne godine već su se ohladili.

U Župskoj crkvi nalaze se 4 crkvene zastave: Duha Svetoga, sv. Franje, Gospina (i sv. Ante) te sv. Tarzicija (ministrantska). U crkvi sv. Ivana zastava je sv. Ivana Krstitelja. Sve slike na zastavama su klasične.

PJESNIŠTVO

Narodno pjesništvo u našoj Župi vrlo je bogato, što se vidi u pjevanju gange. Još do danas je živo nekoliko guslara: Ivan Čaljkušić, Miroslav Šimundić i dr.

Andrija Šimundić (umoro 1977.) pjevao je mnoge, dobre i duge pjesme u desetercu. I njegova kći Marija ima mnoštvo vjerskih i rodoljubnih pjesama. Poznat je i Mate Šimundić (Lugarić) koji je isto tako spjevao mnogo narodnih pjesama.* Kipar Kruno Bošnjak ogledao se i u sastavljanju pjesama.

Svakako je najpoznatija časna sestra Marija (Anka) Petričević, koja je dosad tiskala 15 zbirki pjesama. Pjesme je pjevala i njezina, sad već pokojna, sestra Anđelka.

Ante Petričević p. Marijana (sad živi u Trpnju), pjeva čitave vjerske spjevove i dr.

SESTRICA SMRT

Mnogi ljudi kad na smrt pomisle,
krvca im se u žilama smrzne;
preklinjući tu našu sestricu
u njoj vide tešku dušmanicu.

A ja mislim da to nije tako,
s njom se mora pomiriti svatko;
nije ona neprijatelj ljudi,
ona svakog pravim putem vodi.

Pravim putem, koji ti pripada
i kojega si sam sebi odabra.
Samo kad bi smrt sestrica htila,
pa svakome od nas poručila.

Kad će doći, da se pakujemo,
jer je vrijeme isteklo ovamo.
Al' to neće nikom učiniti,
zato moraš uvijek spreman biti.

Spjevala *Marija Šimundić*, ž. Jure (kći Andrije Šimundića)

* ...kao na primjer "Pisma o galentarin"

HRVATSKA MOJA SVETA

Ako sam rođen kao radost, i ako sam rođen kao ljubav,
i da imam srce toplije i zlatnije od sunca,
i da imam srce srebrenije od mjeseca,
i tada Tebi bih ga darovao -
ljubavi moja, Hrvatska moja sveta.

I moji prvi koraci volje i radosti bijahu za Tebe;
i dok mi lagan povjetarac milovaše lice dječačko,
i blag i nestašan radovah se Tebi;
i trnjem posuti puti,
bosim nogama mojim ja koračah uzdignuta čela -
s Tobom, ljubavi moja, Hrvatska moja sveta.

I kad spoznah mudrost starca,
i kad mi ode i pjesme kazivahu
i o strijelama, i o burama i olujama, i o otiscima kopita,
i o boli i suzi na plemenitom licu Tvom -
Ti si ljubav moja, Hrvatska moja sveta.

I dok sam mladac napasao oči letom po kršćanskoj Evropi,
i dok pjevah po odajama Louvrea pariške šansone,
i dok se molih u Sikstini, i šetah otmjenim Londonom,
pa ni beč, Pešta, niti zlatna Praha, München ili Prado,
ne zasjeniše Donata ni Buvinu, niti Radovana ili Jurja,
zgrčen u meni Meštrov Job;
i onda kad mi uz srce priraste čarobna Firenca,
u srcu mom su oči Imotskih jezera, i Zagreb moj -
i Ti, ljubavi moja, Hrvatska moja sveta.

I dok golim rukama i bijelim grudima mladost naša
čvrstinom kamena stupa
stade na put čeličnim nemanima, rigačima vatre,
a pod oblacima crnim, teškim sijačima smrti;
i kad suludi i krvoločni ljudožderi nasrću
na svetinje, na starce, na djecu, na baštinu našu,
na sve drago što dušu Tvoju ima -
Ti si ljubav moja, Hrvatska moja sveta.

I kad zelen humak prekri
prerano usahle modre i smeđe, i crne oči,
ja sijed klečim sklopljenih ruku,
a niz blijedo lice, tuge i radosti, suze mi teku;
i dok nad humkom mirisav cvijet raste,
što uzlet tvom je visoku letu -
Ti si ljubav moja, Hrvatska moja sveta.

Kruno Bošnjak

U Zagrebu, 5. ožujka 1992.

Dječji recital na Prvoj pričesti. Za vrijeme fra Paulina. Priredio fra A. Ribičić

Djeca predstavljaju "Sedam sv. sakramenata", za župnikovanja fra Paulina Vukovića

U DUHU SLUŠAM...
(Rodnom mjestu Lovreću)

U duhu slušam zvuk zvonova svojih,
I motrim žarke "svitnjake" na visu;
Sjećam se zora - proplanaka Tvojih...
Sjećanja na Te izblijedjela nisu.

...Opet sam dijete... Za Monstrancom stupam,
I sipljem na nju mirisave lati...
U sjaju ja se božanskome kupam;
Vječnost je ovdje... Ne prolaze sati.

I slušam zvona... Krasota se sliva...
O, to na svadbu Jaganjčevu zvoni...
I srce - duh mi preobražen biva,
I duša moja u Sjaj vječni roni.

S Tobom ću, Majko, bijelom cestom poći...
Uz zvona - pjesma pratit će nas meka;
Ljubavi svojoj ja ću s Tobom doći...
Na pragu cvjetnih dveri On me čeka.

S. Marija od Presvetoga Srca
Anka Petričević

Samostan sv. Klare
Split, 27. svibnja 1993.

KAPELICA

Jedna mala kapelica, u srcu je mom,
to je našoj Gospi mali dom.
Draga naša majko budi sretna tu
i usliši našu molitvu.

Siromašno bješe ovo selo malo,
koje ti je ovu kapelicu dalo.
Al' uz pomoć tvoju i tvoga sina
došli smo do mnogih milina.

Zato ti, Gospe, velika hvala,
mnogo si nam milosti dala.
I dalje se, Gospe, molimo tebi,
da nas dušmani uništili ne bi.

Ti si sada, Gospe, naša stanovnica
ljube tebe Šimundići,
stari, mladi, i djeca.
Majko Nebeska ime smo ti dali,
Kraljicom neba i zemlje
smo te nazvali.

Šimundići selo je malo,
bez svojih stanovnika je ostalo,
mnogih dragih i milih,
što su se tu porodili.

Odvela nas bijeda
po cijelome svijetu,
mnoge, Gospe, povrati opet tu.
I svi naši pokojnici mili,
ovoj bi se kapelici veselili.

Sada mila Marijo Djevice,
spomeni se njihove dušice.
Blagoslovi, Gospe, ovo malo selo,
da živimo složno, zdravo i veselo.

Marija Šimundić

MLADENKA – ANA (ANKA) PETRIĆEVIĆ
(časna sestra Marija od Presvetog Srca)

Rođena je 2. I. 1930. godine u Lovreću, gdje je i krštena. Osnovnu školu završila je u Lovreću živeći sa svojim roditeljima Marijanom i majkom Katom rođenom Matković, koji su joj rodili dva brata, Ivana i Miju-Milu, te tri sestre, p. Anđelku, Maricu (časnu sestru Miroslavu) i Branislavu.

Gimnaziju je završila u Križevcima, Zagrebu i Splitu i zatim diplomirala na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu (hrvatski jezik i književnost) 11. X. 1955. U Zagrebu je diplomirala i teološki studij na Filozofsko-teološkom institutu D. I. kao izvanredan slušač.

Već u studentskim danima surađivala je u Studentskom listu, Književnom Jadranu, Hrvatskom kolu i Krugovima. Književni Jadran god. 1952. dodjeljuje joj prvu nagradu za poeziju. Pjesme su joj objavljene i u Antologiji hrvatske mlade poezije: Četrdesetorica.

Nakon završenoga Filozofskoga fakulteta, 8. prosinca 1955. moli da je prime u Red, u zatvorenom samostanu klarisa, u koji ulazi na Svijećnicu, 2. veljače 1956. godine, i ondje živi i radi do danas.

U samostanu je obavljala odgojne i upravne službe. Dugo godina bila je opatica svoga samostana. Bavi se duhovno-književnim i teološkim radom.

Do godine 1990. objavljene su joj ove knjige:

1. *Pjesme i dramoleti:* Stazama ljubavi (1961.), Zvijezda nad Betlehemom (1961. i 1967.), Moj bijeli dan (1962.), Nedopjevana pjesma (1964.), Sagni se, majko (1967.), U noći (1970.), Pjesma ljubavi (1974.), Ovdje je sva povijest moja (1976.), Magnificat (1980.), Alvernija (1982.), More sjaja (1983.), Apokalipsa (1986.), Otkupiteljeva ljubav (1986.), Ave Maria (1988.), Tužaljke (izdanje Književni krug 1989.).
2. *Dramska djela:* Juriš na Sinjsku tvrđavu (1971.), Plameni krijes (1973.), Pokrštenje Ilira i Hrvata (1976.), U sjaju križa (1980.).
3. *Prozna djela:* Duh ljubavi (1966.), Getsemanska ura (1971.), Za bolji svijet (1972.), Put ljubavi - Križni put (1975.), Bog je ljubav (1976. i 1989.), Samostan Sv. Klare (monografija) (1979.), Franjina ljubav na križu (1982.), Dar života (1985.), Tornju bjelokosni (1988.), Marija Majka Ljubavi (1988.), U svetištu duše (1988.), O otkupljenju i božanskom životu (1989.) i Žeđa za vječnom ljubavi (1990.).

Pjesme časne sestre Marije Petričević objavljene su i u antologiji Hrvatska duhovna lirika kao i u antologiji U sjeni Transcendencije.

Anka Petričević (č. s. Marija od Presv. Srca) klarisa, književnica

Časna sestra Marija pokrenula je 1975. god. i biblioteku asketsko-mističnih djela *Symposion*, u kojoj je kao urednica objavila 43 djela uglednih klasika kršćanske duhovnosti, popративši knjige svojim esejima - kritičkim prilogom. - U rukopisu ima više djela pripravljenih za tisak.

Svojim životom i djelima Sestra Marija - Anka Petričević - daje nam poruku i živo svjedočanstvo da Bog *jest* i da je On - *ljubav.*

PJEVANJE (GLAZBA)

Od pamtivijeka narod u ovome kraju pjeva gangu, svoj omiljeni način pjevanja. Taj način pjevanja u ovom narodu toliko je ukorijenjen da naši iseljenici u Slavoniji pjevaju gangu i do trećeg koljena. Povratnici iz Amerike, i nakon 50 godina nisu je zaboravili.

Seljačka smotra održana u Lovreću 1938. otvorila je bogatstvo monofonije o gangi, snagu ovoga zdravoga i oporog pjevanja. O tome je pisao i inozemni tisak.

Dana 23. VIII. 1936. održana je u Splitu pjevačka smotra uz sudjelovanje folklornih družina iz raznih krajeva Hrvatske. Tu su bili i pjevači iz Lovreća.

Pojedinačno pjevanje starih događaja obavljalo se uz gusle, što se još i danas u manjoj mjeri očuvalo. Pučke narodne pjesme stvaraju se još i danas, osobito uz neke važne događaje. Važnija politička zbivanja posebna su nadahnuća za stvaranje i pjevanje novih pjesama.

Glede pjevanja u crkvi, kod vjerskih obreda, možemo reći sljedeće: svećenik je u Lovreću tijekom 20. st. (a i prije) pjevao Misu na latinskom jeziku. Pjevači su Misu otpjevali na hrvatskome jeziku. To su obično bili zreliji muškarci, koji su pjevali u dva zbora naizmjenično. Svaki zbor su sačinjavala oko 3 pjevača. Pjevači su pjevali iz kora, odakle se pjevala i "pištula". I u Novoj crkvi se u početku pjevalo iz kora. Ovi pjevači imali su posebni napjev po kojem su pjevali Misu. Nažalost, u tom pjevanju narod nije imao udjela.

Župnik fra Jozo Šimić želio je unaprijediti crkveno pjevanje, pa je 1937. dobio pomoćnika fra Ivana Abrusa, koji je znao vrlo dobro svirati. Nakon fra Ivana dolazio je neko vrijeme fra Pavao Glibotić kao bogoslov, a poslije kao pomoćnik. Oni su se trudili organizirati nešto bolje pjevanje (posebno među djevojkama i djecom). Učili su ih i višeglasne pjesme i držali akademije (priredbe), u čemu su postizali lijepe uspjehe. Naučili su zbor pjevati latinski koralnu Misu, a u tome narod, da je i htio, nije znao ni mogao sudjelovati. I tako su učinili, usudio bih se reći, dvostruku pogrešku. Ipak, ne može se zanijekati da su mlađi svijet naučili pjevati mnoge lijepe pjesme, što se zadržalo i do danas.

Pri posveti nove Župske crkve sve obrede posvete i tijekom Mise pjevao je zbor bogoslova iz Makarske (12. XII. 1937.). Odmah, osam dana kasnije, 19. XII. 1937., fra Jozo uspio je okupiti sve crkvene zborove iz Imotske krajine u novu veliku crkvu da se ondje obavi natjecanje u pjevanju. Najbolje su pjevali iz župa Studenci i Podbablje. Tu je bila i Mara Matočec, seljačka spisateljica i jedna engleska novinarka.

U II. svjetskom ratu i desetak godina poslije rata prilično je zanemareno crkveno pjevanje. Neki ljudi koji su pjevali u ratu su poginuli, a neke su rastjerali. Pisac ovih redaka se zaprepastio kad je saznao da je u vrijeme župnikovanja fra Frane Petričevića bilo od civilnih vlasti zabranjeno djevojkama pjevati iz kora. To je župnik javno s oltara rekao. U to su doba još neki muškarci pjevali u crkvi. Ipak, nakon nekoga vremena prevladalo je u crkvi pjevanje žena i djevojaka, posebno iz Bošnjaka, gdje je bio pravi "rudnik" izvrsnih pjevačica.

Č. s. Miroslava s pjevačicama

Fra Ivica Udovičić vodi pjevanje u Lovreću (1984.)

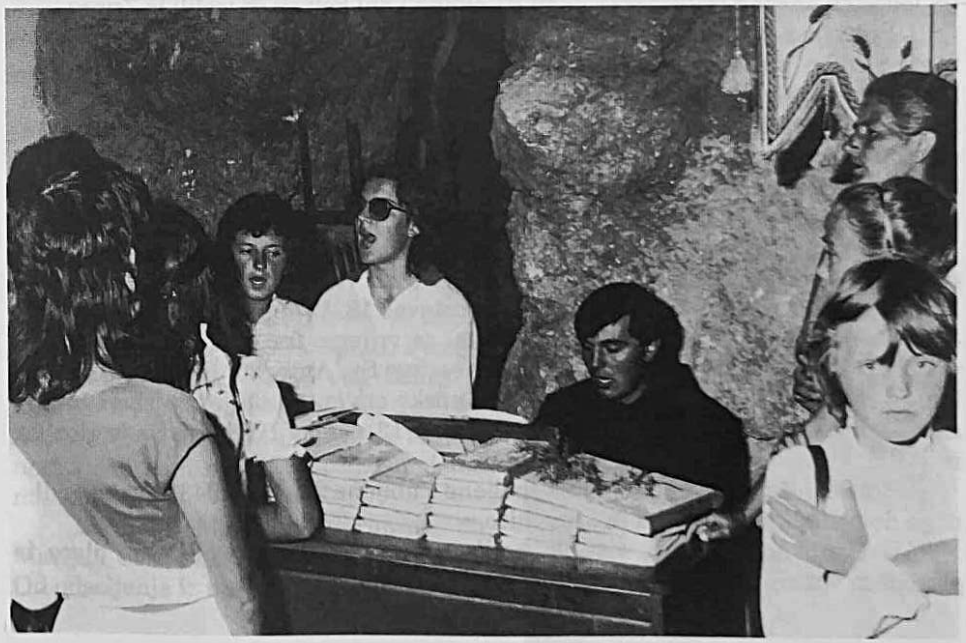

Župnik fra Ante Anić (17. XII. 1972.) doveo je u dva autobusa iz Dubrovnika (iz samostana Male braće) dva pjevačka zbora: dječji zbor i mješoviti zbor. Pjevali su Misu i držali koncert.

Kad je za župnika došao fra Anđelko Šimić, on je po svom svećeničko-liturgijskom odgoju glavni naglasak stavio na liturgijsko-pučko pjevanje. Mnogo se trudio da pjeva cijela crkva (od male djece do staraca), koliko mogu. Da bi se u tome uspjelo, mnogo mu je pomoglo ozvučenje u crkvi, jer se tako moglo voditi i u pjevanju ujedinjavati narod i u ovako velikoj crkvi kao što je naša.

U početku je s fra Anđelkom u župi bio fra Pavao Glibotić, koji je dobro znao svirati, pa je mnogo pomogao pri poučavanju u pjevanju. Fra Pavao je opet 1981. nešto dulje vrijeme bio u Lovreću. Tada je posebna briga posvećena poučavanju djece i mladeži. Tijekom obreda (prije ili poslije) poučavalo se sve ostale vjernike u crkvi. Svi su naučili pjevati pučku Misu fra Ivana Glibotića. Učile su se božićne, korizmene i uskrsne pjesme, a i sve pjesme u Velikom tjednu. Naučilo se više Gospinih pjesama i obnovile su se stare. Veliki dio vjeronauka posvetio se za poučavanje djece u pjevanju, posebno uoči Božića i u Korizmi.

Crkva je doista oživjela. Bilo je odličnih glasova i pjevača. Trebalo je samo vjere i oduševljenja pa da velebna crkva zanosno pjeva, iako nije bilo pomaganja sviranjem. Mnoge su se osobe sa strane čudile tome i nisu mogle vjerovati da ovako može sav narod pjevati. God. 1990. došao je za župnika fra Dinko Bekavac, koji zna svirati, što znači veliku pomoć kad treba unaprijediti pjevanje. U 1992. počela je svirati Tomislava Mustapić Ljubomirova. Ona se lako i dobro snalazi u tome. Tako je spašeno pjevanje barem djelomično, jer se Župa u proteklih 15 godina prepolovila. Što se pak tiče mladih i više se nego prepolovila. Priličan broj onih koji su bili glavni oslonac u pjevanju odselio se iz Župe ili su nakon udaje žene slabije pohađale Misu. I danas crkva prigodom nekih blagdana jednako snažno oživi, jer se nađu na okupu i oni koji su se iselili iz Župe.

Potrebito je neprekidno moliti, učiti i uvjeravati narod da svatko u crkvi može i treba pjevati. Bog od svakoga vjernika traži da mu javno izrazi hvalu. Stoga se preporučuje da uvijek jedan od boljih pjevača ili pjevačica pjeva u mikrofon, jer će tako poticati i ujedinjavati narod u skladnome pjevanju u ovako velikoj crkvi.

Prigodom znanstvenoga skupa, održanog u župi Lovreć 1985., bogoslovi iz Makarske pjevali su tijekom Mise višeglasne pjesme.

Više puta *VIS "Milovan"* bogoslova iz Makarske dolazio je u našu Župu održavati koncerte. Tako je bio: 12. VI. 1977., 22. V. 1983., 1. V. 1985. i 6. XII. 1986. VIS "Dominik" iz Splita kod nas je gostovao 18. V. 1986.

Limena glazba je u nekoliko navrata, za vrijeme fra Joze Šimića, svirala pri crkvenim svečanostima: pri blagoslovu crkve Sv. Ante, 25. II. 1934. (Glazba Gospe Sinjske); prigodom posvete nove Župske crkve svirala je Sinjska i Imotska glazba; kod mlade Mise fra Serafina Rajića 13. ožujka 1938. svirala je glazba iz Trilja.

Pri obilježavanju spomena na spaljene i ubijene 22. VII. 1943., svake godine je dolazila limena glazba iz Žrnovnice.

U Osnovnoj se školi, više ili manje - trajno, njegovalo pjevanje djece i prigodom važnijih događaja održavale su se priredbe.

GLUMA

Za vrijeme župnikovanja fra Joze Šimića, nekoliko puta su održavane priredbe u Lovreću prigodom crkvenih proslava i važnijih društvenih događaja.

Dana *6. VI. 1971.* (za vrijeme fra Ante Anića) sjemeništarci iz Sinja održali su priredbu za propagiranje duhovnih znanja.

2. I. 1977. mladež iz Runovića održala je priredbu u našoj crkvi.

Bogoslovi iz Makarske, u dva su navrata priređivali "Muku Isusovu". *6. VI. 1982.* mladež iz Makarske, pod vodstvom župnika don Ante Jurića, održala je priredbu "Tarzicije". *2. II. 1986.* mladež iz Prološca, pod vodstvom fra Dinka Bošnjaka, održala je priredbu: problem iseljavanja.

Često smo sami priređivali u Župi recitale, osobito prigodom znanstvenoga skupa 1985. te održavanja Krizmi i Mladih Misa.

Osmogodišnja škola u Lovreću je nekoliko puta godišnje održavala različite priredbe.

SESTRE SEKELEZ

Iz naše župe završile su glumačke škole i rade u glumi dvije sestre: Marija i Bernarda Sekelez Marijanove, koje žive i rade u Zagrebu. Posebno se ističe Marija svojim mnogobrojnim nastupima.

Marija Sekelez rođena je 22. II. 1950. u Vukovaru, a odrasla u Splitu, gdje je završila Školu za zdravstvene tehničare laboratorijskog smjera.

Odlazi zatim u Zagreb, gdje istovremeno studira i diplomira na Akademiji za dramsku umjetnost i na Filozofskom fakultetu.

Živi i radi u Zagrebu kao član kazališta ITD. Nastupala je na televiziji, na radiju, filmu, u više od 50 drama i 50-ak TV serija.

U kazalištu je glumila u više od 30 drama, oko 2000 puta. Nagrađena je sa tri republičke nagrade, a najviše se istakla svojim samostalnim projektima s kojima je nastupala u cijelom svijetu.

U novije vrijeme na HTV-u je kao autorica domoljubnih emisija: "Dok nam živo srce bije" i "Duša Hrvata", kojima je postigla velik uspjeh kod gledateljstva.

Osjeća se Lovrećankom i uvijek se iznova vraća u mjesto odakle je njezin tata, njezin djed, gdje su u biti njezini korijeni i kamo istinski pripada, na što je posebno ponosna.

Marija Sekelez, dramski umjetnik

Njezina sestra *Bernarda Sekelez*, rođena je 12. XI. 1953. u Splitu. Poslije završene trgovačke škole ona odlazi u Zagreb na studij filmske montaže na Akademiji za kazališnu i filmsku umjetnost i sad radi na HTV-u kao majstor montaže.

Roditelji Marije i Bernarde su Marijan Sekelez i Ivka rođena Vukušić. Od odseljenja iz naše župe žive u Splitu.

Iz naše župe ima priličan broj ljudi koji su radili i danas rade i na znanstvenom području. Posebno se ističu: fra Šimun Milinović, nadbiskup; fra Jozo Olujić, biolog; dr. Mate Šimundić, jezikoslovac; dr. Ivan Petričević, pulmonolog; dr. Marijan Bošnjak, kemičar; dr. Božo Mustapić, kemičar; Ivan Bekavac-Basić, latinist; dr. fra Stipe Nosić, teolog.

PROF. IVAN BEKAVAC BASIĆ

Rođen u Opancima 1950. godine. Osnovnu školu pohađao u Lovreću 1956.-1964, Franjevačku klasičnu gimnaziju u Sinju i poslije odslužene vojne obveze maturira 1970.

U Dubrovniku 1970.-1972. pohađa filozofsko-teološki seminar Franjevačke visoke teologije Makarska-Dubrovnik. 1972. nastavlja studij teologije kao civil na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu i diplomira 1976.

1973. upisuje u Beogradu studij filozofije da bi na semestru prešao u Zagreb i nastavio studij filozofije i latinskog jezika na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, na kojem diplomira 1978.

Poslije studija odslušao je dodiplomski studij marksizma i postdiplomske dvogodišnje studije iz dogmatske teologije, filozofije znanosti i suvremene filozofije.

Po završeteku studija radi u Slunju na srednjoj školi (1978.-1980.) Od 1980. radi u Zagrebu na Srednjoj medicinskoj školi (Zdravstveni obrazovni centar, odnosno Škola za zdravstvene tehničare) i predaje stručni medicinski latinski jezik.

Oženjen je i ima troje djece.

Sudjelovao je referatima na više stručnih i znanstvenih simpozija (Novi Sad, Žalec (Slovenija), Pula, Lovreć, Zagreb, Cres). Član je Hrvatskoga filozofskog društva i Hrvatskog društva klasičnih filologa. U oba je društva bio član Upravnog odbora (Predsjedništva), a trenutno je, ponovno, tajnik Hrvatskoga filozofskog društva. Član je i Hrvatskog esperantskog saveza u kojem je član Malog vijeća i potpredsjednik.

Prilozima sudjeluje u znanstvenim i stručnim časopisima, a javlja se i u novinama. Dosad je objavio u suradnji s prof. F. Međeralom udžbenik "Elementa linguae Latinae medicae (5 izdanja) za učenike srednjih zdravstvenih škola. Suautor je Latinsko-hrvatskog i hrvatsko-latinskog rječnika, čiji je redaktor. Za isti rječnik priredio je malu gramatiku latinskoga jezika. Uređuje i obavjesno glasilo *Filozofski glasnik* Hrvatskoga filozofskog društva.

DR. MARIJAN BOŠNJAK, dipl. inž. kemije

Rođen 2. XII. 1934. g. u Lovreću, od oca Jakova i Anđe r. Petričević. Pučku školu počeo je pohađati 1941. u Lovreću (u zgradi vlasništvo obitelji Petričević-Škegrić, učiteljica Anka Dragičević, vjeroučitelji fra Jozo Šimić i fra Pavao Glibotić). Zbog rata škola je bila ometana u radu već tijekom 1942. (2. razred), kad je nastava trajala svega oko 2 mjeseca. Nastavio je školovanje kao učenik 3. razreda tek krajem II. svjetskog rata, na Mrnjavcima (učitelj Nikola Frankić) i završio razred s odličnim uspjehom (uključivo s vjeronaukom koji je podučavao fra Frano Petričević). U jesen 1945. polazio je 4. razred na Mrnjavcima, ali je već u siječnju 1946. otišao u Bjelovar, k tetki Janji ud. Zaradić, poslije udanoj za glumca Franju Pejakovića.

U Bjelovaru je završio pučku školu (Nove Plavnice, učitelj Martin Vlahović) s odličnim uspjehom, upisao se u Realnu gimnaziju, u jesen 1946. (tada je 1. razred gimnazije počinjao po završenom 4. razredu pučke škole, a nastava je trajala 8 godina). Prvih 5 razreda gimnazije završio s odličnim uspjehom u Bjelovaru, a tijekom 6. razreda (1952.) preselio se u Split, gdje u gimnaziji "Vladimir Nazor" završava 8. razred s vrlo dobrim uspjehom, uspješno položivši Ispit zrelosti (uspjeh iz maturalnih predmeta odličan) 1954. g.

U jesen iste godine upisao se na Kemijsko-tehnološki odsjek Tehnološkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i diplomirao u prosincu 1959. kao jedan od najboljih studenata. Diplomski rad pisao je s područja organske kemije, pod vodstvom prof. dr. inž. Viktora Hahna. Tijekom studija uspješno je djelovao i kao demonstrator (student koji pomaže mlađim kolegama). Iako stipendist (2. polovice studija) Instituta "Ruđer Bošković", po završetku studija zaposlio se u Tvornici lijekova PLIVA u Zagrebu, koja je podmirila obveze prema Institutu "R. Bošković". Čim je stupio u radni odnos u Institutu Plive, upisao se na postdiplomski studij za područje "Kemija i tehnologija antibiotika" na Biotehnološkom odjelu Tehnološkog fakulteta u Zagrebu. Tijekom ljeta 1961. g. magistrirao je kao prvi (zahvaljujući abecednom redu) i najbolji polaznik (zahvaljujući daru Božjem i vlastitom trudu) prvoga organiziranog postdiplomskog studija u nas. Nakon toga djelovao kao jedan od voditelja Pogona za proizvodnju antibiotika, gdje bitno pridonosi afirmaciji Plive ne samo u nas već i u svijetu. Doktorirao je 1973. obranivši disertaciju "Kinetika biosinteze oksitetraciklina" na Biotehnološkom odjelu Tehnološkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (mentor prof. dr. inž. Vera Johanides).

U *Plivi* pretežno radi u Istraživačkom institutu, gdje značajno pridonosi razvoju industrijske proizvodnje antibiotika i enzima i razvoju tehnologija, ali i razvoju biotehnologije u Hrvatskoj. Nije zanemariv ni doprinos sveučilišnoj nastavi (vanjski profesor uključen je dodiplomsku i poslijediplomsku nastavu na Prehrambeno-biotehnološkom fakultetu u Zagrebu). Nagrađivan je za znanstvene doprinose na razini cijele Hrvatske, pri čemu je poglavito značajna znanstvena nagrada "Nikola Tesla" za znanstveni doprinos u području biokemijskog inženjerstva. Djelovao je i djeluje u radu strukovnih organizacija (Savez kemičara i tehnologa Hrvatske, Hrvatsko društvo za mikrobiologiju, Hrvatsko društvo za biotehnologiju, Europska federacija za biotehnologiju) te u Matici hrvatskoj (odjel za prirodoslovlje). Važno je pripomenuti da je Hrvatsko društvo za biotehnologiju utemeljeno po proglašenju Republike Hrvatske (1990.) i da je postalo članom Europske federacije za biotehnologiju već u studenom 1991., u čemu dr. Marijan Bošnjak ima osobnih zasluga.

Autor je četiri proizvodna patenta i nekih tehnoloških poboljšanja u Plivi, ali je značajnije oko 60 znanstvenih i stručnih radova objavljenih u zbornicima i časopisima s domaćom i međunarodnom recenzijom. Na tuzemnim i među-

narodnim znanstvenim skupovima iznio je oko 80 radova, a cijenjen je i kao recenzent stručnih i znanstvenih radova. U svom radu služi se hrvatskim, engleskim, francuskim i ruskim (dobro) te (površnije) njemačkim, poljskim i češkim jezikom. Djeluje i u Dobrotvornom društvu "Pliva", koje se istaklo u dobročinstvima tijekom domovinskog rata. Izvješćivao je svjetske znanstvenike o ratu u Hrvatskoj, moleći ih da se zauzmu u svojih vlasti za podršku Hrvatskoj. Bilo je i pozitivnih odjeka, odgovori su radovali, a poglavito odgovor barunice Margaret Thatcher, koja se i danas osobito zauzima za hrvatski narod.

Dr. Marijan Bošnjak

Prof. dr. Tomislav Matusinović

PROF. DR. TOMISLAV MATUSINOVIĆ

Rođen je 5. rujna 1942. u Zagrebu, gdje se i školovao. Završio je Tehnološki fakultet, na kojem je diplomirao 1965. godine.

Magistrirao je 1969. na Farmaceutsko-biokemijskom fakultetu u Zagrebu, a doktorirao 1974. na Tehnološkom fakultetu u Zagrebu.

Postdoktoratski studij obavio na Department of Chemistry na University of Chicago, a specijalizaciju na Department of Chemistry, Northwestern University u Evanstonu - oboje u SAD.

Od 1967. godine djeluje na Visokoj tehničkoj školi i Tehnološkom fakultetu u Zagrebu, u "Chromosu" je od 1980. do 1987. godine na poslovima razvoja i od 1987. godine ponovo na Sveučilištu, najprije na Tehnološkom fakultetu, a od 1991. godine na Fakultetu kemijskog inženjerstva i tehnologije Sveučilišta u Zagrebu.

Oženjen je i ima troje djece - Tanju, Tomislava i Zvonimira.

Objavio je niz stručnih napisa u domaćim i stranim publikacijama te sudjelovao na mnogim međunarodnim znanstvenim skupovima.

PROF. DR. MIJO MUSTAPIĆ

Rođen je 13. IX. 1930. u Lovreću, selo Dubrava. Osnovnu školu pohađao u rodnoj Dubravi, a realnu gimnaziju završio 1951. god. u Vinkovcima. Škol. godine 1951./52. upisao se na Tehnički fakultet, kemijsko-tehnološki odsjek u Zagrebu, gdje diplomira 1956. godine. Nakon završetka studija zaposlio se 1957. god. u tvornici "Đuro Đaković", Slav. Brod, gdje je radio kao samostalni projektant za projektiranje postrojenja kemijske i termičke pripreme pogonskih voda u termoenergetskim i industrijskim pogonima. Osim projektantskih poslova puštao je i vodio pokusne pogone termoenergetskih postojenja u cijeloj zemlji.

Nakon odsluženja vojnog roka ponovno se zapošljava u tvornici "Đuro Đaković", a 1959. godine primljen je za stalnog asistenta na Strojarsko-brodograđevnom fakultetu u Zagrebu, za kolegij "Tehnologija vode, goriva i maziva", gdje je bio voditelj vježbi i laboratorija.

Doktorsku disertaciju pod naslovom "Masa od raščinjavanja boksita (aluminatna pulpa) kao flokulans i adsorbens u procesu purifikacije vode" obranio je u veljači 1965. god. na Tehnološkom fakultetu u Zagrebu.

God. 1975. izabran je za docenta kolegija "Voda, gorivo i mazivo" i "Kemija u energetskim postrojenjima", a 1986. god. postaje viši znanstveni suradnik za znanstveno područje strojarstva, znanstvena disciplina "Energetsko strojarstvo". God. 1991. stječe znanstveno zvanje znanstveni savjetnik, a u rujnu 1991. izabran je za redovnog profesora. Na Fakultetu je na dužnosti predstojnika Zavoda za energetska postrojenja.

Osim obaveza u nastavi, aktivno je sudjelovao u organiziranom znanstveno-istraživačkom radu do 1980. god. u projektu Energetika, od 1980. do 1985. god. u projektu Termoenergetska oprema, a od 1985. godine u projektu "Strojarska oprema za energetiku".

Kao priznati stručnjak za problematiku korozije i pripremu pogonskih i industrijskih voda u termoenergetskim postrojenjima u više navrata je boravio u inozemstvu: SR Njemačka, Rusija, Indija, Irak, Čehoslovačka i Poljska.

Kao istaknuti stručnjak bio je stručni i znanstveni suradnik u poduzećima "Đuro Đaković", Slav. Brod, TPK Zagreb, Monting Zagreb, Cevovod Maribor, zatim stručni savjetnik u tijeku 20 godina kod tvrtke Bayer, Leverkusen, gdje je radio na području primjene jonskih izmjenjivača za područje bivše Jugoslavije i Istočne Europe.

Član je raznih stručnih udruženja. God. 1981. nagrađen je Medaljom Fakulteta strojarstva i brodogradnje, a 1989. dobio je priznanje u povodu 70. obljetnice studija strojarstva u Zagrebu.

God. 1990. na prijedlog Fakulteta strojarstva i brodogradnje dobiva Orden rada sa zlatnim vijencem. Govori engleski, njemački i ruski.

Možda bi trebalo istaći nova tehnološka rješenja na području tehnologije vode koje su rezultirala iz njegove stručne djelatnosti, kao što su posebna konstrukcija termičkih otplinjivača, dvoslojnih ionskih pročistača (filtra) za dekarbonizaciju i umekšavanje, sustav aeracije primjenom vodnih ejektora, sustav zaštite od sulfatizacije ionskih masa kod regeneracije primjenom

sumporne kiseline, sprečavanje taloženja soli i hidroksida pri izravnoj primjeni geotermalnih voda.

Kod svih ovih inovacija, novih tehnoloških rješenja, praktično su primijenjeni rezultati pokusnih ispitivanja. Prof. dr. Mijo Mustapić, djelujući kao asistent, docent, izvanredni profesor i redovni profesor tijekom više od 33 godine prenosi na naraštaje studenata strojarstva, budućih strojarskih inženjera, svoja znanja iz prakse i iz znanstvenoistraživačkog djelovanja u području gradnje i kemijske zaštite energetskih postrojenja i uređaja za opskrbu pitkom i industrijskom vodom, ispravnoga korištenja goriva i maziva.

Dosad je objavio 36 znanstvenih radova, te 126 projekata, studija i elaborata.

Dr. Mijo Mustapić

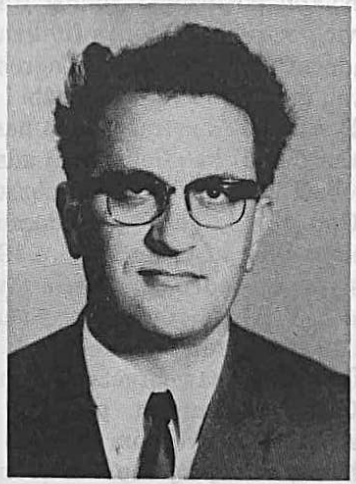

Prof. dr. Mate Šimundić, jezikoslovac

PROF. DR. MATE ŠIMUNDIĆ

Mate Šimundić zašao je u sedmo desetljeće svoga života. Rođen je u Lovreću 6. XI. 1928. Osnovnu školu pohađao u Lovreću. Rano je zavolio junačke narodne pjesme, osobito kad su pjevane uz gusle, te Kačićev Razgovor ugodni. Osim školskih čitanki bijaše mu dostupno jedino to štivo. Mnogo je narodnih pjesama znao napamet.

God. 1941. upisan je u Franjevačku klasičnu gimnaziju u Širokome Brijegu kao vanjski učenik. Zbog ratnih nevolja slijedeće godine njegov se otac seli u Slavoniju i nastanjuju se u Vrpolju. Odatle on redovito vlakom putuje u gimnaziju u Brod n/S. Zadnja dva razreda i ispit zrelosti završava u Osijeku 1949. i potom se upisuje na Filozofski fakultet u Zagrebu za skupinu hrvatskoga jezika i jugoslavenskih književnosti, uz ruski jezik s književnosti, a za izborni jezik uzeo je talijanski. Studij završava 1953.

Prvo namještenje dobio je u gimnaziji u Đakovu odmah nakon diplomiranja. Nakon godinu dana odlazi na odsluženje vojnog roka u

mornaricu, a odsluživši vojni rok dospijeva u vojni zatvor kao politički okrivljenik i biva otpušten nakon devet mjeseci. Tada se, na jesen 1956., uposlio u Osnovnoj školi u Lovreću, gdje ostaje četiri godine, a za to vrijeme prikuplja i sređuje građu za disertaciju. God. 1960. prelazi u Klasičnu gimnaziju u Splitu. Disertaciju Govor Imotske krajine i Bekije obranio je 1965. na matičnome fakultetu. Od početka 1966. profesorom je na Pedagoškome fakultetu u Mariboru, gdje predaje suvremeni hrvatski književni jezik, dijalektologiju i povijesnu gramatiku.

Znanstvenim se radom započeo baviti čim je diplomirao. Najprije se javio u zagrebačkome Jeziku, slijedili su prilozi u njemu te u drugim glasilima u domovini i tuđini. Redovito sudjeluje na znanstvenim skupovima o suvremenom hrvatskom književnom jeziku, dijalektologiji, povijesnoj gramatici, etimologiji i onomastici. Dosad je objavio nekoliko desetaka rasprava te više od stotinjak članaka. U središtu je navedena disertacija, gramatika Hrvatski ili srpski jezik i Rječnik osobnih imena. U Rječniku je 9 tisuća osnovnih osobnih imena, na svako otpada deset izvedenica, pa ih je ukupno sto tisuća. Po tome je najbogatiji imenskim podacima među takvim rječnicima u svijetu. Na vrhu je i hrvatskih rječnika. Dosad je otkrio oko tri tisuće starih hrvatskih osobnih imena, obradio ih i objasnio im značenje, što je dobra podloga za rječnik tih (starih) imena. Obradio je više toponima, oronima, horonima i hidronima na dalmatinskome i slavonskom prostoru. Priloge je objavljivao i u Bugarskoj, Češkoj i Slovačkoj, Poljskoj i Rusiji na njemačkome, ruskome, poljskom, engleskom, slovačkom i albanskom jeziku.

Na hrvatski je prevodio slovensku, poljsku i bugarsku liriku.

Poslije 1971. bijaše često i oštro napadan zbog hrvatskog nacionalizma. U tim su se napadima istakli mnogi znani i neznani Hrvati, kako bi potvrdili svoje sluganstvo i pridobili bolji položaj. Dakako, bio je otpušten iz službe, i to u Sloveniji na temelju optužbi što stizahu iz - Hrvatske. Na svoje je radno mjesto vraćen poslije godinu dana.

PROF. DR. IVAN PETRIČEVIĆ

Profesor dr. sci. Ivan Petričević, dr. med., primarijus, rodio se u Lovreću 24. studenog 1924. godine od oca Marinkice i majke Kate, rođ. Matković. Šestgodišnju osnovnu školu završio je u Lovreću, zatim pohađao i završio 6 razreda Biskupske klasične gimnazije u Splitu, a 7. i 8. razred u Isusovačkoj gimnaziji u Travniku, maturiravši s izvrsnim uspjehom 1944. godine, kad se upisao i na Medicinski fakultet u Zagrebu. Prekinuvši privremeno studij (zbog ratnih prilika), diplomirao je početkom 1952. godine. Radio je u Kliničkoj bolnici za plućne bolesti Jordanovac kao asistent prof. dr. Seada Midžića i ondje 1956. završio specijalizaciju iz pneumoftiziologije.

Zbog potrebe službe i teškog epidemiološkog stanja odlazi u Doboj, sudjelujući s malobrojnim liječnicima u osnivanju zdravstvene službe, koja je od stacionara za omladince na izgradnji pruge Šamac-Sarajevo dosegla razmjere suvremene bolnice s više od 1200 kreveta, pa je dr. Ivan unaprijeđen u zvanje primarijusa. Uza sav naporan dispanzerski i bolnički rad završio je tzv.

subspecijalizaciju iz pulmologije na Internoj klinici u Beogradu, stekavši time najvišu stručnu spremu. Težeći za stalnim usavršavanjem, izradio je doktorsku disertaciju i obranio je na Medicinskom fakultetu u Zagrebu, stekavši time akademski stupanj doktora znanosti.

Osnivanjem fakulteta u Banjaluci izabran je za izvanrednog, a zatim i redovnog sveučilišnog profesora na katedri Interne medicine, gdje je predavao do kraja zimskog semestra 1991./92. Odgojio je dvadesetak specijalista svoje struke, a stotinjak je liječnika provelo kod njega svoj obvezni staž.

Uza svoj liječnički i pedagoški rad bavio se i znanstvenim istraživanjima, te je u stručnim časopisima objavio više od pedeset stručnih i znanstvenih radova iz područja bronha, pluća i pleure. Osobito se bavio urođenim proširenjima bronha, što je i tematika njegove disertacije. Prikazao je bronhiektazije udružene s drugim manama razvoja, iznijevši dosad najveći poznati broj osoba s preokrenutim unutrašnjim organima u nas.

Proteklih se godina posvetio proučavanju štetnog djelovanja azbesta na ljudski organizam i prvi je u nas, po riječima prof. Beritića, objavio slučajeve azbestoze pleure i malignih promjena na njoj, kao posljedice ekološke ekspozicije azbesta.

Sudjelovao je na mnogim kongresima u zemlji i inozemstvu, na simpozijima, seminarima i stručnim sastancima, postigavši sve to usprkos političkoj nepodobnosti, u sredini gdje je teško bilo biti Hrvatom, pogotovo porijeklom iz Imotske Krajine, s pečatom katoličkoga odgoja. Postao je prvi primarijus Regionalnog Medicinskog centra u Doboju, prvi doktor znanosti i prvi sveučilišni profesor, ne, kako kaže, iz potrebe i osobne ambicije nego da bude primjer ohrabrenja pripadnicima svoga potisnutoga naroda.

U mladosti je pisao pjesme, ali je, kako kaže akademik Nikola Milićević, njegov stariji gimnazijski kolega, zakopao, nažalost, svoje pjesničke talente. Ipak je u tom pogledu svojoj sestri Anki po njezinu priznanju bio uzor da i sama počne pisati stihove.

Osim medicine proučavao je srednjovjekovnu povijest Bosne, osobito područje oko Usore, u čemu mu je mnogo pomoglo klasično školovanje. Pronašao je i objavio "Krstni list", tj. prvi spomen Doboja u latinskom pismu

Prof. dr. Ivan Petričević
istraživač stećaka

Dubrovčana caru Sigismundu 1415.g. U monografiji "Doboj" napisao je poglavlje o Povijesti zdravstva, a u knjizi "Kotorsko" iznio povijesni prilog o zbivanjima u Usori.

Posebno se zanimao za proučavanje stećaka, poglavito natpisa na njima. Ponovno je otkrio natpis na stećku "dobre žene Vladne", o kojem je pisao najveći Lovrećanin nadbiskup Šimun Milinović, ali su istraživači poslije to nijekali. Time je dokazao vjerodostojnost Milinovićeve tvrdnje. No, njegova je najveća zasluga za rodni kraj što je uspio pročitati natpis "dobrog junaka Vlkoja" sa stećka u Lovreću na lokalitetu Mramor-Kamenjak. Ovaj natpis koji je tijekom dvjesto godina od Fortisa do Katića ostao zagonetka za sve istraživače zbog svojeg poetskog sadržaja, po riječima prof. Mate Šimundića, prvi je dokaz ne samo pismenosti na hrvatskom jeziku u Imotskoj krajini nego i početak njezine književnosti.

Danas, vraćajući se korijenima, kao prognanik iz Banjaluke i izbjeglica iz Doboja, živi s obitelji u Baškoj Vodi.

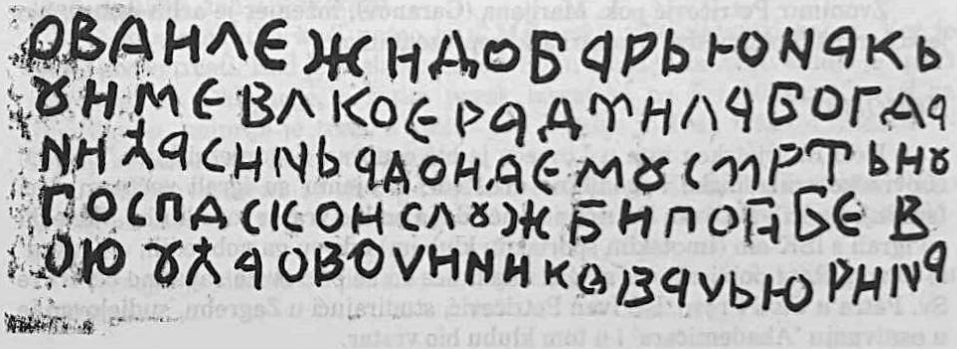

Transliteracija:
OVDI LEŽI DOBAR JUNAK
U IME VLKOE RADMILA BOGDA
NIĆA SIN A DOJDE MU SMRT I U
GOSP(O)DSKOJ SLUŽBI POGIBE V
OJU(O)UĆ A OVO ČINI KOVAČ JURINA

BOĆANJE

Vladimir Petričević Jozin (Jokičin), iz Mrnjavaca, bio je prvak Hrvatske u boćanju. Sad živi u Zagrebu.

HRVANJE

Marko Zaradić pok. Mate (Mašinov), uoči II. svjetskog rata bio je prvak Balkana u hrvanju. I u cirkusu je pokazivao mnoge vještine.

KOŠARKA

Pokraj naše škole nalazi se košarkaško igralište, gdje se djeca i mladež često zabavljaju, a taj prostor služi i za školska natjecanja u košarci.

Zvonimir Petričević pok. Marijana (Garanov), inženjer je arhitekture, bio je košarkaš "Lokomotive" i košarkaški reprezentativac.

NOGOMET

Uoči II. svjetskog rata u Lovreću je bio osnovan nogometni klub "LOND" (Lovrećko omladinsko nogometno društvo). U njemu su igrali većinom đaci (srednjoškolci). Dr. Ivan Petričević priča da je on bio vratar toga kluba. Kaže da su igrali s IŠK-om (Imotskim športskim klubom) i da su ga pobijedili, a "Orkan" iz Dugog Rata pobijedili su sa 4:1. Utakmice su se održavale zapadno od crkve Sv. Petra u Cisti Provo. Isti Ivan Petričević, studirajući u Zagrebu, sudjelovao je u osnivanju "Akademičara" i u tom klubu bio vratar.

Danas se kod škole djeca dosta igraju na malom igralištu i tamo održavaju školska nogometna natjecanja.

TRČANJE

Ivan Mustapić, rođen u Grabovcu, živi u našoj Župi (u Kuli). Nakon 1960-ih godina, u više navrata bio je prvak Dalmacije, Hrvatske, bivše Jugoslavije i Balkana u maratonu.

VATERPOLO

Žarko Olujić, pok. Ante, inženjer kemije (doktor znanosti), igrao je u zagrebačkoj "Mladosti".

MARKO BEKAVAC BASIĆ

Rođen u Opancima 1966. godine. Osnovnu školu završio u Lovreću, srednju u Imotskom, a studij prava upisao i apsolvirao na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Došavši u Zagreb, počeo je vježbati borilačke vještine (kung-fu) u klubu "Novi Zagreb", gdje je postigao zapažene rezultate. U to vrijeme sudjeluje na republičkim, saveznim i međunarodnim natjecanjima.

1988./89. prvak je grada Zagreba u full contactu u kategoriji do 75 kg. 1987.-1991. prvak je grada Zagreba u kung fu u kategoriji do 79 kg. 1988. je u Subotici postao prvak SFRJ u kung fu u kategoriji do 74 kg. 1989./90. prvak je Hrvatske u kategoriji do 75 kg. Pobjednik je turnira Slovenije u Ptuju 1988. i 1990. Trenutno je instruktor borilačkih sportova KICX BOXING i KUNG FU 4. stupnja.

IVAN MUSTAPIĆ, maratonac

Rođen je u Grabovcu 12. VII. 1931. od oca pok. Mate.

Kao dječak (siromašak), u vrijeme II. svjetskog rata, otišao je sa SS trupama u Njemačku, pa je izbjegavao kuću. Bio je u Subotici, pa u Sušaku. Od 1945. do 1948. živi u Vukovaru.

Nakon povratka kući pošao je u Makarsku učiti zidarski zanat. Već je ondje počeo trčati. Kad je poslije prešao u Split, trčao je za ASK. Ondje je trčeći postao prvak Dalmacije, a zatim prvak Hrvatske na 5 i 10 km. Trčeći za Jugoslaviju, najprije je treći, a zatim prvi. Poslije je Ivan trčao u "Slobodi" - Tuzla i u Atletskom klubu u Sarajevu.

U međuvremenu se oženio Danicom-Nediljkom Kasum iz Lovreća. Neko je vrijeme živio u Tuzli, a zatim dolazi u Lovreć, gdje i danas živi sa svojom obitelji.

Osvojio je više od 50 pehara, ali ih je zbog siromaštva i obiteljskih razloga prodavao.

Ivan Mustapić, maratonac

PREDSJEDNIK ITALIJANSKE ATL. FEDERACIJE URUČUJE MEDALJU MUSTAPIĆU (RIM 1962.)

Osvojio je Papin pehar trčeći od crkve Sv. Petra do Albana. Pobjede je postizao trčeći od 1500 m do 42 km.

Osvojio je I. mjesto u Budimpešti, u Segedinu, Bukureštu. U Ateni je dva puta osvojio prvo mjesto, u Ankari postao prvak Balkana, a dva puta u Sofiji. Trčao je u Beču, u Rimu i oko 50 puta u raznim mjestima Njemačke, u svim skandinavskim zemljama, pa i u Tunisu i još nekim afričkim zemljama, a najviše po cijeloj Europi. Desetak puta bio je prvak Jugoslavije.

Godine 1968. u Osijeku je na 5000 m bio treći, na 10.000 m drugi, a na 42 km prvi. Tada se oprostio od atletike.

Proteklih nekoliko godina živi u Lovreću i ima zdravstvenih teškoća s nogama. U sezoni rada vide ga na velikom traktoru kako vozi i ore. Živi sa sinom i njegovom obitelji i ovih je godina sagradio s njime veliku kuću.

IVICA NOSIĆ, pok. Ivana, autotrkač

Ivica se rodio 1961. godine u Lovreću (Opancima). Osnovnu školu završio je u Lovreću. Kao srednjoškolac bavio se košarkom, a od 1964. živo se bavi natjecanjima u brzoj vožnji automobilima. U tom športu postigao je zapažene rezultate u YU natjecanjima. Godine 1992. bio je prvak Hrvatske u državnoj klasi automobila.

CVITAN OLUJIĆ, hokejaš

Rođen 22. rujna 1937. godine u Lovreću. Gimnaziju i Elektrotehnički fakultet završio u Zagrebu.

Nakon završetka studija zaposlio se u ŽTP-u, gdje je obavljao mnoge odgovorne rukovodeće dužnosti. Sad je šef izgradnje elektrotehničkih postrojenja HŽ.

Još kao gimnazijalac počeo se aktivno baviti sportom – hokejom na travi i hokejom na ledu. Godine 1952./53. postaje prvotimac "Zagreba" u hokeju na travi, a ubrzo i "Mladosti", gdje i danas nastupa za ekipu "veterana".

S ekipom "Mladosti" osvojio je juniorsko prvenstvo bivše Jugoslavije (1955), kup Jugoslavije (1958) i srednjoevropski kup (1960). Bio je više godina stalni član reprezentacije Zagreba, Hrvatske i bivše Jugoslavije u hokeju na travi. Istodobno, igrao je nekoliko godina i hokej na ledu, također u "Mladosti".

Kao sudac sudio je mnoge utakmice u hokeju na travi, a u matičnom klubu obavljao je mnoge dužnosti. Sad je potpredsjednik hokejskoga kluba "Mladost" i član Disciplinskog suda hrvatskog udruženja klubova u hokeju na travi.

Očevim stopama pošao je i sin mu Ivan (21) – sad standardni član "Mladosti" u hokeju na travi.

VLADO PETRIČEVIĆ, boćar

Rođen je 18. rujna 1935. g. u Lovreću. Školovao se u rodnom Lovreću, Omišu i Zagrebu.

Još kao dječak počeo se baviti "balotanjem", a boćarskim športom 1968. godine u Boćarskom klubu "Zagreb" u Kranjčevićevoj ulici. Za tu poznatu momčad nastupao je pet godina i s njom osvojio prvenstvo Zagreba, Hrvatske i bivše Jugoslavije.

Godine 1973. zapošljava se u Građevinskom poduzeću "Tempo" i osniva istoimeni boćarski klub u kojem "Tempo" i on osobno postižu najveće uspjehe, ne samo na natjecanjima u gradu podno Sljemena, nego i na svim domaćim i međunarodnim natjecanjima. Sa boćarskim klubom "Tempo" osvaja deset puta prvenstvo Zagreba, osam puta prvenstvo Hrvatske i šest puta prvenstvo Jugoslavije.

Od 1975. godine stalni je član boćarske reprezentacije Zagreba i Hrvatske. Za reprezentaciju bivše Jugoslavije nastupio je 80 puta i za to vrijeme osvojio je u paru i u igri četvorkama na prvenstvima Europe i svijeta u Italiji, Francuskoj, Australiji, Njemačkoj i Švicarskoj ukupno 7 medalja - dvije srebrne i 5 brončanih.

Nastupao je u igri pojedinaca, u paru i u igri četvorki sve do 1990., kad se prestao baviti boćarskim športom.

Zaslužni je športaš bivše Jugoslavije, dobitnik je Plakete grada Zagreba, SOFK-e Hrvatske, i mnogih međunarodnih priznanja.

Vlado Petričević, boćar svjetske klase, prima čestitke od Ante Ledića, uvaženog gospodarstvenika

ZVONIMIR PETRIČEVIĆ

Rođen je 26. srpnja 1940. godine u Prizrenu, gdje mu je otac Marijan tada službovao. Diplomirao je arhitekturu na Fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 1966. u klasi prof. Nevena Šegvića. Postdiplomske studije završio je na Fakultetu u Antwerpenu u Belgiji. Studirao je kompjutorske sustave u San Joseu u Kaliforniji, SAD.

Blistavu sportsku karijeru započeo je 1959. godine. Igrao je u Košarkaškom klubu "Lokomotiva" u Zagrebu 1959.-1965. Odigrao ukupno 94 utakmice i u šest sezona postigao 2011 koševa.

Popularni Đimi - košarkaški reprezentativac sa 101 nastupom i 595 polučenih koševa u nacionalnom sastavu bivše Jugoslavije, debitirao je 9. travnja 1960. godine u Bruxellesu protiv Belgije. Igrao je u reprezentaciji do 1965., osvojio *zlato* na Balkanskom prvenstvu 1961., 1962. i 1964., *srebro* na Svjetskom prvenstvu 1963., na Europskom prvenstvu 1961. i 1965. i na Balkanskom prvenstvu 1960., *broncu* na Europskom prvenstvu 1963. i Mediteranskim igrama 1963. Nastupio je na Olimpijskim igrama 1960. i 1964. godine.

Zaslužni je sportaš Jugoslavije i dobitnik mnogih sportskih priznanja grada Zagreba, Hrvatske i bivše Jugoslavije, te niza međunarodnih.

Najviše koševa na jednoj košarkaškoj utakmici Đimi je postigao 1959. godine na vrlo jakom zimskom turniru grada Zagreba, čak 104 u dresu "Mladosti", i postao najbolji strijelac.

Đimi - gorostas, kako su ga prozvali ljubitelji sporta (visok 210 cm) s ostvarenjem od čak 84 posto postao je i najbolji izvođač slobodnih bacanja u zemlji 1962. godine. Od 1961. do 1964. bio je i klupski ("Lokomotivin") koš-geter s prosjekom u ono doba fantastičnih 21,4 poena po utakmici.

Sa sportske scene "nestao" je čim je dobio diplomu na Arhitektonskom fakultetu. Kad je napustio Tuškanac i reprezentaciju imao je 25 godina. Za

Zvonimir Petričević, vrhunski košarkaš

samo godinu dana u belgijskom gradu Antwerpenu Zvonimir Petričević završio je postdiplomski studij (1966.) i započeo "put oko svijeta". Stekao je glas vrsnog arhitekta i probio se visoko u surovom svijetu američkog biznisa, radeći samostalno ili sa skupinom američkih kolega projekte u Philadelphiji, New Yorku, Chicagu i drugim američkim gradovima.

Usput se ističe i crtačkom darovitošću, kao učenik Kamila Tompe i Josipa Vanište - slavnih hrvatskih umjetnika. Svoje radove - poglavito grafiku (crteže) dosad je izlagao u Galeriji "Josip Račić" u Zagrebu, HNK "August Cesarec" u Varaždinu, Galeriji "Mladost" u Zagrebu, Institutu za tumore u Zagrebu, Akademiji za finu umjetnost Philadelphia u SAD, "Palainovki" i Klubu kulturnih radnika u Zagrebu i drugim mjestima (od 1978. pa nadalje).

Za protekle dvije godine ogledao se i kao gospodarstvenik - bio je glavni direktor Luke Zadar, a trenutno se bavi projektiranjem.

LOV

Lovstvo je na ovim prostorima bilo organizirano još za vrijeme Austrougarske monarhije. Tada su pravo na lov i na nošenje oružja imali samo glavari, učitelji i državni činovnici.

U vrijeme stare Jugoslavije nešto je više ljudi imalo pravo na lov.

Poslije II. svjetskog rata Lovreć, Opanci i Lokvičići imali su svoju samostalnu lovačku organizaciju. Kad je osnovana općina Lovreć, osnovano je Lovačko društvo "Golub" sa sjedištem u Cisti Provo. To je društvo obuhvaćalo svih sedam sela te općine.l Svaka mjesna zajednica imala je svoju sekciju za lov. Iz godine u godinu bilo je sve više lovaca. God. 1986. društvo "Golub" brojilo je 324 člana. Sekcija Lovreć-Opanci bila je najjača, sa 116 članova.

Prvi predsjednik društva "Golub" bio je Marijan Šitum (Milan), a prvi predsjednik sekcije Lovreć-Opanci bio je Ante (Tonći) Olujić. Poslije su se mijenjali i drugi.

Iako je lov vrlo zdrav šport, ipak se, nažalost, djelovanje Lovačkog društva vrlo negativno odrazilo na vjerski život ljudi koji su u njemu sudjelovali, jer je lov bio dopušten samo nedjeljom. Društveni sustav je namjerno davao dozvole ljudima da drže pušku, kako bi ih tako odvojio nedjeljom od sudjelovanja na Sv. Misi. Najgore je to što toga ljudi i vjernici nisu bili svjesni.

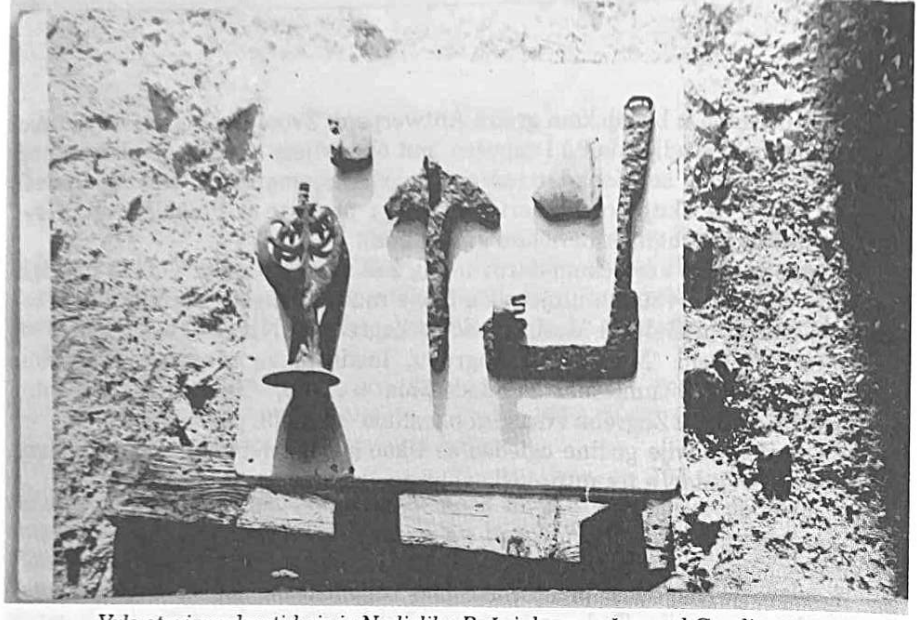

Vrlo stari predmeti koje je Nedjeljko Bošnjak pronašao pod Gradinom

ETNOGRAFSKA ZBIRKA OSNOVNE ŠKOLE »S. S. KRANJČEVIĆA« - LOVREĆ

Lopar, sinije, bukaru, vučiju, prakljaču i slične predmete naših pradjedova, teško ćemo naći u današnjim domovima, ali u hodniku škole u Lovreću sve to možete vidjeti izloženo u prikrajku, jer pogodnijeg prostora u školi nije bilo. U jednom dijelu hodnika O. Š. "S. S. Kranjčevića" smještena je etnografska zbirka. Kako je došlo do stvaranja te zbirke ispričat će vam učitelj likovne kulture O. Š. "S. S. Kranjčevića" Lovreć Josip-Joško Petričević, osnivač te zbirke.

Mojim dolaskom u Lovreć 1963. godine upoznao sam se s mnogim predmetima naših kućanstava, koje su smatrali zastarjelima i odbačenima. Znajući etnografsku vrijednost tih predmeta, uputio sam školsku djecu da u školu donesu sve što nađu. Prikupljanje je išlo lako, jer su te predmete ljudi izbacili iz upotrebe i smatrali ih suvišnima. Tako se brzo nakupilo starih predmeta iz naših sela. U školi sam se koristio njima u nastavi likovnog odgoja kao modelima za crtanje. Znao sam cijeniti vrijednost skupljenih predmeta, ali nisam bio upoznat s načinom zaštite i njihove evidencije.

U početku su mi svi predmeti stvarali teškoće jer nisam imao prostora za njihov smještaj. Premještao sam ih iz jedne prostorije u drugu, spremao ih na police, pa u kutije i na razne moguće načine, samo da ih očuvam od uništenja. Tako je teklo dok se za moju zbirku nije zainteresirala javnost.

Prvi izlazak izložaka školske zbirke uslijedio je 1971. g., ali u obliku dječjega likovnog stvaralaštva. To je bila izložba u Etnografskom muzeju u Splitu pod nazivom: "Etnografija i dječji izraz". Izloženi su dječji radovi nadahnuti izlošcima naše zbirke u školi.

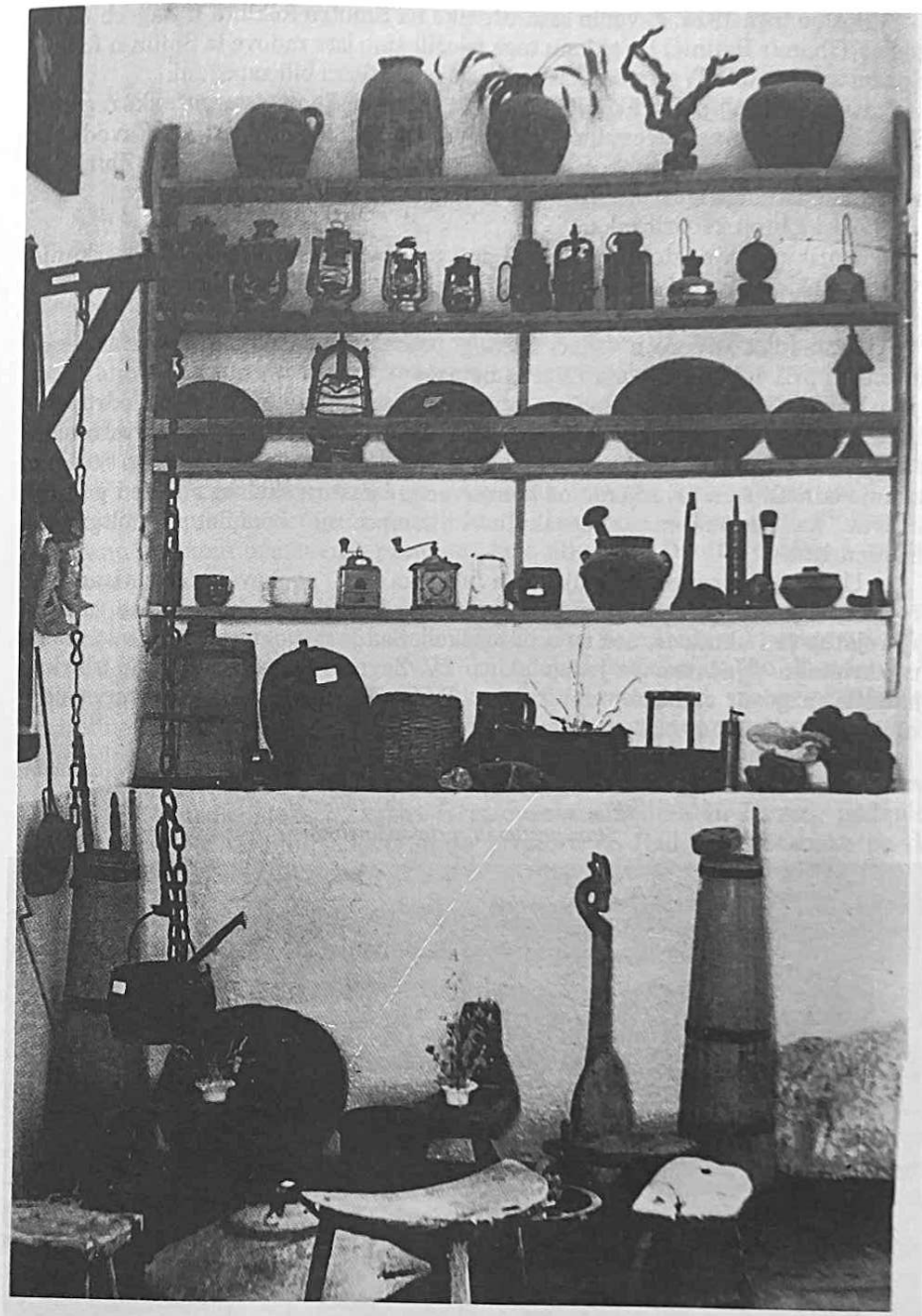

Školska etnografska zbirka u Lovreću

Poslije toga 1974. g. vodio sam učenike na Smotru folklora u Zagreb (mali guslar Tihomir Batinić) i u sklopu toga izložili smo iste radove iz Splita u foajeu Koncertne dvorane "Vatroslav Lisinski", gdje su izlošci bili zapaženi.

Kako bi se zbirka ozakonila i zaštitila, uvedena je u kompjutorski registar Sveučilišnog računskog centra u Zagrebu. G. 1982. u anketi 01 Zavoda za istraživanje folklora hrvatskog etnološkog društva, dana 26. I. 1983. , Zbirka je upisana u listi br. 01/1.

Zbirka broji 290 izložaka.

U prikupljanju izložaka pomogli su i mještani Lovreća, od kojih je Franjo Nikolić poklonio ralo, a Mate Kasum šivaći stroj i još nekoliko predmeta te izrazio želju da uvijek pomogne.

Nastavničko vijeće u veljači 1985. g. pokrenulo je akciju kod nastavnika i učenika i prikupljena su tada 72 predmeta.

Kako zbirka nije adekvatno obrađena, jer je za to potrebna određena stručnost, upućen sam od strane škole na usvajanje određenih konzervatorskih znanja u Zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu tijekom 1987.g. Stečeno znanje odmah sam primijenio na konzervaciju i zaštitu školske zbirke i potpun zahvat na baroknom tabernakulu i kompoziciji kompletnog oltara u Studencima.

U školi je osnovano odjeljenje učenika koji se bave konzerviranjem, registriranjem i održavanjem školske etnografske zbirke, što i danas rade, a vjerojatno će i ubuduće, dok su u našoj školi. Sad je u tijeku upisivanje izložaka u kartoteku. Nedavno je jedna ekipa TV Zagreb, usputno vidjevši zbirku, snimila razgovor o zbirci i emitirala na Radio-Zagrebu. Zaštita, konzervacija i upisivanje u kartone se nastavlja.

Josip Petričević, nastavnik

Stari predmeti iz domaćinstva

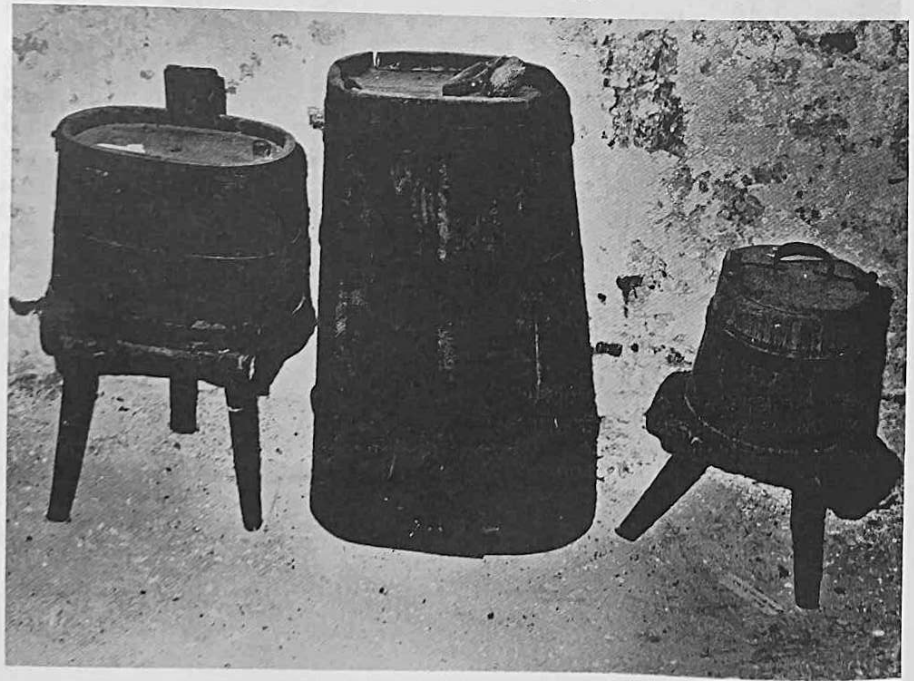

ZABILJEŽENE NARODNE PJESME NA PODRUČJU ŽUPE SV. DUHA U LOVREĆU I OPANCIMA

Da bi se shvatila kulturna vrijednost pučkih, narodnih ili usmenih pjesama zabilježenih na području župe Sv. Duha u Lovreću i Opancima, potrebno je ukratko prikazati značenje narodnih pjesama, prve podatke o narodnim pjesmama među Hrvatima te o njihovu zapisivanju i skupljanju.

Narodnoj pjesmi svakoga naroda u njegovoj prošlosti pripada važno mjesto u njegovu razvoju i kulturi općenito; njezina upečatljivost u svim oblicima narodnoga života velika je i taj oblik usmene književnosti gubi se i nestaje tek pred naletom industrijske ili bilo koje druge jače civilizacije, odnosno prilikom društvenih promjena koje utječu na životne običaje i navike svakoga naroda.

Pjesma svakoga naroda pratila je sve veće mijene u njegovu razvitku, bilježila svaki događaj veće ili manje važnosti: sva događanja u čovjekovu životu od rođenja do smrti, ljubav, udvaranje, udaje i ženidbe; svako događanje u društvu, počev od raznih poslova do zabave, ratovanja, razna ponašanja, prirodne mijene, prirodne nepogode itd. Tako je i s narodnom pjesmom Hrvata u prošlosti te dobrim dijelom i sadašnjosti, jer se održala sve do naših dana.

Među Hrvatima posebno je narodna pjesma opjevala četiristoljetna ratovanja između Istoka i Zapada te ratovanja u kojima su Hrvati, podanici Habsburške Monarhije, sudjelovali na prostoru od Italije i Francuske pa do Moskve. U vrijeme tih događaja vođeni su mnogi ratovi, istaknuli se mnogi državnici, vojskovođe, ratnici i drugi, a neke od njih - napadače i branitelje, tlačitelje i potlačene - opjevala je i od zaborava očuvala, osim suvremenih isprava i drugih pisanih izvora, i narodna pjesma. Uspomena na poneke očuvana je u imenu i prezimenu, bez obzira na položaj koji su u tim događajima zauzimali, jedne u imenu ili prezimenu, a druge u imenu i prezimenu izvedenu od mjesta porijekla ili prebivanja. Sve navedeno ima obilježja i u pjesmama zapisanim u Lovreću i Opancima.

Prvi bliži podatak o pjevanju pjesama među Hrvatima postoji iz 12. stoljeća od kardinala Bozona, koji je kao kroničar zabilježio kako su Hrvati Zadrani 13. ožujka 1177. u svome gradu dočekali papu Aleksandra III. uz "gromko pjevanje lauda i kantika na svome hrvatskom jeziku" (cum immensis laudibus et canticis altisone resonantibus in eorum sclavica lingua).[1]

[1] Nada Klaić, *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*, Zagreb 1972., 94-95.

O sraslosti narodne pjesme sa životom hrvatskoga naroda svjedoče mnogi očuvani podaci o tim pjesmama od 15. stoljeća sve do naših dana. Osobito su zanimljivi podaci o tim pjesmama u Jurja Šižgorića (1420.-1509.), šibenskoga kanonika, hrvatskoga humanista i pjesnika latinista, koji u svojem djelu "O smještaju Ilirije i o gradu Šibeniku" (De situ Illiyriae et civitate Sibenici), napisanom 1487., govori o običajima i pjesmama svojih Šibenčana i naglašava za njih: "Oštroumniji od njih ne čine mi se naime ni Solonovi[2] zakoni, ni izreke Nume Pompilija,[3] ni sami Pitagorini[4] propisi. Osim toga, u žalosti pri sprovodu žene glasno izriču naricaljke, koje diraju i potiču na plač i ljude tvrda srca i koje su dirljivije od tužbalica Tetide[5] i majke Eurijalove,[6] kojima su barbarskim zavijanjem oplakivale smrt svojih sinova. Pri svadbi plešu i pjevaju neke svatovske pjesme kakve nismo čuli da je pjevao ni Katul[7] ni Klaudijan[8]. Nadalje, obijesna mladež, obuzeta ljubavnom čežnjom, noću glasno pjeva takve ljubavne pjesme kakve bi jedva spjevao uglađeni Tibul[9] ili nježni Propercije[10] ili razbludni Likoridin Gal[11] ili Sapfa[12] s Lezbosa. I vrteći kamen za tiješnjenje ulja naizmjenice improviziraju pastirske pjesme tako da bi rekao kako se pred Palemonom[13] natječu u pjevanju Dameta i Menalka..."[14] Utjecaj i podaci narodnih pjesama uočavaju se u još trojice Šižgorićevih suvremenika - Dubrovčana Šiška Menčetića Vlahovića (1457.-1527.) i Džore Držića (1461.-1501.) te u talijanskoga pjesnika i kroničara Ruggera de Piazienze. Osobito mnogi podaci o narodnim pjesmama postoje u 16. stoljeću u gotovo svih značajnijih ondašnjih hrvatskih pjesnika i pisaca, te u 17. i 18. stoljeću u mnogih znamenitih Hrvata. Osobito mnogo podataka o narodnim pjesmama ima u 19. stoljeću.

Prva očuvana zapisana narodna pjesma postoji iz 1497. a zapisao ju je od nekoga hrvatskog izbjeglice Ruggero de Piazienza u gradiću Gjoja del Calle u Napuljskom kraljevstvu.[15] Godine 1507. Nikša Ranjina Andretić (1494.-1582.),

[2] Solon (640. – 560. pr. Kr.), atenski političar i zakonodavac, jedan od sedam legendarnih mudraca i poznati društveni reformator.

[3] Numa Pompilije, Sabinjanin, drugi rimski kralj, mirotvorac.

[4] Pitagora iz Samosa (582. – 496. pr. Kr.), grčki filozof i matematičar, po kojem je poznat geometrijski teorem tzv. Pitagorin poučak.

[5] Tetida, majka grčkog junaka Ahileja, koji je poginuo pod Trojom.

[6] Eurijal, trojanski junak, koji je nakon pada Troje dospio u Italiju i poginuo u napadu na rutulski tabor.

[7] Gaj Valerije Katul (87. – 54. pr. Kr.), poznati rimski književnik i pjesnik.

[8] Klaudije Klaudijan (5. – 4.st. pr. Kr.), poznati rimski pjesnik.

[9] Alibije Tibul (54. – 19. pr. Kr.), poznati rimski elegijski pjesnik.

[10] Seksto Propercije (50. – 15. pr. Kr.), poznati rimski pjesnik.

[11] Kornelije Gaj Gal (69. – 26. pr. Kr.), začetnik rimske elegije.

[12] Sapfo (600. pr. Kr.), grčka pjesnikinja s otoka Lezbosa.

[13] Palemon, morski bog u vjerovanju Grka i Rimljana.

[14] Maja Bošković Stuli, *Usmena književnost, Povijest hrvatske književnosti*, sv. 1, Zagreb 1978, 153.

[15] Miroslav Pantić, »Nepoznata bugarština o despotu Đurđu i Sibinjanin Janku iz XV. veka«, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, knj. 25, sv. 3/1977, 421-439; Slobodan P. Novak, »Zlatna igla u plastu sijena«, *Start*, br. 279, 3-17. 10. 1979., 41-43.

dubrovački vlastelin i sastavljač najstarije zbirke hrvatskih pjesama, zabilježio je i nekoliko lirskih narodnih pjesama.[16] Godine 1556. Petar Hektorović zabilježio je od svojih pjevača Paskoja i Nikole dvije bugaršćice i objavio ih u djelu "Ribanje i ribarsko prigovaranje", objavljenom u Mlecima 1568.[17] U 17. stoljeću, 1614., u Mlecima je Juraj Baraković objavio djelo "Vila Slovinka", u koje je uvrstio jednu od najljepših hrvatskih narodnih pjesama "Majku Margaritu", koju mu je na svadbi "jadovito bugarilo dite malolitno".[18] Petar Znika, prabilježnik Kraljevine Hrvatske (1631.-1641.), zabilježio je bugaršćicu o poznatoj sisačkoj bici 1593.[19]

U ostavštitini Petra Zrinskoga, pogubljenog u Bečkome Novome Mjestu 1671., pronađena je bugaršćica "Popivka o Svilojeviću",[20] a i njegov šurjak Krsto Frankopan, koji je također pogubljen u Bečkome Novome Mjestu kad i Petar Zrinski, zabilježio je šest pjesama "na narodnu" i tri zdravice - "napojnice pri stolu".[21] U zadnjem desetljeću 17. stoljeća nastao je peraštanski rukopis počasnica ili pošasnica, kako su ih nazivali hrvatski renesansni pjesnici - njih 57 - od nepoznata zapisivača.[22] U prvoj polovici 18. stoljeća, u razdoblju između 1716. i 1733., nastao je negdje na području Vojne krajine tzv. Erlangenski rukopis, s više od 200 pjesama.[23] Krajem 17. i u početku 18. stoljeća u Dubrovniku su skupljali bugaršćice Đuro Matijašević († 1728.) i Jozo Betondić († 1764.), a njihov rad nastavio je nepoznati zapisivač.[24] Fra Andrija Kačić Miošić u drugome izdanju "Razgovora ugodnoga" 1759. objavio je pet narodnih pjesama, a možda i više.[25] Matija Antun Reljković u djelu "Satir iliti divji čovik" 1779. objavio je pjesmu "Jakšići kušaju ljube". Alberto Fortis (1741.-1803.), talijanski biolog i putopisac, 1774. uvrstio je u djelo "Viaggio in Dalmazia" (Put po Dalmaciji) jednu od najljepših narodnih balada - "Žalosnu pjesnicu plemenite Asanaginice".[27] U početku 19. stoljeća među Hrvatima skuplja pjesme slovenski

[16] Bošković-Stuli, n. dj., 157-167.

[17] Pjesme Petra Hektorovića i Hanibala Lucića, *Stari pisci hrvatski*, knj. 6, Zagreb 1874; Bošković-Stuli, »Balada o Marku Kraljeviću i bratu mu Andrijašu«, *Croatica*, sv. 1, Zagreb 1970., 89-109; Dr. Josip Kekez, *Bugaršćice*, Split 1978., 69-72.

[18] Djela Jurja Barakovića, *Stari pisci hrvatski*, knj. 17, Zagreb 1889; J. Kekez, n.dj., 73-79.

[19] *Vijenac*, 1875., br. 43, 692-693.

[20] J. Kekez, n. dj., 157-160.

[21] Dr. Slavko Ježić, *Život i rad Frana Krste Frankopana*, Zagreb 1921., 141-151; Zrinski, Frankopan, Vitezović, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, Zagreb 1976., knj. 17, 205-216.

[22] Bošković, Usmjena književnost, n. dj., 193.

[23] Gerhard Gesemann, Erlangenski rukopis srpskohrvatskih narodnih pesama, Sremski Karlovci 1925.; Bošković, n. dj., 232-233.

[24] Bošković, n. dj., 232, 269.

[25] Djela Andrije Kačića Miošića, *Stari pisci hrvatski*, knj. 27, Zagreb 1942., pj. br. 43, 44, 110.

[26] Djela Matije Antuna Reljkovića, Stari pisci hrvatski, Zagreb 1916., sv. 23.

[27] Alberto Fortis, Put po Dalmaciji, Zagreb 1984., 64-69.

slavist Jernej Kopitar, zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac (1787.-1827.), koji je u lipnju 1813. latinskom okružnicom pozvao svećenstvo zagrebačke biskupije neka skupljaju "sve horvatskoga i slavonskoga narječja proizvode, iz kojih se bogatstvo i narav jezika poznati može", i drugi.[28]

Tih godina narodne pjesme počeo je skupljati i izdavati pod naslovom "Srpske narodne pjesme" i Vuk Stefanović Karadžić, a skupljao ih je i među Hrvatima - pa je 1838. i 1841. posjetio i Imotsku krajinu.[29] U doba Hrvatskoga preporoda i u tijeku 19. stoljeća nastale su mnoge zbirke skupljenih narodnih pjesama među Hrvatima, a osobito nakon poziva Matice hrvatske od 24. lipnja 1877. na sabiranje i skupljanje narodnih pjesama i drugih umotvorina. Tada nastale zbirke narodnih pjesama predavane su Matici hrvatskoj na čuvanje i danas njih 201, nekad vlasništvo Matice hrvatske, čuvaju se u arhivu Odbora za narodni život i običaje (ONŽO) u Etnografskome zavodu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Tada, a i prije, skupljane su narodne umotvorine i na području Imotske krajine. Taj rad nastavljen je i u ovome stoljeću sve do naših dana.

Prvi podatak o pjevanju pjesama u Lovreću postoji u radu fra Šimuna Milinovića (1835.-1910.), iz Opanaka, objavljenu 1859. pod naslovom "Kratko opisivanje Lovreća u Dalmaciji s narodnimi običaji".[30] Prikazujući razne običaje u vrijeme vjenčanja ili ženidbe, Božića i o sijelenju, Milinović govori i o pjevanju pjesama u svatovima i o Božiću, a posebno je zanimljiv njegov prikaz o pjevanju na sijelima: "Netom se mrak prihvati, kupe se momci gdje znadu veće djevojakah, i tu ima veselja. Čim jih je puna kuća, odmah se gusle guslađi daju, on se nećka, i tada veće putah prihvati koja djevojka, ter znade udariti (ima jih više), počme kudit nekanje, i zapjeva uz gusle pjesmu junačku. Kao pčela zuji, kao slavić u gori privije, kano vjetrić kroz listja tiho mahuška, oli gigoće, nahitava ona sve. Ona pripjeva staromu ocu, oli majci, kojoj zahvaljuje na odgojenju i hodilju gizdavu kog joj je pripravila, da more prosce primamljivati i udadbu čekati. Zatim uzimlje druga, ter počme:

'Moje gusle da ga zapivamo,
Da pivamo pismu od junakah...
Ne mogu vam moje gusle tanke,
Gusle jake, a ruke nejake,
To se dvoje udarit ne more.
Ma što ćemo dugljit lakrdiju,
Što li ćemo bacat peklaniju;
Lakrdija čorbe ne začinja,
Nego glava ovnuškoga mesa.'

Kad završi pjevat pjesmu, tad ju pripjeva komu hoće:

[28] Bošković, n. dj., 275-277.

[29] Ante Ujević, Hasanaginica - Imotska narodna pjesma (Povijesno-zemljopisni prikaz), Kačić, sv. VI., Split 1974., 156.

[30] Arkiv za povêstnicu jugoslavensku, Zagreb V./1859., 206-217.

5. XI. 1970. (20. obljetnica Škole u Lovreću). Djevojke u narodnim nošnjama. Tada je škola dobila ime »S. S. Kranjčevića«

Folklorna grupa iz Lovreća u Zagrebu 1974. (međunarodna smotra folklora)

'O moj Rade, na čast tebi pisma,
Pošten bio ko te je rodio,
A bilim mlikom zadojio;
Poštena ti glava na ramenu...
Pošteni smo svi braćo imenom,
Svi koji smo pod ovim slimenom,
Ova kuća ne ostala pusta,
Moja su se osušila usta...'

Komu se pripjeva, treba da guslaru vino plati. Zatim se počmu izmišljati igre i veselja, i svu noć u tom blaženstvu čvrsto projde."

Postoji još jedan podatak o pjevanju pjesama u Lovreću od istoga Milinovića.[31] Naime, 1879. Milinović je objavio pjesmu o ženidbi Gavran-kapetana, koju je zabilježio od Mihe Batinića iz Lovreća. Pjesma je posebno zanimljiva jer se spominju neki lokaliteti blizu Lovreća.

Gavran-kapetan od "Kotara kaurskoga grada" ženi se jedinicom kćerkom Miloslava, kneza od "Grahova ravna". Potrošio je dosta blaga dok je djevojku isprosio, prstenovao i ugovorio svadbu za nedjelju dana. Skupio je tisuću svatova pješaka i konjanika:

"Kojim nije žao poginuti,
Nit' na oštro gvožđe udariti;
Kog ne žali ni otac ni majka,
A za vjernu i ne znade ljubu."

U nedjelju su svatovi uranili, a čauši su ih upozorili:

"Tko je pješac, pripinji opanke;
Tko je konjik, priteži kolane.

Azur svati, putovat je vrijeme,
Tjesni klanci, a dugi konaci,
Tuđa zemlja kalauza nejma."

Svatovi su tjedan dana putovali preko brda i dolina dok ne stigoše do Grahova, gdje su ih "spravno" dočekali. Nakon tjedan dana gošćenja svatovi se stali spremati na povratak. Na rastanku knez od Grahova je ispratio svatove, posebno se pozdravio sa zetom i zaželio mu u putu dobru sreću. Putujući preko gora i planina, svatovi su došli do Berinovca, prema Krivodolu. Tu ih opazi Ogorkinja vila "sa planine Marčetić gradine", iznad Lovreća, i dozove harambašu Majola Grčića te obavijesti ga o prolazu svatova u Vlaške Kotare. Vila je posebno naglasila djevojčinu ljepotu: "nigda ljepša drumom prošla nije". Majola hitro pojuri s društvom do Mramor-kamena, istočno od Lovreća, i postavi zasjedu.

"U to doba kičeni svatovi,
Pa ih zgleda Grčiću Majola,
Jadna danka, nesretna sastanka;
Kad udriše čili na umorne,
Na troje su svate razgonili,

Grmi, sjeva i krvca se l'jeva,
Vriska stoji konja i junaka.
Neki veli: 'Prihvati me druže!'
Neki veli: 'U zô ćas ti pojdoh!'
Još se ne zna ćija sreća biše,
Ćija sreća, a ćija nesreća,
Crna magla jer je sve pokrila."

Kad je vjetar puhnuo i maglu rastjerao, Majola utvrdi da mu je izginulo dvjesta druga, a ostalo je teško izranjeno, dok od svatova nigdje nikoga nije opazio. Tada mu je opet s Marčetića gradine vila javila da je zaludu svate pogubio kad mu je pobjegao djever s nevjestom. Majola na đogatu stigne djevera Ninu i u sukobu Nina obori Majolu te kad ga je htio pogubiti, doleti vila i pomogne Grčiću pogubiti djevera Ninu. Kad je to vidjela nevjesta, od žalosti i ona padne mrtva kraj djevera. Zajedno su bili pokopani na Mramoru i

"Na grob su im stećak postavili,
Nek se znade gdje su poginuli,
Nek svak veli: Bog im pokoj dao!"

Osim Milinovića i drugih petnaestak skupljača i zapisivača narodnih pjesama na području Imotske krajine, njih je još petero bilježilo narodne pjesme i na području župe Sv. Duha u Lovreću i Opancima ili od kazivača iz tih mjesta.

Prva, Ostojićeva zbirka,[33] nastala je u razdoblju 1880.-1883. i čuva se u već spomenutom arhivu ONŽO. Zapisivač te zbirke Mate Ostojić (1861.-1929.) rođen je i umro u Povljama na Braču. Poslije svršene realke bavio se gospodarstvom i trgovinom, učiteljevao je, pjevao pjesme, prevodio i bilježio narodne pjesme.[34] Ništa pobliže nije poznato o njegovu načinu bilježenja narodnih pjesama, pa nam nije poznato vrijeme bilježenja narodnih pjesama u Lovreću i Opancima.

Na području zapadnoga dijela Imotske krajine Ostojić je zabilježio 269 pjesama: u Grabovcu 138, u Medovu Docu 74, Aržanu 1, Zagvozdu 5, Žeževici 6, u Cisti 3, Studencima 40 te u Opancima i Lovreću 12 pjesama od trojice kazivača: Ike Čaljkušića, Bože Ivanovića i Ante Frankica (Vrankića).

Od Ike Čaljkušića zapisao je osam epskih pjesama, pj. br. 241-246, 524 i 534.

U prvoj pjesmi, br. 241, 92 stiha, govori se o Servanovoj ljubi koja bijeli platno na Bojani, hvata je tursko momče, ali ga ona vara i na njegovu konju Gavranu bježi "bijeloj kuli". U pjesmi br. 242, 432 stiha, govori se o barjaktaru Komlenu koji na žalbu bana Zadranina da Alija Bojagić "kršćanske odsikuje glave", priredi svoga konja Doru i sebe te preko Vlaških kotara i kroz planinu

[31] Šimun Milinović, Stećci, *Vienac*, br. 9 od 1 r. 1879., 142-143.

[32] Batinić je pjesmu čuo od nekog Draguna iz Lokvičića.

[33] Ostojićeva zbirka nosi naslov "Ženske, šaljive, koledarske itd., narodne pjesme", sign. MH, 14.

[34] Dr. Ivan Ostojić, *Povlja, povijesni prikaz*, Split 1968., 88.

Kunaru odlazi na Kladušu i nakon mnogih nezgoda u Kladuši ubija Aliju Bojagića, otme Ajkunu Erničića, dovodi je u Zadar i uzima je za ljubovcu. U pjesmi se još spominju poznati likovi epskih pjesama Osman Tanković, Ramo Kovačina, Omer Blažević, Mujo Topuzina i Mujo Erničić. Osim Muje Topuzine, sve poznati likovi epskih pjesama. Pjesma br. 243. jedna je od inačica u kojima se opjevava o megdanu Maloga Marijana i bega Sokolije, na kojemu Mali Marijan zamjenjuje svoga ujaka Tomu harambašu - Mijata Tomića, poznatoga hajdučkog harambašu. U pjesmi se spominju još Vid Žeravica te toponimi Glasinac, Sokolac, Mokro i Sarajevo. U pjesmi br. 244, 333 stiha, kazuje se kako Jure Kaštriotić (Kastriotić) otimlje djevojku budimskomu veziru, kčer paše od Kandije, i s njome ženi Tadiju od Senja. U pjesmi se spominju i Ivo Senjanin i Džanar-buljubaša te toponim Kunara. U pj. br. 245, 185 stihova, pjeva se o sukobu plemena Pipera i Rovčana, u Crnoj Gori, radi ispaše. Pj. br. 246, 117 stihova, govori o Starini Novaku koji je sagradio kulu i zbog toga je morao ići u Carigrad, gdje je uz pomoć vila pogubio trista Turaka, a i cara bi da se nije iskupio. Pj. br. 524, 149 stihova, razlaže kako Ivo Senjanin pokapa 30 poginulih Senjana u planini Goliji, među kojima je i brat mu Tadija, a zatim s 30 Kotorana osveti poginule pogubivši dosta Turaka i zaplijeni "deset tovar blaga". U pjesmi se još navodi Komlen te toponimi Jadika, Jadikovac, Oravica, Bukovica. U pj. br. 534, 378 stihova, govori se kako su Marko Kraljević i Sava od Posavja sa svojim hajducima oslobodili Miloša Kobilića iz zarobljeništva u Kladuši, u koje je bio dospio zbog djevojke Ajkune. U pjesmi se još spominje ogojak Alija, buljubaša Mujo, Tale Budalina, starac Čengijić, Arap Troglavac, te toponimi Jadika i Prilip (Prilep).

Vidi se da su ove zabilježene pjesme sadržajno veoma samo mali dio velikoga opusa hrvatske usmene književnosti. Drži se da je zabilježeno više od 100.000 narodnih pjesama,[35] ali je u njemu očuvana uspomena na znatan broj likova epskih narodnih pjesama i u njima se spominju: Komlen barjaktar, ban Zadranin, Alija Bojagić, Hajkuna Hrnjičić, Osman Tanković, Ramo Kovačina, Omer Blažević, Mujo Topuzina, Mujo Hrnjičić, Mali Marijan, beg Sokolija, Mijat Tomić, Vid Žeravica, Jure Kastriotić, Starina Novak, Sava od Posavja, Tale Budalina, starac Čengijić, Arap Troglavac. Spominje se i više toponima, među kojima su posebno zanimljivi po svojemu značenju u epici planine Jadika i Kunara te prolaz Jadikovac.[36] Za neke od spomenutih osoba zna se pouzdano da su povijesne osobe: Mujo Hrnjičić,[37] Mali Marijan,[38] Mijat Tomić,[39] Jure

[35] Dr. Krešimir Mlač, *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*, Zagreb 1972., 13.

[36] Po istraživanjima prof. Danijela Alerića (Oronimi Kunara i Jadika, Onomastica Jugoslavica, 3, 1973., 3-21), naziv Kunara dolazi od perzijske riječi kenar, a Jadija, Jadik-planina, Jadikovci od arapske riječi hadd i do nas su došle preko turskoga jezika, a značenje im je rub, granica. U vrijeme borbi s turskim osvajačem ti nazivi odnose se na svaku planinu u Dinarskome gorju.

[37] Poznati turski ratnik iz Krajine. Živio i djelovao kao krajiški četovođa u prvoj polovici 17. stoljeća. Spominje se u mnogim narodnim pjesmama.

[38] Sestrić hajdučkog harambaše Mijata Tomića, 17. stoljeće.

[39] Glasoviti hajdučki harambaša rodom iz Duvna, poginuo u srpnju 1642. u Doljanima, jedan od glavnijih likova epskih narodnih pjesama.

Kastriotić.[40] Ivo Senjanin,[41] Tadija Senjanin,[42] Marko Kraljević,[43] Miloš Kobilić,[44] Tale Budalina.[45]

Tri pjesme, dvije humoreske i jednu poskočnicu, pj. br. 248, 249 i 250, ukupno 21 stih, zabilježio je Ostojić od Bože Ivanovića, a jednu lirsku, br. 251, 8 stihova, od Ante Frankića.

Gotovo pedeset godina nakon Ostojićeva bilježenja narodnih pjesama u Lovreću, 1930. Lovrećanin fra Ante Sekelez, rođen 1919., tada đak Franjevačke gimnazije u Sinju, na nagovor svoga profesora dr. fra Mirka Čovića zabilježio je osam pobožnih pjesama u Lovreću, od svojih bližih, i to: Anđe Sekelez, Ane Sekelez, Marije Sekelez, Mare Sekelez, Ive Sekelez, Ane Milinović, Mare Bobetić i Lucije Bobetić. Pjesme je predao svome profesoru Čoviću, a dr. fra Jeronim Šetka 1954. uvrstio ih je u "Zbornik hrvatskih narodnih pobožnih pjesama" i čuvaju se u Odboru za narodni život i običaje, pod oznakom N. Z. 108, str. 110, 140-143.

Četvrti skupljač narodnoga blaga u Župi sv. Duha je Lovrećanka Anka Petričević, u vrijeme bilježenja pjesama 1953. i 1954. studentica Filozofskog fakulteta u Zagrebu, sada časna sestra Marija od Presv. Srca i opatica sestara Klarisa u Splitu, poznata pjesnikinja i književnica, suradnica u više listova i časopisa.[46]

Postoje dva rukopisa pjesama koje je zapisala Anka Petričević u Lovreću i okolici pod naslovom "Narodne pjesme Lovreća i okolice". Onaj koji se čuva u Knjižnici Instituta za narodnu umjetnost (Zavod za folklor) u Zagrebu s oznakom je 1953. kao godina skupljanja, a u Institutu je zaveden 1954. pod brojem 135. Zbirka ima 85 pjesama, 68 ih je napisano strojem, a ostale su u rukopisu. Drugi rukopis, 63 pjesme, s oznakom je godine zapisivanja 1954. a dobio sam ga od župnika u Lovreću, fra Anđelka Šimića, i ta se godina vjerojatno odnosi na godinu prepisivanja strojem, jer su sve pjesme iste, osim

[40] Albanski vođa i poznati borac protiv Turaka u 15. stoljeću.

[41] Ivan Vlatković, poznati vojvoda senjskih uskoka, pogubljen u Karlovcu 1612.

[42] Tadija Petrović, senjski uskok, suvremenik Ive Senjanina.

[43] Sin i nasljednik Vukašina Mrnjavčevića, gospodara oko Prilepa, poginuo na Rovinama 10. listopada 1395. kao turski vazal protiv vlaškoga vojvode Mirčete. U povijesti je bio beznačajna osoba, ali je u narodnim pjesmama postao glavni lik, s raznim ulogama. O njemu se pjeva u više od tisuću pjesama. Postoji predaja, o kojoj su u naše vrijeme pisali Ante Ujević i fra Vjeko Vrčić, a davno prije, u kronici manastira Zografa na sv. Gori, Kačić, Karadžić i Šimun Milinović da su Mrnjavčevići iz Lovreća i da ih je sa sobom poveo srpski vladar Dušan kad je 1350. provalio u zemlje bosanskoga bana Stjepana II. Kotromanića (1322.-1353.), dok Orbini drži da su iz Livna. Delorko drži kako je toj popularizaciji pridonio i lik kralja Marka iz francuskoga srednjovjekovnog romana Tristan i Izolda, lik koji se spominje u književnostima svih naroda uza Sredozemlje.

[44] Za toga junaka narodnih pjesama tvrdi se da je potomak turopoljskih plaćenika na srpskome dvoru i da je u bitki na Kosovu 1371. pogubio turskoga sultana.

[45] Tale Budalina ili Tale Ličanin, kako se još naziva taj glasoviti Krajišnik, poginuo je pod Banjom Lukom 1637.

[46] Fra Vjeko Vrčić, *Župe Imotske krajine*, II., Imotski 1980., 93.

zadnje koja je zabilježena u Zagvozdu i ima tri stiha, iste kao i u zbirci predanoj u Institut za narodnu umjetnost.

Kako je već navedeno, zbirka iz 1953. ima 85 pjesama s ukupno 1292 stiha. Od 85 zapisanih pjesama na područje Župe sv. Duha zapisane su 73, a 4 su zapisane od kazivača iz Medova Doca, 3 iz Aržana, 1 iz Kljenka, 2 iz Drniša, 1 iz Perušića i 1 iz Zagvozda. Sadržajno te su pjesme uglavnom lirske, ljubavne, općenite, poskočnice, o pojedinim djevojkama i momcima, nazdravice, pobožne i dvije društveno-povijesne - br. 31, u kojima se govori o bolesti španjolki koja je u vrijeme prvoga svjetskog rata harala gotovo u svim hrvatskim krajevima, pa i u Lovreću u Nikolića, i od koje su mnogi pomrli - spominje se fra Anđel Frankić,[47] koji je onda kao svećenik svakome pomagao, i pjesma br. 84 u kojoj se govori o teškome življenju seljaka u Hercegovini.

Jedan dio pjesama Anka je sama znala pa ih pribilježila, a većinu pjesama zapisala je od ostalih sumještana u župi sv. Duha. Kazivači i kazivačice su: Matija Frankić, zv. Biluša, u dobi od 72 godine; Cvita Olujić, žena pok. Gale, 68 godina; Ruža Olujić, Paškina, 57 godina; Marinkica Petričević, 69 godina; Mile Petričević, 25 godina; Ivan Šamija, zv. Slijanović, 35 godina; Mate Šimundić, zv. Lugarić, r. 1880; Andrija Šimundić, r. 1894; Ante Milinović, zv. Vango; Anđa Milinović, zv. Baceljuša, 57 godina; Anđelka Petričević, sestra dotične zapisivačice; Iva Žižinović, zv. Ivuka, 60 godina; Mladen Milinović Bilić, r. 1938; Perka Petričević, časna sestra, 55 godina, i Mate Bekavac.

I priređivač ovoga priloga o kulturnoj povijesti župe Sv. Duha u Lovreć-Opancima, radeći na knjizi "Ganga - pismice iz Hercegovine, Imotske krajine, od Duvna, Livna i Kupresa", Duvno 1973., zabilježio je 1971. od Marinka Olujića iz Lovreća, tada studenta u Zagrebu, tridesetak pjesmica, značajnih za Lovreć i Lovrećane, u bližoj i u daljoj prošlosti, u kojima je očuvana uspomena na pojedine djevojke i momke u Lovreću, te razne druge okolnosti vezane s Lovrećom, o iseljavanju i tuđini, I. i II. svjetskom ratu te o drugim sličnim događajima.[48]

[47] Fra Andeo Frankić (Lovreć, 1869.-Potravlje, 1926.).

[48] Neke od tih pjesama su:

Boško Lujić momak je bez mana,
samo nema opel-karavana.

O, Ikane, korak zakoraci,
pa kamena svakome odbaci.

O, Mladene, živ nam bio majci,
osvetit će tebe rodijaci.

Oj, Marice, od Kamena mosta,
Lovrećana ljubilo te dosta.

Olujića Marice s Lovreća,
kažu da si u kotaru treća.

Olujića, što si na Lovreću,
mislila si da ti doći neću.

Sjajna zvizdo poviše borića,
pozdravi mi Kosu Olujića.

Mala Gospa, dernek u Grabovcu,
Rozarica u Medovu Docu.

Oj, Hrvati, di vam momci trunu,
u Basencu za Franjinu krunu.

O, Ikane, pokojnoga Luke,
u Bezdanu ozeble ti ruke.

Češka zemlja, njemačka granica,
tamo ti je moja barabica.

Moj će dragi u Belgiju ići,
ako moga u opancin prići.

Šesti zapisivač pjesama s područja sela Lovreća i Opanaka, barem koliko je meni poznato, jest prof. Ivan Bekavac Basić iz Opanaka, koji je sastavio manju zbirku pod naslovom "Narodne pjesme iz sela Lovreća i Opanaka". Pjesme te zbirke su lirske i dvostihovi što se pjevaju u gangi, a zabilježio ih je od svojih roditelja Mate i Nediljke r. Bošnjak. Zbirka je u zapisivačevu vlasništvu.[49]

Dr. Matija Murko, govoreći o franjevcima guslarima i pjevačima, navodi i fra Jakova Milinovića ml. (1863.-1943.) i fra Anđela Frankića (1869.-1926.), oba iz Lovreća,[50] a kad je 1927. posjetio i Imotsku krajinu, naveo je da je našao "veoma dobre pjevače u Studencima i Lovreću",[51] a sve to je znakovito i značajno za stanovnike župe Sv. Duha u Lovreću i Opancima.

Značenje narodnih pjesama je veliko i višestruko, pa tako i pjesama zabilježenih u Lovreću i Opancima. Zadaća ovdje prikazanih pjesama poglavito je narativna i opisna obilježja. Istovremeno te su pjesme usmeni ljetopisi i kao dio usmenoga stvaralaštva očuvane su slučajno, zbog svoje sadržajnosti i zainteresiranosti onih koji su ih pjevali i kojima se pjevalo.[52]

Zabilježene pjesme, kao slike prošlosti, imaju i historiografsko značenje u spominjanju imena određenih osoba,[53] događaja i mjesta iz prošlosti. Po svojoj

[49] Iz te zbirke su pjesme:

Je li ovo od Boga sudbina,
Ne voli me mog Mile rodbina.

Ne boli me, nego se osuši,
za draganom, belaj mu u duši.

Moj dragane, cvjetiću moj plavi,
što je bilo od naše ljubavi?

Svadili se, nećemo se mirit,
Probat ćemo i ovako živit.

Nije ljubav igračka dičija,
Ti si moja i više ničija.

Moja draga, đava ti u duši,
što me natra da ti se osuši?

Oj, parice, za miloga Boga,
ne možemo obe za jednoga.

Nemoj dragi, nemoj nado moja,
da me ljubav iznevjeri tvoja.

Tri prozora na mome tavanu,
s jednoga ću skočiti draganu.

Moj dragane, zelenih očiju,
prodat ću te pa kupit vučiju.

[50] Dr. Matija Murko, Tragom srpsko-hrvatske epike, I, Zagreb 1951., Djela JAZU, sv. 41, 166.

[51] N. dj., 15.

[52] I ovih dana, nakon održana simpozija u Lovreću 1. i 2. svibnja, u Tihaljini sam 4. svibnja 1985. susreo Ivana Šimundića iz Lovreća, r. 1920., i od njega zabilježio pjesmicu-dvostih, koju su kao rugalicu pjevali Lovrećanima susjedi kad se 1936. i ondašnji lovrećki župnik fra Jozo Šimić uputio u svijet među svoje župljane u Banatu, Bačkoj, Slavoniji i Češkoj, da bi skupljao doprinose za gradnju crkve u Lovreću:

U Lovreću luksuza i zlata,
svi u prošnju, poslali i pratra.

Primjer, dakle, kako narodna pjesma bilježi gotovo svaki događaj.

[53] U rukopisnoj zbirci Miroslava Alačevića: - Narodne pjesme po Primorju makarskom i obližnjim krajinam, 1888., ONŽO MH 177 - nalazi se pjesma "Jure iz Lovreća i Nadžaković-beg", pj. br. 68, 283 stiha, u kojoj se pripovijeda kako petnaestogodišnji Jure iz Lovreća osvećuje svoga oca i devet braće koje je pogubio beg Nadžaković, pogubivši Nadžaković-bega, a svoju sestru i druge oslobodio iz ropstva i doveo ih u Lovreć.

sadržajnosti, zbog okolnosti u kojima su nastajale i po namjeni što su je imale, mogu se usporediti sa suvremenom pisanom riječi. Štoviše, te su pjesme u svojoj svrhovitosti bile i uspješnije, jer su kao određene duhovne cjeline lakše nastajale i bile pristupačnije običnu čovjeku komu bijahu i namijenjene.

Kad se zna da su događaji o kojima se govori u zapisanim pjesmama ostavili duboke tragove u pisanim ispravama i kronikama te u likovnim stvaralaštvima, onda je njihovo dopunsko oslikavanje u pjesmama još jedan oblik stvaralaštva u prošlosti ovoga kraja, ali i šireg područja.

Pjesme zapisane u Lovreću i Opancima značajan su dio zapisana opusa hrvatskoga usmenog stvaralaštva. Njihova poruka nije zanemarljiva i neznatna, te je kao duhovno stvaralaštvo trajne vrijednosti zanimljiva i danas. Njihova vrijednost je utoliko značajnija što je mnogo veći dio toga neprocjenjiva blaga zauvijek nestao nezabilježen.

SAŽETAK

Šestorica akupljača i zapisivača narodnih umotvorina bilježila su narodne pjesme u Lovreću i Opancima ili od stanovnika iz tih naselja. Među prvima je Šimun Milinović (1835.-1910.) koji je još 1859. u "Arkivu za povêstnicu jugoslavensku" objavio zanimljive podatke o pjevanju pjesama u Lovreću, a 1875. u "Vijencu" je objavio epsku pjesmu o ženidbi Gavran-kapetana, pjevanu od Mihe Batinića iz Lovreća. Godine 1880.-1883. pjesme u Lovreću i Opancima skupljao je Mate Ostojić, s Brača, i od Ike Čaljkušića, Bože Ivanovića i Ante Frankića (Vrankića) zabilježio 12 pjesama koje se danas čuvaju u Etnološkoj zbirci ONŽO JAZU u Zagrebu. Godine 1930. Lovrećanin Ante Sekelez, đak Franjevačke gimnazije u Sinju, zabilježio je od svojih bližih osam pobožnih pjesama. Godine 1953. na području župe sv. Duha pjesme je skupljala Anka Petričević, Lovrećanka, tada studentica Filozofskog fakulteta u Zagrebu, a Anđelko Mijatović, skupljajući građu za knjigu "Ganga - pismice iz Hercegovine, Imotske krajine, od Duvna, Livna, Kupresa", Duvno 1973., zabilježio je 1971. tridesetak pjesmica, dvostihova, od Marinka Olujića iz Lovreća. U novije vrijeme prof. Ivan Bekavac-Basić, iz Lovreća, sastavio je manju zbirku narodnih pjesama koje je zabilježio od svojih roditelja Mate i Nediljke r. Bošnjak iz Lovreća. Iako je broj zapisanih pjesama malen, njihova vrijednost kao narodnih umotvorina je velika, osobito ima li se na umu da je veliki dio toga umotvorja propao nezabilježen. Poznati proučavatelj narodne poezije dr. Matija Murko (1861.-1952.) u svojim opisima istraživanja o narodnoj epici u našim krajevima, govoreći o poznatim guslarima franjevcima iz Dalmacije, spominje i dvojicu rodom iz župe sv. Duha - fra Jakova Milinovića ml. (1863.-1943.) iz Opanaka i fra Anđela Frankića (1869.-1926.) iz Lovreća. Sve to je znakovito i značajno za bogatstvo narodnoga umotvorja u Lovreću i Opancima.

Prof. Anđelko Mijatović

PJESME ŠTO SU SE PJEVALE U LOVREĆU U GANGI

Sveta crkvo, što si na Lovreću - u tebi sam isprosila sreću.
Ja sam svoga zavolila lolu - pjevajući u crkvenom koru.

U Lovreću električna zvona - stid ih nije da su iz Londona.
Lovrećani grade crkvu novu - moderniju nego u Đakovu.

Zbogom ostaj, crkvo na Lovreću - ja te nigda zaboravit' neću.
Oj, lovrečka crkvo od kamena - ti si ponos za vječna vremena.

Neću momka koji Boga psuje - taj mladosti moje ne trebuje.
Oj, svekrvo, budi mi ka ćeri - ja ću tebi ka svojoj materi.

Gango moja, gangao te ne bi - da se nisam rodio u tebi.
Bože mili, dobro li se slaga - momak piva, a curica ganga.

Gango moja, gangat ću te i ja - moji su te gangali i prija.
Gango moja, gangala te lola - svaku večer oko mojih dvora.

Ja te, gango, zaboravit neću - dok mi smrtnu ne upale svijeću.
Grlo moje, zapivaj i sori - ko' je tužan nek' se razgovori.

Sve komšije gospode su prave - 'oće, gango, da te zaborave.
Gango moja, ostavit te neću - dokle traje dernek na Lovreću.

Oj, Lovreću, moje misto rodno - u tebi mi živiti ugodno.
Oj, Lovreću, ne tribam te slikat' - ja te neću zaboravit' nikad.

Bijakovo, velika planino - oj, Lovreću, moja domovino.
Na Studence i u Cistu neću - moje zlato stoji na Lovreću.

Šetala se ja i moja lola - od Lujića do Vrankića dvora.
'Ajmo jednu, nije mrtva glava - neka živi Hrvatska država.

Mene moja naučila mati - pivaj, sine, živili Hrvati.
Lako ti je poznat' Lovrećane - na svakome hlače ispeglane.

Mustapića, što si na Lovreću - mislila si da ti doći neću.
Omili mi Bošnjakova strana - pod njom me je odgojila nana.

Rastraj, Bože, kišu i oblake - kad se momci spreme u Bošnjake.
Ja sam svojoj napisala srići - na Trolokvan sade se borići.

Neću Cistu, neću Studenaca - srce mi je puno Mrnjavaca.
Boga molin sideć' kod ovaca - da se udan u srid Mrnjavaca.

Fala Bogu i Božijoj majci - kad se žene Mrnjavački momci.
Srce moje ko' da je u raju - kad ugledam Petričevu stranu.

Ženit ću se s Petričevi staja - daće baba pršuta i jaja.
Moja majko i ja ti požuti - grma berać' po Mačijoj ljuti.

Nikolića selo na goleti - tute, nane, moje srce leti.
Nikolića selo strmenica - u njemu ću biti nevistica.

Oj, Bekavci, moje selo milo - dabogda mi vikovito bilo.
Nije mene rodila ciganka - nego prava opanačka majka.

Udaću se, majko, tvoja ćića - u 'nu gustu šumu Čaljkušića.
Lipo moje paunovo perce - i'no malo Milovića selce.

Pitaju me, odakle si, dijete - ja iz Kule, od glave do pete.
Ja sidio na Studinoj ploči - na me misec izdrečio oči.

Šimundići, vi i vaše cure - na pameti svake ste mi ure.
Nosića je selo na meraji - majko moja, unde me udaji.

Volim biti svojoj majci sluga - nego gadu s kim se selo ruga.
Nemoj, majko i grijota ti je - udat' mene di mi drago nije.

Mene moja naučila mati - šiti, tkati i ovce čuvati.
Sve ću, majko, zaboravit' lako - ali tebe ne mogu nikako.

Sveta Kate, što si naitila - još me majka nije opremila.
Evo majko, kako ti užívam - po Njemačkoj suzice prolivam.

Rodi, majko, još jedno ko' mene - pa ćeš vidjet što ti laju žene.
Nećeš više govoriti, majko, - kiša pada, spavaj, 'ćeri slatko.

Kad san pošla, nana mi je rekla: - slušaj, ćeri, svekrvu i svekra.
Oprosti mi, majko moja mila - ako sam te ičim uvridila.

Neću, majko, otić' za jedinka - da je mija ne bi jedin bija.
Ko' u Češku, ko' u zemlju Bačku - ja ću svome dragom u Njemačku.

Više valja komin moje majke - neg' Njemačka i njezine marke.
Da znaš, majko, kako ti je sinu - teška srca ići u tuđinu.

O, Njemačka, ja ti kunem staze - dala si mi suze niz obraze.
'Ajde, dragi, iz Njemačke kući - ja oboli' tebe čekajući.

Moj otiša priko Bosne Broda - nije robu iz rusaka proda.
Moj dragane, tamo u daljini - vuče li te srce domovini?

Rastavi nas, dragi, dalečina - mene more, tebe Vojvodina.
Moje pismo pisala mašina - pisa mi ga dragi iz Čepina.

Moj dragane, došli su Svi sveti - je li tebi kuća na pameti?
Ja oboli svita slušajući - a moj dragi korpe nosajući.

Vidit ćete o Božiću sile - kad moj dođe iz Njemačke Mile.
Piši dragi, kakva si zanata - šćap u ruku, korpa oko vrata.

Iz školskog lista Svitanja
O. Š. »S. S. Kranjčević« — Lovreć

ŽIVOT I DJELO
fra ŠIMUNA MILINOVIĆA,
nadbiskupa
150. obljetnica

UZ 150. OBLJETNICU ROĐENJA BARSKOGA NADBISKUPA OCA ŠIMUNA MILINOVIĆA (1835. - 1985.)

Fra Šimunu, dičnom Lovrećanu,
mudrom ocu, poniznom franjevcu,
profesoru, radišnom župniku,
piscu vrlom, barskom nadbiskupu, -
naše cviće što iz srca niče,
u zahvalu tvom životnom dilu
na oltaru Majke Hrvatinke
i Kristove crkve vikovite, -
u povodu časne obljetnice,
sto pedeset lita od rođenja
u Lovreću mistu ponositom.

Štovatelji tvoji složno kliču:
Slava tebi, Milinović Šime,
ti si našeg roda slavno ime,
tvoja braća spomenik ti dižu
i u duši i prid crkvom kamnom,
da potomstvu svitliš kroz vikove
i pozivlješ mlade sokolove,
neka ljube zemlju Hrvatinku,
Crkvu, Lovreć, Barsku biskupiju,
svit čitavi na sve čet'ri strane,
da s ljubavlju nove dane zlate
u sićanju po uzoru na te.

Zavit čine mladi Lovrećani
da će ostat tvoga debla grane,
slidit tvoja uzorita dila,
snagu piti iz vikovnog vrila.

Živio nam, slavni fra Šimune,
našeg krša uzoriti sine,
ostani nam trajno zvizda bistra
i putokaz koji plamno blista
na hrvatskom nebu posvećenja
i narodnog bića osmišljenja,
u ljubavi, slozi i dobroti.

Ovu pismu nosi jeka orna
sa vrhunca Promine planine
i dozivlje gromko vilovito,
nek je čuju Lovrećani dični,
sva Krajina, more i otoci,
naše rike, brda i doline -
što nam kliče na dan slave časne
zvonko grlo Ćelkanović Mirka.

Promina (Čitluk Gornji), u travnju 1985.

Fra Šimun Milinović, mladi profesor

POZDRAV ŽUPNIKA FRA ANĐELKA ŠIMIĆA NA OTVORENJU SIMPOZIJA (1. i 2. SVIBNJA 1985.)

Dragi o. Nadbiskupe, o. Provincijale, braćo svećenici, čč. sestre, te svi dragi vjernici i gosti!

Sabrali smo se danas u ovaj Božji hram da proslavimo Boga zbog velikih darova života i rada.

Tri su velika razloga današnjoj našoj nazočnosti ovdje.

Najprije danas želimo proslaviti *150. obljetnicu rođenja fra Šimuna Milinovića,* najslavnijega sina ove naše župe, pa i šire. On je prije 75 godina, a u 75. godini života, zamijenio ovaj zemaljski život boljim, pošto je gotovo 25 godina uz veliku brigu i uspješno upravljao Barskom nadbiskupijom. Ostavio je za sobom mnoga djela, koja su mu pribavila poštovanje i divljenje svih koji su ga poznavali.

Slavimo danas i *50. obljetnicu* početka rada na izgradnji ove *naše velike i lijepe Župske crkve.* God. 1935. u listopadu, poslije višegodišnjih nastojanja, teškoća i borbi, časne uspomene pok. fra Josip Šimić ovdje je započeo uređivanje zemljišta za izgradnju ove crkve. Tijekom 1936. i 1937. svojom velikom upornosti, uz primjernu marljivost i velike žrtve mnogih svojih vjernika, on je dovršio ovu veliku crkvu.

Napokon kanimo u ovoj prigodi proslaviti i *250. obljetnicu osnutka naše župe* u ovim današnjim granicama.

Da bismo ova sva tri važna događaja iz povijesti naše župe što dostojnije i korisnije proslavili, poduzeli smo ozbiljne i dugotrajne pripreme. Plod je tih priprema sve ono što se ovih dana dogodilo, što se događa i što će se u našoj župi dogoditi.

Prvo je temeljita *duhovna obnova* tijekom protekla četiri dana. Ta obnova bila je bliža priprema na ova slavlja. Željeli smo da se naša župska zajednica obnovi u pravoj vjeri i istinskomu krščanskom življenju.

Drugo je ova današnja *svečana Euharistija*. Ovo svečano slavljenje Sv. mise u zajedništvu s našim o. Nadbiskupom, našom o. Provincijalom te s ostalom kitom svećenika i mnoštvom vjernika, koji su došli iz bliza i izdaleka da se s nama duhovno vesele i da svi skupa našemu Bogu iskažemo što dostojniju hvalu i slavu.

Treće je *znanstveni skup* kojim želimo većim brojem predavanja osvijetliti sva tri već navedena važna događaja iz povijesti naše župe. To ćemo učiniti danas i sutra.

Kao četvrto, bit će u slijedeću nedjelju *Sv. Krizma* (Sv. Potvrda), koju će primiti 100 naših dječaka i djevojčica. Neka bi i novi naraštaji , rođeni na ovom tlu, ojačani snagom Duha Svetoga (kojem je i posvećena naša crkva) ponijeli dalje buktinju vjere rađajući plodove dobrih djela. Pokojni domorodac fra Šimun Milinović neka im bude kažiput u radu na prosvjetnomu, kulturnomu, rodoljubnomu, a nada sve na moralnomu i vjerskomu polju!

Budući da ove godine i naša Provincija Presvetoga Otkupitelja slavi 250. obljetnicu svoga osnutka, to neka i ovo naše slavlje bude jedan doprinos toj proslavi. Pokojni nadbiskup Milinović bio je u našoj povijesti jedan od najvećih njezinih sinova, a ova naša crkva je jedna od najvećih crkava u toj Provinciji. Zbog toga smo željeli da danas ovdje budu sjemeništarci i bogoslovi naše Provincije i da djelotvorno sudjeluju u proslavi.

Stoga vas sve, poštovana braćo i sestre, koji ste se danas ovdje okupili od srca pozdravljam i želim da se ovim susretom svi mnogovrsno obogatimo.

Posebno pak pozdravljam o. nadbiskupa dr. Franu Franića, o. provincijala dr. fra Šimuna Šipića, preč. gosp. Marka Kolovića, koji kao generalni vikar zastupa bolesnoga Barskog nadbiskupa msgr. Petra Perkolića. Nadbiskup Perkolić je žarko želio sudjelovati na ovomu skupu i našoj djeci podijeliti sakrament Sv. Krizme, ali je prije nekoliko dana operiran pa nije mogao doći. Pozdravljam veleč. Antu Marđokića, svećenika rodom iz Bara, koji zastupa svećenike i vjernike Barske nadbiskupije, gdje je Milinović kao biskup službovao. Pozdravljam sve predstavnike više biskupija, redovničkih provincija i crkvenih škola. Posebno pozdravljam domoroca, akademskoga kipara prof. Krunu Bošnjaka te sve arhitekte i inženjere što nam pomogoše svojim savjetom u izgradnji i obnovi crkvenih zdanja. Pozdravljam sve prijatelje i goste.

Na kraju, pozdravljam sve vjernike ove Župe koji su i u ovoj prigodi, uz veliki samoprijegor i ljubav, mnogo učinili da uspije ova proslava, kao što su i prije 50 godina sa svojim Župnikom mnogo pridonijeli za gradnju ove crkve. Svima nazivam dobrodošlicu!

Dobri Bog neka bude po svomu Duhu sa svima nama da ovo što smo njegovom pomoći započeli uspješno do kraja i završimo!

Nadbiskup dr. F. Franić blagoslivlje poprsje fra Š. Milinovića

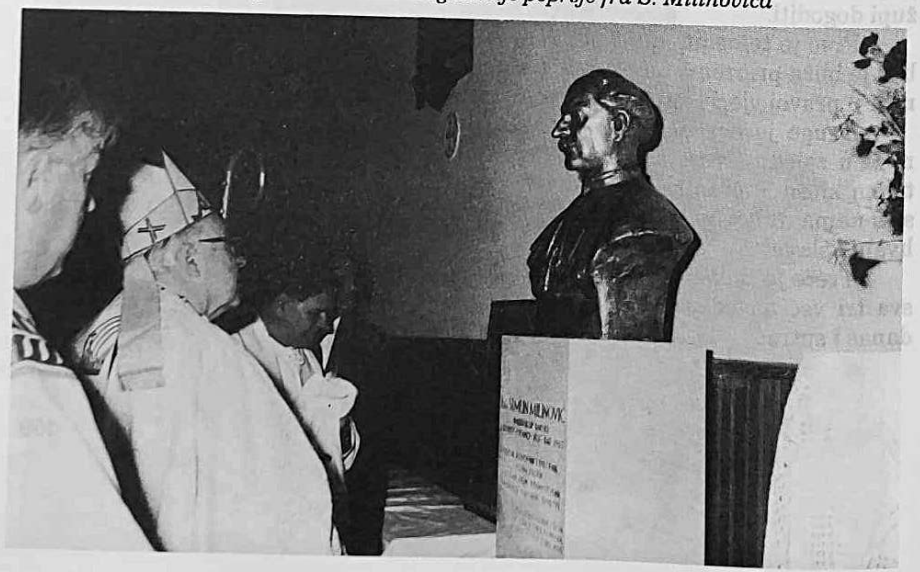

ČESTITKE I POZDRAVI ZA SIMPOZIJ

Zagreb, 24. IV. 1985.
Veleč. Župskom uredu – 58257 Lovreć

... osobno neću moći biti nazočan zbog svojih obveza. Cijeloj župi želim obilje svjetla Duha Svetoga da se duhovno obnovi, učvrsti u vjeri i crkvenom zajedništvu.

Sve pak sudionike znanstvenoga skupa iskreno pozdravljam želeći svima Božji blagoslov.

† Franjo kard. Kuharić,
nadbiskup zagrebački

Città Vaticano, 30. IV. 1985.
Fra Anđelko Šimić – Lovreć

Prigodom simpozija o nadbiskupu Milinoviću želim Božji blagoslov i uspjeh.

Fra John Vaugan,
general reda Male braće

Rijeka, 29. IV. 1985.
Župskom uredu – 58257 Lovreć

Srdačno hvala na poslanomu obilnu programu za duhovnu obnovu i znanstveni skup prigodom 150. obljetnice rođenja fra Šimuna Milinovića, barskog nadbiskupa i 50. obljetnice Župske crkve Sv. Duha.

Čestitam i pozdravljam

† Josip Pavlišić,
riječki nadbiskup i mitropolit

Sarajevo, 27. IV. 1985.
Župskom uredu – Lovreć

Čestitamo vrijedno slavlje želeći da duhovna obnova urodi velikim plodovima, a znanstveni skup u svezi s nadbiskupom Milinovićem ubaci što više svjetla u hrvatsku glagoljsku prošlost.

Ordinarijat Vrhbosanski
Sarajevo

Nadbiskupski ordinarijat - Zadar, 29. IV. 1985.
Župskom uredu – Lovreć

Prigodom Vaših župskih slavlja: 150. obljetnice rođenja fra Šimuna Milinovića, Barskog nadbiskupa i 50. obljetnice Župske crkve Duha Svetoga... u ime Zadarske nadbiskupije izražavam Vam naše najsrdačnije čestitke!

† Marijan Oblak,
zadarski nadbiskup

Bar, 29. IV. 1985.
Fra Anđelku Šimiću, župniku – Lovreć

Šaljem na simpozij generalnoga vikara i jednog svećenika Baranina... Želimo Vam obilje uspjeha i Božjeg blagoslova!

† Petar Perkolić,
barski nadbiskup

Đakovo, 15. V. 1985.
Župskom uredu – Lovreć

..... Radujem se proslavi i obljetnici koju ste slavili. Duh Sveti neka svojom svjetlosti i jakosti prati Vašu zajednicu i njezine pastire da raste u broju i svetosti, i tako ostane vidljivo djelo Duha Svetoga! ... Sve Vas srdačno pozdravlja i blagoslivlje u Gospodinu

† Ćiril Kos,
biskup đakovački

Ljubljana, 24. IV. 1985.
Fra Anđelku Šimić, župniku – Lovreć

Iskreno mi je žal, da se ne morem udeležiti znanstvenega skupa o nadškofu Milinoviću in o njegovem rodnem kraju... Prisrčno se pa zahvaljujem in ob priliki 50. letnice župnijske crikve želim da bi duhovna obnova še bolj spobudila vernike župnije v hoji za Kristusom, slasti pa da bi utvrdila v veri vse krizmanike.

fra Mihael St. Vovk
provincial slovenske fran. Provincije

Città Vaticano, 30. IV. 1985.
Fra Anđelko Šimić – Lovreć

Pridružujemo Vam se s puno radosti prigodom simpozija o nadbiskupu Milinoviću, dičnomu sinu naše Provincije, čiju 150. obljetnicu rođenja slavimo.

Vaši fra Nikola Radić, generalni definitor reda Male braće,
fra Stjepan Vučemilo, tajnik reda Male braće

Drniš, 4. V. 1985.
Župski stan – Lovreć

..... Iskreno čestitamo veliki jubilej i želimo župi mnogo Božjega blagoslova i pozdravljamo sve sudionike.

Provincijalka sestara franjevki
od Bezgrešne - Šibenik

Split - Lovret, 30. IV. 1985.
Župskom, uredu – Lovreć

..... Vama i cijeloj župskoj zajednici čestitam želeći i nadalje obilan Božji blagoslov!

Uz poštovanje i pozdrav u Gospodinu
s. Franka Babić,
provincijalka školskih sestara - Split

Split - Samostan sv. Klare, 26. IV. 1985.
Fra Anđelku Šimiću, župniku – Lovreć

Zahvaljujem Vam na poslanu programu proslave jubileja: 150. obljetnice rođenja našega nadbiskupa Milinovića i 50. obljetnice nove župske crkve, u okviru kojega će se programa održati i znanstveni simpozij, a posebno dani duhovne obnove. Od srca se radujem tome velikom od Vas poduzetom pothvatu, koji je vezan s tolikim žrtvama i naporom. Neka Vam Duh Sveti dade potrebne snage za ovo djelo i neka sva naša župa osjeti Njegov milosni zahvat i doživi svoj duhovni rascvat.

U duhu ću biti s Vama upravljajući molitve Ocu da blagoslovi Vas i našu župu posvećenu Duhu Svetome, dijeleći joj obilno plodove mira i ljubavi...

S. Marija (Petričević) od Presv. Srca,
Opatica ss. klarisa u Splitu

Zagreb, 22. IV. 1985.
Župskom uredu – Lovreć

Vrlo mi je žao što neću moći sudjelovati u znanstvenom skupu koji priređujete u svojoj župi. Simpoziju želim najbolji uspjeh.

dr. fra Bonaventura Duda
dekan Bogoslovnog fakulteta u Zagrebu

Split, 25. IV. 1985.
Župski ured – Lovreć

U ime Teologije u Splitu čestitam jubilej rođenja nadbiskupa fra Šimuna Milinovića i jubilej župske crkve Sv. Duha!

Neka Duh Sveti uvijek novim zahvatom osvježuje i nosi tu svoju crkvu da i u naše dane svjedoči Uskrsloga!

U molitvi, u zahvali Gospodinu, sjedinjen s Vama i sa svima sudionicima

dr. Josip Marcelić,
rektor Teologije

Zagreb, 29. IV. 1985.
Župski ured – Lovreć

..... Želeći mnogo uspjeha u radu simpozija, srdačno Vas pozdravlja odani u Kristu

Radovan Grgec,
Književno društvo sv. Ćirila i Metoda

Zagreb, 25. V. 1985.
Fra Anđelko Šimić, župnik – Lovreć

Žao mi je što nisam mogao biti nazočan znanstvenome skupu o nadbiskupu Milinoviću i njegovu rodnome kraju.

Ta zamisao i taj pothvat zaslužuju svako priznanje. Zato Vam, oče, od srca čestitam i radujem se što je proslava tako lijepo uspjela...

Jedino povijesnim istraživanjem i razmišljanjem ideje nadahniteljice prošlih vremena postaju plodne u sadašnjosti. Nisu naši stari uzalud živjeli ni onda, pa njihov život ne bi smio biti beskoristan ni za nas.

Osobito mi je drago što Vi uvijek nastojite i znate pokazati da to nije samo naša franjevačka povijest nego povijest našega hrvatskog naroda.

Primite, oče, izraze moga poštovanja i bratski pozdrav

fra Hadrijan Borak,
franjevac, kapucin

Portland - Amerika, 26. IV. 1985.
Župniku – Lovreć

Prigodom 150. obljetnice rođenja nadbiskupa Milinovića i 50. obljetnice crkve na Lovreću pridružuje se proslavi i želi Ti uspjeh u Tvom nastojanju

dr. fra Milan Mikulić,
Portland - Amerika

Freiburg - Njemačka, 30. IV. 1985.
Fra Anđelko Šimić – Lovreć

Žalim što ne mogu sudjelovati na simpoziju. Veseli me veliko bogatstvo i različitost ove manifestacije. Uz želju da ona potpuno uspije, iskrene bratske pozdrave šalje Vam

fra Stipe Nosić,
(domorodac) - doktorand teologije

Diklo kod Zadra, 27. IV. 1985.
Fra Anđelku Šimiću, župniku – Lovreć

Zbog teže bolesti ne mogu sudjelovati na simpoziju. Žao mi je! Simpoziju želim uspjeh i Božji blagoslov!

Puno Vas pozdravlja odani Vam u Kristu

don Stipe Matkov (domorodac)
župnik - Diklo

Salzburg - Austrija,
Fra Anđelko Šimić, župnik – Lovreć

Žao mi je što zbog bolesti ne mogu doći na znanstveni skup. Želim Vam istinski uspjeh i sve pozdravljam

don Ivan Olujić,
dušobrižnik Hrvata u Salzburgu

Köln - Njemačka, 3. V. 1985.
Župskom uredu – Lovreć

Pridružujem se proslavi značajnih lovrećkih obljetnica s bogatim programom i vrsnim izvoditeljima. Župnika i vrijedne Lovrećane iskreno pozdravljam. S našim dragim Lovrećanima vežu me divne i nezaboravne uspomene. Znam, ma gdje se oni danas nalazili, da su ovih dana mislima i srcem u svomu Lovreću. Svjestan sam da su ponosni na svoje ljude i događaje i zahvalni dobročiniteljima svoje prošlosti...

Svima od srca čestitam.

fra Ante Anić,
dušobrižnik hrvatskih radnika u Njemačkoj,
bivši lovrećki župnik

Sućuraj na Hvaru, 29. IV. 1985.
Župniku – Lovreć

Čestitam na simpoziju o životu i djelu fra Šimuna Milinovića i drugih jubileja. Žalim što ne mogu zbog spriječenosti sudjelovati i želim uspjeh i pozdravljam.

Fra Anđeo Cvitanović,
župnik - Sućuraj (bivši lovrećki župnik)

Split, 22. IV. 1985.
Župskom uredu – Lovreć

Žaleći što ne mogu sudjelovati na simpoziju, želim uspjeh i pozdravljam.

Dr. don Josip Delić,
pastoralni vikar nadbiskupije

Krizmanici i vrijedni čitači Lukica i Vedran Nikolić

Guslar Ivan Čaljkušić u narodnoj nošnji

Djevojke u narodnoj nošnji 1979. Pohod Gospe Velikog hrvatskog zavjeta.

Nova Župska kuća s kapelom u Lovreću (sagrađena XII. 1981.)

Groblje u Lovreću (stara crkva i Zdravstvena stanica) — Snimak iz zraka.

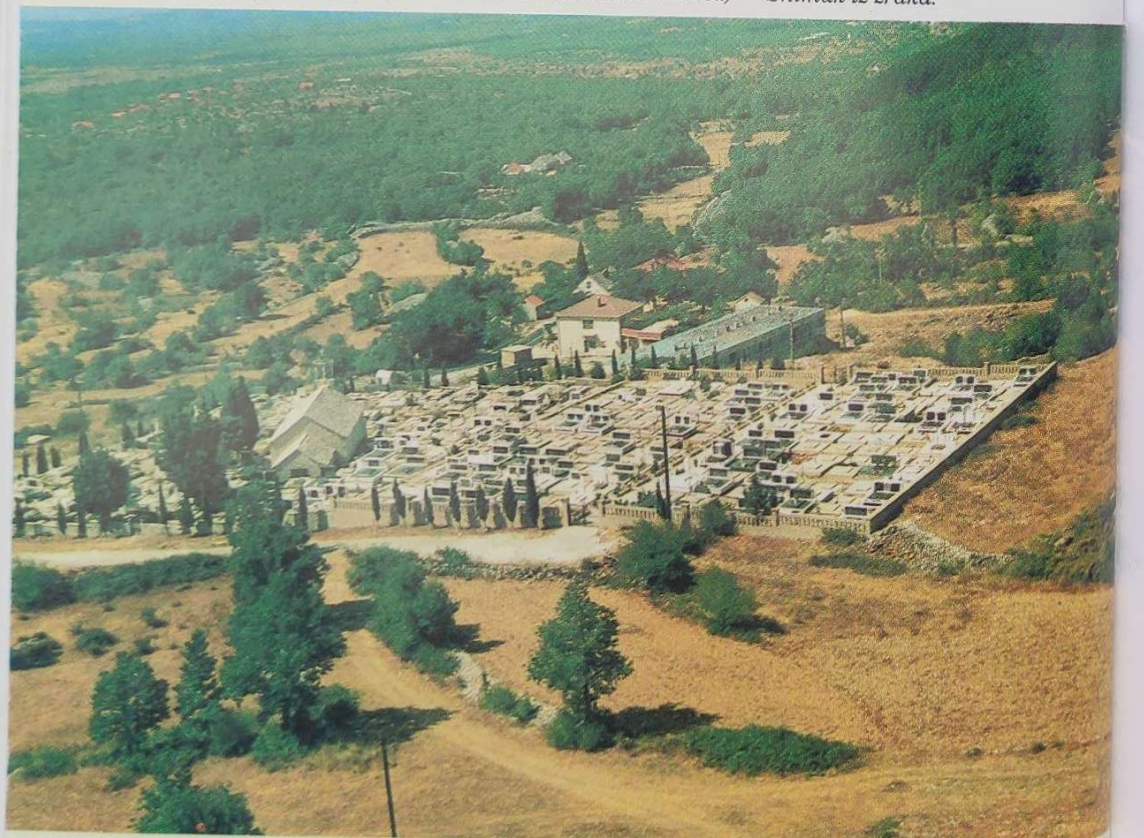

Zagreb, 4. V. 1985.
Župskom uredu – Lovreć

Počašćen sam pozivom i zahvaljujem, ali sam, na žalost, u nemogućnosti sudjelovati na simpoziju. Molim da sve imate u vidu za Zbornik radova! Udivljen sam vašom zauzetosti, čestitam i s poštovanjem pozdravljam

Dr. fra Emanuel Hoško,
Provincija sv. Ćirila i Metoda

Zadar, 30. IV. 1985.
Fra Anđelko Šimić, župnik – Lovreć

Dragi fra Anđelko! Žao mi je što sam na dan Vašeg simpozija spriječen već preuzetom obligacijom. Srdačno se radujem svim oblicima Vašega rada te čestitam Vama i župljanima ove značajne jubileje.

Dr. fra Bernardin Škunca,
župnik - Zadar

Ulcinj, 7. V. 1985.
Fra Anđelku Šimiću – Lovreć

..... S ugodnošću se sjećam boravka u Vas. Ostao mi je u neizbrisivoj uspomeni. Mogu Vam samo čestitati i reći Vam hvala, gdje čuli i ne čuli, što kaže ovamo naš narod. S blagopokojnim nadbiskupom Milinovićem može se s pravom ponositi Vaša župa, gdje je ugledao ovaj svijet, Vaša Provincija, koja ga je odgojila i oplemenila, naša Nadbiskupija, koju je vodio tijekom četvrt stoljeća, ostavljajući za sobom miomiris evanđeoskog duha.

Hvala na Vašoj srdačnosti, ljubaznosti i gostoprimstvu koje ste iskazivali unatoč tolikoj zauzetosti oko odvijanja upriličene svečanosti...

Don Marko Kolović, župnik grada Ulcinja i
generalni vikar Barske nadbiskupije

Zagreb, 30. IV. 1985.
Župski ured – Lovreć

Srdačno pozdravlja eminentni skup o našemu velikom nadbiskupu Milinoviću i želi pun uspjeh

Ante Ujević

Bergheim - Keuten - Njemačka, 22. V. 1985.
Fra Anđelku Šimiću, župniku u Lovreću

Nakon ovih nekoliko sati sudjelovanja u pripremi velikih »Lovrečkih dana« željno sam očekivao odjek u tisku... Pri svakoj rečenici sam razmišljao: kako je lijepo bilo sve doživjeti. Mnogovrsnost i raznolikost, te imena mnogih stručnjaka posebno su me zadivila. Nisam se nikad osjećao tako usko povezanim s Lovrećem i Lovrećanima kao ovaj put... Čestitam Tebi i Tvojim suradnicima, a posebno onim mladima. Dao Bog da bude još Milinovića i Šimića!... Hvala Ti na radosti koju preko Tebe i Lovreća doživjeh u tuđini!...

Fra Nediljko Šabić,
hrvatski dušobrižnik u Njemačkoj

Bonn - Njemačka, 22. IV. 1985.
Župskom uredu – Lovreć

..... U nemogućnosti da osobno budem nazočan na tomu vjerskom i znanstvenom skupu, izražavam svoju čestitku Vama i cijeloj župskoj zajednici u Lovreću. Bilo bi mi drago da prigodna predavanja biranih predavača sa svih strana i zanimanja ugledaju svjetlo dana u prigodnom Zborniku.

Srdačan pozdrav

fra Berislav Nikić,
hrvatski dušobrižnik

Zagreb, 20. V. 1985.
Fra Anđelku Šimiću, župniku – Lovreć

Prošla su već tri tjedna od obilježavanja jubileja naše župe koju ste s mnogo truda i ozbiljnosti upriličili i uspješno priveli kraju. Sad već s udaljenosti, kad su se dojmovi sredili, može se reći da se trud isplatio i da ste učinili veliku stvar za sela naše župe, da je prvosvibanjski tjedan 1985. vrlo važan za sve župljane i njihovu rodbinu i potomke u tuzemstvu i inozemstvu. Mnogi se ovdje u Zagrebu, koji su se davno iselili iz župe, raspituju o proslavi i drago im je. Čuje se pohvalnih riječi. I jučerašnji "Glas koncila" iz pera Drage Šimundže razveselit će mnoge naše koji nisu mogli biti u te dane u svomu rodnom kraju...

Primite puno pozdrava od
Ivana B. -Basića, profesora (domorodca)

Knin, 27. IV. 1985.
Fra Anđelko Šimić - Lovreć
Proslavi velikog jubileja duhom se pridružujem i čestitam.

fra Ivan Bilušić

Baška Voda, 27. IV. 1985.
Fra Anđelku Šimiću, župniku – Lovreć

..... Želimo Vam svi od Boga svako dobro da Vaš rad i trud bude obilato naplaćen. Župniku i svećeniku kojega ne možemo nikada zaboraviti šaljemo srdačne pozdrave.

Ante Jurišić, p. Stipe

Vrlika, 18. IV. 1985.
Fra Anđelku Šimiću - župniku – Lovreć

..... Uz pozdrav i želju da i ovo slavlje na Lovreću bude što korisnije na svim linijama, ostajem odani u Kristu

fra Silvestar Aračić, misionar

Sinj, 28. IV. 1985.
Fra Anđelko Šimić, župnik – Lovreć

Dragi Anđelko, od srca Ti čestitam na odličnim uspjesima! Neka sve bude na slavu Božju i vjersku obnovu Lovrećke župe!

Dr. fra Jeronim Šetka, profesor

Sinj, 22. IV. 1985.
Fra Anđelku Šimiću, župniku - Lovreć

Puno mi je žao što neću biti nazočan na tomu velikom lovrećkom slavlju... Obećajem Ti da ću u ove dane moliti našu Čudotvornu Gospu Sinjsku da taj program što bolje uspije na čast Božju i duhovnu korist te župe. Od svega srca Ti čestitam, dragi fra Anđelko, što si sve poduzeo da svoju Lovrećku župu duhovno obnoviš i da što bolje osvijetliš lik našega Milinovića.

Uz izraze dubokog štovanja

fra Bonifacije Šipić

Karin, 23. IV. 1985.
Fra Anđelko Šimić, župnik – Lovreć

..... Divim se Tvom smionom pothvatu, jer je za njegovo ostvarenje trebalo inicijative, sposobnosti i hrabrosti. Kad čovjek pročita bogati tiskani program, ostaje zapanjen izborom predavanja mjerodavnih stručnjaka... Sve je na visokoj razini i sve skupa je veliki povijesni događaj ne samo za tu župu nego i za našu Provinciju, pače i za naš hrvatski narod, kojega je nadbiskup Milinović proslavio širom svijeta... Želim velik i sretan uspjeh u crkvi, pred crkvom, u dvorani i pri kićenom stolu svim uzvanicima!

Neka sve prođe na opće zadovoljstvo i bude na procvat vjere toga kraja, osobito među mladim naraštajem! U tu svrhu molit ću se dragom Bogu i u duhu bit ću s Vama tih dana...

(Jesi li uklonio onu hrpu kamenja za »Lurdsku špilju«, koja je zauzimala prostor i bila samo jedan balast u crkvi?).

Milo Te pozdravlja Tvoj stari

fra Leonardo Buljan

Trsteno, 27. IV. 1985.
Fra Anđelko Šimić, župnik - Lovreć

... U duhu ću proslaviti Vaše slavlje... Od srca Vam čestitam i čitavoj župi na ovoj velikoj zamisli. Molim Duha Svetoga da uvijek imate potporu svoga naroda i u budućim nastojanjima. Sve Vas od srca pozdravljam uz stihove našeg Kranjčevića:

I ko ptica kad se vije,
Moj će dašak da se gubi -
Jer se lako, lako mrije,
Kad se povijest roda ljubi.

Zahvalna župljanka

Anđelka Čenić rođ. Petričević

Stuttgart, 29. IV. 1985.
Fra Anđelku Šimiću, župniku - Lovreć

U povodu 150. obljetnice rođenja hrvatskoga franjevca i Barskog nadbiskupa fra Šimuna Milinovića, kao i u povodu 50. obljetnice gradnje naše lovrećke ljepotice - Župske crkve, pridružujemo se i mi iz tuđine tome jedinstvenom slavlju i veseli nas da će i dičnom fra Šimunu Milinoviću i neumornom graditelju crkve fra Josipu Šimiću biti u ovoj prigodi podignuta spomen-poprsja. Na taj način uzvraćamo dug zahvalnosti i priznanja našim velikanima.

Obitelj Čavrlj

Zagreb, 27. IV. 1985.
Fra Anđelko Šimić, župnik – Lovreć
... Rado bih došao i iz lokalnih motiva jer sam iz Žeževice. Ovih se dana nalazim izvan Domovine. Čestitam i najsrdačnije pozdravljam.

fra Alojzije Litrić,
Provincijal franj. konventualaca

Zagreb, 28. IV. 1985.
Župski ured – Lovreć
Dolazi i zastupa Provincijala o. Ante Katalinić,

Isusovac

Lokvičići, 28. IV. 1985.
Župski ured – Lovreć
Vrlo, vrlo rado dolazim. Stavit ću se na raspolaganje za ispovijedanje. Puno uspjeha u velikom duhovnom zahvatu želi

don Nedjeljko Ribičić,
župnik - Lokvičići

Split, 22. IV. 1985.
Župskom uredu – Lovreć
Žao mi je što ne mogu doći. Čestitam dvostruko slavlje. Želim uspjeh župi i župniku

don Alojzije Bapčević

Vrbovec, 28. V. 1985.
Fra Anđelko Šimić - Lovreć
Rado mislim na divne časove provedene na dragomu mi Lovreću za vrijeme slavlja i zahvaljujem Vam na trudu i dobroti. Uz sjećanje u molitvama pozdravlja vas

č.s. Esterina Olujić (domorotkinja)

Stuttgart, 27. IV. 1985.
Fra Anđelko Šimić, župnik - Lovreć
U prigodi naših velikih jubileja u Lovreću žalim što ne mogu doći. Od srca želim da to slavlje bude u obilju Božjeg blagoslova.

Marinko Čavrlj Stipin

Sinj, 25. IV. 1985.
Župski ured – Lovreć
... Neka bude Bogu na slavu, našemu dičnom Milinoviću na čast, Provinciji na ponos i pobudu!

Fra Božo Lovrić, duhovnik u sjemeništu

Provincijala hercegovačke franj. Provincije zastupao je fra Andrija Nikić. Isusovačkog Provincijala iz Zagreba zastupao je P. Ante Katalinić, a Provincijala franj. Provincije sv. Jeronima fra Mario Šikić.
Sva trojica su pozdravila nazočne na simpoziju.

ŽUPA SVETOG DUHA U LOVREĆU

Prigodom

150-e OBLJETNICE ROĐENJA fra ŠIMUNA MILINOVIĆA,

barskog nadbiskupa;

prigodom

50-e OBLJETNICE ŽUPSKE CRKVE;

(od 27. IV. do 5. V. 1985. god.)

priređuje

I. DUHOVNU OBNOVU

27. IV. (SUBOTA)

u 18,00 s. Djeci (od I. — IV. r.) — (U crkvi sv. Ante)
u 18,00 s. Krizmanicima (V. — VIII. r.) — (U staroj crkvi)
u 18,00 s. Mladeži (od 15—30 g.) — (U župskoj dvorani)
u 18,00 s. Ženama (do 60 g.) — (U župskoj crkvi)
u 18,45 s. Misa i propovijed (za cijelu župu) — (U župskoj crkvi)
u 20,00 s. Film: Život Isusov (Zefirelli) — (U župskoj crkvi)

28. IV. (NEDJELJA)

u 8,00 s. Djeci (od I. — IV. r.) — (U crkvi sv. Ante)
u 8,30 s. Krizmanicima — (U staroj crkvi)
u 8,30 s. Mladeži — (U župskoj dvorani)
u 8,30 s. Roditeljima i kumovima krizmanika — (U župskoj crkvi)
u 9,15 s. Pokorničko bogoslužje i ispovijed — (U župskoj crkvi)
u 10,15 s. Misa i propovijed (za cijelu župu) — (U župskoj crkvi)
u 11,30 s. Film: Život Isusov (Zefirelli) — (U župskoj dvorani)
— — —
u 18,00 s. Djeci (od I. — IV. r.) — (U crkvi sv. Ante)
u 18,00 s. Krizmanicima — (U staroj crkvi)
u 18,00 s. Ženskoj mladeži — (U župskoj dvorani)
u 18,00 s. Ženama (do 50 god.) — (U župskoj crkvi)
u 18,45 s. Misa i propovijed (za sve) — (U župskoj crkvi)
u 20,00 s. Film: Život Isusov (Zefirelli) — (U župskoj crkvi)

29. IV. (PONEDJELJAK)

u 8,00 s. Djeci (od I. — IV. r. — (U crkvi sv. Ante)
u 8,00 s. Krizmanicima — (U staroj crkvi)
u 8,00 s. Mladeži — (U župskoj dvorani)
u 8,45 s. Misa i propovijed (za sve) — (U župskoj crkvi)
u 10,00 s. Film: Život Isusov (Zefirelli) — (U župskoj dvorani)
— — —
u 18,00 s. Djeci (od I. — IV. r.) — (U crkvi sv. Ante)
u 18,00 s. Krizmanicima — (U staroj crkvi)
u 18,00 s. Mladeži — (U župskoj dvorani)
u 18,00 s. Roditeljima i kumovima krizmanika — (U župskoj crkvi)
u 18,30 s. Prigoda za sv. ispovijed — (U župskoj crkvi)
u 18,45 s. Misa i propovijed (za sve) — (U župskoj crkvi)
u 20,00 s. Film: Život Isusov (Zefirelli) — (U župskoj crkvi)

30. IV. (UTORAK)

u 8,00 s. Djeci (od I. — IV. r.) — (U crkvi sv. Ante)
u 8,00 s. Krizmanicima — (U staroj crkvi)
u 8,00 s. Mladeži — (U župskoj dvorani)
u 8,00 s. Ljudi i žene (iznad 60 god.) — (U župskoj crkvi)
u 8,45 s. Prigoda za sv. ispovijed — (U župskoj crkvi)
u 9,00 s. Misa i propovijed (za sve) — (U župskoj crkvi)
u 10,15 s. Film: Život Isusov (Zefirelli) — (U župskoj dvorani)

Voditelji duhovne obnove:

fra Lav Krivić — Trogir
don Slobodan Štambuk — Supetar
fra Vinko Prlić — Proložac
fra Petar Lubina — Sinj
don Stanko Jerčić — Selca
č. s. Ljiljana Todorić — Split

ODJECI ZNANSTVENOGA SKUPA U LOVREĆU

Znanstveni skup u Lovreću 1. i 2. svibnja 1985. široko je odjeknuo u crkvenomu tisku. S obzirom na vrijeme u kojemu je održan razumljivo je što se o nj oglušio svjetovni tisak. Ostaje dakle »prošetati se« tim ne malobrojnim glasilima u kojima su objavljeni dulji i kraći osvrti na dotični skup.

Kao što se moglo očekivati, prvi se oglasio Glas koncila u 20. broju (19. svibnja 1985.). U donekle opširnijemu napisu naslovljenom »U Lovreću podno Opanaka«... Drago Šimundža pružio je zgusnut prikaz skupa u Lovreću. U njemu se čita:

"Na znanstvenome skupu sudjeluje 15 predavača. Osvijetlili su ulogu nadbiskupa Milinovića i obradili duhovnu, kulturnu, narodnu i crkvenu povijest ovoga kraja. Sve će to biti objelodanjeno u posebnom zborniku. Doznajemo da je starohrvatsko selo Lovreć nastalo na mjestu staroga rimskoga naselja, u kojemu se vjerojatno nalazila bazilika posvećena Sv. Lovri. Iz tog imena (lat. Laurentius) neki izvode naziv Lovreć. U vrijeme narodnih vladara Lovreć je pripadao starohrvatskoj župi Imota, a poslije propasti narodne dinastije dijeli sudbinu drugih naših krajeva koji će doći pod tursku vlast. Makarski biskup ustanovljuje župu po odlasku Turaka 1734. te je povjerava franjevcima koji su je i prije pastorizirali. U mjestu i okolici nalaze se mnogi stećci izvorne hrvatske provenijencije s različitim i izvorno kršćanski stiliziranim simbolima i starohrvatskim natpisima."

Slično izvješćuje Kamenko J. u Mariji 6/85. u članku: "Na lovrećkom slavlju". U podnaslovu Nezapamćeno slavlje čitaju se ovi reci:

»Krajem travnja i početkom svibnja obilježena je u Lovreću 150. obljetnica rođenja Lovrećanina barskog nadbiskupa fra Šimuna Milinovića, 50. obljetnica nove župske crkve i 25o. obljetnica osamostaljenja župe. Za tu prigodu organizirao je neumorni župnik fra Anđelko Šimić duhovnu obnovu, znanstveni simpozij i Krizmu. Kad je jedan naš biskup dobio program slavlja, ostao je veoma zadivljen i rekao kako zaslužuje najljepše čestitke i svaku pohvalu takav program sastaviti, a kamoli ostvariti.«

Pisac dalje govori o teškom životu u Lovrećkoj župi, gdje ljudi već dugo i dugo iđahu trbuhom za kruhom. Suše su gotovo redovite. Torbarenje po europskim državama bijaše zanimanjem svakoga odrasla muškarca. U tijeku II. svjetskoga rata narod se počeo iseljavati, u zadnja dva desetljeća mnoge su obitelji napuštale rodni dom. U župi živi 1800 stanovnika, pred rat ih je bilo 4000! Gdjegod Lovrećani boravili i živjeli, vezani su čvrsto za rodni kraj. Akoli ništa drugo, a ono se u njemu sahranjuju.

Duvanjska Sveta baština u broju 6/85. nakratko bilježi održavanje znanstvenoga skupa u Lovreću.

O skupu dosad najopširnije piše B. Rišić u Kani (br. 6/85.). Simboličan naslov glasi "Iskra iz biokovskog kamena". Stoji već na početku:

II. ZNANSTVENI SKUP O NADBISKUPU MILINOVIĆU I O NJEGOVOM RODNOM KRAJU

1. V. (SRIJEDA)

u 9,00 s. Koncelebracija nadbiskupâ, svećenikâ i svih vjernika župe — Predsjeda i propovijeda nadbiskup metropolita dr. F. Franić — Župnik i mladež pozdravljaju uglednе goste — Uz pjevanje puka, nastupa 4-glasni zbor franj. bogoslova iz Makarske.

u 10,00 s. Fra Vjeko Vrčić: Život i djelo nadbiskupa Milinovića

u 10,15 s. Nadbiskup Franić otkriva poprsje nadbiskupa Milinovića
Provincijal dr. fra Š. Šipić otkriva poprsje graditelja crkve fra J. Šimića
Nadbiskup msgr. Perkolić otkriva prigodnu izložbu

u 10,25 s. »Svijetli lik« — recital č. s. Marije Petričević, klarise. Izvode mladi župe i zbor krizmanika. Bogoslovi završavaju pjesmom.

— — —

u 11,00 s. Počinju predavanja (u crkvi):
don Ante Škobalj (Šolta): Najstarija povijest našeg kraja
dr. fra Karlo Jurišić (Makarska): Pregled povijesti župe Lovreć — Opanci
dr. fra Bruno Pezo (Sinj): Milinović profesor, direktor gimnazije i župnik
dr. fra Vinko Malaj (Tuzi): Milinović nadbiskup u Baru

u 13,00 s. Ručak za uzvanike (Gostionica D. Madunić u Cisti Provo)

u 14,30 s. Odmor

u 15,30 s. Počinju predavanja (u crkvi):
prof. fra Josip-Ante Soldo (Sinj): Fra Š. Milinović i tiskanje glagolskog misala
dr. fra Vice Kapitanović (Makarska): Vjerske prilike u doba nadb. Milinovića
prof. dr. Ivan Petričević (Doboj): Milinović i poznavanje stećaka

u 16,30—16,45 s. Odmor
fra Žarko Maretić (Munch.-Marienfeld): Milinović - Strosmajer - Pavlinović
prof. Ivan Bekavac-Basić (Zagreb): Milinović - Šenoa i drugi
prof. fra Gabrijel Jurišić (Sinj): Milinovićeva bibliografija i literatura o njemu

u 18,00 s. »Vilinjski duh« — dramske slike o ustanovljenju hrvatske franjevačke gimnazije u Sinju i borba za hrvatski narodni preporod. — Priređuje franj. sjemenište u Sinju

u 19,00—19,30 s. Glazbeni koncert — daju franj. bogoslovi iz Makarske

2. V. (ČETVRTAK)

u 9,00 s. Koncelebracija biskupâ, svećenikâ i vjernika župe — Predsjeda i propovijeda barski nadbiskup msgr. Petar Perkolić

u 10,00 s. »Moj rodni kraju« — recital č. s. Marije Petričević, klarise — Izvodi mladež i zbor krizmanika

u 10,30 s. Nastavljaju se predavanja:
dr. fra Andrija Nikić (Mostar): Fra Š. Milinović (stariji) — život i izvještaj o Bosni
prof. Anđelko Mijatović (Zagreb): Zabilježene narodne pjesme u Lovreću
fra Ante Sekelez (Omiš): Život i rad fra J. Šimića — župnika i graditelja crkve

u 11,30—11,45 s. Odmor
fra Dušan Domić (Vrlika): Gradnja nove župske crkve u Lovreću (50-ta obljetnica)
đak Mira Šamija (Lovreć): Statistički podaci naše župe u 20. st.

u 13,00 s. Ručak

u 15,00 s. Razgledanje crkava, stećaka i gomila

III. DIJELJENJE SV. KRIZME

3. V. (PETAK)

u 17,00 s. Krizmanicima — (U župskoj dvorani)

u 17,00 s. Roditeljima i kumovima krizmanika — (U župskoj crkvi)

u 17,45 s. Prigoda za sv. ispovijed — (U župskoj crkvi)

u 18,00 s. Misa i propovijed (za sve) — (U župskoj crkvi)

4. V. (SUBOTA)

u 17,00 s. Ispit krizmanika — (U župskoj crkvi)

u 17,00 s. Roditelji i kumovi prate ispit — (U župskoj crkvi)

u 17,45 s. Prigoda za sv. ispovijed — (U župskoj crkvi)

u 18,00 s. Misa i propovijed (za sve) — (U župskoj crkvi)

5. V. (NEDJELJA)

u 10,00 s. Procesija

u 10,25 s. Pozdrav župnika i djece nadbiskupu Perkoliću koji predsjeda sv. Misi, propovijeda i dijeli sv. Krizmu.

u 12,00 s. Tebe Boga hvalimo!

U Lovreću, 7. IV. 1985. god.

Izdao i odgovara:
Fra ANĐELKO ŠIMIĆ, župnik
58257 Lovreć

"Dva i pol stoljeća nije malo. Župa je rasla i svoju životnu snagu crpila iz sivog biokovskog kamena, žarkoga sunca, šake crne zemlje, a nadasve iz žive vjere, stoljećima zalijevane krvlju mučenika..."

Potom nedvojbena tvrdnja:

"Nakon stoljeća samostalnosti župe rođeno je dijete, koje će biti najznačajnija osoba i najveći sin ovoga kraja i ponosa u prohujalih 250 godina. Bio je to fra Šimun Milinović, franjevac, profesor, direktor Franjevačke klasične gimnazije u Sinju, prve s hrvatskim nastavnim jezikom u Dalmaciji, župnik, znanstvenik, pisac, jedan od vođa narodnoga preporoda u Dalmaciji, i konačno nadbiskup u Baru (Crna Gora), suradnik i prijatelj knjaza Nikole, biskupa J. J. Strossmayera, pape Lava XIII. i tolikih drugih, borac za narodni jezik u liturgiji, koji je podnio lavovski dio tereta pri tiskanju glagoljskoga misala (pa je jedan primjerak uz vlastitu posvetu darovao i ruskom caru)."

Nije zaboravljena ni lovrećka ljepotica, tj. župna crkva Sv. Duha, sagrađena uoči II. svjetskoga rata. Ona je 1985. slavila pola stoljeća početka gradnje. Sagradili su je žilavi Lovrećani vlastitim troškom. Sva je prilika kako je to najveća seoska crkva u Hrvatskoj.

Oglasila se i Veritas u broju 7-8/85. Pisac A. Milin uz ostalo ističe kako je fra Šimun Milinović 1865. u Beču svršio studij slavističkih, povijesnih i zemljopisnih znanosti. Ovome je pridodati kako je s njime iste predmete studirao i fra Nikola Ivanović, također Imoćanin. Na slavistici bijahu studentima Frana Miklošiča, oca slavističke katedre na Bečkom sveučilištu. Njih dvojica, fra Šimun i fra Nikola, ubrajaju se među prve hrvatske slaviste. Po ovomu dakle Imotska krajina stoji na čelu naše Hrvatske!

Cišćanin fra Ante Madunić svoj je članak naslovio "Dvije vrijedne obljetnice" (Vjesnik Franjevačke provincije presvetog Otkupitelja br. 2/85.). Vrijedan je spomena stavak:

"Predavanjem o Milinovićevoj bibliografiji i literaturi o njemu, o. fra Gabrijel Jurišić, koji je vodio kroz cijeli program, završio je slijed predavanja o nadbiskupu Milinoviću, da bi fra Andrija Nikić predavanjem "O životu fra Šimuna Milinovića starijeg i njegovu izvještaju o Bosni" otpočeo predavanjima koja se odnose na Lovreć. Poslije fra Andrije profesor Anđelko Mijatović o zabilježenim narodnim pjesmama o Lovreću. Posljednje predavanje učenice Mire Šamije "O statističkim podacima župe Lovreć u 20. stoljeću" bilo je veoma zanimljivo. Iz toga predavanja saznali smo, uz ostalo, da danas župa Lovreć ima 1863 vjernika, a da izvan župe živi čak oko 3000 Lovrećana. Bilo nam je drago čuti da je župa aktivna ne samo u materijalnim pothvatima (obnova i gradnja) nego i u onom duhovne naravi. Svakako treba istaknuti da 98% djece redovito pohađa vjersku pouku, a srednjoškolci čak 100%."

Nije naodmet pripomenuti kako je zaselak Milinovići dao u uzastopnomu slijedu 8 franjevaca. Obično bi stric uzeo sinovca k sebi i školovao ga za budućeg svećenika. Tako se dogodilo i s fra Šimunom mlađim, kasnijim barskim nadbiskupom, te primasom regni Serbiae!

Nadbiskupski ordinarijat u Baru izdaje glasilo Obavijeti - Lajmërimet. U broju 2/85. na naslovnoj je stranici fotografija nadbiskupa fra Šimuna Milinovića. Na str. 39-51. otisnut je članak "U povodu 75. godišnjice smrti

nadbiskupa barskog o. Šimuna Milinovića (1910.-1985.). Već prema broju stranica (12) može se pretpostaviti kako je u prilogu dosta rečeno. Pozornost privlače nadnevački (kronologijski) podaci posljednjih mjeseci nadbiskupova života. Teže je obolio 16. siječnja 1910., umro 23. siječnja iste godine. Redom su nanizani podaci vezani za njegovo bolovanje i smrt.

Tko se prihvati pisanja životopisa madbiskupa Šimuna Milinovića, moći će se poslužiti dijelom članka u kojemu se govori o nadbiskupovoj smrti i sprovodu. Na kraju je nadbiskupov Izvještaj o pastoralnomu pohodu Barskoj biskupiji 1908. Izvještaj je preveden s talijanskog jezika. Vjernom je slikom stanja biskupije toga doba.

Znanstveni skup u Lovreću šturo je pribilježen u Vjesniku Nadbiskupije splitsko-makarske. Dane su tek osnovne napomene.

Fra Vjeko Vrčić, inače pisac romansirana životopisa fra Šimuna Milinovića, barskog nadbiskupa, priložio je kraći članak u glasilu Grad na gori što ga izdaju imotske župe. O Lovrećanima veli:

"Župljani su se u velikom broju odazvali sudioništvom u duhovnoj obnovi. Prvog svibnja, na glavnoj proslavi, prostrana crkva bila je ispunjena vjernicima: domaćim koji još čuvaju kućno ognjište i onima koji se odseliše u druga mjesta i gradove, a za ovu se prigodu navratiše u svoj kraj. Bilo je dosta gostiju iz susjednih župa. Također su čitavoj svečanosti prisustvovali mnogi svećenici, svjetovni i redovnički, kao i čitava franjevačka bogoslovija iz Makarske i sjemenište iz Sinja."

U ostalome sadržaju bivaju osnovne napomene o skupu. Da je malo više, ne bi smetalo.

Znanstveni skup u Lovreću lijepo je primljen u susjednoj Hercegovini. Mir i dobro, glasilo Provincije hercegovačkih franjevaca, što izlazi u Mostaru, u 3. broju 1985. donosi u cijelosti pozdravni govor fra Andrije Nikića kojim je na početku dotičnoga skupa pozdravio nazočne Lovrećane i goste. Iz njega dužnu pozornost zavređuje stavak:

"Hrvatskoj i svjetskoj javnosti poznato je kako su franjevci tijesno vezani uz prošlost i sadašnjost naroda i na ovom dalmatinskom kršu. Nesebičnim zalaganjem i stoljetnim radom taj krš franjevci su pretvorili u prostrani vrt. I najljepši cvijet u tom vrtu je lik nesebičnog franjevca koji je sebe uzemljio da ovaj narod ima život, vjeru i slobodu. Te činjenice, izgleda, Provincije i franjevci su svjesni te od vremena do vremena organiziraju znanstvene skupove i podižu biste franjevačkih, kršćanskih i narodnih velikana na prostranom području na kojem se prostire Provincija. Tako provincijsko područje prerasta od vrta u svetište gdje se mladi naraštaji okupljaju, razmišljaju, mole i crpe snagu za sadašnjost i budućnost."

Članak Jubilej župe i nadbiskupa fra Šimuna Milinovića pojavio se u zagrebačkoj Aksi br.19/85. iz pera nepotpisana suradnika. Nije dvojiti da je njegov tvorac bio nazočan znanstvenome skupu u Lovreću. Ni on ne ističe ništa posebno, ipak, unatoč tome vrijedno je prenijeti slijedeći stavak:

"Sadašnji župnik fra Anđelko Šimić, poznati i neumorni pastoralni radnik, organizirao je višestruku proslavu. Najprije je bila duhovna obnova za cijelu župu s potanko razrađenim planom koju su vodili: don Slobodan Štambuk, don

Stanko Jerčić, fra Vinko Prlić, fra Petar Lubina, fra Lav Krivić i s. Ljiljana Todorić. Osim propovijedi, kateheze i predavanja svake večeri je bio i Zefirellijev film "Život Isusov". Odaziv vjernika bio je izvanredan. U srijedu 1. svibnja dr. Frane Franić, nadbiskup i metropolit, predvodio je svečanu koncelebraciju (više od 50 svećenika) i održao propovijed o Crkvi u suvremenom društvu. Pjevao je domaći zbor pod ravnanjem s. Sofije i zbor franjevačkih bogoslova "Milovan" pod ravnanjem fra M. Čirka. Nakon Sv. mise u prepunoj crkvi o životu i radu nadbiskupa Milinovića govorio je fra Vjeko Vrčić. Zatim je nadbiskup Franić otkrio poprsje nadbiskupa Milinovića, djelo akademskoga kipara Krune Bošnjaka, a provincijal fra Šipić prigodnu vrlo zanimljivu izložbu o nadbiskupu Milinoviću i o gradnji crkve u Lovreću. Na kraju su mladi župljani izveli recital "Svijetli lik" od s. Marije Petričević."

Konačno, javio se i Brat Franjo, list franjevačkih zajednica, br. 4/85. Pisac je fra Vjeko Vrčić. Kako je već navedeno, on je u Gradu na gori prikazao ovaj znanstveni skup. U Bratu Franji je prilog posve drugačiji, no sadržajno se ne razlikuje od prethodnoga. Fra Vjeko je ispravno postupio kad je popunio jednu prazninu. Bilo bi, naime, nezgodno da se na stranicama Brata Franje nije našla vijest o znanstvenome skupu u čast nadbiskupa i primasa fra Šimuna Milinovića.

Gledano u cjelini, znanstveni skup o 150. obljetnici rođenja fra Šimuna Milinovića, barskog nadbiskupa, i 50. obljetnici Župske crkve u Lovreću u javnosti je naišao na veliki odjek, čitateljima je predstavio župu Sv. Duha u Lovreću, lovrećko stanovništvo i njihovo velikog sina fra Šimuna Milinovića.

Prof. dr. Mate Šimundić

S L A V E Ć I
150-TU OBLJETNICU
ROĐENJA NADBISKUPA
Fra ŠIMUNA MILINOVIĆA
I 50-TU OBLJETNICU
POČETKA GRADNJE
ŽUPSKE CRKVE
SV. DUHA,
ZA ŽUPNIKA
Fra JOZE ŠIMIĆA,
ZAHVALNI ŽUPLJANI
PODIŽU OBOJICI
SPOMEN POPRSJA
I PRIREĐUJU
ZNANSTVENI SKUP.

L O V R E Ć

1. i 2. svibnja 1985. godine

Spomen sličica
na Jubilej 1985.

VIDEO - KASETA ŽUPE LOVREĆ - OPANCI

Video-kaseta izašla prigodom
250. obljetnice osnutka župe
150. obljetnice rođenja nadbiskupa Milinovića
50. obljetnice gradnje Župske crkve

Sadržaj kasete:
- panorama župe (slikom i riječju)
- povijest vjerskih objekata
- znanstveni skup o nadbiskupu Milinoviću i o župi (1. i 2. V.)
- slavlje Svete Krizme (5. svibnja 1985.)

Izdao: Župski ured Lovreć - Opanci
VHS kolor 180 min

Pregled video-kasete po sadržaju i minutaži

1. Naslov (2 min), panorama Lovreća: crkva (3 min), škola (2 min), ambulanta (1 min), Milinovići - put od Šimundića (3 min), podaci o župi. Stečci (2 min), stara crkva i groblje (2 min), crkvica Sv. Ante (1 min), Župska crkva (park i stubište, 2 min). Razgledanje župe (1 min), kapela u Dubravi (1 min), Kula, Letaruša (8 min)
   Razgledanje: Mrnjavci (križ), Nikolići (kirž), Nosići (križ), Milinovići, Čaljkušići (kapela) - (15 min).
2. Počinje procesija na dan slavlja (zvona zvone i slave) - (2 min).
   Ulaz u crkvu (1 min), bogoslovi pjevaju, župnik pozdravlja (10 min).
   Biskup govori, posvećenje (5 min), Pričest (1 min), fra Vjeko Vrčić govori (4 min), otkrivanje spomenika (poprsja) - (1 min);
   Kruno Bošnjak i nadbiskup Franić razgledaju izložbu (1 min);
   O. Vrčić tumači izložbu o Milinoviću (13 min); O. Vrčić tumači izložbu o crkvi (6 min); recital o Milinoviću "Svijetli lik" od s. Marije od Presv. Srca (Petričević) - (5 min), Himna:"Lijepa naša" (1 min). Govori Marko Kolović (generalni vikar Barske nadbiskupije) u ime bolesnog nadbiskupa msgr. P. Perkolića (2 min), govori fra K. Jurišić (3 min).
3. Cista Provo (1 min); objed, pozdravlja Provincijal (4 min).
4. Pozdrav fra Andrije Nikića (1 min); dr. fra Vice Kapitanovića (1,5 min); dr. fra Bruno Pezo (1 min); dr. fra Vinko Malaj (1 min); prof. fra Josip Soldo (2 min); dr. Ivan Petričević (3 min); fra G. Jurišić najavljuje odmor.

5. Priredba "Vilinski duh" ili "Feniks ptica", priredba sjemeništaraca iz Sinja o ulozi naše gimnazije u buđenju narodne svijesti. Prigodom osnivanja ove gimnazije (1854.) bio je provincijal Jakov Milinović, stric našega fra Šimuna, a na toj gimnaziji bio je dugo profesor naš fra Šimun Milinović (9 min); zatim koncert priređuje VIS "Milovan" iz naše Makarske bogoslovije (ove se godine slavi 250. obljetnica osnutka naše Provincije) - (4 min).
6. 2. svibnja (drugi dan Simpozija) počinje procesijom (1 min), Misa i psalam (2 min); govori celebrant fra G. Jurišić i nastavlja posvećenje (2 min), "Evo jaganjac Božji" i pjesma: "Iza smrti, trećeg dana" (2 min), Recital: "Moj rodni kraj" od s. Marije od Presv. Srca (Petričević) (8 min), pjesmu recitira Anita Šanić (1 min).
7. Predavanja: prof. Ivan Bekavac-Basić (2 min), prof. fra G. Jurišić (3 min), prof. Anđelko Mijatović (1 min), fra Dušan Domić (2 min), Mira Šamija (2 min), dr. Ivan Petričević - pjesma (1 min).
8. 8. svibnja (nedjelja) Krizma - Ulaz za Misu - župnik pozdravlja - don Mile Vidović (generalni vikar Nadbiskupije) odgovara (6 min), dalje Misa - Evanđelje (2 min), don Mile propovijeda, i snimanje krizmanika (11 min), Krizma, pjesma "Do nebesa" (1 min), Krizmanje (2 min), nastavak Mise - Pričest (4 min).
9. Panorama župe s Prpuše. Tebe Boga hvalimo!

VIDEO-KASETA ŽUPE LOVREĆ - OPANCI
(Govorni tekst kasete)

Proslava:
250. obljetnice osnutka sadašnje župe Lovreć-Opanci;
150. obljetnica rođenja nadbiskupa fra Šimuna Milinovića i
50. obljetnica početka gradnje nove Župske crkve na Lovreću.

Ove tri velike obljetnice htjeli smo na više načina svečano proslaviti u našoj župi.

Jedan od načina na koji smo željeli ovjekovječiti ove velike jubileje jest i snimanje ove video-kasete, u kojoj ćemo slikom dočarati župu s njezinim crkvama i drugim posvećenim mjestima. Zatim želimo u slici prikazati sve važnije događaje s velike proslave prigodom 150. obljetnice rođenja nadbiskupa Milinovića (što se odvijala 1. i 2. svibnja 1985.), te na kraju prikazati Sv. Krizmu (Sv. Potvrdu), koja je obavljena 5. svibnja iste godine. Sve ovo u sastavu jedinstvene proslave, na koju se Župa pripremala duhovnom obnovom od 27. do 30. travnja 1985. god.

Dolazimo s jugozapadne strane Župe (preko Šimundića), odakle puca krasan pogled na veličanstvenu novu Župsku crkvu Sv. Duha u Lovreću. Asfaltnom cestom stižemo u Lovreć i zvona svečano najavljuju naš dolazak. Zvone četiri zvona, ukupno teška 1800 kg.

Evo nas ispred naše *nove Župske crkve*, naše ljepotice i ovogodišnje slavljenice. Ove godine navršava se 50 godina otkako su župljani ove Župe, pod

vodstvom vrijednog župnika fra Josipa Šimića, započeli kopati i uređivati teren za gradnju nove crkve.

Poslije više desetljeća i nakon više neuspjelih pokušaja, te nakon toliko podnesenih žrtava, crkva je sagrađena u rekordnom roku. Od 2. veljače 1936. (kad je blagoslovljen temeljni kamen), do 12. prosinca 1937. (kad je crkva bila uz najveće svečanosti posvećena), prošla su samo 22 mjeseca. Još više zadivljuje kad se zna da je crkvu sagradio sâm narod, bez ičije pomoći izvana. Dimenzije su ove crkve 42 x 18 x 12 m. Sva je od pravilno klesanoga kamena.

Zvonik je sagrađen 1938., visok 27 m. Zvona: 3 nova uz jedno staro, kupljena su 1939.

Približavanje rata, a poslije i sam rat (II. svjetski) učinio je da sve stvari u crkvi i na crkvi nisu potpuno dovršene. Stoga su svi župljani poslije rata na ovoj crkvi nešto radili, popravljali i dotjerivali.

I proteklih godina dosta se radilo na obnovi crkve iznutra i na zvoniku, a započeli su veliki radovi na obnovi ulaza, pristupa i okoliša crkve.

Godine 1980./81. sagrađena je ovdje *nova Župska kuća* i lijepa vjeronaučna dvorana. Kuća i dvorana sagrađene su potpuno sredstvima Provincije presv. Otkupitelja. Vjernici su surađivali svojim radom u uređivanju okoliša.

Godine 1982. sva četiri zvona su elektrificirana i postavljen je sat na zvoniku. Taj rad izvele su dvije tvrtke iz Beča.

Stara župa Opanci, još za turskih vremena imala je na sadašnjem lovrećkom groblju svoju crkvu. Toj su Župi tada pripadala i neka okolna sela. Kad se zidala sadašnja stara crkva, na istočnom dijelu (gdje je sad oltar i sakristija), bila je crkvica. Zvonik na preslicu ima 1 malo zvono. Ono je izliveno godine 1725. i vjerojatno je najstarije zvono u Imotskoj krajini.

Kao što je ovdje, od davnih vremena, crkva, tako je i *groblje*. U staro doba ovdje su pokapani vjernici iz nekih okolnih sela. O starini groblja govore i stećci na groblju i okolici, koji su nastali u srednjem vijeku. Ovo je groblje temeljitije popravljeno 1770., a 1926. obzidano lijepim kamenim zidom. Nakon II. svjetskog rata groblje je prošireno na sjevernu stranu i tako podvostručeno. Proteklih godina dodan je i treći dio. Između dva rata počeli su se na grobove stavljati lijepi spomenici. Proteklih dvadesetak i više godina ljudi grade skupocjene i velike grobnice, od kojih se mnoge ističu ljepotom i sadržajnim vjerskim natpisima. Može se bez ustezanja reći da je ovo jedno od ljepših seoskih groblja. Godine 1984. izgrađena je lijepa staza kroz novi dio groblja i posađeno zelenilo.

Ovdje je, među ostalima, grob i spomenik našega bogoslova fra Nediljka Bekavca, koji je umro 15. travnja 1978.

Stara crkva je iznutra temeljito obnovljena 1977. i 1978. god., uz velik samoprijegor vjernika u dobrovoljnom radu i davanju priloga u novcu.

Restaurator i slikar Slavko Alač iz Splita obnovio je oltarnu sliku: Silazak Duha Svetoga. Ta je slika naslikana ondje već 1737., kako na njoj jasno piše. Slavko Alač naslikao je slike i dvaju novih hrvatskih svetaca: sv. Nikole Tavelića i bl. (onda) Leopolda Mandića.

U staroj crkvi obnovljen je veliki dio zidova, postavljen novi pod od pošuškog kamena, sagrađen novi kor, novi prozori i vrata, hrastove klupe, hrastova zidna obloga, ispovjedaonica i sakristija.

Postavljene su i kamene staze od crkve prema izlazima na groblje.

Svim starijim vjernicima u našoj Župi jedno od najdražih mjesta u župi jest *crkvica Sv. Ante* kod starog Župskog stana. Drago im je to mjesto, jer se još u nedavnoj prošlosti ondje obavljao sav vjeronauk, uskrsne i božićne ispovijedi, sva krštenja i vjenčanja, svakidašnje mise i rana Misa nedjeljom i dr.

Od početka župe 1734. ondje se nalazi kapela. Valjda je bila u sastavu Župske kuće. Prvu kapelicu izvan kuće sagradio je veoma zaslužni župnik fra Anđeo Udiljak oko 1870. godine. Bila je vrlo mala i niska. Godine 1933. župnik fra Josip Šimić, prigodom proslave 1900. obljetnice Isusove muke, smrti i uskrsnuća, po svom vlastitom nacrtu odlučio je sagraditi lijepu crkvicu u obliku križa (10x10) s kupolom. Ta je crkvica dovršena 1933. g., ali je, uz velike svečanosti, blagoslovljena u korizmi 1934. (24. ožujka).

Nažalost, crkva se znatno narušila tijekom 50 godina, osobito je propao krov i strop, pa ju je bilo potrebno obnoviti. To je učinjeno točno na njezinu 50. obljetnicu, prigodom 1950. obljetnice Isusove muke, smrti i uskrsnuća. Tijekom godine 1983./84., crkvica je temeljito obnovljena: strop i krov sasvim novi (armirani beton), veliki dio krova pokriven bakrom, bakreni oluci, zidovi obnovljeni, svetište preuređeno, prozori novi, klupe i zidna obloga novi (od hrastovine). Kipovi sv. Ante, Srca Isusova i Gospin kip skladno su obnovljeni i postavljeni u triptihu. Kipove i oltar obnovio je kipar Nikola Samardžija iz Imotskog.

Veoma je poznata *nekropola stećaka na Mramoru* (5 km istočno cestom od Župske crkve prema Imotskom). Manje je poznata, jer je manje na očima, nekropola stećaka oko stare Župske crkve na groblju, te osobito sjeverozapadno od istog groblja. Hrvatski povjesničar Vjekoslav Klaić piše da na Lovreću ima mnogo stećaka. Naš nadbiskup Milinović, još kao profesor, piše: "Od svih stećaka što sam ih dosele vidio, učinili su mi se najopsežniji, najljepši i najmnogobrojniji na Lovreću, okolo seoske crkve i na Mramoru." Nažalost, tu je sve manje i manje stećaka. Veliki hrvatski arheolog don Frane Bulić tuži se u jednom svom dopisu na naš Župski ured kako tih spomenika nestaje. Čini se da ih je već u 18. stoljeću počelo nestajati. Danas ih je vrlo malo, a i ono malo gotovo je sasvim zapušteno. Na Mramoru su i danas vidljivi učelci starih grobova. Tu je sve do poslije rata bio velik kameni križ kojeg danas više nema.

Ove godine naša *Provincija presvetog Otkupitelja* (kojoj je bio članom i naš fra Šimun Milinović i koja je tijekom stoljeća davala svoje članove za pastorizaciju ove naše Župe), slavi svoju *250. obljetnicu* osnutka, stoga smo i mi, ovom prigodom, željeli *proslaviti naš dan Provincije*. Pozvali smo na ovu svečanost naše sjemeništarce iz Sinja i naše bogoslove iz Makarske, kako bi i oni aktivno sudjelovali u ovoj proslavi.

Gledamo sad predstavu od 8 dramskih slika, a igraju je naši sjemeništarci pod vodstvom njihova ravnatelja prof. fra Josipa Solde. Predstava nosi naslov: *Vilinski duh* ili *Feniks ptica*. U njoj su prikazani počeci djelovanja franjevačke gimnazije u Sinju, koja je osnovana 1854. i bila prva gimnazija u Dalmaciji u

kojoj je hrvatski jezik bio nastavni jezik. Ti počeci rada gimnazije podudaraju se s počecima hrvatskoga narodnog preporoda u Južnoj Hrvatskoj (Dalmaciji). Pri osnutku nove gimnazije u Sinju 1854. g. provincijalom je bio fra Jakov Milinović, stric pokojnog nadbiskupa fra Šimuna. Profesori na našoj gimnaziji, a među njima i fra Šimun Milinović, bili su među prvacima Narodne stranke, skupa sa don Mijom Pavlinovićem. Stoga su se i borili protiv talijanaša i veoma mnogo pridonijeli pobjedi narodne misli u Dalmaciji. Takvo hrvatstvo franjevaca bilo je jedan od glavnih razloga što je Austrija ukinula pripomoć franjevačkoj gimnaziji i 1880. godine ukinula pravo javnosti ovoj gimnaziji. Ipak je ona poput Feniks ptice, nakon svakovrsnih udaraca, uvijek nanovo oživljavala, sve do danas, odgajajući mladež u duhu vjernosti Crkvi i svom hrvatskom narodu. U ovoj predstavi prikazan je i naš fra Š. Milinović. Priredbu je sastavio, režirao i glazbu uveo sam voditelj prof. fra Josip Soldo.

Jutros (1. V.) su na Sv. Misi sudjelovali svi bogoslovi (45) naše bogoslovije iz Makarske i pjevali četveroglasne pjesme. Neki od njih sudjelovali su i u pripremanju ove svečanosti, posebno u postavljanju izložbe. Njihov glazbeni sastav *VIS "Milovan"* obogatio je poslijepodnevni program naše svečanosti. Ovaj VIS djeluje već 12 godina.

Svi mi, posebno mladi, uvijek smo rado slušali nastupe ovog glazbenog sastava u našoj crkvi. I kad god oni ovdje pjevaju i sviraju, bude nam nezaboravne uspomene na našeg neprežaljenog pokojnog bogoslova fra Nediljka Bekavca. On je sve do svoje prerane i nagle smrti aktivno djelovao u ovom sastavu i u našoj crkvi pjevao. Svi ćemo sad lako prepoznati njegov glas u ovoj pjesmi majci u kojoj se na rastanku s nama pozdravlja.

Drugi dan Simpozija (2. V.) koncelebriranu Misu predvodio je fra Gabrijel Jurišić. Nastavljena su predavanja. Na objedu u Vjeronaučnoj dvorani već smo gledali jučer snimljen video-film.

U nedjelju (5. V.) bila je Sv. Krizma. U video-kaseti prikazan je župnikov pozdrav. Generalni vikar Nadbiskupije don Mile dr. Vidović pozdravlja narod i drži vrlo lijepu propovijed. Preko propovijedi vide se svi krizmanici po crkvi. Video-kaseta traje sve do kraja slavlja Sv. Krizme (Sv. Potvrde).

Fra Anđelko Šimić

ŽIVOTOPIS
FRA ŠIMUNA MILINOVIĆA - BARSKOGA NADBISKUPA
(Lovreć-Opanci 1835. - Bar 1910.)

(Autobiografija)

Barska dijeceza i barski biskup spominju se već u vrijeme cara Leona VI. Mudroga (886.-912.)

1089. Bulom protupape Klementa III. uzdignuta je Barska biskupija na stupanj nadbiskupije. Između 1142. i 1189. izgubila je metropolitanski značaj; obnovljena je 1199. kao dukljansko-barski nadbiskup naziva se "Serviae primas", "totius regni Serviae primas". Vatikansko-crnogorskim konkordatom 1886. jurisdikcija Barske nadbiskupije protegnuta je na katolike čitave Crne Gore. G. 1902. papa Lav XIII. obnovio je titulu "Primas Serviae" za barskoga nadbiskupa.

Konkordat između Svete Stolice i Crne Gore potpisan je 8. listopada 1886. Pregovore je vodio između kneza Nikole i pape Leona XIII. Jovan Sundečić, pravoslavni svećenik i pjesnik. Tada bijaše tajnikom crnogorskog kneza. Za uspjeli pohvat papa Leon XIII. odlikovao ga je velekrižem Grgura Velikoga, a knez Nikola Crnogorskom zvijezdom kneza Danila I. Tada je potvrđena Barska nadbiskupija, a prvim nadbiskupom je imenovan fra Šimun Milinović, upravitelj Franjevačke klasične gimnazije.

U arhivu Barske nadbiskupije nalazi se knjiga rukom ispisana pod naslovom: Ecclesiae Diocletanae et Antibarensis Historia, quam ex Illirico sacro P. Danielis Farlati nonnulis additis ad proprium usum in compendium redegit Carolus Pooten Archiepiscopus Antibarensis Dioclensis et Regni Serviae Primas anno Dni 1857. 2 a) - Ovoj rukopisnoj knjizi umetnut je dodatak, str. 183.-188., napisan rukom fra Šimuna Milinovića, koji u cijelosti donosim ovdje.

Pater Simeon Milinović
Archppus Antibarensis seu Dioclensis, et Primas Serviae LV.

O. Šimun Milinović rodio se u utorak 24. veljače 1835. u selu Lovreć-Opanci, Splitske biskupije u Dalmaciji, od seljačkih pobožnih roditelja Ante Milinovića i Ane Katić. Krstio ga je ondašnji parok fra Ante Ravlić, davši mu ime Matij, a krizmao ga splitski biskup Gadeaši. Početke čitanja naučio ga parok fra Andeo Udiljak, a od 9 godina pošao u manastir omiški, odaklen je pohađao mjestne početne škole, u kojima se učilo samo talijanski, a on nije razumio ni jedne riječi. - Zatim je prešao u Makarsku, gdje je svršio početne škole, pak u Zaostrogu četiri gimnazija i jednu umanitarnu u Makarskoj. - 23. listopada 1853. unišao u novicijat u Križu, a bio mu meštar pobožni fra Paško Žderić. Sedmi i osmi razred gimnazija završio u novootvorenom javnom hrvatskom gimnaziju u Sinju, zatim u Šibeniku jednu godinu bogoslovlja, gdje

Urum-begova kula u Kuli, iz 17. stoljeća.

Na gradini — blagoslov polja 25. IV. 1991.

Oproštajni govor fra Anđelka Šimića (26. VIII. 1990.)

je 29. svibnja 1857. položio redovničke zavjete, i bio ređen od biskupa Maupasa dne 7. lipnja od nižih redova, 11. od subđakonata, a 21. od đakonata. Sljedeće godine učio bogoslovlje u Makarskoj, gdje je bio ređen od *Preasbyterata* od biskupa Cime dne 11. travnja 1858., a dne 18. držao najsvečanije *Primitia* u manastirskoj crkvi, u prisustvu roditelja i strica vrloga fra Jakova, koji ga je odgojio. Iste godine bi poslan kao pomoćni učitelj u Sinjsko gimnazije, a g. 1862. poslan u Bečko sveučilište, gdje je nakon tri godine dne 23. prosinca 1865. položio ispite s najboljim uspjehom u Filozofskom fakultetu od povijesti i svih ostalih predmeta toj struci pripadajućih, usposobljen za sva austrijska gimnazija proglašen.

Početkom svibnja 1866. počeo učiteljevati kao usposobljeni učitelj u hrvatsko-sinjskom gimnaziju. G. 1869.-70. bio istodobno i parok sinjski, i za više godina mjesni školski nadzornik. G. 1870. bilo je gimnazija sekularizirana kao i sva druga redovnička gimnazija u Austriji, te je tijem postao javni profesor, baveći se, osim svojih redovničkih i profesorskih dužnosti, još i književnošću, tiskajući u raznim domaćim književnim i političkim listovima mnogostručne povjesničke crtice i razne političke članke. Za vrijeme bosansko-hercegovačke okupacije mnogo je perom i novcem doprinio i mnogim bjeguncim pomogao, osobito da uzmognu škole pohađati. G. 1880. postao je ravnateljem Gimnazija sinjskoga, koje je palo na Donje.

Već je bio sve uredio tako da opet postane "Franjevačko-javno-hrvatsko Gimnazije" i tim obnovi ugled Redu i narodu, kad protiva njegovoj volji bi imenovan arcibiskupom Barskim u Crnoj Gori g. 1886. Te godine 8. listopada bi sklopljen Konkordat između S. Stolice i Crne Gore, i on pozvan u Rim, gdje ga je papa Lav XIII. izvanrednom prijaznošću primio i zadržao duže od jednog sata u najintimnijem razgovoru, što je i kašnje, dok je živio, isto činio svaki put kad bi ga na saslušaj primio.

Dne 7. studenog bio je posvećen najsvečanije od pref. Kardinala Simeona u crkvi Propagande uz asistenciju Monsig. Anakleta Kikera, misirskog biskupa, i Monsig. Karla Kleina, biskupa Simbunkag. Kardinal prefekt Propagande unio je najsvečaniji objed, na koji su mnogi odličnici bili pozvani. Istu večer bio je primljen od Pape Lava XIII., za dugo ga zadržao, darovao mu Pontifikalne libre i dragocijenjeni biskupski križ. Zadržao se u Rimu 25. studenog. Prvi svečani Pontifikal obavio u Crkvi Araceli, kojem su prisustvovali kardinali tercijari i ino mnoštvo tercijara, kojom prigodom održao je i govor.Zatim se zadržao u Firenci, Torinu i Milanu. U Zadru u Crkvi Franjevačkoj redio pet franjevaca i zaustavio se u Sinju do 20. siječnja 1887.

Prispio na Cetinje 24. siječnja, gdje je svečano pričekan, i na Rijeci pred Knjazom položio zakletvu. Vratio se opet preko Cetinja u Kotor, gazeći veliki snijeg.Iz Kotora pošao u Budvu, a otale knjaževim parobrodićem u Bar, kamo je prispio dne 1. veljače s najljepšim vremenom i bio od vlasti, svećenstva i puka najsvečanije pričekan. Biskupiju je našao sasvim uništenu: bez svećenstva, bez crkava, bez svećeničkih stanova i bez ikakvih sredstava da bi mogao što započeti. Dok je biskupija bila pod protektoratom Austrije, ona se brinula za uzdržavanje kultusa, to je s Konkordatom prestalo, a Crna Gora nije bila u stanju kakvu pripomoć pružiti koju zbilja nigda u ničemu nije ni pružila.

Ako je Konkordat materijalno bio štetan za biskupiju, moralno se s njim neizmjerno postiglo, jer katolici prije uopće potišteni i prezirani, podigli su se, i sad su s njihovim svećenstvom svuda u Crnoj Gori čašćeni. Mržnje vjerske iščeznule su, to je s međusobnom trpljivošću neizmjerno općem napretku koristilo. Iste g. 1887. mjeseca ožujka nadbiskup je u ime svoje i u ime kneza Nikole tražio u S. Stolice da se Barskoj biskupiji povrati sloboda koju je prvih vijekova imala "staroslovenština", što je S. Otac pismom 5. travnja 1887,. najsvečanije dopustio. Ovo dopuštenje izazvalo je veliku neugodnost u Austriji, te je ondašnji ambasador Paar došao S. Ocu s prijetnjom: "neka opozove dozvolu Crnoj Gori podijeljenu, inače da će on ostaviti Rim". S. Otac odgovorio je: "Šta sam dao Crnoj Gori učinio sam po momu vlastitom osvjedočenju da koristujem Crkvi, stoga opozvat neću što sam dao. Vama gosp. ambasadore stoji na volju ili ostati ili ostaviti Rim, a ja ni za Vaše niti ičije prijetnje neću se prepasti." Zatim je traženo da bi se nadbiskup kako makao i da bi mu se gdje u Austriji dala bolja biskupija, na što nadbiskup nigda nije htio pristati.

"Staroslovenština" je bila dopuštena *con caratteri cirilliani volgarmente chiamati civili*, što Milinović nije pitao. Ovo je pobudilo veliku uzbuđenost s jedne strane u Rimu, jer se ondje stalo prikazivati kao da ovo vodi na *schismu*, a s druge strane u Rusiji mislilo se da je ovo rimska lukavština kako da lakše Crnogorce pokatoliči. Nadbiskup je pozvan u Rim, gdje su mu sve spletke i protivštine ispričane i sva nastojanja kako da S. Stolica opozove dozvolu. Nu S. Otac tome nikako nije bio sklon, nego preko Kardinala Rampolle tražio da nadbiskup uznastoji prignuti Knjaza da bi se knjige liturgične tiskale "glagoljicom" mjesto ćirilicom. Rampolla reče nadbiskupu: "Ako to dobijete od Knjaza, veliku ćete uslugu učiniti Crkvi, i odmah će započeti tiskanje "Misala". Nadbiskup je upoznao da je "staroslovenština" u pogibli. Pošlo mu za rukom Knjaza prignut za "glagoljicu", što je S. Ocu vrlo ugodno bilo te je nadbiskupu na toj usluzi zahvalio i odmah naredio da se "Misal glagoljski" tiska. Kad je dotiskan, Rampolla je poslao Barskoj nadbiskupiji 30 komada, ali su intrige uspjele da ni jedan nije u Bar dostavljen. Rampolla je morao tražiti i jedva je prikupio 12 komada i poslao u Bar.

Dne 1. siječnja 1895., na Mlado ljeto, nadbiskup je najsvečanije prvi pontifikal "glagoljski" držao. Knjaza Nikolu zastupao je g. Božo Petrović, s odslanicima iz Cetinja, Rijeke, Nikšića, Podgorice i ostalih mjesta uz mnoštvo naroda katolika i pravoslavnih i svih vlasti. Nadbiskup je držao shodni govor i svečani objed. Prispilo je čestitanje S. Oca i blagoslov i čestitanje Knjaza Nikole. S. Otac poslao je Knjazu jedan misal, koga je nadbiskup svečano predao. Nadbiskup od svoje strane poslao je jedan Caru Aleksandru III. koji mu je zahvalio.

Dne 25. lipnja 1887. biskup kotorski Kažimir Forlani predao je svečano nadbiskupu Pallium.

Kad je došao u nadbiskupiju, našao je nadbiskup slijedeće parokije: Bar, Zupci, Ulcinj, Salči, S. Gjorgje, S. Nikola, Livari, Šestani, Zatrebač i Koće. Na Cetinju 360 katolika, bez crkve i bez svećenika, na Rijeci 180 katolika, na Viru 60, na Danilovgradu 36, u Nikšiću 40. Podgorica nije bila parokija niti je imala crkve, stao je svećenik i govorio misu u nuglu kuće. Nije dala vlada ni ovdje ni

na Cetinju da se sagradi crkva i nije dopuštala da se utemelji malo sjemenište za uzgoj svećenstva, za koga bi bio dao sredstva Lav XIII. Biskupija je imala rimokatolika 5700, što se kasnije umnožavalo.[24]

Nakon velikih protivština najposlije 5. travnja 1896. Knjaz je dopuštao da se sagradi na Cetinju stan za svećenika i crkva, koja se imala posvetiti na čast S. Ante od Padove. Za gradnju crkve i stana darovao je S. Otac Lav XIII. 10.000 franaka, biskup Strossmayer fior. 5000, a od drugih strana odveć malo. Bi kupljeno zemljište za fl. 1100 i od O. Metoda Radića svečano blagoslovljen temeljni kamen nove crkve i kuće u nazočnosti talijanskoga i francuskog ministra. Kuća je krasna i dovršena, a i zidovi Crkve. Potrošeno dotle oko 44.000 kruna. Još bi se htjelo barem 14.000 kruna za dovršenje crkve.

Na Viru, Rijeci, Nikšiću drži se što treba da se mogne služiti Misa, a ta mjesta pohađaju kadikad misionari.

U Baru dobio je nadbiskup od Knjaza jednu glavicu zvanu "S. Vid". Ondje je sagradio crkvicu na svod na čast sv. Vita, i učinio grob za se. Ogradio naokolo veliku ogradu, kod crkve napravio grobnice koje služe za svakoga. Potrošio za crkvu, groblje, ogradu i prezide flor. 12.000. Htio je napraviti staru bogomoljnicu u S. Lovrenca, ali mu nije bilo dopušteno.

Katedralu je našao prilično trošnu te je tri-četiri puta popravljana i krov iznova promijenjen, u više navrata troškom od okolo 4000 flor. Uskoro poslije dovršenja popravljena, 1. lipnja 1905., na dan Uzašašća Gospodinova, velikim potresom izjutra u 6 sati, crkva je ostala oštećena i prijetila da se sruši.Stoga ju je trebalo porušiti. Pripomoćju S. Oca Pija X. i drugih omanjih milodara bila je obnovljena, produžena u apsidi oko dva metra, navata srednja uzdignuta metar i po više, u pobočne po 80 centimetara. Potrošeno samo oko 50.000 kr. Radnja je dovršena 1906. g. Ali štukovi betonski na zidovima i nakiti loše su učinjeni, te je voda u crkvu kroz zidove tekla. Stoga je trebalo opet ponoviti svu radnju betonskoga štuka za koji je bilo potrošeno okolo 6000 kr., a popravak će zapasti također oko 10.000 kr. Spomenuti potres oštetio je biskupski stan, pa ako se ne popravi, srušit će se.

Uz kuću parokijansku kupio je biskup u obitelji Nike i Jake Debelja kuću i obližnje masline, što je popravljanjem kuće zapalo oko 16.000 florinta.

U Zubcima dao je više puta kuću popravljati i preinačivati, te je potrošeno oko 2500 flor.

U *Dulcignu* dao je kuću proširiti, te je potrošeno oko 1000.

Sankola: u više navrata popravljana kuća i sagrađena jedna za potrebe parokove okolo flor. 2000. U *S. Georgiju* dao sagraditi novu kuću parokijalnu za fl. 1000. a u *Recim* obnovio crkvu za fl. 1600. U *Salcim* proširio parokijalnu kuću i nekoliko puta dao ju popraviti sa fl. 300. *Livari:* U dva-tri puta dao iznutra popraviti kuću sa fl. 300.U *Pincim* produljio i obnovio crkvu S. Nikole sa oko fl. 1000. U *Šestanim Gornjim* sagradio parokijalnu kuću sa fl. 1213. U *Donjim Šestanim* sagradio novu lijepu crkvu na čast Sv. Ante fl. 3600, popravio dva puta parokijalnu kuću i dao napraviti novu gustijernu sa okolo fl. 1000.U *Podgorici:* načinio novu krasnu kuću parokijalnu sa fl. 4500. U *Koćam* popravio župnički stan i crkvu sa fl. 1600. U *Zatrebću* napravio župnički stan fl. 1200, produljio crkvu i poljepšao fl. 1800. Uopće potrošeno za razne zgrade i potrebe

u nadbiskupiji do 21. lipnja 1907. oko 152.000 kruna. To se imalo od pruženih pripomoći S. Oca Lava XIII. i Pija X., od Propagande rimske i lionske i od Društva Sv. Leopolda u Münchenu (Monakovu Bavarskom).

U mjestu zvanom "Podum Kurilo" ima maslinada, koju je ostavio pok. D. Vincenc Battucci Barski nadbiskup svojim nasljednicima da bi izrekli misa koliko im se bude svidilo.

Pok. Karlo Pootem služio je mise kad bi rodile, otprilike za svaki žbanj ulja primljena, *jednu misu*. Tako je slijedio i nadbiskup Šimun Milinović. Tu je maslinadu nadbiskup Milinović dao očistiti i novim maslinama posaditi. S *istočne strane* spomenute maslinade kupio je nadbiskup Milinović maslinadu od sto korijena maslina za Nap. 30. Dao je tu ogradu napraviti i oko sto drugih maslina nasaditi. Sa *zapadnosjeverne strane* Battuccijevih maslina kupio je nadbiskup Milinović dvije maslinade od 141 korijena maslina za Nap. 55. I ovdje je obzidao medere i posadio posvuda nove masline. Uz vrata župničkoga stana kupio je okolo 20 korijena maslina. Na Sv. Vidu posadio je okolo 40 maslina. Sve ove maslinade kupljene i posađene od nadbiskupa Milinovića ostaju, naravno, svojina njegovih nasljednika, kojim on ostavlja na volju, s molbom, kad rode da bi za njegovu dušu izrekli sv. mise.

Godine 1906. N. K. V. dopustio je da se smije u Podgorici sagraditi nova Katolička crkva, što se prije strogo zabranjivalo. Kupljeno je za to uz staru kuću, što je služila za bogomolju, zemljište za Napoleona 40. Crkva je već pokrivena, još nije iznutra dovršena. Posvećena je Presv. Srcu Isusovu. Vrlo je lijepa. Zapast će više od 30.000 kruna.

Zaključak

Iz same autobiografije možemo zaključiti da ju je MIlinović pisao 1907. Dakle, već u poodmaklim godinama. Milinović je bio dobar pisac i vrlo dobar stilist. Ovdje nije posvećivao veliku pažnju kako to redovito biva kad se slične stvari pišu. Pisao je kako mu je što na pamet padalo. Inače, imao je krasan čitljiv rukopis.

Njegova biskupska rezidencija nalazila se među maslinama izvan glavnog naselja u Starom Baru. Opkoljena je maslinadama. Od njegove rezidencije lijepo se vidi porušeni, nekada vrlo lijepi Bar. I danas je opkoljen zidinama poput Dubrovnika i Kotora. Među njima su same ruševine. Bar su 1571. osvojili Turci i od tada su u njemu upravljali nasljedni begovi. God. 1877. stari je grad unutar zidova potpuno uništen bombardiranjem. Godine 1878. po Berlinskom ugovoru Bar je pripao Crnoj Gori.

Nadbiskup Milinović umro je u Baru 24. ožujka 1910. Prigodom njegove smrti napisao je u uvodniku zadarski "Narodni list": "Dima se je doduše nadimio." Teško je bilo živjeti u onoj pustoši u maslinicima. Još teže je bilo služiti biskupiju bez prometnih veza i u većini albanskim jezikom. Konj mu je bio najglavnije prometno sredstvo. Više je puta davao odreku. U agoniji je govorio na talijanskom: "Molim uzoritost vašu da predate Sv. Ocu moju odreku. Meni je nemoguće više ovdje ostati."

Sprovod se kretao između maslinada do Sv. Vida 29. ožujka. Pratilo ga je veliko mnoštvo iz čitave Crne Gore. Prisustvovali su prestolonasljednik Danilo, ministri Tomanović i Vuković. Pravoslavnu je crkvu zastupao Nehumski episkop Kiril Mitrović, a muslimane barski kadija. Provinciju i sinjsku gimnaziju zastupali su fra Krsto Belamarić i fra Venceslav Bilušić, a rodbinu fra Jako, njegov sinovac. Osim toga, prisustvovali su austrijski diplomati, predstavnici talijanskih društava, predstavnici barske općine i mnogi drugi. Javnost su obavijestile talijanske i francuske novine te zagrebački listovi Obzor i Hrvatstvo, zadarski Narodni list, splitsko Jedinstvo i Dan, crnogorski Glas Crnogoraca i Cetinjski vjesnik.

Fra Vjeko Vrčić

Misa na Simpoziju. Predvodi nadbiskup dr. F. Franić, govori fra Vjeko Vrčić

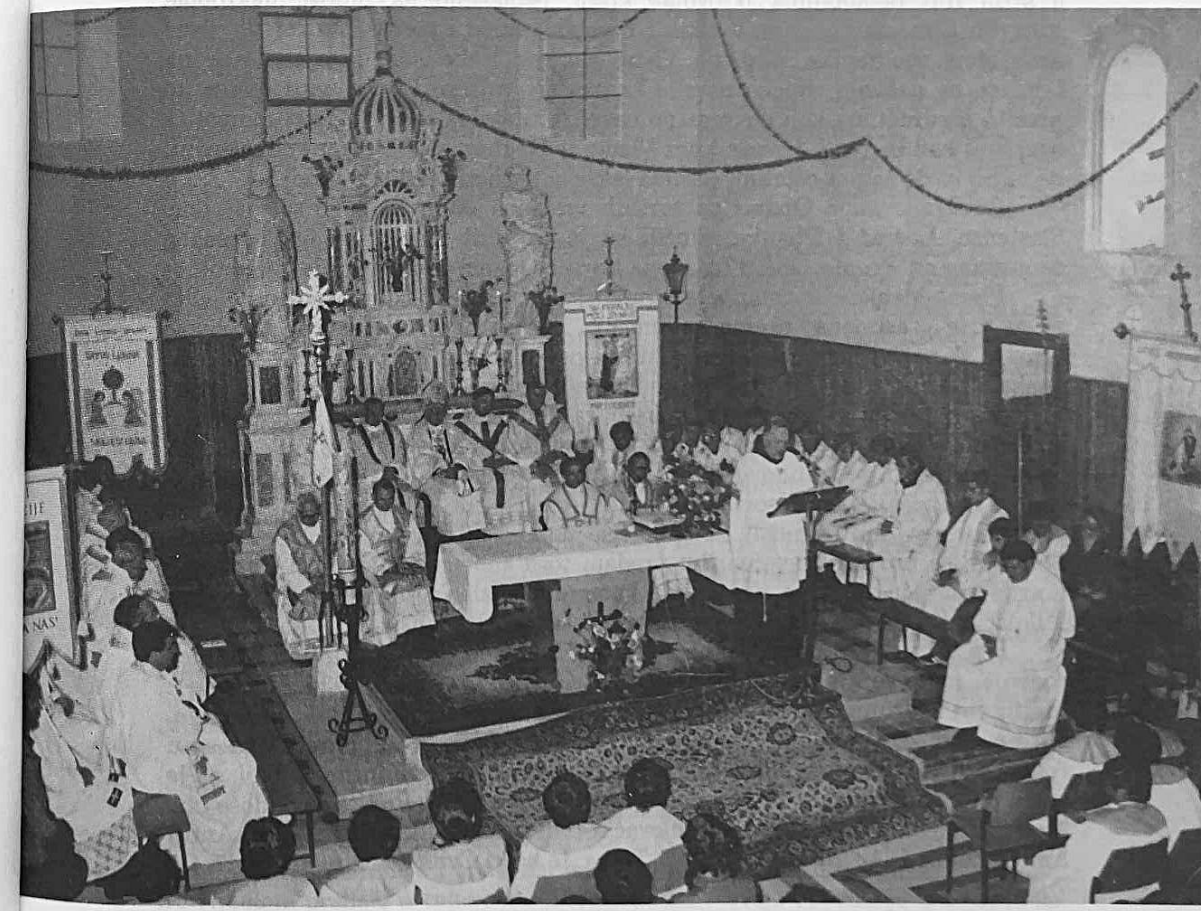

VELIKI SIN LOVREĆKE ŽUPE

Predavanje održano 1. svibnja 1985. u lovrečkoj crkvi nakon svečane koncelebracije u povodu 150. obljetnice rođenja fra Šimuna Milinovića, barskog nadbiskupa, i 100. obljetnice biskupskog posvećenja.

Nalazimo se na mjestu koje nas podsjeća na prapovijest, rimsko carstvo i vremena srednjeg vijeka. Još su vidljivi tragovi i ostaci stanovnika koji su živjeli u svim tim razdobljima u ovome kraju. Nailazimo na mnoge nekropole izumrlih Ilira, na ruševine ilirskih i rimskih utvrda i stećke, starosjediteljske nadgrobne spomenike, posebno Vlaha stočara. Kako misle povjesničari, na Lovreću se nalazilo rimsko naselje Laureatae, vidljivo i opipljivo i danas po raznim predmetima koji povremeno izvire iz ruševina. Vlasi stočari napustiše ovaj kraj kad ih 1447. povede knez Vladimir Opanak na Čitluk u Hercegovini, nadajući se da će se s ostalim Vlasima lakše oduprijeti turskoj najezdi.

Prostrana župa Opanci za turskih vremena obuhvaćala je sela: Svibić, Studence, Lovreć i Opanke. Služili su je fratri iz starodrevnoga imotskog samostana sv. Franje. God. 1734. župa Lovreć-Opanci dobila je sadašnji oblik.

Pleme Mrnjavci najstarije je u predjelu Lovreća. Tijekom vremena dijelilo se na više prezimena prema nadimcima, dok se nije kao prezime izgubilo i očuvalo u nazivu zaseoka. Pleme Milinović najstarije je u predjelu sela Opanaka. I ono se prema nadimcima podijelilo u Bobetiće, Nosiće, Sekeleze i Čoje.

Staro pleme Milinovići u raznim razdobljima izgovaralo se i pisalo u inačicama Milinić ili Milović. Tako u 18. st. nalazimo svećenike Milinoviće: don Ivana, fra Antu, te Milinović-Nosić fra Antu i fra Filipa. U 19. st. istakoše se kao provincijali i profesori: fra Šimun stariji i fra Jakov stariji. Njima se pridružiše fra Šimun mlađi, zbog kojega je današnji skup, i fra Jakov mlađi. Pokušalo se produljiti svećeničku predaju toga koljena s mladim Antom, koji umrije 1924. u sinjskom sjemeništu kao gimnazijalac šestoga razreda. Inačica Milović upotrebljava se i danas u izgovoru radi kraćeg oblika.

Fra Šimun Milinović, kojega danas svečano slavimo 150. obljetnicu rođenja, rodio se u dijelu župe nazvanom Opanci 24. veljače 1835. Nikao je u Matijinim dvorima, koji su u svoje vrijeme bili na glasu po veličini i bogatstvu. Njegov otac Ante rođen je 1800., majka Anica Katić 1811. Vjenčali su se u rodnoj župi 18. siječnja 1830. Anica potječe iz ugledne kršćanske obitelji, pa je svoju plemenitu dušu nastojala preliti u srca svoje djece. Prvijencu dadoše ime Mate, koje će on, kad stupi u franjevački red, promijeniti u fra Šimun. Anti i Anici rodi se 1842. drugi sin Nikola-Toma, te kćeri Cvita 1844. i Pera 1847. Od

Nikole-Tome rodit će se devetero djece, Cvita se udade za Antu Merćepa na Prpušu, a Pera ode za Antu Ćaleta u Žeževicu.

Fra Šimun Milinović, radi kojega se danas skupismo u ovoj crkvi, imao je iz kuće dva ugledna fratra: fra Šimuna i fra Jakova. Oni su imali velik utjecaj na njegovo zvanje, ali ne smijemo mimoići ni župnika njegova djetinjstva, dobroga fra Anđela Udiljka sa Studenaca. Taj zaslužni franjevac umire u dubokoj starosti, u 86. godini, u imotskome samostanu, pun zasluga pred Bogom i ljudima. U svakoj je župi držao školu za djecu, odgojio je prvoga učitelja Imotske krajine Iku Udiljka. Zbog svojega širokoga srca i zauzimanja za nevoljne u teškim danima gladi 1846.-1848. prozvan je "Charitas" - "Ljubav" i od bečkoga cara dobio odlikovanje kojim je proglašen "Vitezom Franje Josipa I."

Fra Šimun je prvu knjigu izučio u fra Anđela na Lovreću. Morao je znanje ovjeroviti u talijanskoj školi u Omišu i dobiti svjedodžbu da može nastaviti daljnje školovanje.

U Zaostrogu je s uspjehom završio šest razreda srednje škole. Ulazi u novicijat u Živogošću 1853., gdje mijenja ime Mate u fra Šimun u počast svojega rođaka fra Šimuna koji je iste godine u siječnju umro u Omišu. To isto ime dugo će se povlačiti kroz Milinovićevo pleme kao časno i ugledno. Pokojni fra Šimun stariji uspio je objediniti rasute škole svoje provincije, kako je to tražila ondašnja austrijska vlast, i stvoriti jedinstvenu gimnaziju u Sinju. Fra Šimun mlađi dolazi u Sinj kao učenik VII. razreda, tu konča i VIII. razred, nakon čega odlazi u Šibenik na studij filozofije i u Makarsku na studij bogoslovije.

On je jedan od prvih učenika Franjevačke klasične gimnazije, koja je 1854. dobila pravo javnosti. Značajno je da je to ujedno prva gimnazija u austrijskom carstvu koja će se služiti hrvatskim nastavnim jezikom. Kao studenta bogoslovije povukoše ga u taj prosvjetni zavod da predaje kao pomoćni nastavnik. Zaređen je za svećenika u Makarskoj od pomoćnoga biskupa Cime 11. travnja 1859. Nastavio je rad na gimnaziji u svojstvu pomoćnoga nastavnika do jeseni 1862. Ravnateljem mu je neumrli fra Ante Konstantin Matas, s kojim ostaje u prijateljskim svezama sve do Matasove smrti 3. listopada 1884. Sastaše se na zajedničkome poslu dva velikana, koji će zajedno osjećati za Crkvu i narodno dobro, skupa nastojati, raditi i razumjeti se.

Fra Šimun pod jesen 1862. napušta Sinj i odlazi u Beč da se na Sveučilištu osposobi za redovitoga profesora. Upisuje povijest, zemljopis i slavistiku. S njime je drugi Imoćanin fra Nikola Ivanović, određen studirati slavistiku, grčki i latinski. Milinović je stekao dobra poznanstva sa značajnijim ljudima tadanje prijestolnice. Profesor slavist Fran Miklošič ostat će u trajnu prijateljstvu s njime i onda kad napusti carski Beč. Diplomirao je s najvišim uspjehom 23. prosinca 1865., i nakon trogodišnjeg redovitoga studija vraća se u Sinj.

Fra Šimun je posebno bio vezan s istarskim biskupom Dobrilom. Taj mu je pomogao preko svojih prijatelja doći do samog cara Franje Josipa I. kad je trebalo braniti Provinciju i Gimnaziju od neprijateljskih osvada. Autonomaši u Dalmaciji ocrniše franjevce da su najveća zapreka širenju njihove vlasti i misli, i da najviše oni podupiru i hrvatsku narodnu misao u običnoga puka. Zajedno s fra Nikolom predaje u ruke caru "Memorandum" svoje Provincije u kojemu se

dokazuje da kancelar Schmerling nije u pravu, jer sluša sinjskoga zastupnika Allesanija i ostale protunarodne ljude iz zadarskoga sabora. Ta audijencija je mnogo pomogla da se opere naša redovnička zajednica od velikih osvada.

Milinović preuzima mladenačkim žarom predavanje na Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji, s pravom javnosti u Sinju. Svom dušom nastoji učenicima utisnuti u srce ljubav prema svojemu narodu i svojoj domovini. Njegovo profesorstvo pada u vrijeme velikoga narodnoga previranja u Dalmaciji. Nastojalo se dokazati narodu da u njemu vrije hrvatska krv, a da su Turci, Mlečani, Francuzi i Austrijanci samo osvajači njihove domovine. On dolazi u dodir sa svima vodećim ljudima hrvatske misli i sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom. Neprestano se dopisuje s biskupom Strossmayerom, don Mijom Pavlinovićem i drugim vodećim osobama ondašnjeg vremena.

Nije napustio znanost uza sve svoje ostale velike dužnosti. Mnogo je pisao u Narodnome listu, Šenoinu Vijencu i drugim hrvatskim glasilima. Javlja se povijesnim člancima i raspravama, zemljopisnim prikazima, raznim izvještajima. Neke su mu stvari ušle kao štivo u čitanke osnovnih škola. Posebno je volio staroslavenski jezik. U nastavcima piše u Katoličkoj Dalmaciji o životu svete braće Ćirila i Metoda, povijest staroslavenskog jezika i glagoljice, iznosi glagoljaške župe, popisuje one u kojima se barem djelomice svećenici služe čistim hrvatskim jezikom. Sve će to 1880. zbrati u jednu cjelinu i posebno tiskati pod naslovom "Crtice o slavenskoj liturgiji". Bavio se domaćom povijesti. Razgledao je i proučavao stećke u Lovreću, Cisti i drugim našim selima. Bavio se arheologijom, pa je uza Šalinovića jedan od osnivača Franjevačkog muzeja u Sinju. Tiskao je posebno 1886. knjižice "Knez Domaldo Cetinski", "Biač" i "Pastirnicu svećenstvu i vjernome puku".

Ne smijemo zaboraviti da je fra Šimun svećenik i da je kratko vrijeme bio župnikom. U nestašici svećenstva prima se 1869. župništva župe Gospe Sinjske, pa će na toj dužnosti, uz profesorske, ostati pune dvije godine. U povijesti sinjske župe fra Šimun je nenadmašivi propovjednik i omiljeni župnik, kojega će se vjernici sjećati dugo nakon njegove smrti. Pomagao je župnicima kad je ustrebalo, pa će ga Sinjska i Imotska krajina zvati jednostavno "Naš fra Šimun". God. 1876. teška srca prima upraviteljstvo Franjevačke gimnazije iz ruku nerazdruživoga prijatelja fra Ante Matasa. Oprašta se od njega i zajedno s njime proživljuje teške kušnje. Snagom duha nadvladao je sama sebe i ne pođe za prijateljem. Uz Matasa Gimnaziju napuštaju diplomirani profesori Grupković, Puljan i Ivanović, a on prima carsku odredbu da se dokida pravo javnosti njegovoj Gimnaziji.

Upravo kad je sve uredio da vrati tomu kulturnomu zavodu staru slavu, stiže vijest da je imenovan barskim nadbiskupom. Širom domovine, također i po Europi, njegovo se imenovanje pronijelo munjevitom brzinom. Nije to jednostavno biskupsko imenovanje. Opada turska moć na Balkanu, osamostališe se kraljevina Srbija i mala kneževina Crna Gora. Oči mnogih Slavena uprte su u njih. Slavenski narodi željeli su se poput njih osloboditi tuđinske vlasti i osnovati svoje države. Kad knez Nikola odluči sklopiti Konkordat sa Svetom Stolicom, to je prvorazredni događaj za papu Leona XIII. i sve idealiste sveslavenstva. Konkordat je potpisan u Rimu 18. kolovoza 1886. S

jedne strane to čini kardinal Jacobini, a s druge Jovan Sundečić. Sadržavao je 14 "članaka".

Jovan Sundečić rodio se u Golinjevu kod Livna 1825. U trećoj godini života donijeli su ga u Imotski k tetki i baki. U Franjevačkom samostanu završi osnovnu školu i 1842. odlazi u manastir Aranđelovac da se spremi za svećenika. Bio je književnik, pjesnik, političar i obični paroh. Nalazimo ga u Imotskome pri otvaranju autonomaškoga "Casina". Nikada nije pretrgao sveze s Imotskim, mjestom svojega djetinjstva. Kao tajnik kneza Nikole nagovorio ga je da se kani Francuske, a da se stavi pod okrilje carske Rusije. Dobro je poznavao fra Šimuna, i nikakvo čudo što mu je oko palo na nj kad se odlučivalo tko će sjesti na stolicu barskoga nadbiskupa i primasa Srbije.

Fra Šimun Milinović posvećen je za biskupa u Rimu 7. studenoga 1886. Papa Leon XIII. želio je da to bude najsvečanije. Taj isti dan zadržao ga je u dugome razgovoru, darovao mu pontifikalne knjige i dragocjeni prsni križ. Prispio je na Cetinje 24. siječnja 1887. Na Rijeci Crnojevića pred knezom položio zakletvu, u Bar stigao 1. veljače. Ostat će u Baru kao nadbiskup do svoje smrti. Bogu dušu predade 24. ožujka 1910.

U nadbiskupiji je našao 10 župa. Trebalo je stvarati nove, zidati crkve, župne kuće, popravljati staro, propalo. Sam ističe da od crnogorske vlade nije dobivao tvarnu pomoć, ali da je s Konkordatom silno porastao ugled katoličkoga svećenstva u Crnoj Gori. Najteže mu bi odgojiti nove svećenike jer prema Konkordatu nije mogao imati svoje sjemenište. Imao je prijatelja po Europi, pa je štogod od njih, a što od Propagande dobivao za svoje pothvate u nadbiskupiji.

Svojom najvećom pobjedom držao je kad je na Novu godinu 1895. održao svečani pontifikal na staroslavenskome jeziku. Austrija je službeno prosvjedovala u Vatikanu protiv uvođenja staroslavenskoga jezika u bogoslužje u Crnoj Gori. Nudila je Milinoviću bolji položaj u Hrvatskoj nadajući se da će njegovim odlaskom zamrijeti to pitanje. Ostao je čvrst pri svojoj namjeri. Austrijski agenti uspjeli su poništiti pošiljku tek tiskanih misala koje je Propaganda uputila u Bar. Kardinal Rampolla skupi drugih deset komada i posla mu u Bar. Jedan od njih, od Milinovića darovan crkvi Svetoga Duha na Lovreću, nalazi se u Zbirci Franjevačkog samostana u Imotskome.

Nadbiskup Milinović ostavio je neizbrisivu uspomenu u Crnoj Gori među katolicima, pravoslavnima i muslimanima. Katolicima je bio otac, svima ostalima iskreni prijatelj. Dragi gost je uvijek bio kneževa dvora, pa je knez Nikola ljuto cvilio nad njegovom smrću.

Lovrećka župa može biti ponosna što je dala ovakva čovjeka. O njegovu radu i djelovanju čut ćemo opširnije u predavanjima sljedeća dva dana. Opširan prikaz običaja i prilika u svezi s ovim velikanom objavit će se u romansiranome životu koji će izići na svjetlo dana tijekom ove godine pod naslovom *Plamen iz kamena.*

O. fra Vjeko Vrčić

VJERSKE PRILIKE, IDEJE I POKRETI U VRIJEME NADBISKUPA MILINOVIĆA*

Prošlo stoljeće i prvo desetljeće našega stoljeća slovi u europskoj povijesti kao vrijeme preokreta i prevrata. U njemu su najuočljiviji revolucionarni pokreti koji su potresali Europom pa je zbog toga prošlo stoljeće i nazvano stoljećem revolucijâ. Pokreti što su nastajali imali su uglavnom četiri obilježja: liberalno, nacionalno, demokratsko i socijalističko. I odvijahu se u različito vrijeme i različitom jačinom u pojedinim zemljama. U Hrvatskoj su ti pokreti nastajali redovito kasnije nego na Zapadu, i najburnije se očitovao narodni pokret.

LIBERALIZAM

Liberalni pokret je prvi val koji je zapljusnuo Europu u 19. stoljeću. Sama riječ, kao što je poznato, izražava zapravo glavnu misao i ključni sadržaj svih kasnijih pokreta. Liberalizam je u teoriji bio politička filozofija slobode na svakom području ljudskoga djelovanja kao rješenje svih mogućih ljudskih teškoća. U praksi je ta sloboda i jednakost isticana još u vrijeme velike Francuske revolucije, bila alibi i maska iza koje su se zaklanjali bogati građani koji su izvojevali revoluciju i željeli dalje očuvati vlast, bojeći se da se ne povrati aristokracija ili da vlast ne preuzmu niži narodni slojevi.

U Hrvatskoj se liberalizam pojavljuje revolucionarne 1848. i potrajat će u svojim raznim oblicima sve do prvoga svjetskog rata. Njegovi se prvi znaci očituju u sjevernoj Hrvatskoj, i to u Zagrebu kamo su jače dopirale ideje sa Zapada. Kao ustuk protiv racionalističkih i materijalističkih ideja osnovan je u Zagrebu Katolički list. Svojim pisanjem on je pridonio razbistrivanju različitih pitanja naglašavajući važnost znanstvene prosvjete, uz koju će Crkva u Hrvatskoj čvrsto prianjati čitavo stoljeće.

* Zbog kratkoće ovog prikaza ispuštam iz sadržaja dokumentarnu podlogu. Čitatelje koji se žele podrobnije upoznati s prilikama tog doba u Europi upućujem na Jedinovu Veliku povijest Crkve, sv. VI/2, Zagreb, Kršćanska sadašnjost 1981. O vjerskim prilikama tog doba u Hrvatskoj može se vidjeti: V. Kapitanović, Franjevački apostolat i moderne ideje sekularizacije u 19. stoljeću, Kačić, 14/1982, 25-60 i M. J. Mataušić, Odnos Katoličke crkve prema novijim idejnim strujanjima u hrvatskim zemljama 1848.-1900., Bogoslovna smotra, 55/1985., 196-216. U bilješkama tih rasprava navedena je i ostala literatura.

Osim, možda, manjih iznimaka u Hrvatskoj se, ipak, ne može govoriti o jačem sukobu liberalizma i Crkve sve do potkraj 19. stoljeća. Ono što se u Hrvatskoj događa tek je zapravo blijed odraz događaja u susjedstvu. Pod utjecajem događaja u susjedstvu fra Jeronim Luiz Vrdoljak, "Imoćanin Dalmatinac", kako se sâm rado nazivao, preveo je i tiskao u Beču 1856. raspravu poznatoga francuskog biskupa Dupanlua "Od poglavarstva vrimenitoga pape rimskoga" u obranu papine svjetovne vlasti. Iz prevoditeljeva predgovora i iz posvete splitskom biskupu Piniju može se razabrati da su se i u Dalmaciji već tada počela pronositi različita stanovišta prema papinoj svjetovnoj vlasti, ali je "pitanje jezika slavnoga materinskoga i njegove prostrane narodnosti" bilo mnogo vruće i okupljalo oko sebe ljude različitih pogleda, pa su druga pitanja i stavovi ostavljani po strani da ne naruše jedinstvo.

Kako je liberalizam prodirao u Hrvatsku, on se više očitovao kao politički liberalizam s naglaskom na oslobađanju od austrijskoga državnog centralizma i u težnji za većim političkim slobodama, te dapače i u težnji za potpunim oslobođenjem nacije kao što je u Eugena Kvaternika. Liberalizam vodećih hrvatskih predstavnika bio je uglavnom, osim rijetkih iznimaka, sve do potkraj stoljeća vjerski obojen. Tako je Splićanin Natko Nodilo, kasniji rektor Zagrebačkoga sveučilišta, u uvodniku prvog broja Narodnog lista pisao između ostalog: "Stoga ćemo braniti u ovom našem listu svaku slobodu, dokle se ne izrodi u slobošćinu, dakle i slobodu bogoštovnu [...] tako ćemo mi držati uvijek za svaku naredbu, koja bude omierala da se Crkva oprosti pokroviteljstva svietovne vlasti [...].

U Kvaternika je liberalizam bio ne samo vjerski obojen, nego je njegov liberalizam prelazio pače u misticizam. Taj je čovjek u svakom događaju u svom progonstvu i u čitavu svom životu gledao prst Božji, a cijeli svoj rad je prihvatio kao posebno Božje poslanje, tako da nije bez razloga književnik Milutin Cihlar Nehajev napisao da je taj revolucionar pošao u Rakovicu potražiti nebo.

NARODNI POKRET

Ovime smo se već zapravo dotakli drugoga važnoga pokreta, nacionalnoga, koji se u tijeku devetnaestoga stoljeća pojavljuje, gdje prije, gdje kasnije, po cijeloj Europi. U Hrvatskoj se taj pokret javlja u dva maha. U Banovini četrdesetih godina kao Ilirski pokret ili Hrvatski preporod, i u Dalmaciji šezdesetih godina. U Dalmaciji u tom pokretu sudjeluju posebno svećenici.

Premda Katolička crkva nije nacionalna Crkva u smislu okupljanja jedne nacije, jer nadilazi nacije, pa prema tome nije ni nositeljicom državne tradicije, nije ništa čudno što su svećenici odreda stupali u narodni pokret. Oni su zapravo bili jedini pučki izobraženici, kako je s pravom istakla novija hrvatska historiografija, i bilo je sasvim naravno da se svećenstvo, svjesno svoje narodnosti i poslanstva, zauzme za narodno jedinstvo. Stanje u Dalmaciji prije Preporoda slikovito je ocrtao Ante Kuzmanić, urednik poznatoga hrvatskog lista Zore dalmatinske, u svome pismu Stjepanu Ivičeviću: "fratri i popi od starine do današnji dan hervatski znadu; a osim mene svitovnjaka i tebe, i nikoliko drugih, sve što je pod klobukom ili ne haje ili se potalijanilo".

Bilo je zbog toga naravno da taj svjesni hrvatski živalj stupi u obranu vlastitog naroda, i da ga ne ostavi na cjedilu ondje gdje mu je bila potreba, premda je to prelazilo okvire svećeničkoga vjerskog poslanja. Zbog toga se seosko svećenstvo po župama u Dalmaciji i pokazalo kao predvodnička snaga hrvatskoga pokreta.

Polovica osnovne preporodne generacije, kako ju je nazvao Nikša Stančić, proći će u svome školovanju kroz sjemeništa gdje će i upoznati narodno pitanje. Sam fra Šimun Milinović, koji je pripadao tom osnovnom preporodnu naraštaju, već se kao student Bogoslovije u Makarskoj počeo i sam ozbiljno baviti nacionalnim pitanjem.

Slijedeći taj osnovni preporodni naraštaj, hrvatsko će svećenstvo pokrenuti narod po župama i s narodom spasiti svoju narodnu svijest i narodnost, a narod će na izborima izvojevati i svoje političke pobjede.

Premda je pokrenuta nešto kasnije i s vjerskim motivima, i borba za staroslavensko bogoslužje dobila je obilježje po kojemu je možemo označiti sastavnim dijelom nacionalnog pokreta po svojim političkim posljedicama. Tu je borbu Milinović okrunio svojim izdanjem staroslavenskog misala.

Utjecaj liberalne misli, želja kršćana da se oslobode ostataka turske vladavine, i buđenje nacionalnih osjećaja u Hrvata i Srba u Bosni i Hercegovini dovest će do poznatoga Bosansko-hercegovačkog ustanka 1875., u kojem je sudjelovao golem broj svećenika, posebno franjevaca. Ustanak je silno odjeknuo i u čitavoj Hrvatskoj, gdje se skupljala pomoć za ustanike i sirotinju.

DEMOKRACIJA

Treći val što zapljusnu Europu u 19. stoljeću bijaše demokratski pokret. Na Zapadu on uglavnom zahvaća razdoblje koje se proteže negdje od revolucionarne 1848. pa do poslije prvoga svjetskog rata. Osim sporadičnih pojava što se zapažaju također od 1848., u Hrvatskoj će se taj pokret razviti tek potkraj 19. stoljeća. Demokracija nasljeđuje od liberalizma različite "slobode", koje često još i proširuje, pa je zbog toga neki promatraju kao izdanak ili naravni razvoj liberalizma, premda mu je ona često proturiječila. Naizgled se najviše očitovala u općemu pravu glasa i osnivanju različitih političkih stranaka. Demokratske su vlasti, međutim, u biti znale biti veoma samovoljne i vlast je zapravo bila usredotočena u jednoj ruci.

Da bi ostvarile svoju političku i ideologijsku premoć, demokracije su nastojale preuzeti u svoje ruke školstvo i sredstva javnog priopćivanja. Zbog toga će u različitim zemljama, pa i u Hrvatskoj, doći do nesporazuma s Crkvom koja je do tada imala školstvo uglavnom u svojim rukama.

U Hrvatskoj su pojedine stranke već od svog osnivanja i u samu naslovu nosile naziv demokratskih stranaka. Neke su se od tih stranaka isticale svojom bojovnosti protiv Crkve i antiklerikalizmom.

Radnički pokret, sindikalizam i socijalizam počinju igrati značajniju ulogu u Hrvatskoj tek od kraja 19. stoljeća, iako se pokret pojavio ranije. Hrvatska je, naime, sve do početka našeg stoljeća bila uglavnom poljoprivredna zemlja. Makar je radnika bilo malo, u Zagrebu je već 1874.-1875. nekoliko mjeseci

izlazio dvojezični radnički list Arbeiterfreund - Radnički prijatelj, koji je zastupao socijaldemokratske težnje. I sama je Crkva već ranije zapazila životne poteškoće obrtničkih pripravnika te je u Zagrebu 1855. osnovano Katoličko djetićko društvo. Malobrojni, uglavnom obrtnički radnici, ostaju po strani, pa se među njima ponekad pojavljuju socijalističke i s njima izmiješane protuvjerske misli, koje će crkveni listovi i crkveni ljudi više teorijski pobijati perom nego što će im potražiti lijeka u praksi.

Tek od Prvoga katoličkog kongresa u Zagrebu 1900. Crkva će mnoga socijalna pitanja pokušati rješavati sustavnije, ali će se pod utjecajem tadašnjih političkih prilika u to rješavanje uvući stanovita mjera borbenosti, što se očitovala u polemikama, pa će to možda katkada donijeti isto toliko štete koliko i koristi.

EVANGELIZACIJSKI RAD

Od polovice 19. stoljeća evangelizacijski rad u hrvatskom narodu doživljava neke izmjene. Stoljećima se dotada evangelizacija sastojala uglavnom u dijeljenju sakramenata, nedjeljnom bogoslužju i podučavanju vjeronauka u crkvama nedjeljom prije mise. Vjerski život svega naroda sastojao se u "slušanju" mise i obavljanju različitih pobožnosti. Misa se u nekim hrvatskim župama, osobito u obalnom pojasu, govorila staroslavenski. U unutrašnjosti

Dr. fra Vicko Kapitanović

Hrvatske svećenik je neke dijelove glasno, a neke samo za sebe izgovarao latinski, a pjevanje i čitanje bijahu na hrvatskome. Preko mise su se svugdje uglavnom molili očenaši, pa je otuda među vjernicima ostao sve do danas izraz "slušati" misu, što znači da su se u nju malo uključivali aktivno. Uz misu su se obavljale različite pobožnosti, posebno Presvetom oltarskom sakramentu, srcu Isusovu, muci Kristovoj, kao Put križa ili pjevanje Gospina plača te raznovrsne procesije.

Pastorizacija je zaostajala za vremenom koje ju je zahtijevalo, na što se tuži i zagrebački Katolički list. Redovništvo je jednim dijelom bilo u stisci bilo zbog općih društvenih prilika bilo zbog novih zamisli i reformi. U Dalmaciji se osjeća i brojčani nedostatak franjevaca, pa oni pojedine župe, što su do tada pastorizirali, prepuštaju svjetovnome svećenstvu. Uz dotadašnje kontemplativne redovnice benediktinke i klarise, koje nisu izlazile iz svojih samostana od polovice prošloga stoljeća pa do prvoga svjetskog rata, počele su se sve više uključivati u aktivni crkveni život i redovnice novijih kongregacija.

I usprkos sukobima koji su nastajali između Crkve i države, kler se još teško odvajao od "zaštitničke" uloge države. U nedostatku građanske i pučke inteligencije kler je često bio prisiljen, htio to ili ne, preuzeti i uloge što bi trebali obavljati svjetovni izobraženici. A to mu je odnosilo dosta snage i velik dio vremena, koji bi inače mogli biti upotrijebljeni u vjerskomu radu.

I župnički način života i rada sporo se mijenjao i relativno bijaše težak. Prema novijim istraživanjima župnik je u Dalmaciji npr. ekonomski stajao malo bolje od seljaka, ali je jedva uspijevao sastaviti kraj s krajem. I zbog tih (materijalnih) razloga i poteškoće u nabavljanju knjiga njegov je pastoralni rad gdjekad bio zastario, a uvijek je bio mukotrpan. Ipak, otvaranjem škola u većim mjestima počinje pomalo i novi način katehiziranja. Istina, glavni vjeroučitelji su još i tada, a to bi u kršćanstvu trebali i ostati, uglavnom roditelji i članovi obitelji. Ali osim nedjeljnoga vjeronauka župnici počinju predavati i vjeronauk u školama koje se ustanovljuju, a dekani su često i redovitim školskim nadzornicima. Od polovice prošloga stoljeća nastaju i novi katekizmi i objavljuje se sve više članaka o katehezi, a tiskaju se i kateheze i propovijedi kao pomagala za pastoralni rad po župama.

Svim tim idejnim, nacionalnim, društvenim, političkim i gospodarskim gibanjima hrvatska je Crkva davala svoj doprinos, nekad veći, nekad skromniji, razvitku hrvatskog naroda prateći ga na svim područjima njegova života. Njezini sinovi bijahu ujedno i sinovi tog naroda, iznikli iz naroda i odgajani za narod i posvećivali mu se svim bićem. I usprkos, možda, pojedinim promašajima, njihove se zasluge ne bi smjele zaboraviti, a nepošteno ih je i zatajiti.

Dr. fra Vicko Kapitanović

Fra ŠIMUN MILINOVIĆ
profesor, ravnatelj, župnik

Franjevačka provincija Presvetoga Otkupitelja osnovana je 1735. godine. Na svome prvom sastanku o školstvu[1] Uprava provincije odluči da se nastavi dotadašnjom školskom praksom, tj. da se i dalje održavaju samostanske škole. Takav odgoj svećeničko-redovničkih predloženika, uz veće ili manje poteškoće, nastavlja se sve do 1838., kad je na traženje austrijske vlade osnovana srednja škola pod nazivom "Studio domestico della Francescana Provincia del Santissimo Redentore" (Domaći studij Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja). No, kako je i tada, zbog materijalnih poteškoća i neodgovarajućih prostorija, škola bila smještena u tri samostana (Zaostrog, Knin, Sinj), vlada je i dalje tražila da se riješi to pitanje, pa je Provincija, nakon mnogih napora, 1854. na temelju vladine odredbe br. 2597/54. od 26. listopada 1854. dana 5. prosinca iste godine otvorila srednju školu u Sinju pod nazivom "Javno više hervatsko gimnazije u Sinju pod upravom oo. franjevaca Prisvetog Otkupitelja".[2]

Vjerna svomu franjevačkom pozivu, Provincija je uvijek u svojim učilištima imala (uglavnom) vlastito profesorsko osoblje, pa je vodila brigu i o osposobljavanju profesora. Jedan od onih koji je dugo vremena obavljao službu profesora na spomenutoj gimnaziji bijaše i fra Šimun Milinović.

RAD FRA ŠIMUNA MILINOVIĆA U FRANJEVAČKOJ GIMNAZIJI U SINJU

Započet u Lovreću, svršen u Baru – 75-godišnji život fra Šimuna Milinovića možemo podijeliti na tri gotovo jednaka dijela. Prvi obuhvaća razdoblje njegova odgoja i obrazovanja, koje je započelo u rodnome Lovreću 1835., a okončalo 1858. kad je Gospodinu prikazao svoju prvu Sv. misu.[3] Drugi

[1] Usp. Stanko Petrov, Franjevačka klasična gimnazija u Sinju, Sinjska spomenica, Sinj, 1965., str. 177.

[2] O tome opširnije: S. Petrov, nav. dj. str. 177-188.

[3] Obično se navodi da je fra Šimun ređen 1859. No to nije točno. Fra Šimun je ređen 11. travnja 1858. godine u Makarskoj, o čemu svjedoči Nadbiskupski arhiv Split (NAS), Ordinationes 1841-1900. f. 47^{v}. Usp. i Provincijalni arhiv Split (PAS) S 64 str. 18 i S 65 str. 124., te izvještaj fra Mate Lulića od 25. XI. 1858. u kojem ga oslovljuje V. P. (časni otac), Arhiv Franjevačke gimnazije u Sinju (AFGS) IV-181.

dio je njegov profesorski život i rad koji je proveo u Gimnaziji u Sinju. Treći je biskupovanje u Crnoj Gori.

Svako od spomenutih razdoblja Šimunova života ima svoje značenje i važnost, ali nas ovdje zanima drugi dio njegova plodnoga života, tj. djelovanje u Sinju.

PROFESOR U GIMNAZIJI

Prva svećenička dužnost što je fra Šimunu povjerena nakon njegova svećeničkoga ređenja bila je profesorska dužnost u Gimnaziji u Sinju. Školske godine 1858./59. počinje predavati kao suplent na Nižoj gimnaziji (prva četiri razreda). No, već nakon godinu dana, tj. 26. kolovoza 1859. imenovan je profesorom hrvatskoga jezika u Višoj gimnaziji.[4] Osim hrvatskoga predavao je i latinski, talijanski i njemački jezik. Čini se da su jezici dobro odgovarali fra Šimunu, pa je 31. svibnja 1860. Jakov Milinović, kao podravnatelj, u prijedlogu predloženika za studij u Beču, fra Šimuna predložio za jezike ("per le lingue")[5] God. 1862. on odlazi u Beč na studij, ali ne za jezike nego za povijest i zemljopis. Odlaskom u Beč fra Šimun je završio prvi dio profesorskoga rada u Gimnaziji.

Za vrijeme studija u Beču ističe se marljivošću i primjernim vladanjem, te u rekordnu vremenu završava studij.[6] Njegov boravak u Beču pada u vrijeme poznate Schmerlingove afere, u kojoj je i fra Šimun djelatno sudjelovao skupa sa svojim kolegom fra Nikolom Ivanovićem.[7]

Završivši studij povijesti i zemljopisa, vraća se u Sinj i nastavlja u drugome polugodištu šk. god. 1865./66. svoje profesorovanje.

U ovome razdoblju, od 1966. do 1886., glavni su mu predmeti povijest, zemljopis i njemački jezik, a prema potrebi predaje i hrvatski, odnosno talijanski jezik. Više puta obavlja razredničku dužnost. Evo pregleda fra Šimunova rada:[8]

[4] AFGS Upisnik učenika br. 9. Na str. 139. upozoruje da je fra Šimun imenovan profesorom na Višoj gimnaziji.

[5] AFGS IV-423. Predlaže ga podravnatelj fra Jakov Milinović 31. svibnja 1860.

[6] AFGS V-411. Ravnatelj Matas ispravom br. 79/66 obavješćuje Pokrajinsko školsko vijeće (PŠV) da je Milinović, koji je "... all 'esame d'abilitazione subito con ottimo successo", počeo predavati u drugome semestru (polugodištu). O tome isp. V-392 od 7. svibnja 1866. (Matasov br. 50) na koju je PŠV odgovorilo potvrdno 17. svibnja 1866. dopisom N 8929/2032, AFGS V-393.

[7] Usp. PAS S 68, str. 432[r]; Stjepan Zlatović, Franovci države presv. Odkupitelja i Hrvatski puk u Dalmaciji, Zagreb 1888. str. 431-441; Izvještaj o Sinjskoj samostanskoj obitelji, Samostanski arhiv Sinj (SAS) LIV/11; Mirko Čović, Borba oko sinjske Franjevačke Gimnazije u Bečkom Carevinskom Vijeću 1965., Mandićev Zbornik, Rim 1965., str. 260; Vjeko Vrčić, Plamen iz kamena, Lovreć, 1985., str. 98-103.

Afera je izbila kad je ministar Anton vitez von Schmerling naredio da se Franjevcima provincije presv. Otkupitelja ne odobri godišnja pomoć od 4000 f. za uzdržavanje Gimnazije u Sinju, optužujući ih da su protiv državne vlade i neprijatelji Austrije. Da pobiju optužbe, Franjevci su poslali svoje "Pismo vjernosti" caru u Beč i za to otposlali fra Šimuna Milinovića i fra Nikolu Ivanovića koji su tada studirali u Beču. Oni su, uz pomoć prijatelja, zamolili Tirolskog svećenika Greutera da u Carskome vijeću brani Franjevce, što je ovaj prihvatio i uspješno obavio povjerenu mu zadaću.

[8] Tablica je izrađena prema "Dnevnicima rada" Franjevačke gimnazije u Sinju, br. 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18 i 19.

Školska godina	Predmet	Razred	Ostale dužnosti
1858/59.	latinski	I.	razrednik I. r.
	talijanski	II.	
	hrvatski (2 sem.)	IV., V., VII., Č	
1859./60.	latinski	I.	razrednik I. r.
	talijanski	I., II.	
1860./61.	latinski	I. i II.	razrednik III. r.
	talijanski	I., II., i III.	
	hrvatski	IV.	
1861./62	latinski	I.	
	talijanski	I. i II. (2 sem.)	
	hrvatski	II., III., IV.	
	njemački	II. (1. sem) i III.	
1865./66 (2. sem)	talijanski	I.	
	njemački	IV. i V.	
	povijest	I., III., V.	
	zemljopis	I., III., V.	
1866./67.	njemački	III. IV.	razrednik III. r.
	povijest	III. i VI.	
	zemljopis	III. i VI.	
1867./68.	njemački	IV.	razrednik VII. r.
	povijest	II.,III.,VI.,VII.	
	zemljopis	II.,III.,VI.,VII.	
1868./69.	njemački	III. i VI.	
	povijest	IV.,VI.,VII.,VIII.	
	zemljopis	IV.,VI.,VII.,VIII.	
1869./70.	njemački	III. i VI.	
	povijest	IV.,V.,VI.	
	zemljopis	IV.,V.,VI.	
1870./71.	njemački	III.,IV.,VI.	razrednik V. r.
	povijest	V.,VI.,VIII.	
	zemljopis	V.,VI.,VIII	
1871./72	povijest	III.,IV.,V.,VI.VII.,VIII	
	zemljopis	III.,IV.,V.,VI.VII.,VIII	
1872./73.	talijanski	I.,II.,III.	razrednik III. r.
	povijest	II. i III.	
	zemljopis	II. i III.	
1873./74.	talijanski	I.,II.,III.	razrednik III. r.
	zemljopis	II. i III.	
1874./75	talijanski	I. i II.	
	povijest	II.	

Školska godina	Predmet	Razred	Ostale dužnosti
1875./76.	hrvatski	I.,III.,IV.	razrednik III. r.
	njemački	III. (2.sem.)	
	povijest	II. i III.	
	zemljopis	II. i III.	
1876./77.	talijanski	II. i IV.	
	povijest	II.,III.,IV.	
	zemljopis	II.,III.,IV.	
1977./78.	hrvatski	III.	razrednik III. r.
	talijanski	I.	
	povijest	IV.	
	zemljopis	II. i III.	
1878./79.	povijest	III. i IV.	ravnatelj
	zemljopis	I.,III.,IV.	
1879./80.	povijest	III. i IV.	ravnatelj
	zemljopis	II.,III.,IV.	
1880./81.	njemački	IV.	
	povijest	IV.	
	zemljopis	IV.	
1881./82.	povijest	I., III., IV.	razrednik IV. r.
	zemljopis	I., III., IV.	
1882./83.	njemački	V.	
	povijest	III.,IV. i V.	
	zemljopis	I., II. III., IV., V.	
1883/84.	njemački	III. i IV	
	povijest	IV.,V. i VI.	
	zemljopis	II.,III.,IV.,V.,VI.	
1884/85.	njemački	IV.,V.,VI.	
	povijest	III.,IV.,V.,VI.	
	zemljopis	II. i III.	
1885./86.	njemački	IV.,V.,VI.	ravnatelj
	povijest	III.,IV.,V.,VI.	
	zemljopis	III. i IV.	

Svoj 25-godišnji rad u Gimnaziji fra Šimun je končao 1886. godine kad je imenovan nadbiskupom u Baru. Odlazeći iz Sinja i ostavljajući svoje radno mjesto u Gimnaziji, Milinović je iza sebe ostavio primjerno svjedočanstvo vrjednoće profesora i predanoga radnika Franjevačke gimnazije. Predajući pojedine predmete, ostavljao je dojam vrsna stručnjaka u izlaganju gradiva i sposobna pedagoga koji je znao zainteresirati svoje slušatelje. To potvrđuju izvještaji ravnatelja Gimnazije, ali i njegovi učenici. U izvještaju za 1876./77. godinu fra A. K. Matas piše: "Nadalje dostojno je da se iztakne kako profesor Milinović popularizirajući svoj predmet znao je uzbuditi zanimivost učenika za

istim..."[9] Matasovoj pohvali pridružuje se i ona koju je na fra Šimunov račun uputio ravnatelj fra V. Šalinović 1881.[10] Kako su ove pohvale izrečene u službenim izvještajima koji su slani državnoj vladi, njihova je istinitost snažnija, a vrijednosti Milinovićeva profesorskog rada službeno potvrđene.

Da nisu samo pretpostavljeni bili zadovoljni njegovim profesorskim poslom, potvrđuje i svjedočenje jednoga njegova učenika: "Neće nam i ne može nam s pameti sići ljubazni lik našeg učitelja: zujit će nam vazda u ušima ono oblo, znanstveno i zanosno predočavanje i tumačenje svjetskih događaja i krvavih stranica hrvatske povijesti."[11] Čini se da ovakvo svjedočanstvo još jače potvrđuje fra Šimunovu stručnost i vještinu predavanja, jer su učenici najmjerodavniji svjedoci profesorova rada.

Da fra Šimuna nisu zanimali samo predmeti što ih je predavao nego i ostali događaji i pojedinosti koje su koristile rastu i napretku škole, svjedoče stanovite isprave. On je 7. srpnja 1874. uputio molbu ravnateljstvu da sazove izvanrednu sjednicu "u kojoj će nekih nuždnih predloga učiniti"[12] No, nažalost, nisam mogao pronaći je li spomenuta molba uvažena pa ni doznati koji su to "prijedlozi". Isto tako 1872., valjda ponukan pastoralnim razlozima (prije toga bio je dvije godine župnikom), na njegov prijedlog uvedeni su pjevanje i sviranje kao redoviti predmeti u gimnaziji. Savjesnost u radu potvrđuje i njegova urednost i točnost u vođenju školske administracije, o čemu će još biti govora, te uredno iznošenje godišnjeg programa koji je dostavljao ravnateljstvu škole.

RAVNATELJ FRANJEVAČKE GIMNAZIJE

Na čelu Gimnazije fra Šimun je bio dva puta, i to 1878.-1880- i 1885./86. školske godine. Fra Petar Bačić (a poslije prema njemu i drugi) navodi da je fra Šimun ravnateljem od 1876. do 1882. i od 1882. do 1885.[13] No, podaci u gimnazijskome arhivu to ne potvrđuju. Naime, prema dnevnicima Franjevačke gimnazije u Sinju 1876. - 1878. ravnateljem je Antun Konstantin Matas, 1881.-1882. fra Vice Šalinović, a od 1882. - 1885. fra Josip Paić.[14] Važnije svjedočanstvo o Milinovićevu ravnateljstvu jesu rješenja o njegovu imenovanju, odnosno primopredaje dužnosti. Kako je 1878. A. K. Matas imenovan ravnateljem Dubrovačke gimnazije, Uprava provincije piše na Namjesništvo u Zadar 26. listopada da fra Šimuna Milinovića imenuje ravnateljem škole u Sinju.[15] Ubrzo nakon toga (10. XI. 1878.) Dalmatinsko namjesništvo obavješćuje Upravu pro-

[9] AFGS VIIII-268 (br. 198) kao i njegova pohvala Milinoviću za šk. god. 187 br. VIIII-126 (br. 183).

[10] AFGS, X-244, "Osobitom vještinom predavao je zemljopis i povijest učitelj Milinović."

[11] Fra Krsto Belamarić, Kraj hladne ploče Barskog nadbiskupa Srpskog primasa O. Šimuna Milinovića, Spljet 1910., str. 26.

[12] Usp. AFGS, VIII-266, od 6. kolovoza 1874.

[13] Petar Krstitelj Bačić, Spomen-knjiga Franjevačkog gimnazija u Sinju, Sinj, 1905., str. 46.

[14] Usp. Dnevnike br. 15 (A.K. Matas); 17 (V. Šalinović) te 17 i 18 (J. Paić).

[15] PAS S 76, str. 950, br. 532, od 26. studenoga 1878.

vincije (i školu) da je fra Šimun imenovan ravnateljem.[16] Čim je imenovanje obznanjeno, obavljena je primopredaja dužnosti između A. K. Matasa i fra Šimuna Milinovića.[17] Prema tome, nema sumnje da je fra Šimun Milinović postao ravnateljem 1878. i samu upravu službeno preuzeo 15. studenoga iste godine, tj. nakon primopredaje što je bila 13. i 14. studenoga.

Na ravnateljskoj dužnosti Milinović ostaje do 1880., točnije do nove školske godine 1880./81., kad je škola postala privatnom. Ukidanje javne gimnazije uvelike je potreslo ovu školsku ustanovu, pa i samoga fra Šimuna, koji je 30. rujna 1880. uputio na Upravu provincije svoju "odreku" na ravnateljsku službu, a još prije i na profesorsku službu.[18] Iako je ostao profesorom u Gimnaziji, ipak nije prihvatio i dalje upravljati školom pa je upravu od njega preuzeo o. fra V. Šalinović.[19] O smjeni Milinović - Šalinović svjedoči i zapisnik primopredaje koji je potpisan 7. veljače, a sama primopredaja bila je od 1. do 6. veljače 1881.[20]

Prema tome, prva ravnateljska služba fra Šimunova, započeta 14. studenoga 1878., završila je (službeno) 7. veljače 1881., iako on već na početku školske godine 1880./81. više ne obavlja tu dužnost.

Drugi put stupa na ravnateljsku dužnost 1885. Na kapitulu u Šibeniku 24. lipnja fra Šimun je izabran za ravnatelja škole, a već 4. srpnja javljeno je Carsko-kraljevskome pokrajinskome školskom vijeću da je fra Šimun imenovan ravnateljem.[21] No, ovaj put je još kraće na toj službi, jer već slijedeće 1886., kad je imenovan Barskim nadbiskupom, napušta školu i odlazi... Svakako treba ovdje spomenuti da je on još jednom upravljao Gimnazijom, i to kao njezin privremeni ravnatelj od 1. travnja do 1. rujna 1872., kad je zamijenio A. K. Matasa, koji je tada bio na dopuštenome odmoru.[22]

Prvi direktorski mandat fra Šimuna Milinovića pada u prilično neugodno vrijeme za Franjevačku gimnaziju. Potresena skorim prestankom djelatnosti javne gimnazije te nekim unutrašnjim neslogama, škola je izgubila nekoliko vrsnih profesora (A. Matas, N. Ivanović), a to je utjecalo i na fra Šimuna. Osim toga, on je trebao preuzeti tu nezahvalnu ulogu da pod njegovim vodstvom gimnazija prestane djelovati kao javni zavod i tako uđe u neizvjesnost svoje budućnosti. Svjestan te činjenice, on će i u svojim dopisima Namjesništvu u Zadar (ne bez prizvuka sjete) nadodati "pri postepenom ukidanju ovoga C. K.

[16] PAS S 76, str. 972, br. 574. Isprava imenovanja je od 13. studenoga 1878. br. 3577; usp. i AFGS, X-11.

[17] Primopredaja je obavljena 13. i 14. studenoga 1878. Usp. AFGS, IX-9 (dok. br. 17).

[18] PAS S 78 str. 10 i 388.

[19] Fra Šimun je predao 30. rujna neopozivu ostavku na ponudeno mu ravnateljstvo. Usp. PAS S 78, str. 388, br. 260.

[20] AFGS, X-253 (br. 16).

[21] PAS S 82, str. 60., br. 13.

[22] AFGS, VII-366 (br. 205); VII-396 (br. 211).
O njegovu privremenome upravljanju gimnazijom svjedoče isprave: VII-292 (br. 97); VII-315 (br.135); VII-323 (br. 146); VII-327 (br. 150) i VII-328 (br. 151).

gimnazija..."[23] Do ukidanja je došlo 1880. godine. Naime, Ministarstvo bogoštovlja i nastave svojim dokumentom br. 4075 od 31. ožujka 1880. odlučuje da se krajem iste godine Sinjska gimnazija dokida kao državni zavod. Pozivajući se na spomenuti dokument Pokrajinsko Školsko Vijeće dokumentom br. 1254 od 19. travnja 1880. pita Upravu provincije namjerava li otvoriti Privatnu gimnaziju i želi li da se potpuno dokine dogovor od 20. rujna 1871.[24]

Na ovaj dopis provincijal V. Šalinović odgovara da bi za Provinciju bilo najbolje otvoriti privatnu školu, ali on ne može dati odgovor prije nego što sazove Definitorij. Nakon toga traži osobno mišljenje svoje braće u provinciji (bivših provincijala i istaknutijih fratara) i potom saziva Definitorijalni sastanak u Sinju za 2. lipnja t.g.[25]

Ovi događaji oko gimnazije (a možda i još neke pojedinosti, nama nepoznate) potresaju i fra Šimuna i on 1. lipnja šalje Upravi svoju ostavku na učiteljsku službu. Već sutradan Definitorij na svom sastanku moli fra Šimuna da nastavi predavati na školi, a oni će mu isposlovati kod generala odgovarajuće naslove. Osim toga, a uz ostale zaključke, na sastanku u Sinju odlučeno je da se otvori "Privatna Franjevačka gimnazija", da sva učevna sredstva Javne gimnazije pripadnu "Privatnoj gimnaziji", da država gimnaziji dade godišnju potporu od 3000 fl., da Provincija može slati svoje kandidate na sveučilišta itd. Nakon spomenutih zaključaka, koji su proslijeđeni u Zadar na odobrenje, fra Šimun je dodao: "Ako ovo prihvati vlada, primam se i ravnateljstva."[26]

U očekivanju odgovora Provincija je u Sinju otvorila "Privatnu gimnaziju", na koju su "mnogi sinjski učenici pristupili", i o tome obavijestila Namjesništvo u Zadru. No, usprkos svojoj izjavi 2. lipnja fra Šimun je 30. rujna, valjda ne

[23] AFGS X-155 (br. 32); Možda je skoro ukidanje "Javne gimnazije" razlogom da se šk. god. 1878/79. u školu nije upisao ni jedan novi učenik (usp. X-154. br. 32). Na kraju svoga izvještaja 31. srpnja 1880. god. fra Šimun će ustvrditi: "... dosle obstojećega i svršujućega ovoga C. K. Nižega Gimnazija sa današnjim danom zaključene školske godine 1879/80." (X-217, br. 127). Sigurno je da mu nije bilo lako kad je pisao ove riječi kojima je kao posljednji ravnatelj zaključio 26-godišnje djelovanje "C. KK. Gimnazija u Sinju".

[24] Odgovor V. Šalinoviću P. Š. V. vidi u PAS S 78, br. 103, str. 248., a o sazivu Definitorijalnoga sastanka u Sinju i traženje mišljenja pojedinih svećenika, br. 121, str. 260.

[25] PAS S 78. Zaključci Definitorija u Sinju nalaze se pod br. 134., na str. 279-281., a fra Šimunova izjava na 281. stranici. Tu je umetnuto: "tj. ako budu primati broj (?) ispita zrelosti." Možda ovo donekle razjašnjuje zašto Šimun nije htio uzeti upravu škole!?

[26] U otvorenju "Privatne gimnazije" Provincija je obavijestila P. Š. V. u Zadru 12. listopada 1880., br. 268 (str. 398), na što je P.Š. V. odgovorilo 17. studenog isp. br. 3448 i uz potvrdu primitka o otvaranju Gimnazije zatražilo da se pošalju imenici, popis profesora, učenika, ravnatelj, program itd. (str. 434.). Tražene podatke Uprava je poslala 26. studenoga (br. 302). - PAS S 78, br. 260, str. 388. Iz isprave doznajemo da je fra Šimun prije toga "ustmeno i pismeno, te opet pismeno danom 28. kolovoza" dao ostavku na namijenjeno mu ravnateljstvo i da to nije učinio "iz kakve lahkoumnosti niti iz nepromišljena prkosa, nego nakon svestranoga i duševnog promišljenja." Na ponudu Definitorija da će mu isposlovati odgovarajuće naslove, kaže da "svečano i jasno sada i unaprijeda odriče se naslova što mu ga je Mnogo Časno Definitorije kod dotičnoga mjesta ishoditi nakanilo." No, ipak je General reda, na traženje Definitorija, poslao fra Šimunu "patente jubilacije" (PAS S 78, str. 24).

znajući što će vlada odgovoriti u svezi sa zahtjevom Provincije (a vjerojatno je tu bilo i drugih razloga), uputio Definitoriju neopozivu ostavku na ponuđeno mu ravnateljstvo.[27] Odgovor Pokrajinskoga školskog Vijeća stigao je u prosincu. Na odluke i prijedloge Provincije P.Š.V. 8. prosinca 1880. br. 3467 odgovara da sva naučna sredstva ostaju "Privatnoj gimnaziji", odobrava pomoć od 3000 fl., jamči da neće biti teškoća za osposobljavanje gimnazijskih profesora i da prestaje vrijediti sporazum od 20. rujna 1871. U ispravi se (uz druge pojedinosti) navodi neka bivši ravnatelj Milinović preda inventar novomu ravnatelju.[28]

Iz rečenoga se može zaključiti da je fra Šimun prolazio kroz mnoge unutarnje borbe i suosjećao sa sudbinom Franjevačke gimnazije. Usprkos poteškoćama i svojim odrekama, on je i dalje ostao u Gimnaziji, a bio je spreman prihvatiti i ravnateljsku službu. Zašto to ipak nije prihvatio i zašto je dao neopozivu ostavku teško je zaključiti. Čini se da su pri tom morali biti jači razlozi, koji su za nas zasad nedostupni.

Revnost u obavljanju dužnosti, koju smo spomenuli, u njegovu profesorskom radu potvrđena je i u obavljanju ravnateljske dužnosti. Redovito je posjećivao profesore tijekom predavanja, upozoravao razrednike da to uvedu u radne dnevnike, iskazivao je svoje mišljenje o pojedinim učenicima i stručna zapažanja o radu pojedinih profesora.[29] Redovito je obavještavao poglavare o radu i uspjehu škole, skrbio se o zapisnicima sjednica, knjigama za školsku upotrebu, nabavljao knjige za sjemenišnu knjižnicu, koju je i osnovao 1879.[30] itd. Ukratko, svojim predanim radom i svestranim zalaganjem želio je opravdati ukazano mu povjerenje i pomoći da Gimnazija napreduje. Svojim 25-godišnjim radom u gimnaziji fra Šimun se svrstao među najodličnije osobe Franjevačke gimnazije u Sinju i u njezinoj povijesti ostao kao jedan od zaglavnih stijena na kojima počiva njezina prošlost, sadašnjost, budućnost.

[27] PAS S 78, br. 315, str. 440.

[28] AFGS X-54 (5. III. 1879.); X-77 (24. IV. 1879.); X-217 (31. VII. 1880.); X-218 itd.

[29] AFGS X-113 (br. 173). U izvještaju od 31. srpnja 1879. fra Šimun piše da učenička knjižnica ne postoji, ali je od ove godine uvedena u Sjemenište franjevačkih pitomaca.

[30] Kako provincijalni arhiv još uvijek nije potpuno dostupan, nisam na žalost, uspio točno doznati kad je počela i svršila fra Šimunova župnička služba u Sinju. U NAS, knjiga "Stato del clero e popolo della diocesi di Spalato e Macarsca per l'anno 1871", Spalato, 1871., na str. 22. piše: R. P. Simeone Milinovich, pro parocco dal 1869., vice Decano Cat. delle Scuole Elementari. 1871. fra Šimun nije više župnik. Iz ovoga slijedi da je njegova župnička služba započela (vjerojatno) na početku 1869. i svršila na kraju 1870. U AFGS nalazimo obavijesti "Župničkog ureda Sinj" iz 1869. i 1870. koje je potpisao fra Šimun, a koje su bile upućene na "Ravnateljstvo"; VI-295 (br.158) od 25. svibnja 1869.; VI-323 (br.237) od 17. kolovoza 1869.; VI-431 (br. 168) od 15. lipnja 1870. i VI-448 (br. 206) od 17. kolovoza 1869. Kako sličnih obavijesti ne nalazimo u 1871. jasno je da je u to vrijeme već prestala fra Šimunova župnička dužnost. Isto tako NAS svjedoči da je fra Šimun pred kraj 1870. još uvijek župnikom jer je 6. listopada tražio desetodnevni odmor. (Usp. S-M Protokol 1870. pod br. 2022).

SINJSKI ŽUPNIK

Kao profesor u Franjevačkoj gimnaziji fra Šimun je dvije godine bio i sinjskim župnikom.[31] Svakako da je župnička služba, uz profesorsku, zahtijevala i dodatne napore i žrtve, ali čini se da se on toga nije bojao.

Redoviti poslovi u župi, dijeljenje sakramenata i vođenje ureda daju, uglavnom, svjedočanstvo o točnosti i revnosti u spomenutim poslovima, a "glas naroda" i svjedočanstva suvremenika govore o ljudskim i svećeničko-pastoralnim osobinama dotične osobe. Kad je riječ o fra Šimunu, upravo taj "glas" potvrđuje njegove osobine što se očitovahu za vrijeme obavljanja župničkih poslova u Sinju. "Svojom dobrotom, uzoritim ponašanjem, uljudnim i prijaznim manirima, stekao je u Sinju poštovanje i svačiju, bez izuzetka, ljubav."[32] Istina, nije to samo ishod njegova pastoralnoga djelovanja, jer kao dugogodišnji profesor fra Šimun je također dolazio u dodire s vjernicima ispovijedajući, propovijedajući i družeći se s roditeljima pojedinih učenika, intelektualcima i drugim građanima. No, ipak se može reći da je upravo njegov rad u župi - kao župnika - najviše pridonio njegovoj omiljenosti među narodom. Kao župnik on je zapravo ušao u sve slojeve ljudi, susretao se s bogatima i siromasima, bolesnima i napuštenima, učenima i neukima, i tako pokazao svoje ljudsko-svećeničke vrijednosti koje bi možda, da nije bio župnikom, ostale skrivene. Zahvaljujući pastoralnomu radu i svojim susretima sa svim župljanima, njegova dobrota srca, prijazna ćud, lijepa i uljudna riječ prema svakome, te njegove redovničke i društvene vrline došle su potpuno do izražaja i učinile ga najmilijim fratrom sinjskomu narodu.[33]

Propovijedanje i naučavanje Božje riječi prvi su zadatak Kristovih poslanika. U tom radu fra Šimun je kao vrstan propovijednik primjerno djelovao na svoje župljane i bio veoma rado slušan. "Za 28 godina svog boravka u Sinju, kao župnik i prosti sin sv. Frane, Milinović je s oltara i propovijedaonice tisuću i više puta u ovoj crkvi pripovijedao, nebrojene uzdahe i mnoge suze kajalice izazivao iz srdca ovog pobožnog naroda, u čijim je ušima, kako svak u Sinju može svjedočiti, i sam njegov glas bio čar i prava milina."[34] I kao ispovjednik fra Šimun veoma rado obavlja službu "opraštanja", a za svoje pastoralne dužnosti svojski se i zdušno sprema. "Eto Milinovića prije zore i bijela dana na oltaru; eno ga rano i kasno u ispovjedaonici, eno ga u samostankoj sobici da razmišlja i sastavlja, čim će krijepiti vjernike, kako će gladnima lomiti kruh života."[35] Ovim riječima njegov učenik i subrat fra Krsto

[31] Ivan Marković, Dukljansko-Barska Metropolija, Zagreb 1902., str. 212.

[32] Usp. I. Marković, Sinj i njegovo slavlje godine 1887., Zagreb, 1898., str. 91.

[33] I. Marković, Sinj i njegovo..., str. 99. Istina, fra Ivan navodi 28 godina, iako je on u stvari bio u Sinju 25 godina. No one tri godine što je proveo u Beču na studiju obično se pribrajaju ovim godinama u Sinju.

[34] Ove riječi fra Krste Belamarića nalazimo u raspravi "Kraj hladne ploče Barskog nadbiskupa Srpskog primasa O. Šimuna Milinovića", Spljet 1910., str. 13.

[35] Karlo Kosor, Fra Šimun Milinović - dobrotvor Gospina Sinja, Gospa Sinjska, IV/1977., br. 1(13), str. 4.

Belamarić govori o njegovoj revnosti u obavljanju svećeničkih dužnosti i spremanju za njih. Kad se ovakvim raspoloženjem pristupa svojim dužnostima, onda, dakako, usprkos ljudskim nedostacima, uspjeh neće izostati. A čini se da je on osobito uspijevao u onome ljudskom susretu s vjernicima. Svakome je znao pristupiti, reći lijepu riječ, savjetovati ili, ako je posrijedi bio siromah, pružiti tvarnu pomoć,[36] što nije moglo ostati nezapaženim u njegovih župljana.

Dakle, fra Šimunova propovjednička i učiteljska uloga, njegova pastirska skrb za duhovne i tvarne potrebe vjernika i primjer njegova svećeničko-redovničkog života donesoše mu dometak istinskoga pastira i pravoga oca.[37]

O spomenutim odlikama rječito govore fra Šimunovi župljani. Kad su 1870. doznali da će fra Šimun prestati biti župnikom, nekoliko uglednih Sinjana 1. prosinca iste godine mole Ordinarij u Splitu da i dalje ostavi fra Šimuna za župnika.[38] No, iako im to nije uspjelo, oni i kasnije ostaše povezani s fra Šimunom koji je i dalje radio na Franjevačkoj gimnaziji kao profesor. Nakon njegova odlaska u Bar za nadbiskupa već nakon godinu dana, tj. 3. ožujka 1887., općinsko je vijeće grada Sinja "jednodušno, uzhitom i oduševljenjem fra Šimuna proglasilo prvim počasnim građaninom općine sinjske". Iste godine u prigodi 200. obljetnice dolaska iz Rame pozvan je neka predvodi prigodna slavlja, što je fra Šimun rado prihvatio. Koliko je on svojim svećeničkim, učiteljskim i kulturnim radom ostao nazočan u srcima vjernika grada Sinja, pokazalo se i prigodom njegove smrti. Naime, iako je punih 25 godina bio daleko od Sinja i njegovih stanovnika, oni ga nisu zaboravili.

Na poziv Općinskoga upraviteljstva da budu nazočni svečanoj zadušnici, vjernici su se odazvali u tako neočekivano veliku broju da se pomole za onoga koji im je, kako se kaže u proglasu, "bio dobrotvor i otac, brat, drug, prijatelj i savjetnik. Svakome jednak..."[39]

Izrazi poštovanja i ljubavi njegovih župljana kao i svjedočenje njegove subraće govore, dakle, da je kratkotrajno župnikovanje fra Šimuna u Sinju još jače obilježilo njegov 25-godišnji život i svećeničko-kulturno djelovanje u gradu pod Kamičkom, iz čije se vjerske i kulturne prošlosti nikad neće moći izbrisati njegovo ime.

[36] "Možda vam je draži kao Sinjski župnik? I on kao takav pokazuje osobito da je sav srce; ognjenom revnošću, trudeći se u vinogradu Boga Sabaota i pasući stado Gospodnje ispunja velji nalog pastirski, od kojega nema uzvišenijega, časnijega i spasonosnijega ako se valjano, dostojno i srcem punim ljubavi izvršava. Oko je slipu, noga hromu, prijatelj siromaha, živa providnost nevoljnika, tišitelj žalosnih, branitelj zapuštenih,savitnik dvoumnicima, potpora udovicama, otac sirotama, popravitelj svakoga nereda. Kao blagotvorne sunčane žđrake njegova dobrota svuda dopire po opsežnoj župi Sinjskoj po kojoj sijaše blagoslove a žanjaše ljubav, poštovanje i blagoslovnu uspomenu svojih župljana, koji i tada i uvik poslije kad se k njima navraćaše tiskali se oko njega prijatnom zanoveti i poćudnom upornosti slidili njegove korake, opijali se njegovim ričima i nazivali ga imenim čoviku najmilijim." Iz osmrtnice koju je potpisao fra Mate Kardum, prov. vikar. AFGS fasc. 9 (br. 546), f. 26.

[37] K. Kosor, nav. dj. str. 4.

[38] Poziv na Sv. misu zadušnicu, AFGS br. 18/2. Potvrđuje to i pjesma (prigodom njegova odlaska za proslavu 200. obljetnice) koja kaže: "Da učitelj nam najdraži, brat i otac svim je bio." AFGS br. 18/2.

[39] "... duboke osjećaje svoje vatrene duše, svog rodoljubnog srca majstorski je zna prelijevati u mladenačke grudi, pa ih tim grijati i podžigati na smjele patriotske osnove." Fra Krsto Belamarić, Kraj hladne ploče..., str. 9.

ZAKLJUČAK

Fra Šimun je u četvrtstoljetnome življenju u Sinju utkao dio sebe u kulturni i vjerski život svoje redovničke zajednice, grada Sinja, Crkve i naroda. Kao dugogodišnji profesor odgajao je nove mlade intelektualce i svećenike, ulijevao im ljubav prema znanosti, osposobljavao ih za život i budio im svijest o domoljublju.[40] Kao upravitelj Franjevačke gimnazije radio je za njezino dobro, radovao se uspjesima, suosjećao s njezinim neuspjesima, a nakon što je izgubila pravo javnosti, opet pokušavao Gimnaziju podići na zavidnu visinu i priskrbiti izgubljeno pravo javnosti. U ulozi sinjskoga župnika pokazivao je svojim vjernicima ne samo riječima nego i djelom da Evanđelje Kristovo ima pravo i da ljubav može sve.

Osvrćući se na njegov život i rad u Sinju, sjećajući se svega onoga što je u tome razdoblju učinio i smještajući ga u povijest Franjevačke gimnazije, grada Sinja, Provincije i naroda, možemo sa zadovoljstvom ponoviti riječi fra Mate Karduma: "Otac fra Šimun Milinović ne živi više, njegovo tilo već pripada zemlji, njegova duša nebu, njegovo ime slavi i njegova uspomena besmrtnosti."

Dr. fra Bruno Pezo

[40] Osmrtnica fra M. Karduma.

Dr. fra Bruno Pezo

Prof. Ivan Bekavac Basić

DRUŠTVENO-PROSVJETITELJSKI RAD O. ŠIMUNA MILINOVIĆA

(Tragom Milinovićevih pisama Augustu Šenoi) (1874. - 1879.)

Ovaj prilog o životu i djelu o. Šimuna Milinovića nema drugu namjeru doli da bude kamenčić na mozaiku koji je već jednom sastavljen (životni tijek Š. Milinovića), ali je za naš današnji naraštaj razasut, te za neke nepoznat, djelomično poznat i necjelovit.

Što dosad imamo od prikupljene građe o Š. Milinoviću i njegovu djelu, možemo zahvaliti braći njegove Provincije, koja su se pobrinula da barem djelomično očuvaju i javnosti prikažu njegov život i djelo. Posebno su u novije vrijeme za to zaslužni o. Vjeko Vrčić i o. Žarko Maretić.[1] No, ako i površno pratimo tekuću povijesnu literaturur koja obrađuje drugu polovicu 19. st. i početak 20. među Hrvatima i šire, u okvirima južnoslavenskih zemalja toga vremena, često ćemo naići na ime o. Š. Milinovića, gdje se, na žalost, o njemu malo i usput govori. Tome su barem dva razloga: prvo, još do danas nemamo cjelovita istraživanja, a samim time i cjelovite stručno obrađene monografije o njemu; drugo, stoga što je ipak o. Šimun prvotno bio redovnik, kasnije crkvenim dostojanstvenikom - biskup u Baru u Crnoj Gori, a tek na drugome planu političkom osobom. Njegov politički rad, ako uopće o tome možemo govoriti takvim nazivljem, očitovao se ponajprije u njegovu kulturno-prosvjetiteljskome radu (profesor na Franjevačkoj gimnaziji u Sinju i pisac povijesnih crtica za pouku pučanstvu), kao i u pastoralnome radu, te je stoga povjesničarima manje zanimljivo istraživati njegovu djelatnost negoli ulogu onih njegovih suvremenika kojima je bila glavna životna zaokupljenost politički rad u ono burno vrijeme previranja među slavenskim narodima na Balkanu, bilo u sastavu Austrijske carevine, odnosno Austro-Ugarske monarhije, bilo onima koji su pod turskom vlasti ili se oslobodiše od nje.

Moje se istraživanje oslanja samo na Šimunova pisma Augustu Šenoi, a u bilješci ću prikazati pisma Euzebiju Fermendžinu i Luji Vojnoviću koja su vrlo značajna za buduća istraživanja njegova života i djela. Više je usmjereno na kulturno-prosvjetiteljski i pastoralni rad negoli na njegovu političku ulogu. Iz samih raščlamba uočit će se i ta sastavnica. Koliko mi je poznato ta pisma, što se čuvaju u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci (NSB) u Zagrebu, nisu dosad bila iskorištena pri istraživanju Milinovićeve djelatnosti.[2]

[1] O. Vjeko Vrčić, O. fra Šimun Milinović, u: *Sinjska spomenica 1715.-1965.*, Sinj 1965., str. 315-327.

O. Žarko Maretić, *Strossmayer - Milinović* (njihov zajednički rad na uniji) - Licencijatska radnja na RKT teološkom fakultetu u Zagrebu, Zagreb 1974. (strojopisom, strana 95)

[2] *Pisma Augustu Šenoi* pisana su u razdoblju 1874.-1879. i ima ih ukupno pet (5), čuvaju se pod signaturom *R 4064 b.* Svih pet pisama upućeno je iz Sinja dok je o. Šimun bio profesorom na sinjskoj Franjevačkoj gimnaziji, a tiču se njegove suradnje u "Vijencu"

Sveze Š. Milinovića sa Zagrebom postoje već od njegova prvoga uključivanja u društveni život, kad je 1858. pismeno odgovorio na Kukuljevićevu anketu o nazivu jezika među pučanstvom u Dalmaciji,[3] da bi nastavio suradnjom u

kojemu u to vrijeme bi urednikom poznati hrvatski pisac A. Šenoa (1838.-1881.). Popis pisama: 1. Sinj, 10. siječnja 1874., 2. Sinj, 19. kolovoza 1874., 3. Sinj, 3. prosinca 1874., 4. 13. veljače 1875., 5. Sinj, 4. veljače 1879.

Pisma Euzebiju Fermendžinu (1845.-1897.), franjevcu, povjesničaru, pisana su u razdoblju od 1887. do 1895. i ima ih ukupno osam (8), čuvaju se pod singaturom *R 4115 b.* Upućivana su iz Crne Gore, i to sedam (7) iz Bara i jedno iz Cetinja (od 7. svibnja 1887.). Pisma su u svezi s uvođenjem liturgije na staroslavenskome u barsku nadbiskupiju i nastojanjima o. Šimuna, barskoga nadbiskupa, da što prije tiska Misal na staroslavenskome. Savjetuje se s Fermendžinom kojim slovima i gdje tiskati Misal, a preko njega u svezama i sa Sv. Stolicom. Pisma su više značajna jer otkrivaju dosad u postojećoj literaturi uglavnom nespominjanu ulogu značajnih ljudi u upravi franjevačkog reda u Rimu, koji su posredno ili neposredno bili uključeni u zbivanja oko izdavanja staroslavenskoga Misala. Popis pisama: 1. Bar, 14. travnja 1887.; 2. Cetinje, 7. svibnja 1887.; 3. Bar, 29. listopada 1888.; 4. Bar, 14. prosinca 1888.; 5. Bar, 3. veljače 1893.; 6. Bar, 25. svibnja 1893.; 7. Bar, 24. veljače 1895.; 8. Bar, 12. travnja 1895.

Pisma Luji Vojnoviću (1864.-1953.), pravniku i političaru, pisana su od 1898. do 1908., ima ih dvanaest (12) i čuvaju se pod signaturom *R 5626 b.* Sva su pisma upućena iz Bara u Crnoj Gori, odnose se na privatne probleme i crkveno-političko i političko stanje u Crnoj Gori. Popis pisama: 1. Bar, 23. prosinca 1898.; 2. Bar, 12. rujna 1899.; 3. Bar, 24. studenoga 1899.; 4. Bar, 12. prosinca 1899.; 5. Bar, 2. veljače 1900.; 6. Bar, 29. svibnja 1903. (u popisu pisama u NSB pismo se vodi pod 1900.); 7. Bar, 22. ožujka 1901.; 8. Bar, 15. siječnja 1905.; 9. Bar, 6. siječnja 1906.; 10. Bar, 9. siječnja 1908. 11. Bar, 8. studenoga 1908.; 12. Bar, 20. prosinca 1908.

Sve tri skupine pisama sadrže mnoge podatke koji nas upućuju na daljnje prikupljanje podataka o djelu i radu o. Šimuna Milinovića.

Na temelju pisama možemo pratiti tri razdoblja u djelatnosti o. Š. Milinovića. Prvo bi razdoblje obuhvaćalo njegov kulturno-prosvjetiteljski rad u Banskoj Hrvatskoj suradnjom u "Vijencu" iz Zagreba i Dalmaciji suradnjom u "Narodnom Listu" iz Zadra, tj. na području današnje Republike Hrvatske. To razdoblje traje od kraja pedesetih godina pa do imenovanja za barskoga nadbiskupa 1886. Iz tog vremena potječu pisma upućena Augustu Šenoi, uredniku časopisa *"Vijenac"*, i obuhvaćaju razdoblje od 1874. do 1879. Pisma Euzebiju Fermendžinu i Luji Vojnoviću pokrivala bi vrijeme Šimunove biskupske djelatnosti u Crnoj Gori. Pisma Fermendžinu vezana su uz vrijeme priprema i tiskanja glagoljskoga Misala i uvođenja liturgije na staroslavenskome jeziku u barsku nadbiskupiju (1887. - 1895.). Pisma L. Vojnoviću više su privatne naravi i odnose se na razdoblje izmedu 1898. i 1908. i zbivanja u Crnoj Gori i barskoj nadbiskupiji.

[3] Vidi: Rade Petrović, *Nacionalno pitanje u Dalmaciji u 19. stoljeću* (Narodna stranka i nacionalno pitanje 1860.-1880.), Svjetlost, Sarajevo 1968., str. 268-269. - Petrović navodi Milinovićevo pismo Kukuljeviću iz Makarske od 25. VII. 1858., koje se nalazi u Historijskom arhivu u Varaždinu u Kukuljevićevoj korespondenciji, a u kojem govori: "... Ispoviedam da kud sam god po Dalmacii hodio, niegda niesam čuo da se igdi Srbski jezik zove koje se amo govori. Niti ja znadoh za Srbski jezik, dok niesam Vuka Stefanovića piesme, osobieto Kovčežića, počeo čitati. Cienim da on dade toj stvari dosta povoda, pak gdie koji kalugjer u novie doba pried pukom napomene *Srbiu* i *Srbski* jezik. Nebi rada, niti smiedem na toliko, ali razlozi koje Vuk u *Kovčežiću* prinosi od male su cie-ne i lasno mogu se pobieti. Ja od pričanja koja se čine izmedu *Hrvata* i *Srbski* filologah u obzier toga, mogu reći, niešta do sada nečita. Cienim G. da kratko ovo moje dokazanje, zadosta će Vas uvieriti, da mi *Hrvacki*, a ne *Srbski* govorimo...". Ovdje sam prenio samo dio pisma, koje, također nepotpuno, prenosi Petrović u bilješci 47. na nevedenim stranicama.

Kukuljevićevu *Arkivu za povjestnicu jugoslavensku*[4] te u *Vijencu*[5] listu za zabavu i pouku, a kasnije i u *Viestniku Hrvatskog arkeologičkog družtva.*[6]

Suradnja sa Zagrebom posebno je značajna iz više razloga. Hrvatske zemlje unutar Monarhije područno su i politički razjedinjene. Šimun to dobro uočuje i radi na prevladavanju tih podvojenosti ugledajući se u slavne umove našega naroda koji su održavali svijest o jedinstvu hrvatskoga juga i sjevera, nadu u skoro sjedinjenje, štoviše nadu u skoro oslobođenje i suradnju svih južnih Slavena. Dva najsvjetlija primjera bijahu mu Juraj Križanić (1617./1618. - 1683.) i fra Andrija Kačić Miošić (1704. - 1760.).

Suradnja u *Vijencu* potječe iz istih pobuda. Milinović u pismu od 10. siječnja 1874. piše Šenoi:

> *... Nisam se bavio nigda niti beletristikom niti novinarstvom, pak sam znadem da Vam nije sve po konču bilo što sam prošle godine za Vienac poslao bio. Nu ja sam to najviše da se ozovem pozivu moga prijatelja Dr. Markovića,*[7] *i da malko probudim pozornost Dalmatinaca na svete narodne uspomene odnoseće se na Hrvatstvo, koje su naši pređe življe uzdržali sve, mogu reći, do posljednjih godina, a sada zapodjevši se nekom inostranom nadriprosvietom, preziru narodne uspomene, narodne običaje. U isto doba bilo mi je na umu, da kad Dalmatinci u "Viencu" štogod o naših dalmatinskih stvari opaze, dragovoljnije će ga nabavljat i čitat. Ja sam jur mnogiem preporučio pribrojenje na isti...*

Prilozi koje je *Vijencu* slao Milinović nosili su skupni naslov *Hrvatske uspomene u Dalmaciji*. Objavljivani su u nekoliko godina (1873. - 1875.)[8] Cilj je postignut. Općinstvu je ponuđeno poučno štivo, a probuđena je i "pozornost Dalmatinaca na svete narodne uspomene", jer zadarski *Narodni list* prenosi neke dijelove Milinovićevih tekstova iz *Vijenca. Narodni list* ovim riječima obraća se svojim čitateljima: "Poštovani Š. Milinović, učitelj sinjske gimnazije, piše zanimljive crte *Viencu* pod imenom Hrvatske uspomene u Dalmaciji. Iz ovih vadimo sliedeće odlomke..."[9] Ti su odlomci bili o sestrama Hrvatovim, Tugi i Vugi, zatim hrvatskim kraljevima i hrvatskim kraljevima u Šibeniku.[10]

Pisma Šenoi također nam otkrivaju imena kulturnih radnika u Zagrebu koje je o. Šimun poznavao, s njima prijateljevao i surađivao. To nas pak potiče na daljnja istraživanja. Kakva je razina suradnje bila s tim umjetnicima, znanstvenicima i političarima, odnosno kakav je njihov utjecaj bio na njegov rad? Osobe koje pozdravlja u Zagrebu jesu: Marković, Kukuljević, Brusina, prof. Ilić, Trnski, Nodilo i Vojnović.[11]

Budući da je u to vrijeme o. Šimun bio profesorom u Franjevačkoj gimnaziji u Sinju, zanimao se o školstvu u Banskoj Hrvatskoj, a za rad s učenicima kao i za osobni znanstveni rad prikupljao je dostupnu literaturu. Svojim je prijateljima također slao obavijesti o radu sinjske gimnazije. Podaci koje nalazimo u pismima Šenoi, iako šturi, značajni su za izučavanje povijesti školstva i suradnje odgojnih zavoda u hrvatskim zemljama Monarhije. U pismu od 3. prosinca 1874. čitamo:

> *Pozdravite mi puno g. Trnskoga, koji mi je pravo u srdcu ostao, i kažite mu da sam primio njegovu sliku po O. Tomiću, na čemu mu izkrena zahvalnost. Poslo sam mu "Izviešće" ovog Gimnazija, koje uhvam primio je.*

a u pismu od 13. veljače 1875. stoji:

> *Nebudi vam mučno kad projdete izpred Albrechtove knjižare, narediti joj da mi uz poštansko poduzetje pošalje po jedan iztisak: Čitanka za niže Gimnazije Dr. Markovića i T. Smičiklasa, odlomke etc. Račkoga i Tkalčića knjižicu o Cirilu i Metodu.*[12]

Iz pisama doznajemo da Milinovića osim povijesti zanimaju priroda (bilo prirodne ljepote - krajolici - bilo bilje i njegovo nazivlje u narodnome jeziku) i lijepa književnost.[13]

Milinovićev usputni osvrt u pismu od 10. siječnja 1874. na Šenoin roman *Prijan Lovro*[14] zaslužuje pažnju barem s povijesno-književnoga stajališta te ću

Oslanjajući se na Petrovića, ovo pismo spominje i Trpimir Macan u: *Neodržive teze o nacionalnom pitanju u južnoj Hrvatskoj* (ocjena), u časopisu Kritika, Zagreb 1969., br. 4. str. 112. i u: *Miho Klaić,* NZMH, Zagreb 1980., str. 168-169.

[4] U Kukuljevićevu *Arkivu za povjestnicu jugoslavensku* nalaze se dva Milinovićeva priloga, i to u knjizi V., Zagreb 1859., na str. 206-217. nalazi se "*Kratko opisanje Lovreća u Dalmaciji* s narodnimi običaji od Simeona Milinovića" te u knjizi VII., Zagreb 1863., str. 129-146. *"O Sinju u Dalmaciji s okolićnimi stranami".*

[5] Milinović suraduje u *Vijencu* od 1873. do 1879. U 1873. objavio je dva dijela *Hrvatskih uspomena u Dalmaciji,* 1874. treći dio, 1875. četvrti dio. Osim te tematske cjeline piše pojedinačne crtice: *Slap na Krci,* Vijenac, br. 5 od 3. siječnja 1874.; *Knin,* br. 6 i 7 od 1876.; *Sinj,* br. 32, 1876.; *Jezera naokolo Imotskoga polja,* br. 49 od 1876.; *Stećci,* br. 8 od 1879.

[6] Suradnja u *Viestniku...,* kojemu je urednikom Š. Ljubić: *"Solinski Susljepan",* br. 1 i 3 od 1883.: *"Drid",* br. 4 od 1883.: *"Solinski sv. Petar",* br. 2 od 1884.: *"Dopis"* o iskopavanjima u Čitluku, br. 4. od 1884.; *"Sv. Petar od Klobuka",* br. 3 od 1885.

[7] Franjo Marković (Križevci, 1845. – Zagreb, 1914.) književnik i estetičar, profesor u Osijeku i Zagrebu, a od 1874. prvi profesor filozofije na Filozofskom fakultetu obnovljenog Sveučilišta u Zagrebu.

[8] Vidi bilješku 5. 1873, br. 11-14 (1. dio); 32, 33, 35, 36, (2. dio); 1874. br. 36-41 (3. dio); 1875, br. 16-18 (4. dio).

[9] *Narodni list,* Zadar, br. 44, 1873. donosi odlomke o *Tugi i Vugi.*(*Vijenac,* br 13, 1873.)

[10] br. 48, od 14. lipnja 1873. donosi članak *Hrvatski kraljevi* (*Vijenac,* br. 14, 1873.), a br. 79, od 1. listopada 1873. *Hrvatski kraljevi u Šibeniku* (*Vijenac,* br. 14, 1873.).

[11] Marković, v. bilješku 7: *Ivan Kukuljević Sakcinski* (Varaždin, 1816. dvorac Tuhakovec, 1889.), hrvatski političar, književnik i povjesničar; *Spiridon (Spiro) Brusina* (Zadar, 1845. – Zagreb, 1908.), prirodoslovac, sveučilišni profesor, osnivač Zoološko-zootomičkog zavoda (1875.) i Hrvatskog prirodoslovnog društva (1885. god.) u Zagrebu; *Luka (?) Ilić* (Oriovac, 1817. – Novska, 1878.), književnik. Piše pod pseudonimom Slavoljub Slavončević. *Ivan Trnski* (Rača, kod Bjelovara, 1819. – Zagreb, 1910.), književnik. *Natko Nodilo* (Split, 1834. – Zagreb, 1912.), povjesničar, političar i publicist. Profesor povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu (1874. – 1901.) *Kosta Vojnović* (Herceg-Novi, 1832. – Dubrovnik, 1903.), pravnik i političar. Profesor građanskog prava na Pravnom fakultetu u Zagrebu (1874. – 1891.). Otac književnika Ive i diplomata Luje Vojnovića.

[12] To su: Franjo Marković, Čitanka za IV. razred gimnazijski, Zagreb 1874; Tade Smičiklas, Čitanka za I. i II. razred gimnazijski, Zagreb 1875; Franjo Rački, Odlomci iz državnog prava Hrvatskoga za narodne Dynastie, Beč 1861; Ivan Krst. Tkalčević, *Na uspomenu tisuću-godišnjice sv. Cyrilla i Methoda slovjenskih apostolah,* Zagreb 1863.

[13] Pismo Šenoi od 10. I. 1874.

[14] Šenoa je svoj roman *Prijan Lovro. Crtica po istini* objavljivao tijekom 1873. u časopisu *Vijenac,* br. 14 – 19.

ga ovdje u cijelosti donijeti. Povodom tomu osvrtu bijaše Šimunovo nezadovoljstvo svršetkom romana u kojemu Lovro oduzima sebi život spoznavši da Anđelija iz malog dalmatinskog mjesta S., koju svim srcem ljubi, ne želi biti njegova na nagovor strica skrbnika. Milinović smatra da je nešto trebalo reći i "o Angjeliji zarečenoj Lovrinoj jaranici" te mu nudi predložak za literarnu izradbu Anđelijina lika i njezina životnoga puta poslije Lovrine smrti.

Vaš roman 'Prijan Lovro' osobito prvi diel, vrlo nam se je dopao. Nu na koncu ne kazaste vele o Angjeliji zarečenoj Lovrinoj jaranici, možda niste znali, a možda Vam je i osnova romana tako zasiecala. Nebudi Vam mučno razumieti njezinu svrhu.

Ona je potla samoubojstva Lovrina, vrlo se raztužila, uviek bolno srce nosila, nu je svoju krasotu i izvanrednu sentimentalnost u licu pokazivala za više godina. Ona je Sinjanka bila, pak zatim u Sinju i stanovala. Zaljubio se u nju strastveno bio neki vojnički kapetan Vatruba, rodom i čuvstvom Čah. Ovi priseli se u Poljsku, odklen sliedio je ljubazne knjige pisati joj. Nu ona je jur još nakon smrti prijana Lovre kljicu bolesti dobila, pak joj se bolest u sučiju okrenula od koje je i umrla u Sinju. Ona nije za Votrukom vele zatravljena bila, prem je i on liep čoviek bio. Ja sam bio župnikom, pak sam ju u bolesti oblazio i u vjeri kriepio. Na smrti sam joj bio, i ona je do najposljednjega izdisaja u razumu i u rieči bila, pak spominjući "Isus i Marija" priminula. Jednoč mi kaza, što prije nisam znao, da je bila nesretna u ljubavi, pak da buduć prevarena u njoj ostala, nemari već ni živiti, i ako se je potla u koga zadražala, da joj ljubav srce nije mogla prodriet buduć joj ga samo jednoč ranila. Meni je povidala koliko je scienila sretna i blažena biti, ali joj nenadni slučaj sve nade posieče. Ne spominjem se da je Lovru baš imenice spominjala, ali je mnogo i prez imenovat ga o njemu koješta poviedala.

Posebno je značajno pismo od 4. veljače 1879. u kojem Milinović priopćuje Šenoi zašto se "od nekoliko vrimena manje... spominjao *Vijenca*". Razlog tomu bijaše suradnja u zadarskome *Narodnom listu*. Podlistak *Narodnoga lista* u tome je razdoblju (1876. - 1878.) objelodanio četiri Milinovićeva priloga za koje se može slobodno reći da nisu samo povijesne crtice već Milinovićev vjerski i politički *credo*. Tri priloga objavljena su pod drugim imenom (pseudonimom). Te rasprave objavljene pod pseudonimom o. Šimun u navedenom pismu priopćuje Šenoi, a i razloge zašto se potpisivao lažnim imenom. Radi značenja toga pisma za upotpunjavanje bibliografije o. Šimuna, također i razumijevanje njegova budućega djelovanja, navodim čitavo pismo.

Visokočasni Gospodine i Prijatelju!

Uklapam ovdje malu razpravicu 'O stećcih ili Mašetih' ako ju čemu vriednu najdeš da ju u "Viencu" objelodaniš.[15] *Budem li imat vriemena, neću se ni opet Vienca zaboraviti. Od nekoliko vriemena manje sam ga se spominjao, jer sam se pogdješto bavio za podlistak "Narodnoga lista" kao: O Panslavizmu i Nekoliko crtica o Jugoslavenih, pak nekoliko povjestni crtica o Slavjanih. Nego budući govorio i o Zadru dokazao da je to hrvatski grad, nagraisa na belaja, jer prabiskup Maupas*[16] *i sveštenstvo zadarsko diglo graju protiv meni, stoga sam gori spomenute crtice pod drugim imenom objelodanjiva.*

Molim te dragoviću moj, da mi svakako pošalješ davno ti poslanu na porabu za Vienac sliku o Sinju, jer nije moja bila, pak mi ju pitaju. Pozdravi mi Dr. Markovića i vjeruj iskrenomu tvomu štovatelju

Sinj, 4. veljače 1879.

O. Simi Milinoviću

[15] Rasprava je objavljena u *Vijencu*, br. 8 i 9, od 1879.

[16] *Petar Dujam Maupas [Mopá]* zadarski nadbiskup 1862. – 1891., zastupnik autonomaške stranke u Dalmatinskom saboru.

Prelistavajući godišta 1876. - 1878. *Narodnoga lista*, pronađoh sve četiri rasprave o kojima govori Milinović u predočenu pismu.

Prva rasprava *Zadar hrvatski grad*, koja je izazvala zadarsko svećenstvo, potpisana je početnicima prof. Š. M., a objavljivana je u nastavcima u tijeku 1876. i 1877. i imala je više podnaslova. Prvi prilog objavljen je u br. 95. od 29. studenog 1876. a posljednji u br. 11. od 7. veljače 1877. Ukupno *dvadeset* nastavaka.

Napad na tu raspravu, posebno na nastavak u br. 9. (od 31. siječnja), koji je bio naslovljen *Sjemenište hrvatsko Zmajević*, učinila su dvojica zadarskih svećenika otvorenim pismom u *Dalmazia Cattolica* (*Katolička Dalmacija*), br. 5., 1877. Na taj napad odgovorio je Milinović u *Narodnome listu* od 21. veljače, br. 15., otvorenim pismom *Prilog radnji 'Zadar hrvatski grad'* Otvoreno pismo gosp. D. Frani Uccelliniu prof. bogoslovja, i gosp. O. M. Ivančiću Trećoredcu S. Franje u Zadru".

Navedeni svećenici napali su Milinovića zbog tvrdnje da su svećenički pripravnici u *Zmajevićevu hrvatskome sjemeništu* sve do nedavno učili na hrvatskome jeziku, a da im je to u zadnje vrijeme osporeno.

Ukratko ću izložiti sadržaj odjeljka o *Zmajevićevu sjemeništu*. Biskup Zmajević postavio je kamen temeljac, a njegov nasljednik Mate Karaman[17] 1. svibnja 1748. otvori novo sjemenište u kojem bi se bogoslovlje izučavalo na narodnome hrvatskom jeziku i time se pridonijelo vjerskomu i nacionalnom jedinstvu. "Od ovoga za nas najslavnijeg zavoda - napisat će Milinović, - koji je imao zadaću: sjediniti nas u vjeri i narodnosti" mnogi su zazirali te je 1821. ukinut "jer nikako nije nekima bilo po ćudi da obstoji, budući bi pitomci toga sjemeništa, nekim obožavanjem spominjali se da je ono 'hrvatsko' i za 'hrvatske' pitomce ustanovljeno". Poslije nekoliko promjena naziva toga sjemeništa napokon je dobilo naziv "Sjemenište arcidiocesansko Zmajevića" u kojem su "odgojivani... pitomci sa svom revnošću u grčkom, latinskom, talianskom, francuskom i njemačkom jeziku, a hrvatski je izturen, jerbo ovi vodi 'k rusicizmu, srbismu, grecismu i krivovjerstvu'". Milinović nadalje ustvrđuje da iako se u zadnje vrijeme u tome sjemeništu ponešto i govori hrvatski, ipak se talijanski više cijeni jer da mu hrvatski nije dorastao književnošću, bogoljubnim knjigama i sl., na što Milinović odgovara:

Prije još talijanskoga naša je glagoljica u devetomu vjeku vrsna i dozriela bila; a u vrieme slavnih muževa Zmajevića i Karamana, hrvatski se je jezik cienio vrstan i spodoban da se njime uvede u jugoslavenstvu jedinstvo vjere. Odkud daklen mu kroz malo vremena nevriednost i težnja za krivovjerstvom...?![18]

Kako vidimo, navedena rasprava nije ostajala kod običnoga nizanja podataka, već je duboko zasijecala u važna politička pitanja u Dalmaciji druge polovice 19. stoljeća. Milinović u svome odgovoru mudro izbjegava izravno politiziranje s jedne strane, a navodeći i žive svjedoke s druge strane, još više i jače potvrđuje svoj stav.

[17] Vicko Zmajević (Perast, 1670. – Zadar, 1745.), zadarski nadbiskup 1713. – 1745., osnovao je sjemenište za spremanje svećenika glagoljaša. Mate Karaman, Splićanin, zadarski nadbiskup 1745. – 1771. otvorio je 1748. sjemenište *Zmajoillyricum*.

[18] *Narodni list*, br. 9 od 31. siječnja 1877.

Vašim otvorenim pismom u 'Dalmazia Cattolica', br. 5 tekuće godine pozivljete me - napisat će Milinović - *da vam pristojnimi dokazi pokriepim tvrdnju u pogledu hrvatskoga jezika u Zmajevićevu sjemeništu: što vi kažete, od mene redovnika i povjesničara podpunim pravom očekivate. - Po svakom razlogu i književnom običaju, ja bih imao sasviem primučati na vaše pismo doklen god nenavedete protivdokaza i njima uništite moju tvrdnju; tim više, jer navodeći ja faktum, niesam niti iz daleka vas, ili koju drugu osobu, spomenuo.*[19]

Iako je mogao "primučati na... pismo" 'Milinović to ne čini' već pozivajući se na još žive svjedoke o učenju na narodnome jeziku u Zmajevićevu sjemeništu, donosi kao primjer govorenje mise na staroslavenskome koju je služio don Luka Gnjač, pitomac Zmajevićeva sjemeništa. Toj se misi veselio i radovao puk, te Milinović kaže:

Kad se ovako prima srdca glagoljica i njom se duhovna i narodna svrha ponajbolje postizala, smiedemo li mi svećenici, učitelji i zatočenici vjere i narodnosti mučati na odstranjenje tako mogućih faktora, koji su najkriepčiji bili ne samo uzdržati krjepku vjeru, nego jošter i privesti nam drugu braću u krilo sv. matere crkve? Može li se daklen dogoditi da tkogod i nehote tuđim jezikom radi na štetu vjere i narodnosti? Nije li Zmajevićevo sjemenište utemeljeno bilo da zadovolji glagoljicom vjeri i narodnosti.[20]

Da su rasprava *Zadar hrvatski grad*, a posebno sukob sa zadarskim svećenstvom na čelu s biskupom Maupasom, te spomenuti članci u pismu Šenoi, mnogo utjecali na uobličenje vjerskog, svećeničkog i političkog lika o. Šimuna, to je neosporno. Milinovićevo zauzimanje za odgoj svećenstva na narodnome jeziku i obnavljanje liturgije na staroslavenskome glavnom je odrednicom njegova djelovanja u budućim desetljećima njegova života. Taj nacrt bit će djelomično ostvaren u Barskoj nadbiskupiji u koju je došao za nadbiskupa 1887. Na početku te godine, očekujući pozitivan odgovor pape Lava XIII. na pismo Knjaza Nikole I. o uvođenju liturgije u Barsku nadbiskupiju na staroslavenskome, Milinović piše đakovačkomu nadbiskupu J. J. Strossmayeru sjećajući se dana kad je zbog zalaganja za staroslavenski u liturgiji od nekih proglašen krivovjercem:

Kad sam ja, prije desetak godina, o ovome pisao u podlistku 'Narod. lista', to je tako uznemirilo neke, da su me krivovjernim okrstili, a nadbiskup Maupas tražio preko moga Redodržavnika da budem pedepsan i da mi se zabrani o tomu pisati.[21]

Slijedeća tri članka, pisana pod drugim imenom, bit će logični nasljedak misaonoga Milinovićeva razvoja. Oni su Milinovićev manifest, program i prijedlog rješavanja vjerskih, nacionalnih i političkih pitanja južnih Slavena uopće. Sve će to biti izloženo u povijesnim pregledima. Ne kanim tumačiti te rasprave već dati samo osnovne obavijesti. Tumačenje tih rasprava zahtijeva posebnu studiju.

Oslanjajući se na navedeno pismo A. Šenoi, prelistavah *Narodni list*, godište 1877. i pronađoj u br. 57. od 25. srpnja raspravu *Kratki pregled jugoslavenske povjesti*, piše prof. G. D.", koja je objavljena u nastavcima u brojevima 58., 59. i 60. Na temelju Milinovićeva pisma može se s potpunom sigurnosti zaključiti da je taj prof. G. D. sam o. Šimun Milinović.

[19] *Narodni list*, br. 15 od 21. veljače 1877.

[20] Isto

[21] Ž. Materić, *Strossmayer - Milinović...*, str. 31.

Isto godište *Narodnog lista* u podlistku objavljuje i *Panslavizam - Slavenska uzajamnost* od prof. G. D. u brojevima 68. od 1. rujna do 76. od 29. rujna. Taj članak može se s potpunim pravom na temelju istoga pisma pripisati o. Š. Milinoviću. Dati je članak pisan s nešto drugačijih pozicija, nego je u tom pitanju stav uredništva, ali ugleda radi samoga pisca članka uredništvo će ga objaviti:

Pošto ovaj podlistak primismo od ugledne osobe, dobrovoljno otvaramo stupce našeg lista; nu izjavit nam je da se gdjegdje neslažemo do kraja sa pojedinim nazorim poštovanog spisatelja. Ured.[22]

Podlistak *Narodnoga lista* 1878. objavit će *Nekoliko crtica o Slovenih* od prof. N. V. Prvi je prilog objavljen u br. 46. od 15. lipnja, a zadnji u br. 69. od 4. rujna. U br. 62. nije bio objavljen nastavak, već se nastavak iz br. 63. nadovezuje na br. 61. I ovu se raspravu s pravom može pripisati o. Š. Milinoviću oslanjajući se na navedeno pismo.

Ako bi se ipak u nekoliko rečenica htjelo zažeto iskazati Milinovićeve stavove u navedenim raspravama, moglo bi se reći da je bio veliki idealist, kojemu je pred očima lebdio ideal da svi Slaveni vjerski budu jedno u Kristu, a narodnosno da ne služe tuđinu već da budu svoji na svojemu. Kad se moraju u jednome vremenu na određenu prostoru ostvariti, tako veliki ideali, doživljuju neumoljive udarce i slijeva i zdesna. O. Šimunu bilo je povjereno da pokuša ostvariti barem djelomice taj zacrtani ideal imenovanjem za barskog nadbiskupa. Njegov nadbiskupski grb svjedoči komu je povjerio svoj rad. Stavio se pod zaštitu Isusa Krista i njegove majke Marije (Gospe Sinjske), sv. Franje Asiškoga i svete braće Ćirila i Metoda.[23]

Bez obzira na to što on u *Pastirnici svećenstvu i vjernome puku*[24] ističe da bi bilo bolje da je ostao redovnikom i u samostanu u okrilju Gospe Sinjske čekao starost, iz njegova djelovanja moramo zaključiti da je bio sretan što mu je primanjem biskupstva pružena prilika da obnavljanjem staroslavenske liturgije među katolicima u Crnoj Gori oživotvori nuđeni program vjerskoga jedinstva. Nadao se da je u svim narodnim slojevima zrela svijest te da će i sâm uživati plodove svojih truda, no ipak nije bio uznosit te, uočivši stvarnost, znao je s mjerom pravoga vjernika svoje uspjehe i neuspjehe povjeriti u ruke Božje, ili svjetovnim jezikom rečeno: imao je političkog duha - znao je čekati.

O tome hrvanju sa stvarnošću svjedoče i njegova pisma Euzebiju Fermendžinu i Luji Vojnoviću.

Prof. Ivan Bekavac Basić

[22] *Narodni list*, br. 68 od 1. rujna 1877.

[23] Š. Milinović, *Pastirnica* svećenstvu i vjernome puku prabiskupa Barskoga, Rim 1886. Vidi grb!

[24] Isto.

FRA ŠIMUN MILINOVIĆ I JOSIP JURAJ STROSSMAYER
Njihova suradnja i osobno prijateljstvo

Prije nego što počnem govoriti o zajedničkome radu i osobnom prijateljstvu Šimuna Milinovića i Jurja Strossmayera, želio bih u nekoliko rečenica ocrtati lik đakovačkoga biskupa.

Kao crkveni dostojanstvenik, znanstvenik i političar, bio je jedna od najistaknutijih osoba svoga vremena ne samo u Hrvatskoj nego i na čitavome slavenskom jugu. A. G. Matoš o njemu piše: "Hrvatski rodoljub, velikaš crkve i pionir nauke, najomraženiji i najmiliji sin roda, bez sumnje najslavniji, naša diká... Sunčao se još za života na suncu besmrtnosti. Taj Latinac, Europejac i Lebenskunstler bijaše pored samaritanskog svećenika još i Slaven, dakle dvostruki altruista, dvostruki kršćanin... Kao karakter on je srce, dobrota, kao um on je širina, univerzalnost".

Matoš mu samo zamjera što je bio "odviše dobar i povjerljiv... Strossmayer vjerovaše svima: Rimu, i Pešti, i Beču, i slavjanskoj braći... Bijaše toliki Slaven i kršćanin, da bi bez svega toga nama Hrvatima mnogo više ostalo".[1]

Svojim je radom nastojao postići političko i vjersko jedinstvo svih Slavena, osobito južnih. Stoga je osnovao u Zagrebu Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti, a svoju velebnu katedralu u Đakovu posvećuje jedinstvu crkava i slozi slavenskih naroda. S toga razloga predlaže ruskomu caru da sklopi ugovor sa Sv. Stolicom, svim silama nastoji da Srbija sklopi konkordat s Vatikanom, a osobito velike nade polaže u crnogorskoga kneza Nikolu I.

Kad Strossmayer na I. Vatikanskome saboru u svojim glasovitim govorima i dokazima istupa protiv proglašenja dogme o papinskoj nepogrešivosti, ima u vidu ponajprije negativan utjecaj koji bi to proglašenje moglo imati na jedinstvo s odvojenom slavenskom pravoslavnom braćom. On je Hrvate smatrao predodređenima od same Božje providnosti da budu kvascem pomirenja između Istoka i Zapada.

U pismu ruskomu caru govori o koristi sklapanja konkordata između Sv. Stolice i Ruskoga carstva: "Slaveni su po svojoj prirodi blagi i na nježne izljeve srdca spremni, možda i više nego treba, pa stoga i predodređeni da egoizam koji u Europi vlada i žalosne njegove posljedice ublaže i obuzdaju".[2]

[1] Matoš, A. G., *Strossmayerov spomenik*, Sabrana djela (Ogledi, Vidici i putovi, naši ljudi i krajevi), svez. III., Zagreb 1955., str. 138-142.

[2] Košćak, V., *J. J. Strossmayer - J. Rački*, (Politički spisi), Zagreb 1971., str. 34.

Kada je papa Leon XIII. 1880., prigodom 1000. obljetnice djelovanja i smrti svete braće Ćirila i Metoda izdao encikliku "Grande munus", gdje izražava želju za jedinstvom svih Slavena sa Sv. Rimskom Crkvom, Strossmayer vidi u tome veliku počast i prigodu za slavenske narode.

U II. polovici 19. stoljeća Crna Gora područno se dosta proširila i svestrano ojačala pod mudrom upravom kneza Nikole I. Knez je želio sklopiti konkordat sa Sv. Stolicom da bi se oslobodio austrijskoga utjecaja na katolike u njegovoj državi i da bi tim ugovorom Crna Gora stekla ugled u svijetu. Stoga je voljan, na molbu biskupa Strossmayera, uspostaviti samostalnu biskupiju u Baru i dopustiti osnutak katoličkoga sjemeništa u kojemu bi umjesto dotadašnjih tuđih misionara, većinom talijanskoga porijekla, bili odgajani narodni, "slavjanski" svećenici.[3]

Kad je konkordat napokon bio sklopljen, trebalo je naći povoljnu osobu za barskoga nadbiskupa. Prema konkordatu, crnogorska vlada imala je pravo od budućega barskoga biskupa tražiti za se odgovarajuće "moralno-političke" osobine, tj. da voli crnogorski narod, da bude odan knezu i da se svećenici ne miješaju u politiku. Sv. Stolica je, s druge strane, željela da biskup bude snažna karaktera, čvrst u katoličkoj vjeri i odan Sv. Stolici.

Strossmayer, koji je već odavno poznavao domoljublje hrvatskih franjevaca u Sinju, dokazano u borbi protiv talijanaša i za sjedinjenje Hrvatske, preporučuje knezu osobno fra Šimuna za barskoga biskupa. Milinovića je, kao pobornika slavenske misli i jedinstva s pravoslavnom crkvom, preporučio i knežev osobni tajnik Jovo Sundečić, koji je još kao dijete u franjevačkom samostanu u Imotskom naučio čitati i pisati.

Milinović je nerado primio biskupsku čast u Baru, smatrajući da je ta dužnost ("koja bi i anđeoskim plećim teška bila")[4] za nj preteška. U Baru su ga, međutim, veoma srdačno primili. "Svećenstvo se barske crkve s pučanstvom u tili čas tako zaljubilo u svoga pastira, da ga je skoro neopisivom povjerljivošću i čašću pratilo... a on je odmah u nastupu svoje službe razgolio svoje grudi, da se na vatri njegova srca svi griju".[5]

Tako je Strossmayer u njemu našao velikoga sumišljenika i suradnika u širenju svojih slavenskih i unionističkih ideja. Oni su tražili od Sv. Stolice da u Barskoj nadbiskupiji uvedu staroslavensku liturgiju i u tu svrhu da se tiska staroslavenski Misal kao i druge liturgijske knjige. Strossmayer se borio za slavensku liturgiju ne samo u Baru, jer se radi "o jednom praktičnom sredstvu da se Srbi i Hrvati, da se Istočna i Zapadna crkva časnim i poštenim načinom izmire".[6]

Milinović je jednako tako u staroslavenskome jeziku djelotvorno sredstvo vjerskoga i nacionalnoga jedinstva Slavena vidio, pa je svim silama nastojao u svojoj biskupiji uvesti staroslavensku liturgiju. Tužeći se na svoje svećenike koji su u većini tuđega porijekla, on piše Strossmayeru: "Mislim, Božjom pomoćju, sa stečajem vremena sve izmijeniti sa mladićim iz Dalmacije, osobito iz Sinja i

[3] Vidi: Dragičević, R., *Ugovor Sv. Stolice s Knjaževinom Crnom Gorom*, (Glasnik cetinjskog istorijskog društva), knj. XXIV, svez. 1-6, Cetinje 1940., str. 15.

[4] Belamarić, K., *Kraj hladne ploče o. Šimuna Milinovića*, Split 1910., str. 15.

[5] Nav. mj., str. 16.

[6] Dragičević, R., Nav. dj., str. 83.

iz Crne Gore koji će biti i pravi svećenici i pravi rodoljubi, uz to glagoljaši". U ostvarenju svoga nauma o tiskanju glagoljskoga Misala naišao je na mnoge prepreke. Iskrsnulo je pitanje: Gdje Misal tiskati: u Crnoj Gori, Zagrebu ili Rimu? Kojim pismima: glagoljskim, latinicom ili ćirilicom? Stvar se jedno vrijeme bila toliko zaplela da je Milinović zbog toga davao ostavku, a Knez kanio "dokinuti katolike, zatvoriti katoličke crkve i proćerati misionare, no usteglo ga je da to ne učini obzir prema meni" (Pismo od 14. III. 1893.).

Kad je Misal konačno bio tiskan, Milinović se toliko oduševio da je isti čas jedan primjerak poslao ruskome caru Aleksandru III. Iz popratnog pisma caru vidi se kako je Milinović bio pod utjecajem Strossmayerovih slavenskih ideja. On piše: "Kao Slavljan i nadbiskup prastare i u poviesti jugoslavenskoj vrlo znamenite katoličke Barske Nadbiskupije, u znak najvećega i najoduševljenijega poštovanja, usuđivam se Vašemu Veličanstvu proslavljenomu Slavljanskomu Caru i uzor kršćanskomu Vladaru, prikazati stvar svim Slavljanom najmiliju i najsvetiju, jedan iztisak novoga "Bogoslužnika" za moju Nadbiskupiju određena, dotiskana nastojanjem uzvišenoga moga Gospodara Njegova Veličanstva vitežkoga Knjaza junačke Crne Gore, a dozvolom, troškom i potpunim blagoslovom, osobitoga Slavljanskoga prijatelja, Njegove Svetosti vladajućega, velikoga i veleumnoga pape Leona XIII. Ovi "Bogoslužnik" tiskan je "glagoljskim pismenim"... a uzdrži oni isti prekrasni i milozvučni staroslavenski jezik koji je i u pravoslavnim liturgijskim knjigama, po tomu, svim Slavljanom jednaka nam i najsvetija baština".[7]

Strossmayer i Milinović su također mnogo radili na preuređivanju hrvatskog Zavoda sv. Jeronima u Rimu. Taj hrvatski Zavod ima dugu i burnu povijest. Često bijaše predmetom političkih i gospodarskih spletki od strane drugih država i od same uprave Zavoda.

1901. Sv. Stolica nastoji preurediti taj Zavod, ali Austrija i Mađarska ne žele da on nosi hrvatsko ime i da upravitelj bude Hrvat. Protiv hrvatskoga imena bijahu i dalmatinski talijanaši, koje Kisić naziva Italo-Srbima.[8]

Crnogorska i Srpska vlada zahtijevaju da Zavod mora nositi i srpski naziv jer da je Barska nadbiskupija primasija Kraljevine Srbije. Tako je papa morao dati kompromisan naziv "Collegium Hyeronimianum Illyricorum". Barska biskupija je imala sva prava na Zavod i bilo je određeno da njezini pitomci u Rimu moraju učiti srpski i pisati ćirilicom. Milinović se, izgleda, zbog oportunizma priklonio prijedlozima crnogorske vlade, čime je mislio privući pravoslavne Crnogorce katoličkoj vjeri. On je to i obrazložio slijedećim riječima: "U Hrvatskoj ima Srba, pak bi li drago bilo Hrvatima da jih papin Breve bude nazivao Srbim, a tako nije bilo drago ni Crnojgori da se svečano nazivlje Hrvatskom jer se sada osieća srbskom". (Pismo Strossmayeru).

U ovoj se stvari Strossmayer nije slagao s Milinovićem, što se vidi i iz pisma fra Šimuna Milinovića knezu 29. II. 1903. gdje se izričito kaže da je Strossmayer protiv

[7] Milinović, Š., *Pismo ruskom caru Aleksandru III*, Bar, 15. III. 1883., (Izvornik u Arhivu barske nadbiskupije).

[8] Kisić, V., *Hrvatski zavod u Rimu*, (dodatak, najnoviji dogadaji), Zadar 1902., str. 66.

srpskoga imena u nazivu Zavoda. Milinović se zbog toga, izgleda, zamjerio i ostalim hrvatskim biskupima te su mu uskratili obećanu pomoć za gradnju crkve u Cetinju.[9]

Milinović i Strossmayer su ipak ostali uvijek bliski prijatelji. Dokaz je njihovo često dopisivanje, ponekad i četiri-pet puta u mjesecu.

Kad je Milinović primio Strossmayerovu okružnicu i pismo od 4. II. 1887., kaže da su ga pri čitanju oblile suze radosnice. "I Vi premili u Isusu brate! željeni ste sve budi čije mržnje na se navući samo da koristujete tim svome narodu, žrtvujući sebe i sve što imadete za njegovo dobro, podižući hramove na čast Boga i zavode na korist naroda." Pismo od 14. III. 1887. završuje Milinović riječima: "nadajući se da će nam Bog dati milost da se i lično u Isusu zagrlimo i porazgovaramo". Kad je čuo da je Strossmayer bolestan, on mu piše: "Vjerujte da sam odmah potrča u crkvu, i prostrt pred otajstvenim Bogom i pred našom moćnom odvjetnicom Marijom, molio sam za zdravlje i uzdržanje Vaše... oj, predragi moj brate..., sunce nam narodnih prava" (Pismo od 30. VI. 1887.)

Premda je žarko želio, Strossmayer nije, zbog mnogih uzroka, mogao posjetiti svoga prijatelja Milinovića u Baru, ali je Milinović više puta susretao Strossmayera u Hrvatskoj. Prigodom njihova susreta u lječilištu u Rogaškoj Slatini izvješćuje Narodni list: "Klanjam se presjajnoj zvijezdi crkve, hrvatstva, slavljanstva i čovječanstva... Strossmayer, najplemenitiji dio Hrvatske nam majke. Šeta se obično sa presvietlim Milinovićem. Rado s Milinovićem zbiva šale... A kad pored Strossmayera vidim Milinovića - tu drugu zviezdu našu - tada mi se srdce rastvara neizmjernom nadom. Moj mili brat Šime! - ovako ga nazivlje Strossmayer... Milinović je uzoran čovjek, a još uzorniji Hrvat..., rođen da primi nasljedstvo đakovačkog velikana, u njem se odsijevaju Strossmayerove vrline, vedar um, neizmjerna skromnost... Nek je hvala Svevišnjemu što nam je udijelio takva dva apoštola hrvatske i slavljanske misli".[10]

Kad ih uspoređujemo, Milinović se, istina, ne može mjeriti sa svojim prijateljem Strossmayerom u širini naobrazbe i uvidu u politička i vjerska pitanja svoga vremena. Ipak su njih dvojica u mnogočemu slična. Oba su imala iste poglavite ciljeve, tj. vjersko jedinstvo slavenskih naroda u pravoj Kristovoj crkvi i njihovu političku slogu. Bili su veliki vjernici i optimisti. Oba su imala veliko srce, u kojem je bilo mjesta za sve koji su imalo željeli okusiti njihove ljubavi i dobrote. Od svih nedostataka najviše im se gadila himbenost, a upravo ih je najviše onemogućavala himbenost onih kojima su oni vjerovali i za koje su se žrtvovali. Bijahu previše idealistima. Ljudi njihova vremena bili su prosječno premaleni i neiskreni da bi mogli i htjeli shvatiti i prihvatiti njihove velike karizmatičke misli.

IZVOR:
Maretić, Ž., *Strossmayer – Milinović (Njihov zajednički rad na uniji)*, Lic. radnja, Zagreb 1974.

Fra Žarko Maretić

[9] Narodni list, 39/1900., 56, 16.

[10] Nav. mj.

SVIJETLI LIK
O 150. obljetnici rođenja i 75. obljetnici smrti nadbiskupa Milinovića

U našoj crkvenoj povijesti rijetko smo imali ovako svjetlih likova kao što je lik velikog barskog nadbiskupa "Primasa Srbije i Crne Gore" - fra Šimuna Milinovića, koji zadivljuje svojom moralnom i duhovnom veličinom; koji skupa sa Strossmayerom bijaše pobornikom *slavenske ideje*, zalažući se za vjersko jedinstvo svih slavenskih naroda u pravoj Katoličkoj Crkvi, uvodeći bogoslužje na narodnom - staroslavenskome jeziku, poput sv. Ćirila i Metoda, i koji je po svome *ekumenskome duhu* i nastojanju oko toga jedinstva daleko ispred svoga stoljeća.

Upoznajući taj lik, upoznajemo bolje nacionalnu i vjersku povijest naroda u jednome vremenskom razdoblju i u prošlosti.

MJESTO ROĐENJA - GEOGRAFSKI POLOŽAJ

Na visoravni zapadnoga dijela Imotske krajine (Dalmatinska zagora), a na nadmorskoj visini od 500 m, nalazi se župa posvećena Duhu Svetome: Lovreć, okružena planinama: *Biokovom* i *Sidočom* s južne strane, Mosorom sa zapadne, Kamešnicom s istočne i *Vrhgradinom* sa sjeverne strane. Nalazi se na tromeđi Bosne, Hercegovine i Dalmacije. Na raskrižju je putova između Istoka i Zapada - kao *Križ na raskrižju,* pokazujući smjer u daljine. *Dioklecijanov put* sterao se preko njezinih putova i međa, put tako važan i presudan, podizan za cara *Augusta,* cara koji je vladao u doba Kristova rođenja, a dovršen za *Tiberija* i *Klaudija;* put kojim su prolazile karavane odnoseći blago u srce Carstva (Rim). I sâm car *Oktavijan* bio je ranjen na međi te župe (Studenci), želeći uzalud osvojiti tvrđavu-grad Setoviju, jako uporište žilavih *Ilira Delmata,* o čemu podrobno piše franjevac-povjesničar fra Vjeko Vrčić. Na ovom raskrižju lomila se i kršila koplja i strijele, tutnjili topovi i horde. Na mjestu današnjega Lovreća bijaše rimska naseobina - grad Ludrum, čiji se bogati ostaci još skrivaju pod zemljom i još čekaju arheologe...; srušili je Avari kad i raskošnu Salonu.

Da je kršćanstvo ovdje već cvalo - u 3. i 4. stoljeću, kad je živio sv. Jeronim, svjedoči i pečat (opatice Marije), koji je pronašao upravo fra Šimun (bio je i povjesničar-arheolog), a na kojemu je pisalo: "Sigillum Domine Abbatisae monasterii sanctae Marie apud oppidum Ludrum" - Pečat gospođe opatice (Marije) samostana svete Marije kod grada Ludruma. - Kako se spominje da je sv. Jeronim rođen na tromeđi Bosne, Hercegovine i Dalmacije, povjesničar don Lovre Katić tvrdi da bi to imalo biti upravo na mjestu današnjega Lovreća.

Posvuda su uokolo razasute *nekropole* - posebno na *Mramoru* i *Kamenjaku* - veliki, kameni ukrasni stećci, sa simbolima, kao spomenici Vječnosti; spomenici "dobrih krstjana", koji su se povlačili pred turskom najezdom i ovdje našli utočište i smirenje.

Još i danas je - uz povijesna svjedočanstva - u narodu živa predaja da je Marko Kraljević od plemena Mrnjavac, s Lovreća. - Naime, povijesna je činjenica da je bosanski kralj Stjepan Kotromanić 1349. provalio u državu cara Dušana Silnoga. Da mu se osveti, Dušan 1350. navali na Bosnu. Tada je osvojio Hum, zajedno s Imotskim. Imotska krajina je tada bila u sklopu Huma, a Hum je pripadao bosanskomu kraljevstvu. Oba puta Dušan je prešao preko Imotske krajine. Dok je u Lovreću lov lovio, kako kaže predaja, namjerio se na junačko pleme Mrnjavčevića - na Vukašina, kojega je zbog njegove snage - zajedno s njegovom braćom Uglješom i Gojkom te sinom Markom - poveo sa sobom u Srbiju. O Lovreću, kao o rodnom mjestu Marka Kraljevića, svjedoči i Vuk Stefanović Karadžić u svome "Srpskome rječniku" (Mrnjavčeva gradina") - da je o tome slušao u svome rodnome Tršiću u Srbiji. O ovome zbori i kronika manastira Zografa na Svetoj Gori; o tome pjeva i Kačić u svome "Razgovoru ugodnome naroda slovinskoga". Svakako, ni o jednome srednjovjekovno-me vladaru nema toliko povijesnih podataka kao o navedenom. To pleme Mrnjavčevića razdijelilo se na više plemena: Petričeviće, Gavranoviće, Zaradiće, Frankiće i dr. - U zbirci narodnih grbova u Fojnici nalazi se i grb Mrnjavčevića.

U ovome mjestu, u ovoj župi, rodio se 24. veljače 1835. fra (Matija) Šimun Milinović.

Zvanje. Potječe od uzorne kršćanske obitelji, koja je dala Crkvi više svećenika. Na krštenju je dobio ime Matija. Stric mu fra Jakov bijaše provincijalom današnje Provincije presv. Otkupitelja. Dobro odgojen od svojih pobožnih roditelja i od uzornoga župnika fra Anđela Udiljka, koji je u danima gladi spašavao narod, bio je od djetinjstva naučen na tvrdi kruh odricanja i za put Križa. Već u 9. svojoj godini svjesno se opredjeljuje za svećenički stalež; otkida svoje srce od voljenoga kraja, od oca i majke, i odlazi u franjevački samostan u Omišu. Slijede sve veći stupnjevi njegova obrazovanja, a time i samostanska mjesta: Zaostrog, Makarska, Živogošće, gdje stupa u novicijat i dobiva ime fra Šimun; zatim Sinj, Šibenik, pa opet Makarska, gdje je zaređen za svećenika. Po svršetku bogoslovnoga studija, Starješinstvo ga šalje u Sinj, u svojstvu nastavnika na svojoj gimnaziji.

Kako je *Franjevačka gimnazija* u Sinju, s pravom javnosti, kao "hrvatsko državno javno gimnazije" s osam razreda, bila prva hrvatska i jedina gimnazija s hrvatskim nastavnim jezikom u Austriji u doba Bachova apsolutizma, kad su u Sinju izbili na vlast talijanaši i autonomaši, želeći da uvedu u javni život talijanski jezik, a hrvatski zovući "linqua barbara", kao što će pisati i fra Matas - da je naš narod "još dievičanski narod naše zagorske Dalmacije, kog prekomorski duh otrovim još okužit ne uzmože, ki hrvatski govori, na hrvatsku nosi, na hrvatsku žive i s ponosom sam sebe Hrvatom zove". U takvim okolnostima i u takvom vremenu djelovao je na ovoj Sinjskoj gimnaziji i fra Šimun. Da bi što više koristio svome Redu i narodu, Starješinstvo ga šalje - skupa s fra Nikolom Ivanovićem u Beč, na Sveučilište. Izučava povijest, geografiju i slavistiku u glasovitoga Miklošiča. Stanovali su u Franjevačkom samostanu u Beču.

PRED CAREM FRANJOM JOSIPOM I.

Zbog ovakvih ideala - vjerskoga nacionalnoga jedinstva - Narodna je stranka imala u franjevcima snažno uporište i branitelja. Protunarodnjaci (autonomaši) su u to vrijeme izabrali za svoga zastupnika u Dalm. vladi Allesanija, koji bijaše izraziti neprijatelj hrvatskog imena i hrvatskog naroda. Kako Dalmatinska vlada nije bila zadovoljna ishodima slobodnih izbora, okrivljavala je sinjske fratre za ovaj neuspjeh u narodu, pripisujući ga njihovu utjecaju, buđenje narodne hrvatske svijesti, šireći klevete protiv njih. Budući da je Sinjska gimnazija imala primiti od carske vlade u Beču potporu od 4000 for., zastupnik Allesani, uz pomoć državnoga kancelara Schmerlinga, optužuje fratre samome caru želeći spriječiti da oni dobiju novac, čime bi se spriječio i jači utjecaj franjevaca u narodu. Optužbe su bile krupne, tako da su dovele u pitanje i sâm opstanak Provincije. Spomenimo neke: da su sinjski fratri protudržavni elementi, da su neprijatelji Vlade, Austrije - cijele carevine, itd.

Biskup Dobrila o ovome izvješćuje Milinovića, koji zajedno s Ivanovićem piše "Memorandum" u obranu svoje Provincije, ali njegovo izlaženje u tisku sprečava sam Schmerling. Dobrila im na to isposluje audijenciju u cara, koji ih primi 3. lipnja 1865. Oni mu osobno predadoše "Memorandum" i usmeno opravdaše svoju Provinciju, nakon čega je primila obećanu novčanu pomoć i moralnu zadovoljštinu. Schmerling tada pokuša oboriti osobni ugled Milinovićev i Ivanovićev, no morade ustuknuti pred izvještajem Sveučilišta i Samostana o uzornome vladanju ovih studenata i o njihovu učenju. Dok su Milinović i Ivanović bili pred carem, u Carevinskom vijeću u Beču branio je tirolski zastupnik Greuter na osnovi podataka koje mu je dao Milinović i Ivanović - sinjske franjevce od neosnovane optužbe, ističući da su franjevci zaslužni za vjerski, kulturni i prosvjetni život i nepredak svoga naroda. oni su spas naroda vidjeli "u probuđenoj nacionalnoj svijesti, u ekonomskom i kulturnom uzdizanju i u sjedinjenju Dalmacije s banskom Hrvatskom". U tome bijaše zasluga franjevaca Sinjske gimnazije: što su budili moral u svome narodu, želeći da se osloni na vlastite snage a ne da očekuje pomoć od tuđina, zaslužni su što su ga čuvali od štetnih tuđinskih utjecaja, kako bi očuvao svoje iskonske zdrave snage i vlastite vrijednosti, svjesni da je strani jezik u školama kočnicom kultuirnoga napretka naroda, kako je to Milinović razložio i caru u Predstavci koju mu je i njegovo Starješinstvo pružilo, ističići da su franjevci svojim postupkom radili po zakonu i tako posvjedočili da očinski ljube svoj narod, koji su svojim znojem i svojom krvlju spasili za "vjeru, narodnost i prosvjetu". Tuđisnki jezik bio je velikom kočnicom i vjerskoga rasta i jedinstva.

Milinović je, kako vidimo , bio u borbi za vjerske i nacionalne ideale.

Krajem 1865. god. on je diplomirao odličnim uspjehom, vratio se u svoju domovinu i postao redovitim profesorom na svojoj Sinjskoj gimnaziji. Istovremeno je stigla i obećana novčana pomoć iz Beča. Koju godinu potom Narodna stranka će odnijeti posvemašnju pobjedu na izborima - nakon desetogodišnje borbe nad autonomašima (o čemu iscrpno piše dr. Karlo Kosor).

Od 1878. do 1880. Milinović je i ravnatcljem iste gimnazije. U samostanu je uredio i arheološki muzej, a u gimnaziji se pokazao kao vrstan pedagog i izvrstan odgajatelj stvarajući duhovno mlade naraštaje.

VJERAN U KUŠNJI

God 1882. dokinuta je Sinjska gimnazija kao državna, zadržavši samo privatni značaj za odgoj redovničkoga podmlatka. Franjevci-profesori mogli su se namjestiti na državnim školama. Neki to i učiniše, no Milnović je odlučno odbio sve laskave ponude i ostao sa svojom redovničkom zajednicom odgajajući i dalje podmladak Reda. Održavala ga je njegova duboka pobožnost i iskrena privrženost Bogu i svomu Redu. Upravo se tada očitovala njegova moralna veličina i jakost. Ulagao je dvostrukim marom sve svoje snage da opet podigne ugled svome Redu uzornim odgojem i svestranim znanjem, prednjačeći u krepostima. Imao je sveze i s uglednim ličnostima svoga vremena. Mihovil Pavlinović, jedan od glavnih vođa Narodnoga preporoda u Dalmaciji, bio mu je intimni prijatelj.

U SLUŽBI LJUBAVI

Milinović bijaše svestrano izobražen. Bavio se književno-povijesnim i kulturnim radom, te je objavljivao mnoge članke po raznim časopisima, djelujući na mladež i javno mnijenje. S porastom milosne ljubavi, njegova je djelatnost poprimala sve veće dimenzije. I kao školski nadzornik pomagao je književno-povijesni rad mnogih franjevaca. "Za vrijeme bosansko-hercegovačke okupacije mnogo je perom i novcem doprinio i mnogim bjeguncima pomogao, osobito da mogu škole pohadjati", kako to i sâm spominje u svojoj Autobiografiji. Sav rad mu bijaše prožet duhovnošću, a nada sve odlikovao se poniznošću i poslušnošću svojim poglavarima, izvršavajući sve njihove zapovijedi i molbe, prihvaćajući i dužnost župnika Svetišta Gospe Sinjske. Mnogi se sjećaju plemenitosti njegove, požrtvovnosti i blage ćudi. Posjećivao je sva sela, pomagao siromasima po uzoru na župnika svoga djetinjstva... Bio je živ primjer dobrote, pobožnosti i pun vrlina. Njegova je duša zračila ljubavlju, kao sunce koje grije i obasjava svu Zemlju. U svojoj Autobiografiji sam spominje - da "već bijaše sve uredio kako da opet (njegova gimnazija) postane "Franjevačko javno gimnazije", kad bi 1886., protiv svoje volje, imenovan nadbiskupom Bara u Crnoj Gori".

NADBISKUP GRADA BARA

Sve se više proširuju njegovi duhovni horizonti (neboskloni)... Svestranije biva njegovo apostolsko djelovanje. Upravo njega Bog odabire za duhovnoga natpastira Barske nadbiskupije, koja je do tada samo biskupijom. Predlagao je knezu Nikoli i biskup Strossmayer, a knez je to prihvatio, nadajući se da će tako oslabiti austrijski utjecaj na katolike u njegovoj zemlji; dopustio je u načelu i osnutak katoličkog sjemeništa, u kojemu bi bili odgajani narodni - "slavjanski svećenici", jer je većina misionara bila stranoga porijekla - talijanskoga. - Tražilo se tko bi mogao dostojno upravljati tek uspostavljenom Nadbiskupijom. - Strossmayer, koji bijaše veliki prijatelj Milinovićev, predlaže knezu njega;

također ga predlaže i Jovan Sundečić, koji kao dječak bijaše odgajan u imotskome samostanu te je poznavao vrloga Milinovića. A imao je on i sve vrline koje su se tražile za tu uzvišenu dužnost. Sveta Stolica je tražila da bude snažnoga karaktera, čvrst i postojan u vjeri i odan Sv. Stolici. Knez je pak tražio da voli crnogorski narod, da bude odan knezu i da se svećenici ne miješaju u politiku. Sve je te kvalitete imao Milinović.

Kako mu je moralo biti pri srcu kad je izbor i njegovih redovničkih poglavara pao na njega - na zahtjev viših foruma - i kad je morao ostaviti Sinjsku gimnaziju koju je toliko volio i kojoj je mislio vratiti prijašnji ugled; vidjeli su ga tih dana puna tuge... No u duhu poslušnosti primio je i ovu odluku svojih starješina da preuzme mjesto nadbiskupa u Baru.

Moralnom snagom i njemu svojstvenom čvrstoćom preuzima natpastirsku palicu, da križem - osobnom žrtvom i naporom - poduzme djelo *duhovne obnove.*

Papa Leon XIII., koji je osobno volio Slavene i godine 1880. prigodom 1000. obljetnice djelovanja i smrti braće Ćirila i Metoda izdao bulu "Grande Munus", u kojoj je izrazio želju za jedinstvom svih Slavena, prima ga izvanredno prijazno, podjeljuje mu dragocjen biskupski križ i pontifikalne knjige. Svoj prvi pontifikal održava Milinović u Aracelli, uz asistenciju visokih crkvenih dostojanstvenika i mnogo slavenske braće. U Sinju ga redovnička subraća skupa s narodom razdragano dočekuje. Pred crnogorskim knezom polaže zakletvu. Osvojio je odmah srca svećenika i naroda. No u kakvom je stanju tada bila nabiskupija, sam Milinović piše u svojoj Autobiografiji:

"Biskupiju sam našao sasvim uništenu: bez svećenstva, bez crkava, bez svećeničkih stanova i bez ikakvih sredstava da bih mogao što započeti. Dok je biskupija bila pod protektoratom Austrije, ona se starala za uzdržavanje kultusa. To je sa Konkordatom prestalo, a Crna Gora nije bila u stanju da kakvu pomoć pruži... Ako je Konkordat materijalno bio štetan za biskupiju, moralno se je s njim neizmjerno postiglo, jer katolici prije uopće potišteni i prezreni, podigli su se, i sada su sa njihovim svećenstvom svuda u Crnoj Gori čašćeni. Iščeznule su vjerske mržnje. To je sa međusobnom tolerancijom općem napretku koristilo."

Revnošću jednog Jude Makabejca podiže crkve i oltare. Mnoge bi teškoće podnosio dok bi i od sama kneza, koji mu inače bijaše veliki prijatelj, dobio dopuštenje za gradnju katoličkih crkava, kuća, sjemeništa, maslinika. A mnogo ih je sagradio. U tome mu je novčanim sredstvima pomagao i sam papa Leon XIII. i prijatelj mu vjerni biskup Strossmayer.

No još je više učinio na duhovno-moralnome preporodu crnogorskoga naroda. Ujedinio je pravoslavne, katolike i muslimane, osvojivši sve svojom ljubavi, dobrotom, plemenitom ćudi, a nada sve svojom žrtvom, bez koje nema otkupa ni preobraženja. Da, došao je u pustoš i siromaštinu - materijalnu i moralnu, ali će se ta pustinja rascvjetati bogatstvom njegova duha i ljubavi žrtvovanja. Pred Kristovim žrtvenikom snažit će svoje srce, dušu i duh - milostima Duha - da onda može svoje srce - ljubav, svima razdavati; odgajati tom ljubavi svoje povjereno mu duhovno stado, po primjeru Božanskoga pastira, koji je predao sebe za otkup mnogih.

Koliko li je samo muke podnio dok je podigao - teško prikupljenim novčanim sredstvima - katedralu, a onda mu je veliki potres ruši, te on iz temelja ponovno podiže novu, veću i ljepšu! Nije li tada plakao? A posebno kad mu dragocjene misale staroslavenskog jezika (pisane glagoljicom), zbog kojih je toliko patnje podnio, uništavaju...? Pritiješnjen mnogim stradanjima - ta bile su teške ne samo političke prilike nego i gospodarske i zemljopisne, bez putova i cesta, vozila, a živio je na periferiji grada Bara - često se želio vratiti u svoju samostansku tišinu, ali je ostao na svome križu - rasplet, spoznavši da je volja Božja da ostane s ovim siromašnim narodom, iako mu se nudila bogatija biskupija; izdržao je do kraja... Dapače, i u samoj je agoniji na talijanskom jeziku zborio: "Molim uzoritost Vašu da predate Sv. Ocu moju odreku. Meni je nemoguće više ovdje ostati."

Umro je sâm - među maslinama, u osvit Velikoga četvrtka...

Dočekalo ga je vječno Uskrsnuće.

BORBA ZA NARODNI – STAROSLAVENSKI JEZIK U BOGOSLUŽJU MILINOVIĆ – STROSSMAYER

I ova "pustinja" u koju je došao rascvjetat će se bogatstvom njegova duha, uma i srca... Mora se opet čuti u hramu znana slavenska riječ..., da ona mnogima bude svjetlo. On želi po riječi u dušama zapaliti "svitnjake velike", da se putom znane riječi, koju svi razumiju, braća izmire, u jednome Duhu zagrle i slave svoga Oca i Boga. Ali za to djelo duhovne obnove mora i sam položiti tešku otkupnu cijenu.

Zna da će braću moći sjediniti u vjersko jedinstvo putom bogoslužja, tj. službe Božje na staroslavenskome jeziku; da će taj jezik - kao i svetoj braći Ćirilu i Metodu - biti sredstvo vjerskoga i nacionalnoga jedinstva. U tome mu je pomagao prijatelj biskup Strossmayer. U Milinoviću je, kao što spominje fra Žarko Maretić, Strossmayer našao svoga sumišljenika, prijatelja i suradnika u širenju svojih slavenskih i unionističkih zamisli.

Gledao je u staroslavenskom jeziku sredstvo vjerskoga i nacionalnog jedinstva svih Slavena, pa je svim silama želio u svoju Nadbiskupiju uvesti staroslavensku liturgiju. U tu je svrhu molio Sv. Oca Leona XIII. da se staroslavenskomu jeziku vrati ona prvotna sloboda koju je imao, na što mu Sv. Otac podjeljuje potrebno dopuštenje, što je u Austriji izazvalo nemir. Sam ambasador Paar dolazi Sv. Ocu sa zahtjevom uz prijetnju da opozove dopuštenje, inače će ostaviti Rim, no Sv. Otac nije se dao zastrašiti i nije htio povući odobrenje. Na to su Milinovića htjeli na lijepi način prikloniti da prihvati drugu biskupiju, kako bi ga maknuli iz Crne Gore, ali on nije htio.

U jednome pismu, kako to navodi Maretić, Milinović piše Strossmayeru: "Mislim Božjom pomoći, sa stečajem vremena, sve izmijeniti sa mladićim iz Dalmacije, osobito iz Sinja i iz Crnegore, koji će biti i pravi svećenici i pravi rodoljubi, uz to glagoljaši". I od strane kneževe imao je velikih poteškoća, jer se pitanje pisma (vjerojatno ćirilica - latinica) toliko zaoštrilo da je knez kanio "dokinuti katolike, zatvoriti katoličke crkve i proćerati misionare, no usteglo ga je da to ne učini obzir prema meni" (Pismo od 14. III. 1893.).

Budući da je Sv. Otac želio da se liturgijske knjige tiskaju glagoljicom, molio je Milinovića da kneza nagovori na to - preko svoga kardinala tajnika Rampolle. Kad je misal dotiskan, Rampolla - na čiji je izbor za papu Austrija stavila veto - šalje MIlinoviću u Bar 30 komada, ali su ih putem uništile austrijske vlasti... Dragocjene misale, koji su skrivali duhovno blago, uništavaju... Tko da opiše njegovu bol i kušnju! Dublje se svija uz Križ, tražeći snagu. No Rampolli uspije u Rimu sakupiti 12 komada, te ih šalje opet u Bar i Milinović ih prima, te u pobjedničkoj radosti održava najsvečaniju prvu službu Božju na staroslavenskome jeziku na samu Novu godinu 1895.

Jedan primjerak toga Misala nadbiskup Milinović šalje na dar ruskomu caru Aleksandru III. ističući da je bogoslužnik tiskan glagoljskim pismenima i da sadrži "oni isti prekrasni i milozvučni staroslavenski jezik koji je i u pravoslavnim liturgijskim knjigama, po tomu, svim Slavjanom jednaka nam i najsvetija baština".

Zanimljivo je da se i od tih 12 primjeraka Misala, osim onoga koji je predan ruskom caru, sačuvao samo jedan, i to upravo onaj koji je tom rukom: "Na poštenje Božje, Blažene Djevice Marije i svetih apostola Ćirila i Metoda, ovi staroslavenski misal dariva crkvi Presvetog Duha na Lovreću, svoga miloga rodnoga mjesta, o. Šimun Milinović, Barski Nadbiskup Carstva Serbskoga Prvostolnik Primas Regni Serbiae. Lovreć dne 24. listopada 1895. župnikujući o. Klement Šarić."

S pomoću Bogoslužnika - službe Božje na staroslavenskom - povezuje razdijeljenu braću u jedinstvo; prihvaća i muslimane - srce svoje razdaje svima. Da, on neće više otići iz toga siromašnoga kraja preuzeti bogatije i sigurnije mjesto... Njemu od Križa nema većega odličja, ni dragocjenije blago može naći osim na putovima žrtve. On se mora suobličiti svome Raspetome, koji je i život svoj dao za otkup mnogih. U ostvarenju uzvišenih ideala pomaže mu Strossmayer. Slijedili su vjerno ideal vjerskoga jedinstva i ostvarivali ga usprkos mnogim zaprekama i poteškoćama, uz cijenu mnogih pregovaranja i stradanja. Po zajedničkim idejama i idealima postali su "jedno srce i jedna duša". Često su se posjećivali, savjetovali, dopisivali. *Vjersko jedinstvo svih slavenskih naroda u Kristovoj Crkvi* bila im je misao vodilja. Zajedno su preuredili i Zavod sv. Jeronima u Rimu. Njihovi ideali rasvjetljivali su ne samo njihove staze već i staze cijeloga naroda - u nova vremena.

Iako mu se činilo da ne može više ostati u toj sredini, izdržao je do kraja; izdržao je na svome Križu. Tek je njegova smrt otkrila što je Milinović značio za cijeli crnogorski narod. Sam knez je za njim plakao i jecao: "Više neću nikad imati Milinovića, mog dragog i umnog Milinovića". Za lijesom je stupao prestolonasljednik Danilo i cijeli Knežev dvor, kao i mnogi diplomati i narod. Po cijeloj Europi novine su pisale o njemu. Biskup dubrovački Uccellini vodio je sprovod. Predao je dušu svome Stvoritelju i Ocu, izvršivši časno na Zemlji svoj zadatak. Umro je 24. III. 1910., u osvit Velikog četvrtka, u Svetom tjednu, pred Uskrs.

Za života nije imao protivnika; svi su ga ljubili. Za života mu je crnogorski knez darovao brdašce, na kojem je Milinović za života podigao crkvicu u čast sv. Vida i u njoj sebi groobnicu, s grobljem unaokolo. U toj je grobnici pokopan. Počiva na uzvisini, odakle se vidi more... pučina Jadrana. (Njegov tajnik fra Metod

Radić, koji je nakon njegove smrti dvije godine upravljao Nadbiskupijom, podigao mu je spomenik. God. 1979. tijekom potresa crkvica je srušena, a Milinovićev grob zatrpan, no tako ne smije dugo ostati).

ZNAČENJE

S pravom se može reći da je fra Šimun Milinović, barski nadbiskup, bio preporoditeljem Crne Gore; za njezin je duhovno-moralni i materijalni procvat mnogo učinio, zalažući se na svim područjima za vjersko jedinstvo, osnažujući duhovno-moralne snage toga naroda. A mnogobrojne građevine - crkve, kapelice i župne kuće - po cijeloj Crnoj Gori, koje je on uz mnoge žrtve, priskrbljujući za to sredstva, podigao, a čija imena navodi u svojoj Autobiografiji, svjedoci su njegove ljubavi i brige dobroga duhovnog pastira za tu zemlju. Ta bio je svima sve - otac i majka, branitelj, tješitelj, zagovornik. Imao je veliko srce, te je svojim karizmatičkim zamislima, skupa sa Strossmayerom, bio ispred svoga vremena, zalažući se za vjersko jedinstvo svih slavenskih naroda u jednoj Kristovoj Crkci, provodeći u svojoj Nadbiskupiji djelo *ekumenizam*, prije nego što se o njemu sanjalo i pisalo. Bio je pobornik za staroslavenski jezik u bogoslužju. A k tome ozbiljan znanstvenik, a nada sve uzorni franjevac s beskrajnom skromnosti, živeći dugi niz godina kao redovnik među redovima maslina Staroga Bara, na periferiji...

Bio je *svijetli most* što spaja suprotne obale, most između Istoka i Zapada.

Za života odlikovao ga je crnogorski knez Nikola I. i talijanski kralj Viktor Emanuel II., a nadamo se da će ga i mati Crkva ovjenčati zlatnom aureolom svojih svetaca, koji je on svojim životom *trajne žrtve* i svojim *duhovnim mučeništvom* i zaslužio.

A njegovo rodno mjesto, njegova "mila župa Presv. Duha" o 150. obljetnici rođenja sprema mu dolično slavlje početkom svibnja ove godine, uz prigodni simpozij o njemu, koji organizira vrli župnik fra Anđelko Šimić, koji je također mnogo učinio za duhovni i materijalni procvat ove Župe.

Neka nam njegov primjer i molitva u Boga pomognu da i mi u sebi pobijedimo sve protivnosti i budemo Jedno, kao što je to i Krist molio u predvečerje svoje Muke, da njegovi ideali među nama i u nama postanu stvarnost.

Lik nadbiskupa Milinovića spaja *sadašnjost* s *prošlošću*, i poput sjajnog reflektora baca veliko svjetlo - u *buduća* vremena!

LITERATURA:

Fra Vjeko Vrčić: *Župe Imotske krajine* (Lovreć-Opanci), Imotski 1980.
Fra Vjeko Vrčić: Otac fra Šimun Milinović, *Sinjska spomenica*, Sinj 1965.
Fra Vjeko Vrčić: *Autobiografija* fra Šimuna Milinovića (predavanja)
Fra Žarko Maretić: *Milinović-Strossmayer* (predavanje) - rukopis.
Dr. Ivan Petričević: Pročitani "izgubljeni" natpisi, *Kačić* (separat), Split 1981.
Dr. Karlo Kosor: Sinjski Franjevci u borbi za narodni preporod u Sinju i Cetini od 1860. do 1870. godine - *Sinjska spomenica*.
Andrija Kačić-Miošić: *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*.

S. Marija Petričević, OSC

FRA ŠIMUN MILINOVIĆ I TISKANJE STAROSLAVENSKOG MISALA

Fra Šimun Milinović († 1910.) bijaše poznat među narodnjacima u Dalmaciji svojim povijesnim raspravama, ali još više čvrstim karakterom i redovničkim životom, koji mu nije dopuštao sići na sitnomještanske borbe. Stoga, iako su njegovi radovi odisali iskrenim domoljubljem, nisu izazivali protivnike. To je, moguće, olakšalo njegov izbor za nadbiskupa u Baru (Crnoj Gori) te se inače sumnjičavi austrijski političari nisu previše protivili tek uže poznatom franjevcu.

Zna se napisati kako se za Milinovića ponajviše zauzimao đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer († 1905.). Istina, u pismu svomu pouzdaniku, redovniku barbaritu Cesaru Tondiniju de'Quarenchi 12. rujna 1886. pisao je: "... valja nastojati, da il Milinović, il ako to ne bi nikako išlo, da Radaničić arcibiskupom antivarskim postane".[1] Strossmayer, naime, nije gotovo ni poznavao Milinovića. U pismu iz godine 1887. (4. 4.) sam je fra Šimun pisao đakovačkomu biskupu kako je godine 1886. bio s franjevcem Ivanom Rodićem u Đakovu, ali se biskupu nije ni usudio približiti, iako su se nekoliko puta susreli, a i progovorili koju riječ u Beču dok je još bio studentom.[2] Da je napokon riječ o imenovanju barskoga nadbiskupa Strossmayer je doznao u svibnju 1886. i o tome pisao Franji Račkomu.[3] Dopisivanje između đakovačkoga biskupa i Milinovića počelo je zapravo tek kad je fra Šimun postao barskim nadbiskupom. Iako se međusobno prijateljstvo snažno razvilo, u početku se odvijalo samo putem pisama. Ubrzo je Strossmayer uvidio da su istomišljenicima i stoga je napisao Račkomu kako mu se "Milinovićeva načela i značaj vrlo... dopadaju".[4] Od drugih je, posebno od Jovana Sundečića, tajnika kneza Nikole, čuo sve najbolje o fra Šimunu, a možda je i čitao njegovu knjižicu o staroslavenskoj liturgiji i stoga se i veselio da on bude imenovan za barskog nadbiskupa.

Milinovića je ponajviše preporučio crnogorskom knezu, a i u Rimu, Sundečić, s kojim se fra Šimun družio još u djetinjstvu u Imotskome, a i Virgil Perić.[5]

Pitanje imenovanja fra Šimuna za barskog nadbiskupa trebalo bi još proučiti, osobito proučiti arhivski materijal u Beču i Rimu da bi se vidjelo što je austrijska diplomacija mislila o franjevcu sinjskoga samostana, jer je njoj bilo veoma stalo da u Baru bude nadbiskupom Austriji odan čovjek.[6] Svakako, ubrzo nakon što je sklopljen konkordat između Sv. Stolice i Crne Gore (18. kolovoza 1886.) papa je 8. listopada 1886. imenovao Milinovića za barskoga nadbiskupa.

Tim imenovanjem fra Šimun je ušao u vizionarske planove đakovačkoga biskupa: stvaranja čvrste katoličke jezgre u Crnoj Gori, tada, zbog proaustrijske srpske politike, posebno simpatične Strossmayeru, ali i u ambiciozne planove crnogorskoga kneza Nikole.[7]

Još godine 1883. bilo je u pitanju popunjenje barske stolice jer je nadbiskup Karlo Pooten († 1886.) sjedinio godine 1867. Barsku stolicu sa Skadarskom i prešao u Skadar, a u Baru su bili njegovi pomoćnici Gabrijel Capaccio († 1878.) i Paškal Guerini. Takvo rješenje nije odgovaralo Crnoj Gori, osobito nakon uspješnoga rata (1876.-78.), kad je na Berlinskome kongresu (1878.) priznata njezina samostalnost i kad je dobila proširenje u primorju i na području prema Skadarskome jezeru, gdje je bilo stanovnika katoličke vjere. Strossmayer je tada preporučio za nadbiskupa đakovačkoga župnika Anđelka Voršaka i kanonika na Rijeci Fiamina. Njegov stav je ponajbolje izražen u pismu iz te godine, što je naglašavao inače: "Za biskupa pako ne bi se smio postaviti nitko, koji uz svoj katolički osjećaj nije neograničeno odan Crnoj Cori i o kojemu knez ne bi bio potpuno uvjeren, da nije pristupan uplivu susjedne velike katoličke vlasti."[8]

Takav čovjek bio je Milinović.

Bio je dobar redovnik, duboki vjernik i odan Sv. Stolici. Po prirodi bi otvoren i istinoljubiv, skladan i privlačan, ponosit i odlučan. Bio je osjetljiv na

[1] R. TOLOMES, Korespondencija J. J. Strossmayer - C. Tondini, Zagreb 1985. Rus Grgur Šuvalov je prešao na katolicizam i prešao u red berbarita. On je osnovao društvo za sjedinjenje istočne i zapadne Crkve. Takvo je društvo osnovano 1890. i u Đakovu, gdje je bio i Tondini, koji je djelovao i u Srbiji, ali bez većeg uspjeha. Radaničić je bio kotorski biskup.

[2] Ovaj rad je uglavnom načinjen prema pismima izmedu Milinovića i Strossmayera. Pisma su pohranjena u Arhivu Akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu (unaprijed: ARHIVU HAZU). Taj materijal spominje V. KOŠČAK, Strossmayerova ostavština u arhivu JAZU, Historijski zbornik 1958./59., 357.

[3] F. ŠIŠIĆ, Korespondencija Rački-Strossmayer, knj. 3, Zagreb 1929., 310, unaprijed: KORESPONDENCIJA.

[4] KORESPONDENCIJA, knj. 3, 302, pismo od 30. travnja 1887.

[5] V. NOVAK, Crnogorski knjaz Nikola i primas Srbije fra Šime Milinović na braniku slovenskog bogosluženja, Politika 30/1933., br. 9184, 7. prosinca, 1-2; I. MARKOVIĆ, Dukljansko-barska metropolija, Zagreb 1902., 159; V. VRČIĆ, O. Fra Šimun Milinović, Sinjska spomenica, Sinj 1965., 321.

[6] Austrija je imala svoje interese osobito u Baru, jedinoj crnogorskoj luci na Jadranu. Nakon Berlinskoga kongresa (1878.) dugo se pregovaralo oko Bara i Austro-Ugarske koja je morala popustiti, tako da je Crna Gora sačuvala pravo na prijevoz robe preko barske luke, ali nije smjela imati ratne brodove, na što nije mogla ni pomišljati. Usp.: N. RAŽNJATOVIĆ, Sprovođenje XXIX člana Berlinskog ugovora o crnogorskom primorju i integraciji Austro-Ugarske u luci Bar, Istorijski zapisi 25/1972., knj. XXX, br. 3-4, 381.-412.

[7] M. ZOLLER, O odnosu J. J. Strossmayera prema Crnoj Gori, Istorijski zapisi 31(51)/1978, knj. 35, 175-198. Članak je u bitnim pitanjima dobar iako ima i pogrešaka. Prevoditelju se može zamjeriti što nije naslove strane literature donio u izvorniku nego samo u prijevodu.

[8] KORESPONDENCIJA, knj. 3, 67, pismo od 18. lipnja 1883.

nepravde, a znao je upadati u potištenost koje se oslobađao sitnim uspjesima. Politički je pripadao krugu oko Mihovila Pavlinovića, koji je odrešito isticao otvoreno hrvatstvo, što se u Milinovića odrazilo još u njegovim ranim godinama kad je surađivao s Ivanom Kukuljevićem.[9] On je takav ostao i kasnije, pače 1894. ovako je odgovarao na politička razdvajanja u Hrvatskoj: "Iz novina razabirem da je tamo u Hrvatskoj sve slabo, i da se sada narodu hoće da navrne nekakvo drugo ime samo da ga se pomuti i odvrati od pravoga puta. Naš narod ne zna za stekliše, ni za omladince, ni za pravaše, ni za neodvišnjake, nego on znade za 'Hrvatsku', daklen svaki drugi naziv preko 'Hrvatske' i 'hrvatske stranke' to je za njega smetnja ubitačna, makar i nehote neki novajlije htjeli da mu naude, kod našega naroda, koji Bogu hvala ima još zdravoga razuma, ostati će uviek ime 'Hrvat', 'Hrvatska' i 'hrvatska stranka' naziv svet i narodni. I ovda se čuje češće sa ponosom naziv 'Hrvat' a nitko ne zna što je to 'pravaš', stekliš itd".[10] Sigurno da Milinović nije mogao ulaziti iz Bara u unutarnje uzroke pojavljivanja novih stranaka u Hrvatskoj ni u njihovu opravdanost. To iznijeh da bih osvijetlio njegov postojani karakter, kojemu nisu bile važne stranke nego hrvatstvo. Ipak, usprkos čvrstu hrvatskomu stavu, Milinović je želio ostvarenje slavenske uzajamnosti. Glavnim protivnikom približavanja Slavena smatrao je Nijemce i Talijane, što je osjetio i sâm u raznim spletkama protiv sinjskih fratara još kao student i profesor, kao i uopće u borbama narodnjaka u Dalmaciji. Kako je bio potpuno pošten i dosljedan svojim stavovima, on je biskupsku službu primio s jedinom željom da radi na poboljšanju stanja katolika, ali i na korist Crnogoraca, time pak i na ugledu kneza Nikole. Stoga je odlučno odbijao diplomatske austrijske želje da preko katoličkoga svećenstva osigura svoj utjecaj na tome području, naravski na štetu Crne Gore. Milinović će zbog toga mnogo pretrpjeti, ali će zato steći povjerenje ne samo obična svijeta, bez obzira na vjeru, nego i knezovo a, doduše nešto kasnije, i njegove vlade. To se ostvarilo u tijeku teških godina borbe oko tiskanja misala.

To ću tek djelomično iznijeti prema Milinovićevim pismima Strossmayeru i đakovačkog biskupa Franji Račkom. Pitanje je toliko zanimljivo da bi ga trebalo još iscrpnije proučiti i potkrijepiti arhivskim materijalom iz cetinjskoga, bečkih i rimskih arhiva, što mi je nemoguće. Pa i ova nepotpuna slika, vjerujem, pokazat će zamršenost borbi i raznovrsnih diplomatskih spletki i političkoga pritiska. Usprkos svemu, glavni činitelj Milinović, čovjek istinoljubljiv i bez ikakve politikantske natruhe, išao je svojim, često teškim i trnovitim putem.

[9] T. MACAN, Ivan Kukuljević i narodno-preporodni razvitak Dalmacije, Historijski zbornik 27-28/1974-75, 87-91; ISTI, Miho Klaić, Zagreb 1980., 168; N. STANČIĆ, Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji. Mihović Pavlinović i njegov krug do 1869., Zagreb 1980.

[10] ARHIV JAZU, pismo od 14. svibnja 1894.

1.

Čim je počeo pokret oko obnove glagoljice u Dalmaciji, Milinović se javio "na uspomenu tisućnog goda glagoljice" u mnogo brojeva "Katoličke Dalmacije", što je tiskano i kao posebna knjižica[11] U njoj je prikazao postanak glagoljice i njezinu sudbinu prema tadanjem stanju znanosti. Prema njemu, misija Svete Braće išla je za tim da se "prosvjetom bizantskom i pravim vjeroizpoviedanjem rimskim, s blagoćudnošću slavenskom" postigne "ravnotežje i vjerozakonsko ujedinjenje medju istokom i zapadom" (str. 5). Time se Milinović približio ekleziološkom gledanju misije sv. Ćirila i Metoda koju je iste godine naglasio papa Lav XIII. bulom "Grande munus", a prema njemu Strossmayer u svojoj okružnici (1881.). Milinović je naglasio kako je sv. Ćiril želio glagoljicom "sve ogranke naroda slavenskoga prevesti i od bludnja carigradskih jih odtrgnuti" (str. 47). Takvo pisanje, uokruženo povijesnim okvirom, podiglo je njegov ugled među pristašama obnove glagoljice, među kojima je bio i splitski biskup Marko Kalogjera, a za to su se veoma zagrijala i u tome istakla i njegova redovnička subraća.[12] Naprotiv, neke je njegovo pisanje uznemirilo, osobito zadarskoga nadbiskupa Petra Maupasa († 1891),[13] jer je fra Šimun istakao rad oko učvršćenja glagoljice njegova prethodnika Vinka Zmajevića(† 1745) i Mateja Karamana († 1771.). Pače je, prema pismu Strossmayeru od 4. travnja 1887., tražio od provincijala da ga kazni i da mu zabrani daljnje pisanje.

Za nas je važno što se Milinovićev pogled na misiju Sv. Braće slagao sa Strossmayerovim i pogledom Račkoga još dok se nisu gotovo ni poznavali. Pod njihovim utjecajem i zbog nezgoda i odugovlačenja tiskanja misala, i osobito osobnih susreta s ljudima iz rimske kurije, njegovo se uvjerenje o uzrocima vjerskog razdvajanja još više pooštrilo, ali i učvrstilo uvjerenje o nužnosti sjedinjenja Slavena po uzoru na Sv. braću Ćirila i Metoda. Tako je u pismu od 6. studenoga 1887. napisao: "Dobar je i nevin naš narod, ali je zapao medju ohole Latine i Grke, koji medjusobno takmeći se o prvenstvu političkom i narodnom, i kad se ne mogli nadhrvati, prenili borbu na religiozno polje, i svaki k sebi pritezao obližnje slavljanske narode, koji bez svoje krivnje prešli većinom uz razkolništvo istočno, dočim drugi ostali vjerni rimskoj stolici, koju smatramo po svakomu razlogu i osvjedočenju pravom i istinitom apoštolskom crkvom. Samo što smo uz vjeru poprimili i mržnju koju su medjusobom imali i sada imaju Grci i Latini, pak i naš narod u taj vrtlog zaveli, iz koga ili ne znadu ili neće da ga shodnim načinom izvuku; načinom koga je providnost nam označila po velikim našim apoštolim Ćirilu i Metodu. Oni su zasnovali slavljansku liturgiju, tim slavljansko jedinstvo, koje pridržeći se rimske vjere, uz narodni značaj, bude održavati ravnovisje izmedju zavadjenih Grka i Latina, ili istoka i

[11] Š. MILINOVIĆ, Crtice o slovenskoj liturgiji, Zadar 1880.

[12] USP. J. A. SOLDO, Gradsko svećenstvo Splita u završnici borbe oko ponarođenja splitske općine, Hrvatski narodni preporod u Splitu, Split 1984., 197. i sl.

[13] Maupas je i poslije, kao 1887., napadao Milinovića što je pontificirao u Zadru na staroslavenskome jeziku u trećeredaca (Sv. Mihović), kako se tužio 6. studenoga te godine Strossmayeru nadodavši da zadarski nadbiskup zabranjuje splitskomu biskupu Kalogjeri uvođenje glagoljice.

ⰏⰋⰔⰀⰎⰟ ⰓⰋⰏⰔⰍⰋⰋ

ⰔⰎⰑⰂⰡⰐⰔⰍⰋⰏⰋ ⰡⰈⰋⰍⰑⰏⰋ

ⰒⰓⰡⰔⰂⰡⰕ. Ⰳ. Ⰽ. ⰖⰓⰁⰀⰐⰀ ⰒⰀⰒⰋ VIII

ⰒⰑⰂⰅⰎⰡⰐⰋⰅⰏⰋ ⰋⰈⰄⰀⰐⰋ

MISSALE ROMANUM

SLAVONICO IDIOMATE

EX DECRETO SACROSANCTI CONCILII TRIDENTINI

RESTITUTUM

S. PII V PONTIFICIS MAXIMI

JUSSU EDITUM

CLEMENTIS VIII, URBANI VIII ET LEONIS XIII

AUCTORITATE RECOGNITUM

ROMÆ

EX TYPOGRAPHIA POLYGLOTTA

S. CONGR. DE PROPAGANDA FIDE

MDCCCXCIII

Na poštenje Božje, Blažene Djevice Marije i Svetih Apoštola Ćirila i Metoda, ovi staroslovenski Misal, dariva crkvi Pres: Duha na Lovreću, svoga miloga rodnoga mjesta.

+ O. Šimun Milinović
Barski Nadbiskup i
Carstva Srbskog Prvostolnik s. r.
Primas Regni Serbiae

Lovreć dne 24 Listopada 1895.
Župnikujući Ot. Klement Šarić

ⰏⰋⰔⰀⰎⰟ ⰓⰋⰏⰔⰍⰋⰋ

ⰔⰎⰑⰂⰡⰐⰔⰍⰋⰏⰋ ⰡⰈⰋⰍⰑⰏⰋ

MISSALE ROMANUM

SLAVONICO IDIOMATE

zapada. Tim pravcem kada bi hodila rimska politika, ne bi joj se bilo bojati, jer bi Slavljanstvo u vjeri sa svojom liturgijom sjedinjeno i uz stolicu Sv. Petra prijanuto, uztuknjivalo sve napadaje drugih istočnih i zapadnih naroda. Sjaj bi rimske crkve najveće sjao, a Slavljanstvo bi složno i zadovoljno bilo..."

Milinović je, dakle, bio vjeran sin rimokatoličke Crkve, ali je tražio da se zbog toga ne smije mrziti Slavene - pravoslavce. Liturgija na staroslavenskome jeziku pomogla bi približavanju vjernika obiju Crkava. Na dogmatske razlike nije se obazirao kao njegov subrat fra Ivan Marković († 1919.).[14] On je bio pastoralac i želio je svojim radom pridonijeti zbližavanju , što bi inače koristilo jačanju katolika u njegovoj nadbiskupiji. Želio je u svome malome Baru stvoriti jezgru sveslavenskoga katolicizma s pomoću staroslavenskoga bogoslužja i poštivanja narodne baštine i državnosti svih slavenskih naroda. To je bio svakoga poštivanja dostojan, ali ipak idealistički plan.

2.

Odmah nakon što je stigao u Bar, Milinović je uvidio da bi mogao poboljšati položaj svoje male biskupije s tek 4000 katolika - uvođenjem liturgije na staroslavenskome jeziku.[15] Time je mislio uzdignuti ugled katoličke crkve i Pape među Crnogorcima, na dvoru i uopće među pravoslavcima. Stoga je podupirao kneza Nikolu da nakon konkordata dobije i dopuštenje za slavensko bogoslužje. Na to ga je nutkao i Strossmayer,[16] koji je nastojao sličan konkordat postići i sa Srbijom. Ona je postavljala kao "condicio sine qua non" uvođenje staroslavenskoga jezika u katoličku liturgiju. Rim je, međutim, odgovorio da se to ne rješava konkordatom nego posebnim diplomatskim ugovorom. Strossmayer je nagovarao Kneza i Milinovića da to svakako zatraže.

Na tome je Milinović već radio. Promemorijom 22. veljače 1887. tražio je službu Božju na staroslavenskome za svoju nadbiskupiju. To je 4. travnja iste godine javio Strossmayeru: "Malo dana potla nego sam ja ovdje došao, u dogovoru i sa podpunim sporazumljenjem sa mojim vitežkim Knjazom i Gospodarom, napravio sam kratku, ali obrazloženu Molbenicu na Sv. Otca, kojom sam iskao uoblaščenje 'Glagoljice' u obsegu moje prabiskupije, dotično u mejaši sve Crnegore". I knez je uputio Papi sličnu molbu.[17] U njoj je istakao kako "interes vjerski prirodnim načinom zahtijeva, da se narodu poje službe Božje na

[14] M. ŠETKA, O fra Ivan Marković, Sinjska spomenica 1865., 310; Geert van Dartel, Ćirilo-metodska ideja i svetoslavlje, Zagreb 1984., 66. i sl.

[15] R. DRAGIČEVIĆ, Ugovor Svete Stolice s Knjaževinom Crnom Gorom 1886. godine, Istorijski zapisi 13/1940., 1, 13-26; 2, 83-93. On na stranici tvrdi kako nije moguće znati točan odnos stanovnika po vjeri. Neki putopisac je zapisao kako je u Crnoj Gori tada bilo oko 5000 katolika i 15.000 muslimana te da je ostalo stanovništvo (svega 140.000) pravoslavno. Knez Nikola pisao je 1883. Strossmayeru kako katolika u njegovoj kneževini ima "najviše 4000 duša". Pavao Rovinski je dugo proučavao Crnu Goru i utvrdio godine 1898. da katolika ima 5.544, pravoslavaca 173.420, a muslimana 12.492.

[16] KORESPONDENCIJA, knj.

[17] Konkordatom nije predviđeno uvođenje staroslavenske službe Božje, kako piše J. Zoller (n-dj., 189.), nego je to naknadno traženo.

onome jeziku koji on razumije", da "istorijske uspomene to traže i državno-politički razlozi da bi se njegovi podanici razne vjere zbližili "jedinstvom jezika" i te tako budu "pričesnici svetoga Duha". Tim unutarnjim razlozima nadodao je i osobni razlog - da on bude prvi slavenski knez koji je uveo u katoličku crkvu staroslavensko bogoslužje. On je naglasio kako bi dobro bilo da se obećanje što ga je Papa dao bulom "Grande munus" ostvari potpuno u malih naroda.[18]

Papin tajnik Luigi Galimberti javio je Milinoviću da je Papa pročitao njegovu molbu, odobrio je i predao Kongregaciji obreda. O tome nitko nije znao osim Galimbertija i Tondinija, pa se Milinović začudio kad se o tome pisalo u "Vaterlandu" i u "Pressu". Dapače, bijaše odlučio, piše Strossmayeru, da će bez obzira na to kako Rim odluči, uvesti glagoljicu "oslonivši se na tolika prvašnja dopuštenja" i malo-pomalo dobiti svećenike glagoljaše i Rim tako staviti pred "fatto compiuto".

Strossmayer, stoga, nije trebao nagovarati ni Milinovića a ni kneza, iako im je o tome sigurno pisao. On je 5. ožujka javio Sundečiću kako je privatno doznao da će molba za uvođenje glagoljice za Crnu Goru uspjeti.[19] Smetalo mu je, kako piše Račkom 18. ožujka 1887., što su zagrebačke novine "Agramer Tagblatt" objavile vijest iz Rima da je papa govorio "o našoj liturgiji". Bojao se da su "ćifuti i masoni" crpli te vijesti iz njegovih pisama i objavili ih da bi omeli ostvarenje te zamisli.[20] Čak je 30. travnja pisao knezu Nikoli da bi se volio dogovoriti s Milinovićem o tiskanju misala "ćirilicom" i donekle se pretjerano nadao u brz uspjeh: "Ako se nas dvojica o tome sporazumijemo, i ako ja još nešto poživim, stvar je gotova".[21]

Međutim, papa je već 5. travnja javio Milinoviću da je kodicilom od 29. ožujka udovoljio njegovoj želji i želji kneza Nikole te da se katolici u Crnoj Gori mogu služiti staroslavenskim jezikom u službi Božjoj, i to građanskom ćirilicom (uso dei caratteri cirilliani, volgarmente chiamati civili),[22] koju je preuredio ruski car Petar Veliki. Već dva dana poslije barski je nadbiskup javio tu vijest Strossmayeru: "Amo svak obradovan, a sada je na meni i momu Gospodaru da ju u djelo stavimo".

Time je Milinović brzo doživio prvi uspjeh.

Ipak, već je tada uviđao kako su to prilično teško ostvarive nade, gotovo obmane. Teškoće je jasno vidio i iznio Strossmayeru: "Na nesreću nejmam svećenstva, a ono malo što ga je, samo su missionari fratri talijanski, i nekoliko oko Bojane svietovnih svećenika, odgojenih u Skadarskom Kollegium Jezuita, koji mrze na sve što je našega. Mislim, Božjom pomoćju, sa tečajem vremena sve izmjenuti sa mladići iz Dalmacije, osobito iz Sinja, i iz Crnegore, koji će biti i

[18] R.J. DRAGIČEVIĆ, n. dj., 84.

[19] ISTI, 83.

[20] KORESPONDENCIJA, knj. br. 3, 295. Strossmayer je 27. ožujka ponovno u pismu Račkomu navratio na to zapažajući da od Papine bule "Grande munus" 1880. sve ide loše, što je on pripisivao Beču i Budimu, str. 299.

[21] R. J. DRAGIČEVIĆ, n. dj., 85-86.

[22] I. MARKOVIĆ, n. dj., 160-161.

pravi svećenici i pravi rodoljubi, uz to Glagoljaši."[23] Tu poteškoću Milinović će i poslije spominjati i nastojat će stanje popraviti, u čemu je tek djelomično uspio.

Mislio je to riješiti osnivanjem maloga sjemeništa, jer: "Otuđeno svećenstvo uviek će se protiviti svemu što vodi k sjedinjenju, jer u sebi uzdrži mržnju prema svemu što je je slavljansko".[24] Takva se zamisao u početku svidjela knezu, ali su se tome suprotstavljale objektivne, novčane teškoće, i bit će to opterećenje Milinovićeva episkopata.

Osim toga, Milinović je bio neprestano u neprilici zbog uzdržavanja svećenstva, popravljanja kuća i crkava, i to će ga pratiti tijekom cijelog vremena njegove borbe oko tiskanja misala. Godine 1888. pisao je Strossmayeru: "Da je moj Gospodar bogatiji, ja bih bio najsretniji biskup jer bih mogao dosta dobra učiniti..."[25] Usprkos iskrenoj privrženosti, slaba i neriješena gospodarska pitanja svećenstva, ali i cijele tadanje Crne Gore prouzročit će teške krize kod Milinovića.

U spomenutome pismu (4. travnja 1887.) Milinović je iznio i drugu, težu nevolju: stav crkvenih dostojanstvenika u Rimu. On se osvjedočio da, osim rijetkih: "sciene: što god nije latinsko, odnosno rimsko, to je odpadno i teži k shizmi. Tako misle o uniotih, tako misle o Glagoljaših, a u toj prosudi pomagaju im katolički poljsko-latinski, a kod nas talijanštinom opojeni biskupi..."[26] U kasnijim prosudbama bio je još oštriji. U pismu upućenu u Đakovo 20. siječnja 1888. iznio je prilično žestoke, pa i nestvarne optužbe kako su u Rimu crkveni prelati utuvili u glavu da će im njemačke države vratiti vremenitu vlast i da stoga žrtvuju i najsvetija načela. Poljake puštaju divljoj strasti Bismarcka, ne tješeći ih barem riječima, a za ostale Slavene ne znaju, jedino za shizmatične Ruse. Nije im stalo, naglašava, da Slaveni pristupe u jedinstvo s katoličkom Crkvom već ih svojim postupanjem odbijaju: "Strašno je sve to kad čovjek bez strasti stane da razmišlja!" Ipak, priznaje da je našao neke koji se s njime potpuno slažu.[27]

Čim je, naime, Papa dopustio uporabu staroslavenskoga bogoslužja Crnoj Gori, uzbunila se austrijska diplomacija. Sklapanje konkordata prošlo je mimo njezine privole, ali ju je još više iznenadilo brzo dobivanje dopuštenja liturgije, što je za nju značilo preveliko približavanje Pape Slavenima. Austrijski poslanik u Vatikanu grof Edmunt Paar bio je dvaput u Pape i oštrim tonom mu zamjerio što se prije svega nije s njime posavjetovao, već se dao zavesti od Strossmayera. Pače mu je car Franjo Josip I. naredio neka naglasi Papi kako

[23] ARHIV JAZU, pismo od 4. travnja 1887.

[24] Milinović je 17. veljače 1888. pisao Strossmayeru ponovno o tome i naglasio kako tu zamisao odobravaju knez i Papa. ARHIV JAZU, pismo od 6. studenog 1887,: posljednji citat.

[25] ARHIV JAZU, pismo od 17, veljače 1888.

[26] Milinoviću se predbacio u Rimu odlazak u pravoslavnu crkvu nakon dolaska u Bar i što je u "sismatika biskupa" bio na ručku. Dopis o tome iz "Glasa Crnogorskoga" preinačio je "Osservatore Romano" upotrebljavajući "svaku desetu rieč: sismatik". To ga je smutilo te se nije ni usudio knezu poslati članak iz rimskoga poluslužbenoga glasila iz Vatikana.

[27] ARHIV JAZU, pismo od 20. siječnja 1888.

pokreti oko obnove slaroslavenskog bogoslužja nisu vjersko-crkveni već političko-nacionalni, pa je car bio uvrijeđen što je Vatikan u tome dao prednost Crnoj Gori a ne njemu - "spostolskomu caru". Papa je bio iznenađen tako žestokim istupima iz Beča, a i Budimpešte. Paar je još 5. travnja obavijestio ministra vanjskih poslova Gustava Kálnokyja, bacajući svu krivnju na Strossmayera: "On napriduje korak po korak i što mu ne pođe za rukom direktno u Rimu, to mu uspjeva okolišnim putem u Crnoj Gori, gdje je stvorio novo središte za agitaciju, da bi ga prenio dalje u Srbiju, Dalmaciju i Hrvatsku. Ovom najnovijom akcijom je pokazao da svoju nacionalnu političku ulogu sa svom strašću stavlja iznad uloge katoličkog biskupa i ne preza od intrige da bi sproveo ono što redovnim putem nije u stanju da postigne".[28] Papa je mogao Austriji zajamčiti jedino da se povlastica dana Crnoj Gori neće proširiti na područja u Monarhiji.[29]

Ni crnogorska vlada nije bolje gledala Milinovića i njegov rad. U Crnoj Gori katolici bijahu u znatnoj manjini, i to velikim dijelom Albanci na području prema Skadarskome jezeru. Oko 3900 Albanaca prema 1500 ostalih. Albanci su se, doduše, tijekom rata protiv Turske (1876.-78.) pridružili Crnogorcima, ali su težili za osnivanjem posebne katoličke kneževine u sjevernoj Albaniji. Te je njihove težnje podupirala Austrija da bi smanjila širenje Crne Gore i ojačala svoj utjecaj. Stoga Albanci katolici koji Berlinskim kongresom pripadoše Crnoj Gori nisu bili za Crnogorce pouzdan element. Slično je bilo i s katolicima u Primorju, pa i oko Bara. Mnogi su od njih voljeli pripasti Austriji nego Crnoj Gori.

Glavni promicatelji protiv Crne Gore bili su austrijski konzularni agenti u Baru i katolički svećenici koje je Austrija novčano pomagala. Pod njihovim utjecajem katoličko stanovništvo javno se opredijelilo za austrougarsko državljanstvo, potpisalo molbu protiv pripojenja Crnoj Gori, što je Andrassy iznio na Berlinskome kongresu kao dokaz privrženosti stanovništva "civiliziranoj i prosvijećenoj" Austriji.[31]

Iako je Milinović vodio potpuno drukčiju politiku, ni malo privrženu Austriji, crnogorska vlada nije mu u početku bila previše sklona. Konkordat nije potpisan zbog ideala koje su imali Strossmayer i Milinović već radi pridobivanja malobrojnog katoličkog stanovništva u Primorju, a preko slavenske liturgije slaveniziranja albanskoga stanovništva i napokon jačanja ugleda države i kneza na Balkanu. Vlada je vodila isključivo crnogorsku, a moglo bi se napisati i pravoslavnu politiku, što je posve razumljivo. Milinović je to jasno uviđao i iznosio u svojim pismima.

[28] V. NOVAK, b. dj., 1; J. ZOLLER, n. dj., 189-190.

[29] Bosanski namjesnik Benjamin Kállay te godine predlagao je istomu ministru da se izvedu manji napadi na Crnu Goru i pridobije albansko i muslimansko stanovništvo za nemire na granici.

[30] B. HRABAK, Katolički Arbanasi za vremena istočne krize (1875.-78.), Istorijski zapisi 31/51/1978., knj. 35, br. 1-2, 5-59.

[31] N. RAŽNJATOVIĆ, n. dj., 384.

Usprkos svima tim neprilikama, Milinović je, upornošću čovjeka koji mirne savjesti obavlja svoju dužnost, usmjerio veliki dio svojih snaga na tiskanje novog misala.

3.

Dopuštenjem Sv. Stolice postignuta je pobjeda staroslavenske liturgije u Barskoj nadbiskupiji, ali trebaše još dosta muke da se misal sredi, cenzurira, odobri i tiska.

Potreba tiskanja misala osjećala se poodavna jer je zadnji tiskan godine 1747., i to u ruskoj redakciji. Toga se posla bio prihvatio trećeredac Dragutin Antun Parčić († 1902.), koji se zbog toga 1876. sekularizirao i posredovanjem biskupa Strossmayera prešao u Rim. Ovdje se kao kanonik Zavoda sv. Jerolima prihvatio posla i 1882. objavio prilog Karamanovu misalu. Iste godine je u Zadru tiskao knjižicu[32] odgovarajući dvojici svećenika koji su u broju 70. "Katoličke Dalmacije" odbacivali glagoljicu kao pismo tražeći latinicu, ali da se prihvati "starodrevna slovenština" iz vremena Sv. Braće. Parčić je bio za glagoljicu i za jezik najbliži ponajboljoj recenziji - misalu tiskanu "22 pervara 1483". Parčić se tada smatrao najpozvanijim da unese kritički pristup izdanju misala.[33] Dobivenim dopuštenjem Parčićev rad postao je aktualan.

Svima je, ipak, smetao izbor pisma - svjetovna ćirilica.

Već u spomenutom pismu od 5. travnja Milinović je naglasio Strossmayeru kako je tražio tiskanje liturgijskih knjiga glagoljicom, ali je, kako on misli, to omela austrijska diplomacija. Ona to nije željela da ne bi ojačao pokret za obnovu glagoljice u Istri i Dalmaciji. Kako je izabrana ćirilica, on i knez voljeli su da to bude crkvena a ne civilna ćirilica. Stoga je pisao 15. travnja 1887. Euzebiju Fermendžinu, koji se tada nalazio u Rimu, neka se propita bi li bili protivni crkvenoj ćirilici.

Kosto Vojnović je javio Strossmayeru[34] da austrijska diplomacija, kao što je već iznijeto, nastoji svim silama omesti provedbu odluke da se u Barskoj nadbiskupiji uvede staroslavenska liturgija. Papa je stoga žalio što je Strossmayer pisao u "Obzoru" kako je to pitanje dobro krenulo, a njegov članak prenio je rimski dnevnik "Voce della carità", jer je sigurno bilo bolje u tišini raditi nego javno trijumfirati. Strossmayer je od Sundečića doznao da Milinović nije želio tiskanje misala građanskom ćirilicom, a nije ni on sâm, nego starim ćirilskim pismom kojim su se tiskale crkvene knjige u Rusiji, Srbiji, Crnoj Gori i Bugarskoj. Iako za Strossmayera to nije bilo bitno pitanje, mislio je da je to

[32] D. A. PARČIĆ, Za opstanak glagoljice, Zadar 1882. O Parčiću vidi: AB, Parčić, fra Antun, Franjo među Hrvatima, Zagreb 1976., 257. O Parčiću vidi: DAROSLAV (Kv. bl. Bonefačić), Dragutin A. Parčić, Krk 1902.

[33] POP GLAGOLJAŠ, FRANJEVCI I HRVATSKO GLAGOLJSKA KNJIGA, Hrvatska prosvjeta 14/1927., br. 140-141.

[34] KORESPONDENCIJA, knj. 3, 306-307, pismo Račkom 4. svibnja 1887. Dopisi Milinovića Fermendžinu čuvaju se u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, R- 4115 b. U pismu od 7. svibnja mu piše kako je on a i knez za crkvenu ćirilicu.

odlučeno pod utjecajem kanonika Ivana Crnčića, Parčića ili Tondinija. Misleći da u Rimu ne razlikuju mnogo staroslavenska pisma, molio je Račkoga da pokuša pismeno nagovoriti Milinovića i kneza za upotrebu crkvene ćirilice. Da bi se uvjerio kako je to bolje, neka mu vlč. Milko Cepelić ili Matija Pavić pokažu knjige tiskane tim pismom. Strossmayer je želio da se pothvat ubrza te je pozvao Parčića da predloži sadržaj misala glagoljicom ili latinicom, a tiskar neka ga složi ćirilicom, i to u Zagrebu. Trošak bi iznosio dvije do tri tisuće forinti. Kako nije pretpostavljao da bi to Rim platio, smatrao je da bi se njegovim darom, darom nekih kanonika, crnogorskoga kneza, Račkoga i senjskoga biskupa Jurja Posilovića mogla skupiti potrebna svota. Stoga je molio Račkoga da, nakon dogovora s Milinovićem i Sundečićem, piše kardinalu Dominiku Bartoliniju, a i samom Papi.

Strossmayer je slično pismo uputio (8. svibnja) knezu Nikoli i Milinoviću.[35] Iz pisma ižarava njegova želja da nakon konkordata s Crnom Gorom dođe do toga i s Rusijom kako bi one, prema njegovu mišljenju, odigrale providonosnu ulogu oko zbliženja slavenskih naroda. Na to je mogao misliti zato što je Rusija, pa i Sveti sinod, odobrila korak Crne Gore. Strossmayer je mislio pače kako bi na tomu mogao najuspješnije poraditi crnogorski knez, kojega je nutkao da pohodi Papu.

Milinović je, međutim, bacao krivnju zbog izbora pisma na "seprdljanoga" Tondinija, koji je svakako želio građansku ćirilicu i tvrdio da je to i Milinovićeva želja. Naprotiv, on je u molbi izričito tražio misal "glagoljskimi pismeni", a Tondini mu je javio da će misal tiskati crkvenom ili građanskom ćirilicom, i to jedino njegovim zauzimanjem. Milinović mu je odgovorio kako mu je stalo da se tiskanje dopusti, "a za pismena bila gradjanska, crkovna ili glagoljska malo hajem". Prije nego što je Tondini i primio njegovo pismo, Rim se odlučio za građansku ćirilicu, vjerojatno da bi time pridobio Srbe i Ruse. U tome slučaju tiskao bi se u više primjeraka.[36] Milinović je pismeno prigovorio Tondiniju što se bez njegova znanja miješa u to. Od ministra Radonića doznao je da se s njime slaže i knez. Zbog toga je pisao Papi da bi bilo poželjnije misal tiskati crkvenom ćirilicom nego građanskom ćirilicom. Kako je bio upozoren da bi Rim mogao opozvati dopuštenje, a ujedno je znao i za opomenu bečkoga nuncija Luigija Galimbertija dalmatinskim biskupima da ne smiju svojevoljno uvoditi glagoljicu,[37] Milinović je pisao u Rim da ne želi izazivati neugodnosti, pa neka učine kako smatraju da je bolje. Ipak, nije požurivao tiskanje kao Strossmayer, već je želio da se sve ozbiljno promotri i dobro pripremi da ne bi bilo "post factum infectum". Isto je naglasio u pismu od 7. svibnja i zamolio franjevca Eu-

[35] KORESPONDENCIJA, knj. 3, 310-311.

[36] U to se uvjerio i Strossmayer, koji je pisao Račkomu kako je tomu kriv Tondini "koji bez glave i suda upliće se u stvari, kojih ne razumije. Slova i onako na Rim ne spadaju, nego samo jezik" - KORESPONDENCIJA, knj. 4, 216-217.

[37] Splitski biskup Kalogjera je u Listu biskupije /9/1887, br. 8,1/ donio Galimbertijevu okružnicu s pripomenom: "Na dalmatinsku glagoljicu okružnica ni ne osvrće se. Po tom glagoljica kod nas ostaje netaknuta i status quo ante". KORESPONDENCIJA, knj. 3, 324. i 328.

zebija Fermendžina da posreduje. Kanio je otići u Zagreb i dogovoriti se o tiskanju misala, pa nakon toga i u Đakovo, ali je upozoren da to ne bi bilo osobito razborito.A pomišljalo se i na tiskanje misala u Baru pod Milinovićevim nadzorom.[38] To je posebno laskalo knezu.

Na početku 1888. Milinović je boravio u Rimu. Uvjerio je kneza[39] kako je nemoguće misal tiskati u Baru i odlučio se za Zagreb, ali da se u predgovoru naglasi zasluga crnogorskoga kneza. Stoga je pisao Vojnoviću i Račkomu neka izaberu crkveno-ćirilska slova jer je Rim pristao na njih. Parčiću je također javio neka dođe u Zagreb sa sadržajem misala. Knez je želio uz to da tiskanje bude gotovo za dan njegova krsnoga imena, ali je u to i sam Milinović sumnjao. Iz Splita mu se javio Milan Rešetar i nudio mu na tisak malu slovnicu i rječnik staroslavenskoga jezika, obrednik i brevijar.

Milinović je tim planovima bio oduševljen utoliko više što se nadao da će uspjeti i osnovati malo sjemenište. Stoga je ushićen pisao Strossmayeru: "Još ako Bog dade da podignem malo sjemenište, gdje će se pitomci duhom Isusovim i rodoljubnim podgajivati i u staroslovenštini se liepim pjevanjem uvježbavati, onda bi to moje naumljeno sjemenište postalo rasadnikom krštene i narodne ljubavi i sloge, a Bog bi dragi ostalo blagoslovio. Uhvam se u Boga malo po malo sve to i izvesti, nu treba mi triezmeno i oprezno, da budu osvjedočeni da neimam druge do svete i narodne svrhe, i u tom smislu mogu napredovati..."

Strossmayer[40] je radosno primio vijest da će se misal tiskati u Zagrebu i ponudio za to 1000 forinti. Želio je da tiskara knjigu izvede što bolje i ljepše i stoga neka se "obazire na moralnu više, nego na novčanu dobit". Ipak se bojao da bi nepraktični Parčić mogao otegnuti s poslom. Tiskanje je ponuđeno "Dioničkoj tiskari".[41]

Milinović je došao u Zagreb, a zatim otišao u Đakovo. Međutim, sve je zapelo u Rimu, vjerojatno pod pritiskom austrijske diplomacije, pa je Strossmayer pisao Račkome: "Čujem, da bi u Rimu rad ono, što su jednom dali, drugom oteli".[42] Stoga je pisao kardinalu Serafinu Vannutelliju, a nakon dogovora s Milinovićem kanio je pisati Papi. Smatra da je svemu bio kriv mentalitet rimske kurije, koji je "potalijančen" a trebao bi biti opći.

Nesiguran ishod pogoršao se Strossmayerovim brzojavom, čestitkom u prigodi proslave 900. obljetnice pokrštenja ruskoga naroda u Kijevu.[43] Time se povećao i pritisak na rimsku kuriju da ne dopusti tiskanje misala, jer se i njega postavljalo u okvir pojačane tobožnje "panslavističke" politike. Stoga je i to pitanje ušlo u mutne, birokratske vode.

[38] ARHIV JAZU, pismo od 30. lipnja i 6. listopada 1887. I Tondiniju je bilo zabranjeno doći k Strossmayeru: KORESPONDENCIJA, knj. 3. 324. i 328.

[39] ARHIV JAZU, pismo od 2. lipnja 1888.

[40] KORESPONDENCIJA, knj. 3, 372, pismo od 13. lipnja 1888.

[41] ISTO, knj. 3, 373. pismo od 24. lipnja 1888.

[42] ISTO, knj. 4, 2, pismo od 17. srpnja 1888.

[43] KORESPONDENCIJA, knj. 4, 5. brzojav je upućen 27. srpnja 1888. Strossmayer je 29. rujna iste godine o tome pisao Milinoviću, osobito o Bjelovarskoj aferi.

Te godine došlo je i u Baru do zategnutosti između Milinovića i austrijskih predstavnika u Crnoj Gori.

Naime, prije sklapanja konkordata održala se 18. kolovoza, na dan careva rođenja, svečana Služba Božja. Austrijski konzul u Baru Depolo, a i austrijski poslanik Milinković na Cetinju, željeli su da se to nastavi i nakon konkordata. Milinović je taj običaj ukinuo "jer sa konkordatom prestalo je nad katolicima svako austrijsko skrbništvo..." Stoga mu je Austrija ukinula "kukavnu pripomoć". Milinković je nudio potajno Milinoviću novac, ali ga je on odbio "po savjesti i u smislu konkordata". Konzul je nakon toga (1888.) bio u Beču, a zatim u Sinju i naredio da se Milinoviću više ne isplaćuje 400 for. mirovine što ju je primao kao bivši profesor na Franjevačkoj gimnaziji. Milinović je na to dapače bio ponosan, jer "pod nijednu cijenu ovoga svijeta neću svoj značaj, moju savist, moje poštenje potlačiti niti ratilom za ičije svrhe biti".[44]

Austrijski konzul je u polovici studenoga osobno obavijestio Milinovića da mu je ukinuta mirovina. Milinović mu je na to predbacio sve što su protiv njega u Baru i Cetinju radili da mu naškode pa je zahvaljivao Bogu što su mu obustavili svaku pripomoć i time ga riješili svakoga obzira prema Austriji. Kad se konzul počeo ispričavati, Milinović mu je odgovorio da mu je mirovina obustavljena baš kad je on bio u Beču. Još ga je optužio da mu otvaraju pisma. Stoga je prekinuo "osle svako uredovano općenje sa zastupnicima austrijskim".[45]

Strossmayer je odobrio taj Milinovićev korak. Na to aludira krajem godine u pismu Sundečiću: "I ja sam uvjeren, da je dobro, da se sveze raskidaju, koje bi imale na to služiti, da ga podjarme".[46] Takav istup je djelovao i na kneza,[47] iako je crnogorska vlada bila prisiljena taktizirati s Austrijom.[48]

Ti sukobi pooštrili su austrijske korake protiv Milinovića povezujući ga sa Strossmayerom. Kad je Milinović samo pripomenuo stari naslov barskih nadbiskupa "Primas regni Serbiae", zamoljen je iz Rima da to pitanje ne potiče.[49]

[44] ARHIV JAZU, pismo od 16. listopada 1888.

[45] ARHIV JAZU, pismo od 24. studenog. Isto je naglasio i u pismu od 24. prosinca 1888.

[46] R. DRAGIČEVIĆ, n. dj., 87 donosi izvadak, ali ne zna na što se odnosi, no bit će sigurno na Milinovićev prekid s Austrijom.

[47] "Sva diplomacija okolo Knjaza podlimi načini tražili me osumnjičiti svakojakim podmetanjem i potvorom, nu s tizim protivno što žele postižu, jer ja ništa tajna preko moga Gospodara niti snujem niti radim, već čisto i otvorito nastojim da postignem slavu Božju i dobro svoga naroda, za to se ništa ne bojim..." ARHIV JAZU, pismo od 26. siječnja 1889.

[48] O prijateljstvu između Crne Gore i Austrije, o kojima su novine tu i tamo pisale, Milinović je pisao Strossmayeru: "... ne vjerujte sve što listovi trube. Knjaz i Crnagora ostaju, uz sve promjene stvari, uza svoje zvanje i narodno poštenje..." Knez je za ručkom rekao da Milinovića smatra najučenijim i najpoštenijim u Crnoj Gori te da bi se morali i drugi u njega ugledati. ARHIV JAZU, pismo od 23. veljače 1889.

[49] ARHIV JAZU, pismo od 24. prosinca 1888. Ipak, on je titulu upotrebljavao javno "... jer ono što nije moje, nego stolice barske nekoć dukljanske, toga se odreći ne mogu" - pismo od 17. siječnja 1889. Godine 1901. Papa je dopuštao taj naslov Milinoviću i njegovim nasljednicima: I. MARKOVIĆ, n. dj., 175-177.

Koliko je to djelovalo na odgađanje rada oko misala teško je utvrditi. Možda je više posrijedi bila sporost stručnjaka Zavoda sv. Jerolima. Milinović je, naime, javio 4. listopada 1888. Strossmayeru kako je Šembratović otišao u Peruggiu, Fermendžin se nije vratio, Crnčić je prestrašen te da je Parčić, videći da nitko ništa ne radi, došao na praznike u Dalmaciju.[50] Pa i poslije se odugovlačilo iako je Milinović više puta pismeno požurivao posao, a knez, ljutit što se sve presporo odvija, slao ga u Rim. Sam Rački 23. ožujka 1889. molio je Strossmayera da požuri posao.[51] Napokon je 10. travnja Parčić obavijestio Milinovića da je tekst sređen i da je još potrebna zajednička sjednica i dopuštenje od Propagande. Parčić je naglasio kako neće nikomu ustupiti sadržaj. Stoga mu je Milinović pisao neka mu odmah javi što traži za korekturu i za pregledavanje tiskanja misala. Čim on odgovori, odlučit će se hoće li se tiskati u Zagrebu ili na Cetinju, oko čega je nastojao Sundečić, i zamoliti dopuštenje od Pape "pro bono ecclesiae".[52]

Ipak, otezanje se nastavilo.

Parčić je javio u Bar u travnju da su održane četiri sjednice u Šembratovića, ali da su pregledali tek dvadeset listova "jer neki naši - piše ljutito Milinović - prčo-guzi, osobito Črnčić, da iskažu svoje veleumlje filozofiraju cijele satove kroz jednu riječ ali izreku". Odlučio je stoga otići u Rim i namjeravao ih "na našu iztesat".[53]

4.

Odugovlačenje je ogorčavalo život Milinoviću utoliko više što mu je u močvarnome Baru zdravlje bilo oslabilo čestim napadima groznice. Stoga je pred kraj godine poslao pismenu odreku na biskupiju.

Uzalud ga je knez brzojavno i pismeno molio da povuče ostavku. Sam je 12. prosinca, odajući potpuno priznanje knezu i njegovoj obitelji, odgovorio kako je ne može opozvati već mora čekati Papinu odluku.[54] Otvorenije je pisao Strossmayeru: "Videći ja kako u Rimu zabašurivaju stvar i da prieče da izvršim što su svečano obećali; a s druge strane, ovdje u mom sadašnjem položaju, zapriečen sam od ovdašnje vlade a da ništa smjedem djelovati, niti ikakva života katolikom dati, a od mene se od cieloga katoličanstva i od našega naroda mnogo očekiva, a ja jednom riečju ništa ne mogu, odlučio sam da ne varam ni moju savjest, niti da budem krivcem ni pred Bogom ni pred narodom svečano se odreči, pak se povratiti u moj samostan, da, kada ne mogu drugo, barem u tihoću Bogu se molim. Ovo sam stalno odlučio. Da pak ne budu se čemu naši neprijatelji i neprijatelji napose Crnegore nasladjivali, ja ću pred javnostju

[50] ARHIV JAZU, pismo od 4. listopada 1888. Milinović se u pismu Fermendžinu 21. listopada na isto tužio a i 12. prosinca 1888.

[51] KORESPONDENCIJA, KNJ. 4, 70.

[52] ARHIV JAZU, pismo od 14. travnja 1889.

[53] ARHIV JAZU, pismo od 25. travnja 1889.

[54] R. DRAGIĆEVIĆ, n. dj., 87-88.

izjaviti da se odričem jer me zrak barski ne podnosi. Žao mi je da nisam barem Misal štampao..."

Prave uzroke odreke Milinović je iznio Strossmayeru u četiri pisma (20., 21. i 24. siječnja i 17. veljače 1890.). U njima se veoma teškim riječima oborio na crnogorsku vladu.

Milinović je, poput Strossmayera, želio pokazati kako je konkordat donio sreću Crnoj Gori i tako olakotiti da Srbija, Bugarska pa i Rusija učine isto i da tako "u opće Slavljanstvo steže ugleda a i narodnoga napredka". Naprotiv, crnogorska vlada nije mogla pridavati veću pozornost Milinoviću niti njegovim težnjama jačanja katoličkoga ugleda u zemlji koja je većinom pripadala pravoslavnoj Crkvi, što je sasvim razumljivo jer je s njome bila sudbinski vezana, a katolici su bili u manjini i tek odnedavno njezini podložnici. Stoga Milinović nije za nju značio veću snagu i nije ga htjela uzdići toliko da bi se zamjerila svome pravoslavnome svećenstvu.

Pun idealizma, Milinović je došao u Crnu Goru. Narod, pa i pravoslavni, rado ga je prihvatio zbog njegova otvorena pristupa, ljubazna i dobra srca, umješna propovijedanja. Međutim, oprezna vlada zauzela je prema njemu hladan stav, a knez ga je nastojao lijepim načinom smirivati.

U spletu raznih interesa i različita mentaliteta, Milinović, koji nije bio političar već otvoren čovjek, teško se snalazio iako to u početku nije pokazivao. Prelazio je preko neugodnosti koje je doživljavao. Opasnije je bilo to što su se njegovi ideali počeli rušiti. Sam je priznao to u pismu 17. veljače: "Mislio sam naći ideale za narodne stvari ali i tu se razočarao". "Crnogorci su bili, piše, preponosni da bi dopustili katoličkom biskupu - koji je za njih bio "latin", što je Milinovića duboko vrijeđalo jer to on zbilja nije bio - da ih svjetuje te ga jednostavno nisu marili". On je već prve godine doživio veliku neugodnost, o kojoj pobliže ne piše. Dva, tri puta otvoreno je predbacio vladi njezin stav prema njemu, dapače je čak i otvoreno napisao: "Dok sam u Crnojgori hoću da pošteno ostajem, a kada upoznam da sam izgubio pouzdanje u Vladu, ali ova u me, onda ću: S Bogom: pošteno došao, pošteno otišao, ali neću nigda dopuštiti da mojom slabićom obezčastim slavnu stolicu na kojoj sjedim". Na to mu, naravno, nije nikad odgovoreno.

Iza tih idejnih razmimoilaženja stajale su i zbiljske optužbe.

Milinoviću je netko rekao, a u to se i sâm uvjerio, da je crnogorska vlada nastojala omesti pomlađivanje svećenstva - župnika.[55] Time bi "ipso facto" nestalo katolicizma na njezinu području te bi narod prešao na pravoslavlje. Takvih je težnji zacijelo bilo, ali su za to postojali i stvarni razlozi, koje je i Milinović uviđao. Plaća što ju je morao prema 4. članu konkordata dobivati u

[55] Milinović je u pismu od 24. siječnja 1890. Strossmayeru ovako opisao biskupiju: "Prabiskupija ima jedanaest župa i četiri izložena mjesta. Sve je to daleko jedno od drugoga razbacano po vrletih visokih i oboritih planina, gdje nejma ni puta ni oputine. Ja u sve nejmam nego deset svećenika, većinom stari; neki su prebacili 70, a neki 77 godina. Kada su svetkovine veće, ostajem ja sam samcat u Baru. Ove su župe pak tako siromašne, da vlastitom župniku ne daju niti flor: 40 vriednosti; a misa i ne plaćaju. Prije nego je Crnagora osvojila ta mjesta, prabiskupija je imala samo sedam župa, sve blizu Bara. Od ovih je 4 prisvojila Austrija."

visini od 5000 for. od Crne Gore, zbog teška gospodarskoga stanja kasno je i neredovito stizala. Osim toga, ustanovljavanje sjemeništa od samih desetak pitomaca zahtijevalo je godišnje 10.000 for., do kojih nije mogao doći, pa se brzo uvjerio kako je to bila jedna od njegovih utopijskih želja. Obratio se franjevcima u Bosni, Dalmaciji, pa i u Italiji da bi pronašao kojega predloženika, ali bez uspjeha. Javila su mu se dva "sputna" mladića, a i jedan Crnogorac, koji su željeli u franjevački red. On ih je poslao u bosanski zavod u Albaniju, u Trošanim, gdje su ih franjevci prihvatili uz mali novac. Kad je to javio knezu, on mu je brzojavno naredio neka ih vrati i pošalje u Rim. Knez je to učinio jer nije želio da se katolički svećenici odgajaju u Albaniji. Prema 12. članu konkordata trebalo je godišnje slati dva predloženika u Rim, gdje će uz ostale predmete učiti i "srbski jezik".[56] Međutim, ti su mladići bili stariji od 17 godina, a i sa slabim predznanjem, pa ih nije mogao poslati u Italiju na studij. Ako se tako nastavi, zaključivaše ispravno Milinović, za nekoliko godina neće biti svećenika i biskupija će doživjeti sudbinu crkve u Budvi, koja je godine 1828. pripojena kotorskoj biskupiji.

Ni postojeće svećenike nije mogao uzdržavati jer su oni dobivali slabu pomoć od vjernika. Prije Milinovića Austrija je redovno davala nadbiskupu 2000 for., brinula se za uzdržavanje svećenika na župama oko Bara, pružala izvanredno novac za popravljanje crkava i župnih kuća. Milinović je "za čast i poštenje našega slavnoga Knjaza" odbio tu pripomoć jer se htio osloboditi služenja austrijskoj politici, što je bilo potpuno ispravno, ali je gospodarski loše prošao. Osim toga, pomoć mu je sustegla i rimska Propaganda i dobrotvorno društvo Neoskvrnjene iz Beča. Jedino je potajno dobivao 3000 for. od Propagande iz Lyona. Stoga nije mogao ni pomišljati na popravljanje kuća i crkava, od kojih su mnoge bile oštećene još u ratu (1876.-78.), a još manje na gradnju novih.

Milinovića je još više smetao stav Rima prema tiskanju misala. Sam kardinal Rampolla mu je na njegov zahtjev da se misal počne tiskati odgovorio "načinom delfičkoga proročišta",[57] naime: "... a zašto bi i hitio tiskanjem kada nejmam ni svećenstva pripravljena za staroslovenštinu?" Iako je to bio ispravan protuupit, jer su u nadbiskupiji bila samo dva domaća svećenika a devetorica tuđinaca, teško je pogodio Milinovića. On je smatrao da će upravo tiskanjem misala dobiti kojega svećenika. Sigurno se nije više zanosio o svojoj biskupiji kao središtu oživljavanja staroslavenske liturgije. Time je mislio dokazati crnogorskoj vladi kako radi na njezinu korist, što zacijelo ne bi previše utjecalo na njezin stav prema katolicima.

Ipak, Milinović je prije svega bio katoličkim biskupom: "Ja sam dušom i srcem odan svom narodu i našemu slavnomu Knjazu, ali treba najprvo da budem katolik i kao katolički biskup da mojom krivicom ne budem uzrokom propasti povjerenoga mi stada. Malo drukčijom formom, ali sam morao ovo priobćiti i S. Otcu, da odklonim odgovornost od sebe". Stoga je istupio odlučno i "ne bude li srca njegove Vlade (kneževe, o.p.) osle kao što su dosle onako

[56] I. MARKOVIĆ, n. dj., 159.

[57] To spominje i Strossmayer u pismu Račkom 11. siječnja 1890.: KORESPONDENCIJA, knj. 5, 157.

hrdjavo razpoložena na sve što je katoličkoga, oni kažu latinskoga, onda opet ne bude ništa...", on će ustrajati u svojoj ostavci.

Taj njegov korak, iako nije bio unaprijed smišljen, postigao je dobar učinak.

On je najprije uznemirio Strossmayera, koji nije odobravao odreku "... jer bi to bila pobjeda za državu, koje Vam ne treba imenovati", pisao je Račkomu.[58] Odreka je značila poraz zapravo jedinoga uspjeha Strossmayerova, a ona bi dokazala da je Austrija imala pravo kad je bila protiv konkordata, smatrajući ga nemogućim. Stoga se više puta u pismima Račkomu navraćao na Milinovićev korak. Tužio se na nedovoljnu ustrajnost: "Moramo imati strpljivosti u tih nevoljah". Po njegovu mišljenju Milinović je to mogao učiniti jedino da je izgubio milost crnogorskog kneza, a to nije jer je bio prijateljski povezan s cijelom kneževom kućom. Ipak, nakon opširnih Milinovićevih pisama Strossmayer je počeo sumnjati u iskrenost kneza Nikole, to više što je on baš u to vrijeme odlikovao zadarskoga episkopa Nikodema Milaša, velikoga protivnika svetoćirilsko-metodske katoličke ideje, kojim glavnim pobornikom bijaše đakovački biskup. Taj čin je popratio u pismu Račkomu 2. veljače 1890. samo jednom riječi: "Zagonetka!"[58] Malo poslije pisao je Račkome: "Ja sam dosada držao, da je Knez uzor, a kad tamo, i tu sam se ljuto prevario..." I još žešće: "... Miseria! Ja sam mislio, da nam je to barem uzor čovjeka, a ono: bizantizam, bizantizam!"[59] I Sundečić se tužio na kneza te mu je želio usmeno ispričati neke stvari koje nije stavio na papir.[60] Ipak je Strossmayer smatrao da bi Milinović morao ustrajati: "dok imade tračak nade, da se dade nadoknaditi što je propušteno".[61]

Strossmayer je stoga pisao knezu Nikoli i u Rim, gdje su se bili uznemirili zbog odreke.[62] Mislio je sâm otići u Rim, ali zbog starosti i slabosti odgodio je putovanje za Uskrs.

Papa je, međutim, Milinovićevu odreku odbio, knez se želio sastati s njime u Baru i pružiti mu prigodu da se otvoreno izjada.

5.

Milinović se pomalo smirivao od teškoga duševnog udara, iako je žalac i dalje ostao. Dana 11. ožujka 1890., kad opisuje arheološka iskapanja u Dokleji, što ih je vodio Rus Rovinski a gdje su našli ostatke bazilike, Milinović se tužio kako je proglašuju pravoslavnom crkvom, a u njoj su, drži on, stolovali "Primates Regni Serbiae". On je 1888. predlagao taj naslov knezu, ali mu na to nije odgovorio zacijelo iz političkih razloga. Milinović je i to tumačio malo zajedljivo: "Ne žele da se niti istina istorična spomene, i napinju se iz svih snaga da zataju

[58] KORESPONDENCIJA, knj. 4, 103-105, 106-107, 108-110.

[59] ISTO, knj. 4, 159. i 162. pismo od 23. veljače 1890.

[60] ISTO, knj. 4, 165, pismo od 3. ožujka 1890.

[61] ISTO, knj. 4, 165, pismo od 3. ožujka 1890.

[62] Strossmayer je pisao kardinalu Serafinu Vannutelliju 19. studenog 1889. moleći ga da pokrene pitanje misala: KORESPONDENCIJA, knj. 4, 103-105. a pisao je i Papi preko Rampolle.

sve uspomene koje se na katoličanstvo odnose, prestavljajući glupacim kao da u ovim stranam nije nigda ni bilo katoličanstva. Takva strast čovjeka zanosi..."

Sastanak s knezom 11. ožujka u Baru smirio je Milinovića. Razgovarali su otvoreno. Knez je pristao na otvaranje sjemeništa. rekao mu je da vjeruje u tiskanje misala jer "nije moguće da će S. Otac na manje svomu obetanju doći".[63] Milinović je mislio otići u Rim sa Strossmayerom, a papin tajnik Mariano Rampolla uputio mu je umirujuće pismo, iako mu je pripomenuo da se Papi njegov način ne dopada.[64] Knez, koji se duže zadržao u Baru čekajući svoje zetove, sve je poduzeo da ga udobrovolji. Podijelio mu je Danilov red prvoga stupnja, s njime razgovarao, hvalio Strossmayera, prije audijencije poslao mu u susret oba sina, Danila i Mirka, a kćerke Jelena i Ana poljubile mu prsten, veoma ljubazno je s njime razgovarao, bio razdragan tako da su Milinoviću dvorani govorili kako knez nije nikada tako raspoložen kao kad s njime razgovara.[65]

Milinović je bio u Rimu sa Strossmayerom. Požurivali su pitanje tiskanja misala. Napokon su se dogovorili da bude tiskan glagoljicom. U svojoj autobiografiji Milinović je zapisao kako mu je Rampolla obećao da, ako nagovori kneza na glagoljicu, da će veliku uslugu učiniti Crkvi i da će odmah početi tiskanje misala.[66] Knez je na to pristao. To je mijenjalo raspoloženje Strossmayerova kruga prema knezu. Sâm je Sundečić rekao Račkom da je knez "ipak najbolji, kakav je da je, i da ga se valja držati, osobito kada imade onako moćnu zaštitu" - misleći na Rusiju.[67]

Parčić je već u jesen pisao Račkom da je počelo tiskanje i da su već gotova tri arka. Mislilo se na 500 primjeraka, ali je broj smanjen na samo 300. Uzalud je Parčić prosvjedovao u tajnika Propagande Lodovica Jacobinija. On mu je odgovorio da bi se moglo dotiskati još 200 primjeraka kad bi Strossmayer preuzeo troškove za njih. Kako bi trebalo platiti samo papir, trošak nije iznosio više od 500 do 600 lira ili 250 do 300 for., a tih 200 primjeraka bilo bi na raspolaganju Strossmayeru. Rački je to preporučio, jer 300 misala nije bilo dovoljno ni za Dalmaciju, tako da je on mislio kako bi trebalo ići na 800 do 1000 primjeraka. Kako se mislilo drugo izdanje tiskati ćirilicom, bilo bi, piše Rački, dovoljno 500 primjeraka. Rački je molio Strossmayera neka na to pristane, smatrajući da će lako prodati 200 primjeraka misala.[68] Strossmayer je pristao, ali je Parčić javio kako je ekonom Propagandin promijenio iznos, svaki arak 9 lira. Stoga je Rački naručio samo 100 primjeraka, što je iznosilo 900 lira. Kako su u Rimu računali samo na Barsku nadbiskupiju, Rački je smatrao da bi bilo dobro obratiti se Rampolli i dokazati mu da je misal potrebniji Dalmaciji i Istri,

[63] ARHIV JAZU, pismo od 13. ožujka 1890.

[64] ISTO, pismo od 15. ožujka 1890.

[65] ISTO, pismo od 7. travnja 1890.

[66] VJ. VRČIĆ, n. dj., 323. Postojao je strah da se tiskanjem ćirilicom ne ojača slavenski duh. Osim toga, austrijska vlast nije željela da se misal tiska u Zagrebu. Glagoljicu je, ipak, mislila prigušiti preko vjernih istarsko-dalmatinskih biskupa.

[67] KORESPONDENCIJA, knj. 4, pismo Račkoga Strossmayeru 9. studenoga 1890. O pristanku kneževu pisao je Milinović Strossmayeru 13. srpnja 1890.

[68] KORESPONDENCIJA, knj. 4, 196-197, pismo od 23. studenog 1890.

pa bi ga trebalo tiskati u 1000 primjeraka. Neke je, kao Posilovića, ljutilo što se tiska glagoljicom a ne ćirilicom ili latinicom, jer se lakše čita.[69] Strossmayer je, poput Račkoga, reagirao u Rimu.[70]

Početak tiskanja misala smirio je Milinovića te je otišao k Strossmayeru u Đakovo. U pismima iznosi kako je u duši mnogo mirniji iako mu je položaj ostao isti, tek je bio zadovoljniji jer je na više mjesta rekao "pravu istinu".[71] Uspio je dva mladića poslati u Rim, gdje ih je prihvatila Propaganda, a spremao je četiri Crnogorca, te je namislio zamoliti franjevačkoga generala da ih preuzme i omogući im studiranje u kojemu samostanu. Dvojica bijahu i u isusovačkomu zavodu u Skadru, koji je uzdržavala Austrija. Međutim, njima je uskraćena stipendija te su se morali vratiti. Milinović se tomu gotovo veselio: "... jer sam tim i najmanjega obzira riešen".[72]

Tiskanje se polako odvijalo. Glagoljska slova zacijelo su postavljala teškoće tiskarima, a korekturu mogaše obavljati samo Parčić. Iz Milinovićevih pisama doznaje se da je Vatikan bio zadovoljan njegovim radom. To je donekle smirivalo barskoga nadbiskupa, pa se pomirio što se misal tiska glagoljicom, pače mu je bilo i drago jer će biti prihvatljiviji u Dalmaciji, piše u pismu od 27. svibnja 1891., gdje se obnova glagoljice teško provodila, a ćirilicu ne bi uopće prihvatili. U istome pismu javlja kako je poslao trojicu pitomaca u Bordeaux u misionarski zavod, "gdje će mi ih uzgojiti, i u moju dragu Crnugoru izučenim svećenicim povratiti". Dvojicu je već imao u Rimu i hvalio se kako su "obadva vrsna", a jednoga je sam poučavao da ga što prije osposobi za svećenika.

6.

Sporo napredovanje tiskanja misala izavalo je novu stisku u Milinovića.

Naime, Milinović se na početku 1892. obratio Rampolli i Papi, vjerojatno malo povišenim tonom.[73] I knez se ljutio što se tiskanje toliko oteglo, Milinović pak nadodaje "a ima sto razloga".[74] To je povećalo nezadovoljstvo barskoga nadbiskupa, pritisnutog teškim gospodarskim brigama. Stoga je u svibnju krenuo u Rim da razbistri "glupe predrasude koje o nami imaju", nadodajući da više ne piše jer austrijska cenzura mu otvara pisma.[75] Nakon Rima otišao je u Rogatec (Rogašku Slatinu) da se izjada Strossmayeru. Ondje se prilično odmorio pijući vino što ga je Rački poslao.[76] Međutim, obojica su ponovno os-

[69] KORESPONDENCIJA, knj. 4, 201-202, pismo Račkoga od 3. studenog 1890. Rački je pisao kako mu se ekonom Propagande ne sviđa, a ni Parčić, jer je "nizašto" i jer je "škrt" - jedino što zna staroslavenski: KORESPONDENCIJA, knj. 4, 200, pismo od 9. studenog 1890.

[70] KORESPONDENCIJA, knj. 4, 205, pismo od 13. studenog 1890.

[71] ARHIV JAZU, pismo od 25. listopada 1890.

[72] ISTO, pismo od 12. prosinca 1890.

[73] ISTO, pismo od 10. ožujka 1892. Iz Splita je pisao kako je Papi i Rampolli rekao što im moguće nije poćudno, ali što je na korist Crkve.

[74] ISTO, pismo od 21. travnja 1892.

[75] ISTO, pismo od 7. lipnja 1892.

jetila nestalnost kneza Nikole. Iako se knez tužio Milinoviću na Srbe - Vojvođane što su "upali" u Crnu Goru, a i na Crnogorce koji uče po raznim državama te tražio osnivanje tehničke škole koju bi predao isključivo "hrvatskim učiteljem",[77] krajem godine tiskao je ep "Pjesnik i vila". U njemu je kao uzrok tragedije Srba na Kosovu na više mjesta korio Sv. Stolicu i kršćanski Zapad. Strossmayer je pisao Račkomu kako to nema "ikoga historičkoga povoda i dokaza", a izaziva mržnju između Hrvata i Srba.[78] Rački se s time složio, nadodajući da je to utjecaj novosadski. I Milinović je jednako mislio tvrdeći da mu knez te retke u kojima optužuje Rim nije čitao te zaključuje: "... da smo nevoljni zbog nevoljne vjerske mržnje, pak najvolim sakriti se u kakvo zabitno mjesto da ne čujem i ne vidim sve što se biva".[79]

Milinovića je još više tištilo slabo gospodarsko stanje njegove biskupije.[80] Naime, Papa je naredio Propagandi u vrijeme njegove stiske (1890.) da mu pomogne. Ona mu je dala 12.000 lira i time je podigao u Baru groblje s crkvicom Sv. Vida. Novi nadstojnik Propagande Ledokowski nije mu ništa slao jer, piše Milinović, "mrzi sve što nije Poljsko".[81] Lionska propaganda mu je prestala slati pomoć, a crnogorska vlada bila je toliko osiromašila da ni svojim činovnicima, a ni njemu, nije godinu dana poslala plaću.[82] Stoga je odlučio, nakon objavljivanja misala, otići u Rim i zatražiti od Pape da mu providi godišnje 12.000 franaka za uzdržavanje nadbiskupije koja je, kako smatra, "zbog mnogih uzroka preznamenita, i po kojoj ravnaju se tja u Rusiji, gledajući što katolički biskup čini u Crnojgori, da ovdje je li konkordat bio štetan ili koristan za Crnugoru, da i onamo učine isto..."

Parčić mu je 2. veljače 1893. javio da je misal otiskan i stoga je odlučio otići u Rim. Bio je ponosoan što mu je to uspjelo.[83] Ponesen moguće tim uspjehom, odlučio je sve "uzle na jeziku odriješiti" i reći što misli o imenovanju ispražnjene zagrebačke nadbiskupije, gdje se baratalo s predloženicima iz Mađarske i Slovenije samo ne Hrvatima, "pa bilo što bilo: ne spero ne temo".

[76] KORESPONDENCIJA, knj. 4, 323, pismo od 18. srpnja 1892.

[77] ARHIV JAZU, pismo od 22. travnja 1892. Tu piše kako država troši za stipendije 70.000 for. a da od toga nema nikakve koristi. Milinović je o tome pisao Strossmayeru, on Račkom: KORESPONDENCIJA, knj. 4, 317.

[78] KORESPONDENCIJA, knj. 4, 352-353, pismo od 19. siječnja 1893.

[79] ARHIV JAZU, pismo od 3. veljače 1893.

[80] ARHIV JAZU, pismo od 23. travnja 1892.

[81] ISTO, pismo od 21. listopada 1892.

[82] Teškoće oko držanja župa Milinović je ovako opisao: "Za uzdržavanje katolika na Cetinju, Danilovgradu, Viru, Rieki, Nikšiću i Podgorici držeći po jednu osobu da se može s. Misa reći i šaljući kadkada misionara da jih obajde, trošim godišnje preko 3000 franaka, ali tako ali jih zapuštat, a zapuštat ne mogu dok sam biskup... ima 13 svećenika koje treba uzdržavati, nemajdu većom stranom ni crkava ni kuće gdje stanovati, a ono što ih, treba uzdržavat. Moja kuća nepristojna bi bila i najpriprostijem župniku, a tako i katedrala. Još k tomu: tako je siromaštvo da nikakva djevojka ne može se udati ako biskup ne pomože, niti mrtvac ukopati ako biskup pomoć ne pruži; osim siromaha i drugih potreba..."

[83] ARHIV JAZU, pismo od 3. veljače 1893.

I zbilja, on je otvoreno i neuvijeno, potpuno nediplomatski postupio. Iznio je sve poteškoće, od gospodarskih do idejnih. Nije bio taktičan, pa su mu u Propagandi rekli da ne ostavlja nadbiskupiju dok ne preda Papi odreku. Milinović je tu primjedbu primio preteško jer je smatrao da mu se uskraćivanjem potpore onemogućuje rad, što bijaše točno jer nije mogao uzdržavati župnike. Činilo mu se da u Vatikanu i na Propagandi svi od njega okreću glavu. Stoga je odlučio šutjeti, ali se u pismu Strossmayeru zaprijetio: "ako me za jezik potegnu, izčatiti ću im ciele litanije". Napisao je kratku odreku na nadbiskupiju "umierenim" tonom da ga ne bi mogli ni u čemu uhvatiti "ostavljajuć drugom prigodom da im sve rečem".[84]

Strossmayer, uznemiren, poslao je Račkomu Milinovićevo pismo, a on je prosudio da je barski nabiskup vidio u Rimu precrno jer je smatrao da nema razloga da bi od njega Vatikan odvratio pogled zbog Mađara.[85] Sve su to bile diplomatske smicalice u koje otvoreni Milinović, željan da se i prema njemu tako postupa, nije shvaćao. Još prije nego što je on bio u Rimu, Papa je lijepo primio crnogorskoga prestolonasljednika Danila. Dapače mu je rekao da je bolji nego što mu ga je Milinović opisao. Papa, koji je inače rado prihvaćao ćirilometodsku ideju Strossmayerova kruga, želio je smiriti prilike koje su pogoršavali službenici njegova ureda i Propagande, od kojih su mnogi bili pod utjecajem austrougarske a i talijanske promidžbe, koja je sve radila protiv staroslavenskog bogoslužja, ne toliko u Crnoj Gori koliko u Dalmaciji i Istri. Crnogorski knez je namjeravao u "Glasu Crnogoraca" izjaviti da će prekinuti konkordat jer Sv. Stolica nije ništa učinila da se uvede staroslavenska liturgija. Odustao je jer je Danilo ljubazno primljen u Vatikanu. Prekid konkordata Rim nije želio i stoga su pisali Milinoviću da se primiri i poslali mu novčanu pripomoć. To Milinovića nije zadovoljilo jer se time nije rješavalo osnovno pitanje liturgije ni gospodarskoga stanja. Stoga je pripomoć vratio. Smatrao je da Rim neće nikad više steći povjerenje u Crnogoraca. Smatra da bi to mogli ispraviti kad bi po kojemu prelatu poslali knezu misal. Milinović je dapače prekinuo s Rampollom jer mu je pisao da se ne obraća više njemu zbog misala i odreke, nego izravno Propagandi. Njoj je ponovno poslao odreku, a oni "kako su sijali, neka onako i žanju".[86]

I Strossmayer je oštro reagirao. Iz Rima su mu diplomatski odgovorili kako nikad nisu namjeravali uskratiti knezu misal ni zabraniti staroslavensku liturgiju u Crnoj Gori. Svu su krivnju bacili na Milinovića.[87]

Svoje neprilike u Rimu Milinović je iznio Strossmayeru.[88] Pisao mu je kako se Rimu ljute jer su im on i Strossmayer "u brk istinu rekli". Rampolla

[84] ISTO, pismo od 24. ožujka 1893.

[85] KORESPONDENCIJA, knj. 4, 359, pismo od 12. ožujka 1893. i str. 361, pismo od 24. veljače 1893.

[86] ARHIV JAZU, pismo od 9. svibnja 1893.

[87] KORESPONDENCIJA, knj. 4, 374, pismo od 4. lipnja 1893. U njemu Strossmayer piše: "Nešto ko da sam se sa Vatikanom zavadio, jer sam mu pisao otvoreno i otprto o naših staroslavenskih Misalih".

[88] ARHIV JAZU, pismo od 6. lipnja 1893.

izvrće činjenice da bi sebe i Papu opravdao jer s njim nije htio uopće razgovarati o misalu, iako je tijekom 33 dana bio s njime tri puta i pisao mu više puta. Na Propagandi su ga još gore primili, odbacujući pravo knezu "šizmatiku" da traži misal i žalili su što su njemu, panslavistu, dali 12.000 franaka. Ni Papa mu nije dao govoriti o misalu. General franjevačkoga reda rekao mu je kako u Rimu misle da je Strossmayer svojim panslavizmom prilično naškodio Crkvi, a da on ide njegovim putom i da bi stoga rado vidjeli njegovu odreku. Zato su ga u Rimu baš i željeli natjerati na to. Kad im je iznio do čega takav stav može dovesti, "prominuli (su) gusle" i izvrću stvar da bi se opravdali te na njega bacaju krivnju. On je ponovio odreku zbog bolesti jer mu noge otječu, stanuje u veoma trošnoj i vlažnoj kući. Misije nije mogao držati bez novca, misionari-župnici su mu zaprijetili da će ga napustiti. Knez ga je slao u Rim, ali on to ne želi to više što mu Rampolla a ni Propaganda nisu ništa pisali o misalu. Slično je pisao i Strossmayeru na početku srpnja kad mu je javio kako mu Papa nije primio odreku, ali da mu o misalu ništa ne piše.[89] Ipak je pisao knezu da se ne uznemiruje jer Papa nije poslao misal zbog važnih crkvenih poslova. Međutim, 3. srpnja javio mu je brzojavno ministar vanjskih poslova Gabro Vuković da je misal stigao bez ikakva popratna pisma, što je Milinovića duboko uvrijedilo.[90]

Da se odmori, Milinović je otišao na liječenje u Rogatec, zatim na preglede u Beč, te u Kneippa i napokon u Francusku, a bio je i u Lourdesu (Lurdu). Kad se vratio, predao je istisak misala knezu i odlikovanje što mu ga je poslao Papa. Međutim, svi istisci misala bili su rasprodani, njemu nije nitko poslao ni jedan primjerak.[91] Tek kad je prosvjedovao, poslali su mu iz zadarske knjižare nekoliko primjeraka. Sv. Otac je naredio da se tiska drugo izdanje.[92]

Milinović se veselio da će i on "tunjkajući" zaglagoljati: "u slavu Boga velikoga a na utješenje svih protivnika". Najljepše uvezan misal poslao je ruskomu caru s popratnicom zbog čega će "ćifutske novine na me napast kao na 'panslavistu', a toga se ne strašim" - likovao je barski usamljenik.[93] Popratno

[89] ISTO, pismo od 1. srpnja 1893. Svoju kuću Milinović ovako opisuje: "... u ovoj nevoljnoj kući, počele su mi sve to više oticati ruke i noge, te mi je kardinal Rampolla odgovorio da mogu slobodno koliko hoću izvan prabiskupije boraviti. Stanujući u ovoj kući moj prešastnik Poaten, poludio je i kao takav u Skadru umro; njegov vikar Karpaccio dobio je kroz kratko vrieme veliki reumatizam, pošao u Mletke da se lieči, i od toga umro. Drugi vikar Kolanić dobio je u svemu životu bolest osobito reumatizam u glavi, te je pošao u Perast u Boku Kotorsku gdje niti žive niti umire, a sva je prilika da će se i meni isto dogoditi..."

[90] ISTO, pismo od 4. srpnja 1893.

[91] Postoji sumnja da je gotovo sve primjerke pokupovalo austrougarsko predstavništvo u Vatikanu: J. ZOLLER, n. dj., 193. U pismu Fermendžinu kako je preko bečkog nuncija javio Papi da nije dobio misala i on mu je "laskavo pismo pisao" i kako nije bilo misala kupili su nekoliko primjeraka i poslali mu. (Pismo od 3. XI. 1893.).

[92] To je Parčić javio Strossmayeru 20. rujna 1893. kad mu je poslao misal: KORESPONDENCIJA, knj. 4,390-391. Pismo i odgovor Strossmayerov tiskan je u Vjesniku đakovačke biskupije, a prenesen u Vrhbosnu 7/1893., br. 23, 365.

[93] ARHIV JAZU, pismo od 26. rujna 1893. i 3. studenog 1893.

pismo ruskom caru poslao je na hrvatskome i francuskome jeziku, na talijanskome papi, jer se nadao da će time biti zadovoljan. Sâm mu je Rampolla pisao nakon toga više ljubaznih pisama.

Čini se da su se napetosti u Milinovića time smanjile. Donekle je riješio gospodarsko pitanje te je popravljao stolnicu u Baru i mislio na gradnju nove u Podgorici. Kako je pitanje uvođenja staroslavenske liturgije zapinjalo u splitskoj biskupiji zbog zabrane biskupa Nakića, svećenstvo je uputilo prosvjed nunciju Antoniju Agliardu i na njihovu molbu Milinović mu je pisao. On je bečkomu nunciju protumačio cijelo pitanje tako da mu je zahvalio i priznao kako nije bio potanje upućen u problematiku.[94] Sam mu je Sv. Otac preko Rampolle zahvalio na njegovim izvješćima i radu koji se i dalje odvijao u teškim prilikama, osobito zbog nerješivih gospodarskih pitanja...

7.

Na Novu godinu 1895. Milinović je svečano održao pontifikal na staroslavenskome jeziku u svojoj stolnici u Baru.

O tome, za njega sretnom času, pisao je 9. siječnja Strossmayeru:

"Na dan kada sveta crkva slavi otajstvo "Obrizovanje" i naziva "Isus" Odkupitelja svieta, kojim imenom započime brojiti novu godinu, i ja istim presvetim i preslatkim imenom Isusovim, uveo sam 'staroslovensko Bogoslužje' u moju pradavnu prabiskupiju, načinom najsvečanijim, i zazvao 'Ime Isusovo' neka svi Slavljani u jedinstvu vjere i ljubavi, nadju mjesto u njegovu presvetomu i otvorenomu 'Srcu'. Mislio sam to skromno i htio započet, ali Bog dragi oduševlji Knjaza i svu Crnugoru, da to primiše kao najveći dar Božji, stoga i htjedoše da se najsvečanije obavi. Da bude bilo liepše vrieme, prisustvova bi bio Knjaz i Nasliednik, nego posla zamjenikom prvog Ministra g. Božu Petrovića, sa zapoviednikom vojske, načelnikom Cetinjskim, Guvernerom Primorskim, i mnogobrojnim odaslanstvim iz sve Crnegore. I S. Otac poslao mi svoj apoštolski blagoslov. Navrvilo bilo u crkvu množtvo turaka, pravoslavni i katolika, a ja uzeo prigodu, i kako me Duh Božji nadahnjivao, bez priprave, govorio sam najprije slaveći i uzveličavajući slavno Ime Isusovo, onda o postanku i progonstvu staroslovenštine, pak o slavi i ugledu nekadašnjemu Barske Nadbiskupije. Moj govor, koji mi je samo iz srca tekao, neizmjerno dobar utisak na svakoga je učinio. Hvala budi Bogu našemu na svemu. Bilo jih je kod mene u različitim prostorijam na objedu preko stotine, samo poglavara i uglednije čeljadi. Sve je dobro i najurednije prošlo. sada mogu reći: nunc dimittis. Kada stvari bolje sazdrejaju, i ako budem živ, namjera mi je 'Božjom pomoćju' ustanoviti mali manastir ili sjemenište, da iz ovih strana mladiće podgojim, da tako dobije nadbiskupija 'Isusovih radioca' u njegovu vinogradu, i da stalan život i obstanak 'staroslovenštini' dadem. Uhvam u Boga i njegovu pomoć. - 'Glas Crnogoraca' donio je u br. 55 krasan članak o staroslovenštini,

[94] ARHIV JAZU, pismo od 28. travnja i 14. svibnja 1894.

kojom prigodom spominje sa častju i Vašu osobu. Pozdravlja moj tajnik, koji liepo 'glagolja'..." (Bar, 9. I. 1895.).[95]

Tako je pisao barski nadbiskup i nastavio borbom oko svoje prabiskupije koju je do smrti upornim radom u mnogočemu unaprijedio. U borbi za tiskanje glagoljskog misala učvrstio je svoj položaj i ugled, ali još više svojim narodnim poštenjem i franjevačkom iskrenosti i upornosti.

Prof. fra Josip Ante Soldo

Prof. fra Josip Soldo

[95] Slično je s ponosom i veseljem pisao 25. veljače 1895. Fermendžinu.

MILINOVIĆEV PRILOG POZNAVANJU STEĆAKA

Kad sam prije gotovo 11 godina na Simpoziju o Hasanaginici, održanom u Imotskom 22. rujna 1974., pročitao svoj referat o izgubljenim natpisima na stećcima, završio sam ga riječima: "zaslugom prof. Šimuna Milinovića, Lovrećanina, čiju ćemo 150-godišnjicu rođenja i 75-godišnjicu smrti proslaviti 1985. godine, spašeni su od zaborava ovi lijepi natpisi na stećcima, produkt stvaralačkog duha ove iste Krajine, koja je dala Hasanaginicu."(11)

Sretan sam što su ove moje riječi upozorenja naišle na odjek u srcima istomišljenika i što se ova proslava ostvaruje, u prvome redu zauzimanjem čovjeka široka duha i neiscrpne energije, našega o. Anđelka Šimića.

Odazivajući se njegovu pozivu, zapala me ugodna dužnost govoriti o jednome dijelu bogatoga Milinovićeva zanimanja, o njemu kao povjesničaru, koga je privukao fenomen stećaka.

Stećci su u našem kulturnom nasljeđu osobita pojava, koja privlači pozornost ne samo stručnjaka i umjetnika nego i širokoga kruga građana. Njihova izvornost, porijeklo, vrijeme nastanka, značenje i poruka još su predmetom istraživanja i rasprava.

Nije onda ni čudno što je Milinović upravo bio obuzet pojavom stećaka rasijanih posvuda u svome zavičaju, promatrajući ih od najranijeg djetinjstva i pokušavajući odgonetnuti njihovu neriješenu tajnovitost.

Nema nijednoga njegova literarnog djela ili prikaza bilo Sinjske bilo Imotske krajine, povijesnih crtica ili opisa običaja, a da ne spominje stećke, a s osobitom ljubavi opisuje stećke iz Lovreća, "svoga miloga rodnoga mjesta".

Prvi pisani podatak o stećcima pružio je Slovenac Benedikt Kuripešič, tumač za latinski jezik u poslanstvu cara Ferdinanda sultanu Sulejmanu II., u svome opisu putovanja 1530.

Slijedeći pismeni podatak o stećcima dao je Alberto Fortis u svome djelu Viaggio in Dalmazia. Govoreći o stećcima, doslovno piše: "A Lovrech a Cista, a Mramor fra Scign e Imoschi, se ne veggono pur molte".

Od domaćih pisaca prvi spominje stećke fra Andrija Kačić, a zatim Katalinić te Carrara, koji je ostavio crteže stećaka iz Ciste, a koje je Frane Bulić darovao Zemaljskomu muzeju u Sarajevu, misleći da je riječ o bosanskim stećcima.

Vuk Stefanović Karadžić je prve stećke vidio u Lovreću, što navodi u svome velikom Rječniku. Bio je veoma dirnut njihovim izgledom i monumentalnosti.(5)

Poslije Karadžića, Milinović je o stećcima ostavio toliko podataka koji i danas pružaju dragocjeni materijal za proučavanje. Osobito su vrijedni njegovi podaci o natpisima na stećcima, o kojima će biti poslije više govora.

Prvi Milinovićev članak u kojemu spominje stećke objavljen je u Viencu 1876. Nosi naslov "Jezera Imotskog polja". Iako govori o jezerima, Milinović ne može mimoići svoj Lovreć i piše: "Nada sve ine iznenadit će svakoga putnika mnogostručne starine Lovreća. Ogromne ruševine "Gradine". Puk ti odlučno i jednoglasno tvrdi da je to bio Prilep grad, a najbolje preostavše razvaline i sada

nazivlje "Dvori Kraljevića Marka". Ispod gradine prostire se ljut, u sredi joj jedna okrugla, umjetno napravljena ravan na kojoj su obilježene točke, to su "Skakala Kraljevića Marka". Žive tu još mnogobrojna porodica "Mrnjavaca" koji ti sa najvećim ponosom odaje da je roda Kraljevića, što i naš Kačić lijepo pjevajući potvrđuje. Na cesti štono je po starom rimskom drumu udarena počimljujući od Trilja, staroga Tilluriuma, povrh Budimira gradine, Ciste, Lovreća (Billubium), Mramora, itd., navode te svakuda na ogromne ruševine, tvrđava, gradina, gomila slične mogilama... na mnogobrojne veličanstvene i osobito ljepote stećke ili mašete, što te sve skupa neizmjerno iznenađiva, zanima i najveću ti pozornost probuđuje. Pitaš napokon sam sebe: Kakva li je sred ove divljači morala biti zamašita kultura? Kako li se je kroz vjekove mijenjala? Kojim li je narodom pripadala?" U fusnoti navodi: "na nekih našao sam drugih hrvatskih natpisa sa starobosanskim pismenim".

Nastavljajući o stećcima, Milinović je u *Viencu* 8 i 9, 1879. naveo: "Ima ih mnogo uzduž starog rimskog puta, ća do u Hercegovinu, oko Kleka, a puno više starim putem od Makarske preko Krstatica do Imotskog. Od svih što sam ih vidio učinili su mi se najopsežniji, najljepši i najmnogobrojniji na Lovreću oko seoske crkve i na Mramoru. Prevelik broj ih je uložen u crkovnu zgradu, u zid okolo prastarog groblja, u napravljenja i zaklopce grobova"(10).

Zatim dalje: "U otoku kraj Rotnjače vele da su pod onim pokopani nekakvi džidi ili divovi. Posrijedi je jedan najogromniji stećak. Kraj njega je posadjen velik kameni križ. Tu su ukopani Ivan i Iva, dvoje milih zaručnika što poginuše sa svim prigizdavim svatovima, vraćajući se domu. Sa oposume strane kao da je bilo nekakvo pismo, ali ga je hrdja i mahovina prekrila, niti ga možeš već razaznati. Sa opake urezano je srdce, a iz njega udaraju trakovi, možda znače kako je srdce dvaju dragih bodeži probodeno.

Na Lovreću uza stari dom na Mramoru ima ih vrlo lijepih uzgor poredanih i na podložne posadjeni, ali su tri najkrajnja najveća i najljepša, stoga se najprije i na oči nameću. Kažu da su donje stećke ili podnožne donjele tu na glavi "stare hrvatkinje" preduć kudjelju a gornje junaci pod pazuhom donjeli i opjevajuć ozgor nasadili".

Milinović nastavlja: "Naš Vuk Stefanović, putujuć Dalmacijom i Hercegovinom čudio se i sam ovakovim spomenikom "pak našav sve i svuda srbsko" to ih naprečac imenova "starosrbskimi spomenici". Nu, da vidimo bili oni mogli biti i hrvatski.

Čudna li je to sudbina, Bože dragi, što odavna hrvatski narod kobnom i tavnom svojom koprenom prati, skrivajući sve što je uzoritijeg i plemenitijega kod njega bivalo, ili svijetlu stranu drugamo okrećući, da se tuđin u nju ogleda, ostavljajući mračniju prema Hrvatskoj, neka bi isti rođeni joj sinovi o nekadašnjoj slavi njezinoj mogli posumnjati"(10).

Za potvrdu svojih riječi Milinović navodi Sternekov rad o lokalizaciji stećaka i dodaje da su oni: "sjeverno od Jajca, istočno od Drinske doline, a južno od Crne Gore nahode, daklen, dokle je bosanska moć se prostirala. Njih nema niti u Albaniji, niti u Raši, niti na Kosovu Polju, premda su onde grobovi slavnih Nemanjića."

No, najveća je Milinovićeva zasluga u proučavanju stećaka što je ostavio podatke koji navedoše na otkrivanje dva nepoznata natpisa, a upravo je zahvaljujući istomu tragu nedavno otkriven i treći natpis.

Natpisi na stećcima dragocjeni su zbog svoje dokumentarne važnosti. Oni pružaju povijesne podatke, a ponekad su izvanredne umjetničke vrijednosti ili pak pravi umotvori. Iako je dosad, prema Bešlagiću, registrirano više od 66.000 stećaka, natpisa je pronađeno tek 363, od čega najviše u Bosni i Hercegovini. Hrvatska je po broju stećaka na drugome mjestu (3253), ali je po broju natpisa najsiromašnija (ukupno 13), ili 0,39 posto. Od toga je 7 u području Dubrovnika, ostali su u Makarskome primorju i Imotskoj krajini. Na žalost, većina natpisa u Hrvatskoj stradala je i danas su nečitljivi, pa je posebno važan svaki novi potvrđeni natpis.(1) Prvi natpis na stećku zabilježio je Kuripešič, a čini se da ga je čitao Nikola Jurišić, zapovjednik carske vojske za rat s Turcima.

Milinović u svome radu o stećcima piše: "(Kada je Vuk Stefanović Dalmacijom putovao, donese mu u Zagvozdu neki činovnik Kargl natpis što ga je sa nekakva stećka u Cisti snimio. No, ne budući Vuk kada je tuda kašnje prohodio mogao natpisa opaziti, nije mu mogao vjerovati. Stoga samo ga dijelom napomenuo. Po svoj prilici oni isti natpis digao je prof. Šalinović. On je (natpis) sa bosanskom azbukvicom urezan, koja je rabila najviše franjevcem u Bosni i Dalmaciji). To bi opet potvrđivalo da su stećci bosanske dobe.

Ne može se nikako pomisliti da je natpis i potla uspostavljenja stećka bio urezan, jer ko razgleda ovi stećaka upoznaće da je u njihovom postavku prostor za natpise priređen, te se upravo natpisi i nahode u opredjeljenom prostoru."

Natpis što ga O. Šalinović digao znači: "Ovdi leži dobra žena Vladija, polag svojega sudjenika Jerka Kostražića. Ov bilig postavlja 1357.

Milinović dodaje: "Nazad nekoliko godina u društvu mojih sudrugova prof. Matasa i Perića, razgledasmo pomljivo stećke na Budimir Gradini, Cisti i Lovreću, te smo na više njih pismena sa bosanskom azbukvicom opazili. Na nekim imadu po dva, tri i do četiri retka, a na dva ili tri na Crljivici, u Cisti i na Mramoru imade po više redaka sa obje strane krova. Ne imajući mi sa sobom nikakvih sprava, da našaste natpise snimimo, nismo ih mogli golim očima ni dignuti, niti smo se potla za to tuda navraćali. Ali smo ipak dobro mogli razaznati da svi ovim riječmi počimlju: Ovdi leži dobar junak..., ovdi leži pravi junak..., ovdi leži glasoviti junak..., ovdi leži dobra žena, ovdi leži prava žena...(10)

Iste godine, tj. 1879., u "Bulletino d' archeologia e storia dalmata" - talijanski župnik u Zagvozdu Petar Kaer, dobar poznavatelj stećaka, koga navode sve značajnije monografije o stećcima, tvrdi da je u Imotskoj krajini vidio 160 stećaka, a da ni na jednome nema natpisa(4). Ante Ujević u knjizi "Imotska krajina" (1953.) navodi samo ovaj MIlinovićev natpis, ali kaže da je danas uništen.(14)

Najpotpuniji i najdokumentiraniji rad o stećcima u ovome kraju objavio je Lovre Katić u "Starohrvatskoj prosvjeti" 1954., izdanje JAZU. Taj rad na oko pedesetak strana sa 64 fotografije i 2 topografske karte u prilogu pod naslovom "Stećci u Imotskoj krajini", ima znanstvenu težinu. Pisac je zajedno s dr. Stipom Gunjačom i fotografom Arheološkog muzeja Karlom Stülerom u srpnju 1952.

pregledao 593 stećka u Imotskoj krajini. Iako, kako mislim, nisu pregledani svi stećci, ipak taj golemi broj predstavlja gotovo petinu svih stećaka popisanih u Hrvatskoj. U potrazi za natpisima na stećcima Katić navodi na str. 140. da je samo na Mramoru, na Lovreću, na stećku koji je snimljen i prikazan na fotogr. 28a i 28b, opazio natpis, danas nečitljiv, i kaže da je 1935. na njemu mogao pročitati: "A se ležit bar... B. Blagoje". Danas, kaže Katić, osim na ovome u Lovreću, na Mramoru nema tragova ni jednom natpisu. Milinović donosi samo jedan po prijepisu Šalinovićevu: "ovdi leži dobra žena Vladija polag sudjenika svojega Jerka Kostražića. Ov bilig postavlja 1357". Ali, kako po onoj staroj, u nas ni pop fratru ne vjeruje, Katić odmah nastavlja: "Ja sumnjam u autentičnost ovog natpisa. Kako da nije vidio onaj Blagojev stećak u Lovreću. Ti podaci su vrlo nepotpuni! (sic!)(6).

Ovakvom jasnom tvrdnjom energični prof. Lovre Katić zbrisao je Šimuna Milinovića kao pouzdana znanstvenog radnika.

Dobro poznavajući ličnost Šimuna MIlinovića i njegove odlike, a osobito njegovu skromnost, teško je bilo vjerovati da bi on objavio štogod čega ne bi bilo. Stoga sam, kao uostalom i neki drugi (Ujević, Jurišić, Škobalj), radi znanstvene istine i obrane Milinovićeve tvrdnje tragao za spornim natpisom. Već sâm podatak da je početak natpisa što ga je Kargl dao Karadžiću istovjetan s početkom natpisa koji je objavio Milinović (tj.: ovdi leži dobra žena), govori da je riječ o istome natpisu i, prema tome, da postoji, ukoliko ga dvojica navode. Nevolja je bila samo u tome što Karadžić kaže da bi se zadnja riječ mogla čitati "bratijom", a Milinović natpis završava godinom (3, 5, 12, 14).

Kako sam i ja rođen u Lovreću, igrajući se po stećcima u Markuzovoj ogradi, na Mramoru, u Kamenjaku i na Crljivici, odakle je moj otac dovozio pržinu, poznavao sam tako svaki stećak "u glavu". Znao sam gdje su junaci na konjima, gdje kola, gdje zvijezde i mjeseci, gdje ljiljani i svastike uklesani. Nije ni čudno što sam zapažao slova koja su osobito vidljiva poslije kiše, pogotovo ako je još počela bura, koja bi sušila glatku površinu, a vlaga bi ostajala u urezanim slovima.

Još prije 25 godina, nakon što sam pročitao Katićev rad, znao sam gdje treba tražiti natpis. Bio sam sretan kad sam našao stećak na svome mjestu, jer su u međuvremenu neki stećci nestali ili preneseni u muzeje. Riječ je o stećku koji je u zidu oko njive. Snimljen je i u Katićevu radu, prikazan u slici 21. Nije se čuditi hromome Karadžiću što na njemu nije vidio natpisa, jer se trebalo popeti na povisok zid, ali treba zamjeriti dr. Katiću kako ga on nije zapazio, kad već tako oštro prekorava Milinovića, koji je u pravu.

Natpis se nalazi na sjevernoj strani krova. Sâm stećak je u obliku sljemenjaka na postolju. Sljemenjak je dug 130 cm, visok 100, a najveće širine 70 cm. Trapezoidna je oblika. Na široj sjevernoj strani nalazi se prizor turnira, na južnoj kolo, a na užim stranama s istoka i zapada stilizirani su trostruki ljiljani, koji su često slikani u mnogim izdanjima. Duž sljemena je torkvirano uže. Sama ploha gdje je natpis dosta je glatka, isprana kišom, a obrasla lišajevima, kao i sâm stećak, pa se ni slova ne zapažaju, već samo pojedina, i to tek pomnjivim promatranjem.

Uobičajeni načini snimanja ili otisaka nisu mogli pružiti uvjerljiv dokaz za dokumentaciju, pa sam pribjegao vlastitoj metodi kontrasta, sličnoj medicinskim ispitivanjima, koja ne znam je li izvornom u arheologiji, ali je dala rezultate - slova su postala vidljiva i preostalo je samo da ih snimim.

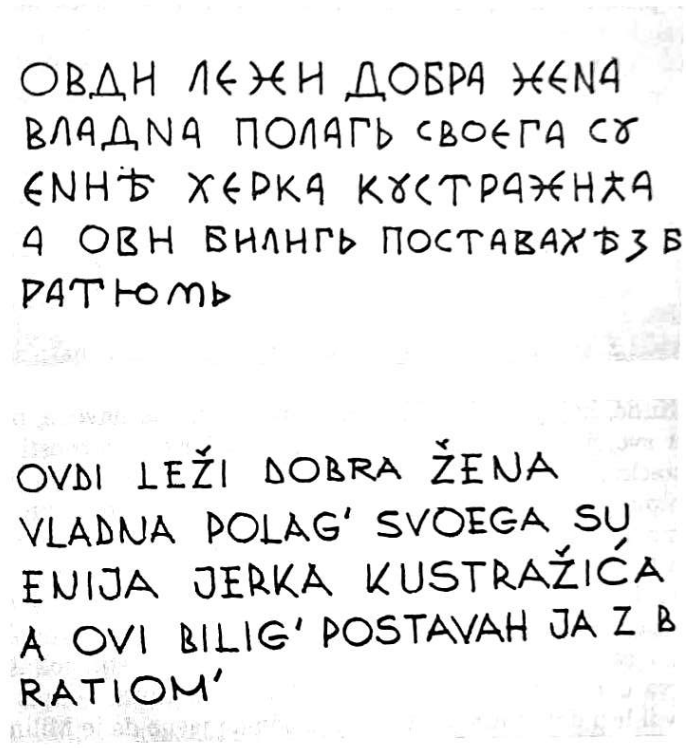

Sl. 1.

Iz ovog je očito da je to isti natpis, kako je to Milinović s pravom pretpostavio, samo je Karadžić pročitao prvi i zadnji redak, a Šalinović je uspio pročitati sve osim zadnjega retka, riječ bratijom, koja je bila pisana manjim slovima, jer nije bilo više, a i ova donja su bila ispranija kišom, što se pri strehi više cijedila kao i kod krovova. Postoje razlike u prijašnjemu i mojemu čitanju. Na prvom mjestu žena se zove Vladna, a ne Vladija. I na bosanskim stećcima u Akademijinim zbornicima biva ime Vladna. U dubrovačkome arhivu čuva se isprava o rodoslovlju Jurja Bogišić-Hvalovića iz 1467., dvoranina Radoslava Pavlovića, onoga istoga Pavlovića koga Kuripešič spominje.

U toj ispravi stoji: "Bili su tri Mihojevići - knez Brailo i brat mu Vukosav srednji i brat mu Bogiša najmladji, a vsi tri jednoga oca Mihoja i jedne matere Vladne"(13).

Umjesto "sudjenika" piše "suenija", ali se slično može i danas čuti, pogotovo u primorju, sujen, umjesto suđen.

Zanimljivo je slovo "h" umjesto "j" ili jata u imenu Jerko. U nas su postojala ili postoje prezimena Herak, Herkov i Herković. Isto tako nije Kostružić, nego Kustražić.

Na žalost, i Šalinović i Milinović su pogriješili kad su pročitali godinu. Kažem, na žalost, jer bi datirani natpis imao mnogo veću važnost i vrijednost. Nakon riječi "postav", što ne bi bila potpuna, "j" bi mogao označavati tisuću i "z" na kraju 7, ali "h" nije 300 niti je jat 50. To više što se ono "z" umjesto "s" odnosi na "bratijom". Istovjetan završetak jednoga natpisa s "z bratijom" postoji u Banovićima na stećku sljemenjaku u muslimanskom groblju kod stare škole(15).

Najljepša skupina stećaka nalazi se u Lovreću na prostoru Kamenjaka, na lokalitetu Mramoru. Očito su stećci dali ime predjelu. Za ove stećke Milinović kaže da su "tri najkrajnja najveći, najljepši, stoga se najprije i na oči namiču". Onaj krajnji prema Imotskome je najveći i na njemu je "Vuk Karadžić opazio slova, ali za natpis kaže da je "zarastao u kamen, pa se ništa ne može razlikovati"(5).

Milinović i Šalinović su na nekoliko ovih stećaka našli natpise: "ovdi leži dobar junak, ovdi leži pravi junak", ali daljnji tekst nisu mogli odgonetnuti.

Lovre Katić, koji je, kako vidjesmo, sumnjao u ove navode, ovu skupinu stećaka je u svojoj studiji potanko obradio, a najviše pozornosti posvetio je krajnjemu stećku, označivši ga brojem 1. Njegov opis ovog stećka je tako lijep, skladan i potpun, pa ga zbog dužine opisa i kratkoće vremena ne mogu ovdje navesti. Samo prenosim početak opisa: "medju svima osobito se ističe jedan sarkofag. Na krovu nosi natpis danas nečitljiv, a da li ga je ko prije pročitao, ne znam, samo mi je jedan student godine 1935. saopćio da ga je kušao čitati neki prof. iz Zagreba. Godine 1935. ja sam mogao pročitati: a se ležit... bar... B... Blagoje.

Koristeći se svojom tehnikom kao u natpisu u Cisti, pokušao sam ga pročitati. Prva dva reda bilo je relativno lako odgonetnuti. Natpis je počinjao riječima: "Ovdi leži dobar junak". Bilo mi je odmah jasno da je Milinović i ovdje bio u pravu, a ime junaku nije Blagoje, kako tvrdi Katić, nego Vlkoe (Vukoje). Prema tome, nije riječ o Blagojevu nego Vukojevu stećku.

Čitati natpis 40 godina nakon Lovre Katića, koji je bio erudit u svome poslu, za mene uljeza u paleografiji bijaše malo izgleda. Ne samo zbog moga laicizma, nego i zbog oborina što su u tijeku tolikih godina ispirale slova. Znatiželja i sklonost odgonetanju kakva je u enigmata, te studij srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine pomogoše mi da pročitam prva tri retka. Zadnja dva retka, koja su pisana manjim slovima, znatno ispranija i preklesavanjem oštećena, ostala su dugo tajna s devet pečata.

Na moju molbu Kruno Bošnjak, akademski kipar iz Zagreba i profesor na Likovnoj akademiji u Zagrebu, napravio mi je savršen otisak natpisa. Sad sam se mogao u kućnome miru hrvati s Vukojem oko njegove tajne, koju nije tako lako odavao. Samo onaj koji je prvi put pokušao pročitati nejasan i nepoznat natpis zna kako je to često mukotrpan posao. Neka sam slova pročitao lakše, neke potonje riječi prije prvih, dok se sve nije složilo u skladan i tužan epitaf:

Ovdi leži dobar junak Vlkoe
Radmila Bogdanića sin, a dojde mu smrt
i u gospodskoj službi pogibe
vojujuć a ovo čini kovač Jurina

Sl. 2.

I ovaj natpis kao i prethodni pripada ikavskomu govoru, izvornomu i danas za ovu našu Krajinu. U njemu se spominju lijepa narodna imena Herko, Vlkoe, Radmio, Jurina i dva prezimena Kustražić i Bogdanić.

Datiranje ovih stećaka posebno je pitanje, ali vjerujem da pripadaju kraju 14. stoljeća. Oblik stećaka, figure i ukrasi najviše nalikuju na Kupreške stećke. Čija li je to bila gospodska služba i tko bijaše gospodin? Upućuju li nas ljiljani na zabatima na Karla II. Dračkoga ili na njegova sina Ladislava Anžuvinca, ili je u pitanju veliki vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić, kojega 1386. skupa s bratom Vukom imenova isti Ladisalav banovima hrvatsko-dalmatinskim? Sve su to pitanja koja traže odgovor. Možda će kojemu jezikoslovcu odgovor dati Vlkoe a ne Vukoje.

Povijesna je činjenica da su Kustražići živjeli na današnjemu području sela Ciste. Bulat Kustražić se spominje kad i Anž Frankopan 18. ožujka 1436. U Klisu izdaje za vlahe u župi Cetini oko Sinja Statut "Svim dobrim vlasima"(7).

Bogdanići se, pak, u bijegu pred Turcima skloniše na Hvar, gdje i danas žive.

Ponovno otkrivanje natpisa što ga je zabilježio Milinović i njegovo objavljivanje s moje strane u "Kačiću", dalo je povoda Marijanu Lozi da zbog onih riječi "polag svojega sudjenika" traga za stećkom Herka Kustražića. Na sreću, pronašao ga je, i to u Muzeju hrvatskih starina u Splitu, skrivena pred očima stručnjaka, ali se, eto, otkri intuiciji i ljubavi svoga Imoćanina.

I ovo je zacijelo jedan od stećaka s natpisima koje Milinović spominje, a mene veseli što potvrđuje ispravnost moga čitanja da je riječ o Herku Kustražiću.

Natpis je većim dijelom pročitan i prema Lozi glasi:

Ovdi leži Herko Juroe Kustražić sin...

Prema faksimilu u natpisu, mislim da treba čitati:
Ovdi leži Herko Juroja Kustražića sin(9).

Zaključujući ovo svoje izlaganje, mogu istaknuti da su zaslugom prof. Šimuna Milinovića, Lovrećanina, najuglednijega sina naše Krajine, ozbiljnoga znanstvena radnika, širokogrudna domoljuba, čelik-Hrvata, Strossmayerova prijatelja, nadbiskupa barskoga i primasa Kraljevine Srbije, a skromna franjevca, neumorna borca za zbližavanje i bratstvo naših naroda, spašeni od zaborava ovi lijepi natpisi na stećcima, koji su plodom stvarateljskog duha njegove rodne Krajine.

Njegova proučavanja i bilješke bit će kažiputom da se otkriju i novi natpisi koje on samo dijelom spominje.

LITERATURA

1. Š. Bešlagić: *Stećci,* V. Masleša, Sarajevo, 1971.
2. A. Fortis: *Viaggio in Dalmazia,* Venezia 1774., Reprint izdanje, Verlag Sagner, München-V. Masleša, Sarajevo, 1974.
3. K. Jurišić: *Stariji hrvatski natpisi Makarskoga primorja,* Starine JAZU, Zagreb, 1966., 53, 89-133.
4. P. Kaer: *O stećcima, Starohrvatska prosvjeta,* 1895., I.
5. V. Karadžić: *Srpski Rječnik,* Beograd, 1898.
6. L. Katić: *Stećci u Imotskoj krajini,* Starohrv. prosvj. Zagreb, 1954.
7. V. Klaić: *Povijest Hrvata,* Matica Hrvatska, Zagreb, V. 180, 1973.
8. B. Kuripešić: *Putopis kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku, Rumeliju, 1530.,* "Svjetlost", Sarajevo, 1950.
9. M. Lozo: "Dva stećka iz Ciste", *Imotska krajina,* 342/343, 1985.
10. Š. Milinović: "Stećci", *Vienac* XI, 1879., br. 8, 9.
11. I. Petričević: "Pročitani 'izgubljeni' natpisi", *Kačić,* XIII, 273, 1981.
12. A. Skobalj: *Obredne gomile,* Sv. Križ, Čiovo, 1970.
13. Ć. Truhelka: "Tursko-slavjanski spomenici dubrovačke arhive", *Glasnik Zem. muzeja,* Sarajevo, 1911.
14. A. Ujević: *Imotska Krajina,* Split, 1975.
15. M. Vego: *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine,* Sarajevo, 1970., IV, 20.
16. V. Vrčić: "O. fra Šimun Milinović", *Sinjska spomenica,* Sinj, 1965., 315-327.
17. B. Zelić-Bućan: *Bosančica u srednjoj Dalmaciji,* Split, 1961.

Prof. dr. Ivan Petričević

SVIJETLI LIK (recital)

(Uspomeni fra Šimuna Milinovića, barskog nadbiskupa)

Rođen si na ovome stijenju, gdje diše čista i topla duša rodnoga kraja, gdje mećave, vihori i bure udaraju kamen, a sjaj najblistavijih zvijezda ublažuje bol i muku...

Rođen si na ovom raskrižju putova između Istoka i Zapada, što je kao križ na raskrižju koji pokazuje smjer u daljine.

I.- Ti su nekada motrio ove putove, kojima su nekad prolazile karavane odnoseći blago u srce Carstva - drevni Rim. Motrio si *Dioklecijanov put* što se sterao preko ovih naših međa i bregova, put podizan još za cara Augusta, a dovršen za Tiberija i Klaudija. Tražio si iskopine grada *Ludruma* pod ovim nepomičnim stijenjem koje još skriva njegovo blago i njegov san. Upravo Ti nađe pečat opatice Marije, koji Ti sačuva spomen i kojemu Ti otkri značenje i trag i drevne dane i vjekove... Motrio si po ovome našem stijenju mnoge nekropole, što stoje kao vječni spomenici i svjedoci Besmrtnoga; motrio stub sunčani - put Sjaja, želeći da i sam postaneš sjaj.

Svi: *Ovdje si prvi san snio,*
Rodni dade Te kamen,
I vez jedinstva si bio...
I novih vjekova znamen!

I. Nedaleko od jablanova, što stoje kao stražari vječnosti uz vodu, bilo je Tvoje ognjište i srce oca i majke, koji su te odgajali za Boga. Tu si primio prve pouke i znanje o svome Bogu, o svome izvoru... Kao mirisni cvijet s naših proplanaka sačuvao si svježinu i ljepotu nevinosti i milosti, što je zrcalila u Tvojoj duši...

Svi: Sačuvao si svježinu i ljepotu milosti u svojoj duši. I nama sačuvaj milost - Božji život, da uvijek ostanemo djeca Božja i radost svome vječnome Ocu.

I. Još si bio u nejakoj dobi kad odabireš svjesno *put žrtve - život Žrtve* - Križ, Kristov slatki jaram. Lik svećenika sinuo je u Tvojoj čistoj duši. Znao si da je to put pregaranja i umiranja... I tim je veća i uzvišenija žrtva Tvoja. Srce svoje otkidaš od voljenoga kraja, od toploga ognjišta, od ljubavi oca i majke da pođeš u nepoznato... Zadnjim si pogledom milovao svoje bregove i proplanke i cvjetove po dolinama... I sve to prinosiš Bogu, da svu svoju

radost nađeš u Kristu Raspetome. Nije li se već tu očitovala Tvoja moralna veličina?!

Svi: *Bregove ostavljaš svoje,*
I žrtvu života biraš;
Već biće je raspeto Tvoje...
I kamen jecanjem diraš.

Jer moraš ostavit majku,
Oca i ognjište drago,
A prvu si slušao bajku...
I zvonce s brežuljka drago.

I. U srcu svome poslušao si glas Božji i slijedio ga s povjerenjem i ljubavlju.

Svi: Daj da i mi budemo poslušni svim Božjim zapovijedima i nadahnućima - kad nas zove na savršeniji život i putove, da se poput Izaka predamo ocu za žrtvu.

I. - Odlaziš k jugu, k moru. Omiški samostan otvara ti svoja vrata, pa saznanjem i rastom u vjeri i kreposti slijede veći stupnjevi Tvoga obrazovanja i nova samostanska mjesta: Zaostrog, Makarska, Živogošće. Tu iznad mora, čija se pučina nedaleko bljeska, u tišini i osami duša Ti se priprema za potpunu predaju Bogu - kroz fazu novicijata i bogoslovnog nauka. Postaješ Kristov-Božji svećenik; sudionik u Njegovoj kalvarijskoj - otkupiteljskoj žrtvi, prinoseći i svoju potpunu žrtvu.

Svi: *I vatre na ognjištu gore...*
Zar zvijezda Tvoja se gasi...?
I mati bdije do zore...
Žrtva ti sve nebo krasi!

II. - Ti koji si živio životom žrtve i disao bjelinom svoga vječnoga Ideala, pomozi mladim svećeničkim naraštajima da žive životom dostojnim Žrtve!

Svi: Pomozi, i moli za njih! Da ostanu vjerni Bogu i svome narodu!
Da budu svjetlo svijeta i rasvjetljuju noć tmine i zablude;

I. - Sa zamjerno visokom naobrazbom postaješ profesor Sinjske gimnazije, koja bijaše žarište narodnoga preporoda cijele Dalmacije i iz koje se čula zvonka hrvatska riječ i molitva Bogu. Tu upoznaješ blago svoga jezika i duha i što znači duhovna sloboda, koja je odraz samoga Božjega Bića. U takvoj se slobodi Tvoje rodoljublje rascvjetalo. Sloboda duha u Duhu, sloboda od svake zloće i svakoga ropstva:

Svi: *O, biti svoj*
I ovog naroda dio;
S Paklom voditi boj,
I svijet obuhvatit cio!

II. Izmoli i nama darove duhovne slobode; slobode od svakoga zla, nepravde i grijeha.

Svi: *Izmoli nam duhovnu slobodu!*

II. Daj da u toj slobodi donosimo plodove mira, ljubavi, dobrote i milosti!

Svi: *Plodove mira, ljubavi, dobrote i milosti!*

I. Brzo ćeš se suočiti sa "sinovima Tame". U Beču ćeš voditi boj za velike ideale i pomoći svojoj braći da nastave započeto djelo preporoda. I kao profesor i ravnatelj uložit ćeš sav napor, znanje, brigu i ljubav oko prosvjetno-odgojnoga rada svojih pitomaca, žrtvujući se do krajnjih granica i sila. I kad mnogi ostavljaju svoj Red, Ti ostaješ postojan u kušnji, radije prigrlivši križ nego čast i slavu svjetovnih ustanova, trpeći poniženje i prezir Kristova križa. Da, iako je dokinuta Tvoja gimnazija, Ti ne napuštaš svoje mjesto da bi ga, kao drugi, zamijenio boljim i udobnijim, nego želiš izdržati u kušnji. Tu je Tvoja veličina.
Ponižen i prezren crpio si snagu i duhovni kapital za ponovni njezin procvat. Bio si poput zrna što treba u zemlji istrunuti da donese svoj rod. Ne odalečuješ se od Krista, od Žrtve. Ostaješ uspravan i čist uz Njegov križ.

Svi: *Ostaješ uspravan i čist uz Njegov križ!*

II. Pomozi da svećeničke osobe izdrže u svim kušnjama i ostanu vjerne svome vječnom Idealu!

Svi: *Da ostanu vjerne svome vječnom Idealu!*

III. *Ja poznajem tek žrtvene pute,*
Život je razapet moj;
Tvoje ne ostavljam skute...
Marijo, samo sam Tvoj!

Svi: *Marijo, samo sam Tvoj!*

I. Tu, u Marijinu Svetištu, pod okriljem Gospe Sinjske, Tvoj će se duhovni lik oblikovati. Kao župnik postat ćeš simbol Očeve dobrote i milosrdnosti, dijeleći skupa s blagom svoga srca, duha i uma i materijalna dobra, da pomogneš siromasima. Gospodin Te treba. Sve više se uspinješ na žrtvenoj stazi, sve veći teret pada na Tvoja ramena; sve snažnije grliš svoj

križ. Krist Ti daje udioništvo u skrivenu mučeništvu ljubavi, spremajući Te za veliko djelo duhovne obnove. Svojim odgojno-prosvjetnim radom, svojom osobnom žrtvom i ljubavi, podigao si svijetle naraštaje redovnika i vjernika.

III. Pomozi da u kušnjama mnogi ne ostave Kristove pute i ne otpadnu od svoje vjere već da budu svjedoci Njegova Evanđelja i mučenici ljubavi!

Svi: *Da budu svjedoci i mučenici ljubavi!*

I. - I proširuju se Tvoja duhovna obzorja s porastom milosne ljubavi. Bog Te odabire za duhovnoga Natpastira Barske nadbiskupije. Samo si Ti imao vrline koje su se tražile za tu službu i ulogu povijesnoga značenja; samo Ti, siromašni i skromni sin Imotske Krajine, postaješ primas Srbije i Crne Gore. Oči Rima i Nikole crnogorskoga kneza uprte su u Tebe s povjerenjem i nadom...

II. *I opet kocka na Šimuna pade:*
Njegovo srce zadrhtalo jače;
Pred križem žarko moliti se stade,
Dok suze teku i dok srce plače.

A on je često snivao o sreći,
Da vođom mladih naraštaja bude,
I sad im više ništa ne smije reći...
"Što želiš, Oče, nek se to i zbude!"

III. Moli da mnoge duhovne osobe napreduju u svome uzvišenom zvanju i da sudjeluju s Duhom Svetim na obnovi lica zemlje.

Svi: *Da surađuju s Duhom Svetim na obnovi lica Zemlje!*

I. I sam Papa Leon XIII. pruža Ti posvećeni *križ* i s njim višnji blagoslov svete knjige Evanđelja... Znao si da imaš slijediti sudbinu velikih slavenskih prosvjetitelja Ćirila i Metoda... Ta dorastao si kroz kušnju i žrtvu toj obnoviteljskoj ulozi!
Iako Ti se srce opet kidalo što moraš ostaviti ne samo svoj zavičaj nego i domaju i poći u nepoznato, moralnom snagom i čvrstoćom primaš natpastirsku palicu, da križem i osobnom žrtvom i naporom poduzmeš djelo duhovne obnove.

Svi: *Da križem i osobnom žrtvom i naporom poduzmeš djelo duhovne obnove!*

III. Izmoli da mnogi shvate da je to put navjestitelja Riječi!

Svi: *To je put navjestitelja božanske Riječi!*

I. O, kamo si to došao...?! U pustoš, u siromaštinu, osamu, zapuštenost - u pustinju! Ali ta će pustinja rascvjetati bogatstvom Tvoga Duha i žrtvene ljubavi.

Svi: *Bogatstvom Tvoga duha i žrtvene ljubavi!*

I. Pred Kristovim križem osnažit ćeš svoje srce i dušu i napunjati ih milostima Duha, da ih onda možeš dijeliti svome narodu, svome povjerenome stadu.

II. Križ će Ti biti snaga...!

Svi: *Križ će Ti biti snaga!*

I. Dizat ćeš crkve i porušene oltare; kao Juda Makabej revnovat ćeš za čast i slavu Božju. Prosvjetljivat ćeš um, duh i srce. Da, mora se opet čuti u hramu znana slavenska riječ, da ona bude svjetlo srcima i dušama. U njima ćeš po toj Riječi zapaliti "svitnjake velike"...

III. Zapalit ćeš svitnjake velike...

Svi: *Zapalit ćeš svitnjake velike!*

I. I sve poduzimaš da ostvariš svoj naum. Za materijalnom obnovom i zdanjima ne smije zaostati mnogo važnija duhovna obnova.

Svi: *Jezikom znanim nek riječ Božju čuje*
Narod, da njega više ljubi - štuje!

I. Ali za to veliko djelo obnove moraš položiti otkupnu cijenu.

Svi: *Moraš položiti otkupnu cijenu...!*

I. Koliko li si samo muke podnio da opet uspostaviš nadbiskupiju, a sada? Dragocjene misale, koji su skrivali duhovno blago Riječi, neprijateljska moć otimlje, uništava... Ili, kad Ti je potresom bila uništena katedrala koju si tek bio podigao uz velike napore i žrtve...?! Tko Tvoju bol i kušnju da opiše? Dragocjene misale, blago Riječi... Dublje se savijaš uz križ, tražeći snagu. Spoznaješ da samo vlastitom smrću moraš doživjeti Uskrsnuće.

Svi: *Samo vlastitom smrću može se doživjeti Uskrsnuće!*

I. Tako i biva. Bog nije dopustio da neprijatelj klikuje i likuje: Sačuvane knjige primaš i u pobjednoj radosti održavaš službu Božju na staroslavenskome jeziku. Pomoću istoga želiš da svu braću - slavensku

braću - narode, povedeš u vjersko jedinstvo. Jer svu braću povezuje ista ljubav Očeva, koja kao sunce grije svima i sve obnavlja.

II. Jer svu braću povezuje ista ljubav Očeva, koja kao sunce grije svima i sve obasjava.

Svi: *Kao sunce grije svima i sve obasjava.*

I. Zbog toga jezika i jedinstva bivaš neshvaćen i osuđivan od onih od kojih si želio i tražio zaštitu, što Ti još veću bol zadaje. No, Ti trpiš, podnosiš i ljubiš i svoju evanđeosku ljubav svjedočiš primjerom postajući svima *Sve - otac i majka.*

Svi: *Postajući svima Sve - otac i majka.*

I. Razdijeljenu braću povezuješ u jedinstvo; prihvaćaš muslimane; srce svoje razdaješ svima.

Svi: *Srce svoje razdaješ svima!*

I. I Ti više nećeš otići iz toga siromašnoga kraja da preuzmeš drugo, uzvišenije, bogatije, časnije i sigurnije mjesto. Tebi od križa nema većeg bogatstva ni odličja, ni veće blago možeš naći osim na putovima žrtve.

Svi: *Nema većega blaga osim na putovima žrtve.*

I. Ti se suobličuješ svome Idealu - Raspetome, koji je dao svoj život za otkup mnogih.

Svi: *Koji je dao svoj život za otkup mnogih!*

III. *Tvoj primjer neka sve pastire snaži:*
Nek ljubav srca rane svima blaži!

Svi: *Nek ljubav srca svima rane blaži!*

I. U bratskom zagrljaju grliš se sa Strossmayerom, postajući kao i on pobornik *slavenske ideje* i unije s pravoslavnima, *želeći sve slavenske narode u crkveno jedinstvo*, povezati u bratski zagrljaj. U tom pogledu slijediš sa Strossmayerom svoj ideal bratstva i zajedništva, ostvarujući ga usprkos mnogim zaprekama i uz cijenu mnogih pregaranja i stradanja.

Svi: *Ostvaruješ svoj ideal bratstva i zajedništva!*

II. *Strossmayer, ponos nam roda,*
S Tobom ko brat se grli;

Zvijezde ste sjajne sred svoda...
S Vama rod k jedinstvu hrli!

I. Po zajedničkim idealima postaješ s njime jedno srce i jedna duša. Ti su ideali rasvjetljivali ne samo Vaše staze nego i cijeloga naroda, daleko - u nova vremena.

II. *Vjersko jedinstvo Slavena*
Po Vama postaje čvršće.
Seže put novih vremena...
Dok srce radošću dršće.

I. Iako si preminuo sam među zelenim maslinama, bogat zaslugama i ljubavlju, Tvoji ideali postaju zbilja i Ti si po njima među nama prisutan. Oplakivali su Te kao najboljega prijatelja i oca, no Tvoj duh i danas živi, jer je jedno s Božjim Duhom. Izmoli da po tome i u tome Duhu svi mi budemo JEDNO, kao što je i Krist molio u predvečerje svoje Muke.

Svi: *Izmoli da svi budemo j e d n o!*

III. *I most ćeš postati bijeli,*
I posvud sipati sjaj;
Svijet ćeš obuhvatit cijeli...
I braću u - zagrljaj!

II. Izmoli nam darove mira, ljubavi i jedinstva, da pobijedimo u sebi sve protivnosti koje nas rastavljaju, i sve zapreke međusobnoj ljubavi i slozi.

Svi: *Izmoli nam darove ljubavi, mira i jedinstva!*

I. Neka iščeznu svi sukobi i svi ratovi i neka se duhovi smire.
Pomozi nam da se opet pronađemo i zagrlimo. Daj da poput Tebe prigrlimo tuđe vrijednosti, tuđe osobnosti i sudbine; tuđe boli i patnje!

Svi: *Daj da prigrlimo tuđe boli i patnje!*

I. Daj da vlastitom žrtvom i pregaranjem svjedočimo za neprolazne i vječne ideale, za ljubav, jer u ljubavi je sva naša vrijednost, opstanak i budućnost; u ljubavi, koja je sam Božji život u nama.

Svi: *Jer u ljubavi je sva naša vrijednost!*

I. Za sva Tvoja pregaranja i umiranja neka Te svetačkom aureolom okruni Vječna Ljubav.

Svi: *Neka Te okruni Vječna Ljubav!*

I. Budi *svijetli most* i blistava zvijezda našega neba!

Svi: *Budi svijetli most i blistava zvijezda našega neba!*

I. Tvoja žrtva *ljubavi i jedinstva* neka nam osvijetli sadašnje putove - u sretniju budućnost!

Svi: NEKA NAM OSVIJETLI PUTOVE U SRETNIJU BUDUĆNOST!

S. Marija od Presv. Srca
(Anka Petričević)

Čitači recitala:

1. Marijan Mustapić
2. Stipe Nosić
3. Ivica Bulović
4. Ivica Šamija
5. Stipe Mustapić
6. Predrag Mustapić
7. Nikola Šamija
8. Žarko Petričević
9. Ivo Žižanović

1. Ankica Frankić
2. Kata Frankić
3. Mira Šamija
4. Ivanka Mustapić
5. Jadranka Bekavac
6. Nina Batinić
7. Anđelka Mustapić I.
8. Anđelka Mustapić F.

Profesorski zbor u Sinju 1868. (fra Š. Milinović)

PREDSTAVKA NADBISKUPA MILINOVIĆA ZA DOGMATSKO PROGLAŠENJE MARIJINA UZNESENJA

Dana 7. veljače 1901. upravio je barski nadbiskup Šimun Milinović molbu Leonu XIII. u svezi s proglašenjem vjerske dogme da je "Presveta i neoskvrnjena Djevica Marija, Majka Božanske Riječi, tijelom i dušom doista uskrsnula i uznesena na nebo". Predstavka, pisana na talijanskom jeziku, u cijelosti je objavljena u "Petitiones de assumptione corporea B. V. Mariae in caelum definienda ad Sanctam Sedem delatae", koje su kronološki sabrali Hentrich i De Moos i tiskali u dva sveska u Rimu 1942.

Milinovićev "votum" pridružuje se mnogobrojnim peticijama koje su iz gotovo čitavoga katoličko svijeta pristizale Sv. Stolici. Od 1869. do 1940. sabrano je oko osam milijuna peticija. Oblikom i sadržajem Milinovićeva predstavka slična je "pompejskoj formuli" B. Longa: kratka i jasna te pastoralno usmjerena.

Osim uznesenja, Nadbiskup spominje uskrsnuće kao sastavni dio dogmatskog pravorijeka, čime bi se izbjegla rasprava o preminuću ili jednostavnom Marijinu prijelazu bez smrti u nebesku slavu. Bogorodičina je proslava sveobuhvatna, odnosi se na tijelo i dušu, tj. na čitavu osobu. Ta istina je sadržana u "Sensus fidelium", u vjeri čitave Crkve, koja se ispovijeda i u molitvi svete krunice. Tako Nadbiskup potvrđuje drevno pravilo "lex orandi - lex credendi", da ono što je sastavni dio bogoslužja i pobožnosti može postati člankom vjere.

Dogmatska definicija uznesenja osnažila bi vjeru kršćanskoga puka i pokazala, prema Milinoviću, da Marija, uznesena na nebo, ostaje zauvijek pouzdana zaštita i utjeha vjerničkome narodu, moćna zagovornica Kristove Crkve. U svakome slučaju, Nadbiskup se pokorava pravorijeku rimskoga biskupa, kojemu izražava potpunu odanost zajedno s vjernicima svoje nadbiskupije.

Dr. Dinko Aračić

Župska crkva prije obnove 1986.

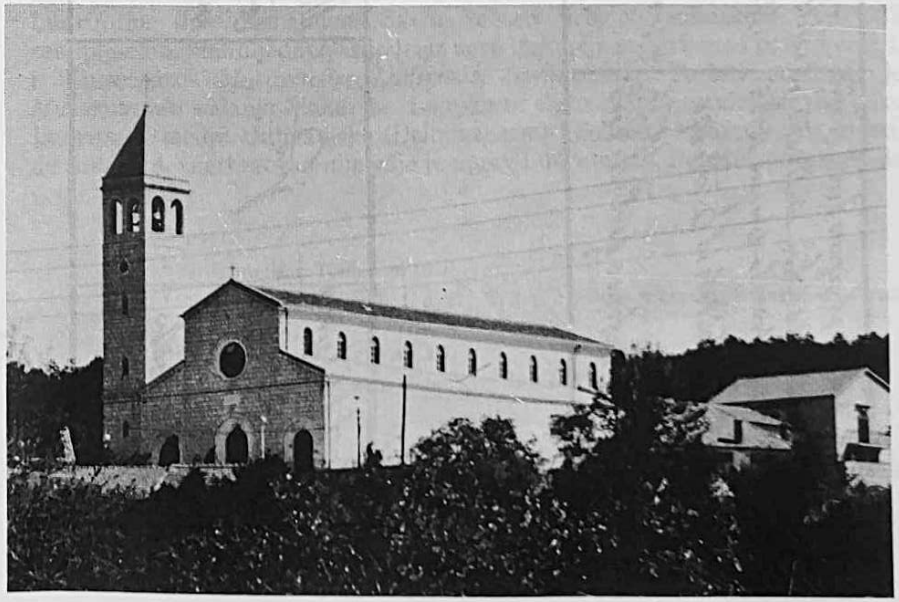

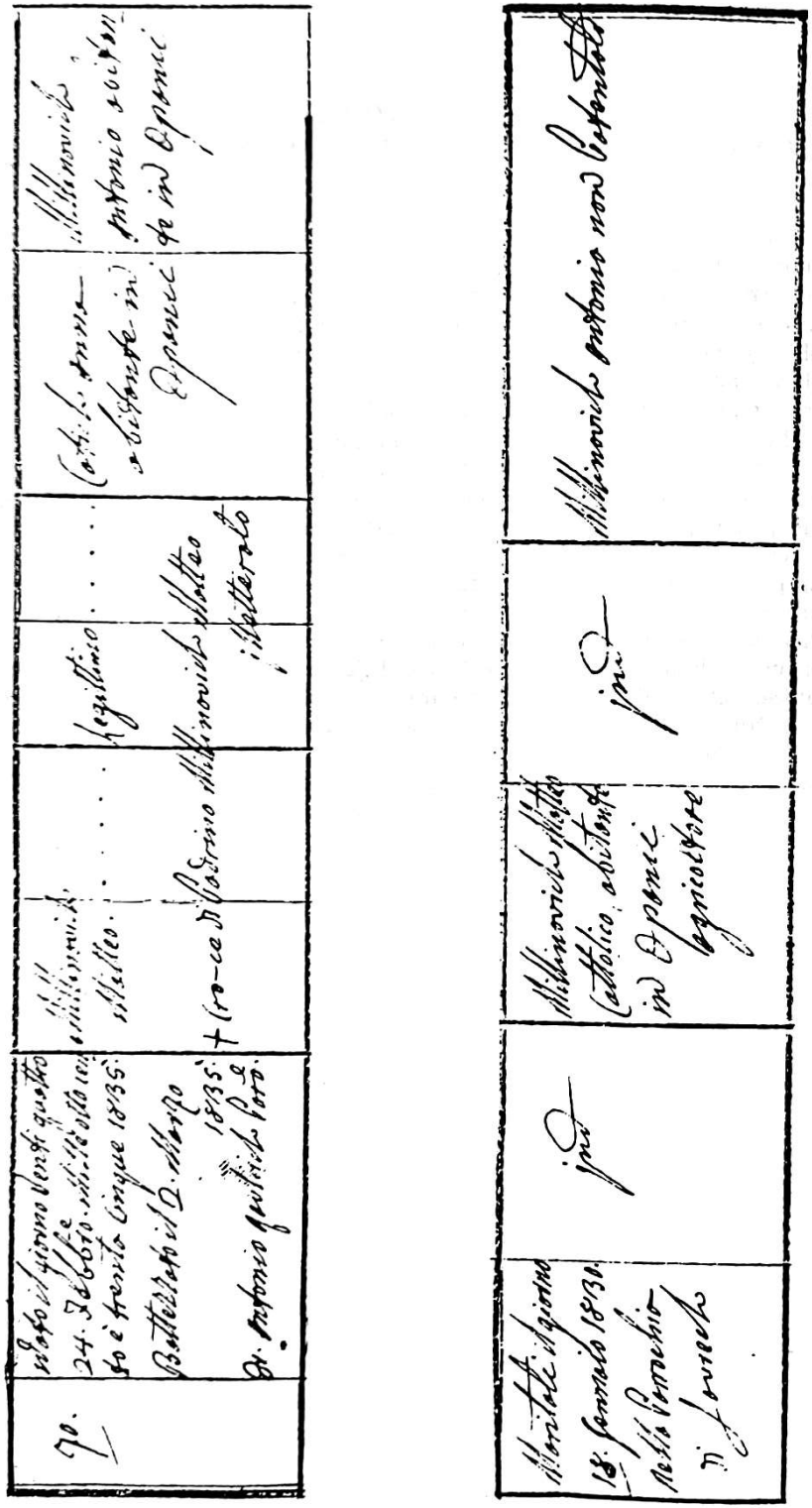

Krštenica Mate Milinovića (fra Šimuna)

KRATKO OPISANJE LOVREĆA U DALMACIJI

s narodnimi običaji
od
Simeona Milinovića

Na istok okolo trideset hiljadicah okružja splietskoga, nahodi se selo Lovreć, s raztrkanimi kućami izmedju dva brda, od kojih se k zapadu jedno, a k istoku drugo proteže, ostavljajući liepi prančiak i pogled mjestu. Starinom biaše dobro poznato pak još puk dosta o njemu pripovieda. Nu što je u ustih puka, većinom je mračno, jer predaja često više oli manje prikriva, i kad nije u nju upala svietla koja iskra pismena, oli kojim spomenikom potvrdjena, nije čak vjerovana, jer se kao prazna kaže. O Lovreću predaja i povjestnica govori, zato ću od obijuh odveć u kratko štogod napomenuti, budući da je moja odluka, s vremenom bolje starine ovoga rodnoga mjesta iznaći i obširnije objelodaniti.

Plinio opisivajući pute rimske po Dalmaciji, napominje mjesto kuda su razvedeni bili; broji više gradovah od *Cetine* rieke do *Neretve*, i spominje grad *"Billubium"*. Tako i Farlati, prispodabljivajući knjige Pliniove s mnogimi drugimi, spominje medju ostalim i Billubium.[1] Katalinić[2] pako u svojoj povjestnici stavlja stari Billubium na mjesto sadašnjega Lovreća. Tako isto G. Francesci, kažući pute rimske preko Dalmacije[3]. Obadva su poznali očevidno mjesto o kojem su pisali i zato se slažu. Nu more biti da se je Lovreć starinom nazivao Billubium, šestoga pako stoljetja prilično je, da se je zvao Ludrum, oli Ludrinum. Jer doznajemo, da u saboru drugom solinskom god 532 sakupljenom, biahu jednoglasno tri iz nova biskupije sastavljene i potvrdjene; t. j. Episcopatus *Mucarensis, Ludrensis, Sarsentensis.* Farlati misli da je *Mucarum* bio sadanja Makarska, i s njim se slažu svi povjestnici; stavlja pako Ludrum, izmedju Duhvanjske (Delminensem) i Solinske biskupije, ali govori, da nikako doznati mogao nije gdje je uprav Ludrum bio. Boman[4] dokazuje, da

[1] Illyricum Sacr. Tom. 1. p. 157.

[2] Storia della Dalmazia T. 1. p. 271. T. 2. p. 31. Ovdje u kratko plemenito o Lovreću piše.

[3] La Dalmazia. (Časopis) An. III.

[4] Storia Civ. ed Eccl. della Dalm. Croatia Bos. T. I. Lib. 3. pog. 245.

je stari Ludrum bio gdje se sada nahodi Lovreć. "Ja držim, govori on, da je bio Ludrum izmedju tvrdjave Zadyarske i Imocke, gdje je sada Lovreć, gdje se vide razvaline mnogih zgradjah, i ostanci jedne tvrdjave vrh glavice Gradina." Ele, kao da se je ovdje rodio, uprav reče. S njime se složi vrsni pisac i pravi poznavatelj ovih mjestah G. Werdoljak, koj Lovreć drži za stari Ludrum.[5] Neka svaki promotri priličnost imenah, pak neka sudi. Puk pak povieda i dan danas, da je biskup njegda na Lovreću stanovao, i da je poginuo, i ukopan pod jedan golemi stečak, koj se još čitav nahodi.[6]

Nahodi se kod mene jedan plemenit pečat, našast u Lovrećkim razvalinam, koj ako i nekaže uprav svim slovim ime Lovreća, scienim da mora dosta potvrditi koliko gori rekosmo. Na njemu je urezano:

SIGIL. $\overline{\text{DE}}$. ABBATISE MONAST$\overline{\text{}}$:

$\overline{\text{SCE}}$. MARIE A. O. L.

Čini mi se, da bi se imalo čitati: *Sigillum Domine abbatise monasterii sancte Marie apud opidum Ludrum* (aut *Lovreć*).

Da je veliki put rimski preko Lovreća prohodio, neima sumlje; zašto izlazeći iz Solina hodio preko Cetine rieke[7] pak Budimira, Ciste,[8] Lovreća,[9] pružeći se k istoku. Još se gledaju izgladjenja i rupotine kuda su kola puzla; poznaje se širina, i nahode se polutine konjskih pločah. Drum ovi branile su čverste tvrdjave sa strane brežuljakah. U *Budimiru* i *Cisti*, vide se i poznaju se dobro gdje su bile stare zgradje, tu leže pri obadvih mjestih neizbrojni stećci kraj puta. Na Lovreću dade zgodnost, što su dvi jake i velike tvrdjave sagradjene. S lieva puta stoji glavica (koju gore spomenusmo) imenom *Vrh-Gradina*, gdje je bila tvrdjava; što gomile razasutih zidovah sviedoče, i obilježje kako su bili razdieljeni. Tri reda zidovah opasivali su ju, i vide se još, ako i malo, izpredjelani kamenjem kresanim, srednje veličine i s klakom sazidani. Kaže puk, da je ovdje njegda kralj prebivao, i zato se njeki dio zidine, što je, reko bi, posobito stao, na kom se mogu poznati vrata, zove obično "Kraljevi dvori". U sriedini stoji čatrnja, koja se sve do malo godinah nazad jedva uzdržala ciela, nu sad ju ponajviše čobani i mladjarija zasipahu, ali se još poznaje. Od ove glavice *Vrh-Gradina*, prama pódnevu, pruža se ravnica većinom ledinasta, do one što ostaje na desnu puta, koja je k istoku umakla, i koja se zove *Trbotor*. Na ovoj bila je druga tvrdjava manja od prve. Vidu se gomiletine i ostanci zgradjah. Blizu vrela je živa voda, koja se zove Pišćet, ništa nemanje u sriedi stoji rupa gnjilom i crljenicom utabačena, koja je uzdržala vodu potriebitu. S Trbotorom drži se od istoka jedno poveće brdo, na vrh koga ima njekih malih ostanakah stare zgradje,; zove se: Sidać.

[5] Glasnik Dalm. god. II.

[6] Nazad malo lietah njeki su prevalili kuk t.j. stečak, i govori se, da su prsten našli.

[7] Katalinić, T. II. p. 31. Tillurium.

[8] Tromum.

[9] Billubium.

Izpod *Vrh-Gradine* prema pódnevu, prostierao se dakle grad Lovreć (Ludrum), u odveć plemenitom položaju, jer ugodnije i zdravije mjesto nije se lasno u oviem stranam moglo naći. Ali vajmeh! surovstvo nemilo, sve je s tlehom srazi, i mali ostanci bivšega bivstva pokazuju nam staru slavu, zašto svakoga koj gleda to, duša zaboli i srce mu utrne!!! Gradina zove se jošte gdje je grad bio; sada ore se tuda, premda je velik grohot i lemeš ćesto kakvu starinu na dvor izbacio...

Izmedju *Vrh-Gradine* i *Trbotora*, izpod grada bivšega, prolazio je put rimski, kojega obćeno zovu: "Dioklecianov put". Na tom je izlazio iz mejaša Lovrećkoga, svraćao se izpod tvdjave *Marćetić*, koja na lievu stoji. I ovdje vidu se velike gomiletine razorenih zidinah. Povjedaju, da je i ovdje grad bio; ama priličnije je, da je samo tvrdjava bila. Na desno, malo napried sretaš *Kljenovac* (Klanovac), zatim na lievo Lokvičić, pak opet *Berinovac* (njeki kažu *Branivac*). Ovo su bile tvrdjave, kojih obilježja vidu se. Prošavši *Berinovac* slazi se u divno polje *Imocko*, i dolazilo se u glasoviti grad *Runović*,[10] na istok od Lovreća okolo pet satih. Preko njega tekla je rieka Vrljika, davajući mu dovoljnu vodu u kojoj se različite sjetne ribe nahode. U *Runovićih* dosta se starinskih stvarih opazuje. Bi prednje ljeto, kad se probijao put, našast jedan Idol i množina opekah, novacah i inih stvarih.[11] Na ploči u crkvi župničkoj ima nadpis rimski, što kaziva vojničko tu prebivanje. Kaziva mi jedan ovoga mjesta, da nazad malo godinah, na jednomu brežuljku, našasta i prevaljena bi jedna ploča široka, pod kojom našli su žarah, lončićah, svićah, gostelicah itd., na njekim bilo je pisamah, ali naplaci razjagmiše sve i porazbijaše...-

Na Lovreću nahodi se često novacah, dragih kamenčićah, iglicah itd.[12] Sve našaste stvari sakupljao je Franjo Pavišić u Omišu, ali žalibože, upalo je u ruke gdje sunca nit mjeseca vidit ne može. Ponajviše bavi se sabiranjem starinah g. Jerko Werdoljak. Ima novacah, slikah, paptah, rukopisah itd. Sve će on, uvjerovà me, objelodaniti. Nazad malo vremena, našasta bi prilikom oranja jedna peć od tufa i opekah sazidana, i blizu biaše luga.

Ima groblja sve okolo staroga grada; znamenita nisam mogo štogod naći. Na zapadu Gradine bi slučajno jedna ploča velika u ledini bez pisma prevaljena; pod njom nadjoše kosti zamirite veličine. Gnjat od tabana do koljena preko dva aršina dug, a glava malo veća od običajne, nu na njoj biahu dva roga, prilična živcu bravčijem. Bilo je i drugih stvarih, koje razturiše tamo amo. Gdje su kosti sada, neznam.[13]

Stećakah velikih broj ima i različitih ukresa. Na njekim dva mača prekrižena, nad ili pod njima polumjesec, (mladi mjesec?) i zviezda itd. Dva čovjeka, jedan proti drugom nabečeni drže mače. Njeki rogasti jašu, pružeći

[10] Katalinić Storia della Dalm. Cro. Bos. T.II.p. 32. Novanium ili Ad Novas. Far. Illyr. Sac. T. I. p. 157.

[11] Uvjerova me od svih ovih stvarih jedan očigledni sviedok, koj još žive. Govori se, da je Idola g. Marče kupio, vlastnik u Imockomu.

[12] Katalinić. T. 2. p. 31 isto napominje.

[13] Kaziva mi ovo g. J. Milinović, dostojni učitelj bogoslovja u Makarskoj, koj je svojim očima gore spomenute kosti gledao.

podrti široki mač proti nerogastomu, koj isto oružje ima. Druga su se dva jednolika za vrat uhvatila. Tri ili četiri za ruke se tište, a druge su uzgor nadigli. Tri lisice, jedna svrhu druge uzicom svezane izplazile su jezik. Čovjek razkrilio ruke, pokraj njega pašče ili jelen, ili Divokoza. Klečeći njeki snuzio se, drugi jednom rukom za glavu ga drži, a s drugom kopje prema njemu upravio, itd. itd. Jer jih množina svuda ima, različito puk o ovomu gata. Njeki vele, da jih je žena na glavi predući kudelju nosila; drugi da su time velikaši uspomenu ostavljali, opet, kad bi se na boj spremali pred vojvodom, s tim bi snagu pokazivali, itd. itd.

Još jedan drum prelazio je po sried staroga grada. Puk zove ga: "drum veliki" i "Dioklecianov drum". Meni se čini, da je ovaj drum u posliednje doba učinjen, jer je svraćao kroz grad i hodio kao na prečac. Bolje se ovaj poznaje, nego gore spomenuti. Po ovom istom gradi se sada nova cesta.

U puku je rieč, da se ondje na Lovreću Kraljević Marko rodio a u mjestu *kraljevi dvori*, od kojih smo gore besjedili prebivao. Neznam kako se ovo u puk unilo, jer se neslaže s povjestničkim dokazom. Kačić[14] uprav govori, da se je otac Marka Kraljevića ovdje rodio, od koljena Mrnjavčeva. Od istoga koljena Mrnjavčeva kaže ga i Mavro Orbini[15] tako i piesme narodne. To bi se daklen i kralj Vukašin, Uglješa i Gojko bili morali roditi ovdje. Neću napominjati njihov život, jer je poznat, nu hoću da cieli sviet znade, što ovdešnji narod govori o iztočaju porodice Mrnjavićah.

Porodica Mrnjavčeva još se uzdrži na Lovreću, u jednomu komšiluku (susjedstvu). Ima više od trideset obiteljah u tom komšiluku, zovu se: Mrnjavci, čeljad odveć hrla, ponosita, silena i nevjerovano jaka. Medju njima i bližnjim mjestima, drži se za istinito, da je Kraljević od njihova roda. To svaki povieda, i kao članak viere stavno drži. Kad se svade s drugim Mrnjavčani, najprva im je rieč: "Znaš li... čije ga sam roda; moraš se pokloniti." Puk misli daje u njih sakrivena ćorda Kraljevića. Malo koja kuća neima starinsko koje oružje. Miešćani govore u šali: "Tako hoće Kraljevići Mrnjavčani."

Prama pódnevu, izpod starinskoga grada do hiljada koračajah, na meraji vidi se na okrug više redovah zida, koji se jedva mogu razpoznati,na okolo ima ledinah i gorah, a posriedi je put. Zove se mjesto *"Kraljevića Skakalo"*. Veli puk, da je Marko pred junacim ovdje na kopju do tri puta skočio, što oni za viečnu uspomenu zabilježiše. Do istine ima u spomenutome krugu njekakovih bilježakah. Odklen prvi mah skoči, ima jedan bus jasenov i njekoliko kamenja okolo busa u zemlju utranih, pak doklen je doskočio, ima preko trideset i pet stopah; ovdolen doklen se je hitio drugim i trećim skokom, zabilježeno je kamenjem u tleh usadjenim, kao i prvi skok. Blizu nahodi se jama, u koju bi Kraljević Turke izpresjecane bacivao. Kod nje vide čudna strašila noćni putnici, pa s toga nesmiedu niti najhrabreniji noćju tuda proći. Njekoliko greblja blizu

[14] Razg. Ugod.

[15] Storia. degli Slavi, pag. 274.

skakala i jame dobro se vidu. Tu je kažu Kraljević zakapao krstjane i prijatelje, koji bi izginuli tukuć se s Turcima. Sve ovo puk i odveć više povieda.[16]

Na Lovreću nahodi se više jamah i pećinah, od kojih ću samo napomenuti poznanije. Jama Gavranik, sa sjeverne strane Sidaća. Puk besjedi da ovdje Vile stanuju. Slazi se u nju omučno, doli se nadje dolćić ravan, a od istoka ukazuju se vrata, na koja unišavši, otvora se velika i široka pećina, u koju zrak svietla udara, nit se more znati odklen, budući da je u tolikoj dubini. Živu još koji su mi svašta od ove jame kazivali da su očima svojim gledali. Okolo jame gusti je grm, a ima blizu ljut koj se zove: *Vilenik*. Još je Čaljkušića jama, o kojoj manje povjedaju, ali u sebi je strašna.

Pećina u *Dragi*, a njeki kažu u *Pasiki*, koju istim imenom zovu, na sried goleti ima jedan dolčić, iz koga se k istoku na uska vrata ulazi, i slazi po okruglastom sitnom kamenju na ravnicu, tu se gubi svjetlilo; nu s pomoćju ognja ugleda se prostorina velika, i slike svakovrstne od kápih sastavljene. Uviek se ciedi iz polah voda, namješćajući nove slike. Opet su od istoka vrata u pećini, i uzašavši preko njekoliko skalinah, što jih narav tu stavi, ulazi se u sobu, u koju moglo bi do petdeset kipih stati. Na sriedi stoji jedan stupčić, naokolo ima sjedalicah, glavah itd, od kápih načinjenih. U jednomu kraju nahodi se kamenica, u njoj ima uviek vode. Da i ovdje Vile stanuju, povieda puk, i ajduci svoje utočište u njoj nahodjahu. Još je pećina, koja se zove *Nuglu*, u nju se ulazi od zapada, odveć je prostrana, nu zamirita neznam od nje ništa, samo kažu, da duhovi nahudni u njoj prebivaju.

Od potriebe je da još napomenem, kako puk od svih ovih bližnjih okolicah, povieda i drži istinito za rodjenje velikoga naučitelja sv. crkve svetoga Jerolima, u mjestu zvanome *Stridovo*, koje ostaje u mejašu Lovrećkom, na jednom brežuljku. Ele na brežuljku Stridovo vidu se doista razvaline njeke zgradje. Puk povieda čudnovatu svetinju i zamirna djela, i toliko se k istini približuje, da bi rekao čita knjige svetoga, koje je *Paulu, Eustaku* i ostalim prijateljim upravljao, kazivajuć i napominjući življenje i nezgode svoje. Ovu predaju potvrdiše vrsni pisaoci, kao Pavlović-Lučić i Čikareli,[17] koje napominje Appendini[18] i drugi. Moje osude nedajem, jer bi mi se moglo reći, da me ljubav domorodna na to steže, i budući ova stvar povod dala mnogomu pisanju, a naučni muževi nezabilježiše upravo mjesto gdje se rodi S. Jerko, scienim da je meni dosta bilo kazati što drugi besjedi.

U davna vremena rodi se ovdje njeki fra Filip Rupčić, kojega pleme još se uzdrži, koj je čete proti Turcim vodio, dosta im jadah dao, najposlie bi za vieru i on mučen. - Godine 1798, rodi se ovdje fra Šimun Milinović. Dječakom uljeze u red S. Frane, u državu presvetoga odkupitelja, gdje ostalim kriepostima, združi pravu želju za nauk, kog mu obilno predavahu naučni učitelji O O. Jukić i

[16] Werdoljak pisao je od ovih Skakalah. Nu nehotimice za polovicu manje reče, koliko je Marko skočio.

[17] Dis. sopra la Patria. di S. Girolamo.

[18] Esame Crit. int. alla Patria. di S. Girolamo - "E quanto al luogo chi la vuole sopra Dvare, sotto Lovreć.

Perić, (nahodi se od Jukića različitih rukopisah u knjigarnici samostana Makarskog; Pripoviedanja, Pisamah: u slavu Svetih itd.[19] štogod će dati slovotieštiti. P. S. Zlatović, ima od Perića više svezakah "Filosofie" osamdeset pripoviedanja, koje rad maloće predplatnikah nemože slovotieštiti) i drugih, jer jih tada obilovaše. Starešine predvidjevajući u njemu muža krieposna, poslaše ga u Beč dovršiti Bogoslovje. Tamo pokaza riedki um, združi prijateljstvo s naučnim, a učitelji ga za primjer pokazivahu. Izkušanja za učiteljstvo učini odlično. Vrati se zatim u državu, gdje nauk bistri u Makarskoj i u Šibeniku predavaše, i osobito povjestnicu crkovnu živo tumačaše. Jošte mlad odabran bi za državnika (Provinciala) države pris. odkupitelja. Vladanje razborno učini ga kod redovničkoga i svietovnoga starešinstva poznata sve to veće. Zato netom kako dovrši upravljanje države, bi od svetoga stola odabran za izviditelja apoštolskoga, (Visitator Apostolicus) i poslan u Bosnu god. 1839, da izvidi, razkrsti, umiri, ukosuri i smiri bratju redovnike s biskupom. Držim sve razgovore koje je pred njima činio, za sklopljenje i podpisanje mira. Nieštо malo latinski, ostalo je našim jezikom pisano. Bi mu u isto vrieme od vladanja zadarskoga preporučeno, da njeke stvari po Bosni pomljivo izvidi. Imam odgovore koje je Vladanju davao, sveto sjedalište uzradova se i obveseli se miru, koga povrati medju bratjom. Kada primi sve potanko koja je djelovao za mir sklopiti, posla mu jedno pohvalno pismo, hvaleći vještinu, razborstvo i hitrost u opremanju posalah naloženih mu. Malo poslie bi nudjen primit i biskupstvo u istoj Bosni, zatim u Albaniji; nu za obadva miesta ponizno zahvali. Biskup Pini u Splietu i Berčić u Šibeniku, učiniše ga protresateljem knjigah, koje bi se za slovotješteњe spravljale. Previdi po naredbi Pina, prevod sv. pisma biskupa Miošića. Umre u Omišu god. 1853. Biaše malo da ne u svim miestim dalmatinskim propovidaoc, i kao izvrsni bio je svuda poznat. Visok, veličanstven i jetarni kip, glas gromovit, govor čist, činjaše ga pravim pripovjedaocem. Spravio je za slovotješteњe jedan "Korizmenjak" nu smrt mu nedopusti, da se objelodani i mnogo drugih prieko godišnjih pripovjedanjah.[20] Već je poznato da se u Imockoj strani čisto hrvatski besiedi, ter netreba da o ljepoti jezika zborim. Počeo je bio skupljati starine i dokaze po samostanim za povjestnicu države.

NARODNI OBIČAJI OKO LOVREĆA

Na rodjenju i krštenju kod nas neima zamerita štogod.

"Vjenčanje ili Ženidba". Svati se kupe u mladoženjinoj kući u oči pira, a djever hoda po sanduke djevojačke, koje hotijući ponit iz njezine kuće, nadje djete od desetak godinah gdje na njima sjedi, nit mu jih dade povući, tad moleć i prieteći djetetu (koje prija bude od svojih naučeno), išće škrinje, nit mu jih predaje dok mu koju jaspru nedadu u ruke. Djever sám valja da jih do nadvor izturi. Kad ju je potro pozdravlja djevojku, i netom sunce sikne nek se nada

[19] Razmišljanja duhovna prieko godine. Piesma u slavu G. S. Mirkovića iz Boke Kotorske itd.

[20] Korizmenjak. Pošiljke na državu. Govorenja pred braćom Bošnjacim, nahode se kod mene i kod P. J. Milinovića.

liepoj kiti svatah; i tu ukaziva njihovu krasotu. Ona poljubi škrinje i milo jih preporuči onoj koja zada rieč, da ih hoće čuvat. Svati s jutra pojdu; najprvi prvenac popjevajući, zatim barjaktar stari svat, kum, gjuvegia (mladoženja), čaus, bukliaš, jenge, djeveri, topuznjak (koj kakvu topuzinu oli bat vuče itd). Čiem su došli k dvorim djevojačkim, svim svatim konje prihvaćaju, o komu nitko, on za nož kog u zemlju udari svoga veže, oli ga pušta hodati. Djevojku, sakrivenu s bratom, počnu tražit i svuda iskati; nemogavši ju naći, uznemiru se, pak jim se reče: odveo ju je N. N. (izmislu ime). Tada razžeženi počmu na konje uzjahivati, nože vaditi, kaže im se najposlie gdje je. Kum zove: jeli ovdje djevojka prstenovana! brat joj odgovara; je... sakrismo se, da ju nebi ugrabio N. N. koj je ovdje s hrlom četom prošao. Nu daklen ako ćeš ju imati, dobar dar pokloni. Dok neugovoru i nedadu mu koješta, neotvora se. Kad je dar primio, pušta djevojku. Više putah podmetnu drugu; ako ju povede, rugo je i smieh veliki; ali kad opaze prevaru, mora imati djevojka podmetnuta brze noge. Zatim dvie i tri druge, dok prstenovanu izvedu. Poslie vienčanja vraćaju se domu djevojačkomu, tu ih čeka obilna sopra, gdje se jede, pije i šemluči na vas mah. Čauš oli topuznjak šeće se s topljagom, i tuče što živa oko kuće sreta. A kad vrieme od putovanja stigne, tad na sve grlo viče:

Azurulo kićeni svatovi,
Azur svati moja braćo mila.
Brže da ste na noge lagane;
Već je vrime da mi polazimo.
Kratki dani, a dugi konaci.
Tiesni klanci, strašivi prolazi,
Valja nami opazno hoditi,[21]
Jer će udrit iz busije turci,
Dževerdane vaše naprašite,
Dobrim konjim kolene stegnite itd.

Kada polazu, mladoženja izostaje, koga djevojačka rodbina dariva peškirim, maramam itd. On objesi sve oko sebe i konju o vrat. Buklijaš sad pred svatim idje i gdje koga sreta pićem nudi. Pokraj kojih kućah svati prohode, vino im se iznosi, a oni pečenim mesom odvraćaju.[22] Već su blizu kuće; tad, ako prije neugovore, uredaju se i trču na muštuluk, koji brže doigra, nosi na kopju jabuku, ubrusah i maramah obješenih. Tu u kratko kaziva gdje su svati, i kakva je sreća na putu bila. Leti k svatovim, kaže im muštuluk, i da je sve mirno i pripravno u dvorim. Zatim šaljuga da iznese vina, komu dorane dva suda puna: on prihvaća jednoga te se iz njega napije, s drugim svjetinu bližnju rádi politi, ter se k svatovima vraća.Sad su u hrluku pred kuću stigli. Djevojku djeverovi pred vrata vode, na konja predanju jedno djete stavljaju, kog ona voćem dariva, i koje joj ima biti najdraže u buduće; tad iz njedara vadi jabuku, u koju je metnuta koja jaspra, i hita ju preko kuće. Kliče i ljubi prag dolnji i gornji; svekrva vodi ju po kući, dodaje joj da navjesi lopužu, okrene žrvnim, igle da zaplete, kudelju da zaprede, metlu, vučiju i sto drugih stvarih u ruke joj dodaju. Svekrva reče joj: to te sada čeka. Jutrom mlada nevjesta ima pripravit i dodat vodu svakomu svatu za umivanje, perčine im izčešljati, i nove kite liepo na kićene privezati, a nju darivaju s kakvom jasprom.

[21] Izmisli koga junaka, oli zasiedu Tursku.

[22] Sve to biva i u Poljicah kod ondašnjih Hrvatah. Op. Ur.

Običajno piruje se četiri danah. U prvu nedjelju opet se kupe svatovi. Nevjestu mladu vode k crkvi. Po misi ljubi ona župniku koljena, papuče, poljubivši prije zemlju, zatim onoga komu je djeverovi privedu i svaki poljubljen, dužan je darovat ju kojim novcem. Po nedjelji dohodi joj rodbina; malo kasnije odlazi ona u rodbinu, što se reče: "Pohodjani".

Na krštenju i kumstvu neima ništa osobita. Na bratinstvu malo veselje.

Smrt

Netom tko preminu, udre rodbina u plač i započmu govoriti: Ostaj s Bogom N. mili - kud polaziš prije vremena? - kom ostavljaš dvore tvoje? itd. Zatim nosu mrtvoga k crkvi, žaleći ga ovako:

O moj N... ljute rane!
Jer nemilo nas ucvili...!?
Gledaj sinke kako čiče...!
Tvrda ti si srca doša...

Sutra na pokapanje dolaze, i netom kako ka grobištu stupe:

Hvalen Isus mili dvori,
Mili dvori N... moga. itd.

Kad nosilo (kamsela) ugledaju:
Za cielu godinu dohode na grob žaliti.

O moj Pavle sva gorkosti,
Jesil dobro prispavao,
Jesil zdravo pribivao,
Ko t' je družstvo ah činio?
Jel' postelju ko sterao?
Ali vode dodavao?
Viknul' ti se novi dvori?
Jesil svoje zaboravio? itd. itd.

Badnja večer

U oči Božića pripravna pred kućom dva velika Badnjaka i jedan mali. Čim se suton uhvati, starešina šalje onoga ko će badnjake na vatru unositi. Kad jih naložu, deru iz pušakah, djevojke pjevaju, a starešina badnjake s vinom polije i okolo vatre i komina oblije, pak slamom svu kuću pospe. Mladjarija svu noć nespava. Netom vrieme od mise, svak polazi slušat ju, sam starešina ostaje. Djevojke treba da za glavu cvieće zadiju, kog su svojom rukom nahitile, ponajviše kitu bršćana, s kojim momke darivaju.

Sielo (Silo)

Na sielu se može sve čuti i vidjeti što u narodu ima, bilo o pjesništvu, povjedanju, basnam, zagonetkam, o vilama, viešćicam itd. itd. Neima ljepšeg ostanka stare priprostitosti i veseloga narodnoga običaja. Netom se mrak prihvati, kupe se momci gdje znadu veće djevojakah, i tu ima veselja. Čim jih je puna kuća, odmah se gusle gusladji dodaju, on se nećka, i tada veće putah prihvati koja djevojka, ter znade udariti (ima jih više), počme kudit nekanje, i zapjeva uz gusle pjesmu junačku. Kao pčela zuji, kao slavić u gori privije, kano vjetrić kroza listja tiho kod mahšuka, oli Vila gigoće, nahitiva ona sve. Ona pripjeva staromu otcu, oli majci, kojoj zahvaljuje na odgojenju i hodilju gizdavu kog joj je pripravila, da more prosce primamljivati i udadbu nečekati. Zatim uzimlje druga, ter počme:

Moje gusle da ga zapivamo,
Da pivamo pismu od junakah...
Nemogu vam moje gusle tanke,
Gusle jake, a ruke nejake
To se dvoje udarit nemore.
Ma što ćemo dugljit lakerdiju,
Što li ćemo bacat peklaniju;
Lakerdija ćorbe nezačinja,
Nego glava ovnuškoga mesa.
.....

Kad dovrši pjevat pjesmu, tad ju pripieva komu hoće:

O moj Rade na čast tebi pisma,
Pošten bio ko te je rodio,
A bilim mlikom zadojio;
Poštena ti glava na ramenu...
Pošteni smo svi braćo imenom,
Svi koji smo pod ovim slimenom,
Ova kuća neostala pusta,
Moja su se osušila usta...

Komu se pripieva, treba da guslaru vino plati. Zatim se počmu izmišljati igre i veselja, i sva noć u tom blaženstvu čvrsto projde.

Vile

Narod jih cieni i povieda neumrle. Ona je ko gizdava djevojka; rude i žutkaste kosi niz ramena se priviju, na glavi kapa djevojačka, i bielo velo vijuća, samo noge kao kopita magaretja ima, za to nesmiedu se u noge gledati. One pjevaju na svietu najplemenitije, a mogu dati drugomu glas plemenit i sladak. Ima *bielih i mrkih Vilah.* Dobre, blage, priateljske su prve; a druge srdite, nenavidne, nemilostive, osvetljive prema svakom. Tko vidi kad se Vila češlja, te joj od buslja prosute vlasi odmrsi, i dlaku po dlaku odvrati, taj se mora čestit zvati, ona će mu u pomoći uviek biti. Po živu glavu nesmie se kazati da je tko s Vilam bio. One nočju na konje uzjašu, ter po brdim i dolinam, po grmu, kršu sve kao po ravnici igraju; takovi konji ostaju dobri i zovu se vilenjasti; njima zapletu svu grivu.

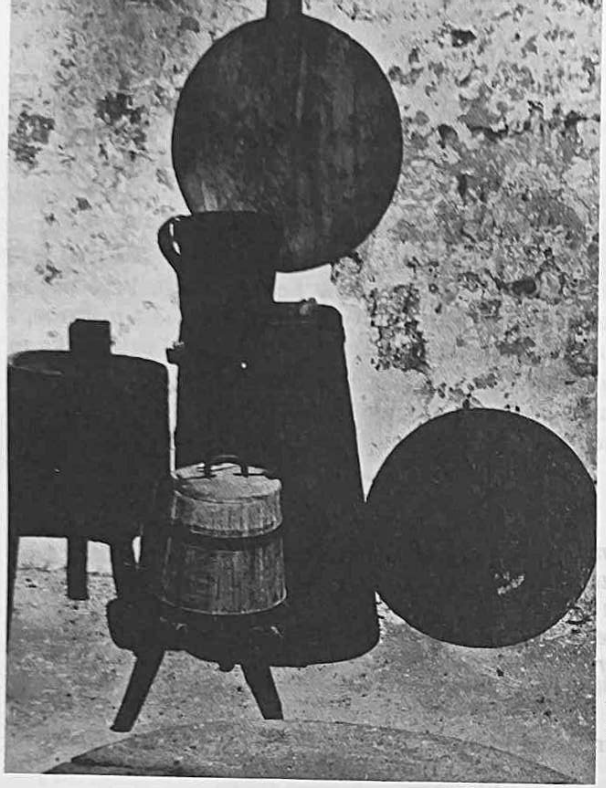

Stari predmeti iz seoske kuhinje

Mora

Nemože osim djevojka Mora biti. Ona u gluho doba kroz vrata zatvorena[23] pristupa k postelji i s nogama počme čeljade pritisnjivati. Na mnogo načinah more se poznat Mora. Kad joj što obećaš, doć će da joj dadeš, ako i nepita, moraš se osietiti. Kad se Mora uda, pretvara se u Viešćicu.

Viešćica

Kad svak pozaspi, u muklo ponoći diže se Viešćica, stupa kominu, udara po njem šibkom, stvori se lončić. Tad se sva namaže, pak šibkom opet udre i sakriva se lončić, zatim reče: "Nit' o drvu, ni' o kamen, već u Pulju (ali na drugo mjesto) pod oraje." Može se vidit kada leti, jer se ukaže ko svietla glavnja. Ona je nahudna, jer s očima čeljade i živinu može ustrieliti. Vadi srdce djetci maloj, peče i jede, zato ih valja mnogo čuvat od Viešćicah.

Vukodlak

Od opaka čovjeka stvara se po smrti Vukodlak. On postaje odveć jak, niti ga more tko nadhrvati. On tuče sviet i straši, i pretvara se u svaku gadelinu. Dohodi i donosi ženi i djetci svake stvari. Sasvim kolcom trnovim mora se ubiti, nu je zlo ako krv njegova po komu štrone. Nije mesast, već ko mieh napuhan.

[23] Često bude djevojku koja izbijena, neznaduć za vragoluk ikakov.

JEZERA NAOKOLO IMOTSKOGA POLJA

Napisao O. Šimun Milinović

Nije možda u svoj zagorskoj Dalmaciji nenaručnijega, s toga niti nepoznanijega priedjela, što je od Cetine do Neretve. Svak si ga jedino goletnim, kršnim i pustim zamišlja, uz to i nepogodnost putovanja je sa znatnimi troškovi skopčana, čine, da mu se svak izmiče i uklanja; a on ipak sadržaje toliko znamenitih i krasnih osobina, budi s gledišta prirodoslovnoga i bajoslovnoga, budi s jezikoslovnoga i povjestničkoga, kakvih riedko ima u svoj našoj domovini.

Nova cesta, štono je po starom rimskom "drumu" udarena, počimljući od Trilja - staroga Tilluriund, - provodi preko Budimir-gradine, Ciste (Tronum), Lovreća (Billubium), Mramora, Drumovine, Krivodola, Runovića - Rus Nova, Tialjina - i Bigaste k Duvnu (Delminiuru) i Neretvi, i navodi te svakuda na ogromne ruševine tvrdjava, gradina, gomila sličnih mogilam, svakodobnoga groblja, na ostanke velikih rimskih drumova; na mnogobrojne veličanstvene i osobite ljepote stećke ili mašete,* što te sve skupa neizmjerno iznenadjiva, zanima i najveću ti pozornost probudjuje. Pitaš napokon sam sebe: Kakva li je sred ove divljači morala biti zamašita kultura? Kako li se je kroz vjekove mienjala? Kojim li je narodom pripadala?

Nada sve ine iznenadit će svakoga putnika mnogostručne starine Lovreća. Ogromne ruševine "Gradine". Puk ti odlučno i jednoglasno tvrdi, da je to bio: "Prilip grad" a najbolje preostavše razvaline i sada nazivlje "Dvori Kraljevića Marka". Izpod gradine prostire se ljut, u sridi joj jedna okrugla umjetno napravljena ravan, na kojoj su obilježene točke, to su "Skakala Kraljevića Marka". Žive tu jošte mnogobrojna porodica "Marnjavaca", koja ti se najvećim ponosom odaje, da je roda Kraljevića, što i naš Kačić liepo pjevajući potvrdjuje:

Goji majka tri sina nejaka
U Lovreću više Opanaka.
Jednom ime Ulješa bijaše,
A drugi se Gojko zoviaše,

* Na nekih našao sam dugih hrvatskih natpisa sa starobos. pismeni.

Treće biše diete Vukašine,
Baš babajko Kraljevića Marka:
Bihu djeca roda gospodskoga,
Gospodskoga ali ubogoga.

Babo im se "Marnjavac" zoviše
On starinom Hercegovac biše
Od Lovreća "grada bieloga",
Ondolen je pleme "Kraljevića".

Nego sve ovo lasno zaboraviš netom na *"Berinovac"* stupiš, jer odtale jednim mahom pod oči uhvatiš svu prostranu Imotu* nekadašnju hrvatsku županiju, koja ti najčarobnijih prizora predstavlja. Čudnih li oporba i nadmetanja medju timi krasnimi ljepotami i najdivlačnijimi prirodnimi strahotami! Otvori ti se k jugu divno obzorje čak preko Neretve i mostarskih planina, a izmedju Zevelima, Vrana i preko Duvna s iztoku utiče ti pogled tja u Bosnu. Na visokoj brdini *"Podine"* (622 met.) opaziš odaljeni bieli varoš Imotski; pod tobom dolje, medju brdi i planinami stere se kao prosjelo i poniklo divno i pitomo "Imotsko Polje". Po obroncih uzdignutih mu strana, redaju se prebiela sela, kamo je najradišniji seljak posadio plodne vinograde i pitome vrtove, a poljem razveo protičuće rječice, natapajući njive i perivoje. U Dalmaciji nije radišnijega težaka do imotskoga priepoljca. Polje je na dvoje razdieljeno: *Proložačko* okruglo i *Imotsko* dielom na našem, a većinom na turskom zemljištu; u dno proložačkoga slievaju se vodurine (potok Topol) koje ga podušivaju, nekoć je bilo tuj ždrielo, koje je gutalo vodu i ljeti polje osušivalo, ali u vrieme turske navale zatvoriše ga i već mu se trag zatro. U sred vode zeleni se krasni otočić Proložac, gdje su Franjevci samostan imali, odakle su se u Imotski i Omiš preselili. Na sred polja je veliko *poljsko jezero,* uviek jednako razom površja napunjeno vodom, iz koga se na mahove pomole glasoviti ugori. Pri polju je sve pitomo i krasno, a po brdinah i podinah izmjenjuju se sa malimi gajevi, riedkimi ogradicami, nizkim grmljem najveće ljuti, česte hridine, upali prodoli i dolovi, a nad sve mnogobrojna raztvorena ušća gorskih jezera, štono se od Lokvičića do Imotskoga povrh Proložca redaju. Izmedju svih pak najznamenitija i najveća su: *Imotsko jezero i Crljeno jezero.*

Imotsko je jezero sa sjevero-zapadne strane tik uz varoš Imotski. Ono je slično polumjesecu, u koji je sa južne strane kao upalo strmo i nad jezerom visoko uzdižuće se brdo, koga ravnoteže prelazi u bezdano otvoreno jezero, te bi rekao: sad će se sve u taj grozni jaz strovaliti. Na tome brdu bila je tvrdjava i stari varoš Imotski, koga su Turci još god. 1463. zauzeli i do 1717. držali. Već su se zidovi srušili, a u sred ruševina još preostaje sama crkvica cjelovita, te je pogibno ulaziti u tvrdjavu, jer uzki prohodić otvoren je sa sjeverne strane, omala neopreznost oli vjetar može te u bezdan zanieti. Kao što je brdo tako su i

* I sada običaje puk nazivati: "Imotu" kad hoće da označi svu okolicu, a "Imotski" poglaviti varoš samo..

zidovi tvrdjave sa iztočno-sjeverne strane izvan ravnotežja, čemu se dosta načuditi ne možeš. Rub jezera obsizat će jedan kilometar, a dubina do kakvih 100 metara. U dnu mu je voda, koja kad presuši, a strane su mu kao listovi izrubljene. Rub ovoga, kao i svih okolišnih jezera, ne uzvisuje se niti spušta, već je sasvim razom zemljišta, u kom se je stvorilo, a budući pri brdu, s toga mu je gornji dio uzvišeniji, a donji je koliko i okolišno zemljište spušten. Sva jezera, pak i ovo pokazuje ti se mrklje, mračnije, naježenije ili razsvjetljenije kako kad u nj svietli zraci upadaju. Povieda se, a bit će i istina, da su Turci u vrieme ovoga vladanja na hiljade nevoljnih kršćana u ovo jezero bacali, te rado gledali razlaptivanje nesretnjaka niz te grozovite strahote.

Najznamenitije i najčarobnije jest: Crljeno jezero nad Proložcem do dva kilometra na sjever Imotskoga. Sve što je najstrahovitijega i najgrozovitijega mogla priroda u jedno sabrati, tu ti se predočuje. Propast, bezdan, strašilo, očajnost, stan osudjenika, užas, smrt, nesmiljenost, prokletstvo, da i pakao isti, rek bi, sve se u jedno sbilo. Što se je sredovječnih doba zamišljalo, da sukljajuće oduhe Etne i Mongibela iz paklenih propasti izhode, to bi se moglo i Crljenomu jezeru nareći, samo što ovo ne siplje goriva, niti ga je ikad sipalo, prem da bi to mogao lasno pomisliti, razgledajući mu okolišne strane kao plamenom razžežene i rek bi gorućim ognjem ožeravljene, od čega mu i ime: Crljeno jezero. Prezamjerna li ovoga jezera! Kad se nadnese, groza te obuzme i na um ti padne, da je tu možda obitalište nekakvih zlohudnih, očajanih i vrhunaravnih bitja.

Ne samo strahota mu, da li i prekozamjerna pravilnost svakoga iznenadjuje. Koliko se god može okom shvatiti, opažaš najpodpuniju geometričnu točnost u zaokruživanju i klinastom stješnjivanju u podzemne slojeve. Okolo stora zahvaćat će mu rub kakvieh 800-900 met., a od ruba niz prolom do vode bit će 150 do 200 metara neznadući nitko koliko u zemlju prodire. Lasno bi mogao pomisliti, da je točnu pravilnost mu umjetna i moguća ruka napravila i izdubla. Samo od zapadne strane proniklo je gdje što zeleni nizkoga grmlja. Naizbrojni rojevi pčela izlieću iz pukotina, a na oblake jata sivih golubova uzdižu se odatle i spuštaju se niz bezdanu prazninu u svoje pećinaste stanove, ne gdje im nitko na svietu ne nahudi. Niz gorostasne strane spuštaju se crljenkasti okamenjeni mosuri, ili sažarene pruge, te ti se prečinjava kao da se plamen i krv neprestano prolieva. Baciš li bud s koga mjesta golem kamen, prouzrokuje strašnu orljavinu i tutanj, koj se nekoliko časova razliežе u muklo raztežuće se mrmljanje, stvarajući nove susretajuće se odjeke. Još je strahovitije ako u tihoj noći kamen zakoturaš ili pušku opališ, jer tada odlieganje, jeka i orljavina s družuje se sa tužnim glasom neizbrojnih noćnih ptica, pak ti se pričinja kao da osluhivaš muklo jaukanje, cviljenje, plač i užas očajanih bića, koja te sa nesmiljenosti gorkieh jada ukoravaju i zaplašena te od propasti odturuju. Težko će i najsmjeliji dva puta osluhivati te čudne prirodne strahote.

Isto tako kada se nagli vjetrovi u toj praznini sbijaju i strašnim se vihorom na kolovrate motajući k dnu potiskuju, pričinjava ti se u istinu, da je zvižduk inatećih se vjetrova jaukanje i cičanje nekakvieh osudjenika. S toga i naš puk stvorio je i spojio sa oviem jezerom svakojakih prečudnovatih priča i poviedanja, koja mu označuju grozovitost. Tu je stan zlohudnih vila, one tuda i

kolo igraju; stvaraš im smetnju kada kamen strmo zakoturaš, jer im se djeca prepadnu; ako li kamen u "vilinsku sdjelu" pogodi, jao onomu, tko ga je bacio, jer će ga vile dostignuti i niz te strmeni baciti, kao što se je mnogim dogodilo, koji su obiest glavom platili. Ugrabljenu djecu tamo vile odnesu, pak možeš noćju razumjeti dječinji glas i smieh igrački. - Ovdje se i vukodlaci sakupljaju, jer im nitko trnovimi koci ne može nahuditi; a i vještice imadu ovdje svoje ročište pak se noćju opažaju, gdje pretvoriv se u zapaljene zublje po jezeru polieću, i mačići čuvaju ovdje sakupljeno i pokradeno blago; tko se umie s njimi sprijateljiti, kao što su to neki umjeli, postati će bogat. Nego je ponajpače s ovim jezerom skopčano i svuda po našem narodu razprostranjeno poviedanje o bogatom Gavanu i njegovih prosjelih dvorih. Više jezera na briegu poznaju se jošter zidine od nekakve sgrade, za koju se pripovieda, da je to skrajnji ostatak Gavanovih dvora, neka svak može upoznati kako se pod njimi zemlja provalila i ono jezero postalo.

Bogati Gavan imao je na storu onoga jezera previsoke i prekrasne dvore; njegovo je bilo sve Imotsko Polje i sva okolica pak je imao i čim biti bogat; živio je razkalašeno i proždrljivo, bio je prema svakomu nemilostiv osobito naprama siromakom; nije poznavao nevolje pak im je s toga uviek zatvarao vrata. Kako Gavan tako i supruga mu Gavanuša još lakomija i opakija, nije za Boga znala pak nije siromahu niti pomagala, nego mu se podrugivala i izsmjehivajući ga izpred vrata odgonila; gore gospoje pod suncem nije nigda bilo.

Gavan imao dosta sinova i kćeri, te je mislio u najvećem razkošju i zadovoljnosti uviek dane provoditi, svojim sinovom sve svoje bogatstvo ostaviti. Sinovi bili jur slični roditeljem, nesmiljeni prema biednim siromahom. Jednom Gavan sabra na gostbu sve svoje prijatelje, razkalašenike i proždrlice, pak su bili već svaku mjeru prećerali. U to doba u slici odrpana siromaha prikaže se jedan andjel ištući u ime božje koji mrvičak krušca za sebe i gladnu dječicu, koju je sobom vodio.

Netom Gavan opazi siromaha razsrdi se, jer mu u vrieme veselja dosadjuje, a sinovi i kćeri odmah potrčaše da razdražene pse odrieše, neka dosadne siromake razdru, te bi to po svomu običaju bili i uradili, da se ne bude uzprotivila mater im Gavanuša, ne žaleći tobože siromahe, već jer je noseća bila, pak se je za sebe bojala, da joj ne bi naškodilo. Diže se, uze samo mrvičak kruha, što je proždrlosti preostalo bilo, udieli ga siromahu, ali mu ga ne pruži rukom, već ga na lievu nogu metnu i turi pred siromaha, govoreć: "uzmi gladniče i zahvali našoj blagodarnosti." Andjel uzme kruh, poljubi ga i razdijeli medju dječicom. Uz to počme moliti gospodju Gavanušu: "Daj mi, gospojo, na put božji i kapljičak vode, da zagasim osušena usta, a Bog će tebi dati čestitost u tvome porodu i imanju". A ona udari nogom siromaha odgovarajući mu: "Što će meni Bog tvoj, dok je meni Gavan moj".

Kad to čuo andjel, sbaci sa sebe siromašku odoru i prosievne nebeskom svjetlošću, te ognjevitim mačem prokune Gavana i gospoju, sinove, kćeri, gostbenike i dvorove, te se diže u visinu sa andjeli. U taj čas započme strašna trešnja, sjevatanje i grmljavina; raztvori se zemlja, prosjedoše se dvori, stvori se "Crveno jezero" u koje upade Gavan, i sva mu družba te će tu ostati do sudnjega dana.

Piše Š. Milinović

ZADARSKA I MAKARSKA ALKA

Vriedno je još spomenuti, kako su se do nedavno obdržavale alke i u drugih mjestih u Dalmaciji.

Tri vrste obdulja ili alka bijahu u Dalmaciji u običaju, koje su sada osim sinjske sve zanemarene ili zabranjene. *Prva* se je trkala na konjih i ova je uviek najsjajnija bivala, jer bi vitez na konju trčuć najviše slobode i okretnosti na vidik iznosio, te koji bi ponajviše puti kopljem u alku pogodio, taj bi dakako dobitnikom bio. Takve su junačke igre u običaju bile u Zadru, Makarskoj, Imotskom i Sinju a sviem je povodom bila kakva narodna uspomena. *Druga* se je trčala pješice i bješe ušla u običaj u Spljetu, Šibeniku i Skradinu, i njoj bijaše povod narodan a trkaocem narodna odjeća poglavitim uvjetom. *Treća* je bila "moreska", na kojoj je množtvo mladića u narodnoj odjeći prikazivalo mačem u ruci rat na isto toliku vojsku crnaca ili Turaka, koji bi dakako gubili. Ta se bitka izvodila umjetno i po mjeri (taktu), i to ponajviše u Spljetu, Zadru, Šibeniku i Korčuli. Još su mnogi živi u Spljetu i Šibeniku, koji su ju igrali, jer nema tomu triest godina, što je prestala. Čujmo najprije, kako je alka u Zadru započela.

Po smrti Ljudevita I. 1382. prionuše Zadrani dušom i tielom uz Hrvate i hrvatsku bunu , na čelu joj bijaše isti biskup zadarski Petar Matafaris sa Ivanom od Paližne i Ivanom banom. Kraljice Jelisava i Marija udušiše u krvi bunu u Zadru. Po izdajničkoj smrti Karla Dračkoga sin mu Ladislav Napuljski bje pozvan na priestolje hrvatsko. On dodje g. 1403. u Zadar, držeći ga gradom, koji je sasviem hrvatski ćutio i na čelo hrvatskoga pokreta stupio. Sad siluju Zadrane, nek se odrode a svi su ih vjekovi najuže sdruživali s Hrvatskom!

U Zadru dočekaše Ladislava s velikim veseljem Zadrani isti, i hrvatske velmože; s toga se on u Zadru u crkvi sv. Krševana, uz najveći uzhit "kraljem hrvatskim" okruni. Nego Ladislav ne znade se tim prilaganjem i hrvatskim zanosom okoristiti. Poče sa svojimi puljizi kruto, opako i mrzko vladati, što je najprije Zadranom a onda sviem Hrvatom do zla boga dodijalo. Po tom Sigismundova stranka rastla i Hrvati se počeli s njom izmirivati. Videći Ladislav, da mu stranka rad njegove bezumnosti slabi, nanese najveću sramotu Zadranom i inim Dalmatincem, jer ih proda Mletačkoj. Zadrani, nešto s mržnje

rad postupanja Ladislavljeva, a nešto uzprkos Sigismundu, koga su iz sve duše mrzili, hineći volju za nevolju, ukazaše se radostni, što opet dolaze pod vlast mletačku, jer bi se oni radje makar komu bili predali nego li Sigismundu, koji je toliko zla počinio Hrvatom i Zadranom rad njegovih čuvstvâ hrvatskih. U uspomenu dakle toga pripadaja pod vlast mletačku g. 1409. ustanoviše igru alke. Kadno pako Mletčani počeše Zadru obećane i zajamčene slobode krnjiti i uztezati, onda Zadrani g. 1458. preustrojiše alku sasviem na narodnu ili hrvatsku.

Zadrani dakle od to doba izticanjem hrvatskoga osjećanja i narodnoga ponosa uzeše trčati alku po načinu, koji je sada Sinjanom u običaju, te su toliku zanositost na vidik iznosili, i toliko na sprave i odiela trošili, da je g. 1770. trebalo zakonom opredieliti te troškove. Alku su trčali u "calle Carriera ili Carriera" od "correre" trčati* te se i sada istim imenom zove. Zametnuv taj običaj po koji put samo za malo izvodili su Zadrani tu junačku igru sve do godine 1820.

Kao što se je alka ustanovila u zasvjedočaj radosti, što je Zadar g. 1409. Mletačkoj pripao, tako se je g. 1818. trčala pred carem i kraljem Franjom Josipom I. u dokaz još većeg veselja, što je Zadar izpao iz lavskih čeljusti, i opet nakon tolikoga vremena došao pod vlast hrvatskoga kralja. Onda se je dakako sasvim scienilo i radostno očekivalo, da će se Dalmacija što prije sa Hrvatskom sdružiti; zato su Zadrani onda pred carem toliko izticali svoje Hrvatstvo. Zadrani su u svojoj narodnoj odjeći, kaže nam Talianac Lago (Mem. sulla Dalm. V. I. pag. 350) - in nazional costume - alku trčali, te caru tim očito izjavili očito, da su Hrvati, da se što prije sa Hrvatskom združiti žele. Zadrani se onda dobro spominjahu, kakva ih je sretnija prošlost sa Hrvatskom spajala, te su i hrvatskim čuvstvom opojeniji bili nego li danas. Nesretna nastupivša politička spljetkarenja pomutiše bistre pojmove, po tom od najnarodnijega grada postade Zadar igraća kocka političnih hitrolija. Ali sve, što se čini i što se je postiglo, nenarav je i plod pomrkivanja i zastrašivanje u doba nesviesti. Duh hrvatski bješe u Zadru osobito od vremena Krešimirova zavladao i sve drugo nadmašio, te ga može samo hitrolija za koje vrieme ušutkati, ali nikako udušiti, dične uspomene, sveto pravo i svestrano shvaćanje prave koristi moraju ga opet uzbuditi.

U Imotskom trčala se alka velikom zanesenostju sve do okolo g. 1840. Imoćanin je po naravi svojoj živ kremen, okretan, čvrst, hitar, hrabren, ponosit hrvatskim plemenom i tolikimi pobjedami, zato mu i alka bijaše mila, a on srećan, kad ju je trčao. Još mnogi živu, koji su posljednju alku u Imotskom trčali.Pak imadu pravo stariji Imoćani koreć mladji naraštaj, što su povedši se za nazovi prosvjetom zanemarili stari narodni običaj, a privoljeli nekim lakrdijam, kojih ne ćemo, da se zovu naše.

I u Makarskoj se je najsjajnije alka trčala. Makarsko primorje spada medju najznamenitije priedjele naše hrvatske domovine. Tu žive narod, komu na prikladnosti i junačtvu, na razboritosti i poštenju, pa ni na hrvatskom ponosu ne ćeš naći vrstnika. A i kako ćeš, kad ga krepki biokovski i čisti zrak

* Lago, Mem. sulla Dalmazia V. I. pag. 272.

sinjega mora budna i čvrsta odgaja? U Makarskom primorju rodilo se je množtvo učenih i vrlih muževa, a da se ne bude rodio nitko drugi već samo naš neumrli Kačić, dosta bi mu bilo slave. Dobro se znâ, da je makarsko svećenstvo prošlih vremena bilo najizučenije u svoj Dalmaciji.

I primorkinje su onoga kraja svakom ljepotom i dobrotom na glasu. A ljube pjesmu i u pjesmi slavu junačtva.

Ne ima dakle biti nikomu za čudo, što se je odavna u Makarskoj junačka alka započela trčati i to toliko svečanim načinom kao nigdje. Makarska je alka i s toga najznamenitija, jer je jedina bila, koju su vitezovi iz sve Dalmacije mogli trčati, što se drugdje nije dopuštalo. Kako je primorac prijatelj slogi i dočekljiv, razturile bi se knjige pozivnice po svoj zemlji, te su dolazili Splječani, Kašteljani, Omišani, Imoćani, Sinjani, Vrgorćani, Neretvani i drugi Dalmatinci, da se na junačkoj borbi složno ogledaju, i nadmeću. Ta je alka i s narodnoga gledišta bila najznamenitija, jer se u Makarskoj sakupljahu najugledniji muževi iz sve srednje Dalmacije, te si povjeravahu tuge i jade, i sve boli srdca svjetujuć se, kako bi se moglo pomoći. Tu se dogovaralo i odlučivalo, kako će najbolje odbijati tadašnje turske nasrtaje i viečalo se i uglavljivalo, kako se valja braniti od zavidne mletačke vlade, koja je na svaki duševni pokret našega naroda vrebala te ga u začetku radila ugušiti. Na tih je sastancih i dogovorih često puta iskra narodna vrcnula i svom Dalmacijom sievnula. Oj! koliko je puta na tih sborovih pjesnik Kačić svojim umom budio narodnu samosviest, iz sve duše preporučujući bratinsku slogu a u svojih pjesmah ovjekoviečio dičnost junačkoga srdca i pregnuća. U Makarskoj je i prva buna zasnovana i buknula proti Francezom.

Svaki će ti Makaranin s osobitim ponosom pokazati prstom u tri visoka, debela i za čudo razgranjena briesta uz grad kraj mora, uzrastla na fratarskom mandraču pod osinj kojih često i često puta skupljahu se na sbor stari primorci. Oj! koliko puta sačuvaše pod tiem povjestničkim briestima vjeru i narodnost od himbe i lukavštine tudjinske? Po staroj se navadi i sada primorci tuj u sbor sakupljaju, a znamenit je bio sbor g. 1848. Po tajnom nagovoru nekih pridošlih prekomoraca počeše se neki za njimi povoditi i na bana Jelačića himbene laži pronosit. To se poput munje po primorju razglasilo, pak iznenada, u tili čas, kao iz oblaka padoše oružani primorci pod brieste. Tuj na sav glas uglaviše i proglasiše viernost svomu kralju i hrvatsko-dalmatinskomu banu Jelačiću; tko god uz tu odluku ne pristane, imade mu se onoga časa glava odrubiti bez razlike osobe ili stališa. Takovi se onda prikazaše naši primorci.

Najznamenitija se alka trčala g. 1781. a najposljednja g. 1832. u čast domorodnomu sinu Pavlu Miošiću, kad je prvi put biskupom spljetsko-makarskim u Makarsku prispio.

Alke su bile povodom i gdjekadašnjemu prenuću naših vilâ. Na sinjskih se je alkah više liepih pjesama izpjevalo, koje sam čuo, gdje ih Sinjani pjevaju po ulicah, ali mi nijedna ne dodje ruke, da ju mogu objelodaniti. Ali se namjerih na jednu knjižicu, koja opisuje makarsku alku a ovaj joj je naslov: "Striljanje alke. Dvi pisme složene i prikazane u čast i poštenje gospode makarske u Mletcih g. 1782." Ove ću dvie pjesme od rieči do rieči pripisati i na kraju priložiti, ne rad viednosti književne, jer te im nema, već ako bi baš prostora u

"Viencu" preteklo, da obe ili barem polovicu prve uvrstite, u potvrdu moga poviedanja; neka vide Dalmatini, kako su još za onih nepogodnih vremena naši predji u slogu potjecali i hrvatskim se imenom ponosili.*

Što neki odnemariše te narodne zabave, običaje, igre, i nošnju te isti jezik hrvatski, gdje se nije do nazad dvaestak godina talijanski ni pisnuti znalo, to su dakako najkrivlji učenici povraćajući se sa stranih sveučilišta, a opojiv se tudjinskim duhom i zamrziv na sve, što nije talijansko ili velikogradjansko, kanda će mnogobrojni puk naš isto srednje gradjanstvo ikada pokrenuti napried na bečku ili padovansku!

Pjesma o alki

Na hiljadu i sedam stotina,
Osamdeset i jedna godina,
Na dvadeset još i pet Aprila,
Uranila prije zore vila.

Podvikujuć zvaše s Biokove
Od Makarske mlade vitezove:
Na noge se, sivi sokolovi,
Eto vami po moru brodovi.

Dojedrit će tute do dvi ure
Knez od Hvara, Balbi Providure.
A od Splita velika vlastela.
I junaci od bielih Kastela.

Svak svog konja iz podruma vadi,
Eto k vami Omišani mladi;
A po kopnu, eto vam Sinjana;
Na noge se, eto Imoćana.

Svi ti idju, da očima vide,
Istinite jesu li beside;
Jer su čuli, da jeste junaci
Na oružju, kano i Poljaci.

Njim junačtva naša pokažite,
Pred fratarski manastir hodite,
Alku ćete ondekar smirati,
I ko Sekul jabuku striljati.

Pak kad vide, neka nas poznadu
I pohvalu dostojnu nam dadu.
Neka kažu, neka nas proglase,
Da pred vami svi odstupe na se.

Kad to začu Tomičiću Frane,
I viteže mlad Kojiću Zane,
Dugaš Ante, i s njim Marko Tuta,
i Trziću Rade, zmija ljuta,

Majstorović Mate, Kačić Kleme,
Kojeg'no je od starine pleme,
Ivičević, Ivanišev Grgo,
Svih ih devet sve po redu vrgo;

Svoje brze konje posidoše
Pred fratarski manastir odoše.
Slidjahu ih izvanjska vlastela
I glavari od primorskih sela.

Klemente je Ivaniševiću
Medju svima kô ruža u cviću,
On je glavar i vodjak za diku,
S golom sabljom na konju veliku.

A drugog mu držahu kô lava,
Do četiri sluge, nek je slava.
Na kom čultan sa zlatom bijaše,
A odora sva kô sunce sjaše.

Vodjahu ga gole držeć mače,
A on zviždi od sile i skače.
Alesandro pak prid njim idjaše,
Trubljom trubi, a na konju jaše.

Tamburla im dade knez od Hvara,
Da prid svima zvoni i udara.
Kad prid bili monastir pridjoše,
Namišćenu tu alku nadjoše.

* Žalimo što nemamo više prostora, te s toga evo samo pjesme druge.

Od mandraća i prastarog brista
Trćat ćete do ovoga mista.
Neka zemlja strese se i sječi,
kad tamburin udre i zazveči.

Konjma vašim razljutite zube,
Onda trčte kad trublje zatrube;
Svak po redu kako se pristoji,
Slišajte me, vitezovi moji.

Zatim sgleda tri silna junaka,
Do dva naša, jedan od Mletaka,
Pak zazovnu onda Piera Titu,
Nek prostire velud, svilu, svitu

Prid plemiće i prid vitezove,
Prid gospodu i mlade knezove,
Kolunela Niku Nonkovića
I prid Balbu mletačkog plemića

I prid Petra Nikolića kneza,
Od starine silnoga viteza.
Pak ih poče ponizno moliti
I ovako njima govoriti:

Kolunele, Nonkoviću Niko,
Sve krajine poštenje i diko!
S knezom hvarskim, svitlim gospodinom,
Sidi s desne s Balbi vlastelinom;

A s live će knez Nikolić sisti,
Poznajem vas da ste ljudi čisti,
I glavari sva tri izvrstiti,
Vi imate danas sudci biti.

Što prid vama razastrto stoji
Znam: dat ćete, komu se pristoji,
Buduć da sam vas, obra i naša,
Oprostit će, znam, dobrota vaša.

Stani i ti Jakove Marini,
Piši punte, tko veće učini;
Svakom pravo neka nije škoda,
Jer si i ti gospodskoga roda.

Mili Bože, velikoga čuda,
Gdi svak gleda naokolo svuda;
Markjo Balbi providur od mista
S live strane, s njim gospode trista.

Kad sidoše na pristolju sudci,
Trknu s kopljem Tomičić u ruci,
Prvi snimi svim alku za diku
Na djogotu konju priveliku.

Za njim leti Kojić kano srna
Ol' kakono iz lumbarda zrna,
Vranac mu je dobar, trće ljuto,
Alku smiri junački i kruto.

A za njim se Dugašu otišće,
I on smiri usred alko višće:
Pohvališe njega usta svaka,
I gospoda ista od Mletaka.

Pak poleti za njim onog puta
Na zelenku konju Marko Tuta,
Strilja, sasvim da je ruka liva,
Jer junacim ka i desna biva.

Rade Trzić za Tutom je peti,
Na gizdavu on konju poleti,
Stisnuo se biše kono soko,
Alku smiri, gdi mu sgleda oko.

Majstorović Mate ter se trže,
Sasvim da mu konj i pini i hrže,
Kopljem alku smiri tako čisto,
Gdi je hoće, i gdi joj je misto.

Sedmi trknu Klemente Kačiću,
Leti junak na konju vrančiću,
I ustrili alku usrid sride,
Ter je nosi da je sudci vide.

Ivičević na konju zaigra,
Alku smiri, leteći ko tigra.
A djoginu na nos pina skače
Kô dupinu iz mora kad izskače.

A deveti Ivaniševiću
Grgo leti kô vrli plemiću,
Sinu, sgrmi, a zemlja se strese,
Alku smiri, na koplju odnese.

Imadiše konja kô labuta.
Trčali su po redu tri puta;
Veselje je, ne može se više,
Jer svi alku dobro pogodiše.

To gledajuć izvanjska vlastela
Zavapiše: pamet nam se smela,
Ne umimo hvalit vas zadosti
Ni izkazat vaše hrabrenosti.

Bolje nam je mučat neg' reć malo,
Oj, Makarska, diko i pohvalo.
Kad porodi take vitezove
I junake prave sokolove.

A Josafat niki Franka-Vila,
To gledajuć proplaka od mila.
Zareče se: pisat će do Pulje,
Makarani ko vrh vode ulje.

Svi junaci po svitu su voda
Ovi ulje vrhu svi naroda,
Kad s Mardulje voziše Splićani
Tko uveze nego Makarani?

Tko uteče, tko li im odskoči?
Neka dojde, neka zasvidoći.
Tko odvrže kamenom s ramena?
Slavnijega tko li je imena?

To izreče, a sudci pozvaše.
Ter Kačiću Klemi velud daše,
Kojić-Zani svilu plemenitu.
A Trziću Radi lipu svitu.

Da bijaše još obdilje više,
Svim bi dali, jer dostojni biše,
Buduć da su vitežki smirali.
Svak ih slavi, uzdiže i hvali.

Vratiše se k Makarskoj na zada.
Razjašiše konje po srid grada.
Pak se časte i čine šemluke,
Svi prid njima skidaju klobuke.

Što ja vidih, to sam vam i kaza:
Makarani svitlog su obraza.
Oprostite ne umidem bolje.
Ko zna lipše, široko mu polje.

Skazalo je moje slabo znanje
Sve istinu, ni više ni manje.
Ne bojim se s tog prikoren biti
Od onizih, koji budu štiti.

S čim ostajem na zapovid vašu.
Niti pitam, kano niki, čašu.
Nego da mi svi dobro želite.
I što rekoh malo: oprostite.

Grobnica fra Šimuna Milinovića u Baru

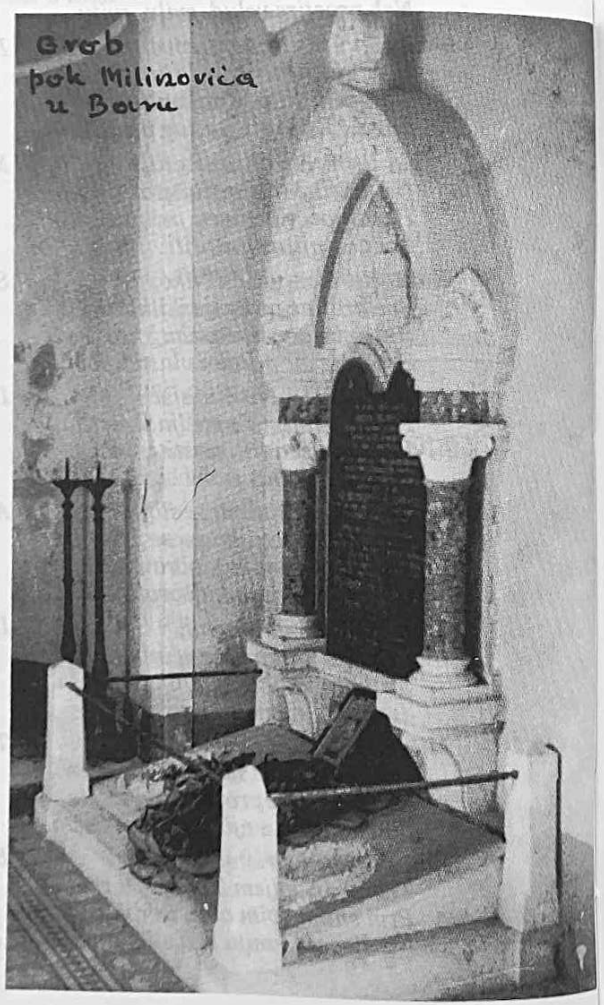

PLAMEN IZ KAMENA

Romansirani životopis fra Šimuna Milinovića

Prigodom Milinovićeve proslave trebalo je u jednom ovećem radu iznijeti njegov život i rad. To je učinjeno u knjizi *Plamen iz kamena.* Sastavio ju je fra Vjeko Vrčić. Tiskana je na 207 stranica običnoga formata u tiskari "Franjo Kluz" Omiš 1985. god. Lijepe plastificirane korice s naslovnom slikom lovrečkog stećka (crtež pisca knjige), ugodan tisak i veliki broj fotografija, čine knjigu privlačnom. Na pročelnoj stranici prikazan je u bojama plemenski grb Milinovića, koji je izveden iz Grbovnika u Franjevačkom samostanu u Fojnici.

Nakana je pisca bila iznijeti na vidjelo životopis toga velikana Imotskoga kraja. Dokumente za njegov život i rad u franjevačkoj provinciji Presvetog Otkupitelja nije bilo teško pronaći u domaćim arhivima. Posebno u arhivu Franjevačke klasične gimnazije u Sinju, gdje je proveo glavninu svog života dok nije otišao u Crnu Goru. Za njegov rad u Barskoj nadbiskupiji piscu je poslužila njegova "Autobiografija", koja se čuva u arhivu Nadbiskupije. Pisac se dobro upoznao s poviješću Milinovićeva plemena i lokaliteta vezanih uz njegov život na Lovreću i u Opancima. Bio je u Baru, a proputovao je i po ostalim mjestima Crne Gore koja su vezana uz njegov život.

Da se čitatelju pruži bolja slika kraja u kojem se Nadbiskup rodio i prilike u kojima je živio, pisac ga je proveo, u obliku romana, kroz običaje, kulturne i političke prilike koje su vladale u Imotskoj krajini polovicom prošlog stoljeća. Zbog toga je prvi dio knjige za Imotsku krajinu mnogo zanimljiviji i korisniji. Drugi dio govori o Milinovićevu životu u Baru i Crnoj Gori. Malo je udaljeniji od našeg kraja, pa nije toliko zanimljiv za čitatelja kao prvi.

Ovaj romansirani životopis fra Šimuna Milinovića dobro će doći čitatelju i radi usvajanja hrvatskoga jezika. Pisao ga je čovjek koji je rođen u Imotskom, a lektorirao ga je prof. dr. Mate Šimundić, sin lovrečke župe i vrsni poznavatelj hrvatskog jezika.

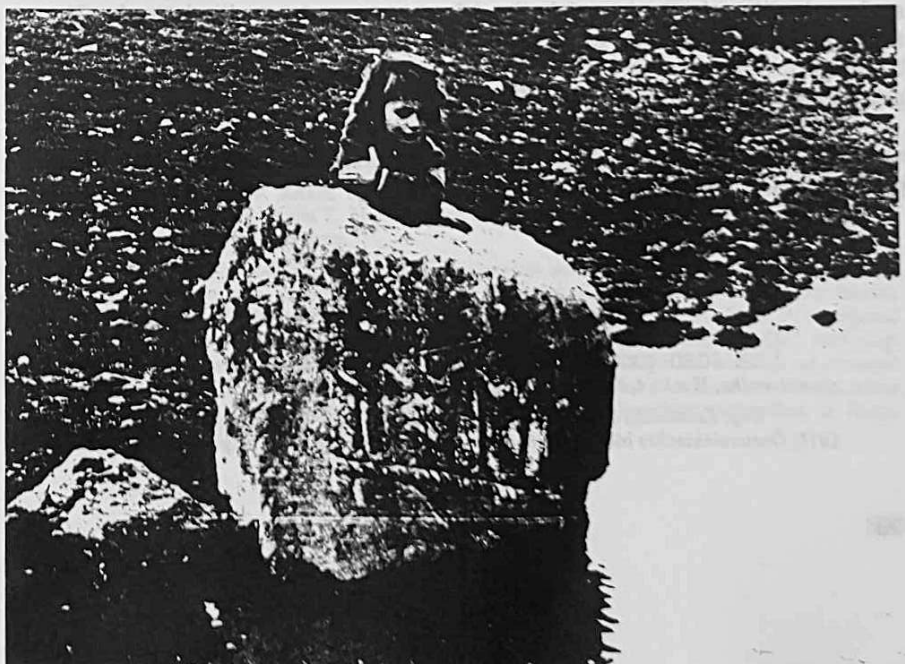

BIBLIOGRAFIJA NADBISKUPA FRA ŠIMUNA MILINOVIĆA

Fra Šimun Milinović (1835.-1910.), franjevac Provincije Presvetoga Otkupitelja (Split), profesor i ravnatelj Franjevačke klasične gimnazije u Sinju, kasnije nadbiskup u Baru (Crna Gora), izuzetna je i markantna osoba među hrvatskim kulturnim i društvenim radnicima, a osobito kao nadbiskup pri kraju XIX. i na početku XX. stoljeća.

Nažalost, nitko još nije napisao monografiju o njegovu životu i djelovanju, iako je Milinović to zaslužio. No, ipak nije zaboravljen. Kroz proteklih više od sto godina povremeno se mogu susresti publicistički i znanstveni radovi o njemu i njegovu djelovanju. Tako su se nanizale brojne bibliografske jedinice. Među njima posebno padaju u oči one iz 1886. i 1887. godine, kada je postao nadbiskupom u Baru, zatim iz 1910. godine njegove smrti i napokon iz 1985. godine u prigodi održavanja znanstvenoga skupa u njegovoj rodnoj župi Lovreću. U tim godinama pojavilo se još više novinskih članaka i obavijesti (nekad i vrlo kratkih) o njegovu imenovanju za nadbiskupa, o smrti i pokopu te o spomenutom simpoziju. Jasno je da nije potrebno svaku vijest registrirati u bibliografiji. Ipak za te godine u ovom radu navedeno je nešto više jedinica, da bi se moglo vidjeti, kako je javnost pratila fra Šimuna Milinovića i zbivanja povezana s njegovim životom i djelovanjem.

Kao i obično i ova je bibliografija podijeljena na *autorsku* i *predmetnu*, a svaka od njih najprije donosi *knjige i brošure*, a onda *studije i članke*. U autorskoj se može zapaziti da je Milinović pretežno obrađivao povijesnu problematiku, uglavnom iz Južne Hrvatske, i ozbiljno i trijezno pisao o raznim pitanjima, kako to ističe dr. Josip Bratulić.[1]

Pišući o Milinovićevu životu i djelovanju neki su pisci tome pristupili znanstveno i istraživački, a većina je pisala publicistički i informativno. Njegovo je ime ušlo i u neke *zbornike i leksikone*.[2]

[1] DR. JOSIP BRATULIĆ, *Fra Šimun Milinović u krugu hrvatskih ćirilometodskih znanstvenika*, K a č i ć, XIX-XX/1987-88, 172.

[2] Usp. *Znameniti i zasluźni Hrvati...*, Zagreb 1925; *Franjo među Hrvatima*, Zagreb 1975; *Oestereichisches bibliographisches Lexikon*, Wien 1975. (v. naprijed u bibliografiji).

Objavljen je i manji dio *njegove korespondencije* (Strossmayer, Pavlinović i dr.),[3] dok veći dio toga posla čeka zauzetoga i marljivoga radnika. Rukopisi nisu uzimani u obzir.[4]

Ne treba ni napominjati da je i ova bibliografija nepotpuna (jer je to sudbina svake). Posebno ovdje nisu navedeni brojni novinski članci na stranim jezicima (njemački, francuski i talijanski) objavljeni u onodobnim novinama u povodu njegova imenovanja za nadbiskupa i u povodu njegove smrti. Također je do srpskih i crnogorskih publikacija bilo vrlo teško doći. No, i ovo što je prikupljeno svakako je materijal koji zaslužuje pažnju, upozorava na osobitost Milinovićeva života i djelovanja, a ujedno je poticaj mlađima, da se netko odluči na ozbiljnu i sveobuhvatnu monografiju o nadbiskupu fra Šimunu Milinoviću.

I. AUTORSKA BIBLIOGRAFIJA

A. Knjige i brošure

1. *Crtice o slovenskoj liturgiji, ...* Preštampano iz "Katoličke Dalmacije". Na uspomenu tisućeg goda glagoljice. U Zadru 1880., 160.
2. *Biač*, starodavna hrvatska prestolnica u Kaštelim... U Zadru 1886., 37+1.
3. *Cetinski knez Domaldo...* Zadar 1886., 124+1.
4. *Pastirnica svećenstvu i vjernome puku nadbiskupa barskoga.* U Rimu 1886., 17+1.

B. Studije i članci

1856.

- *Pramaljeće,* Sinj, 14. lipnja 1856., G l a s n i k d a l m a t i n s k i, VIII/1856., 50, 4.

1857.

- *Davni Delminio,* G l a s n i k d a l m a t i n s k i, IX/1857.

[3] Usp. ANTE PALAVRŠIĆ - BENEDIKTA ZELIĆ, *Korespondencija Mihovila Pavlinovića*, Split 1962. - Posebno je pitanje pojedinih pisama koja su više puta objavljena i komentirana, npr. RADE PETROVIĆ, *Nacionalno pitanje u Dalmaciji u 19. stoljeću*, Sarajevo 1968. i recenzija T. Macana o toj knjizi. (v. naprijed u bibliografiji). Takva pisma u ovome radu nisu navedena.

[4] Među rukopisima posebno je dragocjena *Autobiografija*, koju je na latinskom jeziku napisao sam nadbiskup fra Šimun Milinović. Original se čuva u arhivu Barske nadbiskupije (*"Ecclesiae Diocletanae et Antibarensis historia..."*, p.183-188). Prvi prijevod donosi ovaj zbornik. - Također je vrlo vrijedan rukopis: FRA PETAR BAĆIĆ, *Nekrolog. Spomen-knjiga pokojnih redovnika Provincije Presv. Otkupitelja u Dalmaciji od davnijih godina do godine 1925.* Rukopis na preko 500 stranica donosi podatke o brojnim fratrima Provincije Presv. Otkupitelja. Čuva se u arhivu Franjevačkog samostana u Sinju. Milinovićev je život na str. 225-227.

1859.

- *Kratko opsivanje Lovreća u Dalmaciji s narodnimi običaji*, Arkiv za povjestnicu jugoslavansku, 1859., knj. V, 206-217.

1861.

- *Mendajđija*, Glasnik dalmatinski, XIII/1961., 35, 4.
- *Pievaocu narodnome o. Andriji Kačiću Miošiću.* Na stoljetni svečano proslavljen dan, Glasnik dalmatinski, XIII/1961., 36, 4.

1863.

- *O Sinju u Dalmaciji s okolišnimi starinami*, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, 1963., knj. VII, 129-146.

1873.

- *Hrvatske uspomene u Dalmaciji*, Vienac, V/1873, 11, 169-173; 12, 187-190; 13, 200-203; 14, 218-220; 32, 505-508; 33, 522-525; 35, 553-557; 36, 568-570; 37, 587-589; 38, 605-607; 39, 620-621; 40, 634-637; 41, 652-653.
- *Hrvatske uspomene u Dalmaciji*, Narodni list, XII/1873, 44, 48, 79.

1874.

- *Hrvatske uspomene u Dalmaciji*, Vienac, VI/1874, 36, 571-573; 37, 587-589; 38, 605-607; 39, 620-621; 40, 634-637; 41, 652-653.
- *Slap na Krci*, Obzor, IV/1874, 47.
- *Hrvatske uspomene u Dalmaciji*, Narodni list, XIII/1874, 73-83, 86.
- *Mattioli i Tourenfort*, Vienac, VI/1874, 45, 716-717.

1875.

- *Hrvatske uspomene u Dalmaciji*, Vienac, VII/1875, 16, 257-260; 17, 277; 18, 292-295. (Tu je i *"Pjesma o alki"* iz knjižice *"Striljanje alke"*. Dvi pisme složene i prikazane na čast i poštenje gospode makarske, u Mletci g. 1782.)
- *Hrvatske uspomene u Dalmaciji*, Narodni list, XIV/1875, 35-36, 38, 41-42; 44, 45-46.

1876.

- *Jezera naokolo Imotskoga polja*, Vienac, VIII/1876, 22, 357; 49, 802-804.
- *Knin*, Vienac, VIII/1876, 6, 89+91-94; 7, 107-108+110-111.
- *Sinj*, Vienac, VIII/1986, 32, 531-536.
- *Zadar hrvatski grad*, Narodni list, XV/1876, 95; 96; 97; 98; 99; 100; 101; 102; 103.

1877.

- *Zadar hrvatski grad*, Narodni list, XV/1877, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11.
- *Slap Krke blizu Skradina*, Vienac, IX/1877, 4, 64 (?).
- *Prilog k radji "Zadar hrvatski grad"*, ..., Narodni list, XVI/1877, 15.
- Prof. G. D., *Kratki pregled jugoslavenske povijesti*, Narodni list, XVI/1877, 57, 58, 59, 60.
- G. D., *Panslavizam - Slavenska uzajamnost*, Narodni list, XVI/1877, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76.

1878.

- *Nekoliko crtica o Slovenih*, Narodni list, Podlistak, XVII/1878, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69.

1879.

- *Stećci*, Vienac, XI/1879, 8, 126-127; 9, 140-143.
- *Kako su u Dalmaciji birali hrvatske kralje?*, Hrvatski učitelj, III/1879, 2, 23-26; 3, 42-44; 4, 57-59.

1881.

- *O pečatu iskopanom na Lovreću kod Imotskoga*, Viestnik Hrvatskoga arkeologičkoga društva, III/1881, 3, 88-89.
- *Slavenska liturgija*, Katolička Dalmacija, XII/1881, 1, 2-3; 4, 2; 5, 2; 7, 2; 9, 2; 23, 3; 26, 2-3; 28, 2; 37, 3; 38, 2; 42, 4; 43, 3; 45, 2; 46, 2; 48, 2; 49, 2.

1882.

- *Slavenska liturgija*, Katolička Dalmacija, XIII/1882, 37, 3; 38, 2; 42, 2; 43, 3; 45, 2.
- *Biskup Juraj Dobrila*, Narodni list, XXIII/1882, 9.

1883.

- *Solinski Sustjepan*, Viestnik Hrvatskoga arkeologičkoga društva, V/1883, 1, 13-17; 3, 71-77.
- *Drid*, Viestnik Hrvatskoga arkeologičkoga društva, V/1883, 4, 109-115.

1884.

- *Solinski sv. Petar*, Viestnik Hrvatskoga arkeologičkoga društva, VI/1884, 2, 43-50.
- *Solinski sv. Petar*, Narod, I/1884, 25, 26, 28.
- *O. Š. Milinović iz Sinja* ("Dopisi"), Viestnik Hrvatskoga arkeologičkoga društva, VI/1884, 4, 120-121.

1885.

- *Sv. Petar od Klobuka*, Viestnik Hrvatskoga arkeologičkoga društva, VII/1885, 3, 77-82.

1886.

- *Potravski Kotromanići*, Vienac, XVIII/1886, 2, 25-30.
- *Cetinski knez Domaldo*, Narodni list, XXV/1886, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54.
- *Biač*, Katolička Dalmacija, XVII/1886, 71, 2-3; 72, 2-3; 73, 2; 74, 2-3; 76, 2-3; 77, 2-3; 78, 2; 79, 2-3; 81, 2-3; 83, 2-3; 84, 2-3; 85, 2; 86, 1; 87, 1; 88, 2-3.

1887.

- *Biač*, Katolička Dalmacija, XVIII/1887, 1, 2; 2, 2-3.

1888.

- *O glagoljici u Crnoj Gori*, Narodni list, XXVII/1888, 29.
- *O glagoljici u Crnoj Gori*, Hrvatska, III/1888, 90.

Fra Hrvatin Gabrijel Jurišić

II. PREDMETNA BIBLIOGRAFIJA

A. Knjige i brošure

1. *Kraj hladne ploče barskog nadbiskupa srpskog primasa o. Šimuna Milinovića*, Spljet 1910, 37.

2. Fra VJEKO VRČIĆ, *Plamen iz kamena*, Lovreć 1985, 27. - Romansirani život fra Šimuna Milinovića, barskog nadbiskupa...

B. Studije i članci

1886.

- *Fra Šimun Milinović u Rimu listopada 1886.*, Narodni list, XXV/1886, 81.
- *O. Milinović u Rimu*, Narodni list, XXV/1886, 82,2.
- *Posvećenje nadbiskupa Barskoga*, Narodni list, XXV/1886, 90, 2.
- *Omišani očekuju O. Š. Milinovića prije nego pođe u Bar*, Narodni list, XXVII/1886, 92, 3.
- *Novi nadbiskup barski*, Obzor, XXVII/1886, 257, 3 (10. XI1886.).
- *Novi barski nadbiskup*, Katolička Dalmacija, XVII/1886, 75, 1.
- *Fra Simeone Milinović*, Narod, III/1886, 98 (talijanski).
- *Nadbiskup barski naš suotačbenik*, Narodni list, XXV/1886, 71, 1.
- *Nešto u čemu je glagolj* (sic) *glagoljica*, Draškov raboš, IV/1886, 73 (ćirilica).

- O. JOSIP PAIĆ, *Šimun Milinović*, Vienac, XVIII/1886, 51, 809+819.
- VLADIKA DANILO, *Vojvodi Drašku i svoj hrabroj vojsci njegovoj*, Draškov raboš, IV/1886, 78.
- *Posvećenje barskog nadbiskupa*, Obzor, XXVII/1886, 262, 2.
- *Svečani doček Crnogorskom mitropoliti...*, Narodni list, XXV/1886, 102.

1887.

- *Doček katoličkog nadbiskupa barskoga u Crnoj Gori*, Obzor, 1887, 30, 1.
- *Doček preuz. g. o. Šimuna Milinovića* (sic) *barskoga nadbiskupa na Cetinju i Baru*, Glasnik jugoslavanskih franjevaca, I/1887, 3, 53-55.
- *Katolička crkva u Crnoj Gori*, Zastava, XXII/1887, 13 (ćiril.).
- *Nadbiskup o. Šimun Milinović u Crnoj Gori*, Narodni list, XXVI/1887, 11.
- *Sua Signoria... S. Milinović arcivescovo e metropolita di Antivari nel principato del Montenero a Sebenico*, Folium dioecesanum, VI/1887, 1, 5.
- J. KLAPEŽ, *Prigodom dolaska presvietloga nadbiskupa o. Šimuna Milinovića*, Katolička Dalmacija, XVIII/1887, 7.
- Y., *Nezaboravnom o. Šimunu Milinoviću presvietlom hrvatskom nadbiskupu zbogom iz bieloga Sinja*, Narodni list, XXVI/1887, 6, 1.
- *Prof. O. Šimun Milinović*, Viestnik Hrvatskoga arkeologičkoga društva, IX/1887, 2, 64.
- *N. P. prabiskup Milinović - Doček - Slavlje - Odanost*, Narodni list, XXVI/1887, 1, 2.
- *Odlazak N. P. Barskoga nadbiskupa Milinovića...*, Narodni list, XXVI/1887, 8, 3.
- *Dolazak prabiskupa - Doček - Slavoluk - Ulaz - Posjeti*, Narodni list, XXVI/1887, 12.
- *Zagrebački "Obzor"o dočeku nadbiskupa Milinovića u Crnoj Gori*, Narodni list, XXVI/1887, 14.
- *Biač, starodavna hrvatska priestolnica u Kaštelima*, Narodni list, XXVI/1887, 9.

1890.

- *Milinović, barski biskup, vrnuvši se iz Rima prišel je bil na Cetinje*, Slovanski svet, III/1890, 12, 201.
- JOZO MODRIĆ, *Štrosmajer i Milinović*, Obzor, LXI/1890, 168.

1891.

- *Preuz. nadbiskup Š. Milinović o "Korizmenoj poslanici"*, Glasnik biskupija bosanske i srijemske, XIX/1891, 10, 116-119; 11, 163-176.
- *Arcibiskup Milinović u Nikšiću*, Zastava, XXXVI/1901, 240, 3.

1898.

- *Nadbiskup Milinović o sv. o. Papi*, Glasnik biskupija bosanske i srijemske, XVI/1898, 4, 71-73.

1900.

- JOZO MODRIĆ, *Rogaška Slatina* (dopis, 16. srpnja), Narodni list, XXIX/1900, 56.
- JOZO MODRIĆ, *Štrosmajer i Milinović*, Prijatelj naroda, XIII/1900, 15, 2.

1902.

- V., *Affaire nadbiskupa Milinovića*, Narodna obrana (Osijek), I/1902, 19, 1-2.

1903.

- šg., *Zavod sv. Jeronima*, Dubrovnik, XII/1903, 47, 2-3.

1908.

- DUŠAN ČURČIĆ, *O. Šime Milinović arcibiskup barski primas Srbije*, Mali žurnal, XV/1908, 291, 1 (ćiril.).
- DUŠAN MIL. ŠIJAČKI, *Primeran pastir svoga stada*, Pola veka u službi Bogu i narodu, Mali žurnal, XV/1908, 180, 1-2.
- *Misnički jubilej nadbiskupa Milinovića*, Obzor, XLIX/1908, 300, 2.

1910.

- *Gdje su protivnici glagoljice?*, Naša sloga, Pula, XLII/1910, 15.
- *Primas o. Milinović vitezu Kulišiću*, Naše jedinstvo, XVII/1910, 41.
- *Iz tugjeg svijeta, iz Bara...*, Kršćanska obitelj, Mostar, XI/1910, 4,4.
- K. ŠEGVIĆ, *Mili pokojnici*, Hrvatsko kolo, VI/1910, 357-368.
- *† Nadbiskup Milinović*, Hrvatski narod, XIX/1910, 13, 2-3.
- *† Otac Šimun Milinović, prabiskup barski i primas srbski*, Narodni list, LXIX/1910, 25, 1.
- *Primas Šimun Milinović*, Učiteljski glas, XII/1910, 3-4, 39.
- *† Arcibiskup Š. Milinović, srpski primas*, Cetinjski vjesnik, III/1910, 22, 1-2; 23, 2 (ćiril.).
- *† Arcibiskup Šimun Milinović primas srpski*, Glas Crnogorca, XXXIX/1910, 13, 1-2 (ćiril.).
- *Fra Šimun Milinović barski nadbiskup*, Hrvatska riječ, VI/1910, 426, 2.
- *† Nadbiskup Milinović*, Katolički list, LXI/1910, 13, 105.
- *Nadbiskup Milinović - umro*, Starčevićanac, II/1910, 13, 7.
- *Nadbiskup Milinović umro*, Riečki novi list, IV/1910, 73.
- *Presvj. fra Šimun Milinović*, Serefinski perivoj, XXIV/1910, 4, 76.
- *† Primas o. Šimun Milinović*, Naše jedinstvo, XVII/1910, 28.
- *† Primas Šimun Milinović*, Vrhbosna, XXIV/1910, 7, 115-116.
- *Smrt arcibiskupa Milinovića 1835-1910*, Hrišćanski vesnik, XXVII/1910, 3, 293-294.
- *Srpski primas arcibiskup Milinović*, Cetinjski vjesnik, III/1910, 21, 1.
- *† Srpski primas nadbiskup Milinović*, Srbobran (Zagreb), XXVII/1910, 55 (ćiril.).
- *† Šime Milinović srpski primas, arcibiskup barski*, Večernje novosti, XVIII/1910, 73 (ćiril.).
- MARKO AŠTRIĆ, *Sahrana arcibiskupa Milinovića*, Glas Crnogorca, XXXIX/1910, 14, 3-4.
- *O. Šimun Milinović*, Ružičnjak svetoga Franje Serafskoga, XV/1910, 5, 78-79.
- *Nadbiskup barski Milinović*, Pučki list, XX/1910, 6, 53.
- S(ATTNER) H(UGOLIN), *Nadškof Milinović*, Dom in svet, XXIII/1910, 7, 326-327.
- I. VITERSKI (ILIJA DESPOT), *Nad grobom fra Šimuna Milinovića barskog nadbiskupa*, Narodni list, XLIX/1910, 26, 1.

- MIĆUN M. PAVIĆEVIĆ, *Prabiskup Milinović*, Cetinjski vjesnik, III/1910, 21, 1.
- J(OVAN) MIJUŠKOVIĆ, *† Biskup Milinović*, Zora (Beč-Prag), I/1910, 3, 132-133 (ćiril.).

1911.

- K(RSTO) BELAMARIĆ, *Fra Šimun Milinović nadbiskup crnogorski u Baru*, Pučke novine, I/1911, 4, 37-38.

1922.

- F(RANO) IVANIŠEVIĆ, *Šimun Milinović*, Pučka prosvjeta, II/1922, 5, 78-79.
- M(IRKO) PETROVIĆ, *Naš biskup*, Pučka prosvjeta, II/1922, 6, 94-95.

1923.

- (FRANE IVANIŠEVIĆ), *Vladika Strossmayer knezu Nikoli*, Jugoslavenska njiva, VII/1923, 1, 177-179 (i o Milinoviću).

1925.

- S(TANKO) PETROV, *Milinović o. Šimun*, Znameniti i zaslužni Hrvati (zvornik 925.-1925.), Zagreb, 1925, 191-192.

1929.

- (ALFRED MAKANEC) *Jedno interesantno pismo vladike Strossmayera knjazu Nikoli*, Novosti, XXV/1929, 357, 46.

1932.

- FRA KARLO ETEROVIĆ, *Nešto iz korespondencije o. Zlatkovića*, Nova revija, XI/1932, 5, 427-453.
- V(IKTOR) NOVAK, *Prvi refleksi crnogorsko-vatikanskog konkordata 1886*, Novosti, XXVI/1932, 355, 21.

1933.

- V(IKTOR) NOVAK, *Crnogorski knjaz Nikola i primas Srbije fra Šimun Milinović na braniku slovenskog bogoslužja*, Politika, XXX/1933, 9184, 12.
- V(IKTOR) NOVAK *Posljednji oproštaj sa fra Šimunom Milinovićem Dalmatincem, primasom Srbije*, Novo doba, XVI/1933, 302 (303!), 11.

1937.

- *Tri pisma biskupa Milinovića Sundečiću*, (1887., 1888. i 1896.), Zapisi, X/1937, knj. XVIII, 6, 343-347 (ćiril.).

1938.

- *Štrosmajeru je Austrija spremala ludnicu*, Franjevački vjesnik, XLV/1938, 1, 41.

1939.

- V(IKTOR) NOVAK, *Nadbiskup dukljansko-barske dieceze i primas Srbije fra Šime Milinović piše prijatelju Josi Kulišiću i knjazu Nikoli o objavi crnogorskog Ustava*, Pravda, XXXV/1939, 12360, 3 (ćiril.).
- *Tri pisma Primasa Milinovića knjazu Nikoli*, (1904. i 1905.), Zapisi, XII/1939, knj. XXII, 5, 295-296.
- *Pisma prof. Krste Vojnovića Jovanu Sundečiću*, Zapisi, XII/1939, 21, 91-96 (i o Milinoviću).

1942.

- G. HENTRICH - R. G. DE MOOS, *Petitiones de assumptione corporea B. V. Mariae in caelum definienda ad Sanctam Sedem delatae...*, Typis polyglottis Vaticanis 1942, vol. I, 328.

1962.

- ANTE PALAVRŠIĆ - BENEDIKTA ZELIĆ, *Korespondencija Mihovila Pavlinovića*, Split 1962. (pismo br. 299, 302, 366, 369, 376, 396, 397).

1965.

- V(JEKO) VRČIĆ, *Od Splita do Bara* (Na grobu nadbiskupa Milinovića. Lovreć 1835. - Bar 1910.), Vjesnik Provincije, XIV/1965, 11-12, 149-155.

- O. V(JEKO) VRČIĆ, *O fra Šimun Milinović*, Sinjska spomenica 1715-1965, Sinj 1965, 315-327.

1968.

- RADE PETROVIĆ, *Nacionalno pitanje u Dalmaciji u 19. stoljeću* (Narodna stranka i nacionalno pitanje 1860-1880), Sarajevo 1968, str. 268-9, bilj. 47 (Milinovićevo pismo Kukuljeviću od 25. VII. 1858. o hrvatskom i srpskom jeziku: *"... u Dalmaciji se govori samo hrvatski"*.

1969.

- TRPIMIR MACAN, *Neodržive teze o nacionalnom pitanju u Južnoj Hrvatskoj*, Kritika, 1969, 4, 112 (Recenzija Petrovićeve knjige).

1970.

- FRA VJEKO VRČIĆ, *Milinović fra Šimun*, Svećenici i redovnici Imotske krajine, Imotski 1970, 38-39.

1975.

- A(NTE) J(OSIP) SOLDO, *Milinović Šimun*, Oesterreichisches bibliographisches Lexikon, 1815-1950, Wien 1975, Lief. 29, 298.

- J(ERONIM) Š(ETKA), *Milinović fra Šimun*, Franjo među Hrvatima (zbornik), Zagreb 1975, 252-253.

1977.

- K(ARLO) KOSOR, *Fra Šimun Milinović - dobrotvor Gospina Sinja*, Gospa Sinjska, IV/1977, 1, 4.

1981.

- HRVATIN JURIŠIĆ, *Lovrećanin, barski nadbiskup, fra Šimun Milinović (1835.-1910.)*, Grad na gori, (Imotski), III/1981, 1, 20-22.

- DR. IVAN PETRIČEVIĆ, *Pročitan "izgubljeni" natpis*, Kačić, XIII/1981, 273-284 (i o Milinoviću).

1982.

- K. J. *Na srušenom grobu nadbiskupa Milinovića*, Glas koncila, XXI/1982, 11, 7.

1985.

- *Bar: Komemoracija nadbiskupa Šimuna Milinovića*, Glas koncila, XXIV/1985, 14, 10.

- *Slavni fra Šimun i jedinstvena crkva na brijegu*, Glas koncila, XXIV/1985, 16, 7.

- H. G. J.), *Jubilej župe i nadbiskupa fra Šimuna Milinovića*, Aksa, 10. V. 1985, 19, 1-2.

- J. KAMENKO (PETAR LUBINA), *Na lovrećkom slavlju*, Marija, XXIII/1985, 6, 224-227.

- DRAGO ŠIMUNDŽA, *"U Lovreću podno Opanaka..."*, Glas koncila, XXIV/1985, 20, 5.

- B. RIŠIĆ (GABRIJEL JURIŠIĆ), *Iskra iz biokovskog kamena*, Kana, XVI/1985, 6, 14-17.

- *Na simpoziju u Lovreću*, Miridobro (Mostar), XVIII/1985. 3, 144-145.

- A. MILIN, *U povodu 150. obljetnice rođenja fra Šimuna Milinovića* - Znanstveni skup, Veritas, XXIV/1985, 7-8, 22.

- B(RUNO) P(EZO), *Lovreć: Dvije vrijedne obljetnice*, Vjesnik Provincije, XXXIV/1985, 2, 100-102.

- ANTE SELAK, *Postojbina vječnih pečalbara*, Školske novine, 1985, 29 (24. IX. 1985.).

- *Simpozij o fra Šimunu Milinoviću*, Vjesnik nadbiskupije splitsko-makarske, 1985, 3, 9-10.

- *U povodu 75. godišnjice smrti nadbiskupa barskoga o. Šimuna Milinovića: (1910.-1985.)*. Zadnji mjeseci, sedmice i dani, Obavijesti - LajmërimetBarske nadbiskupije, VI/1985, 2, 39-41.

- *Mise koje su date za pokojnog nadbiskupa*, Isto, 41-42.

- *Smrt i sprovod nadbiskupa Milinovića*, Isto, 42-44.

- *Natpis na nadgrobnoj ploči*, Isto, 44.

- *Izvještaj o pastoralnom pohodu nadbiskupiji (zadnjem) nadbiskupa Milinovića god. 1908*, Isto, 45-51.

- *Sudjelovanje don Kolovića i don Mardjakovića na simpoziju o nadbiskupu Milinoviću u Lovreću*, Isto, 30-31.

- DR. ŽELJKO RAPANIĆ, *Doprinos franjevaca arheologiji u Hrvatskoj*, Kačić, XVII/1985, 403-412 (i o Milinoviću).

1986.

- DINKO ŠTAMBAK, *Uz novu knjigu Vjeke Vrčića o Milinoviću i Krajini*. Sin torbara iz Opanaka nadbiskup Crne Gore i primas Srbije, Imotska krajina, XVII/1986, 374, 8 (1.IX.1986.).

1987.

- *Fra Šimun Milinović - dobrotvor Gospina Sinja*, FRA KARLO KOSOR - FRA MARIO STIPIĆ, Apostoli Gospe Sinjske, Sinj 1987, 30-33.

1988.

- DR. JOSIP BRATULIĆ, *Fra Šimun Milinović u krugu hrvatskih ćirilometodskih znanstvenika*, Kačić, XIX-XX/1987-88, 165-175.

1989.

- DR. DINKO ARAČIĆ, *Predstavka nadbiskupa Milinovića za dogmatsko proglašenje Uznesenja Marijina*, Čuvari baštine, (zbornik), Imotski 1989, 419-423.

Fra Hrvatin Gabrijel Jurišić

BL. NIKOLA MILINOVIĆ, DOMINIKANAC, † 23. VII. 1451.

Upravo kad smo završavali tiskanje ove knjige, doznali smo za još jedan dragocjen podatak, koji je vrlo vjerojatno iz naše daleke prošlosti.

Naši vrlo vrijedni i ugledni župljani (iseljenici) gosp. Jozo (Joko) Milinović (direktor tiskarske tvrtke »August Šenoa« koji je nastojao vrlo mnogo da ova naša knjiga bude što ljepša i da na vrijeme izađe) i njegov brat Frano Milinović upozorili su nas na taj podatak.

Prigodom njihova godišnjeg odmora na otoku Čiovu kod Trogira, došavši na Misu u crkvu sv. Križa, na podu crkve opaziše nadgrobnu ploču s ovim natpisom:

»PRIGODOM PETSTOTE OBLJETNICE
UTEMELJENJA SAMOSTANA SV. KRIŽA 20. 4. 1433.
UTEMELJITELJU I PRVOM PRIORU
BL. NIKOLI MILINOVIĆU † 23. 7. 1451.
DOMINIKANSKA DALMATINSKA PROVINCIJA,
SAHRANJUJUĆI MU ZEMALJSKE OSTATKE 1932. P«

Kad su to pročitali, odmah su ploču slikali, a natpis ktomu i zapisali u bilježnicu. Razložno držimo da je bl. Nikola Milinović potekao iz naše Župe. Rodio se vjerojatno pred 600 godina. Poznato je da je pleme Milinovića bilo u našoj Župi prije dolaska Turaka, a nije nam poznato da još negdje po Dalmaciji ima ovog prezimena. Knjiga *Znameniti Hrvati* donosi njegov životopis i kaže da je fra Nikola umro na glasu svetosti, ali mu ne donosi mjesto rođenja.

Držimo da je izneseni podatak tako važan i da zaslužuje da se ovim predmetom nętko ozbiljnije pozabavi.

Predvorje Župske crkve nakon obnove

FRA ŠIMUN MILINOVIĆ (STARIJI) ŽIVOT I IZVJEŠTAJ O FRANJEVAČKOJ PROVINCIJI BOSNI SREBRENOJ 1839.

UVOD

Proslava 150. obljetnice rođenja lovrećkoga franjevca i barskoga nadbiskupa fra Šimuna Milinovića - mlađega - potakla me da sam organizatoru ovoga znanstvenoga skupa predložio kako bi bilo dobro sjetiti se i starijega istoimenog franjevca, koji je, uz ostale službe, bio provincijalom franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja i apostolskim vizitatorom u Bosni 1839.

Prijedlog je prihvaćen, pa se danas želim ukratko osvrnuti na život fra Šimuna Petra Milinovića (starijega) te na fra Šimunov Izvještaj o apostolskoj viziti bosanske misije.

Tijekom svoga studija i arhivskih istraživanja došli su mi u ruke neki podaci o apostolskom vizitatoru fra Šimunu Petru Milinoviću. Podatke o njemu pronađoh u Arhivu Kongregacije za raširenje vjere ("De propaganda fide"), Franjevačkog reda i Bečke nuncijature u Rimu, te u samostanskim arhivima u Kraljevoj Sutjesci, Fojnici, Kreševu i u Provincijalnome i Biskupijskom arhivu u Mostaru. Kako je provincijalni arhiv u Splitu, zbog gradnje novog samostana, nedostupan istraživanjima, ni životopis fra Šimuna Milinovića nije potpun. Nadam se, ipak, da će ovo upozorenje na fra Šimuna Milinovića (starijega) biti poticajem da se tko od njegove subraće posveti istraživanju i pisanju njegova životopisa.

1. ŽIVOTNI PUT

Točan nadnevak njegova rođenja nije mi poznat. Prema zapisu o njegovu redovničkom oblačenju naveden je podatak da je kršten 21. kolovoza 1795. Vjerojatno je rođen koji dan prije. Krsno mu ime bilo Lovro. Osnovno školovanje, poput svojih suvremenika, čini se, započeo je u mjesnoga župnika a nastavio u jednome od franjevačkih samostana. Sakrament Sv. Krizme primio je od makarskog biskupa Fabijana Blaškovića, čini se, 1. svibnja 1814. U novicijat je stupio i franjevačko odijelo obukao u Zaostrogu 5. veljače 1815. i dobio redovničko ime fra Šimun Petar. Obukao ga je gvardijan fra Šimun Tomašević. Magistar u novicijatu bijaše mu fra Petar Talianić. Redovničke zavjete položio je 28. ožujka 1816. na ruke spomenutoga gvardijana fra Šimuna Tomaševića.

Nakon redovita studija bogoslovije zaređen je za svećenika.

Godine 1828. provincijal fra Jere Palatin povede ga s još trojicom subraće u Beč na poseban studij za profesora. U Beču su mladi fratri studirali dvije godine, potom su se vratili u Provinciju i postavljeni na odgovarajuće dužnosti. Fra Šimun je postavljen za profesora u Sinj. Službu profesorsku obavljao je pet godina. God. 1835. bio je župnikom sinjskoga svetišta. Iste godine izabran je za provincijala Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja u Dalmaciji, gdje je ostao tri godine. Tijekom toga trogodišta, prema Sinjskoj spomenici, Sinjska gimnazija proživljavala je svoje nepredviđene poteškoće. Kapitul na Visovcu je

odredio da se franjevački kandidati, koji su se dotada školovali po samostanima, šalju u mjesne osnovne škole, ako ih ima u mjestu, a svršene osnovce da gvardijani pošalju u Gimnaziju u Split na svoj trošak. Tako je tražila Vlada. Neprilike su bivale sve veće i sve teže, pa je provincijal fra Šimun Milinović 20. srpnja 1836. zamolio oce svoje Provincije da mu iznesu mišljenje kako da se snađu u ovome žalosnom položaju gotova uništenja.

U proljeće 1837. Provincija Presvetoga Otkupitelja odlučuje da pošto-poto riješi pitanje svoje vlastite gimnazije. Imala je u Beču četiri studenta bogoslovije. Oni će položiti potrebne ispite za gimnazijsku nastavu i s njima će se početi kao s prvim odobrenim učiteljima. Vlada požuruje određujući da školska godina 1838./39. bude zadnji termin osnivanja gimnazije. Provincijal fra Šimun Milinović dopisom od 4. kolovoza 1838., br. 43, javlja Visokoj carskoj i kraljevskoj vladi da će s novom školskom godinom biti aktivirana čitava Gimnazija - 6 razreda - i prvi tečaj filozofije. Tako je i bilo.

Iste godine prestaje provincijalstvo fra Šimuna Milinovića i on, čini se, odlazi u Omiš. Nakon dva pokušaja da se nađe apostolski vizitator za Bosnu, franjevački general fra Josip Maria di Alessandria 1839. predložio je Kongregaciji za širenje vjere fra Šimuna Milinovića za spomenutoga vizitatora. Kongregacija je prihvatila prijedlog i poslala fra Šimunu posebne upute za uspješno obavljanje apostolske vizitacije u Bosni. U kolovozu 1839. fra Šimun je započeo svoju vizitaciju i završio je do studenog iste godine, i zatim se vratio u Omiš.

God. 1845. susreće se na Kapitulu u Zaostrogu. Preminuo je u Omišu 13. siječnja 1853. na veliku žalost omiške franjevačke obitelji i cijeloga grada. Njegovo tijelo pokopano je u groblju blizu grada.

IZVJEŠTAJ FRA ŠIMUNA MILINOVIĆA (vizitatora)

a) Stanje u Apostolskome vikarijatu u Bosni

Kad je 1832. došao za apostolskog vikara u Bosnu fra Rafo Barišić, još nisu bila potanko određena prava apostolskoga vikara glede franjevaca i djelokruga vlasti starješinstva Franjevačke provincije Bosne Srebrene. Dotada su apostolski vikar i franjevačko starješinstvo radili sporazumno u rješavanju svih pitanja, pa i u čisto pastoralnim. Naime, apostolski vikar uglavnom nije radio sâm i bez suglasnosti provincijalove, premda je imao pravo nad redovnicima kao pastoralnim radnicima. Biskup fra Rafo Barišić htio je ovo pitanje raščistiti, da bude posve samostalan i neovisan o Provinciji. Štoviše, on je želio i samu Provinciju podvrgnuti pod svoju izravnu vlast. U tome je pokušaju naišao na otpor franjevaca, koji se, ne ulazeći u njegove pojedinosti, pretvorio u žestok sukob.

Bosna i Hercegovina su imale i očuvale svoj iznimni politički položaj tijekom osmanlijskoga vladanja. Ove pokrajine su donekle bile državama u državi. Slično je bilo i s crkvenim prilikama. Crkvene hijerarhije nije bilo, već su franjevci vodili čitavu pastvu i organizaciju Crkve. Istina, biskupi iz Dalmacije i Slavonije bili su dužni brinuti se za katolike i upravljati katolicima pod Osmanlijama. Ali zbog životne pogibelji nisu se usuđivali stanovati na području turskoga carstva, a veoma rijetko su onamo i zalazili. Sve je, dakle, spalo na franjevce provincije Bosne Srebrene. Tijekom stoljeća franjevci su stekli velike

povlastice i osobita prava od Sv. Stolice. Tog nije bilo u drugim zemljama gdje je bila uređena crkvena organizacija, niti je toga moglo biti po crkvenome pravu. Franjevačko starješinstvo u Bosni imalo je i provodilo znatan dio biskupskih prava i prema svojoj uviđavnosti osnivalo nove župe, postavljalo, premještalo i potpuno raspolagalo župnicima koji su isključivo bili franjevcima. Na kraju su bosanski franjevci zamolili Sv. Stolicu da postavi biskupom jednoga između njih, koji će stanovati u kojem od preostala tri njihova samostana i obavljati biskupske čine: ređenje svećenikâ, dijeljenje Sv. Krizme ili Potvrde i bdjeti nad cjelokupnom pastvom. To su na kraju i dobili 1735. Od te godine postoji Apostolski vikarijat za Bosnu i Hercegovinu s franjevcem biskupom na čelu.

S druge strane biskup je glava Crkve u svojoj biskupiji te je na njemu cijelo dušobrižništvo: podizanje župa, imenovanje i premještanje župnika, nadzor nad obavljanjem pastorizacije...

U posebnim prilikama, kao što su bile u Bosni i Hercegovini, redovito su apostolski vikar i franjevačko starješinstvo bili u sporazumu u obavljanju tih službi. Katkad je dolazilo i do sukoba. Dobra volja i sporazum mogli bi uvijek i u tome naći izlaz. Ali neki biskupi počeše zadirati u samoupravu franjevačkog reda u Bosni, a starješinstvo se opet grčevito držalo svojih stoljetnih prava i povlastica, pa su se ti sukobi gdjekad izrodili u ogorčenu borbu. Autonomiju franjevačkog reda pod osmanlijskom tiranijom bilo je teško dovesti u sklad s biskupovim pravima glede župa. Župnici su, naime, u isto doba podložni i biskupu po općemu crkvenom pravu, ali i provincijalu kao svomu redovničkom starješini. Po crkvenom pravu, nadalje, župe su pod nadležnošću biskupa i on ima pravo birati župnike. Ali tada bi franjevci kao župnici bili neovisni o svome zakonitom starješini. A to zasijeca u samu bit redovništva, jer "redovnici nisu nikad biskupu zavjetovali poslušnost" (Benedikt XIV.) već samo svome starješinstvu. Zbog posebnih prilika u Bosni su, dakle, bezuvjetno morala doći u sukob biskupska prava s egzempcijom franjevačkog reda. A taj sukob može ukloniti samo razboritost, dobra volja, bratska ljubav i popuštanje s obje strane.

Ovoga razumijevanja, čini se, nije bilo potpuno pa je došlo do sumnjičenja, optuživanja i sukoba. U početku svoga biskupovanja, biskup fra Rafo Barišić je, bez sporazuma s provincijalom, izabrao generalnoga vikara, dekana i tajnika. Starješinstvo Provincije nije nijekalo biskupu to pravo, ali se time nije mirilo jer je bilo povrijeđeno u svojim pravima. Franjevci su imali neke povlastice, koje je Sv. Stolica više puta potvrdila, a biskup fra Rafo Barišić prelazi preko njih i ne priznaje ih. On zapravo ne priznaje franjevačkomu poglavaru da je i on Ordinarij i da ima pravo raspolagati podložnim osobama-redovnicima. Drugi povodi nesuglasicama između Barišića i Provincije bili su: oduzimanje prostorija u Franjevačkom samostanu u Sutjesci, koje su popravljene 1834., a biskup ih je htio prisvojiti za svoju rezidenciju, kao i pitanje klauzure i ostavštine pokojnoga biskupa fra Augustina Miletića. Sve je to stvaralo nepovjerenje franjevaca prema Barišiću, a kako je on među franjevcima imao pristaša, došlo je dosljedno i do podvojenosti među samim franjevcima, koja se inače osjećala između onih što su završili studij u Ugarskoj i onih što su to učinili u Italiji.

Bosanski franjevci, nadalje, dobili su zaklade Josipa II. i grofa Niczkyja. Kraljevsko ugarsko namjesništvo pokušalo je u to vrijeme dokinuti te zaklade

na štetu bosanskih franjevaca, zauzetošću samoga cara Franje Josipa I. U znak zahvalnosti franjevačko starješinstvo 1833. piše i objelodanjuje zahvalnicu caru, u kojoj mu zahvaljuje što im je spasio zaklade, te ujedno moli i njega i ugarski Dvor da otvore sjemenište za odgoj bosanske mladeži. U pismu se ističe kako sve bosanske katolike duhovno usmjeruju 1 biskup, 3 samostana, 37 župnika i 44 duhovna pomoćnika, te kako starješinstvo Provincije često mijenja župnike. U tome je Barišić vidio preveliko naglašavanje prava starješinstva, a sužavanje prava biskupa, pa je s pomoću dogmatike i crkvenoga prava, 6. siječnja 1834. napisao okružnicu u kojoj dokazuje da ima jurisdikciju nad župnicima i kapelanima "in spiritualibus et temporalibus" - u duhovnim i vremenitim - te nutarnjim i vanjskim stvarima. Za dokaz tomu donio je nove odredbe o gradnji župnih stanova, o blagoslovu crkava i premještanju pastoralnog osoblja. Sukob se zaoštrio i zbog biskupova trona u crkvama u Sutjesci i Fojnici.

Kad je 1837. biskup fra Rafo Barišić otputovao u Rim i podnio Izvještaj o svome vikarijatu Sv. Stolici, optužio je franjevce i zatražio zaštitu svojih biskupskih prava. Tražio je da se riješi odnos između biskupa i uprave Provincije i iznio podulji spisak svojih prijedloga i zahtjeva, što bi se moglo sažeti u sljedeće:

1) da se samostan Sutjeska dodjeljuje apostolskom vikaru za stalnu rezidenciju, a druga dva samostana moraju novčano pomagati sutjeski samostan;

2) da se samostanska crkva u Sutjesci predaje apostolskom vikaru za obavljanje biskupskih dužnosti i prava;

3) da poslije smrti apostolskog vikara arhiv i pokojnikovu ostavštinu preuzima i čuva generalni vikar;

4) da provincijal ne smije obavljati svoje kanonske pohode župama odmah nakon pohoda apostolskoga vikara, i

5) da apostolski vikar ima pravo neke mjesne kapelanije podignuti na ravan župe.

Kongregacija za raširenje vjere potvrdila je to i obavijestila i franjevačku upravu u Bosni o novim odlukama. Franjevci su primili tu odluku i molili biskupa da je ublaži. Kad je Barišić to odbio, franjevci su se obratili Sv. Stolici. Uslijedila je i optužba biskupa Barišića da je među bosanskim franjevcima popustila redovnička stega, pa Kongregacija u dogovoru s generalom franjevačkog reda odluči poslati u Bosnu apostolskoga vizitatora (izaslanika) koji će u ime Sv. Stolice pregledati i posjetiti cijelu Provinciju, manje pogreške sam iskorijeniti, a o većima izvijestiti Rim. Papa Grgur XVI. imenovao je svojim izaslanikom fra Luku Costana iz Šibenika breveom od 24. travnja 1838. ali se on zahvalio. Zahvalio se i fra Franjo Vežić, član provincije Presvetog Otkupitelja. Napokon je 30. ožujka 1839. za vizitatora u Bosnu imenovan fra Šimun Milinović, koji je imenovanje prihvatio i obavio apostolski pohod u Bosni od druge polovice kolovoza do polovice listopada iste 1839. godine.

b) Milinovićev izvještaj

U pratnji tajnika fra Ante Perića, jubilarnoga lektora, apostolski vizitator fra Šimun Milinović stigao je 20. kolovoza 1839. u prvu bosansku župu, u Vidoše. Ondje se iste večeri susreo s biskupom fra Rafom Barišićem. Fra

Šimun je priopćio biskupu Barišiću svrhu i cilj svoga dolaska i sadržaj dekreta što ih je dobio od Propagande. "Budući da se po čitavom tom kraju razglasilo", piše fra Šimun Milinović. "da postoje razdori i nesloge između otaca Provincije i presvijetloga gospodina Apostolskog vikara, na veliku sablazan i štetu vjernika, apostolskim žarom potaknut, molio sam i zaklinjao u Kristu presvijetloga gospodina da potraži djelotvorna lijeka svađama i prepirkama i put k pomirenju, te da se bilo kako popravi ono što smeta." Fra Šimun je stekao dojam da će biskup "zdušno potražiti pogodna sredstva da se sklopi mir i pomirenje."

Slijedećega dana fra Šimun je sa svojom pratnjom pošao dalje posjećujući franjevce na pojedinim župama, priopćavajući im svrhu i cilj svog dolaska. Napisao je na posebnu papiru zahtjeve šro mu ih je Propaganda propisala kako bi čuo mišljenje pojedinih franjevaca o njima i da ishode na kraju pohoda sažme i pošalje u Rim. Prolazeći župama do Fojnice, fra Šimun je prikupljao i pismena mišljenja posjećenih franjevaca. Pošto je tako posjetio razne župe "pažljivo saslušavši i napismeno stavivši odgovore potpisane pod zakletvom o onome što mu je bilo naređeno," 1. rujna stigao je u fojnički samostan. Ondje je napisao okružno pismo, u kojem moli fratre da budu na viziti posve mirni, da odbace svaku srdžbu i nepovjerljivost. Okružnici je priložio i prijepis dekreta Kongregacije de propaganda fide. Sutradan je franjevcima održao govor na hrvatskom jeziku, a potom je pojedinačno razgovarao s pojedincima.

"Kada sam obavio osobnu vizitu", piše Milinović, "kako se običava, pregledavši sve što se odnosi i tiče božanske službe i napokon pregledavši sve što se tiče nutarnje samostanske uprave i redovničke discipline s obzirom na unutarnje i vanjsko vladanje, svetu sam svoju obavljenu vizitu zaključio s prilagođenim govorom."

Iz fojničkog samostana produžio je u Kreševo. Ondje je postupio kao i u Fojnici. Iz kreševskog je samostana 26. rujna s pratnjom otputovao u Sutjesku, ondje postupio isto "i podvrgao ispitu sve svećenike o obdržavanju zavjeta, redovničke discipline, a ponajviše o zastranjivanju od pravila sv. Utemeljitelja i apostolskih konstitucija". "Osim toga", nastavlja vizitator Milinović, "obavio sam ispit o zastranjivanjima i neslogama koje već nekoliko godina uznemiruju Provinciju. Napokon sam učinio ispit o biskupskoj jurisdikciji, za koju se obično kaže, da je redovnici napadaju, te izvrgavaju poruzi i preziru. Uostalom, tako sam činio i u drugim samostanima."

Cilj vizite fra Šimuna Milinovića bio je utvrditi pravu vrijednost podataka i pomno ispitati pravo stanje i pronaći odgovore za teškoće što su iskrsle, odnosno za koje je franjevce optuživao biskup fra Rafo Barišić u Rimu..

Prva optužba je glasila: *Uvedena su zastranjivanja u Provinciji od pravila sv. Utemeljitelja i Apostolskih konstitucija.*

Na upitnu formulaciju te optužbe vizitator je razvrstao odgovore u tri skupine:

1 - "jedni su izjavili da zastranjivanja takve vrste uopće ne postoje, koja bi Provinciju mogla degradirati."

2 - "drugi su pak izjavili da postoje i to vrlo velika zastranjivanja i da je Provincija potrebna neposredne reforme."

3 - "neki su napokon izjavili da bi se jedva moglo reći da postoje zastranjivanja, koja bi, kažu oni, bila potrebna općenite reforme."

Uzrok navedenoj podijeljenosti vizitator pronalazi u različitom odgoju i podijeljenosti franjevaca.

Tako u *prvu skupinu* pripadaju "oni koji su se nedavno vratili iz Italije i Madjarske u svoju domovinu te dovoljno ne poznaju stanje Provincije, ili oni koji su se oprostili od svih poslova ovoga svijeta, žive samostanski život u svojim sobama, pohadjaju zajedničke čine redovničkoga života i za zastranjivanja kakva u Provinciji ne znaju."

U *drugu skupinu* mišljenja "dolaze oni koji bi se na bilo kakav način željeli popeti na veći stupanj u Redu, zato žestoko napadaju samostansku upravu, oni bi htjeli potpunu promjenu forme uprave i nadomjestiti je drugom, radi toga protiv sadašnjeg i prošlih dvaju definitorija ne prestaju galamiti."

Mišljenja treće vrste: "najviši je broj onih čije kvalitete i ostale sposobnosti, koje se traže u procjenjivanju stvari ovog vrlo teškog časa, daleko nadvisuju mišljenja onih drugih i radi toga mišljenja i radi jasnijih i zdravijih sudova treba odabrati i prihvatiti ispred drugih i u ovom poslu im pokloniti potpuno povjerenje."

Kao mjerodavan sud fra Šimuna Milinovića na postavljenu optužbu izražen je riječima: *"općenito Provincija nije odstupila od pravila svoga Utemeljitelja i zbog toga ne treba generalne reforme".* Kao dokaz za to vizitator navodi: "U samostanima se u odredjeno vrijeme svugdje ide u kor. Božanski oficij podijeljen je u sedam časova i u odredjeno vrijeme pobožno se moli. U odredjene dane obavlja se razmatranje, šutnja se održava, odmor poslije ručka i poslije večere, moleći psalam 'Miserere' (Smiluj se) sva braća idu u crkvu, tu usmeno i pjevajući daju Bogu hvalu. Nakon obavljenih molitava, svi se skupljaju na odredjeno mjesto i tu jedan za to odredjen (franjevac) izlaže moralne slučajeve, koje ostali (franjevci) rješavaju. Propovijedi se drže nedjeljom i blagdanom na korist duša. Milostinju koja se redovito daje za odijelo, kod apostolskog sindika, koji je gvardijan, za vrijeme čuvaju. Nikakve razlike nema medju njima što se tiče odijevanja onih koji služe vani i koji su u samostanu. Jednom riječju, redovnička disciplina se i redovnički zavjeti, s obzirom na okolnosti i promjene vremena i ukoliko podnosi i dopušta barbarska uprava područja, redovnički opslužuje. Poglavari na očuvanju i unapredjenju redovničke discipline svom brigom i nastojanjem bdiju, kao oni koji će polagati račun o sebi povjerenim dušama i protokol okružnih pisama koji mi je dat na uvid, o tome jasno svjedoči."

Uza sve to, na temelju izjava "otaca zdravijeg i trijeznieg rasudjivanja", vizitator dopušta mogućnost "pojedinačnih" odstupanja od Pravila, ali ni tada "budnost i revnost poglavara ne manjka".

Druga optužba glasi: *Postoje svadje i neslaganja izmedju apostolskog vikara i Provincije.* Umjesto izravna odgovora vizitator pita: "Ali odakle je nastalo i tko je toga bio začetnik?" Na to pitanje teško je pronaći točan odgovor. Dobivene odgovore vizitator dijeli u tri skupine.

Prvo: "Ima ih koji kažu da je uzrok tih neslaganja bio govor koji je tiskan, kojega je u čast austrijskog cara Franje Josipa I. i plemića panonskog naroda održao p(oštovani) o(tac) Marijan Šunjić. Spomenuti je otac u spomenutom govoru nadodao ovu opasku, da su svi vjernici u Bosni vodjeni duhovno brigom jednog biskupa i triju - od preostalih 19 - samostana. Ovom riječju *duhovno* apostolski vikar, uvrijedjen kao da je heretičan, primorao je autora na opoziv."

Drugo: "Neki uzrok i početak neslaganja prebacuju na sadašnjeg o. Provincijala (fra Stjepana Marijanovića). Takvo mišljenje dijeli veoma mali broj - njih samo 12.

Treće: "Gotovo svi ostali redovnici kažu i tvrde da je presvijetli gospodin Apostolski vikar dao priliku neslaganjima i uznemirenosti duhova uvodjenjem nekih novina, koje su povrijedjivale prava Provincije, a koja prava predšasnici nikada nisu povrijedjivali."

Treća optužba je glasila: *Franjevci provincije Bosne Srebrene okrnjili su biskupova prava.* Franjevci, odgovara vizitator, "udarajući se u svećenička prsa pod zakletvom tvrde, da se nikada nitko nije suprotstavljao od redovnika biskupskoj jurisdikciji i da oci Provincije nisu ni na kakav način povrijedjivali biskupska prava. U potvrdu te stvari stoje biskupove naredbe, koje su u sakristijama javno izvješene, iako se protive pravilima Provincije. Pa iako je presv. gospodin nekada sa nekim iz Provincije u pojedinačnim i privatnim susretima dolazio do svadja, ipak se nikada nitko nije suprotstavljao biskupskoj jurisdikciji."

c) Pomirenje

Kako je, uz ostale upute, apostolski vizitator fra Šimun Milinović dobio i uputu da uspostavi mir između zavađenih strana, on je odlučio 7. listopada 1839. da se susretnu najugledniji oci Provincije i uprava Provincije s apostolskim vikarom u sutješkom samostanu. Na poziv je u samostan došlo 12 franjevaca i sastali su se s apostolskim vikarom. Vizitator je sve bratski upozorio na svađe i neslaganja koja rastaču i razdiru Provinciju, te ih zamolio da uspostave međusobnu bratsku slogu i mir.

Na prvoj sjednici "mnogo se govorilo i s jedne i s druge strane, zapravo prepiralo se, a da se u stvari nije nešto moglo zaključiti."

Na drugoj sjednici fra Šimun Milinović je zamolio nazočne da mu "predlože sredstva i način za uspostavljanje sloge i vraćanje mira". Riječ je najprije uzeo apostolski vikar i rekao: "Oci, meni se čini da je potrebna medjusobna komunikacija prava, radi toga ja ću vam rado ustupiti svoja prava, koja su izvrsnija, ako vi, dokinuvši komisare Generalne vizitatore - meni ustupite predsjedničko mjesto sa savjetodavnim, izbornim i odlučujućim glasom i tako ću ja s provincijalom, kustodom i definitorima upravljati Provincijom i Misijom, te će sve biti u ljubavi i imat će sretan uspjeh."

Drugoj strani ovaj prijedlog je bio težak "i bojali su se da se pod lijepom izlikom ne dokine Provincija i da će provincijalova i definitorska vlast postati samo prividna, te da će nestati svake veze s Redom, jednom riječju da će se uspostaviti samo Misija" te zamole da "o tako teškom prijedlogu promisle i prodiskutiraju" sami. Nakon razmišljanja i raspravljanja vratili su se na sjednicu i rekli: "da je njegov (biskupov) prijedlog utemeljen na subverzivnim temeljima i da se ne može nikako prihvatiti, jer bi Provincija propala i izgubila svoju formu, jer bi provincijska vlast pomalo nestajala i postupno bila svedena na ništa".

Nakon tih riječi biskup je rekao: "Izvolite vi predložiti neki efikasniji način." Oci odgovoriše: "Neka ostane kako je bilo i neka se ništa ne mijenja". Na to nadoda apostolski vikar: "Recite slobodno u čemu sam ja povrijedio vaša

stara prava i privilegije?" Umjesto odgovora franjevci su pročitali "pritužbe sadržane u 27 točaka u kojima se Provincija tuži da je zaista gosp. apostolski vikar povrijedio njezina prava. Dok su se pritužbe čitale, presv. gospodin je više njih riješio, nekoliko ih je priznao, a ostale saslušao šuteći." U produžetku sjednice raspravljalo se o najnovijim rješenjima što su ih franjevci i apostolski vikar dobili iz Rima. Na kraju je apostolskom vizitatoru uspjelo pomiriti obje strane pod slijedećim uvjetima:

"1. Da sve ostane po starom običaju, uz poštovanje prava i privilegija i jedne i druge strane.

2. Da se obadvije strane drže u granicama vlastite jurisdikcije.

3. Da se s obje strane iskreno i pobožno čuva vjernost obećanjima i da se sve nepravde bilo kako učinjene zauvijek zaborave.

4. Da se pojedincima obiju strana zauvijek naredi da o tome šute." Tekst pomirenja potpisali su svi nazočni.

Da bi mir bio što trajniji i čvršći, Milinović je predložio Propagandi da se iz Bosne ukloni fra Filip Belli, Barišićev suradnik, jer je on produbljivao razdor između biskupa i Provincije. Propaganda je to prihvatila i potvrdila sutjeski sporazum.

Ovo pomirenje je razveselilo Sv. Stolicu, Kongregaciju "De propaganda fide" i franjevačkoga generala, a i bosanske franjevce i njihov narod. Primirje najprije proglasi apostolski vizitator Šimun Milinović svojom okružnicom od 12. listopada 1839, zatim franjevački provincijal fra Stjepan Marijanović svojom okružnicom od 18. listopada iste godine i napokon apostolski vikar biskup fra Rafo Barišić okružnicom od 13. siječnja 1840.

ZAKLJUČAK

Tijekom svoga boravka u Bosni 1839. apostolski vizitator fra Šimun Milinović uspio je pomiriti franjevačku provinciju i apostolskog vikara fra Rafu Barišića. Taj uspjeh, premda je bio kratka vijeka, potvrđuje ono što je zapisano za Milinovića u omiškom *nekrologiju*. Fra Šimun je bio redovnik nadaren dobrotom, ljupkošću i razboritošću, pa ga je Sv. Stolica zbog njegove dobrote i razboritosti imenovala apostolskim vizitatorom u Bosni. A u sinjskom *nekrologiju* se ističe da je bio čovjek dobre ćudi. Takvi ljudi su potrebni ljudskom i franjevačkom bratstvu i danas.

Navedeni podaci o fra Šimunu Milinoviću - starijemu - mogu postati poticajem da i današnje ljude resi dobrota, ljupkost i razboritost, kako bi međuljudski život bio bratskiji, snošljiviji.

Komemoriranje dvojice istoimenih Milinovića neka bude poticajem za rađanje i stasanje trećega fra Šimuna, koji pred sobom ima neiscrpan izvor ljudskosti, kršćanskih i franjevačkih vrlina. Stoga ono što smo čuli u lovrećkoj crkvi i što će se čitati u prigodnom Zborniku neka rađa plemenite franjevce i svećenike iz ove lovrećke župe franjevaca Milinovića.

Dr. fra Andrija Nikić

STATISTIČKI PRILOZI U SVEZI SA ŽUPOM LOVREĆ – OPANCI

STATISTIKA ŽUPE OD 1700. DO 1992.

BROJ STANOVNIKA U ŽUPI LOVREĆ-OPANCI
Od 1700. do 1992.

(donosimo statistiku onih godina koje su nam bile dostupne)

Godina		Obitelji		Osoba	Izvor
1703.-1708.		10		49	fra Stjepan Vrlić
1747.		49		387	Schemat. naše biskup., str. 68.
1843.		205		1.520	Vrčić, *Župe Imotske krajine*, str. 68.
1850.		237		1.570	
1867.		278		1.872	
1886.		336		2.038	
1891.		364		2.257	
1905.	Opanci ⇒	224	Opanci ⇒	1.533	
1906.	Opanci Lovreć	224 381	Opanci Lovreć	1.116 1.526	Schemat. prov.1906., str. 122.
	Op. + L.⇒	605	Op. + L. ⇒	2.642	
1913.		615		2.697	Schemat. prov. 1913., str. 37.
1936.		615	Opanci Lovreć	1.610 1.995	Kronika župe
			Op. + L. ⇒	3.605	
1937.		—		3.720	
1938.		—		3.720	
1956.		—		2.854	
1957.		—		2.630	
1958.		—		2.600	
1961.		—		2.559	
1965.		—		2.500	
1971.		581		2.939	
1976.		522		2.503	
1977.		528		2.238	vlastita statistika
1980.		—		2.000	
1981.	Opanci Lovreć	223 309	Opanci Lovreć	880 1.350	Državni popis
	Op. + L. ⇒	532	Op. + L. ⇒	2.230	
1982.		569		1.990	vlastita statistika
1989.		443		1.517	
1992.		437		1.388	

OPĆA STATISTIKA ŽUPE LOVREĆ - OPANCI

Navodimo broj obitelji i osoba u našoj Župi od 1700. do 1992. Podatke donosimo samo za 26 godina. Negdje u gušćem, a negdje u rjeđem razmaku.

Oko 1700. god., dok su još Turci vladali ovim krajevima, bilo je vrlo malo stanovnika (manje od 50). - Pošto se ovaj kraj oslobodio od Turaka 1717., počeli su se naseljavati najviše ljudi iz Hercegovine. Neki koji su prije izbjegli u Primorje, vraćali su se u stari kraj. Već 1747. g. Župa broji 387 stanovnika. Stotinu godina poslije broji više od 1500 duša, a potkraj 19. stoljeća već ima više od 2000 duša. U 20. stoljeću stalno raste broj stanovnika, i do uoči II. svjetskog rata (kad se gradila nova crkva) broj stanovnika doseže nešto manje od 4000. U ratu je poginulo oko 290. osoba.

Poslije II. svjetskog rata broj stalno opada, najprije zbog stalnog iseljavanja, a poslije (od 1960. godine) i zbog pada nataliteta. Oko 1980. broj stanovnika gotovo se prepolovio i nastavio stalno opadati, da bi u g. 1989. bilo oko 1517 stanovnika.

Od 1937. do 1992. broj obitelji u Župi smanjio se za jednu trećinu, a stanovnika je ostalo u Župi samo jedna trećina.

Podaci za ovu statistiku uzimani su, kako je navedeno, iz različitih izvora. Po svemu se vidi da svi nisu uvijek točni. Ipak se očito vidi da do II. svjetskog rata broj najprije stalno raste, a zatim poslije rata opada, osobito poslije 1980.

POGINULI U I. SVJETSKOME RATU

1. Božo Batinić Martinov i pok. Antice Merčep, r. 18. XII. 1887, † 19. X. 1918. kao vojnik u Osijeku.
2. Mate Bekavac Jurin, † 15. XII. 1915. u Americi u Nord Blaeru.
3. Ivan Birkić pok. Ante, r. 18. I. 1885., † 20. VII. 1916. u bolnici Gorz.
4. Cvitan Bošnjak Matin i Matije Šimundić, r. 24. III. 1891., † 27. XI. 1915. kao vojnik u srpskome sužanjstvu u Paraćinu.
5. Ivan Bošnjak Barišin, † 28. VI. 1916. u Moravskoj, u bolnici u Gödingu.
6. Ivan Čaljkušić pok. Nikole i Jake Matković, r. 7. V. 1876., † 14. X. 1918. u Šibeniku u bolnici.
7. Jure Čaljkušić pok. Ante i pok. Anice Šćurla, r. 1896., † 8. VIII. 1918. u bolnici u Meljinama.
8. Marko Čaljkušić Jakovljev, † 17. I. 1916. kod Oslavije.
9. Josip Dumančić pok. Marka i pok. Ive Nosić, r. 14. VIII. 1865., † 15. VI. 1917. u Nagysombatu u Mađarskoj.
10. Marijan Dumančić pok. Marka, † 5. II. 1916. u Beogradu.
11. Josip Jelić pok. Mate i Ivanice Nosić, r. 12. II. 1896., † 27. VII. 1917. u Budweisu u Češkoj.
12. Marijan Jelić pok. Josipa i Ane Bobetić, r. 14. II. 1869., † 10. V. 1918. kao vojnik u Mostaru.
13. Petar Jelić Ivanov i Kate Bošnjak, r. 25. V. 1896., † 27. XII. 1915. kod Oslavije.
14. Ante Kasum, Grgin † 14.VI. 1916. u Vojnoj bolnici u Tirolu.
15. Jure Katić Ivanov , r. 1883., † 13. XI. 1915. kod Oslavije.
16. Jure Matusinović pok. Ilije, r. 23. III. 1884., † 15. XI. 1915. kod Zagore.
17. Ante Milinović Marijanov, † 1. VII. 1916. Utopio se kao vojnik u Doboju.
18. Mate Milinović Grgin i Anđe Šimundić, r. 25. X. 1899., † 15. V. 1918. kao vojnik u bolnici u Požunu.
19. Ivan Mustapić pok. Ante, † 10. VIII. 1916.
20. Marijan Mustapić pok. Mate i pok. Matije Mustapić, r. 1890., † 6. VII. 1918. kao vojnik u Beču.
21. Miho Mustapić pok. Marijana, r. 26. IX. 1869., † 6. IX. 1917. od sušice dobivene u vojsci.
22. Ivan Nikolić Antin i pok. Lucije Nosić, r. 20. XII. 1899., † 31. V. 1918. kao vojnik, u Mostaru.
23. Petar Nikolić Lukin i pok. Tomice Mustapić, r. 10. VII. 1870., † 22. VIII. 1917. kod Mahonije.
24. Marijan Nosić Matin, r. 13. VIII. 1881., † 12. IX. 1915. u Gorici.
25. Mate Nosić Mihin i pok. Barbare Mustapić, r. 1. X. 1888., † 6. XI. 1918. kao vojnik u Zenici.
26. Toma Nosić pok. Nikole, r. 15. XII. 1882., † 8. IX. 1817. od sušice.
27. Ivan Olujić pok. Josipa, † 26. III. 1916. u Gorici.
28. Jure Olujić Ivanov, r. 4. IV. 1881., † 25. V. 1917. u Tirolu.
29. Mate Olujić Jurin, † 26. III. 1916. u Italiji ("Al Ponte").
30. Filip Petričević pok. Ilije, † 10. IX. 1915. u Perinu u Italiji.
31. Ignacije Petričević Božin, † 4. VIII. 1915. kod Bonetija.
32. Jure Petričević pok. Stipana, † 27. III. 1915. u Pecsi, u Mađarskoj.
33. Marijan Petričević Antin, r. 1881., † 18. I. 1916. kod Oslavije.
34. Josip Sekelez pok. Mije, † 14. IX. 1914. u Srbiji.
35. Ivan Šamija pok. Grge, rođ. 1864., † 29. III. 1916. u bolnici u Sarajevu.
36. Jure Šimundić Matin i pok. Kate Batinić, r. 4. V. 1875., † 16. I. 1918. kao vojnik u Tropavi u Šleziji.

Sjemeništarci iz Sinja (pod vodstvom prof. fra J. Solde) daju priredbu »Vilinski duh« (prigodom Simpozija, 1. V. 1985.).

UMRLI OD ŠPANJOLICE 1918. – 1920. i 1922.

R. br.	Rođen(a)	Ime i prezime	Roditelji (suprug)	Dan smrti
1.	16. X. 1913.	Lucija Zaradić	Antina	18. III. 1918.
2.	10. X. 1836.	Luka Batinić	p. Nikole	27. III. 1918.
3.	21. III. 1861.	Joza Katić	ž.Grge	3. IV. 1918.
4.	13. I. 1918.	Srećko Nikolić	Jozin	11. IV. 1918.
5.	10. I. 1850.	Mate Olujić	p. Mije	10. IV. 1918.
6.	12. IV. 1844.	Jurka Bekavac	ž. Ante	18. IV. 1918.
7.	27. II. 1875.	Jure Čaljkušić	Jakovljev	19. IV. 1918.
8.	3. X. 1832.	Manda Rupčić-Šamija	ud. Jure	25. IV. 1918.
9.	18. IV. 1918.	Slavko Petričević	Jozin	26. IV. 1918.
10.	17. IV. 1918.	Mara Rupčić-Šamija	Nikina	28. IV. 1918.
11.	15. IV. 1899.	Mate Nosić	Grgin	30. IV. 1918.
12.	2. X. 1871.	Lucija Čaljkušić	p. M. Mustapić	13. V. 1918.
13.	3. III. 1850.	Ivan Olujić	p. Jure	18. V. 1918.
14.	15. IV. 1860.	Cvitko Mustapić	p. Ivana	18. V. 1918.
15.	15. I. 1839.	Ante Šamija	p. Marka	18. V. 1918.
16.	6. XI. 1877.	Stjepan Melada	Antin	21. V.1918.
17.	18. III. 1895.	Joza Čaljkušić	Nikolina	23. V. 1918.
18.	15. IX. 1895.	Marijan Ćorić	Andrijin	27. V. 1918.
19.	6. III. 1918.	Anđa Šamija	Jozina	4. VI. 1918.
20.	5. X. 1850.	Miho Nosić	p. Marka	20. VI. 1918.
21.	30. III. 1841.	Bariša Šimundić	p. Ivana	22. VI. 1918.
22.	28. VIII. 1856.	Josip Nosić	p. Petra	23. VI. 1918.
23.	5. X. 1917.	Iva Šamija	Božina	5. VII. 1918.
24.	25. VIII. 1899.	Mara Mustapić	p. Mije	8. VII. 1918.
25.	18. IV. 1818.	Jure Frankić	Ivanov	3. VII. 1918.
26.	18. X. 1914.	Frano Ćorić	Lukin	18. VII. 1918.
27.	8. VIII. 1917.	Stipan Katić	Markov	1. VII. 1918.
28.	16. II. 1869.	Veronika Kasum	ž. Grge	24. VII. 1918.
29.	10. X. 1839.	Manda Gavranović	ud. Josipa	24. VII. 1918.
30.	21. II. 1879.	Matija Šamija	ž. Bože	28. VII. 1918.
31.	12. XII. 1835.	Nikola Nosić	p. Andrije	29. VII. 1918.
32.	5. XI. 1860.	Mate Ćorić	p. Cvitka	6. VIII. 1918.
33.	28. II. 1873.	Mate Nosić	p. Ante	6. VIII. 1918.
34.	24. VI. 1839.	Iva Šimundić	p. M.Olujić	7. VIII. 1918.
35.	10. IV. 1891.	Mara Nikolić	Andrijina	15. VIII. 1918.
36.	23. VII. 1856.	Ante Nikolić	p. Jakova	15. VIII. 1918.
37.	19. I. 1918.	Kanut Bošnjak	Jozin	1. IX. 1918.
38.	21. XII. 1844.	Božica Kasum, ud. Tome	p. M. Rupčić	13. IX. 1918.
39.	2. IV. 1917.	Frano Šamija	Ivanov	21. IX. 1918.
40.	7. VI. 1917.	Anđa Zaradić	Matina	27. IX. 1918.
41.	24. VIII. 1842.	Ruža Mustapić ud.Mihe	p. A. Čavrlj	11. X. 1918.
42.	13. IX. 1917.	Mara Milinović	Marijanova	12. X. 1918.
43.	22. IX. 1917.	Iva Milinović	Jozina	12. X. 1918.
44.	30. XI. 1916.	Anđa Bošnjak	Ivanova	17. X. 1918.

R. br.	Rođen(a)	Ime i prezime	Roditelji (suprug)	Dan smrti
45.	23. VII. 1848.	Ivan Sekelez	p. Jure	2. XI. 1918.
46.	23. IX. 1881.	Ante Sekelez-Milinović	Ivanov	3. XI. 1918.
47.	25. X. 1898.	Marijan Šimundić	p. Ante	4. XI. 1918.
48.	28. X. 1856.	Matija Sekelez	ud. Ivana	6. XI. 1918.
49.	15. XI. 1900.	Ante Šimundić	Mate	6. XI. 1918.
50.	16. IX. 1848.	Stipan Bošnjak	p. Križanov	8. XI. 1918.
51.	21. V. 1887.	Anica Bošnjak	ž. Tome	10. XI. 1918.
52.	2. II. 1883.	Josip Petričević	Ivanov	13. XI. 1918.
53.	27. III. 1914.	Anđa Milinović	Jozina	10. XI. 1918.
54.	19. I. 1911.	Frano Bošnjak	p. Josipa	14. XI. 1918.
55.	20. VIII. 1911.	Mara Bošnjak	Mihina	6. XI. 1918.
56.	31. III. 1913.	Ivan Bošnjak	p. Luke	17. XI. 1918.
57.	5. VII. 1905.	Ana Bekavac	Petrova	19. XI. 1918.
58.	19. IX. 1869.	Iva Mustapić	ud. Mate	23. XI. 1918.
59.	25. II. 1914.	Mate Matusinović	Lukin	22. XI. 1918.
60.	22. VII. 1890.	Ana Jelić	p. Jure	23. XI. 1918.
61.	18. XI. 1872.	Iva Čaljkušić	ž. Nikole	23. XI. 1918.
62.	12. I. 1891.	Mara Matusinović	ž. Luke	24. XI. 1918.
63.	16. XI. 1894.	Ana Olujić	ž. Ilije	26. XI. 1918.
64.	7. V. 1903.	Iva Čaljkušić	Jozina	25. XI. 1918.
65.	25. IX. 1913.	Mara Bekavac	Josipova	18. XI. 1918.
66.	20. II. 1906.	Matija Bekavac	Josipova	29. XI. 1918.
67.	13. IV. 1861.	Joza Katić	ž. Mate	24. XI. 1918.
68.	10. III. 1909.	Mara Katić	Lukina	28. XI. 1918.
69.	9. XII. 1912.	Jure Katić	Ivanov	6. XII. 1918.
70.	1. III. 1915.	Toma Bekavac	Ivanov	9. XII. 1918.
71.	12. III. 1891.	Grgo Kusić	Lovrin	7. XII. 1918.
72.	28. VIII. 1907.	Mate Čaljkušić	Marijanov	13. XII. 1918.
73.	26. II. 1918.	Nevenka Mustapić	Jurina	13. XII. 1918.
74.	13. VIII. 1884.	Iva Mustapić	ž. Jure	14. XII. 1918.
75.	22. II. 1903.	Mara Nosić	Barišina	15. XII. 1918.
76.	20. III. 1915.	Frano Katić	Antin	12. XII. 1918.
77.	12. II. 1841.	Antica Šimundić	ž. Petra	15. XII. 1918.
78.	1. IV. 1881.	Ante Čaljkušić	p. Nikole	17. XII. 1918.
79.	13. II. 1891.	Matija Batinić	ž. Martina	17. XII. 1918.
80.	24. VI. 1914.	Ivan Čaljkušić	Jozin	17. XII. 1918.
81.	15. XI. 1885.	Iva Batinić	ž. Ivana	18. XII. 1918.
82.	2. III. 1893.	Mara Tabak	ž. Tome	19. XII. 1918.
83.	19. XI. 1894.	Kata Milinović	ž. Ivana	19. XII. 1918.
84.	3. VII. 1874.	Ana Šimundić	ž. Martina	20. XII. 1918.
85.	29. III. 1912.	Frano Batinić	Vickov	21. XII. 1918.
86.	22. IV. 1914.	Anđa Sekelez	Josipova	21. XII. 1918.
87.	21. IV. 1880.	Jure Domić	Marijanov	22. XII. 1918.
88.	20. IV. 1905.	Mara Nikolić	Lukina	22. XII. 1918.
89.	20. IV. 1905.	Ivan Katić	p. Marijanov	22. XII. 1918.
90.	12. X. 1866.	Matija Nosić	ud. Josipa	22. XII. 1918.
91.	15. VI. 1869.	Matija Nikolić	ž. Ante	25. XII. 1918.

R. br.	Rođen(a)	Ime i prezime	Roditelji (suprug)	Dan smrti
92.	27. III. 1895.	Mara Nikolić	Marijanova	25. XII. 1918.
93.	2. IX. 1887.	Anica Nikolić	ž. Marijanova	26. XII. 1918.
94.	20. I. 1909.	Mara Batinić	Vickova	27. XII. 1918.
95.	20. V. 1898.	Ivan Nikolić	Šimunov	27. XII. 1918.
96.	8. IV. 1849.	Joza Ćorić, ž. Luke	p. Luke Rupčića	28. XII. 1918.
97.	8. XII. 1896.	Anđa Dumančić	Šimunova	28. XII. 1918.
98.	2. III. 1889.	Matija Nikolić, ž.Joze	Nikole Kusića	28. XII. 1918.
99.	2. VI. 1917.	Antica Ujević	Lukina	30. XII. 1918.
100.	27. IX. 1912.	Milka Nikolić	Jozina	30. XII. 1918.
101.	6. I. 1892.	Iva Nikolić	Šimunova	30. XII. 1918.
102.	24. VIII. 1902.	Mara Jelić	p. Marijana	30. XII. 1918.
103.	6. X. 1860.	Antica Nocić, ud.Jerka	p. Mate Dundića	30. XII. 1918.
104.	10. XI. 1899.	Ana Dumančić	p. Marijana	30. XII. 1918.
105.	31. VIII. 1911.	Jure Bekavac	Ivanov	29. XII. 1918.
106.	1. I. 1895.	Tomica Šamija	Ilijina	2. I. 1919.
107.	20. VI. 1853.	Ivan Šamija	p. Jure	2. I. 1919.
108.	22. IX. 1911.	Marijan Jelić	Ivanov	5. I. 1919.
109.	26. V. 1915.	Ljubica Antić	Mihina	5. I. 1919.
110.	4. IV. 1884.	Cvita Mustapić, ž. Ilije	pok. T. Pirića	12. I. 1919.
111.	2. III. 1851.	Iva Olujić, ž. Marka	pok. Luke Ribičića	12. I. 1919.
112.	28. IX. 1909.	Ante Jelić	Ivanov	19. I. 1919.
113.	16. III. 1852.	Mate Gavranović	p. Lovre	20. I. 1919.
114.	20. IV. 1904.	Josip Šimundić-Bendić	p. Ivana	25. I. 1919.
115.	6. IV. 1851.	Iva Nikolić, ž. Tome	p. M. Nikolića	25. I. 1919.
116.	11. VII. 1891.	Anđa Kasum, ž. Stipe	J. Ćorić	3. II. 1919.
117.	16. VIII. 1917.	Jela Šimundić	Nikolina	7. I. 1919.
118.	10. XII. 1904.	Matija Nikolić	p. Grge	10. II. 1919.
119.	27. VI. 1849.	Pera Nikolić, ud. Ante	p. Jure Katića	11. II. 1919.
120.	25. VI. 1860.	Anica Petričević, ž. Bože	p. Jakova Đepić-Bilić	25. I. 1920.
121.	12. VI. 1856.	Anđa Petričević, ud. Lovre	p.I. Bilića	25. I. 1920.
122.	10. XII. 1857.	Božo Petričević	p. Ivana	25. I. 1920.
123.	10. V. 1893.	Iva Olujić, ž. Frane	p. Mije Sekeleza	11. III. 1920.
124.	4. IV. 1887.	Iva Žižanović, ž. Andrije	p. S. Vukovića	17. III. 1920.
125.	5. VII. 1875.	Ruža Žižinović, ud. Ivana	p. M. Šimundića	17. III. 1920.
126.	29. IV. 1918.	Josip Žižanović	Andrijin	20. III. 1920.
127.	5. XII. 1874.	Nikola Žižanović	p. Ante	20. III. 1920.
128.	4. XII. 1841.	Andrija Bekavac	p. Mate	20. III. 1920.
129.	15. VIII. 1884.	Iva Olujić, ž. Mihe	Grgo Nosić	23. III. 1920.
130.	25. III. 1905.	Mara Žižanović	Andrijina	22. III. 1920.
131.	16. IX. 1920.	Ivan Olujić-Batinić	Tomin	14. III. 1922.
132.	27. II. 1846.	Mate Zaradić	Ivanov	19. II. 1922.
133.	25. II. 1919.	Mara Batinić	Adamova	4. III. 1922.
134.	10. VI. 1850.	Pera Katić	Stipanova	29. III. 1922.
135.	12. XII. 1850.	Iva Šimundić	Tomina	12. IV. 1922.

UMRLI OD ŠPANJOLICE U NAŠOJ ŽUPI

Godina	1918.	1919.	1920.	1922.	Ukupno
Broj umrlih	105	14	11	5	135

	do 5 g.	do 10 g.	do 20 g.	do 30 g.	do 40 g.	do 50 g.	do 60 g.	do 70 g.	do 80 g.	do 90 g.	Ukupno
M	14	8	6	2	4	3	3	9	3	2	54
Ž	16	7	11	15	7	8	4	5	7	1	81

	1918.	1919.	1920.	1922.
I.	—	11	3	—
II.	—	3	—	1
III.	2	—	8	3
IV.	9	—	—	1
V.	7	—	—	—
VI.	4	—	—	—
VII.	9	—	—	—
VIII.	5	—	—	—
IX.	4	—	—	—
X.	4	—	—	—
XI.	24	—	—	—
XII.	37	—	—	—

Umrli i poginuli od 1914. do 1920. godine			
Godina	**Poginuli u ratu**	**Umrli od španjolice**	**Svega umrli**
1914.	1	—	61
1915.	9	—	90
1916.	11	—	46+11
1917.	6	—	69+10
1918.	9	105	124+10
1919.	—	14	59+ 3
1920.	—	11	109
(1922.)		(5)	
Ukupno	*36*	*130*	*558+34*

Dani u kojima je najviše osoba umrlo od španjolice

Troje umrlo: 18. V. 1918., 6. XI. 1918., 23. XI. 1918., 17. XII. 1918., 28. XII. 1918., 25. I. 1920. i 20. III. 1920.
Četvero umrlo: 22. XII. 1918.
Šestero umrlo: 30. XII. 1918.

POGINULI U ŠPANJOLSKOME RATU

Ante Ujević piše u knjizi *Imotska krajina* 1991., str. 343, da je 578 Imoćana sudjelovalo u španjolskome građanskome ratu 1936. i dalje, na strani republikanaca - komunista. Nijedna općina u Hrvatskoj nije dala toliko dobrovoljaca za taj rat. Najveći broj tih naših ljudi bili su iseljenici - radnici u Belgiji.

Mnogi su bili bez posla, pa ih je bilo lako zavesti lažnom promidžbom, jer su bili vrlo siromašni. Tako je stanovit broj njih pošao s Pavelićem u ustaše.

Od 578 boraca španjolskoga rata poginulo ih je 27. od kojih je bilo 7 iz naše Župe:

1. Ante Batinić, Ivanov i Ive r. Bošnjak, r. 8. III. 1911.
2. Marko Bobetić, Marijanov i Mare r. Milinović, r. 2. V. 1907. poginuo 15. VIII. 1936.
3. Ivan Bošnjak, pok. Ante i Ive r. Mustapić, r. 24. VIII. 1910.
4. Jozo Bošnjak, pok. Ante i Ive r. Mustapić, r. 20. III. 1907.
5. Ante Bošnjak, Mijin i Ane Kusić, r. 19. X. 1914.
6. Ivan Zaradić (Šonje), Antin i Mare Milinović, r. 25. IX. 1909. Poginuo 15. VI. 1937
7. Ante Batinić, Petrov (drugih podataka nema).

POGINULI I ZAPALJENI U LOVREĆU 22. VII. 1943.

1. Cvita Bošnjak ud. Mate, rođ. 10. I. 1863. Poginula 22. VII. 1943. Ubijena u kući, zaklana bajunetom, rasparana i tako ju je ukopala rodbina.
2. Iva Bošnjak Ivanova, rođ. 4. X. 1910. Poginula istoga dana. Služila kod Olujića u gostionici. Kao starija djevojka ubijena je kod kuće Jokana Olujića.
3. Marijan Bošnjak pok. Luke (Marinkice), rođ. 20. X. 1906. Ubili ga NIjemci istoga dana, na kućnim vratima sa dva metka. Njegovi su ga pokopali na groblju.
4. Ilija Čojo pok. Mate, rođ. 5. VII. 1881. Civil. Živ spaljen u kući Mate Frankića, sa dva sina. Kažu da je molio da mu puste mlađega bolesnoga sina Matu (Milana), ali ubojice su ugurali i njega u vatru.
5. Mate (Milan) Čojo Ilijin, rođ. 6. X. 1924. Živ spaljen u kući Mate Frankića s ocem i bratom, isti dan.
6. Stipe Čojo Ilijin, rođen 17. X. 1922. Živ spaljen u kući Mate Frankića s ocem i bratom, isti dan.
7. Anka Frankić Franina, rođena 18. XI. 1926. Zaklana pred kućom u Lovreću (na gnojaru).
8. Ante Frankić pok. Marka (Čizmušin), rođen 27. VIII. 1873. Ubijen na kućnim vratima, istoga dana.
9. Frano (Franić) Frankić pok. Ivana, rođen 10. VII. 1898. Zaklan u dvorištu u Lovreću (na gnojaru).

Prenerażen dubokom boli uslied potresnog, u povijesti nečuvenog, događaja, ovim stavljam do znanja svim svojim bivšim župljanima Lovreć-Opančanima, Imočanima, Krajišnicima, kao i svim poštenim hrvatskim rodoljubima u Zagrebu, da su podmukli neprijatelji hrvatskog naroda dne 22. srpnja na najokrutniji i najzvjerskiji način lišili života (koliko sam do sada mogao provjeriti) 42 osobe iz moje župe Lovreć-Opanci, sve dobre i poštene Hrvate-rodoljube, karolike – većinom starce, žene i djecu koji su i pored težkih prilika ostali kod rodne grude, da čuvaju ognjište i obrađuju ljetinu. Oni su našli strašnu smrt u plamenu zapaljene kuće, u koju su – goloruki – silom i varkom dovedeni, a one, koji su pokušali pobjeći, pokosilo je vatreno oružje.

Frankić Ante pk. Marka 75 g., **Milinović Ante pk. Stipana 64 g.,** **Jelić Mirko 18 g.,**
Frankić Ivan pk. Marka 69 g., **Milinović Grgo pk. Marka 73 g.,** **Čojo Ilija 67 g.,**
Frankić Mate pk. Ante 65 g., **Milinović Tadija pk. Lace 58 g.,** **Čojo Milan sin Ilije 20 g.,**
Frankić Frano pk. Ivana 45 g., **Milinović Ante Turica 60 g.,** **Čojo Stipe sin Ilije 21 g.,**
Frankić Iva žena Frane 40 g., **Milinović Ante 60 g.,** **Nosić Nikola pk. Ike 37 g.,**
Frankić Mate sin Frane 15 g., **Milinović Petar 60 g.,** **Nosić Toma pk. Ivana 39 g.,**
Frankić Jozo sin Frane 13 g., **Milinović Jozo pk. Ante 65 g.,** **Nosić Petar pk. Joze 38 g.**
Frankić Anka kći Frane 17 g., **Milinović Ivan Josin 16 g.,** **Nosić Ivan pk. Marijana 29 g.**
Olujić Jozo pk. Marijana 65 g., **Milinović Luka pk. Jakova 61 g.,** **Nosić Mate Ilijin 17 g.**
Olujić Kata žena Joze 61 g., **Milinović Ante pk. Jose 34 g.,** **Bošnjak Marinkica pk. Luke 42 g.**
Olujić Frano pok. Ante 41 g., **Sekelez Marijan pk. Mate 21 g.,** **Raos Petar 48 g.**
Olujić Marići žena Frane 34 g., **Sekelez Stipan pk. Marijana 18 g.,** **Šamija Milka žena Jakova 33 g.**
Olujić Iva žena Srećka 30 g., **Sekelez Pero Josipov 16 g.,** **Šamija Anđa žena Miljna 21 g.**
Bošnjak Iva Cvitanova 26 g., **Jelić Marko pk. Blaža 45 g.,** **Šamija Ante Jakovljev 7 g.**

Za ove hrvatske Rodoljube – Mučenike, čije su kosti uzidane u temelje slobodne i Nezavisne Hrvatske Države niže podpisani će držati zadušnice dne 5. kolovoza u 8 sati u crkvi Majke Božje Lurdske u Zvonimirovoj ul.

Ovim se gore spomenuti pozivaju, da pristupe i da se pomole ovim novim Mučenicima, da oni svojim zagovorom pred Svemogućim zagovaraju što skorji svršetak rata, iz kojeg će izići N. D. H. velika i jaka!

Vječna slava neka je hrvatskim novim Mučenicima Lovreć-Opančanima poginulim pred kućnim vratima dne 22. srpnja 1943. godine!

ZAGREB, dne 1. *VIII.* 1943.

ŠIMIĆ fra JOZO, župnik.

10. Iva Frankić, žena Frane (Škoca), rođena 1. I. 1899. Zaklana pred kućom u Lovreću, istoga dana (na gnojaru).
11. Ivan Frankić pok. Marka (Breša), rođen 20. X. 1877. Istoga dana zapaljen živ u kući Mate Frankića. Tri puta je iskakao iz vatre.
12. Jozo Frankić (Franin), rođen 6. I. 1931. Zaklan istoga dana u Lovreću u dvorištu (na gnojaru).
13. Mate Frankić pok. Ante (stric Franićev), rođen 10. IX. 1884. Zaklan pred kućom u Lovreću, istoga dana (na gnojaru).
14. Tomislav-Mate Frankić, Franićev (Makica), rođen 20. I. 1928. Zaklan istoga dana u Lovreću u dvorištu (na gnojaru).
15. Marko Jelić pok. Blaža, rođen 24. II. 1897. Istoga dana živ spaljen u kući Mate Frankića.
16. Mirko Jelić Ivanov, rođen 26. VIII. 1924. Odveden s njive, gdje je kopao krumpire, i istoga dana spaljen u kući Mate Frankića.
17. Ante Milinović pok. Ivana (Čavka), rođen 25. IX. 1887. Istoga dana živ spaljen u kući Mate Frankića.
18. Ante Milinović pok. Stipe (Skičić), rođen 30. V. 1876. Istoga dana živ spaljen u kući Mate Frankića.
19. Grgo Milinović pok. Marka, rođen 8. III. 1870. Istoga dana živ spaljen u kući Mate Frankića.
20. Ivan Milinović Jozin (Jusupov), rođen 1. X. 1923. Istoga dana živ spaljen u kući Mate Frankića. Zapaljen, skočio iz vatre i ubijen pred kućom.
21. Jozo Milinović pok. Ante (Jusup), rođen 22. III. 1878. Istoga dana živ spaljen u kući Mate Frankića.
22. Jure Ante Milinović pok. Jakova (Turica), rođen 13. IV. 1884. Istoga dana živ spaljen u kući Mate Frankića.
23. Jure (Juko) Milinović pok. Jakova, rođen 13. IV. 1884. Istoga dana živ spaljen u kući Mate Frankića.
24. Petar Milinović pok. Ivana (Vajer), rođen 26. VI. 1884. Istoga dana živ spaljen u kući Mate Frankića.
25. Tadija Milinović Marijanov (Lace), rođen 12. VIII. 1885. Istoga dana živ spaljen u kući Mate Frankića.
26. Ivan Nosić pok. Marijana, rođen 17. I. 1913. Hrvatski vojnik. Istoga dana živ spaljen u kući Mate Frankića.
27. Nikola Nosić Ivanov, rođen 1. IX. 1904. Istoga dana živ spaljen u kući Mate Frankića.
28. Petar Nosić Jozin (Stipin), rođen 15. X. 1904. Istoga dana živ spaljen u istoj kući.
29. Toma Nosić pok. Ivana, rođen 6. IX. 1902. Istoga dana spaljen u istoj kući.
30. Ivan-Frano Olujić pok. Ante, rođen 15. XII. 1889. U zoru dignut iz kreveta i metkom u zatiljak ubijen, pa spaljen u vlastitoj kući.
31. Iva Olujić, žena Vergita (Srećka), rođena 21. XI. 1914. Ubijena i spaljena u vlastitoj kući. Bila u zadnjem mjesecu trudnoće.
32. Jozo Olujić pok. Marijana (Jokan), rođen 17. VIII. 1875. Ubijen u vlastitoj kući i pokopan na groblju.

33. Kata Olujić, žena Jozina (Jokana), rođena 1. X. 1880. Ubijena u Lovreću u svojoj kući i pokopana na groblju.
34. Marica Olujić, žena Frane (Marići) rođena 5. IV. 1907. Pred kućom, u štali, ubijena metkom. Poslije podne pokopana u groblju.
35. Marijan Sekelez pok. Mate (Marijanica), rođen 22. I. 1925. Spaljen u kući Mate Frankića. Živ iskočio iz vatre i pobjegao prema kući Ante Frankića (Breše) i ondje ubijen.
36. Petar Sekelez pok. Joze, rođen X. 1925. Istoga dana živ spaljen u kući Mate Frankića.
37. Stipe Sekelez Marijanov, rođ. 1922. Istoga dana živ spaljen u istoj kući.
38. Anđa Šamija, žena Mije, rođena 1920. Zaklali je u selu Šamije Nijemci istoga dana.
39. Jozo Šamija (Jakovljev), rođen 14. XI. 1937. Istoga dana zaklali ga u zaseoku Šamije Nijemci.
40. Jela (Milka) Šamija, žena Jakovljeva, rođena 30. X. 1909. Istoga dana zaklali je u kući, u zaseoku Šamije, Nijemci.
41. Petar Raos pok. Ante, iz Medova Doca. Radio u Lovreću. Uhvatili ga Nijemci, ubacili u vatru i izgorio u kući Mate Frankića.
42. Mijo Vrdoljak iz Grabovca, rođ. 1922. Izgorio u istoj kući.

DAN POKOLJA U LOVREĆU 22. VII. 1943.

Partizani su osvojili Lovreć 17. VIII. 1942. Prvi veliki napad Talijana bio je 25. VIII. 1942. Tada su zapaljene Galina i Markuzova kuća na Privorcu. Zapaljena je i škola u Opancima. Prije napada Talijani su tukli Lovreć bombama iz zrakoplova. Tada je od talijanske bombe poginula Anđa Bošnjak Matina, rođena 1897.

Partizani se 1942. nisu dugo zadržali u Lovreću, ali 1943. bili su tu duže. Odatle povremeno napadaju domobrane i Talijane na Šestanovcu i Zadvarju. Dočekivali su njihove ophodnje, ubijali ih ili zarobljavali.

U Lovreću je bio Mosorski odred. Komandant mu je bio Dane Marušić iz Omiša. Govori se da je u tom odredu bio i neki Mate Plejić iz Doca. On bi domobrane i Talijane sprovodio u Mosor, ali se priča da ni jedan od njih nije živ stigao u Mosor. Pjevale su se pjesme: "Kad se Plejić iz planine vrati, sve će cure redom ošišati".

Desetak dana prije pokolja u Lovreću kažu da su na Prpuši partizani zarobili ophodnju od 2-3 čovjeka i strijeljali ih.

Kaže se da su u to doba Talijani sa sobom uvijek imali po nekoga četnika u talijanskoj uniformi. Nakon toga događaja došla su u dva navrata po dva zrakopolova bombardirati Lovreć. Jedna bomba pala je u Bošnjake, jedna u Milinoviće, u Dundinu kuću, dvije su pale na kuću Franića Frankića, a najviše bombi palo je istočno od crkve, u borove na Vršeljku.

Prof. dr Ivan Petričević kazuje da je to bombardiranje proživio u Lovreću. S njim je bio i Vlado Gotovac (otac mu je bio oružnički narednik). Njih dvojica s desetak mladih partizana (koji su mahom bili đaci Sinjske gimnazije), te

njegova majka i strina Klipinova bili su skriveni u njegovoj kući pod voltom. Ondje se sad nalazi kafić "AS".

Ivan sa smijehom pripovijeda kako su tom prigodom žene od straha i na brzinu umjesto rakiju uzele petrolej i napile se. Oko 19. VII. 1943. kaže da ga je majka prisilila da bježi u Imotski k ocu, jer se počelo šuškati (govorkati) da će Talijani napasti Lovreć. Kaže da ju je nerado poslušao, ali je ipak s Vladom Gotovcem otišao u Imotski.

Priča se da je onih dana jedan uvaženi partizan pred skupinom ljudi rekao: "Neću se odreći Lovreća dok sav ne izgori, kao što je izgorjela i moja kuća".

Kao što se govorkalo, doista se i spremao napad. Talijani su pozvali u pomoć Nijemce iz Ljubuškoga, gdje je tada bilo sjedište divizije "Princ Eugen". U toj diviziji su bili: vojvođanski Nijemci, a bilo je i Srba. Za taj krvavi dan spremalo se nekoliko stotina Talijana, oko 50-100 Nijemaca, toliko i kninskih četnika popa Đujića. Od hrvatskih vojnika države NDH spominju se 3-4 čovjeka. Partizana je bilo oko stotinjak.

Partizani su, kako se priča, bili obaviješteni o napadu i trebali su se u noći povući prema Kamešnici, ali komandant partizana Dane Marušić htio je proslaviti odlazak, pa se, kako kažu, dugo u noć pilo, pjevalo, plesalo u Milinovićima. Straža nije bila dovoljno budna. Na nesreću, drugih noći narod iz Milinovića i Lovreća pobjegao bi iz kuća i skrivao se na sigurnijim mjestima, ali se upravo te večeri nisu skrivali ili su se skrivali manje.

Prije svanuća Nijemci sa zapada a Talijani s četnicima s juga već su bili zauzeli položaj. Partizani pak (cijeli bataljun) postrojen i s harmonikom uz pjesmu krenuli su prema Cisti Provo.

Nijemci su ih pod Viševcem pripremljeni dočekali. Kad su im se sasvim približili, zapucali su na partizane iz strojnica i drugog raspoloživog oružja.

Kažu da je ondje poginulo oko 30-40 partizana, a ostali su se razbježali uza stranu ili posakrivali po kućama. Desetak njih su Nijemci i u strani, iznad sadašnje Zdravstvene stanice, pobili.

Zatim su proslijedili prema Lovreću i počeli premetačinu kuća i cijeloga terena. U toj akciji uhvatili su u kući Jokana Olujića mlade partizane (đake) koji su im se predali.

Nijemci su mlade partizane, 11 mladića i 2 djevojke, doveli nasred Lovreća i na cesti, pred kućom Marinkice Petričevića, ubili ih iz pištolja u zatiljak, dok su klečali.

Treba zabilježiti što su Nijemci uradili u kućama braće Olujića, idući prema Lovreću i pretresajući kuće. U prvoj kući ubili su Jokana Olujića (Petrova djeda) i služavku, djevojku Ivu Bošnjak, pred Jokanovom kućom, a Jokanova žena Kata poginula je u kući od gelera ručne granate koja je izvana bačena u kuću.

Nediljko, dječak od 12 godina (brat Perin), kojega su zvali Sokol, imao je tu poginuti s djedom. Nijemci su to htjeli i učiniti, ali se mali vrtio oko njih i tada ga je hrvatski vojnik Madunić (Antunović) spasio od očite smrti.

Kad su Nijemci došli do drugih kuća braće Olujića, ondje su Ivana-Franu pok. Ante digli iz kreveta, ubili ga i spalili u vlastitoj kući. To se dogodilo i s Ivom, ženom Srećkovom. Franina žena Marići ubijena je ispod kuće, u štali.

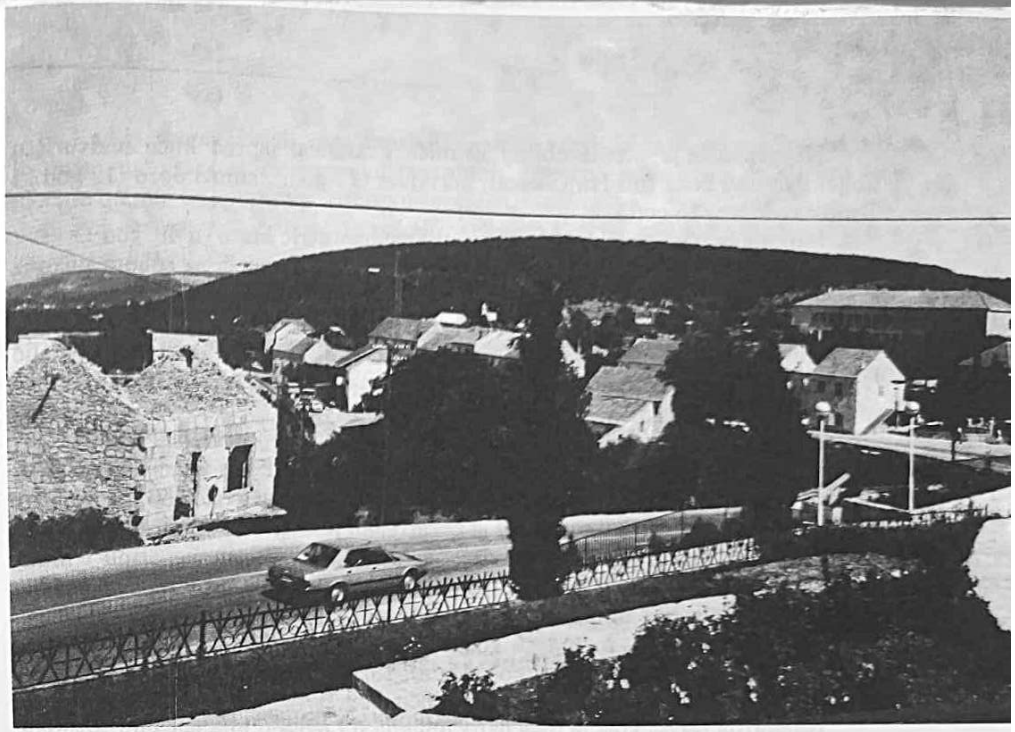

Kuća (bez krova) u kojoj su zapaljeni 22. VII. 1943.

Groblje u Lovreću 2. XI. 1991.

Najstrašnije je prošla obitelj Franića Frankića: ispred kuće u dvorištu ubijeni su on i žena mu Iva (Škoca), kći Anka (17 god.), sinovi Jozo (12 god.) i Tomislav-Mate (15 god.).

S njima je u istom dvorištu ubijen i Franićev stric Mate (u 49. god.).

Za to vrijeme Talijani i četnici dolazili su s juga vodeći sa sobom neke iz Čojića, Nosića i Sekeleza, te su ih sve skupili u Milinoviće, predio Dubrava. Onamo su već došli Nijemci, a neki su krenuli kroz Bošnjake.

Govori se da je Ilija Merćep (kad je narod skupljen u Milinovićima) molio Nijemce da puste kući barem žene i djecu. Muškarci (dva-tri) koji su imali putovnice bili su pušteni. Hrvatski vojnik Merćep (videći pogibelj) namignuo je djevojkama da bježe rekavši im da donesu vode. Ostali su povedeni u kuću Mate Frankića (zapadno od crkve). Ondje su zatvoreni u kuću i živi spaljeni. Ivan Frankić pok. Marka "Breša" odveden je iz svoje kuće udaljene oko 150 metara i živ bačen u vatru. Dva-tri puta iskakao je iz vatre, ali je uvijek bio ponovno ubačen.

Ilija Čojo došao je sam u Lovreć, jer su mu odveli sinove Stipu i Matu (Milana). Kažu da je molio da mu puste barem sina Matu (Milana), koji je bio bolestan, ali ti zločinci umjesto da ga oslobode, bacili su u vatru i oca i sina.

Ivan Milinović Jozin (od 20 god.) iskočio je iz vatre, ali je odmah pred kućom ubijen. Marijan Sekelez (pok. Mate), 18. god., također je iskočio iz vatre i bježao, ali su ga ipak ubili kod Brešine kuće.

Najstarija osoba koja je toga dana ubijena u Lovreću bila je Cvita Bošnjak, ud. Mate, u središtu Lovreća, bajunetom rasparana i ubijena u 80. godini. Ubijena su i dva starca: Grgo Milinović i Ante Frankić (stariji od 70 god.).

Toga dana od muškaraca u Lovreću je bio i ostao živ jedino Garan Petričević, galantar u Lübecku. Neki Nijemac je valjda bio iz Lübecka, a Garan je govorio njemački, pa je uspio da Nijemci stave neku oznaku na njegovu i Marinkice Petričevića kuću, da se te kuće ne zapale.

Posebno je vjerno i do tančine prikazan slučaj Marijana Bošnjaka pok. Luke (Marinkice). Nijemac je išao prema Bošnjacima i izdaljega vidio Marijana na prozoru. Žene su bile pred kućom i nagovarale Marijana da se sakrije. On ih posluša i sakrije se pod krevet. Kad je Nijemac došao, pitao je: "Gdje je onaj što je bio na prozoru?" Uđe u kuću i nađe ga pod krevetom, izvuče ga iz kuće, na kućnim vratima ga ustrijeli jednim metkom i dovuče pred kuću. Kad je vidio da je Marijan još živ, ispalio mu je još jedan metak u glavu. Kažu da je taj vojvođanski Nijemac u nekoj kući u Bošnjacima malo zatim govorio kako mu je žao što je tog čovjeka ubio, jer je doznao da nije bio partizan.

Prema popisu poginulih vidi se da je poginulo najviše Milinovića, Frankića i Olujića. Neki kažu da je ova akcija bila uperena najviše prema Bošnjacima, jer da je iz Bošnjaka bilo najviše partizana i da su greškom platili Milinovići.

Nije čudno što se o ovom slučaju mnogo priča i što ima mnogo različitih mišljenja, jer se gotovo 50 godina o tome nije smjelo slobodno govoriti ni pisati.

I nad ovim događajem, kao i nad mnogim drugima, visjelo je službeno uvjerenje i mišljenje ondašnje vlasti, što očito prevladava u Kujundžićevoj knjizi o poginulim partizanima Imotske krajine. U toj knjizi piše da su zločin u Lovreću počinili ustaše, Talijani i Nijemci. Narod je o tome slučaju imao svoju istinu, a ta je da su u tom pokolju sudjelovali Talijani, četnici i Nijemci.

Kad bismo nabrajali koga su ubili Nijemci, koga Talijani, a koga četnici, to je, osim u nekim slučajevima, nepouzdano. Sigurno je pak to, da su sve te zločine učinile tri spomenute skupine vojnika.

Poimenice se to odnosi na pokolj partizana i civila kod Pere Olujića kuće, zatim na pokolj kod braće Olujića, u dvorištu Franića Frankića, te na pokolj partizana (mladih) pred kućom Marinkice Petrićevića. Prema iskazima više svjedoka držimo da su ta zlodjela učinili najvjerojatnije Nijemci (zapravo vojnici Princ-Eugen - divizije u kojoj je bilo najviše vojvođanskih Nijemaca, ali i vojvođanskih Srba). Najgori zločin koji se zbio u kući Mate Frankića, gdje je toga dana poginulo najviše nedužnih civila (koji su u toj kući spaljeni) izveli su, prema iskazima svjedoka, Talijani s četnicima. Opće je uvjerenje da je među Talijanima bilo mnogo kninskih četnika popa Đujića. Neki otvoreno svjedoče da su svojim očima vidjeli četnike s kokardama i drugim četničkim obilježjima.

Toga dana u Lovreću je ubijeno 40 civila i možda oko 60 partizana.

U svezi s prisutnošću vojnika Hrvatske države i njihove uloge u svemu ovome, nakon dugotrajnog ispitivanja može se reći da su nabrojena samo trojica.

Kažu da su ta trojica stalno bila na tom terenu. Jedan od njih je Ilija Merćep, drugi Madunić (Antunović) i treći Ante Mustapić (Purkanović). Za svu trojicu rečeno je da su nastojali spašavati nedužni svijet. Možda se može reći da je to bilo nedovoljno, ali tu je bila viša sila neprijatelja.

Frano Bošnjak (Ćubo) osobno je ispričao piscu ovih redaka da ga je Ante Mustapić, kad mu je bilo 16 godina, izbavio iz njemačkih ruku, dopratio ga do kuće i spasio.

Za Iliju Merćepa kažu da se zauzeo za ljude, žene i djecu u Milinovićima, i tako mnoge spasio.

Za Madunića (Antunovića) se zna da je spasio od očite smrti Nediljka Olujića (Sokola), 12-godišnjeg dječaka. To je ispričao sâm Petar Olujić, brat Sokolov. Kažu da je Antunović izjavio za Katu Petričević (ženu Marinkice) da mu je mati i tako je spasio od smrti.

Oko 11 sati završen je ovaj strašni pokolj, pa su se oni koji su ga počinili počeli povlačiti niz Duge njive prema Šimundićima i Šarićima.

Partizani koji su ujutro uspjeli pobjeći počeli su se pomalo okupljati. Kažu da ih je 13 bilo sakriveno u jednoj od kuća braće Srećka Olujića, i da je stigao i Sinjski bataljun, pa su pomalo počeli napadati vojsku koja se povlačila. Kažu da su dva-tri Talijana poginula kod Šimundića. Neki kažu da su Talijani pri povlačenju sve Šimundiće zatvorili u jednu kuću. Ne zna se s kojom nakanom. Neki niječu tu tobožnju činjenicu. Svakako ondje nisu ništa učinili, jer su trebali nastaviti povlačenje.

Poslije podne partizani su onih svojih 30-40 vojnika što su ujutro poginuli kod kuće Petra Olujića s ceste i oko ceste prenijeli ispod ceste (u vrt), a kažu da su na njih nabacali nešto slame i zapalili ih. Poslije su ih ondje pokopali.

Isto se tako priča da su i onih desetak što su poginuli iznad groblja skupili na Klipinovoj ledini, pokrili ih slamom, zapalili i poslije ih pokopali.

Onih 13 pobijenih ispred kuće Marinkice Petričevića na cesti bacili su u Marinkičinu kuću, polili naftom (koja je bila u mlinu) te zapalili i mrtve vojnike i kuću; u toj prostoriji sada se nalazi kafić "AS".

Kad je sutradan 16-godišnji Petar Olujić pok. Jakova pošao na Šestanovac, htjeli su ga Nijemci odvesti, ali ga je spasio Ante Mustapić (Purkanović). To kaže sam Petar, spominjući da je Ivanka, kći Marići Olujić, bila s njime na Šestanovcu i na jednome njemačkome vojniku vidjela lanac svoje pok. majke, koja je jučerašnjeg dana bila ubijena, i da je mala počela žestoko plakati. Postavljeno je pitanje zašto djevojčica plače, a ona je rekla da je vidjela lančić svoje majke. Kad je to dočula komanda, vojnik je pozvan na odgovornost, a djevojčici je vraćen lančić i prsten.

U Zagrebu je 1. kolovoza 1943. župnik fra Jozo Šimić, s drugim Lovrećanima, napisao osmrtnicu za sve nedužno ubijene u Lovreću 23. srpnja 1943. On je to učinio na osnovi pisama i dojavljenih izvještaja. Nije čudno što u toj osmrtnici ima nekih netočnosti u svezi s dobi i godinama onih koji su poginuli, jer je on to pisao prema sjećanju.

Ovaj, valjda najteži dan u cijeloj povijesti župe Lovreć-Opanci, imao je poraznih posljedica za ostali svijet koji je živio u Lovreću.

Odmah nakon toga narod se počeo naglo seliti u Slavoniju. Otišlo je iz Župe i do 100 obitelji. Neki su se poslije vratili, ali neki nikad.

Godine 1974. sagrađen je grob usred Lovreća i onamo donesene i pokopane kosti onih koji su poginuli na Viševcu i iz Klipinove ledine. Poslije je na taj grob stavljen i spomenik, ali nije sigurno (kažu ljudi) da su kosti svih onih koji su ondje navedeni doista i pokopane (podignuta je spomen-ploča 1963.).

Neki pak kažu da ondje nisu pokopani svi oni koji su kao partizani poginuli u Lovreću, pa je prošlih godina napravljen veći spomenik na Viševcu, na kojemu su napisana imena svih onih koji su iz Mosorskoga odreda poginuli na tome terenu.

Spomen na poginule partizane održavao se svake godine u jednu nedjelju oko 20. svibnja. Tada su se držali govori i u školi odvijale priredbe. Redovito je sudjelovala i glazba iz Žrnovnice.

Na kući Mate Frankića, u kojoj su navedenoga dana ljudi živi spaljeni, postavljena je spomen-ploča.* Sama kuća do danas je ostala otkrivena i sve se više urušava. U nju se baca i pali smeće, što nikako ne dolikuje spomenu na događaj. U 1993. bit će 50. obljetnica toga potresnoga događaja. Bez obzira na nevolje i neimaštinu koju trpimo zbog rata i svega onoga što je ovaj rat sa sobom donio, trebat će svakako obnoviti spomen-ploču, časno, kako dolikuje. Također treba očuvati (konzervirati) zgradu, a posebno barem donje ulaze zatvoriti da se na tom mjestu ne zbiva i ne radi ono što ne dolikuje takvom mjestu.

Ako Bog da, kad se prilike smire i stanje popravi, trebalo bi ozbiljnije misliti o popravku i namjeni te kuće.

* Tu ploču o svome trošku podigao je Nikola Frankić, učitelj. Ploču je izradio Stipe Frankić (tada učenik škole Primijenjene umjetnosti u Splitu). Stipe je od 7. g. čudom spašen za vrijeme pokolja kad je šestero iz njegove kuće pobijeno. Stipe je završio Umjetničku akademiju.

POGINULI IZ NAŠE ŽUPE U II. SVJETSKOME RATU I NAKON RATA (1941. - 1948.)

1. Ivan (Jovo) Antičević pok. Ivana i Matije rođ. Kujić, rođen 22. VI. 1910. Bio je vojnik SS trupa. Nestao u Slavoniji oko 1943.
2. Mijo Antičević Grgin, rođen 15. IX. 1887. Bio je emigrant. Nestao poslije rata - 1945.
3. Pave Antičević pok. Mije i Ruže rođ. Bekavac, rođen 1. VII. 1919. Ustaša. Poginuo na Križnome putu 1945.
4. Ante Batinić pok. Adama i Anđe rođ. Katić, rođen 18. X. 1911. Odveli ga partizani i poginuo kod Ljubuškog 29. I. 1945.
5. Ante Batinić pok. Mije i Mare rođ. Šimundić, rođen 7. VII. 1922. Ustaša. Nestao u Zagrebu, 1945.
6. Ivan Batinić pok. Mate i Mare rođ. Čelan, rođen 31. I. 1910. Ustaša. Ubijen poslije rata, 1945.
7. Ivan Batinić pok Mije i Mare rođ. Šimundić, rođen 26. VII. 1913. Ustaša. Nestao nakon rata, 1945.
8. Martin Batinić pok. Ante, rođen 20. X. 1894., poginuo u Bosanskom Brodu od američkih bombi, 8. IX. 1944. Išao u Slavoniju po hranu.
9. Marijan Bekavac Ivanov i Mare rođ. Bekavac, rođen 17. XI. 1926. Bio je ustaša. Poginuo kao partizan na Srijemskome bojištu 1945.
10. Marijan (Tule) Bekavac pok. Ivana i Antice rođ Čaljkušić, rođen 29. IX. 1919. Ustaški vojnik. Poginuo u Varaždinu.
11. Marko Bekavac pok. Andrije i Matije rođ. Bašić, rođen 20. XII. 1905. Kao civil poginuo od četnika u Buđinovcima, 11. X. 1942.
12. Mate Bekavac Ivanov i Mile rođ. Čaljkušić, rođen I. 1939. Poginuo u Donjim Bekavcima od njemačkih bombi, 28. IX. 1943.
13. Nediljko (Lukić) Bekavac Marijanov i Mile rođ. Bošnjak, rođen 17. IX. 1933. Kao dječak ranjen u Rumi, na kraju rata i umro 1945.
14. Stipan Bekavac pok. Mate i Ane rođ. Milinović, rođen 17. IV. 1913. Domobran. Poginuo na Romaniji, I. mjesec 1942.
15. Ruža Bekavac pok. Tome i Ane rođ. Bekavac, rođena 20. XII. 1934. Ubijena kod kuće od njemačkih bombi, 14. VIII. 1943.
16. Ante Bekavac Martinov i Tomice rođ. Šamija, rođen 25. I. 1901. Hrvatski oružnik. Poginuo u Župi Biokovskoj 6. VIII. 1942.
17. Jure Bekavac Matin i Matije rođ. Mustapić, rođen 20. VI. 1928. Poginuo na granici u Gornjoj Lendavi, kao jugoslavenski vojnik, 1950.
18. Marijan Bekavac Ivanov i Ruže rođ. Bekavac, rođen 10. VII. 1920. Hrvatski vojnik u njemačkoj vojsci. Nestao 1945.
19. Marijan Bekavac Martinov i Mare rođ. Nikolić, rođen V. 1926. Ustaša. Ubili ga partizani u Lovreću, 18. XII. 1944.
20. Martin Bekavac pok. Joze i Kate rođ. Dundić-Bajić, rođen 11. XI. 1918. Hrvatski domobran. Nestao u Srijemu.

21. Mate (Matuka) Bekavac pok. Mate i Ive rod. Raos, rođen 18. II. 1892. Hrvatski časnik. Ubijen od partizana u Zagrebu 1945.
22. Stipe Bekavac Matin i Matije rod. Mustapić, rođen 12. I. 1926. Ustaša, zatim partizanski vojnik (KNOJ). Ubijen između sela Donje Matičine i Feričanaca. Ubili ga pretpostavljeni časnici.
23. Ante Bekavac-Basić pok. Ivana i Matije rod. Bošnjak, rođen 15. IX. 1911. Ustaški bojnik. Poginuo pri povlačenju 1945.
24. Ante Bekavac-Basić, pok. Ante i Mare rod. Bekavac, rođen 15. VIII. 1924. Bio u njemačkoj vojsci. Poginuo u Lici u II. mj. 1944.
25. Jozo (Nimčev) Bekavac-Basić pok. Ivana i Jele rod. Šćurla, rođen 13. III. 1909. Bio je satnik tajne Hrvatske policije. Poginuo na Zadarskom području. Mjesto i godina pogibije nisu pouzdani.
26. Marko Bekavac-Basić pok. Ivana i Matije rod. Bošnjak, rođen 26. IV. 1920. Ustaša. Poginuo pri povlačenju 1945.
27. Milan Bekavac-Basić pok. Ivana i Matije rod. Bošnjak, rođen 28. III. 1923. Ustaša. Poslije rata ubijen u Varaždinu 1945.
28. Marijan (Žutanov) Biškić Ivanov i Bare-Mare rod. Olujić, rođen 21. VIII. 1926. Hrvatski vojnik. Nakon "Križnoga puta" 31. VII. 1945. umro u Skopju.
29. Petar (Džin) Biškić Antin i Tomice rod. Gavranović, rođen 1. II. 1902. Hrvatski vojnik. Nestao pri kraju rata 1945.
30. Anđa Bošnjak Matina i Matije rod. Šimundić, rođena 14. IX. 1897. Poginula od talijanske avionske bombe u Bošnjacima 25. VIII. 1942.
31. Ante Bošnjak pok. Tome i Anice rod. Meštrović, rođen 19. X. 1917. Ustaša. Nestao na kraju rata 1945.
32. Cvita Bošnjak (ud. Mate) rod. Olujić, rođena 10. I. 1863. Zaklana u kući u Lovreću 22. VII. 1943.
33. Petar-Božo Bošnjak Matin i majke Mare rod. Bošnjak, rođen 29. IV. 1923. Poginuo kao partizan kod sela Tepci na rijeci Tari 29. V. 1943.
34. Frano Bošnjak pok. Joze i Mare rod. Kurević, rođen 28. I. 1916. Hrvatski domobran. Poginuo prije kraja rata. Možda ubijen od partizana u Slavoniji 1945.
35. Iva Bošnjak pok. Ivana i Mare rod. Nikolić, rođena 4. X. 1910. Ubijena na Lovreću od četnika i Talijana, kod Olujića kuće 22. VII. 1943.
36. Ivan (Ikan) Bošnjak pok. Martina i pok. Mare rod. Bošnjak, rođen 5.XI.1898. Ubijen od "križara" u Bošnjacima 28. IV. 1947.
37. Ivan Marijan (Muto) Bošnjak Matin i Mare rod. Bošnjak, rođen 8. X. 1925. Poginuo u njemačkoj vojsci 1945.
38. Josko Bošnjak pok. Jakova, ranjen i umro od TBC.
39. Jozo (Jokan) Bošnjak Matin i Ane rod. Čaljkušić. Rođen 21. II. 1917. Poginuo u Slavoniji poslije rata. Ubili ga Srbi 1945. kao civila.
40. Jozo Bošnjak pok. Mije i Kate rod. Merčep, rođen 7. III. 1921. Hrvatski domobran. Poginuo u Glini, na Kordunu 24. V. 1943.
41. Marijan (Marinkica) Bošnjak pok. Luke i Mare rod. Bošnjak, rođen 20.X.1906. Ubili ga Nijemci za vrijeme pokolja u Lovreću pred njegovom kućom. 22. VII. 1943.

42. Marijan (Bekina) Bošnjak pok. Mije i Tomice rod. Mustapić, rođen 22. III. 1921. Poginuo na Sutjesci kao partizan, 12. VI. 1943. U partizane otišao 27. XII. 1942.
43. Matko Bošnjak pok. Martina i pok. Mare Bošnjak, rođen 10. II. 1912. Ustaša. Nestao na kraju rata 1945.
44. Miro Bošnjak Marijanov i Anđe rod. Basić, rođen 1935. Poginuo od talijanske minobacačke mine. Mina koju je nosio ispala i eksplodirala 1945. (Igrao se s drugim dječakom, susjedom).
45. Serafin (Ivan) Bošnjak-Čelan Jurin, rođen 12. X. 1923. Otišao u partizane 27. XII. 1942. Poginuo u Tiholjini 28. II. 1943.
46. Ante Čaljkušić Matin i Tade rod. Bekavac, rođen 5. IV. 1923. Ustaša. Ubijen nakon rata 1945.
47. Stipan (Ante) Čaljkušić (Gazić) pok. Mate i Ive rod. Šimundić, rođen 3. XI. 1931. Na kraju rata poginuo na granici Austrije, ubili ga partizani 1945.
48. Ante (Tonko) Čaljkušić (Crkavica) pok. Nikole i Ive rod. Čaljkušić, rođen 2. II. 1905. Poginuo kao civil od četnika u Ilincima 1945.
49. Jure (Luka) Čaljkušić (Crkavica) Marijanov i Ruže Čaljkušić, rođen 5. IV. 1910. Civil-galantar. Ubili ga u Srijemu Srbi u Grinovcima 14. I. 1943.
50. Mate Čaljkušić (Crkavica) Nikolin i Ive rod. Čaljkušić, rođen 18. XI. 1899. Civil-galantar. Ubijen u selu Ilincima od Srba-četnika 1943.
51. Marko Čaljkušić (Šimak) pok. Ante i Jurke rod. Mustapić, rođen 14. II. 1913. Ustaša. Nestao 1945.
52. Mijo Čaljkušić (Janjić) Tomin i Mare rod. Jelić, rođen 4. IV. 1909. Civil.galantar. Ubili ga u Ilincima Srbi-četnici 1943.
53. Rajner (Rajko) Čaljkušić (Gazić) pok. Ante i majke Mare rod. Knezović, rođen 5. XI. 1917. Hrvatski vojnik, nestao 1945.
54. Stipe Čaljkušić (Gazić) pok. Ante i Ane rod. Bekavac, rođen 26. XII. 1919. Civil-galantar. Ubili ga u Ilincima Srbi-četnici. U jednoj kući ubijena četvorica, 20. VI. 1943.
55. Vinko Čaljkušić (Gazić) Mijin i Ruže rod. Sekelez, rođen 20. VIII. 1922.. Poginuo kao ustaša, 17. X. 1943.
56. Marijan (Šapa) Čavrlj Jurin i Lucije rod. Petričević, rođen 25. I. 1907. Civil-trgovac. Uhvatili ga na Prpuši partizani i ubili 1943.
57. Ilija Čojo pok. Mate i Matije rod. Nikolić, rođen 5. VII. 1881. Živ spaljen u kući Mate Frankića - civil. Kao otac molio da mu mlađeg sina Milana ne spale, a četnici i Talijani ne samo što nisu pustili sina Matu (Milana) nego su i oca bacili u vatru.
58. Ivan Čojo Ilijin i Matije rod. Čaljkušić, rođen 16. V. 1920. Hrvatski vojnik. Ubio ga Nijemac na Hvaru poslije igre (1940.).
59. Mate (Milan) Čojo Ilijin i Matije rod. Čaljkušić, rođen 6. X. 1894. Živ spaljen u kući Mate Frankića kao civil, a spalili ga Talijani i četnici 22. VII. 1943.
60. Stipe Čojo Ilijin i Matije rod. Čaljkušić, rođen 17. X. 1922. Spaljen u kući Mate Frankića. 22. VII. 1943.
61. Fabijan Ćorić Petrov i Joze rod. Madunić, rođen 15. XI. 1897. Bio je ustaški časnik. Nestao je na kraju rata 1945.

62. Ivan Ćorić pok. Luke i Ive rod. Mustapić, rođen 14. VI. 1922. Bio ustaša, nestao na kraju rata 1945.
63. Ivan Ćorić pok. Marijana i Mare rod. Šamija, rođen 26. XI. 1922. Bio ustaša. Ubijen u Splitu nakon rata, VIII. mj. 1945.
64. Ivan (Ikić) Ćorić Petrov i Joze rod. Madunić, rođen 26. VI. 1905. Bio je ustaški nadsatnik. Poginuo pri povlačenju 1945.
65. Jozo Ćorić pok. Jure i Ive rod. Bošnjak-Čelan, rođen 22. I. 1920. Bio ustaša. Ne zna se je li živ. Neki govore da je u Australiji.
66. Jozo Ćorić pok. Luke i Ive rod. Mustapić, rođen 20. VIII. 1919. Bio ustaški časnik. Nestao na kraju rata 1945.
67. Lujo Ćorić pok. Jure i Ive rod. Bošnjak-Čelan, rođen 2. XI. 1910. Nestao na kraju rata 1945. Bio ustaški časnik.
68. Luka Ćorić pok. Tome i Tomice rod. Merčep, rođen 15. X. 1896. Bio ustaški časnik i ubijen poslije rata 1945.
69. Martin Ćorić pok. Jure i Ive rod. Bošnjak-Čelan, rođen 25. X. 1912. Hrvatski policajac, poginuo u Slavoniji 1943.
70. Marijan Mirko (Kiko) Ćorić Marijanov i Mare rod. Čavrlj, rođen 28.VIII.1925. Bio hrvatski vojnik, odveden u partizane u XI. mj. 1944. Poginuo kod Širokoga Brijega 8. III. 1945.
71. Petar Ćorić Matin i Ive rod. Olujić, rođen 6. VIII. 1912. Bio viši ustaški časnik i nestao na kraju rata (1945).
72. Stipe (Cigo) Ćorić Jurin i Ive rod. Bošnjak-Čelan, rođen 15. I. 1900. Bio ustaša. Ubijen nakon rata 1945.
73. Viktor Ćorić pok. Ivana (Lele) i Ive rod. Bošnjak, rođen 1908. Bio hrvatski časnik zrakoplovstva. Nestao 1945.
74. Marijan Dumančić pok. Bože i Tomice rod. Nosić, rođen 8. X. 1917. Bio hrvatski vojnik, nestao na kraju rata 1945.
75. Marko Dumančić pok. Nikole i Matije rod. Olujić, rođen 29. VII. 1907. Bio hrvatski oružnik u Šestanovcu. Nestao na kraju rata 1945.
76. Stipe Dumančić Matin i Mare rod. Olujić, rođen 1. VIII. 1910. Hrvatski vojnik u Bosanskoj Gradiški. Nestao na kraju rata 1945.
77. Anka Frankić Franina i Ive rod. Olujić (Škoce), rođena 18. XI. 1926. Zaklana u svom dvorištu u Lovreću, 22. VII. 1943.
78. Anka Frankić Markova i Mare rod. Milinović, rođena 10. XII. 1927. Ubijena od partizana u Zagrebu nakon rata, 1945.
79. Ante Frankić pok. Marka, rod. 27. VIII. 1873. Ubijen na kućnim vratima 22. VII. 1943.
80. Ante (Antunica) Frankić Markov i Mare rod. Milinović, rođen 23. X. 1924. Bio ustaša i nestao.
81. Ante Frankić (Talić) Marijanov i Jele rod. Babić, rođen 5. VIII. 1912. Ubili ga u Splitu, nakon rata partizani 1945.
82. Frano (Franić) Frankić pok. Ivana i Ankice rod. Ujević, rođen 10.VIII.1898. Ubijen u Lovreću 22. VII. 1943.
83. Frano Frankić Mijin i Luce rod. Petričević, rođen 19. IX. 1924. Bio hrvatski dočasnik. Poginuo u Varaždinu 1944.

84. Iva Frankić (Škoca) žena Franića (kći Marka Olujića) rođena 1. I. 1899. Ubijena u Lovreću (zaklana) 22.VII.1943.
85. Ivan Frankić (Breša) pok. Marka, rođen 20. X. 1877. Spaljen u kući Mate Frankića, 22.VII.1943. u Lovreću.
86. Joko Frankić Mijin i Lucije rod. Petričević, rođen 16. IV. 1922. Bio ustaša. Nestao na kraju rata 1945.
87. Jozo Frankić Franićev i Ive rod. Olujić (Škoce), rođen 16. I. 1931. Zaklan u Lovreću 22. VII. 1943.
88. Ljubomir Ivan Frankić (Glavarić) Franićev i Ive rod. Olujić (Škoce), rođen 1. IX.1924. Hrvatski časnik. Ubijen kod Maribora 18. V. 1945.
89. Marko (Ante) Frankić (Brešin) Ivanov i Matije rod. Bilić, rođen 25. IV. 1912. Ne zna se kako je završio život.
90. Jure (Ćutum) Frankić pok. Nikole, rođen 1880. Ubijen od Nijemaca u zaselku Krnjevci 2. IX. 1944.
91. Marijan (Kiko) Frankić Antin i Kate rod. Čizmić, 18. XI. 1906. Kao civil-trgovac ubijen na austrijskoj granici poslije rata.
92. Marijan (Rine) Frankić Ivanov i Matije Bilić, rođen 28. IX. 1924. Bio ustaški časnik. Poginuo kod Maribora, na kraju rata, 18. V. 1945.
93. Mate Frankić pok. Ante i Mare rod. Zaradić, rođen 10. IX. 1884. Zaklan u Lovreću pred kućom, 22. VII. 1943.
94. Matko (Tomislav-Mate-Makica) Frankić Franićev i Ive rod. Olujić (Škoce), rođen 20.I.1928. Ubijen pred kućom u Lovreću 22. VII. 1943.
95. Mijo Frankić (Mrnjavci) pok. Petra i Antice rod. Zaradić, rođen 20. VII. 1899. Nakon rata strijeljali ga partizani u Splitu 1945.
96. Nediljko Frankić Matin i Ane rod. Čikeš (Grabovke), rođen 17. X. 1920. Bio u ustašama. Prešao u partizane i poginuo 12. II. 1945.
97. Toma Frankić Antin i Kate rod. Čizmić, rođen 1. VII. 1923. Ne zna se kako je završio.
98. Marijan Gavranović (Muratov) Nikolin i Lucije rod. Raič, rođen 18. XI. 1899. Hrvatski vojnik. Nestao na kraju rata 1945.
99. Stanko (Slavko) Gavranović (Lelin) Ivanov i Anđe rod. Matkov, rođen 30.VIII.1923. Bio ustaški dočasnik. Poginuo u Podravskoj Slatini 1944.
100. Mate Gavranović pok. Ilije i Tomice rod. Strinić, rođen 1. IX. 1903. Bio ustaški časnik. Nestao nakon rata 1945.
101. Mate Gavranović Jurin i Mare rod. Bekavac, rođen 8. XI. 1925. Bio ustaša. Poginuo 1944.
102. Bariša Ivanović (Čaljkušić) Jozin i Mare rod. Kusić, rođen 17. VIII. 1910. Bio je u domobranstvu, kod kuće na dopustu. Nosio dijete Jelićima. Tamo ga uhvatili i ubili. Ubio ga je ustaški poručnik Stoler.
103. Božo Ivanović Matin i Ive rod. Strinić, rođen 8. IX. 1922. Bio ustaški vodnik. Poginuo pri povlačenju 1945.
104. Mate Ivanović pok. Joze i Mare rod. Nosić, rođen 1. IV. 1906. Bio logornik (hrvatski) u Banjoj Luci. Osuđen na doživotnu robiju i umro u Zenici 1949.

105. Marinkica Jelić Ivanov i Ive rod. Nosić, rođen 9. IX. 1920. Hrvatski vojnik u Gorskom zdrugu. Prešao u partizane. Ranjen u partizanima i umro od posljedica rana u Ljubljani X. 1945.
106. Marko Jelić pok. Blaža i Mare rod. Milinović, rođen 4. II. 1897. Spaljen u Lovreću 22. VII. 1943.
107. Mirko Jelić Ivanov i Ive rod. Nosić, rođen 26. VIII. 1924. Kopao krumpire. Otjerali ga s njive i živa spalili u kući Mate Frankića u Lovreću 22. VII. 1943.
108. Ante-Tonči Kasum Grgin i Veronike rod. Čaljkušić, rođen 3. VII. 1916. Bio ustaša. Poginuo u Brendalovcima u Slavoniji 12. XII. 1944.
109. Frano Kasum (Joskanović) Jozin i Mare rod. Dumančić, rođen 12. XII. 1921. Bio ustaša. Nestao na kraju rata 1945.
110. Jure Kasum Jozin i Ive rod. Čojo, rođen 25. X. 1921. Bio hrvatski vojnik. Poginuo u Bosni 1943.
111. Petar Kasum Anticev i Marice rod. Olujić, rođen 19. I. 1920. Bio hrvatski vojnik. Poginuo od četnika na mostu u Karlovcu 2. IV. 1942.
112. Marijan Katić pok. Mate i Mare rod. Katić, rođen 14. II. 1920. Bio domobran. Stupio u partizane i kao vojnik (KNOJ) poginuo u Cisti Provo u XI. 1944.
113. Marijan Katić Petrov i Luce rod. Katić, rođen 2. I. 1911. Bio je hrvatski redarstvenik. Ništa se o njemu ne zna. Sumnja se da je živ.
114. Petar Katić pok. Ivana i Lucije rod. Katić, rođen 30. III. 1919. Domobran, poslije partizan. Bježao kući. Ranjen od bombe u Cisti Provo. Umro u Imotskom 8. XII. 1944.
115. Grgo Kurević Ivanov i Anice rod. Basić, rođen 10. III. 1900. Bio ustaša. Poginuo na kraju rata 1945.
116. Ante (Antun) Lugonjić pok. Mate i Klare rod. Matkov, rođen 5. XI. 1905. Bio hrvatski vojnik. Nestao u ratu 1945.
117. Ante Lugonjić Jogulov. Bio ustaški poručnik. Nestao na kraju rata 1945.
118. Ivan (Ivota) Lugonjić pok. Mate i Klare rod. Matkov, rođen 20. I. 1901. Nakon rata ubijen u Splitu od partizana 1945.
119. Mate Lugonjić Antunov (Antin) i Mile rod. Kasum, rođen 1. I. 1933. Bio dijete. Nastradao od talijanske mine 15. VIII. 1943.
120. Tomislav (Misle) Lugonjić (Ivotin) Ivanov i Anđe rod. Petričević, rođen 20. III. 1927. Nastradao od talijanske minobacačke granate 5. VII. 1943.
121. Stjepan Lugonjić Ivanov i Bare rod. Rupčić, rođen 28. VII. 1913. Ubijen u Njemačkoj 1. I. 1946. Političko ubojstvo!
122. Cvitan Matkov pok. Marka i Luce rod. Petričević, rođen 9. III. 1918. Kao civil poginuo u Njemačkoj od bombe 16. IV. 1945.
123. Frane Matusinović pok. Luke i Matije rod. Milinović, rođen 18. XI. 1919. Bio ustaški časnik. Nestao u Strizivojni u Slavoniji 23. XI. 1945.
124. Jozo Matusinović pok. Luke i Matije rod. Milinović, rođen 8. III. 1913. Bio ustaški časnik. Poginuo nakon rata u Lovreću 1948.
125. Mijo (Miško) Matkov pok. Luke i Matije rod. Milinović, rođen 28. IX. 1910. Bio ustaški bojnik. Poginuo kod Gline 17. I. 1945.
126. Ante Milinović (Čavka) pok. Ivana i Ive rod. Sekelez, rođen 25. IX. 1887. Živ spaljen u kući Mate Frankića u Lovreću 22. VII. 1943.

127. Ante Milinović (Škičić) pok. Stipe i Ive rod. Milinović, rođen 30. V. 1876. Spaljen u Lovreću 22. VII. 1943.
128. Jure Ante (Turica) Milinović pok. Jakova i Ive rod. Balić, rođen 13.IV.1884. Spaljen u Lovreću 22. VII. 1943.
129. Ante (Zenko) Milinović Matin i Mare rod. Čaljkušić, rođen 15. XI. 1906. Kao civil poginuo kod Desinića 1943.
130. Grgo Milinović pok. Marka i Ive rod. Bekavac-Basić, rođen 8. III. 1970. Živ spaljen u Lovreću 22. VII. 1943.
131. Ivan Milinović (Jusupov) Jozin i Mande rođene Džaja, rođen 1. X. 1923. Spaljen u Lovreću 22. VII. 1943.
132. Jozo (Jusup) Milinović pok. Ante i Cvite rod. Čojo, rođen 22. III. 1878. Spaljen u Lovreću 22. VII. 1943.
133. Jura (Juko) Milinović pok. Jakova i Dome rod. Dujmović, rođen 13. IV. 1884. Spaljen u Lovreću 22. VII. 1943.
134. Marijan (Djutan) Milinović pok. Jure i Ane rod. Milinović, rođen 16. VIII. 1924. Najprije bio hrvatski vojnik, 1943. stupio u partizane i poginuo kod Sv. Ivana Zeline 1944. kao vojnik Moslavačke brigade.
135. Marijan (Manje) Milinović pok. Joze i Mare rod. Vukušić, rođen 1. V. 1904. Radio za partizane. Nijemci ga objesili u Cisti Provo 12. XI. 1943.
136. Marijan (Zele) Milinović pok. Marijana i Ane rod. Milinović, rođen 5. IV. 1910. Bio u Hrvatskoj tajnoj policiji, nakon rata umro u logoru 8. XII. 1947.
137. Petar (Vajer) Milinović pok. Ivana i Ive rod. Sekelez, rođen 26. VI. 1884. Živ spaljen u Lovreću 22. VII. 1943.
138. Stipe (Kaurina) Milinović Matin i Mare rod. Čaljkušić, rođen 23. VII. 1912. Bio u Hrvatskoj tajnoj policiji. Nakon rata ubili ga partizani u Biokovu, oko 1948.
139. Tadija Milinović Marijanov i Matije rod. Bekavac, rođen 12. VIII. 1885. Živ spaljen u Lovreću 22. VII. 1943.
140. Ante (Antek) Mustapić pok. Andrije i Matije rod. Madunić, rođen 14. IX. 1912. Išao u partizane 7. XI. 1944. Poginuo kod Mostara u II. mjesecu 1945.
141. Ante Mustapić (Purkanović) pok. Ivana i Anđe rod. Zaradić, rođen 3. VIII. 1924. Bio ustaša, nakon rata ubili ga partizani 1945.
142. Ante Mustapić Ćorušić (Kruža) Grgin i Matije rod. Balić, rođen 20. V. 1898. Bio u partizanima i umro od tifusa 1943.
143. Ivan Mustapić (Marinkić) Marijanov i Anđe rod. Zaradić, rođen 11.XI.1919. Odveden u partizane 7. XI. 1944. Poginuo na Otriću kraj Knina u XII. mjesecu 1944.
144. Ivan Mustapić (Popov) pok. Marijana i Ive rod. Čaljkušić, rođen 9. V. 1920. Bio ustaški časnik. Nestao na kraju rata. Ubili ga partizani 1945.
145. Ivan Mustapić (Kovačušić) Jozin i Jele rod. Batinić, rođen 5. I. 1912. Civil-trgovac. Ubili ga u Vrpolju nakon rata partizani 1945.
146. Jozo Mustapić (Baletić) Mijin i Ive rod. Mustapić, rođen 26. II. 1897. Civil-trgovac. Ubijen u Vrpolju nakon rata 1945.
147. Mate Mustapić (Anterijin) Antin i Tomice rod. Mustapić, rođen 18. IX. 1923. Bio ustaša. Poginuo na kraju rata od partizana 1945.

148. Mate Mustapić (Maks) pok. Jure i Mare rod. Zaradić, rođen 1. III. 1905. Aktivno se uključio u NOP 1942. U Svibu ga ubili ustaše 3. II. 1943.
149. Petar Mustapić (Zelić) Antin i Mare rod. Mustapić, rođen 4. VII. 1901. U Njemačkoj trgovao. Poslije rata došao sa skupinom naših ljudi u Split i ondje ga ubili partizani 1945.
150. Srećko Mustapić (Purkanović) Ivanov i Anđe rod. Zaradić, rođen 15. X. 1926. U predjelu Miljevine poginuo kao partizan u I. proleterskoj brigadi 14. VI. 1943.
151. Srećko Mustapić (Zelić) Petrov i Mare rod. Bulović, rođen 17. X. 1923. Bio ustaša (Bobanov) u Koprivnici, na kraju rata, 1945. ubili ga partizani.
152. Tomislav (Misle) Mustapić Stipin i Ive rođ. Petričević, rođen 19. IX. 1923. Civil. Partizani ga uhvatili u Buškome Blatu. Ubili u Kamešnici, 8. IV. 1943. Pokopan kod kuće.
153. Vinko Mustapić pok. Ivana i Ive (Šiste) rod. Birkić, rođen 1. I. 1920. Bio ustaša. Strijeljali ga partizani u Tuheljskim Toplicama, 31. V. 1944.
154. Ivan Nikolić
155. Božo Nikolić (Ćibrin) Ivanov i Jele rod. Batinić, rođen 20. V. 1920. Pri kraju rata odveden u partizane i ubijen u Imotskome 6. III. 1949.
156. Ivan (Ikić) Nikolić pok. Ante i Ane rod. Batinić, rođen 3. I. 1915. Kao hrvatski vojnik poginuo na "križnome putu" 1945.
157. Jozo Nikolić (Malićev) Antin i Ive rod. Dumančić, rođen 13. III. 1925. Poginuo u Lici od partizana. Bio u legiji.
158. Luka Nikolić (Redžić) Antin i Ive-Joze rod. Dragun, rođen 8. IV. 1924. Bio u hrvatskim domobranima. Poginuo kod Josipdola 1945. Časnik u njemačkoj vojsci.
159. Marijan Nikolić pok. Mate i Jureke rod. Nikolić, rođen 1. IX. 1902. Kao civil ubijen u Bolmenu - Srijem, 31. XII. 1945.
160. Mate Nikolić (Šarić) Antin i Anđe rod. Nikolić, rođen 24. X. 1914. Bio domobran. Poginuo negdje u Slavoniji.
161. Mate Nikolić (Kavaz) pok. Ivana i Ane rod. Nikolić, rođen 9. XII. 1917. Poginuo kao domobran.
162. Petar Nikolić (Šušin) pok. Ivana i Matije rod. Nikolić, rođen 19. II. 1913. Bio u domobranstvu, na kraju rata 1945. poginuo u Bleiburgu.
163. Toma Nikolić pok. Martina i Mare rod. Batinić, rođen 6. VIII. 1920. Bio u domobranstvu kod Vinkovaca. Ondje i poginuo.
164. Anica Nosić Grgina i Mare rod. Šimundić, poginula od granate u Strizivojni.
165. Frane Nosić Mijin i Barbare rod. Mustapić, rođen 15. IX. 1903. Bio načelnik Šestanovaca. Partizani ga mučili i ubili u Biokovu 28. VII. 1942.
166. Frano Nosić pok. Mije i Luce rod. Bekavac, rođen 13. I. 1922. Bio vojnik Crne legije. Poginuo oko Bleiburga 1945.
167. Iva Nosić ud. Marijana, rođena 20. IV. 1883. Bila u prošnji, u Kozici je ubili partizani 9. III. 1943.
168. Ivan Nosić pok. Marijana i Mare rod. Nosić, rođen 17. I. 1913. Bio hrvatski vojnik. Živ spaljen u Lovreću 22. VII. 1943.
169. Jozo Nosić pok. Bariše i Marije rod. Mikulić, rođen 20. V. 1925. Hrvatski vojnik - tenkist - ustaša. Ubijen 10. X. 1945. u Glavicama kod Bugojna.

170. Jozo Nosić Mijin i Luce rod. Bekavac, rođen 11. IX. 1924. Hrvatski vojnik u "Tigar diviziji". Poginuo u Lici 1945.
171. Jure Nosić pok. Tome i Mande rod. Dumančić, rođen 13. IV. 1914. Bio Hrvatski redarstvenik-ustaša. Poginuo na kraju rata 1945.
172. Marijan Nosić pok. Luke i Tomice rod. Eremut, rođen 28. I. 1873. Ubili ga Nijemci pred kućom u Nosićima 13. XI. 1943.
173. Marijan Nosić Matin i Joze rod. Nosić, rođen 20. X. 1922. Hrvatski vojnik - kovač. U 22. topničkom sklopu poginuo u Bleiburgu 1945.
174. Marijan (Dragan) Nosić pok. Ilije i Mare rod. Bekavac, rođen u Bugojnu. Bio ustaša. Viđen u Mariboru na kraju rata 1945. Vjerojatno poginuo.
175. Marija Nosić Ilijina i Anke rod. Nosić, rođena 8. III. 1933. Ubili je u Kozici partizani 9. III. 1943. dok je s majkom tražila hranu.
176. Mate Nosić pok. Bariše i pok. Marije rod. Mikulić, rođen 25. III. 1912. Ustaški vodnik - tenkist. Ubili ga partizani u Zagrebu 1945.
177. Mate Nosić Blažev i Mare rod. Čaljkušić, rođen 6. I. 1920. Bio ustaša u "Tigar diviziji". Ubili ga pod Viševcem partizani 18. XII. 1944.
178. Mate Nosić Ilijin i Anke rod. Nosić, rođen 7. VI. 1926. Hrvatski vojnik - ustaša. Ubijen u Bleiburgu 1945.
179. Nikola Nosić Ivanov i Mare rod. Nosić, rođen 1. IX. 1904. Živ spaljen u Lovreću 22.VII.1943.
180. Petar Nosić Ivanov i Kate rod. Čaljkušić, rođen 16. II. 1926. Hrvat - vojnik II. gorskog zdruga. Poginuo oko Bleiburga 1945.
181. Petar Nosić Jozin i Matije rod. Čaljkušić, rođen 15. X. 1904. Živ spaljen u Lovreću 22.VII.1943.
182. Toma Nosić pok. Ivana i Mare rod. Katić, rođen 6. IX. 1902. Živ spaljen u Lovreću 22. VII. 1943.
183. Ante Olujić, pok. Ilije i Ruže rod. Šamija, rođen 5. VI. 1932. Kao dječak igrao se s talijanskom bombom i poginuo od nje, 19. XI. 1944.
184. Ante Olujić (Gale) pok. Joze i Mare rod. Dumančić, rođen 23. XI. 1920. Bio hrvatski vojnik u Karlovcu. Poginuo nepažnjom 26. IX. 1942.
185. Ante Olujić pok. Mate i Anice rod. Ćoso, rođen 31. I. 1911. Bio ustaški tabornik u Čepinu. Vezan za kola i raščetveren od partizana u selu Bronćacima 1944.
186. Frano Olujić pok. Mate i Jele rod. Madunić, rođen 3. X. 1894. Galantar. Poginuo od partizana u Silašu, u Srijemu, 23. V. 1942.
187. Ivan Frane Olujić pok. Ante i Ive rod. Frankić, rođen 15. XII. 1899. Ubijen i spaljen u vlastitoj kući u Lovreću 22. VI. 1944.
188. Iva Olujić žena Srećka - (Vergita) pok. Ante Milinovića, rođena 21. XI. 1914. Ubijena pred kućom u Lovreću 22. VII. 1943.
189. Ivan Olujić (Curenović) pok. Ante i Anđe rod. Šimundić, rođen 14. VI. 1911. Kao civil ubijen u Vukovaru 1945.
190. Ivan (Ile) Olujić pok. Ante i Anđe rod. Madunić, rođen 21. I. 1916. Bio ustaša i poginuo potkraj rata u Čepinu, 1945.
191. Ivan (Ikanić) Olujić pok. Ante i Anice rod. Olujić, rođen 8. XII. 1925. Bio ustaša i poginuo pri povlačenju 1945.

192. Ivan Olujić (Paškić) pok. Mate i Ruže rod. Bošnjak, rođen 27. IV. 1922. Bio domobranski satnik. Nestao pri kraju rata 1945.
193. Jozo Olujić pok. Jakova i Marice rod. Olujić, rođen 1925. U partizanima umro od tifusa kod Kalinovika, IV. 1943.
194. Jozo Olujić (Sujić) Antin i Ane rod. Olujić, rođen oko 1923. Kao galantara - civila ubili ga partizani u Slavoniji.
195. Marijan (dr. fra Jozo) Olujić Turičin pok. Joze i Mare rod. Balić. Bio profesor franjevačke gimnazije u Sinju, veliki znanstvenik. Pri zauzimanju Sinja partizani ga odveli i ubili 1944.
196. Jozo (Jokan) Olujić pok. Marijana, rođen 17. VIII. 1875. Ubijen u Lovreću za vrijeme pokolja 22. VII. 1943.
197. Kata Olujić žena Jozina (rod. Nosić) rođena 1.X.1880. Ubijena u Lovreću za vrijeme pokolja 22. VII. 1943.
198. Marica (Marići) Ulujić žena Frane (kći Nikole Čikeša), rođena 5. IX. 1907. Ubijena u Lovreću za vrijeme pokolja 22. VII. 1943.
199. Marijan (Marinkica) Olujić pok. Ante i Anđe rod. Šimundić, rođen 6. I. 1914. Kurir u hrvatskoj vojsci. Ubili ga Srbi kod Đakova 1945.
200. Mate Nediljko Olujić pok. Frane i Mare rod. Mustapić, rođen 1. IV. 1923. Bio ustaša. Poginuo pri povlačenju na kraju rata 1945.
201. Mate (Matica) Olujić pok. Nikole i Ankice rod. Olujić-Pirić, rođen 24. II. 1892. Galantar-civil u Slavoniji. Ubili ga partizani u Domboku kod Đakova 18. IV. 1944.
202. Marko Olujić pok. Mije i Ive rod. Nosić, rođen 15. IV. 1917. Kao civila ubili ga u Slavoniji partizani 1944.
203. Marko (Markić) Olujić pok. Paška i Ivanice rod. Bolčić, rođen 22. IX. 1901. Partizanski odbornik. Nijemci ga objesili u Cisti Provo 12. XI. 1943.
204. Mladen Olujić pok. Jakova i Mare rod. Olujić, rođen 1. I. 1929. Bio u ustašama. Kao civila ubili ga na Prpuši partizani, 5. IV. 1947.
205. Ivan Olujić pok. Joze i Józe rod. Šamija, rođen 23. VIII. 1914. Bio hrvatski vojnik i nestao na kraju rata 1945.
206. Nediljko Olujić pok. Tome i Mile rod. Vukušić, rođen 7. I. 1935. Kao dječak poginuo od talijanske minobacačke mine 20. XI. 1944, nesretnim slučajem.
207. Petar Olujić pok. Ante i Ive rod. Frankić, rođen 20. X.1886. Umirovljenik - civil. Ubio ga ustaški poručnik 14. VI. 1944.
208. Stipe Olujić pok. Tadije i Anđe rod. Šamija, rođen 29. VII. 1910. Bio galantar u Slavoniji. Odveli ga i ubili partizani u Dumboku kod Đakova 18. IV. 1944.
209. Stipe Olujić pok. Ilije i Ruže rod. Šamija, rođen 15. IV. 1934. Poginuo od talijanske bombe, koju je našao i igrao se 1945. Nastradala tri dječaka.
210. Ante Petričević pok. Tome i Danice rod. Nikolić, rođen 16. IV. 1914. Civil - galantar. Ubili ga domaći četnici u Remetici u Srijemu 25. III. 1943.
211. Ante Petričević Marijanov, rođen 1935. Kao dječak poginuo od talijanske ručne bombe 14. V. 1945.
212. Ivan (Đivo) Petričević Klipinov Antin i Anđe rod. Šamija. Učitelj. Kotarski poglavar. Viđen pri kraju rata u Sloveniji. Bio školski nadzornik u Stocu. Poginuo u Mariboru.

213. Frane Petričević pok. Matka i Mare rod. Kasum, rođen 10. X. 1914. Bio je hrvatski vojnik. Poginuo od četnika u Glamoču 5. IX. 1941.
214. Frane Petričević (Škegrić) pok. Marijana i Jele rod. Olujić, rođen 1. X. 1914. Kao civil poginuo u Slavonskom Brodu od američke bombe 8. IX. 1944.
215. Ivan Petričević pok. Joze i Matije rod. Petričević, rođen 10. IV. 1919. Bio hrvatski domobran. Poginuo u Bučju kod Pakraca od partizana 25. III. 1943.
216. Jozo (Kurta) Petričević Stipanov i Kate rod. Ćorić, rođen 12. IX. 1908. Hrvatski vojnik, poginuo na Baniji 1942.
217. Jozo Petričević Matanov pok. Mate i Anice rod. Mustapić, rođen 15. III. 1908. Civil-galantar. Ubili ga na Korčuli ili u Dubrovniku partizani 23. XI. 1944.
218. Mara Mustapić žena Mate (o. Iko Bilić-Pavlinović), rođena 26. II. 1914. Trgovala u Prološcu. Sjela na kola i stradala od mine 24. IV. 1942.
219. Marijan Petričević Ivanov i Jakovice rod. Đujić, rođen 3. IX. 1908. Bio galantar. Ubili ga domaći četnici u Rivici, u Srijemu 25. IV. 1943.
220. Marijan (Marinko) Petričević (Klipinov) pok. Mije i Anke rod. Mladen, rođen 8. IX. 1921. Bio ustaša. Poginuo 1945.
221. Marko Petričević pok. Ante i Mare rod. Šamija, rođen 18. IV. 1903. Bio galantar. Došao do Slovenije. Ubili ga partizani u Mariboru 1945.
222. Jozo Petričević Jurin i Ive rod. Sekelez. rođen. 10. II. 1906. Poginuo u borbi protiv četnika kod Petrovca 2. I. 1942.
223. Mate Petričević (Škegrić) pok. Marijana i Jele rod. Olujić, rođen 1. XII. 1918. Bio galantar-civil. Ubijen u Remetici u Srijemu 25. III. 1943.
224. Mijo Petričević (Popov) Marijanov i Perice rod. Šamija, rođen 8. IX. 1921. Bio u njemačkoj vojsci. Oko Pleternice poginuo od partizana 1945.
225. Mijo (Miškić) Petričević (Klipinov) Mijin i Ane rod. Mladen, rođen 23. IX. 1924. Bio ustaša. Ubijen u Zagrebu poslije rata 1945.
226. Nikola Petričević Markov i Mare rod. Matusinović, rođen 4. XII. 1904. Ustaški logornik u Irigu. Ubijen u Srijemskoj Mitrovici 5. XII. 1944.
227. Stipe (Stipina) Petričević Antin i Mare rod. Jelić, rođen 2. IX. 1915. Hrvatski oružnik. Poginuo u Bačkoj Palanci od partizana 1945.
228. Ivan Pirić Matin i Mare rod. Dumančić, rođen 29. VIII. 1923. Bio hrvatski vojnik. Ubili ga na kraju rata partizani 1945.
229. Marijan Pirić Jurin i Tekle rod. Katić, rođen 11. VIII. 1922. Bio hrvatski vojnik. Poginuo u Karlovcu od partizana 1943.
230. Ivan Rupčić Antin i Anđe rod. Petričević, rođen 3. VIII. 1924. Bio domobran. Odveden u partizane 21.I.1944. Poginuo u Tovarniku 1945.
231. Ivan Rupčić (Dogulja) pok. Marijana i Mare rod. Bekavac, rođen 1. II. 1899. Bio civil. Ubili ga u Dalju domaći četnici 16. IV. 1946.
232. Ivan Rupčić Nikolin i Mile rod. Milinović, rođen 1. I. 1921. Bio civil. Ubijen u Jasenovcu kao simpatizer partizana.
233. Marijan Rupčić pok. Mije i Mare rod. Petričević, rođen 1. X. 1923. Bio hrvatski domobran. Nestao na kraju rata, ubili ga partizani 1945.
234. Marijan Rupčić Markov i Luce rod. Pirkić, rođen 23. X. 1921. Bio hrvatski vojnik. Ubijen u Banjoj Luci 15.XI.1943.

235. Marijan Rupčić Šimunov i Mare rod. Bekavac, rođen 25. I. 1923. Odveli ga Nijemci. Bio civil. Nestao na Uskrs 1944.
236. Srećko Rupčić Jozin i Ive rod. Čondić, rođen 29. V. 1917. Neki kažu da je bio partizan i da je ubijen u Dalju od četnika 1943., a drugi da je poginuo u borbama oko Sarajeva 1944.
237. Ivan Rupčić-Šamija Mijin i Ive rod. Katić, rođen 2. I. 1926. Poginuo u Nevesinju 13. XII. 1944.
238. Ante Sekelez (Jukić) Matin i Marte rod. Petričević, rođen 1908. Bio partizanski odbornik. Ubili ga "križari" kao civila u Milinovićima 26. XII. 1944.
239. Frano Sekelez Matin i Anice rod. Žižanović, rođen 8. VII. 1926. Poginuo u partizanima kod Mostara u I. mjesecu 1945.
240. Jure Sekelez pok. Petra i Ruže rod. Batinić. Kao civil ubijen u Slavoniji 15. X. 1943.
241. Marijan (Marijanica) Sekelez pok. Ante i Anice rod. Žižanović, rođen 22. I. 1925. Živ spaljen u Lovreću 22. VII. 1943.
242. Petar Sekelez pok. Joze i Ane rod. Milinović, rođen X.1925. Živ spaljen u Lovreću 22. VII. 1943.
243. Stipe Sekelez pok. Marijana i Ive rod. Jelić, rođen 1922. Živ spaljen u Lovreću 22. VII. 1943.
244. Anđa Šamija žena Mije (o. pok. Grgo Mustapić), rođena 1920. Zaklana u Šamićima na dan pokolja u Lovreću 22. VII. 1943.
245. Anđa Šamija ud. Petra, rođena Bobetić 11. V. 1868. Ubili je Nijemci kod Šamića staja 19.XI.1943.
246. Ante (Antić) Šamija pok. Ivana i Ive rod. Mustapić, rod. 7. IX. 1909. Bio policajac - ustaški časnik. Poginuo na kraju rata od partizana 1945.
247. Ivan (Ćuto) Šamija pok. Ivana i Tomice rod. Šakić, rođen 1. I. 1918. Bio hrvatski policajac. Na kraju rata poginuo od partizana 1945.
248. Ivan (Duško) Šamija pok. Joze i Ive rod. Rojnica, rođen 7. I. 1915. Hrvat, policajac u Sarajevu. Poginuo na kraju rata od partizana 1945.
249. Ivan (Jerko) Šamija pok. Joze i Ive rod. Mandarić, rođen 17. X. 1912. Bio hrvatski domobran. Poginuo kod Rogatice od četnika 10. II. 1942.
250. Ivan (Jukić) Šamija pok. Jure i Ive rod. Mandarić, rođen 29. VIII. 1913. Bio hrvatski domobran. Poginuo u Rogatici od četnika 10. II. 1942.
251. Ivan (Dogulja) Šamija pok. Petra i Anđe rod. Bobetić, rođen 10. V. 1902. Bio hrvatski vojnik. Ubili ga partizani kod Rajića u Velikoj Cisti, 19. VIII. 1942.
252. Mate Šamija pok. Martina i Ive rod. Šitum, rođen 15. II. 1912. Bio hrvatski oružnik. Kao partizan poginuo u borbama na otoku Pagu 4. IV. 1945.
253. Jela (Milka) Šamija žena Jakova (o. Marijan Frankić), rođena 30. X. 1909. Zaklali je Nijemci u Šamijama na dan pokolja u Lovreću 22. VII. 1943.
254. Ivan Šamija (iz Nikolića) pok. Jure i Ane rod. Nikolić, rođen 27. VIII. 1904. Kao civil poginuo u ratu (negdje na našim bliskim otocima) od partizana.
255. Marijan Šamija pok. Jure i Anice rod. Nikolić, rođen 20. I. 1902. Bio hrvatski oružnik u Zagvozdu. Viđen u Zagrebu u svibnju 1945. Poginuo na kraju rata.
256. Marko Šamija (Nikolić) pok. Jure i Ane rod. Nikolić, rođen 28. III. 1923. Bio hrvatski vojnik. Poginuo od partizana u Slavoniji.

257. Anđa Šamija pok. Stipe i Ive rod. Matković, rođena 2. X. 1914. Poginula od bombe u Novskoj 16. IV. 1945.
258. A. Šimundić pok. Davida i Ive rod. Šimundić, rođen 22. XI. 1913. Bio hrvatski policajac. Nestao na kraju rata 1945.
259. Božo Šimundić pok. Danijela i Mare rod. Kusić, rođen 2. X. 1925. Bio ustaša. Nestao na kraju rata 1945.
260. Božo Šimundić pok. Ivana i Ivanice rod. Šamija, rođen 9. X. 1909. Bio hrvatski policajac. Nestao na kraju rata 1945.
261. Bože (Nikola) Šimundić pok. Nikole i Dane rod. Šarić, rođen 6. XII. 1912. Bio hrvatski financ. Poginuo u Višegradu od četnika 1941.
262. Filip Šimundić pok. Nikole i Ane rod. Šarić, rođen 30. VIII. 1906. Poginuo od mine u Vrpolju 26. VI. 1944.
263. Ivan Šimundić pok. Šimuna i Matije rod. Žižanović, rođen 10. I. 1910. Kao civil nestao u unutrašnjosti Hrvatske 1943.
264. Jure Šimundić pok. Marijana i Antice rod. Šimundić, rođen 12. IV. 1910. Poginuo u Bosni kao hrvatski domobran 1943.
265. Luka Mirko Šimundić, pok. Mate i Ive rod. Šimundić, rođen 6. X. 1924. Bio hrvatski časnik. Nestao pri kraju rata 1945. Ubili ga partizani.
266. Marijan (Crni) Šimundić Mijin i Ive rod. Frankić, rođen 1. IX. 1937. Kao civil ubijen u Njemačkoj od UDB-e 1967. (političko ubojstvo).
267. Marijan Šimundić Matin i Mare rod. Nosić, rođen 25. III. 1922. Bio ustaša.Nestao pri kraju rata 1945. Ubili ga partizani.
268. Mate Šimundić Ivanov i Ive rod. Balić, rođen 1. XI. 1920. Civil. Nestao u Beču 1945. Političko ubojstvo.
269. Mirko Šimundić Matin i Anđe rod. Matković, rođen 25. IX. 1920. Bio ustaša. Poginuo u Gospiću od partizana 1943.
270. Frano Zaradić Antin i Matije rod. Šamija, rođen 6. XI. 1910. Bio u hrvatskoj tajnoj policiji. Poginuo na kraju rata 1945. od partizana.
271. Frano Zaradić Marijanov i Mare rod. Rupčić, rođen 4. X. 1914. Bio u hrvatskoj tajnoj policiji. Pri kraju rata 13. XII. 1944. ubili ga u Zemunu partizani.
272. Jozo Zaradić Ivanov i Ruže rod. Mustapić, rođen 4. III. 1891. Ubijen na Biokovu 16.VII.1947.
273. Jozo Zaradić Marijanov (Radojin) i Ive rod. Petričević, rođen 1. III. 1922. Hrvatski dočasnik, ostao živ nakon rata. Ubili ga partizani 1946.
274. Jure (Juko) Zaradić Antin i Ive rod. Matkov, rođen 24. IV. 1921. Bio ustaša. Ubili ga partizani poslije rata.
275. Ljubo Zaradić Antin i Ive rod. Mustapić, rođen 1. I. 1925. Ubili ga u Nišu poslije rata partizani, 1946.
276. Marijan Zaradić Matin i Matije rod. Šamija, rođen 10. I. 1905. Bio ustaša. Radio u Hrvatskom poslanstvu u Berlinu. Ubijen na kraju rata 1945.
277. Marko Zaradić (Mašinov) Matin i Anđe rod. Nosić, rođen 21. IV. 1902. Bio partizan. Bježao iz logora Stara Gradiška i ubila ga hrvatska vojska 1945.
278. Mate (Zele) Zaradić Mijin i Boje, rođen 16. II. 1868. Ubili ga Talijani kod Džaltine staje 20. VIII. 1942.

279. Stjepan Zaradić pok. Mate i Marte rod Matusinović, rođen 1. XI. 1905. Bio hrvatski policajac. Ubijen pri kraju rata od partizana 1945.
280. Ante Žižanović Andrijin i Ive rod. Vuković, rođen 18. I. 1914. Bio ustaški satnik - emigrant. Nijemci ga ubili u Sarajevu 19. XI. 1942.
281. Marijan Žižanović Nikolin i Mare rod. Gavranović, rođen 9. VII. 1916. Kao domobranskog dočasnika ubili ga partizani 1945.
282. Marko Žižanović Ivanov i Ruže rod. Šimundić, rođen 14. I. 1902. Kao civil poginuo od mine u Slakovcima 1945.
283. Mijo Žižanović, rođen 1892. Kao civila u Slakovcima ubili ga partizani 1945.
284. Vicko (Viktor) Žižanović Ivanov i Mare rod. Zaradić, rođen 12. VIII. 1912. Bio hrvatski oružnik. Poginuo u Glamoču od četnika 8. VIII. 1941.

*** Petar Raos pok. Ante iz Medova Doca. Uhitili ga Nijemci, bačen živ u vatru i izgorio u kući Mate Frankića u Lovreću 22. VII. 1943.

Unutrašnjost crkve nakon obnove 1990/

STATISTIKE ŽUPE LOVREĆ-OPANCI, 1. I.1976.

R. br.	Zaselci	Obitelji	Svega osoba	Muških	Ženskih
1.	Petričevići	12	80	36	44
2.	Žižanovići	3	12	7	5
3.	**Mrnjavci**	**(38)**	**(50)**	(67)	(83)
	Antičević	1	2	1	1
	Biškić	2	14	4	10
	Čavrlj	1	10	6	4
	Frankić	2	10	3	7
	Gavranović	5	17	8	9
	Lugonjić	2	2	–	2
	Matkov	5	13	6	7
	Matusinović	2	15	8	7
	Petričević	5	20	8	12
	Rajić	1	6	2	4
	Zaradić	12	40	21	19
4.	Rupčići	13	56	32	24
5.	Nikolići	55	333	163	170
6.	Bošnjaci	17	95	44	51
7.	**Dubrava**	**(85)**	**(445)**	**(235)**	**(210)**
	Bulović	3	13	7	6
	Čavrlj	4	20	12	8
	Ćorić	15	81	39	42
	Domić	1	5	2	3
	Mustapić	43	198	94	104
	Šamija	29	159	81	78
8.	Katići	20	117	53	64
9.	Gor. Bekavci	29	125	63	52
10.	Lovreć centar	29	129	63	66
11.	Ivanovići	10	46	27	19
12.	Čaljkušići	34	156	70	86
	Matković	1	7	2	5
13.	Donji Bekavci	16	93	49	44
	Bekavci Basići	7	39	18	21
14.	Nosići	24	110	53	57
15.	Jelići	4	19	8	11
16.	Batinići	15	80	36	44
17.	Sekelezi	7	32	14	18
	Bobetići	2	7	5	2
18.	Milinovići	20	87	45	42
19.	Šimundići	31	117	53	64
20.	**Kula**	**(49)**	**(188)**	**(90)**	**(98)**
	Kasum	13	39	15	24
	Olujić	23	102	52	50
	Dumančić	13	47	23	24
20 zaselaka		522	2.503	1.231	1.272

Prosjek po obitelji bio je 4,8 osoba.

U Mrnjavcima, Dubravi i Kuli ima više prezimena, koja ne čine posebne zaselke, stoga se ne zbrajaju brojke uz ta tri zaselka, pa smo ih označili zagradama. Statistike je izradio župnik fra Metod Latinac.

STATISTIKE ŽUPE LOVREĆ-OPANCI 1. I. 1977.

Rbr.	Zaselci	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.	Petričevići	11	74	17	57	4	3	50	5, 2	9	6, 7
2.	Žižanovići	3	12	1	11	1	1	9	3, 7	—	4
3.	Mrnjavci	35	131	45	86	8	16	62	2, 5	32	3, 7
4.	Rupčići	15	51	11	40	5	5	30	2, 7	7	3, 4
5.	Nikolići	59	285	64	221	9	22	190	3, 7	39	4, 8
6.	Katići	19	99	23	76	3	9	64	4	17	5, 2
7.	G. Bekavci	26	104	31	73	7	14	52	2, 8	24	4
8.	Ivanovići	9	45	16	29	2	2	24	3, 2	16	5
9.	Bek. Basići	6	26	9	17	2	1	14	2, 8	5	4, 3
10.	D. Bekavci	17	96	48	48	3	17	39	2, 8	37	5, 6
11.	Nosići	23	90	25	65	5	10	52	2, 8	21	3, 9
12.	Jelići	4	17	2	15	1	2	12	3, 7	2	4, 3
13.	Batinići	12	57	22	35	2	4	31	2, 9	13	4, 8
14.	Sekelezi-Bobetići	9	29	6	23	—	1	23	2, 5	3	3, 2
15.	Milinovići	29	106	18	51	3	3	45	2, 8	8	3, 8
16.	Čaljkušići	34	154	42	112	3	22	92	3, 3	31	4, 5
17.	Bendići (šim.)	6	28	11	17	—	6	13	2, 8	8	4, 6
18.	Šimundići	21	70	14	56	7	9	40	2, 7	14	3, 3
19.	Bošnjaci	18	77	15	62	4	6	52	3, 4	8	4, 3
20.	Lovreć (c.)	27	97	22	122	1	9	114	3, 5	12	3, 5
21.	Kula	49	168	41	127	6	17	104	2, 6	31	3, 4
22.	Ćorići	13	52	16	36	8	8	20	2, 8	12	4
23.	Čavrlji, Domići, Bulovići, Milinovići, Šanić	11	47	8	39	3	5	31	3, 5	3	4, 3
24.	Mustapići	41	173	36	137	10	17	113	3, 3	29	4, 2
25.	Šamije	31	150	45	105	5	20	84	3, 4	34	4, 8
		528	2238	*588*	*1660*	*102*	*230*	*1360*	*3,2*	*413*	*4,3*

Legenda: **1** *Obitelji* **2** *Osoba sa stalnim boravkom* **3** *Privremeno odsutnih* **4** *Stvarno prisutnih* **5** *Nepokretnih* **6** *Predškolske djece* **7** *Obaveznih na Misu* **8** *Prosjek po obitelji stvarno prisutnih* **9** *U Njemačkoj* **10** *Prosjek po obitelji sa stalnim boravkom*

Ove statistike izradio je župnik fra Anđelko Šimić u prvom blagoslovu kuća (kraj 1976., početak 1977.).

Podaci su uzeti po zaselcima, kojih je 25. Obitelji smo nabrojili 528, u kojima je stalni boravak imalo 2238 osoba. Privremeno odsutnih bilo je 588. Napokretnih, koji ne mogu doći pješke do crkve na Misu, bilo je 102. Predškolske djece bilo je 230 (još prilično dobro!). U Njemačkoj je bilo na radu 413 osoba.

Za cijelu župu prosjek stanovnika po obitelji bio je 4,3. Najveći prosjek bio je u Petričevića Stajama (6,7), zatim dolaze Donji Bekavci (5,6), Katići (5,2) i Ivanovići (5).

Nikolići, Šamije i Batinići imali su prosjek 4,8, Čaljkušići 4,5, ostali oko prosjeka za cijelu župu 4,3. Ispod prosjeka bili su Mrnjavci, Rupčići, Nosići, Sekelezi, Bobetići, Milinovići, Lovreć c. i Kula.

Pri izradi ovih statistika najveća je teškoća bila ustanoviti tko se iselio, a tko još spada u staru obitelj u Župi. Ukućani su se teško mirili s mišlju da se netko trajno odselio, stoga ili nisu htjeli ili nisu znali dati točne podatke. To se odnosi samo na nekoliko obitelji. Uostalom, to se pitanje povlačilo i u svim statistikama koje smo poslije obrađivali, posebno glede onih koji su u inozemstvu. Bilo je slučajeva da muž živi u Splitu i rijetko dolazi kući, ali se službeno vodi da živi ovdje. Naprotiv, žene su bile kod kuće, a vodile su se službeno u Splitu (radi čuvanja stana). Neki su imali boravak na nekoliko mjesta.

Zbog toga statistike prikupljane nekoliko godina ranije ili kasnije pokazuju veće razlike nego što su one zaista bile.

U središtu Lovreća izmiješane su kuće Lovreća i Milinovića ili su veoma blizu, pa je onima koji nisu sasvim dobro upućeni teško odvojiti kuće koje pripadaju u Lovreć od onih koje pripadaju u Milinoviće. Zbog toga može biti netočan broj pripisan Lovreću ili Opancima, ali ukupan broj i zbroj jednih i drugih je točan. U Lovreću u društvenim stanovima bilo je onih koji nisu blagoslivljali kuće, pa je u brojenju mogla poneka obitelj biti izostavljena.

Svečani donos Gospe od Velikog hrvatskog zavjeta iz Solina, Duhovi 1979.
Djevojke u bjelini i u narodnim nošnjama.

STATISTIKA ŽUPE LOVREĆ-OPANCI 1. I. 1982.
(Trajno prisutnih)

R. br.	Prezime	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1.	Antičević	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
2.	Batinić	11	41	22	18	1	3	4	1	3	7	16	17
3.	Bekavac	42	155	77	78	9	27	5	2	1	44	55	56
4.	Bekavac Basić	6	20	9	11	1	1	1	2	—	3	7	10
5.	Biškić	2	9	5	4	1	—	—	—	—	3	4	2
6.	Bobetić	2	6	3	3	—	—	—	—	—	—	4	2
7.	Bošnjak	17	60	27	33	5	9	4	1	—	19	18	23
8.	Bulović	3	6	3	3	—	—	—	—	—		2	4
9.	Čaljkušić	33	131	64	67	17	19	13	—	1	52	30	49
10.	Čavrlj	5	21	11	10	—	5	1	1	—	6	4	11
11.	Čojo	1	2	1	1	—	—	—	—	—	—	—	2
12.	Ćorić	13	55	28	27	3	9	2	2	—	17	15	23
13.	Domić	1	7	2	5	2	1	—	—	—	3	2	2
14.	Dragun	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
15.	Dumančić	8	31	14	17	2	3	3	1	1	10	11	10
16.	Frankić	4	19	8	11	2	4	2	—	1	8	8	3
17.	Gavranović	4	9	4	5	1	1	—	—	2	2	3	4
18.	Ivanović	10	38	18	20	4	2	1	—	—	12	13	13
19.	Jelić	5	14	7	7	1	—	2	—	—	3	6	5
20.	Juriš.-Sokić	1	5	1	4	2	1	—	—	—	3	2	—
21.	Kasum	12	25	9	16	1	3	1	—	—	7	5	13
22.	Katić	19	90	40	50	8	12	6	—	3	25	33	32
23.	Lugonjić	1	2	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1
24.	Matkov	4	20	11	9	2	3	—	—	—	6	7	7
25.	Matusinović	3	6	4	2	—	—	—	—	—	—	1	5
26.	Milinović	24	68	34	34	1	5	5	1	3	14	21	33
27.	Mustapić	40	159	77	82	16	19	13	1	4	52	36	51
28.	Mustapić-Šamija	2	12	5	7	2	3	1	—	—	6	5	1
29.	Nikolić	54	249	128	121	20	30	24	4	23	74	101	74
30.	Nosić	21	85	37	48	6	11	7	—	2	23	35	27
31.	Olujić	25	90	45	45	7	12	9	3	—	27	30	33
32.	Olujić/Pirić	2	8	2	6	—	3	—	—	1	2	4	2
33.	Petričević	20	87	42	45	6	10	9	—	2	27	23	37
34.	Rajić	1	3	2	1	—	—	—	—	1	—	1	2
35.	Repušić	2	8	6	2	4	—	—	—	—	4	4	—
36.	Rupčić	9	35	17	18	—	8	22	—	—	12	12	11
37.	Sekelez	7	19	9	10	—	1	11	—	—	5	5	9
38.	Staničić	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
39.	Šamija	32	129	63	66	10	19	66	—	1	33	44	43
40.	Šanić	1	5	2	3	1	2	—	—	—	3	2	—
41.	Šimić	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
42.	Šimundić	18	47	23	24	2	8	33	—	—	10	17	20
43.	Šimundić/Bendić	6	26	13	13	—	6	—	—	—	9	7	10
44.	Štambuk	1	3	2	1	—	2	—	—	—	2	1	—
45.	Ujević	1	4	2	2	1	1	—	—	—	2	2	—
46.	Zaradić	13	34	21	13	2	1	1	—	2	5	7	22
47.	Žižanović	3	11	5	6	2	2	1	—	—	5	2	4
		493	*1857*	*905*	*952*	*142*	*246*	*127*	*19*	*51*	*550*	*624*	*683*

Legenda: **1** Obitelji **2** Članova obitelji **3** Muških **4** Ženskih **5** Predškolske djece **6** U osmogodišnjoj školi **7** U srednjoj školi **8** Na fakultetu **9** Nezaposlenih mladića **10** Do 20 godina **11** Od 20 do 50 godina **12** Stariji od 50 godina

Prema statistici bilo je u župi 905 muškaraca = 48,8%; ženskih 952 = 51,2%; predškolske djece 142 = 7,6%; djece u osmogodišnjoj školi 246 = 13,2%; srednjoškolaca 127 = 6,8%; na fakultetima 19 = 1%; nezaposlenih mladića 51 = 2,7%; osoba do 20 godina 550 = 29,6%; osoba od 20 do 50 godina 624 = 33,6%; osoba starijih od 50 godina 683 = 36,7%.

Djevojke kod Starog Župskog stana, iza donošenja Gospina lika iz Solina, uoči Duhova 1979.

STATISTIKA ŽUPE LOVREĆ-OPANCI 1. IX. 1982.

(Privremeno odsutni iz župe)

Red. br.	Prezimena	Na radu u inozemstvu	Na radu u tuzemstvu	U školi	U vojsci
1.	Antičević				
2.	Batinić	9	1	1	1
3.	Bekavac	46	7	7	1
4.	Bekavac Basić	3	1	4	
5.	Biškić	1			
6.	Bobetić	2	1		1
7.	Bošnjak	7	4	3	1
8.	Bulović		1		
9.	Čaljkušić	15	4	8	1
10.	Čavrlj	2			1
11.	Čojo				
12.	Ćorić	9	8	4	
13.	Domić		1		
14.	Dragun				
15.	Dumančić	8	1	2	1
16.	Frankić	1	5	1	1
17.	Gavranović				2
18.	Ivanović	8	4	5	
19.	Jelić	5			
20.	Jur.—Sokić				
21.	Kasum	1			
22.	Katić	9	9		
23.	Lugonjić	1			
24.	Matkov	12			1
25.	Matusinović	1			
26.	Milinović	7	4	1	3
27.	Mustapić	22	15	5	1
28.	Mustapić — Šamija	2			
29.	Nikolić	40	18	33	8
30.	Nosić	24	5	3	1
31.	Olujić	19		2	
32.	Olujić — Pirić	3			
33.	Petričević	10	4		1
34.	Rajić				
35.	Repušić				
36.	Rupčić	4	2	2	
37.	Sekelez	2	6		
38.	Staničić				
39.	Šamija	31	6		2
40.	Šanić				
41.	Šimić				
42.	Šimundić	10		2	
43.	Šimundić/Bendić	13			
44.	Štambuk				
45.	Ujević				
46.	Zaradić	15	4		1
47.	Žižanović		2		
		343	*113*	*83*	*28*

Iznesene statistike govore o osobama koje imaju trajni boravak u našoj Župi ali su privremeno odsutne zbog rada u inozemstvu. Takvih je 343 = 18,5% od sveukupnog stanovništva. Na radu u tuzemstvu bilo ih je 113 = 6,1%. U školi ih je bilo 83, što je 4,5%. U vojsci ih je bilo 28 = 1,5%.

Ukupno privremeno iseljenih 567, što je 28,6%.

Srećko Frankić i Virgina Petričević (udata Olujić) u narodnoj nošnji

STATISTIKE ŽUPE LOVREĆ-OPANCI 1. IX. 1982
(Trajno iseljeni u tuzemstvu)

Red. broj	Prezimena	Split		Zagreb		Slavonija		Ostala mj.		Ukupno	
		onda	sada	onda	sada	onda	sada	onda	sada	onda	sada
1.	Antičević	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2.	Batinić	51	69	9	9	8	14	22	33	90	125
3.	Bekavac	72	116	22	40	18	36	22	44	134	237
4.	Bekavac Basić	17	21	2	5	1	6	0	0	20	32
5.	Biškić	2	2	0	0	0	0	1	4	3	6
6.	Bobetić	6	11	5	3	6	13	0	0	17	27
7.	Bošnjak	10	17	13	31	14	41	13	39	50	128
8.	Bulović	4	4	2	7	0	0	0	0	6	11
9.	Čaljkušić	42	94	2	4	3	10	15	20	62	125
10.	Čavrlj	1	1	0	0	0	0	6	6	7	7
11.	Čojo	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
12.	Ćorić	14	17	8	23	10	19	0	0	32	59
13.	Domić	0	0	2	4	0	0	0	0	2	4
14.	Dragun	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
15.	Dumančić	4	7	2	6	0	0	3	10	9	23
16.	Frankić	11	17	9	11	0	0	3	8	23	36
17.	Gavranović	11	17	12	27	1	4	5	8	29	56
18.	Ivanović	11	19	0	0	2	5	7	10	20	34
19.	Jelić	23	28	0	0	0	0	0	0	23	28
20.	Jur./Sokić	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
21.	Kasum	20	25	1	4	1	4	0	0	22	33
22.	Katić	14	32	2	6	0	0	7	16	23	54
23.	Lugonjić	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
24.	Matkov	3	3	0	0	0	0	0	0	3	3
25.	Matusinović	4	9	0	0	0	0	0	0	4	9
26.	Milinović	41	48	1	4	1	4	4	9	47	65
27.	Mustapić	26	35	10	18	3	5	8	9	47	67
28.	Must.—Šamija	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
29.	Nikolić	64	112	6	28	6	18	19	38	95	196
30.	Nosić	20	29	3	11	7	25	3	13	33	78
31.	Olujić	29	58	22	45	11	29	7	20	69	153
32.	Olujić/Pirić	0	0	0	0	16	27	2	6	18	33
33.	Petričević	32	44	30	47	0	0	15	23	27	113
34.	Rajić	1	1	0	0	0	0	0	0	1	1
35.	Repušić	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
36.	Rupčić	8	8	0	0	21	52	8	14	37	75
37.	Sekelez	14	24	4	10	3	16	0	0	21	50
38.	Staničić	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
39.	Šamija	52	73	7	21	0	0	3	5	62	99
40.	Šanić	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
41.	Šimić	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
42.	Šimundić	51	80	7	5	14	16	3	9	75	110
43.	Šimundić/Bendić	19	36	5	13	6	11	4	8	34	68
44.	Štambuk	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
45.	Ujević	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
46.	Zaradić	4	10	2	8	3	14	8	9	17	41
47.	Žižanović	1	1	2	2	5	7	2	9	10	19
		682	*1068*	*190*	*392*	*160*	*376*	*190*	*370*	*1222*	*2206*

U zaglavlju statistike piše riječ *onda*. Ta riječ označava: koliki se broj osoba iselio iz Župe onda kad se iselio. Riječ *sada* pokazuje koliki se broj osoba sad nalazi u tim mjestima.

Prikazana statistika pokazuje da se sad u tuzemstvu nalazi 2206 trajno iseljenih iz naše župe. Od toga ih je najviše u Splitu i splitskoj okolici, gdje ima naših iseljenika 1068 = 48,6%; na drugo mjesto dolazi Zagreb u kojem ima 392 trajno iseljene osobe, što čini 17,7%; u Slavoniji sada živi trajno iseljenih 376 osoba = 17%; po drugim mjestima u našoj zemlji nalazi se 370 osoba = 16,7% od ukupno iseljenih osoba iz naše Župe. Ukupno trajno iseljenih u tuzemstvu ima 2206 = 100%.

Procesija s Gospinim likom izlazi iz crkve, Duhovi 1979.

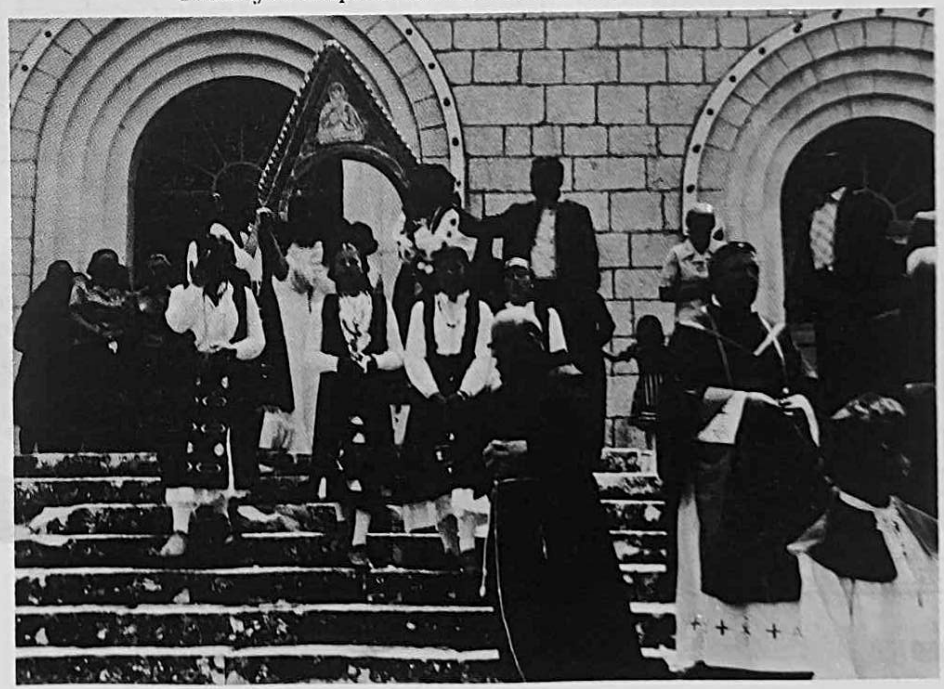

STATISTIKA ŽUPE LOVREĆ-OPANCI 1. IX. 1982.

(Trajno iseljeni u inozemstvo)

Red. broj	Prezimena	D	USA Can	Au	Fr	B	ČSR	A	CH	Ostale	Ukupno
1.	Antičević										
2.	Batinić										
3.	Bekavac	31	11			8	5				55
4.	Bekavac Basić	4	6							6	16
5.	Biškić	5									5
6.	Bobetić	1		4	5						10
7.	Bošnjak	14	4								18
8.	Bulović										
9.	Čaljkušić	14	7		3						24
10.	Čavrlj	12	3								15
11.	Čojo										
12.	Ćorić			5					3		8
13.	Domić	8									8
14.	Dragun										
15.	Dumančić	1									1
16.	Frankić	1	4				3				8
17.	Gavranović	4		4							8
18.	Ivanović		5								5
19.	Jelić										
20.	Jur./Sokić										
21.	Kasum	6									6
22.	Katić	13		1				1			15
23.	Lugonjić										
24.	Matkov										
25.	Matusinović	1									1
26.	Milinović	17									17
27.	Mustapić	18	26	4			1				49
28.	M./Šamija										
29.	Nikolić	24	36		3	7	1				71
30.	Nosić	4	11		5						20
31.	Olujić	5	5	9							19
32.	Olujić/Pirić										
33.	Petričević	16	11	13	5					3	48
34.	Rajić										
35.	Repušić										
36.	Rupčić			2		2				4	8
37.	Sekelez	6						1			7
38.	Staničić										
39.	Šamija	10	21						2	8	41
40.	Šanić										
41.	Šimić										
42.	Šimundić	6	12			5					23
43.	Šimundić/Bendić	3									3
44.	Štambuk										
45.	Ujević										
46.	Zaradić	13	15						2	5	35
		226	*189*	*46*	*28*	*17*	*14*	*10*	*3*	*9*	*545*

U ovoj statistici države smo poredali prema broju naših iseljenika. Najviše je trajno iseljenih u Njemačkoj, 226 = 41,5%. U SAD i Kanadi ima ih 189 = 34%. U svim ostalim državama ima ih 130 = 24,5%. Ukupno trajno iseljenih u inozemstvu je 545.

Sjeverni dio crkvenog dvorišta, zid, špilja i perivoj (1992.)

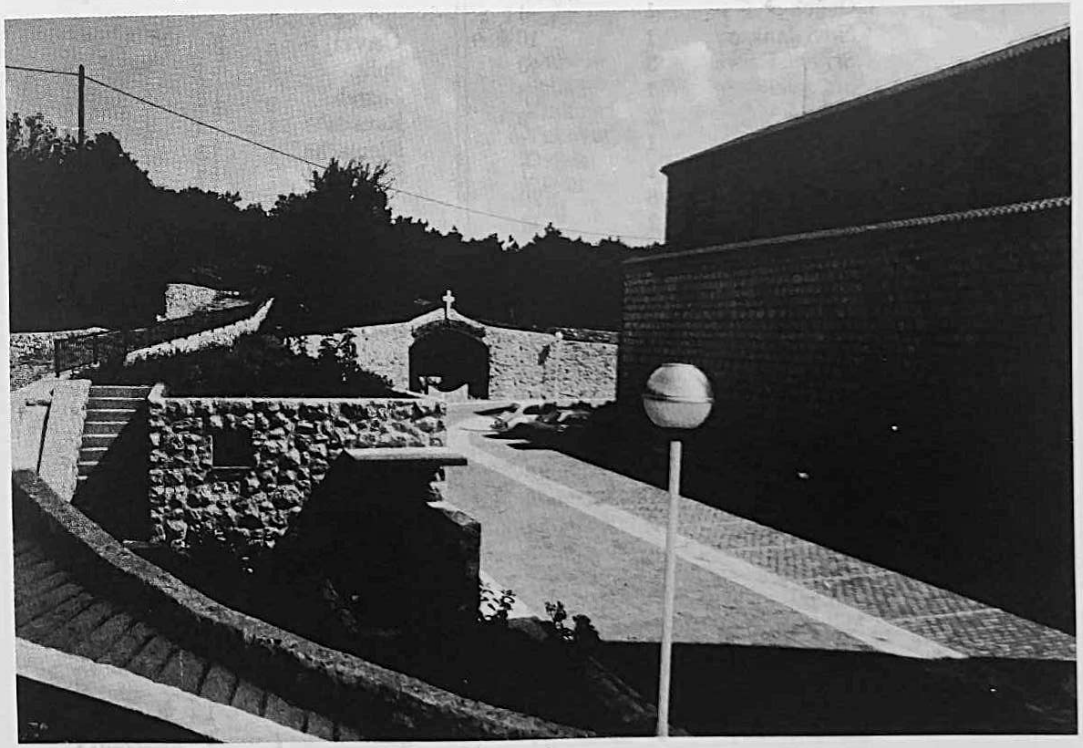

STATISTIKA ŽUPE LOVREĆ-OPANCI 1. IX. 1982.

Obitelji po broju članova.

Br. članova	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	više od 10	Ukupno
Obitelji	80	120	66	57	61	41	28	16	10	7	7	493
%	16,2	24,3	13,4	11,5	12,3	8,4	5,7	3,4	2	1,4	1,4	100

Trajno iseljeni iz Župe Lovreć-Opanci do 1. IX. 1982. (statistika prema prezimenima, mjestima, obiteljima i osobama)

LOVREĆ

	obitelji	*osoba*
Bekavac (G.)		
Split	15	51
Zagreb	7	21
Slavonija	1	6
Osijek	1	1
Novi Jankov.	1	10
Srijem. Račva	3	13
Slakovci	1	3
Nuštar	2	9
Omiš	1	1
Milanovci	1	7
Njemačka	6	20
Kanada	2	11
Čehoslovačka	1	5
Belgija	2	8
Biškić		
Split	1	2
Delnice	1	4
Njemačka	1	2
Bošnjak		
Split	5	18
Zagreb	5	20
Đakovo	4	22
Vinkovci	1	8
Studenci	1	7
Kakanj	1	5
Makarska	1	5
Rijeka	1	4
Borovo	1	3
Slavonija	1	14
Mladenovac	1	4
Njemačka	4	17
Kanada	1	4
Bulović		
Split	1	4
Zagreb	2	7
Čavrlj		
Split	2	7
Zagreb	1	4
Kanada	1	3
Njemačka	3	13
Švicarska	1	3
Ćorić		
Split	4	17
Zagreb	5	12
Đakovo	2	5
Australija	2	5
Belgija	1	2
Švedska	1	3
Domić		
Zagreb	1	4
Kanada	2	8
Frankić		
Split	5	21
Zagreb	5	12
Šibenik	1	3
Čehoslovačka	1	3
Čile	1	4
Njemačka	2	2

	obitelji	*osoba*
Gavranović		
Split	8	22
Zagreb	4	27
Sarajevo	1	3
Županja	1	4
Katići		
Split	7	32
Zagreb	2	6
Rijeka	1	6
Novi Sad	1	5
Njemačka	9	11
Austrija	1	1
Australija	1	1
Matkov		
Split	1	3
Matusinović		
Split	3	9
Njemačka	1	1
Mustapić		
Split	10	31
Zagreb	7	18
Rijeka	2	4
Makarska	1	4
Pula	1	4
Vinkovci	1	3
Karlovac	1	2
Njemačka	5	21
Kanada	4	16
Australija	1	4
Čehoslovačka	1	1
Nikolić		
Split	40	123
Zagreb	6	28
Delnice	1	4
Imotski	1	5
Slakovci	2	5
Koprivnica	1	2
Dubrovnik	1	3
Studenci	1	2
Osijek	1	4
Vinkovci	2	8
Otok kod Vinkovaca	1	5
Njemačka	11	21
Amerika	3	7
Belgija	1	7
Čehoslovačka	2	5
Francuska	1	3
Žižanović		
Osijek	2	7
Livno	1	5
Sombor	1	4
Zagreb	1	2
Kanada	1	1
Petričević		
Split	21	41
Zagreb	11	38
Doboj	1	2
Imotski	2	7
Osijek	1	1
Pelješac	1	2
Rijeka	3	9
Australija	4	10
Francuska	1	5
Nizozemska	1	3
Njemačka	2	9
Rajić		
Split	1	1
Rupčić		
Split	3	8
Vinkovci	2	20
Vukovar	2	11
Osijek	2	6
Čepin	1	4
Dalj	1	7
Pula	1	10
Sl. Brod	1	4
Zadar	1	4
Belgija	1	1
Kanada	1	4
Francuska	1	
Šamija		
Split	19	62
Zagreb	7	22
Bled	1	2
Imotski	1	3
Amerika	2	9
Australija	4	19
Čehoslovačka	1	2
Njemačka	2	7
Zaradić		
Split	1	5
Zagreb	2	8
Osijek	3	14
Njemačka	1	5
Kanada	5	15
Čehoslovačka	1	2

OPANCI

	obitelji	osoba
Batinić		
Split	17	63
Zagreb	4	8
Mostar	3	8
Nuštar	2	4
Delnice	1	3
Baška Voda	1	3
K.Vinogradi	1	2
Omiš	1	3
Ribnica	1	5
Osijek	1	2
Slav. Brod	1	5
Trilj	1	5
Zadar	1	6
Čehoslovačka	1	2
Novi Zeland	1	1
Bekavac (D.)		
Split	15	51
Zagreb	2	4
Osijek	1	2
Ruma	1	2
Vukovar	1	8
Njemačka	2	8
Bekavac-Basić		
Split	5	18
Zagreb	2	5
Pucarevo	1	6
Mađarska	1	6
Njemačka	1	4
Peru	1	6
Bobetić		
Split	2	9
Zagreb	2	3
Bugojno	1	9
Mikanovci	1	4
Australija	1	4
Francuska	1	5
Njemačka	1	1
Čaljkušić		
Split	28	98
Zagreb	2	4
Imotski	1	4
Makarska	2	9
Rab	1	4

	obitelji	osoba
Stara Pazova	1	2
Vrpolje	1	8
Zemun	1	2
Amerika	1	5
Kanada	1	2
Francuska	1	3
Njemačka	4	13
Dumančić		
Split	2	7
Zagreb	2	6
Rijeka	3	10
Njemačka	1	1
Ivanović		
Split	6	26
Indija	2	5
Makarska	1	3
Amerika	1	5
Jelić		
Split	7	28
Kasum		
Split	2	6
Zagreb	2	5
Osijek	1	4
Milinović		
Split	11	40
Imotski	1	4
Bled	1	1
Vinkovci	1	4
Njemačka	3	8
Nosić		
Split	7	27
Zagreb	3	11
Andrijevci	2	4
Blažuj	1	4
Sarajevo	1	13
Velika Kopanica	1	1
Vinkovci	1	3
Vrpolje	1	7
Amerika	3	10
Kanada	1	1
Francuska	1	5
Njemačka	1	4

	obitelji	osoba
Olujić		
Split	16	59
Zagreb	8	38
Čepin	1	5
Imotski	1	2
Garešnica	1	5
Makarska	1	2
Osijek	1	7
Rijeka	2	3
Sisak	1	4
Zadar	2	2
Županja	1	4
Amerika	1	5
Australija	1	3
Njemačka	2	5
Olujić-Pirić		
Omiš	1	6
Osijek	1	10
Vuka	1	2

	obitelji	osoba
Sekelez		
Split	7	24
Zagreb	3	6
Osijek	1	5
Vinkovci	1	7
Vukovar	1	4
Austrija	1	1
Čehoslovačka	1	6
Šimundić		
Split	32	104
Zagreb	8	19
Đakovo	3	9
Duvno	1	4
Dubrovnik	1	1
Beograd	1	1
Maribor	1	4
Nuštar	1	4
Rijeka	1	3
Sarajevo	1	1
Slovenija	1	4
Vrpolje	2	6
Zadar	1	3
Kanada	3	12
Njemačka	3	13

Prigodom popisivanja ove statistike jedan popis je poredan po broju osoba koje su otišle iz Župe, a drugi prema broju obitelji.

Sve ono što je na početku zabilježeno pri skupljanju potpuno točnih podataka, odnosi se i na ovu statistiku. Stoga su moguća neka mala odstupanja od stvarnog stanja.

Statistiku od 1. IX. 1982. obradio je župnik fra Anđelko Šimić, uz pomoć većeg broja srednjoškolaca. Oni su, naime, obavili popis po obiteljima.

UKUPNE STATISTIKE ŽUPE LOVREĆ-OPANCI 1. IX. 1982.

Prema popisu od 1. IX. 1982. u župi Lovreć-Opanci bilo je 493 obitelji. U njima je živjelo 1857 osoba (905 = 48,7% muških, a 952 = 51,2% ženskih). Osoba do 20 godina bilo je 550 (29%); od 20 do 50 godina bile su 624 osobe (33,6%); a starijih od 50 godina bilo je 683 (36,7%).

Predškolske djece bilo je 142 = 7,6%, u osmogodišnjoj školi 246 = 13,2% djece, srednjoškolaca 127 = 6,8%, a onih koji su pohađali fakultete 19 = 1%.

Na privremenom radu u inozemstvu bile su 343 osobe, privremeno odsutne po domovini 224 (113 na radu, 83 u školi i 28 u vojsci). Dakle, privremeno odsutnih u inozemstvu i tuzemstvu ima 567 = 30 posto. Odbije li se taj broj od 1853 svih stanovnika, ostaje da redovito u Župi ima oko 1300 osoba = 70 %.

Trajno iseljenih obitelji iz naše Župe po domovini ima 556 obitelji s 2206 osoba, a u inozemsvu 145 obitelji s 545 osoba.

U tuzemstvu se najviše iselilo u Split 1068 = 48,4% i okolicu, u Zagreb 392 = 17,7% i po Slavoniji 376 = 17 posto, a u ostala mjesta 370 = 16,7 posto. U inozemstvo najviše je iselilo u Njemačku 226 = 41,5% i Sjevernu Ameriku (SAD i Kanada 189 = 34%). Ostale zemlje u inozemstvu: 127 osoba = 24,5%. Ukupno trajno iseljenih u tuzemstvu 556 obitelji = 2206 osoba. Ukupno trajno iseljenih u inozemstvo 145 obitelji = 545 osoba. Ukupno obitelji 701. Ukupno osoba 2751.

Učenici osmogodišnje škole pohađali su vjeronauk u 1982. godini 97,5 posto, a srednjoškolci 100 posto.

Zanimljivo je da su u ovo vrijeme stanovnici naše Župe imali 159 automobila, 23 kamiona, 51 teški stroj, 62 traktora i 299 televizora.

Od životinja imali su: goveda 504, svinja 186, konja 44, magaraca 28, ovaca 37 i tri koze.

OPĆE STATISTIKE ŽUPE LOVREĆ-OPANCI 1. I. 1989.
(Opća statistika župe po zaselcima, redom kojim se kuće blagoslivljaju)

Zaselci	Obitelji	Osoba	Muških	Ženskih	Privremeno odsutni			
					na radu	u školi	u vojsci	u Njem.
Staje	14	41	20	21				3
Mrnjavci	28	90	50	41				29
Rupčići	11	33	16	17	10	2	0	4
Nikolići	52	188	94	94	7	2	1	31
Katići	20	95	42	53	5	0	2	8
Gornji Bekavci	27	83	38	45	2	1	0	25
Bošnjaci	13	44	22	22	0	1	0-	9
Lovreć(c)	22	72	38	34	1	1	0	10
Ćorići	13	43	24	19	1	5	1	10
Šamije	28	104	48	56	2	1	5	30
Mustapići	32	118	58	60	2	1	2	16
Druga prezimena u Mustapićima	11	59	29	30	1			3
Lovreć	271	970	479	492	31	14	11	178
Ivanovići	10	28	13	15	0	0	0	9
Donji Bek. Basići	21	96	47	49	2	0	2	54
Čojo-Nosići-Jelići	24	71	29	42	2	0	0	22
Batinići-Sekelezi-Bobetići	16	39	18	21	2	0	0	8
Milinovići-Frankići	23	61	30	31	3	0	0	2
Čaljkušići	34	111	52	59	2	4	0	10
Šimundići	14	25	10	15	0	0	0	4
Dumančići-Kasumi	19	64	28	36	1	1	0	9
Olujići-Pirići	17	67	32	35	2	5	1	12
Opanci	178	562	259	303	14	10	3	130

Opanci	178	562	259	303	14	10	3	130
Lovreć	271	970	479	492	31	14	11	178
Ukupno	*449*	*1532*	*738*	*795*	*45*	*24*	*14*	*308*

POSTOCI DOBNIH RAZLIKA ŽUPE, 1. I. 1989. LOVREĆ-OPANCI

Zaselak	do 18 god.	%	Od 18 do 50 god.	%	Stariji od 50 god.	%	Ukupno	%
Staje	9	21,9	2	4,8	30	73,3	41	100
Mrnjavci	15	16,7	27	30	48	53,3	90	100
Rupčići	5	15,1	10	30,3	18	54,5	33	100
Nikolići	35	18,6	81	43,1	72	38,3	188	100
Katići	24	25,3	38	40	33	35,1	95	100
Gornji Bekavci	19	22,9	34	40,9	30	40,2	83	100
Bošnjaci	12	27,3	12	27,3	20	45,4	44	100
Lovreć centar	18	25	26	36	28	38,9	72	100
Ćorići	14	32,6	11	25,6	18	41,8	43	100
Šamija	25	24	32	30,7	47	45,3	104	100
Mustapići	29	24,6	42	35,6	47	39,8	118	100
Čavrlji i druga mala prezimena	19	32,2	18	30,5	22	37,3	59	100
Lovreć	224	23,1	333	34,3	413	42,6	970	100
Ivanovići	5	17,8	11	39,3	12	42,9	28	100
Bekavci — Basići	23	23,9	46	47,9	27	28,2	96	100
Čojo — Nosići — Jelići	13	18,3	27	38	31	43,7	71	100
Batinići — Sekelezi — Bobetići	5	12,8	12	30,8	22	56,4	39	100
Milinovići — Frankići	9	15	20	32,5	32	52,2	61	100
Čaljkušići	33	29,7	29	26,1	49	44,2	111	100
Šimundići	0	0	3	12	22	88	25	100
Dumančići — Kasumi	16	25	22	34,4	26	40,6	64	100
Olujići — Pirići	20	29,9	23	34,3	24	35,8	67	100
Opanci	124	22,1	193	34,3	245	43,6	562	100

Opanci	124	22,1	193	34,3	245	43,6	562	100
Lovreć	224	23,1	333	34,3	413	42,6	970	100
Ukupno	348	22,6	526	34,3	658	43,1	1.532	

STATISTIKA ŽUPE LOVREĆ-OPANCI 1. I. 1989.
(Opća statistika o broju članova u obiteljima)

Zaselak	1	%	2	%	3	%	4	%	5	%	6	%	više od 6	%
Staje	2	14	5	35,7	4	28,5	1	7,2	1	7,2	0		1	7,2
Mrnjavci	10	35,8	7	25,1	2	7,1	2	7,1	2	7,1	2	7,1	3	10,7
Rupčići	4	36,3	2	18,2	1	9,1	1	9,1	0	0	3	27,3	0	0
Nikolići	6	11,7	14	25,7	7	13,7	10	19,5	6	11,7	5	9,8	4	7,8
Katići	3	15	3	15	2	10	1	5	1	5	5	25	5	25
G.Bekav.	6	22,1	10	37,2	1	3,7	3	11,1	3	11,1	3	11,1	1	3,7
Bošnjaci	3	23	1	7,7	3	23	3	23	1	7,7	1	7,7	1	7,7
Lovreć c.	5	22,7	3	13,7	6	27,6	3	13,7	2	9,1	1	4,5	2	29,1
Ćorići	1	7,6	5	38,6	3	23,2	1	7,6	1	7,6	0	0	2	15,4
Šamije	4	14,3	7	25	7	25	2	7,1	1	3,6	2	7,1	5	17,1
Mustapići	8	25,1	5	15,6	5	15,6	1	3,1	7	21,8	2	6,3	4	12,5
Druga prez. u Mustapićima	1	9	2	18,3	0	0	2	18,3	1	9	1	9	4	36,4
Lovreć	53	18,8	64	23	41	15,6	30	11	24	7,8	28	9,5	32	14,3
Ivanovići	3	30	2	20	2	20	1	10	1	10	1	10	0	0
D. Bekavci—Basići	3	14,3	6	28,6	2	9,5	0	0	3	14,3	4	19	3	14,3
Čojo—Nosići—Jelići	7	29,2	8	33,3	2	8,3	1	4,2	3	12,2	1	4,2	2	8,3
Batinići—Sekelezi—Bobetići	5	31,3	7	43,7	0	0	1	6,3	2	12,5	1	6,2	0	0
Milinovići—Frankići	4	18,2	11	46	3	13,2	1	4,4	2	9,1	2	9,1	0	0
Čaljkušići	7	20,6	14	41,2	2	5,9	3	8,8	2	5,9	3	8,8	3	8,8
Šimundići	7	50,2	4	28,3	2	14,3	1	7,2	0	0	0	0	0	0
Dumančići—Kasumi	6	31,1	0	0	3	15,8	4	21,1	3	15,8	3	15,8	0	0
Olujići i Pirići	1	5,8	5	29,4	1	5,8	5	29,4	2	11,9	1	5,8	2	11,9
Opanci	43	25,6	57	29,3	17	10,3	17	11,7	18	10,2	16	8,7	10	4,2

Opanci	43	25,6	57	29,3	17	10,3	17	11,7	18	10,2	16	8,7	10	4,2
Lovreć	53	18,8	64	23	41	15,6	30	11	24	7,8	28	9,5	32	14,3
Ukupno	96	22,3	121	26,2	58	12,9	47	11,3	42	9	44	9,1	42	9,1

Legenda: broj članova u obitelji iskazan je brojkama od 1 do 6 i više od 6.

STATISTIKA ŽUPE LOVREĆ – OPANCI 1. I. 1989.

(Mjesta u tuzemstvu kamo su se stalno iselili naši župljani)

	obitelji	*osoba*
Split i okolica	451	1421
Zagreb	133	424
Vukovar	13	46
Đakovo	14	43
Vinkovci	15	42
Osijek	14	38
Slakovci	11	35
Makarska	10	39
Čepin	9	28
Zemun	8	31
Rijeka	13	46
Imotski	6	20
Vladikovci	5	20
Pula	5	18
Vrpolje	6	16
Bugojno	4	14
Mikanovci	2	14
Tuzla	3	10
Županja	3	10
Beograd	2	9
Požega	2	9
Borovo	3	7
Duvno	2	7
Nuštar	2	8
Sarajevo	3	7
Donji Andrijevci	1	6
Senj	1	6
Travnik	1	6

	obitelji	*osoba*
Dubrovnik	1	5
Vuka	1	5
Bosanski Brod	1	4
Delnice	1	4
Ivankovo	1	4
Koprivnica	2	4
Livno	1	4
Ribnica	1	4
Dalj	1	3
Slavonski Brod	2	7
Šibenik	1	3
Varaždin	1	8
Bjelovar	1	1
Bled	2	2
Busovača	1	2
Doboj	1	2
Orebić	1	2
Pleternica	1	2
Sombor	1	2
Stara Pazova	1	2
Strizivojna	1	2
Vrdnik	1	2
Zelina	1	2
Diklo	1	2
Baška Voda	1	2
Ukupno	770	2.459

Mjesta su poredana po broju naših iseljenika koji u njima žive.

Recital mladih na Duhove 1979., U Lovreću

Recital mladih Gospi, na Duhove 1979.

Željko Čavrlj i župnik fra Anđelko na trgu sv. Petra u Rimu, prigodom proglašenja svetim bl. Leopolda Mandića

STATISTIKA ŽUPE LOVREĆ – OPANCI 1. I. 1989.

Skupni izvadak obitelji i osoba u Župi - trajno iseljeni u tuzemstvu i inozemstvu

Zaselak	U Župi		U tuzemstvu		U inozemstvu	
	Obitelji	Osoba	Obitelji	Osoba	Obitelji	Osoba
Staje	14	41	37	110	4	13
Mrnjavci	28	91	31	93	16	59
Rupčići	11	33	29	96	5	17
Nikolići	52	188	76	254	10	38
Katići	20	95	17	60	3	16
Gor. Bekavci	27	83	50	174	12	56
Bošnjaci	13	44	18	67	2	10
Lovreć(c)	22	72	8	17	2	4
Ćorići	13	43	15	54	4	14
Šamije	28	104	29	93	7	33
Mustapići	32	118	47	138	13	52
Druga prezim. u Mustapićima	11	59	15	50	6	21
Lovreć	271	971	372	1156	84	335
Ivanovići	10	28	35	121	1	5
D. Bekav. Basići	21	96	26	95	6	19
Čojo-Nosići-Jelići	24	71	41	119	8	24
Batinići-Sekelezi-Bobetići	16	39	28	95	5	10
Milinovići-Frankići	23	61	32	104	11	31
Čaljkušići	34	111	58	221	8	23
Šimundići	14	25	85	244	7	28
Dumančići-Kasum	19	64	46	159	7	22
Olujići i Pirići	17	67	47	145	11	39
Opanci	178	562	398	1303	64	201

Opanci	178	562	398	1303	64	201
Lovreć	271	971	372	1156	84	335
Ukupno (u Župi)	*449*	*1533 (u tuzemstvu)*	*770*	*2459 (u inozemstvu)*	*148*	*536*
			148	*536*		
Svega trajno iseljenih			918	*2995*		

POTANKE STATISTIKE ŽUPE LOVREĆ – OPANCI 1. I. 1989.

(nabrajamo sve obitelji po zaselcima te po starosnoj dobi, po broju članova u obitelji i broju trajno iseljenih)

Staje

R.br.	Ime i prezime	Roditelji (nadimak)	Osoba	Muških	Ženskih
1.	Mate *Petričević*	pok. Marijana (Popov)	2	1	1
2.	Ante Petričević	pok. Marijana (Škegrić)	2	1	1
3.	Toma Petričević	pok. Ante (Zelin)	3	1	2
4.	Ivan i Petar Petričević	pok. Mate (Matanovi)	5	2	3
5.	Mate Petričević	pok. Bože (Lulica)	2	1	1
6.	Nevenka Petričević	ud. Petra (Miškovi)	3	2	1
7.	Mirko Petričević	pok. Ante (Jacin)	3	1	2
8.	Nediljko Petričević	pok. Ivana (Dominik)	2	1	1
9.	Slavko Petričević	pok. Joze (Jukini)	3	2	1
10.	Stipe Petričević	pok. Tome (Čićkov)	4	3	1
11.	Marta Petričević	pok. Jakova	1	0	1
12.	Ivan *Žižanović*	pok. Nikole	8	4	4
13.	Ante Žižanović	pok. Nikole	2	1	1
14.	Iva Žižanović	ud. Mate	1	0	1
Ukupno			41	20	21

Starosna dob	*do 18 god.*	*od 18 do 50 god.*	*starijih od 50 god.*
broj stanovnika	9	2	30
%	21,9	4,8	73,3

broj članova u obitelji	1	2	3	4	5	8
obitelji	2	5	4	1	1	1
%	14	35,7	28,5	7,2	7,2	7,2

Trajno iseljeni u tuzemstvo

	Obitelji	*Osoba*
Split i okolica	18	56
Zagreb	6	16
Osijek	5	11
Rijeka	2	9
Imotski	1	5
Livno	1	4
Pula	1	3
Orebić	1	2
Sombor	1	2
Vrdnik	1	2
Ukupno	37	110

Trajno iseljeni u inozemstvo

	Obitelji	*Osoba*
Australija	1	3
Kanada	1	2
Francuska	2	8
Ukupno	4	13

Usporedimo li broj obitelji kod kuće s onima koje su trajno iseljene, proizlazi da je trostruko veći broj iseljenih obitelji. Usporedimo li broj osoba u iseljeništvu s onima kod kuće, opet ćemo dobiti da je broj onih u inozemstvu tri puta veći od onih kod kuće.

Mrnjavci

R. br.	Ime, prezime, roditelji i nadimak	Osoba	Muških	Ženskih
1.	Zlata *Matkov* ud. Frane (Šiškićevi)	11	6	5
2.	Marinko Zaradić pok. Ante	1	1	0
3.	Marija *Zaradić* ud. Ike	3	1	2
4.	Jure Zaradić pok. Ike	6	4	2
5.	Vinko Zaradić pok. Ante i Ruške *Žižanović*	4	2	2
6.	Stipe *Čavrlj* pok. Luke	11	6	5
7.	Jaka *Matkov* ud. Mate	1	0	1
8.	Marijan *Biškić* pok. Marijana (Jela)	8	5	3
9.	Ante Biškić pok. Nikole (Kesić)	3	1	2
10.	Vlade *Lugonjić* pok. Ivana	1	1	0
11.	Mate *Gavranović* pok. Marijana (Dugić)	2	1	1
12.	Mate *Petričević* pok. Joze (Mata)	2	1	1
13.	Anđa *Dragun* ud. Joze	1	0	1
14.	Stipe *Petričević* pok. Ante (Ćoda)	1	1	0
15.	Jozo Petričević pok. Mije (Miška)	4	2	2
16.	Ana Antičević ud. Ilije	2	1	1
17.	Ljubo Matkov pok. Marijana	2	1	1
18.	Anka Matkov pok. Joze	1	0	1
19.	Ante *Raić* pok. Ivana	2	1	1
20.	Mara Zaradić ud. Marijana	1	0	1
21.	Ante Zaradić pok. Joze (Betlemov)	5	4	1
22.	Stipan Zaradić pok. Mate (Mašinov)	2	1	1
23.	Božo Zaradić pok. Petra (Drkić)	1	1	0
24.	Rade Zaradić pok. Marijana (Cigo)	6	4	2
25.	Nikola i Đivo *Frankić* (Talić)	5	2	3
26.	Kažimir *Matusinović* pok. Ćirila	3	2	1
27.	Srećko Matusinović pok. Ćirila	1	1	0
28.	Mara Matusinović ud. Marinkice	1	0	1
Ukupno		91	50	41

Starosna dob	*do 18 god.*	*od 18 do 50 god.*	*starijih od 50 god.*
broj stanovnika	15	27	49
%	16,6	29,6	53,8

broj članova u obitelji	1	2	3	4	5	6	više od 6
obitelji	10	7	2	2	2	2	3
%	35,8	25,1	7,1	7,1	7,1	7,1	10,7

Trajno iseljeni u tuzemstvo

	Obitelji	*Osobe*
Split	16	48
Zagreb	8	22
Osijek	2	6
Baška Voda	1	1
Diklo	1	2
Makarska	1	4
Rijeka	1	5
Vuka	1	5
Ukupno	31	93

Trajno iseljeni u inozemstvo

	Obitelji	*Oosbe*
Amerika	2	8
Australija	3	12
Kanada	5	18
Francuska	6	21
Ukupno	16	59

Usporedi li se obitelji kod kuće i one u iseljeništvu, dolazi se do zaključka da nije dvostruko veći broj iseljenih obitelji. To se isto odnosi i na broj iseljenih osoba.

Rupčići

R. br.	Ime i prezime, roditelji (nadimak)	Osoba	Muških	Ženskih
1.	Vinko *Rupčić* pok. Marka	6	3	3
2.	Ivan Rupčić pok. Jure	6	3	3
3.	Ante Rupčić pok. Šimuna	4	1	3
4.	Marijan Rupčić pok. Joze	1	1	0
5.	Nikola i Marijan Rupčić pok. Ante	3	2	1
6.	Ante (Tuna) i Karlo Rupčić pok. Ante	6	4	2
7.	Anka Rupčić ud. Branka	2	1	1
8.	Mila Rupčić ud. Ante	1	0	1
9.	Mila Rupčić ud. Mate	2	1	1
10.	Anđa *Gavranović* ud. Marijana	1	0	1
11.	Mara Gavranović ud. Jure	1	0	1
Ukupno		33	16	17

Starosna dob	*do 18 god.*	*od 18 do 50 god.*	*starijih od 50 god.*
broj stanovnika	5	10	18
%	15,1	30,3	54,5

broj članova u obitelji	1	2	3	4	6
obitelji	4	2	1	1	3
%	36,3	18,2	9,1	9,1	27,3

Trajno iseljeni u tuzemstvo

	Obitelji	*Osoba*
Split	7	22
Zagreb	1	1
Vinkovci	6	20
Sl.Brod	1	4
Dalj	1	3
Osijek	1	3
Đakovo	3	9
Sarajevo	1	2
Vrpolje	2	6
Pula	3	12
Vukovar	2	9
Nuštar	1	5
Ukupno	29	96

Trajno iseljeni u inozemstvo

	Obitelji	*Osoba*
SAD	4	16
Belgija	1	1
Ukupno	5	17

U Rupčićima visoka starosna dob daleko prevladava, jer ima 54,5% onih koji su stariji od 50 godina.
U iseljeništvu ima obitelji više od tri puta nego što ih je u Župi, a to se još više odnosi na broj osoba.

Nikolići

R. br.	Ime i prezime, roditelji (nadimak)	Osoba	Muških	Ženskih
1.	Ivan Nikolić pok. Ivana (Cigo)	4	3	1
2.	Anka Nikolić (Kosa) ud. Frane	2	1	1
3.	Petar Nikolić pok. Joze (Mečkić)	5	3	2
4.	Jozo Nikolić pok. Martina	4	2	2
5.	Petar Nikolić pok. Martina (Pećo)	4	2	2
6.	Iva Nikolić ud. Dane	3	2	1
7.	Iva Nikolić ud. Ivana (Šaruša)	6	3	3
8.	Toma Nikolić pok. Ivana (Šušin)	6	2	4
9.	Marijan Nikolić pok. Ivana (Mlečkov)	4	1	3
10.	Ivan Nikolić pok. Tome (Tomišić)	2	1	1
11.	Mila Nikolić ud. Tome (Joskićeva)	2	0	2
12.	Anđa Nikolić ud. Ivana (Malićeva)	5	3	2
13.	Ivan Nikolić pok. Ivana (Kalabić)	1	1	0
14.	Frano Nikolić pok. Blaža	7	4	3
15.	Lovro i Frano Nikolić pok. Jure (Lovrić)	9	4	5
16.	Luka Nikolić pok. Jure (Lovrić)	4	2	2
17.	Ana Nikolić ud. Andrije (Lovrić)	7	3	4
18.	Iva Nikolić ud. Marijana (Pirićeva)	2	1	1
19.	Zlata (Neda) Nikolić ud. Petra	2	0	2
20.	Toma Nikolić pok. Ivana (Jakić)	4	2	2
21.	Petar Nikolić Antin (Burkić)	4	2	2
22.	Ivan Nikolić Antin (Burkić)	6	3	3
23.	Toma Nikolić pok. Ante (Pidžić)	4	2	2
24.	Toma Nikolić pok. Ante (Tokić)	2	1	1
25.	Miljenka Nikolić ud. Marijana (Tokić)	4	1	3
26.	Pavao Nikolić pok. Marijana (Mrkić)	2	1	1
27.	Ivan Nikolić pok. Marijana (Mrkić)	1	1	0
28.	Luka Nikolić pok. Petra (Nune)	10	5	5
29.	Ica Nikolić pok. Ivana (Lazina)	1	0	1

30.	Toma Nikolić pok. Ivana (Ćibrin)	2	1	1
31.	Marijan Nikolić pok. Josipa (Karadžić)	3	1	2
32.	Marijan Nikolić pok. Ivana (Bačić)	6	4	2
33.	Mate Nikolić pok. Ivana (Bačić)	3	2	1
34.	Jozo (Milan) Nikolić pok. Josipa (Karadžić)	2	2	0
35.	Petar Nikolić pok. Joze (Vilić)	5	2	3
36.	Ana Nikolić ud. Ante (Božić)	6	2	4
37.	Kata Nikolić ud. Petra (Božić)	1	0	1
38.	Mara Nikolić ud. Ivana (Božić)	1	0	1
39.	Toma Nikolić pok. Nikole (Zelić)	2	1	1
40.	Vinko Nikolić pok. Mije (Migućev)	2	1	1
41.	Tomica Nikolić pok. Mije (Migućev)	4	1	3
42.	Ante Nikolić pok. Ivana (Gatarević)	3	2	1
43.	Stipe Nikolić pok. Luke (Dolašev)	5	2	3
44.	Mate Nikolić pok. Grge (Dolašev)	2	2	0
45.	Drago Nikolić pok. Ivana (Zelić)	3	2	1
46.	Mićo Nikolić pok. Mije	2	1	1
47.	Mirko Nikolić pok. Joze (Kavaz)	3	2	1
48.	Ivan Nikolić pok. Marijana (Maričić)	2	1	1
49.	Marijan (Miljenko) Nikolić pok. Joze (Kavaz)	5	2	3
50.	Ante Nikolić pok. Tome (Jakić)	1	1	0
51.	Ante *Šamija* pok. Marijana (mlađi)	5	4	1
52.	Ante Šamija pok. Marijana (stariji)	3	2	1
Ukupno		188	94	94

Starosna dob	*do 18 god.*	*od 18 do 50 god.*	*starijih od 50 god.*
broj stanovnika	35	81	72
%	18,8	43,5	37,7

broj članova u obitelji	1	2	3	4	5	6	više od 6
obitelji	6	14	7	10	6	5	4
%	11,7	25,7	13,7	19,6	11,7	9,8	7,8

Trajno iseljeni u tuzemstvo

	Obitelji	*Osoba*
Split	48	152
Zagreb	8	32
Slakovci	10	30
Vinkovci	5	20
Dubrovnik	1	4
Delnice	1	5
Koprivnica	1	2
Osijek	1	4
Otok kod Vinkovaca	1	5
Ukupno	76	254

Trajno iseljeni u inozemstvo

	Obitelji	*Osoba*
Amerika	5	29
Kanada	1	3
ČSSR	1	1
Francuska	3	5
Ukupno	10	38

Stanovništvo u Nikolićima do 50 godina čini 62%. Gotovo 50% stanovnika živi u obitelji s četiri i više članova.
Iako ih je dosta iseljeno iz Nikolića, ipak obitelji i osoba u inozemstvu ima manje nego dvostruko od onih kod kuće u Župi.

Katići

R. br.	Ime i prezime, roditelji (nadimak)	Osoba	Muških	Ženskih
1.	Mirko i Božo *Katić* pok. Mate	8	4	4
2.	Ivan Katić pok. Mate	2	1	1
3.	Anka Katić ud. Mirka	1	0	1
4.	Ante Katić pok. Joze (Bekaušić)	6	1	5
5.	Iva Katić ud. Ante (Pinće)	4	1	3
6.	Joze Katić pok. Ante (Tone)	6	2	4
7.	Mate Katić pok. Nikole	7	3	4
8.	Ante Katić pok. Mate (Džugumov)	5	2	3
9.	Miljenko Katić pok. Ilije	6	3	3
10.	Ante Katić pok. Ilije (Begović)	6	3	3
11.	Ante Katić pok. Tome (Tomić)	1	1	0
12.	Lujo Katić pok. Matka	7	4	3
13.	Jozo Katić pok. Grge	3	2	1
14.	Ana Katić ud. Ivana	3	2	1
15.	Jaka i Grgo Katić pok. Ivana	8	3	5
16.	Anđa Katić ud. Mate	2	1	1
17.	Mara Katić ud. Ivana (Smoljkuša)	11	4	7
18.	Anica Katić ud. Marina	2	1	1
19.	Ante Katić pok. Bariše (Mlinar)	6	3	3
20.	Miro Katić pok. Petra	1	1	0
Ukupno		95	42	53

Starosna dob	*do 18 god.*	*od 18 do 50 god.*	*starijih od 50 god.*
broj stanovnika	24	38	33
%	25,3	40	34,7

broj članova u obitelji	1	2	3	4	5	6	više od 6
obitelji	3	3	2	1	1	5	5
%	15	15	10	5	5	25	25

Trajno iseljeni u tuzemstvo

	Obitelji	*Osoba*
Split	7	24
Zagreb	2	6
Borovo	3	7
Makarska	3	13
Rijeka	1	5
Supetar	1	5
Ukupno	17	60

Trajno iseljeni u inozemstvo

	Obitelji	*Osoba*
Amerika	3	16
Ukupno	3	16

Očito se vidi da Katići imaju dosad najbolju dobnu razliku, jer ih do 18 godina ima 25,3%, od 18 do 50 god. 40 %, a iznad 50 god. 34,7 %.
Vjerojatno je to jedini zaselak u kojem ima u Župi jednak broj obitelji kao i onih koji su se trajno iselili.
Što se tiče osoba koje su ostale kod kuće i onih koje se nalaze u inozemstvu, 14 osoba je više onih koji su ostali kod kuće.

Gornji Bekavci

R. br.	Ime i prezime, roditelji (nadimak)	Osoba	Muških	Ženskih
1.	Marija Bekavac ud. Joze (Ćoćina)	5	2	3
2.	Marijan Bekavac pok. Mate (Nana)	5	2	3
3.	Jakov Bekavac pok. Nikole	1	1	0
4.	Ana Bekavac ud. Jure (Cestara)	6	3	3
5.	Tadija Bekavac pok. Ilije	4	1	3
6.	Frano Bekavac pok. Joze	2	1	1
7.	Ante Bekavac pok. Ivana (Biberov)	2	1	1
8.	Ivan Bekavac pok. Marijana (Jokić)	2	1	1
9.	Vinko Bekavac pok. Ivana (Barlovljev)	4	2	2
10.	Marijan Bekavac pok. Jure (Puzić)	6	2	4
11.	Cvitan Bekavac pok. Marijana	2	2	0
12.	Iva Bekavac pok. Marijana (Šakina)	6	3	3
13.	Ivan Bekavac pok. Marijana (Ivukin)	2	1	1
14.	Mara Bekavac pok. Marijana (Ivukin)	1	0	1
15.	Ante Bekavac pok. Petra	9	6	3
16.	Ivan Bekavac pok. Mate (Maćićev)	3	1	2
17.	Ante Bekavac pok. Jure (Juribešin)	2	1	1
18.	Jozo Bekavac pok. Martina (Jokarić)	2	1	1
19.	Mara Bekavac ud. Rade	1	0	1
20.	Mila Bekavac pok. Bariše	1	0	1
21.	Iva Bekavac ud. Jure	1	0	1
22.	Ivan Bekavac pok. Ante (Antukić)	5	2	3
23.	Marijan Bekavac Ivanov	4	2	2
24.	Jozo Bekavac pok. Martina (Škrabić)	2	1	1
25.	Ivan Bekavac pok. Mate (Smotić)	2	1	1
26.	Mara Bekavac ud. Frane	2	1	1
27.	Mara Bekavac ud. Mate (Gale)	1	0	1
Ukupno		83	38	45

Starosna dob	*do 18 god.*	*od 18 do 50 god.*	*starijih od 50 god.*
broj stanovnika	19	34	30
%	22,9	40,9	36,2

broj članova u obitelji	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**više od 6**
obitelji	6	10	1	3	3	3	6
%	22,1	37,2	3,7	11,1	11,1	11,1	3,7

Trajno iseljeni u tuzemstvo

	Obitelji	*Osoba*
Split	28	101
Zagreb	12	38
Vinkovci	3	9
Bugojno	2	6
Mikanovci	1	6
Nuštar	1	6
Slakovci	1	5
Vrpolje	1	2
Osijek	1	1
Ukupno	50	174

Trajno iseljeni u inozemstvo

	Obitelji	*Osoba*
Amerika	6	32
Belgija	2	8
Kanada	1	6
ČSSR	1	6
Švedska	1	4
Ukupno	11	56

U inozemstvu je dvostruko više obitelji nego u Župi.

Bošnjaci

R. br.	Ime i prezime, roditelji (nadimak)	Osoba	Muških	Ženskih
1.	Dinka Bošnjak ud. Petra	1	0	1
2.	Slavko (Petar) Bošnjak pok. Ante (Rajušić)	5	2	3
3.	Frano Bošnjak pok. Ivana (Ćubo)	3	2	1
4.	Maša Bošnjak ud. Ante (Mišinović)	7	4	3
5.	Nediljko Bošnjak pok. Ivana (Ćirin)	6	4	2
6.	Miljenko Bošnjak pok. Mije (Jašarov)	4	1	3
7.	Ante Bošnjak pok. Ivana (Ćorušić)	4	3	1
8.	Ana Bošnjak ud. Srećka	3	1	2
9.	Ana Bošnjak pok. Mije (Maličina)	1	0	1
10.	Mara Bošnjak ud. Jure (Juke)	1	0	1
11.	Iva Bošnjak ud. Marijana (Bilić)	3	1	2
12.	Marijan Bošnjak pok. Stipe (Ronak)	2	1	1
13.	Janko Bošnjak pok. Ivana	4	3	1
Ukupno		44	22	22

Starosna dob	*do 18 god.*	*od 18 do 50 god.*	*starijih od 50 god.*
broj stanovnika	12	12	20
%	27,3	27,3	45,4

broj članova u obitelji	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**više od 6**
obitelji	3	1	3	3	1	1	1
%	23	7,7	23	23	7,7	7,7	7,7

Iseljeni u tuzemstvo

	Obitelji	*Osoba*
Split	5	10
Zagreb	3	11
Vladislavci	5	20
Đakovo	2	28
Beograd	2	9
Vinkovci	1	9
Ukupno	18	67

Iseljeni u inozemstvo

	Obitelji	*Osoba*
Kanada	1	4
ČSSR	1	6
Ukupno	2	10

U Bošnjacima do 50 godina ima dakle 54,4 %; 46% stanovništva živi u obiteljima od 3-4 člana. Iseljenih obitelji, u odnosu na one koje su ostale u župi, za 7 obitelji ima više od obitelji koje su ostale u Župi. Stanovništvo iseljeno iz Bošnjaka gotovo je dvostruko veće od onoga što se sada nalazi u Bošnjacima.

Lovreć (centar)

R. br.	Ime i prezime, roditelji (nadimak)	Osoba	Muških	Ženskih
1.	Petar Ujević	4	2	2
2.	Anđelko Šimić, župnik	1	1	0
3.	Željko Bošnjak pok. Mate (Kekićev)	5	2	3
4.	Boško Bošnjak pok. Mate (Kekićev)	4	2	2
5.	Jakov Bošnjak pok. Jure	2	1	1
6.	Marinkica Nikolić pok. Mije	7	4	3
7.	Mara Frankić ud. Ante	1	0	1
8.	Marica Petričević ud. Marijana	1	0	1
9.	Mile Petričević pok. Marijana (Katin)	2	1	1
10.	Petar Petričević pok. Matka	8	5	3
11.	Ivo Petričević Petrov	3	2	1
12.	Miljenka Petričević ud. Miljenka	1	0	1
13.	Srećko Olujić pok. Ante	3	2	1
14.	Anđa Olujić ud. Jakova	1	0	1
15.	Sveto Olujić pok. Jakova	3	2	1
16.	Petar Olujić pok. Jakova	4	3	1
17.	Gabrijel Petričević pok. Marijana	3	1	2
18.	Josip Petričević Antin	6	3	3
19.	Ivan Sekelez	2	1	1
20.	Joško Lešina, dr.	3	1	2
21.	Slavko Repušić, dr.	5	3	2
22.	Anđelka Štambuk	3	2	1
Ukupno		72	38	35

Starosna dob	*do 18 god.*	*od 18 do 50 god.*	*starijih od 50 god.*
broj stanovnika	18	26	28
%	25	36,1	38,9

broj članova u obitelji	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**više od 6**
obitelji	5	3	6	3	2	1	2
%	22,7	13,7	27,3	13,6	9,1	4,5	9,1

Iseljeni u tuzemstvo

	Obitelji	*Osoba*
Split	3	5
Zagreb	3	8
Doboj	1	2
Vrućica (Pelješac)	1	2
Ukupno	8	17

Iseljeni u inozemstvo

	Obitelji	*Osoba*
Kanada	1	1
Njemačka	1	3
Ukupno	2	4

Petričevića iz Lovreća u Lukovu Brdu, 18 km od Kaknja, ima oko 25 obitelji (jedan svećenik - franjevac). Tradicija je kod ovih u Bosni da su doselili iz Lovreća.

Ćorići

R. br.	Ime i prezime, roditelji (nadimak)	Osoba	Muških	Ženskih
1.	Ivan Ćorić pok. Martina (Glavar)	1	1	0
2.	Božo Ćorić pok. Jakova	2	2	0
3.	Marinkica Ćorić pok. Ivana	2	1	1
4.	Bruno Ćorić pok. Marijana (Jakovljevi)	7	4	3
5.	Mara Ćorić ud. Srećka-Drage	3	1	2
5.	Srećko-Rade Ćorić pok. Marijana	4	3	1
7.	Iva Ćorić ud. Jure	5	3	2
8.	Petar Ćorić Marijanov (Peša)	7	2	5
9.	Mara Ćorić ud. Ivana	2	1	1
10.	Frano Ćorić pok. Marijana	3	2	1
11.	Marijan Ćorić pok. Mate (Matanović)	2	1	1
12.	Ivan i Tomislav Ćorić pok. Marijana	3	2	1
13.	Stipe Ćorić pok. Ivana (Kelavić)	2	1	1
Ukupno		43	24	19

Starosna dob	*do 18 god.*	*od 18 do 50 god.*	*starijih od 50 god.*
broj stanovnika	14	11	18
%	32,6	25,6	41,8

broj članova u obitelji	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**više od 5**
obitelji	1	5	3	1	1	2
%	7,6	38,6	23,2	7,6	7,6	15,4

Iseljeni u tuzemstvo

	Obitelji	*Osoba*
Split	5	19
Zagreb	6	19
Đakovo	4	16
Ukupno	15	54

Iseljeni u inozemstvo

	Obitelji	*Osobe*
Australija	1	3
Belgija	1	5
Švedska	1	3
Švicarska	1	3
Ukupno	4	14

U cijeloj našoj Župi osobito je raširenо ime Marijan: Rijetko je to ime negdje u toj mjeri zastupljeno kao u našoj Župi. Čini se da bi se moglo ustvrditi da u cijeloj našoj Župi najviše imena Marijan ima baš u Ćorićima.

Šamije

R. br.	Ime i prezime, roditelji (nadimak)	Osoba	Muških	Ženskih
1.	Frano Šamija pok. Marijana (Martinović)	3	2	1
2.	Mara Šamija ud. Mate (Martinović)	3	1	2
3.	Ante Šamija pok. Mate (Dumanjkušić)	2	1	1
4.	Petar Šamija pok. Jure	6	4	2
5.	Jozo - Milan Šamija pok. Milana	3	2	1
6.	Ivan Šamija pok. Marijana (Slijanović)	6	3	3
7.	Ante Šamija pok. Marijana (Slijanović)	2	1	1
8.	Ivan Šamija pok. Filipa (Krištić)	2	1	1
9.	Iva Šamija ud. Stipe (Pavlovi)	2	0	2
10.	Mate Šamija pok. Filipa (Pilini)	7	2	5
11.	Neda Šamija ud. Ivana (Pilini)	1	0	1
12.	Ante Šamija pok. Ivana (Doguljin)	1	1	0
13.	Mila Šamija ud. Ivana (Đuka)	9	4	5
14.	Mara Šamija ud. Mije (Mirka)	9	4	5
15.	Ante Šamija pok. Marijana (Đido)	4	2	2
16.	Bože Šamija pok. Bože (Kuna)	3	2	1
17.	Ante Šamija pok. Stipana (Rijanović)	2	2	0
18.	Stipe Šamija pok. Marijana (Janja)	5	3	2
19.	Nediljko *Mustapić—Šamija* pok. Grge	3	1	2
20.	Frane Šamija pok. Ivana	2	1	1
21.	Drago Šamija pok. Petra	3	2	1
22.	Ljubo Šamija pok. Ivana (Anetić)	3	2	1
23.	Zorka Mustapić-Šamija ud. Grge	8	4	4
24.	Anđa Šamija ud. Mirka	1	0	1
25.	Petar Šamija pok. Ivana (Kanin)	7	1	6
26.	Zorka Šamija ud. Ivana	1	0	1
27.	Mara Šamija ud. Ivana	2	0	2
28.	Martin *Ćorić* Ivanov	4	2	2
Ukupno		104	48	56

Starosna dob	*do 18 god.*	*od 18 do 50 god.*	*starijih od 50 god.*
broj stanovnika	25	32	47
%	24	30,7	45,3

broj članova u obitelji	1	2	3	4	5	6	više od 6
obitelji	4	7	7	2	1	2	5
%	14,3	25	25	7,1	3,6	7,1	17,8

Trajno iseljeni u tuzemstvo

	Obitelji	*Osoba*
Split	19	66
Zagreb	8	23
Imotski	1	3
Bled	1	1
Ukupno	29	93

Trajno iseljeni u inozemstvo

	Obitelji	*Osoba*
Amerika	1	10
Kanada	3	15
Njemačka	3	8
Ukupno	7	33

Prezime Šamija nosi u Vitezu više od 50 obitelji. Među njima je tradicija da su se doselili s Lovreća prije 150 godina. Kaže se da se prvi Šamija koji je došao u Vitez zvao Tadija.

Mustapići

R. br.	Ime i prezime, roditelji (nadimak)	Osoba	Muških	Ženskih
1.	Živko Mustapić pok. Mate	3	2	1
2.	Stipe Mustapić pok. Nikole (Marukić)	5	3	2
3.	Frano Mustapić pok. Grge (Varljačić)	5	3	2
4.	Vladimir Mustapić pok. Ivana (Varljačić)	8	5	3
5.	Frano Mustapić pok. Davida (Dajkić)	3	2	1
6.	Mijo Mustapić pok. Tome (Varljačić)	8	4	4
7.	Niko Mustapić pok. Mate (Mačićev)	5	3	2
8.	Veseljka Mustapić ud. Petra (Radićeva)	10	4	6
9.	Iko Mustapić pok. Petra	2	1	1
10.	Mara Mustapić ud. Marijana (Begina)	1	0	1
11.	Marijan Mustapić pok. Petra (Baletić)	5	3	2
12.	Marica Mustapić pok. Marinka (Baletić)	1	0	1
13.	Mara Mustapić ud. Marijana (Maksovica)	1	0	1
14.	Marijan Mustapić pok. Ivana	6	2	4
15.	Mara Mustapić ud. Joze	1	0	1
16.	Vinka Mustapić pok. Nikole	1	0	1
17.	Anica Mustapić ud. Frane	2	1	1
18.	Srećko Mustapić pok. Marijana	2	1	1
19.	Ante Mustapić pok. Marijana (Tabak)	3	2	1
20.	Ivan Mustapić pok. Joze (Rajušić)	8	3	5
21.	Anđa Mustapić ud. Ivana (Seper)	5	3	2
22.	Ante Mustapić pok. Tome	3	1	2
23.	Neda Mustapić pok. Tome	1	0	1
24.	Mate Mustapić pok. Marijana (Ćorušić)	2	1	1
25.	Mila Mustapić žena Marijana	1	0	1
26.	Milka Mustapić ud. Marijana (Krešić)	3	2	1
27.	Iva Mustapić pok. Andrije	1	0	1
28.	Mila Mustapić ud. Marijana	5	2	3
29.	Ante-Mirko Mustapić pok. Ante	6	3	3
30.	Jozo Mustapić pok. Stipe (Muntušić)	2	1	1
31.	Nedjeljko Mustapić pok. Mate (Matosov)	4	2	2
32.	Marijan Mustapić pok. Mate (Matosov)	5	4	1
Ukupno	32	118	58	60

Starosna dob	*do 18 god.*	*od 18 do 50 god.*	*starijih od 50 god.*
broj stanovnika	29	42	47
%	24,6	35,6	39,8

broj članova u obitelji	1	2	3	4	5	6	više od 6
obitelji	8	5	5	1	7	2	4
%	25,1	15,6	15,6	3,1	21,8	6,3	12,5

Trajno iseljeni u tuzemstvo

	Obitelji	*Osoba*
Split	21	66
Zagreb	14	34
Rijeka	5	15
Makarska	2	7
Ivankovo	1	4
Nuštar	1	2
Pula	1	3
Sesvete	1	4
Vukovar	1	3
Ukupno	47	138

Trajno iseljeni u inozemstvo

	Obitelji	*Osoba*
Argentina	1	4
Australija	1	5
Kanada	8	35
Njemačka	3	8
Ukupno	13	52

Dubrava:
Čavrlji – Bulovići – Domići – Milinovići – Šamije i Duvnjak

R. br.	Ime i prezime, roditelji (nadimak)	Osoba	Muških	Ženskih
1.	Ante *Bulović* pok. Marijana	5	2	3
2.	Ivan Bulović pok. Stipe	4	2	2
3.	Vito *Čavrlj* Jurin	7	5	2
4.	Nedjeljko Čavrlj pok. Ante	10	5	5
5.	Anka Čavrlj ud. Ivana	1	0	1
6.	Mara Čavrlj ud. Srećka	2	0	2
7.	Ivan *Domić* pok. Jure	9	4	5
8.	Slavka *Duvnjak* ud. Ivana	6	2	4
9.	Ante *Milinović* pok. Joze	2	1	1
10.	Ivan *Šamija* pok. Mate	4	3	1
11.	Ivan Dinko Šamija pok. Mije (Snigarević)	9	5	4
Ukupno		59	29	30

Starosna dob	*do 18 god.*	*od 18 do 50 god.*	*starijih od 50 god.*
broj stanovnika	19	18	22
%	32,2	30,5	37,3

broj članova u obitelji	1	2	3	4	5	6	više od 6
obitelji	1	2	0	2	1	1	4
%	9	18,3	0	18,3	9	9	36,4

Iseljeni u tuzemstvo

	Obitelji	Osoba
Split	4	15
Zagreb	8	28
Bjelovar	1	1
Rijeka	1	2
Makarska	1	4
Ukupno	15	50

Iseljeni u inozemstvo

	Obitelji	Osoba
Kanada	4	12
Njemačka	2	9
Ukupno	6	21

Ova su prezimena većinom izmiješana između Mustapića u Dubravi.

Ivanovići

R. br.	Ime i prezime, roditelji (nadimak)	Osoba	Muških	Ženskih
1.	Matko Ivanović pok. Tome	6	2	4
2.	Mate Ivanović pok. Marka (Žugić)	4	2	2
3.	Danica Ivanović ud. Marka	3	2	1
4.	Ana Ivanović ud. Mate	5	1	4
5.	Ivan Ivanović pok. Joze	1	1	0
6.	Vinko Ivanović pok. Tome	1	1	0
7.	Ivan Ivanović pok. Ante (Maričev)	3	2	1
8.	Stipe Ivanović pok. Tome	2	1	1
9.	Ljuba Ivanović ud. Bariše	2	1	1
10.	Slavka Ivanović ud. Jure	1	0	1
Ukupno		28	13	15

Starosna dob	*do 18 god.*	*od 18 do 50 god.*	*starijih od 50 god.*
broj stanovnika	5	11	12
%	17,8	39,3	42,9

broj članova u obitelji	1	2	3	4	5	6
obitelji	3	2	2	1	1	1
%	30	20	20	10	10	10

Iseljeni u tuzemstvo

	Obitelji	Osobe
Split	6	23
Zagreb	1	1
Duvno	1	3
Imotski	1	4
Inđija	1	4
Makarska	2	4
Omiš	1	3
Trogir	2	9
Dalj, Subotica, Borovo, Bačka Topola	20	70
Ukupno	35	121

Iseljeni u inozemstvo

	Obitelji	Osobe
Amerika	1	5
Ukupno	1	5

Ivanovića ima 3 i pol puta više obitelji vani nego u Župi, a osoba ima 4 puta više vani nego u Župi.

Donji Bekavci - Basići

R. br.	Ime i prezime, roditelji (nadimak)	Osoba	Muških	Ženskih
1.	Marko *Bekavac* pok. Blaža (Baškić)	6	2	4
2.	Marica Bekavac ud. Bernarda	9	5	4
3.	Ljuba Bekavac ud. Stipe	1	0	1
4.	Toma Bekavac pok. Bernarda (Lojo)	6	2	4
5.	Matija Bekavac ud. Ante (Doluša)	19	11	8
6.	Ante Bekavac Cvitanov	6	3	3
7.	Ante Bekavac pok. Mate (Šeminičić)	3	2	1
8.	Marica Bekavac ud. Joze (Jozina)	2	1	1
9.	Ante Bekavac pok. Cvitana (Drda)	6	2	4
10.	Petar Bekavac pok. Joze (Ćutić)	8	4	4
11.	Serafin Bekavac pok. Ivana	3	2	1
12.	Jozo Bekavac pok. Marijana	2	1	1
13.	Ante Bekavac pok. Marijana (Lukić)	2	1	1
14.	Ana *Mustapić* ud. Ante	1	0	1
15.	Ivan Mustapić pok. Ante (Buja)	5	2	3
16.	Božo Mustapić pok. Ante	5	4	1
17.	Vinko *Bekavac-Basić* pok. Ivana	2	1	1
18.	Neda Bekavac Basić ud. Mate (Nimčeva)	2	0	2
19.	Nediljko-Jozo Bekavac-Basić pok. Ivana	5	3	2
20.	Ljuba Bekavac-Basić ud. Marka	1	0	1
21.	Mate Bekavac-Basić pok. Ivana	2	1	1
Ukupno		96	47	49

Starosna dob	*do 18 god.*	*od 18 do 50 god.*	*starijih od 50 god.*
broj stanovnika	23	46	27
%	23,9	47,9	28,2

broj članova u obitelji	**1**	**2**	**3**	**5**	6	**više od 6**
obitelji	3	6	2	3	4	3
%	14,3	28,6	9,5	14,3	19	14,3

Trajno iseljeni u tuzemstvo

	Obitelji	*Osoba*
Split	16	57
Osijek	1	4
Ruma	3	12
Travnik	1	6
Trogir	1	1
Vukovar	3	9
Zagreb	1	6
Ukupno	26	95

Trajno iseljeni u inozemstvo

	Obitelji	*Osoba*
Amerika	1	1
Kanada	1	4
Mađarska	1	6
Njemačka	3	8
Ukupno	6	19

Razlika između onih koji su u Župi i onih koji su iselili iz nje i ovdje je u korist iseljenih, ali manja nego kod drugih, jer su mnogi od onih koji su ovdje navedeni da su u Župi redovito na radu u Njemačkoj, a kući dolaze vrlo rijetko ali traže da se još ovdje broje.

Ćojo - Nosići - Jelići

R. br.	Ime i prezime, roditelji (nadimak)	Osoba	Muških	Ženskih
1.	Ante *Ćojo* pok. Ilije	2	1	1
2.	Ante *Nosić* pok. Stipe	2	1	1
3.	Mate Nosić pok. Stipe (Milan)	6	2	4
4.	Ivica Nosić pok. Stipe (Milićića)	4	2	2
5.	Iva Nosić ud. Ivana (Glavara)	3	1	2
6.	Ica Nosić ud. Tome	1	0	1
7.	Mara Nosić ud. Joze	2	1	1
8.	Ica Nosić ud. Šimuna	1	0	1
9.	Mila Nosić ud. Ivana	10	4	6
10.	Ana Nosić pok. Blaža	1	0	1
11.	Mara Nosić pok. Ivana	1	0	1
12.	Ivan Nosić pok. Jure (Cvitić)	3	2	1
13.	Mara Nosić ud. Mije (Mijoške)	1	0	1
14.	Mara Nosić ud. Marinkice	1	0	1
15.	Ivan Nosić pok. Mate (Begović)	2	1	1
16.	Marijan Nosić pok. Ivana (Kovač)	7	3	4
17.	Ante Nosić pok Marijana (Bilušić)	2	1	1
18.	Ivan Nosić pok. Nikole (Ikanić)	5	1	4
19.	Slavka Nosić pok. Ilije	2	1	1
20.	Marijan Nosić pok. Mije (Calum)	2	1	1
21.	Ante Nosić Matin	5	2	3
22.	Frano *Jelić* pok. Petra	1	0	1
23.	Ruža Jelić ud. Mate	5	3	2
24.	Ivan Jelić pok. Mate	2	2	0
Ukupno		71	29	42

Starosna dob	*do 18 god.*	*od 18 do 50 god.*	*starijih od 50 god.*
broj stanovnika	13	27	31
%	18,3	38	43,7

broj članova u obitelji	**1**	**2**	**3**	**4**	5	**6**	**više od 6**
obitelji	7	8	2	1	3	1	2
%	29,2	33,3	8,3	4,2	12,5	4,2	8,3

Trajno iseljeni u tuzemstvo

	Obitelji	*Osoba*
Split	27	73
Zagreb	3	12
Blažuj	3	8
Bugojno	2	8
Donji Andrijevci	1	6
Koprivnica	1	1
Sarajevo	1	4
Strizivojna	1	2
Vrpolje	1	1
Požega	1	4
Ukupno	41	119

Trajno iseljeni u inozemstvo

	Obitelji	*Osoba*
Amerika	2	8
Kanada	3	6
Francuska	1	5
Njemačka	2	5
Ukupno	8	24

I ovdje ima obitelji i osoba dvostruko više iseljenih nego onih koji su ostali u Župi.

Batinići - Sekelezi - Bobetići

R. br.	Ime i prezime, roditelji (nadimak)	Osoba	Muških	Ženskih
1.	Marijan *Batinić* pok. Ante (Brajkan)	2	1	1
2.	Martin Batinić pok. Ivana (Laze)	1	1	0
3.	Mara Batinić pok. Ivana (Maša)	1	0	1
4.	Frano Batinić pok. Marijana (Migarić)	4	2	2
5.	Marijan Batinić pok. Marijana (Mrko)	2	1	1
6.	Anđa Batinić ud. Ivana (Šakotina)	2	1	1
7.	Mate Batinić pok. Tome (Cape)	2	1	1
8.	Iva Batinić ud. Mije (Hercegovka)	5	3	2
9.	Ante *Jelić* pok. Marijana (Dorić)	2	1	1
10.	Petar *Sekelez* pok. Marijana	6	2	4
11.	Nevenka Sekelez ud. Ilije	2	1	1
12.	Boško Sekelez pok. Ante	2	2	0
13.	Iva Sekelez ud. Frane	1	0	1
14.	Margarita Sekelez ud. Tome	1	0	1
15.	Marijan *Bobetić* pok. Ante	5	2	3
16.	Mara Bobetić ud. Petra	1	0	1
Ukupno		39	18	21

Starosna dob	*do 18 god.*	*od 18 do 50 god.*	*starijih od 50 god.*
broj stanovnika	5	12	22
%	12,8	30,8	56,4

broj članova u obitelji	1	2	4	5	6
obitelji	5	7	1	2	1
%	31,3	43,7	6,3	12,5	6,2

Trajno iseljeni u tuzemstvo

	Obitelji	*Osoba*
Split	16	62
Zagreb	7	13
Osijek	1	4
Ribnica	1	4
Trilj	1	5
Slovenija	1	4
Vukovar	1	3
Ukupno	28	95

Trajno iseljeni u inozemstvo

	Obitelji	*Osoba*
ČSSR	1	4
Njemačka	3	4
Švedska	1	2
Ukupno	5	10

U ovim zaselcima ima više od 56% starijih od 50 godina, a 3/4 stanovnika živi u obiteljima s jednim ili dva člana. I ovdje ima dvostruko više iseljenih obitelji nego ih je u Župi, a stanovnika gotovo trostruko više ima vani nego ovdje.

Milinovići - Frankići

R. br.	Ime i prezime, roditelji (nadimak)	Osoba	Muških	Ženskih
1.	Ante *Milinović* pok. Marijana (Gujić)	6	4	2
2.	Ante Milinović pok. Joze (Magić)	3	2	1
3.	Ljubica Milinović ud. Ante (Kale)	2	1	1
4.	Ivanka Milinović ud. Stipe (Cape)	1	0	1
5.	Marijan Milinović pok. Ante (Čavkić)	2	1	1
6.	Mara Milinović ud. Tome	1	0	1
7.	Ivan Milinović pok. Stipe (Lazo)	2	1	1
8.	Petar Milinović pok. Ante	2	1	1
9.	Mila MIlinović ud. Ivana (Ikišina)	2	1	1
10.	Jure Milinović pok. Ivana (Basinkić)	1	1	0
11.	Matija Milinović ud. Stipe (Dundina)	2	1	1
12.	Ante Milinović pok. Ante (Zenzić)	6	3	3
13.	Josip-Vlade Milinović pok. Miška	3	2	1
14.	Ante Milinović pok. Marijana (Šakić)	2	1	1
15.	Marijan Milinović pok. Mije (Rine)	2	1	1
16.	Tomislav *Frankić* pok. Marka	5	2	3
17.	Srećko Frankić pok. Marka	2	1	1
18.	Frano Milinović pok. Ante (Tošićev)	3	1	2
19.	Mate Milinović pok. Ante (Tošićev)	2	1	1
20.	Mara Milinović ud. Ivana (Čaglјuša)	5	1	4
21.	Petar Milinović pok. Jure	2	1	1
22.	Željko Milinović pok. Frane (Brešin)	4	3	1
23.	Slavka *Olujić* ud. Marka	1	0	1
Ukupno		23	61	30	31

Starosna dob	*do 18 god.*	*od 18 do 50 god.*	*starijih od 50 god.*
broj stanovnika	9	20	32
%	15	32,5	52,5

broj članova u obitelji	1	2	3	4	5	6
obitelji	4	11	3	1	2	2
%	18,2	46	13,2	4,4	9,1	9,1

Trajno iseljeni u tuzemstvo

	Obitelji	*Osoba*
Split	18	64
Zagreb	8	19
Bled	1	1
Imotski	1	4
Senj	1	6
Šibenik	1	3
Varaždin	1	3
Vinkovci	1	4
Ukupno	32	104

Trajno iseljeni u inozemstvo

	Obitelji	*Osoba*
Australija	3	9
Čile	1	5
ČSSR	2	7
Njemačka	5	10
Ukupno	11	31

U ovom zaselku više od 50% stanovništva starije je od 50 godina, a više od 60% žive u obiteljima s jednim ili dva člana.

Obitelji u inozemstvu ima nešto manje nego dvostruko od onih koji su ostali ovdje, a stanovnika se odselilo više nego dvostruko od onih što su ostali u Župi.

Čaljkušići

R. br.	Ime i prezime, roditelji (nadimak)	Osoba	Muških	Ženskih
1.	Mara Čaljkušić ud. Frane (Bikić)	2	1	1
2.	Ivan Čaljkušić pok Andrije (Bakrić)	1	1	0
3.	Mara Čaljkušić ud. Marijana (Bakrić)	1	0	1
4.	Mara Čaljkušić ud. Mate (Buje) - Šimak	1	0	1
5.	Mara Čaljkušić ud. Mate (Bugara)	4	2	2
6.	Mara Čaljkušić ud. Grge (Basinka)	1	0	1
7.	Mate Čaljkušić pok. Ivana (Janjić)	3	2	1
8.	Ante Čaljkušić Matin (Janjić)	4	2	2
9.	Jerko Čaljkušić pok. Ivana (Janjić)	2	1	1
10.	Marijan Čaljkušić pok. Ante (Janjić)	2	2	0
11.	Marijan Čaljkušić pok. Tome (Janjić)	5	1	4
12.	Ljuba Čaljkušić ud. Grge	2	1	1
13.	Frano Čaljkušić pok. Mije (Mandukić)	2	1	1
14.	Mara Čaljkušić ud. Jure (Tatukić)	2	0	2
15.	Vlatko Čaljkušić pok. Mate (Gazić)	5	2	3
16.	Anđa Čaljkušić ud. Marka (Gišanova)	1	0	1
17.	Ivan Čaljkušić pok. Tome	4	2	2
18.	Ante Čaljkušić pok. Tome (Gazić)	1	1	0
19.	Marko Čaljkušić pok. Ante (Crkavica)	6	3	3
20.	Jure Čaljkušić pok. Marka (Baraban)	2	1	1
21.	Marijan Čaljkušić pok. Joze (Crkavica)	2	1	1
22.	Frano Čaljkušić Marijanov	6	3	3
23.	Mara Čaljkušić ud. Ante (Antića)	8	4	4
24.	Ana Čaljkušić ud. Marka (Anača)	2	1	1
25.	Ivan Čaljkušić pok. Jure (Jelin)	2	1	1
26.	Jure Čaljkušić pok. Jure	2	1	1
27.	Iva Čaljkušić ud. Petra	1	0	1
28.	Mirko Čaljkušić pok. Marijana (Crkavica)	6	4	2
29.	Mara Čaljkušić ud. Jure (Lastela)	2	1	1
30.	Frano Čaljkušić pok. Ante (Lastela)	3	2	1
31.	Iva Čaljkuša ud. Jure (Sekelezuša)	14	5	9
32.	Ante Čaljkušić pok. Tome (Lelić)	8	5	3
33.	Nikola Čaljkušić pok. Mate	2	1	1
34.	Marko Čaljkušić pok. Mate	2	1	1
Ukupno		111	52	59

Starosna dob	*do 18 god.*	*od 18 do 50 god.*	*starijih od 50 god.*
broj stanovnika	33	29	49
%	29,7	26,1	44,2

broj članova u obitelji	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	6	**više od 6**
obitelji	7	14	2	3	2	3	3
%	20,6	41,2	5,9	8,8	5,9	8,8	8,8

Trajno iseljeni u tuzemstvo

	Obitelji	*Osoba*
Split	45	164
Zagreb	4	11
Busovača	1	10
Imotski	1	2
Makarska	2	11
Mikanovci	1	8
Rijeka	1	3
Stara Pazova	1	2
Vrpolje	1	5
Zemun	1	5
Ukupno	58	221

Trajno iseljeni u inozemstvo

	Obitelji	*Osoba*
Kanada	2	4
Francuska	3	7
Njemačka	2	7
Amerika	1	5
Ukupno	8	23

U Čaljkušićima ima manje od 50 posto osoba starijih od 50 godina. Osoba u obiteljima s jednim ili dva člana ima 62 %, iseljenih obitelji ima gotovo dvostruko više nego onih koje žive u rodnom kraju.
Međutim, osoba koje žive vani ima više nego dvostruko od onih koji žive ovdje.

Šimundići

R. br.	Ime i prezime, roditelji (nadimak)	Osoba	Muških	Ženskih
1.	Mara *Šimundić-Bendić* ud. Ivana	1	0	1
2.	Božo Šimundić-Bendić pok. Ante	4	2	2
3.	Matija Šimundić-Bendić ud. Ivana (Cura)	1	0	1
4.	Anka Šimundić-Bendić ud. Marijana (Stipurića)	1	0	1
5.	Matija Šimundić-Bendić ud. Mate	2	1	1
6.	Anka *Šimundić* ud. Mije	1	0	1
7.	Petar Šimundić pok. Nikole	2	1	1
8.	Zdravko Šimundić pok. Ivana	1	1	0
9.	Marijan Šimundić pok. Lovre (Milan)	3	1	2
10.	Ratko i Branko Šimundić pok. Ivana (Zore)	2	1	1
11.	Marijan Šimundić pok. Ivana (Kete)	3	2	1
12.	Anđa Šimundić ud. Marijana (Petričuša)	1	0	1
13.	Anđa Šimundić ud. Ante (Antuke)	2	1	1
14.	Ana *Žižanović*	1	0	1
Ukupno	14	25	10	15

Starosna dob	*do 18 god.*	*od 18 do 50 god.*	*starijih od 50 god.*
broj stanovnika	0	2	22
%	0	12	88

broj članova u obitelji	**1**	**2**	**3**	**4**
obitelji	7	4	2	1
%	50,2	28,3	14,3	7,2

Trajno iseljeni u tuzemstvo

	Obitelji	*Osoba*
Split	61	179
Zagreb	8	25
Beograd	1	1
Dubrovnik	1	1
Duvno	1	4
Đakovo	3	9
Maribor	1	4
Nuštar	1	4
Rijeka	1	3
Sarajevo	1	1
Slovenija	1	4
Vrpolje	2	6
Zadar	1	3
Ukupno	85	244

Trajno iseljeni u inozemstvo

	Obitelji	*Osoba*
Njemačka	4	16
Kanada	3	12
Ukupno	7	28

Na prvi pogled upada u oči tragični položaj ovog zaselka. Sad u njemu (1989.) nema nikog mlađeg od 18 godina. Ostale osobe u Šimundićima, uz malu iznimku, starije su od 50 godina (88%).
Gotovo 80% obitelji živi u obitelji s jednim ili dva člana.

Dumančići - Kasumi

R. br.	Ime i prezime, roditelji (nadimak)	Osoba	Muških	Ženskih
1.	Srećko *Dumančić* pok. Marijana	4	3	1
2.	Marko Dumančić pok. Nikole	3	2	1
3.	Ljuba Dumančić ud. Nikole	1	0	1
4.	Jozo Dumančić pok. Nikole	5	2	3
5.	Petar Dumančić pok. Mate (Sula)	4	2	2
6.	Ante Dumančić pok. Marijana (Zorka)	5	2	3
7.	Jakov Dumančić pok Ante (Šestić)	4	3	1
8.	Iva Dumančić ud. Nikole	1	0	1
9.	Jakov Dumančić pok. Joze	4	2	2
10.	Mara *Kasum* ud. Marijana (Pekić)	6	2	4
11.	Filomena Kasum ud. Mate	5	1	4
12.	Iko Kasum pok. Jakova	1	1	0
13.	Mara Kasum pok. Ivana (Nikoluša)	1	0	1
14.	Petar Kasum pok. Ante	1	1	0
15.	Iva Kasum ud. Jure	1	0	1
16.	Mate Kasum pok. Joze (Joskanov)	3	1	2
17.	Anica Kasum ud. Ivana	3	1	2
18.	Ante Kasum pok. Ante (Kusonjić)	6	3	3
19.	Mara Kasum ud. Srećka	6	2	4
20.	Ivan *Mustapić* pok. Mate	6	2	4
Ukupno		64	28	36

Starosna dob	*do 18 god.*	*od 18 do 50 god.*	*starijih od 50 god.*
broj stanovnika	16	22	26
%	25	34,4	40,6

broj članova u obitelji	**1**	**3**	**4**	**5**	**6**
obitelji	6	3	4	3	3
%	31,1	15,8	21,1	15,8	15,8

Trajno iseljeni u tuzemstvo

	Obitelji	*Osoba*
Split	18	58
Zagreb	7	27
Čepin	7	26
Osijek	7	26
Rijeka	6	17
Imotski	1	2
Tuzla	1	2
Vrpolje	1	2
Ukupno	46	159

Trajno iseljeni u inozemstvo

	Obitelji	*Osoba*
Amerika	1	4
Njemačka	6	18
Ukupno	7	22

U Dumančićima i Kasumima 1989. godine bilo je 60% osoba do 50 godina. U Kasumima bile su 4 obitelji s jednim članom. Iseljenih obitelji i u njima članova bilo je gotovo trostruko više nego što je ostalo u Dumančićima i Kasumima.

Olujići - Pirići

R. br.	Ime i prezime, roditelji (nadimak)	Osoba	Muških	Ženskih
1.	Ante Olujić pok Ante (Kore)	4	3	1
2.	Petar Olujić pok. Joze (Tunjić)	2	1	1
3.	Stipe Olujić pok. Jure (Lucin)	1	1	0
4.	Stipe Olujić pok. Ilije	5	3	2
5.	Dušan *Olujić-Pirić* pok. Mate	5	1	4
6.	Slavko Olujić-Pirić pok. Marijana	2	1	1
7.	Stipe Olujić pok. Marijana	6	3	3
8.	Božo Olujić pok. Ivana	3	2	1
9.	Ferdo Olujić pok. Mije	2	1	1
10.	Tona Olujić ud. Jerka	7	3	4
11.	Mila Olujić ud. Joze (Turičina)	4	1	3
12.	Nevenka Olujić ud. Ante	10	3	7
13.	Ante Olujić Jozin (Egljušić)	4	3	1
14.	Nevenka Olujić ud. Jakova (Mike)	4	2	2
15.	Mirko Olujić pok. Stipana (Ćiko)	4	2	2
16.	Iva Olujić pok. Mate (Maruškić)	2	1	1
17.	Anica Olujić ud. Stipe (Đena)	2	1	1
Ukupno		67	32	35

Starosna dob	*do 18 god.*	*od 18 do 50 god.*	*starijih od 50 god.*
broj stanovnika	20	23	24
%	29,9	34,3	35,8

broj članova u obitelji	**1**	**2**	**3**	**4**	5	6	**više od 6**
obitelji	1	5	1	5	2	1	2
%	5,9	29,4	5,9	29,4	11,8	5,9	11,7

Trajno iseljeni u tuzemstvo

	Obitelji	*Osoba*
Split	16	48
Zagreb	12	36
Čepin	8	27
Županja	3	10
Osijek	2	7
Koprivnica	1	3
Pleternica	1	2
Slavonski Brod	1	3
Slavonska Požega	1	5
Vukovar	1	2
Zelina	1	2
Ukupno	47	145

Trajno iseljeni u inozemstvo

	Obitelji	*Osoba*
Amerika	4	12
Kanada	2	7
Njemačka	5	19
Ukupno	11	39

U ovom zaselku bile su 64 osobe do 50 godina. Iseljenih obitelji je više nego trostruko od onih koje su ostale ovdje. Stanovnika je, međutim, vani nešto manje nego trostruko više nego ovdje.

Djevojke u narodnim nošnjama i u bjelini nose Gospin lik, Duhovi 1979.

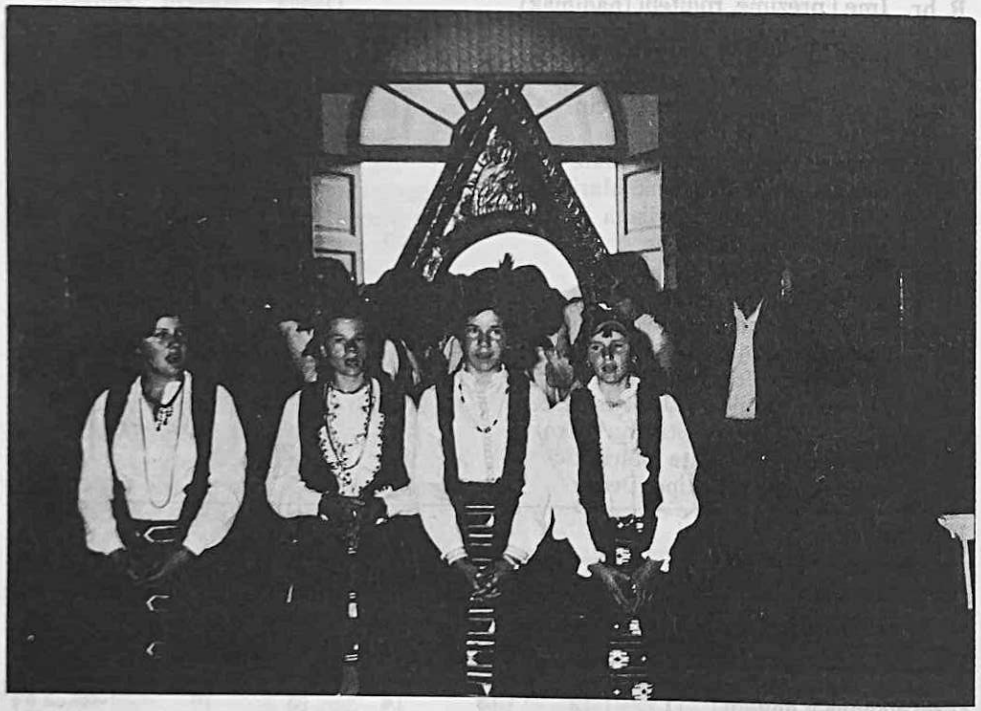

Summarium

In hoc libro »Lovreć« historia pagi Lovreć – Opanci in finibus Imothae exponitur; situs geographicus ac itinera demonstrantur; historia quoque nominum gentiliciorum et cognominum, atque parochorum; ac sacerdotum religiosorumque, qui originem ducunt e paroecia nostra, describitur; vita fidelium et mores civium toto anno atque omnibus vitae occasionibus ab natu usque ad exitum explicantur.

In capite primo institutiones atque tota vita civilis describuntur. Institutiones scholasticae et sanitariae, atque variae hominum professiones descriptae sunt. Scilicet dicitur de aedificiis – sacralibus atque civilibus. Omnes artes atque artifices, qui originem e nostro pago ducunt, demonstrati sunt: sculptores, pictores, scriptores, viri studiosi – dediti litteris atque athleticis. Vitalitas facultatesque hominum ex his finibus praesertim demonstrantur, quia non est campus scientiarum, artium, commercii, omnium specierum athleticae in quo homines nostri maxime vigent.

In capite secundo *Symposion de archiepiscopo fra Simeone Milinović*, qui ante CL annos in paroecia nostra natus est, continetur. Eius vita opusque late exponitur.

Statisticae de anno MDCC usque ad tempora nostra demonstrantur. Statistica pagi atque migrantium nostrorum in annis MCMLXXXII ac MCMLXXXIX praesertim exarata est.

Proprietas finis nostri pauperis atque egeni est magna aboriginum migratio in ultimis saeculis, atque commercium in terris alienis. Haec species commercii (commercium cum exiguis fabricatis ab domo ad domum) »galantarenje« in nostris finibus nominatur. Hi mercatores (»galantari« seu »pokućarci«) magna cum diligentia et caritate mercedem comparaverunt atque in domum patriam importaverunt.

Ultimis L annis commercii mercedisque modus supradictus exstinctus est. Post bellum mundanum secundum habitantes pagi nostri in provincias civitatis nostrae abierunt, novissimis temporibus in terras alienas, praesertim Germaniam. Migratio perpetua e paroecia nostra incipiebat iam ante plus C annos (ad Bosniam ac Slavoniam), tamen migratio magna anno MCMLXV usque ad haec tempora facta est. Maximus numerus habitantium paroeciae nostrae ad urbes Spalatum Zagrabiamque emigravit. Multi praesertim ad terras extraneas: Germaniam, Americam, Canadam, Australiam emigraverunt.

Hoc libro, inter alias, magis magisque desideratur iste populus coniungi, ne suum pagum et originem ignoscat. Desideramus, quo meliorem eventum hic liber obtineat.

Abstract

The book "Lovreć" contains old, new and recent history of Lovreć – Opanci Parish in the Imotski region. The geographical and traffic position of the Parish is shown with all its special features. It also contains the history of all tribes and family names, parish priests, local priests and religious orders. It describes religious life and customs throughout the year and throughout all life events – from birth to death. The book contains a description of civil institutions and entire civil life. It deals with school system, health service and various occupations of people. Construction of sacral and other buildings is not omitted either. The author did not forget to present all arts and artists: sculptors, painters, writers as well as scientists and sportsmen born in our parish, or with parents born in this parish. The vital force and capability of people from this area are evident, because there is hardly any field of science, art, business or sport, without a distinguished representative from this parish.

The second chapter deals with the symposium about our countryman, archbishop friar Šimun Milinović. His life and work are described in detail, on occasion of the 150th anniversary of his birth.

The Statistics of the Parish has been kept since 1700. Particularly elaborate is the statistics of our emigrants in 1982 and 1989.

Our poor region is characterized by numerous emigrations and return home after nearly one and a half century. Pedlary is a special characteristic of our people who earned their bread in foreign countries and brought it home with love.

In the last 50 years such way of work and earning stopped. After the Second World War our people went to work on building sites in our country and later also abroad, particularly in Germany. Although permanent emigration from the Parish started already a hundred years ago (in Bosnia and Slavonia) it was in a full swing in 1965 and later. Most people from the Parish moved to Split and its surroundings and to Zagreb. As regards foreign countries, most emigrants went to Germany, USA, Canada and Australia.

The purpose of this book is, among others, to link all these toil-worn and afflicted people so that they do not forget their homeland and their roots. May this aim be achieved as fully as possible.

Zusammenfassung

Das Buch »Lovreć« enthält sowohl die ältere als auch die neuere und in seinem größten Teil die allerneueste Geschichte der Pfarre Lovreć – Opanci in die Region um die Stadt Imotski, die Imotska Krajina genannt wird. Dargestellt wurde die geographische sowie die Verkehrslage der Pharre mit allen ihren besonderen Merkmalen. Da findet man die Geschichte aller Sippen und Familiennamen, die Geschichte aller Pfarrer, einheimischer Geistlicher und Ordensbrüder. Minutiös nachgebildet wird der Ablauf des religiösen Lebens und der traditionellen Gebräuche, und zwar nicht nur während des Saisonwechsels eines ganzes Jahres hindurch sondern auch wärend aller wichtigen Ereignisse des Lebens – von der Geburt bis zum Tode.

Das Buch bietet die Beschreibung bürgerlicher Institutionen und des vollständigen bürgerlichen Lebens. Im Text wurde das Schul- und Gesundheitswesen wie auch die verschiedenen, für diese Region typischen Berufe der Menschen bearbeitet. Der Bau von sakralen und anderen, für die Bevölkerung wichtigen Objekte wurde ebenfalls nicht ausgelassen. Wie auch nicht vergessen wurde, einheimische Kunstwerke und die zahlreichen Künstler, darunter Bildhauer, Maler und Schriftsteller, sowie Wissenschaftler und Sportler, die selber oder deren Eltern aus unserer Pfarre stammen, vorzustellen. Anhand dieses thematischen Buchabschnittes kann man die Vitalität und die Fähigkeiten der Menschen aus dieser Gegend ganz besonders deutlich sehen, denn es gibt kaum einen Bereich der Wissenschaft, Kunst, des Geschäftslebens oder irgendeiner Sportart, in dem sich nicht jemand von unseren Leuten ausgezeichnet hätte.

Das zweite Kapitel enthält die Textauswahl des wissenschaftlichen Symposiums über unseren einheimischen Erzbischof Fra Šimun Milinović, das anläßlich des 150. Jubiläums seiner Geburt veranstaltet wurde. Die Texte umfassen eine ausführliche Biographie und die Beschreibung der Werke von fra Milinović.

Die statistischen Angaben der Pfarre werden von 1700 bis hin zu unseren Tagen verfolgt. Besonders detailliert bearbeitet sind die statistischen Daten der Pfarre und die statistischen Daten unserer Auswanderer in den Jahren 1982 und 1989.

Als besonderes Kennzeichen unserer traditionell armen Region gilt seit fast 150 Jahren das massive Auswandern, Verlassen der gebürtigen Gegend und stetiges Zurückkehren an den heimischen Herd. Außerdem ist der Verkauf von Galanterie- und Kurzwaren ein weiteres Merkmal unserer Leute, die ihren Lebensunterhalt und tägliches Brot in fremden Ländern und Gegenden verdienten, um es mit großer Liebe in ihr gebürtiges Heim zu bringen.

Während der letzten 50 Jahre hörte diese Arbeits- und Verdienstweise auf. Nach dem Zweiten Weltkrieg fanden unsere Leute Arbeit in anderen Teilen des Landes und später zogen sie auf der Suche nach Erwerb häufig auch ins Ausland, ganz besonders nach Deutschland. Obwohl die dauerhafte Aussiedlung aus der Pfarre schon vor mehr als 100 Jahren begann (hauptsächlich

nach Bosnien und Slawonien), fanden die größten Aussiedlungswellen nach dem Jahr 1965 und noch später statt. Die meisten Bewohner unsere Pharre siedelten nach Split und seine Umgebung oder nach Zagreb aus. Ins Ausland wanderten die meisten nach Deutschland und in die Vereinigten Staaten, oder nach Kanada und Australien aus.

Dieses Buch dient, unter anderem, auch dem Zweck, das gepeinigte Volk unserer Pfarre in höchstem Maß zu verbinden, damit sie ihre Geburtsgegend und ihre Wurzeln nicht vergessen. Unser Wunsch ist es, dieses Ziel soweit nur möglich zu erreichen.

Résumé

Le livre »Lovreć« a tenté de réunir en un seul ouvrage les principales données et connaissances concernant la paroisse de Lovreć – Opanci dans la région d'Imotski. Il nous parle du patrimoine historique, en commençant par les premiers temoignages et remontant jusqu'à nos jours en mettant l'accent sur l'histoire la plus récente. La situation géographique et les voies de communication y sont mentionneés avec toutes les indications nécessaires. On y trouve l'origine de tous les clans, de leurs noms, de leurs curés, des pretres de village et des activités des réligieux. La vie réligieuse et les coutumes sont expliqués selon leur cycle annuel et au travers des plus importants evénements de la vie – de la naissance à la mort.

Les établissements urbains et la vie citadine sont décrits en détails. On aborde également le système scolaire, médical et differentes proffessions des paroissiens. On n'a pas omis de mentionner la construction des édifices réligieux et prophanes. Le domaine des arts et des sciences n'a pas non plus été oublié: sculpteurs, peintres, écrivains ainsi que savants et sportifs, nés ou originaires de notre paroisse. La vitalité et l'habilité de la population de cette région sont évidentes et il n'y a guère d'activités scientifique, artistique, professionelle, commerciale ou sportive, auquelles ses habitants n'aient participé sans un succès remarquable.

Le deuxième chapitre parle du Symposium dedié à l'archevêque fra Šimun Milinović, originaire de notre paroisse. Sa vie et son travail y sont décrits en détail, à l'occasion du 150-ième anniversaire de sa naissance.

On y trouve des statistiques de la paroisse depuis l'année 1700 jusqu'à nos jours et les statistiques de notre migration sont particulièrement élaborées en 1982. et 1989.

Une spécifité de cette région pauvre c'est l'émigration massive loin de la terre natale et le retour au foyer après presque un siècle et demi. Ce qu'on appelait »la galanterie« (galantarenje) était une activité spéciale des habitants qui gagnaient leur pain à l'étranger et en faisaient très genereusement bénéficier leur famille d'origine. Cette manière de travailler et de gagner sa vie a progressivement disparue durant les cinquante dernières années.

Après la deuxième guerre mondiale, nos habitants allaient travailler sur les chantiers de notre pays et à l'étranger, particulièrement en Allemagne. Bien que la migration permanente des ressortissants de la paroisse ait commencé il y a plus de cent ans (en Bosnie et Slavonie), elle a battu son plein dès l'année 1965 et les annéess qui ont suivies. La plupart de paroissiens ont immigré à Split et ses environs et ensuite à Zagreb. L'Allemagne, les U S A, le Canada et l'Australie constituent les pays d'accueil principaux de nos paroissiens.

Le but de ce livre est l'identification, la conservation, la propagation et la transmission aux générations futures, du patrimoine culturel et historique de notre paroisse.

Prof. Hinka Kampuš (r. Šimić)

IZVORI

Anagrafi V i VI Lovreć
Anagrafi V i VI Opanci
Ante Ujević: *Imotska Krajina,* Split 1954.
Ante Ujević: *Imotska Krajina II,* Imotski 1991.
Čuvari baštine, Franjevački samostan Imotski 1738.-1988., Imotski 1989.
Ispitivanja starijih ljudi koji bolje pamte iz svih zaselaka
Kraj hladne ploče Barskoga nadbiskupa o. Šimuna Milinovića, Spljet 1910.
Kronika Župe Lovreć-Opanci od 1897. do 1990. (nepotpuna)
Matične knjige krštenih, umrlih i vjenčanih
Nazor s. Berkmana: Lovretske sestre (Zbornik Kačić), Split, 1986.
Nedjeljko Kujundžić: *Imotska krajina u NOB-i 1941. - 1945.*, Imotski, 1981.
Običajnik Župe Lovreć-Opanci, Lovreć 1939
Petar Bezina: *Pučko školstvo i Franjevci Presv. Otkupitelja,* Split, 1987.
Prozivnici i dnevnici vjeronaučnoga rada od 1955. do 1992.
Svjetionik, Župski list župe Bast - Baška Voda, Baška Voda 1969.
Šematizmi Provincije Presv. Otkupitelja
Šematizmi Splitsko-makarske biskupije
Video-kaseta, VHS, o župi Lovreć-Opanci, 1985.
Vjeko Vrčić: Plamen iz kamena, Lovreć, 1985.
Vjeko Vrčić: Plemena Imotske krajine, Imotski, 1990.
Vjeko Vrčić: *Župe Imotske krajine, I dio,* Imotski, 1978.
Vjeko Vrčić: *Župe Imotske krajine, II dio,* Imotski, 1980.
Vlastita istraživanja - statistika.
Zapisnici sjednica Bratovština i katoličkih društava
Zapisnici Hrvatske pučke blagajne, 1907. - 1938.
Zapisnik sjednica Potrošačke zadruge Lovreć-Opanci, 1932. - 1938.
Zbornik znanstvenog savjetovanja o Makarskoj i Makarskom primorju, Makarska, 1970.
Živko Kustić: *Djevojka sa zlatnim križem (Anđelka Bošnjak),* Zagreb, 1969.
Živko Kustić: *Anđelka i Sonja,* Zagreb, 1986.
Župski arhiv Lovreć-Opanci (ŽALO)

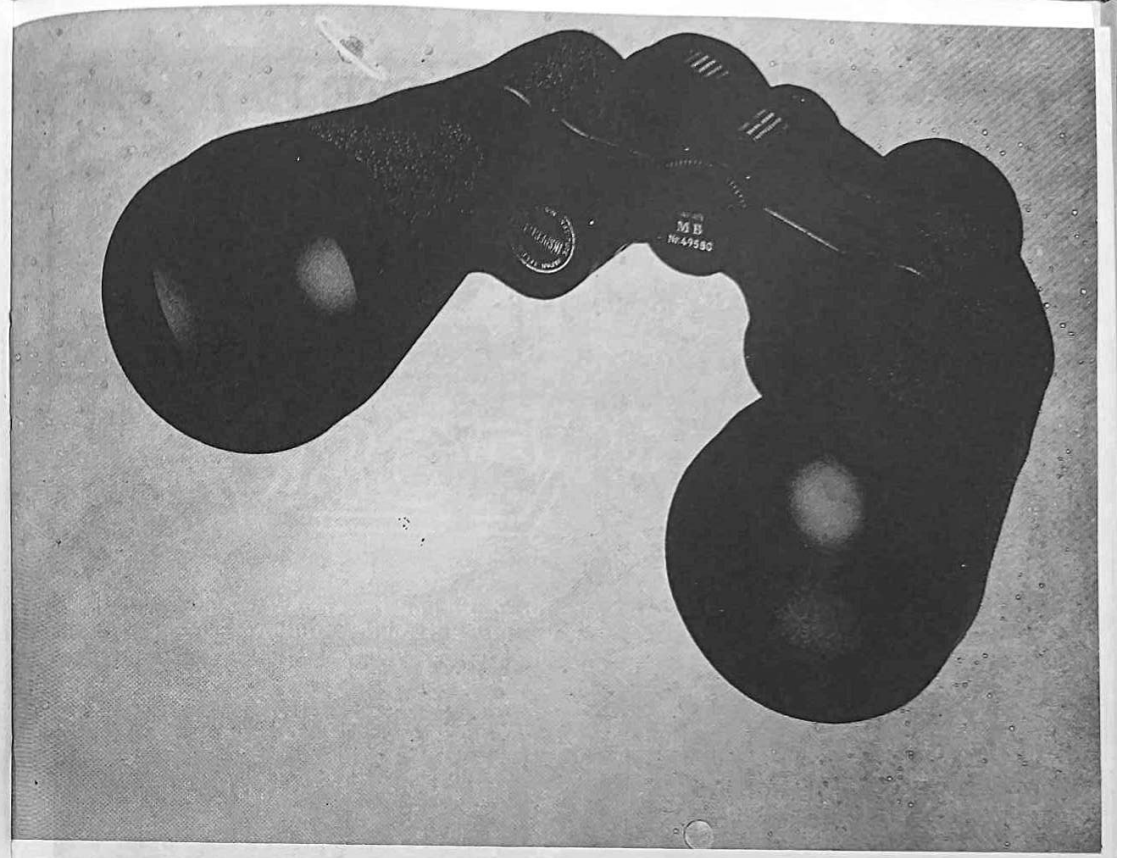

S. Dembitzer

Export–Import
Vlasništvo
G. MUSTAPIĆ

Tvrtka sa dugogodišnjom tradicijom.

Zastupnik najpoznatijih i u svijetu najpriznatijih instrumenata:

- **dalekozori (150 modela)**
- **mikroskopi**
- **teleskopi**
- **monokulari**
- **snajper naprave**

Garancija za sve kupljene optičke instrumente pet godina.
Firma je opskrbljena i velikom izborom tehničke robe najpoznatijih svjetskih proizvođača (TV, videorekorderi, radio, sve vrste telefonskih i telefax aparata, uredska oprema, motorne pile »Stihl« kao i rezervne dijelove).

Mercedesstraße 3
7000 Stuttgart, Bad Cannstatt

tel: 0711-56 73 72
fax: 0711-56 21 61

MODNI SALON

NAFTALINA

SPLIT POTHODNIK

TERMINATOR

ZAGREB TRG BANA JELAČIĆA 15

vl. IVICA PETRIČEVIĆ

CAFFE BAR

PIRELLI

vl. P. MUSTAPIĆ - LOVREĆ

ŠAMA TRADE - LOVREĆ

FRANO ŠAMIJA

Adresa:
58 256 CISTA PROVO
telefon 058/72 – 575

Stan:
FRANO ŠAMIJA
58 257 LOVREĆ

NOSCOCOMMERCE
L O V R E Ć

– TRGOVINA AUTOMOBILIMA
– UGOSTITELJSTVO
– MJEŠOVITA ROBA
– USLUGE U PROMETU

vlasnik IVICA NOSIĆ

KONOBA "STARI MLIN"
LOVREĆ
vlasnik Mlađo Bulović

» S T R O J O R A D «
ZAGREB
PODUZEĆE ZA GRADITELJSTVO, USLUGE I TRGOVINU
S. S. Kranjčevića br. 4. tel. (041) 322 – 743, fax (041) 338 – 455
41 000 Zagreb HRVATSKA

POSLOVNICA LOVREĆ tel. (058) 722 – 020

EUROPATRADE

Poduzeće za vanjsku i unutarnju trgovinu,
proizvodnju i montažu tehničkih proizvoda,
međunarodni transport i otpremništvo
41 260 SESVETE – ZAGREB, Zagrebačka 36
H R V A T S K A * C R O A T I A
Tel.: (041) 205 – 655 • Fax: (041) 205 – 661
Žiro račun: 30114 – 601 – 35748

SAMSUNG

Crkva nakon obnove krova (9. VII. 1989.)

ŽUPA SV. DUHA
LOVREĆ-OPANCI

CISTA PROVO
SVIB
STUDENCI
LOVREĆ
KATUNIČKI KREŠEVO
OKULA
PAŽENCI
ŽEŽEVICA
VIĆIĆI
GRABOVAC
MEDOV DOLAC

za APŽANO
za TRILJ
za STUDENCE
ZA ŠESTANOVAC (more)
za ŽEŽEVICU
za GRABOVAC
za DOBRINČE
za IMOTSKI
za PROLOŽAC

Krstine △623
Kruškovnik △712
Pilipove drage
Antunovača △706
BATALIĆI
Petrinovača △755
Gomila △729
Olujića staje
Šamija staje
Rajkuša
Tabakova ograda
Nevaljac
Gradina △684
RIBIČIĆI
ČAVRLJI
BULOVIĆI
DOMIĆI
MUSTAPIĆI
ĆORIĆI
ŠAMIJE
Križ
Kapela
Dvorup
Pionirka
Hrvatske ceste
Mokri dolac
RIPIŠĆE
Olujića polje
Općinska muša
PIRIĆI
OLUJIĆI
DUMANČIĆI
KASUMI
Kekezov dolac
MERĆEPI
PLUŽEVINA
Vučijak
Vrsnica
Novak #
ŠIMUNDIĆI
BENDIĆI
Predvišće #
Čelinka RUPE
Ivandića ograde
ŠARIĆI
Piščetić
△594 Trbotor
Glavica △474,5
Kalajžića staja
CRKAVICE
GAZIĆI
JANJIĆI
ŠIMAKI
BIRIĆI
Planinuša
LASTELE
Sirkovac
Bliznice # △631
Gradina
Zaradića Staje
Viševac △631
Stećci
ZDRAVSTVENA STANICA
STARA CRKVA
LOVREĆ (c.)
ŠKOLA
OPĆINA
BOŠNJACI
Kapela
ŽUPSKA CRKVA
ŽUPSKA KUĆA
POŠTA
MILINOVIĆI
FRANKIĆI
BOBETIĆI
SEKELEZI
CRKVA sv. ANTE
STARA ŽUP. KUĆA
BATINIĆI
JELIĆI
NOSIĆI
ČOJO
BASIĆI
BEKAVCI
Kravja Glava △603
Trstenica #
IVANOVIĆI
KUSIĆI
MA'TUSINOVIĆI
FRANKIĆI
Lokve #
ŽARADIĆI
ČAVRLJI
GAVRANOVIĆI
MATKOVI
LUGONJIĆI
BIŠKIĆI
RAJIĆI
PETRIĆEVIĆI
RUPČIĆI
MRNJAVCI
HRASTOV GAJ
Piščet # Sv. IVANA KRSTITELJA
ŠKOLA
NIKOLIĆI
Nikolića Gradina △772
Glavica △536
Mramor – stećci ††
Rimski put
Kažiput
Velika trafostanica
Brdo △665
Tišin Vrh △693
RAOSI
Vilenjak △859
Katića bunar #
KATIĆI
GADŽO
Crnovo △770
Crni Vrh △747
Sinjal △769
BASAROVINA
Jankovina △748
GUTIĆI
PETRIĆEVIĆI
Pećinska cesta
STAJE
ŽIŽANOVIĆI
Umac
Kruševac #
Kamenjak △804
Gradina △675
△724 Orlovac
MIKULIĆI
STRINIĆI
RUPE
Pavlov dolac
MUSTAPIĆI
DOLIĆA DRAGA
D. DRAGUNI

KAZALO

- Glavne ceste
- Druge ceste
- Seoski putovi
- Vrhovi, brda △
- Crkve ✝
- Kapele ▪
- Križevi †
- Groblja †††
- Stećci ††
- Granica župe
- Bunari, lokve #
- Oznaka za naselja ▫
- Oznaka za velike javne zgrade ▪▪▪

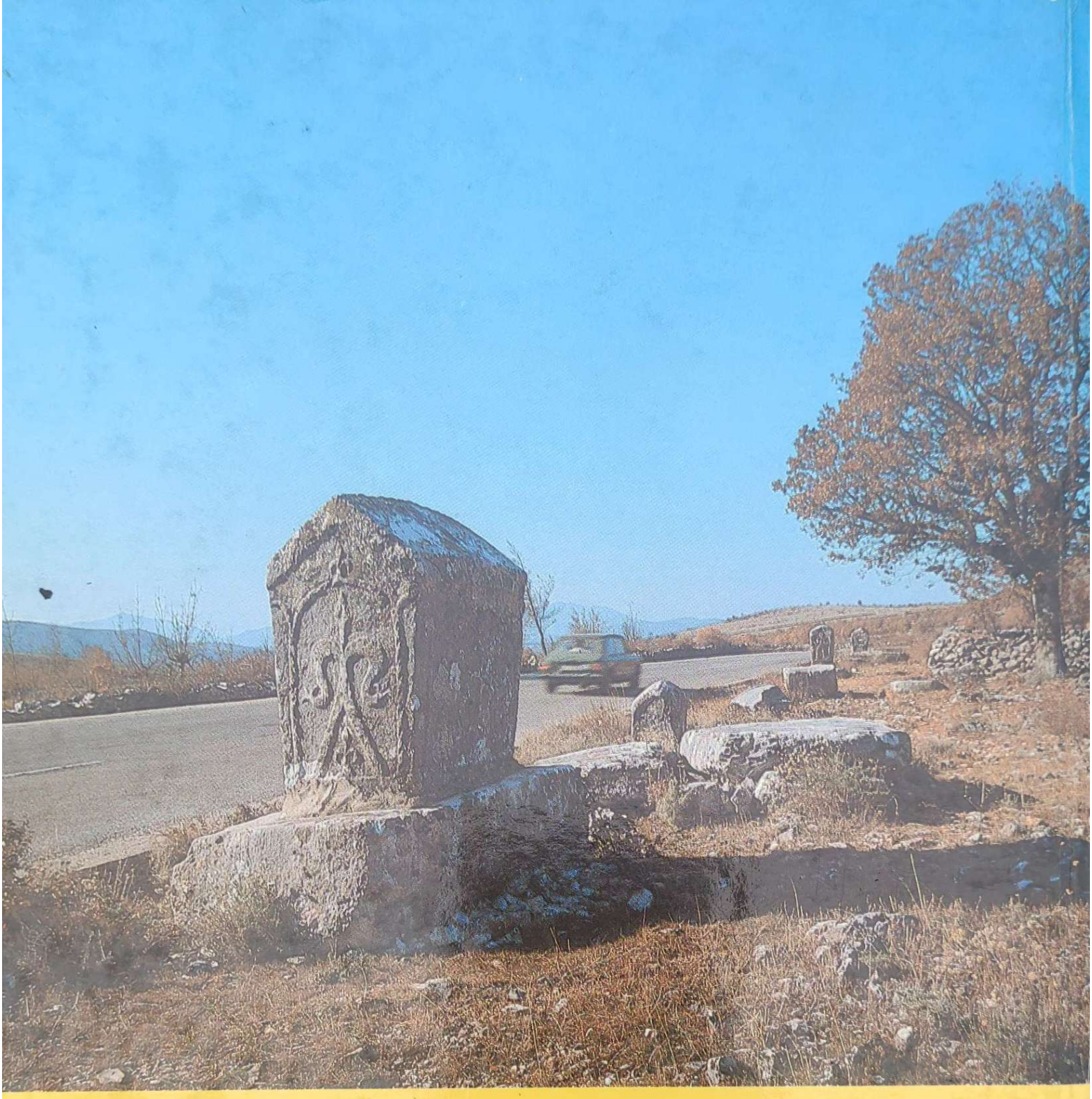

P R I G O D O M

250. OBLJETNICE OSNUTKA ŽUPE

150. OBLJETNICE ROĐENJA

NADBISKUPA MILINOVIĆA

50. OBLJETNICE GRADNJE

NOVE ŽUPSKE CRKVE